

Derleyen:
Ramazan Gözen

Uluslararası İlişkiler Teorileri

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE
GENİŞLETİLMİŞ İKİNCİ BASIM

iletişim

© 2014 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
2014-2017, İstanbul (4 baskı)

İletişim Yayınları 2078 • Araştırma-İnceleme Dizisi 347
ISBN-13: 978-975-05-2689-3
© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM
1. Baskı 2019, İstanbul
2. Baskı 2021, İstanbul
3. Baskı 2021, İstanbul

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Hashimoto Sadahide, "Picture of People of the Five Nations Walking Line", 1861
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Berkay Üzüm
BASKI Ayhan Matbaası SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
RAMAZAN GÖZEN

Uluslararası İlişkiler Teorileri

Yazarlar

(Soyadlarına göre alfabetik sırayla)

GONCA BİLTEKİN • MEHMET EVREN EKEN
YELDA ERÇANDIRLI • RAMAZAN ERDAĞ
EYÜP ERSOY • RAMAZAN GÖZEN
VOLKAN İPEK • TUNCAY KARDAŞ
MUSTAFA KUTLAY • MUSTAFA KÜÇÜK
TARIK OĞUZLU • MEHMET AKİF OKUR
HAKAN ÖVÜNÇ ONGUR • ÇAĞLAR OYMAN
BURAK BİLGEHAN ÖZPEK • MUSTAFA SERDAR PALABIYIK
FARUK YALVAÇ • BAŞAK YAVÇAN

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE GENİŞLETİLMİŞ 2. BASIM

iletişim

İÇİNDEKİLER

2. Basıma Önsöz *13*

Önsöz *15*

Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi
RAMAZAN GÖZEN *19*

1 Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar
FARUK YALVAÇ *37*
Giriş *37*
Teori nedir? *40*
Meta teori *43*
Teorilerin bilimselliği *44*
Teori türleri *48*
Uluslararası İlişkiler'deki temel teorik tartışmalar *50*
Türkiye'de Uluslararası İlişkiler teorisi tartışmaları *66*
Sonuç *69*

2 İdealizm
RAMAZAN GÖZEN *73*
Giriş *73*
Kavramsal çerçeve: İdealizm ve akraba kavramlar *76*
İdealizmin yükselişi, düşüşü ve sürekliliği *83*
İdealizmin varsayımları, ilkeleri ve idealleri *96*
İdealizmin unsurları ve araçları *104*

İdealizmin sorunları ve açmazları ... 110
İdeal insan sorunu ... 112
İdeal demokrasi/toplum sorunu ... 115
İdeal uluslararası/evrensel değerler sorunu ... 117
Türkiye'nin idealizmi ve idealistleri ... 118
Yurtta barış dünyada barış ilkesi ... 119
Türkiye'nin AB üyeliği ideali ... 121
Özal'ın Barış Suyu Projesi ... 122
Sonuç ... 123

3 LİBERALİZM VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BURAK BİLGEHAN ÖZPEK ... 127
Giriş ... 127
Bireyin ve devletin dönüşümü: Liberalizm neden ütopik kaldı? ... 128
Dönüşümün laboratuvarı: Pozitif liberal teori ... 147
Liberal teoriye yönelik eleştiriler ... 157
Vaka incelemesi: Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri (1992-2013) ... 159
Sonuç ... 162

4 REALİZM
EYÜP ERSOY ... 165
Giriş ... 165
Realist teori geleneği: Temel kabuller ... 166
Klasik realizm ... 172
Yapısal Realizm ... 178
Neoklasik Realizm ... 184
Realist teori geleneği: Hoşnutsuzluklar ve güncel yönelimler ... 189
Realizm ve Türkiye'nin 'yeni' dış politikası ... 192
Sonuç ... 195

5 ULUSLARARASI SİYASAL TEORİ
TARIK OĞUZLU ... 197
Giriş ... 197
Siyasal Teori - Uluslararası İlişkiler bağlantısı:
Uluslararası Siyasal Teori ... 197
Uluslararası Siyasal Teori ve
diğer uluslararası ilişkiler teorileriyle ilişkisi ... 203
Uluslararası siyasal Teorinin çalışma alanları ... 208
Uluslararası Siyasal Teori ve ideal siyasi örgütlenme tartışmaları ... 209
Uluslararası Siyasal Teori ve demokratik barış çalışmaları ... 213
Uluslararası Siyasal Teori, güç kullanımı ve adil savaş teorisi ... 215
Uluslararası Siyasal Teori, insani müdahale ve koruma sorumluluğu tartışması ... 215

Uluslararası Siyasal Teori tartışmaları ve Türk dış politikası 219
Değer odaklı Türk dış politikası 219
Küresel sorumluluk vurgusu ve Türk dış politikası 220
Koruma sorumluluğu prensibi, insani müdahale ve Türk dış politikası 221
Sonuç 222

6 İNGİLİZ OKULU
MUSTAFA SERDAR PALABIYIK 225
Giriş 225
İngiliz Okulu'nun tarihsel gelişimi 228
İngiliz Okulu'nun temel varsayımları 232
İngiliz Okulu'nun metodolojisi 232
Üç gelenek tartışması 237
Üç uluslararası yapı: Uluslararası sistem, uluslararası toplum, dünya toplumu 239
Uluslararası toplumun evrimi ve genişlemesi 243
İngiliz Okulu'nun içindeki temel bölünme: Çoğulcular ve dayanışmacılar 246
İngiliz Okulu ve diğer uluslararası ilişkiler teorileri 249
İngiliz Okulu'na getirilen eleştiriler 253
Vaka incelemesi: Osmanlı İmparatorluğu'nun
Avrupa uluslararası toplumuna katılması 257
Sonuç 262

7 ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİK
MUSTAFA KUTLAY 265
Giriş 265
Ekonomi Politiğin ortaya çıkışı ve gelişimi 266
Realizm 268
Liberalizm 270
Marksizm 272
Yeni yol ayrımları: Amerikan ekolü vs. İngiliz ekolü 274
Amerikan ekolü 276
İngiliz ekolü 277
Küreselleşmenin ekonomi politiği 280
21. yüzyılda ekonomi politik: Yeni büyük sorular 283
Vaka çalışması: Türk dış politikasının ekonomi politiği 288
Sonuç 290

8 ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE MARKSİST YAKLAŞIMLAR
HAKAN ÖVÜNÇ ONGUR - BAŞAK YAVÇAN 293
Giriş 293
Tarihsel ve felsefi arka plan 294
Marksizm'in Uluslararası İlişkiler Teorileri'ne yansımaları 301
Emperyalizm tartışmaları 303
Modernleşme teorileri vs. Bağımlılık Teorisi 306

Dünya-Sistemleri Teorisi ... 311
İliştirilmiş (embedded) liberalizm vs. neoliberalizm ... 314
Marksist yaklaşımlara yönelik eleştiriler ... 319
Türk dış politikasına dair örnek olay incelemesi:
Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri ... 321
Sonuç ... 324

9 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori
MEHMET AKİF OKUR - HAKAN ÖVÜNÇ ONGUR ... 327
Giriş ... 327
Tarihî-felsefî arka plan ... 328
Frankfurt Okulu ... 328
Antonio Gramsci ... 330
Temel varsayımlar, kavramlar ve
diğer Uluslararası İlişkiler Teorilerine Eleştiriler ... 337
Eleştirel teori ve tarihselcilik ... 337
Tarihsel yapı ... 339
Devlet ve ötesi ... 344
Hegemonya ... 348
Eleştirel Teorinin eleştirisi ... 352
Türk dış politikasına dair örnek olay incelemesi:
Türkiye-NATO ilişkileri ... 355
Sonuç ... 358

10 Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık
MUSTAFA KÜÇÜK ... 361
Giriş ... 361
İnşacılığın düşünsel kökleri ... 364
Felsefe ve sosyal teori olarak inşacılık ... 364
Uluslararası İlişkiler teorisinde inşacı düşünce geleneği ... 368
Uluslararası ilişkilerde 'inşacı dönüş' ... 369
Rasyonalizm ve inşacılık tartışması ... 371
Sosyal inşacılığın temel varsayımları ve önermeleri ... 371
Uluslararası İlişkilerde sosyal inşacı yaklaşımlar ... 382
Sosyal İnşacılıkta epistemoloji ve yöntem tartışması:
Tabiatçı, eleştirel ve postmodernist inşacılık ... 383
Sosyal İnşacılıkta çözümleme düzeyi tercihi:
Sistemik, birim-düzey ve bütüncül sosyal inşacı teoriler ... 386
Sosyolojik inşacılık ve söylemsel inşacılık ... 387
Anarşi sorunsalı ve sistemik inşacı kuram ... 393
Uluslararası sistemin sosyal inşası ... 395
Uluslararası kültürel yapılar ve anarşinin değişen mantığı ... 398
Sosyal inşacılığa yönelik eleştiriler ve tartışmalar 402
Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini sosyal olarak inşa etmek ... 408
Sonuç 412

11 POSTYAPISALCILIK VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

TUNCAY KARDAŞ - RAMAZAN ERDAĞ ... 415

Giriş: Uluslararası İlişkilerde postpozitivizm ... 415

Postmodernite ve postyapısalcılık ... 417

Bilgi-iktidar 420

Söylem ... 422

Soybilim ... 423

Yapısöküm ve çifte okuma ... 424

Egemenlik ve devlet söylemi ... 427

Dış politika ... 428

Güvenlik ve 'güvenlikleştirme' ... 430

Medya ve hiper-realite (hiper-realizm) ... 432

Örnek olay 1: Uluslararası ilişkilerde medya ve gerçekliğin (yeniden) üretimi ... 434

Örnek olay 2: Yeni Türk dış politikasının söylemsel inşası ... 435

Sonuç: Postyapısalcılığın muhalifleri 438

12 POSTKOLONYAL TEORİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

VOLKAN İPEK - ÇAĞLAR OYMAN ... 441

Giriş ... 441

Hangi dönem? ... 443

Kolonyalizm üzerine tartışmalar ... 444

Kök olarak Postkolonyal Teori ... 447

Kimlikçi ve kültürcü kolonyalizm ... 449

Postkolonyalizmin kutsal üçlüsü 453

Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler ... 458

Postkolonyal Teorinin diğer uluslararası ilişkiler teorilerine eleştirileri ... 460

İngiliz Okulu ve Avrupa merkezci tarih okuması eleştirisi ... 460

Neorealizm ve Avrupa merkezcilik eleştirisi ... 462

Politik-ekonomi ve Avrupa merkezcilik eleştirisi ... 464

Dünya Sistemi Kuramı ve Avrupa merkezcilik eleştirisi ... 466

Sosyal inşacılık ve Postkolonyal Teori ... 467

Postkolonyal çözümlemeler ışığında Türkiye-Avrupa ve Türkiye-Afrika ilişkileri ... 469

Türkiye-Avrupa ilişkileri ... 469

Türkiye'nin Afrika dış politikası: Bir aktör olarak Afrika ... 474

Sonuç ... 477

13 FEMİNİZM, MASKÜLİNİTE VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ: ULUSLARARASI SİYASETİN TOPLUMSAL CİNSİYETİ

MEHMET EVREN EKEN ... 479

Giriş ... 479

Feminizm ve toplumsal cinsiyet ... 485

Maskülinite ve uluslararası ilişkilerin toplumsal cinsiyeti 491
Öznellik, egemenlik ve güvenlik 496
Militarizm, toplumsal cinsiyet ve savaş 501
Uluslararası ilişkilerdeki farklı feminist yaklaşımlar ve eleştiriler 510
Liberal Feminizm 510
Eleştirel Feminizm 510
İnşacı Feminizm 511
Postyapısalcı Feminizm 511
Postkolonyal Feminizm 512
Türk dış politikası örneklemi 513
Sonuç 525

14 YEŞİL TEORİ
YELDA ERÇANDIRLI 529
Giriş 529
Yeşil Teori'nin ortaya çıkışı ve çevre 531
Uluslararası İlişkiler teorilerinde Yeşil'i aramak 533
Sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorileri 534
Realizm ve çevreyi güvenlikleştirmek 534
Neoliberal kurumsalcılık ve çevresel rejimler 536
Eleştirel Teoriler 538
Yeşil siyaset ve Uluslararası İlişkiler'in ötesine geçmek 539
Uluslararası İlişkiler teorilerinde "devlet"i Yeşillendirmek 543
İklim değişikliğinin Türk dış politikasına etkileri 548
Sonuç 550

15 ÖZGÜN TEORİ İNŞASI VE BATI-DIŞI ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ
GONCA BİLTEKİN 553
Giriş 553
Teori inşası ve değerler 554
Uluslararası İlişkiler'in büyük tartışmalarını nesnellik-evrensellik perspektifinden yeniden okumak 555
Yerli Teori oluşturma fikrinin tarihsel ve epistemolojik kökenleri 559
Teori inşa etme metodolojisi 566
Kavram oluşturma 566
Teorik akıl yürütme 567
Gözlem ve Analiz Yöntemleri 570
Yerli teori çabalarına örnekler 573
Rusya 575
Çin 577
Hindistan 583
Latin Amerika 588
Japonya 591
Teori inşa etme yolu olarak özgün kuramsallaştırma 593

Özgün teori inşa etme girişimlerinin değerlendirilmesi *595*
Türkiye'de özgün teori inşası *597*
Sonuç *599*

SONUÇ: ÖZET VE DEĞERLENDİRME
RAMAZAN GÖZEN - BURAK BİLGEHAN ÖZPEK *601*
Neden bir teoriye ihtiyacımız var? *601*
Uluslararası İlişkiler teorilerinin ortak noktaları *605*
Teoriler mi? Teori mi? *605*
Uluslararası İlişkiler teorilerinin tarihi, entelektüel, felsefi temelleri ve kaynakları *606*
Uluslararası İlişkiler teorileri arasında bağlantı: Sınıflandırma çabaları *608*
Temel varsayımları, kavramları, iddiaları ve dünya görüşü *609*
Teorilerin versiyonları, alt bölümleri, alt konuları *610*
Sorunların eleştirel şekilde değerlendirilmesi *611*
Türk dış politikası bağlamında örnekler *612*
Uluslararası İlişkiler teorilerinin iddiaları *612*

YAZARLAR HAKKINDA *625*
HAKEMLER / KATKI YAPANLAR *631*
KAYNAKÇA *633*
DİZİN *679*

2. Basıma Önsöz

1. baskısı 2014 yılında yapılan *Uluslararası İlişkiler Teorileri* kitabımızın tıpkı basımlarla 2017 yılında 4. baskısını yapmış olması, kitaba dönük tevecccühü göstermektedir kanısındayım. Böylece kitabın Türkiye'deki uluslararası ilişkiler bölümlerinin ve öğrencilerinin teori ihtiyacının karşılanmasında önemli bir rol oynadığına ve katkı yaptığına pek şüphe yoktur. Bundan dolayı tüm yazarlarımızla ve hakemlerimizle birlikte ne kadar sevinsek azdır. Bu sonuç, kitabın yazarlarına ve aynı zamanda uluslararası ilişkiler akademyasına büyük bir teşekkürü gerekli kılmaktadır. Kitabın literatüre yaptığı bu katkı ve kazandığı iltifat, yeni baskıların yapılmasını teşvik etmiştir. Marifet iltifata tabi olmuştur. İletişim Yayınları'nın kaliteli ve gündemi yönlendiren yayıncılığıyla bütünleştirildiğinde, kitabın uzun bir süre daha gündemde kalacağı ve talep göreceği konusunda güçlü ipuçları bulunmaktadır. Bu durum, kitapta ilave çalışmalar yapmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Her kaliteli kitap gibi, piyasada pişerek olgunlaşan bu kitabın içeriğinin alt sınırı belki vardır ama üst sınırı pek yoktur. Diğer bir ifadeyle, dünyada meydana gelen yeni teorik gelişmeler ve zenginlik, bu kitabın içeriğini ve hacmini iki misline kadar çıkarabilir. Ama tabii ki, doğası gereği her şeyin sınırı vardır ve o sınırlara saygı ve riayet etmek gerekir. Bu ifadelerle gelmek istediğim nokta şu: Bu kitabın çalışmalarına başladığımız daha ilk günlerinden itibaren dahil olmasını düşündüğümüz ama "sınırlar" nedeniyle dahil edemediğimiz başka teoriler vardır. Bunlardan biri, Uluslararası Ekonomi Politik idi, ki bunu 2. basımda gerçekleştiriyoruz. Bununla kitaba yeni bir açılım sağladığımıza inanıyorum. İkincisi, 5. Bölüm'de yaptığımız küçük bir değişiklikle, Realizm konusundaki "hoşnutsuzlukların" nedenlerini bir nebze de olsa genişletiyo-

ruz. Nihayet, kitabın içeriğine hazır elimiz değmişken, kitabın genel yapısını bozmayacak oranda (hepsini değilse bile, en azından) bazı imla ve yazım hatalarını giderdik. Bu hataların önemli bir kısmından okurlarımızın, öğrencilerimizin ve ilgili camianın uyarılarıyla haberdar olduğumuzu sevinçle vurgulamak isterim. Dikkatimizi çekerek desteklerini veren tüm okurlara teşekkür ederim. Gözden geçirilmiş bu 2. basımının tüm uluslararası ilişkiler okurlarına ve camiasına katkı yapmaya devam etmesini temenni ederim.

Prof. Dr. RAMAZAN GÖZEN, Editör
Anadolu Hisarı / İstanbul
03 Mayıs 2019

Önsöz

'Uluslararası ilişkiler' kavramı, hem bir olgunun hem de bir akademik yapılanmanın (disiplinin) karşılığı olarak kullanılır. Bir olgu olarak 'uluslararası ilişkiler', yaklaşık beş yüz yıllık modernleşme döneminde gelişen olay ve gelişmeleri ifade ederken; bir disiplin olarak 'Uluslararası İlişkiler' bu olguyu incelemek, anlamak, açıklamak amacıyla gerçekleşen çalışmaların ve araştırmaların yapıldığı bilimsel/akademik evreni ifade eder. Genel olarak belirtmek gerekirse, birincisini diplomatlar, bürokratlar, siyasetçiler ve sivil gruplardan oluşan bir dizi uluslararası aktörün pratikleri oluştururken; ikincisini akademisyenler, entelektüeller ve yazarlardan oluşan uzmanların ürettikleri kavramlar ve teoriler oluşturur. Çoğu zaman gözden kaçan bu ayrım, uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi, uluslararası ilişkilerin sadece pratik ve somut olaylardan ibaret sanılması ve kavramsal-teorik boyutunun büyük ölçüde gözardı ve ihmal edilmesidir.

Bu kitabın ortaya çıkışının temelinde, Türkiye'deki uluslararası ilişkiler literatüründe bulunan söz konusu ihmale işaret etmek ve bunu mümkün olabildiğince ortadan kaldırmak yatmaktadır. Kitaptaki yazılar, Uluslararası İlişkiler disiplininin dünya çapındaki mevcut teorilerinin, Türkiyeli akademisyenlerin açısından yeniden ele alınmasını ve analizini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda kitap boyunca, bir taraftan uluslararası ilişkiler teorilerinin güncel bir envanterini çıkarmak, diğer taraftan da mevcut teorilerin bu ülkenin teori sevdalısı uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin perspektiflerinden özgün bir değerlendirmesini yapmak, temel hedefler olarak belirlenmiştir.

Aslında bu teori sevdalısı akademisyenleri bir araya getirmek o kadar kolay olmadı. Kısmen Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler akademyasında teorik çalışmalara duyulan soğukluk veya ilgisizlik nedeniyle, kısmen de teori yazmanın gerçekten zor bir uğraş olmasından dolayı, başlangıçta az sayıda aday mevcuttu. Zira Türkiye'de Uluslararası İlişkiler teorileri anıldığında genelde Pozitivist teoriler (İdealizm, Liberalizm, Realizm, Marksizm) bilindiği için, disiplinde son otuz yılda gelişen Postpozitivist yaklaşımlar (Eleştirel Teori, Sosyal İnşacılık, Postyapısalcılık/Postmodernizm, Postkolonyalizm, Feminizm, Yeşil Teori) ve hatta Uluslararası Siyasal Teori ve İngiliz Okulu gibi nispeten daha yeni ekoller hakkında neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktaydı. Türkiye'de sayıları her yıl artan Uluslararası İlişkiler bölümleri ve öğrencileri olmasına rağmen, bölümlerin omurgasını oluşturan teoriler hakkında ciddi bir kaynak olmaması, bu kitabın doğuşunda rol oynayan diğer bir temel motivasyondur.

Uluslararası İlişkiler'in Postpozitivist teorileri, disiplinin alanını öyle bir genişletmiştir ki, artık geleneksel bir Uluslararası İlişkiler disiplininden bahsetmek zorlaşmıştır. Postpozitivist teoriler ve bunlarla ilgili gelişmeler ise Uluslararası İlişkiler'in multidisipliner ya da interdisipliner özelliğini güçlendirmiştir. Böylece Uluslararası İlişkiler çalışmaları, klasik anlayışta olduğu gibi, sadece bir devletlerarası ilişkiler alanı olmaktan çıkmayı başarmıştır. Kitabın içinde, işte bu geniş alanın yeni çalışmaları yer almaktadır.

Bu kitabın muhatap kitlesi, sadece Uluslararası İlişkiler bölümlerindeki lisans ve yüksek lisans öğrencileri değildir; elbette bu kitle öncelikli bir muhataptır, ama kitabın aynı zamanda Siyaset Bilimi, Sosyoloji ve sosyal bilimlerin diğer disiplinlerindeki öğrencileri için de yararlı olabileceğini düşünüyoruz. Kitabın temel amacı, ilgili teoriler hakkında temel bilgiler sunmaktır; bununla birlikte, birçok bölümde bunun ötesine giden özgün fikirler ortaya konmuştur. Dolayısıyla, kitabın, uluslararası ilişkiler teorilerine ilk kez ilgi duyan veya bu teoriler hakkında temel bilgi almak isteyen okuyucular kadar, teoriler konusunda farklı bir okuma yapmak isteyen okuyucular için de yararlı olacağı umulmaktadır.

Kitabın içeriğinde de görülebileceği gibi, bu kitap Türkiye'deki 17 farklı üniversitenin uluslararası ilişkiler bölümünden 17 yazar ve 16 hakemin müşterek çalışmasının ürünüdür. Yazılar elbette ki yazarlarının ürünleri olmakla birlikte, hakemlerin değerlendirmelerini ve katkılarını da özellikle zikretmek gerekir. Şüphemiz yok ki, Türkiye'de bu yazarlar ve bölümler dışında teori sevdalısı akademisyenler de bulunmaktadır. Ama bu kitaptaki kadronun, bu camianın bir özeti olduğunu iddia etmek abartı ve övünme olmaz sanırım. Böylesi güçlü bir ekibin özverili bir şekilde bu çalışmayı ortaya koymuş olmasından dolayı, tüm yazarlarımıza ve hakemlerimize teşekkür etmeyi borç bilirim.

Elbette, her kitap gibi, bu kitabın da eksikleri ve hataları vardır. Bu hataların tamamı öncelikle derleyen olarak Ramazan Gözen'e, ama müteselsilen tüm yazarlarımıza ve hakemlerimize aittir. Hatasız hiçbir kitap olmadığı ve kitaplar zamanla olgunlaştığı gibi, bu kitabın da aynı bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmeye lüzum bile yoktur.

Her kitap gibi, bu kitap da ilgili okuyuculara bir katkıda bulunması amacıyla yazılmıştır. Kitabın katkı yaptığını düşünenlerin iltifatına, düşünmeyenlerin ise her türlü yapıcı eleştiri ve uyarılarına açık olduğumuzu, açık yüreklilikle belirtiyorum.

Prof. Dr. RAMAZAN GÖZEN, Editör
Çukurambar / Ankara
11 Aralık 2013

GİRİŞ: ULUSLARARASI İLİŞKİLER, TEORİ VE TÜRKİYE TECRÜBESİ*

RAMAZAN GÖZEN

Her akademik disiplin ve bilimsel faaliyet, özgün düşünce, fikir, teori(ler) geliştirmek için vardır. Bilimsel birikim, bunlardan oluşan soyut alanı geliştirmek ve yaygınlaştırmak ile mümkündür. Elbette ki bu soyut alan, ilgili disiplindeki ampirik/somut gelişmeleri ve gerçeklikleri göz ardı etmez veya edemez; hatta ampirik olgular ve gelişmeler ile soyut alan sürekli karşılıklı etkileşim sürecinde inşa olur ve olgunlaşır. Bu süreçte en önemli amaç veya hedef, ampirik dünya ile soyut dünyayı, pratik ile teoriyi bütünleştirebilmektir.

Diğer disiplinler kendi olguları için yaptığı gibi, Uluslararası İlişkiler[1] disiplini de ortaya çıkmaya başladığı ilk yıllardan (1920'lerden) itibaren uluslararası ilişkiler olgusunu tanımlamak, açıklamak, anlamak ve mümkünse öngörebilmek için bir dizi fikir geliştirmeye başladı. Bu fikirler kümesinin ilk aşaması İdealizm olarak öne çıksa da, ilerleyen on yıllarda uluslararası ilişkiler olgusundaki gelişmelere bağlı olarak yeni ve farklı fikir setleri, yani teoriler üretilmeye devam etti. Diğer sosyal ve fen bilimlerine benzer şekilde, Uluslararası İlişkiler akademisyenleri de, genel olarak uluslararası ilişkiler olgusu özel olaraksa bu olgunun değişik boyutları (savaş, barış, bütünleşme, kriz, silahlanma, çevre, insan hakları vd.) hakkında çok sayıda öneri, proje, fikir ve teori geliştirdi. Zaten, eğer Uluslararası İlişkiler kendini aka-

(*) Bu bölümün hazırlanmasında bölümlerinin özetlerini sunarak ve okuyarak katkı yapan tüm yazarlarımıza teşekkür ederim.

1 Uluslararası İlişkiler disiplinini ifade ederken ilk harflerde "U ve "İ" şeklinde büyük harfleri, uluslararası ilişkiler olgusunu ifade ederken ise ilk harflerde "u" ve "i" şeklinde küçük harfleri kullanacağız.

demik ve bilimsel bir disiplin olarak geliştirmek istiyorsa, kendine özgün teori veya teorilere sahip olması ve üretmesi kaçınılmazdı.

Aslında öyle de olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplini, otonom bir konum kazanmak ve tabiri uygunsa kendini etkileyen diğer disiplinlere (siyaset, tarih, hukuk, felsefe, askeriye vb.) karşı rüştünü ispat etmek için özgün teoriler geliştirmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplininin yaklaşık yüz yıllık gelişimine ve tecrübesine baktığımızda, her dönemde uluslararası ilişkiler olgusuna dair bir fikir seti oluşturulmuş ve bu fikirler, teoriler şeklinde ortaya konulmuştur.[2] Uluslararası İlişkiler akademyası, uluslararası gelişmeleri, dünya sorunlarını ve olaylarını ve ilgili durumları anlayabilmek ve açıklayabilmek için teorik rekabet içinde olmuştur. Yüzyıl boyunca uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan ampirik olaylara paralel olarak, teorik/soyut analizler de gelişmiş ve güçlenmiştir. Böylece uluslararası ilişkiler teorileri, disiplinin kökleşmesi ve yaygınlaşmasında başrol oynamıştır. Kuvvetle vurgulamak gerekirse, Uluslararası İlişkiler disiplini ancak ve sadece geliştirdiği ve sahip olduğu teoriler üzerinde olgunlaşmıştır. Diğer ifadeyle, diğer disiplinlerde olduğu gibi uluslararası ilişkiler teorileri de uluslararası ilişkiler olgusundaki gelişmelere ve değişimlere eşlik ederek devam etmiştir.

Uluslararası İlişkiler disiplini tecrübesinin önemli bir özelliği, hem genel olarak disiplinin ama özellikle teorilerin, Batı ülkelerinde üretilerek gelişmiş olmasıdır. Batı ülkelerinden en öne çıkanlar uzun bir süre ABD ve İngiltere iken, son zamanlarda Almanya ve Norveç olmuştur. Bu ülkelerin, kısmen uluslararası ilişkiler olgusunun oluşumunda oynadığı rol ve konum kısmen de akademik kapasiteleri nedeniyle, uluslararası ilişkiler teorisinde de Anglo-Sakson damgası vurulmuştur. Dünya çapındaki uluslararası ilişkiler bölümleri incelendiğinde, ders programları yanında ders kitapları ve teorik temellerinin de büyük oranda ABD veya İngiltere kaynaklı olduğu görülür. Batı'da ve Batı-dışı dünyadaki uluslararası ilişkiler akademyasının modelleri, ders kitapları ve teorileri büyük ölçüde benzeşmektedir. Bu durum; bir yandan disiplinin özerkliği ve rüştünü ispatı açısından sevindirici bir gelişme iken, diğer yandan da disiplinin teorik hâkimiyetinin "merkezde" yoğunlaşmış olması nedeniyle üzücü ve düşündürücü bir manzaradır.

Elbette ki, ne Batı ülkeleri ne de başka ülkelerdeki uluslararası ilişkiler bölümlerinde sadece uluslararası ilişkiler teorileri geçerlidir, aynı zamanda yaygın alan çalışmaları ve benzeri ampirik uzmanlıklar vardır ve olmalıdır. Hemen hemen tüm gelişmiş uluslararası ilişkiler bölümlerinde ders programlarının özünde uluslararası ilişkiler teorisi başta olmak üzere, alana ait değişik kavramsal ve teorik dersler verilmektedir. Belki her öğrenci veya

2 Burada; fikir, düşünce, teori, model, perspektif gibi genel literatürde yaygın olarak görülen kavram tartışmasına girmeden, kısaca teori kavramını kullanacağız.

akademisyen uluslararası ilişkiler teorisi uzmanı olmayabilir veya olmak istemeyebilir, ama tüm öğrencilerin ve akademisyenlerin, optimum düzeyde uluslararası ilişkiler teorilerini bilmesi ve ilgilenmesi, bu alanda yeterli düzeyde kendini geliştirmesi beklenir. Hemen hemen tüm gelişmiş yüksek lisans ve doktora programlarında, uluslararası ilişkiler teorisi/teorileri dersi, muhakkak ki zorunlu ve ön şartlı dersler arasında yer almaktadır. Buradan anlaşılması gereken şudur: Uluslararası ilişkiler teorisini öğrenmeden, hatta kullanmadan, uluslararası ilişkiler diploması sahibi olmak mümkün olmadığı gibi, olaylara teorik bir açılım getirmeden uluslararası ilişkiler uzmanı olmak da mümkün ve doğru değildir.

Uluslararası ilişkiler "teorileri" ile uluslararası ilişkiler "ampirizmi" arasındaki ilişki, inşaat mühendisi ile inşaat müteahhidi arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, bir inşaat projesinin projelendirilmesi ancak bir inşaat mühendisinin bilimsel çalışmaları ile mümkünken bu inşaatın yapılması, yürütülmesi ve uygulanması bir müteahhit aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bir inşaat müteahhidinin bir inşaat mühendisi kadar inşaat proje bilgisine/teorisine sahip olmaması gerçeğinden hareketle, uluslararası ilişkiler teorisi ve teorisyeninin inşaat mühendisi rolünde ve gücünde, diğer yandan bir uluslararası ilişkiler ampiristinin ise inşaat müteahhidi rolünde ve konumunda olduğunu iddia edebiliriz. Elbette ki, Almanya örneğinde olduğu gibi, bir inşaatın hem mühendisliğini hem de müteahhitliğini yapan kişinin zorunlu olarak bir inşaat mühendisi olması zorunluluğundan hareketle, uluslararası ilişkilerde de hem teorisyen hem de ampirist olmak mümkündür; hatta bu nitelikteki uzmanlık çok daha olumlu ve yararlıdır.

Genelde tüm gelişmiş uluslararası ilişkiler bölümlerinde uluslararası ilişkiler teorisi bu kadar önemli ve öncelikli iken, diğer birçok ülkede ve bu arada Türkiye'deki uluslararası ilişkiler bölümleri, uzun yıllardır teorik perspektiflerden uzak kalmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşumunda Batılı akademyayı "merkez", diğerlerini de "çevre" olarak gruplandırdığımızda, Türkiye'nin "çevre"de yer aldığı açıktır.[3] Bunun anlamı, Türkiye'nin Uluslararası İlişkiler disiplinine teorik/kavramsal/fikirsel katkısının veya etkisinin çok düşük düzeyde olmasıdır. Son yıllarda özellikle Uluslararası Sosyal Bilim Atıf (SSCI) indeksindeki Türkiye kaynaklı makalelerin sayısı belirgin bir şekilde artmıştır; ancak bu yayınlar, Uluslararası ilişkiler teorilerinin gelişimine ve genel disipline katkı yapmaktan daha çok, Türkiye iç-dış politikası sorunlarını, gelişmelerini ve olgularını analizi düzeyinde kalmıştır. İstisnai çok az bazı örnekler dışında, Türkiye kaynaklı uluslararası atıf alan ya-

3 Pınar Bilgin, "Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında "Merkez-Çevre": Türkiye Nerede?", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 2, sayı 6, Yaz 2005, s. 3-14.

yınların çok büyük çoğunluğu, Türkiye bağlamında örnek olaylarının veya sürecinin açıklanması veya değerlendirilmesi yönündedir. Diğer yandan, yine hem Türkiye'de ama özellikle ABD ve Avrupa üniversitelerinde yüksek lisans ve doktora yapan Türkiyeli araştırmacıların büyük bölümünün tezleri ve yayınları, Türkiye bağlantılı örnek olaylardır. Türkiye'de özellikle son yıllarda uluslararası ilişkiler teorilerine eğilimde bir artış gözlenmekte olsa da, bu artışın hâlâ merkezdeki uluslararası ilişkiler teorisine gözle görülür bir etkisi görülmemektedir. Daha detaylı olarak bu kitabın 1. ve 14. bölümlerinde iddia edildiği gibi, dünyadaki uluslararası ilişkiler akademyası bağlamındaki iş bölümünde Türkiye Uluslararası İlişkiler akademyası, "merkeze" kaynak sunma/sağlama konumunda yer almaktadır.

Türkiye uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin uluslararası ilişkiler teorisine yeterince ilgi göstermemesinin ve çalışmalarının ve yayınlarının çok büyük bir kesiminin ampirik konular üzerine yapılıyor olmasının birçok nedeni vardır. Ayrıntılarına girmeden bu nedenler, ana başlıklar halinde şu şekilde sıralanabilir:

- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye)'nin klasik (diplomasi ve olay merkezli) eğitim-öğretim geleneği,[4]
- Türkiye'deki ilk nesil uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin uluslararası ilişkiler teorisine uzak durmaları,
- Türkiye'de eğitim sisteminde felsefe başta olmak üzere soyut düşünme ve sorgulama geleneğinin yetersiz olması ya da entelektüel eksiklik sorunu,
- Ampirik, örnek olay gibi akademik çalışmaların nispeten daha kolay ve hızlı yapılabilmesi,
- Türkiye ve Türk dış politikası uzmanlığına olan büyük ilgi,[5]

4 1960'lardan 1990'lara kadar Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler disiplinin en etkili ve hatta tek kurum olan Ankara Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, "Az da olsa her konuda bilgi sahibi olan mezunlar" ama özellikle dışişleri bakanlığına aday yetiştirmeye çalışmış; ve ders programında Uluslararası İlişkiler Teorisi dersi yer almamıştır. Daha sonra Türkiye'deki diğer üniversitelerde açılan uluslararası ilişkiler bölümleri de SBF modeline göre kurgulanmıştır. Bu gelenek ve model, hâlâ büyük ölçüde geçerli olsa da, 1990'lı yıllarda hem SBF'ye uluslararası ilişkiler teorisine önem veren akademisyenlerin katılması sonucu hem de Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde teori derslerinin verilmeye başlaması nedeniyle önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Bu süreçte ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün ve öğretim elemanlarının "araştırmacı mezun anlayışının" öncü bir rol oynadığını, ama daha sonra diğer üniversitelerin (örneğin Bilkent vd.) de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

5 Bu özellik Wolfange Piccoli'nin de ilgisini çekmiş ki, Türkiyeli meslektaşlarına şu soruyu soruyor: *I would like to ask a question about IR community in Turkey. 80-90 % of Turkish scholars work on Turkey. Why is that case?* "Türkiye'deki UI topluluğu hakkında bir soru sormak istiyorum. Türk akademisyenlerin % 80-90'ı Türkiye üzerine çalışıyor. Bunun sebebi nedir?", *Uluslararası İlişkiler*, özel sayı: Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi, cilt 2, sayı 6, Yaz 2005, s. 144.

- Akademide hızlı yükselme ve bunun için hızlı yayın yapma çabası,
- Teorik çalışmaların maddi getirisinin ve medya popülaritesinin düşük olması,
- Uluslararası ilişkiler alanında ampirik veya sorun çözümüne dönük proje yapmanın maddi ve pratik çıkar elde etme cazibesi,
- Uluslararası İlişkiler disiplinine disiplin dışından katılan ve teorik altyapısı olmayan akademisyenler,
- Özellikle tarihçi, askeriye, güvenlikçi ve bürokrat kökenli Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin sayısının artışı,
- Uluslararası İlişkiler yüksek lisans, doktora ve doçentlik programlarında ve sınavlarında uluslararası ilişkiler teorilerine gereğince yer verilmemesi, hatta bunun gereksiz bir şey olduğu yönündeki yanlış anlayış,
- Bu arada, Türkiye'deki birçok Uluslararası İlişkiler bölümünün yönetim ve hatta akademik kadrosunun Uluslararası İlişkiler disiplinine hâkim olmayan ve teori bilmeyen akademisyenlerden oluşması,
- Uluslararası ilişkiler teorilerini okuyacak düzeyde İngilizce bilgisine sahip olunmaması,
- Yeterli sayıda ve kalitede Türkçe uluslararası ilişkiler teorisi kitaplarının bulunamayışı,
- Birçok uluslararası ilişkiler bölümünde uluslararası ilişkiler teorileri dersinin ya hiç verilmemesi ya da seçmeli verilmesi; bu dersi veren akademisyenlerin ve öğrencilerin yeterli ve nitelikli Türkçe kaynak sıkıntısı çekmesi.

Türkçe yazılmış uluslararası ilişkiler teorileri kitaplarının sadece birkaç tane olduğunu ve bunların da dünyadaki teorik tartışmalardan önemli ölçüde uzak ya da geride kaldığını not etmek gerekir. Bu konuda önemli bir örnek: Tayyar Arı'nın genellikle ABD ve İngiltere'de yazılmış teori kitaplarından aktarmış olduğu *Uluslararası İlişkiler Teorileri* kitabıdır.[6] Uzun yıllardır uluslararası ilişkiler teorileri konusunda neredeyse tek kaynak olan bu kitap, her ne kadar uluslararası ilişkiler teorileri ile ilgili Türkiye'deki açığı önemli ölçüde kapatmış olsa da, gerek ifade problemleri gerekse disiplinin mevcut teorilerinin çok gerisinde kalmış olması nedeniyle, ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır. Diğer kitap olan Atila Eralp ve diğerlerinin yazdığı *Devlet, Sistemi, Kimlik: Uluslararası İlişkilere Yaklaşımlar*,[7] nispeten daha özgün olsa da Arı'nın kitabındakine benzer sorunlara sahiptir. Örneğin, uluslararası ilişkiler teorisi literatüründe artık konvansiyonel hale gelen "Dört Büyük

6 10. baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

7 14. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Tartışma", ne bu iki popüler kitapta ne de başka bir Türkçe uluslararası ilişkiler teorisi kitabında yeterince incelenmiştir.[8] Bunun nedeni, kısmen bu kitapların ABD kaynaklı teorilere dayanması iken, kısmen de uluslararası ilişkiler teorilerine Avrupa (Eleştirel, Postmodern, İnşacı) teorilerin gereksizliği düşüncesidir.[9] Dolayısıyla, bu kitaplarda ve genel olarak Türkçe uluslararası ilişkiler teorisi kitaplarında son dönem teorik gelişmeler yer almadığı için, Pozitivizm-Postpozitivizm tartışması gibi oldukça güncel tartışmalar ve teoriler göz ardı edilmektedir. Elbette ki, bu durum, öğrencilerin ve akademisyenlerin İngilizce orijinal kaynaklardan bu ve diğer teorileri öğrenmelerine engel değildir. Ancak, yukarıda bahsettiğimiz gibi, pek çok öğrenci ve öğretim üyesi, teori kitaplarının İngilizce orijinalini okumakta ve anlamakta zorluk çekmektedir. Son yıllarda bu teori kitaplarından bazılarının Türkçeye çevrilmiş olması önemli bir katkı olarak kabul edilse de, bu çevirilerle de kaynak açığı sorunu tam olarak çözülmüş değildir.[10]

Elbette ki, Türkiye'de uluslararası ilişkiler teorisine olan ilgi ve kullanım giderek artmaktadır. 2000'li yıllarda yeni uluslararası ilişkiler bölümlerinin ve teori hassasiyetli akademisyenlerin sayısı arttıkça, Türkiye'de de uluslararası ilişkiler teorisinin farkındalığı oluşmuştur. Özellikle ABD ve İngiltere gibi ülkelerde yüksek lisans ve doktora yapmış olan akademisyenlerin bir bölümü, bu süreçte çok önemli rol oynamışlardır. Bu farkındalığın bir sonucu olarak, 2000'li yıllarda uluslararası ilişkiler teorisinin daha da geliştirilmesi yönünde akademik toplantılar ve yayınlar yapılmıştır.[11] Aydınlı ve Mathews'e göre, Türkiye'deki uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin teori ile ilişkileri dört gruba ayrılabilir: Saf teori yapımı, özgün teori yapımı, Türkiye dışında üretilen teorilerin ampirik konulara uygulanması ve teorilerin Türk-

8 Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişiminde Pozitivizm-Postpozitivizm tartışması ile ilgili önemli bir çalışma: Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet: tanım, teori ve devlet istisnacılığı*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012. Ancak bir doktora çalışması olan kitap, esas itibarıyla "uluslararası ilişkiler teorileri" kitabı olmadığı için ilgili tartışmayı çok kısa ama başarılı bir şekilde yapmıştır. Ayrıca, Tayyar Arı'nın *Uluslararası İlişkiler Teorileri* kitabının son baskısında (10. baskıda), Postpozitivist teorilerden çok kısaca, özetle bahsedilmiştir.

9 Bir Türk uluslararası ilişkiler akademisyeni (profesörü), bir doçentlik sınavında eleştirel, postyapısalcı, inşacı teorilerin ve analizlerin uluslararası ilişkiler disiplini kapsamına girmediğini, dolayısıyla sınavlarda sorulmaması gerektiğini iddia etmiştir.

10 Örneğin Scott Burchil, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Muhammet Ali Ağcan ve Ali Aslan, Küre, İstanbul, 2012 kitabının çevirisinin okunmasında da ciddi anlamda zorluklar ve sorunlar bulunmaktadır.

11 Örneğin, 16-17 Nisan 2005 tarihinde Uluslararası İlişkiler Konseyi'nin organizasyonunda "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi" konulu bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda diğer konular yanında uluslararası ilişkiler teorisinin yeri ve rolü de ele alınmıştır. Bu toplantının ayrıntıları için: *Uluslararası İlişkiler*, özel sayı: Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi, cilt 2, sayı 6, Yaz 2005. Ayrıca *Uluslararası İlişkiler* dergisi, her sayısında ilk makale olarak review veya özgün nitelikte teorik çalışmalar yayınlamaya devam ediyor. Bu makaleler de, teorik hassasiyeti önemli ölçüde artırmaktadır.

çeye çevrilerek okuyucuya aktarılması.[12] Her ne kadar yazarlar, bu gruplar arasında önem bakımından bir hiyerarşi olmadığını belirtseler de, hem bu makaledeki satır aralarından hem de genel gözlemlerimizden hareketle, Türkiye'de akademisyenlerin uluslararası ilişkiler teorisi ile ilişkisinin, en çok "mevcut teorileri çevirerek kullanmak", ardından "mevcut teorileri ampirik olaylara uygulamak"; en düşük oranda ise "saf teori yapmak" ve "özgün teoriler üretmek" şeklinde olduğunu belirtebiliriz. Bunun yanında, Aydın ve Yazgan'ın yaptığı araştırmaya göre, Türkiyeli uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin ilgi gösterdikleri veya kullandıkları uluslararası ilişkiler çalışmaları üç teoriye yoğunlaşmıştır. Buna göre, % 43'ü Realizm'e, % 28'i Liberalizm'e ve % 22'si İnşacılık'a (*Constructivism*) önem vermektedirler. Dolayısıyla, örneğin bu derleme kitapta yer alan diğer teorilere ilginin oranı sadece % 7'dir.[13] Bu durumun, sadece akademisyenlerin ilgi ve tercihlerinden değil, kısmen de olsa diğer teorilerin Türkiye'de yeterince bilinmiyor veya okunmuyor olmasından kaynaklandığını düşünüyorum.

Bu kitap, Türkçe uluslararası ilişkiler teorileri ile ilgili bu sorunları göz önünde bulundurarak ortaya çıkmıştır. Mevcut durumdan rahatsız olan bir grup teori meraklısı ve ilgilisi akademisyen olarak bir araya gelip, Türkiyeli akademisyenlerin gözünden Türkçe uluslararası ilişkiler teorileri yazmaya karar verdik.[14] Bu kitabın bir temel amacı vardır: Uluslararası ilişkiler teorisinin en son geldiği noktada mevcut olan birikimi, Türkçe olarak ve Türkiyeli akademisyenlerin kaleminden Türkiye'deki uluslararası ilişkiler camiasına tanıştırmaktır. Bu kitaptaki teorilerin benzerlerinin (14. bölüm hariç), ABD ve İngiltere'deki bazı uluslararası ilişkiler teorisi kitaplarında yer aldığını not edelim.[15] Ancak biz bu kitaplardan herhangi birini Türkçeye çevirmek yerine, Türkiyeli akademisyenlerin gözünden orijinal bir çalışma yapmayı tercih ettik. Diğer bir ifadeyle, Türkiyeli akademisyenlerin birikimini Türkçe olarak Türkiye uluslararası ilişkiler camiasına sunmanın daha doğru ve özgün olacağını düşündük. Bu kitaba bir sistematik, standart ve oriji-

12 Ersel Aydınlı ve Julie Mathews, "Turkey: Towards homegrowing theorizing and building a disciplinary community", Arlene B. Tickner ve Ole Waever (der.), *International Relations Scholarship Around the World*, Routledge, Londra, 2009.

13 Mustafa Aydın ve Korhan Yazgan, "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri Eğitim, Araştırma ve Uluslararası Politika Anketi - 2011", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 9, sayı 36, Kış 2013, s. 3-44.

14 Bu istek bende uzun süredir mevcuttu ve bir düşünce halinde zihnimde dolaşıyordu. Bu düşüncemi kıvılcım atarak harekete geçiren Burak Bilgehan Özpek oldu. Bunun üzerine Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (yULİSA)'de yaptığımız bir toplantı ile süreci başlattık. Böylece başlayan sürecin sonunda bu kitap doğdu.

15 Örneğin, Tim Dunne vd., *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010; Jill Steans vd., *An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes*, Pearson, Londra, 2010; Martin Griffiths (ed.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, Routledge, Londra, 2007.

nallik kazandırabilmek için, tüm yazarlarımızdan kendi bölümlerinde aşağıdaki konuları ele almalarını ve incelemelerini istedik. Dolayısıyla her bölüm, İlgili teorinin;

- Tarihi, entelektüel, felsefi arka planını, çıkış noktasını ve kaynaklarını,
- Diğer Uluslararası İlişkiler teorileri ile bağlantısını, ilişkisini ya da ayrıştığı sınırları,
- Temel varsayımları, kavramları, iddiaları ve dünya görüşünü,
- Versiyonlarını, alt bölümlerini, alt konularını,
- Sorunlarını eleştirel bir şekilde değerlendirmesini,
- Türk dış politikası veya ilgili bir ampirik konu bağlamında kısa bir değerlendirmesini

yapmaktadır.

Bu çerçevede üretilen bölümler, daha sonra, ilgili teori konusunda yetkin olan bir başka akademisyen tarafından kısmen hakemlik amacıyla ama daha çok katkı yapması için değerlendirildi. Her birine ayrı ayrı teşekkürü bir borç bildiğim bu üstat akademisyenlerin isimleri aşağıda verilmektedir.

Bu kriterler ve standartlarda hazırlanmış olan bölümlerin özetleri şöyledir: Faruk Yalvaç, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki (UI) teori kavramını incelemekte, tek bir teori kavramı olmadığını, farklı Uluslararası İlişkiler teorileri olduğunu ve teori anlayışımızın da bu farklı teorilere göre değiştiğini belirtmektedir. Ancak Yalvaç, teori kavramının incelenmesinde asıl önemli olanın, hangi bilim felsefesi yaklaşımını benimsediğimizle ilgili olduğunu iddia etmekte, bu çerçevede pozitivist ve pozitivizm sonrası bilimsel yaklaşımların teori anlayışını incelemekte, yeni bir bilim felsefesi yaklaşımı olarak Eleştirel Gerçekçiliğin temel ilkelerini ve teori anlayışını açıklamaktadır. Yalvaç, Eleştirel Gerçekçiliğin hem pozitivizmin hem de pozitivizm sonrası bilim anlayışlarından farklı olduğunu ve bunun epistemolojiye değil ontolojiye öncelik vermesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Farklı teorilerin farklı ontolojik temellerine bakıldığında, Eleştirel Gerçekçiliğin Uluslararası İlişkiler'in ontolojik odak noktasını devletten, toplumsal ilişkilere öncelik veren bir anlayışa kaydırarak daha kapsamlı ve bütüncül uluslararası ilişkiler teorileri geliştirme olasılığının ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu çerçevede yeni gelişmekte olan kompleksite teorisinin Uluslararası İlişkiler'deki bilimsel yaklaşımlar ve Eleştirel Gerçekçilik açısından bir değerlendirmesini yapmakta, kompleksite teorisinin ne ölçüde Uluslararası İlişkiler'e yeni bir yaklaşım olduğu konusunu irdelemektedir. Yalvaç, Uluslararası İlişkiler'de son dönemde artan teori sayısının Uluslararası İlişkiler'in sonu mu geldi tartışmasını başlattığını, ancak Eleştirel Gerçekçi bir bakış açısından yaklaşıldı-

ğında, bu teorik çoğulculuğun, gerçekliğin ayrı ancak birbirleriyle iç içe olan bir bütünlüğün farklı yönlerinin incelenmesini mümkün kılması nedeniyle olumlu bir gelişme olduğunu iddia etmektedir.

Ramazan Gözen, İdealizm'in, Uluslararası İlişkiler disiplininin kurucu bir teorisi olarak özellikle iki savaş arası dönemde (1919-1939) etkili olduğunu ama genel olarak yüzyıllara dayanan bir felsefi temelinin bulunduğunu, hatta Soğuk Savaşı döneminde Realizm'in en yaygın olduğu dönemde bile, pratikte etkili olmaya devam ettiğini iddia ediyor. Her ne kadar İdealizm kavramı literatürde çok popüler olmasa ve bu isim altında hak ettiği yeri bulamamış olsa da, İdealist fikirler, diğer pek çok uluslararası ilişkiler teorisiyle çok yakından ilgili olmuş ve onların oluşumunda veya gelişiminde doğrudan veya dolaylı olarak rol oynamıştır. Hatta bugün yaygın olan birçok postmodern teorinin İdealizm'den esinlendiğini iddia ediyor, Gözen. Diğer uluslararası ilişkiler teorilerinden ayrı ve özerk bir konumu olan İdealizm, özü itibarıyla uluslararası savaş ve barış konusuyla ilgilenmiş olsa da, aslında en temel bireyden en genel insanlık toplumuna kadar birçok düzeyde kavramlar, iddialar ve araçlar üretmiştir. İdealizm, Realizm'den faklı olarak, normatif ve reformist bir nitelik taşıyor olup, dünyada daha barışçı, düzenli, istikrarlı ve adil bir uluslararası/küresel düzenin nasıl kurulabileceği ile ilgili tavsiyeler ve talepler yapmaktadır. İdealizm'in tavsiye ve taleplerinin, belki herkesin uygun ve doğru bulduğu şeyler olsa da, uygulamada tam anlamıyla başarılı olamadığını idealistler de kabul eder. Bunun nedeni ise, Gözen'e göre, İdealizm'in dayandığı temel unsurlar olan "ideal insan", "ideal demokrasi/toplum" ve "ideal uluslararası/evrensel değerler" oluşturulamamış olmasıdır. İdealizm'in bu sorununun çözülmesi için farklı bir yaklaşım olarak "sorumluluk teorisi"ni öneren Gözen, bu İdealist sorunu, Türk dış politikasından verdiği örneklerle somutlaştırmaktadır.

Burak Bilgehan Özpek ise, yaşadığımız dünyanın ihtiyaç duyduğu normatif gündemlere liberal uluslararası ilişkiler kuramının cevap verebileceğini iddia etmektedir. Ne var ki, liberal felsefenin Uluslararası İlişkiler disiplini ile tanışmaları yeni bir tartışmayı başlatmıştır. Özellikle Siyasal Realist okul için Liberalizm, kategorik doğrulara inanmış entelektüellerin soyutlamalarından ibaretti ve somut ve pratik bir karşılığı yoktu. Öte yandan Realistler, sadece var olan tarihi kodlamaktadır ve elde ettikleri tecrübe ile pratik sorunları çözmeyi amaçlamaktadırlar. Özpek, realistlerin tarihe atfettikleri dokunulmaz karakteri reddeder ve liberallerin savundukları kategorik doğruların da tarih içinde var olduğunu iddia eder. Ona göre, devletlerin günümüzdeki konumları, tarihin ve aktörlerin etkileşiminin doğal bir sonucu değildir. Liberal filozofların savundukları ilkeler, devletin icat edilme aşamasından, onun kurumsallaşma, soyutlaşma ve karmaşık bir bürokrasinin eli-

ne geçme aşamasına kadar devam eden ve yaşanmış, ancak görmezden gelinen bir dönemi tasvir eder. Dolayısıyla, soyut ve kategorik doğrular, aslında somut ve tecrübe edilen bir dönemin geri çağrılmasından başka bir şey değildir. Özpek, arkeoloji, antropoloji ve nöro-ekonomi gibi disiplinlerden faydalanarak iddiasını desteklemeye çalışmaktadır. Özpek'in çalışmasının ikinci kısmı, liberal düşüncenin rasyonalizmden ampirizme nasıl ve hangi gerekçe ile evrildiğini ve 20. yüzyılın ortalarındaki pozitivist dalganın liberal kuram çalışmalarına nasıl yansıdığını ele almaktadır. Her iki bölümde de, gerek rasyonalizm ile bilgiye ulaşmayı amaçlayan filozofların görüşlerini gerekse çalışmalarını pozitivist metodoloji çerçevesinde yürüten bilim insanlarının bulgularını paylaşırken, Özpek, kapsamlı bir literatür taraması yapmaktadır. Bölümün sonunda ise, çalışma boyunca tartışılan kavramları ve Liberal kuramın temel önermelerini Türk dış politikasına uyarlayarak, somut bir örnek sunmaktadır.

Eyüp Ersoy, Realizm'i, her bir realist düşünürün kabul ettiği varsayımlardan müteşekkil yekpare bir teori olarak değil, analiz seviyesi temelinde farklılaşan, müşterek kabuller temelinde bir teori geleneği oluşturan, Klasik Realizm, Yapısal Realizm/Neorealizm ve Neoklasik Realizm olarak adlandırılan üç farklı realist akımın biçimlendirdiği bir teori geleneği olarak tanımlıyor. Ersoy, bu üç farklı realist akımın beş soruya verdikleri müşterek cevaplar ile bir realist teori geleneğini oluşturduklarını iddia ediyor: Uluslararası ilişkilerin tabiatı nedir? Uluslararası ilişkilerin cereyan ettiği ortamın başlıca özelliği nedir? Uluslararası ilişkilerin temel aktörü kimdir? Uluslararası ilişkilerin temel aktörünün öncelikli amacı nedir? Uluslararası ilişkilerde temel aktörün amaçlarına ulaşmak için kullandığı başlıca araç nedir? Klasik Realizm, devletlerin dış politikasını ve devletlerin birbirleriyle ilişkilerini, uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin *insanın yapısı*, yani doğası, niyetleri, kararları ve davranışları olduğu kabulünden hareket ederek incelerken, Yapısal Realizm, uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin *devletler sisteminin yapısı* olduğu kabulünden hareket ederek inceliyor. Neo-Klasik Realizm ise, devletlerin dış politikasını ve devletlerin birbirleriyle ilişkilerini, uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin *devletin yapısı* olduğu kabulünden hareket ederek inceliyor. Realist teori geleneğine yönelik, gelenek içinden ve gelenek dışından gelen eleştirilere işaret eden Ersoy, Realist teori geleneği perspektifinden, Türkiye'nin 'yeni' dış politikasını ise kısaca şöyle açıklıyor: Türkiye'nin dış politikası *üslup ve usul*, veya söylem ve yöntem olarak yenilenmiş, ancak *tabiat ve hedef* veya doğa ve amaç olarak değişmemiştir. Son olarak Ersoy, Realizm'in verdiği cevapların gerçekçiliği sorgulanmaya devam edecek olsa da sorduğu soruların gerçekliğinin yeni açıklamalar, yeni yorumlar, yeni eleştiriler ve hem realistler arasında hem de realist-

ler ile realist olmayanlar arasında yeni tartışmalar ortaya çıkarmaya devam edeceğine dikkat çekiyor.

Tarık Oğuzlu, Uluslararası Siyasal Teori'yi (UST) incelediği çalışmasında ilk önce bu kuramsal yaklaşımın Siyasal Teori ve Uluslararası İlişkiler disiplinleriyle olan ilişkisini inceliyor. Oğuzlu'ya göre bu çabanın nedeni UST'nin bahsi geçen bu iki disiplin arasında bir köprü görevi oynuyor olması. Devlet içi düzende söz konusu olabilen normatif ve ahlâki tartışmaların devletlerarası düzende de yapılabileceğini iddia eden Oğuzlu, bu entelektüel çabayı en iyi UST çalışanların yapmakta olduklarını söylüyor. UST ile diğer Uluslararası İlişkiler teorileri arasındaki ilişkileri de mercek altına alan Oğuzlu, UST'nin en fazla İngiliz Okulu ve Liberalizm'den etkilendiğini öne sürüyor. Oğuzlu ayrıca Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana etkili olmaya başlayan post-pozitivist ve eleştirel kuramların UST çalışmalarına hız verdiğini iddia ediyor. Oğuzlu, makalesinde ayrıca UST çalışmalarında son zamanlarda gündeme gelen ana tartışma konularını da inceliyor. Bunlar arasında, insani müdahale, ideal siyasal örgütlenme modelleri, demokratik barış kuramı, adil savaş kuramı, devletlerarası ilişkilerde güç kullanımı ve koruma sorumluluğu prensibine özellikle değiniyor. Oğuzlu, son olarak UST çalışmalarında gündeme gelen ana tartışma konularının son dönem Türk dış politikasındaki izdüşümlerini tartışıyor ve bu minvalde son dönem Türk dış politikasının bahsi geçen konuları gittikçe daha fazla odak noktasına almaya başladığını iddia ediyor.

Mustafa Serdar Palabıyık, uluslararası ilişkiler kuramları arasında bugüne kadar büyük ölçüde ihmal edilmiş olan İngiliz Okulu kuramını inceliyor. ABD'de Soğuk Savaş'ın başından itibaren Uluslararası İlişkiler disiplininde baskın bir yer edinen Realist/Davranışçı kurama İngiltere'den yükselen itiraza odaklanıyor. Yazara göre, İngiliz Okulu, Realizmin devleti ezelden ebede uluslararası ilişkilerin başat aktörü olarak görmesini ve bu kuramın 'bilimsel' evrimini, uluslararası toplum kavramını ön plana çıkaran ve tarihsel/felsefi bir derinliği uluslararası ilişkilerin sığ bulduğu tartışmasına katmak isteyen metodolojisi ile eleştiriyor. İngiliz Okulu'nun özellikle günümüzün küreselleşen dünyasında Realizmin yeterince sorgulayamadığı egemenlik kavramına, düzen/adalet ikilemi düzleminde yeni bir yorum getirebileceğini iddia eden Palabıyık, bu yaklaşımın insan hakları ile devletlerin egemenliği çatışması ve insani müdahale kavramına yeni bir bakış getirebileceğini ileri sürüyor. Palabıyık, çalışmasının son bölümünde ise uluslararası toplumun evrimi ve genişlemesi tartışmalarını Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Avrupa uluslararası sistemine girişi örneğiyle ele alıyor.

Mustafa Kutlay, uluslararası ekonomi politik'in temellerini genel okuyucuya giriş düzeyinde tanıtmayı amaçlıyor. Her ne kadar kökenleri 19. yüzyı-

la uzansa ve Adam Smith, David Ricardo, Karl Marks gibi kurucu isimlerin çalışmalarına dayansa da modern Uluslararası Ekonomi Politik (UEP) disiplini müstakil bir alan olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. UEP, modern uluslararası sistemin iki temel sütunu olan 'devlet' ve 'piyasa' arasındaki etkileşimi inceleyen disiplinin adıdır. Egemen olan ve gücü temsil eden devlet ile refahın üretildiği ve zenginliği temsil eden piyasa mekanizması arasındaki etkileşimin uluslararası boyutu, ortaya çıktığı andan itibaren, politik ekonomi disiplininin temel uğraş konusu olmuştur. Politik ekonomi, bu bağlamda, iktisat disiplininin, piyasanın arz-talep dinamiklerine göre şekillenen yapısı ile devletin, güç temerküzüne ve paylaşımına dayanan organizasyon biçiminin birbirini nasıl etkilediğini anlamaya çalışır. Bu bölümde, ilk olarak, üç temel politik ekonomi paradigması – realizm, liberalizm ve Marksizm tartışılmış, ardından modern UEP disiplininde iki ayrı epistemolojik ve ontolojik temelden yola çıkan Amerikan ekolü ve İngiliz ekolü üzerinden politik ekonominin 'büyük soruları' tartışılmıştır. Son olarak, küreselleşmenin ekonomi politiği ve 21. yüzyılda öne çıkan yeni büyük araştırma gündemleri, güncel gelişmeler ışığında kısaca ele alınmıştır. Vaka çalışması kısmında ise Türk dış politikasının ekonomi politiği incelenmiştir.

Hakan Övünç Ongur ve Başak Yavçan, Marksist yaklaşımların Uluslararası İlişkiler teorilerine özellikle ekonomi politik alanında yaptıkları katkıları değerlendirmektedir. İlk olarak, Marksist yaklaşımlar, 19. yüzyıldan itibaren içinde doğdukları süreç, tarihsel materyalizm, diyalektik, artı-değerin aktarımı, sınıfların oluşumu ve yabancılaşma gibi kilit kavramsal temeller ışığında açıklanmıştır. Ardından, 20. yüzyılın başı ile birlikte uluslararası siyaseti açıklama yönünde ilk adımları atmış olan Emperyalizm teorileri, ortak noktaları ve farklılıkları çerçevesinde karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmiştir. Her ne kadar uluslararası siyasetteki Marksist etkiler iki dünya savaşının ertesinde, uluslararası kurumsallaşma ve liberal politikaların gölgesinde bir süreliğine rafa kalkmış gibi görünse de, Ongur ve Yavçan'a göre, endüstrileşmiş ülkelerde Büyük Buhran'a yol açan liberal politikalara tepki olarak doğan gömülü liberalizm ve az gelişmiş ülkelerde modernleşme teorilerine karşıt biçimde gelişen bağımlılık teorileri ve dünya-sistemleri yaklaşımları da, bilfiil Marksizm'in etkileriyle filizlenmiş ve bu dönemde oldukça etkin oluşmuşlardır. 1980 sonrasında 'küreselleşme' ve 'bireycilik' söylemleri altında, devleti neredeyse tümüyle dışlayan ve küresel ölçekte serbest ticareti hedef alan neo-liberalizm, tüm alternatif yaklaşımları doğrudan yok etmeyi amaçlamışsa da, dünyanın farklı bölgelerinde (Latin Amerika, Güney Asya, hatta Türkiye) yaşanan şiddetli ekonomik krizleri ve bunları takip eden halk hareketlerini engelleyememiş, Marksizm'in uluslararası ilişkilerdeki yerini yeniden güçlendirmiştir. Son olarak yazarlar, Neomarksist Dünya-Sistemle-

ri analizini, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri çerçevesinde, bilhassa Gümrük Birliği'nin yarattığı bağımlılıklar açısından değerlendirme aracı olarak kullanmış, böylece olası farklı dış politika uygulama alanları konusunda ipuçları vermişlerdir.

Mehmet Akif Okur ve Hakan Övünç Ongur, 1980'li yıllardan sonra Uluslararası İlişkiler disiplinindeki teorik yaklaşımları derinden etkilemeye başlayan Eleştirel Teori'yi, Frankfurt Okulu'nun ve bilhassa da Antonio Gramsci'nin yapıtlarında yer alan köklerinden itibaren incelemeye alıyor. Yazarlara göre, Gramsci'nin tarihselci perspektifi, insan doğasını sabit ve değişmez olarak ele alan Uluslararası İlişkiler disiplininin kurucu teorilerine meydan okuyup, onu tarihsel olarak varlık kazanan toplumsal ilişkilerin değişken toplamı biçiminde tanımlıyor. Bu sayede, uluslararası siyaset de, toplumsal ve tarihsel yapılar içerisinde, devlet-içi ve devlet-dışı tüm aktörlerin kolektif faaliyeti biçiminde tanımlanmış oluyor. Gramsci'nin kapitalist devlet tanımında yer alan siyasal toplum ve sivil toplum öğelerinin tümü, Uluslararası İlişkiler'in araştırma nesneleri haline dönüşüyor. Okur ve Ongur, bu noktadan sonra, dikkatlerini (yeni-)Gramscici perspektifi Uluslararası İlişkiler literatürüne sokan Robert Cox'ın çalışmaları üzerinde yoğunlaştırıyorlar. Cox'a göre zor ve rıza aygıtları tarafından ortaklaşa biçimde meydana getirilen hegemonya kavramı, maddî imkânlar, fikirler ve kurumlar tarafından oluşturulan tarihsel yapı içerisinde ele alınarak, uluslararası siyasetin incelenmesine yeni bir soluk getiriyor. Tarihsel yapılar ise üretimin örgütlenmesi, devlet biçimleri ve dünya düzenleri ile bunlar arasındaki ilişkinin incelenmesine yardımcı oluyor. Bu yapılar, araştırma yapılan alana ait karmaşık gerçekliği tutarlı bir şekilde resmederken, alternatif tarihsel yapıların oluşum ihtimallerinin değerlendirilmesine ve karşılaştırmalar yapılmasına da imkân veriyor. Ayrıca Eleştirel Teori'nin de bir parçasını teşkil ettiği post-pozitivist yaklaşımlar, Uluslararası İlişkiler'in geleneksel teorilerinin kabul ettiği objektif biçimde tanımlanmış bir dünyada sebep-sonuç ilişkilerini keşfetme amacını yüzeysel buluyor, mutlak bir özne-nesne ayrımının imkânsızlığını savunuyor ve normatif inceleme ile ampirik bilimsel araştırmanın ayrılabilirliğini reddediyorlar.

Mustafa Küçük, Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılığın yakın dönemde ortaya çıkan bir yaklaşım olmasına karşın günümüzde merkezi bir konum edindiğini ve önde gelen kuramsal yaklaşımlar arasında yer aldığını vurgular. Felsefe ve sosyal kuramdaki kökleri dikkate alındığında İnşacılığın aslında Uluslararası İlişkiler disiplinine özgü ve dünya siyasetinin özüne dair belli varsayımlarda ve önermelerde bulunan siyasal bir kuram olmadığını, sosyal bilimlerin birçok dalını etkileyen idealist ve bütüncül bir ontolojik yaklaşım olduğunu gösterir. İlk dönemlerde daha çok meta-kuramsal bir yakla-

şım olarak tanınmasına ve post-pozitivist veya eleştirel yaklaşımlar arasında değerlendirilmesine karşın, Sosyal İnşacılığın zamanla rasyonalist yaklaşımlara yaklaştığını ve ontolojik varsayımlarından ve önermelerinden hareketle çeşitli kuramsal yaklaşımlar ve ampirik çalışmalar geliştirebildiğini gösterir. Sosyal inşacı proje içinde çoğulculuğa vurgu yapan yazar, epistemoloji ve yöntem tartışmasına, çözümleme düzeyi tercihlerine ve entelektüel esin kaynaklarına bağlı olarak farklı kuramsal yaklaşımların ortaya çıktığına vurgu yapıyor. Buna karşın, bu yaklaşımlar arasında özellikle Sosyal İnşacılığı disiplinde merkeze taşıyan Alexander Wendt'in sistemik inşacı kuramının ön plana çıktığını gösterir. Uluslararası ilişkilerde anarşi sorunsalını inşacı bir yaklaşımla ele alan Wendt bir 'sosyal inşa' olarak anarşinin farklı kültürel yapılarını keşfetmiştir. Sosyal İnşacılığın en temel kuramsal katkısının, ana akım maddeci ve bireyselci rasyonalist teorilerin entelektüel hegemonyası altında uluslararası ilişkilerin uzun süredir göz ardı edilmiş toplumsal boyutuna vurgu yapması; kimlik, kural, norm ve kültür gibi sosyal-düşünsel unsurların açıklayıcı gücünü göstermesi olduğunu vurgular. Bu bağlamda, Türk dış politikasının özellikle kimlik sorunu çerçevesinde nasıl şekillendiğini açıklıyor.

Tuncay Kardaş ve Ramazan Erdağ, Postyapısalcılığın dünya siyasetini yeniden-okuma hedefiyle oluşturduğu eleştirel kavram ve yaklaşımların genel özelliklerini sunmakta ve post-yapısalcılığın Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki konumunu tartışmaktadır. Post-yapısalcılık Uluslararası İlişkiler disiplinine önemli katkılar sunmuş bir yaklaşımdır, ancak disiplin içinde bu katkıları yeterince kabul görmüş değildir. Disiplinin hangi temel aktörleri ve konu başlıklarını tercih ettiği ve bu tercihleri hangi süreçlerle nasıl belirlediği temel sorunsallardandır. Post-yapısalcı yaklaşımlar, diğer kuramların ve bilgi üretim süreçlerinin hangi alternatif yaklaşım ve değerlendirme imkânlarını engellediği; dışlayıcı, köktenci ve özcü bir uluslararası ilişkiler anlayışını nasıl modern devletin ana söylemi haline getirdiğini bize gösterirler. Kardaş ve Erdağ, post-yapısalcılığın dünya siyasetini incelerken sıklıkla kullandığı kavramları tanımladıktan sonra, konuyu biri dünya siyaseti biri de Türkiye'den olmak üzere iki örnek olay çerçevesinde açıklamaktadır. Sonuç kısmında ise post-yapısalcılığın sunduğu-okuduğu dünyanın neyi dışladığı, ne tür eksikler ve sorunlar taşıdığını tartışmaktadır. Çalışmanın odaklandığı hususlardan biri mevcut kuramların ne söyledikleri değil, söylemlerinin nasıl etkiler doğurduğudur. Dünya siyasetinin işleyişiyle ilgili yeterli 'saha çalışması' ve örnek olay çalışması sunmayan yaklaşımın bu eksikliğini tespit eden mevcut çalışma, bu konuda Uluslararası İlişkilerde Medya ve Gerçekliğin (yeniden) Üretimi ve Yeni Türk Dış Politikasının Söylemsel İnşası olmak üzere iki örnek olayı tartışmaktadır.

Volkan İpek ve Çağlar Oyman, uluslararası ilişkilere çok farklı bir bakış getiren Postkolonyal Teori'yi inceliyor. Yazarların iddiasına göre; Uluslararası İlişkiler disiplininde hem Neorealist ve Neoliberal düşünce gibi ana akım olarak kabul gören, hem de İngiliz Okulu, Dünya Sistemi ve Yeni-Gramşiyancılar gibi daha eleştirel bir yapıya sahip olan kuramlar oluşturdukları yapıları doğrultusunda Anglo-Amerikan merkezli analizler sunmaktadırlar. Bu bağlamda, bahsedilen kuramlar çoğu zaman Avrupa ve Kuzey Amerika dışında bulunan devletlere uluslararası sistemi etkileme konusunda ya aktif bir açıklama gücü vermemişler ya da sistem üzerinde kabul edilen limitli etkilerini statüko ve barışa karşı tehdit olarak kabul etmişlerdir. Ek olarak; özellikle ana akım kuramların pozitivizm ve rasyonalite odaklı argümanları Batı'nın, Üçüncü Dünya üzerindeki dolaylı egemenliğini ve emperyalist politikalarını meşru hale getirmiştir. Birçok alternatif uluslararası ilişkiler anlayışı bu gerçeklik üzerinde durmamakla beraber, Postkolonyal kuram tam olarak da bu ilişki ağını sorunsallaştırmak ve alternatif bir uluslararası ilişkiler okuması sunmak hedefindedir. Özellikle diğer normatif ve eleştirel kuramlar gibi post-pozitivist felsefeden etkilenen post-kolonyal kuram; değer yargılarından bağımsız, objektif bilginin olamayacağını savunarak, Anglo-Amerikan merkezli kuramları bu anlamı ile 'siyasal' bulmakta ve 'adalet' ve 'siyasal çoğulculuk' üzerine kendi gerçekliğini oluşturmaktadır. Bu anlamı ile yazarlara göre, özellikle 1990'lardan sonra Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde önemi iyice artan post-kolonyal kuram; Batı merkezci uluslararası sistem 'tarihselliğine' bir başkaldırı niteliği taşımakta ve uluslararası sistemi Üçüncü Dünya bakış açısından sorunsallaştırarak daha kapsayıcı bir okuma sunmaktadır.

M. Evren Eken, 1980'lerin sonundan itibaren uluslararası ilişkiler teorisi içinde sıklıkla adından söz ettirmeye başlayan feminist teorinin, ilk elde tahmin edilenin aksine, aslında dünya politikasına dair algı, kurgu ve tepki biçimlerimizin kökenleriyle ne denli ilişkili olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Feminist teorilerin uluslararası ilişkilere en önemli katkısı, analiz düzeyini kurumlardan, bireylere ve toplumsal düşünce biçimlerine çekerek, gündelik hayat pratiklerine yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Bunu yaparken kullandıkları ana kavram ise 'toplumsal cinsiyet'tir. Bu sebeple makalede Eken, ilkin, Feminizm'in kısa bir geçmişine ve daha sonra ise uluslararası ilişkilere girişini özetlemektedir. Müteakiben, çağdaş Feminizm'in disipline olan etkisini açıklamak amacıyla, uluslararası ilişkiler teorisinin nasıl toplumsal cinsiyet üzerinden kurgulandığını ve bunun da dış politikadaki çıkar ilişkilerini gizleyerek, aslında maskülüniteyi nasıl yeniden ürettiğini yazmaktadır. Zira 'toplumsal cinsiyet' üzerinden kurulu olan örtük bir düşünce mekanizması, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, ekonomik ve askerî

güce dayalı maskülen bir sistemi aslında yeniden üreterek ayakta tutmaktadır. Bu durumu daha net olarak ifade etmek için, Eken, ABD ve Türkiye'nin dış politikasından örnekleri egemenlik, güvenlik ve savaş kavramları üzerinden inceleyerek, teorinin soyut bakış açısını, somut analizler üzerinden göstermeye çalışmaktadır.

Yelda Erçandırlı, Uluslararası İlişkiler teorilerinde çevrenin yerini tespit etmek ve özellikle 1990'larda yükselmeye başlayan Yeşil Teori'nin yerleşik Uluslararası İlişkiler kuramlarına nasıl meydan okuduğunu değerlendirmektir. Erçandırlı'ya göre sorun-çözücü uluslararası ilişkiler teorilerinin Batı temelli pozitivist epistemolojisi ve kendini bilimsel bir disiplin olarak yaratarak gerçekliğe ancak sistematik deneysel gözlemlerle ulaşılabileceği düşüncesi, birçok ekolojik sorunun yalnızca modern çevresel krizler temelinde ele alınmasına sebep olmuş, dolayısıyla ne sorunların saptanması için ne de sorunların çözümüne yardımcı olacak yeni bir dünya vizyonu sunan teorik söylemler ortaya konulmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda Erçandırlı, sorun çözücü uluslararası ilişkiler kuramlarının esas aldığı barış arayışı, güç politikası, küresel yönetişim sorunu ve küresel adalet gibi kavramların çevresel meydan okumalarla yeniden tanımlanması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Erçandırlı, Yeşil Teori aracılığı ile Türk dış politikasının oluşumu ile Türk Uluslararası İlişkiler Disiplini arasında nasıl bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Gonca Biltekin, Batı-dışı coğrafyada, yerel deneyimlerden yola çıkan özgün kuram oluşturma fikrinin Uluslararası İlişkiler'in üçüncü büyük tartışması olarak da nitelenen rasyonalizm/postmodernizm sonrasında giderek güçlendiğini, ancak tam anlamıyla oturmuş ve küresel disiplinde sözü edilen özgün kuramların sayısının son derece az olduğunu ortaya koyuyor. Kuramın çeşitli örneklerini inceleyen Biltekin, onları kategorilendirerek özgün kuram oluşturmanın birden fazla yolu olduğunu ve bu yolların bazılarının kuramın gelişmesi için diğerlerinden daha uygun koşullar yarattığını iddia ediyor. Son olarak özgün kuram oluşturma fikrinin 2000'lerin ortalarından bu yana Türkiye'de de tartışıldığının altını çizerek Türkiye'de özgün kuram potansiyelinin dayandığı yapısal ve tutumsal şartlara dikkat çekiyor.

Böylece oluşan bu kitabın hazırlanış sürecindeki bazı zorluklardan da bahsetmeliyim. Bunların başında ilgili teorilerin birçoğu daha önce Türkçe olarak yazılmadığı için, teorilerle ilgili kavramların Türkçeleştirilmesi işi vardı. Öncelikle her yazarın kendi bölümüyle ilgili teorik kavramları doğru ve anlaşılabilir bir şekilde Türkçeleştirmesi, ama aynı zamanda bölümler arasında kavramsal uyum sağlanmıştır. Bunun yanında yazarların kendilerine özgün üslup, yazı ve ifade tarzlarını ihlal etmeden, ama muhakkak okuyucunun kolay anlayabileceği bir düzeye getirmeye çalıştık. Bu bağlam-

da önemli bir kavram, teori/kuram kullanımı idi. Biz genel olarak 'teori/teorisyen' kavramının kullanımını tercih etsek ve önersek de, bazı yazarlarımız, bölümlerinin özelliği ve ifade gücü bakımından 'kuram/kuramcı'yı kullanmakta ısrarlı oldular. Diğer bir konu, 'uluslararası ilişkiler' kavramının yazımı ile ilgili olarak, disiplin kastedildiğinde baş harfleri büyük 'Uluslararası İlişkiler' şekline, olgu kastedildiğinde ise 'baş harfleri küçük 'uluslararası ilişkiler' şeklinde kullandık.

Nihayet, bu çalışma sadece yazarlarımızın değil aynı zamanda daha birçok uzmanın katkısı ile yapılmıştır. Bunların başında, bölümlere hakemlik yaparak ve/veya eleştirel bir şekilde katkı yaparak destek veren alan uzmanı meslektaşlarımızdı. Bunlar bölüm sırasına göre şöyledir: 1- Prof. Dr. Tayyar Arı, 2- Prof. Dr. Tarık Oğuzlu ve Prof. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu, 3 ve 5- Prof. Dr. Ramazan Gözen, 4- Prof. Dr. Mustafa Aydın, 6- Prof. Dr. Nuri Yurdusev, 7- Prof. Dr. Ziya Öniş, 8- Prof. Dr. İlhan Uzgel, 9 ve 11- Prof. Dr. Necati Polat, 10- Doç. Dr. Birgül Demirtaş, 12- Prof. Dr. Faruk Yalvaç ve Doç. Dr. Oktay Tanrısever, 13- Prof. Dr. Ömer Çaha, 14- Prof. Dr. Faruk Yalvaç, 15- Prof. Dr. Ersel Aydınlı ve Prof. Dr. Erol Kurubaş, Sonuç: Doç. Dr. Erdem Özlük.

Son olarak, bu çalışma süresince sürekli temas halinde olduğum ve tavsiyelerine müracaat ettiğimde beni kırmayan Prof. Dr. Faruk Yalvaç ve Doç. Dr. Burak Bilgehan Özpek'e özellikle teşekkür etmeyi borç bilirim.

1

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TEORİ KAVRAMI VE TEMEL TEORİK TARTIŞMALAR

FARUK YALVAÇ

Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplini (Uİ)'nin[1] temelinden sorgulandığı bir dönemde yaşıyoruz. Geleneksel olarak konusunun modern devletler sistemi olarak kabul edilmesine rağmen uluslararası sistemin kurulduğu tarih olarak 1648 Vestfalya Antlaşması'nın gösterilmesi bile bir tartışmaya dönüşmüştür.[2] Benno Teschke'ye göre modern uluslararası sistemin 1648 tarihinde ortaya çıktığı görüşü bir mitten öteye gidemez. Tam tersi, Teschke, Vestfalya döneminin modernlik öncesi sosyo-politik ilişkilerin hâkim olduğu ve devletler sisteminin tam oluşmadığı bir sistem olduğunu belirtir. Bunun gibi günümüzde Uluslararası İlişkiler disiplininin ne zaman başladığıyla ilgili tarihler de sorgulanmaktadır.[3] Genel kabul görmüş görüşe göre Uluslararası İlişkiler farklı bir akademik disiplin olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914-18) sonra ortaya çıkmıştır. Savaşın trajik sonuçları karşısında, savaşların niye başladığı, geçmiş savaşlardan neler öğrenilip, olası savaşları nasıl önleyebileceğimiz konusu insanlığı çok yakından ilgilendiren bir araştırma konusu olarak gündeme gelmiştir. 1919 yılında savaşların nedenleri ile ilgili sorulara cevap aramak, daha barışçıl bir dünya yaratmak için ne yapılabilir konusunu incelemek üzere Aberyswyth Üniversitesi'nde bir Uluslar-

1 Bu yazıda büyük harflerle yazılan "Uluslararası İlişkiler" disiplini, küçük harflerle yazılan "uluslararası ilişkiler" ise disiplinin konusunu ifade etmek için kullanılacaktır.

2 Benno Teschke, *The Myth of 1648*, Verso, Londra, 2003.

3 Benjamin de Carvalho, Halvard Leira, John M. Hobson, "The Big Bangs of IR: The Myths That Your Teachers Still Tell You about 1648 and 1919", *Milennium: Journal of International Studies* cilt 39, sayı 3, 2011, s. 735-758.

arası İlişkiler kürsüsü kurulmuştur. Brian Schmidt'in belirttiği gibi 1919 yılı Uluslararası İlişkiler konusunda akademik bir bölümün ortaya çıkmasını simgelese de, Uluslararası İlişkiler ile ilgili bilgi üretiminin önemli bir tarihçesi vardır.[4] Söz konusu döneme kadar farklı disiplinler farklı biçimlerde uluslararası ilişkiler ile ilgilenmiştir. Hukukçular, tarihçiler, filozoflar, siyaset bilimcileri, antropologlar ve ekonomistlerin çoğu uluslararası ilişkiler hakkında fikir beyan etmiştir. Örneğin Kant, Uluslararası İlişkiler disiplini formel bir biçimde oluşmadan çok önce, devletler arası ilişkiler hakkında önemli görüşler ileri sürmüş bir filozoftur. *Sonsuz Barış*[5] ile ilgili görüşleri bugün hâlâ tartışılmaktadır. Diğer yandan bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmasından önce uluslararası ilişkiler genel olarak siyaset biliminin bir alt başlığı olarak incelenmiştir. Bu eğilim bugün yeniden güç kazanmakta, özellikle ABD'de birçok akademik kurumda Uluslararası İlişkiler siyaset bilimi altında incelenmektedir.

Bir başka konu da Uluslararası İlişkiler'in İngiltere'de doğduğu fikrinin ABD siyaset bilimcileri tarafından tam kabul görmemesidir.[6] Uluslararası İlişkiler evet bir akademik bölüm olarak İngiltere'de kurulmuştur ancak yaygın olarak bir Amerikan toplum bilimi olarak bilinir.[7] Günümüzdeki bütün eleştirilere, Postkolonyalist düşüncenin gelişmesine ve Uluslararası İlişkiler'in "dekolonizasyon" çabalarına rağmen Uluslararası İlişkiler, Ann Tickner'in ifadesiyle neo-emperyal bir ABD disiplini olmaya, Uluslararası İlişkiler teorilerinin üretilip dünyanın diğer yerlerinde "dolaşıma" sokulduğu temel coğrafi bölge olmaya devam etmektedir.[8]

Her disiplin gibi Uluslararası İlişkiler'in de kendi içinde bir gelişim tarihçesi vardır. Ancak disiplinin tarihçesi ile ilgili olarak da artık net bir görüşe sahip değiliz. Her şeyden önce bu tarihçenin yazılması kolay değildir. Neler dikkate alınacak, hangi tartışmalara önem verilecek, önemli tarihler ne-

---

4 B.C. Schmidt, "On the History and Historiography of International Relations", W. Carlsnaes, T. Risse ve B.A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2006, s. 3-22.

5 Immanuel Kant, "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch", H. Reiss (der.), *Kant's Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

6 Carvalho, Leira ve Hobson, "The Big Bangs of IR", s. 736.

7 Stanley Hoffmann, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, cilt 106, sayı 3, 1977, s. 41-60; aynı zamanda Ole Waever, "The Sociology of a Not so International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, cilt 52, sayı 4, 1998, s. 687-727.

8 J. Ann Tickner, "Feminist Perspectives on International Relations", Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2010; T.J. Biersteker, "The parochialism of hegemony: Challenges for 'American' international Relations", AB Tickner ve Ole Wæver (der.), *International Relations Scholarship around the World*, Londra, Routledge, 2009, s. 308-327; Ole Wæver, "The sociology of a not so international discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, cilt 52, sayı 4, 1998, s. 687-727.

lerdir, hangi aktörler temeldir gibi sorulara verilecek tek bir cevap yoktur. Temel Uluslararası İlişkiler kitapları disiplinin gelişmesini belli tartışmalar etrafında oluşturur. Şüphesiz bu tartışmalar "disiplini organize etmeye" yaramakta,[9] disipline bir odak noktası sağlayıp sınırlarını belirlemekte ve disiplinin gelişmesini anlamak için kolaylık sağlamaktadır. Bu makalede de disiplinin anlaşılmasını kolaylaştırması açısından bu tartışmalara *eleştirel* bir şekilde yer verilecektir. Ancak bu tartışmaların özünü ve disiplinin yapısını tam olarak yansıtmak çok zordur ve tam bir değerlendirmesini yapabilmek için, bu tartışmaların içeriği kadar neleri *dışarıda bıraktığı*, niye sadece belli konu ve kavramlar çerçevesinde oluştuğu da sorgulanmalıdır.[10] Disiplinin hangi varsayımları temel alarak bugünkü durumuna geldiği ancak böyle anlaşılabilir.

Bu makalenin konusu olan teori kavramı disiplinin gelişmesindeki bütün bu tartışmalarda kilit bir rol oynamıştır. Ancak yukarıda de değinildiği gibi Uluslararası İlişkiler disiplini bugün ilk oluştuğu yıllardan çok farklıdır. Uluslararası İlişkiler ile ilgili hangi dergiye bakılırsa bakılsın konuların, temaların, yaklaşımların çeşitliliği şaşırtıcıdır. Uluslararası ilişkilerin konusunu sadece devletler arasındaki güç mücadelesi oluşturmamaktadır. Ulus-üstü ve ulus-altı her türlü toplumsal ilişkinin Uluslararası İlişkiler açısından bir önemi bulunmaktadır. Hatta öyle ki disiplindeki teorilerin sayısındaki artış, konuların çeşitliliği acaba artık Uluslararası İlişkiler diye bir şey kalmadı mı, "Uluslararası İlişkiler Teorisinin Sonu mu" tartışmasını başlatmıştır.[11] Acaba Uluslararası İlişkiler disiplini kendi kimliğini kayıp mı etmiş, yoksa yeni bir kimlik mi kazanmaktadır sorusu ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Bu yazının amacı Uluslararası İlişkiler'deki temel teorik tartışmaları eleştirel bir gözle tanıtmak, kitabın geri kalan bölümlerine bir çerçeve sağlamaktır. Bu amaçla yazının birinci bölümü teori ve meta-teori kavramlarını tanıtmaktadır. İkinci bölümü Uluslararası İlişkiler'deki temel tartışmaları incelemektedir. Üçüncü bölümde günümüzün temel tartışma eksenini oluşturan Pozitivizm-Postpozitivizm tartışması değerlendirilmekte ve özellikle Kompleksite Teorisi ve Eleştirel Realizm'in Uluslararası İlişkiler teorisinin geldiği son noktada ne gibi katkıları olabileceği değerlendirilmektedir. Son bölüm, Uluslararası İlişkiler teorisinin günümüzdeki durumuyla ilgili gözlemlerle sona ermektedir.

---

9 Ole Waever, "Still a Discipline After All These Debates?", T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (der.), *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 299.

10 Schmidt, "On the History and Historiography of International Relations"

11 *European Journal of International Relations*, cilt 19, sayı 3, 2013, s. 405-425'i bu konunun tartışmasına ayırmıştır.

Uluslararası ilişkiler adı altında incelenen konular o kadar çeşitlidir ki, bu konuların incelenmesine yönelik farklı yaklaşımların olması ve araştırma yapılırken hangi unsurlara önem verileceği konusunda farklı tartışmalar olması çok doğaldır. Bu kitapta tanıtılan her teorinin, teori kavramına ilişkin kendi yaklaşımı ve teorinin ne yapacağı ve yapması gerektiğiyle ilgili farklı bir anlayışı vardır. Bu nedenle baştan altını çizmek gerekirse öyle tek başına teori diye bir şey yoktur; çok çeşitli teori türleri vardır ki bu farklılık bu kitapta görülmektedir. Teorinin ne olduğu konusundaki anlayışımız da biraz da bizzat çalıştığımız teorilerin kendisinden etkilenmektedir (Eleştirel Teori, Feminizm, Postyapısalcı teoriler gibi). Öyle ise çalıştığımız teoriler kapsam ve biçim olarak sınırlı ise, o zaman, teori anlayışımız da aynı sonuçtan etkilenecektir.[12]

Teori de neymiş? Sadece *gerçeklerle* uğraşsak yeterli değil midir? Bu genelde teorik ve kavramsal çalışmayı sevmeyen kişiler tarafından sorulan bir sorudur. "Teoriyi bırak", "bu fazla akademik oldu" diye duyduğumuz şeyler aslında teoriyi dışlayan bir yaklaşım değil, bizzat dünyayı değerlendirmekte kullanılan *statükocu* ve değişime kapalı bir teori anlayışını yansıtır. Söz konusu yaklaşım mevcut sisteme ne kadar entegre olduğumuzun, eleştirel yeteneklerimizi ne kadar kaybettiğimizin de bir göstergesidir. "Sen olması gerekenden bahsediyorsun; önemli olan var olandır; boşuna uğraşma – böyle gelmiş böyle gider; alternatif yoktur"[13] gibi görüşler aynı zamanda en geleneksel teori anlayışını da yansıtmaktadır. Zira bu "teori" anlayışının ifade ettiği şey, bu dünyanın değişemeyeceği, sadece var olanın önemli olduğu anlayışıdır. Robert Cox bu tür teorilere sorun çözücü teoriler adını verir ve genelde sistemden yararlananların ya da sistemle ilgili yanlış bilince sahip olanların savunduğu bir teori anlayışını yansıtır.[14]

Çok basit olarak teori kavramını tanımlarsak, teoriler karmaşık bir dünyayı bizim için basitleştiren araçlardır ve bize dünya ile ilgili daha "radikal" bilgi edinmemizi sağlarlar. *Radikal* kelimesi Latincedeki kök kelimesinden gelir. Bir başka deyişle teoriler bize öğrenmek istediğimiz şeyleri kökten anlatmaya çalışırlar; sadece yüzeyde kalmazlar, derinlemesine bilgi sağlamayı hedeflerler.[15] Bu nedenle dünyamızla ilgili olarak sahip olduğumuz günlük

12 Tim Dunne, Lena Hansen ve Colin Wight, "The End of International Relations Theory", *European Journal of International Relations*, cilt 19, sayı 3, 2013, s. 405-425.

13 Buna, TINA –There is no alternative– argümanı adı verilir. Tersi TIA –there is an alternative– yani bir çıkış yolu, bir alternatif vardır.

14 Robert Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millenium*, cilt 10, sayı 2, 1981, s. 126-155.

15 Leslie Paul Thiele, *Thinking Politics: Pespectives in Ancient, Modern and Postmodern Political Theory*, Seven Bridges Press, New York, 2003, s. 1-2.

bilgiden daha farklı bir bilgi temin ederler. Demek ki teorilere günlük bilginin dışında daha anlamlı bilgi edinebilmek için ihtiyacımız vardır. Bir teori altında toplanmayan bilgiler ise kaotik bir bilgi bütünüdür. Teoriler bu karmaşık olgulardan soyutlamalar yaparak o olgu ile hemen gözle görülemeyen bütüncül bir bilgi vermek amacını güder. Bu kaotik bilgi görünümünü geleneksel Türk Dış Politikası üzerine yazılmış yazıların birçoğunda görebiliriz. Türk Dış Politikası üzerine yazılmış yazılara bakıldığında bunların betimleyici, politika yapımına yönelik, analitik bir çerçeveden yoksun yapılan çalışmalardan oluştuğunu gözlemleyebiliriz. Bu tür çalışmalar herhangi bir bilgi birikimine yol açmamakta, ne Türk Dış Politikası ne de Uluslararası İlişkiler ile ilgili açıklayıcı bilgiler sağlayamamaktadır. Devlet çıkarları söz konusu olduğunda, devlet adamları yalan söyleyebilirler ya da her zaman nesnel olarak bir görüşe sahip olamayabilirler. Görüşleri ideolojik ve ahlâki taahhütlerle gölgelenmiş olabilir. Öyle ise aktörlerin eylemleri için sahip oldukları nedenleri kendilerinin bile farkına olamayabilecekleri daha geniş bir toplumsal ve tarihsel bir ortama konumlandırmamız gerekir.[16] İşte bu teorinin işidir. Teoriler "aktörlerin davranışları hakkında varsayımlar yapmamızı ve gösterdikleri nedenle ilgili olarak doğruyu söyleyip söylemediklerini veya içinde oldukları ortamın ne ölçüde farkında oldukları hakkında varsayımlar yapmamızı gerektirir" [17] İnsanların eylemlerini sadece onların eylemleri için verdikleri gerekçe ile açıklayamayız. Bir dışişleri bakanının eylemlerini betimleyebiliriz ama açıklama daha farklı bir pratik gerektirir. Türkiye'nin AB ile ilişkileri ne olmalıdır? Türkiye Suriye'de niye muhalifleri desteklemiştir? Bu sorulara derinlemesine bir cevap arıyorsak teori alanına girmiş oluruz.

Uluslararası İlişkiler'de ne kadar farklı teori tanımları ve anlayışları olduğunu göstermek için literatüre bakmak yeterlidir. James Dougherty ve Robert Pfaltzgraff teoriyi "olguların anlaşılabilir bir düzen içinde ilişkili olduklarını göstermeye yönelik sistematik düşünme" olarak tanımlar.[18] Paul Viotti ve Mark Kauppi, teoriyi amacına göre tarif ederler. Teori "dünyayı ya da dünyanın bir parçasını daha kavranılır ve daha iyi anlaşılır" yapmak amacını güder. Bunu da "olguları sadece tanımlamanın ötesine giderek önce gelen olaylar ve şartlara dayanarak nedensel bir açıklama veya öngörü" yolu ile yapar.[19] Scott Burchill'e göre "teoriler uluslararası ilişkiler konusuna en-

16 Steve Smith, "Introduction: Diversity and Disciplinarity in International Relations Theory", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford ve New York, 2007.

17 *A.g.e.*, s. 3.

18 JE Dougherty ve RL Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, Longmans, New York, 1997 s. 12.

19 PR Viotti ve M.V. Kauppi MV, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*, Macmillan, New York, 1987, s. 3.

telektüel bir düzen" ve "karmaşık olayları yorumlamamızı sağlayacak yollar sağlar".[20] Bunun gibi John Baylis, Steve Smith ve Patricia Owens teoriyi "*hangi gerçekler önemli, hangileri değil konusunda karar vermemizi sağlayacak basitleştirici bir araç*" olarak tanımlarlar.[21] Hollis ve Smith daha çok teorinin faydasını ve ne yaptığını vurgular. Hollis ve Smith'e göre teoriler soyutlar (birbirine benzemeyen olay, durum ve nesneleri bir araya getirir), genelleştirir (mevcut olguların incelenmesi yoluyla birbirine benzemeyen şeylerin ortak özelliklerinin ne olduğunu belirler) ve bağ kurarlar (neden ve etkileri belirler). Kenneth Waltz'ın daha farklı bir teori tanımı bulunmaktadır.[22] Waltz teoriler ve değişmez ilişkileri anlatan yasalar arasında bir ayrım yapar ve teorilerin yasaları açıkladığını belirtir.[23] A ve B olayları arasında bir düzenlilik tespit edilebilir fakat Waltz'a göre bunu açıklayacak bir teoriye ihtiyacımız bulunmaktadır. Teoriler ilgi alanımıza giren temel unsurları belirleyebilmek amacıyla dünyadan soyutlayan basitleştirici araçlardır. Cynthia Weber'e göre "Uluslararası İlişkiler teorisi uluslararası politika hakkında örgütleyici genellemeler yapar. Uluslararası İlişkiler teorisi uluslararası politika hakkındaki hikâyelerin bir araya gelmesidir. Ve uluslararası politika hakkında hikâyeler söylerken, Uluslararası İlişkiler teorisi sadece orada neyin olup bittiğini açıklamaz, aynı zamanda dünyanın neye benzediğine ilişkin kendi vizyonunu da dayatır".[24] Bir başka deyişle Weber'e göre teoriler sadece incelemekte olduğumuz dünyayı yansıtmazlar aynı zamanda onun ne olduğunu tanımlarlar. Nihayet Robert Jackson ve Georg Sørensen'in de belirttiği gibi teorileri dünyaya baktığımız mercekler olarak düşünebiliriz.[25]

Bir adım daha ilerleyerek bu farklı teori tanımları arasında ortak bir nokta belirleyip belirlenemeyeceğine bakalım. Gerçekten de Uluslararası İlişkiler'de farklı teori tanımları bulunmasına rağmen aslında disiplinde hâkim bir teori anlayışı vardır ve yukarıda sözü edilen teorilerin çoğunun temelinde bu teori anlayışı yatar. Aşağıda daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi bu *pozitivist* bir teori anlayışıdır ve teorileri olgular arasında korelasyon sağlanması, bunlardan ampirik genellemeler yapılıp kestirim yapma amacını güden araçlar ola-

20 Scoot Burchill, "Introduction", S. Burchill vd. (der.), *Theories of International Relations*, 2. Baskı, Palgrave, Basingstoke, s. 13.

21 J. Baylis, S. Smith ve P. Owens, "Introduction", J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 4. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 4, vurgu orijinalde.

22 M. Hollis ve S. Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1991, s. 62-63.

23 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, MA, 1979, s. 5.

24 Cynthia Weber, *International Relations: A Critical Introduction*, 2. baskı, Routledge, Londra, 2005, s. 2.

25 R. Jackson ve G. Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 54.

rak gören bir anlayışı temsil eder.[26] Burada altı çizilmesi gereken husus şudur. Ne gibi ve nasıl teoriler geliştirebiliriz sorusu aslında bir disiplinin hegemonik yapısı tarafından belirlenir. Bu ise örneğin, çevre ülkelerindeki teori çalışmalarına, akademik üretim ile ilgili içlerinde bulundukları zor şartlarla da birleşerek, baştan bir kılıf geçirir ve çevrenin "en azından disiplinin resmi sınırları içinde bağımsız bir 'fikir yapıcısı' olmasına" engeller koyar.[27]

Meta teori

Meta teori kavramı teorinin teorisi ya da bir teorinin varsayımlarını ortaya koyan teori olarak özetlenebilir. Bir başka ifadeyle, bir teorinin mercek altına yatırdığı ve incelediği konuya nasıl anlam verdiğini inceler. Analiz nesnesi ampirik bir olay değil, bir teorinin temelinde yatan varsayımlardır. Bu varsayımların teori yapma sürecine ve ampirik araştırma pratiğine nasıl etki ettiğini göstermeye çalışır. Uluslararası ilişkileri anlamak için geliştirdiğimiz bütün teorilerin temelinde meta teorik varsayımlar yatar. Mark Neufeld'ın belirttiği gibi "nasıl olguların anlamı sadece olgusal bir soru değil, teorik bir soru ise, aynı şekilde iyi bir teorinin doğası teorik bir sorun değil, meta-teorik bir sorundur".[28] Neufeld burada her olgunun belli bir teori çerçevesinde anlam kazandığını, her teorinin de altında yatan varsayımlar bilindiği takdirde ancak bu olguların değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır.

Meta teorik tartışmaların konusu nelerden oluşur? Teorilerin yapmış olduğu varsayımlar nelerle ilgilidir. Burada ontoloji, epistemoloji ve metodoloji arasında bir ayrım yapmamız gerekir. *Ontoloji* neyi çalıştığımız sorusuna cevap arar. Her teori ontolojik olarak farklı nesne alanları görür. Uluslararası ilişkileri anlamak için kişileri mi, devleti mi, toplumu mu çalışmalıyız, bu anlamda bir sorudur. Neyi çalıştığımız doğal olarak nasıl çalıştığımızı ve teoriyi sınamak için kullandığımız kanıtları da etkileyecektir. *Epistemoloji* bilgi teorisidir. Bir çalışma konusuyla ilgili olarak neyin güvenilir kanıt ve bilgi sayılacağını inceler. *Metodoloji* ise veri ve kanıtları bulmaya çalışırken hangi yöntemleri kullandığımız ile ilgilidir. Epistemoloji bilginin felsefesi ise, metodoloji bunun pratikte nasıl gerçekleştiğidir. Metodoloji ontoloji ile ilgili olarak benimsediğimiz varsayımlardan etkilenir zira kavramlarımızı nereden başlayarak soyutlayacağız ve oluşturacağız sorusu ontolojik varsayımlarımızla ilgilidir.

26 Stefano Guzzini, "The Ends of International Relations theory: Stages of Reflexivity and Modes of Theorizing", *European Journal of International Relations*, cilt 19, sayı 3, s. 521-541.

27 Stefano Guzzini. *Theorising International Relations: Lessons from Europe's Periphery*, DIIS, *Working Paper*, no. 2007/30.

28 Mark Neufeld, *The Restructuring of International Relations Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s. 2.

Meta teorik konular çok uzun yıllar Uluslararası İlişkiler disiplininin dışında kalmıştır. Bunun başlıca nedeni aşağıda göreceğimiz gibi belli bir bilim felsefesi anlayışının, pozitivizmin, Uluslararası İlişkiler'e hâkim olmasıdır. Bu başat eğilim, Uluslararası İlişkiler teorilerinin sorduğu soruları ve verdiği cevapları büyük ölçüde sınırlamıştır. Wight'ın belirttiği gibi pozitivizmin hâkimiyeti, Uluslararası İlişkiler'in meta teorik çerçevesinin yapıcı bir diyaloğa kapanmasına, birçok konunun yanlış temsil edilmesine ve bazı önemli konuların çalışılmasını engellemesine neden olmuştur.[29]

Teorilerin bilimselliği

Meta teorik tartışmaların önemli bir kısmı teorilerin bilimselliği ile ilgilidir. Bu önemli bir konudur zira *bilimsel* teori, *en geçerli* teori anlayışı olarak disipline yerleşmiştir. Başka bir ifadeyle bilimsellik bir teorinin değerlendirilmesinin en önemli kriteri olarak kabul edilmiştir. Bu ise bilimselliğin ne olduğu konusunu gündeme getirmektedir. Bilim (*science*) Latincede *scientia* yani bilgi demektir. Doğa bilimleri söz konusu olduğunda fiziki yasalar ve bunları elde etmek ve sınamak ile ilgili yöntemler bütününü ifade eder. Bilim doğa bilimlerindeki anlamıyla biyolojik ve mekanik nesneleri inceler, doğa olayları ve şeyler arasındaki düzenli, tekrar eden ve ideal olarak değişmez ilişkileri belirlemeye çalışır. Teoriler ise şeylerin nasıl davrandığını kapsamlı ve kesin bir biçimde açıklayıp öngörüyü mümkün kılmayı hedefler. Teoriler deneylerle doğrulanır veya yanlışlanırlar ve yeni teorilerle yer değiştirebilirler. Bilimsel teorinin doğa bilimlerinde anlaşılan şekli kısaca budur ve bu özellikler esas olarak *pozitivist* bir teori anlayışını simgeler. Russel Keat ve John Ury'nin özetlediği gibi pozitivist anlayışta "bilimsel teoriler, doğruluk ve yanlışlıkları sistematik gözlem ve sınama yoluyla değerlendirilebilen, oldukça genel, evrensel ifadeler dizisinden oluşur".[30] Pozitivist bir teori çerçevesinde "bir olayın açıklanması onun bir düzenliliğin örneği olduğunu göstermekten ibarettir".[31] Pozitivist bilim anlayışında "teorik önermeler yanlış veya doğru olarak değil fakat gözlenebilenler hakkında başarılı kestirimler yapılmasında kullanılan hesaplama araçları olarak görülürler".[32]

Bu temel özellikleriyle doğa bilimlerinde hâkim olan pozitivist bilim anlayışı, toplum bilim teorileri için de bir paradigma, toplum bilimlerin ulaş-

29 Colin Wight, "Philosophy of the Social Sciences and International Relations", Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2010.

30 Russel Keat ve John Urry, *Bilim Olarak Sosyal Teori*, çev. Nilgün Çelebi, İmge Yayınevi, Ankara, 2001, s. 30.

31 *A.g.e.*, s. 24.

32 Wight, "Philosophy of Social Science", s. 62.

ması gereken bir referans noktası oluşturmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplininde de Uluslararası İlişkiler'in doğa bilimleri gibi bilimsel bir incelemesinin yapılıp yapılamayacağı önemli bir tartışma konusu yapılmış olmasına rağmen, bizzat bilimin ne olduğu tartışması ya hiç yapılmamış ya da hep ikinci planda kalmıştır. İşte bunun nedeni tek bir bilimsel anlayışın, pozitivizmin en geçerli bilim anlayışı olarak kabul edilmiş olmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi toplumun da doğa bilimlerinin doğayı incelediği gibi incelenebileceği anlayışına bilim felsefesinde doğalcılık (*naturalism*) adı verilir.[33] Burada bilimsel denirken doğa bilimlerindeki gibi pozitivist anlamında kullanılmaktadır.[34] Şunu da belirtmek gerekir: "Bütün pozitivistler doğalcıdır (*naturalist*) ama her doğalcı pozitivist değildir."[35] Örneğin Marksizm'in bilimsel taahhütleri vardır ancak pozitivist olarak nitelendirilemez. Diğer yandan, şayet bilim pozitivizm ile özdeşleştirilirse, bu Postpozitivist bütün teorilerin bilime karşı olduğu anlamına gelecektir. Ancak bu doğru değildir ve birçok postpozitivist düşünür bilimsel açıklama taraftarıdır ancak pozitivizme inanmaz. İlgili olarak, Bilimsel Realizm'in bilim anlayışı bu şekildedir ve temel özellikleri aşağıda özetlenecektir.

Pozitivizm bir bilim felsefesi olmasına rağmen genelde bir *yöntem* olarak bilinir ancak sadece yöntem olmayıp kendine özgün epistemolojik ve ontolojik bir anlayışı vardır. En önemli özelliği toplumsal dünyadaki düzenliliklerin doğa bilimlerinin doğayı inceledikleri gibi incelenebileceği görüşüdür. *Ontolojik* olarak gerçeği ampirik dünya ile, yani duyumlanabilen ve gözlemlenebilen dünya ile özdeşleştirir. *Epistemolojik* olarak ampirist bir epistemolojisi vardır. Bu, dünya hakkındaki bilgimizin sadece insan *duyumları* aracılığıyla elde edilen *tecrübeye* dayanmasını ifade eder. *Metodolojik* olarak ise pozitivizmin temel özelliği bilimsel bilginin gözlemlenebilen verilerin toplanması aracılığıyla elde edilebileceği görüşüdür. Yeterli veri toplanıldığı takdirde bu belli düzenliliklerin tespit edilmesine ve takiben belli yasaların oluşturulmasına yol açar. Önemli olan gözlemlenebilen veriler ve ölçümdür. Ölçülemeyen ve deneye tabi tutulamayan hiçbir şeyin ontolojik olarak önemi yoktur. Pozitivizm bu şekilde elde edilen bilginin, bilgi birikimine, çevremi-

33 Roy Bhaskar, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, Harvester, Brighton, 1979.

34 Wight pozitivizmin özelliklerini şu şekilde özetler: 1. *Fenomenalizm.* Şeylerin bize göründükleri şekilden öteye bilinemeyeceği ve bunlara ilişkin güvenilir bilginin elde edilemeyeceği doktrini. 2. *Nominalizm.* Kullandığımız kelimelerin nesnel bir anlamı olmadığı doktrini. Kelimeler ve kavramlar gerçeğin fiili bir nesnesine değil, kolaylık sağlaması için kullandığımız konvansiyonel semboller veya isimlerdir. 3. *Bilişselcilik.* Değer yargılarına ya da normatif değerlendirmelere herhangi bir bilgi değeri atfedilemeyeceği doktrini. 4. *Doğalcılık.* Doğa bilimleri ile toplum bilimler arasında özünde bir birlik olduğu ve toplum bilimlerinin aynen doğa bilimleri gibi çalışılabileceği inancı. Wight, "Philosophy of Social Science and International Relations", s. 61-62.

35 Hollis, "The Last Post?", s. 301-8.

zi kontrol etmemize ve nihayet bilimsel anlayışın toplumun bütününe egemen olmasını hedefler. Günümüzde pozitivist anlayışı geliştirmek isteyen neo-pozitivistler Pozitivizmin kriterlerinin niceliksel çalışmalar için de geçerli olabileceğini ileri sürerek Pozititivist iddiaları güçlendirmeye ve kalitatif metodolojiler geliştirmeye çalışmışlardır.[36]

Pozitivizmin ancak duyumlanan ve gözlemlenen bir dış gerçeklik olduğu fikrini aşağıda bahsedilecek olan Bilimsel Realizm ile karıştırmamak gerekir. Pozitivizm felsefi olarak realist (duyum ve gözlemlerimizin dışında bir gerçeklik olduğu fikri) olmayan bir felsefedir.[37] Dışsal bir gerçekliğe atıfta bulunduğu için felsefi anlamda realist bir bilim anlayışına sahip olduğu düşünülür. Ancak ampirik ve insan bazlı (*antroposentrik*) bir epistemolojiye (duyum ve gözlemlere) dayandığı ölçüde felsefi anlamda Realist bir anlayışa sahip olduğunu söylemek doğru değildir.

Pozitivizmin toplum bilimleri açısından çok önemli sonuçları vardır. Bir taraftan "ontolojik olarak varlığın *katmansızlaştırılmasına* (*destratification*), epistemolojik olarak da bilginin *tarihsizleştirilmesine* (*dehistoricisation*)" neden olur.[38] Diğer bir ifade ile gerçeği sadece gözlemlerimizle sınırlandırması nedeniyle düz bir ontolojisi vardır. Gerçeğin ontolojik derinliğini/katmanlarını göz ardı eder. Diğer taraftan sadece gözlemleneni gerçek saydığı için, gözlemlenen olgunun tarihçesiyle çok ilgilen(e)mez. Bu ise pozitivizmin tarih dışı açıklamaların kaynağı olmasına neden olur. Örneğin Kenneth Waltz'ın geliştirdiği Neorealizm ya da Yapısalcı Realizm'i Uluslararası İlişkiler'deki en önemli pozitivist uluslararası politika teorilerinden birisidir.[39] Waltz, uluslararası sistemin tarihi ile değil yapısı ile ilgilenir. Bu yapının özelliklerini, devletler sisteminin belli özelliklerinden soyutlayarak, değişmez, tarih dışı genellemelere dönüştürür. Pozitiviztler, bilimin tarafsızlığı ve nesnelliği arkasına saklanarak kendi varsayımlarının toplumsallığını yadsırlar.[40] Waltz'ın yapısalcı uluslararası sistem anlayışı uluslararası sistemin tarihselliğinin bir başka deyişle toplumsallığının ihmal edildiği en gelişmiş örneklerden biridir.

Birçok sosyal bilimci her ne kadar doğa bilimlerindeki kestirim gücünü toplum bilimlerde elde etmenin zorluğunu kabul etse de, doğa bilimlerinin yöntemlerini sıkı sıkıya takip etmeyi tercih eder ve kestirimci ve sı-

---

36 Davranışsalcı sonrası "yumuşak pozitivizm"de temel görüşler için bkz. Gary King, Robert O. Keohane ve Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research,* Princeton University Press, Princeton, 1994.

37 Martin Hollis, "The Last Post?", Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond,* Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 303. Wight, "Philosophy of Social Science", s. 36.

38 Roy Bhaskar, *Scientific Realism and Human Emancipation,* Verso, Londra, 1986, s. 96.

39 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics,* Addison-Wesley, Reading, MA, 1979.

40 Wight ve Joseph, "Scientific Realism and International Relations", s. 24.

namaya tabi teoriler geliştirmeyi hedeflerler. Zira bu bir disiplinin bilimsel olup olmadığının kanıtı olarak kabul edilir. Toplum bilimlerde ilerleme genel olarak ancak bu anlamda bir bilim pratiğinin yerleştirilmesi olarak anlaşılır. Karl Popper'in dediği gibi toplum bilimler "Galileo"sunu bulamadıkları için geri kalmışlardır.[41] Tabii bunda bilimin, tartışmalı da olsa, uygulamada elde ettiği büyük başarılar da etkili olmuştur. Bu Uluslararası İlişkiler'de de farklı değildir. Gerçekten de Uluslararası İlişkiler'in ilerlemesi bu bilimsel niteliği kazanması ile ölçülmüştür. Ashley J. Tellis'e göre Uluslararası İlişkiler'de Thucydides'den günümüze kadar Realizm'in gelişmesi "Bilimsel Teoriye Uzun Bir Yürüyüş" olarak anlaşılabilir.[42]

Gunnell gibi yazarlar ise doğa bilimleri yöntemlerinin toplum bilimlere uygulanmasının çok zor olduğu görüşünden yola çıkarak toplum bilimlerin tamamen kendi özgün yöntemsel rotasını çizmesini ve bu rotanın bilimin otoritesine atıfta bulunarak gerçekleşemeyeceğini ileri sürer.[43] Toplum bilimlerin nesnesi toplumsal yapılar ve insan failleridir. İnsanlar kendileri, eylemleri ve çevreleriyle ilgili düşünen varlıklardır. İnsanlar inorganik madde biçimleri ya da diğer yaşam biçimlerinin davranışlarından farklılıklar gösterir ve düzensizlikleri öngörülemez. Toplumsal hayatı ve uluslararası ilişkileri doğal deneylerde olduğu gibi kontrol edemeyeceğimiz, ölçemeyeceğimiz ve öngöremeyeceğimiz birçok güçler yönetir. Uluslararası İlişkiler'e deneyler yapabileceğimiz kapalı bir laboratuvar muamelesi yapamayız. Toplum açık ve karmaşık bir sistemdir. Bu nedenle toplumsal olaylara ya da insan davranışlarına ilişkin deney yapmak hemen hemen imkânsız olduğu gibi ahlâken de kabul edilemez. Bir askerî darbeye toplumun etkisini ölçmek için, bakalım toplum nasıl tepki verecek diye ikinci bir askerî darbe yapılmasını teşvik edemeyiz. İşkence insan davranışlarına nasıl etki ediyor diye işkenceye devam edemeyiz. Diğer yandan toplum sürekli değişim içindedir. Deney yapsak bile zaten aynı şartlar altında deney yapıyor olamayız ve vardığımız sonuçlar hep tartışmalı olacaktır.

Ünlü toplum bilimci Max Weber toplum bilimlerin nasıl inceleneceğine ilişkin en önemli katkılardan birini yapmış bir iktisatçı ve sosyologdur.[44] Weber görüşlerini geliştirirken yorumsamacı ya da *hermenötik*[45] adı verilen yöntemden yararlanmıştır. Toplum bilimlerde hermenütiği ilk kullanan Wilhelm

41 Karl Popper, *The Poverty of Historicism*, Harper and Row, New York, 1961, s. 1-2.

42 Ashley J. Tellis, "Political Realism: The Long March to Scientific Theory", Benjamin Frankel (der.), *Roots of Realism*, Frank Cass., Londra, 1996, s. 3-94.

43 John G. Gunnell, *Philosophy, Science, and Political Inquiry*, General Learning Press, Morristowns, NJ, 1975, s. 54.

44 Max Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, Free Press, New York, 1949.

45 Hermenötik 16. yüzyılda İncil'i ve daha sonra hukuksal metinleri yorumlamak için geliştirilen yönteme verilen isimdir. Thiele, *Thinking Politics*, s. 16.

Dilthey idi. Dilthey 19. yüzyılda yaygınlaşan hermenütiği insan tecrübesini açıklamak için kullanmıştır. Dilthey'e göre doğa, açıklama (*Erklären*) yöntemine uygun bir alan iken, insanlık, tecrübesi ve toplum, anlama (*Verstehen*) yöntemine uygun alanlardır. Açıklama dışsal gözleme dayanırken, anlama Dilthey'in terimiyle "yaşanan tecrübeye" dayanır. Biz benzer şeyleri yaşadığımız, hissettiğimiz ve inandığımız için diğer insanların davranışlarını anlayıp yorumlayabiliriz. Weber Dilthey'den etkilenerek toplum bilimlerin doğa bilimlerinde olduğu gibi insan davranışını belirleyen ve öngören yasalar aramamalarını öngörmüştür. Weber'e göre toplum bilimlerin amacı insan davranışını kesin olarak kestirmek değil, insan davranışını anlamaktı. Weber bilimsel araştırmada bireysel önyargıları vazgeçilmez ve zorunlu olarak görmüş, nesnel gözlem ve doğrulamayı hedefleyen bilimsel teorilere karşı çıkmıştır. Ancak Weber'e göre doğa bilimleri ile toplum bilimleri arasındaki farklılık araştırma yöntemleriyle ilgili değil, bilim adamının çıkar ve amaçlarıyla ilgilidir.

Teori türleri

Önemli bir diğer tartışma konusu teorilerin bizim dışımızdaki bir dünyayı mı açıkladıkları, ya da aslında açıklayayım derken bu dünyayı "yarattıkları mı"dır. Tabii ki dışımızda bazı şeyler var. Ama bunlar ancak belli bir teorik çerçevede anlam kazanırlar. Bir görüşe göre teoriler kendileri dışındaki bir dünyayı açıklar. Bu yukarıda sözünü ettiğimiz Pozitivist teori anlayışıdır. Buna *açıklayıcı teori*[46] ya da Robert Cox'un deyimiyle "sorun çözücü teoriler" adı verilir.[47] Pozitivist teoriler diğer teori anlayışlarının tarafsız olmadığını ve iddialarının tersine, belli bir ontoloji ve epistemoloji anlayışını benimsediklerini ileri sürer. Ancak Pozivitivist teorilerde aslında dünya ile ilgili çok önemli bir varsayım yapmakta, gözlenen ile gözlemleyen arasında, teori ile dünya arasında bir ayrım yaparlar ki bu tartışmaya açıktır.

İkinci tip teorilere *oluşturucu (konstitutif)* adı verilir. Bu teoriler kural, norm ve fikirlerin toplumsal nesneleri nasıl oluşturduğunu inceler. Oluşturucu teorileri benimseyen teorisyenler için toplumsal dünya, sahip olduğumuz fikir ve teoriler aracılığıyla gerçeklik kazanır.[48] Bir başka deyişle teori yaşadığımız dünyanın oluşumunda rolü olan bir *pratiktir*. Bu böyle ise, bir teoriyi savunarak toplumsal gerçekliği yeniden üretmek ya da zihinsel değişiklikler yaratarak toplumsal gerçekliği etkilemek mümkün olur. Teoriler

46 Steve Smith açıklayıcı ve oluşturucu teori arasındaki farkı disiplinin en önemli metateorik konularından biri olarak görür. Steve Smith, "The Self Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", *International Relations Theory Today*, Polity, Cambridge, 1995, s. 26-27.

47 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 126-55.

48 Kurki ve Wight, "Introduction", s. 29.

sadece dışımızda var olan bir dünyaya ilişkin tarafsız gözlemler olmayıp, o dünyanın inşasında bizzat taraftır. Bu iki teori türüyle ilgili olarak Smith ve Owens açıklayıcı teorinin "dünyayı onun hakkındaki teorilerimizin dışında" gören teoriler olduğunu, oluşturucu teorinin ise "dünyamızı inşa etmeye yardımcı olan" teoriler olduğunu belirtirler.[49]

Üçüncü bir teori türü eleştirel teoridir. Pozitivist anlayışta, teorisyen analiz nesnesinden uzaktır; bir dış dünya varsayar. Nesnelliği, kendisini inceleme nesnesinden uzaklaştırarak elde etmeye çalışır. İdeoloji, inançlar ve değerleri bir kenara koyar. Eleştirel teori ise toplum ve siyasal hayat ile iç içedir.[50] Bu teoriler belli toplumsal düzenlemeleri ve/veya sonuçları eleştirirler. Bu teori anlayışı Marx'ın şu cümlesini hatırlatır: "Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir".[51] Bu anlamda eleştirel teoriyi açıklayıcı teoriyle zıt gibi gösteremeyiz zira eleştirel teoriler analizlerini belli bir durumu ortaya çıkaran nedensel unsurların incelenmesi temelinde inşa eder. İlişkili olarak, eleştirel teorilerde adil olmayan bir durumun belirlenmesi ile bunu ortaya çıkaran nedenlerin ortaya çıkarılması arasında bir çelişki yoktur. Bu nedenle bir teorinin hem açıklayıcı hem de eleştirel olması mümkündür.[52] Bu eleştirel teorinin aynı zamanda normatif bir özellik taşıması anlamına gelir. Bir başka deyişle toplumsal değişimin yönü ve toplumsal düzenin nasıl olması gerektiği konusunda fikir sağlar. Normatif olma sadece eleştirel teoriye mahsus bir özellik değildir. Açıklayıcı bir teoride de benzer bir durum söz konusudur. Uluslararası sistemde savaşa neden olan toplumsal mekanizma ve ilişkilerin açıklanması aynı zamanda bu durumun giderilmesi için ne yapılması gerektiği hususunda bir fikir verir. *Konstitutif* (oluşturucu) teoriler de bir anlamda eleştirel teorilere benzerler ve normatif bir yanları vardır. Şayet teoriler yaşadığımız dünyayı oluşturuyorsa, bu toplumsal gerçekleri yeniden üretebilir veya değiştirebiliriz anlamına da gelebilir (anarşi devletlerin ondan ne anladığıdır!) zira insana yaşadığı dünya ile ilgili bir faillik gücü ve kapasitesi tanımaktadır. Devletler sadece çıkarları peşinde koşuyorlar dersek, bu sadece açıklayıcı bir gözlem değildir, aynı zamanda diğer devletlerin nasıl davranması gerektiğini de belirler. Öyle ise bu farklı teori türleri aralarında farklılıklar olmasına rağmen birbirleriyle iç içedir ve her teorinin bir parçasıdır denebilir.

---

49 Smith ve Owens, "Alternative Approaches to International Theory", J. Baylis, S. Smith ve P. Owens (der.), *The Globalizatioon of Worltd politics: An Introduction to International Relations*, 41 baskı, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 176-7; Burchilll, "Introduction", s. 1.

50 Richard Devetak, "Critical Theory", S. Burchill vd. (der.), *Theories of International Relations*, 2. baskı, Palgrave, Basingstoke, 2001, s. 147.

51 Karl Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler", *Marks-Engels, Seçme Yapıtlar*, cilt I, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 11-14.

52 Kurki ve Wight, "International Relations and Social Science", s. 28.

Uluslararası İlişkiler'deki temel teorik tartışmalar

Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişim süreci içerisinde farklı yaklaşımlar arasında tartışmalar olmuştur. Bunlara "büyük tartışmalar" adı verilir ve disiplinin tarihi bu tartışmalar açısından yazılır. Gerçekten de bu tartışmalar Uluslararası İlişkiler'in genel kabul görmüş yapı ve tarihçesini belirlemiş olup farklı şekillerde bugün de devam etmekte, yerine yenileri eklenmektedir. Ancak bunu belirtirken şu hususun da altının çizilmesi gerekir. Bu tartışmalar her ne kadar disiplinin anlaşılabilmesi için bir kolaylık sağlıyorsa da, ilgili dönemlerde sadece bu tartışmalar mı oldu, başkaları da var mıydı gibi soruları da aklımızın bir kenarında tutmak gerekir. Örneğin Schmidt disiplinle ilgili böyle lineer bir hikâyenin anlatılamayacağını, bu tartışmaların gerçekten olup olmadığını ifade etmenin zor olduğunu ve bu tartışmaların disipline aslında sahip olmadığı bir tutarlılık verdiğini belirtmektedir.[53] Gerçekten de disiplinin ne olduğu kadar ne olmadığını anlayabilmek için dışlamaların, sessizliklerin, güç ve bilgi arasındaki ilişkinin göz önünde tutulması gerekir.

Uluslararası İlişkiler'in gelişme sürecindeki temel tartışmaları dörde ayırmak standart bir tasnif haline gelmiştir. Burada da bu tasnife sadık kalınacaktır. Ancak disiplindeki son dönem gelişmeler beşinci diyebileceğimiz yeni bir tartışmanın başlangıcına işaret etmektedir. Yazının sonunda bu tartışmanın da temel noktalarına değinilecektir.

1. İdealizm-Realizm Tartışması. Disiplindeki ilk tartışma disiplinin ilk yıllarında yer almış olan ve günümüze kadar devam eden realizm ve idealizm tartışmasıdır.[54] Eskimiş bir tartışma gibi görünse de farklı isimler ve kavramlarla tekrar tekrar karşımıza çıkmaktadır. İdealizm-Realizm tartışması 1919-1939 tarihleri arasında yer almıştır. İdealistlerin aydınlanma çağının mirası olarak pozitivizme, akla ve bilime olan inançları, Uluslararası İlişkiler disiplininin de doğmasını sağlamıştır. Realistler, idealistlerin bilimsel anlayışının sistematik olmadığını ve fazla değer yüklü olduğunu, dünyanın olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Realizmin en önemli isimlerinden E.H. Carr'a göre Realizm "olguların kabulü ve onların neden ve sonuçları"nı inceleyerek bilimsel bir nitelik kazanabilirdi.[55] Bilime

---

53 Schmidt, "On the History and Historiography of International Relations", s. 12. Aynı zamanda bkz. G. Holden, "Who Contextualizes the Contextualizers? Disciplinary History and the Discourse about IR Discourse", *Review of International Studies*, cilt 28, sayı 2, s. 253-270.

54 Bkz. Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşmu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atila Eralp vd. (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, 9. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 57-88.

55 E.H. Carr, *The Twenty Years Crisis, 1919-39*, 2. Basım, Macmillan, Londra, 1946, s. 14 [*Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939*, çev. Can Cemgil, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010].

alternatif ise bir "büyü" olarak nitelediği İdealizm idi.[56] 1929 Dünya Ekonomi Krizi ve İkinci Dünya Savaşı idealistlerin görüşlerini büyük ölçüde çürüttü. Ancak Waltz'ın Neorealizm'ine kadar realistlerin bilim anlayışlarını tam olarak ortaya koymak için ciddi bir çabaları olmadı. Hans Morgenthau bilime inanmış idi ama bunu insan doğasına içkin "nesnel yasalar" şeklinde tanımlayarak, Uluslararası İlişkiler'in doğa bilimleri anlamında bir bilim olabileceğini hiçbir zaman kabul etmedi.[57] İdealizm-Realizm arasındaki tartışma Realizmin zaferi ile sonuçlanmıştır da denemez.[58] Zira hemen akabinde Liberalizm, Neoliberal Kurumsalcılık ve nihayet İnşacılık tarafından Realizme karşı güçlü eleştiriler yöneltilmiştir. Lucian Ashworth'un belirttiği gibi İdealizm-Realizm tartışmasının olduğu dönemde aslında tek değil birden çok tartışma olmuştur.[59] Bunlar ise kapitalizmin savaşa yol açıp açmadığı, totaliter devletlerin saldırganlığıyla nasıl başedileceği, ve ABD'de ise ittifak sistemlerinden çekinilmesinin savaştan ve ekonomik depresyondan yıkılmış bir dünyaya verilecek en doğru cevap mıdır gibi sorular olmuştur. Bu nedenle Ashworth, İdealizm-Realizm tartışmasının yer alıp almadığının bile sorgulanması gerektiğini belirtir. Diğer yandan, akademik Uluslararası İlişkiler çalışmaları genel olarak (Realizmin perdesi arkasında) hep Liberal olmuş, Realist olan birçok düşünür, özellikle iç politika konularında koyu bir Liberalizme inanmıştır.

2. ***Davranışsalcı-Gelenekselci Tartışması.*** Uluslararası İlişkiler disiplinindeki ikinci tartışma 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Davranışsalcı ve Gelenekselciler arasındaki tartışmadır. Bu tartışmanın ne zaman başladığı ile ilgili de ortak bir görüş yoktur.[60] Bazılarına göre Uluslararası İlişkiler'in bilimselliği tartışmaları 1950'li yılların davranışçı devrimiyle değil, 1920 ve 1930'lu yılların Chicago Okulu döneminde başlamıştır. Her halükârda, sistematik bir şekilde bilim felsefesi tartışmaları John Vasquez'in belirttiği gibi "davranışsalcı devrim" adı verilen bu dönemde gerçekleşmiştir.[61] Davranışsalcı Oku-

56 *A.g.e.*, s. 1-11.

57 H. Morgenthau, *Scientific Man vs. Power Politics*, Latimer Press, Londra, 1947.

58 Lucian M. Ashworth, "Did the Realist-Idealist Great Debate Really Happen? A Revisionist History of International Relations", *International Relations*, cilt 16, sayı 1, 2002, s. 33-56.

59 David A. Lake, "Theory is dead, long live theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations", *European Journal of International Relations* cilt 19, sayı 3, 2013, s. 567-587

60 Davranışsalcı-gelenekselci tartışmasının temel çerçevesiyle ilgili olarak bkz. Klaus Knorr ve James Rosenau (der.), "Tradition and Science in the Study of International Politics", Klaus Knorr ve James N. Rosenau (der.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1969, s. 3-19; Morton Kaplan, "The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations", James Rosenau (der.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1969, s. 39-61.

61 John A Vasquez, *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 39.

lun kilit düşünürlerinden David Easton, Davranışçılığı insan bilimlerinin tek bir araştırma programı çerçevesinde birleştiği ve insan bilgisinin gelişmesindeki bir sonraki aşama olarak görmüştür.[62] Bu çerçevede Morton Kaplan[63] ve David Singer[64] gibi Davranışsalcı Okul'un görüşlerini benimseyen düşünürler Uluslararası İlişkiler disiplini için bilimsel araştırma yöntemleri geliştirmeye, istatistiki ve kantitatif yöntemler aracılığı ile Uluslararası İlişkiler hakkında genel yasalar bulmaya ve düzenlilikler belirlemeye çalışırken, Bull[65] ve onun gibi düşünen Gelenekselciler kavramsal ve yorumsal yargının, sistemli veri toplanmasından daha önemli olduğunu, dünya politikasının karmaşıklığını, olumsallığın rolünü ve her tarihsel ortamın biricik doğasının altını çizmiştir. Ancak şunun da altını çizerek belirtmek gerekir ki Gelenekselciler Davranışsalcılara yöneltmiş oldukları bütün eleştirilere rağmen kendileri de alternatif bir Uluslararası İlişkiler anlayışı sunamamıştır.

Davranışsalcı-Gelenekselci tartışmasıyla ilgili bir diğer önemli konu, aralarındaki görünen ayrılığa rağmen, Davranışsalcı ve Realist yaklaşımların birbirlerinden gerçekten ne ölçüde farklı olduklarıdır. Vasquez aslında birbirlerinden çok farklı şeyler söylüyor gibi görünmelerine rağmen, davranışsalcıların da aslında realist bir paradigmanın varsayımlarını benimsemiş olduğunu, iki yaklaşımın arasında özde değil sadece yöntemsel olarak bir farklılıktan söz edilebileceğini ileri sürmüştür.[66] Bir başka deyişle iki okul arasındaki tartışma aslında Realist bir teorik çerçevede yer almış, Realist bir teori kapsamında nasıl daha iyi araştırma yapılır sorusu etrafında dönen yöntemsel bir tartışma olmuştur. Bu yorumun önemli bir sonucu da, Uluslararası İlişkiler'de aslında "tartışma" ifadesine rağmen disiplinin çok daha tutarlı, sistematik ve bilginin kümülatif olarak biriktiği bir disiplin imajının düşünülmesine yol açmış olmasıdır. Ancak geriye dönük olarak bakıldığında, her iki okulun da bilimsel araştırma ile ilgili benimsedikleri benzer anlayış (yani Pozitivizm) disiplinin gelişmesindeki temel engellerden birini de oluşturmuştur.

Davranışsalcı ve Gelenekselci tartışmasının özünün günümüz teorik geliş-

---

62 David Easton, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science,* Alfred A. Knopf, New York, 1953.

63 Morton Kaplan, "The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations", *World Politics,* cilt 19, sayı 1, 1966, s. 1-20 ve *System and Process in International Politics*, John Wiley, New York, 1957.

64 David J. Singer, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", Klaus Knorr ve Sidney Verba (der.), *The International System: Theoretical Essays*, Princeton University Press, Princeton, 1961, s. 77-92.

65 Hedley Bull, "International Theory: The Case for a Classical Approach", *Contending Approaches to International Politics*, K.E. Knorr ve James Rosenau (der.), Princeton University Press, Princeton, 1969, s. 20-38.

66 Bkz. Vasquez, *The Power of Power Politic;* Martin Hollis ve Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations,* Clarendon Press, Oxford, 1990, s. 31.

meleri de dikkate alarak doğru tespit edilmesi çok önemlidir. Bu tartışmanın özü tarihsel ve bilimsel açıklama şekillerinin birbirine ters olduğu yaklaşımından yola çıkmaktadır. Uluslararası İlişkiler "tarihseldir, ama bilimsel olmalıdır" anlayışını, belli olayların "tarihsel ortamıyla farklı zaman dilimlerini kapsayan genellemeler" yapma arasındaki gerilimi yansıtmaktadır.[67] Günümüz bilim felsefesi anlayışları çerçevesinde tarihsel ve bilimsel açıklamaların tamamen birbirlerine zıt olmadıklarını ve birbirleriyle uyuşabileceğini biliyoruz.[68] Bilimsellik ve tarihsellik arasındaki bu çelişki, günümüzde özellikle tarihsel sosyoloji yaklaşımlarının çözmekte büyük adımlar attığı bir sorundur. Ancak tarih/bilim tartışması hâlâ Uluslararası İlişkiler'in merkezindedir ve Pozitivizme karşıt her yaklaşım bu konuyla yüzleşmek zorundadır.

3. Paradigmalar Arası Tartışma. Uluslararası İlişkiler'de paradigmalar arası adını verdiğimiz tartışma, 1970'li yıllarda Thomas Kuhn'un ünlü kitabı *The Structure of Scientific Revolutions*'da[69] ortaya attığı bilimsel gelişme modeli ve paradigma kavramının Uluslararası İlişkiler'in teorik gelişmesine uygulanmasıyla gelişmiştir. Kuhn kitabında bilimsel bilginin pozitivistlerin düşündüğü gibi lineer bir şekilde birikip ilerlemediğini ve gelişme sürecinde dönemsel olarak krize uğrayıp yeniden inşa edildiğini ileri sürer. Kuhn'a göre bilimsel ilerleme normal bilim ve devrimci dönemler olmak üzere iki aşamadan geçer. Kuhn paradigma kavramını normal bilim dönemlerinde her disiplinde hâkim olan bilimsel görüşü ifade etmek üzere kullanır. Kuhn'a göre normal bilim dönemlerinde bilim adamları belli standartlar etrafında birleşen epistemik bir topluluk oluştururlar. Bilimsel devrimler, yeni bir paradigmanın kısmen veya tamamen eskisinin yerine geçmesidir.[70] Bilimsel devrim dönemlerinde bir teorinin taraftarları ön plana geçmek ve bilimsel çalışmalara hâkim olma mücadelesi verir. Kuhn bilimsel devrimlerin yeni bir paradigmanın hâkimiyeti ile sonuçlandığını, ancak, paradigmalar arasında bir seçim yapmanın mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle Kuhn'a göre bir paradigmanın diğerini eleştirmesi imkânsızdı zira her paradigmanın taraftarı farklı dünyalarda yaşıyordu.

67 Toplumsal dünyaya ilişkin *bilimsel* mi yoksa *tarihsel* bir yaklaşım mı benimseyelim sorusu genelde evrensel olarak geçerli *genel* yasaların geliştirilmesi ile *tikel ve biricik* tarihsel olayların anlaşılması arasındaki bir seçim olarak sunulur. Genel bilimsel yasaların elde edilmesi çabasına *nomotetik* yaklaşım, tikel olgu ve süreçlerin incelenmesine ise *ideografik* yaklaşım adı verilir ve hangisinin geçerli olduğu tarih felsefesinin önemli tartışma konularından birini oluşturur.

68 Simon Curtis ve Marjo Koivisto, "Towards a Second 'Second Debate'? Rethinking the Relationship between Science and History in International Theory", *International Relations*, cilt 24, sayı 4, 2010, s. 433-455.

69 Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago, 1962.

70 Thomas S. Kuhn, "Reflections on my Critics", Imre Lakatos ve Alan Musgrave (der.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970, s. 231-78.

Kuhn görüşleriyle mantıksal pozitivistler tarafından savunulan ve bir teorinin ampirik gözlemlerle uyuşmuyor diye "yanlışlanması" fikrini de eleştirmiş oluyordu. Kuhn'a göre bir teori gözlemlerimize uymuyor diye değil, başka bir teori daha anlamlı bir dünya vizyonu sunduğu için geçersizdir. Ancak bir paradigmanın bir diğerinin yerine geçmesi, bilimsel ilerleme anlamına gelmemektedir. Zira ilerleme kavramı her paradigmaya özgüdür.

1970'li yıllarda paradigmalar arası bir tartışma olabileceği fikri uluslararası ilişkiler teorisiyle uğraşanlar tarafından hararetle kucaklanmıştır.[71] Michael Banks, uluslararası ilişkiler teorisindeki tartışmaların 1980'li yıllardaki durumunu tanımlarken disiplini farklı paradigmalar açısından incelemiştir.[72] Bunun gibi Arend Lijphart da disiplindeki "Büyük Tartışmaları" farklı paradigmalar arasındaki ilişkiler açısından değerlendirmiştir.[73] Paradigmalar arası tartışmanın temel tezi 1980'li yıllarda Realizm'in yanında Pluralizm ve Yapısalcılık gibi iki ayrı paradigmanın daha yer aldığı fikri idi. Realizm devletler arası ilişkiler, Pluralizm devlet dışı aktörler, Yapısalcılık ise o günlerde gelişmekte olan Bağımlılık teorileri çerçevesinde devletlerarası eşitsiz ilişkileri inceliyordu. Uluslararası ilişkilerin üç ayrı yönünü inceleyen üç ayrı paradigma vardı. Fakat bu beklenmedik bir şekilde realizmi devletler sisteminin incelenmesinde başat teori olarak bırakıyordu. Şayet her paradigma gerçeğin belli bir yönünü inceliyor ve bu paradigmalar arasında bir seçim yapılamıyorsa, Realizm devlet davranışlarının incelenmesinde en geçerli görüş olarak ortaya çıkıyor ama bu paradigmalar arasından birini diğerine tercih etmek olanaksız görünüyordu. Nihai olarak bilimsel gelişmeye pluralist bir yaklaşım Realizm'in devletler sisteminin incelenmesinde en iyi teori olduğu sonucunu doğurdu ve gücünü pekiştirdi. Stefano Guzzini'nin özetlediği gibi Kuhn'un paradigma kavramı sonunda realistler ve diğer okulların kendilerini korudukları birer "koruyucu kalkan" haline dönüştü.[74]

Uluslararası İlişkiler'i paradigmalar aracılığıyla incelemek yeni teorilerin ortaya çıktığı bir ortamda her ne kadar önemli bir fikir idiyse de, bilimsellik anlayışına rahatsızlık yaratan bir görecelik veriyor, bilimsel gelişmenin nasıl olacağı konusunda belirsizlik yaratıyordu. Kuhn kendisi toplum bilimle-

71 Bkz. Ole Waever, "The Rise and Fall of the Interparadigm Debate", S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (der.), *International Theory: Positivizm and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 149-185.

72 Michael Banks, "The Interparadigm Debate", Margot Light ve A.J.R. Groom (der.) *International Relations: A Handbook of Current Theory*, Francis Pinter, Londra, 1985, s. 7-26.

73 Arend Lijphart, "International Relations Theory: Great Debates and Lesser Debates", *International Social Science Journal*, cilt 26, sayı 1, 1974, s. 11-21 ve "The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations", *International Studies Quarterly*, cilt 18, sayı 1, 1974, s. 41-74.

74 Stefano Guzzini, "Structural Power: The Limits of Neorealist Power", *International Organization*, cilt 47, no. 3, 1993, s. 473.

rin henüz paradigma öncesi bir aşamada olduğunu bu nedenle bu kriterlerin toplum bilimlere uygulanamayacağını ifade etmesine rağmen, görüşlerinin Uluslararası İlişkiler'deki etkisi kendisinin toplumbilimlere ilişkin görüşlerinin çok ötesinde olmuştur. Kuhn'dan yola çıkılırsa bu paradigmaları birbirleriyle karşılaştırmak olanaksızdı. Kuhn'un bilimsel devrim fikrinin muhafazakâr sonuçları nedeniyle pozitivistler Imre Lakatos'un[75] bilimsel araştırma programları fikrine dönmüşler ve bilimsel birikimin nasıl sağlanacağı konusunda yine pozitivist bilim felsefesi çerçevesinde kendilerine farklı yollar aramışlardır.

4. ***Pozitivizm-Postpozitivizm Tartışma.*** Uluslararası İlişkiler'de en uzun devam eden tartışmalardan birisi de Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmadır.[76] Uluslararası İlişkiler'deki bu tartışmanın hâlâ farklı şekillerde devam ettiğini ileri sürmek mümkündür. Scmidt gibi yazarlar Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmayı üçüncü tartışma olarak nitelerler.[77] Ole Weaver'a göre ise bu dördüncü tartışmadır.[78] Tartışma 1980'li yılların ortasında çıkmıştır. *International Studies Association*'ın 1988 tarihli toplantısında Robert Keohane'nin Rasyonalistler ve Düşünselciler (*reflectivists*) arasında yaptığı ayrım bu tartışmanın başlangıç noktasını oluşturmuştur.[79] Bu dönemde aynı ölçüde etkili olmuş diğer bir sınıflama Martin Hollis ve Steve Smith'in Max Weber'den yola çıkarak Açıklama (*Erklâren*) ve Anlama (*Verstehen*) arasında yapmış olduğu ayrımdır.[80] Hollis ve Smith'e göre açıklayıcı teoriler, genel nedenlerin belirlenmesi ve bilimsel yöntemlerin takip edilmesi açısından doğa bilimlerini takip ederken, anlamaya ağırlık veren teorilerde aktörlerin benimsediği anlamlar, dil, gerekçeler ve inançlar en önemli ontolojik unsurlar olarak kabul edilir. Hollis ve Smith'in çalışması Uluslararası İlişkiler'deki meta-teorik dönüşü başlatan önemli bir kitaptır. Açıklama ve anlama arasında yaptıkları ayrım tek bir hakikat anlayışına odaklanmış pozitivist bir bilim

75 Imre Lakatos, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", I. Lakatos ve A. Musgrave (der.), *Criticism and the Growth of Knowledge,* Cambridge University Press, Londra, 1970, s. 178.

76 John A. Vasquez, "The Post-Positivist debate", Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1995, s. 217-40; Thomas Biersteker, "Critical Reflections on Post-Positivism in International Relations", *International Studies Quarterly*, cilt 33, 1989, s. 263-7; Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, cilt 33, sayı 22, 1989, s. 235-54.

77 Schmidt, "On the History and Historiography of International Relations", s. 12.

78 Waever, "The Rise and Fall of the Interparadigm Debate"

79 Robert O. Keohane, "International Institutions: Two Approaches", Robert O. Keohane (der.), *International Institutions and State Power,* Westview Press, Boulder, 1989, s. 158-79.

80 Martin Hollis ve Steve Smith, *Explaining and Understanding in International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1990.

anlayışı dışında, uluslararası ilişkilerin farklı şekillerde de incelenebileceğini göstermiştir. Ayrıca, bilimle ilgili varsayımların, açıkça ortaya konmamış olsa da Uluslararası İlişkiler'deki teorik tartışmaların temelinde olduğunu gözler önüne sermiştir. Ufuk açan bir ayrım olmasına rağmen, görüşleri açıklayıcı teorilerle anlamaya dayanan teoriler arasındaki köprünün nasıl kurulacağı ve teori seçimi konusunda bir belirsizlik taşımaktadır. Aşağıda değinileceği gibi bu konu Eleştirel Realist bilim anlayışının çözmekte önemli adımlar attığı bir konudur.

Postpozitivizm dönemdeki son tartışma İnşacılık ile ilgilidir. İnşacılık ilk gündeme geldiği zaman kendisini Rasyonalist ve Düşünselci yaklaşımlar arasında bir orta yol gibi sunmuş, bilimsel bir "idealizmin" savunuculuğunu yapmıştır. Uluslararası İlişkiler'deki İnşacı akımı Alexander Wendt'in *Uluslararası İlişkiler Sosyal Teorisi*'nde ileri sürdüğü tartışmalar başlatmıştır.[81] Wendt, rasyonalist ana akımın maddi unsurlara önem verdiğini, İnşacılığın ise fikir, norm ve kimliklerin birim davranışlarını etkilemedeki önemini vurgulayarak, anarşinin devletlerin kaderi olmadığını, devlet failleri aracılığıyla anarşinin barışçıl toplumsal yaşam biçimlerine dönüşebileceğini belirtmiştir. Wendt'e göre "anarşi devletlerin onlardan ne anladığı ile ilgilidir".[82] Wendt'in idealizmi maddi unsurlarla fikirler arasında yaptığı ayrıma dayanmakta, ancak felsefenin en zor konularından biri olarak fikirlerle maddi unsurlar arasında nasıl bir bağ kurulacağı konusunda bir çözüm üretememektedir. Eleştirel Realizm'in bu konudaki yaklaşımı da daha başarılıdır. Eleştirel Realizm, *anlam ve fikirlerin* önemli olduğunu düşünmekle birlikte, bunların her zaman maddi bir ortamda ortaya çıktıklarını ve olaylara verdiğimiz anlamların bu olayların maddi olarak nasıl oluştuğu ve temsil edildiği ile ilgili olduğunu belirtirler.

Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmasının başlangıç noktası yukarıda da belirtildiği gibi Keohane'in Rasyonalistler ve Düşünselciler arasında yapmış olduğu ayrım idi. Keohane, ana akımı oluşturan ve aynı varsayımları paylaştığına inandığı Neorealizm ve Neoliberalizmi ussalcı (rasyonalist) olarak nitelendirmiş, bunların karşısına Düşünselci yaklaşımları koymuştur. Keohane, ussalcılık kavramını ekonomideki *rasyonel seçim* teorilerinden ödünç almıştır. Rasyonel seçim teorisi insan davranışına ilişkin bir basitleştirmeye giderek, kişilerin çıkarlarından ve nasıl davrandığından yola çıkar ve insan davranışına ilişkin öngörülerde bulunmayı hedefler. Bu anlayışa göre kişiler faydalarını maksimize eden varlıklardır. Keohane, bu varsayımın devletlerin

81 Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

82 Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It", *International Organization*, cilt 46, sayı 2, 1992, s. 391-425.

davranışlarıyla ilgili genellemeler ve öngörüler sağlayacağını ve bilgi üretimi açısından basit, ama önemli bir varsayım olduğunu belirtmiştir. Düşünselci ya da Yorumsamacı (hermenötik) açıklamalar ise, eylemlerin temelinde yatan anlamlara, gerekçelere ve aktörlerin inançlarına odaklanır ve söylemsel ve tarihsel yöntemleri kullanır. Keohane'e göre bu yaklaşımlar ussalcılığa gerçek bir alternatif oluşturamamış, Düşünselcilerin, Lakatos'a atıfta bulunarak bir araştırma programı geliştiremediğini belirtmiştir.

Özet olarak ussalcılar maddi unsurlara, nedenselliğe ve bilime ağırlık verirken, Düşünselci, İdealist, İnşacı ya da Postyapısalcı görüşler ise gerçeği bir dil oyununa, söyleme ya da teorilerimize indirgerler. Postpozitivist yaklaşımlar bilgiyi göreceleştirmekte, bir nesneyle olan ilişkisini koparmakta ya da nesneleri tamamen reddetmektedir. Pozitivizm-Postpozitivizm ayrımına ilişkin en dikkati çeken husus bütün nedensel açıklamaların bir biçimde pozitivizme indirgenmiş olmasıdır.[83] Bir başka deyişle pozitivist olmamak, bilimsel olmamak anlamına gelmekte, uç noktada bir göreceliğin gerçeklik anlayışı, bir alternatif gibi sunulmaktadır. Ancak, bilim felsefesi açısından bakılınca Postpozitivizm ifadesi mutlaka bilimsel bir anlayışa karşı olma anlamına gelmemektedir. Örneğin aşağıda göreceğimiz Eleştirel Realizm toplum bilimlerin bilimsel incelemesinin mümkün olduğunu ileri sürer ancak pozitivist bir bilim anlayışına karşıdır. Bu ise pozitivist olmayan ancak bilimsel olan bir Uluslararası İlişkiler'in yolunu da açmaktadır.

Diğer yandan Pozitivizm ve Postpozitivizm ayrımıyla ilgili başka sorunlar da vardır. Örneğin Steve Smith'in ifade ettiği gibi pozitivizm ampirist bir epistemolojiye sahipse,[84] o zaman Rasyonalizme Pozitivist demek doğru olmayacaktır; zira Rasyonalizm ve ampirizm, epistemolojik olarak tamamen birbirlerinin zıddıdır. Ayrıca Wight'ın belirttiği gibi Bilim = Pozitivizm şeklinde düşünülüyorsa, daha önce de belirtildiği gibi bu Postpozitivist görüşlerin bilime karşı olduğu anlamına gelecektir.[85] Bu nedenle buradaki kavram kargaşasına dikkatle yaklaşmak gerekmektedir.

Bir başka konu Düşünselci kategorisine dahil olan diğer teorilerle ilişkilidir. Bu kitapta bu teorilerin çoğu ayrıntısıyla incelenmektedir. Bu nedenle burada sadece Uluslararası İlişkiler'in gelişiminde çok etkisi olmuş olan eleştirel teoriyle ilgili birkaç gözlemde bulunulacaktır. Postpozitivizm dönemdeki teorilerin bütününe genel olarak eleştirel teori adı verilir. Aralarındaki

83 Milja Kurki, *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008 ve "Critical Realism and Causal Analysis in International Relations: Causes All the Way Down", *Milennium: Journal of International Studies*, cilt 35, sayı 2, 2007, s. 361-378.

84 Steve Smith, "Positivism and Beyond", Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 11-44.

85 Wight, "Philosophy of Social Science", s. 54.

önemli farklılıklara rağmen bu teoriler pozitivizme karşı olmakta birleşirler. Bununla birlikte Postpozitivist teorilerin tam anlamıyla eleştirel mi yoksa pozitivizmi tamamlayıcı mı olup olmadıklarına dikkat etmek gerekir. Eleştirel dönemde Frankfurt Okulu kaynaklı Eleştirel Teori ana akımın bilimsel yaklaşımını en temelden eleştiren teorik yaklaşım olmuştur.[86] Mark Hoffman'ın belirttiği gibi eleştirel teori pozitivizmi tamamen başka bir bilim anlayışıyla değiştirmek yerine sadece teknik kontrol amacı güden bilimsel bilginin tek bilgi türü olmadığını ileri sürmüştür.[87] Benzer bir şekilde, Eleştirel Teorinin temel referans düşünürü olan Habermas, Pozitivist, Hermenötik ve Eleştirel yaklaşımı bütün toplumsal araştırmanın meşru parçaları olarak düşünmüştür.[88] Wight'ın belirttiği gibi aslında bu tartışmada geçerli bilim felsefesi anlayışı olarak pozitivizm kabul edilirken pozitivizmin sadece "meşru kullanımının sınırları" tartışmaya açılmıştır.

Benzer sorunlar bu döneme damgasını vurmuş diğer bir yaklaşım olan İnşacılık ile ilgili de mevcuttur. İnşacılık ilk gündeme geldiğinde, Ussalcı ve Düşünselci düşünce arasında "orta yolu" işgal ettiği ifade edilmişti.[89] Wendt'in bir taraftan toplumun idealist bir inşa olduğunu ileri sürerken, diğer yandan da Ussalcı (Neorealizm ve yeni Liberal Kurumsalcılık) ana akım gibi uluslararası ilişkilerin bilimsel olarak incelenebileceği iddiasında bulunmuştur. Gerçekten de kendi konumunu tanımlarken epistemolojik olarak pozitivistlere, ontolojik olarak ise Postpozitivist yaklaşımlara yakın olduğunu belirtir. Wendt bir yandan Bilimsel Realizm'i savunurken, diğer yandan "Ben bilimin güçlü bir inananıyım... Ben bir 'pozitivistim'" diyebilmektedir.[90] Ancak Yorumsalcılığın öznel ontolojisi ile pozitivizmin nesnel epistemolojisini bir araya getirme iddiası tam olarak başarılı olamamıştır.[91] İnşacılıktaki bu bariz çelişkiyi çözümlemek isteyen diğer bazı inşacılar ise İnşacılığı gittikçe daha çok Postyapısalcı, göreceli söylemsel ve Düşünsel kuramlara yaklaştırmışlardır.[92]

---

86 Mark Hoffman, "Critical Theory and the Inter - Paradigm Debate", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 16, sayı 2, 1987, s. 231-49; Andrew Linklater, *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*, Macmillan, Basingstoke, 1990.

87 Hoffman, "Critical Theory and The Interparadigm Debate", s. 236.

88 Jürgen Habermas, *On the Logic of the Social Sciences*, Polity, Cambridge, 1988.

89 Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, cilt 3, sayı 3, 1997, s. 319-63. Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, cilt 20, sayı 1, 1997, s. 71-8 ve Wendt, *Social Theory of International Politics*.

90 Wendt, *Social Theory of International Politics*, s. 39.

91 Yalvaç, "Uluslararası Ilişkiler Teorisi ve Eleştirel Gerçekçilik (Realizm)", s. 27-30.

92 Örneğin bkz. K. M. Fierke, "Constructivism", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 186-187.

Sonuç olarak Pozitivizm-Postpozitivizm tartışma ile ilgili olarak şu değerlendirme yapılabilir. Bu tartışma felsefi alternatifler üzerinden yapılmamış, pozitivizmin bilimin tek temsilcisi olduğu varsayımından hareket etmiştir.[93] Öyle ki, bu tartışmanın özünde, Gelenekselciler ve Davranışsalcılar arasında 1960'lı yıllarda geçen tartışmadan çok büyük bir farkı bulunmamaktadır.[94] Bu nedenle Uluslararası İlişkiler disiplinin yapısını ve tarihçesini anlatırken atıfta bulunulan farklı tartışmaların, disiplindeki pozitivizm hâkimiyeti çerçevesinde düşünüldüğünde aslında farklılıklardan ziyade bir bütünlük ve süreklilik gösterdiği bile ileri sürülebilir.

5. ***Eleştirel Realizm ve Beşinci Tartışma.*** Uluslararası İlişkiler'de Postpozitivist gelişmelerin nasıl isimlendirileceği henüz yeni başlayan bir tartışmadır. Wight ve Kurki bu yeni döneme "pozitivizmin ötesi" ifadesini kullanmaktadır.[95] Emilian Kavalski, Postpozitivist yeni bilim felsefesi anlayışlarının gündeme gelmesiyle Uluslararası İlişkiler'de beşinci bir tartışmanın başlamakta olduğunu ileri sürmektedir.[96] Beşinci Tartışmanın özü, Kavalski'nin de makalesinin başlığı olan ve John Ruggie'nin ifadesiyle Uluslararası İlişkiler'i "Derin Newton'cu uykusundan uyandırmak"tır.[97] Uluslararası İlişkiler'in "derin uykusu" pozitivizme atıfta bulunmakta ve yukarıda sözü edilen diğer Postpozitivist yaklaşımlar gibi pozitivizmin bilim ve nedensellik anlayışını yeniden fakat daha farklı bir şekilde sorgulamaktadır. Beşinci Tartışma, Newtoncu paradigmanın, rölativite teorisi ve kuantum fiziğinin insan ussallığı, fiziki düzen ve lineer düzenlilikler anlayışına dayanan Aydınlanma paradigmasını tümüyle eleştirmekte, toplumun işleyişini düzenli ve önceden kestirilebilen sonuçları olan bir "hesap makinası" gibi gören hâkim pozitivist bilim anlayışını sorgulamaktadır.

Uluslararası İlişkiler'deki bu yeni aşamanın bilim felsefesindeki karşılığı Bilimsel Realizm'dir.[98] Yukarıda da belirtildiği gibi uluslararası ilişkiler di-

93 Faruk Yalvaç, "The Sociology of the state and the sociology of international relations", Michael Banks ve Martin Shaw (der.), *State and Society in International Relations*, Harvester Wheatsheaf, Exeter, 1991, s. 100.

94 Yalvaç, "The Sociology of the State", s. 93-114; Wight, "Philosophy of Social Science", s. 25.

95 Wight ve Kurki, "International Relations and Social Science", s. 25.

96 Emilian Kavalski, "The fifth debate and the emergence of complex international relations theory: notes on the application of complexity theory to the study of international life", *Cambridge Review of International Affairs*, cilt 20, sayı 3, 2007, s. 435-454.

97 Emilian Kavalski, "Waking IR Up from its Deep Newtonian Slumber", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 41, sayı 1, 2012, s. 137-150.

98 Roy Bhaskar, *A Realist Theory of Science*, Harvester, Brighton, 1978; Roy Bhaskar, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, Harvester, Brighton, 1979. Uluslararası İlişkiler ve Eleştirel Realizm ile ilgili tek ve en önemli kaynak Jonathan Joseph and Colin Wight (der.), *Scientific Realism and International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010'dur. Faruk Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramın-

siplininin tarihçesine baktığımızda, realistler ile idealistler, davranışsalcılar ve gelenekselciler, pozitivistler ve post-pozitivistler, rasyonalistler ve düşünselciler arasındaki tartışmaların özünün Uluslararası İlişkiler'in bilimsel niteliğiyle ilgili olduğunu görürüz. Bu tartışmaların çerçevesini Uluslararası İlişkiler'in bilimsel niteliğinin doğa bilimleri anlamında pozitivist bir bilim olup olamayacağı tartışması oluşturmuştur. Bu duruma tepki olarak Pozitivizme alternatif bilim anlayışlarından ziyade Postmodernizm, Postyapısalcı düşünce ve yeni gelişen Kompleksite Teorisi'nde olduğu gibi anti-bilim diyebileceğimiz yaklaşımlar gündeme gelmiştir.

Eleştirel Realizm, *pozitivist olmayan* ancak yine de *bilimsel olan* bir uluslararası ilişkiler anlayışı sunarak Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmasına yeni bir boyut getirmektedir.[99] Eleştirel Realizm, Pozitivizmin mutlak bir temele dayanan bilimsel anlayışı kadar, Postpozitivist yaklaşımların göreceli anlayışını da aşmayı hedefler. Gerek Pozitivizm gerekse de Postpozitivist yaklaşımlar *antroposentrik*-insan odaklıdır. Bir başka deyişle gerçeğin temeli olarak insan unsuruna öncelik verir. Pozitivistlere göre gerçek, duyumlar tarafından tanımlanırken, birçok Postpozitivist kuramcı için özneler arası bir nitelik taşır ve dil/söylem aracılığıyla tanımlanır. Bilimsel Realizm'in temel ilkesi ise insan düşüncesinin dışında yapılanmış, derinliği ve katmanları olan bir Realizm olduğu ve bilimin amacının bu gerçekliği ortaya çıkarmak olduğu fikridir.

Bilimsel Realizm felsefesinin en önemli düşünürü Roy Bhaskar'dır.[100] Bhaskar, Bilimsel Realizm anlayışını kanıtlamak üzere bilim adamlarının pratikte nasıl bilimsel deneyler yaptığından yola çıkar. Kant'ın *transandantal idealizmi*, bilginin mümkün olabilmesi için aklımızın nasıl olması gerektiğini sormuştu. Bhaskar'ın *transandantal idealizmi* bilginin mümkün olabilmesi için dünyanın nasıl olması gerektiğini sorar. Bir başka deyişle, bilimsel tartışmaların odak noktasını *epistemolojiden ontolojiye, İdealist bir felsefe anlayışından Realist bir felsefeye* kaydırır. Bilimin temelini oluşturan şeyler, varlıklar, mekanizmalar, Pozitivizmin öngördüğü gibi gözle görülmeseler de, bilim adamları bunların gerçek olduklarını düşündükleri için bunlarla uğraşırlar. Yoksa *bilimin de bir anlamı olmaz, bilim diye bir şey olmazdı*. Bazen bu "görülmeyen şeyler nerede peki" diye soranlar vardır. Bu görülmeyen şeyle-

---

da Post-Pozitivizm Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 6, sayı 4, 2010, s. 3-27; "Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Gerçekçilik", Tayyar Arı (der.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 1-35.

99 Bilimsel Realizm anlayışının toplum bilimlerde kullanılması durumunda Eleştirel Realizm kavramı kullanılmaktadır. Bu kısmın yazılmasında Yalvaç, "Eleştirel Realizm: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama" ve "Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Realizm" başlıklı yazılarımdan yararlandım.

100 Bhaskar, *A Realist Theory of Science* ve *The Possibility of Naturalism*.

rin *olmadığını* anlamak için bile realist olmak gerekir. Ayrıca, Realizm derken işte "orada duran bir gerçeklik var" şeklinde düşünülmektedir. Halbuki durum bunun tam tersidir. Soru bir gerçek var mıdır değil, nasıl bir gerçeklik vardır sorusudur? Gerçekten durum bu mu; sistem böyle mi işliyor sorusudur. Bhaskar'a göre her epistemoloji yukarıda belirtilen nedenlerle mantıken bir ontolojiyi varsayar; bir başka deyişle bütün felsefeler bir realizm (ontoloji) öngörür. Ayrıca, bilim ancak gerçeğe bir derinlik anlayışıyla yaklaştığı zaman (görülmeyen yapılar, süreçler, antiteler, mekanizmalar) *bilimsel uğraş ve pratiğe bir anlam verilebilir*. Bu nedenle Eleştirel Realizm anlamında bilim, duyum ve deneyimlerimizi mümkün kılan ya da görünürdeki fenomenleri üreten mekanizmaların ortaya çıkarılması, bunların nedensel güçlerinin belirlenmesini ifade eder.

Toplum bilimlerde bu görülmeyen mekanizmalar günlük olayların arkasında yatan ve onları ortaya çıkaran toplumsal ilişkilerden oluşur. Toplumsal yapılar gözlemlenemese bile nedensel güçleri ve neden oldukları olaylar sayesinde keşfedilip bilinebilirler. Ayrıca bilim her zaman tarihsel olarak yapılan bir şeydir; belli şartlar ve belli ortamlarda. Bu nedenle bilim zamanın dışında var olan evrensel yasaları bulamaz ve yansıtamaz. Pozitivizmin yanılgısı budur. Bilim kestirme, kontrol ya da zaman ötesi nedensel yasaların keşfi değil, belli nedensel mekanizmaların ortaya çıkarılması ve belirlenmesini ifade eder. Pozitivizmin öngördüğü gibi evrensel yasaların elde edilmesi toplum gibi açık sistemlerde mümkün değildir. *Gerçeğin bilgisiyle, gerçeklik* arasında bir farklılık vardır. Bu mekanizmaların gerçekten var olup olmadıklarının belirlenmesi bilimin işidir ancak bu tür mekanizmaların var olup olmadığı bunlarla ilgili epistemolojik iddialarla, bir başka deyişle bizim bunları bilmemiz ya da algılamamızla ilgili değildir. Şeyler biz bilmeden ya da biz algılamadan da var olabilirler. Nedensel açıklamalar, yapıların, mekanizmaların ve bunların nedensel güçlerinin kuramsal olarak belirlenmesidir. Bir olgu, mekanizma ve süreç belirlendiği zaman, bunların kendisi açıklanması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkar. Wight'ın ifade ettiği gibi "hiçbir zaman ne kadar bildiğimizi bilemeyeceğimiz için, bu süreç potansiyel olarak sonsuzdur. Bu, bilimin, niye, tarih gibi, hiçbir zaman sona ermeyeceğini gösterir."[101] Bilimsel çalışma bu şekilde süreklilik ve eleştirel gücünü kazanır ve dünyayı değiştirmek amacıyla kullanılabilir. Bilimsel pratikler belli tarihi ve toplumsal şartlarda gerçekleştiği için genel geçer bir bilim felsefesi olması zaten olanaksızdır.

Eleştirel Realist anlayışa göre toplumsal dünya katmanlardan ve farklı olayları ortaya çıkaran mekanizmalardan oluşur. Bilimsel söylemlerimizin konusunu bu nesneler oluşturur. Olaylar ile olayları ortaya çıkaran meka-

101 *A.g.e.*, s. 383.

nizmalar arasındaki *ontolojik farklılığı* ifade etmek için Bhaskar *gerçek* alan (yapılar, mekanizmalar, ilişkiler), *edimsel* alan (fiili olaylar, eylemler) ve görgül (ampirik) alan (gözlem ve duyumlar aracılığıyla algılanan gerçek) arasında bir ayrım yapar. Yapılar ve mekanizmalar ortaya çıkardıkları olaylardan farklı olduğu gibi, olaylar da gerçek ve duyumlanmış ya da algılanmış oldukları deneyimlerden farklıdırlar. *Mekanizmalar, olaylar ve duyumlar* gerçeğin *ontolojik derinliğini* ya da farklı katmanlarını oluşturur.

Bilgi edinme her zaman faillerle bilgi nesneleri arasındaki karmaşık olarak oluşan bir süreçtir. Toplum bilimsel bilginin elde edilmesi doğa bilimlerinde kullanılan istatistiki yöntemlerin kullanılarak determinist ve evrensel yasaların bulunması gibi değildir. Toplumsal dünya karmaşık ve katmanlı açık bir sistem olarak düşünülür. Bu nedenle Eleştirel Realizm'in *göreceli bir epistemoloji (bilgi)* anlayışı vardır. Ancak epistemik göreceliği teoriler arasında bir tercih yapamayacağımız anlamına gelmez. Teoriler arasında tercih yapmak kolay değilse de her teori birbirine eşit değildir. Wight'ın ifade ettiği gibi Eleştirel Realizm'e göre "dünya herhangi bir teoriden bağımsız olarak olduğu gibidir ki, bazı teoriler, biz bilmesek bile, dünya hakkında daha iyi betimlemeler verebilirler" [102] Bu anlamda daha kapsamlı açıklama gücü olan teoriler diğerlerine tercih edilir. Bir başka deyişle teori tercihinin nesnel bir kriteri de olabilir. Zira belli bir *gerçeği* açıklamaya uğraşmıyorsak, bilimsel ve açıklamaya yönelik pratiğin hiçbir anlamı yoktur. Bu nedenle gerçeği anlamak için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Açıklama gücü açısından daha güçlü teoriler, tamamen bilimsel kriterler bazında, bir diğerine tercih edilebilir.[103] Tabii nihai olarak teori tercihi siyasal ve normatif bir tercihtir. Ancak vermiş olduğumuz kararlar değişken toplumsal ve siyasal faktörler tarafından etkilenir. Bu da seçtiğimiz teorilerin nihai olarak Yanlışlanabileceği anlamına gelir.

Yöntemsel olarak Bilimsel Realistler Pozitivizmin kantitatif ve yorumsalcıların kalitatif yöntemleri yerine yöntemsel bir çoğulculuk benimserler. Eleştirel Realizm'e göre açıklanmak istenen nesneye göre bir yöntem benimsemesi gerekir. Dünya ontolojik olarak çok karmaşıktır. Bu nedenle ne epistemolojide ne de metodolojide *a priori* bir tercih yapmamak en doğrusudur. Şayet epistemik bir göreceliğe inanılıyorsa, özgün yöntemler aramak *temelcilikle* sonuçlanır. Bu nedenle Feyerabend'ın yöntemsel anarşi fikri Eleştirel Realizm içinde benimsenebilecek bir anlayıştır.[104]

Eleştirel Realizm toplumbilimlerde bir meta teori olarak işlev görür. Bir

---

102 Kurki ve Wight, "International Relations and Social Science", s. 31.

103 Bhaskar, *The Possibility of Naturalism.*

104 Paul K. Feyerabend, *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge,* New Left Books, Londra, 1975.

başka deyişle toplumsal araştırmaların altında yatan ontolojik, epistemolojik ve yöntemsel varsayımları inceler ve ortaya çıkarır. En önemli yanı bize doğal gibi görünen toplumsal süreçleri ve kurumları sorgulaması, statükonun arkasına saklanmamasıdır. Yalnız toplumsal süreçleri değil, bunlar hakkındaki teori ve fikirlerimizi de sorgular. Bunların varsayımlarını eleştirir ve bunların nasıl hâkim toplumsal yapılar ve güç ilişkilerinin bir parçası olabileceğini gösterir. Örneğin uluslararası ilişkiler teorilerinin nasıl bazı yapıları evrenselleştirdiğini ve aslında bunun mevcut güç ilişkileriyle olan bağlantısını gösterir.

Uluslararası ilişkiler teorisi kapsamında Eleştirel Realizm'in ilkeleri çok farklı şekillerde kullanılabilir. Eleştirel Realizm'in ışık tuttuğu üç farklı düşünce biçimi tarihsel sosyoloji, Marksizm ve Kompleksite Teorisi'dir. Bunlar dışında diğer teorilerin varsayımları da Eleştirel Realizm ilkeleri çerçevesinde eleştirilebilir ve onlara da temel oluşturabilir (örneğin dış politika analizi).

Tarihsel sosyoloji Uluslararası İlişkiler'de son yıllarda giderek önem kazanan bir yaklaşımdır.[105] Tarih ve sosyolojiyi, olumsallıkla (bireysellik) ve bilimselliği (genelleştirme) bir araya getirmeye çalışan bir anlayıştır. Hem uzun dönemli toplumsal biçimleri/yapıları, hem de bunların somut şartlarda ne şekil aldıklarını ve bunları ortaya çıkaran toplumsal güç ve ilişkileri inceler. Bir başka deyişle hem tarih hem de sosyolojiye hassastır. Simon Curtis ve Marjo Koivisto, Eleştirel Realizm bir yaklaşım benimseyerek, toplumsal olayların temelindeki ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışan tarihsel sosyolojik yaklaşımlara *mekanizmik* yaklaşımlar adını vermektedir.[106] Mekanizmik yaklaşımlar bir toplumsal olguyu onu oluşturan süreçlerin belirlenmesi yolu ile açıklar. Böylece *aktörler ve yapılar yerine ilişkiler ve süreçlere* ağırlık verir. Mekanizmalar ontolojik olarak birimlerin etkileşimlerinden ve süreçlerden bağımsızdır ve onları ortaya çıkarırlar. Tarihsel sosyolojideki mekanizmik dönüşüm tek tek gelişen olaylarla daha büyük toplumsal fenomenleri birbirine dönüştüren ilişkilerin ve süreçlerin incelenmesine önem verir. Başka bir deyişle mekanizmik açıklamaların ontolojisi rasyonel seçim (Neorealizm ve Neoliberalizm), üniter aktör modelleri (metodolojik bireycilik) ve yapısal determinist açıklamaların ontolojosinden farklı olup *ilişkileri* ön plana koyar. Aynı şekilde yapı/yapan ilişkisini de aşan bir yaklaşım geliştirmeye çalışır.

---

105 Bkz. Faruk Yalvaç, "Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 10, sayı 28, 2013 (basımda).

106 Simon Curtis ve Marjo Koivisto, "Towards a Second 'Second Debate'? Rethinking the Relationship between Science and History in International Theory", *International Relations*, cilt 24, sayı 4, 2010, s. 433-455.

Tarihsel sosyolojik yaklaşımların önemli bir kısmı yukarıda atıfta bulunulan mekanizmik yaklaşımlarla uyumludur. Bir taraftan toplumun tarihselliğini vurgularken, diğer yandan da bu tarihselliğin hangi ortamlarda hangi mekanizmalarla üretilip değişime uğradığını inceleyerek Eleştirel Realizm'in ilkelerini yansıtan bir anlayış sergiler. Eleştirel Realizm'e göre bilim her zaman tarihsel olarak yapılan bir pratiktir. Bu nedenle bilgi toplumsal bir üründür ve zamandan bağımsız evrensel yasaların yansıması değildir. Bu nedenle bilimsel çalışmanın amacı öngörü ve kontrol ya da zamandan bağımsız nedensel yasaların keşfi değil, tikel nedensel mekanizmaların ortaya çıkarılması, bu mekanizmaların nasıl yeniden üretildiğinin ve nasıl değiştirilebileceğinin incelenmesidir.[107] Tarihsel sosyoloji olaylara değil yapılara odaklanan yapısal bir tarih anlayışı ve faillerin belli toplumsal şartlar altında toplumsal ilişkileri nasıl yeniden üretilip dönüştürdüklerini inceleyerek Eleştirel Realizm bir anlayış benimsemekte, diğer yandan da makro/mikro, yapı/yapan, genel/tikel gibi ikilikleri aşmaya yönelik bir yaklaşım sergilemektedir.[108]

Toplumu pozitivist olmayan bir şekilde incelemesi, maddi (ekonomik) toplumsal yapı ve süreçlere odaklanması ve eleştirel niteliği nedeniyle toplum bilimlerde Eleştirel Realizm en yakın toplum teorisi Marksizm'dir.[109] Uluslararası İlişkiler'de Marksizm felsefesi ve yöntemiyle değil, sadece bir ideoloji olarak değerlendirildiği için Marksizm'in Uluslararası İlişkiler'e yapacağı katkılar tam olarak değerlendirilememiştir. Marksizm tarihsel materyalist bir toplum ve bilim anlayışı benimser ve toplumsal yapıların incelenmesinde ve anlaşılmasında maddi üretim ilişkilerinin nedensel etkilerine ağırlık verir. Teoriler, tarihsel ve toplumsal gerçeklikleri ortaya çıkarmaya ve sınıf failleri aracılığıyla dönüştürmeye yararlar. Marksizm'in Eleştirel Realizm'e ne kadar yakın olduğu Marx'ın şu sözünden yola çıkarak anlaşılabilir: "Şeylerin dış görünüşleri ve özleri aynı olsaydı bütün bilim anlamsız olurdu."[110] Gerçekten de Marx kapitalist toplumda taraflar arasında eşit gibi görünen değişim ilişkilerinin altında sömürü ilişkileri yattığını ve bunun kapitalist üretim biçiminin özelliklerinden kaynaklandığını gösterir. Marx buna fetişizm adını verir. Bu insan ürünü olan şeylerin insandan bağımsız bir

107 Stephen Hobden ve John Hobson, *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 9.

108 Mekanizmik tarihsel sosyolojiye iyi bir örnek için bkz. Daniel H. Nixon, *The Struggle for Power in Early Modern Europe: Religious Conflict, DynasticEmpires, and International Change*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009.

109 Faruk Yalvaç, "Critical Realism, International Relations Theory and Marxism", Jonathan Joseph ve Colin Wight (der.), *Scientific Realism and International Relations*, Palgrave Macmillan, Londra, 2010, s. 166-185.

110 Karl Marx, *Capital*, cilt 1, International Publishers, New York, 1971, s. 817.

olgu gibi görünmesi (örneğin para, devlet) ve insana hükmetmesidir. Marx bu yanılsamayı anlamak için toplumun bir bütünlük içinde incelenmesi gerektiğini ve bu bütünün parçaları arasındaki çelişkili diyalektik ilişkilerin ortaya çıkarılması gerektiğini ileri sürer. Bu şekilde toplumsal dönüşümü mümkün kılacak bilinç, ilişki ve mücadele şartlarını ortaya koyar.

Son yıllarda gündeme gelen *Kompleksite Teorisinin* de kısmen Eleştirel Realizm'in ilkelerini benimsediği ileri sürülebilir.[111] Kompleksite Teorisi toplumsal sistemler ve bunların karmaşık ilişkilerini inceleyen yeni bir düşünce biçimidir. Pozitivizmin öngördüğü tek yönlü ve lineer bir nedensellik ve değişim anlayışı yerine parçaların/birimlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri ve etkileşim sonuçlarının belli olmadığı bir sistem anlayışını ifade eder. İlişkisel mekanizmaları sistem yapılarının *ontolojisi* olarak görür. Toplumsal dünya Eleştirel Realizm'de felsefede olduğu gibi *ortaya çıkarıcı ya da nedensel yapı ve mekanizmalardan değil* bu *ilişkisel süreçlerden* oluşur. Başka bir deyişle yapıların ontolojik bir gerçekliği ya da nedensel güçleri bulunmamakta, yapılar birimlerin davranışları sonucu ortaya çıkan düzenlilikler olarak anlaşılmaktadır.

Kompleksite yaklaşımı bir teori olarak adı geçse de aslında bir teori değildir ve ifade ettiği fikirler farklı teoriler tarafından benimsenebilir. Temel fikirleri 1960'lı yıllardaki sistem teorilerine benzemekle birlikte sistem teorilerinin temelindeki pozitivist anlayışı eleştirmektedir. Kompleksite Teorisi'nin ifade ettiği fikirler benzer bir terminoloji çerçevesinde başka yazarlar tarafından da kullanılmıştır. Örneğin Karmaşık Bağımlılık, Karmaşık Öğrenme, Karmaşık Güvenlik ve Rosenau'nun uluslararası politikada "Türbülans" kavramı,[112] Kompleksite Teorisini ima edecek kullanımlardan bazılarıdır. Ancak Kompleksite Teorisini savunanlar Davranışsalcı Okulun bilimsellik iddialarını kabul etmezler. Tam tersi, örneğin sistem teorileri Davranışsalcı devrimin bir yaklaşımı iken, Kompleksite Teorisi görüşlerini Davranışsalcı teorilerin temelinde yatan pozitivizmin eleştirisi üzerine inşa eder. Ancak Kompleksite Teorisi belli bir gerçeklik anlayışını kabul etmediği için de, bir anlamda Postpozitivizm anti-bilim anlayışına daha yakındır. Belirsizliği (değişimi değil) vazgeçilmez olarak belirler. Bu özellikler açısından bakıldığında, değişimi açıklanmasının imkânsız olduğu noktasına da gelmekte, Postmodern açıklamalardaki görecelilik farklı bir boyutta Kompleksite Teorisi'nde tekrarlanmaktadır. Bu nedenle bazı Kompleksite kuramcıları be-

111 Örneğin bkz. Erika Cudworth ve Stephen Hobden, *Posthuman International Relations: Complexity, Ecologism and Global Politics*, Zed Books, New York, 2011; Damian Popolo, *A New Science of International Relations: Modernity, Complexity and the Kosovo Conflict*, Ashgate, Farnham, 2011.

112 J. Rosenau, *Turbulence in World politics: A Theory of Change and Continuity*, Harvester Wheatsheaf, Londra, 1990.

lirsizliğin teorisinin olamayacağını ileri sürerek farklı bir göreceliliğe yönelmişler bir "bilinemezlik" eğilimi benimsemişlerdir.

Hem Eleştirel Realizm hem de Kompeksite Teorisi birbirlerinden ortaya çıkan (*emergence*) fakat birbirine indirgenemeyen ve farklı düzeylerin iç-içeliğini ifade eden ontolojik bir derinlik anlayışını benimser. Ancak ontolojik derinlik örneğin Marksizm'de olduğu gibi yapısal bir gerçekliğe değil, toplumsal sistemlerin açık uçlu olmasına, belirsizliğe, kestirilemezliğin yarattığı *karmaşıklığı* ifade etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Kompleksite Teorisi'nin ontolojisi Eleştirel Realizm'in ontolojisinden daha farklıdır. Ontolojik olarak edimsel (fiili) dünyayı hedef alır.[113] Eleştirel Realizm'den farklı olarak altta yatan nedenler ve süreçleri incelemekten kaçınırlar zira bu bir *nedensellik* arayışı anlamına gelir. Halbuki böyle bir nedensellik arayışı tam da Kompleksite yaklaşımının yadsıdığı bir durumdur. Erika Cudworth ve Stephen Hobden'in belirttiği gibi, ontolojik olarak "kompleksite gözlemlenebilir bir olgudur."[114] Bu nedenle Kompleksite Teorisi, Eleştirel Realizm'den farklı olarak gözlemlenen bir gerçekliğe atıfta bulunur, altta yatan, gözlemlenemeyen toplumsal ilişkilere değil. Toplumsal sistemlerin açık olması ve değişimin yönünün belirsizliği nedeniyle Kompleksite yaklaşımında *faillik* kavramı da önemini kaybeder. Gerçekten de Kompleksite yaklaşımı çerçevesinde belirsizliğin anlaşılması amacıyla *spekülasyon* ve geleceğe ilişkin *modelleme* yoluyla alternatif tarih senaryoları geliştirilmektedir. Kompleksite yaklaşımının uygulamada *pragmatik* bir politika ve eylem anlayışı vardır ve belirsizliği temel alan politika önerilerinde bulunur. Örneğin, Kompleksite Teorisi açısından bakıldığında Suriye'ye ilişkin ABD ve Rusya'nın doğrudan müdahale seçeneğini ikinci plana atmalarının nedeni, bu müdahalenin sonuçlarının kestirilememesidir. Irak müdahalesi ise eski Pozitivist varsayımlara göre yapılmış, ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kompleksite Teorisine pratikte Robert Cox'un sorun çözücü teorisinin almış olduğu yeni bir biçimdir denilebilir.

Türkiye'de Uluslararası İlişkiler teorisi tartışmaları

Uluslararası İlişkiler teorisindeki bu farklı ve zengin tartışmaları özetledikten sonra Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler teorileri anlayış ve pratiğinin ne olduğunu da kısaca değerlendirmek gerekir. Önce Uluslararası İlişkiler'in yapısıyla ilgili olarak şu gerçekten başlamak gerekir. Toplum bilim üretim yapısının coğrafyası derin bir merkez-çevre ayrımından etkilenmektedir.[115]

113 *Ag.e.*, s. 173.

114 *Ag.e.*, s. 179.

115 Arlene B. Tickner, "Core, Periphery and (Neo)imperialist International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 19, sayı 3, 2013, s. 627-646.

Global bilimsel işbölümünün emperyal bir yapısı olup böl yönet stratejisiyle yürümektedir.[116] Bu çevre ülkelerinin merkezde geliştirilen teoriler için bir "veri" oluşturması, bu teorilere yerel ekspertiz sağlaması fakat bunların yorumlarının merkez ülkelerde yapılması anlamına gelmektedir. Türkiye Uluslararası İlişkiler teorilerinin üretim ve tüketimi ve global entelektüel iş bölümü açısından tam anlamıyla çevrede yer alan bir ülkedir.[117] Bu, teori üretiminin yapıldığı merkez ülkelerdeki başat teori anlayışının benimsenmesi, orada geliştirilen teorilerin sorgulanmadan uygulanması gibi çeşitli pratikler aracılığıyla kendisini göstermektedir. Merkez ülkelerde geliştirilen teorilerin Türkiye gibi ülkelerin konumunu anlamaya yetersiz olduğu bilindiği halde, bir şekilde bu teoriler benimsenmeye devam edilmektedir. Bu anlayış teorinin amacının her şeyden önce günlük olaylara anlam verilmesi ve uygulamaya yönelik olduğuna ilişkin bir varsayım tarafından da beslenmektedir. Türkiye'de dış politika ağırlıklı bir Uluslararası İlişkiler anlayışı hâkim olduğu için, örneğin inşacı bir yaklaşım, bunun doğru olup olmadığı tartışılmadan, realist bir çerçeveye monte edilmektedir. Bu konuda düşünce üretmiş bir akademisyen grubunun belirttiği gibi *"güncel olaylar ve dış politika çalışmalarının ötesine geçen uluslararası dinamikleri anlama ihtiyacı"*[118] doğmadan Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler teorileri çalışmalarında bir ilerleme elde edilmesi beklenemez. Peki Uluslararası İlişkiler teorilerine bir problem çözme anlayışı içerisinde yaklaşılmaktadır ancak gerçekte bu teoriler bu işlevi görmekte midir? Bu soruya da hayır cevabı vermek zorundayız. Türkiye gibi ülkelerin siyasal yapıları bilgi üretiminden etkilenip davranışların belirlenmesi gibi bir entelektüel anlayışa tamamen kapalıdır.

Türkiye'deki uluslararası ilişkiler çalışmaları açısından başat olan bölge çalışmalarıdır. Bu çalışmalar daha çok ampirik betimlemeye ağırlık vermekte ya da mevcut teorilerden yararlanıp bölgesel olayları bu teorilerin kutusuna koymaya çalışmaktadır. Bu ise merkezde geliştirilen teorilerin doğrulanması ya da yanlışlanması ötesinde teorik bilgi birikimine bir şey katmamaktadır.[119] Diğer yandan küreselleşme ve bilgi üretimi açısından ülkeler arasında gün geçtikçe artan bağımlılık merkez ülkelerdeki teori üretiminden ba-

116 Faruk Yalvaç, "Divide and Rule: Hegemonic Structure of IR Discipline in the Universities of the Periphery - The case of Turkey", *International Studies Association*, 51. Yıllık Konferans, New Orleans, 17 Şubat 2010 tarihinde sunulan tebliğ.

117 Pınar Bilgin, "Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında 'Merkez-Çevre": Türkiye Nerede", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 2, sayı 6, 2005, s. 3-14.

118 Ersel Aydınlı, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir, *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009, s. 181 (italik orijinalde).

119 Amitav Acharya ve Barry Buzan (der.), *Non-Western International Relations Theory*, Routledge, Londra, 2010; Arlene Tickner ve Ole Wæver, "Conclusion: Worlding where the West once was", Arlene Tickner ve Ole Wæver (der.), *International Relations Scholarship around the World*, Routledge, Londra, 2009, s. 328-341.

ğımsız yeni yaklaşımlar geliştirmeyi de engellemektedir.[120] Bu nedenle özgün kuram geliştirme çabası çok önemli ise de gün geçtikçe daha zorlaşmakta ve anlamsızlaşmaktadır.[121] Yeni teorilerin gelişmesi ancak bu sistemin teori inşa etmekle ilgili kurallarına tamamen entegre olunması koşuluyla başarılı olacak ya da sistemin değerleri açısından herhangi bir anlamı olmayıp marjinal kalacaktır. Kenneth Waltz'ın "Malezya veya Kosta-Rika ile ilgili bir uluslararası politika teorisi geliştirmeye çalışmak... saçma olurdu" ifadesi bu anlamda hâlâ geçerlidir.[122]

Türkiye'de uluslararası ilişkiler teorisine olan ilgi son yıllarda canlanmaya başlamıştır. Bir zamanlar kimse teoriye ilgi duymazken, şimdi teoriye karşı büyük bir ilgi gözlemlenmektedir. Fakat bu teori geliştirme olarak değil popüler teorilerin Türk dış politikasına uygulanmasıyla kendini göstermektedir. Teorilerin niye tercih edildiği, niye uygulandığı ya da ontolojik varsayımları tartışılmadan benimsenmektedir. Bilgin'in belirttiği gibi "asıl önemli olan(ın) 'merkez'den kavram ve kuramların ödünç alınması değil bunların yetersizliklerinin görece az tartışma konusu yapılmış olması"dır.[123] Bu nedenle ortada görünen teorik bir çeşitliliğe rağmen, bu, derinlik içeren bir çeşitlilik değildir. Tabii bu sadece Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler çalışmalarıyla ilgili olmayıp, merkez Uluslararası İlişkiler çalışmalarının da bir yansımasıdır. Zira teorik çalışmaların yapıldığı merkez ülkelerde de (ABD başta olmak üzere) pozitivizmin egemenliği alternatif teorilerin benimsenmesinin uzun yıllar önüne geçmiştir. Başat bilimsel bilgi anlayışları, teori türleri, değişkenlere yaklaşım, hipotezler aslında hale merkezde benimsenen standartların bir şekilde çevrede de hâkim olduğunu göstermektedir.

En önemli sorunlardan birisi de Türkiye'de bilim felsefesi üzerine uzmanlaşmış Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin yokluğudur. Zaten merkezdeki teorik üretimlerde de pozitivizmin bir bilim felsefesi olarak hâkimiyeti, disiplinde bilim felsefesi ile ilgili tartışmaları ikinci planda bırakmıştır. Öyle ki Pozitivizm'in etkisi bilim felsefesinde çoktan etkisini yitirmişken, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki temel "söylemsel devamlılığını" sürdürmüştür. Pozitivizm, Türkiye'deki uluslararası ilişkiler çalışmalarının temelinde yatan bilim anlayışı olmaya devam etmektedir. İnşacılık özünde Pozitivizmin eleştirisini içerme iddiasıyla ortaya çıkmış olsa da, aslında pozitivist felsefenin birçok unsurunu içinde barındırmaktadır. Özellikle Türk uluslarara-

120 Bilgi üretim sürecinin uluslararasılaşması ile ilgili olarak bkz. Bruno Latour, *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1987 ve *Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1999.

121 Aydınlı, Kurubaş, *Özdemir, Yöntem, Kuram, Komplo*, s. 187-247.

122 Waltz, *Theory of International Politics*, s. 72.

123 Bilgin, "Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında Merkez - Çevre", s. 10.

sı ilişkiler çalışmalarında bilim felsefesi üzerine bir tartışma ortamı olmadığı için, araştırmacılar çoğu kez örneğin pozitivist bir bilim felsefesi anlayışıyla araştırma yaptıklarının farkında bile olmayabilmektedir. Araştırmacılar Realizm ya da İnşacılık gibi belli bir teoriyi benimseyip seçtikleri belli konulara uygulamakta, fakat seçtikleri teorilerin arkasında yatan varsayımları her zaman sorgulamadan doğrudan benimsemektedirler. Teori seçimi bir disiplin modasına dönüşebilmektedir.

Sonuç

Bu makale Uluslararası İlişkiler'de teori kavramını ve temel teorik tartışmaları sunmuştur. Sunmaya çalıştığımız gibi Uluslararası İlişkiler disiplinindeki tartışmalar büyük bir dinamizm içindedir. Uluslararası İlişkiler temelinde bir Amerikan disiplini olmaya devam etmektedir. ABD'nin dünyadaki gücü azalmaya devam etse de, ABD'de üretilen teoriler ve bilgi biçimleri Uluslararası İlişkiler disiplininde hâlâ hegemonik konumunu korumaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininin sömürgeci yapısını bozmak ve disiplini ademi merkezileştirme çabalarına rağmen, bu henüz başarılı olamamıştır.[124]

Yazının başında gündeme getirdiğimiz bir konu ile bu yazıyı sonuçlandıralım. Uluslararası ilişkiler teorisindeki mevcut çeşitlilik acaba disiplinin kimliğinin ortadan kalkması anlamına mı gelmektedir? Gerçekten de daha önce de değinildiği gibi bu çoğulculuğun disiplininin sonunu getirip getirmediği canlı bir tartışma konusu olarak gündemdedir. Bunlar felsefi egzersizler değil *siyasal sonuçları* olan tartışmalardır.[125] Bu çoğulculuğun iyi tarafı disiplinin temel ontolojik ve epistemolojik varsayımlarının sorgulanmasını sağlamış olmasıdır. Farklı teoriler uluslararası ilişkilerin farklı yönlerini düşünmemizi sağlamaktadır. Bu sadece bir teorinin, realizmin, başat olduğu ve sadece tek bir bilgi inşası yönteminin, pozitivizmin, geçerli olduğu bir durumdan çok daha ümit vericidir.[126] Bu aynı zamanda Uluslararası İlişkiler'in emperyal bir disiplin olmaktan kurtulması anlamında da yeni bir gelecek vaat etmektedir. Disiplinin ilk aşamalarında hangi teorinin benimsendiği cevap vermesi kolay bir soru idi. Ya Realist ya da Liberal olmak bu soruya cevap vermek için yeterliydi. Ancak disiplinin tek konusunu artık savaş veya

124 N. Inayatullah N. ve D.L. Blaney, *International Relations and the Problem of Difference*, Routledge, New York, 2004; B.G. Jones, "Introduction: International Relations, Eurocentrism, and imperialism", B.G. Jones (der.), *Decolonizing International Relations*, Lanham, Rowman and Littlefield, MD, 2006, s. 1-19; Tickner, "Core, Periphery and (neo)imperialist international relations", s. 164.

125 B. Schmidt, "International Relations Theory Hegemony or Pluralism", *Milennium: Journal of International Studies*, cilt 36, sayı 2, s. 295-304.

126 Kurki ve Wight, "International Relations and Social Science", s. 8.

işbirliği tezatı oluşturmamaktadır. Bu kitaptaki teoriler uluslararası ilişkiler dünyasının farklı yönlerini incelemekte, teorik tartışmaları gözler önüne sermektedir. Ama teorileri öyle bir kutuda duran mücevherler gibi seçip boynunuza takamazsınız. Bu onu açıklar, bu bunu açıklar şeklinde bir yaklaşım yanlıştır. Zira teoriler aynı şeyleri farklı şekillerde açıklarlar. Her teori incelenecek sorunları farklı tanımlar ve ürettiği çözümler de farklıdır. Teorilerin belli kriterlere göre iyi veya kötü olduğunun ileri sürülmesinin teorik, ampirik ve en önemlisi siyasal sonuçları vardır. Zira teoriler ne gibi bir dünya gördüğümüz ve nasıl bir dünya kurmak istediğimiz ile ilgilidir. Sadece pozitivist ampirik kriterlere göre teorilerin değerlendirilmesi mevcuda ilişkin muhafazakâr yargılara neden olmaktadır. Diğer yandan, yukarıda da belirttiğimiz gibi sadece epistemolojik ve metodolojik sorular değil, ontolojik anlayışlar da teori seçiminde önemlidir. Bu ise daha bütüncül kriterlerin teori seçiminde önemli olması gerektiğini ifade eder. Farklı teorilerin siyasal-normatif yanlarını da teori değerlendirme sürecinin bir parçası olarak gördüğümüzde teoriler arasında seçim sadece mümkün değil zorunlu da olabilir. Teori seçimi nihai olarak hiçbir zaman tarafsız değildir. Robert Cox'un görüşü hâlâ geçerlidir: "Teoriler her zaman birisi ve bir amaç içindir."[127] Teoriler toplumsal bir ortamda doğarlar, iktidar ile ilişkileri vardır ve sabit, değişmez ve temel bir hakikate atıfta bulunarak savunulamaz. Teori yaratma sürecinin kendisi de siyasal bir pratiktir zira neyin önemli olup olmadığı ile ilgili görüş ve inançlarımız tarafından belirlenir.

Dunne, Hansen ve Wight disiplinin içinde bulunduğu durumu tanımlamak için "bütünleştirici çoğulculuk" adını verdikleri bir kavram kullanmaktadırlar. Bu ne bütün teorik yaklaşımları bir araya getirmeyi amaçlamakta, ne de tamamen birbirinden kopuk teorilerin mevcut olduğu bir çoğulculuk anlayışını ifade etmektedir.[128] Önerdikleri, birbirleriyle rekabet içindeki bilgi taleplerini tek bir bir çatı altında toplayan "teorik bir sentez" ya da eklektik bir yol da değildir. "Bütünleştirici çoğulculuk" adını verdikleri anlayışı olguların daha kapsamlı ve çok boyutlu bir açıklamasını (ya da ontolojik derinliğini) elde edebilmek amacıyla benimserler. Bu yukarıda sözünü ettiğimiz Eleştirel Realizm'in epistemolojik çoğulculuğuyla da uyumlu bir yaklaşımdır. Bu farklı teorik iddiaların toplamının daha "tam" bir açıklama yapacağı anlamına gelmez. Zira gerçeklik arayışının sabit bir noktası yoktur. Bir açıklamanın ne zaman tam olacağını hiçbir zaman bilemeyiz. Dunne, Hansen ve Wight'ın belirttikleri gibi bu süreçte bazı teoriler ayakta kalamayacak, yanlışlanacaktır. Düşünürler, Uluslararası İlişkiler'de teorik hegemonya elde etmek için "sıcak çatışmalara gerek olmayan bir teorik barış dönemi"ne gi-

127 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 126-155.

128 Dunne, Hansen, Wight, "The end of International Relations theory?", s. 405-425.

rildiğini ifade etmektedirler. Sonuç olarak Uluslararası İlişkiler teorilerinin sonunun geldiğini değil, yepyeni varsayımlar ve yaklaşımlarla kendini yeniden başlatıp inşa ettiğini söylemek daha doğru olacaktır. Ancak teorik çoğulculuk tek başına yeterli değildir. Bu süreçte Uluslararası İlişkiler'in sömürgeciliği ve emperyalizmine karşı çıkmak da gerekmektedir. Teorilerin çokluğu disiplin emperyalizmine karşı anti-hegemonik güçlerin oluştuğu anlamına gelmemektedir. Hegemonik bilimsel merkezler "global bilgi zincirinde" çevreden gelen katkıları kendi güç ve prestijlerini sarsacağı için kabul etmeye yanaşmayacaklardır.[129] Çözüm uluslararası ilişkilerin ötesine geçmek, disiplinin temellerini eşitlik ve adalet taleplerine daha hassas olacak şekilde yeni baştan oluşturmaktır.

129 Tickner, "Core, Periphery and (Neo)imperialist International Relations", s. 642.

2

İDEALİZM*

RAMAZAN GÖZEN

Giriş

Uluslararası İlişkiler, bir olgu olarak 17. yüzyılda ortaya çıkmış olmasına rağmen, bu olgunun sistematik ve bilimsel olarak çalışılması, hakkında özgün kavramlar ve teoriler üretilmesi ve yeni bir akademik disiplin olarak doğması ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir.[1] İnsanlığın gördüğü bu ilk en büyük savaş felaketi sonrasında başta galip devletlerin liderleri olmak üzere özellikle Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden bazı entelektüeller, düşünürler ve siyasetçiler, savaşın niçin çıktığını ya da savaşın sebebinin ne olduğunu sorgulamaya ve araştırmaya başladılar. Daha sonraki yıllarda genelleştirilerek 'devletler niçin birbiriyle savaşıyor ve bu savaşlar nasıl önlenebilir' ya da 'devletler arasında kalıcı bir barış nasıl sağlanabilir' şekline dönüşen bu temel soruyla ilgili ilk akademik görüşler, iki dünya savaşı arası dönemde (1919-1939) ortaya çıktı. Birçok yazar, akademisyen, entelektüel ve siyasetçi, bu soruyla ilgili olarak bir dizi eser, fikir, öneri, plan ve proje ortaya koydu. Bunlardan en popüler olanlar; İngiltere'de Sir Alfred Zimmerman, S.H. Bailey, Philip Noel-Baker ve David Mitrany, ABD'de ise Woodrow Wilson, James T. Shotwell, Pitman Potter ve Parker T. Moon idi. Bu şahısların ileri sürdüğü fikirler, önermeler ve iddialar incelendiğinde, hepsinin ortak bir tema ya da "teori" ortaya koyduğu gö-

(*) Yazının ilk halini okuyarak görüş ve önerilerini paylaşan Süleyman Faruk Gözen, Prof. Dr.Tarık Oğuzlu ve Pof. Dr. Hayri Kırbaşoğlu'na teşekkür ederim.

1 Bkz. A. Nuri Yurdusev, "'Uluslararası İlişkiler' Öncesi", Atila Eralp (der.), *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15-55.

rülür. Bu tema/teori, daha sonraki yıllarda Uluslararası İlişkiler disiplininde kısaca İdealizm olarak isimlendirildi. Dolayısıyla İdealizm, özü itibarıyla iki savaş arasında uluslararası ilişkilerin barışçı bir yöntemle düzenlenmesi bağlamında ortaya konulan fikirlerin oluşturduğu bir teori olup, Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşunda başrol oynamıştır. Tabiri caizse, Uluslararası İlişkiler disiplini İdealist teorinin kucağına doğmuştur. Eralp'e göre, uluslararası ilişkilerin ilk teorisi İdealizmdir; daha sonra Realizm gelerek disiplini geliştirmiştir.[2]

İdealizm sadece disiplinin doğuşuna öncülük etmemiş, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin en temel konusu olan savaş-barış konusunda kapsamlı, tutarlı ama kısmen de tartışmalı fikirler ortaya koymuştur. Birinci Dünya Savaşı'na yol açan uluslararası sistemin barışçıl bir şekilde dönüştürülerek benzeri savaşların önlenebileceği veya tekrar yaşanmayacağı yeni bir dünya düzeninin kurulması ideali etrafında geliştirilen araçlar ve süreçlerin geliştirilmesini savundu. İdealistler; ilerlemenin (yani daha iyi bir dünya düzeninin kurulmasının) mümkün olduğunu, yani aslında demokrasinin, uluslararası anlaşmaların, Milletler Cemiyeti'nin ve barışsever insanların çalışmaları veya aydınlatıcı öğretimleri sonucu uluslararası sistemin aslında zaten dönüşmekte olduğunu ve uluslararası ilişkiler uzmanlarının uluslararası sistemi yıkan cehaleti, önyargıları, kötü niyetleri ve sinsi çıkarları ortadan kaldırmak için çalışması gerektiğini savundular.

Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşunda başrol oynamasına ve hatta disiplinin ilk teorisi olmasına rağmen, İdealizm'in hem kelime anlamı hem de sorun/ilgi alanı konusunda ciddi bir belirsizlik, anlaşmazlık ve dağınıklık mevcuttur. İdealizm'in bir teori olup olmadığı konusundaki tartışmalar ve farklı görüşler bir yana,[3] iki savaş arası dönemdeki fikirlerin nasıl isimlendirilmesi gerektiği konusunda bile konsensüs yoktur. Zira bu dönemde üretilen fikirler, İdealizm yerine Ütopyacılık, Wilsonculuk, Liberalizm gibi farklı kavramlarla tanımlanmıştır. Başta İdealizm kavramının kendisi olmak üzere, İdealizm yerine kullanılan kavramların anlamlarının vuzuha kavuşturulması gerekir. Ayrıca İdealizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşum sürecinde bu kadar büyük rol oynamasına ve oldukça popüler olmasına rağmen, hakkında en az kitap, makale veya çalışma yapılmış bir teoridir. İdealizm başlı-

2 Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atila Eralp (der.), *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 58.

3 Özellikle Davranışçı Okul, İdealizm'in teori olmadığını iddia etmiştir. Bu konudaki geniş tartışmalar için: Klaus Knorr ve James N. Rosenau (Ed.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1969; Robert J. Lieber, *Theory and World Politics*, London, George Allen & Unwin Ltd., 1973; James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations*, Harper & Row Publishers, New York, 1990.

ğında çok az kitap veya makale bulunabilirken, İdealizmle eş anlamlı olarak kullanılan kavramlarla ilgili daha çok çalışma mevcuttur. Bazı görüşlere göre İdealizm, Wilson'un görüşleri çerçevesinde kurulan Milletler Cemiyeti tecrübesinde görüldüğü iki dünya savaşı arasında geçerli olmuş ve İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle (Edward H. Carr'a göre, 1931'de Japonya'nın Mançurya'yı işgali sonrasında[4]) sona ermiş kısa süreli bir akım olup, uluslararası ilişkilerin anlaşılmasıyla ilgili hiçbir güven vermemiştir.

İdealizm konusundaki diğer muğlaklık, sorun/ilgi alanı ve sınırları ile ilgilidir. Diğer bir deyişle, İdealizm'in uluslararası ilişkiler ontolojisi nedir? Eğer İdealizm, Wilsonculuk ile sınırlı tutulacak olursa, temel hedefinin ABD'nin dış politika 'idealleri' çerçevesinde yeni bir dünya düzeni kurmak olduğu şeklinde anlaşılabilir. Halbuki ne uluslararası ilişkiler olgusunu ne de İdealizm kapsamına giren düşünceleri, Wilson'un veya ABD'nin dış politika idealleri veya planları ile sınırlandırmak mümkün değildir. Uluslararası ilişkiler, geniş açıdan insanlığın farklı toplumlar olarak ortaya çıkmaya başladığı ilk çağlardan itibaren, dar açıdan ise 17. yüzyıldan ya da modernleşme döneminden beri gelişen bir olgu olarak, binlerce yıllık bir süreci kapsar. Bu açıdan bakıldığında, İdealizm'in iki savaş arası dönemle sınırlandırılamayacağını, öncesinde ilk çağlara kadar sonrasında ise günümüze kadar devam eden uluslararası ilişkilerle ilgilendiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla İdealizmin ilgi alanı, uluslararası ilişkiler olgusunun çağlar boyunca devam eden tüm boyutlarını kapsamaktadır.[5]

İdealizm'in bir uluslararası ilişkiler 'teorisi' olarak ortaya çıkışı, kısmen tarihsel, yani iki savaş arası dönem ile ilgili, kısmen de genel anlamda savaş-barış konusuyla, yani savaşların nasıl önleneceği ve barışın nasıl kurulacağı ile ilgilidir. Ancak bu demek değildir ki, İdealizm sadece bir savaş-barış teorisidir.[6] Bilakis İdealizm, insanlığın genel sorunları ve siyasi yapılanmasıyla ilgili görüşler de ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında, İdealizm spesifik olarak iki savaş arası dönemde ortaya çıkmış olsa da, aslında İkin-

---

4 Edward H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, The Macmillan Press Ltd., Londra, 1989.

5 Bkz. Evan Luard, *Basic Texts in International Relations*, Macmillan, Londra, 1992.

6 Ütopyacılar (idealistler), özellikle savaşın sona ermesi ve uluslararası yaşamın gelişmesi için şu önerileri yaptı. 1) Uluslararası sistemin temel araçları diplomasi, hukuk ve savaştır. Bunlardan ilk ikisi geliştirilmeli, üçüncüsü ortadan kaldırılmalıdır. Norman Angell, modern savaşların çatışan çakarların değil yanlış hesaplamaların sonucu olduğunu, silah yarışının savaşları kışkırttığını, bu nedenle silahsızlanmanın sağlanması gerektiğini savundu. 2) Çatışan tarafların sorunlarını çözmelerine fırsat olmak amacıyla daimi konferans rolü oynayacak bir uluslararası örgütün kurulması ve uluslararası hukukun uluslararası adaleti sağlaması durumunda savaşın engellenmesi mümkünüdür. 3) Özellikle ekonomik konularda karşılıklı bağımlılığın sağlanması için global bir yönetimin kurulması gerekir. Trevor Taylor, "Utopianism", Steve Smith (ed.), *International Relations: British and American Perspectives*, Basil Blackwell, Oxford, 1985, s 98-99.

ci Dünya Savaşı sonrasında, Soğuk Savaş'ın ilerleyen yıllarında ve özellikle 1970'lerden itibaren ve nihayet Soğuk Savaş sonrası dönemde de gündemde kalmaya devam etmiştir. Hatta uluslararası ilişkiler sorunları devam ettiği müddetçe İdealizm'in değişik formlar ve isimler altında gündemde kalacağı söylenebilir.

Somut olarak belirtmek gerekirse, İdealizm, iki savaş arası dönemde olduğu gibi sadece savaş ve barış konusuyla değil, ilave olarak insanlığın içinde bulunduğu tüm temel sorunlar ve gelişmelerle ilgili görüşler içermektedir. Refah, yoksulluk, adalet, insan hakları, demokratikleşme, çevre, örgütlenme, hukuk, etik gibi konular yanında bölgeselleşme, küreselleşme, uluslaşma gibi gelişmelerle ilgilenmiştir. Ancak potansiyeli bu kadar geniş olan İdealizm'in her türlü konu veya sorunla ilgilendiğini ve her zaman etkili olduğunu da söyleyemeyiz; bilakis bazı sınırlarının bulunduğunu kabul etmek gerekir. Bu bölümde bu sınırlar içinde bir İdealizm analizi yapılmaktadır. İdealizmin sınırlarının çizilebilmesi için öncelikle İdealizmin kelime anlamını netleştirmek ve ilgili kavramlarla ilişkisini incelemek gerekir.

Kavramsal çerçeve: İdealizm ve akraba kavramlar

Birçok yazarın belirttiğinin aksine, İdealizm kelimesi ilk kez Edward H. Carr tarafından (1939 basımlı eserinde) değil, 1923 yılında yapılan bir konferansta tebliğ sunan Birkenhead tarafından kullanılmıştır.[7] Birkenhead, İdealizm'in 'felsefi' ve 'uluslararası ilişkiler' açılarından farklılığına dikkat çekerek, felsefi idealizm bir kişinin ya da topluluğun, etrafındaki gerçek ve mevcut fiziki durum ve şartlardan daha ileri ve yüce bir noktaya ulaşma arzusunu; uluslararası politika bağlamında idealizm ise devletler arası ilişkilerin etik ve değerler etrafında geliştirilmesi arzusunu ifade eder. Bu yönüyle, mevcut durumu ifade etmek üzere Realizm, daha ileri/ideal durumu ifade etmek için ise İdealizm kavramı kullanılabilir.[8]

İdealizm, içindeki ideal kavramından da anlaşılacağı üzere, 'reel şartlardan daha ideal' bir durumu ifade etmek ve bu duruma ulaşmak anlamına gelir. Felsefe'de İdealizm (ya da felsefi idealizm), fiziksel evrenin temel olarak tecrübelere dayandığı ya da gerçekliğin sadece materyal dünyadan ibaret olduğu düşüncesini savunan Realizm'in tam zıddı olup, varlığın kaynağının düşünce düzeyinde ve soyut olduğunu iddia eder. İdealizm; bilinç, idrak ve fikirlere vurgu yapar, özünde irade ya da maddenin üstünde akıl olduğunu

7 The Rt. Hon. the Earl of Birkenhead, Lord Rector of Glosgow University, *Idealism in International Politics*, 3 Kasım 1923 tarihinde yapılan Rektör Konuşması, Peterborough Press, Limited, Cross Street, Peterborough, Glasgow University Archieves, s. 1.

8 Birkenhead, Lord Rector of Glosgow University, *Idealism in International Politics*, s. 1.

savunur. Felsefi idealizm "olguların materyal gerçeklikte değil, düşünsel/soyut düzeyde var olduğunu ve açıklanabileceğini" iddia ederken, uluslararası ilişkiler (politika) idealizmi, "uluslararası reel şartların vizyoner bir projeyle ideal bir duruma gelmesi için ortaya konulan bir dizi normatif fikirler ve projeleri" savunur.[9] Her tanımlamada olduğu gibi, bu tanımlama da İdealizm'i aydınlatmak veya vuzuha kavuşturmak yerine, daha da anlaşılmaz hale getirmektedir.

Taylor'a göre, Uluslararası İlişkiler idealizmi, olası bir savaşı önlemekten öteye bir teori değildir.[10] İdealizm, özü itibarıyla uluslararası ilişkiler olgusunun en temel konusu olan savaş-barış teması üzerine inşa olmuş olsa da, detaylarını burada açıklayacağımız bir 'ideal bir dünya düzeninin' kurulmasına önem verir; uluslararası ilişkilerdeki mevcut ya da reel durumların veya gerçeklerin olumsuz ve kötü olduğundan hareketle, ideal bir dünya düzeninin parametrelerini ortaya koyar. İdealizm, önemli ölçüde Realizm'e muhalif bir teori olup, Realizm'in gerçek olarak kabul ettiği savaş, güç dengesi, insan doğasının kötülüğü, uluslararası anarşi gibi durumları ortadan kaldırıp, bunların yerine barışın, işbirliğinin, insan doğasının iyiliğinin, istikrarın ve düzenin geçerli olduğu ideal bir uluslararası ilişkiler oluşturmaya çalışır. İdealizm, Realizm'in ve olumsuz gerçeklerin üzerinde veya ötesinde bir dünya kurmak için bir dizi iddialar, önermeler, tavsiyeler ve projeler ileri sürmüştür. Bu nedenle, Realist teori ve gerçekçilik bilinmeden, İdealizm anlaşılmaz ve uygulamaya konulamaz denilebilir. İdealizm, mevcut olumsuz reel gerçeklerin ışığında uluslararası sorunları çözmek ve dünya şartlarını Realizm'in gördüğünden daha olumlu bir noktaya getirmektir. Bir idealist, öncelikle iyi bir realisttir ya da realist olmalıdır; ancak realistlerin aksine Realizm'in gerçeklerini aşmaya ve çözmeye çalışan vizyoner bir misyoner gibidir.[11]

İdealizm'in tanımıyla ilgili olarak hemen herkesin kabul ettiği nokta; 'olanı/reel durumu' değil 'olması gerekeni/ideal durumu' vaz etmesi, 'realist' değil 'normatif' olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında İdealizm, Realizm'den 'farklı' ve 'ötede' bir uluslararası ilişkiler analizi yapmaya çalışır. İdealizm'in Realizm'den 'farkı', başta savaş-barış olgusunu olmak üzere tüm uluslararası olguların mevcut halini anlamaya değil, ideal halini oluşturmaya dönük iken; 'ötede olması' uluslararası gerçekliğin geliştirilmesi ve ilerlemesi için en az bir adım daha ileride iddialar ortaya koymasıdır. İdealizmin özünde insanların kendileri ve dünya için daha yüksek hedefler çerçevesinde değişim ve dönüşüm yapma çabası vardır. İdealizm'in Realizm'den bir başka farkı, uluslararası ilişkiler olgusuna dönük tutumuyla ilgilidir. Realizm, uluslararası iliş-

9 http://www.ehow.com/info_8098504_advantages-idealism.html

10 Taylor, "Utopianism", s. 93.

11 Realizm ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Eyüp Ersoy, "Realizm", 4. Bölüm.

kilerin genel doğasına ilişkin olarak pesimist/karamsar bir görüşe sahipken; İdealizm optimist/iyimser bir görüşe sahiptir.

İdeal bir uluslararası ilişkilerin nasıl olması gerektiğiyle ilgili çok sayıda fikir veya öneri bulmak mümkündür. Filozoflar, peygamberler ve ideologlar yanında birçok entelektüel, siyasetçi ve bilim insanının veya aktörün ideal dünya tasvirleri ya da teorileri bulunabilir. Örneğin, Immanuel Kant'ın Daimi Barış Teorisi,[12] tüm peygamberlerin mesajları (Hz. Musa'ya indirilen Tevrat, Hz. İsa'ya indirilen İncil ve Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an), Karl Marx ve benzeri birçok yazar kendilerine özgü bir ideal dünya düzeni ortaya koydukları gibi, iki savaş arası dönemin siyasetçileri, akademisyenleri, entelektüelleri de uluslararası ilişkilerin düzeni ile ilgili ideal tasarılar ortaya koymuşlardır. Musevilik, Hıristiyanlık, İslâm gibi semavi dinler yanında Budizm, Hinduizm gibi dünyevi yaşam felsefelerinin de kendilerine özgü belli dünya tasavvurları bulunmaktadır. Hatta milliyetçilerin, çevrecilerin, feministlerin ve diğer birçok sosyal ekolün ya da hareketin de kendilerine özgü ideal dünya tasavvurları vardır. Kaynağı ne olursa olsun, her insanın veya insan grubunun az veya çok, zayıf veya güçlü bir ideal uluslararası ilişkiler tasavvurunun olduğunu ya da olması gerektiğini de söyleyebiliriz. Dolayısıyla, ne kadar çok felsefe, dini inanç, ideoloji, siyaset varsa o kadar çok 'idealizmler' ve uluslararası ilişkiler olabilir. Ancak tüm bu idealizmlerin hepsinin teknik anlamda İdealizm olmadığını, dolayısıyla bu bölümde incelenmeyeceğini belirtmek gerekir. Zira burada spesifik olarak uluslararası ilişkiler literatüründe yer almış olan İdealizm ve boyutlarıyla ilgili açıklamalar yer almaktadır.

İdealizm konusunu çalışmanın sorunlarından biri de, eş anlamlı olarak kullanılan kavramların İdealizm ile ilişkisini ortaya koyma ihtiyacıdır. John Herz'e göre, İdealizm on iki farklı "izm" ile eş anlamlı kullanılabilir: Evrenselcilik, kozmopolitancılık, hümanizm, iyimserlik, liberalizm, sosyalizm, pasifizm, anarşizm, uluslararasıcılık (*internationsalism*), milliyetçilik, çiliazm (chiliasm= İsa'nın yeryüzünde bin yıl hüküm süreceği inancı-doktrini), ilerlemecilik (*progressivism*).[13] Bazı yazarlar ise, İdealizm yerine ya da eş anlamlı olarak Wilsonculuk, Liberalizm, Normativizm, Hukuk Yoluyla Barış ve Ütopyacılık gibi kavramları kullanmıştır. Kanaatimce, İdealizm, tüm bu ilgili kavramları kapsayan bir şemsiye başlıktır. Bu kavramlardan en çok ve yaygın olarak öne çıkmış ve kabul edilmiş olanlar arasındaki benzerlikleri ve farklıkları özetleyerek, İdealizm'in değişik boyutlarını görebiliriz.

---

12 Örneğin, "Kant: Perpetual Peace", Jürg Martin Gabriel, *Worldviews and Theories of International Relations*, The Macmillan Press, Hampshire, 1994, s. 51-59.

13 John Herz'dan bahseden Peter Wilson, "Introduction: *The Twenty Years' Crisis* and the Category of Idealizm in International Relations", David Long ve P.Wilson (ed.), *Thinkers of the Twenty Years' Crisis*, Clarendon Press, Oxford, 1995, s. 13.

İdealizm ile en çok eşdeğer kullanılan kavramların başında Wilsonculuk gelir. Wilsonculuk, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında (1913-1921 arası) ABD Başkanı görevinde bulunan ve savaş sonrasında yeni bir dünya düzeninin kurulması amacıyla ortaya attığı 14 İlke çerçevesindeki düşünceleri ve uygulamalarıyla bilinen Woodrow Wilson'dan esinlenilmiştir. Wilson İlkeleri'nde (ya da Wilson'un 14 İlkesi'nde) görüldüğü gibi, Başkan Wilson, Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası savaşların önlenmesi ve barışın kurulması için öneriler ortaya koymuş, ABD ve diğer ülkelerin öncülüğünde ideal bir yeni dünya düzeni kurmayı tasarlamıştır.

Wilson İlkeleri[1]

1. Barış Antlaşmaları açık ve şeffaf biçimde yapılmalı, gizli antlaşmalar imzalanmamalıdır.
2. Karasuları dışındaki denizlerde dolaşım, savaşta ve barışta özgür olmalıdır. Uluslararası kararla uluslararası antlaşmalara uyulmasını sağlamak için genel veya bölgesel ablukalar oluşturulabilir.
3. Uluslar arasındaki bütün ekonomik engeller kaldırılmalı ve serbest ticarete izin verilmelidir.
4. Uluslar, iç güvenliği sağlamaya yetecek miktarın dışında silahlanmamalıdır. Bunun sağlanması için garantiler verilmelidir.
5. Kolonileşme sona ermeli ve sömürge topraklarında uluslara kendi kaderini belirleme hakkı *(self-determination)* verilmelidir.
6. Rusya topraklarındaki yabancı birlikler ayrılmalı ve devletlerin de yardımı ile Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkân verilmelidir.
7. Almanya, işgal ettiği Belçika topraklarını boşaltmalı ve Belçika'da savaş öncesi durum yeniden kurulmalıdır.
8. Almanya, işgal ettiği Fransa topraklarını boşaltmalı ve Prusya'nın 1871'de ilhak ettiği Alsace-Lorraine'i Fransa'ya geri vermelidir.
9. İtalya'nın sınırları ulusçuluk anlayışına göre yeniden düzenlenmelidir.
10. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan arda kalan ülkelere, halkların kendi kaderini belirleme hakkı verilmelidir.
11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılmalı ve Sırbistan'a denize açılma imkânı verilmelidir. Balkan devletlerinin sınırları ulusçuluk prensibine göre düzenlenmelidir.
12. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarına egemenlik hakkı tanınmalı, fakat Türk olmayan halklara bağımsızlık verilmelidir. Çanakkale Boğazı, sürekli olarak, bütün milletlerin ticaret gemilerine açık olmalı ve bu durum milletlerarası garanti altına alınmalıdır.
13. Bağımsız bir Polonya kurulmalı ve Baltık Denizi'ne çıkışı olmalıdır.
14. Büyük ve küçük, bütün devletlere siyasal bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânını sağlamak amacıyla uluslararası örgüt kurulmalıdır.

Kaynak: http://tarihdersnotlari.blogcu.com/wilson-prensipleri/4084612

1 Bu tablo, Ramazan Gözen, "Uluslararası Sistemde Amerika Birleşik Devletleri", Ramazan Gözen (der.), *Amerikan Dış Politikası*, A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, Kasım 2012, s. 14-15'ten alınmıştır.

Kegley'e göre, Wilson İdealizmi'nin özellikleri şunlardır: Demokrasi ve barış sıkı sıkıya birbirine bağlıdır; barışın sağlanması ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla mümkündür; uluslararası hukuk uluslararası düzenin sağlanmasında temel referanstır ve mümkün olduğunca güçlendirilmelidir; uluslararası örgütler uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamalıdır ve ortak problemlerin çözümüne dahil olmalıdır; silahlanma artışı güvenliği artırmamakta bilakis azaltmaktadır ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır; self-determinasyon ve uluslararası istikrar birbiriyle ilişkilidir; devletlerin çıkarları ve hedefleri sabit değildir, değişebilir; insan hakları ve azınlık haklarını korumak için uluslararası mekanizmalar gerekir; uluslararası ilişkilerde moral/ahlâki gelişme önemlidir.[14]

Wilson İlkeleri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında uygulamaya konulmaya başlamış, ama başarılı bir şekilde tamamlanamamıştır. Dolayısıyla Wilsonculuk başarısız olmuş bir projedir. Zira Başkan Wilson'un idealleri, bizzat kendi ülkesinin desteğini alamamış ve ABD Kongresi Wilson'un ilkelerini uygulama konusunda yetki ve destek vermemiştir. Böylece Wilson'un 14 İlkesi daha başlangıç aşamasında sahipsiz kalmıştır. Bu durum, elbette ki, Wilson'un ideallerinin tamamen ortadan kalktığı veya geçersiz olduğu anlamına gelmedi. Zira Milletler Cemiyeti kurulmuş, uluslararası sorunların uluslararası hukuk ve diplomasi kanalı ile çözülmesi için girişimler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir. Hatta bu durum sadece Wilson döneminde ve iki savaş arası dönemde değil, tüm 20. yüzyıl boyunca sıklıkla görülmüştür. Bunun nedeni, Wilson'un 14 İlkesi ve idealizminin, esasen düşüncesinin dayandığı liberal değerlerle çok yakından ilgili olmasıdır. Wilson'un kendisinin bir liberal olması ve dünyayı bu değerlere göre düzenlemeye çalışması nedeniyle, İdealizm ile Liberalizm arasında da sıkı bir ilişki ya da paralellik vardır.

Özellikle son yıllarda (özellikle ABD ve İngiltere'de) yazılan Uluslararası İlişkiler ders kitaplarında İdealizm yerine yaygın olarak Liberalizm kullanılmaktadır.[15] Ancak bu iki kavram arasında benzerlikler olduğu kadar, aslında çok önemli farklar da bulunmaktadır. İdealizm ve Liberalizm'in her ikisi de özü itibarıyla Aydınlanma dönemi fikirlerine dayanmakta olup, insan doğasının iyi, insan ve toplumda gelişiminin ya da ilerlemenin mümkün olduğunu, insanlığın ortak çıkarlarının bulunduğunu, işbirliği ve müşterek faaliyetlerle ortak çıkarlarını geliştirebileceklerini savunurlar.

Ancak İdealizm ve Liberalizm arasında önemli farklar da bulunmaktadır. Birincisi, Liberalizm özü itibarıyla birey merkezli ve özgürlüklere daya-

14 Kegley'in görüşlerini aktaran: Wilson, "Introduction...", s. 11.

15 Örneğin, Joshua S. Goldstein ve Jon J.Pevehause, *International Relations*, Pearson, New York, 10. Baskı, 2014, Bölüm 3 ve Chris Brown, *Understanding International Relations*, Macmillan, Londra, 1997, s. 22-26.

lı iken, İdealizm özü itibarıyla devlet merkezli ve uluslararası düzen/istikrar üzerine yoğunlaşmıştır. Liberalizm; birey, sivil toplum ve devlet oluşum ve işleyiş süreçleriyle ilgilenen bir 'siyaset bilimi' teorisidir. Buna karşın, İdealizm devletler arası ilişkilere odaklanan ve uluslararası süreçlerle ve oluşumlarla ilgilenen bir 'uluslararası ilişkiler' teorisidir. Bu yönüyle İdealizm'in seviye analizi ve birimi, Realizm'in seviye analizi ve birimine benzer, ancak Liberalizm'in seviye ve analiz birimine değil. İkincisi, Liberalizm genel olarak bir siyaset felsefesi ve bilimi, yani esasında devletin oluşumu, işleyişi ve gelişimi ile ilgili bir kapsama sahip iken, İdealizm bu teorinin Uluslararası İlişkiler alanına adapte edilmiş halidir. Bu disiplinlerden Liberalizm'in uluslararası ilişkilere, İdealizm'in ise devlet yönetişimine yoğunlaşmadığı ya da 'daha az' yoğunlaştığı söylenebilir. Dolayısıyla klasik akademik disiplinler bakımından Liberalizm bir siyaset teorisi/siyasal teori iken, İdealizm ilk ortaya çıktığı andan itibaren bir uluslararası ilişkiler teorisi olup, uluslararası düzenin oluşumu, işleyişi, ilkeleri ve kuralları ile ilgili düşünceler, iddialar ve modeller ortaya koymuştur.

Liberalizm ile İdealizm arasındaki üçüncü fark, İdealizm Birinci Dünya Savaşı sonrasında devletler arası savaşların önlenmesi ve barışın sağlanması için 'politik' öneriler ileri sürmüş bir ekolken, Liberalizm Adam Smith'den beri daha çok ekonomi-politik bir temele dayanır. Elbette ki, Liberalizmin kurumsal-örgütsel versiyonu olan Neo-liberalizm ile İdealizm arasında, özellikle uluslararası örgütler, uluslararası hukuk ve mekanizmaların uluslararası ilişkilerdeki önemi ve rolü ile ilgili çok önemli bir örtüşme vardır. Ancak Neo-liberalizm, daha çok ekonomik ve ticaretin kurumsal düzenlemelerle küreselleşmesi gibi bir alana yoğunlaşırken, İdealizm devletlerin uluslararası örgütler içinde diyalog ve işbirliği ile barışçı bir düzen kurması gibi konulara yoğunlaşır. Liberalizmin kapsamı birey merceğinden tüm insanlık iken, İdealizmin kapsamı devlet merceğinden tüm uluslararası sistem ya da devletler toplumudur. Elbette ki, İdealizmin insanlık şartlarıyla da ilgisinin olduğunu söylemek mümkündür. Nihayet, Liberalizm'in teknik olarak kökenleri Ortaçağ ve Aydınlanma dönemine dayanırken, İdealizm'in kökenleri Birinci Dünya Savaşı sonrasında Wilsonculuğa, düşünce olarak kökleri ise insanlığın ilk çağlarına kadar uzanır ve daha çok siyaset ve hukuk konulu bir felsefedir.

İşte bu nedenlerle, İdealizm'in Liberalizm'den farklı bir teori olarak incelenmesinde gereklilik ve yarar vardır. Uluslararası İlişkiler disiplininde çok yeni gelişmeler ve farklı teoriler çıkmış olmasına rağmen, günümüzde hâlâ egemen devletler döneminin hâkim olduğu ve devletlerin uluslararası ilişkilerin oluşumunda baş aktör olmaya devam ettiği dikkate alındığında, İdealizm'in uluslararası ilişkiler ile ilgili özgün bir teori olarak önemi devam etmektedir. Hatta İdealizm'in iki dünya savaşı arası dönemde ilgilendiği ulus-

lararası konular ve sorunlar, bugün hâlâ devam etmektedir. Bunlardan biri ve başlıcası, uluslararası savaş-barış konusudur.

Bu noktada İdealizm ile ilgili bir başka akraba kavram Normativizm ya da Normculuktur. Normativizm, kısaca, sosyal ve siyasal hayatın normlara göre düzenlenmesi gerektiğini savunan bir ekoldür. Dağı'ya göre, "normatif teoriler temelde birey, toplum, devlet ve uluslararası ilişkilerin etik örgüsüne bakar."[16] Halbuki İdealizm, uluslararası savaşların önlenmesinden uluslararası toplumun oluşumuna kadar birçok konuya daha geniş bir bakış açısıyla çözüm bulmaya çalışır. İdealizm, sadece etik değil, aynı zamanda hukuk, örgütler, diplomasi ve diğer araçlar ve değerler yardımıyla savaşların önlenmesi için öneriler sunar. Bu açıdan bakıldığında Normativizm ve İdealizm, uluslararası ilişkilerde normların ve değerlerin geçerliliğini ve üstünlüğünü savunurlar. İkisi arasındaki temel fark ise kapsamla ilgilidir. Normativizm, tüm sosyal ve siyasal ilişkileri özellikle "etik" açısından incelerken, İdealizm aynı ilişkileri diğer değerleri ve araçları da kullanarak düzenlemeye çalışır. Diğer yandan, Normativizm, tüm sosyal ve siyasal ilişkileri kapsarken, İdealizm somut olarak uluslararası ilişkiler kapsamıyla sınırlıdır. Her Normativizm konusu İdealizm'in kapsamına girerken, her İdealizm konusu Normativizm kapsamına girmeyebilir.[17]

Bunlardan daha dar kapsamda olan bir kavram daha mevcuttur: Hukuk Yoluyla Barış (*Peace Through Law*), ulusal sorunların çözümünde hukuk ve hükümet yolunun kullanılması gibi, uluslararası sorunların çözümünde de uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası örgütlerin mekanizmalarının kullanılması gerektiğini savunur. Daha somut olarak belirtmek gerekirse; uluslararası antlaşmalar, sözleşmeler, mahkemeler, hakem kurulları ve arbitrasyon gibi değişik hukuk kurum ve kuralları kullanılarak uluslararası sorunların çözülmesi ve savaşlara ve çatışmalara engel olunması gerektiğini iddia eder. Bu noktada Hukuk Yoluyla Barış ile İdealizm aynı iddiaya sahiptir: Her ikisi de hukuk yoluyla barışın kurulmasını savunur. İkisi arasındaki fark yine kapsam ile ilgilidir: Normativizm'den farklı olarak burada İdealizm genel kapsama sahipken, Hukuk Yoluyla Barış yaklaşımı daha spesifik ve dar kapsamlıdır.[18]

---

16 İhsan D. Dağı, "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları", Atila Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 186.

17 Normativizm hakkında daha geniş bilgi için: Zerrin Ayşe Bakan, "Normative Theory in IR: Frost's Constitutive Approach", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 63, no. 1; Mark Hoffman, "Normative international theory: approaches and issues", A. J. R. Groom ve Margot Lights (ed.), *Contemporary International Relations: A Guide to Theory*, Pinter Publishers, Londra, 1994.

18 H. Suganami, "The 'peace through law' approach: a critical examination of its ideas", Trevor Taylor (ed.), *Approaches and Theory in International Relations*, Longman, Londra, 1978, s. 100-121.

İdealizm ve ilgili tüm kavramların, teorilerin ve anlayışların tamamının bir ortak özelliği vardır: Her biri de 'olması gerekeni / ideal bir geleceği' kurma hedefine ve iddiasına sahip olup, mevcut şartların ve gerçeklerin ötesinde bir noktayı yakalamaya çalışırlar. Bu yönüyle hepsi de geleceğe dönük ideal bir uluslararası ilişkilerin kurulması için önermelerde bulunur. Ancak bu önermelerin ne kadar uygulanabildiği ya da uygulanabileceği, gerçek durumlarla ne kadar örtüştüğü ve daha da önemlisi 'reel' gerçeklerle 'ideal' hedefler arasında ne kadar fark olduğu tartışılmıştır. Bu tartışmayı yapanların başında Edward H. Carr gelmektedir. Carr, The *Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* adlı çığır açan eserinde İdealizm'i eleştirmiş ve "Ütopyacı" olmakla suçlamıştır.[19] Carr, İdealist önermeleri, uluslararası ilişkiler gerçekleriyle (ulusal çıkar, güç, anarşi vd.) uyuşmadığı ve hukuk ve ahlâkın rolünü abarttığı için uygulanamaz olduğu gerekçesiyle, Ütopyacılık olarak isimlendirmiştir.

Taylor'a göre, "Ütopyacılık ideal siyasetin oluşumu veya daha dar anlamda bu siyasetin nasıl kurulabileceği ile ilgilidir."[20] Carr aslında sadece İdealizm'i eleştirmemiş, daha da önemlisi, uluslararası ilişkilerde modern dönem Realizm'in temellerini atmıştır. Böylece Uluslararası İlişkiler disiplininde geçerli olan Büyük Tartışmalardan (*Great Debates*)[21] birincisi olan İdealizm-Realizm Tartışmasını başlatmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Hans J. Morgenthau gibi Amerikalı yazarların öncülüğünde gelişmeye başlayan Realizm, İdealizmin önermelerini reddetmiş ya da başarılması mümkün olmadığı için Ütopyacılık tanımlamasını kullanmaya devam etmiştir. Burada önemli bir nokta; Carr gibi İngiltere kökenli yazarlar Ütopyacılık kavramını kullanırken, Morgenthau gibi ABD kökenli yazarlar İdealizm kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir.[22]

İdealizmin yükselişi, düşüşü ve sürekliliği

İdealizm'in, literatürde genel olarak yapıldığı gibi sadece iki savaş arası dönem (1919-1939) ile sınırlı bir teori olmadığını, çok daha kapsamlı bir uluslararası ekol hatta felsefe olduğunu belirtmiştik. Bu açıdan bakıldığında İde-

19 E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, The Macmillan Press Ltd., Londra, 1989.

20 Taylor, "Utopianism", s. 92.

21 1990'larda yaygınlaşan Büyük Tartışmalar şunlardır: İdealizm-Realizm Tartışması, Geleneksel-cilik-Davranışçılık Tartışması, Neo-Neo Paradigmalar Tartışması, Pozitivizm-Postpozitivizm Tartışması. Bu konuda 1. Bölüm'de detaylı açıklama yer almaktadır.

22 Carr, Siyasal İdealizm için Ütopyacılık'ı kullanırken; Felsefi İdealizm'i İdealizm olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla Carr, Ütopyacılığı uluslararası siyaset bağlamındaki idealleri tanımlamak için kullanmaktadır. Wilson, "Introduction ...", s. 3.

alizm ve kaynakları, tarihsel ve teorik/felsefi olarak iki gruba ayrılabilir. Tarihsel anlamda İdealizm, Birinci Dünya Savaşı sonrasında özelde bu dünya savaşının ve genelde tüm uluslararası savaşların nedenlerini bulmak, anlamak, uluslararası savaşları önlemek ve barışı kurmak amacıyla ortaya çıkmış ve iki savaş arası dönemde etkili olmuştur. Bu amaçla fikirler, projeler, çalışmalar, uygulamalar ortaya koymuştur. Bu çalışmaların tümüne genel olarak bakıldığında Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri ve sonuçları üzerine yoğunlaşıldığı, bu sonuçların 1920'ler ve 1930'larda ortaya çıkardığı etkilerin ve gelişmelerin analiz edildiği ve bu çerçevedeki sorunların incelendiği görülür. İki savaş arası dönemde öne çıkan şu konular İdealizm'in gündemini ve içeriğini oluşturmuştur: Dünya hükümetinin kurulması, uluslararası ilişkilerde pasifist olunması, uluslararası polis gücünün kurulması, uluslararası kamuoyunun dünya mahkemesi gibi etkili olması, Milletler Cemiyeti ve müşterek güvenlik sistemine destek ve saygı gösterilmesi, silahsızlanmanın uygulanması, yatıştırıcı (*appeasement*) politika izlenmesi, daha kapsamlı bir uluslararası hukuk düzeninin kurulması, geleneksel devlet yönetimi araçlarına (gizli diplomasi ve güç dengesi gibi) itibar edilmemesi, uluslararası karşılıklı bağımlılığın geliştirilmesi.[23] Bunun yanında özellikle literatürde görülen daha spesifik şu konular da vardı: Milletler Cemiyeti örgütü, manda sistemi, savaşın nedenleri, uluslararası hukuk, egemenlik, dünya ekonomik bunalımı, Mançurya sorunu, Sovyetler Birliği, Hitler'in yükselişi, İtalya'nın Etiyopya'yı işgali, ambargo, İngiltere'nin yatıştırıcı politikası.[24]

İdealizm ile Uluslararası İlişkiler akademyası eş zamanlı olarak gelişmiştir. Bu dönemdeki akademisyenlerin büyük bölümünün, İdealizm teorisini oluşturan ya da zenginleştiren öncüler olduğunu söyleyebiliriz. Elbette ki bu dönemdeki çalışmaların tamamı İdealizm kapsamında değildi; örneğin sosyalizm, milliyetçilik ve ekonomik kriz konularındaki akademik çalışmaların Uluslararası İlişkiler disiplini bağlamında İdealizm kapsamına girmediğini söyleyebiliriz.[25]Ancak özellikle Uluslararası İlişkiler disiplini bağlamında yazılan kitap ve makalelerin büyük bölümü İdealizm kapsamına girmiş ve bu eserler İdealizm bağlamındaki üç ortak özelliği taşımıştır. Bu özellikler, uluslararası örgütlerin uluslararası ilişkilerde barış ve güvenlik sağlama fonksiyonları, devlet merkezlilik ve uluslararası savaşların önlenmesi için normatif önerilerdi.[26] Bu dönemde yazan başlıca İdealist akademisyenlerin ve konuların bir listesi bu konuda iyi bir fikir vermektedir:

23 Wilson, "Introduction...", s. 8.

24 Wilson, "Introduction...", s. 17.

25 David Long, "Conclusion: Inter-War Idealism, Liberal Internationalism, and Contemporary International Theory", David Long ve Peter Wilson (ed.), *Thinkers of the Twenty Years' Crisis*, Clarendon Press, Oxford, 1995, s. 308-312.

26 Long, "Conclusion:...", s. 303-308.

- P. Noel-Baker, *Peace Through Law* - Hukuk Yoluyla Barış;
- David Davies, *The Enforcement of Peace* - Barışın Güçlendirilmesi;
- Alfred Zimmerman, *Cautious Idealism: The League of Nations, International Education and the Commenwealth* - İhtiyatlı İdealizm: Milletler Cemiyeti, Uluslararası Eğitim ve Uluslar Topluluğu;
- Norman Angell, *Rationality in International Relations* - Uluslararası İlişkilerde Rasyonalite;
- Leonard Woolf, *International Government* - Uluslararası Hükümet;
- J.A. Hobson, *Economic Internationalism* - Ekonomik Uluslararasıcılık;
- J.M. Keynes, *Idealism and the Economic Bases of Peace* - İdealizm ve Barışın Ekonomik Temelleri;
- David Mitrany, *International Functionalism* - Uluslararası Fonksiyonalizm;
- Lord Lothian, *The Federalist Critique of National Sovereignty* - Ulusal Egemenlik Hakkında Federalist Eleştiri;
- Arnold Toynbee, *Chatham House and Research in a Global Context* - Chatham House ve Global Araştırmalar.[27]

İdealistler, Birinci Dünya Savaşı'na neden olan faktörler arasında, bu savaş öncesi geçerli olan uluslararası dengelerin, şartların ve devlet rejim tiplerinin birinci derecede rol oynadığını ileri sürmüşlerdir. 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başında İtilaf Devletleri (Fransa, İngiltere, Rusya) ile İttifak Devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya, Osmanlı İmparatorluğu) arası kutuplaşma ve güç dengesi mücadelesi, aşırı silahlanma, diktatörlüklerin kendi aralarında yaptığı gizli anlaşmalar ve sorunların çözümü için diyalog eksikliği, savaşa yol açan nedenler olarak gösterilmiştir. Gerçekten, tarihsel açıdan incelediğimizde, Birinci Dünya Savaşı'nın, 19. yüzyılın ikinci yarısında yükselmeye ve genişlemeye başlayan Almanya ile bu durumdan çıkarlarının zedelendiği için rahatsız olan İngiltere ve Fransa arasındaki (askeri, ekonomik, siyasi ve diplomatik) güç rekabetinin sonucunda patlak verdiğini buluruz. Bu rekabetin temelinde üç ülke (Almanya, İngiltere ve Fransa) arasındaki jeopolitik ve jeoekonomik çıkar çatışması yatarken, rekabetin hedefinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar ve Ortadoğu topraklarını paylaşma mücadelesi vardı. Almanya ile İngiltere ve Fransa ittifakı arasındaki güç dengesi sürecine daha sonra Almanya'nın yanında Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun, İngiltere ve Fransa'nın yanında ise Rusya ve İtalya'nın da savaşa katılmaları dünya savaşına yol açmıştır. İdealistlere göre, eğer bu güç dengesi mücadelesini çözüme kavuşturacak ya da engel-

27 David Long ve Peter Wilson (ed.), *Thinkers of the Twenty Years' Crisis*, Clarendon Press, Oxford, 1995, Contents, s. ix.

leyecek yetki ve güce sahip uluslararası örgütler ve hukuki düzenlemeler olsaydı, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması önlenebilirdi. Devletler, aralarındaki sorunları diplomatik ve hukuksal yollardan çözebilecek kurumsal imkânlara ve araçlara sahip olsalardı, savaşmayı tercih etmezlerdi.

İdealistlere göre devletlerin bu yönde hareket edebilmesi için, öncelikle birbiriyle işbirliği yapabilecek, görüşebilecek, müzakere edebilecek yetenek ve özelliklere sahip olmaları gerekir. Bu özelliklerin başında, devlet yönetimlerinin halka dayanması, demokratik mekanizmaların işlemesi ve kamuoyu gücü ve etkisinin dış politika yapımında belirleyici olması gelir. Bu mekanizmalar devlet yöneticilerinin sorumsuzca hareket etmesini önleyeceği için ya da hata yapan yöneticileri cezalandıracağı için, yöneticilerin savaş gibi çok tehlikeli ve yıkıcı maceralara girmelerini engeller. Dolayısıyla İdealizm ve İdealistler, devlet yönetimlerinin, rejimlerin ve yöneticilerin özellikleri ile devletlerin dış politikaları; ve devletlerin dış politika davranışları ile uluslararası savaşlar arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir.

Bu düşüncelerin hayata geçmesi için gereken şey, özellikle büyük devletlerin harekete geçmesi gerekli siyasi düzenlemeleri yapmasıdır. Bu amaçla öne çıkan ilk devlet adamı ve siyasetçisi ABD Başkanı Woodrow Wilson olmuştur. Başkan Wilson Yönetimi, Birinci Dünya Savaşı'nın başında tarafsız kalmayı tercih etmesine rağmen, özellikle İngiltere'ye dolaylı destek vermekten kaçınmamış, ancak 1917'de resmen savaşa girerek savaştaki dengeyi İtilaf Devletleri lehine değiştirerek bu devletlerin galip gelmesinde büyük bir rol oynamıştır. Başkan Wilson, bu galibiyeti sürdürülebilir hale getirmek, Birinci Dünya Savaşı benzeri bir savaşın tekrar etmesini önlemek ve sürekli barışı sağlayabilmek için yeni uluslararası düzenlemelerin yapılması gerektiğini savunmuştur. Detayları Wilson İlkeleri'nde görüldüğü üzere, bu düzenlemelerin başında Milletler Cemiyeti'nin kurulması ve ulusal self-determinasyon ilkesinin uygulanması vardı. Wilson bu iki ilke ile ulusal ve uluslararası alanlarda reform yapılmasını istiyordu. Milletler Cemiyeti çerçevesinde uluslararası sorunların çözülmesi öngörülmüş, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan ya da koparılan ülkelerde self-determinasyon ve demokratik rejimlerin yaygınlaştırılması için planlar yapılmıştır.

Wilson'un idealist projesi tam ve başarılı bir şekilde uygulamaya konulamamıştır. Bunun pek çok nedenleri gösterilebilir; ancak birinci ve temel nedeni Başkan Wilson'un bizzat kendi ülkesinden destek alamamış olmasıdır. ABD Kongresi, Wilson Yönetimi'nin Milletler Cemiyeti'ne üyelik isteğini reddederek ABD'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi Yalnızcılık Politikasına dönmesini sağlamıştır. Wilson'un başkanlık süresinin dolması ve Kongre kararı nedeniyle, ABD'nin "idealist" politika girişimi iki savaş arası dönemde sona ermiştir. Bunun sonucunda, Milletler Cemiyeti ve diğer uluslararası

düzenlemeler, İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde işleyen bir güç dengesi rekabetine ve çıkar hesaplarına kurban olmuştur. Bu iki devlet, Milletler Cemiyeti'ni ve uluslararası hukuki düzenlemeleri adil ve kararlı bir şekilde uygulamak yerine, kendi güç ve çıkar hesaplarına göre manipüle etmişlerdir. Bu bağlamda en önemli örnekler, İtalya'nın Habeşistan'ı (Etiyopya) işgal etmesi ve Almanya'nın Doğu ve Güney Avrupa'ya yayılmaya başlamasına rağmen, İngiltere'nin, Sovyetler tehdidine karşı yanına çekebilmek için iki ülkeyi "yatıştırmaya çalışmasıdır" (*Appeasement Politikası*). İngiltere ve Fransa, Milletler Cemiyeti'nin kurum ve kurallarını kararlı ve başarılı bir şekilde hayata geçirmeye çalışmak yerine, iki savaş arası dönemde Sovyetler Birliği'ne karşı güç dengesi sağlamak amacıyla Nazi Hitler'in Almanyasına ve Faşist Mussoli'nin İtalyasına yakınlaşmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla, İngiltere ve Fransa, Wilson İdealizm'i yerine Makyavelli'nin Realizm anlayışına göre hareket etmişlerdir. Bunun sonucunda, tekrar aynen Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi uluslararası sistemde güç dengesi ve kutuplaşması meydana gelmiş ve bu süreç aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı'na yol açmıştır.

Bu sonuç İdealizm'in iflası olarak algılanmış ve savaş sonrasında onun yerine Realizm hâkim olmuştur. Edward H. Carr'ın The *Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (*1919-1939 Yirmi Yıl Krizi: Uluslararası İlişkiler Çalışmasına Giriş*) eseri,[28] arkasından savaş sonrasında özellikle Hans J. Morgenthau'nun *Politics Among Nations: Struggle for Power and Peace* (*Uluslar Arası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*) başlıklı eseri,[29] İdealist ekole ve argümanlarına kuvvetli tepki göstermiştir. Bu tepkilerin temelinde, İdealizm'in 'uluslararası gerçekleri' dikkate almadığı, bilimsel bir yaklaşım ya da teori olmadığı iddiası yatıyordu. Realizm'in altı ilkesini yazan Morgenthau, uluslararası ilişkilerin bugünkü tabirle 'sanal' (idealist) düşüncelerle anlaşılamayacağını, bunun yerine 'reel' (realist) faktörlerin dikkate alınması gerektiğini iddia etti.

Realizm ile İdealizm arasındaki farkı daha çarpıcı bir şekilde anlatan yazar Edward H. Carr'dır. Carr, yukarıda belirtilen idealist projeleri (uluslararası polis gücü, müşterek güvenlik, genel silahsızlanma, savaşın yasaklanması, Avrupa Birleşik Devletleri önerisi, ulusal self-determinasyonun otomatik olarak barışa yol açacağı, yargılanabilir ve yargılanamaz çatışmalar arasında fark olduğu, dünya federasyonu vizyonu, ilerlemeci değişimin mümkünlüğü, Milletler Cemiyeti'nin daha mükemmel hale getirilebileceği, serbest ticaret ve barışın bölünemezliği, bilinen evrensel değerlerin ilgili dönemdeki ulusal çıkarların bir yansıması olduğunu) ütopik olarak değerlendirdi. Carr'a göre bunun nedenleri şunlardır: İdealistler gerçeklere (*facts*) ve sebep-sonuç analizine ye-

28 The Macmillan Press Ltd., Londra, 1989.

29 Alfred A.Knopf, New York, 1948.

Morgenthau'ya Göre Realizm'in 6 İlkesi[1]

1. Siyaset ve genel olarak toplum, kökleri insan doğasında yerleşik olan objektif kanunlar tarafından yönetilir. İnsan doğası kötüdür, diğer insanları kontrol etmek ister ve bu durum çağlar boyunca değişmemiştir. Dolayısıyla, siyaset bu insan doğası çerçevesinde analiz edilebilir.

2. Siyasal Realizm'in en önemli mihenk taşı, devlet, güç ve çıkar kavramlarıdır. İyi bir dış politika faydayı artırır ve riski azaltır. Dış politika, devlet adamının ideolojisine veya güdülerine dayanamaz, ulusal çıkarlara ve güce dayanır. Güç ise, insanın insan üzerindeki kontrolüdür.

3. Güç ve çıkar, her ne kadar evrensel geçerliği olan objektif doğrular olsa da, anlamları farklı yorumlanabilir. Dış politikanın yapıldığı kültürel ve siyasal şartlara bağlı olarak değişkenlik gösterir.

4. Siyasal Realizm, dış politikanın moral-ahlâki boyutunu kabul eder; ancak bunun zaman ve şartlara bağlı olduğunu, soyut evrensel haliyle devletin davranışlarına uygulanamayacağını savunur. Devletin varlığını korumak, moral-ahlâki değerleri savunmaktan daha önemlidir.

5. Evrensel moral kanunlar, her bir ulusun moral değerleri için farklıdır.

6. Siyasal Realizm ile diğer konular (ekonomi, din, vd.) arasında derin ve ciddi fark vardır. Siyasal Realizm, diğerlerinden daha özgün ve üstün bir özelliğe sahiptir.

Kitap: Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 5. baskı, 1978.

1 Bu tablo, Ramazan Gözen, "ABD Dış Politikası Yaklaşımları", Ramazan Gözen (der.), *Amerikan Dış Politikası*, A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, Kasım 2012, s. 113-14'ten alınmıştır.

terince önem vermediler; bunun yerine enerjilerini, hedeflerini gerçekleştirmek için kurdukları vizyoner (sanal) projeleri detaylandırmaya harcadılar; gücün uluslararası ilişkilerde oynadığı rolü hafife alırken hukuk ve ahlâkın rolünü abarttılar; savundukları evrensel ilkelerin/değerlerin aslında bilinen statükoyu savunmak ve geliştirmekten başka bir anlamının olmadığını dikkate almadılar.[30] Carr, Realizm ile İdealizm arasındaki farkı 7 noktada yaptığı karşılaştırmalarla çarpıcı bir şekilde şöyle ortaya koydu:

Carr'a Göre İdealizm ile Realizm'in 7 Karşılaştırması ?[1]

(1) Ütopya X realite = (2) özgür irade X determinizm = (3) teori X pratik =
(4) ahlâk (moralite) X güç = (5) evrensellik X nispilik (relativite) =
(6) entelektüeller X bürokratlar =
(7) solculuk X sağcılık

1 Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939*, Bölüm 2.

30 Carr hakkında değerlendirme: Wilson, "Introduction...", s. 13.

Carr'ın perspektifinden Realizm'in İdealizm eleştirisini, bu karşıtlık ve eşitlikleri biraz açarak şöyle özetleyebiliriz: Ütopyacılık (yani İdealizm), gerçeklere uygun değildir; çünkü insanlar bazı sınırlamalar ve kısıtlamalar nedeniyle planlarını, vizyonlarını ve ideallerini başarabilecek kadar özgür iradeye sahip değildir; çünkü teori ve pratik farklıdır; çünkü ahlâki düşünceler teorik olarak iyi ve tercih edilebilir olsa da güç ve çıkar daima önceliğe sahiptir; çünkü ahlâki normlar ve değerlerin nispi/göreceli olması nedeniyle evrensel bir ahlâk ve değer yoktur; çünkü evrensel değerlerden bahsetmek entelektüel bir uğraştır, siyasetin uygulayıcıları olan ve gerçeklerle yüz yüze olan bürokratların işi değildir; çünkü ütopyacılar, aynen dünyayı değiştirebileceklerine inanan ve devrimi savunan solcular (devrimciler) gibidir, aslında bir değişim olmadığını ve hatta olmaması gerektiğini savunan sağcılar (muhafazakârlar) gibi değil. Bu denklemi biraz esnettiğimizde şöyle bir sonuca ulaşırız: Ütopistler, insanın özgür irade ile tüm planlarını gerçekleştirebildiğine inanan, soyut ve teorik ahlâki değerlerin evrensel düzeyde uygulanabileceğini savunan entelektüeller ve devrimci solcular gibi sanaldırlar/ütopiktirler. Diğer yandan Realistler, gerçeklerin, sınırlamaların ve kısıtların farkında olan, pratik gerçeklerin ve gücün önemine inanan, çıkarların farklılığı esasına göre hareket eden ve mevcut durumu korumaya çalışan pratisyen bürokratlar gibi gerçekçidirler/realisttirler. Carr ve Morgenthau gibi realistler açısından bakıldığında, İdealizm gerçekleri göz ardı etmekte ve hayali projelerle değişim yapmaya çalışmaktır. Bu nedenle İdealizm aslında dikkate alınması doğru olmayan bir ütopik öneriler setidir.

Halbuki madalyonun diğer yüzüne baktığımızda, farklı bir durumla karşılaşırız. Elbette ki İdealizm, gerçeklerin ötesinde bir durumu önermektedir; ancak bu, İdealizm'in, Realizm'in ortaya koyduğu gerçeklerden habersiz, bilgisiz veya duyarsız olduğu anlamına gelmemektedir. İdealizm'in anlaşılabilmesi için öncelikle Realizm'in ve ortaya koyduğu gerçeklerin iyi bilinmesi, hesaba katılması ve ciddiye alınması gerekir. İdealizm, bilinen gerçeklerin ışığında ve ilerisinde daha iyi bir dünya kurmak için öneriler sunar. Dolayısıyla, İdealizm öncelikle Realizm'dir. Elbette ki her idealist düşüncenin realiteye dayandığını görmeyebiliriz. Ancak bu durum, yani Realizm'in gerçeklerini dikkate almayan öneriler ve projeler İdealizm olarak değil Ütopyacılık olarak isimlendirilebilir. Dolayısıyla İdealizm ile Ütopyacılık arasında ciddi bir fark vardır. Bu fark, gerçeklerin ne kadar dikkate alınıp alınmadığıyla ilgilidir. Gerçekleri göz önünde bulundurarak yapılan öneri ve projeler, İdealizm; buna karşın, gerçekleri hesaba katmayan afaki, uçuk, sansasyonel, ulusal güç/kapasite ile örtüşmeyen öneriler ve projeler ise Ütopyacılık'tır. Dolayısıyla her İdealizm Ütopyacılık veya tersinden her Ütopyacılık İdealizm değildir. Carr'ın Ütopyacılık ile kastettiği, bu anlamda bir durumdur.

İdealizm açısından bakıldığında, Realizm genelde yaşama özelde uluslararası ilişkilere kötümser bir açıdan bakar ve mevcut olumsuz gerçekliklere yoğunlaşır. Bardağın boş tarafını görür. Aslında Realizm'in ortaya koyduğu sorunlar ve durumlar, bilinmeyen veya reddedilebilecek şeyler değildir: İnsanların kötü ve rekabetçi bir doğaya sahip olması mümkündür; egemen devletler arasında güç mücadelesi vardır; çıkar ve menfaat elde etmek önemli bir motivasyon kaynağıdır; silahlanma ve saldırganlık bir gerçekliktir; uluslararası sistemde anarşi vardır; savaş bir gerçektir; savaşı durdurmak için güç dengesi gerekir; güç dengesi rekabeti savaşlara yol açar. Realizm'in tüm bu gerçeklikleri, hemen hemen tüm İdealist gözlemcilerin *de* kabul edeceği sorunlar veya durumlardır. Ancak İdealizm, Realizm'in bu kötümserliğini mutlak doğrular veya vazgeçilmez gerçeklikler olarak kabul etmez. İdealizm, "en azından" bu Realist gerçekliklere teslim olmamak gerektiğini, ama daha önemlisi bu gerçeklerin ortadan kaldırılması gerektiğini iddia eder.

Çünkü Realizm'in kabul ettiği tüm uluslararası gerçekler, kendi içinde sorunludur ve bir kısır döngü içermektedir. Realizm'in sorunları kendi kendini beslemektedir. Şöyle ki; savaş niçin oluyor? Çünkü uluslararası anarşi var. Peki anarşi niçin var? Çünkü egemen devletlerin güç mücadelesi var. Peki egemenlik niçin var ve egemenler güç mücadelesi yapıyor? Çünkü insan doğasında kötülük ve rekabet var. Peki insan veya devlet niye kötü? Çünkü kendini güvende hissetmiyor, mutlak güvenlik olamıyor, güvenlik çıkmazı var. Peki güvenlik çıkmazı önlenemez mi? Önlenemez çünkü uluslararası sistemde anarşi var...

Bu döngüyü devam ettirdiğimizde, Realizm'in aslında kendi içinde kilitlenmiş bir kısır döngüsünün olduğunu ve bu kısır döngünün gerçeklik olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bu gerçekliğin sadece savaş gibi bir sorunu değil, devletler arası çatışmadan kaynaklanan ekonomik, insani, sosyal ve çevresel maliyetler doğurduğu da bir gerçektir. Bu maliyetlerin önlenebilmesi için Realist kısır döngüden çıkmak gerekir. Uluslararası ilişkilerin, Realizm'in iddia ettiği gibi sadece olumsuz boyutlarının ya da "bardağın boş tarafının" değil, aynı zamanda İdealizm'in iddia ettiği gibi olumlu yönlerinin ya da "bardağın dolu tarafının" da olduğunu kabul etmek gerekir. Örneğin, devletler her zaman savaşmadığı gibi, sık sık barış için işbirliği de yapabilmektedir. Ve bunun sonucunda yüzyıllar boyunca dünyadaki savaşların sayısı ve süresi giderek azalmıştır. Uluslararası işbirliğinin çok olumlu sonuçlarından biri olan AB tecrübesi, bunun çok somut bir örneğidir. İki büyük dünya savaşına kaynaklık eden Almanya ve Fransa, AB içinde barışı, refahı ve güvenliği daha da artırabilmişlerdir. Son altmış yıldır bu iki ülke arasında savaş olmadığı ve hatta gündemden çıktığı gibi, devletler üstü bir otori-

te altında bütünleşme yönünde ilerlemektedirler. Bu olgu bir İdealizm'dir.

Bu açıdan bakıldığında 'İdealizm, Realizm'in panzehridir' şeklinde bir önermede bulunmak mümkündür. İdealizm, Realizm'in kısır döngüsünden çıkılabileceğini, çıkılması gerektiğini ve bunun için gerekli düzenlemelerin ve çabaların gösterilmesini savunur. İdealizm, 'olana/mevcut duruma' seyirci kalmak yerine 'olması gereken/ideal duruma' ulaşılması için insanların, toplumların ve devletlerin işbirliği yaparak uluslararası toplum/topluluklar kurulması gerektiğini iddia eder. İdealizm, Realizm'in 'sorunlarına esir olmak' yerine 'sorunları kontrol altına almak gerektiğini' savunur. İdealizm'in önermelerinin gerçekleşmesi için sadece aktörler değil, aynı zamanda uzmanların da gerekli teori, proje ve düzenlemelere katkı yapması beklenir. İki savaş arası dönemde ortaya konulan düşünceler bu çerçevedeki İdealizm'in altyapısını oluşturmuştur. İdealistler, Realizm'in kısır döngüsünden çıkabilmek için bazı 'çıkış yolları' göstermiştir.

Bu çıkış yollarının iki savaş arası dönemde Wilson İlkeleri bağlamında uygulanamamış olması ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Realizm'in uluslararası ilişkiler literatürünü domine etmiş olması, hatta uluslararası sistemde Soğuk Savaş konjonktüründe Realist paradigmanın daha geçerli hale gelmesi, İdealizm'in gerek felsefe ve teori gerekse uluslararası pratik olarak ortadan kalktığı anlamına gelmedi. İdealizm'in siyasi uygulamaları ve etkisi tamamen sona ermedi. Her ne kadar Realistler, uluslararası politikada güç, çatışma, ulusal çıkar ve benzeri Realist kavramları kullanmış olsa da, uluslararası olgu ve pratikte İdealist teorinin unsurları varlığını devam ettirdi. Zira İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Wilson'un ideallerini hayata geçirecek güçlü ulusal ve uluslararası düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle uluslararası pratik açısından Soğuk Savaş döneminde bile İdealizmin 'çıkış yolları' kullanıldı; bazıları başarılı, diğerleri de başarısız birçok örnek vardır. Bunlardan en önemlileri; Birleşmiş Milletler ve ona bağlı kurulan çok sayıda uluslararası örgütler ve Avrupa coğrafyasında kurulan Avrupa Birliği bütünleşmesidir. BM ve AB örgütleri, öncelikle pratikte ama esasen felsefi olarak İdealizm'e dayanıyordu. Özü itibarıyla İdealizm'in bir ürünü olan bu iki uluslararası siyasi proje, günümüzde de devam etmektedir.

Bu iki örgüt (Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği), Soğuk Savaş'ın ve Realizm'in en zirvede olduğu dönemlerde uluslararası sistemde diyalog, işbirliği, bütünleşme ve barış süreçlerini hayata geçirmiştir. İdealist ekol, uluslararası ilişkiler teorisi ve literatüründen neredeyse tamamen kaybolduysa da, uluslararası sistemin pratik gelişmesinde etkili olmaya devam etti. BM, özellikle büyük devletler arası savaşın önlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. BM, bir kurum ve hukuksal yapı olarak, aynı zamanda devletler arası görüşme ve işbirliğine imkân sağlamıştır. BM, her ne kadar tüm savaşları ve so-

runları tamamen sona erdirememiş olsa da, özellikle üçüncü bir dünya savaşının çıkmasını önlemiş, uluslararası fonksiyonel işbirliğinin ve düzenin kurulmasına yardımcı olmuştur. Diğer yandan Avrupa bütünleşmesi, özellikle Avrupa'da çok ciddi bir istikrar, barış ve refah düzeni yaratmıştır. Bugün AB konumuna gelen bütünleşme süreci, Avrupa'yı yüzyıllar sonra bir barış alanı haline getirmiştir. Diğer birçok örneklerin de katkısıyla birlikte Soğuk Savaş döneminde dünyada çok önemli bir sonuç ortaya çıkmıştır. Tüm tarih boyunca görülen en uzun "dünya barışı" dönemi yaşanmaktadır.[31]

Birleşmiş Milletler ve AB gibi örgütlerin kurulması fikri, sadece Wilson'un ilkelerine dayanmıyordu, aynı zamanda modern dönem boyunca birçok filozof tarafından ileri sürülüyordu. Özellikle Immanuel Kant ve David Mitrany gibi birçok fikir adamı, Soğuk Savaş'ın en yoğun olduğu dönemlerde bile uluslararası ilişkiler düşüncesinde referans kaynakları olarak kullanılmıştır. Bu düşünürler bazen Liberalizm bazen de Normativizm gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirilse de, özü itibarıyla ideal bir uluslararası ilişkiler öneriyorlardı. BM ve bağlı uzman kuruluşlar uygulaması da, kısmen Wilson'un 14 İlkesinin, kısmen de David Mitrany'nin Fonksiyonalizm teorisinin ürünüdür. BM, kısmen Wilson'un ortaya koyduğu müşterek güvenlik sistemini, kısmen de BM uzmanlık örgütleri bağlamında Mitrany'nin Fonksiyonalizm Teorisini hayata geçirmiştir. Avrupa Bütünleşmesi de Ernst Haass'ın Neo-fonksiyonalizm teorisine kaynak olmuştur.[32]

Soğuk Savaş döneminde İdealizm'in etkili olmaya devam ettiği ikinci alan, uluslararası hukuki düzenlemelerdir. Soğuk Savaş döneminde, tüm tarih boyunca yapılandan daha fazla uluslararası hukuki düzenleme yapılmıştır. Hem BM çatısı altında hem de dışında binlerce uluslararası an(t)laşma imzalanmış, normlar oluşmuş ve uygulamaya konulmuştur. BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nden Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mahkemesi'ne, BM Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nda (NPT) Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne kadar farklı alanlarda devletler arası hukuki kurallar yapılmıştır.[33]

1960-70'lerde ortaya çıkan ve Realizm'in çözüm getirmediği yeni uluslararası sorunlar, İdealizm'in canlanmasına yol açtı: Nükleer savaş tehlikesinin ve silahlanma yarışının nicel ve nitel olarak artarak devam etmesi, çevre sorunlarının yarattığı tehlikeler, zengin Kuzey ile fakir Güney ülkeleri arasın-

31 En uzun barış dönemi ile ilgili bir eser: Charles W. Kegley, Jr. (ed.), *The Longest Postwar Peace: Contending Explanations and Projections*, Harper Collins Publsihers, New York, 1991.

32 Bu konuda kapsamlı bir kitap: A. J. R. Groom ve P. Taylor (ed.), *Frameworks for International Co-operation*, Pinter Publishers, Londra, 1990.

33 Uluslararası örgütlenme ve hukuk için bkz. Harold K.Jacobson, *Networks of Interdependence: International Organizations and the Global Political System*, 2. baskı Alfred A.Knopf, New York, 2. baskı, 1984.

daki açığın açılmaya devam etmesi, dünya yerküresini, uzayı ve okyanusları ilgilendiren konularda ortaya çıkan yeni sorunlar, insan hakları alanındaki sorunlar ve küreselleşme süresinin doğurduğu sorunlar. Tüm bu sorunlar, devletler ve devlet-dışı aktörler arasında yeni işbirlikleri ve düzenlemeler yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Uluslararası ilişkileri düzenlemek amacıyla yeni kurum, kural, prosedür ve uygulamalar üretilmiştir. Böylece ortaya çıkan her bir sisteme Uluslararası Rejim denilmektedir. Uluslararası rejimler, Neo-Realizmin belirttiği uluslararası sistemdeki anarşik durumu ilgili alanda veya konuda gidererek, kısmi uluslararası hiyerarşik bir düzen geliştirmiştir. Uluslararası rejimlerin oluşumu sonucunda uluslararası sistemdeki "mutlak" anarşi ortadan kalkarak, Rosenau'nun deyimiyle "polarşik" bir uluslararası yapı gelişmiştir.[34] Bu düzenlemeler, Realizm'in Soğuk Savaş kötümserliğinin etkisinin kırılmasında önemli bir rol oynamış ve böylece uluslararası ilişkilerde iyimserliğin sürekliliğini ispat etmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi de aslında İdealist felsefenin bir sonucudur. Zira Soğuk Savaş, Sovyetler Birliği/Doğu Bloku ile ABD/Batı Bloku arasında devletlerarası klasik bir sıcak savaş ile değil, bu iki ülke ve blokun birbiriyle daha çok yakınlaşması, diyaloğu, işbirliği ve düzenlemeleri sonucunda sona ermiştir. Zira ABD ve SSCB, Soğuk Savaş dönemi boyunca özellikle silahsızlanma, ekonomik işbirliği ve diğer birçok alanda yaptıkları anlaşma ile 'barış içinde birlikte yaşamayı' başarmışlardır. Bu anlaşmalar, ulusal ve uluslararası alanda barış ve işbirliğine dayalı normların, kültürün, düşüncelerin oluşmasını sağlamış ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinde etkili olmuştur. İnşacı Teorinin (*Constructivizm*) belirttiği gibi, uluslararası norm, kültür, fikir ve kimlikler uluslararası ilişkilerin değişiminde ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinde başrol oynamıştır. Her ne kadar bu durumu açıklamak için somut olarak İnşacı Teori ortaya çıkmış olsa da, kanaatime göre İnşacılık da aslında ve özünde İdealizm kapsamından uzak değildir.[35]

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, İdealizm'in argümanlarını ve gücünü ispat etmiş ve bunun sonucunda yeni bir İdealizm çağı başlamıştır. Kegley'in Neo-İdealizm şeklinde kavramsallaştırdığı bu Yeni İdealizm, aynen Birinci Dünya Savaşı sonrasında Woodrow Wilson tarafından iddia edildiği gibi, Soğuk Savaş sonrasında da işbirliği şartlarının oluştuğunu iddia etmiştir.[36] Kegley, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan şartların ve uluslararası ilişkilerde gelişen işbirliği süreçlerinin (1990'da BM Güvenlik Konseyi kararları gibi) Rea-

34 James N. Rosenau, "Governance, Order, and Change in World Politics", James N. Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel (der.), *Governance without Governement: Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

35 İnşacı Teori için bkz. Bölüm 9.

36 Cynthia Weber, *International Relations Theory: Critical Introduction*, Routledge, New York, 2010, Tablo 3.2., s. 39-40.

lizm'in çatışma merkezli anlayışını boşa çıkardığını ileri sürdü ve aynen Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi Wilson ilkelerinin uygulanması için bir fırsat olduğunu iddia etti. Kegley'e göre, yeni dönemde ortaya çıkan şu gelişmeler Wilson İlkelerindeki idealler ile örtüşüyordu: Demokrasinin yükselişi ve demokrasi-barış ilişkisinin güçlenmesi, ekonomik işbirliği ve serbest ticaret aracılığıyla barışın sağlanması, uluslararası hukuk aracılığıyla barış, BM barış koruma kuvvetleri gibi araçlar üzerinden uluslararası örgütlerin artan rolü, silahların kontrolü süreci, ulusüstü ve ulusiçi aktörlerin artan gücü sonucu Realist ulus-devlet gücünü kaybederken halkın gücünün artması, değişimin mümkün olabildiğinin kabul edilmesi, insan haklarının uluslararası güvenlik ile ilişkili hale gelmesi.[37]

Fakat Kegley, Realizm'in tamamen ortadan kalkmadığını, Realist durumların hâlâ geçerli olduğunu kabul etmektedir. Örneğin, Balkanlar ve Avrasya bölgesinde devam eden istikrarsızlık, AB bütünleşmesindeki sorunlar, ekonomik aktörlerin korumacılık eğilimleri, büyük güçler arasındaki güç mücadelesinin devam etmesi gibi durumlar, Realizm'in güç, güvenlik, şüphecilik ve çıkar gibi faktörlerinin uluslararası ilişkilerde hâlâ geçerli olduğunu göstermektedir. İşte bu nedenle Neo-İdealizm, Wilson İlkelerinin, Realizm'in varsayımları ışığında yeniden yorumlanması ve uygulanması gerektiğini iddia eder.[38] Zira mevcut sorunlar, klasik Realizm tarafından izah edilemez ve çözülemez. Genişlemiş küresel gündem, Realizm'in savunduğu gerçeklerin ötesinde bir durumdur. Küresel gündemdeki sorunlar/konular çoğu ancak ülkelerin müşterek hareketi ile çözüme kavuşturulabileceği için, işbirliğine inanmayan Realizm tarafından anlaşılamaz; dolayısıyla Realizm de kendini gözden geçirmelidir. Neo-İdealizm, Realizm'in revizyonunu da mümkün kılar. Neo-İdealizm, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni problemlerin çözümü için İdealist kavramları Realist kavramlar ışığında yeniden yorumlar ve işbirliğini devletlerin ulusal çıkarlarının esası/özü haline getirir. Böylece Wilson İdealizminden esinlenerek yeni bir paradigma inşa etmeye çalışır.[39]

Soğuk Savaş sonrası dönemde İdealizm sadece yeniden popüler ve etkili olmadı, aynı zamanda yeni versiyonlarıyla birlikte daha da genişledi. Bu süreçte öncelikle 1990-1991 Körfez Savaşı sonrasında ABD Başkanı Bush'un ortaya attığı Yeni Dünya Düzeni kavramı ortaya çıktı. Yeni Dünya Düzeni kavramı, özellikle Körfez Savaşı sürecinde BM'nin artan rolü ve güçlü işbirliğinden esinlenerek, uluslararası sorunların uluslararası kurumlar, hu-

37 Charles W. Kegley, Jr, "The Neo-Idealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities", *International Studies Quarterly*, no. 37, 1993, s. 135-138.

38 Kegley, "The Neo-Idealist Moment in International Studies?...", s. 140.

39 Kegley, "The Neo-Idealist Moment in International Studies?...", s. 143.

kuk ve yaptırımlar kanalıyla çözülebileceğini, Irak'a karşı olduğu gibi müşterek güvenlik mekanizmasının işletilebileceğini idealize ediyordu. Merkezinde Birleşmiş Milletler ve ilgili kurum ve kuralların olduğu, dünya çapında işbirliği ve entegrasyonun gelişeceği, böylece refah ve barışın artacağı bir Yeni Dünya Düzeni kurulabilirdi. Çoğunluğu klasik/geleneksel liberallerin düşüncelerine atfedilen bu idealler aslında yeni değildi, modernleşme döneminden beri, yani yaklaşık 500 yıldır ortaya atılan fikirlerin yeni bir şekle bürünmesiydi.

Soğuk Savaş sonrasında bu çerçevede gelişen ve yaygınlaşan diğer bir süreç ve/veya kavram, küreselleşme idi. Özünde Adam Smith'in savunduğu "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" önermesinin, Norman Angell'in "savaşların ekonomik maliyetinin yüksek olduğu, halbuki barışın ekonomik işbirliğini ve zenginliği artırdığı"[40] iddiasının, Mitrany'nin "fonksiyonel işbirliğinin barışı getireceği" öngörüsünün ve nihayet Wilson'un "açık kapı politikasının küresel zenginliği artıracağı" beklentisinin daha çok taraftar ve destek bulduğu bir dönem ortaya çıktı. Realizm'in devlet merkezli uluslararası sistem algılamasının ötesine geçilerek, Rosenau'nun ve diğerlerinin Uluslararası İlişkiler Sonrası (Post-International Relations) noktaya gittiği şeklindeki görüşler yaygınlaştı.[41]

Neo-İdealist teori, İdealizm'in sadece savaş-barış konusuyla ilgilenmemiş, bunun yanında küresel toplumu ve tüm insanlığı ilgilendiren her ulus-aşırı konuyu ve gelişmeyi gündemine almıştır. İnsan haklarından çevre sorunlarına, medeniyetler tartışmasından küresel güvenlik tartışmalarına, küresel etik konusundan küresel enerji sorununa kadar birçok alanla ilgilenmiştir. Her ne kadar bu konulardaki düşüncelerin bazıları Liberalizm, Normativizm, İnşacılık, İngiliz Okulu gibi teoriler şeklinde uzmanlaşmış olsa da, ortaya koydukları önermelerin birçoğu İdealizm ile örtüşmektedir. Bu nedenledir ki, yukarıda bahsettiğimiz şekilde İdealizm'e akraba kavramlar ve teoriler daha çok öne çıkmıştır.

İzleyen bölümde tüm kavramların ayrıntılarını incelemek yerine somut olarak İdealizm'in özüne yoğunlaşacağız. İdealizm'in uluslararası ilişkilerle ilgili ontolojisi ya da temel varsayımları, ilkeleri ve idealleri nedir? Bu idealleri gerçekleştirmek için hangi araçlar veya yöntemler kullanır? Aşağıda bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

---

40 "Normann Angell: Interdependence", Gabriel, *Worldviews and Teories of International Relations*, s. 65-71.

41 Bu konuda detaylı bir çalışma: Ramazan Gözen, *Uluslararası İlişkiler Sonrası: Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004; ve James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Harvester& Wheatsheaf, New York, 1990, özellikle Chapter 1.

İdealizmin varsayımları, ilkeleri ve idealleri

Taylor'a göre, Uluslararası İlişkilerde Ütopyacılık (İdealizm) üç varsayıma dayanır:

a. Devletler arasında veya insan toplumunda çok büyük bir çıkar çatışması yoktur, tersine çıkarlar uyumu vardır. Ancak bu uyumun farklı gerekçeleri olabilir: Wilson'a göre self-determinasyondur; Solculara göre sosyalizm'dir; Liberalizm'e göre kapitalist düzendir; Norman Angell'e göre işbirliği ve tamamlayıcı çıkarlardır.
b. Akıl ve tecrübenin yardımı ile objektif adalet yakalanabilir.
c. İnsanlar temelde rasyonel, akıllı yaratıklardır; kendi geleceklerini kendileri tayin edebilir; kötü ve aptalca şeyler yapma yeteneği olsa da temelde iyidirler. Wilson, halka ve dolayısıyla kamuoyunun değerine inanıyordu, çünkü "insan felaketten kaçınacak kadar rasyoneldir" [42]

Weber ise İdealizmin prensiplerini şöyle sıralamıştır:

a. İnsan doğası esas olarak iyidir ve yardımseverdir; bu nedenle karşılıklı yardımlaşma ve işbirliği yapabilir.
b. İlerlemek mümkündür.
c. Kötülüğün sebebi insanlar değil kötü şartlardır, kurumlardır veya kurumların olmamasıdır.
d. Uluslararası anarşi önlenebilir.
e. Uluslararası ilişkilerde müşterek hareket gerekir.
f. Uluslararası kurumlar, uluslararası düzenin kurulması için önemlidir.
g. Küresel değişim ve işbirliği mümkündür.[43]

Weber'e göre, bu ilkeler, insandan topluma, toplumdan devlete ve devletten uluslararası sisteme şöyle bir ilişki kurmaktadır:

İyi insan — demokrasi — iyi hükümet — uluslararası toplum — İyi insan — demokrasi — İyi hükümet —

"İyi insanlar, iyi bir örgütlenme içinde iyi işler yaparlar"; "Kötü şeyler, iletişim eksikliği ya da kopukluğundan kaynaklanır" ama "insanlar ahlâki olarak ilerleyebilir" [44] Taylor, Weber ve diğer pek çok yazarın İdealizm'in temel

42 Taylor, "Utopianism", s. 93-95.
43 Weber, *International Relations Theory*, s. 43-44.
44 Weber, s. 45.

ilkeleriyle ilgili görüşleri pek çok noktada örtüşmektedir. Bu görüşleri ortak bir payda altında topladığımızda aşağıdaki başlıklar öne çıkmaktadır.

Aydınlanma: İlerlemecilik, Reformculuk, Normativizm: İdealizmin felsefi temellerinde Aydınlanma fikirleri ve uygulamaları vardır. Aydınlanma, 17. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen bir dizi felsefi, kültürel, sosyal, bilimsel, siyasal ve uluslararası gelişmelerin ya da ilerlemelerin ortaya çıkardığı bir paradigmadır. Aydınlanma, özü itibarıyla insanların rasyonel ve bilimsel çabaları ile ve reformlar yaparak değişim sağlayabileceğini ve daha 'aydın' ve 'ileri' olabileceğini savunur. Avrupalıların, 17. yüzyıldan itibaren geliştirdikleri yenilikler (örneğin bilimsel buluşlar, yeni kültürel ve sosyal yaşam tarzları, ekonomik gelişme, siyasal kurumlar, askerî araçlar ve en önemlisi, hiyerarşik Kutsal Roma İmparatorluğu yerine anarşik egemen ulus-devletler sistemi) Avrupa'nın daha ileri ve modern bir dünya kurabileceği inancını güçlendirmiştir. Modernizm olarak da isimlendirilen bu paradigma; seküler, pozitivist, reformist ve evrenselci bir niteliğe sahiptir. Modernizm, bir yandan Avrupa'da özgürleşme, egemenlik, refah, mutluluk ve daha iyi şartlar getirirken, diğer yandan da uluslararası sistemde anarşik yapıyı doğurması nedeniyle egemen devletler arası çatışma ve savaşları artırmıştır. Egemen devletlerin hiçbir üst otoritenin emrine uymadan 'özgür' bir şekilde davranabilme durumu, devletler arasında daha çok rekabet ve çatışma doğurmuştur. Aydınlanma paradigması, bir yandan insanlar ve devletler için modern şartlar getirirken, diğer yandan daha çok çatışma ve savaş riski taşımıştır. Özellikle devletlerin çıkarlarını daha da artırmak için ileri düzeyde askerî savaş araçlarını üretmesi, savaşları daha yıkıcı ve zararlı hale getirmiştir. Ayrıca her modern devlet, diğer devletleri kendisinden farklı ve rakip olarak görmüştür.

Bu modern durumun bir yandan olumlu ve ilerlemeci ama diğer yandan da olumsuz ve daha kötü şartlar doğurması, yeni düşüncelerin ve modellerin üretilmesine yol açmıştır. J. Lock, J.J. Rousseau, I. Kant, H. Grotious gibi filozoflar, uluslararası siyasetin geliştirilmesi için yeni fikirler ve teoriler üretmiştir. Bu filozoflar, devletin ve uluslararası sistemin barış ve güvenliğini artıracak öneriler ortaya koymuştur. Filozoflar, Aydınlanma felsefesi ve tecrübesinden hareketle, uluslararası ilişkileri daha iyi ve ileri bir noktaya getirmenin mümkün olduğunu iddia etmişlerdir.

Aydınlanmanın "ilerlemecilik" ilkesi, en başta insanın eğitiminin mümkün olduğunu; toplumların modernleşebileceğini ve uluslararası ilişkilerin daha ileri ve iyi bir aşamaya dönüşebileceğini savunur. İlerlemek için sadece "eğitim" değil, aynı zamanda "reform" gereklidir. Reform, hem ulusal hem de uluslararası ortamın ve şartların iyileştirilmesi için yapılmalıdır. Ulusal ortamda, insanların özgürlüğü, iyiliği ve ilerlemesi, demokrasi ve hukuk dü-

zeninin kurulması için, uluslararası ortamda ise savaşları önleyecek yöntem, araç ve kurumların geliştirilmesi için reformlar yapılmalıdır. Bu bir gereksinimdir ve bu nedenden dolayı normativisttir, yani olması ya da yapılması gerekeni vurgular, bu yönde öneri, tavsiye ve iddialar ortaya koyar. Normativizm, sadece normatif önermeler yapılmasını değil, aynı zamanda normlara göre düzenleme yapılması ihtiyacını ifade eder.

İnsan Doğasına ve İnsana Duyulan Yüksek Güven ve İnsandan Beklentiler: İdealizm, ontolojik olarak insan doğasının iyi ve olumlu olduğu düşüncesine dayanır. İnsan doğası ve insan potansiyeli üzerinden toplumun, devletin ve dünyanın olumlu yönde değişebileceğine inanır. Köklerinde Aydınlanma ve Hümanizm gibi modern döneme ait felsefe ve anlayışlar vardır. Buna göre insanın sahip olduğu akıl (rasyonalizm) dünyayı ve yaşamı rasyonel bir şekilde etkileme gücüne sahiptir. Akılcı ve bilimsel bir yöntemle insanın kendini ve çevresini daha iyi anlayabileceğini ve değiştirebileceğini savunur.

İnsan doğasına ve insana iyimser bakış, esasen modernleşme paradigmasının temel bir varsayımı olup, klasik/Ortodoks Hıristiyanlık dogmatizmine meydan okumaktadır. Hıristiyanlık paradigması, insanın doğuştan günahkâr olduğunu ve ancak Tanrı'nın yoluna girerek, yani kutsanarak, iyi bir insan noktasına gelebileceğini savunur. Tabii ki, bu kutsanma ancak ve sadece Kilise otoritesi tarafından yapılabilir ve ömür boyu da bu otoritenin etkisi altında hareket etmekle mümkündür. Bunun anlamı, insanın ancak skolastik bir düzen içinde hareket edebileceği ve kendini ve dünyayı skolastik kurumlar içinde anlayabileceği ve açıklayabileceğidir. Özellikle Ortaçağ Avrupası'nda geçerli olan bu anlayış kısmen İslâm düşüncesinde de mevcuttur. Skolastik İslâm anlayışına göre, iyi bir Müslüman olmak için İslâmı yorumlayan tarikat ve/veya mezheplerin oluşturduğu kurumsal yapılara dahil olmak gereklidir. İnsanın günahkâr doğasından kurtulabilmesi için Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlığa göre Kilise skolastizmine/okuluna, İslâm dinine göre ise tarikata veya mezhebe tabi olması gerekmektedir. Aslında Musevilikte de farklı bir düşüncenin olmadığı bu anlayış, insan aklını, iradesini ve özgür davranışını sınırlayarak, insanın potansiyelini zayıflatır. Elbette ki, İslâm'ın özünde, yani Kur'an ve peygamber Muhammed'in orijinal uygulamasında Hıristiyanlıkta ve Musevilikte olduğu gibi bir skolastik anlayış ve yapı yoktur. Ancak özellikle İslâm'ın Sufi ekolünün etkisi altında gelişen İslâm anlayışında resmî bir kurum olarak olmasa da uygulamada skolastik bir anlayışın olduğu söylenebilir.

Skolastik anlayış, özellikle Avrupa'da gelişen Rönesans ve onu izleyen devrimlerle birlikte değişik boyutlarda sona ermiştir. Bu süreçte öne çıkan sonuç, özü itibarıyla insanın skolastik otoriteden kurtularak, kendi özgür

aklı ve davranışlarıyla kendisini, çevresini ve dünyayı değiştirebileceği şeklindeki özgüvendir. Böylece ortaya çıkan modern / 'yeni' insan, bilimsel devrimler, sanayi devrimleri, ulusal devrimler ve en nihayetinde pozitivist devrimlerle teknolojik, mekanik, siyasi ve askerî güç elde etmiştir. İdealizm, işte bu anlayış üzerine dayanarak, insanın daima daha iyiyi ve yararlıyı arzu edeceğini, her açıdan daha iyi şartlarda yaşamayı tercih edeceğini ve eğer aklını ve kapasitesini kullanırsa daha iyi yaşama şartlarına sahip olabileceğini iddia eder.

İdealizm, sadece insana değil, toplumlar ve uluslararası ilişkiler hakkında da iyimser/optimist bakış açısına sahiptir. İdealizm'e göre "bardak ya tamamen doludur ya da dolu tarafına bakılmalıdır" Bu iyimserliğin özünde ise; doğal bir yaşamı sürdürmek için bir toplum içinde yaşama ihtiyacı, diğer insanlarla ilişki kurma gereksinimi ve işbirliği yapma durumu vardır. İnsanın yaşamını sürdürmesi, en temel çıkarıdır, ontolojik olarak insanın varlık nedenidir. Bu nedenle, barışın geçerli ve hâkim olduğu bir durum, savaşın olduğu bir duruma tercih edilir. İdealist insan, savaşı değil barışı savunur ve oluşturmaya çalışır.

İnsanın varlığını koruma ve sürdürme arzusu Realizm için de geçerlidir. Ancak Realizm, insanın yaşamını bencil ve ihtiraslı bir içgüdüye dayandırırken ve bunun için çatışma ve savaşı doğal kabul ederken; İdealizm insanın yaşamını sürdürmesi için çatışma ve savaş değil işbirliği yapmasını doğal kabul eder; savaşlar daima ölüm ve felaket riski taşıdığı için tercih edilmemesi gerekir. İdealizm, çıkarların savaşlarda üstünlük sağlayarak değil, barış içinde işbirliği ile daha iyi ve kalıcı bir şekilde geliştirilebileceğine inanır.

İdealizm, insanın 'mutlak iyi' olduğunu savunmaz; insan kötü de olabilir, kötü niyet ve davranışlar da gösterebilir. Ancak bu durum, realistlerin belirttiği gibi insan doğasından kaynaklanmaz; ancak kötü/olumsuz çevre şartlarından kaynaklanır. Dolayısıyla İdealizm'e göre, insanın kötü niyet ve davranışlarının temeli çevresel şartlar olup, iki şekilde çözülebilir: Öncelikle, insanı kötü davranışlara yol açan çevredeki olumsuz faktörlerin ortadan kaldırılması ya da iyileştirilmesi gerekir ve bu mümkündür. Bunun yolu ise, insanın içinde bulunduğu her türlü ekonomik, sosyal, siyasal, kurumsal ve psikolojik sorunları çözmek, eski yapıları reforme ederek daha insani-olumlu şartları oluşturmaktır. Bu şartlar, insanın yaşadığı tüm çevreyi, yani kendi lokal, ulusal, bölgesel ve uluslararası/global seviyedeki katmanları içerir. İkincisi, insanın kötü niyet ve davranışları hâlâ devam ediyorsa, insanın eğitilerek daha iyi bir insan haline gelmesi sağlanabilir. Zira insan eğitilebilen bir varlıktır. Eğer gerekli eğitim çevresi ve şartları geliştirilebilirse, daha iyi ve barışçı hale gelebilir.

İşbirliği Savaşı Önler; Barış, Refah ve Adalet Getirir: İdealizm, sorunların çözümü için uluslararası aktörlerin işbirliği yapması gerektiğini savunur. Aydınlanmanın iyi insan, ilerleme ve optimizm varsayımlarının doğal bir sonucu, hangi düzeyde olursa olsun aktörler arası diyalog, yakınlaşma ve işbirliği gibi pozitif eylemler yapılması gereğidir. Zira işbirliği, sadece sorunların çözülmesini, olumsuzlukların giderilmesini, savaş gibi felaketlerin engellenmesini, yaşama şartlarının geliştirilmesini değil, bunun ötesinde özlenen sonuçların doğmasını sağlar. İşbirliğinin en önemli sonuçları, dünyada barışın sağlanması, insanlığın refahının yükseltilmesi ve uluslararası ilişkilerde istikrarlı bir gelişmenin sağlanmasıdır.

İşbirliğinin değişik alanları ve süreçleri vardır. Sosyal alanda işbirliği istikrar ve düzeni sağlar; ekonomik alanda işbirliği zenginlik ve refahı artırır; hukuk alanında işbirliği adalet ve huzuru sağlar; siyasal alanda işbirliği ise barış ve güvenlik getirir. Bu genel ilkeleri uluslararası ilişkiler alanına uyarladığımızda, İdealizm'in değişik versiyonları ile karşılaşırız. Ekonomik açıdan baktığımızda, uluslararası ekonomik aktörlerin mümkünse sınırları aşan ve uluslar-aşırı ekonomik yakınlaşma içine girmesi hem yararlı hem de gereklidir. Adam Smith'den Norman Angell'e kadar birçok liberal filozof, uluslararası ekonomik işbirliğinin evrensel refahı artıracağını savunmuştur. Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nden son dönemdeki Karşılıklı Bağımlılık Teorisine ve nihayet Küreselleşme teorisine kadar bütün teoriler, uluslararası/küresel ekonomik işbirliğinin, refah ve zenginliği artıracağını iddia eder. Bu fikirler, mutlak ve mükemmel anlamda uygulamaya geçmese bile, 20. yüzyıl boyunca çok önemli örnekler ortaya koymuştur. 20. yüzyıl boyunca uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerin daha çok serbestleştiği, engellerden arındığı, hatta AB örneğinde olduğu gibi tam anlamda bütünleştiği gözlemlendi. Yine 20. yüzyılı incelediğimizde, ekonomik işbirliğinin refahı ve zenginliği öncelikle ülkeler ve bölgeler düzeyinde ama aynı zamanda küresel düzeyde artırdığını gözlemleyebiliriz. Her ne kadar bu süreçte bazı ülkeler ve bölgeler (örneğin Avrupa Birliği ülkeleri, ABD, Japonya vb.) daha çok zenginleşmiş ve refaha kavuşmuş olmalarına rağmen diğer bazı ülkeler ve bölgeler (örneğin azgelişmiş ülkeler) aynı düzeyde gelişmemiş hatta gerilemiş olsa da, genel olarak tüm dünyada daha çok mal ve sermayenin üretildiğini ve daha çok coğrafyaya yayıldığını söyleyebiliriz.

İdealizm ve filozoflarının ortaya attığı iddiaların/ideallerin büyük oranda gerçekleştiğini görmekle birlikte, İdealizm'in optimum veya beklenen düzeyde olduğunu henüz söyleyemeyiz. Zira bugün hâlâ ideal düzeyde bir küresel ekonomik ve ticari bütünleşme olmamış, devlet sınırlarının serbest ekonomi ve ticareti hâlâ ciddi engellemelerle karşılaşmakta, daha da önemlisi serbest uluslararası ekonomik ve ticari ilişkiler küresel refaha ve huzura

eşit veya adil düzeyde yansımamaktadır. Ancak bunun sebebi, sadece ekonomi alanı içinde kalarak açıklanamaz. Çünkü diğer alanlardaki şartlar, yani uluslararası hukuki, sosyo-kültürel, siyasi ve askerî şartlar da bu süreçte ciddi bir rol oynamaktadır. Bu nedenle diğer alanlarda da uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi gerekir.

Sosyo-kültürel açıdan bakıldığında İdealizm, homojen veya bilardo topu misali bir yekpare devlet durumunun olmadığını, buna karşın devletlerin farklı toplumsal gruplar ve kültürlerden, uluslararası sistemin de aynı şekilde sınırlar ötesi sosyal ve kültürel aktörlerden oluştuğuna inanır. Bu çoğulcu ve çok-kültürlü uluslar ötesi toplumsal aktörlerin işbirliği içinde olmasının gerekli ve yararlı olduğunu kabul eder. Ekonomik aktörler arası işbirliği zenginlik ve refah yarattığı gibi, sosyo-kültürel aktörler arası işbirliğinin gelişmesi de ülke düzeyinde toplumsal, uluslararası düzeyde toplumlar arası istikrar ve düzen sağlar. John Burton'un Dünya Toplumu teorisinde belirttiği gibi, uluslararası ilişkilerin belirlediği ulusal sınırların ötesinde bir toplumsal işbirliği vardır.[45] Son dönem tabiriyle, ulusaşırı (*transnasyonel*) aktörler ve bu aktörler arasında yoğun işbirlikleri ortaya çıkmıştır. Eğitimden sağlığa, spordan üniversiteye, sanattan medyaya, insan haklarından çevreye kadar birçok konuyla ilgili uluslar-aşırı kültürel ve sosyal işbirliği süreçleri mevcuttur. Aslında İnşacı Teorinin ileri sürdüğü gibi uluslararası normlar ve değerler vardır. İdealizm, sosyo-kültürel ilişkilerin küresel bir sivil toplum ortaya çıkardığını ya da çıkarması gerektiğini iddia eder.

Hem ekonomik hem de sosyo-kültürel alanların ötesindeki alan ise, siyasal ve hukuksal alanlardır. Geleneksel ulus-devletlerin oluşturduğu uluslararası sistem ve ilişkiler; egemenlik, ülkesellik, ulusal çıkar, güç mücadelesi gibi kavramlar üzerinde kurulur. Realizm'in dayandığı bu gerçeklik, uluslararası ilişkilerde savaştan emperyalizme kadar birçok olumsuzluklar doğurur. İdealizm, bu yapının dönüştürülmesi için devletler arasında hukuki düzenlemelerin olması gerektiğini savunur. Bu bağlamda öne çıkan ünlü düşünürlerden Hugo Grotious, devletler arasında hukuki düzenlemelerin gerekliliğini ve bu hukuka sadakatin yani *pacta sunta servande* – ahde vefa ilkesinin önemini vurgulamıştır. Uluslararası hukukun uluslararası sistemde düzen ve istikrar getirdiğini savunmuştur. Bu görüşü bir adım ileri götüren İngiliz Okulu, uluslararası norm ve hukukun "uluslararası toplum" oluşturduğunu ileri sürmüştür.[46] Bu anlayış bir adım daha ileri götürüldüğünde, uluslararası adalet ve etik durumu ortaya çıkar ki, bu da İdealizm'in önem verdiği konulardan biridir.

İdealizm, insanların akıl ve tecrübe ile 'objektif adaleti' sağlayabileceği-

45 John W. Burton, *World Society*, Cambridge University Press, Londra, 1972.

46 İngiliz Okulu için bkz. Bölüm 6.

ni iddia etmektedir. Objektif adalet, toplumdaki genel, herkesi ilgilendiren ve 'toplam adalet' şeklinde tarif edilebilir. Sübjektif adalet (ya da bireysel ve özel adalet) kişilerin ve toplumsal grupların şahsi-özel adalet durumunu ifade ederken, objektif adalet tüm toplumun genel adalet şartlarıdır. Bir toplumda önemli olan amaç, elbette ki öncelikle sübjektif adaletin, yani her bireyin adalet talebinin ve duygusunun sağlanmasıdır. Ancak sübjektif adaletin sağlanması, objektif adaletin sağlanmasına engel olmamalıdır. Diğer bir deyişle, bir kişi veya grubun adalet talepleri ve duyguları sağlanırken, toplumun genel adaletinin yok edilmemesi gerekir. Paradoks gibi görünen bu adalet sistemini sağlamak için çok farklı yöntemler mevcuttur. Örneğin Marksizm, objektif adaletin ancak merkezi otorite tarafından kontrol edilerek sağlanabileceğini, bunun da mutlak sübjektif adalet sağlanarak mümkün olabileceğini savunmuş ve uygulamıştır. Buna karşın liberalizm, objektif adaletin bireysel özgürlük ve adaletin sağlanması ile kendiliğinden gelişebileceğini savunur. Liberalizmin bir versiyonu olan İdealizm de aynı şekilde, insanların akıl ve iradeleri ile hareket etmeleri durumunda hem sübjektif hem de objektif adaletin sağlanabileceğini iddia eder. Elbette ki, bu sonucun elde edilmesi için gerekli hukuksal, kurumsal, idari düzenlemelerin yapılması gerekir.

Bu alanlarda (ekonomik, sosyo-kültürel, hukuki) işbirliğinin gelişebilmesi için ulus-devletler arası diplomatik ve siyasi işbirliğinin olması kaçınılmazdır. Devletler arası diplomatik ve siyasi işbirliğinin en somut ortaya çıktığı konuların ya da sorunların başında ise uluslararası çatışmalar ve savaşlar gelmektedir. İdealizm'in doğuş sebebi olan Birinci Dünya Savaşı ve onu yaratan şartları dikkate aldığımızda, İdealizmin özü itibarıyla bir savaş-barış teorisi olduğunu söylemek abartı değildir. İdealizm, devletler arası işbirliğinin gelişmesi durumunda aralarındaki sorunların barışçı yöntemlerle çözülebileceğini savunur. İdealizm'e göre, uluslararası savaşların temel sebebi ulusal ve uluslararası şartlardaki olumsuzluk (anarşi) olduğu için, bu kötü şartların ortadan kaldırılması (anarşinin sona ermesi) gerekir. Bu amaçla, bir yandan ulusal düzeyde demokratik ve cumhuriyetçi rejimlerin kurulması, diğer yandan da uluslararası düzeyde düzenlemelerin yapılması beklenir. Uluslararası düzeydeki düzenlemelerin özünde, anarşik uluslararası sistemde devletler arası savaşı durdurabilecek diplomatik, hukuki, askeri, siyasi, kurumsal ve idari mekanizmaların kurulması için işbirliği vardır. Uluslararası işbirliği, sadece bu mekanizmaların kurulmasını ve savaşın önlenmesini sağlamaz, daha da önemlisi, uluslararası toplumun oluşmasına ve olgunlaşmasına yol açar. Bu da İdealizm'in en önemli hedeflerinden biridir.

Uluslararası / Evrensel / İnsan Toplumu Geliştirilmelidir: İdealizm'in uluslararası savaşları önlemek ve barışı kurmak suretiyle en nihayetinde var-

maya çalıştığı nokta, şahsi ve saldırgan hareket eden devletler sistemi yerine birbiriyle işbirliği içinde olan uluslararası ya da evrensel bir toplum oluşturmaktır. Huges, İdealizm'i "toplumun uygun bir şekilde tanımlanması ve örgütlenmesi ile ilgili ileri sürülen çok farklı düşünceleri bir arada tutan geniş bir çerçeve" olarak tanımlıyor.[47] Topluluk kurmak, İdealizmin en temel kavramsal hedefidir. Hughes, Herz'den (1951) aktararak İdealizm'i küresel toplumun büyümesi ile ilgili düşünceler şeklinde tanımlar.[48] En dar anlamda yerel/ulusal toplumlar oluşturmaktan en genel/geniş anlamda global/uluslararası toplum oluşturmaya kadar her düzeyde toplumlar oluşturulması için tavsiyeler ve yöntemler ortaya koyar.[49] İdealizm, mevcut/reel insanlık yapılanmasının savaş ürettiği ön kabulünden hareketle, insanların daha ileri düzeyde bir toplum haline gelmesiyle hem savaşların önlenebileceğini ve barışın sağlanabileceğini hem de refahın artırılabileceğini savunur. Bu çerçevede millet ve milliyetçilik, dini idealizm olarak köktendincilik, (Marksist, kapitalist-demokratik veya dini) evrenselcilik gibi farklı idealist düşüncelerden bahsedilebilir. Dolayısıyla evrensel toplum oluşumu ile ilgili çok farklı idealizmler vardır.[50]

Weber'e göre İdealizm uluslararası ilişkileri "anarşi"den kurtarmak ve "uluslararası topluluk" haline getirmektir. Bu toplum, egemen devletler arasında bir dünya hükümeti olmadan, formal veya informal müşterek işbirliğine dayanan sosyal ilişkiler kümesidir. Bunun için insanların ülkelerinde ve dünyada iletişim kurmalarını sağlayacak iyi bir örgütlenmeye gereksinim vardır. Uluslararası örgütlenme, çatışmaları ve savaşları sona erdirecektir.[51]

Kötü ve yanlış kurumlar, insanların bencil davranmasına ve diğer insanlara zarar vermesine yol açar. Bunların başında uluslararası sistemdeki anarşi durumu vardır. Waltz'ın ifadesiyle "savaşın asıl nedeni anarşidir." Waltz ve Neorealistlerin bu iddiası doğru olmakla birlikte, anarşinin değişmeyeceği yönündeki iddiası, İdealistlere göre doğru değildir. Diğer bir deyişle, İdealizm, uluslararası anarşinin önlenebilmesi için uluslararası işbirliği ve toplumun olgunlaşması gerektiğini ve bunun mümkün olduğunu savunur.

Uluslararası topluluk nasıl bir topluluktur ve nasıl oluşmalıdır? Bu soruya çok farklı cevaplar üretilmiştir: Immanuel Kant'a göre, dünyada bir "kozmopolit insanlık topluluğu" vardır ve bu topluluğun oluşması için sınırlar ötesi insanlar arası diyaloğunun kurulması gerekir. Mevcut şartlara göre ol-

47 Barry B. Hughes, *Continuity and Change in World Politics: The Clash of Persepctives*, Prentice Hall, New Jersey, 1991, s. 59.

48 Hughes, *Continuity and Change in World Politics: The Clash of Persepctives*, s. 59.

49 Hughes, s. 59-61.

50 Hughes, s. 60.

51 Weber, *International Relations Theory*, s. 38.

dukça "radikal" olan Kantçı yaklaşım, insanı devletlerin değil insanlık ailesinin vatandaşı olarak kabul eder. Kant, devletlerin cumhuriyet ile yönetilmesi yanında devletler arası konseyin kurulması gerektiğini savunmuştur. İngiliz Okulu'na göre ise, uluslararası hukuk ve normlara dayalı bir devletler topluluğu vardır ki, buna 'uluslararası toplum' ismi verilir. Woodrow Wilson gibi idealistlere göre ise, ulusal düzeyde demokratik toplumların yanında uluslararası düzeyde müşterek güvenlik sisteminin kurulması gerekir. Wilson'a göre, uluslararası örgütlenme ve hukuk aracılığıyla uluslararası bir düzen ya da toplum kurulabilir. Savaş ve adaletsizlik uluslararası problemlerdir; bunların yok edilmesi ulusal değil kolektif ve çok taraflı çabalar ile mümkündür. Uluslararası toplum, savaşı önlemek için kendini yeniden organize etmelidir. Bu hedef gerçekçi bir hedeftir, çünkü tarih global değişim ve işbirliğinin mümkün olabileceğini gösterir. Bunu başarmak nasıl mümkündür? Yukarıdaki bölümde bunun ipuçları veya izleri olsa da, bazı araçlarını aşağıdaki bölümde açıklayacağız.

İdealizmin unsurları ve araçları

İdealizmin varsayımları, ilkeleri ve ideallerinin gerçekleşmesi için kullanılan araç ve yöntemler de idealisttir. Bunları, öncelikle insanın, sonra ulusal toplumun ve nihayet uluslararası toplumun idealist ilkelere uygun hale dönüşmesi ve gelişmesi için kullanılan araçlar olarak görmek mümkündür. Bu çerçevede kullanılan araçlar; iyi insan yetiştirmek için "eğitim", toplumsal dinamizm olarak "demokrasi ve kamuoyu", uluslararası sorunların çözülmesi için "uluslararası hukuk, adalet, norm ve etik", uluslararası toplumun oluşması için "uluslararası örgütler ve rejimler", uluslararası çatışmaların önlenmesi için "müşterek güvenlik sistemi" ve dünya çapında ideal bir düzenin oluşması için "küresel toplum" şeklinde sıralanabilir.

İyi İnsanın/Karar Alıcıların/Toplumun Yetişmesi için "Eğitim": İdealizm ve idealistler her ne kadar insanın doğasının iyi olduğunu varsaysalar da kötü yönünün de olabileceğini, özellikle çevre şartlarının olumsuz veya kötü olması durumlarında insanın kötülüğe meyledebileceğini kabul eder. Bu nedenle, insanın kötü eğilimlerinin ve davranışlarının giderilmesi için bir yandan kötü çevre şartlarının reforme edilerek iyileştirilmesi, diğer yandan da insanın kötülüklerden uzaklaşması yönünde eğitim süreçlerine tabi tutulması gerekir.

Burada temel bir soru(n), "iyi insan" değer yargısının tanımlanması ya da belirlenmesi konusudur. "İyi nedir?" ya da "Ne iyidir"? Bu soruya verilebilecek cevaplar da, farklı değerlere veya ideolojilere göre farklı şekilde tanımla-

nabilir. Diğer bir deyişle, her idealizm, kendine özgün bir "iyi insan" ve buna uygun "eğitim-öğretim" yöntemi tercih edebilir. Örneğin, İslâm'ın ve Marksizm'in "iyi insan" ve "eğitim" tanımlamaları birbirinden farklıdır ve farklı sonuçlar doğurur. Uluslararası ilişkilerde İdealizm açısından iyiliğin kriteri ise, uluslararası ilişkilere dönük barışçı ve işbirliği yanlısı tavrı ve eğilimleridir ki, bunların başında savaş-barış meselesi gelir.

Uluslararası ilişkilerde idealizmin iyi eğitim tanımlamaları, modernist paradigmanın ürünü olduğu için, özellikle modernizmin "iyi insan" ve "eğitim" anlayışına yoğunlaşmak gerekir. Aydınlanma felsefesi ve ortaya çıkardığı kurumlar, insanın iyiliğinin modern eğitim ve öğretimle gerçekleşebileceği kabulüne dayanmıştır. Modernizm, Aydınlanma ilkeleri çerçevesinde insanların rasyonel, hümanist, bilimci, pozitivist, seküler ve büyük ölçüde milliyetçi kriterler çerçevesinde eğitimine önem vermiştir. Ülkeden ülkeye veya kültürden kültüre farklılıklar gösterebilse de, modern dünyada bu kriterlere uygun eğitim sistemlerinin kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu kriterler, özü itibarıyla skolastik ve din merkezli bir eğitim yerine, evrensel hümanist ve modern bir insan yetiştirmeyi içermiştir. Bu eğitimin; işbirliği, dayanışma, yardımsever ve barış yanlısı uluslararası karakterlere sahip insanlar yetiştirmesi umulmuştur.

Bunun yanında, İdealizm özellikle devlet yöneticilerinin, karar alıcı bürokratların ve ilgili aktörlerin savaşın kötü ve barışın yararlı olduğu yönünde bilinçlendirilmesi için onların eğitimini savunmuştur. Bu bağlamda devlet yöneticilerinin eğitimine katkı yapacak resmî ve sivil düşünce kuruluşlarının, araştırma enstitülerinin ve uluslararası ilişkiler bölümlerinin kurulmasını ve bu kurumların üreteceği teoriler ve stratejiler ile idealist varsayım, ilke ve ideallere uyumlu 'dış politika karar alıcılarının' yetiştirilmesini planlamıştır. Bu çerçevede İngiltere'de *Chattam House* ve ABD'de *Council on Foreign Affairs* adlı kuruluşlar ortaya çıkmış, daha sonra tüm dünyada benzeri birçok düşünce kuruluşu oluşturulmuştur.[52] Bugün sayıları binleri aşan ve isimlerinde 'strateji', 'politika', 'uluslararası ilişkiler', 'küresel', 'barış" gibi çarpıcı kavramlar olan bu kuruluşların idealistler açısından temel misyonu ve fonksiyonu, uluslararası ilişkilerde savaşı önlemek, barışı geliştirmek, evrensel hümanizmayı artırmak, işbirliği kanallarını kurmak gibi ideal hedefler için teori ve politikalar üretmektir. Ancak ideal gerçekleşmiş midir? Daha genel açıdan, Aydınlanma felsefesine dayalı modern eğitim, iyi insanı gerçekten yetiştirebilmiş midir? İdeal insan tipi var mıdır? Bu soruların cevaplarını, izleyen alt başlıklarda bulmaya çalışacağız.

---

52 Türkiye'de bu kapsamdaki kurum, 1974'te yılında kurulan Dış Politika Enstitüsü'dür. Bunun yanında, diplomatların eğitimi için Hizmet İçi Eğitim ve Diplomasi Akademisi kurulmuştur.

Demokrasi ve Kamuoyu: İdealizm, demokrasiye ve onun temeli olan sivil toplum ya da kamuoyu gücüne çok büyük önem verir. Tabiri uygunsa, demokrasi ve kamuoyu hem aydınlanmanın ve modernizmin hem de uluslararası toplum idealinin en güçlü frenleyici veya dengeleyici gücü olarak görülmüştür. Kant'tan Wilson'a birçok liberal/idealist filozof, halka dayalı rejimlerin daha barışçı ve yapıcı olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, self-determinasyon, sivil örgütlenme, özgürlük, çok partili seçim ve rekabet, karar alma sürecine doğrudan katılım, dolaylı yollardan etkileme, kamuoyu gücü gibi kavramlar öne çıkmıştır. Burada temel prensip ya da varsayım şöyle formüle edilmiştir: İnsanlar iyidir, iyiliği ister ve iyiliği artırmaya çalışır; bu karakterdeki insan savaş gibi kötü bir eylemi istemez; bu nedenle iyi-eğitimli insan yönetimlerden savaşa gitmek değil barışı kurmak yönünde politika üretmesini ve uygulamasını ister; ama eğer savaş yanlısı bir yönetici varsa, bu yöneticinin savaş kararını değiştirmek için kamuoyu baskı yapar; eğer bu baskı yeterli olmaz ve savaş gerçekleşirse, izleyen seçimlerde savaşçı yönetim ve siyasetçiler demokratik yöntemlerle görevden uzaklaştırılır. Bu süreçte, demokratik kamuoyu katılımının ve gücünün belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Ama İdealizme göre, kamuoyu sadece ulusal düzeyde değil ulusal sınırlar ötesi veya ulusaşırı düzeyde de aktif olmalıdır. Yani uluslararası/ulusaşırı kamuoyu gücüyle uluslararası savaşlar önlenebilir, önlenmelidir. Demokratik uluslararası kurum ve kurullar aracılığıyla, savaş karşıtı kamuoyunun sesi ve etkisi güçlendirilmelidir.

Diğer yandan, Demokratik Barış Teorisi'nin iddia ettiği gibi, "demokrasiler birbirleriyle savaşmazlar" Bu teorinin özünde 'demokratik rejimler sorunlarını barış yoluyla çözer' varsayımı olduğu için, demokratik rejimlerin birbirine karşı savaşmasının hem rasyonel hem de mümkün olmadığı düşüncesi vardır. Ancak Demokratik Barış Teorisi, demokrasilerin hiçbir zaman ve şartta uluslararası ilişkilerde savaşmayacağını iddia etmez. Bilakis demokrasiler, aydınlanma değerlerinin bu değerlere sahip olmayan diğer ülkelere yayılabilmesi için gerekirse savaşmaktan çekinmezler. Bu nedenle, demokrasilerin hiç savaşmayacağı şeklinde bir yanlış yorum yerine, demokrasilerin hangi şartlarda ve nasıl savaşacaklarını dikkate almak gerekir. İdealizm'e göre, demokrasilerin anti-demokratik/diktatör ülkelere karşı savaşabilmesinin ön şartları vardır ki, bunların başında uluslararası hukuk ve örgütlerden kaynaklanan meşruiyetin olması – ya da 'adil savaş' şartlarının oluşması gerekir.[53]

---

53 Bir uluslararası savaşın "adil savaş" olması için 2 temel şart var: Meşru bir sebep olması (meşru müdafaa, insan katliamını önlemek gibi nedenler) ve meşru bir otorite tarafından karar verilmesi (ki bugünkü şartlarda bunu BM Güvenlik Konseyi olarak görmek mümkündür). Ancak, BM Antlaşması'nın hiçbir uluslararası savaşı meşru saymadığını da not etmek gerekir.

Uluslararası Hukuk, Norm, Adalet ve Etik: İdealizm için, özellikle uluslararası boyutta kaçınılmaz olarak bulunması gereken araçların temelinde, devletlerin aralarındaki sorunları öncelikle ve özellikle diplomasi, müzakereler ve anlaşmalar yoluyla çözmeleri vardır. Uluslararası sorunların çözümü, ya mevcut bir uluslararası hukuk normuna veya pozitif hukuk düzenlemesine müracaat edilerek ya da ilgili ülkeler arasında yeni bir anlaşma veya sözleşme imzalanarak yapılabilir. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde barışçı bir düzen kurmanın ve savaşları önlemenin başlıca aracı, değişik formlardaki uluslararası hukuktur. Uluslararası hukukun kaynakları, öncelikle 'doğal hukuk' ve 'pozitif hukuk' şeklinde, ikinci olarak 'pozitif hukukun' kaynakları; uluslararası an(t)laşmalar, normlar, doktrin, mahkeme kararları ve tüm bunları tamamlayıcı olan etik gibi bölümlere ayırılabilir.[54] Uluslararası hukuk disiplini bağlamında değerlendirilen bu kavramların İdealizm açısından önemi, uluslararası işbirliği, düzen ve barışın oluşumunda referans kaynağı olmasıdır. İdealizm, tüm uluslararası ilişkilerin hukuki kaynaklara göre düzenlenmesini tavsiye ettiği için, normatif bir teori olarak kabul edilir. Her ne kadar İdealizm, Normatif Teori'den (Normativizm'den) farklı olsa da, özünde normatif bir buyurganlık özelliği vardır. Zira Aydınlanma felsefesinin ilerlemecilik ve reform gibi özellikleri, ancak hukuksal düzenlemelerin uygulanması ile başarılabilir; uluslararası hukukun doğal ve pozitif boyutlarının uluslararası ilişkilere uygulanması ile mümkündür.

İdealizm'in uluslararası hukukla birlikte önem verdiği diğer boyut, etiktir. Etik, ahlâktan farklı olarak, mevcut kurallara uygun hareket etmek olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla tüm uluslararası aktörlerin doğal ve pozitif hukuk kurallarına uygun hareket etmesi beklenir. *Pacta Sunt Servanda* gibi temel normlar yanında, uluslararası taahhütlerin tam olarak yerine getirilmesi, uluslararası genel ve spesifik kurallara saygı duyulması gibi, normatif hareket edilmesi önerilir. Uluslararası hukukun uygulanması konusunda sorunlar yaşanırsa, yani devletler uluslararası hukuka uygun hareket etmez ise ne olacaktır? Ayrıca, sadece devletlerin kendi davranışları, uluslararası hukukun uygulanması için yeterli midir?

Uluslararası Örgütler ve Rejimler: Eğer uluslararası hukukun uygulanması sadece devletlere bırakılmış olsaydı, verimli ve yeterli sonuçlar alınamazdı. Zira devletler egemen aktörler olarak, ulusal çıkarlarına uygun ve istedikleri yönde hareket etme eğilimine sahiptirler. Bu nedenle, Realizm'den farklı olarak İdealizm, devletlerin uluslararası hukuka uygun hareket etmesini sağlayacak uluslararası mekanizmaların kurulmasını savunur. Bu meka-

54 Uluslararası hukukun kaynakları için bkz. Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 2. baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

nizmaların en önemlisi, uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütler, İdealizmin en çok önem verdiği araçlardan biridir. Klasik filozoflardan günümüz düşünürlerine kadar birçok idealist, uluslararası sorunların çözümü için uluslararası örgütlenmeyi önermiştir. Uluslararası örgütler, hem kendi yazılı metinlerinin bir uluslararası hukuk kaynağı olması bakımından (örneğin BM Antlaşması gibi), hem uluslararası ilişkileri barışçı bir şekilde düzene sokma ideali bakımından devletler üzerinde (hükümetlerarası veya hükümetlerüstü yöntemlerle) doğrudan veya dolaylı etkileme gücüne sahiptir. Uluslararası örgütlerin kuruluş amaçları, üyelikleri ve fonksiyonları bakımından çok farklı kategorileri olsa da,[55] bölgesel (AB gibi) veya global (BM gibi) tüm örgütlerin temel hedefi, devletler arasında işbirliği ve güç birliği yaparak uluslar arasında güvenlik, kalkınma, insan hakları gibi alanlarda düzen kurmaya çalışmaktır.

Eğer bir uluslararası örgüt, kendi konu veya sorun alanında bir 'uluslararası hükümet düzeni' kurabilmiş ise, buna uluslararası rejim denir. Uluslararası rejim'in klasik tanımı 1982 yılında Stephen D.Krasner tarafından yapılmıştı. Krasner'e göre uluslararası rejim "uluslararası aktörlerin, belli bir uluslararası ilişkiler alanında benzeşen beklentilerini gerçekleştirmek amacıyla oluşturdukları açık ilkeler, normlar ve karar alma prosedürleri"dir.[56] Uluslararası rejim, esas itibarıyla müşterek kurallar konusunda oluşan uluslararası anlaşma ya da uzlaşma olsa da, bu kuralların uygulanması sürecinde uluslararası örgüt mekanizmalarının önemli bir rolü vardır. Örneğin, uluslararası ticaret rejimi konusundaki kuralların uygulanmasında Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası sivil havacılık rejimi kurallarının uygulanmasında Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü başrol oynar. Uluslararası örgütler, ilgili alandaki rejim kurallarının uygulanmasını koordine eder, denetler, izler ve gerektiği durumlarda müeyyide koyar. Böylece devletler üzerinde yarı-hiyerarşik bir yapı oluşur ki, böylece uluslararası anarşiyi ilgili alanda önemli ölçüde azaltır. Uluslararası rejimler, devletlerin egemenlik ilkelerine uygun hareket ederler, ancak egemen devletlerin rıza ve desteklerine uygun şekilde çalıştıkları için devletlerin davranışlarını gönüllü olarak sınırlarlar. Böylece oluşan yarı-devletlerüstü uluslararası düzen, uluslararası barışın, refahın, çevrenin, sağlığın ve daha birçok alanın verimli bir şekilde çalışmasını sağlar. Uluslararası rejimler birçok alanda kurulmuş olsa da, bunların arasında en önemlisi uluslararası güvenlik alanını düzenleyen 'müşterek güvenlik sistemi" için kurulan rejimidir.

---

55 Uluslararası örgütlerle ilgili geniş bir çalışma: Şaban Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Yayınları, Konya, 2006.

56 Orijinal tanım: "Implicit or explicit principles, norms, rules and decision-making procedures around which actors' expectations converge in a given area of international relations", Stephen D. Krasner, "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", S. D. Krasner (ed.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1983.

Müşterek Güvenlik Rejimi: İdealizm'in en çok önem verdiği 'somut' araçların başında müşterek güvenlik sistemi gelmektedir. Hem tarihsel/dar anlamda hem de teorik/geniş anlamda İdealizm, ilk kez müşterek güvenlik sisteminin işletilmesi üzerine kurulmuştur diyebiliriz. ABD Başkanı Wilson'un ilkeleri çerçevesinde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti ve İkinci Dünya Savaşı'nda kurulan Birleşmiş Milletler örgütlerinin başlıca amacı, uluslararası güvenlik ve barışı sağlamak amacıyla müşterek güvenlik sistemini işletmektir. BM Antlaşması'nın özellikle 7. Bölümü, müşterek güvenlik sisteminin nasıl işleyeceğini ya da işlemesi gerektiğini net bir şekilde açıklamıştır. Buna göre, uluslararası güvenliğin ve barışın ihlal edilmesi durumlarında tüm üye ülkelerin, güvenliği ihlal eden saldırgan ülkeye karşı "müşterek hareket etmesi" gerekir. Müşterek güvenlik operasyonlarının başında, güvenlik ve barışı ihlal eden ülkeye karşı aşamalı olarak diplomatik, ekonomik, ticari, siyasi ve gerektiğinde askerî müeyyideler ve baskıların uygulanması gelir. Bu konudaki kararların alınmasında birinci derecede sorumlu organ olan BM Güvenlik Konseyi, Antlaşma'nın 7. Bölümü çerçevesinde müşterek güvenlik politikasının oluşması, işletilmesi, denetlenmesi ve gerektiğinde revize edilmesinden sorumludur.

İdealizme göre, devletlerin müşterek güvenlik sistemine, yani "hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için" anlayışına uygun hareket etmesi beklenir. Bu çerçevede, tüm üye ülkelerin mağdur/işgal edilmiş 'bir ülkenin' güvenliğini korumak için ya da 'her bir ülkenin' tek tek diğer üye ülkelerin ve tüm uluslararası sistemin güvenliğini korumak için özverili bir şekilde gayret etmesi gerekir. Bunun anlamı; üye ülkelerin şahsi ulusal çıkarlarını uluslararası toplumun müşterek güvenlik çıkarlarına feda etmesi gerektiği, zira her devletin en temel güvenlik ve refah gibi ulusal çıkarlarının ancak uluslararası toplumun müşterek güvenlik çıkarlarının sağlanmasına bağlı olduğudur. Diğer İdealizm araçlarında olduğu gibi, müşterek güvenlik sisteminin özünde de, uluslararası ilişkilerin devlet merkezli bir bakışla değil, uluslararası toplumun tamamını kuşatıcı bir anlayışla düzenlenmesi ideali ve hedefi vardır. İşte bu noktada İdealizm'in en nihai hedefi olan 'küresel toplum oluşturma' ideali gelmektedir.

Küresel toplum

İdealizm'in en nihai hedefi, belki de ütopyacılık (hayalcilik) derecesindeki ideali; 'küredeki' tüm insanların, bugünkü uluslararası /devletlerarası sistem durumundan (anarşi halinden) çıkıp, bugünkü ulus-devletlerdeki toplumsal ve siyasal durumuna (hiyerarşik düzene) benzer bir duruma geçmesini sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle; tüm devletler arası sınırların ortadan kalktığı,

tüm insanların, aynen şimdiki ulusal toplumlarda olduğu gibi yan-yana, içiçe yaşadığı, sorunların devletlerdeki yasama-yürütme-yargı gibi uluslar üstü mekanizmalar ile çözüldüğü, böylece ulusal çıkar çatışmalarının, devletler arası savaşların, güç dengesi mücadelelerinin, orduların ve benzeri tüm ulus-devlet kurumlarının ortadan kalktığı bir 'küresel toplum' haline gelmektir. Böylesi bir durumun oluşma ve uygulanabilme şansının çok düşük, belki de imkânsız olması nedeniyle, bu hedefin "ideal/izm" değil "ütopya/cılık" olduğunu iddia etmek de mümkündür. Tüm insanlığın tek bir siyasal-toplumsal yapı ve barış içinde yaşadığı bir durumu, bu dünyada görmek gerçekten ütopya düzeyinde bir idealdir. Böyle bir durum olsa olsa İslâm inancına göre mahşerde Allah'ın hiyerarşik otoritesi altında gerçekleşebilir.

Bununla birlikte, bu dünyada bir küresel toplum oluşturma projesi, çabası ve ideali hiçbir şekilde geçersizdir denilemez. Bu kadar net ve açık bir şekilde ifade edilmese de, Kant'ın kozmopolit bir insanlık düzeninde daimi barış (*perpetual peace*) teorisi, Wilson'un 14 ilkesinde ortaya koyduğu öneriler ve nihayet Richard Falk'ın ortaya attığı WOMP (Dünya Düzeni Modelleri Projesi),[57] böylesi bir küresel toplum oluşturma projeleri ya da çabalarıdır. Bu tür fikirlerin somut uygulanmasının, önce Milletler Cemiyeti sonra da Birleşmiş Milletler çerçevesinde yapılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun bir yasama organı, Güvenlik Konseyi'nin bir yürütme organı, Uluslararası Adalet Divanı'nın ise bir yargı organı olarak çalıştığı; uluslararası sorunların bu organların tek tek veya müşterek çalışması ile çözüldüğü; küresel güvenlik, kalkınma, refah, adalet, barış ve istikrarın optimum düzeyde geliştiği bir dünya düzeni kurulması planlanmıştır.

Ancak, tüm diğer idealist önermeler, projeler, fikirler gibi küresel toplum projesi de ne tam anlamıyla başarılı olmuş ve gerçekleşebilmiştir; ama ne de tamamen başarısız olmuş ve etkisiz kalmıştır. Aslında genel olarak İdealizm ve özel olarak somut varsayımları ve projeleri, 'tam başarı' ile 'tam başarısızlık' ekseni arasında bir noktada durmaktadır. Bu nokta, bazı konular ve alanlarda başarı tarafına, diğerleri de başarısızlık tarafına daha yakındır. Bunun nedenlerini, yani İdealizm'in ideallerinin tam olarak niçin gerçekleştirilemediğinin nedenlerini izleyen satırlarda kısaca açıklamaya çalışacağız.

İdealizmin sorunları ve açmazları

Sadece realistler değil, aynı zamanda bir idealist de İdealizm'in iddialarının, ideallerinin ve projelerinin uygulamada tam anlamıyla başarılı olamadığını kabul eder. Zira bu bölümde belirttiğimiz tüm idealist düşüncelere ve proje-

57 Gabriel, "Falk: Central Guidance:", *Worldviews and Theories of International Relations*, s. 137-148.

lere rağmen, ne uluslararası savaşlar tamamen önlenebilmiş, kalıcı barış tam olarak kurulabilmiş, ne de idealistlerin 'idealize' ettikleri düzeyde bir küresel (insanlık) toplumu oluşturulabilmiştir. 20. yüzyılın başında büyük bir savaşın sonrasında ortaya konulan idealist düşüncelerin ürünleri olan uluslararası örgütler, uluslararası hukuk, diplomasi ve diğer araçlar ile savaşları önleme mekanizmaları veya metotları, yaklaşık yüzyıl sonra, 2003 yılında bizzat İdealizm'in fikir kaynağı olan ABD tarafından bir kez daha ihlal edilmiştir. ABD Başkanı George W. Bush, BM'yi, uluslararası hukuku, etik ve normları ve hatta tüm diplomasi usullerini kabaca reddederek ve yok sayarak Irak'ı işgal etti.[58] Başkan Bush ve onu destekleyen Yeni Muhafazakârların demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gibi liberal ve idealist değerleri Irak'a ve dünyaya yayma "ideali", bazılarının iddia ettiği gibi, İdealizm'e uygun bir durum değildir. Diğer bir ifadeyle, Başkan Bush ve Yeni Muhafazakârların "idealist" olduğunu söylemek doğru değildir. Bush ve Yeni Muhafazakârlar, İdealizm'in değerlerini kullanarak onu suistimal etmişlerdir. Realizm'e bile uygun hareket etmeyen Bush, İdealizm retoriği ile emperyalizmi uygulamış ve geliştirmiştir. Çünkü bu bölümün de altını çizmeye çalıştığı gibi, Bush'un Irak'ı işgali ve diğer uygulamaları, uluslararası meşruiyeti olmadan, tamamen tek yanlı ve şiddet kullanılarak yapılmıştır. ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırıları bahane edilerek, İdealizm'in tüm kurum, kural ve ilkeleri ihlal edilmiştir. "Başkan Bush Vakıası" bir kez daha gösterdi ki, İdealizm'in unsurları ve iddiaları etkili olamadığı gibi, Realizm'in 'akıllı, ihtiyatlı olma – *prudence*' tavsiyesi bile dikkate alınmamıştır. Bush'un, İdealist değerleri ihlal ederek Yeni Muhafazakâr bir ABD imparatorluğu kurma ihtirasını nasıl açıklamak gerekir? Daha birçok örneklerini verebileceğimiz bu tür ihlallerin sebebi nedir? Genel olarak uluslararası ilişkiler olgusunun yaklaşık 500 yıllık serencamında İdealizm niçin başarılı olamıyor?

Bu bölümün sınırları izin verdiği ölçüde bu soruya cevabım özetle şudur: 'İdeal insan(lık)', 'ideal demokrasi/toplum' ve 'ideal uluslararası/küresel değerler' oluşmamış veya oluşturulamamıştır. Bu bağlamda, 'ideal insan(lık) nasıl olmalıdır?', 'ideal demokrasi/toplum nasıl bir durumdur?', 'ideal küresel değerler nedir ve mümkün müdür?' sorularını sormak ve bu sorulara farklı dünya görüşleri, kültürler, ideolojiler, dinler, değerler bakımından çok farklı cevaplar üretmek mümkündür. Dolayısıyla herkesin üzerinde anlaştığı bir ideal insan/toplum/dünya üretmek mümkün veya kolay olmayabilir; ya da birden fazla ideal insan/toplum/dünya tipolojileri ve önerileri ortaya koymak mümkündür. Örneğin, Liberal idealizm ile Marksist idealizm veya Mil-

58 Başkan Bush yönetiminin Irak savaşındaki performansı için bkz. Ramazan Gözen, "ABD'nin Irak Savaşı: Yeni Muhafazakâr / Demokratik Emperyalist Bir Proje", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (der.), *II. Körfez Savaşı*, Platin, Ankara, 2006, s. 29-66.

liyetçi idealizm ile İslâmcı idealizm, birbirinden farklı insan, toplum ve dünya düzeni anlayışlarına sahiptir. Ve bunların her birini de aynı anda memnun edecek bir sonuç elde etmek imkânsızdır. Bununla birlikte, Uluslararası İlişkiler disiplini ve geleneğindeki İdealizm'in temel iddiası ve temaları olan "savaş-barış" ve "küresel/insanlık toplumu" bağlamında üç seviyede (insan, toplum, küresel) idealist değerler önerebiliriz.

İdeal insan sorunu

Yukarıda İdealizm'in temellerinin Aydınlanma felsefesine dayandığını, Aydınlanmaya göre ise insanın iyi, eğitilebilir, ilerleyebilir gibi özelliklere sahip olduğunu belirtmiştik. Modern insanın genel anlamda iyiliksever, uluslararası ilişkiler bağlamında da barışsever olduğu varsayılıyor. Ancak Aydınlanma tecrübesinin sonuçları, bu varsayımları ya da beklentileri doğru ve tam bir şekilde sağlayamamıştır. Aydınlanma eğitiminin ürettiği 'modern insan' (istisnalar hariç ya da büyük oranda), materyalist, bencil, çıkar merkezli, tüketim kültürü etkisiyle haz ve ihtiraslarına esir olmuş, zevk ve ihtişam duygusu artmış, hedonizm düzeyinde vurdumduymaz, hele son zamanlarda AVM'yi 'mabet' gibi gören "obje" haline gelmiştir. Özellikle Aydınlanma felsefesinin kaynağı olan Batı ülkelerindeki insan yaşam şartları, modernizmin ürettiği sonuçları net bir şekilde göstermektedir. Daha da kötüsü, hedonist yaşayan insanlar/toplumlar ile azgelişmiş ülkelerdeki çaresiz insanlar/toplumlar arasındaki yaşam standartlarındaki uçurum her yıl daha da artmaktadır. Bu çarpıklık, ne Aydınlanma eğitiminin ne de bu eğitimin ürettiği modern insanların ciddi anlamda gündeminde yer almıştır, almaktadır. Eğer öyle olsaydı; Batı'daki aydınlanmış modern insanların obeziteden (fazla tüketmekten), azgelişmiş ülkelerdeki insanların ise açlıktan (az tüketmek zorunda olması nedeniyle) yaşamını yitirdiği bir dünyada yaşamazdık. Buna benzer daha birçok örnek gösteriyor ki, evrensel hümanizmaya inanan modern insan, kendisi dışındaki insanlara ilgi, alaka ve empati konusunda yetersiz ve başarısızdır.

Aydınlanmacı ve modernist eğitim, tüm evrensel hümanizma ideallerine rağmen, siyasal anlamda da egosentrik ve milliyetçi insan ve toplumlar üretmiştir. Hangi amaç ve niyetle olursa olsun, tüm modern eğitim sistemleri, öncelikle egosentrik bir milliyetçilik ya da ulusal çıkarcılık eğitimine ağırlık vermiştir. Bu durum, temel eğitim sisteminde olduğu gibi özellikle uluslararası ilişkiler öğretiminde daha da yaygındır. Kısmen Realist ekolün etkisiyle ama büyük ölçüde milliyetçi eğitim-öğretim nedeniyle, öğrenciler ve öğretim üyeleri büyük ölçüde milliyetçi eğilimlere ağırlık vermektedir. Objektif/evrensel/bilimsel değerler ve doğrular ile ulusal çıkarların çatıştığı durumlarda ya da konularda, 'modernleşmiş' öğretim üyesi ve öğrencilerin ya ses-

siz kaldığını ya da ulusal çıkarları korumak adına objektif/evrensel değerleri ve doğruları yok saydığını görürüz. Bu durumu, ders müfredatlarından ders kitaplarına, öğretim üyelerinin makalelerinden konferanslarına ve medyadaki analizlerine kadar birçok alanda görebiliriz. Bu durumun oluşumunda rol oynayan milliyetçi ya da partizan kültürün, medyanın, propagandanın ve paradigmanın etkisini göz ardı etmemek gerekir.[59]

Aynı şekilde, İdealist eğitimi yaygınlaştırmayı amaç edinmiş olan "sivil" düşünce kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin programlarında, yayınlarında ve faaliyetlerinde de genel olarak milliyetçi ve Realist bir eğilimin olduğu görülür. Adında genelde 'strateji' kavramı olan birçok düşünce kuruluşu veya sivil toplum örgütü, ideal ilkeler olan uluslararası barış, işbirliği, hukuk, toplum gibi değerlerin nasıl gelişeceğini veya uygulanacağını incelemekten daha çok, kendi devletleri/hükümetleri adına uluslararası savaş, çatışma, rekabet, şiddet ve anarşinin nasıl sürdürülebileceğini savunurlar. Bu düşünce kuruluşları, dış politika karar alıcılarına 'barış nasıl kurulur' konusunda değil, 'savaş nasıl yapılır ve kazanılır' yönünde bilgi, yayın, strateji, eğitim ve yönlendirme sağlarlar genellikle.[60]

İnsan doğasının özelliğiyle ilgili olarak Realistlerin 'kötü-savaşçı', İdealistlerin ise 'iyi-barışçı' iddiası, insanın doğasını anlamak konusunda yeterli değildir. Belki 'orta yolcu' veya 'genelleme' gibi görünür ama, aslında insanın doğasında hem 'kötülük' hem de 'iyilik' özellikleri iç içe bulunur. İnsan, İslâm dinindeki ifade şekliyle, "hayvandan daha aşağıda" olabileceği gibi "meleklerden daha üstün" de olabilir.[61] İslâm'ın temel kaynağı Kur'an'da insanın doğasının kategorik olarak 'iyi' veya 'kötü' olduğuyla ilgili kesin bir hüküm yoktur. Bu nedenle İslâm düşünürleri arasında insanın özünde 'iyi' olduğu veya özünde 'kötü' olduğu konusunda çok farklı iddialar bulunmaktadır. Ama genel olarak İslâm düşünürleri, insanın doğuşunda tertemiz, günahsız ve iyi olduğu, onun iyi bir insan veya kötü bir insan olmasının ailesi ve topluma bağlı olduğunu iddia ederler. İdealizme yakın olan bu görüşe

---

59 Buna örnek olarak, "Türk" akademisyenlerin, 2011 yılından itibaren gelişen Türkiye'nin Suriye politikasına ilişkin dernekler, think-tanklar ve medya kanallarındaki yorumlarında ortaya koydukları performansı verebiliriz. Bu akademisyenler, BM ve evrensel ilkeler yerine hükümetin/devletin dış politikasını hiçbir sorgulamaya tabi tutmadan desteklemişlerdir. Bu 'modernist' akademisyenler, Suriye'deki iç savaş ve felaketi, evrensel hukuki, ahlâki, insani ve etik değerlere göre değil, dar ulusal ve siyasi çıkar algılamalarına göre değerlendirmeye devam etmişlerdir.

60 ABD, Avrupa, Türkiye ve diğer ülkelerdeki think-tank ve sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunun bu kapsamda olduğu açıktır. Hatta bu kuruluşların önemli bir kısmının ilgili devlet veya hükümetin desteğiyle kurulduğu ve işletildiği bilinir. Cevap hakkı doğmaması için bu kuruluşların isimleri burada zikredilmeyecektir.

61 *Kur'an-ı Kerim*, 95/4-5, Diyanet Meali, http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#'deki "Biz insanı en güzel şekilde yarattık; sonra onu aşağıların en aşağısı kıldık" ayetleri, insanın meleklerden daha üstün, ama diğer taraftan hayvandan daha aşağı seviyede olabileceği şeklinde yorumlanır.

göre, insanın iyi veya kötü olması onun çevresine bağlıdır. Ancak diğer yandan, Kur'andaki ayetleri incelediğimizde insanın aslında ne kadar kötü olduğuna dair pek çok ayetler vardır. Örneğin; "...Zaten insan çok nankördür", "...Şüphesiz insan apaçık bir nankördür", "Kahrolası (inkârcı) insan! Ne nankördür o!";[62] "Çünkü o [insan] çok zalimdir, çok cahildir";[63] "bozgunculuk yapar, kan akıtır";[64] "Zaten insan çok cimridir",[65] "...Darda iken yalvarır, bolluğa/iyi duruma gelince yüz çevirir".[66] İnsanın özelliği, bu ve benzeri diğer birçok sıfatlarla tanımlanır ve kötü nitelikteki insanın 'iyi' olabilmesi için 'hidayete ermesi', yani Allah'ın emir ve nehiylerine göre kendini değiştirmesi beklenir. 'Hidayete eren insanın' iyi insan olduğu, öncelikle kendisine, ailesine ve çevresine iyilik yaparak ve sorumluluk duygusu içinde hareket etmesi istenir. Örneğin mümin bir insanın, normal şartlar altında başka bir insanı öldürmesi yasaklanmıştır. "Bir insan öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibidir" ifadesi çok yaygındır. Genel olarak İslâm'ın, İslâm kelimesinin anlamında olduğu gibi, bir 'güvenlik ve barış' dini olduğu kabul edilir. İslâm'a girmek demek, teolojik olarak 'güven ve barışa girmek veya ermek demektir'

Elbette ki, genelde dinlerin, özelde de İslâm dininin savaş ve barış konusundaki görüşlerini uzun uzun tartışmak gerekir. İslâm'ın 'ideal insan' modelinin, uluslararası ilişkilerde ve hatta İslâm ülkelerinde veya bölgelerinde bile ne kadar uygulanabildiği/uygulanabilirliği tartışmalıdır. İslâmî pratiklerin, İslâm ülkelerine bile ideal bir güvenlik ve barışın olmadığını dikkate aldığımızda, İslâm'ın dünya insanlığı için nasıl bir barış formülü olup olamayacağı tartışmaya açıktır. Ama ben, gerek İslâm'dan ve temel kaynaklarından anladığım kadarıyla, gerekse genel olarak İdealizmin 100 yıllık başarısızlığından hareketle, 'ideal insan' anlayışının temel özelliğinin 'sorumluluk bilinci' düzeyi veya kalitesiyle ilgili olduğunu düşünüyorum. Kısaca 'sorumluluk teorisi' olarak isimlendirdiğim bu görüşüme göre, özelde insan bireyinin genelde insan toplumlarının savaş ve barış konusundaki temel açmazı 'sorumluluk/sorumsuzluk' kalitesi ve bilinciyle ilgilidir. İnsan kendine, doğaya, doğal ve sosyal çevresine ve diğer insanlara dönük ne kadar bütüncül bir 'sorumluluk' bilinci ve kalitesine sahiptir? Liberalizm'in iddia ettiği 'insanın özgürlük hakkının' sınırları nerededir ve ne kadardır? Liberalizm'in ve genel olarak modernleşme ve aydınlanmanın yarattığı modern insan, kendisini, çevresini ve diğer insanları ne kadar dikkate alarak hareket etmektedir?

---

62 *Kur'an-ı Kerim*, sırasıyla 17/67, 43/15, 80/17, Diyanet Meali, http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#

63 *Kur'an-ı Kerim*, 33/72, Diyanet Meali, http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#

64 *Kur'an-ı Kerim*, 2/30, Diyanet Meali, http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#

65 *Kur'an-ı Kerim*, 17/100, Diyanet Meali, http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#

66 *Kur'an-ı Kerim*, 10/12, Diyanet Meali, http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#

Avrupa futbol maçlarında dikkatimi çeken bir reklamdaki "*Enjoy Responsibly* – Sorumlu Eğlen" uyarısının, mesajı çok büyük bir örnek olduğunu düşünüyorum. Bu uyarının, sadece eğlenmek konusunda değil genel olarak Batılı veya tüm modern yaşam tarzları için gerekli olduğu söylenebilir. İçmek, yemek, giyinmek ve genel olarak tüketim gibi günlük yaşam alanları yanında savaş-barış gibi uluslararası konularda da aynı sorumluluk anlayışını beklemek gerekir. Her yıl milyarlarca dolarlık/liralık ekmek vb. gıdanın çöpe atılarak israf edildiği ve diğer yandan da binlerce insanın açlıktan öldüğü bilindiğine göre, insana ve insanlığa aynı zamanda '*consume responsibly* – sorumlu tüket!' çağrısı yapmak gerekir. Yine tüm dünyada hızla yükselen tüketim çılgınlığına, zevk ve sefanın getirdiği hedonizm düzeyindeki bencilliğe karşı '*act responsibly* – sorumlu davran' talebinde bulunmak gerekir. Ve elbette ki, savaş düşüncesine sahip, savaşları, gücü ve emperyalizmi uluslararası politikanın temeli olarak gören tüm liderlere ve insan(lar)a '*think and behave responsibly* – sorumlu düşün ve hareket et' talebinde bulunmak gerekir.

Tüm bu soruların özünde yatan mesaj şudur: Başta modernist Batılı ülkeler ve insanlar olmak üzere ama aslında Müslümanlar ve diğerleri dahil tüm 'modern insan(lık)', İdealizmin ideallerine uygun düzeyde ve kalitede sorumluluk duygusuna sahip bir 'ideal insan' oluşturmamıştır. Dolayısıyla, İdealizm'in savaşların önlenmesi, uluslararası barışın sağlanması ve kalıcı olması yönündeki hedeflerinin gerçekleşebilmesi için, öncelikle İdealizm'in ideallerine uygun sorumluluk sahibi ideal insan tipinin oluşması gerekir. Evrensel sorumluluk duygusundan uzak olan insan(lık)ın veya savaştıkları ve öldürdükleri insanların durumlarıyla ilgili empatisi ve/veya sempatisi olmayan (Başkan Bush gibi) liderlerin ve yönetimlerin, İdealizm'i hayata geçirmesi mümkün değildir. Zira tüketim çılgınlığı, hedonizm, ötekileştirme, dışlama, egosentrik modern insan(lık) tipi, bu ihtiyaç ve duygularını tatmin etmek için savaş dahil her türlü yolu kullanabilmektedir. Zira aslında modern insan, hangi ideal değerleri savunuyor olursa olsun, sözde değilse bile özde Makyavelisttir. "(Ev, mahalle, yerel veya global) komşusu açken kendisi tok yatan, milyonlarca insan yoksulluk içinde açlık çekerken 4X4 otomobil, akıllı ev vb. maddi yaşam saltanatı yaşayan Müslümanlar" da, "komşu ülke(ler)deki insanlar savaşta ölürken, savaşı kışkırtan ve kendi ülkelerinde huzur bulduğunu düşünen tüm ulus-devletlerin modern insanları" da buna dahildir.

İdeal demokrasi/toplum sorunu

İdealizm'in başarısızlığında rol oynayan diğer neden, ideal toplumsal düzenlerin kurulamamış olmasıdır. İdeal İnsan konusunda olduğu gibi, ideal toplumun ne olduğu konusunda da geniş bir tartışma yapılabilir. Ancak bu-

rada İdealizmin toplumsal düzeyde öne çıkardığı "demokrasi" anlayışının mercek altına alınması işimizi kolaylaştıracaktır. İdealizmin özellikle ileri sürdüğü 'demokratik barış' teorisinin bu konuda önemli bir sorun olduğunu düşünüyorum. Uygulamalara baktığımızda, bu İdealist/Liberal teorinin birçok kez geçersiz olduğu görülmüştür. Demokratik toplumların niçin savaşa gittiğini ya da genel olarak sivil toplum aktörlerinin niçin savaşa destek verdiğini sorgulamak gerekir. Dünyanın en büyük ve gelişmiş demokrasisi ve sivil toplumu olan ABD toplumunun, Başkan Bush gibi bir savaş çılgınını ve 'yalancıyı', tüm savaşçı politikasına rağmen nasıl iki kez başkan seçtiğini sorgulamak gerekir? En azından bugünkü haliyle Batı ve diğer ülkelerdeki demokratik toplumların savaşı niçin önleyemediğini, İdealizm'in ideallerine uygun ideal bir demokrasi, sivil toplum ve kamuoyu gücünün oluşmadığını sorgulamalıyız. Sorun nerede? İdealizmin demokratik toplum idealinin ontolojik olarak sorunlu olması mı, yoksa bu idealin pratik uygulanmasındaki yanlışlıklar ve sorunlar mı? Ya da sorun, demokratik toplum değil de Batı tipi demokrasiler mi? Örneğin Başkan Bush'un saldırgan ve savaş politikası Amerikan/Batı demokrasisinin bir hatası mıydı, yoksa Başkan Bush, demokrasi gücünü suistimal eden kötü bir yönetici miydi?

Bu sorular genelde demokrasinin özelde liberal demokrasi teorisinin ve pratiğinin eleştirilmesini ve revize edilmesini gerektiriyor. Aynı şekilde demokratik barış teorisinin özellikle Batı dışı toplumlara dönük uygulamalarının derinlemesine gözden geçirilmesi gerekiyor. Ayrı bir çalışmayı gerektirecek bu soruların aydınlatılmasında, bu bölümün sınırları çerçevesinde, yine "sorumluluk teorisi"nin yararlı olabileceğini düşünüyorum. Demokratik sistemin sadece prosedürel demokrasi süreçlerinin ve hukuk araçlarının kullanılması ile işlemesinin yeterli olamayacağını, buna ilave olarak kamusal ve toplumsal sorumluluk bilincinin ve mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu çerçevede, demokratik sivil toplum örgütlerinin yapılarının, faaliyetlerinin, amaçlarının, ilgi ve uğraş alanlarının İdealizm değerlerine uygun ve sorumluluk anlayışı çerçevesinde yeniden oluşturulması gerekiyor.

Elbette bugün Batı demokrasilerindeki sivil toplumlar arasında Aydınlanma değerleri olan ilerleme, barış, özgürlük gibi değerleri savunan ve bunların gelişmesi için çaba gösteren birçok sivil toplum kuruluşları olduğu gibi; tam tersine savaş, militarizm, emperyalizm, tüketim çılgınlığı gibi olumsuzluklar üzerine faaliyetler yapan sivil toplum kuruşları da vardır. ABD'de ve diğer birçok ülkede, insan hakları, barış, çevrenin korunması ve temel özgürlükleri savunan 'iyiliksever/barışsever' lobiler ile silah üretimi/ticareti, darbecilik, savaş kışkırtması ve kirli savaşı yapan 'kötülüksever/savaş çılgını' lobiler yan yana çalışıyor. Birinci gruptaki lobiler ne kadar 'insanı daha

iyi yaşatmak' için sorumluluk taşıyorsa, ikinci gruptaki lobiler de 'insanı öldürmek ve baskı altında tutmak' için sorumsuzluk gösteriyor. Küresel toplumun temel hedefi, modern demokrasilerdeki bu süreci İdealizme uygun bir sorumluluk bilincine dönüştürmek olmalıdır.

İdeal uluslararası/evrensel değerler sorunu

Nihayet, İdealizm'in başarısızlık ve sorunlarından en önemlisi, tüm uluslararası sistemi ve toplumu kapsayan evrensel değerlerin olmaması ya da mevcutların ideallere uygun bir şekilde çalışmamasıdır. Örneğin tüm ülkelerin, insanların veya toplumların uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi ve işlemesi ile ilgili ortak bir değer(ler) sistemi yoktur. Uluslararası toplumun farklı kültür, din, ideoloji ve anlayışlardan oluşması nedeniyle, insanlığın tamamını kapsayan evrensel bir ortak değer sisteminin, yani tüm ülkelerin kabul ettiği ideal bir dünya düzeninin oluşmaması, anlaşılabilir bir şeydir. Bu özelliği nedeniyle, tüm ülkelerin saygı duyduğu, bağlı olduğu, davranışlarını belirlediği mükemmel bir "küresel idealizm" üretmek de mümkün değildir.

Ancak bu demek değildir ki, tüm insanlığın itibar ettiği ve desteklediği bazı kurallar ve değerler yoktur. İngiliz Okulu'nun gayet doğru bir şekilde belirttiği gibi, tüm devletlerin saygı duyduğu bir seri uluslararası hukuk kuralları mevcuttur.[67] Özellikle modern uluslararası ilişkiler dönemi boyunca, Hugo Grotius'tan beri gelişmiş olan uluslararası hukuk kuralları (egemenlik, içişlerine karışmama, diplomasi, uluslararası ticaret ve benzeri hukuki kurallar veya değerler) vardır ve devletler bu değerlere büyük oranda saygı duymaktadır. Bu devletlerin ve kuralların oluşturduğu 'uluslararası toplum' son dört-beş yüz yıldır tüm dünyayı kapsar hale gelmiştir.

İngiliz Okulu'nun bu iddiası bizi yanıltmamalı; çünkü İngiliz Okulu aslında bir yönüyle İdealizm'e diğer yönüyle de Realizm'e dayanır. Yani İngiliz Okulu, egemen devletler sistemini ve anarşik yapıyı kabul eder ve bu yapıda çatışma, savaş ve emperyalizmin varlığını yadsımaz. Hedley Bull'un ifadesiyle uluslararası sistemde "Anarşik Düzen" vardır.[68] Ve bu düzen, önemli ölçüde büyük güçlerin oluşturduğu hukuk ve mekanizmalardan oluşmuştur.

Hatta büyük güçlerin oluşturduğu hukuk ve mekanizmaların bile evrensel ve her zaman uygulanma garantisi yoktur. Bunun en bariz örneği, 2003 yılında Başkan Bush yönetimindeki ABD'nin BM kurallarını ve geleneksel uluslararası hukuku yadsıyarak Irak'ı işgal etmiş olmasıdır. Bu örnek göstermiştir ki, BM ilkeleri ve egemenlik ilkesi, büyük güçler tarafından ihlal edilebilmektedir. Ancak bu ve başka birçok örnek, uluslararası ilişkilerde tüm

67 İngiliz Okulu için bkz. Bölüm 6.

68 Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study in World Politics*, Macmillan, Londra, 1977.

insanlığı bağlayan ortak değerlerin olmadığı anlamına gelmez. Kısmen doğal hukuktan kısmen de pozitif hukuktan kaynaklanan pek çok ortak değerler de vardır. Bu değerler zaman zaman Başkan Bush gibi liderler ve yönetimleri tarafından ihlal edilse de, genel olarak saygınlığını ve etkisini devam ettirmektedir. Hakeza, örneğin Başkan Obama'nın, Bush'tan çok farklı ve İdealizm'e daha uygun bir dış politika izlediği söylenebilir. Başkan Obama'nın, tüm ulusal ve uluslararası baskılara rağmen Suriye sorununu 'askerî bir operasyonla ve savaşla' değil, siyasi, diplomatik ve kurumsal bir yöntemle çözmeye çalışması, İdealizm'e uygun bir durumdur. Bull'un eserinden hareketle, uluslararası sistemde "anarşi" vardır, ama bu anarşi genellikle bir "düzen" içinde çalışmaktadır diyebiliriz. Uluslararası ilişkilerde bir dizi değerler mevcuttur, ama bu değerler her zaman tam olarak işlememektedir. Bu durum, aynen olmasa da, ulusal düzenlerdeki kuralların sık sık ihlal edilmesine benzetilebilir.

İdealizm, İngiliz Okulu'nun savunduğu gibi bir uluslararası/evrensel değerler sistemini savunmuyor/istemiyor. Bundan daha ileri düzeyde oluşacak ve uygulanacak bir uluslararası değerler sisteminin ve düzeninin oluşmasını savunuyor ve bekliyor. İdealizm'in bu beklentisinin bir gün gerçekten oluşup oluşmayacağını, gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilemeyiz. Ama İdealizm, zaten bu ideal noktaya ulaşmak için ortaya çıkmış bir teoridir ve bunun için vardır; bir kanun veya kesin gerçeklik değildir; insanlar olduğu müddetçe devam edecek bir çabadır. Önemli olan, bu teorinin daha da ileri gitmesi için çalışmaya ve uygulamaya devam etmektir. Ve böylesi bir ideal küresel düzenin oluşması için, öncelikle ideal insan(lık), ideal toplum/devlet ve ideal insanlık ilkelerinin oluşması için mücadele etmektir. Bunun bir yolu, burada kısaca belirttiğimiz gibi bir "sorumluluk teorisinin" evrenselleşmesi olabilir mi? Bu soruyu ayrı bir çalışmada tartışmak gerekir.

Türkiye'nin idealizmi ve idealistleri

Türkiye Cumhuriyeti ve özellikle dış politikasının teorisi/felsefesi, bu bölümün konusu bağlamında örnek çalışma alanlarından biridir. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş, işleyiş ve dönüşüm süreci, esas itibarıyla idealisttir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparak bir ulus-devlet şeklinde oluşma süreci ve bu süreçte yapılan çok sayıdaki reformlar, İdealist projenin unsurlarıdır. Aynı şekilde, Türk dış politikası ve uluslararası ilişkiler anlayışı da, özü ve hedefi itibarıyla İdealist teoriye dayanmıştır. Bu iddianın en somut delili, 'Yurtta Barış Dünyada Barış' ilkesidir.[69]

69 Detaylı bir analiz için bkz. Ramazan Gözen, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayınları, Ankara, 2009, 3. Bölüm.

Ancak genel İdealizm uygulamasında olduğu gibi, Türkiye'nin İdealizmi de tam ve doğru bir şekilde uygulamaya konulamamıştır. Daha doğru bir ifadeyle, Türkiye'nin iç ve dış politika idealleri, İdealizmin ilkeleri ve araçları kullanılarak değil, daha çok realist/milliyetçi-ulusalcı felsefenin kapsamına uygun bir tarzda hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de siyasal ideallerin ve ilkelerin uygulanmasında güç, şiddet, baskı, ulusal çıkar, devlet merkezlilik, güvenlik gibi Realist kavramlara ve parametrelere öncelik verilmiştir. Türkiye'nin özellikle dış politikası, kısmen tarihsel nedenlerle kısmen de devletin siyaset anlayışı nedeniyle Realizm'e yakın olmuştur.[70] Türkiye'nin İdealizm'i daha çok 'devlet ideolojisine' uygun bir şekilde oluşmuş ve uygulanmıştır. Devlet ideolojisi olan Kemalizm, iç politikada devletin toplum üzerindeki 'jakoben' hâkimiyetine, dış politikada ise modernist-pozitivist Batıcılık ve oryantalizm düşüncesine dayanmıştır. Bu bağlamda, laiklik, cumhuriyetçilik gibi Batılı modernleşme değerleri idealist yöntem ve araçlar yerine, oldukça baskıcı ve militarist bir şekilde yerleştirilmeye çalışmıştır. Bu süreç ve çaba, rıza ve barışa değil; zorlayıcılığa, dışlayıcılığa ve çatışmacılığa dayandığı için iç ve dış politikada büyük sorunlara yol açmıştır. Bununla birlikte, Türkiye siyaset tarihinde İdealizm'e çok yakın olan önemli bazı örnekler vardı. Bunlardan üç tanesini kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

Yurtta barış dünyada barış ilkesi

Türkiye Cumhuriyeti, önceli olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bir savaş sonrasında ve emperyalist saldırıları ile yıkılması sonucunda kurulmuş bir devlet olması nedeniyle, başından itibaren içeride/ülkede ve dışarıda/uluslararası sistemde değişik boyutlarda güvenlik ve barış içgüdüsüyle hareket etmiştir. İç politikada dini, etnik, sosyal ve kültürel krizler ve sorunlar, dış politikada ise bağımsızlık, egemenlik, sınırlarını ve varlığı koruma sürecindeki savaşlar ve özellikle Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişin doğurduğu sancılar, Türkiye Cumhuriyeti kurucu önderlerini ve yöneticilerini derinden etkilemiştir. Bu tecrübenin etkisi altında, ülkede ve uluslararası ilişkilerde savaşın ve çatışmanın yerine barışın ve istikrarın varlığı tercih edilmiştir. İşte 'Yurtta Barış Dünyada Barış' ilkesi böyle bir tecrübe ve düşüncenin doğurduğu bir idealizmdir.

Ancak bu idealizmin gerçekten başarılı olup olmadığı, hedefe varılıp varılmadığı tartışmalıdır. Bir yönüyle bu idealizmin uygulamaya geçtiğini gösteren örnekler var: Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü ve etnikli yapısının yıkılması sonrasında yeni bir ulus yaratmak için milliyetçilik, laik-

70 Bu konuda bkz. Gözen, "AKP / AK Parti Dönemi: Türk dış politikasında vizyon ve revizyon", *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, 5. Bölüm.

lik, modernleşme gibi evrensel değerlere uygun bir yeniden yapılanma amacı ve çabası vardır. Modernleşme paradigmasına dayanan bu projenin bir ulus-devlet yaratması, dönemin uluslararası şartları da dikkate alındığında anlaşılabilir bir idealdir. Yeni bir Türkiye'nin bu çerçevede yeniden yapılanması ve güçlenmesi için yapılan veya yapılması gereken reformlar da anlaşılabilir bir idealizmdir. Diğer yandan, yeni Türkiye Cumhuriyeti, iç politikada yeniden yapılanırken dış politikada da barış, istikrar ve işbirliği getirmeye çalışmıştır. Özellikle Lozan Antlaşması ve sonrasında, 1920'ler boyunca dış politikaya hâkim olan anlayış, uluslararası sorunların anlaşmalar yapılarak barışçı şekilde çözülmesine dayanıyordu.

Ancak bu İdealizmin uygulamalarının ve dışa yansımalarının her zaman barış ve güvenlik sağladığını söyleyemeyiz. Öyle ki, iç politikada yeni bir ulus-devlet oluşturma süreci, dış politikada ise uluslararası bir aktör olma çabası genelde çatışma ve savaş doğurmuştur. Genel olarak İdealizm teorisinde olduğu gibi, Türkiye siyasetinin idealizmi de mutlak bir başarı elde edemedi. Bunun birçok örnekleri verilebilir. İç politikada yeni bir ulus-devlet oluşma sürecinde toplumun homojenleştirilmesi çerçevesinde, devletin ideolojisine karşı çıkan dini ve etnik gruplara baskı yapılmış ve özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Etnik olarak Türk olmayanlara ve özellikle Kürtlere karşı yasaklar ve baskılar uygulanmış, azınlıkların yaşam ve mülkiyet haklarına ciddi ihlaller gerçekleşmiş ve en önemlisi 'güçlü devlet' anlayışını uygulamak üzere birçok askerî darbeler yapılmış, siyasi partiler kapatılmış, vatandaşlara işkence edilmiş, idam edilerek hayatlarına son verilmiştir.

Nispeten daha iyi olsa da Türk dış politikasının da ideal anlamda bir barış politikası izlediği söylenemez. Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm tarihi boyunca, 1974 Kıbrıs operasyonu haricinde hiçbir savaşa 'resmen' dahil olmaması, önemli bir başarıdır. Ancak bu iddia çok tartışmalıdır. Zira Türkiye, dolaylı veya uluslararası kapsamda birçok savaşın içinde 'fiilen' yer almıştır. Bunun başlıca örnekleri şunlardır: Türkiye 1950 yılında Kore Savaşı'nda, 1990'da Körfez Savaşı'nda ve 1990'lardan itibaren Kuzey Irak'ta terörle mücadele çerçevesinde askerî çatışmalarda resmen ve fiilen yer almıştır. Bunun dışında, özellikle 1990'lı yıllarda 'etrafımız düşmanlarla çevrili' anlayışı çerçevesinde gelişen Türk dış politikası, özü itibarıyla komşularıyla çatışmacı ve savaşçı bir özellik göstermiştir. Nihayet, 2011'den itibaren Türkiye'nin Suriye politikası, yani Beşar Esad'ı iç ve dış askerî şiddet unsurlarına destek vererek devirme çabası ve uygulamaları, İdealizm'e uygun bir politika değildir.

Sonuç olarak, 'Yurtta Barış Dünyada Barış' ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin çok temel bir idealidir. Bu ideal geçen yüzyılda tam ve mükemmel bir şekilde uygulanmış olmasa da, Türkiye iç ve dış politikasına önemli bir kılavuz olmaya devam etmelidir.

Türkiye'nin AB üyeliği ideali

Genelde Türkiye siyasetinin özelde Türk dış politikasının önemli bir ideali, Avrupa Birliği'ne tam üye olmaktır. Türkiye bu üyeliği elde ederek, Avrupa ülkelerinin sahip olduğu standartlara sahip olmak ve bu yönde gelişmek istemektedir. Türkiye, 'muasır medeniyeti yakalamak ve üstüne çıkmak' şeklinde ifade edilen Batılılaşma ya da modernleşme idealini gerçekleştirmek için, AB'nin ekonomik, siyasi, askerî ve diğer ilgili alanlardaki standartlarına sahip olmak istiyor. İşte bu amaçla Türkiye, 1959'da müracaat ettiği AB (AET) ile 1963'te Ankara Antlaşması imzalamış, 1971'de Katma Protokol ile başlattığı Gümrük Birliği'ni 1996 yılında tamamlamış ve en nihayetinde 2005 yılında tam üyelik için müzakere sürecini başlatmıştır. Türkiye'nin 50 yıllık tam üyelik sürecini incelediğimizde, özellikle 2000'li yıllarda çok ciddi reformlar yaptığını, ekonomik, siyasi, askerî ve idari yapısını AB Kopenhag Kriterleri'ne uyumlu hale getirmeye çalıştığını ve önemli ölçüde başarılar elde ettiğini söyleyebiliriz.

Türkiye'nin AB idealizmi, sadece Türkiye iç politikasını değil aynı zamanda dış politikasını da ilgilendirmektedir. Türkiye, 1999 AB Helsinki Zirvesi kararları çerçevesinde aday ülke olduktan sonra, 2000'li yıllarda dış politika sorunlarını barış ve diplomasi ile çözmeye çalışmıştır. Bu bağlamda en önemli adımlar: Kıbrıs Sorununu çözmek için 2004 tarihli BM Genel Sekreteri Annan'ın barış planını (Annan Planı) desteklemiştir. Yine 2000'li yıllarda Yunanistan ile Ege sorunlarının barışçı çözümü için çok önemli diplomatik ve siyasi reformlar gerçekleştirmiştir. 2000'lerin ikinci yarısında Türkiye Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar bölgelerinde barış kuran bir aktör olarak önemli girişimler yapmıştır ki, bunlardan biri de Komşularla Sıfır Sorun Politikasıdır. Kavramsal olarak dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na ait olan Komşularla Sıfır Sorun Politikasının felsefi temelinde esas itibarıyla AB Kopenhag Kriterleri ve Helsinki Zirvesi kararları vardır. Komşularla Sıfır Sorun Politikası, İdealist teoriye uygundur. Zira Türkiye bu politika ile tüm komşularıyla mevcut sorunlarını barışçı şekilde, yani savaşa ve çatışmaya gitmeden çözmek istemiştir ve bu yönde çok önemli girişimler ve reformlar yapmıştır. Türkiye'nin komşularıyla diplomasiyi geliştirmesi, vizeleri kaldırması, ekonomik, sosyal ve ticari ilişkileri derinleştirmesi, sorunları diyalog yoluyla çözmeye çalışması, özellikle Filistin sorununa ve İran'ın nükleer programı sorununa barışçı şekilde çözmeye çabalaması, Türkiye-AB üyelik sürecinin unsurlarıydı.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik idealizmi, Türkiye siyasetine çok önemli katkılar yapmıştır ve büyük ölçüde başarılı olmuştur. Ancak Türkiye'nin AB'ye henüz tam üye olamaması, bu idealizmin tamamlan(a)madığını göste-

rir. Bunun nedenlerini araştırdığımızda, kısmen Türkiye'nin zayıf ya da kötü performansının kısmen de AB'nin bazı üyeleri ve organlarının Türkiye karşıtı politikalarının etkili olduğunu buluruz. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yönündeki zayıf ya da kötü performansı, Türkiye'nin genelde siyaset özelde dış politika felsefesiyle yakından ilgilidir. Bu performansta Türkiye'nin Realist siyaset anlayışı önemli bir faktördür. Zira AB'nin kendi felsefesinin olduğu gibi, Türkiye'nin AB üyelik perspektifi de özü itibarıyla İdealist olması beklenir. Böylesi bir projenin gerçekleşmesi için hem AB üyelerinin hem de Türkiye'nin İdealist değerlere göre hareket etmeleri gerekir. Hem AB hem de Türkiye'nin, ulus-devlet ötesi, özgürlükçü, çoğulcu, çok kültürlü, müzakereci ve sivil bir siyaset uygulaması gerekir. Bu değerler, ulusal çıkarcı, ayırımcı ve dışlayıcı, otoriter veya totaliter, baskıcı ve güç merkezli bir devlet perspektifinden uzaklaşmayı gerektirir. Ancak Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine baktığımızda, hem Türkiye'nin hem de AB'deki birçok üye ülkenin, AB değerlerine uygun bir idealizme göre değil, realizme/çıkarcılığa uygun bir şekilde hareket etmekten kaçınmadıklarını görürüz. Her ne kadar tarafların üyelik konusunda 'idealleri' devam etse de, bu idealleri tam olarak uygulayacak cesaretleri ve yetenekleri olamamıştır.

Bununla birlikte, yukarıda de belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin AB'ye üyelik idealizmi, Türkiye'nin demokratik, barışçı, istikrarlı, işbirliğine açık ve daha medeni bir ülke olmasına çok ciddi bir katkı yapmıştır.

Özal'ın Barış Suyu Projesi

Barış Suyu Projesi, 1980'li yıllarda dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından Türk dış politikasında bir dönüşüm gerçekleştirmek amacıyla ortaya atıldı. Bu proje ile Türkiye'nin zengin su kaynaklarının Ortadoğu'da ihtiyaç duyan ülkelere satılması planlanıyordu. Türkiye'den bölgeye, bir tanesi Türkiye-Suriye-Irak-Kuveyt-Körfez ülkelerine uzanan, diğeri de Türkiye-Suriye-Lübnan-Ürdün-Suudi Arabistan'a (İsrail'in de zamanla dahil olacağı) uzanan iki su boru hattı döşenecekti; ve ilgili ülkelerin su ihtiyaçları karşılanacaktı. Bunun karşılığında, bölgenin petrol ve doğal gaz zengini ülkelerden Türkiye'ye petrol ve doğal gaz boru hatları döşenecekti. Özal, su borularına paralel olarak petrol borularının inşa edilmesini idealize ediyordu. Böylece bölge ülkelerinin su ihtiyaçları ve Türkiye'nin petrol ve doğalgaz ihtiyaçları garanti altına alınacaktı.

Bu projenin esas amacı, Türkiye'nin su ihracından ekonomik kazançlar elde etmesi veya petrol ihtiyacını karşılamaktan daha çok, su sahibi Türkiye ile petrol/doğal gaz sahibi bölge ülkeleri arasında işbirliği ve hatta karşılıklı bağımlılık geliştirmekti. Amaç, Ortadoğu bölgesindeki ülkeler arasında eko-

nomik, ticari, mali, sosyal ve hatta siyasal ilişkileri ve işbirliğini geliştirmek; böylece hem ekonomik zenginliği artırmak hem de siyasi diyalog ve barışı geliştirmekti. Proje ile ilgili ülkeler arasında ekonomik karşılıklı bağımlılık doğacak ve işbirliği kanalları güçlenecek ve en nihayetinde bölgede barış ve istikrar gelişecekti. Aslında bu projenin amacı, su ve petrol gibi kaynaklar üzerinden Ortadoğu'da barış oluşturmaktı ki, Avrupa Birliği'nin kömür ve çelik kaynakları üzerinden AB barışının kurulmasına çok benziyordu. AB idealizmini örnek alan, Özal kaynaklı bir Ortadoğu ideali idi.

Ancak bu ideal proje, hiçbir şekilde hayata geçmedi ya da geçirilemedi. Çünkü Barış Suyu Projesi; Türkiye'nin, Ortadoğu bölgesinin ve dünya sisteminin şartları göz önünde bulundurulduğunda, ütopya düzeyinde bir idealizmdi. Çünkü, örneğin AB idealizminden farklı olarak; ne Türkiye'de Özal'ın ideallerine uygun bir sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alt yapı vardı ne de ilgili Ortadoğu ülkelerinin böyle bir projeye katılacak düzeyde istek veya düşünceleri vardı; ve ne de dünya sisteminin Ortadoğu politikaları böyle bir projeyi hayata geçirilmesine destek verecek durumda idi. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin ulusal/uluslararası şartları, yetenek ve kapasitesi ile Barış Suyu projesi ideali örtüşmüyordu. Elbette ki bu, Realizmin realite vurgusunun çok önemli bir faktör olduğunu ortaya koyuyor. Dolayısıyla, yukarıda belirttiğimiz nedenle, Barış Suyu Projesi, uygulanabilir bir ideal olmadığı için İdealizm kapsamında değil, Ütopyacılık kapsamında değerlendirilebilir. Zira 'gerçeklere uyumlu idealler, İdealizmdir; uymayan idealler ise Ütopyacılıktır.'

Sonuç

İdealizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin kurucu teorisi olmasına rağmen Uluslararası İlişkiler literatüründe hakkında en az kitap, makale ve çalışma yazılan bir teoridir. Bunun başlıca nedeni, İdealizm'in, özellikle Realizm tarafından hafife alınması ve uluslararası ilişkiler için geçerliliğinin imkânsız gibi görülmesidir. Realistlerin çoğu İdealizm'i "Ütopyacılık" yani "hayalcilik" olarak gördükleri için gerektiği kadar önem vermemişler ve dikkate almamışlardır. Halbuki bu bölümde vurgulandığı gibi, İdealizm 20. yüzyılın ilk yarısında uluslararası ilişkilerde teorik ve pratik olarak, ama genelinde pratik olarak çok etkili olmuştur. Realizm'in en popüler ve zirvede olduğu Soğuk Savaş yıllarında bile, İdealizm en azından uygulamada etkili olmaya devam etmiştir. İdealizm teorisi, bu dönemde her ne kadar gündemden düşmüş olsa bile, BM, AB gibi uluslararası örgütler, hukuk, silahsızlanma ya da silahların sınırlandırılması, müzakere, diplomasi çerçevesinde itibar edilmeye devam etmiştir. Sadece BM'nin bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın

önlenmesi konusunda oynadığı rol veya AB'nin Avrupa'da barışın kurulması sürecinde sağladığı başarılar bile, İdealizm'in pratik başarılarını göstermek için yeterlidir.

Diğer yandan, İdealizm her ne kadar somut bir teori olarak etkisini kaybetmiş olsa da, İdealizm'in savunduğu idealler, prensipler ve projeler kısmen de olsa diğer uluslararası ilişkiler teorileri tarafından paylaşılmış ve savunulmuştur. İdealizm'in değerler, normlar, hukuk, örgütlenme, özgürlük gibi temel unsurları Liberalizm, İnşacılık, İngiliz Okulu, Neoliberalizm ve son olarak Uluslararası Siyasal Teori tarafından değişik şekillerde ve oranlarda dikkate alınmıştır. Aslında tüm bu teorilerin İdealizm ile örtüştüğü asıl nokta, Realizm karşıtı ve alternatifi teoriler olmalarıydı.

Realizm de uluslararası ilişkiler disiplininin en dominant paradigması olarak, aslında İdealizm'in 'düşman kardeşi' gibidir. Bir yönüyle Realizm ve İdealizm, madalyonun iki yüzü gibi birbirlerine dayanarak oluşmuş ve gelişmiştir. Bu etkileşimin, hem tarihsel hem de felsefi olarak var olduğunu açıkça görebiliriz. İşte bu nedenledir ki, Realizm'in ve İdealizm'in kaynaşmasını gösteren yeni kavramlar üretilmiştir. Bunlardan biri bu bölümde bahsettiğimiz "Neo-İdealizm", diğeri de Neoklasik Realizm'dir. Neo-İdealizm, İdealizm açısından Realist argümanların dikkate alınması ve kullanılması iken; Neoklasik Realizm, Realizm açısından İdealist argümanların "devlet içi aktörlerin dış politika yapımındaki rolüne önemi açısından" değer verilmiş olmasıdır. Neoklasik Realizm; uluslararası anarşik sistemdeki devletlerin dış politika kararlarının oluşumunda ve konumunun belirlenmesinde, Neorealistlerin iddia ettiği gibi sadece 'soyut bir anarşi faktörü değil', esasen devlet içindeki toplumsal aktörlerin, elitlerin, kurumların, sivil toplumun rol oynadığını iddia eder. Dolayısıyla, Neoklasik Realizm, klasik Realizm'den farklı olarak, ama aynen İdealizm/Liberalizm geleneğinde olduğu gibi, ulusal aktörleri ve dolayısıyla demokratik aktörleri ve faktörleri dikkate almaktadır. Bu yönüyle Neoklasik Realizm, İdealizm'e kısmen de olsa yakınlaşmıştır.

Bu karşılıklı yakınlaşmanın temel nedeni, uluslararası ilişkilerin ne kadar değiştiği ile ilgili tartışmaya da bir katkı yapmıştır. Klasik Realizm uluslararası ilişkilerde değişimin olmadığını savunurken, Klasik İdealizm değişimin olabileceğini ve olması gerektiğini iddia ediyordu. Neo-İdealizm, Soğuk Savaş sonrasında değişen şartların Realizm ve İdealizm'i birbirine yakınlaştırmasının gerekli olduğunu savunurken, Neoklasik Realizm anarşik uluslararası sistemdeki dış politika oluşumlarının otomatik bir şekilde değil iç politika aktörlerinin katılımına bağlı olarak sağlandığını iddia etti.

Bu tartışmalar, uluslararası ilişkilerde (ulus-)devletler ve anarşik yapı var olmaya devam ettiği müddetçe sürecektir. İdealizm ve Realizm, diğer birçok teoriler ve versiyonları olsa da, temel dayanak noktası kalmaya devam ede-

cektir. Ve bu tartışmada, İdealizm uluslararası değerleri, hukuku, örgütleri, değişimi, iyimserliği ve barışı savunmaya devam ederken, Realizm uluslararası güç, çıkar, süreklilik, devlet merkezlilik ve savaşın kaçınılmazlığını iddia edecektir. Diğer bir deyişle, yarısı su olan bir bardağın "boş mu" yoksa "dolu mu" olduğu sorusunda, İdealizm'e göre "dolu", Realizme göre 'boş olmaya' devam edecektir. Bu bölümde ben "bardağın dolu olduğunu, hatta bu doluluğun giderek arttığını" iddia ettim.

Ancak bardağın boş kısmının tam olarak doldurulabilmesinin mevcut İdealist teori ve tarihi çerçevesinde mümkün olmadığını iddia ettim. Zira mevcut modernist paradigma ve uygulamalar ve bunlara dayalı olan kurum, kural ve ilkelerin ortaya koyduğu durum, ikna edici düzeyde ve anlamda bir İdealizm üretememiştir. Daha açık bir ifadeyle, Batı paradigmasına dayalı bir İdealizm felsefesi ve teorisi, her ne kadar iki-üç yüz yıldır ciddi katkılar yapmış olsa da, kesinlikle evrensel bir sonuç ve kabul getirmemiştir. Ancak bu başarısızlık, İdealizmin bazı Realistlerin iddia ettiği gibi, boş bir "ütopizm" olduğu anlamına da gelmez. İdealist teorinin hem düşünce hem de uygulama olarak uluslararası sistemin gelişmesine çok büyük bir katkı yaptığını görmezden gelemeyiz. Ama aynı şekilde, yukarıda belirtildiği gibi, İdealizmin idealistleri bile tam ikna ve memnun edemediğini de ihmal edemeyiz. O zaman, İdealizm teorisinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekir. Bunun önemli bir yolu; küreselleşen bir dünyada artık değerlerin ve kurumların Batı merkezli olmaktan çıkarılması ve gerçek anlamda evrensel değerlerle bütünleştirilmesi gereğidir. Bu bağlamda, İdealizm'in uluslararası ilişkilere girmiş olan eleştirel teorilerin yanında Batı dışı teorilerle de yeniden değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

İşte bu bağlamda, Batı dışı değerler arasında yer alan İslâmî teolojinin kaynaklarının da yararlı olabileceğini ileri sürdüm. Uygulamada görülen her türlü handikaplarına rağmen, temel hedefi 'iyi, ahlâklı, yararlı' insan oluşturmayı hedefleyen İslâm'ın sorumluluklar düsturu çerçevesinde; kendisi, ailesi, toplumu ve tüm insanlık için 'hayırlı işler yapan/amel-i salih sahibi' insan ve toplum oluşturma ideallerinin dikkate alınması gerektiğini iddia ettim. Bu ideallerin İdealizm'e yeni bir boyut kazandıracağını hafife almamak gerekir.

3

LİBERALİZM VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

BURAK BİLGEHAN ÖZPEK

Giriş

Uluslararası İlişkiler teorilerini konu alan kitapların Liberalizm ile ilgili bölümlerinin büyük bir telaş ve acele ile başlamasına disiplinin öğrencileri olarak pek yabancı değilizdir. Bu bölümlerin yazarları, öncelikli olarak klasik dönem liberal filozofların uluslararası ilişkiler ile ilgili görüşlerine yer verir ve zaman içinde bu görüşlerin çeşitli alt dallara ayrılmasına, karmaşıklaşmasına ve farklı yöntemlerle çalışıldığına değinirler. Daha sonra, Liberal Teori'nin temel varsayımları, uluslararası sisteme ilişkin görüşleri ve diğer teorilerden ayrıştığı noktalar incelenir. Her ne kadar bu yöntem, konunun anlaşılması için uluslararası ilişkiler öğrencilerine pratik bir başlangıç imkânı sunuyor olsa da, anlatım içinde bahsi geçen kavram ve olgular üzerine kapsamlı bir tartışma yürütmeyi ihmal eder. Daha somut bir ifadeyle, bu eserleri okuduktan sonra bizler, Liberal Teori'nin devletlerarası işbirliği ya da çatışma ile ilgili görüşlerini öğreniriz; ancak devlet, işbirliği ve çatışma kavramları üzerinde düşünmeyi bir kenara bırakır, öğrendiğimiz teorik çerçeve ile vakaları yorumlamaya çalışırız. Ancak bu durum, iç politikayı örgütleyen siyasal rejim karakteristiği ile dış politika davranışları arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu iddia eden Liberal Teori açısından sorunlu bir yaklaşımdır. Zira Liberal Teori tarih boyunca devlet ile devlet dışı aktörlerin birbirleriyle olan ilişkisinin sonuçlarını tartışır fakat bu ilişkinin ortaya çıkışı ve dönüşümü üzerine bir şey söylemez. Böylece liberal filozofların ortaya koyduğu değerler ve kavramlar "normatif" olma özelliklerini kaybeder ve istatistiki analizlerin konusu haline gelir. Elbette ki, belli bir olgunun analizinden

sonra elde edilen sonuçlar bilim insanlarının başvurdukları teorik çerçevenin açıklama gücü hakkında bizlere fikir verebilir; ikna edicidir ve gereklidir de. İlerleyen kısımlarda, bu bakış açısına ziyadesiyle yer verilecektir. Ne var ki. Keohane'e göre Liberal Teori'nin açıklama gücü sınırlıdır ve onun ayırt edici özelliği ahlâki değerler üzerine kurgulanmış normatif bir bakış açısına sahip olmasıdır.[1] Reus-Smit ise bir adım daha ileriye giderek Liberal Teori'nin pozitivist tutumunun onun uluslararası kurumlar için önerebileceği normatif çözüm önerilerinden vazgeçiş olduğunu savunur ve bu durumu "tuhaf bir ölüm"e benzetir.[2]

Bu satırların yazarı, baktığı dünyada normatif gündemlere duyulan ihtiyacı gözlemlemekte ve Liberal Teori'yi açiklarken onun modern sosyal bilim dünyasındaki fonksiyonları kadar normatif tutumunu da tartışmak istemektedir. Zira günümüz dünyası, sorunlu devlet yapıları, insan hakları krizleri, devlet içi ve devletlerarası güç kullanımı, demokratikleşme problemleri gibi konular ile ziyadesiyle meşguldür. Bu çalışmada iki noktaya temas edilecektir. Birincisi, Liberal Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin içine doğduğu uluslararası sistemin hâkim paradigmalarına karşı geliştirdiği alternatif devlet ve alternatif sistem kavramlarıdır. Bunu yaparken, siyasal düşünce ve düşünürlerin kronolojik bir sıralamasını yapmaktan imtina edilecek, bahsi geçen düşünce ve düşünürlerin ele aldıkları kavramların ortaya çıkış ve evrilme süreçleri incelenecektir. Bu kavram ve süreçlerin, Liberal Teori tarafından uluslararası ilişkiler disiplinine uyarlanma biçimleri ise ikinci temas noktası olacaktır.

Bireyin ve devletin dönüşümü: Liberalizm neden ütopik kaldı?

Ütopyacılık liberal düşünce geleneğinden gelen filozofların uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışınca karşılaştıkları en düşündürücü eleştirilerden biridir. E.H. Carr'ın *Yirmi Yıl Krizi* kitabında bir ütopyacının var olan realiteyi az ya da çok radikal bir şekilde reddettiğini ve onun yerine kendi ütopyasını koymak istediğini yazar. Aslında Carr'ın argümanı liberal argümanların küçümsenmesinden ibaret değildir. Hatta böyle söylersek büyük haksızlık yapmış oluruz; tam aksine liberalleri taltif eder. Carr, entelektüel ve bürokrat tiplemeleriyle durumu açıklar ve liberallere entelektüel rolünü verir. Ona göre entelektüel, teorik bir çerçeve arayışı içindedir, katego-

1 Robert O. Keohane,. "International liberalism reconsidered", *Power and Governance in a Partially Globalized World,* 2002, s. 39.

2 Christian, Reus Smit, "The Strange Death of Liberal International Theory", *European Journal of International Law,* cilt 12, sayı 3, 2001, s. 573-594.

rik çizgiler içinde hareket eder ve düşüncelerinin dışsal bir koşulun etkisinden bağışık kılar. Dolayısıyla, insanın pratik eylemlerinin bu çerçeveye uymasını beklemektedir. Ancak Ütopyacılığın zaafı, dolayısıyla siyasal entelektüellerin de zaafı, standartlarını uygulamakla mükellef gördükleri var olan gerçekliği (realite) anlamadaki başarısızlığıdır. Öte yandan Realizm, geçmişte kalan siyasal tecrübelerin kodlanmasından başka bir şey değildir ve realistler bir bürokrat gibi uzun tecrübeler sonucu ortaya çıkan gerçekliği gözlemler ve meziyetlerine göre herhangi bir problemi çözmeyi amaçlar. Bu ayrımı yadsımak ise Carr'a göre Milletler Cemiyeti tecrübesinin hayal kırıklığıyla neticelenmesine yol açmıştır ve Woodrow Wilson'un ilkeleri doğrultusunda kurulan bu örgütün başarısızlığının sebeplerinden bir tanesi, bürokratları dışlayan ve ütopyacı entelektüelleri önemseyen yapısı olmuştur.[3]

Ne var ki, liberal düşünceyi geçmiş tecrübelerden ve günlük hayat pratiğinin gerçeklerinden kopuk olmakla itham etmek ve onun normatif yapısının içinde yaşadığımız dünyanın gerçeklerini açıklayamayacağını ve bunun için de etkin çözümler üretemeyeceğini öne sürmek, insanların ve devletlerin tarihi gelişim ve dönüşümüne "kaçınılmazlık" atfeder. Diğer bir ifadeyle, dünyanın ve uluslararası ilişkiler tarihinin bizim onu bulduğumuz noktaya hiçbir alternatif seyir izlemeden olması gerektiği gibi gelmiş olmasını kabul eder. Ancak tarihin bizi getirdiği nokta dış müdahalelerden muaf objektif bir dünya değildir ve "geçmiş tecrübeler" diye ele alınan ve bizlere sunulan tarih "seçilmiş geçmiş tecrübelerin" tarihi de olabilir. Dolayısıyla görmezden gelinen başka bir tarih de incelenmeyi hak etmektedir. Burada amaç, Carr'ın iddia ettiğinin aksine, liberal argümanların geçmişten bağımsız bir normatif gelecek özleminde olan ütopyacı tavrının, medeniyet tarihinden ilham almış olabileceği ihtimaline dikkat çekmektir.

Bunun için, uluslararası ilişkiler öğrencileri olarak çalışmalarımızda hep var olduğunu kabul ettiğimiz kavram ve olguları tartışarak başlayabiliriz. Disiplinin temel gayesinin devletlerin davranışları ve bu davranışların diğer devlet davranışlarına yaptığı etkiyi anlamak ya da açıklamak olduğunu iddia etmek hatalı bir yaklaşım olmayacaktır. Zira Lake'e göre, analizlerinde devlet dışı aktörler ve sistem-içi kompozisyona ağırlık veren teorisyenler bile devlet pratiğinin bu aktör ve olguların etkisi altında değişip değişmediği ile ilgilidirler.[4] Dolayısıyla, hikâyeyi devlet öncesi duruma kadar götürebilir ve devletin icadını tartışmakla işe başlayabiliriz.

---

3 Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*, Macmillan&Co. Ltd., Londra, 1946, s. 11-21.

4 David A. Lake, "The state and international relations", *The Oxford Handbook of International Relations*", Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 41-61.

Avcı ve toplayıcı halde ve yarı göçebe şekilde yaşayan insan toplulukları için mucizevi değişim tarımın icadı ile olmuştur ve bu vesile ile sosyal yapıların oluşum süreci başlamıştır. İnsanlar, bitkilerin ıslahı ile beraber itaatkâr tabiata sahip olan birçok hayvanı da evcilleştirmeyi başarmış, bu durum ise onların tüketebileceklerinden daha fazla yiyecek üretmelerini beraberinde getirmiştir. Artık hayatta kalmak için doğanın sert koşulları içerisinde tehlikeli avlara katılmak ve meyve veren ağaçlara rastlamayı ummak geride kalmıştır. İnsanlar belirli bir toprak parçası üzerinde yerleşik duruma geçmiş ve hayatlarının devamı için düzenli bir şekilde tarımla uğraşmış ve hayvancılık yapmaya başlamışlardır. İnsanlığın bu aşaması çok ilginçtir; zira Thomas Hobbes'un devletin varlığını meşrulaştırmak için kullandığı devlet öncesi anarşik duruma tekabül eder. Ancak burada sorulması gereken soru, bu dönemin gerçekliğinin Hobbes'un tasvir ettiği gibi "*homo homini lupus*" yani insanın diğer insanların kurdu olduğu bir atmosfere sahip olup olmadığıdır. Robert Nozick bu soruya cevap vermez ama Hobbes'un olabilecek en kötü anarşi durumunu devlete meşruluk kazandırmak için öne çıkarttığını ve diğer anarşi alternatiflerini elimine ettiğini söyler. Şimdi, daha önce değindiğimiz Realizm'in geçmiş tecrübeleri olduğu gibi değil de seçerek kabul ettiği argümanına daha yakınız. Zira Nozick'e göre, Hobbes'un olabilecek en kötü anarşi durumunu objektif bir anarşi durumu olarak sunmasının sebebi devleti tercih edilebilir kılmaktır. Ve Nozick, olabilecek en kötü devlet formunu düşünmemizi ve bunu, olabilecek en uyumlu anarşi formuyla mukayese etmemizi salık verir.[5] Bu durumda acaba devlet tercih edilebilir bir seçenek olur muydu? Bu tartışma bizi devlet öncesi durum hakkında yazılanları incelemeye zorlar. Gerçekten de anarşi, devletin ortaya çıkışıyla son bulan bir durum mudur?

Ponting'e göre avcı ve toplayıcı toplumların komüniteryen özellikleri yerleşik çiftçi hayatıyla beraber kaybolmuş ve özel mülkiyete geçiş hızlanmıştır. Bu durum ise iki tepkime üretmiştir. Birincisi avcı ve toplayıcı iken yerleşik hayata geçmiş çiftçi toplulukların diğer topluluklarla daha uyumlu hale gelmiş olmasıdır. Ponting'in bu argümanı, devlet öncesi çiftçi toplulukların, ekilebilecek yeni toprak elde edebilmek için diğer topluluklara saldırmış olduğunu varsayan ve muhtemelen 20. yüzyılın başındaki Avrupa saldırganlığından esinlenen görüşleri reddeder. İlkel toplulukların saldırgan bir doğaya sahip olduğunu var sayan görüşün, Eriha çevresinde yapılan arkeolojik kazılar sayesinde şehirlerin çevresinde buldukları duvarların birer sur olduğunu düşünmesine şaşırmamak gerekir. Ancak bu yüksek duvarların birer güvenlik önlemi değil de sulama kanalı seti olduğu zamanla anlaşılmıştır.[6] Bu top-

5 Robert Nozick, *Anarşi, Devlet, Ütopya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 11.

6 Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 45.

lumların birbirleriyle kurdukları ilişkide cebir gibi bir enstrümanın olmaması ise, bizleri bu ilkel çiftçi insanların refahlarını arttırmak için gönüllü bir mübadele sürecine girip girmedikleri sorusuna götürür.

Schmidtz ve Brennan, tarih öncesi insan topluluklarının birbirleriyle olan ilişkilerinde konuşma yeteneklerinin onları işbirliği yapmaya ittiğini iddia ederek bu soruya cevap verir. Onlara göre, yaklaşık 500 bin yıl boyunca avcılık ve toplayıcılık ile uğraşan neanderthal topluluklar izole bir şekilde yaşıyor ve hiyerarşik bir şekilde örgütleniyorlardı. Bu toplulukları insanlardan ayıran en önemli özellik ise düşüncelerini ifade edecek kelimeler kullanmıyor olmalarıdır. Yani henüz konuşmayı icat etmemişlerdi ve bunu yapamadıkları için elde ettikleri bilgiyi diğer topluluklarla paylaşamadılar ve "*cultural cross fertilization*" denilen kültürlerarası alışveriş vasıtasıyla gelişme olamadı. Ancak insan toplulukları, konuşabilme yetenekleri sayesinde kendi niyetlerini başka insanlarla paylaşabildiler ve bu durum, işbirliğine giden yolun önünü açtı. Bu geçiş döneminden binlerce yıl sonra, 18. yüzyılda, Adam Smith de aynı noktaya temas etti ve iletişim yeteneğinin gönüllü mübadele için önkoşul olduğunu iddia etti.[7] Nöro-ekonomist Paul Zak da benzer şekilde iletişimin modern medeniyetlerin oluşması için hayati bir rol oynadığını ve bu sayede iş bölümünün (*division of labour*), artık değer (*surplus*) üretiminin, teknolojik gelişmenin ve yaşam standardının arttığını iddia eder.[8] Artık, şu soruları sormanın tam zamanı; Devlet öncesi durumda insanların ve insan topluluklarının doğasına dair realistlerin atfettiği çatışmacı karakter bir gerçeği mi yansıtmaktadır yoksa devleti meşrulaştırmak için kurgulanan bir anti-ütopya mıdır? Ve anti-ütopya da en az ütopya kadar gerçekçilikten uzak değil midir?

Bu sorular zihnimizde dursun ve aklımızı karıştırmaya devam etsin. Bizim şimdi odaklanmamız gereken konu, devlet öncesi durumun sanıldığı kadar çatışmacı olmamasına rağmen devlet olgusunun neden ortaya çıktığıdır. Devlet öncesi durumdan devlet durumuna geçiş süreci, normatif Liberalizm'in ve onun filozoflarının argümanları açısından önemlidir. Zira devlet aygıtı ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerin mesafeli bir karşılıklı sorumluluk çerçevesinde ilerlemesi gerektiğini savunan liberaller için bu dönemin incelenmesi, realistlerin onlara atfettikleri ütopyacı sıfatını reddedebilecekleri olguları keşfetmelerini beraberinde getirebilir. Şunu belirtmekte fayda vardır. Devletin icadı ile ilgili ortaya atılan farklı teoriler, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin (Realizm, Marksizm ve

---

7 David Schmidtz, ve Jason Brennan, *A Prehistory of Liberty: Forty Thousand Years Ago: A Brief History of Liberty*, 2010, s. 30-59.

8 Paul Zak, "Values and Value: Moral Economics", Paul Zak (der.), *Moral markets: The critical role of values in the economy*, Princeton University Press, 2010, s. 261.

Liberalizm) de önermeler zincirinin ilk halkasını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, devletin ortaya çıkışı ile ilgili farklılaşan görüşler, Uluslararası İlişkiler disiplini teorilerinin farklı argümanlar geliştirmesine sebep olmuştur.

Devletin neden ortaya çıktığı sorusuna cevap arayan ilk görüş bizi, Carr'ın dokunulmazlık ve sorgulanamazlık atfettiği ve Realizm'i anlamak ve açıklamakla yükümlü kıldığı topluluklar arası çatışmalardan türeyen bir tarihe götürür. Bu teoriye göre, devletin ortaya çıkışı ile insan doğasındaki şiddet eğilimi arasında bir bağlantı vardır. Oppenheimer'ın ortaya attığı "conquest theory", devlet örgütlenmesinin temelinde, tahrip gücü yüksek yarı göçebe kabilelerin, savaşma gücü düşük ve tarımla uğraşan yerleşik toplulukların işgal ettikleri topraklarında kalıcı olabilme ve idareleri altına aldıkları insanlardan düzenli itaat ve kazanç elde edebilme isteğinin yattığını öne sürmektedir. Bu görüşe göre, devlet, insan toplulukları arasındaki kaçınılmaz çatışmanın kaçınılmaz sonucudur.[9] Oppenheimer'ın saldırgan kabilelerinin hışmını duyan diğer tarım toplumlarının ise kendilerini savunmak için örgütlü ve daimi bir askerî güce başvurmaları ise bizleri şaşırtmamalıdır. Hülasa, devletin ortaya çıkış sürecinde ister mütecaviz ister müdafi saiklerle olsun, çatışma önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası İlişkiler Teorileri kitaplarında, bu görüşü desteklemek için Thomas Hobbes'un görüşlerinin kullanıldığını görürüz. Bu doğru bir yaklaşımdır, zira Hobbes da Oppenheimer gibi devletin şiddet ve çatışmadan türediğini iddia eder. Ona göre insanların bireysel çıkarları için yaşadıkları dünya bir düzensizlik ve savaş halidir. Devlet ise bu durumu önleyebilecek tek kurumdur çünkü insanları korku için tutabilecek ve onları ortak bir faydaya yöneltebilecek bir yetkiyle donatılmıştır. Bu yeni durum, insanların birbirlerine verebilecekleri zararlardan ve yabancıların saldırısından kurtulmak için özgürlüklerini ve kudretlerini tek bir nihai otoriteye zaruri olarak devretmelerini doğurmuştur. Artık devlet öncesi durumda insanların sahip olduğu ancak devletin kuruluşuyla devlete devrettikleri (feragat ettikleri) özgürlük durumu sadece devletlere özgü bir hal almıştır. Dolayısıyla, devlet, aynı devlet önceki durumdaki insanlar gibi, kendi çıkarına en uygun eylemi sergileme özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük hali ise, uluslararası sistemi devamlı bir savaş durumu içerisine sokar; böylece devletin icadıyla beraber devletlerarası anarşi de kendiliğinden ortaya çıkmıştır.[10] Günün sonunda, anarşinin devletleri, devletlerin de anarşiyi meşrulaştırdığı ve beslediği bir tablo çıkar ortaya.

Devletlerin ortaya çıkışı ile ilgili bir diğer teoriyi Frederich Engels ortaya atmıştır ve ona göre devlet "zor üzerine kurulu bir mülkiyet" sisteminden

9 Franz Oppenheimer, *Devlet*, Phoenix, Ankara, 2005, s. 81-105.

10 Thomas Hobbes, *Leviathan: Or the matter, forme and power of a commonwealth ecclesiasticall and civil*, Yale University Press, 1960.

başka bir şey değildir. Burada zor, güç tekeli yani devleti ifade eder ve devletin ortaya çıkışı ile mülkiyet sahiplerinin "başkasının emeğini ödemeden sahiplenme hakkı" doğmuştur. Hikâyeyi biraz başa sardığımız zaman, tarımın ortaya çıkışı ile artan refah seviyesinin Engels'in de dikkatinden kaçmadığını görürüz. Ona göre ailelerin ya da bireylerin kullandığı tarım alanları artık onların yalın ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyor ve artıyordu. İnsan emeğinin gücü daha fazla üretim yapmak için bir değer haline gelmiştir. Bu aşamada bir siyasal egemenlik vardır ancak henüz kurumsallaşmamış ve özerkleşmemiştir. Bu durumdaki siyasal egemen ilkel bir hizmetkârdır ve toplumun ortak çıkarlarını gözetlemek ve sorunları çözmek gibi bir misyon üstlenmiştir. Ne var ki, siyasal egemenliğin kendisini devam ettirebilmesi için toplumsal bir işlevinin olması gerekir. Toplumsal değişim ise tarımın gelişmesi ve işgücüne (dolayısıyla refah artışına) duyulan ihtiyacı beraberinde getirmiştir. Siyasal egemen, toplumsal bir işlev ve meşruluk kazanabilmek, yani işgücü sağlayabilmek için ise savaş olgusuna başvurmuştur. Savaşların sonucunda elde edilen tutsaklar, canlarının bağışlanması karşılığında köleleştirilmiş ve işgücü haline getirilmiştir. Devlet işlevini ifa etmiş ve ekonomik aktörlerin hizmetine girmiştir.[11] Engels'in görüşleri nettir. Devletin ortaya çıkma ve kurumsallaşma durumunun kaçınılmaz olarak sömürü ve çatışma üreteceğini savunur. Bunun sebebi ise mülkiyet sahiplerinin talepleri doğrultusunda bir işlevi üstlenme zorunluluğudur.

Devletin ortaya çıkışına ilişkin yukarıda yapılan tartışmalar bizlere devletin ortaya çıkışı ile uluslararası çatışmaların başlaması arasında herhangi bir ara sürecin yaşanmadığını söylemektedir. Bir diğer ifadeyle, devletin varlığı uluslararası sistemin çatışmayı kaçınılmaz kılan yapısını da belirleyen bir koşuldur. Ne var ki, bu görüşlerden farklı olarak, Liberal Teori, insan doğasını ve rasyonalitesini, devletin icadını ve onun uluslararası ilişkilerini çatışma yerine işbirliği kavramı çerçevesinde değerlendirmektedirler. Lowie'ye göre devletin uluslararası platformda şiddet uygulama yeteneği onun ortaya çıkışının neden ya da sonucu değildir. Bunun yerine, belirli sayıda insanın belirli sayıdaki konu üzerinde birlikte hareket etmeye karar vermesi ile "gönüllü birliktelik" (*voluntary association*) başlar ve bu durum devletin oluşumuna hız verir. İnsanların avcı-toplayıcı topluluk şeklinden devlet kurmaya uzanan evrimleşme sürecinin en önemli gönüllü birliktelik eylemleri ise "sulama" konusunda gerçekleşmiştir.[12] Ancak Steward'a göre, gönüllü olarak bir araya gelen insanların sulama sistemleri inşa edebilmeleri için örgüt-

11 Friedrich Engels, *Anti-Dühring: Herr Dühring's revolution in science*, Foreign Languages Pub. House, 1959.

12 Julian H. Steward, "Cultural causality and law: a trial formulation of the development of early civilizations", *American Anthropologist*, cilt 51, sayı 1, 1949, s. 1-27.

lenmeye ve yükümlülükleri bölüşmeye ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu örgütlülük ihtiyacı devlet olma haline evrilmiştir. Ancak sulama sistemlerinin inşa edilme süreci, belirli bir ihtiyaca yönelik, sınırlı bir amacı temsil eder ve paydaşların somut yükümlülük ve beklentileri vardır. Ancak Steward'ın evrimci teorisine göre, devletin kurumsallaşması, özerkleşmesi, sulama sistemlerinin yapımı sırasında ortaya çıkan sınırlı ve sorumlu örgütlenme, liderlerinin konumlarını pekiştirmesi ve yetkilerini arttırması sonucunda ortaya çıkmıştır. Yönetici elitin sistem içindeki belirleyici rolünün artması ise işgal ve çatışma gibi sonuçlar üretti. Bu durum ise medeniyet tarihini karanlık ve kısır bir döngüye sürükledi.[13] Daha önce ele alınan ve Realist ve Marksist teorilere dayanak teşkil eden teorilerin aksine, gönüllü birliktelik teorisi, uluslararası çatışmaların ortaya çıkışını salt siyasal örgütlenmelerin varlığı ile açıklamaz. Daha karmaşık bir önerme sunar ve siyasal örgütlenmenin onu kuran bireylerle olan ilişkisine odaklanır. Bu ilişkinin niteliği, siyasal egemenin diğer egemenlere karşı olan davranışlarını etkiler.

Devletin icadına ve kurumsallaşmasına yönelik getirilen bu açıklamanın, realist ve Marksist önermelere getirdiği iki itiraz vardır. İlk olarak, Realizm'in tasvir ettiği anarşi kavramının aksine kendine özgü bir kişiliği olan devletin ortaya çıkmadan önce insanların birbirlerinin kurdu olduğu düşüncesinin doğru olmadığını öne sürer. İnsan grupları bir araya gelmeye ve işbirliği yapmaya müsaittir. Kendi tarlalarının verimliliğini arttırmak için ihtiyaç duydukları sulama sistemlerini tek başlarına yapmaları mümkün olmadığı için örgütlenmişlerdir. Ancak bu örgütlenmenin kordinasyonuyla yükümlü kıldıkları egemen ile aralarındaki ilişkiye bir sınırlılık ve sorumluluk atfetmiş, onu soyut bir nihai muktedir haline getirmemişlerdir. Bu durumun ise uluslararası çatışmalara doğrudan bir etkisi yoktur. Devletin ve etrafında kümelenen bürokrasinin kendisini pekiştirmesi ve soyut bir kişilik kazanması farklı bir evrim aşamasıdır ve devletin hem kendisini kuran vatandaşlara hem de uluslararası sistem içerisindeki diğer devletlere karşı sınırsız ve sorumsuz bir tavır içerisine girmesine sebep olmuştur.

Öte yandan, Liberal Teori'nin devletin ortaya çıkışı ile ilgili ortaya attığı görüş, Engels'in ekonomik süreçlerin devlet politikasını yönlendirdiğini ve onu hem ülke içinde hem de uluslararası sistemde mülkiyet sahiplerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlamak için savaş ve baskı dahil her yolu kullanmaya yetkili kıldığını iddia ettiği görüşüne de itiraz eder. Liberallere göre Engels devlet ve mülkiyet arasındaki nedensellik ilişkisini yanlış okumaktadır. Devlet ile mülkiyet arasında uyumlu bir ilişkiden bahsedilemez; zira devletin kurumsallaşması ile beraber egemenliği elinde bulunduran sınıfların yetkileri soyut ve sınırsız bir hal almıştır. Devletin bu sınırsız gücü mül-

13 *A.g.e.*

kiyet sahiplerinin ürettikleri artık değeri istedikleri oranda toplama yetkisi verdiği gibi, mülkiyet sahiplerinin yönetici eliti girişeceği yeni savaşlardan alıkoymak gibi bir işlevi de yoktur. Dolayısıyla devletin ortaya çıkışı ve uluslararası sistemin aktörleriyle yaşadığı çatışmalar, mülk sahiplerinin beklentilerini karşılamak için yapılmamıştır. Devleti kontrol eden mülk sahipleri değil, mülk sahiplerini kontrol eden devlet olmuştur.

Bu tartışma bize liberallerin ütopyacı olmadığını ve belki de çok farklı şekillenebilecek bir gerçekçiliğin devlet ve bürokrasi sınıfı tarafından gasp edildiğini söylüyor. Ponting'e göre tarımsal verimliliğin artması ile ortaya çıkan artık ürünün nasıl ve kim tarafından çiftçilerden alınacağı büyük bir soru işareti olarak duruyordu. Üretken olmayan askerlerin, yarı büyücü bilim adamlarının, din adamlarının ya da yazı ile uğraşan uzmanlık sahibi kişilerin, hayatta kalmak için bu artık üründen pay almaları gerekiyordu ve bu sınıf bürokrasiyi oluşturdu. Üretime katılmayan sınıfların nasıl besleneceği, tarım sonrası ortaya çıkan artık ürünün nasıl paylaştırılacağına bağlıydı ve sınırlı-sorumlu siyasal egemenliğin artık ürün üzerindeki iddiası artıyor, arttıkça da zorbalaşmaya gidiyordu. Bu süreç bürokrasinin karmaşıklaşmasına ve yeni kurumların ortaya çıkmasına da zemin hazırladı.[14]

Devletin kurumsallaşması sürecinde ona meşruluk kazandıran üç farklı olgudan bahsedebiliriz. Bunlardan birincisi dindir. Erken dönem devletlerinin yöneticileri için halk üzerinde sözü dinlenir bir otorite olabilmek için aşkın bir gücün ve onun temsilcilerinin desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu destek için Tanrı'(lar)a başvurulmuş ve yönetici elit meşruluk kaynağını Tanrısal bir varlığa dayandırmıştır.[15] Kral, Tanrı'(lar)ın o halkı yönetmek için görevlendirdiği özel bir kişidir artık. H.G. Wells'e göre erken medeniyetlerdeki insanların düşünce dünyası olay veya olguları bir neden sonuç ilişkisi içinde incelemeye ve illiyet bağı kurmaya açık değildi. Bu durum ise sistemli düşüncenin ortaya çıkışını önlemiş ve "fetişizm" denilen keyfi pratikleri beraberinde getirmiştir. Mesela, hasat dönemleri öncesinde görülen ya da belirginleşen bir yıldız, hasat sonrası besin elde eden iptidai insanlar için mukadder bir tapınma kaynağıydı. Üstelik, fetişizmin mantığı ekim veya hasat döneminde bakire kızları kurban etme gibi pratiklere de çok açıktı. Fetiş sistemini yürüten büyücü ya da rahip olarak adlandırabileceğimiz din sınıfı, bugün anladığımız din anlayışının sistemli ve tutarlı olma gayretinden uzak bir şekilde, keyfi kararlar alır ve kendisine aşkın güçler ile normal insanlar arasına bir köprü görevi atfederdi. Bu sınıfın halk nezdinde kazandığı itibar yönetici elitin de dikkatini çekmiş, din ile devletin ittifakı başlamıştır.[16] Mabet kı-

14 Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 60-93.

15 Halis Çetin, *Siyaset Bilimi,* Orion, Ankara, 2012, s. 44-52.

16 H.G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi,* Varlık, İstanbul, 1962, s. 46-50.

sa zamanda sosyal sisteme hâkim olmakla kalmamış, Mısır ve Sümer medeniyetlerinde görüldüğü gibi siyasal sistemin de tepe noktasına oturmuştur. Mezopotamya devletlerinin rahip-kralları ve Mısır'ın rahiplerin Tanrı kabul ettikleri Firavun hükümdarlar bu dönemin mahsulüdür.[17]

İkinci olgu ise mitoloji ve geleneklerdir. Cook'a göre, yerleşik hayata geçiş ile beraber insanlar sadece DNA'larına göre hareket eden canlılar olmaktan çıktılar ve daha fazla kültür eşyası biriktirmeye başladılar. Öte yandan, anneler ve babalar çocuklarına anlattıkları hikâyeler ile onlara kurgusal bir tarihten ve aşkın, soyut güçlerden bahsediyorlardı. Bu süreç hem insanları sosyal yapılarla daha uyumlu kişiler haline getiriyor hem de siyasal iktidar tarafından da benimsendiği için onlara meşruluk sağlıyordu. Babil hükümdarlarından Nabonidus, arkaizm dediğimiz uzak geçmişe referanslar vererek, şimdiki zamanı inşa etme akımının en öne çıkan figürlerindendir. Yaptırdığı kazılar sayesinde yıkılmış tapınakların bulunmasını sağlamış ve aynı yere yenilerinin yapılmasını emretmişti. Bununla da yetinmemiş, Sümerler zamanından kalma bir âdet olan, kralın kızını ay tanrısına rahibe ve eş atama ritüelini asırlar sonra geri getirmiştir. Tahta zayıf bir meşruluk ile çıkan Nabonidus bu sayede meşruluğunu sağlamlaştırmıştır.[18]

Üçüncü ve uluslararası ilişkiler öğrencileri olarak bizleri daha çok ilgilendiren meşruiyet kaynağı ise kahramanlıktır. Devletin ortaya çıkışı birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bunlardan birisi ise üretici olmayan sınıfların nasıl besleneceğidir. Zira nicelik ve refah niteliği olarak genişlemeye müsait olan ve bir ikbal kapısı olarak kabul edilen din ve bürokrasi sınıfının ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut topraklar ve üretim yeterli gelmiyordu. Çözüm olarak ise en kolay yol olan fetih faaliyetlerine girişiliyor ve eğer başarılı olunursa ele geçirilen yeni topraklar hükümdar tarafından devlete bağlı kişilere bağışlanıyordu. Savaş durumu ise başkomutan olarak hükümdarın ve ordusunun temsil ettikleri devletin çıkarlarını ve bütünlüğünü savunan figürler olarak ortaya çıkmasını beraberinde getiriyordu. Muzaffer bir hükümdar ve ordu, savaşların sebep ve sonuçlarından bağımsız bir şekilde halkının gözünde kahraman sıfatı kazanıyor ve meşruluğunu sağlamlaştırıyordu.[19]

Günün sonunda, devletin özerk ve soyut bir varlık olarak belirmesi, yukarıda sözü edilen meşruluk kaynaklarını ustaca kontrol ve manipüle etmesinin sonucunda oldu. Devletin ve bürokrasinin gittikçe büyümesi, devlet dışı aktörleri yani mülk sahiplerini ve sıradan bireyleri zaman içerisinde kula dönüştürdü. Mesela Sümer medeniyetinin başkenti Uruk şehrinde kamu bi-

17 Wells'e göre iptidai din, bizlerin bugün anladığı din kavramından oldukça farklıydı ve ilkel rahiplerin emrettiği keyfi pratiklerden başka bir şey değildi.

18 Michael Cook, *Kısa Dünya Tarihi*, Say, İstanbul 2003, s. 174-178.

19 Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 60-93.

naları ve tapınaklar şehrin toplam arazisinin üçte birini kaplıyordu. Zigurat denilen tapınaklar ve rahipler büyük toprak parçalarını kontrol ediyorlardı. Devletin ve ona yakın ailelerin elinde bulunan toprak, toplam tarım arazisinin yarısından fazlaydı ve insanlar ücretli tarla işçilerine dönüştüler. Zigurat rahiplerine, sadık komutanlara ve yakın ailelere bahşedilen toprakların veraset ile babadan oğula geçmesi ise feodalite benzeri bir sistemin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bununla beraber bürokrasi gittikçe etkinliğini arttırıyordu. Hükümet, din bürokrasisi ve askerî bürokrasinin yanı sıra, saray imalathanelerinde çalışanların sayısı artıyor, vergi bürokrasisi oluşuyordu. Devletin kurumsallaşma süreci tamamlanmıştı ve dünya Steward'ın deyimiyle çatışmalarla betimlenen karanlık bir döngüye girmiş oldu.[20]

Artık Liberal Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin en temel önermesini oluşturmaya ve bu önermenin bir ütopyadan türemediğini iddia etmeye hazırız. Devletlerin vatandaşlarıyla kurdukları ilişkilerin karakteristiği –ki bu rejimin şeklidir–, onların diğer devletlerle de kurdukları ilişkileri etkiler. Daha matematiksel bir ifade ile liberal hipotezler devleti ontolojik olarak bir bağımsız değişken olarak ele alıp bağımlı değişken olarak gördükleri uluslararası çatışmanın bir koşulu olarak öne sürmezler. Her devletin benzer dış politika davranışları benimsemeyebileceğini iddia eder ve devlet-vatandaş (tebaa demek daha uygun olabilir) ilişkisinin durumuna göre farklı dış politika seçeneklerine sahip olabileceklerini iddia ederler. Dolayısıyla, iç politika ile dış politikanın birbirinden izole alanlar olmadığını ve bir etkileşim içerisinde olduğu sonucuna ulaşırlar. Ne var ki bu sonuç, tarihi bağlamdan kopuk değildir ve liberallerin özledikleri dünyayı gerçekleştirmek için kurguladıkları bir ütopyadan farklıdır. Liberal filozofların baktıkları tarihte, devletin, ilkel ve sınırlı bir etki alanı olan hizmetkâr iken soyut ve tedrici olarak sorgulanamaz bir yapıya büründüğünü ve kendini yeniden üretme sürecinde hem kendi vatandaşların mülkiyetlerini ihlal ettiğini hem de daha fazla gelir elde edebilmek için başka ülkeleri fethetmeye giriştiğini gözlemlemişlerdir. Liberal Teori'ye atfedilen ütopyacı sıfatı, onların devlet davranışlarının daha barışçıl bir yöne doğru evrilebileceğine duydukları inançtan kaynaklanmaktadır. Ancak not edilmelidir ki, liberal argümanlar kavramsal olarak evrime inanırlar ve bu evrime her zaman olumlu anlamlar yüklemeyebilirler. Zira liberal teorisyenlerin daha barışçıl ve işbirliği vaat eden bir geleceğe evrilme beklentileri, devletin ortaya çıkışı ve pekişmesiyle beraber despotizme ve çatışmaya evrilen bir tarih olduğu gerçeğinin izdüşümüdür. Diğer bir ifadeyle, devlet ve devletlerin bulunduğu uluslararası sistem statik değil dinamiktir; çatışmaya evrildiği gibi işbirliğine de evrilebilir.

---

20 Julian H. Steward, "Cultural causality and law: a trial formulation of the development of early civilizations", *American Anthropologist*, cilt 51, sayı 1, 1949, s. 1-27.

Bu noktada, görüşlerini normatif olarak değerlendirdiğimiz ve herhangi bir ampirik çalışma yapmadan rasyonel önermelerle argümanlarını inşa eden (ettiğini düşündüğümüz) liberal filozofların çalışmalarını incelerken tarihi bir laboratuvar olarak kullanmak ve onların görüşlerine bu yönetmle temas etmekte fayda vardır. Bu filozoflar halkasına John Locke ile başlamak hatalı bir teşebbüs olmayacaktır. Zira Locke doğal hukuk fikrini ortaya atmış, devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkiyi, görev ve sorumluluk kavramları çerçevesinde tanımlamaya çalışmıştır. Bir diğer ifadeyle, Locke'un görüşleri devletin soyut ve sınırsız özgürlük içeren karakterine bir itirazdır ve devleti somut ve işlevselleştirme girişimidir. Ona göre devlet öncesi yaşanan doğa durumunda, bireyler saldırgan ve irrasyonel vahşiler gibi davranmıyorlardı. Birbirleriyle olan ilişkilerinde akıl ve sağduyunun yönlendirmesine tabiydiler. İnsanlar mülkiyetleri üzerinde sınırsız tasarruf hakkına sahipti ve diğer insanlarla özgürce ilişki kurabilmekteydiler. Ancak insanlar arası bazı problemler oluştu ve devletin olmadığı durumda bireyler kendi mülklerini korumak için sübjektif yargılarına göre savunma ve ceza mekanizmaları geliştirdiler. Ne var ki, bu mekanizmalar insan doğasındaki bazı olumsuz eğilimlerle birleşip orantısız öç alma gibi neticeler doğurdu ki, bu durum karmaşa yaratmaya ve bir savaş durumu oluşturmaya çok müsaitti. Bu noktada, Locke'un devlete atfettiği amaç ve işlev ise bireyler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklara karşı objektif bir koruma ve ceza sistemi uygulamasıdır. Böylece, doğal hukukun sağladığı işbirliği devam edebilecektir. Dolayısıyla, Locke'a göre devletin nihai amacı bireylerin doğuştan gelen haklarını korumaktır; hiçbir gerekçe onları çiğnemeyi gerektirmez. Hobbes'un ejderhaya dönüşen devletinden farklı olarak Locke sınırlı ve sorumlu devlet ilkesini öne sürmüş ve devleti somutlaştırmayı amaçlamıştır. Devlet durumu doğa durumundan daha istikrarlı ve güvenlidir; ancak devletin adalet ve özgürlüğü temin ederken asıl amacının dışına çıkmaması ve bireylerin hak ve hürriyetlerini ihlal etmemesi gerekir. Yani devletin doğa durumunu karmaşadan ve çatışmadan arındırma ve onu devam ettirmek gibi bir yükümlülüğü vardır.

Locke, sadece sınırları belirli bir siyasal sistemin vatandaşlar ile olan ilişkisini tartışmakla yetinmemiştir. Aynı zamanda devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri de onun ilgi alanındadır. Locke'a göre devlet öncesi yaşanan doğa durumu bütün insanlık arasında var olmuştur ve devletlerin kurulmasından sonra da doğa durumu devam eder. Ancak devletlerarası ilişkilerde de aynen doğa durumunda olduğu gibi orantısız şiddet ve güç kullanımı yaşanabilir. Bu durumda, devlet kendi vatandaşlarıyla yaptığı sözleşme gereği onları korumakla mükelleftir. Ne var ki, Locke devletlerarası çatışmaların meşru ya da gayrimeşru olabileceğinin de altını çizmiş ve her ne koşulda olursa olsun savaşın, yenilen tarafın mülkiyet ve haklarına tecavüz etme hakkı vermediği-

ni öne sürmüştür. Zira bu ve benzeri ihlaller (işgal-fetih-sömürü) belirli bir savaş durumuna son verebilir ancak doğa durumuna geçişi ifade etmez; yeni bir savaş durumu yaratır. Dolayısıyla devlet sadece yönettiği toplumun kendi içindeki doğa durumunu değil aynı zamanda diğer toplumların da bu doğa durumu içerisinde kalmalarıyla ahlâken sorumludur. Locke, devletlerin dış politika işlerini düzenlemeyle yetkili bir "konfederatif erk" önerisinde bulunmuş ve halkın iradesini yansıtan bu erkin savaş, barış, ittifak gibi konularda sağduyulu kararlar vermesi gerektiğini yazmıştır.[21]

Locke'un argümanları 21. yüzyılın siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler akademisyenleri için naif görünebilir. İçinde yaşadığımız dünya zaman içinde karmaşıklaşmış ve akademik tartışma ve araştırmalar derinliklerini arttırmışlardır. Dolayısıyla, Locke'un görüşleri da zaman içerisinde detaylandırılmış ve onun öne sürdüğü teorik çerçeve hem yeni argümanlarla buluşup netleşmiş hem de sanayi devrimi ile beraber yaşanan değişime cevap verebilmiştir. Ancak liberal filozofların argümanlarının Locke'un paltosundan çıktığını iddia etmek yanlış olamayacaktır.

Immanuel Kant'ın daimi barış (*perpetual peace*) önermesi, bu noktada atılmış en önemli adımlardan birisidir. Ona göre devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişki, vatandaşın özel yaşam alanının başladığı yerde sona erer ve mülkiyet olarak tanımladığı bu özel yaşam alanı devlet dahil diğer aktörler tarafından ihlal edilemez. Kant'ın, yazdığı dönem itibariyle insanların alışkın olmadığı bir devlet formu tasavvur ettiği aşikârdır. Ancak dönemin düşünürlerinin sonuçlara ulaşmak için ampirik süreçlere ihtiyaçları yoktur ve devletin ideal karakteristiği konusunda tartışmalar sürmektedir. Jean Jacques Rousseau'nun yönetici elitin seçimler vasıtasıyla belirlenmesinin ortak iyilik için gerekli olduğu argümanı Kant'ı da cezbetmiş görünmektedir. Ancak Kant'ın hukuk arayışının amacı bireysel hakların garanti altına alınmasıdır ve bunun için devletin anayasal bir cumhuriyete evrilmesi gerekir. Kant'ın fikirlerini Uluslararası İlişkiler disiplini açısından anlamlı kılan nokta ise cumhuriyet rejimiyle yönetilen ülke dış politikalarının, otoriter ülke dış politikalarından farklılık göstereceğini iddia etmesi olmuştur. Zira bu argüman, bütün devletlerin çıkarları için dış politika yaptıklarını iddia eden ve dış politika yapım sürecini ise politika yapıcıların sağduyusuna havale eden Makyavelist görüşe açık ve kurumsal bir meydan okumadır. Kant, rejim şeklini, dış politikaya etki eden bir değişken olarak ele almış ve onun karar alıcıların davranışlarını etkileyen bir yapı olduğunu öne sürmüştür. Kant'a göre iki ana yönetim prensibi vardır. Birincisi temsiliyete dayalı cumhuriyet, ikincisi ise despo-

21 John Locke, *John Locke: essays on the law of nature: the Latin text with a translation, introduction, and notes; together with transcripts of Locke's shorthand in his journal for 1676*, Oxford University Press, 2002.

tizmdir. İkisi arasındaki fark ise cumhuriyet yönetimlerinde yasama ve yürütme erklerinin ayrılması iken despot yöneticilerin hem yasama hem de yürütme erklerini ellerinde bulundurması ve keyfi uygulamalara daha açık olmasıdır. Cumhuriyet anayasalarının fazileti, halkın temsilcilerinden oluşan yasama erkinin yürütme üzerindeki hukuki kontrolünden gelir. Dış politika ise bu durumun işlevsel hale gelmiş alanıdır.[22]

Kant öncelikle çatışmasızlık ile barış arasında bir ayırım yapar ve savaşmayı bırakmanın uzun vadeli bir barışı üretmeyeceğini savunur. Uluslararası sistemde barış olabilmesi için gerekli olan üç şart vardır. Birincisi cumhuriyet yönetimlerinin benimsenmesidir. Bu tip yönetimlerde, tekrar seçilebilmek isteyen yöneticiler savaşın getireceği perişanlıkları halka yaşatmak istemezler; çünkü bu onların siyasal ikbaline olumsuz bir şekilde yansıyabilir. Dolayısıyla, sorumlu cumhuriyet idareleri despotik ve sorumsuz yönetimlerden daha barışçıl bir dış politika izleme eğilimindedir. Bu yönetimlerin uluslararası sistem üyesi olan devletler tarafından benimsenmesi ise daimi barışın gerekli koşuludur. Öte yandan, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerde tabii olacakları bir hukuk oluşturması da Kant için daimi barışın temel bir gerekliliğidir. Bu hukuk ise kabaca devletlerin egemenlik alanına saygı ve silahsızlanma gibi normlar üzerine yükselmelidir. Daimi barışın üçüncü ve son şartı ise evrensel konukseverlik olarak tercüme edebileceğimiz, insanların gittikleri herhangi bir ülkede düşmanca muamele görmemesidir. Zira Kant'a göre birey politik bir uzantı değildir ve kendisi başkalarına düşmanca davranmadığı sürece haklarının ve mülkiyetinin ihlal edilemezliği kategorik bir prensip olarak tanınmalıdır.[23]

Kant'ın daimi barışın sağlanması için ortaya koyduğu üç değişkeni tekrar düşündüğümüz zaman bizlere ilerleyen dönemde Liberal Teori'nin iskeletini oluşturan üç önerme hediye ettiğini görebiliriz. Bunlardan birincisi rejim şekli ile dış politika arasında kurduğu nedensellik bağıdır. Buna göre seçimle iş başına gelen ve erkler ayrılığı ilkesine dayanan cumhuriyet yönetimlerinin halka duyduğu sorumluluk onları dış politika alanında dizginlemekte ve daha pasifist yapmaktadır. Daimi barış için ise bunun diğer devletler tarafından da benimsenmesi gerekir. İkinci önerme, uluslararası hukukun devletler arasındaki savaş durumuna son verebileceği düşüncesidir. Zira devlet egemenliğini garanti altına alan ve barışçı normlar üzerine inşa edilen bir hukuk devletlerarası ilişkilerin sadece güç yoluyla düzenlenebileceğini düşünen görüşe bir alternatif oluşturmaktadır. Evrensel konukseverlik olarak adlandırabileceğimiz üçüncü önerme ise, devlet dışı aktörlerin mülkiyetleri

22 Immanuel Kant, *Perpetual Peace and Other Essays on Politics, History, and Moral Practice*. Hackett Publishing, 1983.

23 *A.g.e.*

üzerindeki tasarruf ve dokunulmazlık hakkının sadece kendi toplumlarında değil dünyanın herhangi bir yerinde de doğal bir hak olarak kabul görmesidir.[24] Devlet dışı aktörlerin elde edebilecekleri bu garanti ise devlet dışı aktörler arasındaki ekonomik ve sosyal etkileşimin artmasının uluslararası barışa katkı sağlayacağını düşünen liberal teorisyenler dayanak olabilir.

Her ne kadar, Kant'ın kendisi bile, öne sürdüğü barış durumunun doğal olmadığını ve yapay kurumlar ve mutabakata varılacak normlar sayesinde oluşturulması gerektiğini iddia etse de, çalışmamızın temel argümanını, yani normative Liberalizm'in ütopik bir gelecek tasavvuru yerine zaten gerçekleşmiş olan fakat zamanla gasp edilen tarihi gerçekliği yeniden hâkim kılma teşebbüsü olduğu fikrini, Kant'ın görüşlerini tarihten seçtiğimiz vakalarla test etmekten çekinmemeliyiz. Zira cumhuriyet benzeri idarelerin, uluslararası hukukun ve devlet dışı aktörlerin evrensel değerler çerçevesinde muamele gördüğü dönemlere ve coğrafyalara tarih içinde rastlayabiliriz. Özellikle, M.Ö. 1000. yıl civarlarında kuzeyden gelip Ege Denizi çevresine ve adalara yerleşen Yunan kabileleri ve kurdukları site devletleri arasındaki ilişkiler, Kant'ın sözünü ettiği edebi barış önermesinin tarih dışı ve ütopik karakterini ortadan kaldırabilir. Her ne kadar, vatandaşlık ve oy verme hakkı toplumun her bireyinin kavuşabildiği bir hak olmasa da, yönetici elitin kararlarında keyfi ve bağımsız davranma lüksü yoktu. Bununla beraber, site devletlerinin birbirleriyle hiç savaşmadıkları iddia edilemez. Ne var ki savaş, devletlerarası ilişkileri düzenleyen tek araç değildir. Ticari ilişkiler ve karşılıklı menfaat bağları, Yunan şehir devletlerinin ittifaklar kurmalarını ve birbirlerinin egemenlik alanlarına saygı duymayı da beraberinde getirmiştir. Dikkat çeken bir başka olgu ise, Yunan şehir devletlerinin periyodik olarak düzenledikleri Olimpiyatlar sırasında tesis edilen sulh durumudur. Zira bu dönemlerde, insanların savaş halinde olan devletlere mensup olsa bile, Olimpiyat alanına gidiş-dönüş aşamalarında mütareke koşullarına tabi idi. Yunan site devletlerinin demokrasi anlayışlarını ve uluslararası barışa sebebiyet verebilecek bir norm oluşturma gayretlerini primitive ya da premature olarak adlandırabiliriz, ancak Antik Yunan'da yaşanan tecrübenin liberal filozoflara ilham verdiğini düşünmek 18. ve 19. yüzyıl düşünce dünyasının antik dönem düşkünlüğü göze alındığında hatalı bir yaklaşım olmayacaktır.[25]

Locke'un doğal hukuk, Kant'ın ise daimi barış teorisi, 19. yüzyıl filozofları tarafından daha kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve Liberal Teori'nin çatışma ve işbirliği olgularını açıklarken kullandığı açıklayıcı değişkenler daha somut kavramlarla ifade edilmiştir. Ne var ki, devletin doğa durumunu sağlama yükümlülüğü bir çerçeve olarak kalmış, ebedi barışın her koşulu, öne sü-

24 *A.g.e.*

25 H.G. Wells, *Kısa Dünya Tarihi*, Varlık, İstanbul, 1962, s. 94-99.

rülen yeni ve somut kavramlar için bir üst başlık olarak kalabilme tutarlılığını göstermiştir. Örneğin, Kant'ın rejim şekli ile dış politika arasında kurduğu nedensellik bağı Schumpeter tarafından daha karmaşık bir şekilde formüle edilmiştir. Schumpeter, *Sociology of Imperalisms* kitabında, bizim bu kısımda yaptığımız gibi devletin oluşum sürecine kadar gitmiş ve belirli bir işlevi yürütmek için kurulan devletin ve devlet etrafında kümelenen bürokrasinin gittikçe soyut ve denetimsiz kaldığını iddia etmiştir. Bu iddiasını desteklemek için ise antik Mısır medeniyetine atıfta bulunur ve Hyksos işgaline ve zulmüne karşı organize edilip desteklenen ordunun kısa zamanda devletin ve bürokrasinin ta kendisi olup kökleşmesinden bahseder. Ona göre, devletin azınlık bir bürokrasi elinde ve denetimsiz kalması onu aynı zamanda işgalci ve sömürgeci yapan unsurdur. Zira savaşın maliyetleri ve yapılan masraflar halk tarafından karşılanmasına rağmen elde edilen gelirler dar bir yönetici elitin ve savaş bürokrasisinin elinde kalmaktadır. Modern sömürgecilik düzeninde ise, bu sisteme tekelci firmalar girmiştir ancak bu durum demokrasi ve kapitalizmin ürettiği bir sonuç değildir. Tam aksine, tekelci firmaların devlet bürokrasisi ile işbirliği yapması, devlete ve askerî bürokrasiye savaş konusunda meşruluk sağlamaktadır. Üstelik, özel firmaların kazançları devlet sayesinde olduğu için devletin uygulamaları konusunda da bir itiraz yükseltmezler. Ne var ki demokrasi ve kapitalizmin yükselişi, devletlerin savaşa meyilli doğasını değiştirebilir. Zira demokrasi sayesinde savaş durumundan kazançlı çıkan bir azınlığın dış politika davranışları çoğunluk tarafından denetlenebilir. Kapitalizm ise herhangi bir savaş durumu olmadan çoğunluğun da faydalanabileceği bir sistemdir çünkü serbest ticaret durumunda hammade ve işlenmiş maddeler serbestçe mübadele edileceğinden ordulara ve savaş durumuna gerek kalmaz.[26] Dolayısıyla, mülkiyet hakkına saygı duyan demokratik ülkelerin dış politika davranışlarının daha barışçıl ve işbirliğine yatkın olması umulabilir.

Öte yandan, Walker'ın deyimiyle[27] Liberal Teori'nin "unutulmuş peygamberi" Thomas Paine de insan doğasındaki uyum, zekâ ve akılcılığın despot yönetimler tarafından yok edildiğini iddia etmiştir. Diğer bir ifadeyle, hükümetin rejiminin şekli sadece kendi davranışlarını değil vatandaşların erdemini ve birbirleriyle olan ilişkilerini de etkilemektedir. Demokratik yönetimler, temsil ettiği toplumun bireylerinin birbirleri ile olan ilişkilerinin de barışçıl ilerlemesini beraberinde getirir. Mesela, devlet otoritesinin en zayıf olduğu Amerikan devrimi sırasında, Amerikan toplumunun düzen ve uyumu bozul-

26 Joseph A. Schumpeter, "The sociology of imperialism", *Imperialism and Social Classes*, World Publishing, Cleveland, 1955.

27 Thomas C. Walker, "The forgotten prophet: Tom Paine's cosmopolitanism and international relations", *International Studies Quarterly*, cilt 44, sayı 1, 2000, s. 51-72.

mamıştır ve bunun sebebi siyasal otoritenin bireysel haklara duyduğu saygıdan kaynaklanmaktadır. Paine'e göre demokrasinin olmadığı tek adam yönetimleri sadece temsil edilen toplum için değil aynı zamanda diğer toplumlar için de önemli bir tehdittir. Zira devlet ve bürokrasi denetlenmediği takdirde, savaşları finanse etmek için vergileri yükselten ve toplayan bir mekanizmadan vergileri yükseltmek ve toplayabilmek için savaşları icat eden bir mekanizmaya evrilebilir. Demokratik usuller ile seçilmiş yönetimler ise toplumu temsil edeceği için savaşın maliyetine katlanmak zorunda kalan vatandaşların daha sağduyulu ve temkinli davranacağı beklenebilir. Böylece iki ülke arasında çıkan anlaşmazlıkların tek çözülme yolu savaş olmaktan çıkar, uzlaşma pratikleri devreye girer. Paine bu noktada Hollanda ve İsviçre arasındaki ilişkileri örnek gösterir ve her iki devletin de rejim karakteristiğinde toplumun karar alma süreçlerindeki etkisi barışçıl ilişkileri de beraberinde getirmiştir.[28]

Kant'ın barış formülasyonunun ikinci şartı olan uluslararası bir hukuk ve norm oluşturmak ise Liberal filozoflar tarafından "uluslararası örgütler" bağlamında ele alınmıştır. Keohane'in ilerleyen yıllarda "düzenleyici liberalizm" (*regulatory Liberalism*) olarak adlandırdığı bu yorum, devletler arası ilişkilerde hukukun üstünlüğünü hâkim kılmayı amaçlamaktadır. Princeton Üniversitesi'nde bir akademisyen olarak çalıştığı sırada liberal fikirleriyle ün yapmış olan Woodrow Wilson'un Amerika Birleşik Devletleri başkanı seçilmesi ve Birinci Cihan Harbi sonrası kalıcı bir barış için dünya devletlerine önerdiği reçete, "uluslararası örgütler" ile kalıcı barış arasındaki ilişkinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Wilson'un temel amacı, devletleri kısa vadeli çıkar ve korkulardan arındırarak uzun vadeli bir kolektif güvenlik atmosferi üretebilmektir. Bunun için savaş sonrası sunduğu 14 prensibin, ilk 4 ve 14. maddelerine bakmak gerekir. Not edilmelidir ki, bu maddeler, diğer maddelerde yer alan ve savaş sonrası çatışma ihtimalini arttırabilecek vakalara ilişkin sunulan önerilerin kavramsal çerçevesini oluşturmuştur. Wilson'un ilk prensibi 'açık diplomasidir'; zira kapalı kapılar ardında yapılan anlaşmalar devletlerin birbirlerinin niyetleri hakkında en kötü ihtimale göre hareket etmesini beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan durumda ise devletlerin kendilerini güvenli kılmak için giriştiği çabalar diğer devletlerin de güvenlik endişelerini tetiklemekte ve kısır bir döngüye girilmektedir. Bunu önlemek için Wilson açık diplomasiyi tavsiye eder çünkü devletler birbirlerinin amaçları hakkında bilgi sahibi olursa, bu şeffaflık onların daha makul tepkiler vermeleri sonucunu doğurarak "güvenlik ikilemi" (*security dilemma*) olgusunu yumuşatabilir. İkinci madde, kıta sahanlığı dışında kalan uluslararası sularda serbest dolaşım ve bununla ilişkili olarak üçün-

28 *A.g.e.*

cü madde herhangi bir kısıtlama olmaksızın serbest ticaret yapma hakkıdır. Wilson'a göre uluslararası sularda serbest dolaşımın ve serbest ticaretin sağlanması devletler arasındaki rekabet alanlarını ortadan kaldırdığı için askerî çatışma ihtimallerini azaltacak adımlardır. Dördüncü prensip ise devletlerin silahlanma politikalarını ülke içindeki güvenlik ihtiyacını karşılayacak seviyenin ötesine geçmeyecek şekilde değiştirmeleridir.[29] Wilson'un bu önerisi, Thomas Hobbes'un ortaya attığı iç güvenliği sağlamak için oluşturulan güvenlik kuvvetlerinin diğer devletleri kaçınılmaz olarak tehdit edeceği argümanını reddeder. Wilson'a göre, barış rasyonel bir karardır ancak bunu gerçekleştirmek için devletlerin bilgi sahibi olmaları gerekir. Bilgi sahibi olmanın tek yolu ise şeffaflık ve diyalogdur. Bu sayede devletler bir öğrenme sürecine girer ve akılcı davranmayı seçerler. Dolayısıyla, devletlerin sadece kendi iç güvenliklerini sağlayacak kadar silahlanmaları ve bunun bilgisini paylaşmaları abartılmış tehdit algılarını da ortadan kaldırır. Wilson'un on dördüncü prensibi ise şeffaflık ve akılcılık arasındaki bağlantının tesis edilmesi için uluslararası örgütlere vurgu yapar. Ona göre büyük ya da küçük olsun devletlerin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti eden bir anlaşma etrafında devletler örgütlenmelidir.[30] Ne var ki, Wilson'un önerileri sonucunda vücut bulan Milletler Cemiyeti tecrübesi arzu edilen kolektif güvenlik amacını sağlama konusunda başarısız olmuştur. Zira devletlerin bir başka devlete saldırmamayı taahhüt etmesi fakat saldırgan bir devletin ortaya çıkması durumunda ona karşı ortak bir cevap verilmesi prensibi, özellikle Hitler Almanya'sının ortaya çıkışı ile işlevsel olmaktan çok uzak bir hal almıştır. Wilson'un amacı, Avrupa'da güç dengesi üzerinden ilerleyen kırılgan istikrarın yerine ahlâki ve hukuki değerler ile desteklenen kalıcı bir barış inşa etmekken, hayal kırıklığı yaratan Milletler Cemiyeti tecrübesi özellikle realist çevreler tarafından hayalci bir girişim olarak nitelendirilmiştir.

Ancak Milletler Cemiyeti'nin eleştirilmesi gereken nokta, savaşa sebebiyet vermesi değil onu önlemedeki başarısızlığıdır. Liberal Teori'nin bu durumda yapabileceği savunma ise 1929 Ekonomik Buhranı'nın uluslararası ticaret üzerinde yaptığı olumsuz etki ve bu etkinin içe kapanık dolayısıyla saldırgan rejimler üretmesidir. Diğer bir ifadeyle, uluslararası örgütlerin olması barış için zorunlu ancak yeterli olmayan bir koşuldur ve serbest ticaretin olmadığı bir durumda uluslararası hukukun tek başına barışı sağlaması beklenmemelidir. Bu önerme ise bizi, Kant'ın evrensel konukseverlik ilkesine götürür. Zira malların, hizmetlerin ve kişilerin herhangi bir düşmanlık görmeden ülkeler arasında özgürce dolaşabilmeleri daimi barışın zorunlu koşullarından

29 Martin Griffiths, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Routhledge, Londra, 2001, s. 95-99

30 *A.g.e.*

birisidir. Dolayısıyla, Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığına vurgu yapan görüşlere, uluslararası ekonomik bağların 1929 kriziyle beraber zayıfladığını ve bunun da devletler arası çatışma ihtimalini arttırdığını iddia ederek aynı zamanda Kant'ın evrensel konukseverlik ilkesinin liberal filozoflar tarafından nasıl yorumlandığına da değinmiş olacağız.

Hikâyeye Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* kitabında ele aldığı "işbölümü" (*division of labor*) teorisiyle başlayabiliriz. Smith'e göre farklı yetenek ve zekâ eğilimlerine sahip insanlar bir toplumun zenginleşmesi için engel değil tam tersine bir fırsattır. Bir bireyin ihtiyacı olan bütün mal ve hizmetleri tek başına üretmesi mümkün değildir. Ancak toplumu oluşturan bireylerin ayrı ayrı belirli bir malın ve hizmetin üretiminde uzmanlaşmaları ve bunun gönüllü olarak mübadele edilmesinin serbest olması toplumun refahını arttırmaktadır.[31] Adam Smith'in iş bölümü ve verimlilik arasında kurduğu nedensellik ilişkisinin devletlerarası ekonomik ilişkiler için de geçerli olduğunu ise David Ricardo "karşılaştırmalı üstünlük" kavramıyla savunmuştur. Ricardo'ya göre her ülke, aynı bireyler gibi, sadece sınırlı sayıda malı en iyi ya da en düşük maliyetle üretebilir. Bu farklılaşma coğrafya, iklim, kaynaklar, işgücü gibi birçok faktör sayesinde ortaya çıkabilir. Bu farklılaşma yokmuş gibi davranmak ve her malı ve hizmeti kendi ülkesinde üretmekte ısrar etmek ise bu mal ve hizmetlere daha düşük kalitede veya daha yüksek maliyetle sahip olmak anlamına gelecektir. Ancak toplumların zenginleşebilmeleri için sihirli bir kelime vardır; uluslararası ticaret. Serbest ticaret sayesinde farklı ülkelerin üreticileri uzmanlaşma avantajlarını kullanıp, uzmanlaştıkları mal ve hizmetleri mübadele ederler. Bu durumun sonucunda, ülkeler sadece tek bir mal ve hizmet üretimi konusunda uzmanlaşarak birçok mal ve hizmeti tüketme imkânına sahip olurlar. Diğer bir ifadeyle, uluslararası serbest ticaret sayesinde zenginlik yayılır ve kendisini üretir.[32]

Uluslararası ticaretin yarattığı zenginliğin uluslararası politika açısından ne anlama geldiğini ise Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından iki sene önce yazdığı *Büyük Sihir* (*Great Illusion*) isimli kitabında Norman Angell incelemiştir. Angell, endüstrileşmiş devletlerin ekonomik olarak birbirlerine bağımlı olmalarının, ekonomik refah için herhangi bir bölgeyi ele geçirmeyi ya da kontrol etmeyi anlamsız kıldığını iddia etmiştir.[33] Her ne kadar, bu argümanın üzerinden iki yıl bile geçmeden savaşın çıkması Angell'i iflah olmaz bir romantik pozisyonuna düşürse de Griffiths'e göre Angell kendi ilüzyonunun kurbanı değildir. Angell'ın yapmak istediği savaş öncesi in-

31 Adam Smith *Ulusların Zenginliği*, Alan, İstanbul, 2001, s. 19-28.

32 David Ricardo, *On the principles of political economy and taxation*, Ronald Max Hartwell (der.), Penguin Books, Harmondsworth, 1971.

33 Norman Angell, *The Great Illusion*, Cosimo Inc., New York, 2007.

sanları uyarmak ve destek olabilecekleri agresif politikaların kendi çıkarlarını tehdit edebileceğini göstermektir. Angell, uluslararası iş bölümünün yaygınlaştığı (ve yaygınlaşması gerektiği) bir uluslararası sistemde devletlerarası ihtilafların da barışçıl yollarla çözüleceğini iddia eder. Ona göre açık denizde, kıyıdan çok uzaktan olan ve su alan bir kayıktaki iki tayfanın birbirine duyduğu ihtiyaç karşılıklı bağımlılığı açıklayabilir. Bu iki tayfadan birisi kürek çekmek diğeri de içeriye sızan suyu boşlatmakla mükellef iken birbirlerini kayıktan atmaya cesaret edemezler. İkisinin de kurtulmak için birbirlerine ihtiyaçları vardır ve uyum içinde çalışmak zorundadırlar. Dolayısıyla, her iki tayfa da birbirleriyle olan sorunlarını güç kullanmadan anlaşarak çözmek gibi bir mecburiyet içerisindedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Angell'in görüşleri yaşadığı dönemin ekonomi-politik ilişkilerinin pozitivist bir incelemesini yapmak gayesi taşımaktan çok yaşadığı dönemi domine eden merkantilist ve sömürgeci anlayışın üretebileceği çatışma ihtimallerine karşı bir çözüm önerisidir. Bir diğer ifadeyle, devletler arasındaki ilişkiyi devletlerin üretici sınıfların mülkiyetleri üzerinde sınırsız tasarruf hakkına sahip olmaları belirler. Bu görüş, bir ütopyadan ziyade, devletin ve etrafında kümelenen bürokrasinin binyıllardır oluşturduğu yapay egemenlikten vazgeçmesi, tekrar özüne yani doğal, sınırlı ve işlevsel sınırlarına çekilmesi gerektiğini vaz eder.[34]

Liberalizm'in uluslararası ilişkiler disiplini içindeki yerine dair tartışmaların pozitivist literatüre ağırlık vermesinin, günümüz dünyasının ihtiyaç duyduğu normatif gündemlere cevap veremediğini iddia etmek bizlerin pozitivizm öncesi liberal felsefeyle ve onun önermeleriyle tanışmasına vesile oldu. Ancak, iddialı bir şekilde, Liberal Teori'nin normatif, ya da daha ilgi çekici bir ifadeyle ütopyacı özelliklerini tartışırken ana argümanımızı normların ya da ütopyaların daha barışçı bir gelecek özleminden üretilmediği üzerine kurduk. Üzerinde ısrarla durduğumuz nokta ise, Liberalizm'in var olmayan bir gerçekliği inşa etmek isteyen hayalci bir düşünceler bütünü olmadığı, tam aksine birey ile devlet arasındaki ilişkinin ortaya çıkış mantığını tekrar hâkim kılmak istediğidir. Zira gerçeklik diye bizlere sunulan oyun alanı aslında var olabilecek alternatif tarihlerden sadece bir tanesinin sonucudur ve alternatif tarihlerin hâkim olamamasının sebebi devletin ve onun etrafında örgütlenen sınıfların bireylerin mülkiyetlerini ve tarihlerini gasp etmesidir. Bu gasp etme durumu, içinde yaşadığımız dünyada çatışmaların kaçınılmaz olduğunu söyleyen görüşleri de beraberinde getirmiştir. Liberal filozofların bu görüşlere karşı itirazlarını ayrıntılı bir şekilde ele aldık; ancak vardığımız sonuçları olabilecek en geniş kavramsallaştırma ile özetleyerek olur-

34 Martin Griffiths, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, London: Routhledge, 2001, s. 51-53.

sak Richard Cobden'a başvurarak isabetli bir iş yapmış oluruz; zira ona göre hükümetlerin iç politikada vatandaşların mülkiyeti üzerinde hak iddia etme eğilimi arttıkça modern barbarlık, yani savaş olgusu kendisini tekrar üretecektir. Dolayısıyla, devlet-birey ilişkilerinin dönüşümü uluslararası ilişkilerin de dönüşümünü beraberinde getirecektir.

Dönüşümün laboratuvarı: Pozitif liberal teori

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal bilimler davranışsalcı bir devrimle sarsıldı. Her ne kadar, Uluslararası İlişkiler Teorileri hakkında yazılan eserler bu devrimi gelenekselci yaklaşım ile bir karşıtlık içinde sunmayı tercih etseler ve sosyal bilimlerin doğa bilimleri yöntemleriyle incelenmeye başlanması olarak tanımlasalar da özellikle "davranış" kelimesinin neden yöntemsel bir devrime ismini verdiği konusuna değinmek gerekir. Böylece, neden bu yöntemsel devrime ihtiyaç duyulduğu konusunda da bir fikrimiz olabilir.

Bizler, Davranışçılık (*Behaviorism*) Teorisi'ni psikoloji disiplininden hatırlıyoruz. 1913 yılında J.B Watson, "Davranışçıların Gördüğü Psikoloji" (Psychology as the Behaviorists View it) isimli makalesini yayınladı ve psikoloji biliminin ölçülebilir ve gözlemlenebilir davranışları inceleyen bir metodoloji geliştirmesi gerektiğini savundu. Watson'a göre psikoloji disiplininde bilgiye ulaşmak için uygulanan hâkim paradigma "içebakış"tır ve bu yöntem araştırma süreçlerine çok az vurgu yaptığı gibi ağırlıklı olarak inceleyen özneye ve incelenen nesneye odaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, psikoloji, bir bilim adamının kişisel yorumu ile sadece disiplin açısından kıymet arzeden vakaların buluşması üzerinde tartışmalar yürütmektedir. Halbuki Watson'a göre, içebakış yönteminin özne ve nesneye atfettiği kendine özgü yaklaşım, insan davranışları arasındaki benzerlik ve farklılaşmayı genellenebilir ve sistematik bir şekilde açıklamaya uygun değildir ve bu yüzden tutarlı tahminler yapılmasına da mani olur. İçebakış'ın en önemli sorunlarından bir tanesi henüz araştırmaya başlama aşamasında kendisini gösterir ki, bu kavramsallaştırma sorunudur. Watson'a göre kullanılan terimlerin anlamı üzerinde bir mutabakat yoktur ve bu durum bilimsel çalışmaların kendini yeniden üretmesini engellemektedir. Üstelik bilinç, akıl, zihin, mutluluk ve hayal gibi muğlak kavramlar üzerinde bir mutabakat sağlamaya çalışmalı ve bu kavramları kullanmak anlamsızdır. Bunun yerine uyarıcı-tepki ilişkisine odaklanmak ve davranışların ortaya çıkışı, ifade edilmesi gibi durumlara yönelmek gerekmektedir. Dolayısıyla Watson'un davranışçı yöntemi iki önermede bulunur. Birincisi, gözlemlenebilir bir gerçeklik olarak insan ve hayvanlar, yani organizmalar, benzer bir şekilde içinde bulundukları çevreyle uyum sağlama süreçlerini kalıtsal ve davranışsal etkilerle şekillendirirler. İkincisi

ise, bu sürecin açıklanabilmesi için fizik ve kimya gibi doğa bilimlerinin yaptığı gibi araştırma sürecinin kendisi, özne (bilim adamı) ve nesnenin (vaka) kim ve ne olduğundan daha önemlidir.[35]

Bu tartışmaya binaen, psikoloji disiplininin davranışçılık anlayışı ile siyaset bilimindeki davranışsalcı yaklaşım arasında bir ilişki olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Easton, bu bağlantıyı keşfetmiş ve her iki kavramın da ortak bir argümanı olduğunu öne sürmüştür. Ona göre, hem davranışçılık hem de davranışsalcılık, odaklandığı aktörün davranışlarını dünyada olanların sebeplerini açıklamak için bir bilgi kaynağı olarak görür. Ve her ikisi de doğa bilimleri metodolojisinin insan davranışları ve sosyal bilim araştırmalarında kullanılabileceğini savunur. Ancak Easton'a göre, davranışsalcılığın kendisine has bazı karakteristikleri vardır. Bunlar;

- İnsan davranışlarında keşfedilmeyi bekleyen benzerlikler (*uniformity*) vardır.
- Bu benzerlikler ampirik (deneysel) testler ile doğrulanabilir.
- Ampirik süreci yürütmek için veri toplanması ve analizine ihtimam gösterilmelidir. (Bu sebepten ötürü metot başlı başına önemlidir. Özellikle 1950 ve 1960'lı yıllarda verilerin toplanması ve analizi için mülakat, anket, örneklem alma, regresyon analizi gibi birçok yönteme başvurulmuştur.)
- Ampirik süreç sonunda insanların siyasal davranışları ve siyasal kurumların işleyişleri hakkında elde edilen bilgi ve kanaatler teorik bir çerçeve içinde ifade edilmelidir. Böylece, uyarıcı ve tepki arasındaki ilişki açıklanabilir ve gelecek için tutarlı bir tahmin yürütme (*prediction*) gücüne sahip olunabilir.
- Bilgiyi keşfetme sürecinde araştırmacının ve toplumun değerleri araştırma sürecinin dışında tutulmalıdır. Özne ile nesne arasında net bir ayrım vardır.
- Davranışsalcılar sadece teori ile ilgilenir ve günlük hayatın problemlerine ancak güvenilir bir anlayış ve açıklamaya ulaştıktan sonra yaklaşırlar.[36]

Peki neden siyaset bilimi (ve tabii ki uluslararası ilişkiler) davranışsalcı bir devrimle yeni bir yola girdi. Bu sorunun birkaç cevabı var. Birincisi, geleneksel siyaset bilimi tartışmalarının tarihsel tanımlamalardan ve felsefi tartışma-

35 John B. Watson, "Psychology as the Behaviorist Views it", *Psychological Review*, cilt 20, sayı 2, 1913, s. 158-177.

36 David Easton, "Political science in the United States past and present", *International Political Science Review*, cilt 6, sayı 1, 1985, s. 133-152.

lardan ibaret kalması ve iyice karmaşık bir hale gelen siyasal sorunların çözümüne dair tutarlı bir çözüm önerisi sunamamasıdır. İkincisi, doğa bilimlerinin ve psikoloji ve ekonomi gibi sosyal bilimlerin bilgiyi keşfetmedeki başarısını veri toplama ve veri analizine dayalı yöntemlere borçlu olmasıdır. Bu durumun cazibesi siyaset bilimi disiplinini de etkilemiştir. Üçüncü olarak, Soğuk Savaş döneminin zirve yaptığı dönemlerde yükselen ve Senatör McCarthy'nin ismiyle alınan baskı döneminin eleştirel yorumlarda bulunan entelektüelleri hedef almış ve objektif araştırma süreçlerinde bulunmak, akademisyenler için güvenli bir zırh haline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, filozofun bilim adamına dönüşme süreci başlamıştır. Son olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan refah artışı, toplumun birçok kesimini tatmin etmeyi başarmış ve normatif Liberalizm dahil eleştirel görüşler sahneden çekilmişlerdir. Liberal muhafazakârlık hâkim bir paradigma olarak yerini gittikçe sağlamlaştırmıştır.[37]

Disipline hâkim olmaya başlayan davranışsalcı eğilim kaçınılmaz olarak Liberal Teori çerçevesinde yapılan çalışmalara da yansımıştır. Liberalizmin normatif bir felsefeden pozitif bir sosyal bilim teorisine dönüşümü ise ancak "devletlerin ne yapması gerektiği" sorusuna cevap aramayı bırakıp "devletlerin ne yaptığı" sorusuyla meşgul olmaya başladığı zaman gerçekleşebilmiştir. Bu dönüşüm gerçekleşmeden önce, Robert Gilpin, Liberal Teori'nin "nasıl olmalı" sorusunu sorarak genellenebilir bir bilgiyi keşfetme derdinde olmadığını iddia ediyordu ve bu tezini desteklemek için ise merkantilizm ile ilgili bir tartışmada realist ve liberallerin argümanlarını karşılaştırıyordu. Gilpin'in yaptığı siyaset ile ekonomi arasındaki nedensellik ilişkisini sorgulamak değildi. O sadece bu nedensellik ilişkisinin nasıl bir fiil çekimiyle ifade edildiğine dikkat çekmek istiyordu ve realistlerin "siyaset ekonomiyi belirler" önermesinin karşısına liberallerin "ekonomi siyaseti belirlemeli" önermesini çıkartarak görüşlerine açıklık getiriyordu.[38]

Moravcsik'e göre, Liberalizmin pozitif bir sosyal bilim teorisine dönüşebilmesi için öncelikli olarak insan doğası, onun kutsal amaçları ve doğa durumunda yaşayan ilkel topluluklar ile ilgili yaptığı ontolojik kavramsallaştırmalardan vazgeçmesi gerekir. Bununla da yetinmeyip, argümanlarını inşa ederken ahlâkı bir ikna etme metodu olarak reddetmeli, kişisel fedakârlıklar ya da liberal ilkelerin benimsenmesi gibi önerilerden kaçınmalıdır. Bunun yerine, Liberal Teori kendi çıkarını düşünme ve rasyonalitenin bireylerdeki ortak özellik olduğu önermesine odaklanmalıdır. Bunu yaparken ise birey gibi mikro kurumları toplumun ve tarihin pratik bağlamından koparmama-

37 *A.g.e.*

38 Robert Gilpin, *The political economy of international relations*, Princeton University Press, Princeton, 1987.

lı, tam aksine bahsi geçen mikro kurumların davranışlarının günümüz dünyasında ürettiği sonuçları ele almalıdır.[39]

Pozitif Liberal Teori, bunu yapmaya teşebbüs etmiş ve üç temel varsayım üzerinden argümanını inşa etmiştir. İlk varsayım, toplumsal aktörler ve onların motivasyonları ile ilgilidir. Bu cümleden anlaşılacağı gibi liberal teorisyenler, belirli bir sistem (ülke) içinde yer alan ve kendi bağımsız çıkarlarını gözeten aktörleri (bireyler ya da belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiş gruplar) siyasetin temel belirleyicisi olarak görürler. Diğer bir ifadeyle, sosyal bağlam hükümetlerin davranışlarını şekillendirir. Uluslararası ilişkilerin çoğulcu (*pluralist*) imajına karşılık gelen bu varsayım dört farklı sonuca ulaştırır. Birincisi, devlet dışı aktörlerin dünya siyasetinde belirleyici aktörler olduğudur ki bu durum uluslar arası ilişkileri sadece devletler arası oynanan bir oyun olarak gören realist anlayışa meydan okur. Çok uluslu şirketler, lobi grupları, çevreci örgütlenmeler ya da sıradan herhangi bir birey, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini etkileme kapasitesine sahiptir. İkinci sonuç, devletlerin üniter aktörler olmadığına işaret eder. Sosyal bağlam içerisinde devlet dışı aktörler kendi çıkarlarını savunur ve kendi gündemlerini takip ederler. Rekabet, koalisyon oluşturma ve pazarlık gibi yöntemler sonucunda bir politika oluşturulur. Bu politikalar devletler tarafından ilan edilirler; ancak devletin benimsediği politika sosyal bağlamdaki aktörlerin ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak devletlerin rasyonel aktörler olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Zira, kararlar farklı devlet dışı aktörlerin çıkarları arasında bir uzlaşma sürecinin neticesinde alındığı için en optimal ve rasyonel kararlar alınmayabilir. Karar vericilerin davranışları üzerinde toplumsal aktörler ile olan ilişkisine dair yaptığı hesaplamalar izlenen politikayı objektif bir rasyonaliteden uzaklaştırabilir. Son olarak, devletler geniş çaplı bir dış politika gündemine sahiptir. Ulusal güvenlik ile alakalı konular devletlerin dış politika gündemlerindeki önemini korusa da, devlet dışı aktörlerin birbirleriyle ya da başka devletler ile girdikleri etkileşim sonucunda ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve çevresel konular da uluslararası ilişkileri etkilemektedir.[40]

Pozitif Liberal Teori'nin ikinci varsayımı ise devlet ile toplum ilişkileridir. Bir şekilde bütün devletler toplumun bazı kesimlerinin çıkarlarını, uyguladıkları devlet politikasına yansıtmaktadırlar ancak bu çıkar temsiliyeti olgusu her ülkede farklı düzeydedir. Bu farklılaşma ise toplumsal aktörler ile devlet arasındaki bağlantıyı kuran kurumların yapısıyla alakalıdır. Anlaşıla-

---

39 Andrew Moravcsik, *Liberalism and international relations theory*, Center for International Affairs, Harvard University, Cambridge, MA, 1992, s 26.

40 Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory*, Allyn and Bacon, Boston, 1999, s. 200-209.

cağı üzere, çıkar temsiliyeti noktasında oluşan farklılaşmayı örgütleyen kurumların yapısı bize bir devletin rejim karakteristiği hakkında önemli ipuçları sağlayacaktır. Hükümetlerin seçimle işbaşına geldiği ve bir parlamento tarafından denetlendiği ülkelerde toplumsal aktörlerin talepleri parlamenterler tarafından temsil edilebilir. Üstelik tekrar seçilmek isteyen siyasal yapılanmalar toplumsal aktörlerin taleplerini dikkate almak ve optimum seviyede uzlaştırmak durumunda kalırlar. Öte yandan, iktidara gelme ya da iktidarda kalma durumu herhangi bir demokratik sürece bağlı olmayan hükümetlerin böyle bir mecburiyeti yoktur. Onlar kendilerini iktidara getiren ya da iktidarda tutan grupların imtiyazlarını sağlamakla zaten kendi siyasal ikballerini garanti altına aldıkları için toplumsal talepleri göz ardı edebilirler.

Bu konuyla ilgili en önde gelen çalışmalardan birisi Bruce Bueno de Mesquita vd. tarafından ortaya konan "seçmen teorisidir" (*selectorate theory*). Bu yaklaşımın en temel önermesi, yöneticilerin hükümette kalma konusundaki isteğidir. Ancak bunu başarmak için mutlaka bir "kazananlar koalisyonu"na (*winning coalition*), yani verdiği destekle liderin hükümette kalmasını sağlayan ve bunun karşılığında bir imtiyaz bekleyen kitleye, ihtiyaç duymaktadır. Seçmen teorisine göre, demokratik ve otokratik yönetimler arasındaki fark bu noktada ortaya çıkar. Otokratik yönetimler iktidarlarını sürdürmek için küçük bir kazananlar koalisyonuna ihtiyaç duyar ve geniş seçmen kitlesinin desteğini umursamayabilir. Kendisine destek veren küçük sınıfa kamu kaynaklarından imtiyazlar (*privileged goods*) sunma konusunda zorluk yaşamaz çünkü diğer vatandaşlar bu imtiyazlardan uzak tutulurlar. Bu imtiyazlı sınıfın, ordu ve bürokrasi gibi sisteme itiraz edenleri sindirebilme yetenekleri de göz önünde bulundurulduğunda otokratik hükümetlerin daha istikrarlı oldukları iddia edilebilir. Öte yandan, demokratik ülkelerde liderlerin iktidarlarını koruyabilmeleri için dar bir koalisyon yerine geniş halk kitlelerinin desteğine ihtiyaçları vardır; ancak kendisine destek veren herkese ayrı ayrı imtiyazlar dağıtmasının kaynaklar açısından mümkünatı yoktur. Bunun yerine seçmenlerin eşit derecede ve en etkin şekilde faydalanabilecekleri mal ve hizmetleri onlara sunmak zorundadır. Ne var ki, kamu malları (*public goods*) seçmenlerin sadakatini sağlama konusunda imtiyazlı mallar (*privileged goods*) kadar etkili değildir. Hükümetin sağladığı kamu malları tatmin edicilikten uzak olduğu zamanlarda seçmenin sadakati ortadan kaybolur ve iktidara aday olan diğer siyasal aktörlere yönelir. Dolayısıyla demokrasilerde, seçmenlerin tercihleri değişebilir, statik bir hükümetten bahsetmek zordur.[41]

Bueno de Mesquita vd.'nin seçmen teorisi, pozitif Liberal Teori'nin ikinci varsayımını, yani devlet toplum ilişkilerini, anlamamız ve rejim şeklini bu

41 Bruce Bueno de Mesquita, vd. "Testing novel implications from the selectorate theory of war." *World Politics*, cilt 56, sayı 3, 2004, s. 363-388.

ilişkileri düzenleyen bir faktör olarak ele almamız gerektiğini gösteren önemli bir örnektir. Üstelik, seçmen teorisi, rejim şekli ile devletlerin çatışma başlatma eğilimleri ile ilgili de bir tespitte bulunur ve mevcut kaynakları geniş kitlelere sunmak gibi bir zorunluluk hissetmeyen otokratik liderlerin iktidarını korumak için bunu yapmak mecburiyetinde olan demokratik yönetimlere göre savaşmaya daha eğilimli olduğunu iddia eder. Zira savaşa ayrılacak kaynaklar, seçmenlere sağlanacak kamu mallarının miktarını ve kalitesini kaçınılmaz olarak düşürecektir. Bundan ötürü, demokratik ülke liderleri savaşın maliyetlerini hesaplama konusunda iktidarını dar bir koalisyona borçlu olan ve savaş durumunda bile onların sadakatine sahip olabilecek kaynakları kullanmaktan çekinmeyen otokratik liderlere göre daha ihtiyatlı davranırlar.[42]

Seçmen teorisinin rejim şekli ile devletlerin dış politika davranışları arasında kurduğu nedensellik ilişkisi bizleri pozitif Liberal Teori'nin üçüncü varsayımına taşıyabilir. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Liberal Teori daha önceki varsayımlarda ele aldığı toplum devlet ilişkilerinin karakteristiğini uluslararası sistemin yapısını incelerken bir değişken olarak ele almıştır. Devletlerin politikaları ülke içindeki sivil toplum aktörlerinin beklentilerini karşılayacak ya da karşılamayacak şekilde oluştuğu argümanı, liberalleri uluslararası sistemin yapısını belirleyen değişkenin devletlerin güçleri değil devletlerin amaçları olduğu noktasına getirmiştir. Bu görüşü savunurken, Liberal Teori, özellikle yapısal Realizmin uluslararası sistem anlayışına bir eleştiri getirmiştir. Esasında her iki teori de devletlerin uluslararası sistem ile münasebetini "iki aşamalı süreç" (*two stage process*) çerçevesinde ele alır. İlk aşamada devletler kendi tercihlerini belirler ve ikinci aşamada da bu tercihler çerçevesinde diğer devletler ile ortak bir sonuca varmak için etkileşim içerisine girer ki, pazarlık, uzlaşma ve güç kullanımı gibi enstrümanlar bu süreçte kullanılır. Ne var ki, liberal ve realistlerin ayrıldığı en önemli nokta, bu süreçlerin birbirini etkileme sırasıdır. Realistlere göre, devletlerin tercihleri kumanda ettikleri kaynakların diğer devletlerle etkileşime girdikten sonra ifade ettiği anlama göre değişmektedir. Diğer bir ifadeyle, devletlerin uluslararası sistem içerisindeki yeri onların tercihlerini belirler. Öte yandan, Liberal Teori, devlet tercihlerinin yerel ve uluslararası sivil toplum aktörlerinin değişen ilişkilerine göre belirlendiğini ve bu tercihlerin de diğer devletlerle girilen sosyalleşme sürecinde kullanılan enstrümanları etkilediğini iddia etmektedir.[43] Dolayısıyla, Liberalizm sadece tek bir devletin tercih ve yöntemlerine odaklanan indirgemeci bir yaklaşımdan kaçınmış, sistem içerisindeki diğer devletlerin de tercih ve yöntemlerini hesaba katan sistemik bir teori önerisinde bulunmuştur.

---

42 *A.g.e.*

43 Andrew Moravcsik, *Liberalism and international relations theory*, Center for International Affairs, Harvard University, Cambridge, MA, 1992.

Pozitif Liberal Teori'nin üç ana varsayımını inceledikten sonra artık işimiz daha kolay. Artık bilimsel Liberalizmin, yukarıda sunulan teorik çerçeve içerisinde hangi değişkenlere vurgu yaparak alt dallara ayrıldığını inceleyebiliriz. Bunu yaparken, aynı zamanda, Liberalizmin güncel tartışma konu ve alanlarına değinmiş olacağız.

Robert Keohane, 1990 yılında "Uluslararası Liberalizmi Yeniden Düşünmek" (International Liberalism Reconsidered) isimli bir makale yazdı ve liberal teorisyenlerin dünya politikalarını incelerken bireye odaklanan teorik çerçeveyi muhafaza ederek daha spesifik bakış açıları geliştirdiğini iddia etti. Liberal Teori içindeki bu farklılaşma, her spesifik bakış açısının uluslararası ilişkileri incelerken belirli bir değişkene daha çok vurgu yapmasından kaynaklanıyordu. Keohane, yapılan bu spesifik çalışmaları dört başlık altında topladı ve bu çalışmaları Liberal Teori'yi farklı yorumlayan perspektifler olarak tanımladı.[44]

İlk perspektif "cumhuriyetçi Liberalizm"dir (*republican Liberalism*). Benzer bir bakış açısına normatif Liberalizmin filozoflarından Immanuel Kant'ın görüşlerini incelerken tanık olmuş ve cumhuriyet yönetimlerinin, kalıtsal yollarla edinilen iktidarlardan daha farklı bir dış politika üreteceği argümanıyla karşılaşmıştık. Cumhuriyetçi Liberalizm de çıkış noktası olarak yasama organının yürütme erkinin eylemlerini denetleyebileceği ve sınırlandırabileceği önermesini kullanmaktadır. Cumhuriyetçi Liberalizm, pozitivist bir etkiyle, ülke içindeki kurumsal kompozisyon ile barış arasında bir nedensellik bağı kurar. Önerdiği neden-sonuç ilişkisini test etmek için ise net kavramsallaştırmalara ihtiyaç duymaktadır. Mesela Michael W. Doyle, "Demokratik Barışın Üç Sütunu" (Three Pillars of Democratic Peace) isimli makalesinde serbest ve adil seçimlerle yetinmemiş, toplanma ve ifade hürriyeti gibi bireysel özgürlük alanları için anayasal garantilerin olmasını ve serbest piyasa ekonomisinin dokunulmazlığını da demokrasi tanımı içerisine eklemiştir.[45] Doyle benzer bir kavramsallaştırmayı, 1983 yılında yayınlanan "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs" (Kant, Liberal Miraslar ve Dış İlişkiler) isimli makalesinde de kullanmış ve 1800 yılından itibaren yaptığı tanıma uyan devletlerin birbirleriyle hiç savaşmadığını tespit etmiştir.[46] Bahsi geçen makale aynı zamanda pozitif Liberal Teori'nin başvurduğu araştırma yöntemlerini anlamamız açısından da gayet incelenmeye değer bir eserdir.

İkinci perspektif ise ticari Liberalizmdir (*commercial Liberalizm*) ve ulus-

44 Robert O. Keohane, "International Liberalism Reconsidered", J.Dunn (der.), *The Economic Limits to Modern Politics,* Cambridge University Press, 1990, s. 165-194.

45 Michael W. Doyle, "Three pillars of the liberal peace", *American Political Science Review,* 2005, s. 463-466.

46 Michael W. Doyle, "Kant, liberal legacies, and foreign affairs", *Philosophy & Public Affairs,* cilt 12, sayı 3, 1983, s. 205-235.

lararası ticaretin gelişmesinin uluslararası barışa zemin hazırlayacağı noktasından hareket eder. Buna göre, ticaret sınıfının etkinliğini arttırması, çatışma başlatma eğilimine sahip olan yönetici elitin aleyhine bir gelişmedir; çünkü onların iktidar alanını sınırlar. Üstelik farklı ülkelerdeki tüccarlar kendi aralarındaki işbirliğinin devam etmesi için altında yaşadıkları devletlere paralel olarak barışçıl bir bütünlük oluşturur ve devletlerin işbirliklerine zarar vermeyecek politikalar üretmesini talep ederler. Pozitif Liberal Teori, uluslararası ticareti karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon kavramları çerçevesinde ele alma eğilimindedir. Örneğin, Polachek ülkelerin karşılıklı bağımlılıktan elde ettikleri kazançları korumak için çatışmadan imtina ettiklerini yazar.[47] Öte yandan, Gelpi ve Grieco daha karmaşık bir analiz yapar ve demokratik ülke yönetimlerinin iktidarda kalabilmek için halkın refahını arttıracak politikalara yöneldiklerini ve bunu başarmak için ise uluslararası ticarete başvurduklarını iddia ederler.[48] Dolayısıyla, karşılıklı bağımlılık barışa yol açtığı gibi aynı zamanda bütün aktörler için rasyonel bir tercih olduğunu iddia etmek hatalı olmayacaktır. Uluslararası ticaretin devletlerarası ilişkilere yaptığı etkiyi sadece "çatışmadan kaçınmak" politikasıyla sınırlandırmayan ve ona entegrasyona yol açmak gibi bir misyon da atfeden Schmitter[49] ve Haas[50] gibi bilim insanlarının dikkat çektiği kavram ise "yayılma etkisi"dir (*spillover effect*). Bu etki, artan uluslararası ticaretin devletlerin siyasal gündemlerini de etkileyeceğini ve siyasal bir bütünleşmeye de yol açacağını öne sürmektedir. Bu argümanların ampirik olarak ele alındığı çalışmalara da disiplinde rastlamak mümkündür. Oneall vd., karşılıklı bağımlılık, demokrasi ve uluslararası çatışma kavramları arasındaki ilişkiyi 1950-1985 yılları arasındaki diyadik (ikili) ilişkileri inceledikleri "The Liberal Peace: Interdependence, Democracy and International Conflict 1950-1985" (Liberal Barış: Karşılıklı Bağımlılık, Demokrasi ve Uluslararası Çatışma 1950-1985) isimli çalışmalarında açıklamaya çalışmış ve elde ettikleri data ve bunların analizi sonucunda Liberal Teori'nin önermelerinin hak ettiği takdire mazhar olamadığını ileri sürmüşleridir.[51]

Liberal Teori'nin üçüncü perspektifi uluslararası kurumların devlet dav-

47 Solomon William Polachek, "Conflict and Trade", *Journal of Conflict Resolution,* cilt 24, sayı 1, 1980, s. 55-78.

48 Christopher F. Gelpi ve Joseph M. Grieco, "Democracy, Interdependence, and the Sources of the Liberal Peace", *Journal of Peace Research,* cilt 45, sayı 1, 2008, s. 17-36.

49 Philippe C. Schmitter,." Three Neo-Functional Hypotheses about International Integration", *International Organization,* cilt 23, sayı 1, 1969, s. 161-166.

50 Ernst B. Haas, "The study of regional integration: reflections on the joy and anguish of pretheorizing", *International Organization,* cilt 24, sayı 4, 1970, s. 607-646.

51 John R. Oneal ve Bruce M. Russet, "The classical liberals were right: Democracy, interdependence, and conflict, 1950-1985", *International Studies Quarterly,* cilt 41, sayı 2, 1997, s. 267-294.

ranışları üzerinde yaptığı etkiyi inceleyen "düzenleyici Liberalizm"dir (*regulatory Liberalizm*). Albert Hirschman'ın ifadesiyle uluslararası kurumların devlet davranışları üzerinde etkili olabileceği fikri, oyunu belli kurallar içinde oynamanın ve hırslı gündemlerden kurtulmanın çıkarları takip etmek açısından daha akılcı bir yöntem olduğu düşüncesine dayanır.[52] Liberal Teori'nin günümüzdeki yorumu, Kant'ın cumhuriyetçi federalizm ilkesini elbette ki takdir eder ve işbirliğinin en ideal formu olarak düşünür; ancak uluslararası kurallar ve kurumların sadece demokratik devletler için değil demokratik olmayan devletler için de rasyonel bir tercih olduğunu savunur. Arthur Stein'a göre, kendi çıkarlarını düşünen devletler istedikleri optimal sonuçları alabildiği sürece kendilerini bir uluslararası rejimin düzenlemelerine tabi tutmak gibi bir ihtiyacı hissetmez. Uluslararası ilişkileri düzenleyen yapıların ortaya çıkması için "*pareto deficient*" denilen ve devletlerin kendileri için en iyi sonuç getirecek davranışları sergiledikleri zaman toplu olarak zarar uğrayacakları durumda ortaya çıkar.[53] Diğer bir ifadeyle, ortak çıkarlar için birlikte hareket etme ihtiyacı, düzenleyici kurumlara olan ihtiyacı arttırır. Keohane ve Nye'ın "karmaşık karşılıklı bağımlılık" (*complex interdependence*) teorisi ise günümüz uluslararası ilişkilerinde birlikte hareket etme ihtiyacının kaçınılmaz olarak arttığına işaret eder. Zira realistlerin geleneksel dünyasında devletlerarası ilişkileri belirleyen en önemli gündem güvenlik iken ve diğer gündemler yeteri kadar ciddiye alınmazken artık dünyada gündemler arasında hiyerarşi kaybolmuş ve konular çeşitlenmiştir. Artık, sosyal, ekonomik ve çevresel konular da güvenlik kadar uluslararası ilişkileri etkileyen sorunlar üretmeye başlamıştır. Bu çeşitlenen konuların ürettiği sorunları çözümlemek için ise uluslararası örgütlere duyulan ihtiyaç artmıştır. Üstelik uluslararası örgütlerin anarşik bir sistem içerisinde düzen arayışı, güçlü devletlerin çıkarlarını öncelleyen bir yaklaşım içerisindedir; çünkü rejimin devamını sağlayacak olan norm ve kurallar bütün üye devletler için aynıdır. Bu durum ise zayıf devletlerin de etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, zayıf devletler belirli kurallar çerçevesinde oluşturulan örgütlere katılarak hem belirli bir konuyu siyasi bir gündemle ilişkilendirmeyi ve siyasi bir pazarlık gücü elde etmeyi başarabilir; hem de bir devlet-bir oy sistemi sayesinde materyal olarak kendilerinden daha güçlü devletlere karşı kendi aralarında koalisyonlar kurup kendi çıkarlarını savunabilirler.[54]

Burada sorulması gereken soru, devletlerin kendilerini sınırlandırdıkla-

52 Albert O. Hirschman, *The passions and the interests: Political arguments for capitalism before its triumph*, Princeton University Press, 1997.

53 Arthur A. Stein, "Coordination and collaboration: regimes in an anarchic world", *International Organization*, cilt 36, sayı 2, 1982, s. 299-324.

54 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown, Boston, 1977, s. 23-37.

rı bir uluslararası rejime duydukları sadakatin nereye kadar devam edeceğidir. Bu soruya Axelrod ve Hamilton cevap verir; işbirliğinin ürettiği faydaların dışında kalmayı seçmek ile evrim sürecinde yeterli hayatta kalma becerisini gösterememek arasında bir bağ kurar. Zira onlara göre işbirliği yapmak tarafların aynı anda en fazla kazanç ile ayrılacağı tek seçenektir. Onlar, bunu daha anlaşılır kılmak için "mahkûmun ikilemi" (*prisoner's dilemma*) modelini kullanır ve tarafların işbirliği yaptıkları veya bencilce davrandıkları durumlarda farklı sonuçlarla karşılaştıklarını gösterirler. Bu modeli biraz somutlaştırmakta fayda vardır. Suçları henüz kesinleşmemiş iki tutuklunun farklı odalarda ancak aynı anda sorgulandıklarını gözümüzün önüne getirelim. Eğer her iki zanlı da suçunu inkâr eder ya da sessiz kalırlarsa serbest kalacaklarını bilirler. Ancak emin olamadıkları nokta, diğer odada sorgulanan arkadaşlarının suçu itiraf edip etmeyeceğidir. Zira her iki tutukluya da suçlarını itiraf ettikleri takdirde cezalarının indirileceği teklifinde bulunulur. Eğer arkadaşları itiraf eder ve kendileri inkâr ederse cezalarını çekeceklerdir. Tutuklular, birbirlerinin ne söyleyeceğinden emin olamadıkları için, suçu itiraf edip alabilecekleri en az zararla kurtulmaya çalışırlar. Bu durum, insan doğasının kendi çıkarı için işbirliği yapmaktan kaçınacağını göstermek için kullanılmıştır; ancak Axelrod ve Hamilton, yapılan bir "mahkûmun ikilemi" yarışması sonucunda kazananın en basit strateji olan "kısasa kısas" (*tit for tat*) olduğunu yazar. Bu stratejiyi izleyen yarışmacılar işbirliğini ilk bozan taraf olmamış ve diğer aktörün hamlelerine aynı şekilde karşılık vermiştir. Sonuç olarak işbirliği yapan oyuncular en yüksek puanı toplamışlardır. Dolayısıyla, işbirliği yapmak aktörlerin seçimine bırakılan bir olgu olmakla beraber bu işbirliğinden kaçınmanın bedelini aktörler ödeyecektir. Bu işbirliğinin temel normu ise ilk hamlenin işbirliğine kapıyı aralaması prensibi ve tarafların karşılıklılık ilkesi içinde ilişkilerini sürdürmesidir.[55]

Öte yandan, Robert Keohane'in işbirliği platformu olarak gördüğü uluslararası örgütlere atfettiği güvenilir bilgi sağlamak ve şeffaflık yaratma misyonu aslında "mahkûmun ikilemi" modelinde, iki farklı odada aynı anda sorguya çekilen tutukluların arasındaki duvarın kalkması anlamına da gelebilir. Böylece, işbirliği yapmak en iyi olanın hayatta kaldığı (*survival of the fittest*) bir biyolojik gerçeklik olmanın yanı sıra, kurumsal garantilere de kavuşur. Zira bilgi sahibi olmadan rasyonel davranmak pek mümkün görünmemektedir. Uluslararası örgütlerin sağladığı bilgi akışı, devletlerin akılcı davranmalarını da beraberinde getirecektir.[56]

---

55 Robert Axelrod ve William D. Hamilton, "The evolution of cooperation", *Science*, cilt 211, sayı 4489, 1981, s. 1390-1396.

56 Robert O. Keohane, "The demand for international regimes", *International Organization*, cilt 36, sayı 2, 1982, s. 325-355.

Son perspektif ise "Sosyolojik Liberalizm"dir (*Sociological Liberalizm*) ve ekonomik bağlar, uluslararası kurumlar ve rejim şekli gibi değişkenlerin yanına insanların değişen algılamalarının da devletlerarası ilişkileri etkilediği görüşünü savunur. Bu noktada liberallerin dikkatini, dünyada gittikçe artan eğitim seviyesi ve kaydedilen teknolojik gelişme çekmektedir. James Rosenau, bu durumun devlet dışı aktörlerin ulusaşırı karakterlerinin gelişmesine ve bu aktörlerin içinde yaşadıkları devletlerine duydukları sadakati paralel aidiyetlere kaymasına yaptığı etkiyi vurgulamaktadır. Zira artık gelişen telekomünikasyon, ulaştırma ve turizm sektörleri sayesinde farklı ülkelerde yaşayan insanlar birbirleriyle etkileşim içerisine girmiş, birbirleriyle ortak aidiyet platformları geliştirme imkânı bulmuşlardır. Bununla birlikte, devletlerin birbirleriyle yaşadıkları sorunlu dönemlerde toplumu mobilize etme ve toplumlar arası düşmanlık yaratma gücü de azalmıştır.[57] Nur Bilge Criss tarafından *Doğu Batı* dergisi için kaleme alınan "Barışı Olmayan Savaş" isimli makale, Birinci Dünya Savaşı'nı oluşturan şartlardan birisi olarak o dönemin matbuatının toplumların ulusal karakterine aşırı vurgu yapan çizgi romanlarını da sayar. Criss, savaşın sebepleri konusunda genel olarak ihmal edilen sosyolojik bir boyuta vurgu yapmış ve kendisi ile diğer toplumlar arasındaki farkı popüler kültür yoluyla abartma eğiliminin devletlerarası çatışma potansiyelini beslediğinin altını çizmiştir.[58] Ancak Büyük Savaş öncesi dünya değişmiştir ve Tusicisny *Dünya Değerler Indeksi*'nin (*World Values Survey*) sağladığı verileri baz alarak yaptığı araştırmada devletlerarası işbirliğinin devam edebilmesi için sadece devleti yöneten elitin değil, aynı zamanda devlet dışı aktörlerin de algılamalarının önemli olduğunu ve sosyal etkileşimin bu algı değişiminde rol oynadığını ortaya koymuştur.[59] Bugün, bizlerin yabancı olmadığı Erasmus ve Interrail gibi değişim ve seyahat programları bir anlamda bir ittifaka paydaş olan devletlerin halklarının sosyal etkileşimini arttırmayı amaçlamaktadır. Böylece amaçlanan biz ve onlar ayrımını muğlaklaştırmak ve vatandaşları devletin sadık birer uzantısı olmaktan çıkartmaktır.

Liberal teoriye yönelik eleştiriler

Liberal Teori de diğer bütün sosyal ve siyasal teoriler gibi eleştiriden muaf değildir. Daha önce de bahsedildiği gibi uluslararası ilişkiler disiplininin or-

57 Georg Sørensen, "Liberalism of Restraint and Liberalism of Imposition: Liberal Values and World Order in the New Millennium", *International Relations*, cilt 20, sayı 3, 2006, s. 251-272; James N. Rosenau, Citizenship in a changing global order", E. O. Czempiel (der.), *Governance without government: Order and change in world politics*, Cambridge University Press, 1992, s. 272-94.

58 Nur Bilge Criss, "Barışı Olmayan Savaş", *Doğu Batı: Düşünce Dergisi*, sayı 24, 2003, s. 29-35.

59 Andrej Tusicisny, "Security communities and their values: Taking masses seriously", *International Political Science Review*, cilt 28, sayı 4, 2007, s. 425-449.

taya çıkışıyla beraber ilk ciddi eleştiri realistlerden gelmiş ve liberal düşünce ütopyacı olarak tanımlanmıştır. Zira realistlere göre uluslararası sistemin anarşik yapısını dönüştürmenin mümkünatı yoktur ve liberal filozofların tavsiye ettiği uluslararası örgütler, uluslararası ticaret ve demokratik hükümetler gibi değişkenler devletler arası barış üretmek için yeterli olmayacaktır. Üstelik uluslararası sistemde mevcut durumdan tatmin olmuş devletlerin yanı sıra bu durumu revize etmeye çalışan devletler de vardır ve değişimi gerçekleştirmek için kaçınılmaz olarak tercih edilen yol savaşmak olacaktır. Devletleri savaşmaktan alıkoyan koşul ise güç dengesidir ve bu denge var olduğu sürece devletler savaşmaktan imtina edeceklerdir.[60]

Realistler ve liberaller arasındaki tartışma, pozitivizmin disipline hâkim olmasından sonra da devam etmiştir. "*Neo-neo debate*" olarak da bilinen bu tartışma çerçevesinde, Liberal Teori işbirliğine atfettiği barışı sağlama görevi realistler tarafından sorgulanmıştır. Realistlere göre devletler arası işbirliğinin artmış olması, devletlerin birbirlerinin niyetlerini umursamadığı anlamına gelmez. Özellikle, liberallerin işbirliği sürecinde mutlak kazanç (*absolute gain)* kavramına vurgu yapmaları ve işbirliğinin diğer tarafının ne kazandığını, yani göreceli kazancı (*relative gain*), dikkate almamaları realistlerin eleştirilerine hedef olmuştur. Bu noktada liberallere yönelik en temel eleştiri, işbirliği sonucu daha fazla kazanç elde eden tarafın gelecekteki niyetlerini de umursamıyor olmalarıdır. Zira bir tarafın göreceli olarak güçlenmesi, onun gelecek dönemde elde ettiği gücü kullanabilme ihtimalini de beraberinde getirebilir.[61]

Realizmin eleştirisi aslında çok temel bir önermeyi esas alır. Devlet dışı aktörler ile onların içinde oldukları ülkelerin devletleri arasında liberallerin iddia ettiği gibi bir ayrışma ve çatışma yoktur. Devlet dışı aktörlerin faaliyetleri devletlere rağmen değil, devletler izin verdikleri ve bundan menfaat sağladıkları için ortaya çıkmıştır. Marksist Teori ile Realizmin, Liberalizmi eleştirirken buluştukları nokta da budur. Marksistler de realistler gibi, devlet ile devlet dışı aktörler arasında bir uzlaşma olduğunu varsayar. Hatta onlara göre devlet mülkiyet sahiplerinin var olan düzenini korumak için icat edilmiş bir makinedir. Ne var ki, realistler devlet dışı aktörleri devletin uzantısı olarak görürken; Marksistler tam tersini düşünmektedirler. Ancak ortak nokta, devlet ile devlet dışı aktörler arasında liberallerin iddia ettikleri gibi bir gerilimin ve çatışmanın olmadığıdır.

Marx ve Engels'e göre devlet, üretim araçlarının sahipleri tarafından kur-

---

60 Edward H. Carr, *The Twenty Years' Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*, Macmillan&Co. Ltd., Londra, 1946, s. 11-21.

61 Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: a Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, cilt 42, sayı 3, 1988, s. 485-507.

dukları sömürü düzeninin devamını sağlamakla mükelleftir. Lenin bir adım daha ileri gider ve emperyalizm olgusunun kendi burjuvasının kârlılığını arttırmak isteyen devletlerin yeni pazar, ucuz hammadde ve işgücü bulma süreci olduğunu iddia eder.[62] Diğer bir ifadeyle, burjuva icadı bir makine olan devlet sadece kendi sınırları içinde değil, aynı zamanda uluslararası arenada da temsil ettiği sınıfın çıkarlarını korumakta ve çatışmalara sebep olmaktadır. Ne var ki, Lenin bunu iddia ederken Schumpeter'in emperyalizmin sadece askerî ve sivil bürokrasiye ve savaş sanayisi patronlarına hizmet ettiği argümanını ise pek önemsememiştir.

Liberalizm'e yönelik bir başka eleştiri de Eleştirel Teori (*critical theory*) tarafından dile getirilmektedir. Andrew Linklater'a göre Liberalizm, küreselleşmeyi üretmiştir. Aslında küreselleşme, devletlerin geleneksel egemenlik alanlarına meydan okuduğu ve onları aşındırdığı için olumlu karşılanmaktadır. Zira Eleştirel Teori insanların devletlerin egemenlik alanları içerisinde yaşamaya mahkûm edilerek, insanlık ailesinin geri kalan kısmından koparıldığını ve siyasal birer vatandaşa dönüştüğünü iddia etmektedir. Küreselleşme ise vatandaşlık ve aidiyet kavramlarını zayıflattığı için insanı ait olduğu yerde yani diğer insanların yanında konumlandırmaktadır. Ne var ki, küreselleşme sadece olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Uluslararası ticaret insanlar için yeni problemler üretmiştir. Dünyanın bir kesimi zenginleşirken başka bir kesimi kötü koşullar altında çalışarak bu zenginliği beslemektedirler. Bunun yanında, küreselleşme, çevre sorunları ve az gelişmiş bölgelerde kadın işgücünün sömürüsü gibi sorunları da beraberinde getirmektedir.[63]

Vaka incelemesi: Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri (1992-2013)

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (1992'den sonra Avrupa Birliği) arasındaki ilişkiler, 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile başladı ancak Türkiye'nin üyelik süreci bir türlü mutlu son ile biten bir hikâyeye dönüşmedi. Ne var ki, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler tekdüze bir seyir izlememiştir ve yaşanan değişimleri açıklamak için Liberal Teori'ye başvurmak gerekir. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber Avrupa Birliği'nin geçirdiği felsefi dönüşüm ve bu dönüşümün beraberinde getirdiği politika değişikliği, onun Türkiye ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Sovyet-

62 Stephen Hobden ve Richard Wyn Jones, "Marxist Theories of International Relations, Jonh Baylis, Steve Smith", Patricia Owens (der.), *The Globalization of World politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 200-223.

63 Richard Devetak, "Critical Theory", Scott Burchill vd.(der.), *Theories of International Relations*, Palgrave MacMillan, New York, 2005, s. 137-160.

ler Birliği artık Avrupa güvenliği için bir tehdit olmaktan çıkınca birliğin geleceği ile ilgili sorular zihinlerde belirmeye başlamıştır. Temel endişe, Avrupalı devletlerin kurdukları ittifakın Sovyetler Birliği tehdidinin olmadığı bir dünyada devam edip etmeyeceğiydi. Eğer Avrupa Birliği bir dış tehdide karşı kurulmuş geçici bir ittifak sistemiyse, bu tehdidin ortadan kalkması durumunda Avrupa devletleri Soğuk Savaş öncesindeki rekabet dönemine geri dönebilirlerdi. İnsanlığın son yüzyılda yaşadığı iki dünya savaşının Avrupa devletlerinin tatmin olmayan ulusal güvenlik ve çıkar arayışlarının sonucu olduğu düşünüldüğünde, bu endişe haksız sayılmazdı.[64] Ne var ki, Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendiren belirleyici koşulun ortak tehdit olmadığı ve Avrupa Birliği'nin demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisi gibi temel değerlere sahip ülkelerin oluşturduğu bir uluslarüstü örgüt olarak varlığını sürdüreceği anlaşılmıştır. Bu durum, bizlerin Avrupa Birliği'nin, birliğe üye olmak isteyen ülkelerle kurdukları ilişkiyi açıklamak için Liberal Teori'ye başvurmasını da sorunlu kılar. Zira daha önce de ele aldığımız gibi, bahsi geçen ilkeler Liberal Teori'nin devletler arası kurulabilecek ebedi barış için önerdiği kavramlardır.

Avrupa Birliği'nin 1993 yılında benimsediği Kopenhag Kriterleri, birliğe üye olmak isteyen ülkelerin demokratik, insan haklarına saygılı ve piyasa ekonomisini işletiyor olmasını şart koşmuştur. Bu durum ise Avrupa Birliği ile birliğe üye olmayı isteyen Türkiye arasındaki ilişkileri kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Zira Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde jeopolitik konumu sayesinde Avrupa Birliği üyelerinin güvenliğine sunduğu katkıya artık ihtiyaç kalmamıştır. Türkiye'den beklenen, eğer birliğe üye olmak istiyorsa, birliğin benimsediği ilkelere ve kimliğe uyum göstermesidir. Karaosmanoğlu'na göre, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde Batı tarzı siyasal, ekonomik ve sosyal normlara gösterdiği uyumsuzluk birliğin savunma politikası gereğince tolere edilmiştir; ancak bu durum Soğuk Savaş sonrasında değişmiş ve uyumsuzluk ilişkileri etkileme noktasına gelmiştir.[65] Aybet ve Baç'a göre Avrupa Birliği'nin değerler temelinde tanımladığı kimliğin amacı birliği Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik anlayışıyla alakalıdır. Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik anlayışı, Avrupa tarzı yaşam biçimini Sovyetler Birliği tehdidine karşı askerî yollarla sağlamak üzerine kuruluydu ve Türkiye'nin katkısı onun Avrupalılığının sorgulanmamasını beraberinde getirmiştir. Ne var ki,

64 Ole Waever, "Powers and Polarity in Europe: 1989-1994 Patterns", H. Mouritzen, O. Waever ve H. Wiberg (der.), *European Integration and National Adaptations*, Nova, New York, 1996, s. 30-41.

65 Ali L. Karaosmanoğlu, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", *Doğu Batı*, cilt 14, sayı 4, 2001, s. 156-166.

Soğuk Savaş sonrası oluşan dünyada tehdit üretme durumu devletlerin tekelinden çıkmıştır ve yeni güvenlik gündeminin sorunları askerî yöntemler ve jeopolitik avantajlar yerine ancak daha fazla demokrasi ile oluşabilecek istikrarlı yapıların ortaya çıkabilmesiyle çözülebilecektir.[66] Hatta Bilgin'e göre, eski usul güvenlik arayışları yeni dünya için güvensizlik üretmektedir. Türkiye bu gerçeği kabul etme konusunda Soğuk Savaş sonrası problemler yaşamıştır ve Avrupa için güvenlik üreten bir aktörden güvenlik tüketen bir aktöre dönüşmüştür.[67]

Ne var ki, 2000'li yıllara girilirken ilişkilerdeki olumsuz hava yerini umutlu bir bekleyişe bırakmıştır. Bunun sebebi ise Türkiye'nin aday üye sıfatını kazanması ve üyelik müzakereleri çerçevesinde yaptığı demokratik reformlardır. Bu durum ise Liberal Teori'nin temel önermesi olan rejim şeklinin dış politika davranışlarını etkilediği önermesi ile açıklanabilir. Özellikle barışın kendisini devam ettirmesi için ilişki içinde olan iki tarafa da yükümlülük atfeden (*dyadic*) demokratik barış önermesine göre, yönetici elitin seçimler vesilesiyle değişmesi, temel insan haklarının anayasal garantiye kavuşması ve serbest piyasa aktörlerinin özgürce etkileşim içerisinde olması gibi demokratik prensipleri benimsemiş devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin işbirliği üretecektir. Dolayısıyla, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin 2010 senesine kadar olan seyrini açıklamak için Türkiye'nin değişen ve demokratikleşen rejim karakteristiğini bir değişken olarak ele almak bizlerin Liberal Teori çerçevesinde bir analiz yapmamız anlamına gelmektedir.

Öte yandan, her iki aktör arasında yaşanan yakınlaşmanın 2010 yılından sonra ivmesini kaybettiğini iddia etmek hatalı bir yaklaşım olmayacaktır.[68] Zira, Türkiye hükümetinin ordunun iç ve dış politikadaki karar alma süreçlerindeki etkisini kırması ve bunu gerçekleştirmek için Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin gerektirdiği reformları ivedilikle yapması takdir edilse de, ilerleme raporları sivil hükümetin artan otoriteryanizminin altını çizmektedir. Diğer bir ifadeyle, ordunun siyaset üzerindeki etkisi kırılmış ancak sivilleşme süreci gerçekleşmemiştir. Zira ilerleme raporları basın özgürlüğünün tehlikede olduğu uyarısını yapmakta ve kapsamlı bir yargı reformu çağrısında bulunmaktadır. Özellikle 2013 yılında yayımlanan İlerleme Raporu, 2013 yılının Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleşen Gezi Olayları esnasında emniyet güçlerinin kullandığı orantısız şiddeti eleştirmektedir. Buna ilaveten Türkiye hükümetinin sivil toplumun taleplerini dikkate almaktan ka-

66 Gülnur Aybet ve Meltem Müftüler-Baç, "Transformations in Scurity and Identity after the Cold War: Turkey's Problematic Relationship with Europe", *International Journal*, cilt 55, sayı 4, 2000, s. 567-582.

67 Pınar Bilgin, "Turkey & The EU: Yesterday's Answers to Tomorrow's Security Problems?", *EU Civilian Crisis Management*, 2001, s. 38-51.

68 Bu makale kaleme alınırken 2013 yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu henüz açıklanmıştır.

çındığı ve bu talepler karşısında toplumu kutuplaştırıcı bir politika izlediği de raporda yer almıştır. Dolayısıyla, Gözen'in Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin idealist ve liberal kaygılar ile değil reelpolitik ve pragmatik motivasyonlarla ilerlediği için istikrarsız bir model olduğunu ileri sürdüğü tezi yaşanan dalgalanmayı açıklayabilir.[69] Zira Soğuk Savaş döneminde, Sovyet tehdidine karşı hükümetler arası düzeyde ve reelpolitik çerçevede devam eden ilişkiler, Soğuk Savaş'tan sonra liberal gündemin gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin yeni gündemlere uyum sağlaması ise ancak 90'lı yılların sonuna doğru mümkün olabilmiş, bu sürecin lokomotifliğini üstlenen Adalet ve Kalkınma Partisi ise Avrupa Birliği'ne üyelik heyecanını, birliğe giriş reformları sayesinde siyasetin dışına çektiği ordu ve bürokrasiden algıladığı tehdit azaldıkça yitirmiş gözükmektedir.

Bir uluslararası ilişkiler öğrencisi, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin 2010 senesinden sonra gösterdiği uzaklaşma durumunu açıklamak için tarafların rejim şekillerindeki değişimlere odaklanacaktır. Türkiye'nin demokratik reform dönemlerinde Avrupa Birliği ile yakınlaştığı, bu reform gayretinin kaybedildiği ve otoriterleşme eğilimlerinin yükseldiği dönemlerde ise ilişkilerin bozulmaya başladığını tespit edecektir. Dolayısıyla, iç politika ile dış politika arasındaki nedensellik ilişkisini bir vaka üzerinde test etmiş olacaktır.

Sonuç

Şunu kabul etmeliyiz: İçinde yaşadığımız karmaşık dünyayı sadece tek bir teorinin önermeleriyle anlamak ve açıklamak çok zordur. Belki bunun için Stephan Walt, uluslararası ilişkiler öğrencilerine içinde teorilerin bulunduğu bir alet çantasıyla yola çıkmalarını ve karşılaştıkları sorunları tek bir alet (teori) ile çözmeye çalışmaktan vazgeçmeleri gerektiğini salık verir. Çünkü ortada bir tane dünya ve bu dünyayı açıklamaya çalışan birçok teori vardır. Bizlerin, bilim insanları olarak, bu teorileri kullanma konusunda kendimizi özgür hissetmesi gerekir. Ne var ki, Walt'un vaat ettiği özgürlük, farklı teorilerin açıklama konularını nazikçe bölüştüğü ve birbirlerinin ayaklarına basmadıkları bir durumu elbette ki yaratmamıştır. Dolayısıyla teoriler arası tartışmalar devam etmektedir.

Ne var ki, bu çalışmamızda, Liberal Teori'nin normatif ve pozitif okullarını incelerken bu okullara getirilen eleştirilere ve ortaya çıkan tartışmalara değinmedik. Üstelik, Liberal Teorilerin değişim karşısında geliştirdiği ve literatürde kendisine yer bulan güncel yaklaşımlara da pek dokunmadık. Bu-

69 Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, cilt 2, sayı 6, 2006, s. 1-16.

nun yerine daha mütevazı bir başlangıç yapmayı tercih ettik. İlk olarak, liberal felsefenin ortaya koyduğu değer ve önermelerin insanlık tarihi içinde izini sürdük. Bunu yaparken, Liberalizm'in Realizm'den kopuk bir gelecek özleminden ibaret olmadığını, tam aksine, var olabilecekken gasp edilmiş bir tarihin yeniden mümkün olabileceğini iddia etme cüreti gösterdik. Öte yandan, liberal felsefenin davranışsalcı devrime nasıl uyum sağladığını ve düşünme sistemini nasıl yeniden kurduğunu ele almayı da ihmal etmedik. Son olarak, pozitif Liberal Teori'nin çalışma konuları ve yöntemleri üzerinde betimleyici (*descriptive*) bir inceleme yaptık. Artık, liberal bir filozofun ya da teorisyenin baktığı dünyada neleri, nasıl gördüğünü çok iyi biliyoruz.

4

REALİZM

EYÜP ERSOY

Giriş

Realizm, düşünce tarihindeki etkili tüm teori gelenekleri gibi, verdiği cevapların gerçekçiliğinden ziyade sorduğu soruların gerçekliği ile önem kazanmış ve önemini muhafaza eden, uluslararası ilişkiler teorilerinin hâkim geleneğini oluşturan teori geleneğidir.[1] Realist teori geleneğinin altyapısını oluşturan ve akademik cazibesini sürekli kılan, sorduğu soruların ve verdiği cevapların insanoğlunun bir politik yapılanma altında olmak üzere dünya siyasetinde her daim karşılaştığı veya karşılaşma ihtimalinin bulunduğu konulara dair olmasıdır. Realist teori geleneği, insanlık tarihi boyunca zaman ve mekân farkı olmaksızın ve insanlık tarihi boyunca gerçekleşen tüm politik, ekonomik, askerî ve sosyal dönüşümlere karşın, insanoğlunun mütemadiyen karşı karşıya kaldığı meseleleri ele almaktadır.

Bu soruların ve realist teori geleneğindeki çeşitli düşünürlerin bu sorulara verdikleri muhtelif cevapların neler olduğunu ifade etmeden önce, uluslararası ilişkiler teorilerine giriş kitaplarında Realizm'i tanıtan bölümlerde göze çarpan içerik ve yönteme dair eksiklikleri saptamak ve bu çalışmayı Realizm'i tanıtan diğer çalışmalardan ayıran noktaları belirtmek gerekir. Bu eksikliklerden birincisi, ilgili bölümlerde Realist teori geleneğini inşa eden düşünürleri ve eserleri tanıtmaktansa ilgili bölüm yazarlarının bu düşünür ve

1 Realist düşüncenin, pozitivist bilim anlayışı tarafından tanımlandığı tarzda bir 'teori' şeklini alması, Davranışsalcı yöntemin egemen olmaya başladığı Amerika Birleşik Devletleri'nde 1950'lerden sonra gerçekleşmiş ve en önemli 'teorik' ürününü Kenneth Waltz'un *Uluslararası Siyaset Teorisi* isimli çalışması ile 1979 yılında vermiş olması nedeniyle, bu bölümde Realizm öncelikli olarak uluslararası ilişkiler disiplininde bir teori geleneği olarak tanımlanmıştır.

eserlere dair kendi yorumlarına veya eleştirilerine yer vermeleridir.[2] Eksikliklerden ikincisi, Realist teori geleneğini inşa eden düşünürleri ve eserlerini içinde yaşadıkları zaman ve mekânın etkilerinden bağımsız ve yalıtılmış şekilde değerlendirmek ve tanıtmaktır. Üçüncü eksiklik, Realizm'in bazı temel varsayımlarının, Realist teori geleneğindeki tüm düşünürlerce kabul edilmiş varsayımlar gibi ifade edilmesidir. Bu varsayımlardan biri, tüm realist düşünürlerin insan tabiatına dair karamsar bir kanaate sahip oldukları ve bunu uluslararası ilişkileri açıklamakta bir etken olarak kullandıkları varsayımıdır.[3]

Bu bölümde, ilk olarak, Realist teori geleneği, bu geleneği oluşturan düşünürler ve eserleri üzerinden izlenecek ve düşünürler ve eserleri üzerine öznel değerlendirmelere yer verilmeyecektir. İkinci olarak, bir düşünürün fikirlerinin ve eserlerinin oluşmasında ve şekillenmesinde içinde yaşadığı zamanın ve mekânın, hayat tecrübesi ve kimliğinin etkili olması nedeniyle ilgili düşünürlerin yaşamına dair çok kısa da olsa bilgi verilecektir. Üçüncü olarak, bu bölümün çatısını oluşturacak şekilde, Realizm, her bir realist düşünürün kabul ettiği varsayımlardan müteşekkil yekpare bir teori olarak değil, analiz seviyesi temelinde farklılaşan, müşterek kabuller temelinde bir teori geleneği oluşturan, Klasik Realizm, Yapısal Realizm/Neorealizm[4] ve Neoklasik Realizm olarak adlandırılan üç farklı realist akımın biçimlendirdiği bir teori geleneği olarak tanıtılacaktır.[5]

Realist teori geleneği: Temel kabuller

M.Ö. 5. yüzyılda Yunanistan'da yaşamış Atinalı Thucydides (M.Ö. 460-395) ile 21. yüzyılda ABD'de yaşayan New Yorklu John J. Mearsheimer'ı (1947-) aynı teori geleneğinin parçaları haline getiren şey, uluslararası ilişkilere dair sordukları soruların aynı, bu sorulara verdikleri cevapların büyük oranda benzer olmasıdır. Üç farklı realist akım, başta analiz seviyesi olmak üzere

2 Örneğin, Richard Ned Lebow, yazdığı bölümde, Klasik Realizm'i Realist düşünce geleneğinin başlıca meseleleri olan beka, güvenlik ve güç temelinde değil düzen, adalet ve değişim temelinde yeniden yorumlayarak tanıtmayı tercih etmiştir. Bkz. Richard Ned Lebow, "Classical Realism", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 58-76.

3 Bkz. Robert Jackson ve Georg Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 66.

4 Yapısal Realizm, uluslararası ilişkiler disiplininde Neo-Realizm olarak da adlandırılmaktadır. Bu bölümde, hem kurucu teorisyeni Kenneth N. Waltz tercih ettiği için hem de Neoklasik Realizm ile karıştırılabileceği için Yapısal Realizm adlandırılması kullanılacaktır.

5 Birleşik bir realist teori oluşturma çabası birçok akademisyen tarafından eleştirilmiş ve hatalı bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Michael J. Smith, *Realist Thought from Weber to Kissinger*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1987; Michael W. Doyle, *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*, W. W. Norton, New York, 1997.

birçok noktada birbirlerinden farklılaşsa da beş soruya verdikleri müşterek cevaplar ile realist teori geleneğini oluşturmaktadırlar: Uluslararası ilişkilerin tabiatı nedir? Uluslararası ilişkilerin cereyan ettiği ortamın başlıca özelliği nedir? Uluslararası ilişkilerin temel aktörü kimdir? Uluslararası ilişkilerin temel aktörünün öncelikli amacı nedir? Uluslararası ilişkilerde temel aktörün amaçlarına ulaşmak için kullandığı başlıca araç nedir?

İlk soruya cevap olarak, realistler, kaynağı olarak ister insan doğasını, ister iç politikayı, isterse de uluslararası sistemin yapısını düşünsünler, uluslararası ilişkilerin tabiatının mücadele ve rekabet olduğunda hemfikirdiler. Thucydides, "anın beğenisi kazanmak için değil, tüm zamanlar için bir mülk"[6] olarak yazdığını söylediği *Peloponez Savaşı* isimli eserine "büyük bir savaş olacağı ve anlatılmaya kendinden öncekilerden daha fazla değer olacağı inancıyla, patlak verdiği andan başlayarak, Peloponezliler ile Atinalılar arasındaki savaşı" yazdığını söylerek başlar.[7] *Peloponez Savaşı*, Atina ve Sparta şehir-devletleri liderliğindeki iki ittifak arasında Helen dünyasındaki hâkimiyet için verilen askerî mücadelenin tarihidir. Hans J. Morgenthau'nın (1904-1980) en önemli eserinin adı *Milletler Arasındaki Siyaset*, alt başlığı ise *Güç ve Barış İçin Mücadele*'dir. Morgenthau'nun meşhur ifadesiyle "uluslararası siyaset, tüm siyaset gibi, güç için bir mücadeledir."[8] John J. Mearsheimer için "potansiyel rakipler üzerinde hâkim konumunu sürdürmek isteyen geçici hükümran haricinde, uluslararası sistemde statükocu hiçbir güç yoktur."[9] Diğer bir ifadeyle, uluslararası sistemde daimi bir rekabet ve mücadele vardır.

İkinci soruya cevap olarak, realistler için, uluslararası ilişkilerin cereyan ettiği ortamın başlıca vasfı, bu ortamda egemen devletler üzerinde nihai karar alıcı ve kararlarının devletleri bağlayıcı olduğu merkezi bir iktidarın mevcut olmamasıdır. Uluslararası ortamın bu temel vasfını bu anlamda ilk defa G. Lowes Dickinson (1862-1932) "anarşi" olarak tanımlamıştır. Dickinson'a göre "Avrupa'nın büyük ve trajik tarihinde, uluslararası anarşinin kesin kabulünü işaretleyen dönüm noktası... 15. yüzyılda egemen devletin ortaya çıkışıdır."[10] Realist teori geleneğinde anarşi olgusunu teorik yaklaşımının merkezine ilk yerleştiren ise Thomas Hobbes (1588-1679) olmuştur. *Leviathan* adlı eserinde, insanlar arasında düzen tesis edici bir merkezi iktidarın nasıl ortaya çıktığına dair açıklamasını, herkesin herkese karşı olduğu ve 'doğa

6 Robert B. Strassler, ed., *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War*, Free Press, New York, 1996, s. 16.

7 *A.g.e.*, s. 3.

8 Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 5. baskı, Alfred A. Knoph, Inc., New York, 1973, s. 27.

9 John J. Mearshimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001, s. 2.

10 G. Lowes Dickinson, *The European Anarchy*, The Macmillan Company, New York, 1917, s. 13.

durumu' adını verdiği bir öncü toplumsal vaziyete dayandırır. Hobbes'a göre doğa durumunda, insanlar arasında, "daimi korku ve şiddetli ölüm tehlikesi" vardır "ve insan hayatı, yalnız, sefil, iğrenç, vahşi ve kısadır."[11] Kenneth N. Waltz (1924-2013) da, aynı şekilde, anarşi olgusunu, geliştirdiği ve Yapısal Realizm adını verdiği realist teorinin merkezinde olmak üzere, uluslararası sistemin üç düzenleyici ilkesinin ilki olarak değerlendirmiştir.[12] Realistlere göre, uluslararası siyasi ortamın, ulusal siyasi ortamlar gibi hiyerarşik değil de anarşik olmasının bir neticesi olarak uluslararası ilişkilerde her bir aktör "kendi başının çaresine bakabilecek bir konuma sahip olmak zorundadır, zira bunun için güvenilebilecek başka hiçbir kimse yoktur."[13] Bu zorunluluk, kendine-yardım kavramı (*self-help*) ile ifade edilir.

Üçüncü soruya cevap olarak, realistler, uluslararası ilişkilerin temel aktörünün devlet olduğu ve uluslararası ilişkilerin esas itibarıyla devletlerarası ilişkiler tarafından belirlendiği iddiasındadırlar. Realistler için uluslararası ilişkilerde devlet-altı ve devlet-üstü çok sayıda aktör eylemde bulunmaktadır ve Waltz'ın dediği gibi "devletler, tek uluslararası aktör değildirler ve hiçbir zaman da olmamışlardır" [14] Devletleri bu aktörlerden ayıran ve onları uluslararası ilişkilerin başlıca aktörü yapan şey Max Weber (1864-1920) tarafından "belli bir arazi içerisinde meşru fiziki şiddet tekeli" olarak tanımlandığı şekliyle egemenlik iddiasının devlete ait oluşudur.[15] Egemenlik ayrıca kanun yapma ve uygulamada en üst iktidar olmayı da içerir. Kısaca, realistler için devlet, egemen devlettir. Ne var ki, realist teori geleneğinde, realist düşünürlerin devlet anlayışları tek ve aynı değildir. Yapısal realistler devletin bölünmez bir aktör olarak üniter ve rasyonel olduğu varsayımını benimserlerken, Klasik realistler ve Neoklasik realistler, devletlerin dış politikasında ve dolayısıyla uluslararası ilişkilerde başta devlet adamları olmak üzere farklı ve birbiriyle etkileşim halindeki devlet-içi etkenlerin rol oynadığı gözleminden hareket ederler.

Örneğin, Mearsheimer'ın Saldırmacı Realist yaklaşımının beş temel varsayımından beşincisi büyük güçler özelinde devletlerin rasyonel aktörler oluşudur. Mearsheimer'a göre, diğer devletlerin tercih ve davranışlarını kendi stratejilerinde hesaba katan devletler, "kendi eylemlerinin uzun vadeli oldu-

---

11 Thomas Hobbes, *Leviathan*, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 76.

12 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Waveland Press, Long Grove, 1979, s. 88. Ayrıca, uluslararası ilişkiler teorisinde anarşi söylemine dair bir çalışma için bkz. Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 8, sayı 29, 2011, s. 71-99.

13 *A.g.e.*, s. 107.

14 *A.g.e.*, s. 93.

15 Peter Lasman ve Ronald Speirs (der.), *Weber: Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 310-311

ğu kadar yakın sonuçlarını da nazar-ı dikkate alırlar."[16] Oysa, Thucydides, *Peloponez Savaşı*'nda, Korintli, Spartalı ve Atinalı devlet adamlarının izledikleri politikaların olası sonuçlarına dair rasyonel değil hissi ve basiretsiz davrandıklarını birçok örnek ile anlatır. Dolayısıyla, "Peloponez Savaşı, savaşa müdahil olan çeşitli güçlerin liderleri tarafından verilen dikkate şayan derecede kötü hükümlerin ihtimal dışı silsilesinin bir neticesidir."[17] Yine de tüm realistler, uluslararası ilişkileri etkilemede her egemen devletin aynı derecede etkili olmadığı, etkili aktörlerin güçlü olan büyük devletler olduğu kanaatindedirler ve uluslararası ilişkilere dair açıklama ve incelemelerinde bu kanaatten yola çıkarlar. Thucydides, Peloponez Savaşı'nın en güçlü aktörleri olan Atina, Sparta ve Korint şehir-devletlerindeki gelişmeleri değerlendirirken Mearsheimer'ın eserinin ismi *Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi*'dir.

Dördüncü soruya cevap olarak, realistler, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devlet için öncelikli amacın, anarşik ortamda hayatta kalma olduğu fikrindedirler. Beka, hayati bir saiktir. Devletler ve devletleri yönetenler, öncelikli olarak devletlerin "toprak bütünlüğünü ve iç siyasi düzenlerindeki özerkliğini idame ettirme peşindedirler."[18] Realistlere göre, devletlerin amaç hiyerarşisinde, hayatta kalma, devlet için öncelikli hedeftir çünkü "beka devletlerin sahip olabileceği diğer tüm amaçlara ulaşmak için bir önşarttır."[19] Realistler, "hayatta kalma saikinin ötesinde, devletlerin hedeflerinin nihayetsiz şekilde çeşitli" olduğu düşüncesini paylaşırlar.[20] Realist kabullerden bir tanesi de, hayatta kalma amacıyla güvenliklerini sağlama ve sürdürme çabasıyla kuvvetlerini, özellikle de askerî imkânlarını, artırmaya çalışan devletlerin, hiçbir zaman birbirlerinin niyetlerinden emin olamayacağıdır. "Niyetler, aniden değişebilir, demek ki bir devletin niyetleri bir gün mülayim ve diğer gün hasmane olabilir."[21]

Bu durum, ilk defa John H. Herz (1908-2005) tarafından tanımlanan güvenlik ikilemi durumuna yol açar.[22] Güvenlik ikilemine yol açan dinamikler kısaca şu şekilde tanımlanır: "Başkalarının niyetleri ile ilgili basitleştirilemez bir belirsizliğin olduğu ortamda, bir aktörün aldığı güvenlik tedbirleri, diğerleri tarafından tehditkâr olarak algılanır; diğerleri kendileri korumak için adımlar atarlar; bu adımlar da ilk aktör tarafından, diğerlerinin tehlike-

16 Mearsheimer, *The Tragedy*, s. 31.

17 Richard Ned Lebow, *Tragic Vision of Politics: Ethics, Interests and Orders*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 89.

18 Mearsheimer, *The Tragedy*, s. 31.

19 Waltz, *Theory*, s. 91.

20 *A.g.e.*, s. 91.

21 Mearsheimer, *The Tragedy*, s. 31.

22 John H. Herz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, cilt 2, no. 2, 1950, s. 157-180.

li olduklarına dair ilk varsayımını doğrular nitelikte yorumlanır."[23] Sonuç olarak, "kimsenin asla tamamıyla güvende hissedemeyeceği böyle bir rakip birimler dünyasında, güç mücadelesi devam eder ve güvenlik ve güç biriktirmenin fasit dairesi sürer gider."[24] Realistler için, anarşik bir rekabet ortamında niyetlerdeki güvenilmezliğin bir sonucu da devletlerin sahip oldukları ve elde ettikleri her türlü kazancı, diğer devletlerin sahip oldukları ve elde ettikleri kazançlar ile mukayese ederek değerlendirmeleridir. Kısaca, devlet için esas önemli olan, ne kadar kazandığı değil, diğer devletlere kıyas ile ne kadar kazandığıdır. Bu durum, mutlak kazanç ve göreceli kazanç kavramları ile ifade edilir.

Beşinci soruya cevap olarak, realistler için, uluslararası ilişkilerde devletin amaçlarına ulaşmak için kullandığı başlıca araç güç'tür. Morgenthau'nun genel ifadesiyle, "siyaset, insanoğlu üzerinde güç için bir mücadeledir ve nihai hedefi ne olursa olsun güç, birincil amaçtır ve onu [gücü] elde etme, muhafaza etme ve izhar etme tarzları siyasi eylemin tekniklerini belirler."[25] Realistler, uluslararası ilişkilerinin 'geçer akçesinin' güç olduğunda hemfikir olsalar da gücün tarifi ve tasnifi konusunda farklı düşünceler ortaya koymuşlardır. Örneğin, Morgenthau için genel olarak güç, "insanın diğer insanların zihinleri ve eylemleri üzerindeki denetimidir", ve özel olarak siyasi güç ise, "gücü uygulayanlar [kişiler] ile gücün uygulandı[ğı kişiler] arasındaki psikolojik bir ilişkidir."[26] Ayrıca, Morgenthau milli güç unsurlarından en önemlisi olarak, diğer farklı güç unsurlarını "entegre bir bütün olarak bir araya getiren, [onlara] yön ve ağırlık veren" bir devletin diplomasi kalitesi olarak görür.[27] Öte yandan, Mearsheimer için güç, "bir devletin kullanımına elverişli maddi kaynaklardan veya belirli malvarlıklarından daha fazla"[28] bir şey değildir ve "bir devletin etkin gücü, nihai olarak o devletin askerî kuvvetleri ve onların rakip devletlerin askerî kuvvetleri ile nasıl mukayese edildiği" ile ilgilidir.[29] Ek olarak, Morgenthau ve Mearsheimer gibi bir kısım realistler gücün devlet için bizatihi bir amaç olduğu görüşünü benimserken, Waltz gibi bir kısım realistler gücün devlet için, başta güvenlik olmak üzere, başka amaçlar için bir araç olduğu görüşünü benimserler.

---

23 Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Cornell University Press, New York, 1997, s. 17.

24 Herz, "Idealist Internationalism and", s. 157. Ayrıca, bkz, Ali Bilgiç, "Güvenlik İkilemini Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmaları'nda Yeni Bir Perspektif", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 8, sayı 29, 2011, s. 123-142.

25 Hans J. Morgenthau, *Scientific Man Versus Power Politics*, University of Chicago Press, Chicago, 1946, s. 195.

26 Morgenthau, *Politics*, s. 28.

27 Morgenthau, *a.g.e.*, s. 140.

28 Mearshiemer, *The Tragedy*, s. 57.

29 Mearsheimer, *The Tragedy*, s. 55.

Uluslararası ilişkileri bir güç siyaseti olarak değerlendiren realistler için, bu güç siyasetinin başlıca dinamiklerinden birisi, dengeleme kavramı ile ifade edilen durumdur. Özellikle güvenlik ikileminin bir sonucu olarak, tehditkâr şekilde güçlenen veya bu şekilde algılanan ve mevcut durumun değişmesinden yana olan bir devlete (revizyonist) karşı, mevcut durumun devamından yana olan diğer devletler (statükocu), genelde ittifaklar şeklinde bir araya gelerek ilk devlete karşı başta askerî olmak üzere muhalif tedbirlere başvururlar. Örneğin, Thucydides'e göre, "Atina'nın gücündeki büyüme ve bunun Sparta'da uyandırdığı korku, savaşı [Peloponez Savaşı (M.Ö. 431-404)] kaçınılmaz kılmıştır."[30] Diğer bir ifadeyle, Peloponez Savaşı, Atina'nın Helen dünyasındaki hâkimiyet çabası ile, bu hâkimiyeti bir tehdit olarak değerlendiren Sparta'nın dengeleyici karşı çabası arasındaki bir mücadeleden ibarettir. Realistler tarafından, uluslararası ilişkilerde bu tür çaba ve karşı çabaların oluşturduğu denge durumu, güç dengesi kavramı ile ifade edilir.[31] Öte yandan, realistler arasında, güç dengesine dair farklı değerlendirmeler vardır. Örneğin, Klasik ve Neoklasik realistler, güç dengesinin, devlet ve devlet adamları tarafından iradi olarak tesis edildiğini ve korunduğunu, güç dengesinin bozulmasında devlet adamlarının kararlarının etkilli olduğunu, kısaca güç dengesinin doğal ve kaçınılmaz bir durum olmadığını savunurlar.[32] Yapısal realistler için ise, güç dengesi, devlet ve devlet adamlarının niyet ve amaçlarından bağımsız olarak, anarşik sistemin kendiliğinden ortaya çıkardığı doğal ve kaçınılmaz bir durumdur.[33]

Yukarıda izah edilen beş müşterek kabul temelinde şekillenmiş bir teori geleneği olsa da, Realist teori geleneğinde, analiz seviyesi temelinde farklılaşan, uluslararası ilişkiler disiplininde ortaya çıkış sırasına göre Klasik Realizm, Yapısal Realizm/Neorealizm ve Neoklasik Realizm olarak adlandırılan üç farklı realist akım mevcuttur. Uluslararası ilişkileri anlamak, açıklamak ve öngörmek için, Klasik Realizm, insan tabiatı ve davranışından, Yapısal Realizm, uluslararası sistemden, Neoklasik Realizm ise, devlet-içi etken-

30 Strassler, ed., *The Landmark*, s. 16.

31 Güç dengesi kavramına ve siyasetine dair bir inceleme için, bkz. T. V. Paul, James J. Wirtz ve Michel Fortmann (der.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004.

32 Örneğin, bu görüşü savunanlardan biri, Realist teori geleneğinin önemli temsilcilerinden Amerikalı tarihçi ve diplomat Henry A. Kissinger'dır (1923-). Vienna Kongresi (1815) sonrasında "yeni uluslararası düzenin", Avrupalı devlet adamı ve diplomatlar tarafından "güç ve ahlâk, güvenlik ve meşruiyet arasındaki bağlantıya dair yeterli bir farkındalık ile yaratıldığı" görüşü için bkz. Henry A. Kissinger, *A World Restored: The Politics Conservatism in A Revolutionary Age*, Grosset & Dunlap, New York, 1964, s. 318.

33 Yapısal realizme göre, "ister bazı veya tüm devletler bilinçli olarak bir denge tesis ve idame etmeyi amaçlasın veya ister bazı veya tüm devletler evrensel hâkimiyeti amaçlasın, güç dengeleri şekillenme eğilimindedir." Waltz, *Theory*, s. 119.

lerden yola çıkar. Uluslararası ilişkileri belirlerleyen en önemli etken, Klasik, Yapısal ve Neoklasik Realizmlere göre, sırasıyla insanın yapısı, devlet sisteminin yapısı ve devletin yapısıdır.[34]

Klasik realizm

Klasik realizm, uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin insanın yapısı, yani doğası, niyetleri, kararları ve davranışları olduğu kabulünden hareket ederek devletlerin dış politikasını ve devletlerin birbirleriyle ilişkilerini inceler. Klasik realist düşünürler, ulularararası ilişkilerin, insanın bireysel, toplumsal veya politik yaşamının dışında müstakil bir alan olarak görmedikleri için uluslararası ilişkilere dair bütüncül bir yaklaşıma sahiptirler. Bu nedenle, örneğin, ulusal politika ile uluslararası politikayı yalıtılmış ayrı alanlar olarak değil birbirlerini etkileyen alanlar olarak değerlendirirler ve ayrıca, uluslararası ilişkilerin ahlâk boyutu hakkında açıklama ve tavsiyeler geliştirmişlerdir. Realist teori geleneğinin teşekkülü açısından, Klasik realist düşünürler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sistematik bir şekilde incelenecek ve farklı çağdaş realist düşünürlerce farklı şekillerde sentezlenecek mevzuları açıklama, yorumlama ve tartışmaları nedeniyle, Realist teori geleneğinin köşetaşları olarak değerlendirilebilirler. Realist teori geleneğindeki en önemli Klasik realist düşünürler, Thucydides (M.Ö. 460-395), Niccolo Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-1679), Carl von Clausewitz (1780-1831), Edward H. Carr (1892-1982) ve Hans J. Morgenthau'dır (1904-1980).

Thucydides, M.Ö. 431-404 yılları arasında Atina ve Sparta şehir-devletleri liderliğindeki ittifaklar arasında cereyan etmiş Peloponez Savaşı'na Atina ordusunda bizzat katılmış, savaşta Amphipolis şehrini savunmak üzere Trakya'ya gönderilmiş Atinalı bir generaldir. Thucydides, şehri savunmada başarısız olunca 20 yıllık sürgün ile cezalandırılmış ve sürgün dönemi boyunca devam etmekte olan savaşı gözlemleyerek *Peloponez Savaşı* isimli meşhur eserini yazmıştır.[35] Thucydides eserine, Peloponez Savaşı'nın asıl sebebi olarak "Atina'nın gücündeki büyüme ve bunun Sparta'da uyandırdığı korku"[36] olduğunu söyleyerek başlar. Süreç olarak ise, İyon denizi kıyısındaki (bugünkü Arnavutluk) küçük bir şehir-devleti olan Epidamnus, çevresindeki

34 Kenneth Waltz, 'uluslararası ilişkiler tahayyülleri' adını verdiği analiz seviyesi temelinde farklılaşan yaklaşımları, savaşın sebepleri konusu özelinde, ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bkz. Kenneth. N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 1959.

35 Thucydides'in fikirlerini uluslararası ilişkiler teorisi bağlamında tartışan güzel bir çalışma için, bkz. Lowell S. Gustafson (der.), *Thucydides' Theory of International Relations: A Lasting Possession*, Lousiana State University Press, Lousiana, 2000.

36 Strassler, s. 16.

köylerdeki isyan ile başa çıkamayıp tabi olduğu Korkira'dan yardım ister. Korkira'nın yardım talebini reddetmesi üzerine, bir başka şehir devleti olan Korint'ten yardım ister. Korint'in yardım talebini kabul etmesi üzerine, Korkira ile Korint arasında savaş çıkar ve savaş esnasında Korkira, Atina'ya ittifak teklif eder. Atina'nın bunu kabul etmesi üzerine Korintliler, Sparta'ya ittifak teklif eder ve Sparta'nın bu teklifi kabul edip Atina'ya savaş ilan etmesi sonucunda 29 yıl sürecek savaş başlar.[37] Realist teori geleneği açısından, Thucydides, ilk defa olmak üzere, belli bir sebep-sonuç ilişkisi içinde, daha sonra ittifak, dengeleme, strateji, caydırıcılık, silahlanma yarışı, güç dengesi ve diplomasi gibi kavramlar ile açıklanacak, şartlar, olaylar ve politikalara dair açıklamalar geliştirmiştir.

Bu açıklamalarında Thucydides, savaşın başlamasında ve devam etmesinde, şehir devletlerinin içindeki gelişmelerin, özellikle devlet adamlarının tavır ve kararlarının etkili olduğunu ortaya koymaktadır. İster Sparta'nın Atina'ya savaş kararı aldığı mecliste, ister Atina'nın Sicilya'ya harekât kararı aldığı mecliste olsun, Thucydides, meclislerdeki hem barış taraftarı hem de savaş taraftarı grupların görüşlerine yer vererek, karar alma süreçlerine dikkat çeker.[38] Realist teori geleneği açısından Thucydides'in eserindeki en meşhur metin, Melos şehir-devletine gönderilen Atinalı elçiler ile Meloslular arasında geçen diyalogdur. Atinalılar, teslim olmalarını istedikleri Meloslulara, güç siyasetinin en ham ifadesi ile "hakkın, dünya sürdükçe, güçte eşit olanlar arasında bir mesele olduğunu, güçlülerin yapabilecekleri şeyi yapmalarına karşın, zayıflarının çekmeleri gerektikleri ızdırabı çektiklerini" söylerler. Savaşta tarafsız kalmak isteyen Meloslular'ın cevapları, adalet, Tanrı ve Sparta ile muhtemel ittifakları üzerine olur. Nihayetinde, Meloslular teslim olmaz ve Melos, Atina tarafından işgal edilir.[39] Peloponez Savaşı'nı ise Atina kaybetmiştir.

16. yüzyıl İtalya'sında, Floransa şehir-devletinde memur ve diplomat olarak görev yapan Machiavelli, Floransa'nın 1512'de düşmesi üzerine memuriyetten uzaklaştırılmış ve zamanını siyaset, felsefe ve tarih konularında eserler vermeye ayırmıştır. *Prens* isimli eserini, yöneticiler için bir siyaset kılavuzu olarak yazmış ve Floransalı yönetici Lorenzo di Medici'ye (1449-1492) ithaf etmiştir.[40] Machiavelli bu eserinde yöneticiye, "biri hukukla, biri kuvvet-

37 Strassler, s. 16-49.

38 Sparta'nın Atina'ya savaş ilan etme kararı aldığı meclisteki tartışmalar için, bkz. Robert B. Strassler, ed., *The Landmark*, s. 38-49. Atina'nın Sicilya'ya harekât kararı aldığı meclisteki tartışmalar için, bkz. Strassler, s. 366-378.

39 Burada, genel kanaatin aksine, Thucydides'in Atinalıların bu tür, sadece güç temelli anlayış ve iddialarına taraftar olmadığı, bilakis muhalif olduğu belirtilmelidir. Thucydides'in Peloponez Savaşı'na dair kişisel yaklaşımının ayrıntılı bir değerlendirilmesi için, bkz. Lebow, *The Tragic*, s. 65-114.

40 Machiavelli'nin fikirlerinin uluslararası ilişkiler bağlamında tartışıldığı bir çalışma için, bkz. Mikael Hornqvist, *Machiavelli and Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

le olmak üzere rekabetin iki yolu olduğunu, ilk yöntemin insanlar için ikinci yöntemin hayvanlar için münasip olduğunu ve ilk yöntem sıklıkla yetersiz olduğu için ikincisine başvurmanın gerekli olduğunu" söyler.[41] "İnsanın ve hayvanın doğalarını bilgece kullanmasını bilmesi gereken" yönetici, eğer hayvan doğasını kullanacaksa, "hayvanlar arasından tilki ve aslanı seçmelidir" çünkü "aslan, kendisini tuzaklara karşı koruyamaz, tilki kendisini kurtlara karşı savunamaz."[42] Machiavelli, yöneticilerin, bir rekabet alanı olan siyasette, hukuk ile hareket etmesi gerektiği, eğer bu mümkün değilse, güç (aslan) ve kurnazlık (tilki) ile hareket etmesi gerektiği düşüncesindedir. Realist teori geleneği açısından, Machiavelli'nin siyasetin 'olması-gereken' temelinde değil 'olan' temelinde icra edilmesi tavsiyesi önemlidir. Machiavelli'ye göre, "yapılması gereken için yapılanı terk eden kişi, kendi muhafazasından ziyade kendi yıkımını öğrenir."[43] Yönetici, ideal olana göre değil, gerçek olana göre davranmalıdır.

Realist teori geleneği açısından bir diğer önemli nokta, Machiavelli'nin devletin bekası için yöneticilerin genel ahlâk anlayışına aykırı hareket edebileceği ve etmesi gerektiği düşüncesidir. Machiavelli, yöneticinin, insanların yaptıklarında iyi insanlar olarak görüldüğü her iyi şeye riayet edemeyeceğini çünkü "devleti idame ettirmek için, kendi yeminine, hayırseverliğe, insaniyete ve dine aykırı davranmaya çoğu zaman mecbur olduğunu", ayrıca "mümkün olduğu müddetçe iyiden ayrılmaması, ama zaruret halinde kötülüğe nasıl gireceğini bilmesi gerek[tiğini]" belirtir.[44] Başta devletin bekası ve güvenliği olmak üzere, siyasetin yöneticiler üzerine yüklediği mesuliyetlerin bireysel ahlâktan farklı olan başka tür bir siyasi ahlâk oluşturduğu düşüncesi, Weber tarafından 'mesuliyet ahlâkı' kavramı ile ifade edilmiş[45] ve Morgenthau tarafından 'uluslararası ahlâk' kavramı altında tartışılmıştır.[46]

Thomas Hobbes, 17. yüzyıl İngiltere'sinde iç siyasette Kraliyetçi görüşleri ile tanınmış, Thucydides'in *Peloponez Savaşı*'nı ilk defa Yunancadan İngilizceye çevirmiş, meşhur eseri *Leviathan* ile İngilizcede ilk genel siyaset teorisini ortaya koymuş bir İngiliz filozofudur.[47] Hobbes, insanlar arasında düzen tesis edici bir merkezi iktidarın nasıl ortaya çıktığına dair açıklamasını, her-

41 Niccolo Machiavelli, *The Prince*, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 58.

42 *A.g.e.*, s. 58.

43 *A.g.e.*, s. 52.

44 *A.g.e.*, s. 59-60.

45 H. H. Gerth ve C. Wright Mills (der.), *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York, 1958, s. 120.

46 Morgenthau, s. 225-256.

47 Hobbes'un uluslararası ilişkilere dair fikirlerini inceleyen bir çalışma için, bkz. Murray Forsyth, "Thomas Hobbes and the External Relations of States", *British Journal of International Relations*, cilt 5, no. 3, 1979, s. 196-209.

kesin herkese karşı olduğu ve 'doğa durumu' adını verdiği bir öncü toplumsal vaziyete dayandırır. Hobbes'a göre doğa durumunda, insanlar arasında, "daimi korku ve şiddetli ölüm tehlikesi" vardır "ve insan hayatı, yalnız, sefil, iğrenç, vahşi ve kısadır."[48] Bu farazi anarşi durumundan düzene geçişin, insanların tüm gücü *Leviathan* adını verdiği bir merkezi egemen iktidara devrederek ona tabi olmaları ile mümkün olduğunu savunur. Hobbes'a göre "insanları, bir miktar ceza korkusuyla, sözleşmelerini icraya eşit derecede mecbur edecek bir zorlayıcı güç olmalıdır."[49] Realist teori geleneğinde, anarşi olgusunu hem iç siyasete hem dış siyasete dair teorik yaklaşımının merkezine ilk yerleştiren Hobbes olmuştur. Uluslararası ilişkilerde, "tüm zamanlarda, krallar ve egemen iktidar sahipleri, bağımsızlıkları nedeniyle, daimi kıskançlıklarda ve gladyatörlerin hal ve tavırlarında olmuşlardır."[50] Realist teori geleneği açısından, Hobbes'un anarşik ortamdaki rekabet ve çatışmayı, aktörlerin saikleri ile açıklayan yaklaşımı önemlidir.[51] Hobbes'a göre, bir merkezi egemen iktidarın bulunmadığı doğa durumunda, herkesin herkese karşı olduğu bir savaş hüküm sürer çünkü "insanın tabiatında, üç ana çekişme sebebi buluruz. İlk olarak, rekabet; ikinci olarak, güvensizlik; üçüncü olarak, şan."[52] Bunların "birincisi insanı kazanç için, ikincisi emniyet için, üçüncüsü itibar için [başka insanları veya toprakları] işgal ettirir."[53]

Prusya ordusunda generalliğe kadar yükselen ve Napolyon Savaşları'nda (1803-1815) görev alan bir Alman subayı olan Clausewitz'in tamamlayamadığı eseri *Savaş Üzerine*, savaşın tabiatı, teorisi ve unsurları üzerine ayrıntılı, sistematik ve aynı zamanda felsefi bir incelemedir ve modern stratejik çalışmalar disiplininin kurucu metinlerinden biridir.[54] Clausewitz, savaşın, 'kâğıt üzerindeki savaş' dediği teorideki savaş ve 'gerçek savaş' dediği pratikteki savaş olarak iki şekli olduğunu ve bu ikisini birbirinden ayıran etkenlerin, 'sürtünme' kavramı ile ifade ettiği, başta insan unsurundan kaynaklananlar olmak üzere, savaş esnasında ortaya çıkan öngörülemeyen etkenler olduğunu belirtir.[55] Realist teori geleneği açısından, Clausewitz'in savaşın, siyase-

48 Thomas Hobbes, *Leviathan*, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 84.

49 *A.g.e.*, s. 95.

50 *A.g.e.*, s. 85.

51 Anarşik ortamdaki rekabet ve çatışmayı, aktörlerin saikleri ile açıklayan yaklaşım, realist teori geleneğinde önemli bir yer tutar. Klasik realist yaklaşımla, uluslararası ilişkileri aktörlerin saikleri ile açıklayan güncel ve önemli bir çalışma için, bkz. Richard Ned Lebow, *A Cultural Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

52 Hobbes, *Leviathan*, s. 83.

53 *A.g.e.*, s. 83.

54 Clausewitz'in uluslararası ilişkilere dair fikirlerini inceleyen bir çalışma için, bkz. Hugh Smith, "The Womb of War: Clausewitz and International Politics", *Review of International Studies*, cilt 16, no. 1, 1990, s. 39-58.

55 Carl von Clausewitz, *On War*, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 66.

tin dışında müstakil bir alan olmadığı, siyasetin bir parçası olduğu düşüncesi önemlidir. Kısaca, her politika savaş olmasa da her savaş politiktir. Clausewitz'e göre, "siyaset... savaşın içinde teşekkül ettiği rahimdir"[56] ve "savaş, sadece bir siyasi eylem değildir, ki gerçek bir siyasi vasıtadır, başka araçlar ile sürdürülen siyasi etkileşimin bir devamıdır."[57] Clausewitz, savaşın siyasi sebepler ile ortaya çıktığı ve bu nedenle, savaşın icrasında, savaşı ortaya çıkaran temel siyasi sebeplerin belirleyici olduğu ve olması gerektiği görüşündedir.[58]

Uluslararası ilişkilerin kendi ifadesiyle 'yeni bir bilim olarak' ortaya çıktığı Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, İngiliz tarihçi ve diplomat Edward H. Carr, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından çok kısa bir süre sonra yayınlanan *20 Yılın Krizi 1919-1939: Uluslararası İlişkiler Çalışmasına Bir Giriş* isimli eserinde, "felaketin [İkinci Dünya Savaşı] yakın ve kişisel sebeplerinden daha çok, altında yatan ve önemli sebeplerini analiz" etmiştir.[59] Carr'a göre, İkinci Dünya Savaşı'nın esas sebebi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası pratik siyasete ve teorik siyasi düşünceye hâkim olan, özünde 'menfaatlerin ahengi' düşüncesine dayanan ve güç siyasetinin şart ve gereklerini gözardı eden 'ütopyacı' anlayıştır. Realist teori geleneği açısından, Carr, ütopyacı olarak adlandırdığı idealist-liberal teori geleneğinin, dönemindeki uluslararası siyasette barışı tesis ve muhafaza etme konusunda büyük oranda başarısız olmuş muhtelif perspektif ve politikalarına sert eleştiriler getirmiştir.[60] Bu nedenle Carr, uluslararası ilişkiler disiplininde 'ilk büyük tartışma' denilen realist-idealist tartışmasının en önemli realist taraflarından biri olarak kabul edilir.[61]

Klasik realizmin en etkili ve meşhur temsilcisi Hans J. Morgenthau'dur. 1904 yılında Almanya'da dünyaya gelen Morgenthau, Avrupa'daki akademik kariyerinde uluslararası hukuk alanında uzmanlaşmış, Almanya'da Yahudilere yönelik baskılar şiddetlenince 1937 yılında ABD'ye göç etmiş ve Chica-

56 *A.g.e.*, s. 100.

57 *A.g.e.*, s. 28.

58 *A.g.e.*, s. 28. Ayrıca, Clausewitz ile Kant arasındaki müşterek noktalara dikkat çeken dikkate değer bir çalışma için bkz. Ali Karaosmanoğlu, "Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 4, sayı 14, 2007, s. 161-183.

59 E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, The Macmillan Press, Londra, 1981, s. xi. Carr'ın uluslararası ilişkilere dair fikirlerini inceleyen bir çalışma için, bkz. Graham Evans, "E. H. Carr and International Relations", *British Journal of International Studies*, cilt 1, no. 2, 1975, s. 77-97.

60 Carr, ütopyacılığın realist eleştirisini eserinin ikinci bölümünde yapar. Bkz. Carr, *The Twenty*, s. 22-94.

61 Mearsheimer, Carr'ın uluslararası ilişkiler akademisyeni olarak çalıştığı İngiltere, Galler'deki Aberystwyth Üniversitesi'nde verdiği E. H. Carr Hatıra Dersi'nde bu konuyu uluslararası ilişkiler disiplininin güncel durumu bağlamında tartışmıştır. Bkz. John J. Mearsheimer, "E. H. Carr vs. Idealism: The Battle Rages On", *International Relations*, cilt 19, no. 2, 2005, s. 139-152.

go Üniversitesi'nde uzun yıllar ders vermiştir.[62] Morgenthau, uluslararası siyasetin, siyasetin bir parçası, siyasetin ise hayatın bir parçası olduğu ve ayrıca siyasetin ve siyasetin temel dinamiklerinin evrensel olduğu düşüncesindedir. Bu düşünce temelinde yazdığı *Milletler Arasındaki Siyaset: Güç ve Barış İçin Mücadele* isimli eserinde kendi ifadesiyle 'uluslararası siyasetin realist bir teorisini' ortaya koyar.[63] Siyasi güç, güç mücadelesi, milli güç, güç dengesi, uluslararası ahlâk, uluslararası hukuk, egemenlik, silahsızlanma, uluslararası teşkilatlar ve diplomasi gibi konulara yaklaşımını şekillendiren ana ilkeleri, 'siyasi realizmin altı ilkesi' olarak eserin başında belirtir. Morgenthau'ya göre, ilk olarak, "siyaset, genelde toplum gibi, kökenleri insan tabiatında olan nesnel kanunlar tarafından yönetilir."[64] İkinci olarak, "siyasi realizme, uluslararası siyaset arazisi içinde yolunu bulmasına yardımcı olan ana işaret levhası, güç açısından tanımlanan menfaat kavramıdır."[65] Diğer bir ifadeyle, devlet adamları, güç açısından tanımlanan menfaat temelinde düşünür ve davranırlar.

Üçüncü olarak, "Realizm, anahtar kavramı olan güç olarak tanımlanan menfaat kavramının evrensel olarak geçerli nesnel bir kategori olduğunu varsayar, ancak bu kavrama kati olarak sabitlenmiş bir anlam atfetmez." Ayrıca, Morgenthau, aynı ilkenin açıklamasında, menfaat gibi gücün de siyasetin özünde evrensel olarak mevcut olduğunu ama anlamının siyasi ve kültürel şartlara göre değişebileceğini belirtir. Dördüncü olarak, "siyasi realizm, politik eylemin ahlâki öneminin farkındadır" ancak "evrensel etik ilkelerin, devletlerin eylemlerine soyut evrensel formülleştirmeler ile uygulanamayacaklarını, ama zaman ve mekânın somut şartları içerisinde süzül[erek değerlendirilmeleri] gerektiğini belirtir."[66] Beşinci olarak, "siyasi realizm, evreni yöneten ahlâki kanunları, belirli bir milletin ahlâki hevesleri ile özdeşleştirmeyi reddeder."[67] Altıncı olarak, siyasi realizm, özellikle iktisat ve hukuktan farklı olmak üzere, siyasi alanın özerkliğine inanır.[68]

Morgenthau, teorilerin yapısı ve açıklayıcı gücüne dair, bir teorinin en fazla yapabileceği şeyin "bir alternatifi seçmenin diğer alternatifi seçmeye gö-

62 Morgenthau'nun uluslararası ilişkiler disiplinindeki mirasını muhtelif açılardan değerlendiren güzel bir çalışma için, bkz. Michael C. Williams (der.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans J. Morgenthau in International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

63 Burada, *Milletler Arasındaki Siyaset: Güç ve Barış İçin Mücadele* isimli eserin Morgenthau'nun sağlığında beş baskı yaptığı, Morgenthau'nun baskılar arasında ciddi sayılabilecek değişiklikler ve güncellemeler yaptığı ve bu bölümde incelenen eserin baskısının beşinci ve son baskı olduğu vurgulanmalıdır.

64 Morgenthau, s. 4.

65 Morgenthau, *Politics*, s. 5.

66 *A.g.e.*, s. 10.

67 *A.g.e.*, s. 10-11.

68 *A.g.e.*, s. 11.

re muhtemel neticelerini ve hangi alternatifin gerçekleşmesinin veya başarılı olmasının diğer alternatife göre daha muhtemel olduğu şartları ifade etmek" olduğu iddiasındadır.[69] Morgenthau'nun bu iddiasına meydan okuyarak, uluslararası ilişkilerin şartlara göre değişmeyen, evrensel olarak geçerli dinamiklerini tesbit etme iddiası ile ortaya çıkan Realist teori geleneğinin ikinci ana akımı, Yapısal Realizm'dir.

Yapısal Realizm

Yapısal Realizm, uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin uluslararası sisteminin yapısı olduğu kabulünden hareket ederek devletlerin dış politikasını ve devletlerin birbirleriyle ilişkilerini inceler. Uluslararası sistem, uluslararası sistemin yapısı ve temel dinamikleri, uluslararası sistemdeki aktörler, uluslararası yapı ile aktörler arasındaki etkileşim ve aktörler arasındaki ilişkilere dair akademik çalışmalar uzun zamandır yapılıyor olmasına karşın, Realist teori geleneğinde, tüm bu unsurları, tümdengelimsel yönteme dayalı olarak en kapsamlı ve kendi içinde tutarlı bir uluslararası sistem teorisi şeklinde sentezleyen siyaset bilimci, 1979 yılında yayınladığı *Uluslararası Siyaset Teorisi* isimli eseriyle Kenneth N. Waltz (1924-2013) olmuştur.[70] Bununla birlikte, Realist teori geleneğinde, Yapısal Realizm'in temel kabulleri temelinde uluslararası ilişkilerin çeşitli boyutlarına dair yapısalcı bir perspektif ile kapsamlı akademik çalışmalar ortaya koymuş birçok sosyal bilimci mevcuttur. Bu isimlerden önde gelenler arasında Robert Gilpin, Joseph M. Grieco ve Christopher Layne sayılabilir.[71]

69 Hans J. Morgenthau, "The Purpose of Political Science", James C. Charlesworth (der.), *A Design for Political Science: Scope, Objectives, and Methods*, American Academy of Political and Social Science, Philadelphia, 1966'dan alıntılanarak Richard Ned Lebow, "Classical Realism", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 70-71.

70 Örneğin, daha önce ifade edildiği gibi, uluslararası sistemin temel dinamiklerinden olan güvenlik ikilemi 1948 yılından beri akademik olarak çalışılan bir konudur. Bkz. Herz, "Idealist Internationalism and". Bu çalışmada, uluslararası ilişkilerin farklı boyutlarını, uluslararası sistem seviyesinde inceleyen ve açıklayan Realist teori geleneğinde çeşitli yapısal teorik yaklaşımlar olmasına karşın, Yapısal Realizm, kurucu metin olan Kenneth N. Waltz'ın *Uluslararası Siyaset Teorisi* isimli kitabı üzerinden anlatılacaktır.

71 Robert Gilpin'in önemli çalışmalarından birkaçı için bkz. Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981; Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, New Jersey, 1987; Robert Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press, New Jersey, 2001. Joseph M. Grieco'nun önemli çalışmalarından birkaçı için bkz. Joseph M. Grieco, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, cilt 42, sayı 3, 1988, s. 485-508; Joseph M. Grieco, *Cooperation Among Nations: Europe, America, and Non-tariff Barriers to Trade*, Cornell University Press, New York, 1990; Joseph M. Grieco ve G. John Ikenberry, *State Power and World Markets: The International Political Economy*, W. W. Norton, New York, 2003. Christopher Layne'in

Waltz, Realist teori geleneğinde Yapısal Realizm/Neorealizm olarak adlandırılan yeni bir akım tesis eden bu eserinin ilk cümlesinde, eseri yazmaktaki amaçlarının, "uluslararası siyaset teorileri ile konuya [uluslararası siyasete] yönelik teorik olarak önemli olma iddiasındaki yaklaşımları incelemek", "mevcut teorilerdeki kusurları düzelten bir uluslararası siyaset teorisi inşa etmek" ve "inşa edilen teorinin bazı uygulamalarını incelemek" şeklinde sıralamıştır.[72] Waltz'ın, bu amaçlarını sırası ile gerçekleştirme çabasında, eseri boyunca, ulusal siyasi sistem ile uluslararası siyasi sistem arasında mukayeseler yaparak aralarındaki *farklılıkları*, siyasi sistem ile iktisadi sistem arasıda mukayeseler yaparak aralarındaki *benzerlikleri* vurgulaması önemlidir.

Waltz, bir uluslararası sistem teorisi inşa etmeden önce bir sistem teorisi inşa eder ve eserinin neredeyse yarısını bu konuya tahsis etmiştir. Her şeyden önce, Waltz'a göre teori, "mukayyet bir faaliyet alanı veya sahasına dair, zihnen şekillendirilmiş bir resim", "bir alanın örgütlenmesinin ve onun parçaları arasındaki bağlantıların bir tasviridir."[73] Waltz, teorileri, indirmegeci teoriler ve sistemik teoriler olarak ikiye ayırır. İndirgemeci teori "[sistemin] parçalarının davranışı ile ilgili bir teoridir" ve indirgemeci teoride "bütün, parçalarının vasıfları ve etkileşimleri bilinerek anlaşılır."[74] Ancak, Waltz, bir sistemdeki birimlerin davranışlarının ve bu birimler arasındaki etkileşimlerin, yalnızca onların amaçlarını, niteliklerini ve aralarındaki ilişkileri bilmekle anlaşılamayacağı, aralarındaki etkileşimlerin sonuçlarının bu şekilde öngörülemeyeceği kanaatindedir. Waltz, teori inşasında veya teorileştirmede, aktör davranışları ile sistemik eğilimleri açıklayan, kısaca 'içeriden-dışarıya' denilen teorik yaklaşımları, indirgemeci teori kavramı altında reddeder.

Waltz, indirgemeci teoriye alternatif olarak sistemik teoriyi benimser. Sistemik teoriler, analiz seviyesi olarak, sistemi oluşturan birimlerde değil sistemin kendisinde işleyen dinamikler ile ilgilenir. Sistem, yapı ve etkileşim halindeki birimler olmak üzere iki farklı unsurdan oluşur. Yapı ise, parçalarının düzenlenişi ile tanımlanır.[75] Waltz'a göre, sistemik teorinin amacı, kısaca, yapı ve etkileşim halindeki birimlerin olmak üzere bir sistemin iki seviyesinin nasıl işlediğini ve etkileştiğini göstermektir.[76] Waltz, ayrıca, bir teo-

---

önemli çalışmalarından birkaçı için bkz. Christopher Layne, "Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", *International Security*, cilt 17, sayı 4, 1993, s. 5-51; Christopher Layne, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", *International Security*, cilt 31, sayı 2, 2006, 7-41; Christopher Layne, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Cornell University Press, New York, 2006.

72 Waltz, *Theory*, s. 1.

73 Waltz, s. 8.

74 Waltz, s. 18, 60.

75 Waltz, s. 80.

76 Waltz, s. 40.

rik yaklaşımın sistemik teori olarak değerlendirilebilmesi için, sistem seviyesindeki unsurların bilgisinden, sistemdeki birimlerin davranış ve etkileşimlerinin sonuçları hakkında, birtakım beklentiler tesbit edebilmesi gerektiği düşüncesindedir.[77]

Daha sonra, Waltz, uluslararası sistemin yapısını inceler. Waltz'a göre, uluslararası sistemin yapısını tanımlayan üç unsur bulunmaktadır. Birincisi, uluslararası yapının kendisine göre düzenlendiği veya tanzim edildiği ilkedir. İkincisi, birimlerin farklılaşması ve işlevlerinin belirtilmesidir. Üçüncüsü, birimler arasında kabiliyetlerin dağılımıdır.[78] Waltz, ilk olarak, uluslararası yapının kendisine göre düzenlendiği ilkeyi tartışır. Merkezi ve hiyerarşik olan ulusal siyasi sistemlerde, sistemin parçaları alt-üst ilişkisi içinde olmasına karşın, merkezi olmayan ve anarşik uluslararası siyasi sistemlerde her bir parça diğer parçalara resmi olarak eşittir ve "kimse buyurmaya yetkili değildir, kimse itaat etmeye mecburi değildir."[79] Kısaca, uluslararası sistemin 'düzenleyici ilkesi', anarşidir.

Burada ilk akla gelen soru, düzenleyici ilkesi, anarşi olan yani düzenleyen merkezi bir iktidarın bulunmadığı bir uluslararası yapının ve bu yapıda düzenin nasıl var olduğu sorusudur. Waltz, bu soruya cevap verebilmek için mikroekonomik teoriye başvurur. Mikroekonomik teoriye göre, "pazar, amaçları ve çabaları, bir düzen yaratmaya yönelik değil, içsel olarak tanımladıkları kendi menfaatlerini toplayabildikleri her türlü araçla tatmin etmeye yönelik olan... ayrı birimlerin faaliyetlerinden hasıl olur."[80] Birimler kendileri için davransalar da, neticede onların davranışlarından, bu davranışlardan bağımsız bir varlığı ve gücü olan, birimlerin denetim altına alamadığı ve birimlerin davranışlarını etkileyen ve kısıtlayan bir yapı ortaya çıkar.[81] Bunun gibi, Watz'a göre, uluslararası yapı, münferit devletlerin kendi menfaatlerini düşünen davranışlarından kendiliğinden ortaya çıkar ve onların davranışlarını etkileyen ve kısıtlayan bağımsız bir varlığı ve gücü vardır. Ayrıca, Waltz, bu anarşik uluslararası yapıda, devletler için öncelikli saikin hayatta kalma olduğunu varsayar. "Beka saikinin ötesinde, devletlerin amaçlarının sonsuz derecede çeşitli olabileceğini" kabul eden Waltz için beka temel saiktir çünkü "beka, devletlerin sahip olabileceği diğer tüm amaçlara ulaşmak için bir önşarttır."[82]

Waltz, ikinci olarak, uluslararası sistemdeki birimlerin karakterini tartışır.

77 Waltz, s. 50.
78 Waltz, s. 88.
79 Waltz, s. 88.
80 Waltz, s. 90.
81 Waltz, s. 90.
82 Waltz, s. 91.

Ulusal siyasi sistemlerdeki tabiatı itibarıyla alt-üst ilişkileri içeren hiyerarşik yapı, bu sistemlerin parçaları arasında işlevleri açısından bir farklılaşmayı beraberinde getirir. Buna karşın, uluslararası siyasi sistemdeki tabiatı itibarıyla alt-üst ilişkileri içermeyen anarşik yapı ise, bu sistemin parçaları arasında işlevleri açısından bir benzerliği beraberinde getirir. Dolayısıyla, "uluslararası-siyasi sistemlerin birimleri olan devletler, icra ettikleri işlevler ile resmi olarak ayrışmazlar."[83] Waltz'a göre, bu durumun bir sonucu olarak, birimlerin işlevsel olarak aynı olduğu "uluslararası yapılar, sadece düzenleyici ilkedeki bir değişim yoluyla veya, bu olmadığı takdirde, birimlerin kabiliyetlerindeki değişimler yoluyla farklılaşır."[84]

Burada ilk akla gelen soru, uluslararası sistemin başlıca birimleri olarak neden devletlerin ele alındığı sorusudur. Waltz, devletlerin uluslararası sistemdeki tek aktör olmadıklarını kabul etmekle beraber "yapıların, içlerinde gelişen tüm aktörler ile değil sadece belli başlı olanları ile tanımlandığı" düşüncesini öne sürer.[85] Waltz, burada da mikroekonomik teoriye başvurur ve ekonomistlerin bir pazarın yapısının, o pazarda rekabet eden şirketlerin sayısı ile tanımlanması gibi, uluslararası sistemin yapısının bu sistemde rekabet eden devletlerin sayısı ile tanımlanabileceğini belirtir. Uluslararası sistemin başlıca birimleri olarak neden devletlerin ele alındığı sorusuna Waltz'ın ikinci cevabı, devletlerin, hem kendi hem de devlet-dışı aktörlerin onlara göre faaliyet gösterdikleri kuralları koyan ve bu kurallar bozulduğunda kuralları tekrar koyan aktörler oluşudur. Waltz'a göre, hem devletlerin hem de diğer devlet-dışı aktörlerin uluslararası sistemde "dramalarını sahneye koydukları veya kendi yeknesak işlerine devam ettikleri sahneyi", başka aktörler değil devletler kurar.[86] Yine de, Waltz'a göre devletler, egemen siyasi varlıkları ile benzer olsalar da tamamen aynı değildirler. "Devletler, karşı karşıya bulundukları görevlerde benzerdirler, ama onları icra etmekteki kabiliyetlerinde değildirler."[87] Kısaca, devletler arasındaki farklılık, sahip oldukları kabiliyetlerin farklılığıdır.

Waltz, üçüncü olarak, uluslararası sistemdeki birimler arasında kabiliyetlerin dağılımını tartışır. Tekrar edecek olursak, uluslararası anarşik sistemin işlevsel olarak farklılaşmayan birimleri olan devletler, öncelikli olarak sahip oldukları kabiliyetler ile birbirlerinden ayırt edilir. Burada, uluslararası sistemin yapısal analizi hususunda iki önemli nokta bulunmaktadır. Birincisi, kabiliyetlerin, birimlerin vasıfları olmasına rağmen, kabiliyetlerin dağılımı-

83 Waltz, s. 93.
84 Waltz, s. 93.
85 Waltz, s. 93.
86 Waltz, s. 94.
87 Waltz, s. 96.

nın sistemin vasfı olmasıdır. Kabiliyet, birime dair; kabiliyetlerin dağılımı, sisteme dairdir. İkincisi, "bir sistemin yapısı[nın], sistemin birimleri arasındaki kabiliyetlerin dağılımındaki değişimler ile değişmesi[dir]."[88]

Burada ilk akla gelen soru, devletlerin kabiliyetleri ile ne kastedildiği sorusudur. Devletler arasındaki kabiliyetlerin dağılımını bariz ve geçerli bir şekilde ortaya koyabilmek için öncelikli olarak tanımlanması gereken devlet kabiliyetlerinin ne olduğudur. Waltz'a göre devletlerin uluslararası sistemdeki konumunu belirleyen kabiliyetleri, nüfusun ve arazinin büyüklüğü, kaynaklar, ekonomik imkân, askerî güç, siyasi istikrar ve siyasi ehliyettir.[89] Waltz için, uluslararası anarşik sistemin kaotik olmamasını, uluslararası anarşik sistemde düzen olmasını sağlayan olgu ve mekanizma, güç dengesidir. Bir 'güç dengesi teorisi', asgari düzeyde hayatta kalmak ve azami düzeyde evrensel hâkimiyet sağlamak için eylemde bulunan üniter devletlerin, amaçlarına ulaşmak için uygun araçları, az çok makul yollar ile kullanma çabalarının sonucu olarak ortaya çıkar.[90] Waltz, bu çabaları iki sınıfa ayırır. Ekonomik imkânları yükseltme, askerî gücü artırma ve daha zekice stratejiler geliştirme örnekleri ile ifade ettiği dahili çabalar ve bir devletin dahil olduğu ittifakı güçlendirme ve genişletme veya muhalif bir ittifakı zayıflatma veya daraltma örnekleri ile ifade ettiği harici çabalar.[91] Birinci tür çabalar, dahili dengeleme kavramı ile, ikinci tür çabalar, harici dengeleme kavramı ile ifade edilir.

Realist teori geleneğinin ana akımını oluşturan Yapısal Realizm içinde, Yapısal Realizm'in temel varsayımlarını kabul etmekle birlikte, uluslararası sistemin işleyişine ve özellikle, sistemin yapısı ile uluslararası sistemin ana aktörleri olan devletler arasındaki dinamiklere ve etkileşime dair, aynı sorulara farklı cevaplar veren muhtelif yaklaşımlar da mevcuttur. Yapısal realistler tarafından farklı açıklamalar ile cevaplanan bu sorulardan bir tanesi de, devletlerin uluslararası sistemde ne kadar güç istediğidir. Waltz'a göre "güç, muhtemel bir kullanışlı araç olduğu için, makul devlet adamları onun uygun bir miktarına sahip olmaya çalışırlar", ancak can alıcı durumlarda, "devletlerin nihai endişesi güç için değil ama güvenlik içindir."[92] Kısaca, devletler için güç bir araçtır. Waltz, "devletlerin ilk endişesinin, gücü azamileştirmek değil sistemdeki kendi konumlarını idame ettirmek" ol-

88 Waltz, s. 144.

89 Waltz s. 131.

90 Waltz, s. 118.

91 Waltz, s. 118.

92 Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb (der.), *The Origin and Prevention of Major Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 40.

duğu iddiasındadır.[93] Kısaca, devletler güç değil güvenlik azamileştiricileridir. Yapısal Realizm'de bu yaklaşım, Savunmacı Realizm kavramı ile ifade edilir.[94]

Ne var ki, günümüzde Yapısal Realizm'in yaşayan en önemli temsilcisi olan John J. Mearsheimer (1947), devletlerin uluslararası sistemde ne kadar güç istediği sorusuna farklı bir cevap verir. Mearsheimer'a göre devletler için güç bir amaçtır ve devletler güvenlik değil güç azamileştiricileridir. Mearsheimer, Yapısal Realizm'de saldırmacı realizm kavramı ile ifade edilen bu yaklaşımı, Realist teori geleneğinin kurucu eserlerinden biri haline gelen *Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi* isimli eserinde ortaya koyar.[95] Mearsheimer, bu yaklaşımını, Yapısal Realizm'in kendine özgü bir sıralama ile belirttiği beş temel varsayımına dayandırır. Bir, uluslararası sistem anarşiktir. İki, "büyük güçler, tabiatları gereği birtakım saldırmacı askerî kabiliyete sahiptir."[96] Üç, devletler hiçbir zaman diğer devletlerin niyetlerinden emin olamazlar. Dört, büyük devletlerin başlıca amacı beka, yani hayatta kalmadır. Beş, büyük güçler, rasyonel aktörlerdir.[97]

Mearshiemer'a göre, bu beş varsayım temelinde, uluslararası sistemde, devletler için üç genel davranış kalıbı ortaya çıkar. İlk olarak, devletler birbirlerinden korkarlar. Bu korku nedeniyle, birbirlerine güvenmezler. İkinci olarak, devletler kendi güvenlikleri için başka devletlere istinat edemezler çünkü uluslararası sistemde 155 tuşlandığında devletlerin yardımına gelen bir hâkim merci bulunmamaktadır ve uluslararası sistemde "Tanrı, kendilerine yardım edenlere yardım eder."[98] Üçüncü olarak, diğer devletlerin nihai niyetlerine güvenmeyen ve kendine yardım kuralının hâkim olduğu

---

93 Waltz, *Theory*, s. 126.

94 Waltz'ın çalışmasına ek olarak, Savunmacı Realizm'in önemli metinlerinden birkaçı için bkz. Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*, Cornell University Press, New York, 1984; Thomas J. Christensen ve Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Security*, cilt 44, sayı 2, 1990, s. 137-168; Jeffrey W. Taliaferro, "Seeking Security under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, cilt 25, sayı 3, 2000/01, s. 128-161. Özellikle Posen'in çalışması sonrası, Yapısal Realizm'in içerisinde 'saldırma-savunma teorisi' ile ifade edilen, saldırmacı ve savunmacı askerî harekâtların birbirlerine karşı göreceli olarak avantajlı olmasının uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğini ve etkileyebileceğini inceleyen bir araştırma ve tartışma alanı ortaya çıkmıştır. Önemli bir çalışma için bkz. Michael E. Brown vd. (der.), *Offense, Defense, and War*, The MIT Press, Massachusetts, 2004.

95 Mearsheimer, *The Tragedy*. Realist teori geleneğinde, Morgenthau gibi, devletler için gücün kendinde amaç olduğu yaklaşımında olan düşünürler bulunmaktadır. Burada, hem Yapısal Realizm'de en önemli ayrımı ortaya koyduğu ve temsil ettiği için hem de bu yaklaşımı ortaya koyduğu eseri *Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi*, Realist teori geleneğinin kurucu eserlerinden biri haline geldiği için, saldırmacı realizm, Mearsheimer'in düşünceleri üzerinden anlatılacaktır.

96 Mearsheimer, s. 30.

97 Mearsheimer, s. 30-32.

98 Mearsheimer, s. 33.

bir uluslararası sistemde bulunan devletler, "kendi bekalarını temin etmenin en iyi yolunun, sistemdeki en güçlü devlet olmak olduğunu çabucak anlarlar."[99]

Mearsheimer, bir devlet için uluslararası sistemde en ideal durumun sistemdeki hükümran devlet olmak olduğu görüşündedir ve bu nedenle, "güç takibi, sadece hükümranlığa ulaşıldığı zaman sona erer."[100] Bununla birlikte, değişik sebeplerden dolayı, "herhangi bir devlet için küresel hükümranlığa ulaşmak neredeyse imkânsızdır" ve "bir büyük gücün ümit edebileceği en iyi netice, bir bölgesel hükümran olmak ve mümkünse yakın ve karadan ulaşılabilir bir diğer bölgeyi denetlemektir."[101] Sonuç olarak, Mearsheimer, önceki düşüncesini tadil ederek, nihai mertebede, "herhangi bir büyük güç için ideal durumun, dünyadaki *tek bölgesel hükümran* olmak" olduğunu savunur.[102] Büyük güçler, bu ideal durum için birbirleriyle daimi bir mücadele içindedirler.

Waltz, teorilerin yapısı ve açıklayıcı gücüne dair, "devletlerin amaçlarının, politikalarının ve eylemlerinin münhasır bir ilgi veya hatta merkezi bir alaka meseleleri haline geldiği takdirde", araştırmacının betimleyici seviyeye dönmeye zorlanacağı ve "basit betimlemelerden geçerli genellemelerin mantiki olarak çıkarılamayacağı" iddiasındadır.[103] Waltz'un bu iddiasına meydan okuyarak, uluslararası ilişkileri daha kapsamlı anlamak, açıklamak ve öngörmek için devletlerin amaçlarının, politikalarının ve eylemlerinin 'münhasır bir ilgi veya hatta merkezi bir alaka meseleleri' haline getirilmesi gerektiği ve bu şekilde de uluslararası ilişkilere dair 'geçerli genellemelerin mantıki olarak' çıkarılabileceği iddiası ile ortaya çıkan Realist teori geleneğinin üçüncü ana akımı, Neoklasik Realizm'dir.

Neoklasik Realizm

Neoklasik Realizm, uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin devletin yapısı olduğu kabulünden hareket ederek devletlerin dış politikasını ve devletlerin birbirleriyle ilişkilerini inceler.[104] Neoklasik Realizm kavramı ilk olarak Gideon Rose tarafından 1998'de ortaya atılmıştır. Rose'a göre Neoklasik Realizm, realisttir çünkü "bir ülkenin dış politikasının kapsamı ve eme-

99 Mearsheimer, s. 33.

100 Mearsheimer, s. 34.

101 Mearsheimer, s. 41.

102 Mearsheimer, s. 42.

103 Waltz, *Theory*, s. 65.

104 Neoklasik Realizm hakkında güzel bir çalışma için, bkz. Steven E. Lobell, Norrin M. Lipsman ve Jeffret W. Taliaferro (der.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

linin, her şeyden önce onun uluslararası sistemdeki konumu tarafından ve özellikle onun göreceli maddi güç kabiliyetleri tarafından sevk edildiği" iddiasını savunur.[105] Aynı zamanda neoklasiktir çünkü "bu tür güç kabiliyetlerinin dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve girift [olduğu] çünkü sistemik baskıların birim seviyesindeki ara değişkenler vasıtasıyla aktarılması gerektiği" iddiasını savunur.[106] Kısaca, Neoklasik Realizm, devletin yapısını, uluslararası sistemin etkileri ile devletin dış politikası arasında bir dönüşüm mekanizması olarak değerlendirir. Stephen M. Walt'un ifadesiyle, "ulusal siyaseti, güç dağılımı ile dış politika davranışı arasına bir ara değişken olarak yerleştirir."[107] Neoklasik Realizm'in ele aldığı devlet seviyesindeki başlıca etkenler, veya ara değişkenler arasında, devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin dinamikleri, toplumsal aktörlerin ve menfaat gruplarının dış politika üzerindeki etkisi, devletin siyasi ve askerî kurumlarının kurumsal kapasiteleri, ülkenin elitleri arasındaki mutabakat ve uyum ve, son olarak, devlet adamlarının ulusal ve uluslararası siyasete dair fırsat ve tehdit değerlendirmeleri sayılabilir. Burada, devletlerin anarşik uluslararası sistemdeki belirli davranış kalıplarını, devlet ve devlet adamı seviyesindeki etkenler ile açıklayan Neoklasik Realizm'in sistemik bir uluslararası ilişkiler teorisi değil, genel bir dış politika teorisi olduğu vurgulanmalıdır.

Neoklasik Realizm, Yapısal Realizm'in temel varsayımlarını kabul eder. Neoklasik Realizm de, "[uluslararası] sistemi anarşik görür, göreceli gücün önemini vurgular ve rakip güç merkezleri karşısında gücün önemine dikkat çeker."[108] Bununla birlikte, Realist teori geleneğinde Neoklasik Realizm'i, Yapısal Realizm'den farklı bir akım olarak ortaya çıkaran iki temel neden göze çarpmaktadır. Birincisi, Yapısal Realizm, devletlerin anarşik uluslararası sistemde hayatta kalmak ve diğer ilave amaçlarına ulaşmak için takip ettikleri yol ve ortaya koydukları çabaları dahili dengeleme ve harici dengeleme olarak sınıflandırır. Buna karşın, devletlerin ekonomik imkânları yükseltme, askerî gücü artırma ve siyasi kapasitelerini tahkim etme gibi dahili dengeleme politikalarına dair bir açıklama ortaya koymaz.

İkincisi, Yapısal Realizm, teorik beklentilere uymayan olağan dışı devlet davranışları hakkında açıklamalar geliştirmez. Örneğin, Yapısal Realizm, güç dengesinin sistemik bir eğilim olduğu ve uluslararası sistemde kendiliğinden şekilleneceği öngörüsünde bulunur ancak çoğu durumda devletler,

105 Gideon Rose, "Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, cilt 51, no. 1, 1998, s. 146.

106 Rose, "Review: Neoclassical Realism", s. 146.

107 Stephen M. Walt, "The Enduring Relevance of the Realist Tradition," Ira Katznelson ve Helen V. Milner (der.), *Political Science: State of the Discipline*, W. W. Norton & Company, New York, 2002, s. 211.

108 Walt, "The Enduring Relevance", s. 210.

dengeleme politikası yerine ya peşine takılma politikası gibi alternatif politikalar takip ederler ya da dengeleme politikasında başarısız olurlar. Waltz, güç dengesinin şekillenmemesi veya bazı devletlerin diğer devletlerin başarılı uygulamalarına ayak uyduramamaları gibi Yapısal Realizm'in öngörüleri ile çelişen durumların, "teorinin [Yapısal Realizm] görüş alanı dışında yatan güçler tarafından üretilen etkilere işaret ederek çok kolaylıkla açıklanabileceğini" ifade etse de, bunu yapmaz.[109]

Neoklasik Realizm kavramı göreceli olarak yeni bir kavram olsa da, Neoklasik realist çalışmalar, Realist teori geleneğinde müstakil bir akım oluşturacak şekilde, bu kavram ile ifade edilmelerinin öncesinde ortaya konulmaya başlanmıştır. Burada, Neoklasik Realist akımın teşekkülünde köşetaşları olmuş temel çalışmalardan en önemlilerini, başlıca iddiaları ile tanıtmak yerinde olacaktır. Bu çalışmalardan ilki, Stephen M. Walt'un *İttifakların Kökenleri* isimli çalışmasıdır.[110] Realist teori geleneğinde bu çalışma, genelde Yapısal Realizm akımı içerisinde değerlendirilse de devletlerin gücü değil tehdidi dengelediği iddiası, devlet adamlarının tehdit algılamaları ve değerlendirmeleri gibi uluslararası yapı ile devlet davranışı arasında konumlanan bir etkeni kabul ettiği için, Neoklasik Realizm'in öncülerinden biri olarak değerlendirilebilir. Yapısal Realizm'in güç dengesi temelinde açıkladığı ittifakların ortaya çıkışı olgusunu, Walt geliştirdiği tehdit dengesi yaklaşımı ile açıklar. İttifakları, dengeleme ve peşine takılma olarak ikiye ayıran Walt, devlet adamlarının bu iki yoldan hangisini tercih edeceğinde, güçten ziyade tehdidin belirleyici olduğunu savunur. Walt'un ifadesiyle, "devletler en büyük tehdidi oluşturan yabancı güce karşı veya [yabancı güç] ile ittifak kurmaya eğilimlidirler."[111] Walt, bir devletin oluşturduğu tehdit seviyesini belirleyen etkenleri ise, toplam güç, coğrafi yakınlık, saldırmacı güç ve, son olarak, saldırgan niyetler olarak sınıflandırır. Walt'a göre, "niyet algılamalarının, ittifak tercihlerinde özellikle hayati bir rol oynamaları muhtemeldir."[112] Kısaca, bu dört etken içinde esas belirleyici olan saldırgan niyetlerdir.

Jack Snyder, sanayileşmiş büyük güçler arasında nihayetinde bu güçlere zarar veren aşırı yayılmacılığın neden bu kadar yaygın olduğu sorusuna verdiği cevapta öncelikle iki alternatif açıklamayı tenkit eder.[113] Realist açıklamaya göre, uluslararası anarşik sistemde, saldırmacı avantaja sahip olan, kaynaklarını yayılmacı politikalar ile artırma beklentisinde bulunan ve göreceli gücü

109 Waltz, *Theory*, s. 125.

110 Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York, 1987.

111 Walt, s. 21.

112 Walt, s. 25.

113 Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York, 1991.

azalma eğiliminde olan devletler, güvenliklerini sağlamak için aşırı yayılmacı siyaset izler. Bilişsel açıklamaya göre, devlet adamları, tecrübelerinden çıkardıkları derslere olan kemikleşmiş inançları neticesinde, devlet güvenliğinin ancak yayılmacı politikalar ile sağlanabileceği sonucuna varırlar. Snyder ise, aşırı yayılmacılığa iç siyasi bir açıklama getirir. Snyder'a göre, "aşırı yayılmacılık, gerçekten de, [iç] emperyalist grupların siyasi ve propaganda faaliyetlerinin bir ürünüdür."[114] İlk olarak, bu gruplar, her grubun istediğini en fazla alacağı ve maliyetlerin vergiler vasıtasıyla topluma dağıtılacağı, karşılıklı siyasi destek temelinde koalisyonlar kurarak milli siyasetin denetimini ele geçirirler. İkinci olarak, devleti ele geçiren emperyal koalisyon içindeki gruplar, devletin propaganda kaynaklarını kendi emelleri doğrultusunda kullanırlar.[115] Sonuçta, koalisyondaki yayılmacılık taraftarı her bir grubun menfaatlerinin kuvvetlenmesi ve her bir grubun daha fazla yayılmacılık taraftarı olmasıyla, nihayetinde devlete zarar verecek olan aşırı yayılmacı siyaset ortaya çıkar.

Fareed Zakaria ise, devletlerin ilk aşamada neden yayılmacı siyaset izlediği sorusuna cevap arar.[116] Zakaria'nın 'Devlet-merkezli Realizm' kavramı ile ifade ettiği yaklaşımı birkaç temel kabule dayanır. İlk olarak, merkezi hükümet anlamındaki devlet ile millet arasında bir ayırım bulunmaktadır. İkinci olarak, devlet gücü ile milli güç arasında bir ayırım bulunmaktadır. Devlet gücü, milli güç ile devlet kuvvetinin bir yansımasıdır. Devlet kuvveti ise, devletin kendi amaçları için milli gücü kullanabilme kabiliyetidir. Diğer bir ifadeyle, devlet eliyle belirli amaçların ve menfaatlerin takibi için ortaya çıkarılmış ve şekillendirilmiş milli güç, devlet gücünü oluşturur. Üçüncü olarak, uluslararası ilişkilerin ana aktörleri devletler değil devlet adamlarıdır ve nesnel güç ölçümleri değil devlet adamlarının güç algılamalarındaki değişim belirleyicidir. Dördüncü ve son olarak, "devlet adamları, milletlerinin güç kaynaklarını ancak devlet yapısı aracılığıyla aktarılmış şekliyle kullanabilirler."[117] Zakaria, bu dört kabul temelinde, devletlerin ilk aşamada neden yayılmacı siyaset izlediği sorusuna kısaca şöyle cevap verir: "Milletler, merkezi karar alıcılar devlet gücünde göreceli bir artış algıladığı zaman kendi [milletlerin] siyasi menfaatlerini dışarıda yaymaya çalışır."[118]

---

114 Snyder, s. 17.

115 Snyder, s. 31-60.

116 Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, New Jersey, 1998. Zakaria'nın bu eseri, Tim Dunne ve Brian C. Schmidt tarafından yazdıkları Realizm bölümünde, Neoklasik Realizm'in 'anahtar metni' olarak örnek gösterilmiştir. Bkz. Tim Dunne ve Brian C. Schmidt, "Realism", John Baylis, Steve Smith ve Patricia Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 90.

117 Zakaria, s. 42.

118 Zakaria, s. 42.

Stephen van Evera, savaşın nedenlerini incelediği çalışmasında, savaşın uluslararası sistemdeki güç dağılımının değişmesi sonucu sistem içi dinamiklerin ortaya çıkardığı önceden belirlenmiş bir olgu olmadığını savunur.[119] Van Evera'ya göre, savaş, uluslararası sistemdeki değişimler ile birlikte bu değişimleri devlet adamlarının nasıl algıladığı ve bu değişimlere karşı nasıl tepki verdiğine bağlı olarak ortaya çıkan muhtemel bir olgudur. Van Evera, savaş ihtimalini artıran beş sebep ortaya koyar. Birincisi, devlet adamlarının savaşın neticesine dair 'sahte iyimserliğe' kapılmasıdır. İkincisi, bir tarafın 'ilk adım avantajına' sahip olmasıdır. Başka bir ifadeyle, saldırmanın savunmadan daha avantajlı olmasıdır. Üçüncüsü, devletler arasındaki gücün keskin bir şekilde dalgalanması neticesinde 'fırsat ve zaafiyet pencerelerinin' geniş hale gelmesidir. Dördüncüsü, kaynakların birikimli olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bir devlet için, bazı kaynakların denetiminin başka kaynakların denetimine imkân vermesidir. Beşincisi, fethin kolay olmasıdır, yani bir devletin daha az maliyet ile daha başarılı şekilde yayılmacı siyaset izleyebilmesidir.

Son olarak, Neoklasik Realizm'in köşetaşlarını oluşturan başlıca eserlerden biri de Randall L. Schweller'in *Cevaplanmayan Tehditler* isimli çalışmasıdır.[120] Schweller, güç dengesi yaklaşımının öngörülerinin aksine, devletlerin tehditler karşısında, dahili dengeleme ve harici dengeleme olarak neden yeterli derecede dengeleme yapamadığı sorusuna cevap arar. Schweller'e göre, Yapısal Realizm'in temel varsayımlarından biri olan devletlerin üniter ve kendi içinde tutarlı aktörler oluşu, gerçekçi bir kabul değildir. Buradan yola çıkan Schweller, tehditler karşısında devletlerin yetersiz dengeleme yapmasını, devlet seviyesindeki dört etken ile açıklar. Birinci etken, devletin karşı karşıya olduğu "tehdidin tabiatı ve boyutu, siyasi ve siyaset maliyetleri ve riskleri ve bir tehdit ile başa çıkmakta en etkili ve uygun olacak siyasi çare hakkındaki elit mutabakatıdır."[121] İkinci etken, elit uyumudur. Elit uyumu, "bir merkezi hükümetin siyasi liderliğinin süregiden iç bölünmeler ile ne derecede parçalanmış olduğunu ifade eder."[122] Üçüncü etken, siyasi ve sosyal bütünleşme ile ifade edilen sosyal uyumdur. Dördüncü etken ise, iktidar zaafiyetidir. Schweller, kısaca, bir devletteki elit mutabakatının, elit uyumu-

119 Stephen van Evera, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*, Cornell University Press, New York, 1999. Realist teori geleneğinde bu çalışma, genelde Yapısal Realizm akımı içerisinde Savunmacı Realist bir çalışma olarak değerlendirilse de analitik yapısı itibarıyla devlet adamlarının öznel algı ve davranışlarını açıklayıcı bir etken, veya bir değişken, olarak değerlendirmesi, onu Neoklasik realist bir çalışma olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu çalışma ayrıca, Realist teori geleneğinde devam etmekte olan 'saldırma-savunma dengesi' tartışmasının temel eserlerinden biridir.

120 Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, New Jersey, 2006.

121 Schweller, s. 11.

122 Schweller, s. 11.

nun ve sosyal uyumun az, iktidar zaafiyetinin fazla olduğu durumlarda, bir devletin tehditler karşısında yeterli derece dengeleme yapmasının muhtemel olmadığını, yetersiz dengelemenin ortaya çıkacağını savunur.

Realist teori geleneği: Hoşnutsuzluklar ve güncel yönelimler

Realist teori geleneği, uluslararası ilişkiler teorilerinin hakim geleneğini oluşturmasına karşın veya oluşturduğu için ciddi eleştirilere muhatap olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Realist teori geleneğinin hemen her boyutu, çok değişik perspektiflerden teorik, ampirik ve ayrıca ontolojik, epistemolojik ve metodolojik eleştiriler ile tenkit edilmiş ve yeni yorumlamalara konu olmuştur. Realist teori geleneğine yönelik 'eleştiri geleneği' iki farklı şekilde devam etmektedir. Birincisi, diğer teorik geleneklerden Realist teori geleneğine yöneltilen eleştirilerdir. İkincisi, Realist teori geleneği içindeki farklı akımların birbirlerine yönelik eleştirileridir.

İlk olarak, Realist teori geleneğinin temel kabulleri ve bu kabuller üzerinde inşa edilen açıklama ve yaklaşımları diğer teori gelenekleri tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Hatta denilebilir ki, diğer teori geleneklerinin Realist teori geleneğinin temel kabullerine dair ortaya koydukları eleştiriler onların temel kabullerini teşkil etmektedir. Belki denilebilir ki, diğer teoriler Realizm'e yazılan reddiyeler ve şerhlerdir. Örneğin, Realist teori geleneğinin en temel kabullerinden biri, uluslararası ilişkilerin cereyan ettiği ortamın başlıca vasfının, bu ortamdaki egemen devletler üzerinde nihai karar alıcı ve kararlarının devletleri bağlayıcı olduğu merkezi bir iktidarın mevcut olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle, uluslararası sistemin 'anarşik' olmasıdır. Liberal teori geleneği, uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul eder. Fakat, bu anarşik sistemde rekabet ve mücadele kadar işbirliğinin de çeşitli şekilleriyle mümkün olduğunu iddia eder.[123] Bu, liberal teori geleneğinin temel kabulüdür. İngiliz Ekolü adı verilen teori geleneği de, uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul eder. Fakat, devletler sisteminin (uluslararası sistem) devletler topluluğuna (uluslararası toplum) evrildiğini ve bu nedenle anarşik bir sistemden anarşik bir topluma geçildiğini veya geçilmekte olduğunu iddia eder.[124] Bu, İngiliz Ekolü adı verilen teori geleneğinin temel kabulüdür. İnşacı teori geleneği de uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul eder. Fakat anarşinin devletler tarafından inşa edildiği-

123 Klasik bir çalışma için, bkz. Robert Axelrod ve Robert O. Keohane, "Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics*, cilt 38, sayı 1, 1985, s. 226-254.

124 Klasik bir çalışma için, bkz. Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, The Macmillan Press Ltd, Londra, 1977.

ni iddia eder.[125] Bu, İnşacı teori geleneğinin temel kabulüdür.

İkinci olarak, Realist teori geleneği içindeki farklı akımların birbirlerine yönelik eleştirileri mevcuttur. Örneğin, Schweller, Neoklasik Realizm perspektifinden, Yapısal Realizm'i, güvenlik harici devlet menfaatlerini, devlet davranışlarının ardında yatan saikler olarak uluslararası siyasete dair açıklamalarında hesaba katmadığı için statükocu olmakla eleştirmektedir.[126] Mearsheimer, Yapısal Realizm perspektifinden, Neoklasik Realizm'i bir yapısal realist teori olmamakla, genel bir dış politika teorisi olmakla eleştirmektedir.[127] Lebow, Klasik Realizm perspektifinden, Yapısal Realizm'i "bilimsel bir teoriden daha ziyade yanlışlanamaz bir ideolojiye benziyor" olmakla ve "bir bilim parodisi" olmakla eleştirmektedir.[128]

Realist teori geleneğine ve bu geleneğin içindeki müstakil teorik akımlara yönelik eleştiriler ile birlikte, Realizm, hem disiplindeki bilimsel araştırmalar için bizzatihi bir araştırma konusu olması noktasında hem de yapılan bilimsel araştırmalara kavramsal ve kuramsal bir çerçeve sunması noktasında güncelliğini sürdürmektedir. Realist teori geleneğindeki güncel yönelimler, bu geleneğin içerisindeki akımlar temelinde takip edilebilir. İlk olarak, Klasik Realizm, disiplinde bir rönesans dönemi yaşıyor görünmektedir. Klasik Realizm'in Realist teori geleneğinde ve genel olarak da uluslararası ilişkiler teorileri arasında yeniden revaç bulmasının biri teorik diğeri pratik iki nedene dayandığı ileri sürülebilir. Birincisi, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde iki kutuplu yapının sona ermesi ve 11 Eylül sonrası dönemde devlet-dışı aktörlerin özellikle güvenlik politikaları bağlamında öne çıkması ile birlikte, Yapısal Realizm'in açıklayıcı gücünün daralması ve Realist teori geleneğindeki hakimiyetinin zayıflamasıdır. İkincisi, yükselen güçler olarak isimlendirilen Batı-dışı aktörlerin uluslararası sistemde ekonomi-politik ağırlıklarını artırmalarıdır. Başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere, nevzuhur aktörlerin kendilerine özgü olan veya olduğu varsayılan anlayış, yaklaşım ve davranışlarının incelenmesi çabaları, birim seviyesindeki düşünsel ve kimliksel parametrelere önem ve öncelik veren Klasik Realizm'in teorik cazibesini artırmıştır.[129]

125 Klasik bir çalışma için, bkz. Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, cilt 46, sayı 2, 1992, s. 391-425.

126 Randall L. Schweller, "Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma?", *Security Studies*, cilt 5, sayı 3, 1996, s. 90-121.

127 John J. Mearsheimer, "Structural Realism," Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 84.

128 Richard Ned Lebow, "The Ancient Greeks and Modern Realism: Ethics, Persuasion, and Power", Duncan Bell (der.), *Political Thought and International Relations: Variations on a Realist Theme*, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 26.

129 Örneğin, Helen L. Turton, disiplinin önde gelen 12 dergisinde 1999-2009 yılları arasında yayımlanan makalelerdeki 'teorik perspektifleri' incelemiştir. 21 başlık altında incelenen bu teorik

Öte yandan, Klasik Realizm'in güncelliğini korumasını temin eden unsurlardan biri olarak da, ironik bir şekilde, temel düşünsel kaynaklarını konu edinen akademik çalışmaların sürekliliği gösterilebilir. Bir örnek olarak, Realist teori geleneğinde, diğer kurucu kişilikler ile beraber Thucydides üzerine yapılan incelemeler aralıksız bir şekilde devam etmektedir.[130] Son olarak, Klasik Realizm ile Realist olmayan çeşitli teorik yaklaşımları sentezleme gayretleri, disiplinde göze çarpan güncel yönelimlerden bir diğeridir. Klasik Realizm'in çok değişkenli analizlere imkan sağlayan teorik iç-yapısı, bir kısım akademisyenleri Klasik Realizm ile Realist olmayan diğer teorik yaklaşımlar arasında benzerlikler aramaya ve bu benzerlikler temelinde yeni sentez imkanlarını sorgulamaya yöneltmiş görünmektedir.[131]

Yapısal Realizm'in Realist teori geleneğindeki hakim konumunun göreceli olarak zayıflamakta olduğu görünmektedir. Buna rağmen ve bir derece bu sebepten, Yapısal Realizm çeşitli boyutları ile güncel ve yeni yorumlara tabi tutulmaya devam etmektedir.[132] Yapısal Realizm'deki güncel yönelimlerden en kayda değer olanı ise 'dahili dengeleme' kavramı ile ifade edilen devletlerin güç birikim süreçlerinin ülke-içi boyutunu teşkil eden etkenlere literatürde giderek artan oranda başvurulmasıdır.[133] Bu durum, Yapısal Realizm'in Klasik/Neoklasik Realizm'e yakınlaşma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Yapısal Realizm ile Klasik/Neoklasik Realist akımlar arasında be-

---

perspektifler arasında, Klasik Realizm en fazla uygulanan ikinci perspektif olmuştur. Ayrıca, Yapısal Realizm'in çok önünde bir uygulama oranına sahip olduğu göze çarpmaktadır. Yapısal Realizm en fazla uygulanan sekizinci teorik perspektif olmuştur. Bkz. Helen L. Turton, *International Relations and American Dominance: A Diverse Discipline*, Routledge, Oxon, 2016, s. 122.

130 Güncel çalışma örnekleri olarak bkz. Jonathan Kirshner, "Handle Him with Care: The Importance of Getting Thucydides Right", *Security Studies*, cilt 28, sayı 1, 2019, s. 1-24; S. N. Jaffee, *Thucydides on the Outbreak of War: Character and Contest*, Oxford University Press, Oxford, 2017; Andrew N. Novo, "Where We Get Thucydides Wrong: The Fallacies of History's First 'Hegemonic' War", *Diplomacy & Statecraft*, cilt 27, sayı 1, 2016, s. 1-21.

131 Klasik Realizm'i İnşacı, Eleştirel ve Yeşil Teori yaklaşımları çerçevesinde tartışan çalışmalar için sırasıyla bkz. Richard Ned Lebow, "Thucydides the Constructivist", *American Political Science Review*, cilt 95, sayı 3, 2001, s. 547-560; Hartmut Behr ve Michael C. Williams, "Interlocuting Classical Realism and Critical Theory: Negotiating 'Divides' in International Relations Theory", *Journal of International Political Theory*, cilt 13, sayı 1, 2017, s. 3-17; Jonathan Symons, "Realist Climate Ethics: Promoting Climate Ambition within the Classical Realist Tradition", *Review of International Studies*, cilt 45, sayı 1, 2019, s. 141-160.

132 Örnek çalışmalar için bkz. Jack Donnelly, "Systems, Levels, and Structural Theory: Waltz's Theory is *not* a Systemic Theory (and Why that Matters for International Relations Today)", *European Journal of International Relations*, 22 Ocak 2019, https://doi.org/10.1177/1354066118820929; Tom Lundborg, "The Ethics of Neorealism: Waltz and the Time of the International Life", *European Journal of International Relations*, cilt 25, sayı 1, 2019, s. 229-249.

133 Örneğin, Stephen M. Walt, son kitabında ABD dış politikası ve küresel hükümranlığı bağlamında, ülke-içi etkenlerden 'dış politika elitleri' konusunu işlemiştir. Bkz. Stephen M. Walt, *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and The Decline of U.S. Primacy*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2018.

lirmeye başlayan en önemli tematik kesişim alanının ise milliyetçilik konusunun oluşturduğu öne sürülebilir.[134]

Neoklasik Realizm, Realist teori geleneğindeki en güncel akım olarak son dönemde yaygın bir şekilde farklı vakalara uygulanmaktadır.[135] Dolayısıyla, Neoklasik Realizm'in Realist teori geleneği içerisinde bizzatihi bir güncel yönelim olduğu ifade edilebilir. Ne var ki, Neoklasik Realizmin iddialarına temel teşkil eden öncüller ve bu öncüller arasındaki analitik ilişkilere dair muğlaklık tam olarak giderilmiş değildir. Bir araştırmacıya göre, bu durum Neoklasik Realizm'in "çekiciliğinin bir parçasıdır: onun muğlaklıkları akademisyenleri [N]eoklasik [R]ealizm'i sahiplenmeye ve kendi araştırma gündemlerine uyarlamaya davet etmiştir."[136] Neoklasik Realizm'in kendi içerisindeki olumsuz bir güncel yönelim olarak, Neoklasik Realizm adı altında yapılan bir kısım çalışmaların iddialarını sistemik etki ve etkenlere bağlamaksızın ortaya koymaları gösterilebilir. Oysa, Neoklasik Realizm ülke-içi etkenlerin dış politikaya etkisini inceleyen bir teori *değildir*. Neoklasik Realizm, küresel veya bölgesel, sistemik güç dengesindeki değişimleri ya ülke-içi etkenlerin nedeni olarak veya ülke-içi etkenlerin sonucu olarak ele alan, ülke-içi etkenleri mutlaka sistemik güç dengesindeki değişimlere analitik şekilde bağlayan bir teoridir. Bu durum, Neoklasik Realizm'i dış politika teorilerinden ayıran temel yapısal özelliktir.

Realizm ve Türkiye'nin 'yeni' dış politikası

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında iktidara gelmesinden sonra, Türkiye'nin dış politikada benimsediği söylemler ve ortaya koyduğu eylemler, 'yeni Türkiye dış politikası' tartışmalarını da beraberinde getirdi. Realist teori geleneği perspektifinden, Türkiye'nin 'yeni' dış politikasını kısaca söyle izah ede-

134 Örneğin, Yapısal Realizm'in en önemli temsilcilerinden John J. Mearsheimer'ın son kitabının analitik sacayağını, Realizm, Liberalizm ve milliyetçilik teşkil etmektedir. Bkz. John J. Mearsheimer, *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, Yale University Press, New Haven, 2018. Öte yandan, Neoklasik Realizm'in en önemli temsilcilerinden Randall Schweller'in ABD-Çin ilişkilerini miliyetçiliğe atıfla analiz eden güncel bir çalışması için bkz. Randall Schweller, "Opposite but Compatible Nationalisms: A Neoclassical Realist Approach to the Future of US-China Relations", *The Chinese Journal of International Politics*, cilt 11, sayı 1, 2018, s. 23-48.

135 Neoklasik Realizm'i tartışan ve tanıtan en ciddi güncel çalışma olarak bkz. Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro ve Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, New York, 2016. Neoklasik Realizm'i uygulayan güncel vaka çalışması örnekleri için bkz. Oriana S. Mastro, "It Takes Two to Tango: Autocratic Underbalancing, Regime Legitimacy and China's Responses to India's Rise", *Journal of Strategic Studies*, cilt 42, sayı 1, 2019, s. 114-152; Elias Götz, "Enemy at the Gates: A Neoclassical Realist Explanation of Russia's Baltic Policy", *Foreign Policy Analysis*, cilt 15, sayı 1, 2019, s. 99-117.

136 Kevin Narizny, "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism", *International Security*, cilt 42, sayı 2, 2017, s. 155-190, s. 188.

biliriz: Türkiye'nin dış politikası *üslub ve usul*, veya söylem ve yöntem olarak yenilenmiş, ancak *tabiat ve hedef* veya doğa ve amaç, olarak değişmemiştir.

Realizm, her bir realist düşünürün kabul ettiği ortak varsayımlardan müteşekkil yekpare bir teori değildir. Analiz seviyesi temelinde farklılaşan, müşterek kabuller temelinde bir teori geleneği oluşturan, Klasik Realizm, Yapısal Realizm/Neorealizm ve Neoklasik Realizm olarak adlandırılan üç farklı realist akımın biçimlendirdiği bir teori geleneğidir. Genel olarak, uluslararası ilişkilere dair tahlillerde, analiz seviyesi farklılaşınca, analiz birimi başta olmak üzere, ele alınan sebepler, ortaya konulan sonuçlar ve dolayısıyla nedensel mekanizmalar denilen sebep-sonuç ilişkileri de oldukça farklılaşmaktadır. Bu sebeple, Türkiye'nin 'yeni' dış politikasını farklı Realist akımlar perspektifinden incelemek yerine, Realist teori geleneğinin temel kabullerine atıfla değerlendirmek daha gerçekçi ve geçerli olacaktır.

Realizm'e göre, uluslararası ilişkilerin tabiatı mücadele ve rekabettir. Bu cihetle, pratikte söylem ve eylem temelindeki yansımaları dış politika yapıcıları tarafından iradi olarak tayin edilse de, Türkiye'nin 'yeni' dış politikasının tabiatını mücadele ve rekabet teşkil etmektedir. Belli bir mevzuda, belli bir bölgede veya belli bir teşkilatta, ister halihazır, veya statüko, için isterse değişim, veya revizyon, için olsun, Türkiye, 'yeni' dış politikasında da uluslararası sistemde mücadele ve rekabet içerisindedir. Bir sıradışı örnek olarak, 17 Aralık 2004 tarihinde, Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye, AB'ye katılım müzakereleri için başlama tarihini, Avrupa Birliği'nden restler ve sitemlerle dolu ciddi bir diplomatik mücadele sonucunda alabilmiştir.

İkinci olarak, Realizm'e göre, uluslararası ilişkilerin cereyan ettiği ortamın başlıca vasfı, bu ortamda, egemen devletler üzerinde nihai karar alıcı ve kararlarının devletleri bağlayıcı olduğu merkezi bir iktidarın mevcut olmamasıdır. Kısaca, anarşik olmasıdır. Türkiye'nin 'yeni' dış politikasında da, Türkiye'nin 'merkez ülke' olduğu siyasi coğrafyanın anarşik yapısında bir değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin 'yeni' dış politikasının maruz kaldığı sistemik etkilerde de bir değişiklik olmamıştır. Belki, Arap Baharı ile birlikte bölgesel anarşik sistem, ulusal hiyerarşik yapıların da anarşik yapılara evrildiği, 'daha anarşik (*double anarchy*)' bir sisteme evrilmektedir.

Üçüncü olarak, Realizm, uluslararası ilişkilerin temel aktörünün devlet olduğu iddiasındadır. Klasik ve Neoklasik realist akımlar, devletlerin dış politikasında başta devlet adamları olmak üzere farklı ve birbiriyle etkileşim halindeki devlet-içi etkenlerin rol oynadığı gözleminden hareket etseler de Türkiye'nin 'yeni' dış politikasını üslub ve usul olarak şekillendiren yeni dış politika eliti, dış politikada ancak ve ancak Türkiye devleti adına ve Türkiye devleti aracılığıyla hareket etmektedir ve söylem ve eylemleri Türkiye devle-

ti için bağlayıcı olmaktadır. Ahmet Davutoğlu, ilmiyenin münazırından ziyade, Türkiye'nin hariciye nazırıdır.

Dördüncü olarak, Realizm, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devlet için öncelikli amacın, anarşik ortamda hayatta kalma ve güvenliğini teminat altına alma olduğu düşüncesindedir. Türkiye'nin 'yeni' dış politikasında, Türkiye'nin güvenlik algı ve anlayışı *çeşitlense* de, örneğin, ekonomik kalkınma güvenliğin atıf noktalarından biri haline gelse de ve ontolojik güvenlik gibi yeni güvenlik yaklaşımları ortaya konulsa da, güvenlik daimi bir mesele ve öncelikli bir hedef olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin 'yeni' dış politikasında da, Milli Güvenlik Kurulu müzakere edecek konu sıkıntısı çekmemektedir.

Beşinci olarak, Realizm'e göre, uluslararası ilişkilerde devletin amaçlarına ulaşmak için kullandığı başlıca araç güçtür. Tam da bu nedenle, Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin stratejik derinliğini yeni bir bakış açısıyla tarif ve tahlil ettiği *Stratejik Derinlik* isimli çalışmasına, muhtelif güç parametrelerini ihtiva eden kapsamlı bir güç denklemi ortaya koyarak başlamaktadır. Realizm, dış politikada çeşitli güç tasavvurları olabileceğini ve çeşitli güç araçları kullanılabileceğini kabul eder. Türkiye'nin 'yeni' dış politikasında önem atfettiği yumuşak güç de, nihayetinde güçtür. Bir başka örnek olarak, dahili dengelemenin, yani ülke içi güçlenmenin, başlıca şartlarından olan ekonomik kalkınma ve istikrar, Türkiye'nin 'yeni' dış politikasında da öncelikli güç araçlarından birisidir. Realizm, araç olmanın yanında, gücün bizatihi bir amaç da olabileceğini öne sürer. İster istimal edilen bir araç olsun, ister intizar edilen bir amaç olsun, Türkiye'nin 'yeni' dış politikası, gücünü güçten almaktadır.

Özetle, Realist perspektif ile değerlendirildiğinde, Türkiye'nin 'yeni' dış politikası, *üslub ve usul*, veya söylem ve yöntem, olarak yenilenmiş olsa da, ancak *tabiat ve hedef*, veya doğa ve amaç, olarak değişmemiştir. Ancak, elbette, üslub ve usul olarak yenilenme de bir analiz gerektirmektedir. Üç farklı realist akımdan, üslub ve usuldeki bu yenilenmeyi açıklama gücüne Klasik Realizm sahipmiş gibi görünmektedir. Örneğin, diğer iki realist akımdan farklı olarak, Türkiye'nin 'yeni' dış politikasının daimi tartışmalara konu olan boyutlarından ahlâk boyutu, sadece Klasik Realizm'de incelenmiştir. İlaveten, Klasik Realizm, içeriden-dışarıya bir analitik yaklaşım ortaya koymaktadır. Son olarak, menfaat kavramı ve menfaat anlayışı daha ziyade ve daha kapsamlı şekilde Klasik Realizm'de tetkik edilmiştir. Bu nedenlerle, teorik açıdan ve ironik şekilde, Türkiye'nin 'yeni' dış politikasındaki söylemsel ve yöntemsel yenilenmeler, 'Klasik' Realizmi de yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Realist teori geleneği, düşünce tarihindeki etkili tüm teori gelenekleri gibi, verdiği cevapların gerçekçiliğinden ziyade sorduğu soruların gerçekliği ile önem kazanmış ve önemini muhafaza eden, uluslararası ilişkiler teorilerinin hâkim geleneğini oluşturan teori geleneğidir. Ek olarak, Realist teori geleneği, her bir realist düşünürün kabul ettiği varsayımlardan müteşekkil yekpare bir teori değil, analiz seviyesi temelinde farklılaşan, müşterek kabuller temelinde bir teori geleneği oluşturan, Klasik Realizm, Yapısal Realizm/Neorealizm ve Neoklasik Realizm olarak adlandırılan üç farklı realist akımın biçimlendirdiği bir teori geleneğidir.

Realist teori geleneğinde ise hâkim akım Yapısal Realizm'dir. Ne var ki Yapısal Realizm, "bir teori inşa etmemiz için gerçeklikten soyutlama yapmamız gerek[tiği], yani, gördüğümüz ve tecrübe ettiklerimizin çoğunu bir kenara koymamız gerek[tiği]" kabulüne dayanır.[137] Ayrıca, Waltz'un da kabul ettiği gibi, "az sayıdaki büyük ve önemli şeylerden bize bahseder."[138] Oysa, Lebow'un Klasik Realizm perspektifinden dediği gibi, sosyal teoriler, "insan kimliklerinin, menfaatlerinin ve saiklerinin çeşitlilik ve özlerindeki istikrarsızlık ile onların meydana getirdiği ve idame ettirdiği söylemler, sosyal uygulamalar ve kurumlar ile [aralarındaki] girift etkileşimleri bastırma değil, temsil etme gayretinde olmalıdırlar."[139] Realist teori geleneğinde bu yaklaşımı, Klasik Realizm temsil etmektedir.

Ayrıca, Yapısal Realizm, uluslararası sistemdeki devlet davranışlarını bazen sistemin yapısını değiştirecek ölçüde etkileyen devlet seviyesindeki etkenleri, analitik olarak etkisiz varsaymaktadır. Oysa, Fransız İhtilali'nden Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar, uluslararası sistemin yapısını temelinden sarsan ve değiştiren birçok gelişmenin kökenleri devletlerin içindedir. Hatta, Yapısal Realizm perspektifinden, Neoklasik Realizm'i, genel bir dış politika teorisi olmakla eleştiren Mearsheimer bile, yaptığı bir çalışmada ABD dış politikası üzerindeki devlet-içi çıkar grupların etkisini inceleyebilmektedir.[140] Realist teori geleneğinde bu yaklaşımı, Neoklasik Realizm temsil etmektedir.

Realist teori geleneğinin geleceğini, büyük oranda Yapısal Realizm ile Klasik Realizm ve Neoklasik Realizm arasındaki ilişkiler ve etkileşimler belirle-

137 Waltz, *Theory*, s. 68.

138 Kenneth N. Waltz, "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, s. 329.

139 Lebow, *The Tragic*, s. 63.

140 Bkz. John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and US Foreign Policy*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2007.

yecektir. Realizmin verdiği cevapların gerçekçiliği sorgulanmaya devam edecek olsa da sorduğu soruların gerçekliği yeni açıklamalar, yeni yorumlar, yeni eleştiriler ve hem realistler arasında hem de realistler ile realist olmayanlar arasında yeni tartışmalar ortaya çıkarmaya devam edecektir. Nihai olarak, her realist ölümü tadacak olsa da, Realist teori geleneği bakidir!

ULUSLARARASI SİYASAL TEORİ

TARIK OĞUZLU

Giriş

Bu bölümde temel olarak Uluslararası Siyasal Teori'nin Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki yerini inceleyeceğiz. Bunu yaparken de ilk olarak Uluslararası Siyasal Teori'nin ortaya çıkışına zemin hazırlayan faktörleri Siyasal Teori ve Uluslararası İlişkiler disiplinleri arasındaki ilişki bağlamında irdeleyeceğiz. Sonraki kısımda Uluslararası Siyasal Teori'nin diğer Uluslararası İlişkiler teorileriyle olan ilişkilerini inceleyeceğiz. Takip eden kısımda da Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının mercek altına aldığı ana konuları detaylı bir şekilde analiz edeceğiz. Uluslararası Siyasal Teori'nin son dönem Türk dış politikasındaki izdüşümlerini ise sonuç kısmından önce göstermeye çalışacağız. Makaleyi çalışmanın genel bir özeti ve ileriye dönük öngörülerimizle sonlandıracağız.

Siyasal Teori - Uluslararası İlişkiler bağlantısı: Uluslararası Siyasal Teori

Uluslararası Siyasal Teori, Uluslararası İlişkiler disiplininin altında yer alan bir akademik çalışma alanıdır ve bu teorik yaklaşımın içeriğine dair yapılmakta olan tartışmalar devam etmektedir. Uluslararası Siyasal Teori'nin ne olup olmadığı ya da hangi konuları incelemesi gerektiği konusunda şu ana kadar uzlaşılmış değildir. Bazı yazarlar Uluslararası Siyasal Teori'yi Siyasal Teori çalışmalarının altında incelerken, bazı yazarlar da bu alt disiplini Siyasal Teori'den ayrı olarak Uluslararası İlişkiler'in bir kolu olarak çalışmaktadırlar.

Literatürdeki hâkim görüş Siyasal Teori ile Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin birbirinden ayrı disiplinler olduğu yönündeyse de bazı bilim adamlarına göre iki disiplin arasındaki ortak noktalar çoktur ve Siyasal Teori'nin Uluslararası İlişkiler'e dair söyleyecekleri de vardır. Bu iki disiplinin kesişim kümesini Uluslararası Siyasal Teori'nin oluşturduğuna inanılır. Uluslararası Siyasal Teori'nin bu bağlamdaki birleştirici rolünü kabul eden bu çalışma, Uluslararası Siyasal Teori adı altında bir alt disiplin olduğunu ileri sürmekte ve bu alt disiplinin temel varsayımlarını ve araştırma konularını incelemektedir.

Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplini içinde geri planda kalmış olmasının bir önemli nedeni Martin Wight'ın da bir makalesinde iddia ettiği gibi Uluslararası İlişkiler disiplininin teorik çalışmalar için müsait olmadığıdır. Wight, "Why there is no International theory?" adlı makalesinde siyasal felsefe ile uğraşan düşünürlerin çalışmalarında devletlerarası ilişkilere pek yer vermediklerini öne sürer ve siyasal teorik çalışmaların daha çok devlet içi düzenle ilgilendiğini savunur.[1] Çatışmaların, tekrarların ve kaosun olduğu bir uluslararası düzlemde devlet içi siyaseti şekillendiren adalet, düzen, normatif haklar, insan hakları, vb. konularda çalışmaların yapılamayacağını iddia eder. Devlet dışı alanda (uluslararası ilişkilerde) adaletin ve ahlâklı davranışın mümkün olmayacağına inanan bu yaklaşım, Siyasal Teori kavramlarının ve değerlerinin Uluslararası İlişkiler'e uygulanamayacağına inanır.

Meşhur adalet teorisyeni John Rawls da buna benzer bir görüşü öne sürmektedir.[2] Ona göre adalet ancak sınırları ve egemenlik alanı önceden belirlenmiş bir toprak parçasında/siyasi yapıda yaşayan insanların aralarındaki ilişkilerde söz konusu olabilir. Ancak böyle bir düzlemde ortak çıkar ve değerlerden bahsedilebilir. Adaletten uzaklaşılması durumunda ise adaleti tesis edebilecek yaptırım gücüne haiz aktörler ancak böyle (egemen) yapılarda mevcuttur.[3]

Siyasal Teori ile Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin birbirinden ayrı düşmesinin ve Uluslararası Siyasal Teori'nin bu disiplinler arasında bir köprü görevi oynamasının önündeki bir diğer neden de siyasal teorik çalışmalarda etkili olan pozitivist metodolojinin benzer bir şekilde Uluslararası İlişkiler disiplinini de etkilemeye başlamasıdır. Bu yöndeki eğilimler 1950 ve 1960'lı yıllarda öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ivme kazanmış ve

1 Cynthia Weber, "Reading Martin Wight's 'Why is there no international theory?' as history", *Alternatives: Global, Local, Political*, cilt 23, no. 4, 1998, s. 451-469.

2 John Rawls, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1971.

3 Terry Nardin, "International Political Theory and the Question of Justice", *International Affairs*, cilt 82, no. 3, 2006, s. 449-465.

daha sonra bütün akademik dünyaya yayılmıştır. Davranışsalcılık ve pozitivist metodolojinin temel varsayımlarından biri, yanlışlanamayan bilginin bilimsel bilgi olmadığıdır.[4] Buna göre Siyasal Teori ve Uluslararası İlişkiler teorileri ile ilgilenen bilim adamları gözlemlenebilir, ölçülebilir, sınıflandırılabilir ve test edilebilir veriler ışığında analizler yapmalıdırlar. Tarihi, sosyolojik, felsefi, normatif ve hukuki çalışmalar yaparak Uluslararası İlişkiler disiplini bilimsel temeller üzerine oturtulamaz. Gerçekliğin ne olduğundan ziyade gerçekliğin ne olması gerektiği konusunu odak noktasına alan Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının pozitivist araştırma metotlarıyla yapılamayacağına inanılır. Son kertede devletleler arası ilişkilerde daha adil bir düzen nasıl kurulabilir ve devletlerarası ilişkilerde meşru sınırlar nasıl çizilmelidir yönündeki sorular normatif sorulardır.

Uluslararası İlişkiler literatüründeki ana akım rasyonalist (Realist) teorik bakış açısına göre, devletlerarası ilişkilerde, Siyasal Teori'nin kapsamı bağlamında yapılan tartışmaları yapmak pek mümkün değildir. Devlet içi sistem ile devletlerarası sistemin işleyişleri birbirlerinden farklı prensipler üzerine oturduğundan, siyasal teorik çalışmaları meşgul eden konuların devletlerarası ilişkiler alanında çalışılması zordur.[5] Her iki alan birbirinden yapısal bağlamda farklıdırlar. Bir başka şekilde ifade edecek olursak devlet içi alanda söz konusu olan siyasal teorik tartışmalar ve incelemeler devletlerarası ilişkiler söz konusu olduğunda anlamsızlaşmaktadır. Siyasal Teori, düzenin ve hiyerarşinin söz konusu olduğu devlet içi alanda yapılırken kaosun, çatışmanın ve anarşinin söz konusu olduğu uluslararası düzlemde Siyasal Teori çalışmaları yapılamaz. Siyasal teorik çalışmalar ancak bir toplum söz konusu olduğunda yapılabilir. Toplum da ancak devlet içi düzlemde söz konusu olan bir yapısal gerçekliktir. Uluslararası alanda bir toplumun varlığından bahsedilemeyeceğine göre, bu alanda siyasal teoriler üretmek güçtür. İyilik, doğruluk, adalet, eşitlik, ahlâk, etik, meşruiyet, bölüşüm, refah ve güvenlik, toplumu ilgilendiren kavramlardır. Bunların nasıl ve hangi örgütlenmeler içinde elde edilebileceğine dair tartışmalar genel anlamda Siyasal Teori çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Şu ana kadar bulunmuş olan en doğru cevap devlet gözükmektedir, dolayısıyla da siyasal teorik çalışmalar doğrudan devleti ve devlet-toplum ilişkisini ilgilendiren konuları kapsamaktadır. Devletin gerçekten en ideal örgütlenme biçimi olup olmadığı tartışması Siyasal Teori disiplininin temel araştırma konuları arasındadır. Toplum içi düzlemde en ideal örgütlenme modeli nedir sorusuna çoğunlukla

4 Brian C. Schmidt, "Together again: reuniting political theory and international relations theory", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 4, no. 1, 2002, s. 115-140.

5 David S.Yost, "Political Philosophy and the theory of International Relations", *International Affairs*, cilt 70, no. 2, 1994, s. 263-290.

'devlet' şeklinde cevap verilirken, uluslararası alanda böyle bir soru sormak mümkün değildir; zira uluslararası alanda toplumdan bahsedilemez. Toplumun olmadığı bir düzlemde ise en ideal örgütlenme modelinin peşinden koşmak anlamsız olacaktır.

Siyasal Teori en temelde cevaplamaya çalıştığı soru, en ideal yönetim düzenine nasıl ulaşılabileceği ve belli bir insan topluluğunun sınırları belirli bir düzlemde ortak bir siyasal otorite altında en ideal şekilde nasıl yaşayabileceğidir. İyi, adil ve güvenli bir yaşamın hangi şartlar altında mümkün olabileceği, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkinin meşru ve kabul edilebilir olabilmesi için nelerin gerekli olduğu soruları, siyasal teorik tartışmalarda sıklıkla karşımıza çıkan sorulardır. Sınırları belirli bir toprak parçasında yaşayan insanlar arasındaki ilişkide toplumun genelinin iyiliği ve refahı için nasıl bir düzen kurulmalıdır? Böyle bir siyasi örgütlenmenin meşru görülebilmesi için hangi şartların yerine getirilmesi gerekir? Böyle bir siyasi örgütlenme içinde yaşayan insanlar kendileri açısından ortak iyiye nasıl kavuşacaklardır? Nasıl bir yönetim biçimi insanların gözünde en meşru olandır? Devlet otoritesinin kaynakları ve sınırları nelerdir? Adalet nedir ve hangi mekanizmalar sayesinde elde edilebilir? Gücün kullanımına ilişkin yasal ve meşru gerekçeler nelerdir ve bunları kim gözetecektir? Sınırları belirli bir toprak parçasında yaşayan insanlar arasında ortak kimlik inşası bağlamında söz konusu olabilecek unsurlar nelerdir ve ortak aidiyetlerin oluşturulmasında ne tür araçlar kullanmak gerekir?

Uluslararası İlişkiler disiplininin *geleneksel Realizm* okulu bu tarz soruların uluslararası ilişkilerde sorulmasının anlamsızlığı üzerinde durur ve buradan hareketle uluslararası ilişkilerde Uluslararası Siyasal Teori adı altında bir alt disiplinin oluşturulmasının zorluğuna dikkatleri çeker.[6] Uluslararası ilişkilerde Siyasal Teori'nin cevaplamaya çalıştığı soruları sormak bir anlam ifade etmeyecektir. Bunun bazı sebepleri vardır. Birinci sebep, devlet içi ve devletlerarası alanlar, üzerine oturdukları dinamikler bağlamında birbirlerinden farklıdırlar. *Devlet içi düzlemde hiyerarşi varken, devletlerarası düzlemde anarşi söz konusudur.* Hiyerarşik sistemlerde otoritenin ve cezai yaptırımların kaynağı belli iken, anarşik sistemlerde sistemi oluşturan unsurların üstünde onların davranışlarını doğrulayabilecek ve sistemin genel işleyiş kurallarını düzenleyebilecek üst bir otorite merkezi yoktur. Her bir öğe, uluslararası sistemde kendisi için en iyi ve doğruyu belirler ve kendi güvenliği için atılması gereken adımları en başta kendisi atar. Anarşik sistemlerde yer alan aktörler kendi iyiliklerini ve güvenliklerini kendileri sağlamak zorunda olduklarından, bunlar arasında uzun dönemli işbirliği ve güvene dayalı iliş-

6 Howard Willimans, Moorhead Wright ve Tony Evans (der.), *Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine bir Derleme*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 15-24.

kiler kurmak neredeyse imkânsızdır.[7] Ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda 'amaca giden her yolun mübah' olarak kabul edildiği bir ortamda ideal, adil ve ahlâklı bir düzenden bahsedilemez. Devlet için düzlemde neyin adil olduğu, adaletin nasıl tanımlanması gerektiği ve de adalet bozulduğunda bununla nasıl mücadele edilmesi gerektiği üç aşağı beş yukarı bellidir. Uluslararası düzlemde herkesi bağlayan bir adalet kavramından bahsedilemez. Adaletin varlığının ya da yokluğunun en bariz şekilde görülebileceği iki alandan biri, devletlerarası ilişkilerde zora dayalı güç kullanımıdır. Adil savaş mümkün müdür ve hangi şartlar altında zora dayalı güç kullanılması meşrudur? İkinci alan ise ekonomik bölüşümle ilgilidir. Niye bazı devletler zengin, bazıları fakirdir? Küresel ekonomik zenginliğin bölüşümü adil bir şekilde yapılmakta mıdır? Zengin olan ülkelerin kendilerinden daha az zengin olanlara karşı, özellikle de fakirlik girdabından bir türlü kurtulamayan ülkelere karşı, sorumlulukları nelerdir? Kapitalist ekonomik sistem küresel ölçekte ekonomik adaletin tesis edilmesini nasıl etkilemektedir? Adalet sistemindeki bütün aktörlerin, aralarındaki güç farklılıklarına bakılmaksızın, eşit bir şekilde değerlendirilmesi midir? Yoksa bu aktörlerin belli başlı kamu mallarına eşit şekilde erişimlerini garanti altına almak mıdır? Yoksa adalet aktörlerin maddi güç farklılıklarının farkında olup davranışlarını ve beklentilerini ona göre şekillendirmeleri mi?

Devlet içi sistemle uluslararası sistemi birbirlerinden ayıran ikinci unsur birincisinde üyeler arasında ortak ahlâki temeller, normlar, değerler ve kimliksel aidiyetler oluşturmak mümkünken ikincisinde bunun neredeyse hiç mümkün olmadığıdır. Devlet içi alan ortak aklın, ahlâkın ve kimliklerin alanıyken, devletlerarası alan farklı ahlâk anlayışlarının, kimliksel duruşların alanıdır. Farklı devletlere, ortak kimliksel duruşlar ve ahlâki temeller dayatmak veya onları bu konularda ortak değerler üzerinde buluşturmaya çalışmak son kertede beyhude bir çabadır. Bu yöndeki çabalar büyük olasılıkla çatışmalara sebebiyet verecektir. Buradan hareketle gerçekçi dış politika tamamen ulusal çıkarlar üzerine inşa edilmeli ve değerlerden arındırılmalıdır. Toplumsal ilişkilerde söz konusu olabilecek ahlâk ve değerler prizmasından devletlerarası ilişkilere bakılmamalıdır.[8] Devlet içi düzlemde bir kişinin bir diğer kişiyi öldürmesi cinayet olarak tanımlanırken, söz konusu olan insan ölümleri devletlerarası ilişkiler bağlamında yaşanıyorsa bunlar pekâlâ ulusal çıkarlar bağlamında meşrulaştırılıp basit bir istatistiki ve-

7 Charles R. Beitz, *Political Theory and International Relations*, Princeton University Press, Princeton, 1979.

8 Chris Brown, "International Relations as Political Theory", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Publications, Oxford, 2007, s. 34-51.

ri muamelesi görebilirler. Uluslararası sistemde kalıcı olan ulusal çıkarlardır; ebedi dostluklar ve evrensel değerler kurmak imkânsızdır. Hiçbir devlet bir başkasını kendi değerleri ve doğruları doğrultusunda dönüştürmeye çalışmamalıdır. Bu yöndeki çabalar geçmişte hep büyük felaketlere sebep olduğundan, dış politikada yapılması gereken diğer devletlerle, iç işlerinde nasıl yönetildiklerine ve hangi değerleri önemsediklerine bakılmaksızın, çıkar odaklı pragmatik ilişkiler kurmak olmalıdır. Dış dünyayı olduğu gibi kabul etmek ve dış politikayı çevresel şartlara uyum süreci olarak kurgulamak gerekir.

Devlet içi sistemin oluşturucu unsurları insanlardır ve insanlar arasında ortak ahlâki değerler ve davranış kuralları oluşturulabilir. Uluslararası sistemin ise oluşturucu unsuru devletlerdir ve devletler arasında ortak ahlâki prensipler oluşturmak imkânsızdır. İnsanlar arası söz konusu olabilecek değerler, devletlerarası ilişkilerde söz konusu değildir. Dolayısıyla devletlerin davranışlarını değerlendirirken, insanlar arası ilişkilerde kullanılan değer ölçütlerini kullanamayız. Normal hayatta insanların birbirlerini öldürmeleri veya birbirlerine yalan söylemeleri yasal olarak suç ve ahlâken kötü davranışlarken, devletlerin birbirlerine bu şekilde davranmaları kolaylıkla ulusal çıkar bağlamından meşrulaştırılabilen davranışlardır. Buradan hareketle Uluslararası Siyasal Teori'nin imkânsızlığını vurgulayan çevreler, devletlerarası ilişkilerde iyi ve ahlâklı yaşamın en kötü ihtimalle hiç olamayacağını en iyi ihtimalle de çok sınırlı kalabileceğini iddia etmektedirler. Savaş, güç kullanımı gerektirdiğinden ve başka ülke vatandaşlarının kitlesel ölümlerine sebebiyet verdiğinden, ahlâken savunulabilir mi? Realist Uluslararası İlişkiler okuluna göre savaş da, en az diğerleri gibi, uluslararası sistemin meşru bir kurumudur ve gerektiğinde ona başvurulabilir. Barışa giden yolun savaşlardan geçebileceği düşüncesi esastır burada. Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarına şüphe ile bakanların dile getirdikleri bir diğer görüş ise devlet adamlarının kendi devletlerinin vatandaşlarının dışındaki insanlara karşı sorumluluk taşımayacaklarıdır. Başka ülkelerde yaşayan insanların şartları ne kadar kötü olursa olsun, ulusal güvenlik çıkarları tehdit altında kalmadıkça buralara müdahalede bulunulmamalıdır. Halbuki karşılıklı etkileşimlerin her geçen gün hızlandığı ve küreselleşme sürecinin devletlerin karasal sınırlarını anlamsız hale getirmeye başladığı günümüzde, insani göç hareketlerine ve insan hakları ihlallerine sadece ulusal güvenlik prizmasından bakılabilir mi? Bu ne kadar ahlâki bir davranış olacaktır?

İki sistem arasındaki dördüncü farklılık, devlet içi sistemde ilerlemenin ve gelişmenin mümkün olması ama uluslararası sistemde tekrarın ve tekdüzeliğin sürekli olmasıdır. Toplumlar zamanla terakki gösterip kendileri için daha iyi, ahlâklı ve adil bir sistemi oluşturabilirlerken, devletlerin bunu yapmaları ne-

redeyse imkânsızdır. Uluslararası sistemin kuralları, her ne kadar sistemin kurucu unsurları zamanla değişmiş olsa da, değişmeden devam etmektedir. Çeşitli politik ideolojiler, ki biz onlara 'izmler' diyebiliriz, devlet içinde daha iyi ve güzel arayışlarının neticesinde ortaya çıkmışlardır. Her bir politik ideolojinin hedeflediği şey insanlara yeryüzünde cenneti getirmektir. Benzer bir kaygıyı uluslararası sistemde taşımak imkânsızdır. Burada esas olan maddi güç dengeleri, güvenlik kaygıları ve ulusal bekadır. Uluslararası düzen izmlerin alanı olamaz.

İki sistemi birbirinden ayıran bir diğer nokta da şudur. Devlet içi sistemde adalet duygusunun bir şekilde tesis edilebileceğine dair bir inanç varken, uluslararası sistemde en fazla düzen elde edilebilir. Uluslararası İlişkiler literatüründe İngiliz Okulu (bkz. 6. Bölüm) olarak bilinen teorik yaklaşım, düzen ve adalet üzerine ciddi varsayımlar ileri sürmüş ve bu çerçevede devletlerarası ilişkilerde adalet duygusunun bir şekilde tesis edilebileceğini iddia etmişse de, son kertede sistemin anarşik yapısı, sistemin kurucu unsurları arasındaki güç farklılıkları ve sistemde devletler üstü egemen bir otoritenin olmayışı, adalet arayışlarının başarısız kalmasını garanti etmektedirler.

Uluslararası Siyasal Teorinin inşa edilemeyeceğine inanan çevrelerin dile getirdikleri bir görüş, ki bu aynı zamanda devlet içi ile devletler arası sistemin farklı olduğunu öne sürenlerin geliştirdikleri bir görüştür, Siyasal Teori'nin çıkış noktasının normatif kaygılar olduğu ama Uluslararası İlişkiler teorisinin gerçeklikle ilgilendiğidir. Sistemdeki mevcut şartları verili ve değişmez kabul eden bir disiplinin normatif sorular soramayacağına inanılmaktadır.

Bu arka plan çerçevesinden bakıldığında, Uluslararası Siyasal Teori'nin mümkün olabileceğini iddia eden çevreler Uluslararası İlişkiler disiplini içinde sınırlı kalmışlar ve disiplin içindeki belli başlı tartışmaları şekillendirememişlerdir.

Uluslararası Siyasal Teori ve diğer uluslararası ilişkiler teorileriyle ilişkisi

Yine de uluslararası siyasal teori çalışan ve bu bağlamda alana ciddi katkı yapan teorisyenler mevcuttur. Bu yazıda her bir teorisyenin ne tür katkılar yaptığı tartışmasına çok detaylı bir şekilde girmeden, Uluslararası Siyasal Teori'nin mümkün olabileceğine inanan kesimlerin dile getirdikleri görüşleri özetlemeye çalışacağız. Bu bağlamda zikredilmesi gereken ilk nokta, Siyasal Teori çalışmaları yapan siyaset felsefecilerinin dolaylı yollardan da olsa uluslararası sistemin normatif yapısına ilişkin görüşler ileri sürdükleridir.[9] Ör-

9 David Boucher ve Paul Kelly, der. *Political Thinkers From Socrates to the Present*, Oxford University Press, Oxford, 2003.

neğin, Hobbes, Machiavelli, Thucydides ve Kant, siyaset felsefecileri olarak bilinseler de onların çalışmaları uluslararası sistemin yapısına ilişkin ciddi bulgular da içermektedir. İçinde yaşadıkları zaman dilimi ve toplumsal şartlardan etkilenerek eserlerini üretmiş olan bu siyasi düşünürler, çalışmalarında ideal devlet düzeninin ne olması, yöneticilerin nasıl davranmaları gerektiği, doğal ortamdaki anarşiden ve hukuksuzluktan nasıl kurtulunabileceği, devletlerarası ilişkilerde ne türlü yapılanmaların uzun vadeli istikrar ve barış ortamını üreteceği konularını işlemişlerdir.

Bunun yanında bütün Uluslararası İlişkiler teorileri bir açıdan bakıldığında aynı zamanda Uluslararası Siyasal Teori teorisidir. Şöyle ki, *Realizm*, *Liberalizm*, *İnşacılık*, *Yapısalcılık* gibi teorilerin teorisyenleri, ürettikleri eserlerle sadece mevcut gerçekliği açıklamakla kalmazlar, aynı zamanda gerçekliğin ne yönde oluşması gerektiğine dair görüşler de ileri sürerler. Realistlere göre, en ahlâklı ve doğru dış politika, gücü ve çıkarları merkeze koyan dış politikadır. Liberallere göre, insan hakları odaklı ve karşılıklı işbirliklerini kovalamaya yönelik dış politika sadece yapılabilir değil, aynı zamanda arzulanır olandır da. Unutmamak lazım gelir ki, Uluslararası İlişkiler teorileri sadece içinde yaşanılan dünyanın gerçeklerini ve işleyiş kurallarını açıklamazlar, aynı zamanda o gerçekleri üretirler de. Teorileri açıklayıcı ve oluşturucu diye ayırmak çok da isabetli değildir. Teorisyenler ürettikleri eserlerle ve oluşturdukları söylem ve metinlerle içinde yaşadıkları gerçekliği oluşturmaktadırlar aynı zamanda. Gerçeklik, pozitivist teorisyenlerin iddia ettikleri gibi teorisyenlerin tamamen dışında olan ve keşfedilmeyi bekleyen bir sırlar dünyası değildir. Doğal bilimlerin pozitivist metotlarını aynen alıp Uluslararası İlişkiler çalışmalarında uygulamak doğru değildir. Gerçekliği bulmak ve açıklamak amacıyla yola çıkan her bir teorisyen dolaylı olarak o gerçekliği oluşturmaktadır da. Uluslararası Siyasal Teori, bu açıdan bakıldığında sadece Uluslararası Siyasal Teori çalışanların ilgi alanına girmez, aynı zamanda bütün Uluslararası İlişkiler teorilerinin bir şekilde ilgilendikleri bir alandır. Bütün teoriler, aynı zamanda normatiftirler de. Olanı açıklamaya çalışmak aynı zamanda dolaylı yollardan da olsa olması gerekeni ortaya koymaktır.

Uluslararası Siyasal Teori çalışanların belki de üzerinde en fazla anlaştıkları konuların başında, devlet içi düzen ile devletlerarası düzenin işleyişlerinin benzer kurallara tabi olduğu, ya da olması gerektiği düşüncesidir. Devlet içinin işbirliği ve düzen, devletlerarası düzenin ise kaos, savaş ve çatışma alanları olarak görülmesi doğru değildir. Bu yöndeki görüşler teorik düzeyde dile getirilen ama tarihin işleyişi bağlamında doğrulanamayan görüşlerdir. Devletlerarası ilişkilerin pratiğine bakıldığında her zaman kaos ve anarşi görülmemektedir. Uluslararası Siyasal Teori, uluslararası ilişkilerde de bir

düzen olduğuna, işbirliğinin çatışma kadar sistemin temel unsurlarından birisi olduğuna inanır.[10]

Uluslararası hukuk, uluslararası örgütler ve rejimlerin devletlerarası ilişkilerde bir düzen ortamını mümkün kıldığını söylemektedirler. Devletlerin davranışlarının bazı kurallara tabi olması gerektiği düşüncesi, her geçen gün daha fazla zikredilmektedir. Uluslararası Siyasal Teori çalışanlar devletlerarası düzenin en az devlet içi düzen kadar kurallara tabi olabileceğini, olması gerektiğini iddia ederler ve özü itibariyle devlet içi ve devlet dışı alanların benzerliğine inanırlar. İçerisi için başka, dışarısı için başka kurallar, prensipler, ahlâki önermeler ve değerler önermek ve savunmak ne gerçekçi ne de doğru bir yaklaşımdır.

Bu minvalde İngiliz Okulu ile Postpozitivist teorik yaklaşımların Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının ivme kazanmasında etkili olduklarını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Hem İngiliz Okulu hem de Postpozitivist yaklaşımlar, ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinin aksine içerisi ile dışarısı arasındaki ayrımların mutlaklığını reddetmekte ve devletlerarası ilişkilerde devlet içine benzer düzenlemelerin mümkün olabileceğini söylemektedirler. İçerisi ve dışarısı arasındaki ilişki, sınırların nerede başlayıp nerede bittiği, sınırlarımızın dışında yaşayanlara karşı sorumluluk hissedilip hissedilmeyeceği, küreselleşme sürecinin bu süreçleri nasıl etkilediği, bütün bu konular ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinin temel varsayımlarının sorgulanmasına paralel olarak gündemi işgal etmeye başlamışlardır. Bu sürecin kaçınılmaz bir sonucu normatif soruların giderek önemli olmaya başlamasıdır.

Bütün Eleştirel teoriler, en başta Sosyal İnşacılık olmak üzere, uluslararası sistemin anarşik ve çatışmacı yapısının doğal olmadığını, tamamen maddi unsurlar üzerinde şekillenmediğini ve devletlerarası etkileşimlerin niteliğine bağlı olmak kaydıyla dönüşebileceğini iddia ederler. Ne anarşi, ne kendi kendine yardım anlayışı, ne güçler dengesi politikası ve rekabeti anlayışı, ne de çatışmaların kaçınılmaz olduğu düşüncesi verili olarak kabul edilebilir. Bu varsayımlar uluslararası yapıya indirgenemeyeceği gibi, tam tersine bu yapının kurucu unsurları olan devletlerin aralarında geliştirdikleri ilişki sistematiğine bağlı olarak gelişirler.[11] Doğaldır ki, zaman içinde değişip dönüşebilirler. Burada altı çizilmesi gereken nokta şudur: Bütün Postpozitivist ve Eleştirel teoriler, içerisi ile dışarısı arasında var olduğuna inanılan ayrımların suni olduğunu ve teorik soyutlamaların ötesine geçemediğini iddia ederler. Devlet içi alan gibi devletlerarası alanın da in-

10 Nicholas Rengger, "Political Theory and International Relations: Promised Land or exit from Eden?", *International Affairs*, cilt 76, no. 4, 2000, s. 755-770.

11 Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

şa edilebileceğini ve dışarısının zamanla evcilleşip ehilleştirilebileceğini iddia ederler. Uluslararası Siyasal Teori, uluslararası alanın her zaman bir orman olarak devam etmeyeceğini, bu ormanın zamanla ve devletlerarası ilişkilerin pratiğine bağlı olarak bir hayvanat bahçesine dönüştürülebileceğine işaret eder.

Bu teorilerin Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarına verdikleri dolaylı katkılardan bir tanesi, uluslararası yapıların 'maddi' olmaktan çok 'maddi olmayan' unsurlar tarafından oluşturulduklarıdır. Maddi gerçeklik olarak varsaydığımız unsurlara anlamlarını veren aktörlerin kendileridir. Maddi unsurlar onlara verilen anlamların dışında herhangi bir gerçekliğe sahip değildirler. Maddi olmayan unsurlardan kastedilen, aktörlerin kimlikleri, değer yargıları, normlar ve inanç sistemleridir. Bunlar hem maddi unsurlara anlam kazandırırlar hem de bunların kendileri aktörlerin aralarındaki ilişkilerin niteliğine göre yeniden tanımlanabilirler.[12] Devletlerin sistemdeki en önemli aktörler oldukları, devletlerin iç işlerine karışılmaması gerektiği, devletlerin sınırlarının kutsal dokunulmazlığa sahip olduğu gibi fikirler, devletlerarası ilişkilerin pratiğine bağlı olarak zamanla doğru ve değişmez kabul edilmişlerdir. Ana akım Uluslararası İlişkiler teorileri, ki bunlar arasında Neorealizm en başta gelir, bunların doğruluğuna inandıkları gibi, bunların geçmişte böyle olduklarını gelecekte de böyle kalacaklarını iddia ederler. Halbuki, Eleştirel ve Postpozitivist teoriler, doğru olarak kabul edilen bu varsayımların zaman ve mekân ilişkisi içinde bağlama ve konjonktüre bağlı olarak oluşturulduklarını ve başka şekillerde yeniden oluşturulabileceklerini öne sürerler. Devletlerin yanında, devlet dışı aktörlerin ve insanların da uluslararası yapının kurucu aktörleri oldukları, devletlerin iç işlerine karışılmasının insani mülahazalar karşısında geçersizleştiği, sınırların değişebileceği gibi fikirler de sosyal olarak oluşturulmuş olan yapının kurucu unsurlarıdır artık. Dünya politikasının genel gidişatı bu yöndeki fikirlerin ve değerlerin her geçen gün daha fazla meşru görülmesini beraberinde getirmektedir. İnsan haklarını, küresel demokrasiyi, insani müdahaleleri, küresel adaleti ve küresel aidiyetleri merkezine koyan teorik yaklaşımlar, hiç şüphesiz Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının son zamanlarda ivme kazanmasını kolaylaştırmıştır.

Eleştirel teorilerin benimsedikleri en önemli varsayımlardan biri olan maddi gücün meşru olanı ve doğru kabul edileni tanımladığı düşüncesi, Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarında da geçerlidir. Mevcut sistemin şu anki halini alması ve devam ediyor olması bundan çıkarı olan aktörlerin buna müsaade ediyor olmasıyla mümkündür. Sistemin bütün normatif öğeleri, yani doğrunun, adaletin ve düzenin tanımlanış şekli, doğruluğu kabul edilen

12 *A.g.e.*

ve değişmez addedilen bu maddi gerçeklik sayesindedir.[13] Marksist terminolojide sıklıkla kullanılan alt-yapının üst-yapıyı belirlediği varsayımı, Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarında eleştirilen bir yaklaşımdır. Uluslararası Siyasal Teori çalışanlar uluslararası sistemin normatif öğelerinin tamamen maddi güç unsurlarının temelinde tanımlanmasını yanlış bulmaktadırlar.

İngiliz Okulu'nun bu bağlamdaki en önemli varsayımı, devletlerarası düzlemin bir 'sistem' değil daha çok bir 'toplum' olduğudur.[14] Bu temel varsayım mevcut Uluslararası İlişkiler teorileri arasında İngiliz Okulu'nun Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarına en yakın düşünce okulu olduğunu göstermektedir. Uluslararası Siyasal Teori, Amerika Birleşik Devletleri'nden ziyade daha çok İngiltere'de (Birleşik Krallık) kendine zemin bulabilmiş bir alt disiplindir. Bu minvalde İngiliz Okulu ve onun Uluslararası Toplum Yaklaşımı, Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarına kaynaklık etmiştir diyebiliriz. Daha doğrusu, bu iki düşünce okulu arasındaki ortak noktalar o kadar fazladır ki, bazı yazarlar Uluslararası Siyasal Teori'nin aslında bir İngiliz Sosyal Bilimi olduğunu iddia etmektedirler.[15]

Uluslararası yapıyı mekanik bir sistem yerine organik bir toplum olarak tanımlayan İngiliz Okulu'nun, uluslararası alanla ulusal alan arasındaki farklılıkların Neorealistlerin ve Pozitivistlerin iddia ettikleri gibi çok fazla olmadığını iddia ederler. Onlara göre uluslararası alan, ehlileştirilebilir ve kurallar altına alınabilir. Bu düzlemde de devletler, iyinin, güzelin, doğrunun, adaletin, eşitliğin ve hakkaniyetin peşinde gidebilirler. Bu değerlere ulaşmak, uluslararası alanın anarşik yapısına rağmen mümkündür.

Buna göre, devletlerarası düzlemin temel unsurları devletler olsalar da onların ilişkilerini şekillendiren ve onlar arasında bir toplum havasının oluşmasına imkân tanıyan bazı ortak çıkarlar ve değerler vardır. Bu ortak çıkar ve değerlerin varlığı fiziksel olarak gözlemlenemiyor olsa da, devletler bunların varlığına inanırlar ve davranışlarını onlara göre ayarlarlar. En önemli üç ortak çıkar, 'devletlerin birbirlerinin toprak bütünlüklerine saygı duymaları', 'birbirlerine verdikleri sözleri tutmaları' ve 'birbirleriyle olan ilişkilerinde orantısız şiddetten kaçınmaları'dır. Bütün devletlerin bu ortak çıkarlara uyması sistemi kaçınılmaz olarak topluma dönüştürecektir. Toplumsal düzeyde yürütülecek ilişkilerde de kaçınılmaz olarak düzen ve adalet vurguları ön plana çıkacaktır. Bütün devletlerin bu kurallara uymaları devletin uluslararası toplum içindeki meşru konumunu güçlendirecek-

13 Robert Jackson ve Georg Sorenson, *Introuduction to International Relations Theories and Approaces*, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 292-294.

14 Heddley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 2. baskı, Macmillan, Londra, 1995.

15 Chris Brown, "International Political Theory - A British Social Science?", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 2, no. 1, 2000, s. 114-123.

tir. Bu temel ortak çıkarlardan bir sapma olduğunda, ya da sistemdeki bazı devletler bunlara uymadıklarında, diğer aktörler devreye girip bunların devamı için gayret sarf ederler. Savaş, diplomasi, uluslararası hukuk, büyük güçler arası anlaşmalar, uluslararası örgütler bu süreçte devletlerin başvurabilecekleri araçlardır.[16]

İngiliz Okulu içindeki bazı düşünürler devlet bazlı uluslararası toplumun ötesine geçilip evrensel insan hakları odaklı yeni bir toplum kurulmasının (ve bu amaçla insani müdahale yapılmasının) ahlâkiliğine ve gerekliliğine inanırlarken, diğerleri de devlet merkezli yapının tek gerçekçi seçenek olduğunu varsayar. İlk gruptakiler literatürde 'dayanışmacı uluslararası toplum yaklaşımı' olarak bilinirken, ikinci gruptakiler ise 'çoğulcu uluslararası toplum yaklaşımı' olarak bilinmektedir.[17]

Siyasal Teori ve Uluslararası İlişkiler disiplinleri arasındaki farklılıkların kapatılmasına yönelik atılan adımlardan biri, bazı İngiliz akademisyenlerin yaptıkları çalışmalarla siyasal düşünürlerin eserlerinde uluslararası yapıdan da bahsettiklerini göstermiş olmalarıdır.[18] Thucyidides, Hobbes, Machiavelli ve Kant gibi siyasal düşünürler eserlerinde uluslararası sistemin oluşturucu değerlerine ve işleyişine dair bazı önermelerde bulunmuşlardır. Örneğin Machiavelli ve Hobbes, uluslararası alanın daha fazla çatışmacı bir karaktere sahip olduğunu öne sürerlerken,[19] Kant bu çatışmacı özelliğin devletlerin aralarında tesis edecekleri demokratik ve cumhuriyetçi federal politik düzenlemelerle aşılabileceğini ve bu adımların neticesinde de evrensel değerlere ulaşılabileceğini iddia eder.[20]

Uluslararası siyasal Teorinin çalışma alanları

Bu kısımda UST çalışanların ilgilendikleri temel konuları detaylı bir şekilde tartışacağız. Bu konular arasında siyasal örgütlenme biçimleri, demokratik barış çalışmaları, uluslararası ilişkilerde güç kullanımı ve adil savaş tartışmaları, insani müdahale ve koruma sorumluluğu tartışmaları ön plana çıkmaktadır.

16 Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics,* 1995.

17 Andrew Linklater, "The English School", Scott Burchill v.d., der., *Theories of International Relations,* Palgrave Macmillan, Londra, 2005, s. 86-111.

18 David Boucher, *Political Theories of International Relations,* Oxford University Press, Oxford, 1998.

19 Willimans, Wright ve Evans, der., *Uluslararası Ilişkiler ve Siyaset Teorisi Uzerine bir Derleme*, 1996, s. 105-120, 135-148.

20 *A.g.e.*, s. 165-178.

Uluslararası Siyasal Teori ve ideal siyasi örgütlenme tartışmaları

Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarında gündeme gelen konulardan biri, ulus-devlet yapılanmasının en ideal ve meşru yönetim biçimi olup olmadığına ilişkindir. Bu konu doğrudan Uluslararası Siyasal Teori çalışanlar tarafından işlenmese de, İngiliz Okulu ve eleştirel teorilerin sıklıkla üzerinde durdukları bir konudur. Siyasi cemiyetin dönüşümü üzerine ciddi bir literatür vardır.[21] Ulus-devletin meşruluğu konusunu gündeme daha çok eleştirel teori çalışanlar getirmişlerdir.[22] Buradaki temel eleştiri sanılanın aksine, ulus-devlet yapılanmasının insanları tutsak hale getirdiği, belli bir kalıba soktuğu, onlara temel bazı yükümlülükler yüklediğidir. Ulus-devlet odaklı mevcut uluslararası sistem, güçlü devletlerin çıkarlarını korumakta, bunu yaparken de maddi güç farklılıklarını meşrulaştırmaktadır. Halbuki, bu sistem asla değişmez ve önceden verili olarak kabul edilmemelidir. Unutmamak gerekir ki, ulus-devlet odaklı sistem kapitalistleşme ve sanayileşme süreçlerine paralel olarak gelişen, devletlerarası ilişkilerde gücü kutsayan ve savaş gibi zorlama tedbirleri meşrulaştıran bir sistemdir. Bu sistem nasıl ki tarih sahnesine 17. yüzyılda çıkmaya başlamışsa, zamanla başka sistemlere evrilebilir.

Yine ulus-devlet yapılanmasında dikkatleri çeken bir durum milli kimliğin oluşturulması sürecinde hem sınırların dışında hem de içinde kalan bazı insan topluluklarının diğerleri olarak tanımlanması ve onlara karşı çeşitli şekillerde ayrımcılık uygulanmasıdır. Ulus-devlet yapılanması hem içeride hem de dışarıda bazı dışlamaları ve farklılaştırmaları gerektirdiğinden, en meşru yönetim tarzı olamaz. Ulus-devlet modeli dünya üzerindeki insanları kutuplaştırıcı ve farklılaştırıcı bir mantığa sahiptir. Bu modelde en makbul kişi/vatandaş, içeride hâkim konumda olan zümrenin (dini, dilsel ve etnik olabilir) üyesi olmaktan geçer. Doğrular ve yanlışlar bu zümre dikkate alınarak tanımlandığından ulus-devlet modeli kapsayıcı ve adil değildir. Ayrıca ulus-devletlerde hiyerarşik ve çoğunlukla merkeziyetçi bir yönetim felsefesi hâkimdir. Bu da insanların sorunlarının çözülmesini geciktirmekte ve yönetimin tek merkezde tekelleşmesini doğurmaktadır. Bundan dolayıdır ki yönetimden, yönetişime, hiyerarşik ve merkezi yönetimden, yatay ve adem-i merkeziyetçi yönetime, devletten devlet-altı ve devlet-üstü otorite merkezlerine geçilmesi gerekir. Ulus-devlet bireylerin özgürleşmesi ve esaretten kur-

21 Daniele Archibugi, David Held ve Martin Köhler, der., *Re-imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998.

22 Andrew Linklater, *Critical Theory and World Politics: Citizenship, sovereignty and humanity*, Routledge, Oxon, 2007.

tulması sürecini yavaşlattığı gibi, zamanla en doğru yönetim biçimi sanki oymuş gibi bir algının kökleşmesini de beraberinde getirmektedir.[23]

Ulus-devlet modeli demokrasinin bir yönetim biçimi olarak ancak ve ancak ulusal sınırlar içinde uygulanabileceğini iddia eder ve uluslararası alanda temsiliyetin meşruluğunu sağlamaya yönelik çabaların başarısız kalacağını varsayar. Demokrasinin aralarında ortak kimliksel aidiyetleri olan ve kader birliği içinde bulunan insan toplulukları arasında uygulanabileceğini öngörür. Halbuki, kozmopolitan demokrasi tartışmaları bağlamında görmekteyiz ki, küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devlet düzeninin yarattığı suni ayrımlar ve karşıtlıklar yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamakta ve dünya üzerindeki insanlar devlet alanının dışında da karşılıklı etkileşime geçerek ortak kimlikler oluşturabilmektedirler. Ulus-ötesi insani hareketler küreselleşme sürecine paralel olarak hızlanmakta ve farklı devletlerin vatandaşları olan insanlar arasında ortak sadakat ve aidiyet duyguları oluşmaktadır.[24] Teknolojik alanda yaşanan baş döndürücü gelişmeler, ki bunun en önemli göstergesi sosyal paylaşım sitelerinin sayısındaki artıştır, dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan insanların benzer amaçlar ve hedefler doğrultusunda organize olmalarını ve toplumsal hareketler düzenleyebilmelerini kolaylaştırmaktır. Ulus-devlet dışı alanda ortaya çıkmakta olan ortak kimlikler, aidiyetler, sadakatler ve sorumluluklar, demokrasinin küresel bir zeminde de inşa edilmesi gerektiğine yönelik tartışmaları hızlandırmıştır. Hiyerarşik ve dikey yönetim anlayışından çok-merkezli ve yatay yönetişim anlayışına geçilmeye başlanması, dünyanın çeşitli yerlerindeki bölgeselcilik faaliyetlerinin ivme kazanması, Birleşmiş Milletler'in günümüz gerçekleriyle uyumlu bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiği yönündeki görüşünün sıklıkla dile getirilmesi, küresel barış için küresel paylaşımın adil bir şekilde yapılması gerektiği fikrinin zemin kazanmaya başlaması, demokrasinin küresel zeminde inşa edilmesine yönelik niyetlerin izdüşümleridir.

Uluslararası sistemi ulus-devletlerin oluşturduğu bir düzlem olarak görmek, devletlerarası ilişkilerde rekabet ve çatışma ortamının hiç eksik olmamasını doğuracaktır. Ulusal sınırların dışında kalanlar devamlı surette diğerleri olarak tanımlanacaklar ve potansiyel güvenlik tehditleri olarak görüleceklerdir.[25] Kimlikler karşılıklı zıtlıklar temelinde tanımlanacağından ulusal güvenlik ve çıkarlar sıfır toplamlı oyun formatında oluşturulacaktır. Bu yapı içinde devletlerin birbirlerinin niyetlerinden şüphe duymaları olağan

23 David Held, *Democracy and the Global Order From the Modrn State to Cosmopolian Governance*, Stanford University Press, Stanford, 1995.

24 Daniele Archibugi, *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy*, Princeton University Press, Princeton ve Oxford, 2008.

25 David Campbell, *Writing Security United States Foreign Policy and Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992.

karşılanacak, verilen sözlerin tutulmaması normal bulunacak ve uzun süreli dostluk ilişkileri kurmak zorlaşacaktır.

Ulus-devlet modelinin aşılması gerektiğine dair dile getirilen görüşlerden bir tanesi ulus-devletin yanında devlet-altı ve devlet-üstü otorite merkezlerinin de oluşmakta olduğudur. Farklı ulus-devlet vatandaşları arasında ortak kimlikler kurabilmenin en önemli şartı, ulus-devlet kısıtlamalarından bir an önce kurtulmaktır. Bu minvalde Avrupa Birliği bütünleşme süreci en ideal örnek olarak gösterilmektedir. AB, devletlerarası ilişkilerde en adil, meşru, güvenli ve özgürleştirici idari yapılanmanın ne olması gerektiği yönünde yapılan tartışmalarda en fazla gönderme yapılan örnektir. AB üyesi ülkeler arasında ve AB ile AB'ye üye olarak katılmak isteyen ülkeler arasında savaşın ve güç kullanımının meşru görülmeyeceği düşüncesi kökleşmiştir. AB, ulus-devlet ötesine geçip kendisi bir güvenlik topluluğuna dönüşmüştür.[26] AB benzeri ulus-devlet üstü yapılarını gerçekleştirmenin kolay olamadığı coğrafyalarda yapılması gereken, o coğrafyalardaki devletler arasında bölgeselcilik yönündeki adımları hızlandırmaktır. Küresel ölçekte ise yapılması gereken, mevcut uluslararası örgütlerin daha adil bir zemin üzerinden yeniden dizayn edilmesidir. Burada önemli olan, bu örgütlerin sadece güçlenmekte olan Batı dışı ulus-devletlere daha fazla yer vermesi değil, aynı zamanda devlet dışı aktörlerin temsiline de imkân tanımasıdır.

Küreselleşme sürecinin zaman ve mekân kısıtlarını giderek ortadan kaldırdığı, karşılıklı etkileşimleri hızlandırdığı, ulusal güvenlik tehditlerini ve çıkarlarının tanımlanmasında başka coğrafyalarda yaşananları giderek daha önemli kılmaya başladığı bir ortamda, ulus-devlet odaklı refah, güvenlik, özgürlük ve adalet temini yönündeki çabalar sonuç vermeyebilir.[27]

Ulus-devlet yapılanmasının aşılması sürecinde gündeme gelen bir diğer tartışma da devlet adamlarının sorumluluk sınırlarının tanımlanmasına ilişkindir. Bu tartışma İngiliz Okulu teorisyenleri tarafından da yapılmaktadır. Ulus-devlet yapılanmasını kabul eden ve uluslararası ilişkilerin devlet temelli olması gerektiğini söyleyenlere göre devlet adamlarının öncelikli olarak kendilerini sorumlu hissetmeleri gereken topluluk kendi ülkelerinin vatandaşlarıdır. Bu anlayışa göre, bir ülkenin vatandaşı olmak insan olmaktan çok daha önemli ve değerlidir. İyiliğin, doğruluğun, ahlâkın, refahın ve güvenliğin sınırları devletlerin sınırları ile çizilmektedir. Kendi vatandaşlarının güvenliği ve iyiliği için başka devletlerle savaşmak ve gerektiğinde başka devlet vatandaşlarının ölümüne sebep olmak meşru olabilir. Realist düşünce okulu sorumluluğun sınırlarını bu şekilde tanımlamaktadır. Bu anlayış dev-

26 Thomas Diez, Mathias Albert ve Stephan Stetter, der., *The European Union and Border Conflicts The Power of Integration and Association*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

27 Andrew Linklater, *The Transformation of Political Community*, Polity Press, Cambridge, 1998.

let adamlarını diğer ülkelerin iç işlerine karışmaktan, başka ülkelerdeki insanların durumlarıyla ilgilenmekten ve sınırların dışında cereyan eden insan hakları ihlalleri karşısında tek tip tutum almaktan alıkoymaktadır.

İngiliz Okulu'nun rasyonalizm/akılcılık olarak tarif ettiği bakış açısına göre ise devlet adamlarının sorumlulukları kendi vatandaşlarının yanında diğer devletlerin toprak bütünlüklerini ve egemenliklerinin korunmasını da kapsayabilir. İngiliz Okulu'nun rasyonalizm olarak tanımladığı teorik çerçeve uluslararası yapıyı devletlerin oluşturduğu bir topluma benzettiğinden, bu toplumun üyesi olan devletler mevcut düzenin devam etmesi adına birbirlerinin varlıklarına saygı göstermek zorundadırlar. Kendi toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunmasını isteyen her bir devlet, doğal olarak başka devletlere karşı da bu şekilde davranmalıdır. Bu çerçeveden bakıldığında devletlerden oluşan uluslararası toplumun düzenini bozan bütün hareketlere karşı devletler dayanışma içinde olmak zorundadırlar. Burada çoğulcu uluslararası toplum vardır. Burada uluslararası toplumu oluşturan devletlerdir ve devlet adamları kendi devletlerini temsil etmektedirler. Devletlerarası toplumun düzeninin sağlanması ve korunması kendi ülke vatandaşlarının haklarının temini kadar önemlidir.[28]

Bunun bir adım ötesinde, devlet adamları kendilerini diğer ülke vatandaşlarına karşı da sorumlu hissedebilirler. Burada dayanışmacı uluslararası toplum vardır ve bu toplumun kurucu unsurları başka devletlerin vatandaşları olarak yaşasalar da evrendeki bütün insanlardır. Burada devlet adamlarının sorumlulukları öncelikle bütün insanlığa karşıdır. Koruma sorumluluğu ve insani müdahale kısmında bahsedileceği gibi, başka ülkelerde yaşayan insanların güvenlikleri ve iyilikleri sadece kendi ülkelerinin yöneticilerinin koruması altında değildir. Bu düşünce okulunu İngiliz Okulu devrimcilik olarak tanımlamaktadır.[29] Bu sürecin nihai varış noktası bütün devletlerin ortadan kalktığı ve bütün dünyayı kapsayan bir dünya hükümetinin kurulmasıdır. Kozmopolitanizm olarak tanımlanan ahlâk anlayışı, sorumluluğun bütün insanlığa karşı olduğunu iddia eden düşünceyle iç içe geçmiştir. Bu anlayışa göre dünyanın başka ülkelerinde cereyan eden gelişmeler karşısında devlet adamları gözlerini kapayamazlar. Dış politikalarında değerleri ve insan hakları normlarını merkeze aldıklarını iddia eden ülkelerin devlet adamlarının bu bakış açısıyla uyumlu davrandıklarını görmekteyiz. Bu bağlamda altı çizilmesi gereken önemli bir nokta şudur. Başka ülkelerde yaşayan insanların durumlarıyla ilgilenmek sadece ulusal çıkar bağlamında tanımlanıp meşrulaştırılamaz. Bir başka şekilde ifade edecek olursak, sınırla-

28 Jackson ve Sorenson, *Introuduction to International Relations Theories and Approaches*, 2007, s. 146-153.

29 *A.g.e.*

rın dışındaki insani durumlara müdahale etmek, edilmemesi durumunda ulusal çıkarları tehlikeye atacağı için olmamalıdır sadece. Bu süreçteki temel itici güç, evrensel insan haklarının geçerliliğine olan inanç ve insanlığı bir bütün olarak algılayan bakış açısı olmalıdır.

Uluslararası Siyasal Teori ve demokratik barış çalışmaları

Son zamanlarda Uluslararası Siyasal Teori çalışmaları bağlamında gündeme gelen bir diğer nokta da demokrasi rejiminin yayılmasına paralel olarak devletler arası ilişkilerde çatışma ve kaos ortamının azalacağına dair inançtır. Demokratik barış çalışmaları doğrudan Uluslararası Siyasal Teori'nin ilgi alanına girmese de, demokratik rejimlerin diğer rejimlere nazaran daha meşru olduğuna ilişkin bakış açısı bize bu alanda çalışanların bazı normatif motivasyonlarla hareket ettiklerini göstermektedir.[30] En ideal yönetim tarzının halkın yönetimdeki temsiliyetine dayanan demokrasi olduğu düşüncesi, son elli yıldır giderek zemin kazanmaktadır. Günümüzde demokrasi ile yönetilen ülkelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu tarz rejimlerde yöneticilerin meşruiyeti doğrudan halkın rızasına dayanır ve yöneticiler iktidarda gösterdikleri performans doğrultusunda, ya iktidarda kalmaya devam ederler ya da yerlerini başka partilere bırakırlar. Demokratik rejimlerde farklı güç erkleri arasındaki ilişki birbirini denetler ve kontrol eder şekildedir. Hiçbir erk diğerlerinden üstün değildir. Liberal demokrasilerde önemli olan sadece düzenli aralıklarla seçim yapıp iktidara hangi partinin geleceğini belirlemek değil, aynı zamanda iktidara gelen partinin yönetirken çoğulcu bir anlayışı benimsemesi, anayasa ve kanunların üstünlüğüne inanması, azınlıkların haklarının korunması için azami özen göstermesi, insan haklarını merkeze alması ve devleti topluma hizmet etmenin bir aracı olarak görmesidir.

Demokratik Barış Teorisi teorisyenlerine göre, demokrasi ile yönetilen ülkelerde karar alma süreçleri rıza oluşumu prensibine dayandığı için, amaç olabildiğince geniş halk kesimlerinin görüşlerinin nihai kararlara yansıtılmasıdır. Rıza oluşum/oluşturma süreci karşılıklı pazarlıkları ve hassasiyetleri dikkate almayı ve ikna çabalarını gerektirir. İçeride kararların bu şekilde alınıyor olması, demokrasi ile yönetilen ülkelerin liderlerini dışarıda da benzer şekilde davranmaya itecektir.[31] Bu da devletler arası ilişkilerde sorunların diplomasi, görüşme ve ortak noktaların bulunması sayesinde çözülmesi-

30 Schmidt, "Together again: reuniting political theory and international relations theory", 2002, s. 115-140.

31 Glynn Ellis, Sara McLaughlin Mitchell ve Brandon C. Prins, "How Democracies Keep the Peace: Contextual Factors that Influence Conflict Management Strategies", *Foreign Policy Analysis*, cilt 6, no. 4, 2010, s. 373-398.

ni kolaylaştıracaktır. Demokrasilerin bir diğer avantajı da kararların alınması sürecinde liderlerin meşruiyet oluşturmaya büyük önem vermeleridir. Savaş ve zor kullanımını gerektiren dış politika kararlarının alınması belirli bir süre alacaktır. Liderler bu tarz dış politika tercihlerinin ortaya çıkarabileceği maliyetleri halklarının gözünde meşrulaştırabilmelidirler. Bu da çok kolay olmayacağından savaş gibi insani ve ekonomik açıdan maliyetleri yüksek olabilecek kararlar kolaylıkla alınamayacaktır. Bu da uluslararası barışa hizmet edecektir.

Liberal demokratik rejimlerin diğer ülkelere doğru genişletilmesinin normatif açıdan bakıldığında ne kadar doğru bir hareket tarzı olduğuna dair son zamanlarda ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmaların şiddeti liberal demokratik rejimlerin genişletilmesi sürecinde güç kullanımının söz konusu olması durumunda daha da artmaktadır.

Bu tartışmalarda iki temel görüş öne çıkmaktadır.[32] İlkine göre liberal demokrasinin en temel kuralı kendi kendine karar verme ve yönetme prensibidir. Hiçbir toplum diğerlerine en doğru yönetim biçiminin liberal demokrasi olduğu dayatmasında bulunamaz. Toplumlar kendileri için en doğru yönetim biçimine kendileri karar vermelidirler. Self-determinasyon prensibi bunu gerektirir. Evrensel ve kozmopolit bir ahlâk anlayışı olamayacağı gibi insan haklarını ve yönetim biçimlerini tek bir formatta tanımlayıp bunu da evrensel ilan etmek yanlış olacaktır. Liberal demokrasilerin kendi yönetim anlayışlarını yaymak adına başvurabilecekleri en doğru ve ahlâki yöntem başkalarına örnek olmaktır. Liberal demokrasiler kendi vatandaşlarının güvenliğinin, mutluluğunun ve refahının temin edilmesinde başarılı oldukları müddetçe, diğer rejimler tarafından örnek alınabileceklerdir.

İkinci görüş ise, liberal demokrasinin gerekirse güç kullanılarak dahi olsa yayılmasının liberal anlayışla çelişmediğine inanmaktadır. Burada önemli olan amacın kendisinin ulviliğidir. Bazı toplumlar kendi başlarına bırakıldıklarında kendiliklerinden liberal demokrasiye geçemeyebilirler. Böyle bir durumda liberal demokratik devletlerin en temel ahlâki görevi kendi rejimlerini bu ülkelere götürmektir. Bu süreçte gerekirse güç bile kullanılabilir.

Demokratik Barış tezi çerçevesinde dile getirilen ve Uluslararası Siyasal Teori çalışmaları bağlamında anlamlı olan bir tartışma, devletlerin dış politika çıkarlarını tanımlarken ve uygularken ne oranda değerlere, evrensel insan haklarına önem vermeleri gerektiğine dairdir. Başka bir devletin iç işlerinde nasıl yönetildiği ve o devletin rejiminin ülkesi vatandaşlarına nasıl davrandığı, o ülkeyle geliştirilecek ilişkileri ne oranda belirlemelidir? Bu özünde normatif bir sorudur.

---

32 Georg Sorenson, "After the Security Dilemma: The Challenges of Insecurity in Weak States and the Dilemma of Liberal Values", *Security Dialogue*, cilt 38, no. 3, 2007, s. 357-378.

Hem liberal hem de Uluslararası Siyasal Teori bu konuda değerlerin ve evrensel normların önemli olduğunu savunmakta, bunun karşısında Realist okul ise ülke içi faktörlerin dış politikada çok fazla dikkate alınmaması gerektiğini söylemektedir.

Uluslararası Siyasal Teori, güç kullanımı ve adil savaş teorisi

Uluslararası Siyasal Teori çalışanların ilgilendikleri diğer bir alan, devletler arası ilişkilerde güç kullanımının meşruiyetine dairdir. Savaş hukukunun gelişimine paralel olarak devletlerarası ilişkilerde gücün hangi şartlar altında kullanılması gerektiğine dair ciddi bir literatür oluşmuştur.[33] Adil Savaş teorisi olarak adlandırılan bu çalışmalarda vurgulanan iki temel nokta vardır. Birincisi hangi şartlar altında yapılacak savaşların meşru olduğuna ilişkindir. Meşru müdafaa bu bağlamda dile getirilen bir görüştür. Diğeri ise, uluslararası istikrar ve barış ortamının tehlikeye düşmesi durumunda uluslararası toplum, günümüzde BM Güvenlik Konseyi eliyle, güç kullanımına karar verebilir. Daha aşağıda tartışılacağı üzere, insani mülahazalarla güç kullanımının meşru olduğuna dair güçlü bir kanaat oluşmaya başlamıştır. İkinci vurgulanan nokta savaşta kullanılan kaba gücün şekline ilişkindir. Savaş başladıktan sonra savaşın ne şekilde sürdürülmesi gerektiği, bir başka şekilde söyleyecek olursak savaşın icra ediliş şekli, en az savaşın başlamasına neden olan olaylar kadar, meşruiyet penceresinden incelenmelidir. Savaşan ve savaşmayan ayrımının yapılması önemlidir. Güç kullanımı sırasında orantısallık altı çizilen bir noktadır. Savaşın kurallara bağlı ve bazı moral değerlere hizmet etmesi yönünde oluşmaya başlayan güçlü kanaat, normatif uluslararası ilişkiler okulunun gelişmekte olduğunu göstermektedir. Savaş kontrolsüz bir şekilde cereyan etmemelidir.

Uluslararası Siyasal Teori, insani müdahale ve koruma sorumluluğu tartışması

Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının ivme kazanmasında etkili olan gelişmelerden bir tanesi insani mülahazalarla askerî müdahalelerde bulunma girişimlerinin hızlanması ve son on yıldır dünyanın gündemine 'koruma sorumluluğu / *responsibility to protect - R2P*' adı altında yeni bir kavramın yerleşmeye başlamasıdır. Bu tartışmalar hiç kuşkusuz devlet içi ve dışı arasında var olduğuna inanılan ayrımların küreselleşme sürecine paralel olarak ortadan kalkmaya başlaması ve ulusal sınırların dışında cereyan eden geliş-

33 Michaeal Walzer, *Just and Unjust Wars*, Perseus Books, New York, 2006; *Arguing About War*, Yale University Press, New Haven ve Londra, 2004.

melerin ülkelerin ulusal güvenlik çıkarlarını ve iç istikrarını etkilemeye başlamasıyla hızlanmıştır.

Birleşmiş Milletler antlaşmasına göre, devletlerin askerî güç kullanımları ancak iki şekilde yasal ve meşru olabilir. Birincisi kendini müdafaa etmek zorunda olmak, ikincisi ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin güç kullanımını küresel barış ve güvenliğin tesis edilmesi adına zorunlu bulup onaylamasıyla. Bu iki şarttan mahrum olan bütün tek taraflı askerî güç kullanımlarının meşru ve yasal olmayacağına dair kuvvetli bir inanış söz konusudur. Ancak az önce de belirttiğimiz üzere, çeşitli sebeplerden ötürü bu yöndeki inanış zayıflamaya ve sorgulanmaya başlamıştır.[34]

Uluslararası topluluğun Soğuk Savaş sonrasında ilk önce Balkanlar, daha sonra ise Ortadoğu, Afrika, Asya ve dünyanın diğer bölgelerinde güç kullanarak ülkelerin iç işlerine müdahil olduklarına şahit olduk. Bu askerî müdahalelerden bazıları (Bosna ve Libya'da olduğu gibi) BMGK tarafından onaylanırken, diğerleri (Kosova, Irak ve Afganistan'da olduğu gibi) de bu onay olmaksızın bazı devletlerin bir araya gelmeleri ya da kendi başlarına hareket etmeleri neticesinde gerçekleştirilmiştir.

Bu minvalde yapılan tartışmalar her ne kadar sıklıkla ulusal çıkarlar bağlamında dile getiriliyor olsa da, bu yöndeki gelişmelerin uluslararası sistemin üzerine oturduğu prensiplerin karakteri bağlamında normatif sonuçları olacağı kesindir. İnsani müdahalelerin gerçekten diğer ülkelerde yaşayan insanların güvenliği ve refahı adına tamamen moral açılardan mı, yoksa ulusal çıkarların dikte etmesi doğrultusunda mı gerçekleştirildiği süregiden bir tartışmadır. Sınırlarımız dışında yaşayan insanların güvenliği ve refahı, sınırlarımız içinde yaşayanlarınki kadar kutsal ve dokunulmaz mıdır? Liderlerin sorumlulukları arasında hiyerarşik bir sıralama yapılması ve bu bağlamda ana sorumluluğun ülke içindeki vatandaşların güvenlik ve refahına verilmesi doğru ve ahlâki bir anlayış mıdır?

'Koruma sorumluluğu' prensibi BM Genel Meclisi'nin 2005 yılında kabul ettiği bir prensip olup, son yıllarda dünyanın gündemine sıklıkla gelmiştir. Bu prensibe açık bir şekilde ve doğrudan ilk kez BM'nin Libya'daki Kaddafi rejimine yönelik askerî güç kullanılmasını onaylayan kararında rastlıyoruz.[35] Bu prensibin arkasında yatan mantık, egemenliğin sadece dışsal tanınma bağlamında meşruiyet kazanamayacağıdır. Buna göre bir ülkenin egemen ve meşru olarak tanımlanması o ülke yönetiminin ülkesin-

34 Jolyon Howorth, "Humanitarian intervention and postconflict reconstruction in the post-Cold War era: a provisional balance-sheet", *Cambridge Review of International Affairs*, cilt 26, no. 2, 2013, s. 288-309.

35 Ramesh Thakur, "R2P after Libya and Syria: Engaging Emerging Powers", *The Washington Quarterly*, cilt 36, no. 2, 2013, s. 61-76.

de yaşayan insanların refah ve güvenliğini yerine getirme kapasitesiyle doğru orantılı olarak değişir. Egemenlik hak olduğu kadar bir sorumluluktur da.[36] Onun gereklerini yerine getiremeyen rejimlerin, yani vatandaşlarının çıkarlarını, refahını ve güvenliğini sağlayamayan rejimlerin, egemen olarak tanınması artık sorgulanmaktadır. Egemenliğin dışsal olduğu kadar içsel meşruiyet kaynakları da söz konusudur ve bu içsel şartlar Soğuk Savaş sonrası ortamda daha fazla vurgulanmaya başlamıştır. Rejimlerin ülke içindeki performansları, onların egemenliğine ve meşruluğuna duyulacak saygıyı yakından etkiler. Eğer bir yönetim kendi sınırları içinde yaşayan insanların güvenliğine yönelik tehditleri bertaraf edemiyorsa, o ülkede devam eden iç çatışmalar hem ülke içi hem de uluslararası güvenlik ve istikrarı tehdit etmeye başlamışsa ve en kötüsü o ülke liderleri kendi vatandaşlarına zulüm, soykırım ve baskı uyguluyorsa, uluslararası toplumun bu gidişata 'dur' deme sorumluluğu vardır.

En son Suriye'deki iç çatışmalar çerçevesinde tartışılmakta olan bu prensip, henüz bütün devletlerin kabul ettikleri bir uluslararası norm haline gelmemiştir. Liberal demokrasi ile yönetilen, ekonomik olarak kalkınmış, evrensel insan haklarının meşruluğuna inanan birçok Batılı devlet bu prensibin uluslararası bir norm haline gelmesini savunurken, otoriter yönetim tarzlarına sahip olan, devletin kutsallığını merkeze alan ve Westfalya uluslararası sisteminin devletin iç işlerine karışılmaması gerektiğini salık veren prensibini dokunulmaz gören diğer birçok devlet de koruma sorumluluğu prensibine kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bu minvalde ikinci gruptaki devletlerin dile getirdikleri en temel eleştirilerden bir tanesi, ilk gruptaki devletlerin bu prensibin arkasına sığınarak kendi dar ulusal çıkarlarını meşrulaştırmaya çalıştıklarıdır. Hem Libya hem de Suriye'deki krizler sırasında Rusya ve Çin'in takındıkları tutum, koruma sorumluluğu prensibine kuşkuyla yaklaşıldığını göstermesi açısından önemlidir. Bu devletlerin temel endişesi, bu prensibin yasallık ve meşruiyet kazanmasının ileride kendilerine karşı olası askerî müdahalelerin düzenlenebilmesini kolaylaştıracak olmasıdır.[37]

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu tartışmaları bağlamında gündeme gelen konulardan bir tanesi de savaş suçlularının uluslararası mahkemelerde yargılanmasıdır. Bu yöndeki gelişmeler 1990'lı yılların ilk yarısında Balkanlar'da yaşanan iç savaşlar bağlamında ortaya çıkmıştır. Önce Bosna'da sonra da Kosova'da etnik Sırp milliyetçiliğinin sebep olduğu ciddi insan hakları ihlalleri, Sırp lider Slobodan Miloşeviç'in Kosova savaşının bit-

36 Nina Hachigian ve David Shorr, "The Responsibility Doctrine", *The Washington Quarterly*, cilt 36, no. 1, 2013, s. 73-91.

37 Aidan Hehir, "The Permanence of Inconsistency: Libya, the Security Council, and the Responsibility to Protect", *International Security*, cilt 38, no. 1, 2013, s. 137-159.

mesini müteakip Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından Hollanda'nın Lahey kentinde yargılanması sonucunu doğurmuştur. Benzer bir şekilde, Bosna savaşı sırasında Bosnalı Müslümanlara uygulanan etnik soykırım, Bosnalı Sırp liderlerden Radovan Karadziç ve Radko Mladiç'in aynı mahkeme tarafından yargılanmasını beraberinde getirmiştir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi 2001 yılında resmiyet kazanarak, Hollanda'nın Lahey kentinde kurulmuştur. Burada sadece Sırp liderler değil, kendi vatandaşlarına karşı soykırım uyguladığı iddia edilen Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir de yargılanmıştır. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın da benzer bir yargılama süreciyle karşı karşıya kalması beklenmektedir. Halihazırda 100 binden fazla Suriyelinin ölümüne yol açan, milyonlarca Suriyelinin hem ülke içinde hem de dışında mülteci durumuna düşmesine neden olan ve kendi insanlarına karşı kimyasal silah kullanan Suriye devlet başkanının, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanması beklenmektedir.

Bu yöndeki gelişmelerin işaret ettiği en önemli sonuç, artık hiçbir rejim ve onun liderinin kendi ülkesinin sınırları dahilinde istediği her şeyi yapamaz ve yönetimi altındaki insanlara karşı kitlesel suçlar işleyemez olduğudur. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, ulusal çıkarların çoğu kez pragmatik ve *reelpolitik* bağlamında tanımlanması ve devletler arasındaki güç farklılıkları, bu kuralın bütün ülkelere aynı şekilde uygulanmasını zorlaştırsa da, uluslararası kamuoyunun gözünde savaş suçlularının mutlaka yargılanması gerektiği yönündeki algı güçlenmektedir. Bu da göstermektedir ki, devlet içi alana benzer bir şekilde uluslararası alanda da 'adalet' müessesesi işletilebilmekte ve kurallara uymayanlar cezalandırılabilmektedir.

Bu yöndeki adımların bir dünya devletine götüreceğini iddia etmek abartılı olacaksa da, ki halihazırda ulus-devlet merkezli uluslararası düzen meşruiyetini korumaktadır, anarşinin zamanla hiyerarşiye dönüşmesi mümkün olabilecektir.

Bu tartışma bağlamında anlamlı olan ve Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarını etkilemeye başlayan diğer gelişme ise, kendi ülkelerindeki sorunlar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalıp mülteci ve sığınmacı durumuna düşen insanların durumlarına ilişkindir. Buradaki temel sorun sınırlarına kadar dayanan bu insanlara karşı devletlerin nasıl davranmaları gerektiğine dairdir. Göçmenler, mülteciler ve sığınmacılara, ulusal güvenlik zaviyesinden bakılıp, bu insanların ülkeler arası geçişlerini zorlaştırmak adına tedbirler mi alınmalıdır? Yoksa bunların her şeyden önce insan oldukları noktasından hareketle gerekli insani tedbirlere mi öncelik verilmelidir? Bu insanlar potansiyel güvenlik tehditleri midirler? Yoksa insani sorumluluğun gereği olarak ilgilenilmesi gereken unsurlar mı? Bu konuda devletlerin farklı uygulamalar içinde oldukları gözleniyor olsa da, genel trend mülteci, göçmen ve

sığınmacı statüsündeki insanlar en az ülke vatandaşları kadar temel hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiği düşüncesinin güçlenmeye başladığıdır.[38]

Uluslararası Siyasal Teori tartışmaları ve Türk dış politikası

Uluslararası Siyasal Teori çalışanların üzerinde durdukları konular bağlamında Türk dış politikasının genel seyri incelendiğinde ilginç bir durumun ortaya çıktığı gözlenmektedir. Buna göre son dönem Türk politikasında gündeme gelen birçok konu ve politika yapıcılarının söylemlerinde gönderme yaptıkları hususlar, Uluslararası Siyasal Teori çalışanların önemsedikleri konularla daha fazla örtüşmeye başlamıştır. Türk dış politikasında normatif iddia ve söylemlerin son on yılda ivme kazandığı görülmektedir. Bu ilginç bir durumdur; zira geleneksel Türk dış politikasının daha çok realist ve *reelpolitik* temellere dayandığı göz önüne alınırsa normatif konuların gündeme gelmeye başlaması bir yeniliktir. Sıklıkla Türk dış politikası yapıcıları, uluslararası ve bölgesel sistemin hangi prensipler üzerinde yeniden inşa edilmesi gerektiği konusunu dile getirmektedirler. Üst düzey Türk liderlerin birçok uluslararası platformda yaptıkları konuşmalarda bu konuya değindikleri görülmüştür. Bu kısımda bu örtüşmenin daha somut bir şekilde anlaşılabilmesi adına bazı örnekler verilecektir.

Değer odaklı Türk dış politikası

Türk dış politikasının son on yılı incelendiğinde görülmektedir ki, Türkiye eskiye nazaran daha fazla değerlere ve moral ilkelere dış politikasında yer vermeye başlamıştır. Buna göre dış politika sadece dar ulusal çıkarlar ve güçler dengesi perspektifinden yapılamaz ve değerlendirilemez. Dış politikada değerler ve ahlâki ilkeleler en az çıkarlar kadar önemlidir. Her ne kadar değerler ve ilkeler bazı durumlarda salt maddi güvenlik ve ekonomik çıkarları meşrulaştırmak adına kullanılıyor olsa da, son dönem Türk dış politikasında gözlemlenen durum değerlerin ve ilkelerin dış politika çıkarlarının tanımlanmasında ve uygulanmasında daha sık kullanıldığıdır.[39]

Bu süreç Arap Baharı olarak adlandırılan olayların başlamasından bu yana giderek ivme kazanmıştır. Buna göre başka ülkelerin iç işlerinde nasıl yönetildikleri, onlarla kurulacak olan ilişkilerde dikkate alınmaya başlamıştır.

---

38 Nicholas Rengger, "The world turned upside down? Human rights and International Relations after 25 years", *International Affairs*, cilt 87, no. 5, 2011, s. 1159-1178.

39 Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Türk Dış Politikasında Çıkarlar-Değerler İlişkisi", *Ortadoğu Analiz*, cilt 4, no. 2, 2012, s. 8-17.

Ülkelerin iç işlerinde nasıl yönetildiklerine ve hangi değerlere inandıklarına bakılmaksızın onlarla geliştirilecek pragmatik ilişkiler uzun süreli olamayacakları gibi halkın gözünde de kolaylıkla meşrulaştırılamazlar. Türkiye'nin bu anlayışı bütün dış politik ilişkilerinde aynı şekilde uyguladığını söylemek yanlış olacaksa da, bu anlayışın Ortadoğu bölgesindeki ülkelerle olan ilişkilerde giderek ivme kazandığını görmekteyiz.

Başka ülkelerin iç işlerinde nasıl yönetileceklerini önemsemek salt ulusal çıkar perspektifinden değerlendirilebilir olsa da, Türkiye'nin kendi içinde nasıl yönetildiği ve hangi değerlere inandığı, onun dış ilişkilerini daha fazla belirlemeye başlamıştır.[40] Dolayısıyla Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilişkin izlediği dış politikanın ana amacı, bölge ülkelerinin Türkiye'nin inandığı ve benimsemeye başladığı değerler doğrultusunda dönüşümüne destek vermektir. Aynı bölgede yaşayan farklı devletlerin ortak değerlere inanmaya başlamaları ve aralarında ortak bölgesel aidiyetler geliştirmeleri, uluslararası/bölgesel sistemin anarşik yapısının aşılmasına yardımcı olacaktır. Böyle bir ortamda Ortadoğu bölgesinin işbirliği ve barış üretebilir bir karaktere bürünmesi daha mümkün olacaktır. Türkiye'nin ne yaptığından ziyade ne/kim olduğu sorusu gittikçe daha önemli olmaya başlamış ve Türkiye'nin yumuşak gücünün onun değerlerinin ve kimliğinin cazibesinden kaynaklandığına inanılmaya başlanmıştır. Bu önemlidir; zira kimlik tanımlamalarında bulunmak ve başkalarının kendilerini nasıl tanımlayacakları noktasında onlara referans oluşturmaya çalışmak özünde normatif bir çabadır ve nihayetinde ortak değerler oluşturmak suretiyle sistemin anarşik ve kaotik yapısının evrilmesini amaçlamaktadır.

Küresel sorumluluk vurgusu ve Türk dış politikası

Uluslararası Siyasal Teori çalışanların önemle üzerine durdukları bir kavram olan 'sorumluluk', Türk dış politikasında son yıllarda daha fazla kullanılır olmaya başlamıştır. Buna göre Türkiye kendisini hem merkezinde bulunduğu bölgelerin hem de genel olarak bütün dünyanın daha fazla istikrar ve güvenlik üretir bir karaktere kavuşmasında sorumlu görmektedir. Bu amaçlar için çalışmanın Türkiye'nin bir sorumluluğu olduğu vurgusu önemlidir. Sistemin nimetlerinden yararlanmak, hele de bunların üretilmesine hiçbir katkı vermemek, Türkiye'nin ulusal kimliği ve rol tanımlamasıyla uyuşmayacaktır. Türkiye, tarihinden, coğrafyasından ve güç imkânlarından kaynaklanan faktörlerden ötürü bölgesel ve küresel adalet ve istikrar için daha fazla çalışmaktadır. Dünyanın uzak yerlerinde yaşananlar, sırf Türkiye'nin ulusal

40 Tarık Oğuzlu, "Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi", *Akademik Orta Doğu*, cilt 6, no. 2, 2012, s. 41-60.

çıkarlarını doğrudan ilgilendirmediği için görmezden gelinemezler. Türkiye başka coğrafyalardaki insan hakları ihlallerine, kıtlıklara ve çatışmalara tepkisiz kalamaz.[41] Bu hem Türkiye'nin çıkarına olmaz, hem de ülkenin kendisine biçtiği rol tanımlamasıyla örtüşmez.

Buradan hareketle dış politika yapıcılarının sıklıkla dile getirmeye başladıkları bir diğer görüş; kimsenin Türkiye'yi Ortadoğu bölgesinde aktif ve iddialı bir dış politika izlediğinden dolayı eleştiremeyeceğidir. Bu Türkiye'nin bir sorumluluğudur ve Türkiye bundan kaçamaz.

Adaletin bir değer olarak hem Türkiye'nin yakın bölgesinde hem de küresel düzeyde tesis edilmesi gerekir. Adalet ise mevcut uluslararası kurumların yapılarının değiştirilmesi ve zenginlikten ve güçten yeterince paylarını alamamış ülkelerin seslerine daha fazla yer verilmesiyle mümkün olabilir. Mevcut kurumlar ortaya çıktıkları zamanın güçler dengesini yansıttıklarından, günümüzdeki geçerli olan güçler dengesini yansıtmamaktadırlar. Bu adaletsiz durumu değiştirmek gerekir. Bölgesel sorunların ve adaletsizliklerin giderilmesinde bölge ülkeleri daha fazla sorumluluk almalı ve yaşadıkları bütün sorunlardan dış güçleri sorumlu tutmamalıdırlar.

Koruma sorumluluğu prensibi, insani müdahale ve Türk dış politikası

Bu kavramların Türk dış politikasında tutarlı ve geri döndürülemez bir şekilde tatbik edildiğini iddia etmek zor olsa da, Soğuk Savaş'ın bitmesinden bu yana Türk dış politikasının icrasında gözlemekte olduğumuz bir trend Türkiye'nin insani mülahazalarla düzenlenmiş olan birçok çok-uluslu askerî operasyona katıldığıdır. Türkiye'nin egemenliğin tanımlanmasında sadece dışsal tanınmayı değil, yöneticilerin kendi halklarının gözündeki meşruiyetlerini de önemseyen bir noktaya yaklaşmakta olduğunu gözlemlemekteyiz. Arap Baharı sırasında Türkiye'nin Mısır, Tunus, Libya ve Suriye krizlerinde takındığı tutum bunun en belirgin örneğidir. Bu noktada Türkiye'nin egemenliğe bakışı her geçen gün gelişmiş Batılı demokrasilere daha fazla benzemeye başlamıştır.[42] Türkiye, Rusya ve Çin gibi Batı dışı dünyanın önemli ülkelerine benzer bir şekilde, ülkelerin iç işlerinin karışılamaz ve sınırlarının dokunulamaz olduğuna inansa da, Türkiye'nin bu konudaki duruşu, son yıllarda daha fazla liberal değerler etrafında şekillenmeye başlamıştır.

41 Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Mediation: Critical Reflections From the Field", *Middle East Policy*, cilt 20, no. 1, 2013, s. 83-90; Gökhan Bacık ve Isa Afacan, "Turkey Discovers Sub-Saharan Africa: The Critical Role of Agents in the Construction of Turkish Foreign-Policy Discourse", *Turkish Studies*, cilt 14, no. 3, 2013, s. 483-502.

42 Richard Fontaine ve Daniel M. Kliman, "International Order and Global Swing States", *The Washington Quarterly*, cilt 36, no. 1, s. 93-109.

Sonuç

Bu çalışmada Uluslararası Siyasal Teori'nin temel varsayımlarını, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki yerini ve ilgilendiği temel konuları inceledik. Uluslararası Siyasal Teori alanındaki çalışmaların son yirmi yılda artmakta olduğunu gözlemledik. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki ana unsurun küreselleşme sürecine paralel olarak uluslararası alanda düzen ve adalet arayışlarının ivme kazanması olduğunu gösterdik. Ulusal alanda olduğu gibi, uluslararası alanda da düzen, adalet, işbirliği ve ortak aidiyetler oluşturmanın gerekliliği Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana artmıştır. Sınırların geçişken olmaya başlaması ve başka coğrafyalarda ortaya çıkan gelişmelerin ulusal sınırlar içindeki gelişmeleri etkilemeye başlamasıyla ortak bir küresel zihniyet oluşturmak gerektiği yönündeki düşünce daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Ulus-devletin en ideal siyasi örgütlenme modeli olamayabileceği fikri, demokrasinin küresel düzeyde de işletilebilmesi gerektiği algısı, insan haklarının daha evrensel bir bakış açısından tanımlanması gerektiği düşüncesi, Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının ivme kazanmasında etkili olmuştur. Giderek daha fazla Uluslararası İlişkiler teorisyeni normatif sorularla ilgilenmeye başlamıştır.

Savaşların hangi şartlar altında meşru olacağı, devletlerarası ilişkilerde güç kullanımının hangi kriterlere bağlı olması gerektiği, 'koruma sorumluluğu' prensibinin güçlenmesine paralel olarak insani amaçlarla gerçekleştirilen askerî müdahalelerin hangi meşru zemine oturması gerektiği yönündeki sorular son yıllarda daha fazla sorulmaya başlanmıştır.

Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının ivme kazanmasının bir diğer önemli nedeni de sınırlar, egemenlik ve ulusal kimlikler üzerine yapılan tartışmaların, bu bağlamdaki ana akım Uluslararası İlişkiler varsayımlarını giderek zorlamaya başlamasıdır. Toplumlar arası geçişkenliğin teknoloji alanında yaşanan devrimsel gelişmelere paralel olarak hızlanması, mülteci ve göçmen sorunlarının ülkelerin ulusal güvenlik stratejilerinde daha fazla yer bulmaya başlaması, güvenliğin sadece askerî değil başta sosyal ve ekonomik olmak üzere başka konuları da kapsamaya başlaması ve küresel sorunlara küresel cevaplar bulmak gerektiği yönündeki algının güçlenmesi, Uluslararası Siyasal Teori çalışan bilim adamlarının çalışmalarını daha fazla anlamlı kılmaya başlamıştır. Küresel düzlemde düzensizlik, anarşi ve kaosun artmaya başlaması, bu olumsuz durumlardan nasıl kurtulmak gerekir yönündeki normatif çabalara ivme kazandırmıştır. Evrensel ölçekte adaletin tesis edilmesi ve küresel siyasi ve ekonomik gelişmelere sadece devletin değil devlet dışı aktörlerin ve insanlığın penceresinden bakılması gerektiği yönündeki anlayış güçlenmektedir. Bazı teorisyenlerin evrensel ölçekte bir demokratik

dünya yönetiminin bir an önce inşa edilmesi gerektiği yönündeki çalışmaları, özellikle dikkat çekici olmaya başlamıştır.

Uluslararası alanda düzen, işbirliği ve adalet arayışlarının hız kazanması Uluslararası İlişkiler disiplininde bu konuların daha fazla çalışılmasını beraberinde getirmektedir. Yerleşmiş Batılı güçlerin yanında Batılı olmayan güçlerin dünya güç dengelerinde yükselmeye başlamaları küresel politik ve ekonomik yapıların yeniden kurgulanması gerektiği yönündeki düşünceye ivme kazandırmıştır. Burada söz konusu olan sadece devletlerarası maddi güç dengelerinin değişmesine bağlı olarak Batı dışı aktörlerin kendilerine daha fazla yer bulmaya başlamaları değil, aynı zamanda bunların temsil ettikleri düzen, adalet, insan hakları, egemenlik ve yönetim anlayışlarının daha fazla çalışılmaya başlamasıdır. Bu yöndeki teorik çalışmaları pekâlâ Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının altında değerlendirebiliriz.

Uluslararası Siyasal Teori çalışanlar daha çok normatif sorular sorduklarından, bu bağlamdaki konuların pozitivist ve niceliksel yöntemlerle çalışılması pek olası değildir. Bu, gözlemlenebilir ve test edilebilir olmayan çalışmaların bilimsel olmayacağı yönündeki ana akım Uluslararası İlişkiler metodolojisinin karşısında olsa da, Uluslararası Siyasal Teori çalışanlar ampirik düzlemde gözlenmekte olan siyasi ve ekonomik gelişmelere çalışmalarında daha fazla yer vermeye başlamışlardır. Örneğin Avrupa Birliği bütünleşme ve genişleme süreçlerinin ortaya çıkardığı pratik ve ampirik sonuçlar, normatif sorulara cevap bulmaya çalışan Uluslararası Siyasal Teori teorisyenlerine varsayımlarını üzerine oturtabilecekleri ve bunları test edebilecekleri objektif bir zemin sağlamaktadır. Dünyanın başka bölgelerinde, örneğin Uzak ve Güneydoğu Asya'da yaşanmakta olan benzer bütünleşme süreçleri de bu minvalde önemlidirler. Uluslararası Siyasal Teori çalışmaları araştırma metodu olarak daha fazla niteliksel ve yorumlayıcı metotları baz alsa da, ampirik gelişmelerin bu çalışmalarda daha fazla yer işgal etmeye başladığını görmekteyiz.

Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplini içinde özellikle İngiliz Okulu ile olan ilişkisi, bu çalışmada vurgulanmıştır. Bunda İngiliz Okulu çalışmalarının çıkış noktası olarak devletlerarası düzende devlet içi düzene benzer şekilde toplumsal ilişkiler, düzen ve adaletin tesis edilebileceğine dair öne sürdükleri varsayımlar etkili olmaktadır. Uluslararası Siyasal Teori çalışan akademisyenlerin çoğunun İngiliz olması ya da İngiliz Okulu geleneğinden gelmeleri not edilmelidir.

Son olarak bu çalışmada, Uluslararası Siyasal Teori çalışanların gündeme getirdikleri birçok konunun son dönem Türk dış politikasında sıklıkla vurgulanan konular arasında olduğunu göstermeye çalıştık. Küresel ve bölgesel düzlemde kalıcı adalet ve düzen inşa edilmesi yönünde takınılan hassasi-

yetler, yükselmekte olan güçlere daha fazla yer açılması gerektiği yönündeki adımlar, Türkiye'nin kendisini dünyanın birçok bölgesinde yaşanmakta olan insani trajediler ve adaletsizlikler karşısında sorumlu hissetmeye başlayıp bunların giderilmesi yönünde inisiyatifler almaya başlaması, Türkiye'nin sorumlu bir bölgesel ve küresel aktör olması gerektiği yönündeki vurgunun zemin kazanmaya başlaması bu bağlamda bahsedilmesi gereken noktalardır. Türk dış politikasında liberal ve idealist eğilimlerin zemin kazanmaya başlaması, bir yanda Türkiye'nin dış politikasında yumuşak güç unsurlarına daha fazla önem vermeye başlaması sonucunu doğururken, diğer yandan da Türk yöneticilerin sıklıkla normatif kaygıları dile getirmelerini mümkün kılmıştır.

Çalışmanın sonucunda bir kez daha vurgulamak gerekirse Uluslararası Siyasal Teori çalışmaları, Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki liberal damardan daha fazla beslenmekte ve Siyasal Teori ile Uluslararası İlişkiler disiplinleri arasında ortak bir kesişim kümesi oluşturmaktadır. Siyasal Teori'nin Uluslararası İlişkiler alanındaki yansımalarının ne şekilde olabileceği, Uluslararası Siyasal Teori çalışmaları sayesinde mümkün olmaktadır.

6

İNGİLİZ OKULU

MUSTAFA SERDAR PALABIYIK

Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplininin baskın anlatısı, bu disiplinin bir Amerikan sosyal bilimi olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başladığını söyler. Aslında disiplin ilk olarak Amerikan üniversitelerinde değil İngiliz üniversitelerinde, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonunda uluslararası sistemin nasıl anarşi temelli değil de, barış temelli bir sistem haline getirilebileceğinin sorgulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak onu bir "sosyal bilim" haline getiren Amerikan "sosyal bilimcilerin" "bilimsel" yöntemlerle uluslararası ilişkileri incelemesi olmuştur. Diğer bir deyişle, 1950'lerin sonundan itibaren Amerikan üniversitelerinde yaygın bir şekilde kullanılan Davranışçılık (*Behavioralism*) yaklaşımı uluslararası ilişkilerin de tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi test edilebilir, doğrulanabilir hipotezler üzerinden çalışılabileceğini savunmuştur.

Ancak Uluslararası İlişkiler disiplinini Avrupalı köklerinden koparıp ona Amerikanvari bir faydacılıkla yaklaşan bu düşünce tarzına o dönemde en büyük tepki de disiplinin doğduğu yer olan İngiltere'den gelmiştir. 1950'lerin sonunda İngiltere'de bir grup akademisyen, uluslararası ilişkilerin doğa bilimlerinin yöntemleri ile incelenemeyeceğini, böyle bir yaklaşımın uluslararası ilişkiler gibi son derece karmaşık bir konuyu büyük bir sığlığa sürükleyeceğini iddia ederek, bu iddialarını kendi kurdukları Britanya Uluslararası Siyaset Teorisi Komitesi'nin çatısı altında tartışmaya açmışlardır. Aslında kurucuların ve sonradan bu yaklaşımı benimseyenlerin tamamı köken olarak İngiliz değildir. Örneğin İngiliz Okulu'nun temel taşlarından biri addedi-

len Hedley Bull Avustralyalı, İngiliz Okulu'nun günümüzdeki temsilcilerinden Hidemi Suganami Japon'dur. Ancak farklı ülkelerden bir araya gelen bu teorisyenler İngiliz eğitim sisteminden geçerek İngiliz akademik geleneğini benimsemişlerdir. Bu nedenle bazı teorisyenler bu yaklaşımın İngiliz Okulu yerine Britanya Okulu olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını ifade etmektedirler.[1]

Bu durumda farklı kökenlerden gelen teorisyenleri "İngiliz" kategorisi altında birleştirmek için İngiliz uluslararası ilişkiler geleneğinin tanımlanması yerinde olur. Diğer bir deyişle, İngiliz Okulu'nu bir teori yapan ve mensuplarının kendilerini bu "okul"un bir ferdi saymalarını sağlayan birtakım ortak özellikler olmalıdır. Tim Dunne'ın "aile benzerlikleri" (*family resemblances*) olarak tanımladığı bu ortak özellikler üç tanedir: Bunlardan birincisi İngiliz Okulu mensuplarının kendilerini ayrı bir teorik çatının altında tanımlamalarıdır; buna göre bu teorisyenler tartışmalarını birtakım ortak soru, varsayım ve kavramlar çerçevesinde gerçekleştirirler. Dahası, İngiliz Okulu'nda bir çeşit usta-çırak ilişkisi olduğu da söylenebilir; örneğin Hedley Bull, İngiliz Okulu'nun kurucularından Martin Wight'ın öğrencisidir; R. J. Vincent ise daha sonraki dönemlerde Hedley Bull'un öğrencisi olmuştur. Kısacası İngiliz Okulu'nun kurumsal yapısının (Britanya Uluslararası Siyaset Teorisi Komitesi) ve mensupları arasındaki kişisel bağların bir ortak bilinç yarattığı söylenebilir.[2] İkinci ortak özellik uluslararası ilişkilerin baskın Davranışçı metodolojisini eleştirerek, yerine tarihçi/yorumcu bir metodoloji getirmeleri olmuştur. Bu metodoloji Davranışçıların yarattıkları ve uluslararası ilişkilerin temel kavramları arasında zıtlıklar ortaya koyan (iç-dış, anarşi-düzen, vb.) yaklaşımın tersine bu zıtlıkları bir ara yol (*via media*) bularak aşmayı amaçlar.[3] Üçüncü ortak özellik ise İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkileri, baskın Realist paradigmanın aksine normatif bir teori olarak değerlendirmesidir. Diğer bir deyişle, etik değerleri tamamen dışlayan Realizme karşı, İngiliz Okulu etik değerlerin uluslararası ilişkiler tartışmalarının temelinde yer alması gerektiğini savunur.[4] Kısacası İngiliz Okulu'nun mensupları, kendilerini ayrı bir teorinin temsilcisi olarak görmeleri, tarihçi/yorumcu bir yöntem benimsemeleri ve etik değerlerin uluslararası ilişkilerdeki önemine vurgu yapmaları ile farklı bir yaklaşım benimsediklerini gösterirler.

İngiliz Okulu genellikle uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde ya gör-

1 Bu yönde bir tartışma için bkz. Tim Dunne, "A British School of International Relations", Jack Hayward, Brian Barry ve Archie Brown (der.), *The British Study of Politics in the Twentieth Century*, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 395-424.

2 Tim Dunne, *Inventing International Society: A History of the English School*, Macmillan, Londra, 1998, s. 5-7.

3 *A.g.e.*, s. 7-9.

4 *A.g.e.*, s. 9-11.

mezden gelinmiş ya da Realizmle benzerlikleri abartılarak Realizmin bir varyantı olarak değerlendirilmiştir. Ancak özellikle son dönemde, gerek küresel gerek bölgesel gelişmeleri açıklamak, uluslararası ilişkilere tarihsel bir derinlik katmak, uluslararası toplumun tarihsel süreç içinde nasıl genişlediğini vurgulamak ve güncel uluslararası sorunları analiz etmek için İngiliz Okulu'ndan daha fazla faydalanılmaya başlanmıştır.[5] Ancak Türkiye'deki uluslararası ilişkiler yazını incelendiğinde İngiliz Okulu'na yeterince önem verilmediği söylenebilir. Teorinin en önemli temsilcilerinden biri olan Ahmet Nuri Yurdusev'in çoğunlukla İngilizce olarak yayınladığı ve teoriye önemli katkılar sağlayan kitap ve makale çalışmaları ile teorinin temel niteliklerinin tanıtıldığı birkaç Türkçe ve İngilizce makale dışında İngiliz Okulu'nun Türkiye uluslararası ilişkiler yazınında fazla yer bulmadığı görülmektedir.[6] Bu nedenle bu çalışmanın bu alandaki önemli bir eksikliğin kapatılmasına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu çalışma temel olarak altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İngiliz Okulu'nun oldukça dalgalı bir seyir izleyen tarihsel gelişimi incelendik-

---

5 Bu çalışmalardan bazı örnekler için bkz. Andrea K. Riemer ve Yannis A. Stivachtis (der.), *Understanding EU's Mediterranean Enlargement: The English School and the Expansion of Regional International Societies*, Peter Lang, Frankfurt, 2002; Paul Sharp, "Mullah Zaeef and Taliban Diplomacy: An English School Approach", *Review of International Studies*, cilt 29, no. 4, 2003, s. 481-498; Jason Ralph, "International Society, the International Criminal Court and American Foreign Policy", *Review of International Studies*, cilt 31, no. 1, s. 27-44; Richard Little ve John Williams (der.), *The Anarchical Society in a Globalized World*, Palgrave, Basingstoke, 2006; Ken Booth ve Nicholas Wheeler, *The Security Dilemma: Anarchy, Society and Community in World Politics*, Palgrave Macmillan, Londra/New York, 2007; Barak Mendelsohn, "English School, American Style: Testing the Preservation-Seeking Quality of the International Society", *European Journal of International Relations*, cilt 15, no. 2, s. 291-318; Xiaoming Zhang, "China in the Conception of International Society: The English School's Engagements with China", *Review of International Studies*, cilt 37, no. 2, s. 762-786.

6 Ahmet Nuri Yurdusev'in İngiliz Okulu yaklaşımı çerçevesindeki çalışmalarından bazıları için bkz. A. Nuri Yurdusev, *International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003; A. Nuri Yurdusev (der.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2004; A. Nuri Yurdusev, "Thomas Hobbes and International Relations: From Realism to Rationalism", *Australian Journal of International Affairs*, cilt 60, no. 2, 2006, s. 305-321; A. Nuri Yurdusev, "The Middle East Encounter with the Expansion of European International Society", Barry Buzan ve Ana Gonzalez-Pelaez (der.), *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*, Palgrave, Basingstoke, 2009, s. 70-91. Türk akademisyenler tarafından İngiliz Okulu'na dair yapılan diğer Türkçe ve İngilizce çalışmalardan bazıları için bkz. Balkan Devlen, Patrick James ve Özgür Özdamar, "The English School, International Relations and Progress", *International Studies Review*, cilt 7, no. 2, 2005 s. 171-197; Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 7, no. 25, 2010, s. 43-68; Volkan Şeyşane, "İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Toplum ve Çatışma: İngiliz Okulu Perspektifinden Mançurya Krizini Anlamak", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2013, s. 16-31; Esra Hatipoğlu, "İngiliz Okulu", Tayyar Arı ve Elif Toprak (der.), *Uluslararası İlişkiler Kuramları II*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s. 116-133.

ten sonra, ikinci bölümde teorinin temel varsayımları analiz edilecektir. Öncelikle İngiliz Okulu'nun tarihçi/yorumcu metodolojisi üzerinde durulacak ve bu metodolojinin uluslararası ilişkilerin baskın pozitivist metodolojisinden nasıl ayrıldığı incelenecektir. Ardından Martin Wight'ın Realizm, Rasyonalizm ve Devrimcilik kavramları altında kategorileştirdiği üç gelenek incelenecek, bunu takiben de bu üç geleneğin karşılık geldiği üç uluslararası yapı (uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu) üzerinde durulacaktır. Son olarak İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler yazınına en önemli katkılarından biri olan uluslararası toplum kavramı ve uluslararası toplumun evrimi ve genişlemesi üzerine yapılan tartışmalardan bahsedilecektir. Temel varsayımların ortaya konduğu bu bölümü İngiliz Okulu içinde yaşanan en büyük bölünme olan çoğulcu ve dayanışmacı uluslararası toplum anlayışlarının mukayesesinin yapıldığı üçüncü bölüm izleyecektir. İngiliz Okulu'nun diğer uluslararası ilişkiler teorileri ile benzerlik ve farklılıklarının incelendiği dördüncü bölümün ardından, beşinci bölümde İngiliz Okulu'na getirilen eleştiriler tartışılacaktır. Son bölümde ise İngiliz Okulu'nun uluslararası toplumun evrimi ve genişlemesine dair varsayımları 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uluslararası toplumuna girişini izah etmek için kullanılacak ve böylelikle bu yaklaşımdan yararlanarak bir vaka incelemesi yapılacaktır.

İngiliz Okulu'nun tarihsel gelişimi

İngiliz Okulu yaklaşımının tarihsel arka planını incelemeye geçmeden önce bu yaklaşımın fikrî temelleri üzerinde durmak yerinde olacaktır. İngiliz Okulu temel olarak iki fikrî kaynaktan beslenir. Bunlardan birincisi 19. yüzyılın başlarında uluslararası toplumun normatif yapısına tarihsel bir bakış açısıyla odaklanan Alman tarihçi Arnold Hermann Ludwig Heeren'in tarihçi yaklaşımı, ikincisi ise İngiliz tarihçi Arnold Toynbee'nin uluslararası sistemleri farklı zaman ve mekânlarda analiz eden ve medeniyet kavramı çerçevesinde şekillenen mukayeseli yaklaşımıdır.[7] Heeren'e göre uluslararası toplum birbirlerinin bağımsızlıklarına saygı duymak konusunda ortak bir çıkara sahip olan devletler sistemince oluşturulur. İngiliz Okulu bu yaklaşımı daha da geliştirerek ortak çıkarların ötesinde ortak normların düzen sağlayıcı etkisine vurgu yapar. Dahası Heeren'in devletler sistemi olarak adlandırdığı yapıyı Toynbee'nin medeniyet kavramı ile yeniden tanımlayarak, Edward

7 Jacek Czaputowitz, "The English School of International Relations and Its Approach to European Integration", *Studies & Analyses*, cilt 2, no. 2, 2003, s. 5. İngiliz Okulu üzerinde Toynbee'nin etkisi için bkz. A. Nuri Yurdusev, "The British School of International Relations: The Toynbean Origins", *Millennium* dergisi, 25. Yıldönümü Konferansı'nda sunulan tebliğ, London School of Economics and Political Science, Londra, 17-19 Ekim 1996.

Keene'nin ifadesi ile çalışmalarına daha "uluslararası bir tat" katar.[8] Diğer bir deyişle, İngiliz Okulu, devletleri Realizmin ele aldığı gibi uluslararası sistemin tek ve değişmez aktörleri olarak değerlendirmek yerine uluslararası toplum çerçevesinde tarihi/dikey ve coğrafi/yatay derinlik içinde zamansal ve mekânsal olarak mukayese ederek değerlendirir.

İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler disiplini içinde sistemli bir yaklaşım olarak ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlasa da, kökenleri iki dünya savaşı arası döneme kadar geri götürülebilir. Bu dönemde Uluslararası İlişkiler disiplininin ilk kürsüsünün kurulduğu Aberystwyth Üniversitesi'nde Edward Halett Carr ünlü çalışması *Yirmi Yıl Krizi*'ni yayıma hazırlarken, Charles Manning Londra Ekonomi Okulu'nda daha sonra İngiliz Okulu'nun pek çok önde gelen ismini yetiştireceği uluslararası ilişkiler bölümünü kurmakta ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda David Mitrany İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da popülerlik kazanacak olan Fonksiyonalizm teorisi üzerine çalışmalarını yürütmektedir.[9] Kısacası, bu dönem, İngiliz Okulu'nun yeşereceği verimli ortamı oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, İngiliz ve Amerikalı akademisyenler UNESCO'nun düzenlediği bir dizi toplantıda bir araya gelerek uluslararası ilişkilerin temel konularını tartışmaya başlamışlardır.[10] Bu toplantıları 1959 yılında Rockefeller grubunun desteklediği Britanya Uluslararası Politika Teorisi Komitesi'nin (*British Committee on the Theory of International Politics*) kuruluşu izlemiştir. Komite varlığının fiilen sona erdiği 1984 yılına kadar İngiliz Okulu'nun kurumsal merkezi olmuş ve sırasıyla her biri İngiliz Okulu'na önemli katkılar sağlamış akademisyenlerce yönetilmiştir.[11] Kuruluşunun ardından Komite uluslararası ilişkiler teorilerine dair yıllık konferanslar düzenlemiştir. Bu konferanslarda sunulan tebliğlerden bazıları İngiliz Okulu'nun kurucu metinlerinden biri olarak kabul edilen ve Herbert Butterfield ile Martin Wight'ın editörlüğünde 1966 yılında basılan *Diplomatik İncelemeler: Uluslararası Siyaset Teorisi Üzerine Denemeler* başlıklı eserde bir araya getirilmiştir. İngiliz Okulu'nun kuruluş dönemi olarak adlandırılabilecek bu dönemin-

8 Edward Keene, *Beyond the Anarchical Society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 22-23.

9 Gene M. Lyons, "The Study of International Relations in Great Britain: Further Connections", *World Politics*, cilt 38, no. 4, 1986, s. 627-628.

10 *A.g.e.*, s. 627.

11 Bu yöneticiler sırasıyla Herbert Butterfield, Martin Wight, Adam Watson ve Hedley Bull'dur. Hedley Bull'un ölümünün ardından Komite'nin çalışmaları fiilen sona ermiştir. Britanya Uluslararası Politika Teorisi Komitesi'ni kuran 1958 Rockefeller Konferansı için bkz. Brian C. Schmidt, "Rockefeller Foundation Conference and the Long Road to A Theory of International Politics", Nicolas Guilhot (der.), *The Invention of International Relations Theory: Realism, the Rockefeller Foundation and the 1954 Conference on Theory*, Columbia University Press, New York, 2011, s. 87-88.

de temel ilgi alanları uluslararası ilişkiler teorisinin doğası, güç dengesi ve uluslararası anarşik ortamda bir düzen kurulabilmesinin olanaklarıdır.[12]

1970'lér Komite'nin yayın faaliyetlerinin en yoğun yaşandığı dönemdir. Bu dönemde İngiliz Okulu teorisyenleri bir taraftan uluslararası anarşide düzenin tesisi konusundaki çalışmalarını derinleştirirken, diğer taraftan devlet sistemlerinin mukayeseli tarihsel analizi üzerinde durmuşlardır. Bull'un *Anarşik Toplum* ve Wight'ın *Devlet Sistemleri* eserleri bu çalışmaların en başta gelen örnekleridir.[13] Komite'nin faaliyetlerine fiilen son vermeden önce yaptığı son büyük faaliyet ise devlet sistemlerinin analizinden Avrupa uluslararası sisteminin nasıl tüm dünyayı kapsayacak şekilde genişlediğine yönelik bir analize geçişleri olmuştur. Bull ve Watson'un derlediği *Uluslararası Toplumun Genişlemesi* başlıklı eser bu geçişin bir ürünüdür.[14]

1980'lerin ortalarına kadar Komite içinde ve dışında yayınlarını sürdüren İngiliz Okulu mensupları bu dönemde büyük ölçüde sessiz kalmaya başlamışlardır. Bu sessizliğin nedenlerinden biri Komite'nin son başkanı Hedley Bull'un ve halefi John Vincent'in birbirini takip eden ölümleri ise, daha teorik ve daha etkili bir nedeni Neorealizmin hem Amerika'da hem Avrupa'da uluslararası ilişkiler teorisinin baskın yaklaşımı olmaya başlamasıdır.[15] Tim Dunne ise İngiliz Okulu'nun 1980'lerde ortaya çıkan Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmasında sessiz kaldığı için bu boşluğun Sosyal İnşacılık tarafından doldurulduğunu ve bu dönemde İngiliz Okulu'nun asıl rakibinin Neorealizm değil, Sosyal İnşacılık olduğunu iddia eder.[16]

---

12 Uluslararası ilişkiler teorisinin doğasına ilişkin temel bir tartışma için bkz. Martin Wight, "Why Is There No International Theory?", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Cambridge MA., Harvard University Press, 1966, s. 17-34 ve Hedley Bull, "International Theory: The Case for Classical Approach", *World Politics*, cilt 18, no. 3, 1966, s. 361-367. Güç dengesi kavramına dair tartışmalar için bkz. Herbert Butterfield, "The Balance of Power", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA., 1966, s. 132-148 ve Martin Wight, "The Balance of Power", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA., 1966, s. 149-175. Uluslararası sistemde düzen arayışları için bkz. Hedley Bull, "Society and Anarchy in International Relations", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA., 1966, s. 35-50.

13 Hedley Bull, *Anarchical Society: A Study of Order in International Politics*, Macmillan Press, Basingstoke, 1977; Martin Wight, *Systems of States*, Leicester University Press, Leicester, 1977 İngiliz Okulu teorisyenlerinin 1970'ler boyunca yaptıkları diğer önemli çalışmaların kısa bir analizi için bkz. Andrew Linklater ve Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 21-22.

14 Hedley Bull ve Adam Watson, *The Expansion of International Society*, Clarendon Press, Oxford, 1984.

15 Linklater ve Suganami, *The English School of International Relations*, s. 25.

16 Tim Dunne, "The English School", Tim Dunne, Milija Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 140.

İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler yazınında daha az görünür olmaya başlaması, Roy Jones'un 1981 yılında *Review of International Studies* dergisinde "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu: Bir Kapanma Vakası" başlıklı makalesini yayımlamasına yol açmıştır. Ampirik bir bakış açısına sahip olan Jones, bu makalesinde İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum kavramını bütüncül bir şekilde ele almasının anlamlı olmadığını ileri sürmüştür.[17] Makalenin ardından 1980'lerde İngiliz Okulu'nun varlığı, özgünlüğü ve zayıf noktaları çerçevesinde bir tartışma başlamıştır. Tartışmayı yürütenler arasında Jones'u eleştirerek İngiliz Okulu'nun özgün bir yaklaşım olduğunu ileri süren Hidemi Suganami, İngiliz Okulu'nun belirsiz terminolojisini ve eklektik yaklaşımını eleştiren Sheila Grader ve Grader'a cevaben İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum kavramına yaptığı vurgunun bu yaklaşımın en önemli özgünlüğü olduğunu savunan Peter Wilson sayılabilir.[18]

1990'ların başında İngiliz Okulu yavaş yavaş yeniden toparlanmaya başlamıştır. 1992 yılında *Millennium* dergisinin kış sayısı bir özel sayı olarak uluslararası toplum konusuna odaklanmış ve kavramı uluslararası ilişkiler teorisi tartışmalarında yeniden popülerleştirmiştir.[19] Dahası Komite'nin eski başkanlarından biri olan Adam Watson, 1984'te Bull ile derlediği *Uluslararası Toplumun Genişlemesi* başlıklı eseri tamamlayan yeni çalışmasını, yani *Uluslararası Toplumun Evrimi* adlı eserini de aynı yıl yayımlamıştır.[20] Bu çalışmayı 1993 yılında Barry Buzan'ın saygın bir Amerikan uluslararası ilişkiler dergisi olan *International Organization*'da yayımladığı ve İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum yaklaşımını hatırlattığı makalesi ile Richard Little'ın Neorealizm ve İngiliz Okulu'nu mukayese ettiği makalesi takip etmiştir.[21] Ancak İngiliz Okulu'nu ve neredeyse yarım asırlık birikimini özellikle Ameri-

17 Roy Jones, "English School of International Relations: A Case for Closure", *Review of International Studies*, cilt 7, no. 1, 1981, s. 1-13.

18 Hidemi Suganami, "The Structure of Institutionalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations", *International Relations*, cilt 7, no. 5, 1983, 2363-2381; Sheila Grader, "The English School of International Relations: Evidence and Evaluation", *Review of International Studies*, cilt 14, no. 1, 1988, s. 29-44; Peter Wilson, "The English School of International Relations: A Reply to Sheila Grader", *Review of International Studies*, cilt 15, no. 1, 1989, s. 49-58.

19 Bu özel sayıda yer alan makalelerden bazıları için bkz. Tony Evans ve Peter Wilson, "Regime Theory and the English School of International Relations: A Comparison", *Millennium - Journal of International Studies*, cilt 21, no. 3, 1992, s. 329-351; Nicholas J. Wheeler, "Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention", *Millennium - Journal of International Studies*, cilt 21, no. 3, 1992, s. 463-487; Steve Smith, "The Forty Years' Detour: The Resurgence of Normative Theory in International Relations", *Millennium - Journal of International Studies*, cilt 21, no. 3, 1992, s. 489-506.

20 Adam Watson, *Evolution of International Society*, Routledge, Londra, 1992.

21 Barry Buzan, "'From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School", *International Organization*, cilt 47, no. 3, 1993, s. 327-352; Richard Little, "Neorealism and the English School: A Methodological, Ontological and Theoretical Reassessment", *European Journal of International Relations*, cilt 1, no. 1, 1995, s. 9-34.

kan uluslararası ilişkiler akademik dünyasına yeniden tanıtan Tim Dunne'ın 1998 yılında yayımladığı *Uluslararası Toplumu İnşa Etmek: İngiliz Okulu'nun Tarihi* adlı eseri ile ertesi yıl Barry Buzan'ın Britanya Uluslararası Çalışmalar Derneği'nin yıllık konferansında sunduğu tebliğinde İngiliz Okulu'nu yeniden bir araya getirme çağrısı olmuştur.[22] Bu çağrının ardından İngiliz Okulu'nun yöntem ve kavramlarını kullanan çalışmalarda adeta bir patlama yaşanmıştır. 2000'li yıllar İngiliz Okulu'nun hem teorik, hem de dünyanın farklı bölgelerinde uluslararası toplumların kuruluş ve evrimlerini inceleyen çalışmalarda yaygın bir biçimde kullanılmaya başlandığı ve İngiliz Okulu'nun adeta yeniden doğduğu bir dönem olmuştur.[23]

Sonuç olarak İngiliz Okulu'nun geçmişi büyük dalgalanmaların yaşandığı bir dönemi kapsar. 1959 yılında kurulan Britanya Uluslararası Siyaset Teorisi Komitesi, İngiliz Okulu'nun kurumsal arka planını oluşturur ve Komite'nin çalışmaları bu yaklaşımın temel metinlerini ortaya koyar. 1970'ler Komite'nin çalışmalarının en verimli olduğu dönemdir; birbiri ardına daha sonra uluslararası ilişkiler teorisinin klasik eserlerine dönüşecek eserler bu dönemde yayımlanır. 1980'lerin başında uluslararası ilişkiler teorisinin Neorealizm tarafından tabiri caizse ele geçirildiği dönemde İngiliz Okulu'nun varlığı ve temel varsayımları ciddi bir biçimde eleştirilse de 1990'ların ilk yarısından itibaren bu yaklaşım yeniden popülerleşir. Günümüzde İngiliz Okulu yaklaşımı Amerikan menşeli uluslararası ilişkiler teorilerine Avrupa'dan en güçlü alternatiflerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İngiliz Okulu'nun temel varsayımları

İngiliz Okulu'nun metodolojisi

İngiliz Okulu diğer uluslararası ilişkiler teorileri ile karşılaştırıldığında önemli özgünlüklere sahiptir. Stanley Hoffmann'ın deyişiyle bir Amerikan sosyal bilimi olarak kabul edilen Uluslararası İlişkiler disiplini İngiltere'de Amerika'dan farklı algılanmaktadır.[24] Bu farklılığın temelinde ise ABD ve İngiltere'nin tarihsel geçmişlerinin, siyasi deneyimlerinin ve bilim kavramına

22 Dunne, *Inventing International Society*; Barry Buzan'ın yeniden toplanma çağrısı için bkz. Barry Buzan, "The English School: An Underexploited Resource in IR", *Review of International Studies*, cilt 27, no. 3, 2001, s. 471-88.

23 Barry Buzan bir grup çalışma arkadaşıyla beraber İngiliz Okulu yaklaşımının temel eserlerini ve bu yaklaşım kullanılarak yapılan çalışmaları bir liste halinde yayımlamıştır. 2012 yılının Şubat ayında son kez güncellenen listede yüzlerce kitap ve makale bulunmaktadır. Listenin tam metni için bkz. http://www.polis.le.ac.uk/assets/ files/research/english-school/english-school-bibliography-feb-12.pdf

24 Stanley Hoffmann, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, cilt 106, no. 3, *Discoveries and Interpretations: Studies in Contemporary Scholarship*, 1977, s. 41-60.

bakışlarının farklı olması yatar. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bir süper güç olarak ortaya çıkan ABD, dünyanın karşı karşıya kaldığı sorunları çözme konusunda bir moral sorumluluk hissiyatı içindedir. Bu durum ABD'yi sorunları hızlı ve etkili bir biçimde çözme arayışına itmiş ve ABD'nin zaman zaman savaşmayı bile göze alabilecek basit ve sert bir tutum almasına yol açmıştır. İngiltere ise imparatorluk geçmişinin getirdiği bir itidal içindedir; ABD'nin aksine sorunları çatışma ile ve hızlı bir biçimde değil, arabuluculuk ve uzlaşı ile yavaş ve uzun vadede çözme eğilimindedir. Diğer bir deyişle ABD diplomasi ve uluslararası ilişkileri bir işletme gibi değerlendirip kârı en üst düzeye çıkarmayı amaçlarken, İngiltere diplomasi ve uluslararası ilişkileri bir sanat olarak görür.[25]

ABD ve İngiltere arasındaki bu zihniyet farkı iki ülkenin akademik topluluklarında da kendisini gösterir. Sosyal bilim, özellikle de Uluslararası İlişkiler disiplini söz konusu olduğunda, iki ülkenin akademisyenlerinin metodolojik yaklaşımları birbirinden oldukça farklıdır. Amerika'da 1960'ların ortasından itibaren sosyal bilimlerde etkili olmaya başlayan Davranışsalcı yaklaşım, uluslararası ilişkilerin tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi mantıksal ve matematiksel kurallar ve katı ampirik doğrulama ve yanlışlama süreçleri çerçevesinde ele alınabileceğini iddia eder.[26] İngiltere'de mevcut gelenekselci (veya Hedley Bull'un tanımlamasıyla "klasik") yaklaşım ise uluslararası ilişkilerin Davranışçıların ileri sürdüğü biçimde "bilimsel" yöntemlerle anlaşılamayacağını, bunun yerine uluslararası ilişkilerin tarihsel ve toplumsal derinliğine odaklanan bir yöntem geliştirilmesi gerektiğini savunur. Zira tarihsel derinlik bilimsel yaklaşımın değişmez olarak kabul ettiği pek çok kavramın aslında hangi süreçler sonucunda ortaya çıktığını ve evirildiğini anlamayı sağlar.[27] Örneğin, İngiliz Okulu Realizmin devlet kavramını adeta fetişleştirerek onu zaman ve mekândan bağımsız bir kavram olarak ele almasına karşı çıkar; devlet kavramının hangi tarihsel koşullar altında ortaya çıktığını ve zaman içinde nasıl bir değişim geçirdiğini merak eder. Kısacası Realizmin zamandışılığını (*ahistoricism*) eleştirir.[28] Dahası, İngiliz Okulu, Davranışsalcı yaklaşımın aksine, toplumu ve toplumla ilgili herhangi bir konuyu incelerken, inceleyenin değer yargılarından bağımsız hareket edemeyeceğini savunur.[29] Diğer bir deyişle, İngiliz Okulu'na göre toplum cansız fizik-

25 Jörg Friedrichs, *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions*, Routledge, Londra/New York, 2004, s. 91.

26 Bull, "International Theory", s. 362.

27 Dunne, "The English School", s. 139.

28 Cornelia Navari, "What the Classical English School Was Trying to Explain, and Why Its Members Were Not Interested in Causal Explanation", Cornelia Navari (der.), *Theorising International Society: English School Methods*, Palgrave Macmillan, Londra/New York, 2009, s. 53-54.

29 Dunne, "The English School", s. 139.

sel bir maddenin gözlem ve deney yoluyla incelendiği gibi incelenemez. İncelenen ile inceleyen arasında katı bir ayırım yoktur; inceleyen (uluslararası toplumun bir ferdi) incelenenin (uluslararası toplumun kendisi) bir parçasıdır. Cornelia Navari İngiliz Okulu mensuplarının bu nedenle kendilerini "katılımcı gözlemci" (*participant observer*) olarak tanımladıklarını ifade eder.[30] İngiliz Okulu'nun benimsediği ve onu diğer birçok uluslararası ilişkiler teorisinden ayıran bu gelenekselci/klasik yaklaşım, genelleme, teori ve bilime odaklanan Amerikan nomotetik eğiliminin aksine, vakaların benzersizliği, tarih ve bilgeliğe odaklanan İngiliz ideografik eğilimiyle tanımlanır.[31]

İngiliz Okulu'nu Amerika merkezli Davranışsalcı yaklaşımdan ayıran bir diğer önemli özellik de İngiliz Okulu mensuplarının ikilemlerden hazzetmemeleri ve ikilem yerine ya sentez geliştirmeye ya da birbirinden farklı görüşleri bir arada değerlendirebilecek esnekliği sağlamaya çalışmalarıdır. Friedrichs'e göre, İngiliz Okulu mensupları geliştirdikleri orta yol (*via media*) yaklaşımı ile ikilemleri aşmayı ve onları bir sentez çerçevesinde bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla İngiliz Okulu'nda güç politikaları-daimi barış, ulusal çıkarlar-tek dünya, ulusal egemenlik-küresel bağımlılık gibi ikilemler, diğer bir deyişle uluslararası ilişkilerin ilk büyük tartışması olan Realizm-İdealizm çatışması, bir orta yol tesis edilerek aşılmaya çalışılmıştır.[32] İleriki bölümlerde detaylı bir biçimde incelenecek olan Realizm-Rasyonalizm-Devrimcilik veya uluslararası sistem-uluslararası toplum-dünya toplumu gibi üçlü yapılanmalar da bazı yazarlara göre bir sentez yaratma, bazı yazarlara göre ise üç farklı yapıyı bir arada tutarak onlara karşı eşit mesafede olma gibi bir çabanın ürünüdür.[33]

İngiliz Okulu'nun üç farklı uluslararası yapıya odaklanması (uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu) onun bu üç yapıyı açıklayabilmek için üç farklı yöntemden yararlanmasına yol açmıştır. Diğer bir deyişle, İngiliz Okulu'nda metodolojik bir çoğulculuktan bahsetmek mümkündür. İngiliz Okulu uluslararası sistemi izah edebilmek için Realizmin maliyet-fayda analizi yaklaşımından, uluslararası toplumu izah edebilmek için kurumsal ve söylemsel yaklaşımdan, dünya toplumunu izah edebilmek

30 Cornelia Navari, "Introduction: Methods and Methodology in the English School, Cornelia Navari (der.), *Theorising International Society: English School Methods*, Palgrave Macmillan, Londra/New York, 2009, s. 4.

31 Friedrichs, *European Approaches...*, s. 91; Linklater ve Suganami, *The English School...*, s. 96-99.

32 Friedrichs, *European Approaches...*, s. 90; Dunne, "The English School", s. 136.

33 Örneğin Suganami Wight'ın bu üçlü yapılarda Rasyonalizm ve uluslararası toplumu diğer iki geleneğe tercih ettiğini ileri sürerken, Little Wight'ın her üç yaklaşıma da eşit mesafede olduğunu dile getirmiştir. Bkz. Hidemi Suganami, "Alexander Wendt and the English School", *Journal of International Relations and Development*, cilt 4, no. 4, 2001, s. 406; Richard Little, "The English School's Contribution to the Study of International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 6, no. 3, s. 398.

için de normatif yaklaşımdan yararlanmaktadır.[34] Uluslararası sistem devletlerarası ilişkilerin çıkarlar üzerinden tanımlandığı bir yapı olduğundan, maliyet-fayda analizi devletlerin sistem içindeki davranışını incelemek için önemlidir. Uluslararası toplum devletlerin anarşik bir yapı içinde düzeni diplomasi ve savaş gibi kurumlar ve uluslararası hukuk gibi söylemsel metinler (teamül ve anlaşmalar) aracılığıyla sağlayabildiği bir yapı olduğu için kurumsal ve söylemsel yaklaşımlar uluslararası toplumun oluşumu ve genişlemesini anlamak için gereklidir. Son olarak, dünya toplumu devletlerin yerini bireylerin aldığı ve bireylerin birbirlerine karşı sorumluluklarının ahlâki bir görev olarak yerine getirildiği bir yapı olarak ortaya çıktığından, bu yapıyı anlayabilmek için normatif bir yaklaşım geliştirmek faydalı olacaktır. Kısacası farklı uluslararası yapıları incelemek için tek bir yöntem yetersiz kalacağından yöntemsel çoğulculuk İngiliz Okulu'nun önemli katkılarından biri olmuştur.

İngiliz Okulu'nun yöntemine dair bir diğer önemli tartışma da, İngiliz Okulu'nun analiz seviyesinin (*level of analysis*) belirlenmesidir. İngiliz Okulu'nun farklı uluslararası yapıları analiz birimi olarak ele alması onun analizinin devlet merkezci mi, yoksa sistem merkezci mi olduğu sorusunu ortaya koymuştur. Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, İngiliz Okulu'nun analiz seviyesinin tartışmaya yer bırakmayacak şekilde devlet merkezci olduğunu savunur. Devlen ve Özdamar'a göre, her ne kadar uluslararası toplum İngiliz Okulu'nun odaklandığı önemli bir yapı olsa da, devlet bu yaklaşımın mensuplarının analizlerinin temeline oturtulmuştur.[35] Buzan ise İngiliz Okulu için tek geçerli seviyenin sistemik, hatta küresel seviye olduğunu ifade eder. Buzan'a göre devletler hem uluslararası toplumu, hem de uluslararası sistemi oluşturan yapılardır; ancak bu durum uluslararası sistem ve uluslararası toplumun küresel yapılar olduğu gerçeğini değiştirmez.[36] Aslında yöntemsel çoğulculuğun bir sonucu olarak İngiliz Okulu'nun tek bir analiz seviyesinin olmadığından da söz edilebilir. Uluslararası sistemin anlaşılması daha devlet merkezli bir analiz gerektirirken, uluslararası toplum için daha az devlet merkezli, dünya toplumu içinse daha küresel bir analiz birimi tercih edilebilir.

İngiliz Okulu'nun metodolojisine ilişkin tartışmayı kapatmadan önce Martin Wight'ın Amerika'da uluslararası ilişkiler teorisinin algılanışına ve yöntemine oldukça eleştirel bir gözle baktığı "Neden Bir Uluslararası Teori

---

34 Navari, "Introduction: Methods and Methodology...", s. 4.

35 Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 7, no. 25, 2010, s. 46.

36 Barry Buzan, *From International to World Society: English School Theory and the Social Structure of Globalization*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 16.

Yoktur?" başlıklı makalesine kısaca göz atmakta fayda vardır. Wight'a göre bir "siyaset teorisinden" söz edilebilir; ancak "uluslararası ilişkiler teorisinden" söz etmek oldukça güçtür. Bunun en önemli nedeni siyaset teorisinin oldukça güçlü, oturmuş ve tarihsel/felsefi bir temeli olması, buna karşılık uluslararası ilişkiler konusunda yazmış felsefeciler olduğu halde uluslararası teorinin bir gelenek oluşturamamış olmasıdır. Wight'a göre 1914'ten önce bir uluslararası teori yazınından bahsetmek mümkün değildir; zira uluslararası toplum içindeki devletlerarası ilişkiler zaten yüzyıllardır uluslararası hukuk çerçevesinde ele alınmaktadır. Uluslararası hukuka dair metinler dışında yazılanlar dağınıktır, sistematik değildir ve çoğunlukla araştırmacıların bu metinlere ulaşması oldukça güçtür.[37] Dahası Wight uluslararası ilişkiler teorisinin varlığını sorgularken bu tarihsel ve pratik sorunsalın ötesinde çok daha derin bir felsefi soruna işaret eder. Bu da uluslararası ilişkiler teorisinin entelektüel ve ahlâki fakirliğidir. Bu fakirliğin nedeni ise devlet kavramına yapılan aşırı vurgunun yarattığı zihni önyargılar ve ilerleme kavramına duyulan şiddetli inançtır.[38] Wight'a göre devlet merkezci yaklaşım ciddi bir körlük yaratmaktadır; bu durumun iç politika-dış politika ayrımı gibi yapay bir ayrım yaratmanın ötesinde "uluslararası" kavramına geçmeyi güçleştiren bir etkisi vardır. Öyle ki, devletin gerekli ve doğal bir yapı olduğuna duyulan ön kabuller, devlet dışı yapıların, örneğin dünya devleti gibi bir kavramın algılanmasını imkânsız hale getirmektedir.[39] Dahası ilerleme fetişizmi uluslararası ilişkilerin tekrarlanma ve yeniden oluş şeklinde özetlenebilecek doğasının da doğru algılanamamasına yol açmaktadır.[40]

Makalesini tamamlarken Wight, siyaset teorisi ile uluslararası teori arasında çok önemli bir farka dikkat çeker. Siyaset teorisi ve hukuk, normal ilişkiler ve hesaplanabilir sonuçlar çerçevesinde toplum hayatını incelerler; uluslararası teori ise beka odaklı olduğundan, siyaset teorisi için uç bir durum oluşturan vakalar (iç savaş, devrim, vb.) uluslararası teori için normal bir durumu ifade eder. Dolayısıyla da Wight, uluslararası teori olarak adlandırılan çalışmaların aslında tarihsel yorumdan (*historical interpretation*) başka bir şey olamayacağını vurgular.[41]

Sonuç olarak, İngiliz Okulu'nun ikilemlerden uzak durmaya çalışan, bunun yerine mümkün olduğunca sentezler veya birden fazla görüşün bir arada bulunmasına imkân tanıyacak esneklikler sağlayan bir yöntemi olduğunu söylemek mümkündür. Aralarında farklı yöntemsel yaklaşımlar geliştirenler

37 Wight, "Why Is There no...", s. 17-18.

38 A.g.m., s. 20.

39 A.g.m., s. 21-24.

40 A.g.m., s. 26.

41 *A.g.e.*, s. 33.

olsa da, İngiliz Okulu mensuplarının "bilimsel" yöntemlere karşı sergiledikleri şüphecilik ve saf bilimselliğin yerine tarihsel bir yaklaşım geliştirmeleri İngiliz Okulu'nun en önemli ayırıcı özelliklerinden biridir.

Üç gelenek tartışması

İngiliz Okulu'nun en özgün tartışmalarından bir diğeri de "gelenek" kavramıyla ifade edilen uluslararası ilişkilere dair temel felsefi arayışların tamamını bir arada değerlendirmesidir. Alex Bellamy gelenek kavramını bir entelektüel miras olarak tanımlar; gelenek, nesiller boyunca aktarılan düşünce yapılarıdır. Bir geleneğin meşruiyeti ve kendisini takip edenler üzerindeki otoritesi geçmişe dayanır.[42] İngiliz Okulu'nun bu felsefi düşünce mirasını "teori" yerine "gelenek" olarak aktarması, uluslararası ilişkiler düşüncesinin hukuksal, tarihsel ve felsefi temellerinden koparılmasına bir tepkidir.[43]

İngiliz Okulu'nda üç gelenek tartışması Martin Wight'ın ölümünden sonra öğrencileri tarafından yayımlanan ders notları, yani *Uluslararası Teori: Üç Gelenek* eseriyle özdeşleşmiştir. Bu eserinde Wight uluslararası ilişkilerin farklı boyutlarına odaklanan üç gelenekten bahseder. Bunlardan birincisi Realizmdir. Köklerini Hobbes ve Machiavelli gibi düşünürlerde bulan bu gelenek uluslararası ilişkilerin temel aktörünü devlet olarak görür ve devletlerarası ilişkilere güç odaklı bir yaklaşım getirir. Realistler devletlerin daima bir çatışma içinde olduğunu, devletlerin anarşik bir uluslararası yapı içinde yer aldıklarını ve bu yapı içinde düzeni sağlamanın son derece zor olduğunu varsayarlar.[44] İkinci gelenek olan Devrimcilik ise köklerini Immanuel Kant ve Karl Marx gibi düşünürlerde bulur. Bu gelenek etik bir evrenselciliğe dayanır; etik kuralların evrenselliğinden hareketle insan odaklı ve devletin sınırlarını aşan bir küresel birliktelikten bahseder. Bu yaklaşıma göre uluslararası toplum devletler toplumundan çok daha fazlasıdır.[45]

Bu iki gelenek uluslararası teorinin iki ucunu oluşturur. Bir uç devlet merkezli, güç ve çatışma odaklı iken, ikinci uç insan merkezli, etik kurallar ve küresel bağımlılık odaklıdır. Bu iki ucun arasında ise Wight'ın üçüncü gelenek olarak tanımladığı Rasyonalizm vardır. Rasyonalizm kökenlerini 17. yüzyılın ünlü hukukçusu Hugo Grotius'ta bulur. Realizm gibi devlet merkezli bir analize daha yakın olmakla beraber devlet dışı aktörleri de son derece önemli ola-

42 Alex Bellamy, "The English School", Martin Griffiths (der.), *International Relations Theory for theTwenty-First Century: An Introduction*, Routledge, Londra/New York, 2007, s. 78.

43 *A.g.e.*

44 Martin Wight, *International Theory: The Three Traditions*, Leicester University Press, Leicester, 1991, s. 15-16.

45 *A.g.e.*, s. 8.

rak kabul eder. Ancak Realizmden farklı olarak uluslararası sistemin anarşik yapısı altında devletlerin ve devlet dışı aktörlerin bir arada bir düzen kurabileceklerini kabul eder. Bu düzen çatışma odaklı uluslararası sistemden farklı bir uluslararası toplum yaratır. Bu uluslararası toplumu yaratan da bizatihi devletlerin kendileridir. Çünkü devletler bekalarını ve refahlarını sağlamak için gereken kuralları oluşturma ve onlara uyma kapasitesine sahiptir.[46] Diğer bir deyişle, Rasyonalizm uluslararası hukuk, uluslararası ticaret, diplomasi vb. mekanizmalar aracılığıyla devletlerin anarşik yapı içinde bir düzen oluşturabileceklerini savunur. Bull'un en önemli eserinin adının *Anarşik Toplum* olması bir tesadüf değil, anarşi altında düzen argümanının kısa yoldan ifadesidir. Bull bu eserinde üç geleneği farklı isimler altında yeniden tanımlamıştır; Bull'a göre üç gelenek; Realizm (Wight ile aynı tanımlama), Enternasyonalizm (Wight'ın Rasyonalizm olarak tanımladığı gelenek) ve Üniversalizmdir (Wight'ın Devrimcilik olarak tanımladığı gelenek).[47]

İngiliz Okulu'nun bu üç geleneğinin getirdiği üç düzen ve üç sorumluluk tanımı vardır. Wight'ın "Uluslararası İlişkilerde Batılı Değerler" başlıklı çalışmasında tanımladığı üç düzen kavramını Jacek Czaputowicz, Wight'ın üç geleneği ile birleştirir. Buna göre Realizm, düzen kavramını siyasi bir çerçevede tanımlar ve bu düzenin ancak güç dengesi ile sağlanabileceğini savunur. Devrimcilik ise düzeni etik bir çerçevede tanımlar ve bu düzenin halklara kendi kaderini tayin hakkının verilmesi ile sağlanabileceğini savunur. Son olarak Rasyonalizm düzeni hukuki bir çerçevede tanımlar ve bu düzenin ancak devletlerin birbirlerinin egemenliğine duydukları saygıyı uluslararası hukukla garanti altına almaları ile sağlanabileceğini savunur.[48] Barry Buzan ise Robert Jackson'un *Küresel Misak: Devletlerin Dünyasında İnsan Davranışı* başlıklı eserini takip ederek üç geleneği üç sorumlulukla eşleştirir. Buna göre Realizm ulusal sorumlulukları, Rasyonalizm uluslararası sorumlulukları ve Devrimcilik insanlara karşı sorumlulukları ön plana çıkarır.[49] Bellamy'ye göre ise Realizm liderlerin vatandaşlarının refahını sağlama sorumluluğuna, Rasyonalizm devletlerin uluslararası hukuk çerçevesinde birbirlerine karşı sorumluluklarına, Devrimcilik ise bireylerin sınırların ötesinde refahını sağlamaya yönelik etik sorumluluğa dikkat çeker.[50]

---

46 Bellamy, "The English School", s. 79.

47 Bull, *The Anarchical Society*, s. 24.

48 Martin Wight, "Western Values in International Relations", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA., 1966, s. 106. Aktaran Czaputowicz, "The English School of International Relations", s. 10-11.

49 Robert Jackson, *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 169-178. Aktaran Buzan, *From International to World Society*, s. 8.

50 Bellamy, "The English School", s. 80.

Üç gelenekle ilgili bir diğer tartışma da İngiliz Okulu'nun bu üç geleneğe eşit mesafede durup durmadığı, diğer bir deyişle, bir orta yol olarak Rasyonalizm'i diğer iki geleneğe tercih edip etmedikleri konusundadır. Bellamy, Wight'ın üç gelenek tanımlamasını yaparken bu geleneklerin "sonsuza kadar paralel bir biçimde uzanan demiryolu hatları" gibi birbirinden bağımsız düşünce yapıları olmadığını, zaman zaman kesişen, zaman zaman birbirinden uzaklaşan, birbirlerini etkileyen, hatta besleyen yapılar olduklarını ifade ettiğini kaydeder.[51] Richard Little'a göre İngiliz Okulu bu üç geleneğe eşit mesafede olmalıdır; zira her bir gelenek uluslararası gerçekliğin bir kısmını açıklayabilir. Bu nedenle uluslararası ilişkileri bütüncül bir şekilde anlamak ancak bu üç geleneği bir arada değerlendirerek gerçekleşebilir.[52] Bellamy ise Wight ve Bull'un Realizmin çatışmacı doğasından ve Devrimciliğin uluslararası düzeni bozma potansiyeline sahip olmasından dolayı bir ara yol olarak Rasyonalizmi önerdiklerini ifade eder.[53] Benzer şekilde Tim Dunne da İngiliz Okulu'nun ikilemlerden kaçınma eğilimine vurgu yaparak Realizm ve Devrimciliği birbirine zıt iki kutup olarak gören İngiliz Okulu'nun bir ara yol olarak Rasyonalizmi benimsediğini belirtir.[54]

Sonuç olarak İngiliz Okulu'nun en büyük zenginliklerinden bir tanesi, uluslararası ilişkileri tek bir boyuttan değil, pek çok felsefi/tarihsel geleneği bir arada değerlendirerek analiz etmesidir. Her ne kadar, bu eklektik yaklaşım pek çok yazar tarafından İngiliz Okulu'nun tutarlı bir çizgisi olmadığı şeklinde yorumlansa da,[55] aslında İngiliz Okulu'nun oldukça güçlü bir felsefi/tarihsel temelden beslendiğini gösterir. Dahası üç gelenek yaklaşımı, İngiliz Okulu'nun üç temel uluslararası yapısının (uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu) kavramsallaştırmasının da temelini teşkil eder.

Üç uluslararası yapı: Uluslararası sistem, uluslararası toplum, dünya toplumu

İngiliz Okulu'nun bir araya getirdiği üç gelenek aynı zamanda üç farklı uluslararası yapının tanımlanması sonucunu doğurmuştur. Bu yapılar Realizm geleneği ile özdeşleştirilen uluslararası sistem, Rasyonalizm geleneği ile özdeşleştirilen uluslararası toplum ve Devrimcilik geleneği ile özdeşleş-

51 Wight, *International Theory*, s. 260. Aktaran Bellamy, "The English School", s. 78.

52 Little, *The English School's Contribution...*, s. 398.

53 Bellamy, "The English School", s. 78.

54 Dunne, "The English School", s. 142.

55 İngiliz Okulu'nun eklektisizmine yönelik eleştiriler, makalenin ilerleyen bölümlerinde tartışılacaktır.

tirilen dünya toplumudur. Dunne'a göre bu üç yapı da uluslararası ortamda kendiliğinden var olan yapılar değildir; bunlar varlıkları test edilebilir hipotezlerle değil ancak yorum yoluyla bilinebilen kategorilerdir. Diğer bir deyişle, bu yapılar kendilerini tanımlayanlar tarafından söylemsel düzlemde yaratılan ve zaman zaman idealize edilen kavramlardan başka bir şey değildir.[56] Bellamy ise bu üç yapıyı küresel siyasetin belirli bir tarihsel bağlam içerisinde anlaşılmasına yardımcı olacak "analitik araçlar" olarak tanımlar. Üç gelenek dünyanın nasıl bir düzen içinde olduğunu veya bu düzenin nasıl şekillenebileceğini tartışan üç fikri temsil ediyorsa, üç yapı da bu üç fikrin uluslararası ortamdaki yansımalarını ifade eder.[57]

Uluslararası sistem en dar tanımıyla Realizmin tanımladığı anarşik uluslararası sistemi ifade eder. Bull'a göre uluslararası sistemin ortaya çıkması için devletlerin birbirleri ile düzenli ilişki içinde olmaları ve bu ilişkinin bir devletin diğer devletlerin davranışları ile ilgili hesaplamalarına etki edecek seviyede olması yeterlidir.[58] Diğer bir deyişle, uluslararası sistemde her devlet, diğer devletlerin kendisi veya birbirleri ile ilgili politikalarını bilecek ve bu sayede kendi politikalarını oluşturabilecek bir etkileşim içindedir. Buzan'a göre uluslararası sistem devletlerin arasındaki güç politikaları ile ilişkilidir, neredeyse tamamen devlet merkezlidir ve genellikle pozitivist bir epistemoloji ile tanımlanır.[59]

Uluslararası toplum ise uluslararası sistemden fazlasını gerektirir. Bull'a göre uluslararası toplum birtakım ortak çıkarların ve ortak değerlerin bilincinde olan bir grup devlet birbirleri ile olan ilişkilerinde kendilerini ortak kurallarla bağlı olarak hissettiklerinde ve ortak kurumlar çerçevesinde bir araya geldiklerinde ortaya çıkar.[60] Diğer bir deyişle, devletlerin yalnızca belli seviyede etkileşimde olmaları yetmez; uluslararası toplum daha derin bir ilişki gerektirir. Bu ilişki ancak ortak çıkarlar ve ortak değerler çerçevesinde tanımlanır; ortaya çıkan düzen de ortak kurallar ve kurumlar vasıtasıyla denetlenir ve sürdürülür. Buzan'a göre uluslararası toplumun arkasındaki fikir oldukça basittir: Nasıl ki bireyler kendilerinin hem şekil verdiği, hem de şekillendirildiği toplumlar içinde yaşıyorlarsa, devletler de uluslararası bir toplum içinde yaşayabilirler. Bunun için yapılması gereken ortak kimliklerin (din, yönetim biçimi, dil, kültür vb.) ve/veya ortak kuralların (uluslararası hukuk, diplomasi vb.) devletler tarafından benimsenmesidir.[61]

---

56 Dunne, "The English School", s. 142.

57 Bellamy, "The English School", s. 80.

58 Bull, *Anarchical Society*, s. 10.

59 Buzan, *From International to World Society*, s. 7.

60 Bull, *Anarchical Society*, s. 13.

61 Buzan, *From International to World Society*, s. 8.

İngiliz Okulu'nun özgün kavramlarından biri olan uluslararası toplum kavramı, aslında bir diğer önemli tartışmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu tartışma anarşik bir uluslararası sistemde düzenin sağlanıp sağlanamayacağı tartışmasıdır. Bull anarşi altında düzenin gerçekleşebileceğini savunur. Bu düzen üç farklı kural grubu sayesinde gerçekleşir. Bunlardan birincisi Bull'un "dünya siyasetinin en temel ve inşa edici normatif ilkesi" olarak tanımladığı devletlerin bir toplum oluşturup o toplumun içinde yaşayabilecekleri ilkesidir. Bu, hem Hobbes'un doğa durumu/savaş durumu olarak nitelediği yapıya, hem de evrensel imparatorluk veya kozmopolitan bireyler topluluğu gibi daha ütopyacı yapılara iyi bir alternatif sağlar. İkincisi Bull'un "bir arada yaşama kuralları" (*rules of coexistence*) olarak tanımladığı uluslararası hukuk temelli, anlaşmalara uyma, gücün kullanımının kontrolü gibi temel kurallardır. Üçüncüsü ise Bull'un "işbirliği kuralları" (*rules of cooperation*) olarak tanımladığı devletlerin yalnız siyasi, stratejik seviyede değil, ekonomik ve sosyal seviyede de işbirliği yapabilmelerine imkân tanıyacak kurallardır.[62] Bu üç kural grubunun işe yarayabilmesi için bunlar devletler tarafından oluşturulmalı, yorumlanmalı, meşrulaştırılmalı, tanınmalı, uyarlanmalı ve korunmalıdır. Bu ise ancak uluslararası toplumun kurumları vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Bu kurumlar ise güç dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçlerin uyumudur.[63] Uluslararası sistemin Realizm ve pozitivist bir epistemoloji ile tanımlanabileceğini ileri süren Buzan, uluslararası toplumun ise Rasyonalizm ve inşacı (Little'ın deyimi ile "yorumcu") bir epistemoloji ile anlaşılabileceğini iddia eder.[64]

İngiliz Okulu her ne kadar uluslararası sistem ve dünya toplumu kategorilerinin varlığını reddetmese de, Okul'un odak noktasını uluslararası toplum kavramı oluşturmaktadır. Bu nedenle uluslararası sistem ve dünya toplumu kavramları üzerinde uluslararası toplum kavramı üzerinde durduğu kadar durmaz. Uluslararası sistem kavramı Realist teoriler tarafından detaylı bir biçimde incelenmiştir; ancak aynı şey dünya toplumu kavramı için söylenemez. Bu nedenle bazı yazarlara göre, İngiliz Okulu'nun zayıf noktalarından biri dünya toplumu kavramını oldukça belirsiz bir biçimde tanımlaması ve bu kavramın içini dolduramamasıdır.[65]

Dünya toplumu kavramı üzerinde en yoğun tartışmalardan biri Buzan'ın *Uluslararası Toplumdan Dünya Toplumuna mı?* başlıklı eserinde yer almak-

62 Bull, *Anarchical Society*, s. 67-70, özetleyerek aktaran, Linklater ve Suganami, *The English School of International Relations*, s. 50-51.

63 Bull, *Anarchical Society*, s. 56-57, özetleyerek aktaran, Linklater ve Suganami, *The English School of International Relations*, s. 50-51.

64 Buzan, *From International to World Society?*, s. 7; Little, *The English School's Contribution*, s. 408.

65 Bellamy, "The English School", s. 81; Little, *The English School's Contribution...*, s. 401.

tadır. Buzan İngiliz Okulu'nun hem kendisi hem de onu eleştirenler tarafından ihmal edilen bu kavramının önemli açıklayıcı nitelikleri olduğunu düşünmektedir. Buzan'a göre dünya toplumu kavramı uluslararası sistem-uluslararası toplum ayrımında uluslararası toplumu merkeze oturtabilmek için İngiliz Okulu'nun kurucuları tarafından uluslararası sistemin zıt kutbunda bir yere yerleştirilen ve bu maksatla kullanıldığından fazlaca geliştirilemeyen bir kavramdır.[66] İngiliz Okulu'nun önemli mensuplarından Manning "dünya toplumu" kavramını zikretmemekle beraber uluslararası toplumun yanında ve onu aşabilecek "henüz olgunlaşmamış tüm insanlığın toplumunun" var olduğuna işaret etmektedir; Wight ise devletler sisteminin günün birinde üyeleri kültürel bir birliğe ulaştığında devlet kavramının aşılabileceğinden bahseder.[67]

Dünya toplumu kavramını net bir biçimde tanımlamaya çalışan ilk İngiliz Okulu mensubu Bull'dur. Uluslararası sistem ve uluslararası toplum kavramlarını birbirinden net bir biçimde ayırdıktan sonra Bull, dünya toplumu kavramını tanımlar. Ona göre dünya toplumu da tıpkı uluslararası toplum gibi ortak kurallar ve kurumların yarattığı ortak çıkarlar ve değerlerle tanımlanır; ancak uluslararası toplum kavramı halen devletler tarafından teşkil edilen bir yapıya işaret ederken, dünya toplumu kavramı "küresel sosyal etkileşimin bütününe" işaret eder.[68] Ancak Bull'a göre dünya toplumu kavramı "bir gerçek olarak değil, yalnızca bir ideal olarak vardır"; diğer bir deyişle Bull da özellikle Devrimcilik geleneği ile özdeşleştirilen bu kavramı, Devrimcilikten pek de hazzetmediği için bir ideal, hatta bir ütopya olarak değerlendirmeyi tercih eder.[69]

Dünya toplumu kavramı merkezine bireyi oturtması ile hem uluslararası sistem hem de uluslararası toplum kavramlarından farklılaşır. Devlet merkezli uluslararası ilişkiler algısının ötesinde küresel toplumun kimlik ve düzenlemeleri üzerine yoğunlaşır. Dünya toplumunda bireyle uluslararası yapı arasındaki aracı kurum olan devlet ortadan kalkar; bu durumda egemenlik kavramı da küresel ölçekte yeniden tanımlanır. Bu nedenle bu kategoriyi tanımlamak için uluslararası sistemin pozitivist ve uluslararası toplumun yorumcu epistemolojisinden farklı bir yaklaşım gerekir ki, Little dünya toplumu kavramının eleştirel bir epistemoloji ile tanımlanabileceğini ileri sürer.[70]

Sonuç olarak İngiliz Okulu'nun üç geleneği bir arada tanımlayıp Rasyo-

66 Buzan, *From International to World Society*, s. 30.

67 Manning ve Wight'tan aktaran Buzan, *From International to World Society*, s. 31.

68 Bull, *Anarchical Society*, s. 269.

69 Bull, *Justice in International Relations*, University of Waterloo Press, Ontario, 1984, aktaran Buzan, *From International to World Society*, s. 36.

70 Little, *The English School's Contribution...*, s. 411.

nalizmi bir ara yol olarak ön plana çıkaran bir yaklaşım geliştirmesine benzer şekilde, üç uluslararası yapıyı da bir arada tanımlayıp uluslararası toplum kategorisini diğer iki kategori arasında bir ara yol olarak tanımladığı ileri sürülebilir. Ancak nasıl ki Rasyonalizm, Realizm ve Devrimciliğin reddi anlamına gelmiyorsa, uluslararası toplum da uluslararası sistem ve dünya toplumu kategorilerinin reddi anlamına gelmez. Bilakis tarihsel süreklilik içinde bu kategoriler birbirlerine evrilebilirler. İngiliz Okulu'nun bu kavramsal üçlemesi onun katı devlet merkezci uluslararası ilişkiler disiplinine getirdiği önemli bir esneklik olarak değerlendirilebilir.

Uluslararası toplumun evrimi ve genişlemesi

İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum kavramı yalnızca üç uluslararası yapıdan biri olarak değerlendirilmez. Bu yaklaşımın mensupları uluslararası toplumun doğuşu, evrimi ve genişlemesi konularına özel bir önem verirler. Böylelikle bu kavramı, Realistlerin devlet ve uluslararası sistem kavramlarını tarihsel bağlamlarından çıkarıp tarih-dışı kavramlar olarak algılamalarının aksine, kendi tarihsel bağlamı içinde ele almayı tercih ederler. Bu tercih uluslararası toplum kavramının tarihsel/sosyolojik temellerini anlamak için oldukça yerinde bir tercihtir.

Uluslararası toplum kavramının doğuşu ile ilgili olarak İngiliz Okulu'nun iki önemli ismi olan Wight ve Bull arasında önemli bir fikir ayrılığı vardır. Wight'a göre uluslararası toplumun olmazsa olmaz kuralı, üyeleri arasında ortak bir kültürün olmasıdır; ortak bir kültür olmadan uluslararası toplum kurulamaz.[71] Wight bu iddiasına örnek olarak Eski Yunan ve erken modern Avrupa sistemlerini gösterir; her iki sistemde de özellikle din ve dil temelli bir ortak kültür mevcuttur. Bull ise uluslararası toplumun kurulabilmesi için ortak bir kültürün varlığına ihtiyaç duyulmayabileceğini iddia eder. Bull'a göre gücün kullanımını sınırlayan, devletlerarası antlaşmalara uyulmasını sağlayan ve mülkiyet haklarını koruyan kuralların varlığı uluslararası toplumun kurulması için yeterlidir.[72] Wight ve Bull arasındaki bu fikir ayrılığı Ferdinand Tönnies'in ortaya koyduğu toplumların ortaya çıkmasını açıklayan iki farklı görüşten, ortak kültürün belirleyiciliğine vurgu yapan *gemeinschaft* (topluluk [*community*] olarak çevrilebilir) ve pratik ihtiyaçların yeterliliğine vurgu yapan *gesselschaft* (toplum [*society*] olarak çevrilebilir) görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Wight *gemeinschaft* görüşüne daha yakınken, Bull *gesselschaft* görüşünü savunur.[73]

71 Wight, *Systems of States*, s. 33.

72 Bull, *Anarchical Society*, s. 4-5.

73 Buzan, "From International System...", s. 333-335.

Uluslararası toplum kavramının doğuşuna ilişkin tartışmanın ötesinde Wight'ın ön plana çıkardığı ikinci konu farklı tipte uluslararası toplumların var olup olamayacağıdır. Wight iki tür uluslararası toplum tanımlar. Bunlardan birincisi egemen devletler tarafından tesis edilen, bu devletlerin kendi egemenliklerinin üzerinde bir egemenlik tanımadığı ve ancak birbirlerinin egemenliğini ve bağımsızlığını tanıdıkları sürece var olabilecekleri uluslararası devlet-sistemidir (*international state systems*). Wight'a göre Avrupa sistemi, Eski Yunan sistemi ve Helenik Krallıklar sistemi uluslararası devlet sistemlerine örnek gösterilebilir.[74] İkinci uluslararası toplum tipi ise daha hiyerarşik bir yapı içerisinde oluşur. Buna göre siyasi yapılar içinde bir tanesi diğerlerine göre daha baskındır ve diğer yapılar bu baskın yapının koyduğu kuralları gönüllü veya gönülsüz olarak kabul etmek durumundadırlar. Wight bu tür sistemleri de süzeren devlet-sistemi (*suzerain state systems*) olarak tanımlar ve Eski Çin, Roma İmparatorluğu ve Hindistan'daki İngiliz hâkimiyetini bu sistemlere örnek olarak verir.[75]

Uluslararası toplumun bir diğer sınıflandırması da birincil ve ikincil uluslararası sistem sınıflandırmasıdır. Wight'a göre birincil sistemler devlet veya devlet dışı aktörlerden müteşekkil bölgesel sistemler iken, ikincil sistemler kendisini oluşturanların bizzat birincil sistemler olduğu yapılardır. Diğer bir deyişle ikincil sistemler birincil sistemlerin bir araya gelmesiyle oluşur. Her biri başlı başına birer birincil sistem olan Roma ve Pers İmparatorlukları arasındaki ilişki veya Doğu Hıristiyanlığı, Batı Hıristiyanlığı ve İslâm sistemleri arasındaki ilişki ikincil sistemlere örnektir.[76]

Uluslararası toplumun doğuşu ve sınıflandırılmasından sonra bu kavramın tarihsel bağlam içindeki analizinin bir diğer boyutu uluslararası toplumun nasıl genişlediği tartışmasıdır. Bull ve Watson'un 1984 yılında yayımladıkları *Uluslararası Toplumun Genişlemesi* başlıklı derleme bu genişleme sorunsalını değerlendirir. Eğer uluslararası toplum genişleyecekse onun bir kaynağı olmak durumundadır; Bull ve Watson'a göre bu kaynak Avrupa uluslararası toplumudur. Diğer bir deyişle, modern uluslararası toplum önce Avrupa'da teşekkül etmiş, ardından özellikle 19. yüzyılda Avrupa-dışı dünyayı (Osmanlı İmparatorluğu, Çin, Hindistan, vb.) içine alacak şekilde genişlemiştir. Oldukça Avrupa-merkezci olan ve bu nedenle eleştirilen bu yaklaşımın üç önemli argümanı vardır. İlk olarak uluslararası toplumun dışında kalanlar, uluslararası topluma yalnızca uluslararası toplumun baskısıyla değil, kısmen kendi istekleriyle de dâhil olurlar; çünkü uluslararası toplumun dışında kalmak farklı uluslararası hukuk kurallarına tâbi olmak an-

74 Wight, *Systems of States*, s. 23-24.

75 *A.g.e.*

76 *A.g.e.*, s. 16-17.

lamına geldiğinden, uluslararası toplumla ve uluslararası toplumun dışında kalan diğer siyasi yapılarla ilişkilerinde sorun yaşayabilirler. İkinci olarak uluslararası toplum genişlerken, uluslararası topluma yeni girenler bir taraftan mevcut kurallar ve kurumları kabul ederken, diğer taraftan ayrımcılığa uğramamak için bu kurallar ve kurumları kendi lehlerine değiştirmeye çalışırlar. Son olarak yeni katılanların kültürel heterojenliğine rağmen modern uluslararası toplumu bir araya getiren ve onun genişlemesine imkân tanıyan en önemli özelliği modernite kavramına yaptığı vurgudur. Bu kadar farklı din, dil, ırk ve tarihsel geçmişe sahip olan devleti bir araya getirmek ancak bu faktörlerin dışında ve üzerinde bir kavramı, yani moderniteyi bir üst evrensel kimlik ve ideal olarak benimsemekle mümkündür.[77]

Uluslararası toplumun genişlemesine dair tartışmaları uluslararası toplumun evrimine dair tartışmalar izlemiştir. Özellikle Watson'un, Bull ile yaptığı derlemeyi tamamlayan *Uluslararası Toplumun Evrimi* başlıklı çalışması uluslararası toplumun tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümleri incelemesi açısından son derece önemlidir. Bu çalışmasında Watson Sümerlerden 1990'lara kadar uluslararası toplumların evrimini incelemiş ve dünya tarihini uluslararası toplum kavramı çerçevesinde adeta yeniden yazmıştır. Ancak yine Avrupa-merkezci bir bakış açısıyla günümüz uluslararası toplumunun Avrupa menşeli olduğunu ve Avrupa'da geliştirilen kurum ve kuralların Avrupa dışı dünyada uygulanmasıyla teşekkül ettiğini ifade etmiştir.[78]

Watson uluslararası toplumun evrimini incelerken uluslararası toplumun nasıl bir temel üzerine inşa edildiğini de sorgulamaktadır. Bu çerçevede olası uluslararası toplum yapılarını bir düzlem üzerinde değerlendirir. Bu düzlemin iki ucunu mutlak bağımsızlık ve mutlak imparatorluk oluşturur ki, Watson her iki kategoriyi de pratikte mevcut olamayacak teorik kategoriler olarak değerlendirir.[79] Bu iki kategorinin arasında ise dört geniş kategori yer alır. Bunlar mutlak bağımsızlıktan mutlak imparatorluğa doğru uzanan düzlemde sırasıyla bağımsızlık, hegemonya, dominyon ve imparatorluk adlarıyla yer alırlar. Watson'a göre bağımsız devletler iç ve dış politikalarını kendi kendilerine belirleme kapasitesine sahiptir; ancak yine de bu kapasite sistem tarafından veya devletlerin kendileri tarafından gönüllü olarak sınırlandırılabilir. Bu sınırlamalar arttıkça karşılıklı bağımlılık artar ve uluslararası sistem ortaya çıkar; bir noktada hikmet-i hükümetin (*raison d'état*) yerini sistemin hikmeti (*raison de système*) alır. Ardından, eğer bu sistem içinde bir veya birkaç güç odağı diğer devletler içerisinde sivrilir ve onlar üzerinde etki-

77 Bull ve Watson, *Expansion of International Society*, s. 430-435, özetleyerek aktaran Linkater ve Suganami, *The English School...*, s. 75.

78 Watson, *Evolution of International Society*, s. 13.

79 *A.g.e.*

li olmaya başlarsa o zaman hegemonik bir yapı ortaya çıkar. Hegemon güç, sistemin kurallarını ve kurumlarını kontrol edebilecek kadar güçlüdür; ancak yine de sistemin diğer üyeleri en azından iç politikaları anlamında göreceli olarak bağımsızlıklarını sürdürebilirler. Pers Savaşları sırasında Atina ve Sparta'nın diğer Yunan site devletlerinin üzerinde kurduğu etki hegemonya olarak adlandırılabilir. Hegemon gücün sistemin diğer üyelerinin bağımsız devletler olarak varlıklarını sürdürmesine izin verdiği ancak iç politikalarına da açıkça müdahil olduğu yapılar dominyon olarak adlandırılır. Watson'a göre Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'ta Doğu Avrupa üzerinde kurduğu hâkimiyet ve Hindistan'daki küçük devletçikler üzerindeki İngiliz hâkimiyeti dominyona örnektir. Son olarak sistem içindeki bağımsız devletlerin tamamen ortadan kalktığı ve halkların tek bir merkezden yönetildiği yapılar imparatorluk olarak adlandırılır. 19. yüzyılın sonlarındaki İngiliz İmparatorluğu buna örnek olarak gösterilebilir.[80]

Sonuç olarak, İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum algısı Realizmin uluslararası sistem algısı gibi statik, değişmez ve katı bir algı değildir. Bilakis uluslararası toplum, tarih içinde teşekkül eden, zaman içinde farklı formlara dönüşebilen, daralan, genişleyen adeta organik bir yapıdır. Ortaya çıkmasında ortak bir kültür etkili olabileceği gibi, yalnızca pratik nedenlerle de bir uluslararası toplum oluşabilir; ancak elbette bu ikinci tip birincisine göre daha gevşek ve pratik nedenlerin ortadan kalkması durumunda hızla uluslararası sisteme doğru tersine evrilebilecek bir yapıdır. İngiliz Okulu'nun bu tarihsel yaklaşımı uluslararası toplum kavramının uluslararası sistem kavramına göre daha açıklayıcı ve kapsayıcı olmasını sağlamıştır.

İngiliz Okulu'nun içindeki temel bölünme: Çoğulcular ve dayanışmacılar

İngiliz Okulu'nu diğer uluslararası ilişkiler teorilerinden ayıran bazı temel nitelikler vardır. Pozitivist metodolojiden kaçınma, bunun yerine tarihsel/yorumcu bir analiz yöntemi geliştirme, uluslararası ilişkileri yorumlayan gelenekler arasında bir orta yol arayışı ve uluslararası toplum kavramına yapılan vurgu bu temel niteliklerden bazılarıdır. Hemen hemen tüm İngiliz Okulu mensupları bu nitelikleri benimser, ancak çok temel bir başka konuda da bu yaklaşımın mensupları kesin hatlarla ikiye bölünmüşlerdir. İkilemleri sevmeyen ve bunları bir ara yol geliştirerek aşmayı amaçlayan bir yaklaşımın böylesi temel bir konuda bölünmesi ilginçtir; bölünmeye neden olan konu ise uluslararası toplumun doğası ve düzen/adalet ikilemidir. Bölünmenin tarafları ise çoğulcular ve dayanışmacılar olarak adlandırılmaktadır.

80 *A.g.e.*, s. 16.

Hedley Bull, Robert Jackson ve James Mayall'ın başını çektiği çoğulcular Realizme biraz daha yakın durmaktadırlar.[81] Uluslararası toplumu katı denecek bir devlet merkezcilikle tanımlayan çoğulcular için devletler insan toplumunun en temel siyasi örgütlenmesi olduğundan, egemenlik kavramının hukuki ve siyasi önceliği vardır. Diğer bir deyişle, çoğulculara göre uluslararası toplum anarşi altında düzen arayışının bir sonucudur; devlet egemenliğinin esas olduğu, bu egemenliğin karşılıklı olarak tanındığı ve garanti altına alındığı, devlet egemenliğine yönelik her türlü müdahalenin hoş görülmediği bir yapıdır.[82]

Çoğulcular pozitivist uluslararası hukuk anlayışını benimsemişlerdir; 19. yüzyılda geliştirilen bu anlayışa göre uluslararası hukuk ancak devletler tarafından üretilen ve karşılıklı olarak tanınan kurallardan oluşur. Kısacası uluslararası hukukun devlet dışında başka bir kaynağı yoktur.[83] Çoğulculara göre devlet anarşik yapı altında düzeni sağlayacak tek kurumdur; devletin egemenliğine yapılacak bir müdahale, düzeni bozup uluslararası toplumun Hobbes'çu bir doğa devletine (*state of nature*) sürüklenmesine neden olacaktır.[84] Bu nedenle çoğulculara göre insani müdahale gibi devletin egemenliğini kısıtlayacak durumlara izin verilmemelidir; diğer bir deyişle düzen/adalet ikileminde çoğulcular düzene öncelik verirler. Adaletin düzene göre ikinci plana atılması çoğulcuların ahlâk anlayışının "ince ahlâk" (*thin morality*) olarak adlandırılmasına neden olmuştur.[85]

Dayanışmacılar ise hemen hemen çoğulcuların antitezi niteliğindedir. Daha ziyade Devrimciliğe yakındırlar; hatta bu nedenle Buzan, Devrimcilikle özdeşleştirilen dünya toplumu kavramının dayanışmacı uluslararası toplum algısından ne kadar farklı olduğunun net bir biçimde anlaşılamadığını, bu nedenle de dünya toplumu kavramının yeterince açık bir biçimde ortaya konamadığını ileri sürmektedir.[86] John Vincent, Tim Dunne ve Nicholas Wheeler İngiliz Okulu'nun dayanışmacı kanadının önde gelen isimleridir.[87] Bu

---

81 Bull'un *Anarchical Society* eserinin dışında çoğulcu uluslararası toplum algısına dair Jackson ve Mayall'ın şu eserlerine başvurulabilir: Jackson, *The Global Covenant*; James Mayall, *World Politics: Progress and its Limits*, Polity, Cambridge, 2000.

82 Buzan, *From International to World Society*, s. 46.

83 Pozitivist uluslararası hukuk algısı için bkz. Gustavo Gozzi, "The Particularistic Universalism of International Law in the Nineteenth Century", *Harvard International Law Journal*, cilt 52, no. 3, 2010, s. 73; Roberto Ago, "Positive Law and International Law", *American Journal of International Law*, cilt 51, no. 4, 1957, s. 691-733.

84 Buzan, *From International to World Society*, s. 46-47.

85 Dunne, *Inventing International Society*, s. 11.

86 Buzan, *From International to World Society*, s. 27.

87 Bu yazarların dayanışmacılığı ön plana çıkardıkları çalışmaları için bkz. John Vincent, *Human Rights and International Relations: Issues and Responses*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986; Nicholas J Wheeler, "Pluralist and Solidarist Conceptions of International Soci-

yazarlara göre uluslararası toplumun odak noktasını devletler değil bireyler oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, devlet yalnızca bireylerin haklarını korumakla mükellef olan bir aracı kurumdur. Dayanışmacı görüşte insanlık bir bütün olarak değerlendirilir; devletlerin yapay sınırlarının insanların haklarının korunmasında engelleyici bir rolü olamaz. Dolayısıyla uluslararası toplum devletlerin değil bireylerin haklarının korunması ile ortaya çıkabilir.[88]

Çoğulcuların aksine dayanışmacıların uluslararası hukuk anlayışı pozitivist değil doğal hukuk anlayışına dayanır. Doğal hukuk bireylerin yalnızca insan olmalarından kaynaklanan hakları olduğunu, bu hakların uluslararası hukukun bir parçası olduğunu ve devletlerin bu hakları korumakla sorumlu olduğunu savunur.[89] Kısacası, insan hakları doğal hukukun önemli bir parçasıdır; devletlerin yaptığı hukuk kurallarından bağımsız ve onlara öncül olacak şekilde mevcuttur. Dolayısıyla dayanışmacılara göre devletler bireylerin haklarını korumakta yetersiz kaldıklarında insani müdahale gereklidir. Bu durum düzen/adalet ikileminde adalete öncelik verilmesi anlamına gelir; ancak çoğulcuların aksine dayanışmacılar adalete öncelik verilmesinin düzenin bozulacağı anlamına gelmediğini, aksine düzenin ancak adaletle sağlanabileceğini savunurlar.[90] Adaletin düzene göre ön plana çıkarıldığı bu ahlâk anlayışı ise "kalın ahlâk" (*thick morality*) olarak değerlendirilir.[91]

Buzan, İngiliz Okulu'nun bu derin ikilemini yine İngiliz Okulu'nun ara yol bulmayı amaçlayan yöntemiyle aşmaya çalışmıştır. Buzan'a göre dayanışmacılık ve çoğulculuğu birbirine zıt iki görüş olarak değerlendirmek yerine, bir düzlemin iki ucu olarak görmek ve uluslararası toplumun bu iki ucun arasında bir yerde varlığını sürdürdüğünü kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olur. Buna göre devletlerin uluslararası toplum içindeki rolünü tamamen dışlamadan, ancak bireylerin haklarının da korunmasını sağlayacak şekilde daha gevşek bir egemenlik algısı bir ara yol oluşturmak için uygun olabilir. Böylelikle devletlerin egemenliği, düzeni bozacak şekilde ihlal edilmez;

---

ety: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 21, no. 3, 1992, s. 463-487; Tim Dunne ve Nicholas J. Wheeler, *Human Rights in Global Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999; Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2000; Tim Dunne ve Nicholas J. Wheeler, "East Timor and the New Humanitarian Interventionism", *International Affairs*, cilt 77, no. 4, 2001, s. 805-827; Tim Dunne ve Nicholas J. Wheeler, "We the Peoples!: Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice", *International Relations*, cilt 18, no. 1, 2004, s. 9-23.

88 Buzan, *From International to World Society*, s. 47.

89 Doğal hukuk tartışmaları için bkz. Peter Malanczuk (der.), *Akehurst's Modern Introduction to International International Law*, 7. baskı, Routledge, Londra/New York, 1997, s. 15; Gerhard von Glahn ve James Larry Taulbee, *Law Among Nations: An Introduction to Public International Law*, 8. baskı, Longman, New York, 2007, s. 39.

90 Buzan, *From International to World Society*, s. 47.

91 Dunne, *Inventing International Society*, s. 11.

yani büyük güçlerin insani müdahale bahanesiyle küçük devletlerin içişlerine müdahale etmesini engelleyecek kadar güçlü bir egemenlik kavramı oluşturulur. Diğer taraftan da bireylerin hakları uluslararası hukuk çatısı altında garanti altına alınır; böylelikle devletler bireylerin haklarını bilerek korumadığı veya kapasitelerinin yetersizliği nedeniyle koruyamadığı durumlarda uluslararası toplumun bireylerin haklarını koruması sağlanabilir. Dolayısıyla egemenlik ne insani müdahaleyi aşırı derecede kolaylaştıracak kadar gevşek, ne de insani müdahaleyi imkânsız hale getirecek kadar katı olmalıdır.[92]

Sonuç olarak çoğulculuk ve dayanışmacılık, Realizmin statik ve değişmez uluslararası sistem algısının aksine İngiliz Okulu'nun dinamik ve değişken bir uluslararası toplum algısı yaratmasına olanak tanır.[93] Uluslararası toplum tek tip bir yapılanma değildir; egemenlik/insan hakları ve düzen/adalet sarkaçları arasında salınan bir yapılanmadır. Diğer bir deyişle egemenliği insan haklarına ve düzeni adalete veya insan haklarını egemenliğe ve adaleti düzene tercih etmek yerine bu ikilikler arasında bir denge kurmak uluslararası sistemde düzen ve adaleti aynı anda sağlamak için son derece önemlidir.

İngiliz Okulu ve diğer uluslararası ilişkiler teorileri

İngiliz Okulu gerek ontolojik, gerek epistemolojik, gerekse metodolojik olarak çoğulcu bir yaklaşım geliştirdiğinden, diğer uluslararası ilişkiler teorileri ile arasındaki sınırlar zaman zaman belirsizleşebilmektedir. Farklı gelenekleri bir arada değerlendirmesi ve ikilemler arasında bir orta yol bulma çabası, İngiliz Okulu'nun diğer birçok uluslararası ilişkiler teorisinde olduğu kadar net ve özel varsayımlar üretememesine sebep olmuştur. Bu çerçevede İngiliz Okulu'nun temel varsayımları özellikle Realizm ve Sosyal İnşacılıkla karıştırılmaktadır. Bu bölümde İngiliz Okulu'nun bu iki teoriyle benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulduktan sonra tarihçi/yorumcu metodolojisinin Wallerstein'ın Dünya Sistemi Teorisi ile karşılaştırması yapılacaktır.

İngiliz Okulu'nun en çok özdeşleştirildiği uluslararası ilişkiler teorisi Realizmdir; öyle ki Dunne, Fred Halliday gibi bazı Amerikalı yazarların İngiliz Okulu mensuplarını "Atlantik'in öteki yakasındaki Realistler" olarak nitelendirdiklerini ifade eder.[94] İngiliz Okulu ile Realizmin temel varsayımları arasında ciddi benzerlikler olduğu söylenebilir; zira İngiliz Okulu'nun benimsediği üç temel gelenekten biri zaten Realizmdir. Devlen, James ve Özdamar, İngiliz Okulu'nun dört temel niteliğini devlet merkezci analiz seviyesi, devlet sistemlerine yapılan vurgu, uluslararası sistemde anarşinin varlığının

92 Buzan, *From International to World Society*, s. 49.

93 Dunne, "English School", s. 144.

94 Dunne, *Inventing International Society*, s. 5.

kabulü ve uluslararası toplumun anarşiye rağmen oluşturulabileceğine duyulan inanç olarak tanımlarken, devlet merkezcilik ve uluslararası sistemin anarşik yapısının kabul edilmesinin Realizmle ortak olduğunu belirtirler.[95] Diğer bir deyişle bu iki varsayım hem Realizm, hem de İngiliz Okulu'nun temel niteliklerindendir. Joao Almeida ise İngiliz Okulu'nun üç nedenden dolayı Realizmle özdeşleştirildiğini ifade eder. Bunlardan birincisi İngiliz Okulu'nun güç dengesi, anarşi, egemen devlet gibi Realistlerin de ele aldığı sorunlara odaklanmasıdır. İkincisi, İngiliz Okulu, özellikle de çoğulcu uluslararası toplum algısı, düzen/adalet ikileminde düzenden yana bir tutum alır; böylece Realizm gibi muhafazakâr bir bakış açısı geliştirir. Son olarak İngiliz Okulu Realizm gibi siyaset teorisi ile uluslararası teori arasında bir ayrım yapar ve uluslararası anarşi kavramına inanması ile normatif kaygılarla ilgilenir gibi görünse de aslında bu kaygıları göz ardı eder.[96]

İngiliz Okulu bu temel varsayımları itibariyle Realizme benzese de Realizmden ayrılan önemli noktaları vardır. Birincisi İngiliz Okulu, Dunne'un da ifade ettiği gibi, Realizmle bazı ortak varsayımlara sahip olsa da Realizme indirgenemez. Bütüncül yaklaşımı ve Realizm, Rasyonalizm ve Devrimciliği bir arada değerlendirdiği çoğulcu anlayışı ile Realizmi bir gelenek olarak tanır ve kapsar, ancak ondan çok daha fazlasını içerir.[97] Andrew Hurrell, Bull'un çoğulcu uluslararası toplum algısının Realizme benzetilmekle beraber ondan oldukça farklı olduğunu ifade eder. Hurrell'e göre Realistler uluslararası siyaseti çıkar çatışmaları üzerinden tanımlarken, Bull anarşik yapının varlığını kabul etse de bu yapı altında ortak çıkarların varlığına ve bu ortak çıkarlar vasıtasıyla anarşi altında düzen yaratılabileceğine inanır. Dahası Realistler devletlerarası ilişkileri güç kavramı üzerinden tanımlarken, Bull uluslararası hukuksal yapının yarattığı normlar, kurallar ve kurumlar aracılığıyla gücün kullanımının sınırlanabileceğini ve uluslararası ilişkilerin bu normlar, kurallar ve kurumlar aracılığıyla idare edilebileceğini iddia eder. Son olarak Bull Realistler gibi uluslararası sistem kavramının varlığı ile başlattığı teorik arayışını anarşi altında düzeni sağlayabilecek bir uluslararası toplum kavramıyla bitirir; dolayısıyla başlangıç noktası Realizmle benzer olsa da bitiş noktası Realizmden farklıdır.[98]

İngiliz Okulu'nu Realizmden ayıran bir diğer önemli özelliği de epistemolojisi ve metodolojisinin de Realizmden farklı olmasıdır. Özellikle Neorea-

95 Balkan Devlen, Patrick James ve Özgür Özdamar, "The English School, International Relations and Progress", *International Studies Review*, cilt 7, no. 2, 2005, s. 179-180.

96 Joao Marques de Almeida, "Challenging Realism by Returning to History: The British Committee's Contribution to IR 40 Years on", *International Relations*, cilt 17, no. 3, 2003, s. 274.

97 Dunne, *Inventing International Society*, s. 5.

98 Andrew Hurrell, "Society and Anarchy in the 1990s", B. A. Roberson (der.), *International Society and the Development of International Relations Theory*, Pinter, Londra, 1998, s. 20-21.

lizm teorisinin pozitivist epistemolojisi İngiliz Okulu tarafından ciddi şekilde eleştirilir. Diğer bir deyişle, İngiliz Okulu'nun tarihçi/yorumcu epistemolojisi onu Realizmden ayırır. Realizmin verili, tarih dışı ve değişmez olarak kabul ettiği pek çok kavram (devlet, anarşi, egemenlik vb.) İngiliz Okulu tarafından tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirilir. Bu kavramların doğuşu, evrimi, genişlemesi, kısacası dinamizmi İngiliz Okulu'nun inceleme konularından biridir. Almeida'nın da ifadesiyle İngiliz Okulu'nun tarihsel yorumculuk yöntemi, yani "tarihe dönüşü", onu Realizmden ayıran en önemli özelliklerinden biridir.[99] Dahası İngiliz Okulu'nun fikri kökenleri de Realizmden farklıdır. Almeida Realizmin 19. yüzyılda doğal hukuk, Liberalizm ve uluslararası hukuk geleneklerini eleştirerek bunların yerine pozitivist *realpolitik* kavramını yerleştirdiğini, İngiliz Okulu'nun ise Realizmin eleştirdiği bu kavramları yeniden gündeme getirmeye çalıştığını ifade eder.[100] Diğer bir deyişle, İngiliz Okulu Realizmin *realpolitik* yaklaşımını sığ ve tarih dışı bulur.

İngiliz Okulu'nun sıklıkla karşılaştırıldığı bir diğer uluslararası ilişkiler teorisi de Sosyal İnşacılık'tır. Dunne'a göre İngiliz Okulu kuruluşundan itibaren Pozitivizmi eleştirmesine rağmen 1980'lerde Pozitivizm-Postpozitivizm tartışmasında sessiz kalınca bu boşluğu Sosyal İnşacılık doldurmuştur.[101] Bu nedenle iki teorik yaklaşım arasında önemli benzerlikler vardır. Öyle ki, Dunne İngiliz Okulu'nu Sosyal İnşacılık'ın bir öncülü olarak değerlendirirken, Sosyal İnşacılık'ın en önemli isimlerinden biri olan Alexander Wendt de İngiliz Okulu'nu bu teori içine yerleştirir.[102] Her iki teorinin de ontolojik olarak devlet merkezli olması ve uluslararası sistem/toplum gibi kavramları verili ve değişmez kavramlar olarak kabul etmek yerine (Konstrüktivistler için daha ziyade) sosyal ve (İngiliz Okulu için daha ziyade) tarihsel bir bağlam içinde tanımlamaları bu iki teorinin en önemli benzerlikleri arasında sayılabilir. Dahası her iki teorinin de devletlerin kimliklerinin oluşumunda kültürel faktörlerin rolüne yaptıkları atıf, uluslararası sistemin/toplumu sosyal/hukuki kurallar çerçevesinde tanımlamaları ve anarşi altında yalnızca uluslararası sistem değil, farklı yapıların da ortaya çıkabileceğine duydukları inanç bu iki teoriyi birbirine yakınlaştırmaktadır.[103]

---

99 Almeida, "Challenging Realism...", s. 275.

100 A.g.m.

101 Dunne, "The English School", s. 140.

102 Tim Dunne, "The Social Construction of International Society", *European Journal of International Relations*, cilt 1, no. 3, 1995, s. 367-389; Alexander Wendt, *Social Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 31.

103 Christian Reus-Smit, "Imagining Society: Constructivism and the English School", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 4, no. 3, 2002, s. 489. Sosyal İnşacılık ve İngiliz Okulu arasındaki benzerlik ve farklılıkların detaylı bir analizi için ayrıca bkz. Suganami,

Ancak iki teori arasında önemli farklılıklar da olduğu açıktır. Birincisi İngiliz Okulu uluslararası toplumun tarihsel evrimine daha fazla odaklanırken, Sosyal İnşacılık tarihsel boyutu göz ardı ederek uluslararası toplumun sosyolojik temelleri üzerinde durmayı tercih eder. Bu durum Sosyal İnşacılık'ı Realizmin tarih-dışı metodolojisine yaklaştırsa da, en azından Sosyal İnşacılık kimliklerin ve çıkarların tanımlanmasında toplumsal yani öznel faktörleri ihmal etmez.[104] Dahası İngiliz Okulu anarşi altında düzen kurulabileceğini önceden kabul edip, anarşinin düzen ve işbirliğinin tesisine ne kadar izin verebileceği konusunu tartışmazken, Sosyal İnşacılık anarşi kavramının kendisini de sorgulayarak bu tartışmayı yapar.[105]

Christian Reus-Smit ile Barry Buzan ise İngiliz Okulu ve Sosyal İnşacılık arasındaki farklara odaklanmak yerine bu iki yaklaşımın birbirini tamamladığını ve iki yaklaşım arasındaki işbirliğinin uluslararası ilişkileri anlamakta çok daha kullanışlı bir teori yaratacağını ileri sürmektedirler. Reus-Smit'e göre İngiliz Okulu ve Sosyal İnşacılık'ın mensuplarının bu iki teorisini birbirinden ayırma çabaları iki teorinin birbirini iyi tanımamaları ve birbirlerini basitleştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Sosyal İnşacılık İngiliz Okulu'nun normatif boyutunu göz ardı ederken İngiliz Okulu özellikle Wendt'çi Sosyal İnşacılık'ı esas alarak bu teoriyi devlet merkezci ve pozitivist bir yaklaşım içinde olmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmektedir. Oysa iki teorinin birbirlerinden öğrenecek çok şeyi vardır. Sosyal Konstrüktivistler, özellikle dayanışmacı uluslararası toplum anlayışının getirdiği normatif ve insan hakları odaklı yaklaşımdan yararlanarak Sosyal İnşacılık'a normatif bir boyut katabilirler. İngiliz Okulu ise çoğulculuk ve dayanışmacılık arasındaki yapay ayrımı, Sosyal İnşacılık'ın daha Habermas'çı varyantlarından biri olan iletişim odaklı yaklaşımı veya Kratochwil'in geliştirmeye çalıştığı birey seviyesi ile sistem seviyesini bir araya getirmeye çalışan ve yapan-yapı ikilemini böyle bir bütüncül anlayışla aşmayı amaçlayan yaklaşımı benimseyerek aşabilir.[106] Kısacası, Reus-Smit Sosyal Konstrüktivistlere daha normatif olmalarını, İngiliz Okulu mensuplarına da daha sosyolojik olmalarını tavsiye etmektedir.[107]

Barry Buzan ise İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum/dünya toplumu ayrımı konusundaki yapısal argümanları ile Wendt'in uluslararası siyasetin toplumsal teorisini oluşturma çabaları arasında bir sentez yaratma amacında

---

"Alexander Wendt and the English School", s. 406-420.

104 Czaputowicz,"The English School of International Relations", s. 28.

105 A.g.m., s. 29. Sosyal İnşacılık'ın anarşi kavramını sorguladıkları bir analiz için bkz. Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, cilt 46, no. 2, 1992, s. 391-425.

106 Reus-Smit, "Imagining Society...", s. 499-502.

107 A.g.m., s. 506.

olduğunu ifade eder.[108] Bu sayede İngiliz Okulu, Sosyal İnşacılık'ın devletlerin çıkar ve tercihlerinin belirlenmesinde kimlik ve kültür gibi öznel değerlerin rolüne ilişkin analizini kullanarak uluslararası toplumun oluşumu, gelişimi ve işleyişini sistem seviyesinde daha iyi açıklayabilecektir.[109]

İngiliz Okulu'nun devlet merkezciliği ve anarşik uluslararası yapıyı kabullenmesi, onu Realizme, uluslararası ilişkilerin temel kavramlarını olduğu gibi kabul etmek yerine kimlik ve normların bu kavramların oluşmasındaki rolüne yaptığı vurgu ise Sosyal İnşacılık'a yaklaştırır. İngiliz Okulu'nun bütüncül ve tarihsel yaklaşımı ise onun bir diğer uluslararası ilişkiler teorisi olan Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemi Teorisiyle benzer bir anlayışa sahip olduğu izlenimini doğurur. Her iki teorinin de uluslararası sistemin bugününü anlayabilmek için dünya tarihine odaklanılması gerektiği konusundaki fikrî birlikleri onları birbirine yaklaştırır. Ancak İngiliz Okulu Wallerstein'ın yaklaşımını oldukça sınırlı bulur. Zira Wallerstein daha ziyade Vestfalya Antlaşması sonrasına odaklanırken İngiliz Okulu uluslararası sistem/toplum arayışını Sümerlere kadar geriye götürür. Dahası Wallerstein genellikle Avrupa odaklı dünya sistemini merkezine alırken dünyanın geri kalan bölgelerini büyük ölçüde dışlar. Oysa İngiliz Okulu Ortadoğu'daki site devletlerinden, Uzakdoğu'daki savaşan devletler sistemine kadar dünyanın farklı coğrafyalarını bütüncül bir şekilde ele almaya çalışır. Bu zamansal ve mekânsal sınırlamalar iki teoriyi birbirinden ayıran en önemli özelliklerdir.[110]

Sonuç olarak İngiliz Okulu'nun oldukça geniş çalışma alanı ve metodolojik çoğulculuğu onu birçok uluslararası ilişkiler teorisi ile benzeştirir. İngiliz Okulu Realizm, Sosyal İnşacılık ve Dünya Sistemi Teorisine yukarıda izah edilen boyutları ile benzese de aslında her birinden büyük ölçüde farklıdır. Bu benzerlikler ve farklılıklar İngiliz Okulu'nu özgün bir uluslararası ilişkiler teorisine dönüştürmekle beraber, teoriler arasında keskin ayrılıklar olmadığını ve teorilerin birbirlerini tamamlama ve böylelikle uluslararası ortamı daha iyi anlamamızı sağlayacak araçları temin edebilme potansiyelleri olduğunu da gösterir.

İngiliz Okulu'na getirilen eleştiriler

İngiliz Okulu'na getirilen eleştiriler arasında, bizzat bu yaklaşımın varlığını ve özgünlüğünü inkâr eden eleştiriler olduğu gibi, İngiliz Okulu'nu faydalı bir araştırma projesi olarak değerlendirip onun eksikliklerini vurgulayan

108 Buzan, *From International to World Society*, s. 2-3.

109 Devlen ve Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde...", s. 62.

110 Barry Buzan ve Richard Little, *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 3-9.

eleştiriler de vardır. Birinci grup eleştirilerin başını İngiliz Okulu'nun kapatılması gerektiğini zira bu yaklaşımın iddia ettiği niteliklere sahip olmadığını ileri süren Roy Jones gelir. Jones'a göre İngiliz Okulu ne iddia ettiği gibi klasik bir metodolojiyi benimsemiştir; ne de gerçek manasıyla İngiliz'dir. Martin Wight'ın uluslararası teoriyi siyaset teorisinden ayırdığı ve uluslararası teoride klasik metinlere yer verilemeyeceğini iddia ettiği yaklaşımını esas alan Jones, bu klasik metinlerin reddinin İngiliz Okulu'nun metodolojisinin de klasik olamayacağının kabulü anlamına geldiğini belirtir.[111] Dahası Jones'a göre İngiliz uluslararası ilişkiler düşüncesinin temelinde Liberalizm yatar; ekonomi ve siyaset liberal düşüncede iç içe geçmiştir. Oysa İngiliz Okulu İngiliz geleneğinin aksine ekonomiyi dışlayan ve oldukça muhafazakâr bir bakış açısını savunmaktadır. Bu da İngiliz Okulu'nun İngilizliğinin de tartışmalı olduğunu gösterir.[112]

Jones'un eleştirileri İngiliz Okulu'nun varsayımlarının değil, bizatihi hayatiyetinin eleştirisidir. Ancak diğer pek çok yazar eleştirilerini bu kadar ileri boyutlara taşımaz ve İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler teorisine katkılarını takdir ederken zayıf noktalarını ortaya koymaya çalışır. Bu yazarlara göre İngiliz Okulu'nun metodolojik (Realizm için pozitivist, Rasyonalizm için yorumcu, Devrimcilik için eleştirel metodoloji) ve kavramsal (uluslararası sistem, uluslararası toplum, dünya toplumu) çoğulculuğu, bu yaklaşımın en önemli özgünlüklerinden biri olmakla beraber aynı zamanda en önemli zayıf noktalarından biridir. Çünkü İngiliz Okulu'nun en çok eleştirildiği hususlardan bir tanesi bu çoğulculuğun yarattığı bir sorundur; İngiliz Okulu'nda yöntemler ve kavramlar arasındaki sınırlar net bir biçimde çizilememektedir.[113]

Cornelia Navari, İngiliz Okulu'nun metodolojisi üzerine yaptığı çalışmada bu yaklaşımı yöntemsel olarak eleştirmektedir. Navari'ye göre İngiliz Okulu'nun en temel sorunu uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu kavramlarının net bir biçimde birbirinden ayrılamıyor olmasıdır.[114] Belirsizlik uluslararası sistem ve uluslararası toplum arasında nispeten daha azdır; zira Bull bu iki kavramı net bir biçimde tanımlamaya gayret etmiştir. Ancak yine de uluslararası toplumu uluslararası sistemden ayıran temel nitelikler, yani basit ama sürekli etkileşimin ötesinde yaratılan ortak çıkarlar ve ortak değerlerin nasıl oluştuğu ve nasıl sürdürüldüğü üzerinde fazla durulmamaktadır. Bu nedenle uluslararası sistemin hangi koşullarda uluslar-

111 Jones, "English School of...", s. 1.

112 *A.g.m.*, s. 2.

113 Martha Finnemore, "Exporting the English School?", *Review of International Studies*, cilt 27, no. 3, 2001, s. 509.

114 Navari, "Introduction...", s. 14.

arası topluma dönüşeceği konusunda ciddi boşluklar vardır. Dahası uluslararası toplumun devlet merkezci yapısı onun kendisinden bekleneni verememesine neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, devlet merkezcilik uluslararası toplumun da tıpkı uluslararası sistem gibi insanın özgürleşmesi, kimliklerin cinsiyet sınırlamalarından uzaklaştırılması ve küresel çevrenin korunması gibi hususlarda yetersiz kalmasına yol açar.[115]

Daha önemli bir belirsizlik sorunu, uluslararası toplum ile dünya toplumunun nasıl birbirinden ayrılacağı üzerinde ortaya çıkar. Buzan'a göre dayanışmacı uluslararası toplum ile dünya toplumu kavramlarını birbirinden ayırmak son derece güçtür; zira her ikisinde de devlet aracı bir kurum olarak kalır ve temel amaç bireyin haklarının ve güvenliğinin garanti altına alınmasıdır.[116] Bellamy de benzer bir görüş ileri sürer; dünya toplumu kavramının pratikte uygulanmasının güçlüklerinden bahseder. Örneğin günümüzde çevre sorunlarının çözümü için toplanan çevre zirvelerinde hem devletler, hem de devlet dışı aktörler yer alır; dolayısıyla dünya toplumu kavramının öngördüğü şekilde devletleri dışlayan bir yapıda çevre müzakerelerini yürütmek mümkün değildir.[117]

Kavramlar arası ayrımın belirsizliği İngiliz Okulu'nun fazla eklektik olduğu ve eklektisizmin İngiliz Okulu'nu hantallaştırdığı yolunda eleştirilere de yol açmıştır. Örneğin Martin Griffiths İngiliz Okulu'nun bütüncüllüğü aşırı boyutlara taşıdığını düşünmektedir; bu durumda Wight'ın üç geleneğinin sınırları net bir biçimde belirlenmemiştir. Bu belirsizlik Wight'ın kendi görüşlerini bu geleneklerle sınırlamak istememesinden ve bu gelenekleri sentezlemek veya onları aşmak konusundaki gönülsüzlüğünden kaynaklanmaktadır. Ancak Wight'ın bu kişisel tercihi, yaklaşımın pratikte uluslararası sistemin işleyişine dair net açıklamalar yapamamasına yol açmıştır.[118] Dolayısıyla eklektisizm İngiliz Okulu'nun açıklama kapasitesini düşüren bir faktördür.

Buzan İngiliz Okulu'nun yapısından kaynaklanan bu sorunların ötesinde bir diğer önemli eksikliğin de bu yaklaşımın bazı temel uluslararası ilişkiler konularını dışlaması olduğunu iddia eder. Buna göre İngiliz Okulu'nun ekonomi ve bölgeselliği dışlaması onun en önemli zayıf noktalarından biridir. Buzan İngiliz Okulu'nun bütüncül yaklaşımının bölgeleri kavramakta yetersiz kaldığını vurgularken, bu yetersizliği Wight'ın tarihsel bir metodoloji ile kronolojik olarak aşmaya çalıştığını ancak bunda yetersiz kaldığını ifade eder. Çünkü İngiliz Okulu Avrupa uluslararası toplumunun dünya sathı-

115 Bellamy, "The English School", s. 82.

116 Buzan, *From International to World Society*, s. 21.

117 Bellamy, "The English School", s. 82.

118 Martin Griffiths, *Realism, Idealism and International Politics: A Reinterpretation*, Routledge, Londra/New York, 1992, s. 142.

na yayılması varsayımından hareketle bölgelerin farklı niteliklerini ön plana çıkaramamaktadır.[119] Dahası İngiliz Okulu uluslararası siyasi iktisat konusunu da dışlar, ekonomiyi uluslararası ilişkilerin doğal bir parçası olarak değerlendirmez; bu da onun pratikte uluslararası ilişkilere getirmeye çalıştığı bütüncül yaklaşımın önündeki en önemli engeldir.[120] Buzan'a göre bu ilgisizliğin en temel nedeni İngiliz Okulu'nun diplomasi, güvenlik ve insan hakları gibi "yüksek siyaset" kavramlarına odaklanmasıdır.[121]

Buraya kadar yapılan eleştiriler ya İngiliz Okulu'nun en temel varsayımlarına, ya da bu yaklaşımın yöntemsel ve kavramsal sorunlarına odaklanmaktadır. Ancak İngiliz Okulu'na getirilen bir diğer önemli eleştiri de bu yaklaşımın aşırı derecede Avrupa-merkezci olmasıdır. John Hobson, hemen hemen tüm uluslararası ilişkiler teorilerinin Avrupa-merkezciliğini eleştirdiği çalışmasında İngiliz Okulu'na da özel bir yer verir ve onu bilinçaltında Avrupa-merkezciliği körükleyen ortodoks bir teori olarak ele alır. Hobson'a göre geleneksel medeniyet/barbarlık ikilemi İngiliz Okulu'nda açıkça dile getirilmek yerine satır aralarına gizlenmiştir; Batı, medeniyetin en üst seviyesi olarak gösterilirken, Batı'nın kendi medeniyet algısını Batılı olmayanlara zorla veya rızayla kabul ettirmesi İngiliz Okulu'nda uluslararası toplumun genişlemesi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde aktörlük, yalnızca "medeni Batı"ya verilmiş ve Batı dışı dünya ancak bu medeniyeti "kabul ettiği" sürece uluslararası ilişkiler aktörü olarak değerlendirilmiştir. Hobson Batı merkezli medeniyet algısının bu şekilde yayılmasına "dünya siyasetinin büyük patlama teorisi" adını vermiştir. Merkezden çevreye doğru yayılan Avrupa-merkezci mantık, kendi kavramlarını (buna İngiliz Okulu'nun üçlemesi de dahil) evrensel kavramlar olarak sunar ve böylece Avrupa-merkezci düşünüş bilinçaltında yerleşir ve sorgulanmaz.[122] Bu da İngiliz Okulu'nun en önemli sorunlarından biridir.

Sonuç olarak İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkilere sağladığı katkılar yadsınamaz; ancak bu katkılar (bütüncül bakış açısı, metodolojik ve kavramsal çoğulculuk, uluslararası toplumun genişlemesi vb.) kendi sorunlarını da beraberinde getirmektedir. İngiliz Okulu, Finnemore'un da ifadesiyle, ancak bu sorunların üzerinden gelebilirse çok daha geniş bir izleyici kitlesine sahip olabilecek ve uluslararası ilişkilere çok daha etkili açıklamalar getirebilecektir.[123]

---

119 Buzan, *From International to World Society*, s. 17.

120 *A.g.e.*, s. 19.

121 *A.g.e.*, s. 20.

122 John Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, s. 214-216.

123 Finnemore, "Exporting the English School?", s. 513.

Vaka incelemesi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uluslararası toplumuna katılması

İngiliz Okulu'nun metodolojisini, temel kavramlarını, diğer uluslararası ilişkiler teorileriyle ilişkilerini ve İngiliz Okulu'na yöneltilen eleştirileri inceledikten sonra bu yaklaşımın uluslararası ilişkileri pratikte nasıl açıkladığı üzerinde durulması, diğer bir deyişle teorinin pratiğe uygulanması son derece önemlidir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde İngiliz Okulu'nun uluslararası toplumun evrimi ve genişlemesine dair teorik çerçevesi kullanılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda nasıl Avrupa devletler sisteminin bir parçası haline geldiği incelenecektir.

Avrupa'da ortak çıkarlar ve değerler üzerine bir uluslararası toplum inşası büyük ölçüde 19. yüzyılın başlarında ve Napolyon Savaşları'ndan sonra Viyana Kongresi ile tesis edilmiştir. Elbette 19. yüzyıldan önce de özellikle Avrupa devletleri arasında bir diplomatik ağ tesis edilerek devletler arasında asgari iletişim sağlanmış ve uluslararası topluma doğru evrilen bir yapı oluşturulmuştur. Dahası özellikle Vestfalya Antlaşması ile beraber daha önce belirleyici bir rolü olan din faktörü arka plana atılarak devletleri ortak bir siyasi paydada buluşturacak egemenlik kavramı ön plana çıkarılmıştır. Ancak buna rağmen henüz ortak çıkarlar ve ortak değerlerden tam manasıyla bahsetmek mümkün değildir. Avrupa'nın belirli ilkeler çerçevesinde birleşmesine ilişkin çeşitli projeler 17. yüzyıldan itibaren gündeme getirilse de bu projeler devletlerin arasındaki çıkar çatışmaları nedeniyle başarıya ulaşamamıştır.

Viyana Kongresi ile tesis edilen Avrupa Uyumu ise bütün zayıflıklarına rağmen o güne kadar Avrupa'da ortak çıkarlar ve değerlere dayalı olarak tesis edilebilen en güçlü yapılanmadır. Bir kere 18. yüzyılın aydınlanmacı düşüncesinden hareketle geliştirilen medeniyet kavramı Avrupa'yı ortak bir değer olarak birleştirmiştir. Artık Avrupalı olmayanla ilişkiler de bu kavram üzerinden şekillenecektir. Daha önce Avrupa'nın Avrupalı olmayanı ya kolonileştirdiği ya da çeşitli tek taraflı veya çok taraflı ahitnamelerle ekonomik olarak kendisine bağımlı kıldığı yapı yerini Avrupa'nın Avrupalı olmayana medeni olarak üstünlüğüne bırakmıştır. Artık Avrupalılar kendilerinin en üstün medeniyet olduğuna iman etmiş ve bu medeniyeti medeni olmayanlara taşımak konusunda kendisini sorumlu addetmeye başlamıştır. Dolayısıyla medeni Avrupa medeniyetini yayarak genişleyecektir.[124]

Viyana Kongresi'nin ikinci önemli sonucu ilk kez Avrupa devletlerinin uluslararası bir konferansta bir araya gelerek kıtanın siyasi durumunu bü-

124 Medeniyet kavramının Avrupalılığına dair tartışmalar için bkz. Thomas Patterson, *Inventing Western Civilization*, Monthly Review Press, New York, 1997; Bruce Mazlish, *Civilization and Its Discontents*, Stanford University Press, Stanford, 2004.

tüncül olarak tartışmalarıdır. Uluslararası kuruluşlara dair yazılan pek çok eser Viyana Kongresi'ni bir milat olarak kaydeder; zira Kongre uluslararası kuruluşların da temelini oluşturmuştur. Nitekim Kongre'nin hemen ardından öncelikle Avrupa nehirlerinin ortak kullanımına dair ilk uluslararası örgütlerle başlayarak Avrupa devletlerinin ortak çıkarlar çerçevesinde örgütlenmesi temin edilmeye çalışılmıştır. Dahası bu ortak çıkarlar en somut haliyle Avrupa güç dengesinin kurulmasını sağlamıştır. Viyana Kongresi ile oluşturulan bu güç dengesi sistemi de Avrupa uluslararası toplumunun en önemli araçlarından biri olacaktır.[125]

Üçüncü olarak Viyana Kongresi yeni bir uluslararası hukuk anlayışının da doğuşuna tanıklık etmiştir. 18. yüzyıl uluslararası hukuku doğal hukuk anlayışına dayanır; bu anlayışa göre dini, dili, ırkı ne olursa olsun her insanın sırf insan olmaktan kaynaklanan, yani doğası gereği sahip olduğu haklar vardır. Bu haklar evrenseldir ve insanlar hangi devletin tabiyetinde yaşıyorsa yaşasın, o devlet tarafından korunmak ve garanti altına alınmak zorundadır. Bu yapılamıyorsa, yani devlet vatandaşlarının temel haklarını korumakta yetersiz kalıyorsa bu durumda diğer devletlerin müdahale etme hakkı vardır.[126] Ancak 19. yüzyılda doğal hukukun yerini pozitivist hukuk anlayışı almaktadır. Pozitivist hukuk anlayışı ilahi veya insanın doğası gereği bazı haklara sahip olduğu anlayışına karşı uluslararası hukukun ancak devletler tarafından yapılabileceğine inanır; devlet dışında uluslararası hukukun başka bir kaynağı olamaz. Dahası devletlerin egemenliğine saygı esastır; egemenlik uluslararası hukukun temel prensibidir; ihlal edilemez. Sonuç olarak, pozitivist hukuk anlayışı Avrupalı devletleri egemenlik temelli bir ortak değer üzerinden bir araya getirmiştir.[127]

İngiliz Okulu'na göre uluslararası toplumu uluslararası sistemden ayıran en önemli özellik ortak çıkarlar ve ortak değerler üzerinden oluşturulan bilinçtir. Viyana Kongresi sonrası Avrupa'da yeniden tesis edilen düzen kurumları ve kuralları ile İngiliz Okulu'nun uluslararası toplum tanımına mükemmelen uymaktadır. Zira egemenlik ve medeniyet gibi ortak değerler vasıtasıyla ve devlet merkezci uluslararası hukuk, uluslararası kuruluşlar ve güç dengesi gibi ortak çıkarlara dayalı kurumlar çerçevesinde yaratılan Av-

125 Bob Reinalda, *Routledge History of International Organizations: From 1815 to the Present Day*, Routledge, Londra, 2009, s. 17-20.

126 Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Routledge, Londra, 1997, s. 15; Gerhard von Glahn ve James L. Taulbee, *Law Among Nations: An Introduction to Public International Law*, Longman, New York, 2007, s. 39.

127 Arnulf B. Lorca, "Universal International Law: Nineteenth Century Histories of Imposition and Appropriation", *Harvard International Law Journal*, cilt 51, no. 2, 2010, s. 521; Gustavo Gozzi, "The Particularistic Universalism of International Law in the Nineteenth Century", *Harvard International Law Journal*, cilt 52, no. 3, 2010, s. 73

rupalılık bilinci Avrupa uluslararası toplumunun tam olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İngiliz Okulu'na göre Avrupa uluslararası toplumu tesis edildikten sonra Avrupalı olmayan devletleri de içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu Avrupa uluslararası toplumuna katılan ilk Avrupalı olmayan devlet olmuştur. İngiliz Okulu uluslararası toplumun genişlemesi sürecini izah ederken uluslararası toplum dışında kalan siyasi yapıların uluslararası topluma dâhil olmayı istediklerini; çünkü hem uluslararası toplumla hem de uluslararası toplum dışındaki diğer siyasi yapılarla ilişkilerinin düzenlenmesinde uluslararası toplumun ortak kural ve değerlerine bağlı olmanın avantaj sağlayacağını düşündüklerini ifade eder. Bu manada, Osmanlı İmparatorluğu da Avrupa uluslararası toplumuna dâhil olmayı istemiştir. Özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren askerî gerilemesini kendi imkânları ile durduramayan Osmanlı İmparatorluğu önce Avrupa'nın askerî yapılanmasını taklit ederek kendi askerî sistemini yenilemeye çalışmış, ancak bu yeterli olmayınca siyasi ve hukuki yapısında modernleşmeye gitmiştir. Vatandaşlarının haklarını mutlak sultanın tasarrufuna bırakmaktansa kanun yoluyla korumayı amaçlayan Tanzimat hareketi ve bu çerçevede Avrupa devletlerinin kanunlarından esinlenilerek uyarlanan çeşitli kanunlarla devletin hukuki yapısı Avrupa devletlerinin hukuki yapısına benzetilmeye çalışılmıştır.[128]

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde artık bu da yeterli olmamaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu kendi güvenliğini kendi imkânlarıyla sağlamakta aciz kalınca Avrupa devletleri ile ittifak ilişkilerine girmeye başlamıştır. 1830'larda Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sırasında kadim düşman Rusya ile, 1850'lerin ortalarında da Rusya'nın yayılmacı emellerine karşı İngiltere ve Fransa ile yapılan ittifaklar buna örnektir. Dahası Osmanlı İmparatorluğu Boğazlar gibi hassas bir konuda uluslararası konferanslar aracılığıyla Avrupa devletleri ile bir ortak çıkar oluşturma arayışına girmiş ve kendi çıkarlarını bu sayede gerçekleştirmeye çalışmıştır. Tüm bu uluslararası gelişmeler İmparatorluğa Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olmanın faydalı olacağını göstermiştir. Sonunda Kırım Savaşı'nın hemen ardından 1856 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu resmen Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası haline gelmiştir. Zira Antlaşmanın yedinci maddesi açıkça Osmanlı İmparatorluğu'nun Avru-

128 Bkz. Richard S. Horowitz, "International Law and State Transformation in China, Siam, and the Ottoman Empire during the Nineteenth Century", *Journal of World History*, cilt 15, no. 4, 2005, s. 445-486; Zafer Toprak, "From Plurality to Unity: Codification and Jurisprudence in the Late Ottoman Empire", Anna Frangoudaki ve Çağlar Keyder (der.), *Ways to Modernity in Greece and Turkey: Encounters with Europe, 1850-1950* içinde, I.B. Tauris, Londra, 2007, s. 30-33.

pa uyumunun bir üyesi olduğunu ve Avrupa uluslararası hukukundan faydalanabileceğini belirtmektedir.[129]

İngiliz Okulu'na göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uluslararası toplumuna girişi veya Avrupa uluslararası toplumunun Osmanlı İmparatorluğu'nu kapsayacak şekilde genişlemesi bu antlaşmayla olmuştur. Bir kere Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletlerinin ortak değerlerini (eşit egemenlik, Avrupa medeniyetinin üstünlüğü, şahıslar tarafından değil devlet tarafından oluşturulan hukuk düzeni, vb.) ve ortak çıkarlarını (Avrupa güç dengesi sistemi, Avrupa'nın uluslararası kurumlarına katılım ve Avrupa uluslararası hukukundan yararlanma vb.) benimsemiş ve böylece ortak bir bilinç ortaya çıkmıştır. İkincisi Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uluslararası toplumuna girişi pozitif uluslararası hukuk çerçevesinde, yani devletlerin imzaladığı bir uluslararası antlaşma ile gerçekleşmiştir. Bu inkâr edilemez bir birliktelik kurulmasını sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun "resmen" Avrupa uluslararası toplumuna dâhil olmasından kastedilen budur.

Buraya kadar tanımlanan süreç İngiliz Okulu'nun daha ziyade Bull'un temsil ettiği çoğulcu uluslararası toplum anlayışına göre değerlendirilmiştir. Pozitivist uluslararası hukuku benimseyen bu anlayış Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uluslararası toplumuna dâhil oluşunu ancak devletlerarası bir antlaşmayla açıklayabilirdi. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uluslararası toplumuna dâhil olması tek bir antlaşmaya indirgenemeyecek kadar uzun ve karmaşık bir geçmişe sahiptir. Bu çalışmada bu geçmişin detaylarına girilmeyecektir. Ancak şu kadarı söylenebilir ki, Osmanlı İmparatorluğu en azından 16. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri ile kurduğu ittifak ilişkileri, Avrupa uluslararası toplumuna tek taraflı diplomatik bir bağla bağlanması ve bizatihi Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa güç dengesinin önemli bir unsuru olarak görmesi ile 19. yüzyıla gelene kadar zaten Avrupa uluslararası toplumunun bir parçasıdır. Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılda Avrupa'da Habsburg hâkimiyetine direnen Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi ileride ulus-devletlere dönüşecek yapıları desteklemiş, bu devletler Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomatik temsilcilikler açmış, Osmanlı İmparatorluğu tek taraflı kapitülasyonlarla bu devletlerin ekonomik yapılarını güçlendirirken Akdeniz ticaret sistemini en az iki yüzyıl daha sürdürmeyi başarmıştır.[130] 1606 Zitvatorok Antlaşması ile Ha-

129 Antlaşmanın Fransızca orijinalinin tam metni için bkz. Gabriel Noradounghian, *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*, Libraire Cotillon, F. Pichon, Successeur, Paris, 1902, cilt 3, s. 70-81. Anlaşmanın Türkçe tam metni için bkz. *Muahedat Mecmuası*, cilt 4, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul, 1293 [1877], s. 242-58.

130 Bkz. M. Serdar Palabıyık, *Contributions of the Ottoman Empire to the Construction of Modern Europe*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

bsburg İmparatoru'nun Osmanlı Sultanı'na denk sayılması ile eşit egemenlik prensibi kabul edilmiş, 1699 yılında Karlofça'da yapılan müzakereler, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasında eşitlik temelli ilk uluslararası müzakereler olarak kayda geçmiştir. 18. yüzyılda ilk kez Protestan İsveç ve Prusya ile Katolik Habsburg ve Ortodoks Rus İmparatorluklarına karşı ittifaklar yapılmış ve Avrupa uluslararası hukukunun bazı prensipleri Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasında yapılan anlaşmalarda yer almıştır. Kısacası Osmanlı İmparatorluğu yüzyıllardır fiilen Avrupa uluslararası toplumunun bir parçasıdır.[131]

İngiliz Okulu Osmanlı İmparatorluğu'nun resmen 1856'da Avrupa uluslararası toplumunun bir parçası olduğunu ilan eder; bu yalnızca sürecin daha eskiye dayanmasından dolayı yetersiz bir açıklama değildir. Aynı zamanda 1856 sonrası dönem incelendiğinde bu anlaşmanın hükümlerine, yani İmparatorluğun Avrupa uluslararası hukukundan hissedar olma konusuna Avrupalı devletlerce uyulmadığı da gözlemlenmektedir. Bu durumun en önemli göstergesi de ülke-dışılık (*extraterritoriality*) meselesidir. Avrupalı devletler Avrupa dışı dünyada kendi vatandaşlarının hukukunu korumak adına kendi hukuk sistemlerinin kabul edilmesi zorunluluğunu getirmişlerdir.[132] Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ve ticaret yapan bir Fransız Osmanlı hukukuna değil Fransız hukukuna tâbidir. Bu durum yalnızca Osmanlı İmparatorluğu için değil, İran, Japonya, Çin, Siyam gibi pek çok devlet için de geçerlidir. Elbette bu uygulama eşit egemenlik prensibine aykırıdır. Diğer bir deyişle, Osmanlı İmparatorluğu Avrupa uluslararası toplumuna üye olsa da bu üyelik Avrupa'nın en temel değeri olan eşit egemenlik çerçevesinde bir üyelik değildir. Bu da İngiliz Okulu'nun açıklamakta yetersiz kaldığı bir anomalidir. Zira uluslararası toplumun genişlemesi eşitlik temelli bir genişleme olmamıştır.

Sonuç olarak İngiliz Okulu'nun uluslararası toplumun evrimi ve genişlemesine dair varsayımları Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uluslararası toplumuna girişi konusunu anlamak için faydalı bir araç olarak değerlendirilse de, bu yaklaşımın yetersiz kalan bazı yönlerinin olduğu da görülmektedir. Bir taraftan çoğulcu uluslararası toplum anlayışının Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki ilişkiyi tek bir antlaşmaya indirgemesi, diğer taraftan da antlaşma sonrası İmparatorluğun hâlâ ortak değerler çerçevesinde Avrupa uluslararası toplumuna dâhil edilmemesinin yeterince açıklanamaması İngiliz Okulu'nun tarihsel yöntemindeki açıkları gözler önüne sermektedir.

---

131 Bülent Arı, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", A. Nuri Yurdusev (der.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Palgrave Macmillan, Londra, 2004, s. 36-65.

132 Turan Kayaoğlu, *Legal Imperialism: Sovereignty and Extraterritoriality in Japan, the Ottoman Empire, and China*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, s. 23.

Sonuç

Her ne kadar son zamanlara kadar uluslararası ilişkiler teorisi içinde büyük ölçüde ihmal edilse de veya Realizmin bir türevi olarak kabul görse de, İngiliz Okulu Amerikan uluslararası ilişkiler geleneğine güçlü bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz Okulu'nun teorik ve kavramsal çerçevesi günümüzde pek çok teorisyen tarafından uluslararası ilişkilerin küresel ve bölgesel yapılarının ve sorunlarının analizi için kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmayı İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler teorisine yaptığı katkıları tartışarak sonuçlandırmak uygun olacaktır.

İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler teorisine kavramsal anlamda en önemli katkısı uluslararası toplum kavramıdır. Bu kavram, Realizmin son derece statik ve değişmez bir şekilde sunduğu uluslararası sistem kavramının ötesine geçilerek anarşik bir uluslararası yapı altında da düzenin ortak çıkarlar ve değerler çerçevesinde inşa edilebileceğinin mümkün olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, uluslararası toplum kavramı uluslararası ilişkilere tarihsel bir derinlik katarak, Realizmin açıklamakta yetersiz kaldığı değişim kavramını açıklamayı kolaylaştırmaktadır.[133] Dahası, her ne kadar net bir biçimde ortaya konamasa da dünya toplumu kavramı da İngiliz Okulu'nun bir diğer kavramsal katkısıdır. Dünya toplumu devlet merkezci uluslararası ilişkiler algısının aşılabileceğini, bireylerin haklarının korunması konusunun küresel ölçekte ele alınabileceğini göstermesi açısından son derece önemlidir.[134]

Yöntemsel olarak İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler teorisine en önemli katkısı ise tarihçi/yorumcu yaklaşım ve bunun getirdiği ara yol arayışıdır. İngiliz Okulu uluslararası ilişkilerin pozitivist bir bakış açısıyla değerlendirilmesi konusunda oldukça şüphecidir; zira uluslararası ilişkilerin tarihsel ve toplumsal derinliği, daha da önemlisi teorisyenin incelediği objenin (uluslararası toplum) bir parçası olması, uluslararası ilişkilerin test edilebilir ve doğrulanabilir hipotezlere indirgenemeyeceğini göstermektedir. Bunun yerine uluslararası toplumun tarihsel ve sosyolojik bir bağlam içerisinde değerlendirilmesi bu derin yapının daha bütüncül bir biçimde anlaşılabilmesi sonucunu doğurur. Dahası uluslararası ilişkileri ikiliklerle algılamak düşünce dünyasını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır; ikilikleri sentezleyecek veya onları zıt kutuplar olarak çatışan unsurlar olarak değerlendirmek yerine bir arada değerlendirecek bir ara yol, karmaşık uluslararası ilişkilerin farklı bakış açılarıyla aynı anda analiz edilmesini kolaylaştıracaktır. İngiliz Okulu'nun yöntemsel olarak temel amacı da farklı gelenekleri bir arada değerlendirebilmektir.

133 Friedrichs, "The English School", s. 95.

134 Buzan, *From International to World Society*, s. 62.

Sonuç olarak İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkiler teorisine en önemli katkısı, daha yalın ve basit kalan, ancak disiplinde baskın bir rol oynayan Amerikan uluslararası ilişkiler paradigmasını tarihsel ve normatif bir boyut katarak zenginleştirmektir. İngiliz Okulu böylelikle uluslararası ilişkilerin derin ve zengin doğasının daha tatmin edici bir şekilde ortaya konmasını, tabiri caizse uluslararası ilişkiler anlatısını estetize etmeyi amaçlar. Bu anlatının estetize edilmesi, onu gerçek doğasından çıkarıp idealize etmek anlamına gelmez; yalnızca uluslararası ilişkilerin geçmiş ve gelecekle bağlantısını kurmaya yardımcı olacak köprüleri tesis etmek anlamına gelir. Kısacası İngiliz Okulu uluslararası ilişkilere bir gelenek, bir ekol, bir yaklaşım olarak katkı sağlar.

7

ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİK

MUSTAFA KUTLAY

Giriş

Uluslararası Ekonomi Politik (UEP) modern uluslararası sistemin iki temel sütunu olan 'devlet' ve 'piyasa' arasındaki etkileşimi inceleyen disiplinin adıdır. Egemen olan ve gücü temsil eden devlet ile refahın üretildiği ve zenginliği temsil eden piyasa arasındaki etkileşim, ortaya çıktığı andan itibaren ekonomi politik disiplininin temel uğraş konusu olmuştur. Ekonomi politik, bu bağlamda, iktisadın piyasanın arz-talep dinamiklerine göre şekillenen yapısı ile devletin güç temerküzüne ve paylaşımına dayanan organizasyon biçiminin uluslararası düzlemde birbirini nasıl etkilediğini anlamaya çalışır. Kısacası, ekonomi politik, güç ve refahın karşılıklı olarak birbirini nasıl şekillendirdiğini inceler.

Her ne kadar devlet-piyasa etkileşimi temel çıkış noktası olsa da günümüzde ekonomi politik çok daha kapsamlı bir çalışma alanını kapsamaktadır. İlk olarak UEP, iktisat disiplininin piyasa-merkezli ve siyaset biliminin güç-merkezli analiz çerçevesini birleştirmeye çalışan inter-disipliner bir alandır. İkincisi, UEP, küreselleşme ile birlikte derinleşen karşılıklı bağımlılık nedeniyle devlet dışı aktörlerin birbirleriyle etkileşimlerinin doğasını ve bu etkileşimin küresel güç ve refah dağılımına etkisini inceler. Örneğin Susan Strange, devletler arası geleneksel diplomasinin yanında günümüzde devlet-şirket ve şirket-şirket diplomasisine de odaklanılması gerektiğini önermiştir.[1] Zira çok-uluslu şirketler, ekonomik ve siyasi güçlerini artırmalarıyla birlikte uluslararası siyasete ve devletlerin dış politikalarına olan etkileri açısından UEP'nin önemli konuları arasında yerini almıştır. Üçüncüsü,

1 Susan Strange, "States, Firms and Diplomacy", *International Affairs*, cilt 68, no. 1, 1992, s. 1-15.

UEP 'çok-seviyede' analiz üreten bir disiplindir. Devletler ile piyasalar arasındaki etkileşim birbirine zıt iki güdücü motif üzerine kurulmuştur. Egemenlik ve sınır mantığı üzerine kurulu olan devlet, tanımı gereği sınırlayıcı ve dışlayıcıdır. Diğer taraftan serbest dolaşım ve bütünleşme mantığı üzerine kurulu olan piyasa, entegre edici ve kapsayıcıdır.[2] Birbirine zıt bu iki mantık, gücün ve refahın lokal, ulusal ve küresel ölçekte nasıl üretildiğini ve dağıtıldığını anlamak açısından UEP disiplinin sadece çok-disiplinli değil, aynı zamanda çok-seviyeli bir analiz çerçevesinde gelişmesine neden olmuştur.

Bu bölümün amacı UEP disiplininin ortaya çıkışı, gelişimi ve son dönem konularını tartışmaktır. İkinci bölümde disiplinin doğuşu ve temel araştırma odağı, üçüncü bölümde temel ekoller, dördüncü bölümde küreselleşme tartışması, son bölümde ise güncel büyük sorular incelenmektedir. Bölümün sonunda ise Türk dış politikasının ekonomi politiği vaka çalışması olarak analiz edilmektedir.

Ekonomi Politiğin ortaya çıkışı ve gelişimi

Uluslararası Ekonomi Politik'in modern bir disiplin olarak ortaya çıkışı 1970'li yılların başına denk gelmektedir. 1970'ler küresel ekonomik sistemin kapsamlı dönüşümden geçtiği önemli bir eşik oluşturmuştur. 1945 sonrasında küresel üretimin yarısını tek başına yapma kapasitesine ulaşan ABD, başta İngiltere olmak üzere Batılı müttefikleri ile birlikte 'Bretton Woods sistemi' olarak da bilinen yeni bir uluslararası ekonomi-politik sistemin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir.[3] Bretton Woods sistemi ABD ve diğer Batı ülkeleri tarafından İkinci Dünya Savaşı ertesinde uluslararası finans, kalkınma ve ticareti düzenlemek amacıyla inşa edilmiştir. Temmuz 1944'te ABD'nin Bretton Woods kasabasında bir araya gelen 44 ülkeden 730 delege, başta IMF, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası olmak üzere uluslararası ekonomiyi düzenleyen bir dizi kurum, kural ve anlaşmayı hayata geçirmiştir. Ayrıca bu kapsamda, uluslararası ekonomik sistemin stabilize olması ve savaştan büyük çöküntüyle çıkmış olan Batı ekonomilerinin yeniden inşasının sağlanabilmesi için hayata geçirilen bir dizi kurum ve kural yanında, 30 Ekim 1947 tarihinde uluslararası ticaretin çok-taraflı ve kural-temelli bir düzene kavuşturulması için daha sonra Dünya Örgütü'ne dönüşecek olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT) imzalanmıştır.[4]

---

2 Giovanni Arrighi, "Hegemony Unravelling-I", *New Left Review* no. 32, 2005, s. 23-80.

3 Dönemin kapsamlı bir analizi için bakınız. Eric Helleiner, *States and the Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1990s*, Cornell University Press, 1994.

4 Roy Smith, Imad El-Anis, Christopher Farrands, *International Political Economy in the 21st Century*, Pearson, 2011, s. 68-72.

ABD liderliğinde kurulan Bretton Woods sistemi, uluslararası üretim ve ticaretin yanında, sermaye akışı ve kur rejiminin stabilize edilmesi için dolara sabitlenen 'dolar standardı' sistemine dayanmıştır. Buna göre, ABD doları altına, diğer para birimleri de ABD dolarına sabitlenerek küresel kur rejimine istikrar kazandırılması hedeflenmiştir. Bu sistemde ABD, kapitalist ekonomilerin parçası olduğu uluslararası sistem için 'son ödeme mercii' vazifesi görmüş, uluslararası kur rejiminin istikrarı için 'hegemonik aktör' rolü oynamıştır.

Bretton Woods sistemi 1970'lere kadar büyük bir sorun olmadan etkin bir şekilde çalışmış, savaştan yıpranmış olarak çıkan Batı ekonomilerinin istikrar kazanmasında ve hızlı ekonomik toparlanma gerçekleştirmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak 1970'li yıllar, küresel ekonomide önemli kırılmaları beraberinde getirmiştir. İlk olarak, Ortadoğu'daki çatışmalar ve Arap-İsrail savaşları nedeniyle 1973-74 yıllarında petrol fiyatlarında büyük dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Almanya ve Japonya gibi ekonomilerin hızla ekonomik toparlanmasını gerçekleştirerek çok-uluslu şirketleri sayesinde ABD pazarında rekabet güçlerini artırması, ödemeler dengesi sorunları yaşayan ABD'de 'korumacı' ekonomi politikaları dış ilişkilerin gündemine dahil etmiştir.[5] Son olarak ise, küresel ekonomik sistemin çevresinde konumlanan Küresel Güney ülkeleri daha fazla söz sahibi olabilecekleri 'yeni uluslararası ekonomik düzen' talebinde bulunmaya başlamıştır.[6] 1970'lerde yaşanan tüm bu gelişmeler, ABD-merkezli Bretton Woods sisteminin sonunu getirmiş; dolar standardı, dönemin ABD Başkanı Nixon tarafından 1973 yılında ortadan kaldırılmıştır.

1970'lerde yaşanan söz konusu gelişmeler aynı zamanda modern UEP disiplininin de ortaya çıkışına imkan tanımıştır. Alanın öncü isimlerinden Susan Strange, 1970 tarihli "Uluslararası Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler: Bir Karşılıklı İhmal Vakası" başlıklı çalışmasında, uluslararası ekonomik ve siyasi sistemin kapsamlı bir dönüşümden geçtiğini öne sürmüş, siyaset bilimcilerin piyasa dinamiklerini yeterince dikkate almadığını, iktisatçıların ise uluslararası ekonomiyi siyasetten arındırılmış bir çerçevede anlamaya çalıştıklarını iddia etmiştir.[7] Söz konusu karşılıklı 'ihmalin' paradigmatik kısıtlar yarattığı tespitinden hareketle, ekonomi ve siyasetin zararlı ayrılığını sonlandırmak gerektiğini vurgulamıştır.[8] Bu bağlamda, 1970'li yıllar birbirini ardı-

5 Peter Katzenstein, Robert Keohane ve Stephen Krasner, "International Organization and the Study of World Politics", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 655-657.

6 Robert O'Brien ve Marc Williams, *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*, Palgrave Macmillan, 2004, 5.Bölüm.

7 Susan Strange, "International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect", *International Affairs*, cilt 46, no. 2, 1970, s. 304-315.

8 A.g.e..

na ekonomi politik metinlerinin yayınlandığı verimli bir dönem olmuştur. Çok-uluslu şirketler, kur rejimleri, güç ve refahın birbirini nasıl etkilediğine ilişkin teorik tartışmalar ve dış ticaret ve yatırımların ekonomi politiği UEP disiplinin temel tartışma konuları olarak ortaya çıkmıştır.[9] Örneğin, Joseph Nye ve Robert Keohane gibi alanın öncü isimlerinin art arda yayınlanan çalışmaları, güvenlik-merkezli ve ulus-devlet eksenli realist uluslararası siyaset yaklaşımlarının yetersizliğine vurgu yaparak küresel ekonomide ortaya çıkan 'karmaşık karşılıklı bağımlılığı' anlamaya odaklanmıştır.[10]

UEP belli teorik ve metodolojik bir ekolün değil, güç ve refahın uluslararası sistemde birbirini nasıl etkilediğini anlamaya çalışan disiplinin adıdır. Temel ortaya çıkış noktası bir taraftan arz-talep mekanizmasını ve rasyonel aktör modelini temel alan ekonomi disiplininin, diğer taraftan ise siyaseti ve güç ilişkilerini başlangıç ve bitiş noktası kabul eden politik yaklaşımların paradigmatik kısıtlarını aşmaktadır. Bununla birlikte, UEP, diğer disiplinlerin teorilerinden de istifade etmiş, bir senteze varmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda yapılan ilk ve en önemli çalışmalardan biri ünlü ekonomi politik yazarı Robert Gilpin'e aittir. Gilpin 1987 tarihinde yayınlanan ve ekonomi politik alanında bir klasik haline gelen *Uluslararası İlişkilerin Politik Ekonomisi* isimli kitabında ekonomi politiği, "uluslararası ilişkilerde güç ve refah arayışının karşılıklı ve dinamik etkileşimi" olarak tanımlamış, üç farklı teorik yaklaşımı ekonomi politik disiplinine uyarlamıştır: realizm, liberalizm ve Marksizm.[11]

Realizm

Realizm uluslararası ilişkiler disiplininin en köklü kavramsal çerçevelerinden biridir. Realist paradigma, UEP disiplini içinde de merkezi konumunu korumuştur. Bu kitabın ilgili bölümünde tartışıldığı üzere, uluslararası sistemi anarşik bir yapı olarak betimleyen realist yaklaşımlar, ekonomi politik disiplininde de ulus-devleti ve devletlerin güç biriktirme motivasyonunu merkeze alan bir analiz çerçevesi önermektedir. Buna göre, uluslararası ekonomik ilişkilerin seyrini belirleyen temel unsur, devletlerin tercihleri ve gücüdür. Ekonomik faaliyet, devletlerin gücünü artırmak ve güvenliklerini sağlamak için giriştikleri bir uğraştır. Bu eksende, realistlerin uluslararası ticarete

9 Disiplinin ortaya çıkışına ilişkin mükemmel bir analiz için bakınız. Katzenstein, Keohane ve Krasner, "International Organization and the Study of World Politics", s. 645-685.

10 Benjamin Cohen, *International Political Economy: An Intellectual History*, Princeton University Press, 2008, s. 28-31.

11 Robert Gilpin, *Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, 1987, s. 43. Ayrıca bknz. David N. Balaam ve Bradford Dilman, *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*, Adres Yayınları, 2018, s. 2, 3 ve 4. Bölümler. Fatih Tayfur, "Devletler ve Piyasalar", Atila Eralp (ed.), *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, 2016.

yaklaşımları da güvenlik-eksenli ve güç-merkezlidir. Realistler için herhangi bir ekonomik ilişkide *göreli kazanç* (*relative gains*) önemlidir. Yani bir ticaret ilişkisi, mutlak anlamda her iki taraf için kazanç getirse bile, göreli olarak taraflar arasındaki güç dağılımını bir taraf aleyhine olumsuz etkilemesi durumunda ilgili aktör tarafından kayıp olarak değerlendirip tercih edilmeyecektir.[12] Uluslararası ekonomik ilişkileri 'sıfır-toplamlı bir oyun' olarak kurgulayan realist ekonomi politikçilere göre devlet aktif bir şekilde ekonomiye müdahale etmeli, ulusal şirketleri küresel rekabet karşısında korumalı, ihracatı teşvik ederek ve ithalatı sınırlandırarak diğer devletlere olan bağımlılığını azaltmaya çalışmalıdır. Söz konusu korumacı politikalar merkantilizm olarak bilinmekte olup, tarihin değişik dönemlerinde devletler tarafından yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Benzer şekilde realistler, rekabet gücü zayıf sektörlerin korunmasına yönelik politikaları ulusal güvenliğin önemli bir öğesi olarak desteklemektedirler.[13]

Realist UEP analistleri, herhangi bir uluslararası ekonomik sistemin ayakta durabilmesi için bu düzeni destekleyen bir hegemonik aktörün olması gerektiğini öne sürmektedirler. Hegemonik İstikrar Teorisi olarak da bilinen bu yaklaşıma göre, hegemonik aktörler, küresel ekonomik sistemi stabilize eder, sistemin ayakta kalmasına destek olan kurumsal yapılara yatırım yapar ('kamu malları' yaklaşımı) ve sisteme dahil olan diğer aktörlerin ihtiyaç duymaları durumunda gerekli ekonomik ve siyasi desteği sağlar. Hegemonik İstikrar tezi ilk defa Charles Kindleberger tarafından ortaya atılmıştır. 1929 Büyük Depresyonuna ilişkin ekonomistlerin açıklamalarını yetersiz bulan Kindleberger Büyük Depresyonun bu kadar uzun sürmesinin temel sebebini bir hegemonik aktörün olmayışına bağlamıştır.[14] Buna göre, iki savaş arası dönemde (1918-1939) Britanya hegemonik aktör rolünü oynayamayacak kadar zayıf, yükselen hegemon ABD ise bu rolü oynamak konusunda oldukça isteksizdir. Bu nedenle stabilize edilemeyen küresel ekonomi derin ve uzun bir depresyona girmiştir.

Hegemonik İstikrar Teorisi, realist UEP teorisyenleri tarafından 1970'li yıllarda yeniden formüle edilmiştir. Realist ekonomi politiğin kurucu isimlerinden Gilpin'e göre, "her uluslararası ekonomik sistem belli bir siyasi düzene dayanmaktadır [ve ekonomik ilişkilerin] doğası siyasetten izole bir şekilde anlaşılamaz."[15] Bu açıdan Gilpin, liberal normlara ve kurallara dayalı küre-

12 Robert Gilpin, *U.S. Power and the Multinational Corporation*, Basic Books, 1975.

13 Bu konuda ilk sistematik korumacı ekonomi politik çerçevesini geliştiren kişi G. Friedrich List'tir. List'in 'bebek sanayi politikasının' detaylı tartışması için bakınız. Ha-joon Chang, *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*, Anthem Press, 2002.

14 Charles Kindleberger, *The World in Depression, 1929-1939*, University of California Press, 1973.

15 Gilpin, *U.S. Power and the Multinational Corporation*, s. 40.

sel ticaret ve yatırım rejiminin de bir hegemonik aktörün siyasi ajandası sayesinde ve çıkarlarını ilerlettiği sosyal yapının bir parçası olarak ayakta kalabildiğini öne sürmüştür.[16] Realist ekonomi politiğin diğer kurucu isimlerinden Stephen Krasner ise özellikle ticaret-hegemonya ilişkisine odaklanmış, uluslararası serbest ticaretin hegemonik aktörlerin kuvvetli olduğu dönemlerde daha yoğun ve sorunsuz gerçekleştiğini vurgulamıştır.[17] Sonuç olarak Gilpin ve Krasner gibi teorisyenler, ABD hegemonyasının göreli gerilemesinin uluslararası ekonomik sistemi istikrarsızlığa iteceğini iddia etmiş, hegemonya-sonrasında serbest ticaret ve yatırım ortamının zarar görebileceğini önermişlerdir.[18]

Liberalizm

UEP disiplini içinde en yaygın kavramsal çerçevelerden ikincisini liberalizm oluşturmaktadır. Liberal teorinin, ekonomi politik disiplininde öne çıkan üç farklı türünden bahsetmek mümkündür: Ortodoks, müdahaleci, kurumsal liberalizm.[19] Ortodoks liberal görüş, 'negatif özgürlükleri' savunarak piyasanın devlet müdahalesinden mümkün olduğunca arındırılarak arz-talep mekanizmasına bağlı bir şekilde çalışmasını önermektedir. Müdahaleci liberaller ise piyasanın kendi kendine dengeye gelebileceği ve tam etkinlikte çalışacağı fikrini kısıtlı bularak, zaman zaman toplumsal faydayı gözeterek devletin müdahale etmesinin gerekli olduğunu öne sürmektedir. Özellikle, gelir eşitsizliği, eksik istihdamın giderilmesi ve finansal istikrar için etkin devlet regülasyonu gibi konularda söz konusu ekol daha müdahaleci bir duruşu benimsemektedir. John Maynard Keynes (1883-1946) müdahaleci liberalizmin en bilinen temsilcileri arasındadır. 1945 sonrası küresel ekonomik sistemin inşasında önemli rol oynayan entelektüellerden biri olan Keynes, ekonominin tam istihdama kavuşabilmesi ve piyasanın verimli çalışabilmesi için devlet müdahalesinin gerekli olduğuna ilişkin kapsamlı bir teorik çerçeve ve politika reçetesi ortaya koymuştur. Bireysel çıkarları ilerletme çabasının her durumda toplumsal faydaya yol açacağına ilişkin Adam Smith ile özdeşleşen ortodoks liberalizmin önermelerine şüphe ile yaklaşan Keynes, piyasa dengesinin sermaye ve emeğin potansiyel kapasitesinin altında kullanıldığı bir dengede sabitlenebileceğini göstermiştir.[20] Bu durumda, tam is-

16 Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 1981.

17 Stephen D. Krasner, "State Power and the Structure of International Trade", *World Politics* Vol.28, no. 3, 1976, s. 317-347.

18 Roy Smith, Imad El-Anis, Christopher Farrands, *International Political Economy in the 21st Century*, Pearson, 2011, s. 26-28.

19 Theodore H. Cohn, *Global Political Economy: Theory and Practice*, Pearson, 2008, s. 71.

20 Konuya ilişkin Keynes'in klasik eseri için bakınız. John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, Palgrave Macmillan, 1936.

tihdamın sağlanabilmesi için devlet müdahalesinin gerekliliğini öne sürmüştür. Örneğin, devletlerin aktif müdahaleci politikalar izlediği Bretton Woods dönemi ekonomik sisteminin entelektüel temelleri büyük ölçüde Keynes'in fikirlerine dayanmaktadır. Son olarak kurumsal liberaller ise piyasanın etkin işlemesi ve serbest ticaret ve yatırım rejiminin sürdürülebilmesi için uluslararası kurumların varlığını öne çıkarmakta, IMF, Dünya Bankası ve DTÖ gibi kurumların etkin çalışmasının ve anarşik uluslararası sistemde işbirliğinin koşullarına odaklanmaktadır.[21]

Tüm liberal ekoller analizlerini aşağıdan-yukarıya bir eksene oturtmaktadır. Buna göre temel analiz birimi birey, firma ve girişimcilerdir. Uluslararası ekonomik sistemin işleyişini anlamak açısından realist çerçeveyi yetersiz bulan liberal ekonomi politikçiler, alternatif kavramsallaştırmalar önermiştir. Örneğin, 1972 yılında Keohane ve Nye, *Ulus-ötesi İlişkiler ve Dünya Siyaseti* isimli çalışmalarında uluslararası siyasetin realist paradigmanın dar kalıplarıyla anlaşılamayacağına vurgu yaparak 'ulus-ötesi ilişkiler' kavramını yeni bir analitik çerçeve olarak önermişlerdir. Söz konusu yaklaşımı zaman içinde daha da geliştiren Keohane ve Nye, 'karmaşık karşılıklı bağımlılık' kavramını ulus-ötesi ilişkilerin kurucu unsuru olarak ortaya atmışlardır.[22] Buna göre, hızla genişleyen ticaret, finans ve iletişim ağları ile bu ağların hayat bulmasına imkan tanıyan uluslararası örgütler ve çok-uluslu şirketler gibi devlet-dışı aktörler, dünya siyasetinin karmaşık karşılıklı bağımlılık içerisinde hareket ettiği bir zemin doğurmuştur. İdeal bir model olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık üç temel özelliğe sahiptir: devletler ve devlet-dışı aktörler arasında çoklu-diyalog kanallarının oluşması, farklı temalar arasında önem açısından hiyerarşi farkının ortadan kalkması (yani 'yüksek siyaset' kavramının anlamını yitirmesi) ve askeri gücün eskiye nispetle daha az önemli hale gelmesidir.

Liberal ekonomi politik teorileri refahın kaynağının herhangi bir siyasi müdahale ile kısıtlanmayan piyasa ekonomi olduğu konusunda ittifak halindedirler. Bu kitabın ilgili diğer bölümlerinde tartışıldığı üzere, liberal teoriye göre bireyler devredilemez haklara sahiptir ve mülkiyet hakları başta olmak üzere bireysel hak ve özgürlükler toplumun geri kalanına karşı korunmalıdır. Ekonomik kalkınmanın kurucu şartı olarak da bireylerin piyasa rekabeti içerisinde yetenek ve girişimcilik kapasitelerine göre diğer piyasa aktörleriyle etkileşimini görürler. Örneğin, piyasa mekanizmasının işleyişi konusun-

21 Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, 1984.

22 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Jr. (ed.), *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, 1972; Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Jr. (ed.), *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown, 1977.

daki fikirleriyle öncü isimlerin başında gelen Adam Smith, bir toplumun refahının artmasının ancak bireylerin kendi çıkarlarını koruması ve ilerletmesine imkan verilmesiyle mümkün olabileceğini ileri sürmüştür.[23]

Liberallere göre uluslararası ekonomik aktivitenin temel amacı ekonomik büyüme ve gelir artışını sağlamak için dünyanın sınırlı kaynaklarının optimum verimlilikte kullanılmasıdır. Analiz birimini bireyin refahı ve zenginliği üzerine kurduğu ve piyasa faaliyetini devletin çıkarlarından bağımsız gördüğü için, liberal ekonomi politikçiler, herhangi bir ekonomik aktivitenin tarafların *mutlak kazancını* (*absolute gains*) artırmasının asıl amaç olduğunu öne sürmüştür. Buna göre, ticari ilişki sonrası taraflar, ilk duruma göre daha müreffeh bir konuma geliyorsa ticaret her iki taraf için de faydalı bir teşebbüs olarak değerlendirilmelidir.[24] Devlet ve ekonomiyi iki ayrı faaliyet alanı olarak gören liberal araştırmacılar, devletin rolünün güvenlik, eğitim ve düzenleme ile sınırlı olması gerektiğini belirtmekte ('gece bekçisi devlet' argümanı), piyasanın maksimum verimde çalışabilmesi için ticari ve finansal liberalleşme, özelleştirme ve etkin işleyen bir hukuk sistemi ve mülkiyet rejimini önermektedirler.[25]

Marksizm

UEP disiplininin üçüncü büyük kavramsal çerçevesi Marksizm'dir. 'Tarihsel Yapısalcı Perspektif' olarak da bilinen Marksist yaklaşımlar, aralarında önemli derecede farklılıklar olan ve bu kitabın ilgili diğer bölümlerinde detaylı bir şekilde tartışılan bağımlılık okulu, dünya-sistemleri teorisi ve Gramscici analizler gibi alt başlıklara ayrılmaktadır. Marksist yaklaşımlar sınıf ilişkilerini ve özel mülkiyet rejiminin yarattığı eşitsizlikleri merkeze yerleştirerek kapitalist sistemin yapısal özelliklerini analiz ederler. Buna göre, tarihteki tüm üretim ve bölüşüm sistemleri (feodalizm ya da kapitalizm), üreten kesimin (işçi sınıfı) sermayeyi elinde bulunduran kesim (burjuvazi) tarafından sömürülmesi esasına dayanmaktadır. Sınıflar, ilkel komün sistemleri hariç tarihin tüm dönemlerinde var olmuştur; bu nedenle Marx ve Engels'e göre, "bugüne kadar var olan tüm toplumların tarihi bir sınıf mücadelesi tarihidir."[26] Realist ve liberal teorisyenlerin aksine Marksist UEP teorisyenler devlet-piyasa ayrımını kabul etmezler. Marx ve Engels, devleti, ha-

23 Adam Smith, *The Wealth of Nations*, Dent, Everyman's Library no. 412, 1910.

24 Cohn, *Global Political Economy: Theory and Practice*, s. 72-73.

25 Ticari ve finansal liberalleşmenin teorik ve pratik açıdan kapsamlı tartışması ve küresel kalkınmaya etkisi için bakınız. Thomas Oatley, *International Political Economy: Interests and Institutions in the Global Economy*, Pearson, 2006.

26 Karl Marx ve Friedrich Engels, *The Communist Manifesto*, International Publishers Co Inc., s. 29.

kim sermaye sınıfının çıkarlarını korumak, işçi sınıfını kontrol altında tutmak ve üretilen değerin sermaye sahiplerine transferini kesintisiz sağlamak için işlev gören bir araç olarak tanımlamıştır. Her ne kadar kimi Marksist düşünürler devletin 'göreli otonomisi'[27] üzerinde durmuş olsalar da, devletin uzun vadede sermayeye olan bağımlılığı kaçınılmaz varsayıldığından, devlet-piyasa aygıtını bir bütün olarak *üretim süreçlerinin sosyal ilişkileri* bağlamında analiz etmek Marksist ekonomi politik yaklaşımının temelini oluşturmaktadır.[28] Buna göre özel mülkiyet esasına dayanan kapitalist sistemde üretim araçlarına sahip olan sermayedar kesim, emek kesiminin ürettiği artı değeri yeni yatırım alanlarına aktararak üretimi kitleselleştirmekte ve eşitsiz üretim ve bölüşüm mekanizmalarını kurumsallaştırmaktadır. Marksist yaklaşımı benimseyen analistler, kapitalizmin yapısal çelişkilerinin zaman içinde yoğunlaşmasının ve artan eşitsizliğin sistemin sonunu getireceğini öngörmüşlerdir.

Karl Marx, ekonomi politiğin uluslararası boyutu üzerine doğrudan eğilmemiş olsa da Marksist teori UEP disiplininin gelişmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Marksist perspektif uluslararası ekonomik sistemini çatışmacı ve 'sıfır toplamlı' bir etkileşim alanı olarak kavramsallaştırır. Kapitalizmin, Marx ve Engels tarafından ileri sürülen çerçevede gelişmemesi, kapitalist üretim ilişkilerinin uluslararası boyutunun daha sonraki Marksist düşünürler tarafından daha sistematik analizine yol açmıştır. Bu kapsamda, Rus devriminin öncü ismi Vladimir Lenin, kapitalist sistemin iç çelişkilerine rağmen hayatiyetini devam ettirebilmiş olmasını *emperyalizm* kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. Lenin'e göre kapitalist sistemin çevresindeki ülkeler ve koloniler ticaret ve sömürü yoluyla hem gelişmiş kapitalist ülkelere ucuz işgücü ve hammadde sağlamakta hem de merkez ülkelerde ortaya çıkan aşırı üretim sorununu çözecek yeni pazarlar sunmaktadır.[29]

Uluslararası ticaret ve kalkınma konularında özgün Marksist yaklaşımların başında gelen Bağımlılık ekolüne göre uluslararası ticaret ve doğrudan sermaye akışlarının yapısı gelişmekte olan ülkelerin aleyhine işlemekte, bu ülkelerin 'kalkınamamasında' başat rol oynamaktadır.[30] Buna göre, kapitalist mer-

27 Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes*, Verso Books, 1978.

28 Cohn, *Global Political Economy: Theory and Practice*, s. 96.

29 Vladimir I. Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*, New York: International Publishers, 1939. Emperyalizm üzerine öncü çalışmalardan bir diğerini John A. Hobson yapmıştır. Hobson, işçi sınıfının çok düşük ücret elde etmesinin yarattığı eksik tüketim ve kapitalist sınıfının kar motifiyle ortaya çıkan aşırı üretim problemlerinin emperyalizme neden olduğunu iddia etmiştir. Ancak Hobson işçi ücretlerinin artırılması yoluyla söz konusu problemin kapitalist sistem içinde çözülebileceğini iddia etmiştir. John A. Hobson, *Imperialism: A Study*, James Pott & Company, 1902.

30 Raul Prebisch, *The Economic Development in Latin America and Its Principal Problems*, United Nations Department of Economic Affairs, 1950.

kez ülkelerle girilen ticaret ilişkisinde çevre ekonomiler daha çok hammadde ve düşük katma değerli ürünler ihraç etmekte, yüksek katma değerli teknoloji gerektiren ürünleri ise ithal etmektedirler. Söz konusu asimetrik ticaret ilişkisi, bağımlılığı daha fazla artırmakta, ticaret ve gelişmiş ülkelerin çok-uluslu şirketleri kanalıyla yaptığı yatırımlar bu ülkelerin kalkınmasına değil, daha fazla geri kalmasına neden olmaktadır.[31] Zira, asimetrik bir ekonomik ilişki içinde bağımlılık patikasını piyasa dinamikleriyle kırmak ve ekonomik otonomisini sağlamak çevre ülkeler için oldukça zorlaşmaktadır. Andre Gunder Frank'in öncülüğünde ve Latin Amerika özelinde kapsamlı çalışmalara dayanan ilgili literatür, az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmesi için ya devletin ekonomide 'piyasa-yapıcı' rol oynadığı korumacı ticaret politikaları ve ithal ikameci kalkınmacı modelleri önermiş, ya da kapitalist sistemden tamamen kopmayı kalkınma probleminin çözümü olarak görmüştür.[32] Bu kitabın ilgili bölümlerinde detaylı tartışıldığı üzere Marksist yaklaşımlar kalkınma ve az-gelişmişlik kavramlarını bir madalyonun iki yüzü olarak değerlendirir.

Özetlemek gerekirse, UEP disiplini ilk ortaya çıktığında üç temel paradigma disiplindeki tartışmaları domine etmiştir. Bu teorik tartışmalar çerçevesinde, Soğuk Savaş dönemi boyunca, uluslararası ticaret, çok-uluslu şirketler, uluslararası finans, kalkınmanın neden ve sonuçları, Küresel Güney-Kuzey ilişkileri, uluslararası rejimler gibi konular temel tartışma alanlarını oluşturmuştur.[33] Yaklaşım tarzı açısından ilgili paradigmalar arasında büyük farklılıklar oluşsa da her paradigmanın gündemini oluşturan ortak 'büyük sorular' bağımsız bir disiplin olarak UEP'nin ortaya çıkmasına imkan sağlamıştır (Tablo 1).

Yeni yol ayrımları: Amerikan ekolü vs. İngiliz ekolü

UEP disiplini, günümüzde, çok farklı epistemolojik ve ontolojik kökten beslenen gerçek bir inter-disipliner alana dönüşmüştür.[34] Bununla birlikte, temel tartışma konusu paradigmalar arası tartışmalardan metodolojik ayrımlara ve ekonomi politik konularının en iyi nasıl araştırılacağına ilişkin tartışmalara evrilmiştir. Alanın önde gelen isimlerinden Benjamin J. Cohen'e gö-

31 Roy Smith, Imad El-Anis, Christopher Farrands, *International Political Economy in the 21st Century*, s. 37-38.

32 Andre Gunder Frank, *The Development of Underdevelopment*, Monthly Press Review, 1966; Andre Gunder Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, Monthly Press Review, 1967.

33 Cohn, *Global Political Economy: Theory and Practice*.

34 David A. Lake, "International Political Economy: A Maturing Interdiscipline", Barry R. Weingast ve Donald A. Wittman (der.), *The Oxford Handbook of Political Economy*, Oxford University Press, 2006, s. 757-77.

TABLO 1
UEP Disiplinine Temel Yaklaşımlar

	Realizm	*Liberalizm*	*Marksizm*
Tarihsel köken	15. yüzyıl	19. yüzyıl	19. yüzyıl
Önde gelen teorisyenleri	Hamilton, List, Krasner, Gilpin,	Smith, Ricardo, Kant, Hayek, Keohane	Marx, Lenin, Frank, Cox
Türleri	Merkantilizm, realizm	Serbest ticaret, karşılıklı bağımlılık	Eleştirel teori, bağımlılık ekolü, dünya sistemleri
Analiz düzeyi	Devlet-merkezli (bilardo topu modeli)	Birey-merkezli	Yapı-merkezli
Analiz birimi	Devlet	Firmalar, bireyler, uluslararası örgütler	Sınıf, küresel kapitalizm
'Devlet' tasavvuru	Homojen otonom aktör	Çoğulcu platform	Hâkim sınıfların temsilcisi
Davranışsal dinamikler	Rasyonel bir aktör olarak devlet	Rasyonel bir aktör olarak birey	Toplum-içinde ve toplumlar-arasında sömürü
'Sistem' tasavvuru	Anarşik, çatışmacı	İş birlikçi, karşılıklı bağımlılık	Hiyerarşi, çatışmacı
Küresel ekonomi	Sıfır toplamlı oyun	Pozitif toplamlı oyun	Sıfır toplamlı oyun
Uluslararası örgütler	Çok önemli değil	Küresel iş birliği için oldukça önemli	Merkez ülkelerin çıkarları için önemli

Not: Bu tablo ilk olarak şu kaynakta kullanılmıştır. Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Uluslararası Politik Ekonomi", içinde Ali Balcı ve Şaban Kardaş (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, 2016, s. 307-315.
Kaynak: Robert O'Brien ve Marc Williams, *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*, Palgrave Macmillan, 2004: 26. Tablo kısmen revize edilerek kullanılmıştır.

re, günümüzde UEP disiplinini 'Amerikan ekolü' ve 'İngiliz ekolü' ekseninde sınıflandırmak mümkündür.[35]

Belirtmek gerekir ki Cohen, kendi ifadesiyle, 'ekol/okul' kavramını oldukça esnek bir şekilde kullanmaktadır. Herhangi bir coğrafi ayrıma dayanmayan bu sınıflandırmaya göre, Amerikan ya da İngiliz ekolü içerisinde disiplinin işleyişine dair temel önermeler ve hakim kültüre aykırı pek çok ses bulmak mümkündür.[36] Ancak diğer taraftan, Thomas Kuhn'un yıllar öncesinden belirttiği üzere bilimsel faaliyetin nasıl yürütüleceği, temel normları ve metodolojik yaklaşım biçimleri açısından disiplin içi 'normali' belirleyen hakim paradigmatik kodlar bulunmaktadır.[37] Bu kodlar ekseninde, UEP disiplinine ilişkin Amerikan ve İngiliz ekolünün en başından bu yana büyük ölçüde ayrıştığı görülmektedir.

35 Cohen, *International Political Economy: An Intellectual History*.

36 Benjamin J. Cohen, "The Transatlantic Divide: Why Are American and British IPE so Different?" *Review of International Political Economy*, cilt 14, no. 2, 2007, s. 197-219.

37 Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, 1962.

Amerikan ekolü

Amerikan ekolünün temel vasfı, ontolojik açıdan, devlet-merkezli olması ve egemen devletler arasındaki ilişkileri öncelemesidir. UEP disiplinine siyaset biliminin bir alt-alanı olarak yaklaşan Amerikan ekolü pozitivist bir bilim anlayışına dayanmaktadır. Buna göre teorinin UEP disiplinindeki amacı *açıklamaktır*. Bir başka deyişle, dış dünyada gerçekleşen gelişmelerin nedensellik mekanizmalarını açığa çıkarmak ve genellenebilir çıkarımlara ulaşmaktır. Bu açıdan standart araştırma prosedürü, dış dünyaya ilişkin hipotezler geliştirmek ve bu hipotezleri 'test etmektir.' Gündemine aldığı konuları –ticaret, finans, kur rejimleri, ekonomik büyüme, kurumların işbirliği ve çatışmaya etkisi gibi temalar– gittikçe artan oranda kantitatif yöntemlerde ele alan Amerikan ekolü, araştırma sorularını da metodolojik ortodoksiye göre şekillendirmiştir. Pozitivizm ve ampirisizmin bu ekolde hakim hale gelmesi ile birlikte, daha çok 'orta-düzeyli' teorileştirme (*mid-level theorising*) çabaları öne çıkmış, formal modelleme, oyun teorisi ve deneysel yöntemler, kantitatif araştırma metotları ile birlikte gittikçe artan oranda rağbet görmeye başlamıştır.[38]

Amerikan ekolünün ortaya çıkışında iki ana temanın araştırma ajandasını yönlendirdiği belirtilebilir: ABD hegemonyasının göreli gerilemesi ve ulus-devletin geleceği. Diğer disiplinlerde olduğu gibi UEP disiplini de küresel siyasetteki gelişmelere göre şekil almıştır. Bu açıdan 1970'ler, bir önceki bölümde tartışıldığı üzere, uluslararası ekonomik sistemin geleceğinin yoğun bir şekilde tartışmaya açıldığı bir dönem olmuştur. Nye ve Keohane gibi Amerikan ekolünün liberal kanadını oluşturan ekonomi politikçiler, karşılıklı bağımlılık dönemine girildiğini iddia etmiş, realistlerin ulus-devleti homojen ve temel aktör alan güvenlik-merkezli yaklaşımlarına alternatif bir ideal model önermiştir: Karmaşık karşılıklı bağımlılık.[39] Ayrıca Keohane, aynı motivasyonla, 1984 yılında yayınlanan klasik çalışmasıyla, hegemonyanın olmadığı anarşik bir uluslararası sistemde dahi karşılıklı ekonomik işbirliğinin sürdürülebileceğini, bunun mümkün olması için kurumların oynadığı kritik rolü tartışan 'neoliberal kurumsalcı' teoriyi geliştirmiştir.[40] Bir önceki bölümde tartışıldığı üzere, realist ekonomi politikçiler dünya ekonomisinin dengede kalabilmesi ve gerektiğinde istikrarın sağlanabilmesi için 'kamu mallarını' sağlayacak olan hegemonik bir aktörün varlığını temel bir ge-

38 Daniel Maliniak ve Michael J. Tierney, "The American School of IPE", *Review of International Political Economy*, cilt 16, no. 1, 2009), s. 6-33.

39 Keohane ve Nye, Jr. (ed.), *Transnational Relations and World Politics*; Keohane ve Nye, Jr. (ed.), *Power and Interdependence: World Politics in Transition*.

40 Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*.

reklilik olarak görmekte idiler. Hegemonik İstikrar Teorisi olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre, 1970'lerde ABD hegemonyasının gerilemesi uluslararası ekonomik sistem açısından bir tehdit olarak değerlendirilmekteydi. Keohane ortaya attığı neoliberal kurumsalcı teori ile bu argümanlara karşı çıkmış, fonksiyonel uluslararası kurumların işlem maliyetlerini azaltarak, 'hegemonya sonrası' dönemde dahi aktörlerin beklentilerini şekillendirip ortak eylem problemlerini aşmalarına yardımcı olarak ve belirsizliği azaltarak işbirliğini mümkün kılabileceğini ileri sürmüştür.[41] Aynı dönemde, uluslararası işbirliğinin kurumsal ve siyasal şartlarına odaklanan Stephen Krasner, bir dizi araştırmacıyla birlikte rejim teorisini geliştirmiştir.[42]

1970'li yıllarda ekonomi politik disiplininin müstakil bir alan olarak gelişmesine en temel katkılardan birini yapan bir diğer önemli isim de Peter Katzenstein'dir. Katzenstein, hegemonya ve ulus-devlet üzerine odaklanan ekonomi politik tartışmalarına farklı bir eksenden yaklaşmış, devlet-içi koalisyonların ve güç ilişkilerinin devletlerin dış ekonomik tercihlerini nasıl etkilediğini anlamaya odaklanan kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Katzenstein, realist paradigmanın domine ettiği Amerikan ekolü için yeni bir açılım getirmeyi hedeflemiş, bu eksende iç siyasi iktisat yapılarının devlet davranışını nasıl etkilediğini ortaya koymuştur.[43] İç siyasi ve ekonomik yapıların gelişmiş ekonomilerde devletlerin dış ticaret tercihlerini nasıl etkilediğini göstererek uzun ve kalıcı etkiye sahip bir karşılaştırmalı ekonomi politik ajandası geliştirilmesine ön ayak olmuştur.[44]

Özet olarak, Amerikan ekolü yıllar içinde gittikçe artan oranda metot ve teori merkezli bir eksene kayarak büyük sorulardan göreli biçimde uzaklaşmıştır. Ancak, 'düzen ve istikrar' üzerine yapılan vurgu, mevcut sistemi verili kabul ederek problem-çözmeyi önceleyen yaklaşım ve devleti merkeze alan analiz çerçevesi önemini korumaya devam etmiştir. Bu açıdan İngiliz ekolü, oldukça farklı bir patika izlemiştir.

İngiliz ekolü

İngiliz ekolü, epistemolojik ve ontolojik açıdan Amerikan ekolüne göre oldukça farklı bir eksende gelişmiştir. İngiliz ekolü, devlet-merkezli yaklaşımları kısıtlayıcı bularak, devlet-dışı aktörleri ve devletlerin de ortaya çı-

41 A.g.e..

42 Stephen D. Krasner (ed.), *International Regimes*, Cornell University Press, 1983.

43 Peter J. Katzenstein, "International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States", *International Organization*, cilt 30, no. 1, 1976, s. 1-45.

44 Peter J. Katzenstein, (ed.), *Between Power and Plenty: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States*, University of Wisconsin Press, 1978.

kışına yol açan tarihsel yapıları analiz çerçevesine dahil etmek için en başından beri bilinçli bir çaba göstermiştir. Strange, Amerikan ekolünün güç ilişkilerini ikinci plana atan ve hükümetleri ve acil çıkarlarını önceleyen bir yaklaşım içinde olduğunu iddia etmiş, ekonomi politiğin temelde 'kimin, nerede, ne zaman ve ne kazandığını' problematize etmesi gerektiğini önermiştir.[45] Teorinin sadece açıklama değil aynı zamanda *otoriteyi sorgulama, yorumlama ve eleştiriyi* amaçladığı iddiasından hareketle, İngiliz ekolü mevcut güç ilişkilerini destekleyen kurumsal yapıları ve bu yapıların neden olduğu eşitsizlikleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan açık bir şekilde 'normatif' unsurlar taşıyan İngiliz ekolü, sadece mevcut yapıları açıklamakla yetinmemekte, uluslararası sistemin *dönüşümünün* imkanlarına odaklanmaktadır.[46] Sorulan büyük sorulara ve teoriye yüklenen misyona bağlı olarak İngiliz ekolü metodoloji açısından daha az formel modelleme ve daha fazla yorumlayıcı metodolojiyi benimsemiştir. Bu nedenle, tarihsel sosyolojik yaklaşımlar ve yapısalcı analizler İngiliz ekolü içerisinde daha fazla yer bulmuş, "ağaçlar yerine ormana odaklanan" bir yaklaşım benimsenmiştir.[47]

İngiliz ekolünün entelektüel mirası çok-seslilik ve kapsayıcılık olarak özetlenebilir. Alanın kurucu isimlerinden olan ve 1971 yılında 'Uluslararası Ekonomi politik Grubu'nu kurarak İngiliz ekolünün kurumsallaşmasını sağlayan Susan Strange, en başından itibaren, ekonominin aşırı formel ve dar kalıplara dayanan yapısını eleştirmiş, söz konusu paradigma-bağımlısı teknik analizlerin uluslararası ekonomi politik dönüşümlerini anlamak açısından yeterli olmadığını vurgulamıştır.[48] Bu açıdan Amerikan ekolü ne kadar sınırlar konusunda hassas ve metodolojik olarak kısıtlayıcı ise, İngiliz ekolü bir o kadar kapsayıcı ve inter-disipliner bir mahiyet kazanmıştır. Hatta Strange, ekonomi politiği uluslararası ilişkilerin bir alt-dalı olarak kavramsallaştırmayı reddetmiş, bunun yerine "uluslararası ilişkilerin, UEP'nin bir alt-dalı" olduğunu öne sürmüştür.[49]

İngiliz ekolü, modern ekonomi politik kavramlarının pek çoğunu verili kabul eden yaklaşımlar yerine, ortaya çıkış dinamiklerini ve siyasi sonuçlarını analiz etmeyi amaç edinmiştir. Bu bağlamda, örneğin, 'piyasa' ile 'piya-

45 Susan Strange, *States and Markets*, Pinter Publishers, London, 1988.

46 Cohen, "The Transatlantic Divide: Why Are American and British IPE so Different?", s. 207-211.

47 Cohen, *International Political Economy: An Intellectual History*, s. 141.

48 Susan Strange, "An Eclectic Approach", In Craig N. Murphy ve Roger Tooze (der.), *The New International Political Economy*, Lynne Rienner Publishers, 1991; Susan Strange, *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, Cambridge University Press, New York, 10th edition, 2006.

49 Susan Strange, "Wake up, Krasner! The World has Changed", *Review of International Political Economy*, cilt 1, no. 2, 1994, s. 218.

sa ekonomisi' arasında net bir ayrım yapılmaktadır. Piyasa ekonomisini verili kabul eden ve bu yapı içinde arz-talep dinamiklerinin nasıl şekillendiğini incelemeyi önceleyen kamu yönetimi yaklaşımlarına kıyasla, İngiliz ekolü, piyasa ekonomisinin nasıl 'inşa edildiğini' siyasi ve normatif sonuçlarıyla problematize etmektedir. Bu açıdan, modern ekonomi politikçilere ilham olan önemli düşünürlerin başında Karl Polanyi gelmektedir.

Polanyi, *Büyük Dönüşüm* isimli kitabında piyasa ekonomisinin ortaya çıkışını bir dizi siyasi müdahale ile açıklamaktadır. Polanyi'ye göre kapitalist sistem kendi dinamikleriyle gelişmemiştir. Hatta, kendi başına bırakılmış olsa idi, toplumsal bağlarından koparılmış bir ekonomik sistemin kurumsallaşabilmesi mümkün olmayacaktı.[50] Kapitalist sistemin merkez ülkelerinden Büyük Britanya başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde piyasa ekonomisinin kurumsallaşması, aktif devlet müdahalesi ve hukuki düzenlemeler yoluyla mümkün olmuştur. Polanyi'ye göre "*laissez-faire*'in hiçbir doğal yanı yoktu. İşler oluruna bırakılmış olsa, serbest piyasa hiçbir zaman ortaya çıkamazdı."[51] Dolayısıyla, 'metalaştırma' esasına dayalı piyasa sistemi en başından bu yana politik bir tasarımdır. Ancak, Polanyi'ye göre, söz konusu metalaştırma teşebbüsü başarısız olmaya mahkûmdur. Çünkü, "böyle bir kurumun toplumun insani ve doğal özünü yok etmeden uzun süre yaşaması mümkün değildir."[52] Toplumsal bağlarından koparılmış bir piyasa ekonomisinin inşasına yönelik teşebbüsler toplumun 'metalaştırma' teşebbüslerine yönelik "kendini koruma mekanizmalarını" geliştirmesine neden olmuştur. Bu inşa ve reaksiyon döngüsü, Polanyi'nin "çifte hareket" olarak isimlendirdiği mekanizmayı ortaya çıkarmıştır.[53]

Polanyi, İngiliz UEP disiplininin gelişiminde ikonik bir konuma sahiptir. Özellikle modern uluslararası sistemin "yapısal ve tarihsel temellerine" odaklanan Robert Cox gibi ekonomi politikçiler Polanyi'nin perspektifinden büyük ölçüde yararlanmıştır. 1980'lerde yayınladığı çalışmalarıyla Cox hem bir disiplin olarak UEP'nin hem de İngiliz ekolünün gelişimine büyük katkı sağlamıştır.[54] Cox, 1980'lerdeki gelişmeleri Amerikan ekolünün betimlediği gibi basit bir karşılıklı bağımlılık olmaktan öte üretimin uluslararasılaşması ve buna bağlı olarak sosyal güçlerin yeniden yapılanması olarak kavramsallaştırmıştır. Cox, çok bilinen sınıflandırmasıyla, teorileri 'problem-çözücü' ve 'eleştirel teoriler' olmak üzere ikiye ayırarak, Amerikan ekolü ile İngi-

50 Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 2002.

51 A.g.e., s. 201.

52 A.g.e., s. 36.

53 A.g.e., s. 191.

54 Robert W. Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press, New York, 1987.

liz ekolü arasındaki farkı da özlü bir şekilde ortaya koymuştur.[55] Buna göre Amerikan ekolü, mevcut sistemi verili kabul ederek sistemin işleyişindeki sorunların nasıl çözülebileceğine odaklanırken, eleştirel teori, zaman ufkunu geniş tutarak mevcut tarihsel yapıların nasıl ortaya çıktığını, dönüştüğünü ve güç eşitsizliklerini nasıl yeniden ürettiğini anlamayı öncelemektedir. Devlet-merkezli tekil analizler yerine, devletin, 'sosyal yapılar' ve 'dünya düzeni' ile entegre bir şekilde analiz edilmesini öneren Cox, küresel üretim süreçlerindeki dönüşümün devlet-toplum kompleksini etkileyeceğini, dünya düzeninin alacağı yeni şekli belirleyecek olanın ise bu dönüşüme sosyal güçlerin vereceği tepki olduğunu vurgulamıştır.[56]

Sonuç olarak, Cohen'in sınıflandırmasından yola çıkarak, modern UEP disiplininin epistemolojik ve ontolojik açıdan iki ana ekole ayrıldığını belirtmek mümkündür. Disipline ilişkin tartışmalara giriş açısından pratik ve bu nedenle de nispeten indirgemeci bir sınıflandırmaya tekabül etse de Amerikan ve İngiliz ekolü ile ilgili tartışmalarda ekol-içi homojeniteyi ve ekoller-arası heterojeniteyi fazla abartmamak gerekmektedir.[57] Özellikle 21. yüzyılın karmaşık siyasi ve ekonomik gelişmeleri her iki ekolün de kısıtlarını ortaya koymakta, mevcut teorik ve metodolojik yaklaşımların yeniden yorumlanmasının gerekliliğini göstermektedir.

Küreselleşmenin ekonomi politiği

Ekonomi politik disiplininin temel konularından biri, küreselleşmedir. Özellikle, 1980 sonrası süreçte başta ABD ve İngiltere olmak üzere pek çok ülkede ardı ardına uygulamaya konan neoliberal politikaların neticesinde küreselleşme tartışmaları yeniden ivme kazanmıştır. Bretton Woods Sistemi'nin 1970'lerde içine girdiği krizle birlikte devletin ekonomideki rolü tartışmaya açılmış, alternatif kalkınma paradigmaları popülerlik kazanmıştır. İlk defa İngiliz ekonomist John Williamson tarafından ortaya atılan *Washington Uzlaşısı* çerçevesinde, özelleştirme, serbestleştirme ve kuralsızlaştırma temel politika reçeteleri olarak gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlamıştır.[58] Washington Uzlaşısı, Bretton Woods döneminde öncelenen ticari serbestleşmeye ek olarak, sermaye hareketleri önündeki her türlü engelin

55 Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium*, cilt 10, no. 2, 1981, s. 126-55.

56 A.g.e..

57 Bu konuda bakınız. John Ravenhill, "In Search of the Missing Middle", *Review of International Political Economy*, cilt 15, no. 1, 2007, s. 18-29.

58 John Williamson, "What Washington Means by Policy Reform", *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?* Edited by John Williamson, Institute for International Economics, 1990.

kaldırılmasını önermiş, devletin ekonomideki rolünü minimize edecek şekilde özelleştirme programları uygulamaya konmuş, finansal piyasalar üzerindeki sıkı devlet kontrolü kaldırılmıştır.[59]

1990'lar, Washington Uzlaşısı ekseninde küresel ekonominin kapsamlı dönüşümden geçtiği yıllar olmuştur. İlk olarak Batı ekonomileri kademeli olarak refah devleti uygulamalarından uzaklaşmış, ardından Latin Amerika ülkeleri neoliberal politikalar çerçevesinde IMF ve Dünya Bankası programları yoluyla yeniden yapılandırılmıştır.[60] Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından da Merkez ve Doğru Avrupa ülkeleri ve Rusya'da piyasa ekonomisine dönüşüm gerçekleştirilmiştir.[61]

Sermaye serbestisi ve kapsamlı özelleştirmeler, beklenen hız ve istikrarda büyüme ve refah artışını sağlamaktan uzak kalmıştır. Latin Amerika, Merkez ve Doğu Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerinde ekonomik büyüme istikrarsızlaşmış, finansal krizler sıklaşmış, gelir adaletsizliği pek çok bölgede artış göstermiştir. 1994'te ortaya çıkan Meksika krizini, Asya (1997), Rusya (1998), Arjantin (2000) ve Türkiye (2001) krizleri takip etmiştir. Söz konusu krizler, Washington Uzlaşısı'nın kredibilitesini ciddi ölçüde azaltmış, özellikle finansal sistemin zayıf düzenlenmesinin kriz-tetikleyici rolü üzerine bir tartışma başlamıştır. Bu dönem, aynı zamanda, *Washington-sonrası Uzlaşı* olarak bilinmektedir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik örgütler gittikçe artan ölçüde finansal düzenleyici ve denetleyici kurumlara ağırlık vermiştir. Ancak bu dönemde alınan düzenleyici tedbirler daha çok küreselleşme süreçlerine dahil olan çevre ekonomiler için geçerli olmuş, gelişmiş kapitalist ülkelerde, bilhassa finansal sektörde büyük riskler birikmeye devam etmiştir.

2008 küresel finansal krizi, küreselleşme sürecinde yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Zira neoliberal küreselleşme, büyük bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere, neoliberal küreselleşme projesi, artan kontrolsüz finansallaşmaya ve finansal araçların son otuz yılda temel kâr elde etme mekanizmalarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.[62] Örneğin, ABD'de tüm finansal araçların değeri, 1980'de GSYİH'nin dört katı iken 2007'de on katına ulaşmıştır. Finansal şirketlerin bor-

---

59 Jeffry A. Frieden, *Global Capitalism: Its Fall and Rise in the Twentieth Century*, W. W. Norton & Company, 2007, part 4.

60 Peter Kingstone, *The Political Economy of Latin America: Reflections on Neoliberalism and Development* Routledge, 2011.

61 Hilary Appel, Mitchell A. Orenstein, *From Triumph to Crisis: Neoliberal Economic Reform in Postcommunist Countries*, Cambridge University Press, 2018.

62 Maurice Obstfeld ve Kenneth Rogoff, "Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes", Paper prepared for the Federal Reserve Bank of San Francisco Asia Economic Policy Conference, Santa Barbara, CA, October 18-20, 2009, s. 16.

cu 1981'de GSYİH'nin yüzde 22'si iken 2008'in sonunda yüzde 117'ye yükselmiştir.[63] 2008 küresel ekonomik krizi, sadece kontrolsüz finansallaşmanın kriz-tetikleyici rolünü ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda neoliberal küreselleşme politikalarının meşruiyetini ciddi anlamda aşındırmıştır.

Küresel kriz sonrasında neoliberal küreselleşmenin geleceği belirsizliğini korumakla birlikte, küreselleşmenin doğası, sürükleyicileri ve temel aktörleri ekonomi politik literatüründe tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu bölümün ilk kısmında özetlenen teorik çerçeveleri kullanarak küreselleşme süreçleri üç farklı perspektiften incelenebilir.

Realist yaklaşımlar, devlet-merkezli analitik çerçevenin bir sonucu olarak, ekonomik liberalleşme ve küreselleşme süreçlerinin temel aktör ve şekillendiricisinin devletler olduğunu belirterek, ulus-devletin egemenliğinde küreselleşme ile birlikte bir aşınma yaşandığı argümanlarına itiraz etmektedirler.[64] Realistlere göre ekonomi, devletin bilinçli inşası neticesinde ortaya çıkmıştır ve "küreselleşmenin devlet otoritesini sistematik bir şekilde aşındırdığına dair kanıt yoktur... Kimi alanlarda transnasyonel aktiviteler egemen otoritenin kontrol kapasitesine meydan okuyor olsa bile bu durum geçmişte olduğundan daha problemli değildir."[65] Örneğin, küreselleşme süreçlerine 'şüpheci' yaklaşımlar Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde (bilhassa 1890'larda) dünya ekonomisinin ulaştığı ekonomik bağımlılık ve insan mobilitesi seviyesinin bugünküne göre daha yoğun olduğunu iddia etmişlerdir.[66] Küreselleşme, özellikle büyük devletlerin kontrolünde şekillenen bir süreç olduğu için çıkarlarının gerektirmesi durumunda yine aynı aktörler tarafından kesintiye uğratılabilir ya da tersine çevrilebilir.

Liberal perspektife göre ise küreselleşme, büyük ölçüde, piyasa dinamiklerinin tetiklediği teknolojik değişimin ürünüdür. Liberal ekonomi politikçiler mevcut küresel entegrasyon seviyesinin benzersiz olduğunu iddia ederek, ortaya çıkmakta olan küresel ekonomik yapının aynı zamanda transnasyonel / ulus-ötesi bir sivil toplum ortaya çıkardığını vurgulamaktadırlar. Küreselleşmeyi büyük oranda olumlu bir gelişme olarak değerlendiren bu perspektife göre kısıtlayıcı sınır mantığına dayalı ulus-devletlerin küreselleşme süreçleriyle birlikte otoritesi aşınmaktadır.[67] Buna göre, küresel entegrasyon

63 James Crotty, "Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the 'New Financial Architecture'", *Cambridge Journal of Economics*, cilt 33, no. 4, 2009, s. 575-576.

64 Stephen Krasner, "Globalization and Sovereignty", in David A. Smith, Dorothy J. Solinger ve Steven C. Topik (der.), *States and Sovereignty in the Global Economy*, Routledge, Londra, 1995, s. 34-52.

65 Stephen Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, 1999, s. 223.

66 Paul Hirst, Grahame Thompson, Simon Bromley, *Globalization in Question*, Polity Press, 2009).

67 Konuya ilişkin bir tartışma için bakınız: Kenichi Ohmae, *The Borderless World*, Harper Business, 1999.

ortak bir pazar ortaya çıkarmakta, Friedman'ın tabiriyle 'oyun sahası düzleşmekte' ve rekabetin uluslararasılaşması kaynak verimliliği artırmaktadır.[68]

Marksist perspektifler, küreselleşme süreçlerinin dinamikleri ve olası sonuçları açısından realist ve liberal yaklaşımlara göre farklılaşmaktadır. Marksist perspektife göre küreselleşme sermaye sahibi küresel kapitalist sınıfın ve çok-uluslu şirketlerin talepleri çerçevesinde şekillenmektedir. Sermaye sahiplerinin küreselleşmeyi desteklemesinin temel sebebi ise daha fazla kar elde edebilmek için ucuz iş gücüne erişim, yeni pazarlara engelsiz ulaşım ve üretim kaynaklarını kontrol etme motivasyonudur. Liberal yaklaşımların aksine Marksist perspektifler küreselleşmeyi işçi sınıfı açısından olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Zira, eleştirel ekole göre, neoliberal küreselleşme ile birlikte sermaye serbestisi bir norma dönüşmüş, bu durum sermayenin şartlar uygun olduğunda ya da ilgili ülkelerin sağladığı imkanlar yeterince cazip görülmediğinde hızlı bir şekilde başka ekonomilere yönelmesine imkan tanımaktadır.[69] Daha fazla yabancı sermaye çekmeye çalışan gelişmekte olan ülkeler ise rekabetçi gücünü koruyabilmek için işçi hakları ve çevresel standartlara ilişkin çok-uluslu şirketlerin lehine düzenleme yapma eğilimine girmektedirler. 'Dibe doğru yarış' olarak da adlandırılan bu dinamik Marksistlere göre kapitalist küreselleşme süreçlerinin sermaye yanlısı, refah devleti karşıtı ve işçi haklarını aşındıran sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır.[70]

21. yüzyılda ekonomi politik: Yeni büyük sorular

Küreselleşme tartışmalarında olduğu gibi ekonomi politik disiplini ortaya çıkışından bu yana 'büyük sorular' etrafında şekillenmiştir. 1970'li yıllarda Bretton Woods sisteminin çözülmesi alternatif sistem tartışmalarını ve siyasi sonuçlarını temel tartışma konusu yapmıştır. 1990'lı yıllar ABD-merkezli liberal piyasa ekonomisi ve liberal demokrasinin kurumsal ve coğrafi olarak genişlemesini UEP disiplininin merkezine taşımıştır. 2000'li yıllarla birlikte finansal krizler ve küresel dönüşümler ekonomi politik disiplininin temel tartışma konularını oluşturmuştur. Günümüzde ise iki temel ekonomi politik sorusunun disiplin açısından merkezi öneme sahip olduğu söylenebilir.[71] Bu

68 Thomas L, Friedman, *The World is Flat: The Globalized World in the Twenty-first Century*, Penguin, 2007.

69 Neoliberalizm ve küresel finansal sistemin eleştirisi Marksist ekonomi politik literatüründe kapsamlı bir şekilde ele alınan temaların başında gelmektedir. Kısa ve etkili bir Marksist analiz için bakınız. David Harvey, *Introduction to Neoliberalism*, Oxford University Press, 2005.

70 O'Brien ve Williams, *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*.

71 Bu kısım kaleme alınırken kısmen şu çalışmanın ilgili bölümünden istifade edilmiştir. Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Uluslararası Politik Ekonomi", içinde Ali Balcı ve Şaban Kardaş (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, 2016, s. 307-315.

yeni 'büyük sorular' Çin'in yükselişi ve hegemonik dönüşümler ve demokratikleşme-kalkınma ilişkisidir.

Günümüz UEP disiplininin ilk büyük sorusu, küresel sistemde yaşanmakta olan güç kaymasının boyutları ve olası sonuçlarına ilişkindir. 2000'li yıllarla birlikte gelişmekte olan ülkelerin hızla küresel ekonomiye dahil olması, diğer taraftan 2008-2009 küresel ekonomik kriziyle birlikte Batı ülkelerindeki ekonomi politik modellerinin tıkanması, hegemonik dönüşüm tartışmalarına yeniden ivme kazandırmıştır.[72] 1945 sonrası uluslararası sistemde hegemonik güç olarak başat rol oynayan ABD, 2000'li yıllarda Çin başta olmak üzere yükselen güçlerin meydan okumasına maruz kalmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin küresel üretimdeki payı 1960'larda 20 iken günümüzde bu oran yüzde 56 olmuş; gelişmiş ülkelerin payı ise yüzde 80'den yüzde 44'e gerilemiştir.[73] Özellikle Çin, 1970'lerde başlayan liberalleşme politikaları ile birlikte yıllık ortalama yüzde 10'luk büyüme oranıyla küresel hasıladaki payını hızla artırmıştır. Mevcut büyüme oranlarındaki yavaşlama göz önüne alınsa dahi Çin'in nominal ekonomik büyüklük olarak ABD'yi yakın gelecekte yakalaması öngörülmektedir.[74]

Bu noktada ekonomi politikçiler temel bir soruya odaklanmaktadır: Çin'in hegemonik bir aktöre dönüşmesi ve ABD'nin günümüzde oynadığı rolü oynayabilmesi mümkün müdür? Aynı sorunun devamı olarak, eğer hegemonik dönüşüm gerçekleşirse, bu dönüşümün barışçıl yollardan olması mümkün müdür?[75]

Realist ekonomi politikçiler açısından Çin'in yükselişi büyük ölçekli bir çatışmanın habercisidir. Hegemonik dönüşümler üzerine klasikleşen çalışmalarıyla bilinen Gilpin'e göre söz konusu güç geçişleri tarihin daha önceki dönemlerinde savaşlar yoluyla gerçekleşmiştir. Zira yükselmekte olan potansiyel hegemonik aktörler bir süre sonra güç kapasiteleri ile uyumlu olmayan mevcut bölüşüm dinamiklerinden rahatsız olmakta, hegemonik aktörler ise mevcut üretim ve bölüşüm yapısının korunmasını istemektedir. Devletlerin diğer aktörlerin niyetlerinden emin olmadığı anarşik sistemde mevcut hegemon ve potansiyel hegemonik aktörün farklılaşan politika tercihleri kapsamlı çatışma-

72 Oliver Stuenkel, *Post Western World: How Emerging Powers Remaking Global Order*, Polity Press, 2016.

73 Kristen Hopewell, *Breaking the WTO: How Emerging Powers Distrupted the Neoliberal Project*, Stanford University Press, 2016, s. 1.

74 PwC, "The World in 2050: Will the Shift in Global Economic Power Continue?" February, http://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf, 2015.

75 Trine Flockhart, "The Coming Multi-order World", *Contemporary Security Policy*, cilt 37, no. 1, 2016, s. 3-30; Amitav Acharya, "The Emerging Regional Architecture of World Politics", *World Politics*, cilt 59, no. 4, 2007, s. 629-652; Amitav Acharya, *The End of American World Order* (Polity Press, 2018).

yı beraberinde getirme riski taşımaktadır.[76] Diğer taraftan, hegemonya-sonrası dönemde küresel yönetişimin nasıl gerçekleşeceği de realistlerin sorduğu temel sorular arasındadır. Yükselen güçlerin küresel yönetişim kurumlarında görünürlüğünü artırması küreselleşmenin demokratikleşmesi açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak realist paradigmaya göre *çok-aktörlü* ve *heterojen normların* hakim olduğu uluslararası kurumlar karar alma süreçlerinin yavaşlaması ve küresel yönetişimin çatışmacı bir dengeye oturması nedeniyle etkin çalışamayabilir. Bu durum da yönetişim krizini derinleştirme riski taşımaktadır.

Liberal kurumsalcı teorisyenler ise hegemonik dönüşümlerin kaçınılmaz olarak büyük güçler arası savaşa yol açmak zorunda olmadığını iddia etmektedirler. Örneğin, John Ikenberry, liberal uluslararası sistemin geleceğine ilişkin analizlerinde, karamsar görüşlere katılmamakta, ABD hegemonyasının göreli gerilemesine rağmen liberal uluslararası düzenin varlığını sürdüreceğini iddia etmektedir.[77] Ikenberry'e göre liberal düzen sağlam çok-taraflı kurumlara dayanmaktadır ve yükselen güçlerin mevcut kurumsal yapı içinde barışçıl entegrasyonu pekala mümkündür. Bu ekole göre, örneğin Çin'in mevcut sistemi değiştirmek gibi bir motivasyonu bulunmamaktadır; tam tersine Çin, mevcut sistemin asıl kazananı olarak ortaya çıkmaktadır.[78] Liberal teori, uluslararası ekonomik sistemin ulaştığı karşılıklı bağımlılığın boyutu, uluslararası kurumların dayanıklı yapısı ve küresel sivil toplumun barışa olan bağlılığı gibi faktörlerin 21. yüzyılın karmaşık yönetişim problemlerine ulus-devletler ötesinde cevaplar üretileceğini öngörmekte, hegemonya sonrası –ancak özü itibariyle halen liberal– uluslararası sistemde işbirliğinin koşulları ve olanaklarına odaklanmaktadır.

Hegemonik bir dönüşümün savaşla sonuçlanıp sonuçlanmayacağı kadar önemli olan ilişkili bir diğer konu ABD'nin hegemonik pozisyonunu ne derece koruyabileceğidir. Bu önemli UEP sorusuna Strange'in *Devletler ve Piyasalar* isimli kitabında geliştirdiği 'yapısal güç' kavramsallaştırmasıyla yaklaşmak faydalı olabilir. Strange, 'güç' kavramını ikiye ayırmaktadır: ilişkisel güç ve yapısal güç. İlişkisel güç, 'bir aktörün diğer bir aktörü kendi çıkarları çerçevesinde yönlendirebilme kapasitesi' olarak tanımlanabilir. Yapısal güç ise tüm aktörlerin içerisinde hareket ettikleri uluslararası yapının kurum, kural ve mekanizmalarını tesis etme ve yönetme kapasitesidir.[79] Strange, yapı-

76 Gilpin, *War and Change in World Politics*; Robert Gilpin, "The Theory of Hegemonic War" *Journal of Interdisciplinary History*, cilt 18, no. 4, 1988), s. 591-613.

77 John G. Ikenberry, "The End of Liberal International Order?", *International Affairs*, cilt 94, no. 1, 2018, s. 7-23; John G. Ikenberry, "The Liberal International Order and its Discontents", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 38, no. 3, 2011, s. 509-21.

78 Daniel Deudney and John G. Ikenberry, "Liberal World: The Resilient Order", *Foreign Affairs*, July/August 2018, s. 18-19.

79 Strange, *States and Markets*.

sal gücün dört temel öğesini *güvenlik*, *üretim*, *finans* ve *bilgi* yapıları olarak tanımlamıştır. Buna göre hegemonik aktör, söz konusu dört temel güç yapısını 'zor' ve 'rıza' yoluyla kontrol edebildiği ölçüde hegemonyasını sürdürebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, ABD hegemonyasının ne derecede gerilediğini, Çin'in ise 'yeni hegemon' olarak potansiyel ve limitlerini analiz etmek değildir. Ancak, Strange'in çizdiği çerçeve, küresel dönüşümler ve post-liberal uluslararası düzen üzerine çalışan ekonomi politik öğrencileri için yol gösterici olabilir.

Günümüzün ikinci büyük ekonomi politik tartışması, aynı zamanda yukarıda özetlenen birinci büyük sorunun da tamamlayıcı unsuru, demokrasi-kalkınma ilişkisidir. 2008-2009 finansal krizi sadece küresel güç geçişlerini hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda alternatif kalkınma paradigmalarının da popülerlik kazanmasına neden olmuştur. Liberal piyasa ekonomilerinin ABD ve Avrupa'da art arda krize girmesi ve kriz sonrası uygulanan politikaların Batı ekonomilerinin içinde bulunduğu sorunları etkin bir şekilde çözmeye yetmemesi, sadece liberal ekonomik modelin değil, aynı zamanda liberal demokrasinin de Batı'da ciddi meydan okumalarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır.[80] Daimi kemer sıkma politikalarının ana akım siyasi partiler tarafından çözüm reçetesi olarak sunulması, gittikçe artan gelir eşitsizliği ve göçmen karşıtı korku siyasetinin baskın politik diskura dönüşmesi, gelişmiş Batı ülkelerinde kitlelerin liberal demokrasi ve piyasa ekonomisine duydukları güveni sarsmıştır.[81]

Bununla birlikte, uluslararası dönüşümler ve yükselen güçlerin gittikçe artan oranda küresel yönetişimde görünür hale gelmesiyle birlikte, alternatif kalkınma paradigmaları popülerliğini artırmıştır.[82] Çin'in başını çektiği Batı-dışı aktörlerin küresel sistemde alternatif politikalarla kalkınıyor olması, Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk kez demokrasi-kalkınma arasındaki ilişkinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Çin ve Rusya gibi Batı-dışı yükselen güçler, 'devlet kapitalizmi' olarak adlandırılan alternatif bir kalkınma paradigmasına dayanmaktadır. Buna göre, devlet ekonomide sadece düzenleyici bir aktör olarak görülmemekte, aynı zamanda 'piyasa yapıcı' bir aktör olarak aktif müdahalede bulunmaktadır.[83] Söz konusu ekonomilerde, kamu-

80 Yascha Monck ve Roberta S. Foa, "The End of the Democratic Century", *Foreign Affairs* cilt, 97, no. 3, 2018, s. 29-36.

81 Mark Blyth, *Austerity: The History of a Dangerous Idea*, Oxford University Press, 2013; Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Global Shifts and the Limits of the EU's Transformative Power in the European Periphery: Comparative Perspectives from Hungary and Turkey", *Government and Opposition, cilt* 54, no. 2, 2019, s. 226-253.

82 Ian Bremmer, *The End of the Free Market*, New York, Portfolio, 2010.

83 Joshua Kurlantzick, *State Capitalism: How the Return of Statism is transforming the World?*, Oxford University Press, 2016.

özel teşebbüsleri, devlet refah fonları, korumacı dış ticaret politikaları ve savunma-güvenlik sanayine yapılan büyük yatırımlar dikkati çekmektedir.[84]

Devlet kapitalizmine dayanan ekonomilerin önemli bir özelliği, ulusal refahın aynı zamanda jeo-ekonomik bir araç olarak görülmesi, ulusal güvenlik ile ekonomi politikaların iç içe geçmesidir. Söz konusu modeller neoliberal piyasa modelinin sert eleştirisine dayanmakta,[85] yükselen aktörler aktif sanayi ve AR-GE yatırımlarıyla dış politikada 'stratejik otonomi' ve 'bölgesel liderlik' amaçlarını tahkim etmektedirler. Ayrıca, söz konusu ekonomi politik modelleri siyasi rejim açısından ya otoriter sistemlerdir ya da denge-denetleme mekanizmalarının büyük ölçüde işlevsiz kaldığı illiberal rejimlerdir. Hızlı karar alma süreçlerinin ekonomik kalkınma ve kaynakların daha etkin dağıtımı gerekçeleriyle meşrulaştırıldığı söz konusu ekonomi politik sistemleri, küresek kriz sonrasında AB ve ABD'nin kendi sorunlarını etkin bir şekilde çözemediği bir ortamda popülerlik kazanmaktadır.[86] Bu durum, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana ilk defa ve esaslı bir şekilde demokrasi-kalkınma paradigmasının da sarsılmasına neden olmuştur. Çin ve Rusya gibi aktörlerin sadece doğrudan etki alanlarında değil aynı zamanda Macaristan ve Polonya gibi Avrupa'nın çevresindeki ülkelerde gittikçe artan oranda cazibesini artırıyor olması, söz konusu etkinin kısa süreli ve geçici olduğu argümanlarına şüphe ile yaklaşmak için yeterli gerekçe sunmaktadır. Zira, 'özgür olmayan' kategorisindeki ülkeler 1990 yılında küresel gelirin yüzde 12'sine sahipken bu oran günümüzde yüzde 33'e yükselmiştir.[87] Söz konusu oranın ilerleyen yıllarda daha da yükselmesi beklenmektedir. Bu nedenle, demokrasi, kurumsal yapılar ve kalkınma arasındaki ilişki, günümüzde hem UEP hem de karşılaştırmalı ekonomi politik disiplininin yeni büyük soruları arasında yerini almıştır.[88]

---

84 Gerard Strange, *Towards a New Political Economy of Development* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014.

85 Yükselen güçlerin küresel yönetişime katkı ve hakim neoliberal paradigmanın dönüşümüne etkisini nüansları ihmal etmeden tartışan bir çalışma için bakınız. Kristen Hopewell, *Breaking the WTO: How Emerging Powers Distrupted the Neoliberal Project,* Stanford University Press, 2016.

86 Küresel finansal krizin ve Batı ekonomilerine olan etkilerinin detaylı tartışıldığı bir çalışma için bakınız. Martin Wolf, *The Shifts and the Shocks: What we've Learned –and Have Still to Learn– from the Financial Crisis*, Penguin Press, 2015; Geoffrey M. Hodgson, "The Great Crash of 2008 and the Reform of Economics", *Cambridge Journal of Economics*, cilt 33, no. 6, 2009, s. 1205-1221.

87 Monck ve Foa, "The End of the Democratic Century", *Foreign Affairs*, 30.

88 Daron Acemoğlu ve Joan Robinson, *Why Nations Fail*? Penguin Books, Londra, 2012; Oisin Tansey, et al. "Ties to the Rest: Autocratic Linkages and Regime Survival", *Comparative Political Studies*, no. 50, 2016, s. 1221-1254; Shaun Breslin, "The 'China model' and the Global Crisis: From Friedrich List to a Chinese Mode of Governance?" *International Affairs,* cilt 87, no. 6, 2011, s. 1323-1343; Roberto S. Foa, "Modernization and Authoritarianism", *Journal of Democracy*, cilt 29, no. 3, 2018, s. 129-140.

Vaka çalışması: Türk dış politikasının ekonomi politiği[89]

Türk dış politikası üzerine son dönemde yapılan akademik çalışmalarda, ekonomi politik yaklaşımlarından istifade edilmeye başlandığı görülmektedir. Dış politikayı ekonomi-siyaset ve uluslararası ilişkilerin dinamik etkileşim kümesi olarak inceleyen söz konusu yaklaşımlar, Türk dış politikasının kapsamlı analizine imkân tanıyan kavramsal zeminin oluşmasına katkı sağlamıştır. Ortaya çıkan yeni literatürde, devlet-dışı aktörlerin rolü üzerinde durulmuş, özellikle sermaye birikim süreçlerindeki değişim, iş adamlarının ve ekonomik çıkar gruplarının oynadığı rol analiz edilmiştir. Buna göre temel vurgu noktaları, Türkiye'nin gelişen ekonomisine paralel olarak komşularıyla ilişkilerinde artan ticaret hacmi, yoğunlaşan insan hareketliliği ve çeşitlenen diyalog kanalları olmuştur.[90]

Dış politikanın ekonomi politikası, Türk dış politikasına ilişkin literatürde yeterince çalışılmamış bir alt-alandır. Bu açıdan son dönemde yapılan araştırmalar alana önemli katkılar sunmaktadır. Ancak mevcut literatürde, daha çok, Türk dış politikasında ekonominin yeri ve rolü üzerinde durulmakta, açıklayıcı perspektifler öncelenmektedir. Türkiye'nin özellikle 2011 dönemine kadar Ortadoğu'daki komşularıyla artan ticari ilişkileri ve ekonomik unsurların Türk dış politikasında gittikçe artan bir ağırlığa sahip olması, 'ticaret devleti' tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.[91] İlk olarak Richard Rosecrance tarafından kullanılan 'ticaret devleti' kavramı, devletlerin uluslararası arenada savaş ve güvenlik temelli 'teritoryal mantık' yerine 'ticaret mantığına' dayalı olarak daha fazla toplumsal refah artışı sağlayabilecekleri argümanına dayanmaktadır.[92]

Her ne kadar 'ticaret devleti' tartışmaları Türk dış politikasında yeni bir açılım getirmiş ve analiz ufkunu genişletmiş olsa da ekonominin sürdürülebilir bir araç olarak kullanılmasının koşulları henüz yeterince kavramsallaştırılmamıştır. Bu vaka çalışmasında, Türk dış politikasının 'sorun çözücü bir

89 Bu vaka çalışması şu makalelerden özetlenerek ve revize edilerek oluşturulmuştur. Mustafa Kutlay, "Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 9, no. 35, 2012, s. 101-127. Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Rising Powers in a Changing Global Order: the Political Economy of Turkey in the Age of BRICS", *Third World Quarterly*, cilt 34, no. 8, 2013, s. 1409-1426.

90 Kemal Kirişçi, "Turkey's Engagement with its Neighbourhood: A 'Synthetic' and Multi-dimensional Look at Turkey's Foreign Policy Transformation", Paper presented for the Annual Sakıp Sabancı International Research Award 2011 Competition; Altay Atlı, "Businessmen as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey's Foreign Economic Policy", *Insight Turkey*, cilt 13, no. 1, 2011, s. 109-129.

91 Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey* no. 40, 2009, s. 29-57.

92 Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, Basic Books, 1986.

unsuru' olarak ekonominin kısıtları üzerinde durulacak, dış politikada etkin bir araç olarak kullanılabilmesi için gereken ekonomi politik koşulları ele alınacaktır. Bu açıdan 'devlet kapasitesi' ekseninde "proaktif/reaktif devlet" kavramsallaştırması tartışılacaktır.[93]

Proaktif devletin temel özelliği, ekonomik dönüşüm-dış politika ilişkisini bütüncül bir bakış açısıyla ele alması, bu alanlardan her birini diğerlerini tanımlayan ve tamamlayan unsurlar olarak değerlendirmesidir. Örneğin Weiss'e göre, proaktif devletin karakteristikleri arasında, dış ilişkilerinde kurumsallaşmış devlet-özel sektör senkronizasyonu önemli yer tutmaktadır. Zira Weiss, yerel firmaların uluslararası piyasalardan fon temininde destek sağlamayı, ulusal şirketlerin sınır-aşırı yatırımlarında sistematik olarak diplomatik ve resmi yardımda bulunmayı, yerel firmaların uluslararası alanda rekabet gücünü arttırmak adına birleşme ve satın almalarında finansal ve siyasi arabuluculuğunu, ulusal şirketlerin uluslararası yatırım stratejilerinde yönlendirici aktör olmasını proaktif devletin karakteristik özellikleri olarak görmektedir.[94] Proaktif devlet tartışmasında, devlet-iş dünyası iş birliği merkezi konumda bulunmakta, dolaylı da olsa, bu iş birliğinin dış politikada pratik bir el olarak kullanılması hedeflenmektedir.

Devlet kapasitesi ve dış politika tartışmaları çerçevesinde, Türkiye'nin dış politikada ekonomiyi sürdürülebilir bir araç olarak kullanabilmesinin önünde üç temel kısıt olduğu belirtilebilir: (1) kapsamlı sanayi stratejisinin eksikliği, (2) dış ticaretin asimetrik yapısı ve (3) devlet-iş adamı ilişkilerine dair kurumsal sorunlar. İlk olarak, Türk ekonomisinin üretim kapasitesini ve teknolojik altyapısını artırması gerekmektedir. Zira, Türk ekonomisinde sanayinin rekabet edebilme kapasitesi açısından önemli sorunlar bulunmaktadır. Türkiye, küresel rekabet indeksinde 137 ülke içinde 53. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin yüksek katma değerli ihracatının toplam ihracatı içindeki payı yüzde 2 ile dünya ortalamasının ve ekonomiyi dış politikada aktif bir araç olarak kullanan Almanya, Güney Kore gibi diğer örneklerin oldukça altındadır. Bu durum, diğer ülkelerle gerçekleştirilen dış ticaretin siyasi sorunlarla birlikte çok hızlı zarar görmesine ve başka aktörlerce göreli olarak daha kolay ikame edilebilmesine neden olmaktadır. 2011 sonrası Ortadoğu'da görüldüğü üzere ciddi pazar kaybı yaşanmasına yol açmaktadır. Türkiye, komşularıyla ticari ilişkilerinde kolay ikame edilebilecek ürünler üzerinden rekabet etmekte, bu durum da orta ve uzun vadede Türkiye'nin

93 Linda Weiss, "Globalization and the Myth of the Powerless State", *New Left Review* I/225, 1997, s. 3-27; Ziya Öniş ve Fikret Şenses, "Küresel Dinamikler, Ülkeiçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye'nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri", Fikret Şenses (der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar*, İletişim Yayınları, 2009, s. 705-743.

94 Linda Weiss, *The Myth of Powerless State*, Cornell University Press, 1998, s. 7.

daha rekabetçi aktörler tarafından ikame edilmesi riskini beraberinde getirmektedir.

Türk dış politikasında ekonominin sürdürülebilir bir araç olarak kullanılmasındaki ikinci önemli kısıt, dış ticaretin asimetrik yapısı oluşturmaktadır. Türk dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama yüzde 60 seviyelerinde seyretmekte, Türk dış ticaretinin ithalata bağımlılığı yapısal bir sorun oluşturmaktadır. İhracatta ara malı bağımlılığı yüksek bir ülke olarak Türkiye, ekonomik büyümenin hız kazandığı dönemde ihracatını arttırdıkça ithalatını mutlak olarak daha fazla arttırmakta, bu durum da cari açığı büyütmektedir. Tasarrufların yatırımların altında seyretmesi dış sermaye ihtiyacını doğurmakta, yabancı sermaye bağımlılığı, siyasi sorunların ve dış politika problemlerinin yaşandığı dönemde ekonomik daralma, döviz kurlarında ani dalgalanma ve orta-vadede enflasyon problemlerine neden olabilmektedir.[95] Diğer taraftan üretim ve dış ticaretin mevcut yapısı, otonom dış politika stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanabilmesinin önünde engel oluşturabilmektedir.

Üçüncüsü, genelde dış politikada özelde ise ekonomik çıkar gruplarının dış politikadaki rolü açısından kurumsallaşmış devlet-özel sektör işbirliğine sahip örneklere göre Türkiye'nin ekonomi politiği proaktif bir modelden uzaktır. İlk olarak, siyasi düzlemde konu-temelli fonksiyonel işbirliğini engelleyecek ölçüde kutuplaşma ve sosyal sermaye eksikliği göze çarpmaktadır. Bu eksiklik, bu bölümde belirtilen 'yeni diplomasi' eğilimleri dikkate alındığında, Türkiye'deki ekonomik aktörlerin kurumsal iş birliği kapasitesine ilişkin eleştirel bir perspektif geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır.[96]

Sonuç olarak, son dönemde yaşanan ekonomik dönüşüm Türk dış politikasında ekonominin pratik el olarak kullanılmasına ilişkin tartışmaları literatüre kazandırmıştır. Ancak, Türk dış politikasının sürdürülebilir bir ekonomi politik yapısı tarafından desteklenebilmesi için devlet kapasitesinin artırılması, bunun için de bu vaka çalışmasında belirtilen hususların dikkate alınması faydalı olabilir.

Sonuç

Bu bölüm genel okuyucuya uluslararası ekonomi politiğin temellerini giriş düzeyinde tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır. Her ne kadar kökenleri 19. yüzyıla uzansa ve Adam Smith, David Ricardo, Karl Marks gibi kurucu isim-

95 Mustafa Kutlay ve Emrah Karaoguz, "Regionalism in the Middle East: Turkish Case in Perspective", Ernesto Vivares (ed.), *Routledge Handbook of International Political Economy*, Routledge, yayına hazırlanıyor.

96 Mustafa Kutlay ve Emrah Karaoguz, "Neo-developmentalist Turn in the Global Political Economy? The Turkish Case", *Turkish Studies*, cilt 19, no. 2, 2018, s. 289-316.

lerin çalışmalarına dayansa da modern UEP disiplini müstakil bir alan olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır.[97] Bir disiplinin 'disiplin' haline gelmesi açılan akademik programlar, verilen araştırma bursları, disiplini temsil eden öncü dergiler, tam-zamanlı akademik pozisyonlar, disipline ilişkin teorik ve metodolojik tartışmalar ile mümkünse, günümüzde UEP'nin bağımsız bir disiplin haline geldiği sonucuna varmak mümkündür. Zira ekonomi politik dersleri, dünyanın pek çok üniversitesinde müfredatın ayrılmaz parçası haline gelmiş, yüksek lisans ve doktora düzeyinde ekonomi politik programları açılmıştır. Ancak, bir disiplin olarak UEP gücünü ve özgünlüğünü aynı zamanda diğer disiplinler ile aktif etkileşim içerisinde olmasından almaktadır. Uluslararası sistemin içinden geçmekte olduğu kapsamlı dönüşüm çokdisiplinli yaklaşımları belki de her zamankinden daha önemli ve anlamlı kılmaktadır. Liberal uluslararası sistemin karşı karşıya kaldığı meydan okumalar, yükselen güçlerin uluslararası sistemde sosyalize olurken dayandığı alternatif devlet-piyasa paradigmaları, kalkınma modelleri ve ortak normlar, hegemonya sonrası dünyada çok-taraflılığın sürdürülebilmesine dair imkan ve kısıtlar, artan gelir eşitsizliğinin siyasi ve güvenlik boyutları başta olmak üzere 21. yüzyılın büyük soru(n)ları disiplinlerarası yaklaşımları gerektirmektedir.

Disiplinlerarası yaklaşım aynı zamanda farklı teorik ve metodolojik perspektiflerin de disiplin içinde yer bulabildiği bir çoğulculuğu kapsamaktadır. Nispeten indirgemeci olsa da Amerikan ve İngiliz ekolleri arasındaki diyalog zemini, özellikle son dönemde ortaya çıkmaya başlayan batı-dışı uluslararası ilişkiler ve ekonomi politik perspektifleriyle birleştirilerek genişletilebilir. Küresel sistemin kapsamlı güç kaymaları yaşadığı günümüzde, yükselen aktörlerin devlet-piyasa ilişkilerini nasıl dizayn ettikleri, aktör tercihlerinin bu örneklerde nasıl şekillendiği ve Batı-dışı aktörlerin küresel yönetişim, liberal demokrasi ve serbest ticaret gibi temel ekonomi politik konularına nasıl yaklaştıklarının anlaşılabilmesi *sadece* 'yükselen güçler hakkında' değil *aynı zamanda* 'yükselen güçler ile' birlikte tartışmayı gerektirmektedir. Bu açıdan küresel ekonomi politiğin 21. yüzyılda yeni bir yol ayrımında ve yeni büyük tartışmaların eşiğinde olduğu söylenebilir.

Son olarak, Türk dış politikasının ekonomi politiği açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse, son dönem çalışmalarıyla birlikte literatürde ayrı bir alt-alanın doğmakta olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan Türkiye'nin ekonomik yapısı ve uluslararası ekonomik sistemle hangi çerçevede entegre olduğunun analiz edilmesi, söz konusu entegrasyon biçiminin Türk dış politikasının imkan ve kısıtlarını nasıl şekillendirdiğini tartışmak

97 Modern UEP disiplininin temellerine ilişkin kapsamlı bir tartışma için bakınız. Mathew Watson, *Foundations of International Political Economy*, Palgrave Macmillan, 2005.

için verimli bir araştırma ajandası olabilir. Bu açıdan İngiliz ekolünün sağladığı kavramsal çerçeve iki açıdan verimli bir 'alet çantası' sunabilir. Birincisi, İngiliz ekolü mevcut sistemi verili almak yerine uluslararası sistemde güç ve refahın mevcut dengesinin nasıl ortaya çıktığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türk ekonomisinin cari açık problemi ve tasarrufların düşük seviyede gerçekleşiyor olmasının yarattığı dış finansman bağımlılığı, Türk dış politikasında 'grand strateji' tartışmaları yapılırken yapısal kısıtlara ilişkin dikkate alınması gereken önemli bir parametredir. Aynı şekilde, söz konusu kısıtların nasıl aşılacağına ilişkin politikalar geliştirilmesi –örneğin yüksek katma değerli üretim ve ihracat potansiyelinin artırılması– Türk dış politikasının ekonomik temelleri ve 'ticaret devleti' tartışmaları açısından faydalı olabilir. İkincisi, İngiliz ekolü sadece statükonun temellerini anlamaya çalışmaz; ilgili kısımda belirtildiği üzere değişimin doğası ve mahiyetini de kavramsallaştırmaya çalışır. Bu açıdan liberal uluslararası sistemin içinden geçmekte olduğu türbülans ve sistemik dönüşümün Türkiye gibi orta ölçekli aktörler açısından dış politikada ortaya çıkardığı olanaklar ve riskler, ekonomi politik literatürü ile birlikte analiz edildiğinde, verimli inter-disipliner çıkarımlara imkan tanıyabilir. Zira ekonomi politik, sadece mevcut sistemde güç ve refahın nasıl paylaşıldığının kurumsal temellerine ilişkin değildir; aynı zamanda değişimin imkan ve sınırları ile ilgilidir.

8

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE MARKSİST YAKLAŞIMLAR

HAKAN ÖVÜNÇ ONGUR - BAŞAK YAVÇAN

Giriş

Ünlü tarihçi Eric J. Hobsbawm, 1789-1848 tarihleri arası dönemi, öncelikle Avrupa için, ama sonuçlarına ve yankılarına bakıldığında tüm dünya için "devrim çağı"[1] olarak nitelendirir. 1789 yılında Fransa'da başlayan 'sosyal hareketlilik', 1848 yılına gelindiğinde Avrupa coğrafyasının hemen her yerine sıçramış, o güne dek süregelen siyasi, toplumsal, ekonomik ve hatta kültürel dengeleri kökünden sarsarak yeni bir çağın başlangıcına önayak olmuştur. Hobsbawm'a göre üç farklı devrim 'dalgası'[2] (1824, 1829-1834 ve 1848), bu sürecin karakterini belirlemekle kalmayacak, birbirine rakip olmak yerine 'tamamlayıcı' bir karaktere bürünerek, toplumsal yapının tüm sacayaklarında değişikliklerin gerçekleşmesine önayak olacaktır. İngiltere'de başlayan Endüstri Devrimi, Fransa'dan yayılan ulus-devlet ve ulusçuluk anlayışları, Orta Avrupa'yı sarmaya başlayan Aydınlanma ve beraberinde getirdiği hümanizm-sekülarizm anlayışları ile birlikte tüm dünya halkları yeni 'tarih'lerini yazmaya başlamıştır artık.

19. yüzyılın tüm bu coşkusu ve kaosu içinde hayatını sürdüren Karl Marx (1818-1883), yalnızca içinde yaşadığı zaman dilimini değil kendisinden sonraki dönemleri de büyük ölçüde etkilemiş, tarihsel analizi bir bütünlük içerisinde ortaya koyma amacını tarihi *değiştirme* gayesi ile pekiştirmiş, başta devrimci bir entelektüel, ekonomist ve filozoftur. Anthony Giddens, Marx'ın yazılarının "üç yüzyıllık zaman aralığına uzandığı[nı]"[3] öne sürse de bu ka-

1 Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı: 1789-1848*, çev. Bahadır S. Şener, Dost, Ankara, 2005.

2 *A.g.e.*, s. 123-146.

3 Anthony Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori: Marx, Durkheim ve Max Weber'in Çalışmalarının Bir Analizi*, çev. Ümit Tatlıcan, İletişim, İstanbul, 2009, s. 27.

palı zaman dilimi, aşağıda değinileceği üzere, onun ortaya koyduğu kapsayıcı felsefe için yanıltıcı olabilir. Marx'ın sürekliliğe sahip tarih anlayışı, onu yalnızca eleştirisinin hedefine koyduğu 'kapitalizm' ile değil bir bütün olarak insanın toplumsallığı ile, dolayısıyla da insanın tarihi ile, değerlendirmeyi zorunlu kılar. Ancak bununla birlikte Giddens'ın yorumu, bir başka önemli noktayı da öne çıkartmış olur: Karl Marx, onun etkilediği diğer düşünürler veya Marksizm olarak adlandırılan entelektüel-ideolojik perspektif –Feminist, Eleştirel ve Postyapısalcı yaklaşımlar; radikal, aktivist, çevreci ve küreselleşme karşıtı hareketler vb.– hemen her alanda "ürkütücü çeşitlikte yorumlar[la]"[4] karşılanmış, sonsuz farklı düşünce biçimine ve idealleştirmeye ilham kaynağı olagelmiştir. Sadece bu özellik düşünüldüğünde bile akılda tutulması gereken en önemli nokta, bu bölüm dâhil olmak üzere, 'Marksist' başlığı altında yapılacak her türlü analizin devasa bir külliyatın yeniden-yorumlanmasının ötesine geçemeyeceği gerçeğidir.

Bu bölümün temel hedefi, Uluslararası İlişkiler literatürüne 1970'lerden itibaren giriş yapan ve zaman zaman kendilerini doğrudan öyle tanımlayan zaman zamansa başkalarınca dolaylı olarak 'Marksist' kategorisi altında anılan ekonomi-politik yaklaşımları mercek altına almaktır. Ancak bu hedef ortaya konulurken izlenecek yöntem, kapsamlı bir Marksizm/Marx tartışması ya da eleştirisi ortaya koymak değil, onunla özdeşleştirilen farklı yorumların Uluslararası İlişkiler literatürüne yaptığı katkılar üzerine yoğunlaşmaktır. Bu nedenle belirlenen hedef doğrultusunda yapılması gereken ilk şey, sosyal bilimlerde Marksizm tartışmalarının üzerinde evrildiği kilit kavramları ve bu kavramların uluslararası siyasette olası rollerini mümkün olabildiğince özet bir biçimde sunmaya çalışmak olacaktır.

Tarihsel ve felsefi arka plan

Karl Marx'ın felsefi çözümlemesinde insanın özü "tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Bu öz, kendi gerçekliği içinde, toplumsal ilişkiler bütünüdür."[5] İnsan (onun 'tür varlığı') ile toplum arasındaki bu koşullandırıcı ilişki, insanı anlamak için öncelikle toplumu anlamayı zorunlu kılar. Toplumu anlamak içinse, söz konusu toplumu içerisine konumlandıracak bir tarih anlayışına ihtiyaç vardır. Burada Marx, Georg W. F. Hegel'in 'diyalektik' (*dialectic*) anlayışına başvurur. Hegel'e göre, "tarihin, ondaki kopmalara karşı, sürekliliğini dikkate alan yeni bir düşünme biçimi söz konusu olmalıydı. İşte buradan sistemin ve diyalektiğin gerekliliği orta-

4 Michéle Barrett, *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, çev. Ahmet Fethi, Mavi Ada, İstanbul, 2000, s. 11.

5 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez, Evrensel, İstanbul, 2013, s. 16.

ya çıkmaktadır. Hegel'de diyalektik, gerçeği düşünmek için bir yöntem, dıştaki bir nesneye götüren bir yol değil, ama hem özne hem de nesne olan gerçekliğin kendine özgün bir biçimde gelişmesidir."[6] Bu gelişim olumlu bir işlevle yorumlanır ve "karşıt gözlem ve düşüncelerin karşılaştırılması ve aşılması yoluyla tanımlama ve doğru bilgiye ulaştıran bir düşünsel çaba ve yöntem olarak"[7] öne çıkar. Bu yöntemde ortaya konan her olgu (tez), kendi karşıtlığını (anti-tez) çağıracak ve bu ikisinin çatışmasından ortaya yeni bir sav (sentez) çıkacaktır. Her sentez yeni bir tezi, her yeni tez de yeni bir anti-tezi doğuracağından, diyalektik süreç, tüm çatışmalar sonuçlanıncaya ve çözülünceye dek devam edecektir. Dış dünya da bizzat bu düşünsel sürecin sonucu ortaya çıkmıştır. "Hegel'de, düşüncel ve nesnel dünya içinde, düşünce, evrensel olan tek ve temel ilkedir."[8] Düşünce (*idea*), böylece, maddenin/varlığın hem öncesi hem de aynı zamanda kendisi olarak nitelendirilmektedir.

Hegel'in söz konusu diyalektik anlayışına tarihsel analizi için kilit bir rol atfetse de, onun kapsamlı bir eleştiriye ve bir yeniden-düzenlemeye ihtiyacı olduğuna inanan Marx, 1837'de Berlin'de bir öğrenciyken babasına yazdığı mektupta hayatının geri kalan dönemindeki amacını şu şekilde özetlemiştir: "Hegelci ideayı şeyler düzeyine indirgemek, başka bir deyişle, spekülatif idealizmi yaşam ve felsefeyi otantik bir biçimde uzlaştıran... bir eylem felsefesi ile değiştirmek ve bu amaç için de Hegel'in işlediği ama tam anlamını kavrayamadığı olağanüstü bir aracı, diyalektiği kullanmak."[9] Bunun için yapacağı şey ise Hegelci idealist diyalektiği, materyalist/maddeci (*materialist*) bir biçimde yeniden ele almak olacaktır. Dış dünyayı, düşüncenin 'dışsal' ve 'olgusal'[10] (*phenomenal*) bir biçimi olarak gören Hegel'in aksine, Marx'ta düşünce, "maddi dünyanın insan aklında yansımasından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir."[11]

Marx bir yandan Hegel'in diyalektiğini korurken diğer yandan onu ters yüz etme amacına, tam da o dönemde başyapıtı *Hıristiyanlığın Özü*'nü[12] yayımlayan Ludwig Feuerbach'tan ve onun materyalizminden yardım alarak ulaşmaya çalışır. "Feuerbach... insanlık üzerine araştırmanın hareket noktasının 'gerçek, maddi dünya'da yaşayan 'gerçek insan' olması gerektiğini açıkça vurgulayarak, Hegel'in felsefesinin idealist öncüllerini tersine çevirir. He-

6 Nejat Bozkurt, *Hegel*, Say, İstanbul, 2009, s. 36.

7 Selahattin Hilav, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, YKY, İstanbul, 2012, s. 9.

8 Bozkurt, *Hegel*, s. 42.

9 Jean Hyppolite, *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar*, çev. Doğan B. Kılınç, Doğu-Batı, Ankara, 2010, s. 136.

10 Georg W. F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea, İstanbul, 2011.

11 Karl Marx, *Kapital: Birinci Cilt*, çev. Alaattin Bilgi, Eriş, İstanbul, 2003, s. 27.

12 Ludwig A. Feuerbach, *Hıristiyanlığın Özü*, çev. Oğuz Özügül, Say, İstanbul, 2008.

gel, 'gerçeğin' 'tanrısal' kaynaklı olduğunu düşünürken, Feuerbach'a göre tanrısal, gerçeğin aldatıcı bir yansımasıdır. Varlık, varoluş, insanların içinde eylemde bulunmadan önce yaşadıkları dünya hakkında düşünmemeleri anlamında düşünceden önce gelir: 'Varlık, düşünceden değil, düşünce varlıktan gelişir.'"[13] "Her öz kendine yeter... Tanrısını, en yüce özünü kendi içinde taşır."[14] Materyalizm, "maddi nedenlerin ideolojik görüngüleri belirlediği inancı[dır]"[15] ve Marx'ın materyalizminin bakış açısı, "insan toplumu ya da toplumsal insanlık"[16] olacaktır. Bir yerde insanlık mercek altındaysa, tarih de mercek altına alınmalıdır. Marx'ın Hegel'in diyalektiğine geri-dönüşü burada gerçekleşir ve bu durum, Feuerbach'ta yan yana gelmeyen tarih ile materyalizmi, ikisi bir arada, Marx'ın felsefesinin merkezine oturtacaktır.

Friedrich Engels, bu yeni bakış açısını "tarihsel materyalizm"[17] (*historical materialism*) olarak adlandırır. Buna göre "tarih, her biri bir önceki nesiller tarafından kendisine aktarılan materyali, sermaye kaynaklarını ve üretici güçleri kullanan, böylece, bir taraftan geleneksel faaliyeti tamamen değişmiş koşullarda devam ettirirken, bir taraftan da tamamen farklılaşmış bir faaliyet yoluyla eski koşulları değiştiren ayrı ayrı nesillerin birbiri ardı sıra sahneye çıkmasından başka bir şey değildir."[18] Tarihsel materyalizm basitçe şu önermeyi öne sürer: "Üretim ve ürünlerin değişimi, her toplumsal düzenin temelini teşkil eder; tarihte ortaya çıkan her toplumda zenginliklerin dağılım biçimi ve böylece toplumun sınıflara ve kesimlere ayrılması, neyin nasıl üretildiğine ve üretilenlerin mübadelesinin nasıl yapıldığına bağlıdır."[19]

Marx ve Engels'e göre tarih, önceden olduğu gibi, insan zihninde, ideolojilerde, siyasette, hatta mutlak doğruyu ortaya çıkarmaya çalışan görüşlerde –kısacası felsefede– değil, üretim süreçlerinin kendilerinde filizlenir. Tarihin bu üretim temelli (ekonomik determinist) tanımı, Marksist perspektife iki temel avantaj sağlayacaktır. İlk olarak, toplumsal analizin ve eleştirinin nesnesi, öznel ve elle tutulamayan düşüncelerden çıkıp duyusal, gözle görülür, nesnel üretim süreçlerine kayacaktır. İkincisi ve daha önemlisi ise felsefi eleştiriye eklenen *praxis* (bilinçli eylem) anlayışı ile birlikte, Marksizm'in dünyayı değiştirme hedefi daha gerçekçi bir hal alacaktır. Sağlam ve köklü bir devrime giden yol, düşünceleri/ütopyayı da içine alacak şekilde 'şeylerin' üzerine yoğunlaştıkça, siyasetin 'teorik' ve devlet-temelli eleştirisini aşacak

13 Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, s. 31.

14 Feuerbach, *Hıristiyanlığın Özü*, s. 41.

15 Barrett, *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, s. 15.

16 Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*, s. 17.

17 Friedrich Engels, *Ütopyadan Bilime Sosyalizm*, çev. Yılmaz Onay, Evrensel, İstanbul, 2013, s. 20.

18 Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*, s. 52.

19 Engels, *Ütopyadan Bilime Sosyalizm*, s. 56.

ve Marksizm'e 'evrensel karakterini' vermeyi başaracaktır.[20] Marksizm böylece, kâğıt üzerinde gelişip sokaklara dağılan devrimci pratiğin de adı olarak anılmaya başlanacaktır.

Tarihin aşamalarını ve bugünkü durumu anlamak amacıyla, ilk olarak üzerinde durulması gereken konu, üretim ilişkilerinin analizi olmalıdır. Her şeyden önce Marx'a göre toplumsal gelişim ile maddi üretim süreçleri arasında mutlak bir ilişki mevcuttur. "Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen bir hukukî ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır."[21] Bu cümlelerde, Marx'ın yapı (*structure*) ile üstyapı (*superstructure*) arasında yaptığı ayrım ortaya çıkmış olur. Marx'a göre maddi üretim ilişkilerinin meydana getirdiği yapı; hukuk, devlet, siyaset, ideoloji, din, dil, kültür, ahlâk, felsefe ve tüm diğer bilinç biçimlerini içeren üstyapıya *yansıyarak* onları üretir ve, tarih içerisinde değişime uğratarak, yeniden-üretir.

Maddi üretim ilişkilerinin en önemli boyutunu toplumsal sınıflar (*classes*) oluşturur. Bir sınıfın toplumdaki yeri, üretim araçları üzerindeki mülkiyetiyle alakalıdır. Gelir, statü veya yapılan işler, sınıfların ortaya çıkışının nedenleri değil, sonuçlarıdır. Bunun yerine, "sınıflar sadece gelir dağılımındaki eşitsizliklerdir ve bu yüzden sınıf çatışması gelirler arasındaki çelişkileri en aza indiren önlemlerle hafifletilebilir ve ortadan kaldırılabilir."[22] Bunu gerçekleştirmek için yapılacak şey ise maddi üretim süreçlerinde elde edilen ihtiyaç fazlasının (artı-değerin - *surplus value*) paylaşımını eşit ve adil biçimde gerçekleştirmek olmalıdır. Eşitsizlik ve adaletsizlik, sınıflı toplumlarda, tahakküm sahibi sınıfın tahakküm sahibi olmayan sınıfların üretimlerinden doğan artı-değere el koyması ile başlar. Üstyapı araçları, örneğin devletler, burada yalnızca söz konusu artı-değerin bir sınıftan ötekine akışının devamlılığını, siyasal meşruiyetini ve güvenliğini sağlama görevi görür.

Marx'ın Artı-Değer Teorisi, onu kapsamlı kapitalizm eleştirisine götürecektir belki ama tarihsel materyalist bakış açısına göre sınıflar, yalnızca bugünün kapitalist toplumunda var olmamış, tarih içerisinde varolagelmiştir. Bu nedenle Marx ve Engels'e göre "şimdiye kadarki tüm toplum tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir. Özgür insan ve köle, patrisyen ve pleb, derebeyi ve serf, lonca üyesi usta ve kalfa, kısacası ezen ve ezilen, sürekli bir karşıtlık içinde bulun[muş] ve kesintisiz bir biçimde bazen gizli, bazen açık, ama her seferinde tüm toplumun devrimci bir dönüşümüyle ya da mücadele eden sı-

20 Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, s. 36-37.

21 Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol, İstanbul, 2011, s. 39.

22 Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, s. 78.

nıfların birlikte çöküşüyle sonuçlanan bir mücadele yürüt[müşlerdir]."[23] *Komünist Manifesto*'nun yazıldığı 1848 tarihinde Marx'ın içinde yaşadığı kapitalist toplumun bir yanda sermaye sahipleri (burjuvazi) diğer yanda işçi sınıfı (proletarya) olarak ayrışması ve Marx'a göre o sıralar Avrupa'da dolanan devrimci 'komünizm hayaleti', bu tarihsel sürekliliğin devamından, modern çağdaki izdüşümünden başka bir şey değildir.

Bugünkü toplumsal sınıfları oluşturan ve komünist devriminin 'tehdidi' altında varlığını devam ettiren kapitalist örgütlenmeyi öncüllerinden ayıran özellikler nedir? Bu soruyu yanıtlamak için, Marx'ın kapitalizmi nasıl anladığını ve aktardığını kabaca özetlemeye çalışmakla işe başlanılabilir. Marx, *Kapital*'in ilk cildine kapitalizm ile meta (*commodity*) arasında kurduğu şu bağlantı ile başlar: "Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, 'muazzam bir meta birikimi' olarak kendini gösterir... Meta, her şeyden önce, bizim dışımızda bir nesnedir ve, taşıdığı özellikleriyle, şu ya da bu türden insan gereksinmelerini gideren bir şeydir. Bu gereksinmelerin niteliği, örneğin ister mideden ister hayalden çıkmış olsun, bir şey değiştirmez."[24] Basitçe insan gereksinmelerini gideren 'şeyleri' tanımlayan metanın kapitalist ekonomide iki değeri vardır. Bunlardan ilki, metanın onu kullanan tarafından edinilme amacını yerine getirip getirmediğini anlatan, 'kullanım değeri'dir (*use value*). Elinizdeki bir CD'yi cd-çalarınıza takıp içindeki müziği dinlediğinizde de, balkonunuza gelen kuşları kovmak için astığınızda da, onun kullanım değerini açığa çıkartmış olursunuz. Metanın ikinci değeri olan 'değişim değeri' (*exchange value*) ise onu bir mübadeleye soktuğunuz zaman karşılığında farklı metalar veya para elde edip edemediğinizle ilgili olarak ortaya çıkar. Elinizdeki baskısı tükenmiş veya piyasada bulunmayan orijinal bir CD'ye karşılık, geçtiğimiz yazın en çok dinlenilen yirmi CD'sini birden alabilir ya da ona karşılık yirmi CD fiyatı kadar bir kazanç elde edebilirsiniz. Buradaki 'değeri' belirleyen en önemli şeylerden biri yine üretim ilişkilerinden doğan piyasadır.

Marksist Teori'nin kullanım ile değişim arasında kurduğu bu diyalektik, fiyat/ücret, emek ve değer kavramları arasındaki ilişkiyi de sorgular.[25] Klasik iktisattaki Emek-Değer Teorisi'ni (*Labor Theory of Value*) yeniden yorumlayan Marx'a göre bir metanın değerini hesaplamak için, o metayı üreten bir işçinin harcadığı emeği hesaplamak yeterli olmaz; "değerin özünü oluşturan emek, türdeş insan emeğidir... Bir toplumun ürettiği tüm metaların toplam

23 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Erkin Özalp, NK, İstanbul, 2005, s. 11.

24 Marx, *Kapital: Birinci Cilt*, s. 45.

25 Andrew Kliman, *Reclaiming Marx's Capital: A Refutation of te Myth of Inconsistency*, Lexington, Lanham, 2006, s. 19-39.

değerinde somutlaşan toplam emek-gücü birçok tek tek birimlerden meydana gelmekle birlikte, burada, türdeş-insan emek gücü kitlesi olarak kabul edilir."[26] Oysa kapitalist üretim tarzı, bir ürünün değerini hesaplamak için üretimde yer alan işçi emeği ile birlikte sabit (*constant*) ve değişken (*variable*) sermaye (*capital*) harcamalarını içeren maliyet hesabını yeterli görmektedir. Sermaye sahipleri, kârlılıklarını bir üretim bandında harcadıkları toplam maliyet ile ortaya çıkan ürünün satışından elde edilen toplam gelir arasındaki farka bakarak hesaplar. İşçinin emeği burada (hammadde, fabrika, makineler, know-how gibi) diğer üretim faktörlerinden bir tanesi haline gelir. Kapitalizmin metalar dünyasında işçinin eline geçen –harcayabileceği diğer tüketim ürünleri anlamından öteye gitmeyen– 'ücret' ile bir ürünü meydana getirirken harcadığı 'emek' arasındaki fark da yukarıda sözü edilen artı-değerin, işçiden sermaye sahibine akışını (bir başka deyişle, sömürüyü - *exploitation*) gerçekleştiren temel faktör olur.[27]

Toplumsal sınıflar, bir toplum içerisinde artı-değerin bu tek yönlü akışının sonucu olarak ortaya çıktığından, bugünkü toplumun yapısını belirleyen kapitalist üretim tarzı, bir tarafta sermaye sahiplerinin diğer tarafta ise işçilerin oluşturduğu toplumsal sınıflaşmayı meydana getirir. Sınıfların tarihsel ortaya çıkış gerekçelerinin ortaya konulması Marksist ekonomi politiğin (*political economy*) başlıca işlevidir. "Ekonomi politik, toplumsal üretim ilişkilerinin, yani insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinin bilimidir." Ancak, onun görevi burada bitmez; amaç, söz konusu sınıflı yapıyı ortadan kaldıracak tarihi momentlere (anlara) entelektüel olduğu kadar pratik hazırlığı da sağlamak olmalıdır. Bu nedenle, "ekonomi politik, gelişmesinin farklı evrelerinde, insan toplumu içinde maddi malların üretim ve dağıtımını etkileyen yasaları günışığına çıkar[malı]"[28] ve onlara yön verecek reçeteleri sunmalıdır.

Marx'a göre tarihin bu aşamasında bilim insanına düşen görev, yalnızca kapitalist üretim tarzının meydana getirdiği sınıfsal yapıyı analiz etmek değil onun çelişkilerini de ortaya koyarak tarih içerisinde çözülüşünü ve yerini daha 'özgür' toplumsal formlara bırakmasını sağlamaktır. *Praxis* felsefesinin bu ahlâki misyonu, işe kapitalizmin iç çelişkilerinin ve yapısal krizlerinin anatomisini ortaya koymakla başlar. Buna göre, kapitalizmin en büyük sorunu, bizzat merkezinde yer alan kâr-elde etme güdüsü ve buna bağlı üretim isteğidir. Sermaye her zaman daha fazla kâr elde etme isteği duyar ve bunu daha ucuz işgücü, daha fazla makineleşme (teknolojik gelişme), daha ucuza daha çok mal satma gibi çeşitli taktiklerle gerçekleştirmeye çalışır.

26 Marx, *Kapital: Birinci Cilt*, s. 48.

27 Jon Elster, *An Introduction to Karl Marx*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 63-69.

28 Pyotr Nikitin, *Ekonomi Politik*, çev. Hamdi Konur, Sol, Ankara, 1995, s. 26.

Ama kapitalist piyasanın serbestliği, beraberinde rekabeti; rekabet de, benzer taktiklerin rakip firmalarca da kopyalanmasını getirir. Marx'ın "kâr oranının düşme eğilimi yasası"[29] adını verdiği bu durum, zaman içerisinde talep fazlası üretim artışına (bir başka deyişle, aşırı-birikime – *over-accumulation*) ve kâr oranlarında zorunlu düşüşe neden olur. Sermayeye dönüştürülen paranın geri dönüşü gittikçe daha sorunlu bir hal alır ve piyasa içerisinde krizler ortaya çıkmaya başlar. Bu krizlerden ilk etkilenenler, maliyeti düşürmek için işten çıkartılan işçiler olur. İşten çıkartılan işçinin tüketim gücü azalır. Ancak, azalan tüketim gücü bir yandan daha da büyük bir aşırı-üretimi tetikler. Ürettiğini satamayan sermayedarlar piyasadan geri çekildikçe, üretilenin tüketilememesi sorunu yeniden patlak verir.[30]

Kapitalizmin bu yapısal krizleri aslında istisnai değil, olağan bir durumdur. Her ne kadar işçi sınıfı tüm bu krizlerden olumsuz etkilense de aynı krizler, sermaye sınıfının kendi içerisinde 'ayıklanmasını', daha seçkin ve merkezî bir azınlık haline gelmesini de sağlar. Üstelik kapitalizm, işçilerin bu krizleri sermaye sahiplerine yönelik bir 'isyan' aracı olarak kullanmamaları için de son derece etkin araçlarla donanmıştır: Meta fetişizmi (*commodity fetishism*) ve yabancılaşma (*alienation*). Buna göre sermaye, işçilerin satın alamayacağı üretim maddelerine bir tür 'ulaşılmazlık' ve 'gizemlilik' katmakta ve işçileri de bu yanılsama içerisinde onları söz konusu metalardan uzaklaştıran sermayeye yönelik isyan duygusu beslemek yerine, metalara yönelik bir arzu duymalarına yol açarak kapitalist üretimi canlı tutmaktadır. Bir başka deyişle, metaya yönelik arzu, işçileri de şeyleştirmiş (*reification*), onları önce nesneleştirmiş (*objectification*), sonra birbirinden ve işçiliklerinden uzaklaştırmış (*estrangement*), türüne yabancılaştırmış (*alienation from species*) ve nihayetinde insanlıklarını tanımlayan yaratıcı aktivitelerini kaybetmelerine (*loss of creative activity*) neden olmuştur.[31] Kapitalist meta toplumunun varlığını devam ettirebilmesi tüm bu süreçlerin sürmesine bağlı olagelmiştir.

Ancak kapitalizmin sonu, yine bizzat meta ilişkileri ve yabancılaşma ile gelecektir. Yabancılaşma paradoksal biçimde tam da kapitalist toplumun "potansiyel haldeki niteliklerinin açığa çıktığı, başka deyişle, kapitalizmin özelliklerinin tam anlamıyla geliştiği" bir evrede en üst düzeyine ulaşacak, ancak aynı zamanda "zaten kapitalizmde piyasanın giderek merkezîleşmesi biçiminde örtük olarak yer alan üretimin toplumsallaşması, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla"[32] yaşanacaktır. Zira tam da bu evrede, insanlar "sa-

29 Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, s. 100.

30 Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri: İkinci Cilt*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol, Ankara, 1999, s. 477-513.

31 Robert Bocock, *Tüketim*, çev. İrem Kutluk, Dost, Ankara, 2009, s. 53-56.

32 Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, s. 111.

dece işçiler olarak alınır ve onlarda başka bir özellik aranmaz... işçinin rolü ortadan kalmaz, aksine tüm insanlara genelleştirilir."[33] Tüm insanların işçi olduğu *komünist* toplumda işçiler, ilk olarak üretim araçlarına sahip olacak, üretim süreçlerini ellerine geçirecek, ardından üstyapı araçlarından devleti, siyaseti, kültürü, ahlâkı, dini, özetle daha önce kendilerini birbirlerine yabancılaştıran tüm faktörleri zamanla elde ederek (onlardan özgürleşerek), nihayet kendi varlıklarına sahip olabileceklerdir. Bu yeniden sahiplenme ya da ele geçirme işlemi, bireysel bir 'dirilişten'[34] (*insurgence*) ziyade, toplumsal bir devrimden (*social revolution*) doğacaktır. Tarih bir kez daha sınıf savaşlarına sahne olacak, işçiler ile sermaye sahipleri arasındaki çatışmadan, kapitalizmin sonu ve komünist toplum çıkacaktır.

Marksizm'in Uluslararası İlişkiler Teorileri'ne yansımaları

Karl Marx'ın ve ardıllarının teorileri şüphe yok ki bugün uluslar-arası olarak adlandırılan sisteme, onun sorunlarına, çatışmalarına veya olası geleceğine odaklanmadı. Her şeyden önce bir analiz birimi olarak 'ulus' kavramı, Marksist literatür ile yapısal bir çelişki içerdiğinden,[35] uluslar-arası kavramı ile Marksizm'in yollarının kesişmesi neredeyse bir asra yakın bir süre aldı.[36]

İki grup arasındaki bu zoraki birliğin geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorileri açısından gerekçeleri, bu kitabın önceki bölümlerinde ayrıntılarıyla tartışıldı.[37] Her şeyden önce Marksizm'in 'bir Amerikan sosyal bilimi'[38] olan Uluslararası İlişkiler'e girişi, Soğuk Savaş'ın tam ortasında, tam da öteki kutupta konuşlanmış olma özelliği ile elbette geç gerçekleşecek belki de asla görülemeyecekti. Bunun ötesinde, Marksizm'in tarihsel materyalist yöntemi, 1960'lardan itibaren Uluslararası İlişkiler'e dâhil olan metodolojik gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasına[39] da tümüyle uzaktı. Realist Teo-

33 *A.g.e.*, s. 112.

34 Max Stirner, *The Ego and Its Own*, der. David Leopold, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

35 Ferhan Umruk, *Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihanı*, Versus, İstanbul, 2007, s. 35-38.

36 Atila Eralp, "Hegemonya", Atila Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İletişim, İstanbul, 2006, s. 167 (155-181).

37 Ayrıca bkz. Mark Rupert, "Marxism and Critical Theory", Tim Dunne vd. (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 158-159 (157-176).

38 Stanley Hoffman, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, cilt 106, no. 3, 1977, s. 41-60.

39 Oktay F. Tanrısever, "Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması", Atila Eralp vd. (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim, İstanbul, 2006, s. 89-129.

ri ve Liberal Teori'nin uluslararası siyasetin temel aktörü olarak (ulus-)devletlere yoğunlaşıyor olmaları, Marksizm'in üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan sınıf savaşlarını tarihin ana taşıyıcıları olarak gören anlayışı ile çelişiyordu.[40] Marksizm'e göre devlet, ancak tahakküm sahibi grupların çıkarlarını koruyan bir üstyapı aracı olabilirdi. Oysa hem Realizm'de hem de Liberalizm'de devletlerin –farklı noktalarda temellendirilen– güç ve çıkar ilişkilerini analiz etmek esastı. Marksizm'de tercih edilen ise devletlerin çıkarlarına değil, devletleri kendi çıkarlarına göre yönlendiren sermaye sahibi sınıfa odaklanmaktı. Realizm'in bir analiz nesnesi yapmaktan uzak tuttuğu, Liberalizm'in ise devletten ayrı sivil bir alan olarak ele almayı benimsediği toplumsal üretim ilişkileri Marksizm'in merkezinde yer alıyordu. Bu nedenle Marksizm savaş, çıkar, denge gibi 'yüksek siyaset' (*high politics*) meseleleriyle değil, 'alçak siyaset' (*low politics*) meseleleriyle Uluslararası İlişkiler literatürüne giriş yaptı. Zira Marksizm'in bu literatüre adımını attığı 1970'ler; Amerikan hegemonyasının sarsıldığı, Bretton-Woods sisteminin çöktüğü, petrol krizlerinin ve ekonomik krizlerin küresel çapta hissedildiği, neredeyse tüm Avrupa'yı ve Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) sarsan bir işçi-öğrenci ayaklanması dalgasının hemen ardından gelen ve ulus-devletlerin hem meşruiyetlerinin hem de egemenliklerinin sorgulanmaya başladığı bir dönem olmuştu. Bir başka deyişle, dönemin Uluslararası İlişkiler literatürünün öngöremediği, teorik açıdan temellendiremediği ve olan biteni açıklamada eksik kaldığı kısımları, yeni bir teoriye acilen ihtiyaç duyuyordu. Nitekim Vendulka Kubálková ve Albert Cruickshank'in Uluslararası İlişkiler ile Marksizm'i harmanlayan öncü çalışmaları,[41] hemen bu dönemin ardından geliyor, bilhassa Realizm ve Liberalizm'in teorik zayıflıklarını ortaya koyuyordu.[42]

Oysa Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'da yalnızca bir toplumu, bir devleti ve hatta bir toplumsal sınıfı hedef almadan, çağrılarını dünyanın tüm işçilerine yöneltiyor, devletin uluslar-arası sınırlar çizmesini reddediyor, bu anlamda açıkça 'küresel' bir çağrı yapıyordu: "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!"[43] İşte bu çerçevede, Marksizm'in –onu doğrudan hedef almasa da– bugünkü Uluslararası İlişkiler çalışmalarına benzer olarak nitelendirilebilecek ilk katkısı, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında

40 İbrahim S. Canbolat, "Marksizm ve Uluslararası İlişkiler", İdris Bal (der.), *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Lalezar, Ankara, 2006, s. 77-78 (77-105).

41 Vendulka Kubálková ve Albert Cruickshank, *Marxism-Leni ism and the Theory of International Relations*, Routledge, Londra, 1980; ve Vendulka Kubálková ve Albert Cruickshank, *Marxism and International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 1989.

42 Fred Halliday, "Vigilantism in International Relations: Kubálková, Cruickshank and Marxist Theory", *Review of International Studies*, cilt 13, no. 3, 1987, s. 163-176.

43 Marx ve Engels, *Konümist Parti Manifestosu*, s. 42.

gitgide popüler bir hal alan Emperyalizm (*Imperialism*) tartışmaları oluyordu.

Emperyalizm tartışmaları

Emperyalizm kavramı, farklı Marksist yaklaşımlarca değerlendirildiğinde bile, "dünya çapındaki tüm kapitalizm tarihi bağlamında"[44] ele alınmalı ve geçmişi de genellikle 15. yüzyılda başlayan Batı 'medeniyetinin' tahakkümünün küresel yayılımına dayandırılmaktadır. Coğrâfi Keşifler ve Sanayi Devrimi sayesinde gitgide dünyanın daha fazla ve daha farklı köşelerine ulaşma ve oralarda 'yerleşme' fırsatı bulan Batı medeniyeti, diğer medeniyetler ve toplumlar üzerinde önce ekonomik, ardından da üstyapı ile ilgili (siyasi, kültürel, ideolojik) üstünlüğünü kabul ettirmiş ve bugün bildiğimiz anlamdaki 'uluslararası sistemin' ilk inşasını gerçekleştirmiştir.[45] Bu anlamda düşünüldüğünde emperyalizm, Avrupa kıtasındaki modern devletlerin, küresel ölçekte sürdürdükleri 'üretim araçlarını (hammadde, işgücü vb.) elde etme' amaçlı mücadelelerinin/rekabetlerinin genel adıdır ve bu anlamda yukarıda bahsedilen artı-değer akışına bağımlı sömürünün bu ölçeğe geçiş aşamasını anlatmaktadır.

Emperyalizme neden olan esas faktörler nelerdir? Bu soruya teorik bir yanıt arayan ilk isim, aslında bir liberal olan İngiliz tarihçi John A. Hobson olmuştur. Hobson'a göre, ulusçuluk sonrası ortaya çıkan modern devletlerin kapitalist karakteri, kendi aralarında oluşturacakları –egemenlik anlamında eşitlik ilkesine dayalı– bir uluslararasıcılığı değil, kapitalist üretim anlamında güçlünün diğerleri üzerinde tahakküm kuracağı bir emperyalizmi ortaya çıkarmıştır.[46] Bunun altında yatan ana faktör ise kapitalizmin kendisine sürekli genişleyecek pazarlar arama refleksi olmuştur. Yeni pazarlar bulma çabası ve sürekli artan rekabet, kapitalizmin bir kez daha aşırı-üretim (aslında "eksik tüketim"[47]) krizleriyle baş başa kalması nedeniyle, ülkeleri sömürgeciliğe (*colonialism*) itmiş, sömürgecilik sonunda doğan savaşların yıkıcılığı ile tüm uluslar-arası sistemde hissedilmiştir.

Hobson'ın bu öncü çalışması, Marksist yazarlar arasında da hemen ilgi çekmiş, onun Liberalizm temelli iddialarına çok çeşitli yanıtlar verilmeye başlanmıştır. Bu yanıtlardan öne çıkarılması gereken ilk çalışma, Rudolf

---

44 Anthony Brewer, *Marksist Emperyalizm Teorileri: Eleştirel Bir Analiz*, çev. Cansu Aksoy, Kalkedon, İstanbul, 2011, s. 15.

45 A. Nuri Yurdusev, *International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach*, Palgrave Macmillan, Londra, 2003, s. 102-145.

46 John A. Hobson, *Imperialism: A Study*, Cosimo, New York, 2005, s. 3-13.

47 Brewer, *Marksist Emperyalizm Teorileri*, s. 87.

Hilferding'in *Finans Kapital*'idir.[48] Hilferding'in Marksist emperyalizm perspektifine ilk katkısı, Hobson'ın pek de üzerinde durmadığı, küresel alanda 'dolaşan sermayenin' niteliği ile ilgilidir. Hobson'da ana aktör, aşırı-üretimi dengeleyebilmek için pazarlar arayan devletler ve onların rakip 'emperyalizmleri' iken, Hilferding bu rolü sanayi sermayesinin daha fazla kredi alabilmek için gitgide emir kulu haline geldiği banka sermayesi ile ilişkisinden doğan küresel 'finans-kapital'e devreder. Banka sermayesi ile sanayi sermayesinin bu yakınlaşması, devletleri baş aktör konumundan birer üstyapı aracı haline dönüştürmüş ve anonim şirketlerin (modern tekellerin) oluşumunu gerçekleştirmiştir.

> [Bu durum,] içeride, korumacılığın (yüksek tarifeler ve kotalar) yabancı rekabeti engellediği, fiyatların dünya-pazarları ve kontrol edilen denizaşırı bölgeler seviyesinin üzerine çıkmasına izin verdiği... [bir ortam yaratırken]; uluslararası alanda hammadde ihtiyacı, yeni ihracat pazarları arayışı ve sermaye ihracatı ile kolonilerin siyasi-askerî kontrolünü talep eden bir imparatorluk oluşumunu, dünya pazarının bölgeselleştirilmesini ve rakip ulusal blokların ortaya çıkmasını sağlamıştır.[49]

Böylelikle kapitalist liberal devlet anlayışının yerini, dışta bir ekonomi bölgesi yaratma odaklı ve sömürgeci; içte ise tekeller adına vergileri garantilemesi gereken korumacı devlet anlayışı almıştır.

Küresel alanda dolaşan sermayenin niteliğinden çok, onun birikme biçimlerine odaklanan Rosa Luxemburg'a göre ise emperyalizm, hâlihazırda kapitalist üretim ilişkilerinin oturmuş olduğu toplumlarda ortaya çıkan aşırı birikimin, henüz kapitalizme geçişini tamamlayamamış –'dışarıdaki'– toplumlar üzerinde yaratmış olduğu rekabetin siyasal dışavurumudur.[50] Bir başka deyişle, "Luxemburg, kapitalizmin aslen kapitalizm-öncesi ekonomik oluşumlar ile çevrelendiği ve rekabetçi baskıların, kapitalist şirketleri ve kapitalist devletleri bu 'dışarıdaki' ekonomilerle sonuçta onları yok etmek amacı olarak ticaret yapma zorunda bıraktığı"[51] iddiasında bulunur. Buna göre 'kapitalist propaganda' ve eşitsiz değişim, kapitalist olmayan ekonomileri de zamanla kapitalist hale getirecek ve bir anlamda onları dünya sahnesinden silerken, aslında aynı zamanda (dış pazarlara yönelik) ihtiyacını karşıladığı kapitalist genişleme sürecine de istemeden son vermiş olacaktır. Bu süreçte sermaye sahiplerince yönlendirilen devletler tarafından kullanılacak güç ve

48 Rudolf Hilferding, *Finans Kapital: Cilt I*, çev. Yılmaz Öner, Belge, İstanbul, 1995.

49 Benno Teschke, "Marxism", Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 167 (163-187).

50 Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, çev. Tayfun Ertan, Belge, İstanbul, 2004.

51 Brewer, *Marksist Emperyalizm Teorileri*, s. 70.

aşırı rekabet hali, dünyayı felaketlere sürüklerken, kapitalizmin yıkıcılığını da gözler önüne sermiş olacaktır.

Nikolai Bukharin, Luxemburg tarafından öne sürülen kapitalizmin (kapitalist-olmayan) dış pazarlar olmadan birikimini gerçekleştiremeyeceğine yönelik iddiayı çürütecek ve yeniden yapılandıracak ek bir siyasi/ideolojik emperyalizm tanımı ortaya koyar.[52] Buna göre, Hilderfing'in de sözünü ettiği sermayenin tekelleşmesi ve küresel anlamda genişletilmesi sürecinin hem 'uluslararasılaştırılma' boyutu hem de 'ulusallaştırma' boyutu vardır.[53] Kapitalist rekabet, ilk olarak, ulusal alanda merkezîleşir ve küresel bir rekabetin boğucu ve yok edici sertliği ile uğraşmak zorunda kalmayacak hale gelir. Üzerinde uzmanlaşılmış (*specialization*) bir alanda yapılan bu rekabet, ulusal kapitalist ekonominin, dünya ekonomik sistemine dâhil olmasını ve oradaki pozisyonunu belirler. Hammadde, coğrafya, bölgesellik gibi çeşitli faktörlerin belirlediği bu uzmanlaşma sürecinden uluslararası alanda 'işbölümü' doğar. Uluslararası rekabet, bu işbölümünden pay kapma amacına doğru saptıkça, sermaye ihracatı da uluslararası bir boyuta ulaşır. Uluslararası boyutta yaşanan karşılıklı etkileşim sayesinde ulusdevletler birer ulusal-pazara dönüşmüş olur. Bu ulusal-pazarların kontrolü ise çoğunlukla belli sayıdaki sektörde öne çıkan oligopoller veya monopollerce sağlanır. "Bunun akabinde dünya kapitalizmi, dünya üretim sistemi şu durumun varlığını kabullenir: Bir yanda birkaç birleşmiş, organize olmuş ekonomik topluluk ('büyük medeni güçler'), diğer yanda ise yarı tarımsal ya da bütünüyle tarımsal sistemleriyle azgelişmiş ülkelerin oluşturduğu çevre."[54]

Bukharin'in bu görüşleri Vladimir I. Lenin tarafından Marksist literatürün gündemine getirilmiştir. Lenin, Bukharin'in aksine emperyalizmi siyasi/ideolojik bir olgu olarak kavramıyor olsa da, ondan ödünç aldığı şekilde, emperyalizmi kapitalist üretim süreçlerinde bir 'aşama' –hem de kapitalizmin 'en yüksek aşaması'– olarak aktarmaktadır.[55] Bu aşamada yaşanan olaylar ise beş adımda anlatılır:

1. Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır;

---

52 Nikolai I. Bukharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, çev. Uğur S. Akalın, Kalkedon, İstanbul, 2009.

53 Brewer, *Marksist Emperyalizm Teorileri*, s. 125.

54 Bukharin'den aktaran: *A.g.e.*, s. 128.

55 Vladimir I. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, Sol, Ankara, 2009.

2. Banka sermayesi [sanayi sermayesiyle] kaynaşmış ve bu [finans kapital] temel üzerinde bir [finansal-]oligarşi yaratılmıştır;
3. Sermaye ihracı, meta ihracından ayrı olarak, özel bir önem kazanmıştır;
4. Dünyayı aralarında bölüşen uluslararası tekelci kapitalist birlikler kurulmuştur;
5. En büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır.[56]

Lenin'in bu tanımı bu noktaya kadar tartışılan Hobson, Hilderfing ve Bukharin'in iddialarının adeta bir özetidir. Lenin, bu özetin ötesine, sermaye ihracatını azgelişmiş (ya da kapitalist gelişmesini tamamlamamış) ülkelere doğru gerçekleştiren gelişmiş ülkeleri birer 'asalak', emperyalizmi de bir 'asalaklık' olarak tanımladığı noktalarda geçmeyi başarır.[57] Bu asalaklık, zaman içerisinde ulusal finans kapital gruplarının gitgide artan güçleri ile kendilerini özdeşleştiren işçi gruplarının oluşturacakları, rüşvet temelli ve metropoliten bir 'emek aristokrasisine'[58] (*labor aristocracy*) dahi yol açabilecektir. Lenin'in şiddetle savunduğu bir başka argüman ise emperyalizmin hiçbir biçiminin hiçbir zaman 'barış yanlısı' olamayacağı ve dünya işçilerine kendi aralarında birleşip bir 'karşı-devrim' fırsatı veremeyeceğidir. Bu argüman, Karl Kautsky'nin barış yanlısı olarak tanıttığı "ultra-emperyalizm"[59] kavramının doğrudan bir eleştirisidir. Lenin, ulusal rekabetlerin yıkıcılığı yerine uluslararası büyük güçlerin kendi aralarında yapacakları bir ittifakla, adeta ortaklaşa bir biçimde yürütülecek olan sömürü politikalarının küresel barışı getireceği düşüncesine tümüyle karşı çıkmaktadır.[60] Bu anlamda Lenin'in ultra-emperyalizm eleştirisinin, bu kitapta yer verilen Demokratik Barış Teorileri ve küreselleşme argümanları ile karşılaştırılması yerinde olacaktır.

Modernleşme teorileri vs. Bağımlılık Teorisi

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde pek çok sömürge bağımsızlığını kazanmıştır. Bu eski sömürge devletleri, gelişmişlik konusunda Batı dünyası ile aralarında açılan sosyo-ekonomik uçurumu, iktisadi kalkınma ile kapatmayı hedeflemiş ve yol gösterici yaklaşımlara kucak açmıştı. Bu dönemde Klasik

56 *A.g.e.*, s. 100-101.

57 Brewer, *Marksist Emperyalizm Teorileri*, s. 134-135.

58 Benno Teschke, "Marxism", Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 167 (163-187).

59 Karl Kautsky, "Ultra Imperialism", Eylül 1914, http://www.marxists.org/archive/kautsky/1914/09/ultra-imp.htm (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2013).

60 Brewer, *Marksist Emperyalizm Teorileri*, s. 142-146.

Liberal Teori'nin uzantısı olarak Modernleşme (*Modernisation*) Teorileri'nin tavsiyeleri baskın biçimde takip edildi ve pratiğe döküldü.

Bu yaklaşıma göre, azgelişmiş ülkeler ancak ve ancak gelişmiş ülkelerin geçtiği yolların benzerlerini takip etmeleri, karşılaştırmalı üstünlüğe (*comparative advantage*) sahip oldukları ürünlere odaklandıkları ve küresel ölçekte serbest ticaret prensiplerine uydukları takdirde istedikleri kalkınma düzeylerine yaklaşabilirlerdi.[61] Ne var ki bu, gelişmiş ülkelerin daha önce geçtikleri aşamalardan aynı ölçüde geçmeden mümkün değildi ve daha önemlisi, azgelişmiş ülkelerin kalkınmada geri kalmış olmalarının temel nedeni de henüz bu aşamalardan geçmemiş olmalarıydı.[62] W.W. Rostow'a göre bu aşamalar sırasıyla geleneksel ekonomi (*traditional economy*), bilimsel yöntem ve teknolojilerin uygulanması ile yükselişe geçiş (*transition to take-off*), takip eden sermaye birikimi ve erken sanayileşmenin gerçekleştiği yükseliş (*take-off*), kitlelerin yaşam standardının hâlâ düşük ancak sanayileşmenin ileri olduğu olgunlaşmaya ilerleme (*the drive to maturity*) ve son olarak da yüksek tüketim (*high consumption*) dönemleriydi.[63]

Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ki bu grubu bu şekilde adlandırmak da determinist ve iyimser yaklaşımın bir sonucuydu, mutlaka bu aşamaları geçmeliydi. Ancak bu geçişi ne hızla gerçekleştirecekleri değişkenlik gösterebilirdi. Öyle ki, bu ülkelerin yeni dönemde geri kalmış olmaları aslında onlara birtakım avantajlar da sunuyordu (*advantages of backwardness*). Buna göre bu ülkeler gelişmiş ülkelerin kalkınma yolunda yaptıkları yanlışlardan kaçınabilirler, onların hatalarından ders alabilirlerdi. Öte yandan gelişmiş ülkeler, azgelişmiş ülkelere yaptıkları maddi yardımlarla, yabancı yatırımlar sayesinde gerçekleşen teknoloji transferleri, sermaye ve *know-how* akışıyla onların işlerini kolaylaştırma ve bu geçiş sürecini hızlandırma rolünü oynamakla 'görevli' olacaklardı.[64]

Bu noktada görmekteyiz ki, Modernleşme Teorileri bu iyimser kalkınma sürecine engel olacak derin yapısal faktörlerin varlığını ve tam da bu uluslararası modernleşme yapısının, ya da küreselleşmenin, bu engelin ta kendisi olabileceğini yok saymaktaydı.[65] Bu konuda en büyük eleştiri, geri kalmışlıkta küresel ekonomi politiğin önemi yaklaşımlarını Bağımlılık Teori-

---

61 Gabriel Almond ve G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Little Brown, Boston, 1966, s. 348.

62 Daniel Chirot ve Thomas Hall, "World-System Theory", *Annual Review of Sociology*, cilt 8, no. 1, 1982, s. 82 (81-106).

63 Walt W. Rostow, The *Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge, 1960, s. 179.

64 Chirot ve Hall, "World-System Theory", s. 83.

65 *A.g.e.*, s. 84.

si (*Dependency Theory*) olarak adlandıran bir grup (*Dependencistas*) tarafından ortaya kondu. Bu yaklaşımın rafine edilerek dünyaya yayılması, Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nun (ECLA) 1948'den 1962'ye dek başkanlığını yürüten Raúl Prebish ve daha sonraları Andre Gunder Frank[66] tarafından gerçekleştirildi. Bağımlılık Teorisi genel olarak Latin Amerika kökenli bir düşünce geleneği olmasına rağmen, Mısırlı ekonomist Samir Amin de farklı ülkelere uygulanışını ele almasıyla geleneğin önemli isimlerindendir.[67]

Her ne kadar birtakım yazarlar kültürel veya siyasal bağımlılık kavramlarına odaklanıyorlarsa da, bağımlılık kavramının özü Leninci Emperyalizm Teorileri'ne ve temeli iktisadi ilişkilere dayanır.[68] Ancak, yine de özellikle temel aktörlerin devletler olması, sistemin anarşik yapısı ve hepsinden önemlisi işbirliğinin sıfır toplamlı olduğu vurgusuyla Neomarksist Yapısalcı yaklaşımının yanı sıra, Realist ya da Merkantilist yaklaşımlarla da büyük ortaklıklar barındırır. Bu etkinin bir başka göstergesi de Bağımlılık Teorisi'nin tarihsel kökenlerine inildiğinde kendini gösterir ve sanılanın aksine bu yaklaşımın çıkış noktasını oluşturan söylemler, az bilinmekle beraber, ilk olarak Latin Amerika'da değil Romanya'da sağ görüşlü milliyetçi entelektüellerce dile getirilmiştir. Örneğin, 1931 yılında yayınlanan Romanyalı sağcı entelektüel Mihail Manoilescu'nun *Korumacılık ve Uluslararası Ticaret Teorisi* adlı kitabında, David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük kavramına ciddi eleştiriler getirmiş ve bu yaklaşımın kalkınma önünde ne gibi engeller oluşturduğunu ortaya koymuştur.[69] Portekiz'in kalkınabilmesi için dünya piyasalarından kendini çekmesi gerektiğini öne süren Manoilescu, öte yandan dar sınıf menfaatlerini ve kapitalist dünya ekonomisini saf dışı bırakmak için Mussolini tarzı bir faşist ekonomiyi savunmuş ve hem Doğu ve Güney Avrupa'da hem de Latin Amerika'da oldukça fazla sayıda taraftar bulmuştur.[70]

Bugün anladığımız anlamdaki Bağımlılık Teorisi ise 1940'lardan itibaren Latin Amerika'da gelişmeye başlamıştır. Prebish ve onun ECLA'daki takipçileri, serbest ticarete karşı olan tutumlarını, Marksist sınıflararası çatışma-

66 Andre G. Frank, "The Development of Underdevelopment", Robert Rhodes (der.), *Imperialism and Underdevelopment: A Reader*, Monthly Review Press, New York, 1971, s. 4-17.

67 Samir Amin, *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, çev. Semih Lim, Kaynak, İstanbul, 1997.

68 Robert R. Kaufman vd., "A Preliminary Test of the Theory of Dependency", *Comparative Politics*, cilt 7, no. 3, 1975, s. 303-330.

69 Chirot ve Hall, "World-System Theory", s. 89.

70 Phillip C. Schmitter, "Still the Century of Corporatism?", *The Review of Politics*, cilt 36, no. 1, 1974, s. 85-131; ve Phillip C. Schmitter, "Reflections on Mihail Manoilescu and the Political Consequences of Delayed-Dependent Development on the Periphery of Western Europe", Kenneth Jowitt (der.), *Social Change in Romania, 1860-1940: A Debate on Development in A European Nation*, Institution of International Studies, Berkeley, 1978, s. 117-139.

yı ülkeler arası düzeye yükselterek temellendirmişlerdir.[71] Kalkınmayı uluslararası sistemin ekonomik ve siyasal yapısının ve ülkelerin bu yapıya entegrasyon şeklinin bir fonksiyonu olarak gören bu yaklaşım, az-gelişmiş Güney (veya çevre) ülkelerinin, gelişmiş Kuzey (veya merkez) ülkelerine bu yapı içerisindeki tek yönlü bağımlılık ilişkisine dikkat çekmektedir. Buna göre, sömürgecilik döneminde ortaya çıkan üretim yapısının bir sonucu olan bu tek yönlü bağımlılık, bir başka deyişle artı-değerin tek yönlü akışı, sömürgecilik sonrasında uluslararası ticaret sayesinde devam etmektedir.

Bu tek yönlü akışın iki önemli sonucu vardır. İlki, 1930 sonrası döneminin sanayileşmesi Güney'in Kuzey'e bağımlılığını azaltmak şöyle dursun, dünya ekonomik yapısındaki bağımlılık durumunu iyice pekiştirmiştir.[72] İkincisiyse, merkezin sanayileşmesini ve çevrenin azgelişmişliğini anlamak için, ülkeler arası işbölümünün ve her ülkeye düşen ürünler skalasının değerlendirilmesi zorunlu bir hale gelmiştir.[73] Buna göre sömürünün sürdürülmesinin temelinde, bu teorinin takipçilerinden Hans Singer ve Raul Prebisch'in öne sürdüğü Singer-Prebisch tezi gereğince, zaten Kuzey tarafından belirlenen ticaret hadleri (*terms of trade*) zamanla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları tarım ürününü satan ülkelerin aleyhine bozulmakta, bu ülkeler sattıkları tarım ürünleriyle gittikçe daha az sınai ürün alabilir hale gelmektedirler.[74] Öte yandan bu ülkeler düşük katma değerle ürettikleri tarım ürünlerinde vazgeçilmez değillerdir. Çok sayıda azgelişmiş ülke benzer ürünlerde yoğunlaştığından, rekabet artmakta, fiyatlar düşmekte ve bu durum Kuzey ülkeleri ile Güney arasında karşılıklı bağımlılığa engel olmaktadır. Böylece, Güney'in Kuzey'e bağımlılığını, asimetrik hale getirmektedir.[75] Bu sürecin kurbanlarıysa hiç şüphesiz ki azgelişmiş ülkelerin fakir halkları olmaktadır. Elbette bu tezin ortaya koyduğu gibi 1920'lerde ve 1930'larda Büyük Buhran ile birlikte ciddi düşüşe uğrayan emtia fiyatlarının, Latin Amerika'nın ihracata dayalı ekonomilerini harap etmesindeki rolü yadsınmamalıdır.[76]

Tüm bu sebeplerden dolayı, Modernleşme Teorileri'nin aksine Bağımlılık Teorisi azgelişmişliğin geleceği konusunda pek de iyimser tahminlerde bulunmamaktadır. Bir başka deyişle, Kuzey'in zenginleşmesinin temelinde Güney'in fakirleşmesi ve bağımlı olması gerekmiştir ve bu şekilde bir

---

71 Daniel Yergin ve Joseph Stanislaw, *The Commanding Heights: The Battle for World Economy*, Simon and Schuster, New York, 2002, s. 235.

72 Kaufman vd., "A Preliminary Test", s. 305.

73 Frank, "The Development of Underdevelopment", s. 9-10.

74 Yergin ve Stanislaw, *The Commanding Heights*, s. 235.

75 http://udel.edu/~jdeiner/depend.html (Erişim Tarihi: 23 Temmuz 2013).

76 Yergin ve Stanislaw, *The Commanding Heights*, s. 235.

bağımlılık olmaksızın Kuzey'in zenginliğinin sürdürülebilmesi düşünülemez.[77] Ancak, bu açıdan bakıldığında, Güney'in azgelişmişliği geçmişteki emperyalizmin bir sonucu olduğu gibi, bugünkü üretim ilişkileri modelini dayatan emperyalist şekliyle de sürdürülmektedir.[78] Modernleşme Teorileri'nin ortaya koyduğu kalkınma reçeteleri ise bu yapının içinde işe yaramaz hale gelmektedir. Buna göre, geri kalmışlığın pek de avantajı yoktur; zira ilk olarak, iktisadi kalkınmasını 18. ve 19. yüzyıllarda tamamlayan ülkelerin neredeyse tamamı sömürgelerinden ucuz hammadde ve işgücü elde etmiş, bu da onların sermaye birikiminde ve kalkınmasında büyük rol oynamıştır.[79] Günümüzde azgelişmiş ülkelerin böyle bir alternatifi olmadığı aşikârdır. Öte yandan, o dönemlerde sanayileşmeyi ve teknolojik gelişimi eş zamanlı biçimde gerçekleştiren bugünün kalkınmış devletleri, serbest bir piyasa içerisinde rekabet etmemiş, hem içeride hem de dışarıda kendi çıkarları dışında bir parametreyle uğraşmak durumunda kalmamışlardır. Oysa bugünün azgelişmiş ülkeleri, hammaddelerini ve tarım ürünlerini satmak ve yabancı yatırımı kendilerine çekmek için sürekli bir rekabet halinde olmak zorundadır. Bu da onları asgari ücretler, sosyal politikalar, işçi güvenliği ve çevre standartları konusunda türlü tavizler vermeye ve sürdürülebilirlik açısından ciddi endişeler uyandıran dibe doğru bir yarışa (*race to the bottom*) girmeye yönlendirmektedir.

Diğer yandan, Kuzey ülkeleri eriştikleri zenginliği koruyabilmek için bu sömürü ilişkisini sürdürmek zorundadır ve bu da Güney ülkeleri için azgelişmişliği daimi kılmaktadır. Dünya ticaretine entegrasyonlarının şekli itibariyle, azgelişmiş ülkeler gelişmişlere ucuz hammadde ve işgücü sunmakla kalmayıp büyük nüfusları sayesinde özellikle eski teknoloji ile üretilmiş ve modası geçmiş endüstriyel ürünler pazarı sağlamaktadır. Kuzey ülkeleri bu bağımlılığı, Güney'in medya, bankacılık ve finans, eğitim, spor, kültür-sanat ve insan kaynakları gibi sektörlerine yön vererek, bu ülkeleri iktisadi ve siyasi olarak kendilerine bağımlı kılarak sağlar.[80] Bu durumda, denebilir ki, merkez ülkeler çevre ülkelere, dünya sistemdeki üstünlüklerini yeniden üretebilmek için sürekli bir *ekonomik yaptırım* uygular.[81] Bu bağlamda mer-

77 Kaufman vd., "A Preliminary Test", s. 307.

78 Tony Smith, "The Underdevelopment of Development Literature: The Case of Dependency Theory", *World Politics*, cilt 31, no. 2, 1979. s. 248 (247-288).

79 Andre G. Frank, *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, Monthly Review Press, New York, 1969, s. 409.

80 Kuzey ülkeleri, Güney'i bu tip uygulamalarla kontrol edemedikleri durumda ise askerî güçlerini kullanabilir, liberal piyasa yanlısı otoriter rejimleri ve askerî darbeleri destekler. Bağımlılık teorisyenlerine göre Latin Amerika'da pek çok otoriter rejim, Amerikan müdahaleciliğiyle bu şekilde desteklenmiştir.

81 Fernando H. Cardoso ve Faletto Enzo, *Dependency and Development in Latin America*, çev. Marjory M. Urguidy, University of California Press, California, 1979.

kez ülkelerin çevre ülkelere yaptıkları ekonomik yardımlar da çevre ülkelerin menfaati için değil, onları merkez ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda 'sabitlemek' için yapılmıştır.

Buna göre azgelişmiş ülkeler düşük gelir getiren hammadde ürünlerinin ihracatından kaçınmalı ve bu yolda yabancı yatırımı kısıtlamalıdır.[82] Bu ülkeler hammaddelerini yüksek katma değerli işlenmiş ürünlere dönüştürmelidir ve ihracat yapabilmeleri için iç piyasada ihtiyaç duyulandan daha fazlasını üretmelidirler. Elbette bu süreç, ithalatın tarifeler, gümrük vergileri ve kotalar aracılığıyla ciddi anlamda kısıtlanmasını ve gereğinde hammadde pazarının kamulaştırılmasını öngörmektedir. Öte yandan ticarette de azgelişmiş ülkeler bağımlılıklarını arttıracak oluşumlardan kaçınmalı, mümkün olduğunca kendileri gibi Güney ülkeleriyle ticaret yapmalıdırlar.[83] Son yıllarda bazı Uzakdoğu ülkeleri ya da Hindistan gibi ülkelerdeki gelişmelere bağlı olarak Bağımlılık Teorisi'nin popülaritesinde bir düşüş olsa da, hâlihazırda yaygın olarak kullanılan 'adil ticaret' (*fair trade*) ya da 'yoksulluğu tarihe göm' (*make poverty history*) gibi kampanyalar ve sloganlar, kökenlerini Bağımlılık Teorisi'nden almaktadır.

Dünya-Sistemleri Teorisi

Bağımlılık Teorisi, 1960'lı ve 70'li yıllarda Latin Amerika, Güney Avrupa, Asya'nın bir bölümü ve Afrika'da büyük yankı bulurken, özellikle 1970'lerden itibaren yöntemsel ve ampirik açılardan çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Öncelikle ticarete açık birkaç ülkenin zenginleşmesi (Asya Kaplanları örneği) ve yeni bir orta sınıf ülke grubu oluşturması, Bağımlılık Teorisi'nin statik Kuzey-Güney bağlamına ve serbest ticareti sömürü ile eşitleyen denklemine ters düşüyordu. Öte yandan, korumacılık yapan ülkeler de sürekli yüksek kalkınma oranlarına sahip değildi. Immanuel Wallerstein'ın Dünya-Sistemleri Teorisi, Bağımlılık Okulu'nun yanıtlayamadığı veya yöntemsel olarak kalkınma düzeylerini tahmin edebilme konusunda yetersiz kaldığı konulara cevap aramaktadır.

Dünya-Sistemleri analizi, dünya tarihini ve sosyal değişimi açıklamayı amaçlayan, temelleri sosyolojide olan çok-disiplinli ve makro-ölçekli bir yaklaşımdır. Temel olarak Modernleşme Teorileri'ne, ulus-devlet yerine analiz birimi olarak dünya-sistemini vurgulayarak karşı çıkar. Bağımlılık Teorisi'nin rafine edilmiş ve pozitifleştirilmiş şekli olarak niteleyebileceğimiz bu yaklaşım da, Uluslararası İlişkiler'in aktör-ötesi yapısını önemser ve ül-

82 Kaufman vd., "A Preliminary Test", s. 305.

83 Paul A. Baran, *The Political Economy of Growth*, Monthly Review Press, New York, 1957, s. 22-23 ve 41-42.

kelerin davranışlarını bu yapı içerisinde birbiriyle ilişkili olarak algılar. Ancak Bağımlılık Teorisi'nin aksine bu yapının birimlerinde ve geçer akçelerinde değişim mümkün görülür, hatta öngörülmeye çalışılır. Ulus-devleti temsil eden standart analiz birimi yerine tarihsel sistemlerin geçirilmesiyle (mini sistemler ve dünya ekonomileri, ve dünya imparatorlukları olmak üzere iki tür dünya-sistemi mevcuttur),[84] bu sistemler arasındaki değişim ihtimali kabul edilir ve değişime yol açan faktörler inceleme altına alınır.

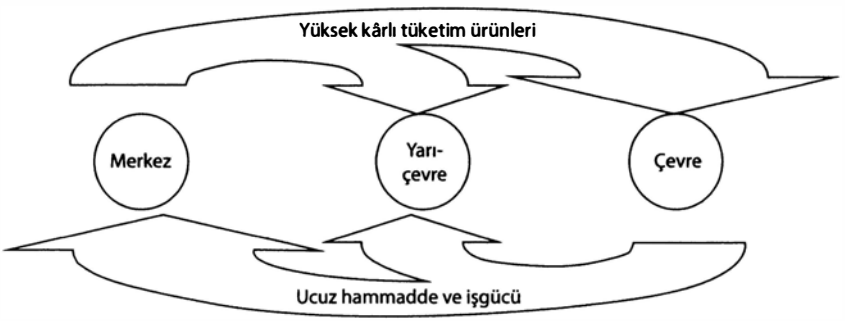
Sistemler arası değişimin yanı sıra, Bağımlılık Teorisi'ndeki merkez ve çevre ülkelere ek olarak, Dünya-Sistemleri Teorisi merkez tarafından sömürülen ancak aynı zamanda çevreyi sömürebilen, yeri geldiğinde merkez adına çevre ülkelere jandarmalık yapabilen bir üçüncü grup ülke –yarı-çevre (*semi-periphery*)– kavramı da teorinin önemli bir öğesidir. Bu sistemin yapısını belirleyen ana etmen, pek çok farklı görevdeki ülkenin mevcudiyeti ve coğrafi bölgelere göre belirlenmiş bir hiyerarşi çerçevesinde dağılan işbölümüdür.[85] Buna göre, sistemde üretilen artı-değerin yoğunlaştığı –az sayıdaki– merkez ülke, küresel ölçekteki sermayenin asıl sahipleridir. İçeride istikrarlı politikaları, çoğunlukla beyaz-yakalı işçilerden meydana gelen üretici kuvvetleri, gelişmiş teknoloji ve sanayi merkezleri, know-how üretimleri ve güçlü orduları vardır. Merkez ülkelerin simetriğinde yer alan –çok sayıdaki– çevre ülkeler ise, merkeze ihraç edilmek üzere yoğun ölçekte hammaddeye ve/veya işgücüne sahiptir. Mavi-yakalı veya taşeron işçileri, kol gücüne dayalı sektörlerde kullanılmaktadır. İçeride oldukça istikrarsız politikaları, darbeler ve totaliter yönetimlerle anılan siyasal geçmişleri bulunmaktadır. Merkez ve çevre ülkeleri birbirine bağlayan –yine az sayıdaki– yarı-çevre ülkenin temel amacı, çevre ülkelerdeki söz konusu istikrarsızlığın küresel boyuta taşınmasını önlemek ve merkez adına çevre ülkeleri denetlemektir. Genellikle geçiş bölgelerinde yer alan yarı-çevre ülkeler, yüksek teknolojiye dayalı üretim yerine, daha düşük teknolojinin ve sanayileşmenin gerektiği sektörlere odaklanmakta, merkezden elde ettiği *know-how*'ı ve patentleri kullanarak piyasaya sunduğu ürünleri, önce kendi ülkelerinde daha sonra da çevre ülkelerde değerlendirmektedir. Geçiş bölgelerinde olmanın verdiği doğal avantaj, yarı-çevre ülkeleri iyi birer turizm ülkesi haline de getirmiştir. Orduları ve askerî teknolojileri merkez ülkeler kadar güçlenemese de, kendilerini çevrenin olası problemlerinden korumak amacıyla silahlanmış olmaları gözlemlenebilir. İç politikada göreceli de olsa istikrarlı yönetimler takip edilebilse de, orta dönemde (30-50 yıl) şiddetli iç politik çalkantıların ve iktidar değişikliklerinin görülmesi olasıdır.

---

84 Imamnuel Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, Bgst, İstanbul, 2004, s. 40.

85 Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, New York, 1974, s. 349-50.

ŞEKİL 7.1
Dünya-Sisteminde Bağımlılık İlişkileri

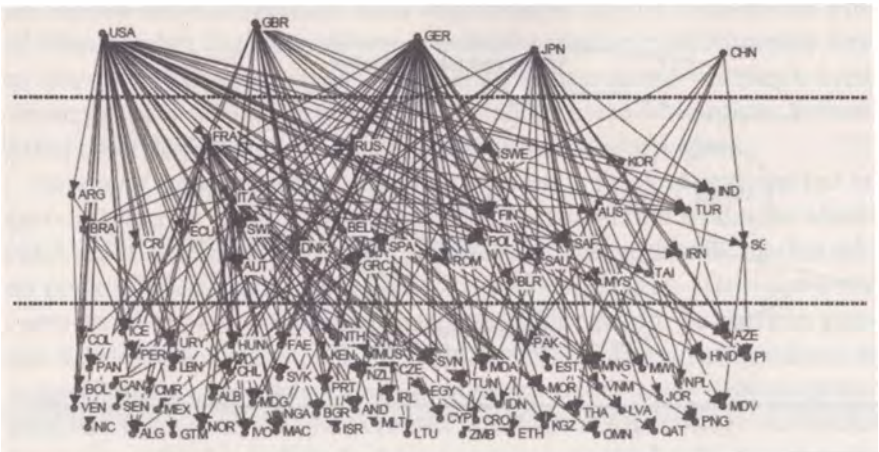

Çevre ve yarı-çevre ülkelerin merkez ülke statüsüne geçişleri, Wallerstein'a göre son beş yüz yıldır süregelen kapitalist dünya-sisteminde sıklıkla gerçekleşmez. Ancak, geçtiğimiz yüzyılda gerçekleşen savaşlar ve ekonomik dönüşümler, 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde merkezin, daha önce yarı-çevrede yer alan kıta Avrupa ülkeleri ve Japonya da içinde olmak üzere endüstrileşmiş zengin ülkelerden oluşmasına; fakir ve yeni bağımsızlığını kazanmış sömürge ülkelerin ise çevreye yayılmasına neden olmuştur.[86] Bu şekliyle Dünya-Sistemleri Teorisi çevre ve merkez arasında yarı-çevre üzerinden yapılacak olası yeni geçişleri öngörmeyi ve değişimi modellemeyi hedef alan dinamik bir kalkınma modeli ortaya koyar. Diğer yandan ise geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorileri'nin aksine, devlet yerine devlet çiftlerini (*dyads*) ve bizzat uluslararası sistemi analiz birimi olarak kabul eder. Her ne kadar Wallerstein'ın geliştirdiği model teorik bir eksene otursa da, takipçileri bu modeli niceliksel modellerle ve devletler-arası analizlerle test etmişlerdir. Bunu yaparken, bağımlılık kavramını, karşılıklı bağımlılık ve entegrasyondan net bir biçimde ayırarak, ticaret bağımlılığı, yatırım bağımlılığı, borç bağımlılığı, kaynak bağımlılığı gibi detaylı alanları ele almış ve bu alanlardaki bağımlılığın iktisadi büyüme, gelir eşitsizliği ve anayasal istikrar üzerindeki etkilerini inceleyerek teoriyi ampirik olarak test ederek, destekleyici sonuçlar bulmuşlardır.[87] Şekil 7.2'deki model, yukarıda sözü geçen bağımlılık

86 *A.g.e.*, s. 401.

87 Christopher Chase-Dunn, "The Effects of International Economic Dependence on Development and Inequality: A Cross-National Study", *American Sociological Review*, cilt 40, no. 1, 1975, s. 720-738; ve Kaufman vd., "A Preliminary Test", s. 303-330.

ŞEKİL 7.2
Hâkimiyet İlişkileri Bağlamında Dünya Hiyerarşi İlişkileri

Kaynak: Valentino Piana, "Hierarchy Structures in World Trade", *Economics Web Institute*, 2004, s. 21.

türlerine dayanarak 1998 yılında dünya-sisteminin görünümünü grafik biçimde ortaya koymaktadır.[88] Buna göre merkezi oluşturan 5 ülke ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Japonya ve Çin iken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 28 ülke yarı-çevreyi, 64 ülke de çevreyi oluşturmaktadır (bu ülkelerin tam listesi için, bkz. Tablo 7.1).

İliştirilmiş (embedded) liberalizm vs. neoliberalizm

İki dünya savaşı arası döneme damgasını vuran Büyük Buhran'ın en başta Batılı toplumlara yayılan sosyo ekonomik etkileri, birbiri içine eklemlenmeyen toplum ve sermayenin yıkıcı sonuçlarını açıkça ortaya koymuştur. Hiper-enflasyon ve yüksek işsizlikle tanışan dünya, benzer bir krizin tekrar yaşanmamasının yollarını ararken, Marksist yaklaşımlara da başvurmuştur. ABD'nin krize verdiği ilk tepki, Franklin Roosevelt'in Yeni Düzen (*New Deal*) politikalarında takip edilebilir. Büyük Buhran'ın tekrarı endişesiyle, fakir ve işsiz için finansal rahatlatma (*relief*), iktisadi hayatın tekrar normal seviyelere çekilmesi (*recovery*) ve finans sektörünün reformu (*reform*) odaklı *3R* politikaları hayata geçirilmiştir. Talep daralması kaynaklı bu kriz, sermayenin işçileri/tüketicileri alım gücünden mahrum ettiğinde gerçekleşebilecek felaketleri tüm dünyaya göstermiştir. Takip eden dönemdeki ağır sa-

88 Valentino Piana, "Hierarchy Structures in World Trade", *Economics Web Institute*, 2004, s. 17.

TABLO 7.1
1998 Yılında Dünya-Sistemi ve Ülkelerin Dağılımı

Merkez	*Yarı-Çevre*	*Çevre*	
Çin	Arjantin	Arnavutluk	Malavi
ABD	Avustralya	Cezayir	Maldivler
Almanya	Avusturya	Andorra	Malta
Japonya	Beyaz Rusya	Azerbaycan	Meksika
Birleşik Krallık	Belçika	Bolivya	Moğolistan
	Brezilya	Bulgaristan	Moritus
	Kosta Rika	Kamerun	Fas
	Danimarka	Kanada	Nepal
	Ekvator	Şili	Hollanda
	Finlandiya	Kolombiya	Yeni Zelanda
	Fransa	Hırvatistan	Nikaragua
	Yunanistan	Kıbrıs	Nijerya
	Hindistan	Çek Cumhuriyeti	Norveç
	İran	Mısır	Umman
	İtalya	Estonya	Pakistan
	Malezya	Etiyopya	Panama
	Polonya	Faroe Adaları	Papua Yeni Gine
	Güney Kore	Guatemala	Peru
	Romanya	Honduras	Filipinler
	Rusya	Macaristan	Portekiz
	Suudi Arabistan	İzlanda	Katar
	Singapur	Endonezya	Moldova
	Güney Afrika	İrlanda	Senegal
	İspanya	İsrail	Slovakya
	İsveç	Fildişi Sahili	Slovenya
	İsviçre	Ürdün	Makedonya
	Tayvan	Kenya	Tayland
	Türkiye	Kırgızistan	Tunus
		Litvanya	Uruguay
		Letonya	Venezuela
		Lübnan	Vietnam
		Madagaskar	Zambiya

Kaynak: Piana, "Hierarchy Structures in World Trade", s. 36-37.

nayi odaklı savaş ekonomisi ve işgücüne duyulan ihtiyaç da sendikaların elini hayli güçlendirmiştir. Elbette, yine aynı dönemde baş gösteren yayılmacı Sovyet 'tehdidi', tüm dünyada öne çıkan sosyal eşitlik kaygılarının teskinini kaçınılmaz kılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi döneme hâkim merkantilist politikaların çöküşü ve pozitif ticaret dengesi odaklı kur-savaşları hâlâ akıllardayken, artan uluslararası ticarete ve işbirliğine dayalı bir küresel piyasa yaratma kaygısı, Bretton-Woods sistemini doğurmuştur. İmzacı ülkeler bu sisteme dâhil olarak ulusal kurlarını Amerikan dolarına sabitleyerek para politikalarını kısıt-

larken, bir yandan ticaretlerini serbestleştirebilecekler, diğer yandan da ulusal alanda ortaya çıkan sosyal harcama taleplerini mali politikalarla karşılayabileceklerdir. 1834'te İngiliz *Poor Law*'un kaldırılmasına kadarki dönemde sosyal ve dini politikalar sayesinde birbirine yaklaşan, ancak Birinci Dünya Savaşı ile yeniden birbirinden uzaklaşan piyasa ve toplum, böylelikle tekrar birbirine 'iliştirilmiş'[89] (*embedded*) bir konuma dönecektir.[90] Bir başka deyişle, ekonomide uygulanan liberal politikaların ana koşulu, bu politikaların toplumsal korumacılığı desteklemeleridir.

İliştirilmiş Liberalizm'in ortaya çıktığı koşulları, ulus-devlet ve piyasa ilişkisi üzerinden inceleyen ilk eser, Karl Polanyi'nin 1944'te kaleme aldığı *Büyük Dönüşüm*[91] kitabıdır. Bu yaklaşımı günümüz Uluslararası İlişkiler Teorileri çerçevesinde ele alan ve kavrama isim babalığı yapan kişi, normların, fikirlerin ve kimliklerin devlet davranışı üzerindeki etkilerini inceleyen, İnşacı teorisyen John Ruggie olmuştur. İliştirilmiş Liberalizm'in iktisat alanındaki şekillendiricisiyse, 1936'da yayımlanan *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* isimli kitabıyla John Maynard Keynes'tir. Piyasanın uzun vadede kendini dengeleyeceğini savunan klasik liberallere cevaben Keynes, 'uzun vadede hepimiz ölüyüz' diyerek devletlere kısa vade politikalarda krizleri ortaya çıkaran koşulları önleyici politikalar konusunda bir yol haritası sunmuştur. Buna göre devletler büyüme dönemlerinde faizleri yükselterek piyasayı daraltmalı, resesyon dönemlerinde ise faizleri düşürerek yatırımın artmasını sağlayıp eğitim ve altyapı gibi alanlardaki yatırımlarla istihdam oranlarının düşmesine engel olmalıdır.

1960'lı ve 1970'li yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde devletin iktisadi politikalarına hâkim olacak toplumsal korumacılığa iliştirilmiş liberal model, beklenenin aksine talep azalması değil, arz azalması temelli petrol krizine kadar geniş coğrafyalarda uygulanmıştır. Ancak bu krizle baş gösteren stagflasyon, yani enflasyon ve daralmanın aynı anda görülmesi, bilhassa 1980 dönemi sonrası Milton Friedman'ın öngördüğü klasik liberal politikalara doğ-

89 "To embed" filli, bir şeyi bir başka şeyin içinde bırakmak, ona iliştirmek, onun içine gömmek veya bir parçası haline getirmek anlamına gelmektedir. "Embedded Liberalism", bu haliyle, toplumsal korumacı politikaları, liberal ekonominin hayâtî bir parçası haline getirme sürecini ifade eder. Türkçede bu eylemi birebir karşılayan bir sözcük bulunmadığından, "Embedded Liberalism", farklı kaynaklarda 'Topluma-Gömülü Liberalizm', 'İliştirilmiş Liberalizm', 'Eklemlenmiş Liberalizm', 'Örtük Liberalizm', 'Saklı Liberalizm' vb. çevirilerle ifade edilmiştir. Bu bölümün yazarları olarak, her ne kadar 'eklemlenmiş liberalizm' çevirisini fonetik açıdan daha başarılı kabul etsek de; Türkiye'de Marksist literatürü akademik bir platformda en yaygın ve saygın biçimde yansıtan *Birikim* dergisinde kullanıldığı şekliyle 'İliştirilmiş Liberalizm' çevirisini vermeyi uygun bulmaktayız.

90 John G. Ruggie, "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order", *International Organization*, cilt 36, sayı 2, 1982, s. 379-415.

91 Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, İletişim, İstanbul, 2005.

ru kaymaya neden olmuştur.[92] 2009 yılında yayımladığı *Keynes: Ustanın Dönüşü* adlı kitabıyla bu dönemi inceleyen Robert Skilesky gibi düşünürlere göre Friedmancı bu dönemin sonu 2008 finansal kriziyle gelmiştir: Söz konusu kriz, özellikle finansal piyasaları dengelemek amacıyla arttırılan devlet düzenlemeleri (regülasyonlar) ve yükselişe geçen devlet kapitalizmi ile birlikte İliştirilmiş Liberalizm'in yeniden doğuşunu işaret etmektedir.[93] Ancak yine aynı dönemde liberalleşen Çin gibi piyasaların varlığı göz önüne alındığında, aksi yönde eğilimlerin de mevcudiyeti yadsınmamalıdır.

1970 sonrasında İliştirilmiş Liberalizm'in yerini alan ve bugün hâlihazırda devam eden süreç, David Harvey tarafından, 'Neoliberal Hegemonya' olarak adlandırılmaktadır.[94] Neoliberalizm, devlet ile piyasalar arasında var olan hemen hemen tüm bağları kaldırmayı ve onu Hayekçi-liberter terminolojinin savunduğu gibi bir 'hakem' rolüne (hatta mümkünse tümüyle 'hiç'e) indirgemeyi hedeflemektedir. Bu anlamda, her ne kadar devlet korumacılığının serbest ticaret üzerinde doğrudan negatif bir etkisi saptanmamış olsa da,[95] devlet düzenlemelerinin kaldırılması, serbest ticaret önünde –ulusal sınırlar dâhil olmak üzere– her türlü mekânsal ve zamansal engelin kırılması, destekleme alımları, alt-yapı hizmetleri veya sübvansiyonlar gibi yollarla devletin piyasaya doğrudan müdahalesinin yasaklanması, kamu kurumlarının özelleştirilmesi, döviz kurlarının serbestliği ve yatırımı teşvik eden vergi reformlarının yapılması gibi noktalar Neoliberalizm'in temel doktrinleri arasında sayılmaktadır. Ancak, Harvey'ye göre Neoliberalizm'in ilk bakışta bireyin ve bireysel girişimin önüne çıkartılan devlet-odaklı yasa(k)ların yok edilmesi temelli 'bireyci' anlayışının ardında, galibi önceden –sermayedarlar olarak– belirlenmiş bir sınıf savaşı, yani yeni tür bir emperyalizm yatmaktadır.

Harvey'ye göre kapitalizmin temel hedefi, kâr birikimini sürekli kılmak ve bu uğurda karşısına çıkan doğal veya yapay tehlikeleri aşmaktır. Sınırlar, rekabet, zaman ve mekân kısıtlamaları, işçi hakları/ücretleri ve hatta tüketilemeyen aşırı-birikmiş sermaye gibi türlü sayıdaki olgu kapitalizmin düşmanlarıdır. Neoliberalizm ile birlikte sermayedar sınıf, bu düşmanları alt edecek yeni tür bir 'söylem' geliştirmiş ve adını da 'küreselleşme' koymuştur.[96] Margaret Thatcher-Ronald Reagan dönemleri ve Washington Konsensüsü saye-

92 Milton Friedman, *Capitalism and Freedom: Fourtieth Anniversary Edition*, University of Chicago Press, Illinois, 2002.

93 Robert Skidelsky, *Keynes: The Return of Master*, Public Affairs, New York, 2009, s. 101, 102 ve 116-117.

94 David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest, İstanbul, 2004, s. 53-63.

95 Susan Strange, "Protectionism and World Politics", *International Organization*, cilt 39, no. 2, 1985, s. 233-259.

96 David Harvey, *A Brief History of Neolibealism*, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 159.

sinde devlet-merkezcilik, toplumsallık ve sınıf kavramları, bugünün bireyci küreselleşme hegemonyası altında pejoratif (olumsuz) anlamlarla yüklenmiş, Harvey'nin Postmodernizm olarak adlandırdığı tüketim kültürü/sanatı ile desteklenerek[97] 'bireyin özgürlüğü' idealinin önündeki engeller olarak etiketlendirilmiştir.

Oysa küreselleşme süreci, basit anlamda sınıflararası savaşın (tarihin) küresel ölçekteki devamıdır. İşçi sınıfının tüketim kültürü yoluyla (da) birbirinden ayrılmaya çalışıldığı bu dönemde esas amaç kapitalist aşırı-birikimi, sermayeye kâr getirebilecek şekilde küresel ölçekte massedebilmektir. Harvey'nin zaman ve mekân sabiteleri (*spatial-temporal fixes*) adını verdiği çözümler, bir yandan uluslararası borsalar, kredi sistemleri, uzun vadeli dış yatırımlar gibi araçlarla sermayenin önündeki zamansal engelleri kaldırmaya yararken; diğer yandan tarife ve kotalardan arındırılmış dış pazarlar, döviz rezervleri, takas edilebilir emtia, dış borçlar gibi araçlarla mekânsal engelleri aşmaya odaklanmıştır.[98] Dünyanın dört bir yanına dağılmış üretim yerleri (ünlü spor ürünleri firmalarının Güney Asya'daki ucuz işgücünden yararlanmak amacıyla o ülkelerde açtıkları fabrikalar gibi), kendi ülkelerinden kaçıp göçmen veya sığınmacı sıfatıyla kalkınmış ülkelerde kol gücü olarak çalıştırılan insanlar, söz verildiği halde silinmeyen ülke borçları, iç savaşların ve yoksulluğun sürekli artışı, küreselleşme olgusu altında ucuz üretimin, hızlı tüketimin ve tekelleşen sermayenin birer sembolü haline gelmiştir. Harvey'ye göre devletler ve uluslararası kuruluşlar, bu tablonun bozulmamasını sağlayan gerekli 'zor' araçlarını temin etmeye ve her zaman şiddet kullanımıyla olmasa da, bilhassa "mülksüzleştirme yoluyla birikim"[99] (*accumulation by dispossession*) şeklinde sermayeye gerekli ilk parayı sömürülenler üzerinden elde edilmesine aracı olmaktadır.

Ancak, Neoliberalizm'in son kırk yıldır uyguladığı bu yöntemler çeşitli zamanlarda dünyanın farklı bölgelerinde (Latin Amerika, Güney Asya, hatta Türkiye) şiddetli ekonomik krizlerin yaşanmasını engelleyememiş, 2008 yılından itibaren ise ekonomik krizin tüm dünyaya yayılmasının önüne geçememiştir. Dünya Ticaret Örgütü veya G-8/G-20 ülkeleri toplantılarını protesto eden kalabalıklar –ya da 'ulusötesi küresel toplum'[100] (*transnational global society*)–, bugün *Occupy!* (İşgal Et!) eylemlerinde sayılarını iyice arttırmış, yüzlerce ülkede ve şehirde bu eylemlerin sürdürülmesine ön-

97 *A.g.e.*, s. 4.

98 Harvey, *Yeni Emperyalizm*, s. 97-104.

99 David Harvey, *Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri*, çev. Sungur Savran, Sel, İstanbul, 2012, s. 58-60.

100 William I. Robinson, *A Theory of Global Capitalism: Production, Class, and State in A Transnational World*, The Johns Hopkins University Press, Maryland, 2004, s. 145-178.

cü olmuşlardır. Son dönemlerde ise sokak gösterilerinin şiddeti ve sayısı iyice artmakta, Türkiye, Mısır ve Brezilya gibi yarı-çevre ülkelerinin dışına, Paris, Londra ve New York gibi şehirlere yayılmaktadır.[101] "Biz % 99'uz, siz % 1'siniz" sloganı altında yapılan bu gösterilerin hedef tahtasında ise neoliberal uygulamalar ve bu uygulamaları 'normalleştiren' ideolojiler, devletler ve uluslararası kuruluşlar bulunmaktadır.

Marksist yaklaşımlara yönelik eleştiriler

Yukarıda tartışılan ve Marksizm'in günümüz uluslararası siyasetinin incelenmesinde oynayabileceği rolü savunan yaklaşımlara yönelik temel eleştiriler, (Neo)Realist ve (Neo) Liberal Uluslararası İlişkiler teorisyenleri tarafından belirli başlıklar altında sunulmaktadır.[102] Bunlardan ilki, ekonomik determinizm ile alakalıdır. Buna göre, Marksizm'de yer alan yapı-üstyapı ikiliği, siyaset, devlet, uluslararası ilişkiler gibi kavramları birer üstyapı aracı olarak ele almakta, onların sınıflararası üretim ilişkilerinden (yapıdan) kaynaklanan, ikincil öneme sahip konular olduğunu savunmaktadır. Oysa Uluslararası İlişkiler disiplininin geleneksel teorileri devlet, savaş yapımı ve güvenlik gibi konuları başat analiz konuları arasında görür ve disiplinin ana hedefinin bu problemleri çözmek olduğu konusunda fikir birliğine varır. Devletin temel aktör olduğu realist ve liberal bakış açısına göre uluslararası siyasetin incelenmesinde 'sınıf' yetersiz kalmakta, daha önemlisi oluşumu ve sınırlarının kesinliği hakkında kafa karıştırıcı bir analiz öznesi olmaktan öteye gidememektedir. Bu da, ister istemez, Uluslararası İlişkiler'in pratik amaçları önünde bir engel oluşturmaktadır.

Marksist Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının karşılaştığı ikinci temel eleştiri de devletin karakteri ile alakalıdır. Marksizm'in modern devletin oluşumunu, kapitalist üretim ilişkilerinin –yaklaşık iki yüz yıllık– bir sonucu olarak ele alması, devletlerin ulusal karakterinin ve bu minvalde milliyetçilik ideolojisinin gerektiği kadar önemsenmemesine neden olmaktadır. Marksizm, mülkiyet sorununun ulusal bir sorun olduğu iddiasını reddeder. Daha önce de açıklandığı gibi Marksist tarih anlayışı, sınıf savaşlarını belirli sınırlara hapsolmadan, diyalektik bir süreç içerisinde gözlemlemeye dayanmaktadır. Ulusal sınırların oluşumu ve milliyetçilik ideolojisi, kapitalizmin ihtiyaç duyduğu küçük pazarların oluşturulması ve 'dünyanın bütün işçilerinin', 'icat edilmiş' etnik-dilsel-dini-kültürel farklılıklar yoluyla birbirinden

101 David Harvey, *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*, çev. Ayşe D. Temiz, Metis, İstanbul, 2013.

102 Andrew Linklater, "Marxism", Scott Burchill vd. (der.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 134 (110-136).

koparılması yolunda atılan bir adım olarak görülmektedir.[103] Oysa geleneksel yaklaşımlar, başta iki dünya savaşında olmak üzere, milliyetçilik akımlarının dünya genelinde son zamanlarda yaşanılan gelişmeler üzerinde büyük etkisi olduğunu ve ülkelerin ulusal güvenlik stratejilerinin, Marksizm'in ele aldığı gibi ikincil bir önemde değil, sistemin yapısını belirleyecek kapasitede olduğunu savunmaktadır. Güvenlik, güç, diplomasi gibi temel Uluslararası İlişkiler kavramları, bu haliyle Marksizm'in belirttiğinden çok daha büyük önem arz etmektedir.

Marksist yaklaşımların eleştirisinde öne çıkan üçüncü bir yaklaşım ise uluslararası sistemin niteliği ile alakalıdır. Bilindiği üzere Hobbesyen ve Lockeçu 'doğal durum' anlayışının izlerini takip eden Realizm ve Liberalizm, uluslararası sistemin yapısının, doğası gereği –farklı düzeylerde de olsa– anarşik olduğunu savunur. Hobbesyen Realizm, insanlar arası çatışmanın öngördüğü biçimde anarşizmin daimi olduğuna ve devletler-arası göreceli kazancın önemine dikkat çekerken; Lockeçu Liberalizm, insanlar arasında çatışma kadar işbirliği olasılığının da var olduğunu ve olası çatışmaları önleyebilecek mutlak kazançları sağlayabilmenin yolunun uluslararası kuruluşlardan geçtiğini öne sürmektedir.[104] Wallerstein'ın veya Bağımlılık teorisyenlerinin ortaya koyduğu Marksist modeller ise dünya sisteminin yapısındaki anarşi faktörünü, sınıflararası çatışmanın tarihsel olarak meydana gelişlerine bağlar. Merkez ve çevre (ve yarı-çevre) ülkeler arasındaki bağlantı, bu sisteme genel bir düzenlilik hali katar. Ancak, bu durum bir yandan da, Dünya-Sistemleri yaklaşımının Ortodoks Marksistler tarafından temel aktör olan sınıf yerine yine ulus-devlet eksenli bir analiz yaptığı yönünde eleştirilerine neden olmaktadır. Ayrıca unutmamak gerekir ki, Wallerstein'ın Ortodoks Marksist Teori'den ayrıldığı ve Modernleşme Teorileri'ne yönelik ikincil eleştirisi olan en önemli noktalardan bir tanesi de tarihi, zorunlu aşamaları olan düz bir çizgi olarak okumamasıdır. Ortodoks Marksizm'de köle toplumundan feodaliteye, oradan kapitalizme ve nihayet sosyalizm ve komünizme geçiş, üretici güçlerin gelişmesi sonucu bir tarihsel zorunluluktur. Wallerstein bu zorunluluğu oldukça geniş biçimde yorumlar ve kapitalizmi feodalizmin 1290-1450 arasındaki krizinin 'kaçınılmaz olmak zorunda olmayan' bir sonucu olarak görür.

Son olarak, Marksizm'e yönelik pratik bir eleştiri de onun 'dünyayı değiştirme' argümanı ile alakalıdır. Bilindiği gibi Marksizm, kapitalizmin yapısal bir sonucu olarak ciddi krizlere açık olduğunu ve bu durumun da yakın bir gelecekte kapitalizmin sonunu getireceği iddiasında bulunmaktadır. Tıpkı

---

103 Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 2010.

104 Bu yaklaşımların Marksist bir eleştirisi için bkz. Kees van der Pijl, *Transnational Classes and International Relations*, Routledge, Londra, 2005, s. 65-97.

Marksist Teori'nin iddia ettiği gibi, kapitalizm yüzyıllardır gerçekten de bu tip krizleri yaşamakta, tüm dünya ekonomisinin çalkantı ile sarsıldığı, büyük acıların ve yıkımların meydana geldiği süreçlerden geçmektedir. Ancak, sonuç itibariyle –pratikte– kapitalizm tüm bu krizlerden sağ çıkmayı başarabilmiş, yeni krizlerin ortaya çıkışını engelleyemese bile anlık olarak kullandığı reçeteleri uygulayarak ayakta kalabilmiştir. SSCB'nin yıkılmasının komünizmin ve Marksist Teori'nin sonunu getirdiği argümanı boşa çıkmış olsa da hâlihazırda bu ideallerin peşinden giden güçlü aktörlerin yoksunluğu kapitalizmin savunucularının elini güçlendirmektedir. Üstelik kaynak savaşları, terörizm(ler), nükleer silahlanma, mikro-milliyetçilikler ve 'yeni savaşların'[105] ortaya çıkışı, uluslararası siyaset pratiğinde, Marksist analizden ziyade Realist ve Liberal Teoriler'in yeniden popüler hale gelmesine de yardımcı olmaktadır. Bunun dışında, Eleştirel Teori ve Postyapısalcı yaklaşımların varlığı, dayandıkları Marksizm eleştirileri sayesinde, Ortodoks Marksist Teoriler'in Uluslararası İlişkiler analizindeki yerini an itibariyle ciddi biçimde tehdit eden diğer bir faktör olarak görülebilmektedir.

Türk dış politikasına dair örnek olay incelemesi: Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri

Türkiye ekonomisinin kapitalist dünya ekonomisine 'eklemlenmesi', her ne kadar kökenleri Osmanlı Devleti'nin Tanzimat süreçlerine kadar götürülebilecek olsa da modern anlamda düşünüldüğünde, 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarı ile birlikte gerçekleşmiştir.[106] Bu dönemde alınan Marshall Yardımları karşılığında ithalat kotaları düşürülmüş, Amerikan arabalarının ülke içi satışına başlanmış, uzun vadeli iktisadî bağımlılığa neden olacak karayolları inşası (sabite) konusunda adımlar atılmış, ülke Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na taraf olmuştur. Türkiye'nin, siyasal-askerî boyutta Batılı uluslararası kuruluşlarda yer almaya başlaması da bu döneme denk gelmiştir. 1960'lardan 24 Ocak 1980 Kararları'na değin, aynı dönemlerde Latin Amerika'da uygulanmış olan ithalata dayalı kalkınma stratejileri, Bağımlılık Okulu tarafından incelendiğinde Türkiye'yi Güney ülkeleri ile benzerlikler taşır hale getirmiştir. 1980 sonrasında hızla gerçekleşen küreselleşme/neoliberalleşme süreci ve kamu iktisadî teşebbüslerinin özelleştirilmesindeki artış, Gümrük Birliği'ne girilmesi gibi iç ekonomik gelişmeler ise ülkeyi, Wallersteinci bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde yarı-çevre ülkelere benzer bir yere konumlandırmıştır.[107]

105 Mary Kaldor, *New and Old Wars: Organized Violence in A Global Era*, Polity Press, Oxford, 1999.

106 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005*, İmge, Ankara, 2007, s. 93-106.

107 Ziya Öniş ve Ahmet F. Aysan, "Neoliberal Globalisation, the Nation-State and Financial Crises

1950'li yılların sonundan bugüne dek Türkiye dış politikasını ve içerideki toplumsal-ekonomik ilişkileri derinden etkileyen temel aktörlerden bir tanesi Avrupa Bütünleşmesi süreci olmuştur. Birkaç yüzyıllık 'birleşik Avrupa' idealini yıkan 20. yüzyılın ilk yarısındaki savaşların ve buhranların etkilerini silmek ve söz konusu ideali yeniden canlandırmak amacıyla –ABD'nin ekonomik inisiyatifiyle– başlatılan Avrupa Bütünleşmesi, başlarda çeşitli Avrupa ülkelerinin sektörel bazda uyumluluğunu hedef alırken, 1990'lı yıllardan itibaren siyasi dönüşümünü gerçekleştirmiş, içeride ve dışarıda bir kimlik oluşturmayı hedefleyen, ekonomik uyumun yanında ülkeler ve toplumlar arasında da bir 'ortaklık' kurmayı idealize eden bir yapıya bürünmüştür. Her ne kadar bütünleşmenin temel aktörleri İngiltere, Almanya ve Fransa, kendi ulusal ekonomilerini, sırasıyla piyasa-kapitalizmi (*market capitalism*), yönetilen-kapitalizm (*managed capitalism*) ve devlet-kapitalizmi (*state capitalism*) olmak üzere üç farklı kapitalist model üzerine kurmuş olsa da;[108] bilhassa 1980 sonrasında esen Neoliberalizm rüzgârları her üç aktörü de yapısal olarak etkilemiş, AB'nin üyelerini ve üyelik süreçlerini, neoliberal prensipler çerçevesinde yeniden düzenlemiştir.[109]

Guglielmo Carchedi'ye göre Avrupa Bütünleşmesinin saptığı neoliberal eksen şaşırtıcı olmamalıdır; zira daha ilk zamanlarından itibaren bu süreci sermayedarlar lehine sürükleyen ve toplumsal boyuttan uzaklaştıran üç temel etmen iş başında olmuştur.[110] Bunlardan ilki, Alman oligopollerinin liderliği saklı tutulmak üzere, Avrupa'nın başlıca sermayedarlarının bu bütünleşme sürecine yön veren elit-teknokrat çevreler üzerindeki doğrudan etkisidir. İkinci olarak, Avrupalı sermayedarları bir araya getiren bu süreç, bir yandan onları bir 'blok' haline getirip Amerikalı ve Japon rakiplerinin karşısında güçlendirirken, diğer yandan onların AB'ye üye olmak isteyen diğer Avrupalı ülkeleri ve sermayedarları üzerinde emperyalist yaptırımlarını uygulamalarını sağlamaktadır. Üçüncü olarak ise Avrupalı sermayedarların oluşturduğu bu blok, Avrupalı işçileri bütünleşme sürecinden tümüyle dışlayarak, var olan sınıf çatışmalarında elini güçlendirmektedir. İşçiler –ve aslında birliğe üye olmak isteyen diğer ülkeler– bir taraftan bütünleşmenin kendi üzerlerindeki neoliberal etkilerinden kurtulamazken, diğer taraftan karar alma süreçlerine dâhil olamamakta, 'kaderlerinin' başkaları tarafın-

---

in the Semi-Periphery: A Comparative Analysis", *Third World Quarterly*, cilt 21, no. 1, 2000, s. 119-139.

108 Vivien Schmidt, "French Capitalism Transformed, Yet Still A Third Variety of Capitalism", *Economy and Society*, cilt 32, no. 4, 2003, s. 526-554.

109 Andreas Bieler, "The Struggle Over EU Enlargement: A Historical Materialist Analysis of European Integration", *Journal of European Public Policy*, cilt 9, no. 4, 2002, s. 575-597.

110 Guglielmo Carchedi, *For Another Europe: A Class Analysis of European Economic Integration*, Verso, New York, 2001, s. 1-2.

dan tayin edilmesine boyun eğmek zorunda bırakılmaktadır. Örneğin, 1993 yılında yayımlanan ve AB'ye aday olmak isteyen ülkelerin uyması gereken şartları sıralayan Kopenhag Kararları, Neoliberalizm'in yaptırımlarını, 'üyelik' karşılığında somutlaştırma amacını yerine getiren en önemli araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Bütünleşme sürecine dâhil oluşu, 1959 yılında Yunanistan'ın hemen ardından yaptığı ortaklık başvurusu ile başlamıştır. 1963 yılında bu ortaklık süreci Ankara Antlaşması ile resmiyet kazanmış, 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol ile Gümrük Birliği'ne geçiş dönemi koşulları belirlenmiş, bu dönem boyunca karşılıklı kota ve gümrük indirimlerinin sağlayacağı inisiyatiflerin iki taraf arasında kurulacak gümrük birliğine sorunsuz geçişi somutlaştırması hedeflenmiştir. 1970'li yılların küresel ekonomik koşulları ve Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu çalkantılı iç ve dış politika deneyimleri, bütünleşmenin ivedilikle gerçekleşmesine engel olmuş olsa da 1980'lerin ortalarından itibaren ilişkiler yeniden tahsis edilmiş ve 1995 yılında alınan karar ile Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve AB arasındaki resmi üyelik görüşmeleri 2005 yılında resmen başlamış, bu doğrultuda tam bütünleşmenin sağlanması için AB müktesebatına uyum hedefiyle çeşitli sektörlerde fasıllar açılmıştır.

Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ticaretin seyri, Gümrük Birliği kararı ile birlikte dramatik bir değişime uğramıştır. Bu değişimi anlamak için Türkiye'nin AB ülkelerine ihraç ettiği ve onlardan ithal ettiği malların toplam değerlerini karşılaştırmak faydalı olacaktır.[111] Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından önce, 12 milyar dolar civarında olan ithalat rakamları, bu tarihten itibaren 23 milyar dolara yükselmiştir. Oysa aynı dönemde, toplam ihracat kayda değer bir artış göstermemiş, 11 milyar dolarda kalmıştır. Bu anlamda, AB ile ticarette yaklaşık 2 milyar dolar olan cari açık 12 milyar dolara çıkmıştır. 2004 yılına –AB'nin Doğu ve Orta Avrupa genişlemesinden hemen önceye– gelindiğinde, toplam ihracat 32 milyar dolar seviyesine çıkmasına rağmen, ithalat 42 milyar dolar seviyesine yükselmiş ve 10 milyar dolarlık câri açık yaklaşık olarak sabit kalmıştır. 2012 yılında ise –içlerinde sanayi ve teknolojik üretim olarak Türkiye'den geride olan ülkelerin de olduğu– yirmi yedi AB ülkesi ile toplam ihracat 59 milyar dolara çıkarken, ithalat 87,5 milyar dolara yükselmiş, câri açık 27,5 milyar dolar olarak rekor kırmıştır. Bu alışveriş sonucunda, Sait Akman'ın kullandığı verilere göre, "Türkiye ihracatının yaklaşık yarısı (2012 yılında % 46,2'si) AB pazarına giderken, ithalatın yaklaşık onda dördü (2012 yılında % 38,1'i) AB ülkele-

111 Burada sunulan veriler, http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul?p=1 adresinden elde edilmiştir.

rinden yapılmaktadır."[112] Aynı verilere göre, bu durum, AB ülkelerini Türkiye'nin birinci ithalatçısı ve ihracatçısı konumuna koyarken; Türkiye, bu ülkelerin toplamı için ithalatta yedinci sırada (% 2,7), ihracatta ise beşinci sırada (% 4,5) kalmaktadır.

Yukarıda tartışılan Marksist teorik yaklaşımlar ve burada sunulan veriler ışığında, sorulması gereken soru şudur: Türkiye'nin Avrupa Bütünleşmesine dâhil olma süreci, onun kapitalist dünya-sistemindeki rolünü nasıl etkilemiştir? Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, Türkiye'nin AB yolundaki diğer öncelikleri (insan hakları, demokrasi gibi konularda ilerleme sağlanması) ve hatta kendi ekonomisinde 1980'lerden itibaren görülen neoliberalleşme eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, burada olduğu gibi yalnızca ekonomik çerçevede yapılacak bir analiz, Türkiye-AB ilişkilerinin genel niteliğini anlamak açısından tartışmalı veya eksik kalabilir. Öte yandan, yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır ki, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ticaret hacminin büyüyor oluşu, bir tür karşılıklı bağımlılığı işaret ediyor olsa bile Gümrük Birliği kararının Türkiye'yi karar verici mekanizmaya dâhil olmaktan alıkoyuyor olması ile birlikte üçüncü ülkelerle yapılan ticaret anlamında Türkiye'yi AB'ye bağımlı kılmaktadır. Ayrıca, ortaya konulan rakamlarda görüldüğü üzere, cârî açıktaki büyük artış ve burada tartışılmasa da Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin niteliği, söz konusu bağımlılığın derinleştiğine yönelik sinyaller de vermektedir. Bir başka deyişle, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki bağımlılık, yıllar içerisinde simetrik değil AB ülkeleri lehine asimetrik olarak gelişmiştir. Türkiye, sistem içerisindeki yarı-çevre konumunu diğer ticaret ortakları dışında AB ticaretine bağımlılığı ile güçlendirirken, AB'den ithal ettiği ürünlerin bir kısmını Ortadoğu ve Avrasya pazarlarındaki çevre ülkelere (outlet satışlarıyla veya doğrudan olmak üzere) ihraç etmekle, neoliberal ekonomik sistemin işleyişinde bu anlamda aracı görevi görmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın sonu, biri pratik diğeri teorik olmak üzere, birbirinden ayrı olarak değerlendirilmemesi gereken iki paralel gelişmeye sahne olmuştur. Bir yandan, pratikte, Sovyet Bloğu'nun yıkılması ile birlikte 21. yüzyıla girerken kapitalizmin sosyalizm ve diğer rakip ideolojiler üzerindeki mutlak hâkimiyetinin sağlaması yapılmıştır. Diğer yandan, Soğuk Savaş'ın sonunu hiçbir geleneksel Uluslararası İlişkiler yaklaşımının öngörememiş olması, disiplinin teorik açıdan hâlâ gelişmeye muhtaç olduğunu vurgulamıştır. Başarısız

112 M. Sait Akman, "Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkisi ve Ortak Dış Ticaret Politikası", Belgin Akçay ve Sinem A. Açıkmeşe (der.), *Yarım Asrın Ardından Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri*, Turhan, Ankara, 2013, s. 222 (219-242).

Sovyetler sosyalizm-denemesinin, teorik geçerliliğini sorguya açmış olduğu Marksizm, ironik bir biçimde, Uluslararası İlişkiler'de mevcut bulunan bu teorik boşluğu doldurmaya en yakın aday olarak belirlenmiştir. Bugün hem Ortodoks Marksist yaklaşımlar hem de Marksizm temelinden türeyen bazı inşacı ve eleştirel yaklaşımlar, disiplinin teori-yapımında sıklıkla başvurulan kaynaklar olarak gözlemlenebilmektedir.

Bu bölümün amacı, başta da belirtildiği gibi Marksizm'in ekonomi politik teorilerinin Uluslararası İlişkiler'e yaklaşımını, tarihsel ve kavramsal olarak ortaya koymaktır. Bu doğrultuda ilk olarak, 19. yüzyıldan itibaren bu yaklaşımın içinde doğduğu süreç, tarihsel materyalizm, diyalektik, artı-değerin aktarımı, sınıfların oluşumu ve yabancılaşma gibi kilit kavramsal temeller ışığında değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ardından, 20. yüzyılın başı ile birlikte uluslararası siyaseti açıklama yönünde ilk adımları atmış olan Emperyalizm Teorileri, ortak noktaları ve farklılıkları çerçevesinde karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmiştir. Emperyalizmin, sömüren ve sömürülen ülkeler arasında yaptığı ayrım, iki dünya savaşının ertesinde, uluslararası kurumsallaşma ve liberal politikaların gölgesinde bir süre rafa kalkmış olsa da, 1970'lerde yaşanan petrol krizi ve ekonomik bunalımlarla birlikte Marksist anlayışlar yeniden gündeme gelmiştir. Bu çalışmada yapılan analiz, bu noktadan itibaren Modernleşme Teorileri'ne karşıt olarak doğan Bağımlılık Teori'sine ve Dünya-Sistemleri analizine doğru genişletilmiştir. Liberalizm'in iki dünya savaşı sonrasında toplumsal korumacılığa iliştirilmiş biçimde ve devleti de önemli bir aktör haline getiren anlayışı, özellikle 1980 sonrasında 'küreselleşme' ve 'bireyselcilik' söylemleri altında, devleti tümüyle dışlayan ve küresel ölçekte serbest ticareti hedef alan Neoliberalizm tarafından alaşağı edilmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada Neoliberalizm'in ortaya koyduğu hedefler ve söylemler ele alınmıştır. Bölümde, son olarak, Türkiye'nin geçmiş elli yılına damgasını vuran Avrupa Bütünleşmesine dâhil olma süreci değerlendirilmiş; burada, hem Türkiye'nin dünya-sisteminde konumlanışı hakkında bilgi verilmiş hem de AB'nin bugünkü politik ekonomik serüveninin Marksist bir perspektiften yeniden-sunumu gerçekleştirilmiştir.

Bu bölümde yapılan tartışmalar, öncelikle tarihsel ve kavramsal bir yöntem izlemiş, ardından da ampirik çalışmaların bahsi geçen teorilerin beklentilerini ne ölçüde desteklediği üzerine yoğunlaşmıştır. Böylelikle, ideolojik saptamalardan ve bilimsel yöntemi dışarıda tutmaya çalışan sübjektif yorumlardan uzak bir analiz ortaya konmaya çalışılmıştır. Marksist bir analizin içermesi beklenen kapitalist devletin ortaya çıkışı, hegemonyanın oluşumu, sınıflararası çatışmalardan doğan yabancılaşmanın toplumsal etkileri gibi konular, uluslararası ekonomi politiğin daha detaylı bir analizini ortaya koymak amacıyla, Eleştirel Teori'nin tartışıldığı bir sonraki bölüme bırakılmıştır.

9

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ELEŞTİREL TEORİ

MEHMET AKİF OKUR - HAKAN ÖVÜNÇ ONGUR

Giriş

Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde kullanılan 'eleştiri' kavramı birbiriyle tümüyle örtüşmeyen farklı anlamları kapsar. Örneğin eleştiri, edebiyat alanında yazılı bir metnin yazılış amacını felsefî bir çerçevede temellendirme işlevi görürken; sosyolojide toplum ile onu inceleyen bilim insanı arasındaki ilişkinin niteliğini sorgular. Eleştiri, teori ile bir araya geldiğinde ise artık kendisine bir misyon, neredeyse kutsal bir görev algısı atfetmiş olur. Bu görevin karşı kutbunda, yani eleştirinin hedefinde ise 'iktidar' algısı yatar.

İktidar kavramı, sosyal bilimlerde kullanılış biçimiyle, günlük siyasî/politize kullanımından uzaklaşmıştır. İktidar ile kastedilen, yöneten kişiden, kurumdan, siyasî partiden ya da hükümet yetkililerinden fazlasıdır. İktidar, meşru görülen her türlü toplumsal, siyasî, ekonomik ya da ikili ilişkinin, bilginin, teorinin ve pratiğin/eylemin içinde yer alır. İktidar, anne ile çocuk arasındaki ilişkiyi çerçeveler. Patron-çalışan, öğretmen-öğrenci, polis-vatandaş, doktor-hasta arasındadır. Evlilikleri şekillendirir. İki arkadaşın gidecekleri filmi seçer. Öğrenci evlerinde biriken bulaşıkları temizletir. Takım tutturur. Oy kullanma hakkını göreve dönüştürür. Vicdanı ortaya çıkarır. Dinî, ahlâkî, geleneksel değer yargılarını öğretir. İdeolojileri peşinden sürükler. Dili, seçilen sözcükleri, anlamları meydana getirir. En çok satın alınan kitap listesini belirler. Reklamlarda yer alan söylemleri ortaya çıkarır... Özetle, iktidar her yerde ve her şeydedir.[1] Michel Foucault'nun benzetmesi ile tıpkı vücu-

1 Michel Foucault, *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 2011, s. 14-15.

dun tümünü saran kılcal damarlar gibi, beşeri ilişkilerinin bütününde, dikkatli gözlerden uzak, hayatını sürdürür – onları normalleştirir, günlük rutinin, söylemin ve bilginin bir parçası haline getirir, disipline eder.[2]

Teorinin amacı, herhangi bir disiplinin ele aldığı sorunu, "entelektüel ve siyasî açıdan daha geniş bir sorgulamaya açarak",[3] yeni araştırma nesneleri ve varsayımlar eşliğinde bilimsel bir çerçeveye oturtmaktır. Bilimsellik, tarafsızlığı bekler. Tarafsızlık ise 'ortak' bakış açılarından, ortak akıldan (*common sense*), ahlâkî yargılardan ve genelgeçer bilgiden kopuşu temsil eder. Peki bu her zaman gerçekleşebilir mi? Özellikle de bir iktidarın ürettiği bilgi için, tarafsızlık mefhumundan söz etmek ne kadar mümkün olabilir?

Eleştirel Teorinin amacı bu soruya yanıt verebilmektir. Eleştirel Teori, iktidar ile önce tarafsızlık, sonra bilimsellik, en nihayetinde de pozitivist teori arasında görmezden gelinemeyecek bir bağlantı olduğunu iddia eder. Ortak aklın 'hakiki' ya da 'doğru' kabul ettiği –bir başka deyişle, iktidarın ürettiği– bilgiyi ve o bilgiyi çerçeveleyen teorileri sorguya açar. Bilimsel disiplinlerin üzerinde yükseldiği teoriler, onların varsayımları, metodolojileri, kullanılış amaçları, söylemleri, uygulamaları ve pratik açılımları, eleştirel teorinin çalışma sahalarıdır. Burada Eleştirel Teorinin iki ana hedefinden söz edilebilir. Bir tarafta, Eleştirel Teori, bilgiyi üreten özne ile bilginin 'tahakkümünden' (*domination*) kopamayan kitleler üzerine düşünmenin önemini vurgular. Diğer tarafta ise bilgi ile iktidar arasındaki bağın çift yönlü özelliğine dikkat çeker: İktidarın ürettiği bilgi nasıl kitleleri tahakkümü altına alıyorsa, aynı biçimde, kitlelerin bunu fark edebilmesi ve iktidarın 'kılcal damarlarına' direnç/direniş (*résistance*) gösterip, ondan özgürleşebilmesi (*emancipation*) de Eleştirel Teori sayesinde mümkün olabilir.

Tarihî-felsefî arka plan

Frankfurt Okulu

'Eleştirel Teori' (*critical theory*) kavramının sosyal bilimlere girişi Max Horkheimer'ın 1937 tarihinde yayımladığı 'Traditionelle und kritische Theorie' (Geleneksel ve Eleştirel Teori) başlıklı makalesi ile gerçekleşmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren, Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nden meslektaşları Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Friedrich Pollock, Franz L. Neumann ve diğerleri ile birlikte *Frankfurt Okulu*'nun

2 Michel Foucault, *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı, İstanbul, 2007, s. 12-20.

3 Peter Osborne, *Eleştirel Bakış: Entelektüellerle Söyleşiler*, çev. Elçin Gen, İletişim, İstanbul, 2013, s. 34.

üyelerinden biri olarak anılmaya başlayacak olan Horkheimer'ın söz konusu makalesi, 'eleştirel teori' kavramını 'Marksist teori'nin yerine bir "kamuflaj" olarak kullanıp, "ekonomik bir altyapı ve bu altyapıya bağlı ideolojik bir üstyapıdan ibaret kapitalist sistemin azılı bir eleştirisini"[4] sunmaktadır.

İki dünya savaşının arasında kurulan Enstitü'nün diğer üyeleri gibi Horkheimer da yaşadığı toplumun –genelde de Batı uygarlığının– "hoşnutsuzluklarından"[5] (*discontent*) nasibini almış, kapitalist meta üretiminin ve pozitivist rasyonalizasyonun kutsallaştırılmasının etkisinde kalmıştır. Bununla birlikte, o da hem bizzat kendi çevresinde yükselişine devam eden Nazi akımının hem de öteki toplumlarda kalıcı yaralar açmakta olan Sovyet tiranlığının hayal kırıklığını üzerinden atamamış durumdadır. Horkheimer'ın düşüncesi, Ortodoks Marksizm'den farklı olarak ve Sigmund Freud'un büyük etkisi altında, üretim ilişkilerinin dışında, birey, ideoloji ve kültür gibi Ortodoks öğretide birer 'gölge fenomen' olarak görülen, kendine ait bir gerçekliği olmadığı düşünülen öğelerin de modern toplumun 'hakikatini' araştırmada etkileri olduğu iddiasındadır. Buna göre, "sosyoloji yalnızca politik olarak ekonomidir" ve "şu andaki durumu itibarıyla ekonomi bilimi de ilke olarak hâlihazırda metalaştırılmış, genel olarak yayınlaşmış değiş-tokuş toplumunun kabullenilmiş mekanizmalarıyla ilgili olup başka bir şeyle uğraşmamaktadır."[6] Bu alıntı ile de anlaşılabileceği gibi, Eleştirel Teorinin temel hedefi hem pratiği hem de teoriyi mercek altına yatırmaktır: Topluma dair bilgiyi üretim ilişkileri üretir; üretim ilişkilerine dair bilgiyi ise ona yönelik 'ilgi' meydana getirir.

Geleneksel teoriler, üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı (sermaye-temelli) *mevcut düzeni kurmaya* yönelik 'ilgi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Eleştirel Teoride ise bu 'ilgi'nin esas motivasyonu ve amacı, mevcut düzenden *özgürleşmeye* yönelik istektir. Ancak bugün geçerli olan geleneksel teori, bağlı olduğu bu ilginin mevcudiyetini reddetmektedir. Aydınlanmanın yücelttiği (*sublime*) akıl ve pozitivizm, tarafsız bilginin varlığına 'takıntılı' kalmıştır.[7] Geleneksel teoriye hâkim olan pozitivizme göre, bilim insanı işe (i) hipotezini tanımlamakla başlar; (ii) söz konusu hipotezi sınamak için ampirik bulgulara ulaşmaya çalışır – gözleme, deneye ve tekrara dayalı araştırma yöntemlerinden faydalanır; (iii) bulgularını gözden geçirir ve hipotezi ile eşleştirir; (iv) eğer elde ettiği bulgular hipotezine uygun değilse, hipotezini düzenler ya da

4 Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School: Its History, Theories and Political Significance*, çev. Michael Robertson, MIT Press, Massachusetts, 1995, s. 5.

5 Sigmund Freud, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*, çev. Aziz Yardımlı, İdea, İstanbul, 2000.

6 Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer, *Sosyolojik Açılımlar: Sunular ve Tartışmalar*, çev. M. Sezai Durgun ve Adnan Gümüş, BilgeSu, Ankara, 2011, s. 44.

7 Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefî Fragmanlar*, çev. Nihat Ülner ve Elif Ö. Karadoğan, Kabalcı, İstanbul, 2010, s. 19-67.

tümüyle ortadan kaldırır. Bilimsel yöntemin tüm bu basamaklarında bilim insanı ile araştırılan nesne arasında mutlak bir bağımsızlık varsayılmıştır. Buna göre bilim, onu 'yapan'dan da, içinde geliştiği objektif olmayan (öznel) 'bağlam'dan da, 'toplum'dan da, 'tarih'ten de bağımsızdır, nesneldir.

Oysa Eleştirel Teori söz konusu nesnelliğe ulaşabilme ihtimalini reddeder. Sosyal bilimlerde araştırmacı, tıpkı araştırma nesnesi gibi, içinde bulunduğu topluma da, tarihe de, bağlama da aittir.[8] Bir araştırma nesnesinin hipotez haline getirilmesi dahi, esasında bilim insanının ona olan öznel ve değer-yüklü 'ilgi'sinin sonucudur ve böyle olması da gereklidir. Özgürleşme eylemi ancak bu şekilde –bilim insanının toplumsal olaylara bilimsel müdahalesiyle ve soruşturmalarıyla– gerçekleşebilir. Olgular ve değerler arasındaki mutlak ayrım, geleneksel teorinin işaret ettiği şekilde gerçek bilimi getirmek şöyle dursun, gerçekte var olmayan 'toplumsal düzenlilikleri ve kanunları' icat eder. Sosyal bilimler, doğa bilimleri gibi değişmez yasaların analiziyle yürütülemez; değişim ve özgürleşim amacı olmayan sosyal bilim, statükoyu besleyen ideolojilerin batağına çoktan batmış demektir. Diğer yandan, "Eleştirel Teori toplumsal düzenliliklerin analizini siyasal değişimin üzerindeki kısıtları anlamak adına yararlı bulurken, toplumsal sistemlerin dönüşümünü gerçekleştirebilecek mantığın analizini de sunarak pozitivizmin ötesine geçer."[9]

Antonio Gramsci

1891 yılında İtalya'da doğan Antonio Gramsci, Eleştirel Teorinin toplumsal dönüşüme yol açma potansiyelini kendi yazılarına taşımış, ileri sürdüğü 'hegemonya' kavramı ile iktidar-toplum ilişkilerini Marksist bir perspektifle yeniden değerlendirmiştir. Kültürün endüstrileşmesi ve ideolojinin sessiz yığınların kontrolünde etkili bir araç olması gibi kilit noktalarda Gramsci ile Frankfurt Okulu yazarları arasındaki paralellik aşikâr olsa da,[10] Gramsci'nin 'devlet' modeli, onun Uluslararası İlişkiler literatürü tarafından daha evvel keşfedilmesine ve İtalyan Okulu tarafından yeni-Gramscici teori adı altında disipline sokulmasına neden olmuştur.

Gramsci'nin yaklaşımı, pozitivist yaklaşımlardan farklıdır. Pozitivizme göre, bilim insanları olarak gerekli özeni gösterdiğimizde, ürettiğimiz iş, yaşadığımız çağın, soluk alıp verdiğimiz zamanın etkisinde kalmaktan kurtulur,

8 Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, Doğan, İstanbul, 2011, s. 249-250.

9 Andrew Linklater, "The Achievements of Critical Theory", Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 283.

10 Renate Holub, *Antonio Gramsci: Beyond Marxism and Postmodernism*, Routledge, Londra, 1992, s. 66-89.

bütün zamanlarda geçerli bilgi hâline gelir. Ayrıca, yeterince dikkatli olursak, kendi kişisel özelliklerimizi, çıkarlarımızı ve temennilerimizi yaptığımız işten uzak tutabiliriz, böylece ortaya çıkan iş öznel değil, nesnel olur. Aynı zamanda (a) hem belli bir zamana bağlı kalmayan (*non-anachronism*) (b) hem de nesnel olan bu bilgi (*objectivity*), olup bitenin sağlıklı bir dökümünü sunduğu için (c) geleceği görmemizi de sağlar (*predictability*). Gramsci ise pozitivizmin bu temel kabullerini inandırıcı bulmaz. Ona göre, içinde bulunduğumuz zamanın etkisinden kurtulmamız mümkün değildir; kendimize ait kimi özellikler yaptığımız işe mutlaka yansıyacaktır, bunun aksi mümkün değildir; böyle olunca, ürettiğimiz bilgiye dayalı öngörüler de hâliyle sınırlı olacaktır.

Gramsci her şeyden önce, kaba materyalizmin (*materialism*) indirgemeci mantığını reddetmektedir.[11] John Merrington'a göre, Gramsci, sosyal bilimlerin geleceği öngörmeye çalıştığı anlayışını reddeder.[12] Gramsci'ye göre bu yanılsamaya yol açan temel hata, tarihin ve insanın tarihsel varlığının, sosyal bilim analizinden dışlanmasıdır.

> "Kim kendisini bu çeşit kozmik bir perspektife oturtabilir ve böyle bir perspektif ne anlama gelir?... Objektif, daima 'tarihsel olarak sübjektif'e tekabül edecek şekilde içerilebilecek 'insanca bir objektiflik' anlamına gelir. Bir başka söyleyişle, objektif, 'evrensel sübjektif' anlamına gelecektir... Biz gerçekliği yalnızca insanla ilişkili olarak biliriz ve insan tarihsel bir varlık olduğu için bilgi ve gerçeklik de aynı zamanda bir varoluş, böylece de objektiflik olmaktadır."[13]

Burada evrensellik ile tarihsellik arasında bir karşıtlık ortaya çıkar. Evrensel, zaman ve mekân bağlamı olmaksızın var olan olguları ifade ederken; tarihsel, anlık ve belirli bir bağlama oturmuş olgular için kullanılır. Sosyal olguları "içkin sebeplerle"[14] açıklamaya çalışan Gramsci'nin tarihselci perspektifi (*historicism*), insanın tarihsel varlığını eylemin merkezine yerleştirirken, olası toplumsal değişimlere de bu açıdan yaklaşmaktadır. Bu insan, soyut, sabit ve değişmez bir doğa tarafından belirlenmiş değildir. İnsan doğası, tarihsel olarak varlık kazanan sosyal ilişkilerin toplamı şeklinde tanımlanmakta, dolayısıyla da onun değişken niteliği vurgulanmaktadır.[15]

---

11 Antonio Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, çev. Q. Hoare ve G. Nowell Smith (der.), International, New York, 1978, s. 1424-1425.

12 John Merrington, "Theory and Practice in Gramsci's Marxism", New Left Review (der.), *Western Marxism, A Critical Reader*, Verso, Londra, 1978, s. 143.

13 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 445-446.

14 Esteve Morera, *Gramsci's Historicism: A Realist Interpretation*, Routledge, Londra, 1990, s. 114-115.

15 Maurice A. Finocchiaro, *Gramsci and the History of Dialectical Thought*, Cambridge University Press, New York, 1988, s. 135.

Esteve Morera'nın yorumladığı şekliyle Gramscici tarihselciliğin penceresinden bakıldığında, en istikrarlı yapılar bile değişimin etki alanı dışında kalamadıkları için, sosyal dünya üzerine düşünmek geçici bir süreçle ilgilenmek demektir.[16] Ancak, değişime sebep olabilecek sosyal etkileşim, "mümkün olanın sınırları" şeklinde ifade edilebilecek çerçeveler içerisinde meydana gelmektedir. Örneğin, Gramsci'ye göre tarihsel bir dönemin ihtiyaçlarına tekabül etmeyen bir ideoloji, daha sonra özel şartlar sayesinde popülerlik kazanabilse de, tarihsel rekabette er ya da geç saf dışı kalacaktır. Mümkün olanın sınırları sabit ve değişmez değildir; yalnızca belirli bir sosyal yapının (*social structure*) içinde mevcuttur. Sosyal yapılar ise aktörler tarafından kolektif faaliyet yoluyla değiştirilebilir.[17]

Gramsci'nin yaşadığı 20. yüzyılın en istikrarlı 'yapısı', bir başka deyişle ideolojinin doğduğu yer, hiç şüphe yok ki kapitalist (ulus-)devlettir. Ulusdevletler, mümkün olanın sınırlarını belirlemiş, sosyal yapıyı şekillendirmiş, kendisini meydana getiren aktörlerin (sivil toplumun) algısını kontrol etmiştir. Gramscici devlet tanımı, tam da bu nedenle devlet kavramı ile sivil toplumun ilişkisi içerisinde tanımlanır. Gramsci'ye göre,

> "Genel 'devlet' fikri sivil toplum fikrine atıfta bulunduracak öğeler taşır. Öyle ki, şu söylenebilir: Devlet = sivil toplum + siyasal toplum; yani devlet eşittir zor ile pekiştirilmiş hegemonya."[18]

Bu tanımdaki farklı kavramlar mercek altına alındığında, Gramsci'nin teorisinin özü de daha iyi ortaya konulabilecektir. Her şeyden önce, Gramsci'ye göre devlet, 19. yüzyılın ana akım algısının iddia ettiğinin aksine, yönetim biriminden (hükümetten), partiden ya da şahıslardan ayrı ve onların üzerinde olan bir yapıyı tarif etmektedir. "Ahlâkî ya da kültürel devlet," der Gramsci, "nüfusunun büyük bir çoğunluğunu belirli bir kültürel ve manevi düzeye, üretici güçlerin kalkınmasını sağlayacak ihtiyaçların karşılanacağı yere, yani yönetici sınıfların çıkarları düzeyine çıkarabilen devlettir."[19] Gramsci'nin kapitalist devleti ile yönetici sınıflar arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Bir başka deyişle, devlete, yönetici sınıflar tarafından bahşe-

16 Morera, *Gramsci's Historicism*, s. 36 ve 74-93.

17 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 341; Morera, *Gramsci's Historicism*, s. 37-38 ve 94-114 - Gramsci'ye göre: "İnsanların yüz yüze geldikleri, düşünce ve pratik olarak geçmişten tevarüs edilen doğal kanunlar ya da soyut tabii kuvvetlerin 'objektif' sosyal dünyası, kendi başına ve kendisi için değil, ancak onu şekillendiren insanlarla tarihsel bir ilişki içinde varolur." Aktaran: Andreas Bieler ve Adam D. Morton, "The Gordian Knot of Agency-Structure in International Relations: A Neo-Gramscian Perspective", *European Journal of International Relations*, cilt 7, no. 1, 2001, s. 19.

18 Antonio Gramsci'den aktaran: Perry Anderson, *Gramsci: Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*, çev. Tarık Günersel, Salyangoz, İstanbul, 2007, s. 29.

19 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 258.

dilen rol, toplumun geri kalanını bir düzen altına alabilme kapasitesine sahip olmasıdır.

Ancak yönetici sınıf adına yönetilenleri denetleme görevini yerine getiren devletin elinde, yalnızca Max Weber'in sözünü ettiği resmi 'zor' (*coercion*) araçları bulunmaz. Devlet, halk yığınlarını, sadece polis, asker, kanunlar gibi fiziki yaptırım gücü olan araçlarla kontrol etmez. Devletin yönetilenleri denetlemesini sağlayan araçların büyük kısmı, onlara olan biteni 'düzenin', 'rutinin' veya 'günlük hayatın' normal bir parçasıymış gibi gösterecek olan özel 'rıza' (*consent*) araçlarıdır: Medya, aile, eğitim sistemi, ideolojiler, kültür, sendikalar, sivil toplum örgütleri, bilim, felsefe vb. Zor araçları bizzat devlet eliyle üretilir ve faaliyet gösterirken, rıza araçlarının üretildiği yer sivil toplumdur. Devlet, sivil toplumu kontrol etmeyi, sivil toplumca üretilen araçlarla sağlayan bir aygıt işlevi görmektedir. Gramsci, zor araçların üretildiği yere siyasal toplum (*political society*) adını verirken, rıza araçlarının üretildiği yeri sivil toplum (*civil society*) olarak niteler. Tüm bu ilişkiler yumağından türeyen kavram ise artık hegemonya (*hegemony*) olarak adlandırılacaktır.

Perry Anderson'a göre Gramsci'nin yazılarında hegemonya, dört farklı anlama bürünür. "Terim, ilkin proletaryanın [işçi sınıfının] sermayenin baskısına karşı ortak mücadelede diğer sömürülen kesimlerle, her şeyden önce de köylülükle sınıf ittifakı anlamında geçer."[20] İkinci olarak hegemonya; ahlâk, siyaset ve ekonomi arasında, onu uygulayan ve uygulanan kesimler arasındaki 'uzlaşma dengesini' anlatır. Üçüncü olarak, hegemonyanın hedefinde kültürel ve ahlâkî bir tahakkümü, bir grup (yönetici sınıf) adına, bir başka grup (yönetilenler) üzerinde meşru kılmaktır. Son olarak, hegemonyanın tahakküm sağlama yolunda başvurulacak ilk reçetesi hiçbir zaman zor araçlarının kullanımı olmamıştır. "Düşmanlara karşı zor kullanılabilir, ama çabuk 'asimile edilmek' istenen ve 'iyi niyeti' ile coşkunluğuna ihtiyaç duyulan yandaş bir kesime karşı"[21] kullanılacak esas araçlar, rıza araçları olacaktır. Bu anlamda, hegemonya, rıza araçları ile de zaman zaman benzer bir anlamı paylaşır.

Özetlemek gerekirse, Gramsci'nin iktidar analizinin çatı kavramını oluşturan hegemonya, fiziki güç ya da zor ile entelektüel, ahlâki ve kültürel ikna ya da rızayı birleştiren sosyal ve siyasal bir kontrol tarzıdır. Hegemonik bir düzenin karakteristiği olarak da sınıflar, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilere zordan ziyade rızanın hâkim oluşu gösterilmektedir.[22]

---

20 Anderson, *Gramsci*, s. 37.

21 *A.g.e.*, s. 38.

22 Stephen Gill ve David Law, "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 93.

Gramscici hegemonyanın hayata geçmesi için yönetilen sınıfların, hâkim sınıfa ait ahlâki ve kültürel değerleri, pratik ilişki kodlarını ve dünya görüşlerini içselleştirmeleri gerektirmektedir. Bu mantık, sosyal bütünleşmede yapıştırıcı bir kuvvet ya da Gramsci'nin deyimiyle "çimento" işlevi gören ideolojinin içinde yer almaktadır.[23] "[Yönetilen] sınıfların önemli bölümlerinin rızasını kazanmak, çok farklı pozisyon ve çıkarları temsil etmek" hegemonik ideolojinin özellikleri arasında sayılmaktadır.[24] İdeoloji aracılığıyla, yönetilen sınıfların görünürdeki çıkarları, siyasî liderliği yürüten hâkim sınıfınkilerle ilişkilendirilmektedir.[25] Ancak ideolojiden daha fazla şey ifade eden ve bu yönüyle Karl Marx'ın 'yanlış idrak'[26] kavramına indirgenemeyen hegemonya, farklı sınıf ve grupları, ikincil unsurların hâkim güç tarafından dayatılan sosyal hayat doğrultusunda, rızalarını kendiliğinden gösterdikleri, gönüllü kabule dayalı bir hâkimiyet ortamında birbirine bağlamaktadır.[27] Böylece, geniş bir siyasal mutabakat (*consensus*), hegemonik sınıfın hedeflerini desteklerken; hegemon da müttefiklerinin çıkarlarına dikkat etmekte, onları üretim ilişkilerindeki pozisyonlarından kaynaklanan eğilim ve talepleriyle diğer ideallerinden doğan arzularını tatmin etmek suretiyle yönetmektedir.[28]

Hegemonik iktidarı farklı kılan, rıza unsuru olsa da, bu durum, zorun bütünüyle ortadan kaybolduğu anlamına gelmez. Tutarlı bir sosyal düzenin otoriter ya da demokratik siyasal üst yapıları, daima hem zora hem de rızaya dayalı unsurları birleştirirler. Zor ve rıza, yalnızca teoride birbirinden ayrılabilen, pratik toplumsal ilişkiler içinde ise farklı görünümlere bürünen "momentler/anlardır."[29] Hegemonik bir yapıda sosyal düzen, rızaya dayalı sosyal kontrol araçlarına daha fazla yer verilmesi suretiyle yeniden-üretilir. Bu yüzden Gramscici hegemonya, "zorun zırhıyla korunan mutabakat"[30] olarak da tanımlanabilir.

---

23 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 328.

24 Chantal Mouffe, "Hegemony and Ideology in Gramsci", Chantal Mouffe (der.), *Gramsci and Marxist Theory*, Routledge, Londra, 1979, s. 181; Stuart Hall, *Thatcherism and the Crisis of the Left: The Hard Road to Renewal*, Verso, Londra, 1988, s. 165.

25 James H. Mittelman, "World Order Studies and International Political Economy", *Alternatives*, cilt 9, no. 3, 1983, s. 331.

26 Alan Cassels, *Ideology and International Relations in the Modern World*, Routledge, Londra, 1996, s. 2-8.

27 William I. Robinson, *Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention and Hegemony*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 21-22.

28 Enrico Augelli ve Craig N. Murphy, "Gramsci and International Relations: A General Perspective and Example from Recent US Policy Toward the Third World", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International* Relations, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 130.

29 Robinson, *Promoting Polyarchy*, s. 22.

30 William I. Robinson, "Globalization, The World System and Democracy Promotion in US Foreign Policy", *Theory and Society*, cilt 25, 1996, s. 628.

Gramsci, zora ve rızaya dayalı yöntemler arasındaki farklılığı, tahakküm ve "ahlâkî hegemonya/entelektüel ve moral liderlik"[31] arasındaki karşıtlığa dayandırarak tarif eder: "Bir sosyal grup, yok etme ya da boyun eğdirme eğiliminde olduğu uzlaşmaz grupları hâkimiyeti altına alır, akraba/çok yakın ve müttefik gruplara ise liderlik eder."[32]

Gramsci, lider grup etrafında oluşan istikrarlı koalisyonları "tarihsel blok" (*historical bloc*) olarak adlandırmaktadır.[33] Blokların 'tarihselliği', kendilerini var eden özel koşul ve dinamiklerin ürünüdür. Dolayısıyla, ne kadar ömür sürdükleri fark etmeksizin, her bloğun nihayetinde dağılmak zorunda olduğu mutlaktır. Tarihsel blokları var eden şartlar arasında, sınıflar arası ilişkilerin yanı sıra, sınıflar ile sınıfların mümkün olanın sınırlarını belirleyen yapılar arasındaki ilişkiler de yer almaktadır. Sınıflar, hegemonik olmak ya da mevcut konumlarını muhafaza edebilmek için ekonomik, siyasî ve kültürel düzeylerde elverişli şartlara ihtiyaç duyar.[34] Gramsci, tarihsel blokları oluşturup hegemonik mücadeleye girişen sınıfların başarı şanslarını, ekonomik açıdan üretim ilişkilerindeki konumlarına bağlamaktadır. Bu yüzden Gramsci'ye göre, sanayi toplumlarında ancak üretim tarzı içerisinde temel bir rol oynayan sosyal sınıflar hegemon olabilir.[35] Ancak Gramsci'nin indirgemecilik karşısındaki entelektüel tavrıyla uyumlu olarak tarihsel bloklar, sadece maddî unsurlar üzerinden tanımlanmamaktadır. Bir tarihsel bloğun oluşumunda ulusal ve küresel düzeydeki ideolojik iklim de etkili olur. Özellikle, medya ve eğitim, bu anlamda, çok büyük bir öneme sahiptir.[36]

Bu yüzden Gramscici tarihsel bloğun, maddî, kurumsal, özneler-arası, teorik ve ideolojik kapasitelerin bütünleşmesi sonucunda siyasî ve sivil toplum arasında ortaya çıkan organik ilişki şeklinde tanımlanması mümkün gözükmektedir. Yeni tarihsel blok, yalnızca sivil toplum ve ekonomide güç kazanmakla yetinmemekte, siyasî ağlar ve örgütlenmeyi destekleyecek ikna edici fikirlere, yani "ahlâkî-siyasî düzeyi" gerçekleştirecek araçlara da ihtiyaç duymaktadır.[37]

Ahlâk, hegemonik düzen açısından özel bir anlama sahiptir. Ahlâkî hegemonyanın mümkün olması için, idare, öncelikle yönetilenlerin çıkarlarının sistem içerisine dâhil edilmesiyle sağlanacak genel bir meşruiyete (*legitimacy*)

---

31 Augelli ve Murphy, "Gramsci and International", s. 127-128.

32 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 57.

33 *A.g.e.*, s. 366.

34 Jonathan Joseph, *Hegemony: A Realist Analysis*, Routledge, Londra, 2002, s. 125.

35 Augelli ve Murphy, "Gramsci and International Relations", s. 130.

36 Gill ve Law, "Global Hegemony", s. 112.

37 A.g.m., s. 94.

ve aktif rızaya dayanmalıdır.[38] Bir başka ifadeyle, ahlâkî hegemonyanın kurulmasının temel şartı, dar ekonomik çıkarların daha evrensel bir bakış açısı ya da ideoloji içinde eritilmesi, lider grubun sosyal vizyonuna katılım sürecinde yönetilen gruplara somut tavizler verilmesidir.[39] Bundan dolayı hegemonya, yönetici grubun ekonomik nitelikte özverilerde bulunmasını da beraberinde getirmektedir. Ancak Gramsci'ye göre bu tür özverilerin ve böyle bir uzlaşmanın işin özüyle ilgili olmayacakları da kesindir. Çünkü hegemonyanın temelinde ahlâk ve siyaset yatıyor olsa da, hegemonya aynı zamanda ekonomiktir ve yönetici grubun ekonomideki karar alıcı gücünün varlığına dayanmaktadır.[40]

Gramsci, burjuvazinin hegemonyayı sağlayamadığı için hâkimiyetle yetinmek zorunda kaldığı, iktidarın alt kesimler tarafından meşru kabul edilmediği düzenlerde ise idarenin çok daha zayıf ve istikrarsız olduğuna işaret etmektedir. Böyle durumlarda yönetim kuvvete dayanarak sürdürülmeye ve zayıf güç temeli desteklenmeye çalışılmaktadır.[41]

Hegemonyanın rızaya dayalı bir meşruiyet kazanarak zora duyulan ihtiyacın azaltılmasında ise entelektüellere önemli görevler düşmektedir.[42] Gramsci'ye göre gerçeğin anlaşılması ve bilginin edinilmesi, entelektüellerin ellerinde tuttukları ahlâkî, kültürel ve ideolojik prizmalar ya da filtreler yoluyla olmakta, bu sayede toplum şekil ve anlam kazanmaktadır. Bu yüzden hegemonya belli bir bilgi yapısının ve değerler sisteminin inşası anlamına gelmekte, kendi bilgi ve değer sistemini yaratıp bunları genel ve evrensel olarak kabul edilebilir kavramlar haline dönüştürebilen sosyal grup yahut sınıf da entelektüel ve ahlâkî liderliğe ulaşmaktadır.[43] Bu noktada da, bilginin üretilmesi ve kitlelerin eğitilmesi fonksiyonlarını yürüten organik entelektüellere ("meşrulaştırma uzmanlarına"[44]) duyulan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Entelektüeller 'organik'tir, zira Gramsci'ye göre bağımsız bir entelektüeller sınıfı yoktur. Her sosyal grup kendi entelektüel tabakasına sahiptir ya da böyle bir tabaka meydana getirme eğilimindedir.[45] Hegemonik sınıfın entelektüelleri, beraberce ahenkli bir dünya görüşü oluşturabilecek felsefî, si-

38 Stephen Gill, "Epistemology, Ontology, and the Italian School", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 40.

39 Antonio Gramsci, *An Antonio Gramsci Reader: Selected Writings, 1916-1935*, David Forgacs (der.), Schocken, New York, 1989, s. 190-200.

40 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 161.

41 John M. Hobson, *The State and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 129.

42 Gill, "Epistemology, Ontology", s. 23-24.

43 Robinson, *Promoting Polyarchy*, s. 42.

44 Benedetto Fontana, *Hegemony and Power, On The Relation Between Gramsci and Machiavelli*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1993, s. 140.

45 Merrington, "Theory and Practice", s. 167.

yasî ve ekonomik bir teori ile disiplinler arasında aktarılabilecek prensipler inşa etmek zorundadırlar.[46] İdeolojik mücadele ortamında hâkim sınıfın entelektüelleri, daha ikna edici ve sofistike teoriler ortaya koymalı, diğer entelektüelleri hegemonik dünya görüşü ve hegemonun hedefleri içinde eriterek üzerlerinde hâkimiyet kurmalıdırlar.[47]

Temel varsayımlar, kavramlar ve diğer Uluslararası İlişkiler Teorilerine Eleştiriler

Eleştirel teori ve tarihselcilik

Robert W. Cox'ın 1980'lerde Gramscici hegemonya kavramı etrafında inşa ettiği Eleştirel Teori, Uluslararası İlişkiler disiplininde eleştirel yaklaşımlardan söz edildiğinde akla ilk gelen yaklaşımdır. Cox'ın kendisinden sonra gelen yeni-Gramscici perspektifleri de etkileyip besleyen metodolojisi, özellikle içinden geçmekte olduğumuz tarihsel evreye benzeyen belirsizlik dönemlerinin anlamlandırılmasını ve olası özgürleşim yolları hakkında düşünülmesini kolaylaştıran önemli analitik imkânlara sahiptir.

Cox'ın 1981 ve 1983'te yayınlanan[48] iki önemli makalesinin başlattığı entelektüel hareketlilikle temelleri atılan yeni-Gramsci okulunun doğduğu tarihsel bağlam da, günümüzdeki gibi[49] bir konjonktürel kırılmaya tekabül etmektedir. Vietnam Savaşı, 'iliştirilmiş liberalizm'[50] (*embedded liberalism*) döneminin sona erişi ve petrol krizi gibi bir dizi gelişmenin ışığında Amerikan gücüne olan inancın şiddetle sorgulandığı dönemleri içeren 1970'li yılları, daha sonra küreselleşme olarak adlandırılacak sürecin temel dinamiklerini serbest bırakan neo-liberal ekonomi politikalarının hayata geçirilmesi izlemiştir. Bu dönemi karakterize eden yapısal kriz ve dönüşüm ortamı, Uluslararası İlişkiler çalışmalarına, eleştirel perspektiflerin seslerini yükselttikleri yeni teorik tartışmalarla yansımıştır.

---

46 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 403.

47 *A.g.e.*, s. 229-239.

48 Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair (der.), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 85-123; Robert Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 12, no. 2, 1983, s. 162-175.

49 Robert W. Cox ve Michael G. Schechter, *The Political Economy of A Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilization*, Routledge, New York, 2002, s. 26.

50 John G. Ruggie, "International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order", *International Organisation*, cilt 36, no. 2, 1982, ss. 379-415; Martin Griffiths, Terry O'Callaghan ve Steven C. Roach, *International Relations: The Key Concepts*, Routledge, Londra, 2008, s. 89-90.

1980-sonrası dönemde ise söz konusu eleştirel yaklaşımları ön plana çıkartan önemli bir gelişme yaşanmıştır: Soğuk Savaş'ın sonu. Disipline hâkim olan realizm ve idealizm temelli perspektiflerin pozitivist epistemolojileri, Soğuk Savaş'ın görece statik dünyasını açıklamak konusunda başarılı olmuşlarsa da, savaşın sonunu öngörmekte ve dahası yeni dünya düzenini açıklamak konusunda hayal kırıklığı yaratmışlardır. Bu durum, Eleştirel Teoriye yönelik talebin artmasına neden olmuştur. Her ne kadar farklı eleştirel yaklaşımlar arasında önemli anlaşmazlıklar bulunsa da, bu yaklaşımların üç temel nokta üzerinde mutabakata vardıkları iddia edilebilir: (a) Sosyal bilimin amacının objektif biçimde tanımlanmış bir dünyada sebep-sonuç ilişkilerini keşfetmekten ibaret olduğu algısının reddi, (b) mutlak bir özne-nesne ayrımının imkânsızlığı ve (c) normatif inceleme ile ampirik bilimsel araştırmanın ayrılmazlığı.[51]

Bu epistemolojik ortak paydada buluşan Cox ve ardılları, hâkim neo-realist yaklaşımların temel aktör olarak üniter devletleri seçen perspektiflerini, neo-liberal yaklaşımların devlet-temelli uluslararası rejim açıklamalarını ve dünya-sistemi yaklaşımlarının merkez, yarı-çevre ve çevre ilişkisinin sürekliliğini öngören bakış açılarını, yaşanan yapısal dönüşümü açıklamak için yetersiz bulmuşlardır.[52] Buna göre Uluslararası İlişkiler'de Eleştirel Teori, istikrarlı gibi gözüken yapıların değişim potansiyellerinin araştırılmasına odaklanmış, bu potansiyellerin normatif bir özgürleşme projesi çerçevesinde açığa çıkarılarak vurgulanmasını amaç edinmiştir.

Cox'a göre "teori her zaman birileri ve bir amaç içindir."[53] Her teorinin iki bileşeni bulunur: Perspektif ve problematik. Tarihselci anlayışın bir kez daha kendini belli ettiği perspektifler, "toplumsal ve siyasal bir zaman ve mekândan türer"[54] ve teorisyene söz konusu zaman ve mekân içerisindeki olaylara yönelik, algılara yönelik, kavramlara yönelik, yönteme yönelik ve elbette teoriden doğması istenen amaca yönelik bir görüş açısı sağlar. Perspektiften yoksun bir teori, ideolojiden başka bir şey olamaz. Öte yandan, perspektifler zamanla ve mekânla değişiklik gösterseler de, belirli bir anda teorisyen ile toplumsal gerçeklik (*social reality*) arasında çözümlenmesi gereken bir 'diyalog' kurulmasına da yol açmış olurlar. İşte bu diyalog sonu-

51 Steve Smith, "The Self-Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today*, Polity, Cambridge, 1995, s. 24-26.

52 Andreas Bieler ve Adam D. Morton, "Theoretical and Methodological Challenges of neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy", *International Gramsci Society Online Article*, 2003, http://www.internationalgramscisociety.org/resources/online_articles/articles/bieler_morton.shtml (Erişim Tarihi 19 Haziran 2013).

53 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 87.

54 A.g.m., s. 87.

cunda ortaya teorinin problematiği çıkar. Belirli bir perspektif çerçevesinde teorisyene düşen, öne çıkarttığı bir olayı ya da olguyu, teorinin problematiği haline getirmektir.

Bu anlamda teoriler, Cox'a göre, iki ana amaca hizmet edebilir ve buna göre kategorize edilirler. Eğer bir teori, "içinde bulunduğu dünyayı hâkim toplumsal ve siyasal ilişkileri ve düzenledikleri kurumlar açısından olduğu gibi kabul ediyor... ve genel amacını bu ilişkilerin ve kurumların daha düzgün bir biçimde yürütülmesini sağlamak için sorunların kaynağı ile etkin bir biçimde ilgilenmek" olarak belirliyorsa, bu teoriyi "Problem-çözücü Teori"[55] (*problem-solving theory*) olarak adlandırmak anlamlıdır. Cox'a göre realizm, liberalizm ve hatta bu teorilerin yeni (neo) varyasyonları, Uluslararası İlişkiler disiplininin problem-çözücü teorileridir. Diğer taraftan, eğer bir teori, "kurumları ve toplumsal ve siyasal ilişkileri olduğu gibi kabul etmiyor ve kendisine onların köklerini sorgulamayı ve herhangi bir değişim sürecinde olup olmadıklarını anlamayı" görev ediniyorsa, o teori de "Eleştirel Teori"[56] olarak adlandırılmalıdır. Eleştirel Teorinin hedefi artık yalnızca bulunduğu düzeni sorgulamak değil, o düzenin ürettiği –problem-çözücü– teorileri de mercek altına yatırmaktır. Zira siyasal ve toplumsal düzen, o düzenden türeyen teorilerden ve o teorilerin çözmeye çalıştıkları 'problemlerden' ayrı parçalar halinde düşünülemez.

1980'lerin başlarından günümüze kadar uzanan süreçte, Robert W. Cox, Stephen Gill ve William I. Robinson gibi isimlerin yürüttükleri teorik çalışmalar ile Eleştirel Teori çerçevesinde yürütülen bölgesel incelemeler,[57] eleştirel yaklaşıma disiplin içinde önemli bir yer kazandırmışlardır. Temel önermelerini esas alan literatürün genişleyen hacmi dikkate alındığında, teorinin artık araştırmaların yapıldığı zaman dilimine içkin dikkate değer bir tarihinin olduğundan söz etmek mümkündür.

Tarihsel yapı

Gramsci'nin tarihselciliğini 20. yüzyılın son çeyreğinde Uluslararası İlişkiler disiplini ile buluşturan Cox, teknik rasyonalitesi aracılığıyla objektiviteye eriştiği iddiasındaki pozitivizmin verilerle, tarihselciliğin ise olgularla/yapılanlarla ilgilendiğine işaret etmektedir. Pozitivistin gözünde olgular, verilere indirgenmektedir. Bunun ise iki türlü yıpratıcı etkisi bulunmaktadır. Ön-

55 A.g.m., s. 88.

56 A.g.m., s. 88-89.

57 Örnek olarak: Phoebe V. Moore, *Globalisation and Labour Struggle in Asia: A Neo-Gramscian Critique of South Korea's Political Economy*, I. B. Tauris, New York, 2007; John Girling, "Thailand in Gramscian Perspective", James Martin (der.), *Antonio Gramsci: Critical Assessments of Leading Political Philosophers*, cilt IV, Taylor & Francis, Londra, 2002.

celikle, aktör ya da eylemde bir araya gelen düşünceler, duygular ve baskılar eylemden uzaklaştırılmakta, geride sadece etki/sonuç kalmaktadır. İkinci olarak ise olay, kendisine anlam veren karmaşık bağlamından, bütün bağlantılarından, ilişkilerinden ve çelişkilerinden soyutlanmakta, içi boşalmış bir hale dönüştürülmektedir.[58]

Gramscici siyaset teorisinde hem değişim imkânları hem de değişimin doğrultusu üzerinde belirleyici olan yapısal sınırlar düşüncesi, Cox'ın teorisinin merkezinde yer alan 'tarihsel yapı' (*historical structure*) kavramı aracılığıyla uluslararası politik ekonomi alanına taşınmaktadır.

Esasında tümüyle zihinsel inşalar olan tarihsel yapılar, belirli tarihsel dönemlerdeki kolektif insan faaliyetinin birikmiş sonuçlarını özetlemektedir.[59] Uzun vadede şekil kazanan bu yapılar içinde maddî imkânlar (*material capabilities*), fikirler (*ideas*) ve kurumların (*institutions*) oluşturdukları, birbirleriyle etkileşim halindeki üç güç kategorisi yer almaktadır.[60] Tarihsel yapılar, üretimin örgütlenmesi, devlet biçimleri (*forms of state*) ve dünya düzenleri (*world orders*) ile bunlar arasındaki ilişkinin incelenmesinde rol oynamaktadır. Araştırma yapılan alana ait karmaşık gerçekliği tutarlı bir şekilde resmederken, alternatif tarihsel yapıların oluşum ihtimallerinin değerlendirilmesine ve karşılaştırmalar yapılmasına da imkân vermektedir.[61] Yapısalcı yaklaşımı,[62] failin rolünü inkâr eden katı bir determinizm içerdiği için reddeden[63] Cox'ın tarihsel yapıları, eylemi belirlememekte, ancak eylemin şekil kazanmasında etkili olan beklenti, alışkanlık ve baskıların sınırlarını çizerek eylemin gerçekleştiği bağlama işaret etmektedir.[64] Cox, sosyal örgütlenmenin farklı şekillerini ifade eden tarihsel yapılara örnek olarak devletleri, konfederasyonları, imparatorlukları, üretimin ve kültürel cemaatlerin organizasyonu ile sivil toplum hareketlerine dair muhtelif gelişmeleri göstermektedir. Bunlar genetik, ebedilik ya da evrensellik gibi özellikler taşımayan, insan-

58 Cox ve Schechter, *The Political Economy of A Plural World*, s. 59. Cox, Collingwood'a atıfla, olayların hem iç hem de dış yüzlerinin bulunduğunu söylemektedir. Dış yüz, olayın dışarıdaki gözlemci tarafından verilen, data olarak kaydedilen kısmıdır. Tarihçinin anlamaya çalıştığı iç yüz ise, yapılmış bir şey olarak olayı "gerçek" kılan arkadaki düşüncedir (Robert W. Cox, "'The International' in Evolution", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 35, no. 3, 2007, s. 514).

59 Cox ve Schechter, *The Political Economy of a Plural World*, s. 78.

60 Timothy J. Sinclair, "Beyond International Relations Theory", Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair (der.), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 8-11.

61 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 100.

62 Louis Althusser'in anti-humanist Marksizm yorumu ve yapısalcılık anlayışı için bkz. Louis Althusser, *For Marx*, çev. Ben Brewster, Verso, Londra, 2005.

63 Hobson, *The State and International Relations*, s. 129.

64 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 97-98.

lar tarafından tarih boyunca yaratılıp değiştirilen yapılardır. Hepsi geçicidir ve toplumların kendilerini değişik şekillerde örgütlemelerinin ürünüdür.[65]

Yapıların yalnızca maddî güç unsurlarıyla temellendirilmeyerek, hem oluşumlarında hem de değiştirilmelerinde fikirlere ve insan faaliyetine yer açılışı Gramscici yapı anlayışıyla uyumludur.[66] Tarihteki değişimlerin, büyük ölçüde kolektif insani çabaların bir sonucu olduğunu düşünen Gramsci, analizlerinde yapıya insanı ezen, kendi içinde eriten ve pasifleştiren harici bir kuvvet olarak bakmamakta, onu bir özgürlük aracına, yeni bir ahlâkî-siyasî forma ve yeni inisiyatiflerin kaynağına dönüştürme imkânlarına odaklanmaktadır.[67]

Bu bakış, Gramsci'nin kuvvet ilişkileri analizinde de kendisini göstermektedir. Sosyal kuvvetlerin (*social forces*), tarihin seyrine etki edecekleri sürecin ilk anı/momenti, yapıyla bağlantılı ve objektiftir. Bu ilk an, maddî üretim güçlerinin ve sosyal sınıfların doğuşu ile aralarındaki ilişkileri yansıtmaktadır.[68] Siyasî güçlerin ilişkileriyle ilgili ikinci anın ilk aşamasında, sosyal sınıflar varlıklarının farkında olsa bile, aralarındaki bir dayanışmadan söz etmek imkânsızdır. Bunu izleyen ikinci aşamada ise ekonomik ya da diğer kolektif çıkarlarla sınırlı bir dayanışma zemini oluşmaktadır. Yapının, üst-yapının içine geçtiği üçüncü ve en siyasî anda ise devreye entelektüel ve ahlâkî birlik girmekte, Gramsci'nin Niccolo Machiavelli'ye atıfla isimlendirdiği, *Modern Prens*, yani siyasî partiler doğmaktadır.[69]

Cox'ın, ulusaşırı (*transnational*) ilişkiler matrisinin içine yerleştirdiği sosyal kuvvetler de yukarıda işaret edilen Gramscici köklerinin renklerini taşımaktadırlar. Sırasıyla; üretim süreçleri (*production processes*), sınıflar-arası ilişkiler (*inter-class relations*) ve siyasî güç arasındaki etkileşim (*interaction of political powers*), ulusal veya tekil siyasî toplumları aşan bir ulusaşırı düzlemde, dünya politik ekonomisinin çehresini belirlemektedir.[70]

Ancak Cox, bu noktada, tarihsel yapıları ve sosyal kuvvetleri, onların maddî yönlerinin ötesinde bir çerçevede tanımlar. O, sosyal değişmeyi bütünüyle ekonomik terimlerle açıklayan görüşler karşısında, kültürel olgulara/fikirlere verdiği önemle, Gramsci'nin geleneğini izlemeye devam eder.

65 Cox, "The International", s. 516.

66 Norberto Bobbio, "Gramsci and the Conception of Civil Society", Chantal Mouffe (der.), *Gramsci and Marxist Theory*, Routledge, Londra, 1979, s. 33-34; Robert S. Dombroski, *Antonio Gramsci*, Twayne, Detroit, 1989, s. 120; Walter L. Adamson, "Beyond Reform or Revolution: Notes on Political Education in Gramsci, Habermas and Arendt", James Martin (der.), *Antonio Gramsci: Critical Assessments of Leading Political Philosophers - Vol. III*, Taylor & Francis, New York, 2002, s. 297-298; Morera, *Gramsci's Historicism*, s. 58.

67 Gill, "Epistemology, Ontology", s. 22; Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 366-367.

68 *A.g.e.*, s. 180.

69 *A.g.e.*, s. 181.

70 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 105-111.

Gramsci'nin tarihsel materyalizminde fikirler ve maddî imkânlar daima birbirleriyle bağlantılıdırlar, karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler ve birbirlerine indirgenemezler. Fikirler, maddî imkânlarla ilişkileri dikkate alınarak anlaşılmak zorundadır.[71] Bu yüzden, örneğin, siyasal ve kültürel pratikler, ekonomik kuvvetler ya da çıkarlara indirgenemezken;[72] sanat, din, dil, ahlâk ve felsefe pekâlâ siyasete hizmet edebilir. Böylece bütün hayat, siyasetin sınırları içine girmiş olur.[73]

Tarihsel materyalizmi, 'fikirler ve maddî imkânlar arasındaki ilişkinin araştırılması'[74] şeklinde tarif eden Robert Cox, fikirleri özneler-arası anlamlar (*inter-subjective meanings*) ve kolektif imajlar (*collective images*) olmak üzere ikiye ayırmaktadır.[75] Cox, özneler-arası anlamlar ifadesi ile bir insan grubu arasında, dünyanın doğasına dair, mevcut bulunan hâkim algıyı ya da ortaklaşa paylaşılan 'hakikat' anlayışını kastetmektedir. Cox'ın kullandığı şekliyle özneler-arasılık (*inter-subjectivity*), toplumların varoluş şartları karşısında verdikleri tarihsel olarak birikmiş ortak cevaplar tarafından üretilen bilgi şeklinde de anlaşılabilir.[76] Cox, tarihsel yapıların derinliklerindeki temel özneler-arası anlam kategorilerine örnek olarak, dünyanın anlaşılmasını sağlayan, toplumlara ve çağa ait sağduyu ile iletişimi mümkün kılan dili göstermektedir.[77] Eleştirel yaklaşım, tarihin bir ürünü olan özneler-arası anlamlar formundaki bu fikirleri, politik ekonominin bizzat parçası kabul etmektedir.[78]

Genellikle fazla sorgulanmayan özneler-arası anlamların aksine kolektif imajlar ise, yoğun tartışmaların odağında yer almaktadır. Örneğin, geniş kitleler, aslında birer özneler-arası anlamı ifade eden devletleri ve devlet sistemini, sanki birer ontolojik hakikat gibi görmektedirler. Fakat devletin ve devletlerarası sistemin fiili örgütlenme biçimi üzerine yürütülen yoğun tartışmalar, mevcut devletler yapısı ve devletlerarası yapı içindeki güç ilişkilerinin meşruiyetini farklı ideolojik konumlardan hedef alır ve meseleyi ideolojik boyuttaki bir fikir savaşına indirgerler.[79]

71 Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations", s. 56.

72 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 407.

73 Finocchiaro, *Gramsci and the History of Dialectical Thought*, s. 134.

74 Cox ve Schechter, *The Political Economy of a Plural World*, s. 28.

75 Enrico Augelli ve Craig N. Murphy, "Consciousness, Myth and Collective Action: Gramsci, Sorel and the Ethical State", Stephen Gill ve James H. Mittelman (der.), *Innovation and Transformation in International Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 25.

76 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 89.

77 Cox, "The International", s. 516.

78 Andreas Bieler ve Adam D. Morton, "A Ciritical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change: Neo-Gramscian Perspectives in International Relations", *Capital & Class*, no. 82, 2004, s. 100.

79 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 99.

Cox'ın kolektif imajları, Gramsci'nin popüler bilgi hakkındaki değerlendirmelerini hatırlatmaktadır. Émile Durkheim'ın o ünlü kavramına yapılan atıfla, daha az sistematik bilince ve dünyayı kavrama düzeylerine tekabül eden popüler bilgi ve kültür,[80] siyasal mücadelenin cereyan ettiği kritik zemini oluşturan 'maşeri vicdanın' (*conscience collective*) şekillenmesinde büyük pay sahibidir. Maşeri vicdan, ahenkli bir bütünlük arz etmediği, etkili tarihsel ideolojilerin, bilimsel doktrinler ve sosyal mitlerin bir karışımı olduğu için aktif bir mücadele zemini niteliği kazanmaktadır. Maşeri vicdandaki bu tortulaşma, sürekli bir biçimde kendisini yenilemekte, gündelik hayata giren bilimsel fikirlerle ve felsefî düşüncelerle zenginleştirmektedir. Bir başka söyleyişle maşeri vicdan, felsefenin folklorunun mekânı haline gelmektedir.[81]

Bu mekânda yürütülen siyasî mücadele esnasında, kitle desteği ve heyecanının kanalize edilmesini sağlayan ise Gramsci'nin Georges Sorel'e atıfla kullandığı 'toplumsal mitlerdir' (*social myth*). Sorel, toplumsal mitleri eylem kararlılığının ifadesi olarak kabul etmekte, mücadeleye girmeye hazırlanan kitlelerin faaliyetlerini, fikirlerini ve duygularını, mitler üzerinden anlamanın mümkün olduğunu düşünmektedir.[82] Gramsci, mitlerin, iktidarı ele geçirmek için mücadele eden partilere, milliyetçilik tarafından beslenen 'devlet ruhunun' bir benzerini verdiğini düşünmektedir. Bu ruh, parti üyelerini, maddî olarak tamamıyla kestirilemeyen ancak yine de aktif ve işlevsel bir biçimde kendilerini hissettiren büyük kuvvetlerle ilişkiye geçirmek suretiyle, geçmişe ve geleceğe doğru birbirlerine bağlamaktadır.[83] Dolayısıyla üstlendikleri işlevle Gramsci'nin mitleri, normatif unsurların da genellikle üretim güçleri ve teknoloji gibi maddî imkânlara indirgenen sosyal kuvvetin parçası olduklarını göstermektedir.[84] Eleştirel teorisyenler, bu türden mitlerin günümüz Uluslararası İlişkileri'nde de merkezi bir yere sahip olduğuna işaret etmektedirler.[85] Bunlar arasında piyasanın kaçınılmaz zaferi, tarihin sonunun ilanı ve ABD ya da İran gibi 'kutsal' amaçlar için mücadele ettikleri iddiasındaki devletlerin amaçlarını (*mission*) tanımlayan her türlü mecaz yer almaktadır.[86] Aynı mesele, hiç şüphesiz, uluslararası politikada bizzat bi-

80 Michele Barrett, *Marx'tan Foucault'a İdeoloji*, çev. Ahmet Fehmi, Mavi Ada, İstanbul, 2000, s. 65.

81 Mark Rupert, "Globalisation and Contested Common Sense in the United States", Stephen Gill ve James H. Mittelman (der.), *Innovation and Transformation in International Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 140.

82 Georges Sorel, *Reflections on Violence*, Ams, New York, 1975, s. 32.

83 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 125-126 ve 146.

84 Gill, "Epistemology, Ontology", s. 26.

85 Cynthia Weber, *International Relations Theory: A Critical Introduction*, Routledge, New York, 2010, s. 6-7.

86 Augelli ve Murphy, "Consciousness, Myth", s. 29-30.

reylere –Andrew Linklater'a göre 'insan' veya 'vatandaş' olarak–[87] atfedilmiş önem/önemsizlik paradigmasına da uygulanabilir.

Devlet ve ötesi

Eleştirel Teorinin ilgilendiği bir diğer önemli boyut, Uluslararası İlişkiler'in bir disiplin olarak doğuşundan bu yana merkez kavram olarak ele aldığı devlet kurumunu, genelgeçer algı çerçevesinden çıkartarak, disipline ait bu ontolojik çerçeveyi, devletin ötesine taşıyabilmektir. Burada temel hedef, hem Uluslararası İlişkiler'in ve onun (realist, neo-realist, liberal, neo-liberal, hatta inşacı) 'organik entelektüellerinin' ürettiği devlet-merkezli bilgiyi ve tarihsel bloğu sorgulamak hem de olası bir karşı-hegemonyayı oluşturmak için yeni bir tarihsel blok inşa etmeye çalışan grupların yürüttükleri mücadeleyi ön plana çıkartmaktır. Bu mücadelenin niteliğinin daha net bir şekilde ortaya konabilmesi için bir kez daha Antonio Gramsci'nin sivil topluma, devlete ve bunlar arasındaki ilişkilere yaklaşım biçimini ele almak gerekmektedir.

Daha önceleri sözü edildiği gibi, Gramscici devlet, diktatörlük artı hegemonya ve siyasî toplum artı sivil toplum şeklinde tanımlandığında, bu iki düzey bir yandan hâkim grubun toplum üzerinde uyguladığı hegemonyaya, diğer yandan da devlet ya da icracı hükümet aracılığıyla uygulanan 'doğrudan tahakküme' tekabül etmektedir.[88] İktidardaki grup/sınıf devlet kurumunu, yalnızca hâkimiyetini meşrulaştırıp sürdürmek amacıyla değil, aynı zamanda yönetilenlerin aktif rızasını kazanmak amacıyla da kullanmaktadır.[89]

Sivil ve siyasî toplumun farklılıklarını koruyarak bütünleştikleri bu durumda, sosyal kontrol iki seviyede uygulanmaktadır: Sivil toplum ve, Gramsci'nin genişletilmiş devleti içinde erimiş olan, siyasî toplum. Gramsci'nin genişletilmiş devletinde, hegemonya sivil toplum tarafından kendi içinde hayata geçirilirken; güç, devlet aracılığıyla, ancak sivil toplumdaki mevcut kuvvetler zinciri esas alınarak kullanılmaktadır. Zora başvurma teşebbüsünü, gazeteler ve dernekler gibi kamuoyu organları, çoğunluğun rızasına dayalıymış gibi göstermektedir.[90] Bu noktada Gramsci'nin devlet ve sivil toplum ayrımı tamamen teoriktir. Yönetimin sağlanmasında rıza ve zorlama mekanizmaları birbirleriyle kaynaşmaktadır. Siyasal toplum resmi devlet aygıtı şeklinde ele alındığında, Gramsci'nin genişletilmiş devleti bunun yanında sivil

87 Andrew Linklater, *Men and Citizens in the Theory of International Relations*, Palgrave Macmillan, Londra, 1982.

88 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 12.

89 *A.g.e.*, s. 244 ve 182.

90 Merrington, "Theory and Practice", s. 154.

toplumu da kuşatmaktadır.[91] İleri kapitalizmin iktidar mekanizmalarına zor ve rızanın iç ilişkilerine odaklanan bu 'çifte perspektif'ten yaklaşan Gramsci, sivil toplumu siyasal toplumla bağlantılı bir şekilde anlamaktadır.[92] Böylece, Gramsci'nin organik devleti, aslında siyasal hayatın temel kurumlarının dâhil olduğu üst yapının tümünü kastetmiş olur.[93]

Devletin bu seviyede bir kuşatıcılıkta tanımlanmasının temel sebebi, sosyal örgütlenmeye liderlik eden hegemon sınıfın, hükümetin idare, yönetim ve zorlama aygıtlarına da tümden hükmediliyor oluşudur. Bu yüzden devlet, siyasal yapının sivil toplumdaki destekçilerini de içerecek biçimde ele alınmalıdır. Gramsci bunları, kilise, eğitim sistemi, basın ve insanlarda hegemonik sosyal düzenle uyumlu belirli davranış kalıpları ve beklentiler yaratılmasına yardım eden diğer bütün kurumlar şeklinde sıralamaktadır.[94] Kitlesel siyasî partiler, medya, ticaret birlikleri ve diğer sivil örgütlenmeler de yönetilen sınıfları kapitalist topluma entegre etmektedirler.[95] Devlet ayrıca, okullar ve mahkemeler gibi organları aracılığıyla sivil toplumda rıza unsurunun pekişmesi için doğrudan faaliyet göstermektedir. Bu yüzden, William I. Robinson'ın da belirttiği gibi, ordu ve polis gibi baskı araçlarının yanı sıra meclisler ve eğitim organlarına da sahip olan devlet, basitçe "negatif ve baskıcı" değil aynı zamanda "pozitif ve eğitici"dir.[96] Benzer şekilde sivil toplum da zaman zaman hegemonyanın zor unsuruna katılabilmektedir. Militarize olmuş siyasî partiler ve organize dinî gruplar bu katılımın güncel örnekleridir.[97] Liberallerin daha dar bir çerçevede tanımladıkları "gece bekçisi" veya "müdahaleci" devlet tasavvurlarıyla tezat oluşturan[98] Gramsci'nin bu devlet anlayışı, tarihsel olarak devlet ve sivil toplum arasında sık sık organik bütünleşmenin yaşandığı Anglo-Sakson ülkelerinde rastlanan "yaygın" ve "bütüncül" yapıyla yakınlıklar taşımaktadır.[99]

Gramsci'nin genişlemiş devletinin içinde siyasal toplumla kaynaşan sivil toplum, kimlik oluşumunun, ideolojik mücadelenin, entelektüellerin faaliyetlerinin ve ahlâkî ya da hilekârlığa dayalı hegemonyanın esas mekânıdır. Kişi-

91 Robinson, *Promoting Polyarchy*, s. 28.

92 Mark Rupert, "Alienation, Capitalism and the Inter-State System: Towards a Marxian/Gramscian Critique", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 78-79.

93 Augelli ve Murphy, "Gramsci and International", s. 129.

94 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 261; Cox, "Gramsci, Hegemony", s. 51; Rupert, "Alienation, Capitalism", s. 79; Joseph V. Femia, *Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness and the Revolutionary Process*, Clarendon, Oxford, 1981, s. 25-26.

95 Robinson, *Promoting Polyarchy*, s. 28.

96 *A.g.e.*, s. 28.

97 Femia, *Gramsci's Political Thought*, s. 28.

98 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 257-263.

99 *A.g.e.*, s. 12.

nin şuur kazanarak ilk kez siyasal faaliyetle ilgilendiği bağlam olan sivil toplumda çıkarlar bir araya gelmekte, dar çıkarlar ideolojiler gibi daha evrensel görüşlere dönüştürülmekte ve ittifaklar kurulmaktadır.[100] Gramsci'nin sivil topluma has bir hegemonik yapı içinde biçtiği rol, sivil toplumun devlet hâkimiyeti ve toplumdaki gruplar arasında bir tampon olduğuna, sınıf ve grup hâkimiyetinin sivil toplum geliştikçe hafifleyeceğine dair liberal görüşlerle tezat teşkil etmektedir.[101] Ancak, unutulmamalıdır ki, burjuvazinin hegemonyasını sürdürdüğü bu alan, aynı zamanda karşı-hegemonyaların inşa edilebileceği bir mücadele zemini olma potansiyelini de beraberinde taşımaktadır.[102]

Gramsci'nin yazılarında, sivil toplum zemininde mücadele eden rakip hegemonik projelere ait taktik ve stratejiler, birer savaş kategorisi halinde takdim edilmektedirler. Carl von Clausewitz'in savaşı siyasetin bir uzantısı kabul eden yaklaşımı[103] Gramsci tarafından ters yüz edilmekte, artık siyaset, savaşın değişik yollarla devamı şeklinde anlaşılmaktadır. Örneğin Gramsci analizlerinde, Birinci Dünya Savaşı'na damgasını vuran siper savaşlarını sivil toplum düzeyine taşımaktadır. Bunu yapmak için, konum savaşı (*war of position*) ve manevra savaşı (*war of manoeuvre*) olarak adlandırdığı modelleri, toplumsal sınıfların daha iyi stratejik pozisyonlara yerleşmek için izledikleri taktikler olarak belirlemiştir. Gramsci'ye göre konum savaşı, bir siyasal hegemonya kazanma, rıza alma muharebesidir. İnsanların sadece geçici itaatleri ya da oy desteklerini değil, 'kalp ve zihinlerini' kazanmak için yürütülen bu mücadeleyle hedeflenen, yeni devletin sosyal temellerinin yavaş yavaş inşâ edilmesidir.[104] Gramsci'yi konum savaşı formunda bir ideolojik mücadele tarzı üzerinde düşünmeye iten ana tarihsel olay, Avrupa ülkelerinde yürütülen iktidar mücadelesinin yöntemlerini devlete karşı bir cephe savaşı şeklinde gelişen Bolşevik stratejiden ayırmak ihtiyacıdır.[105] Gramsci'nin hareket noktasını, Rusya ve Batı Avrupa'da devlet ve sivil toplumun görece güçleri arasındaki farklılık teşkil etmektedir. Kuvvetli bir sivil toplumun bulunmadığı Rusya'da Bolşevik Devrimi başarıya ulaşmışken; benzer bir stratejinin köklü sivil toplum yapılarına sahip Batı ülkeleri için geçerli olmadığını düşünen Gramsci'nin konum savaşı stratejisi,[106] Avrupa solunu derinden etkilemiş ve komü-

100 Augelli ve Murphy, "Gramsci and International", s. 129.

101 Robinson, *Promoting Polyarchy*, s. 29.

102 Robert W. Cox, "Civil Society at the Turn of the Millennium: Prospects for an Alternative World Order", *Review of International Studies*, cilt 25, no. 1, 1999, s. 3-28.

103 Carl von Clausewitz, *On War*, çev. Michael Howard ve Peter Paret, Oxford University Press, New York, 2007.

104 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 120 ve 243; William R. Schroeder, *Continental Philosophy: A Critical Approach*, Blackwell, New York, 2005, s. 81-82.

105 Rupert, "Globalisation", s. 139.

106 Cox, "Gramsci, Hegemony", s. 52.

nist düşünce tarafından devlet gücüyle topyekûn çatışma yerine sivil toplum kurumlarının tedricen ele geçirilmesi gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.[107]

Sivil toplumda yürütülen Gramscici siper savaşlarının ikinci evresi, devlet iktidarını hedefleyen manevra savaşıdır. Bu aşamaya geçilebilmesi için sivil toplum düzeyinde hegemonyanın zaten sağlandığı bir ortamın oluşması gerekmektedir.[108] Aksine bir durumda, istisnai bir isyanla devlet aygıtına hâkim olunabilse bile, sivil toplumun sessizliği yüzünden böyle bir girişim uzun vadede başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Zira hegemonik nitelik taşımayan bir ittifakın kanlı bir darbeyle iktidarı eline geçirdiğinde kuracağı sosyal düzen yeterli meşruiyete erişemeyecek, istikrarı sağlayamayacak, muhtemelen de ağırlıklı bir şekilde kuvvet/rıza stratejisinin zorlayıcı boyutuna dayanmak mecburiyetinde kalacaktır.[109]

Gramscici stratejilerde sivil toplum, bütünüyle izole ulusal sınırlar içinde düşünülmemektedir. Gramsci'nin bu ulusaşırı kavrayışı açıklamada kullandığı kavram ise pasif devrimdir (*passive revolution*). Bir konum savaşı stratejisi olan pasif devrim, ulusal sınırların ötesinde meydana gelen devrimlerin ve büyük dönüşümlerin, ulusal sivil toplum düzeyindeki mevcut hegemonik ilişkiler sistemine darbe vurabilecek etkilerinin nasıl yönlendirilebileceği sorusuna odaklanmıştır. Gramsci, pasif devrimi hâkim sınıfın hegemonyasının herhangi bir sebeple zayıflaması durumunda başvurduğu bir taktik olarak görmektedir.[110] Yönetici sınıf, aşağıdan gelen baskılarla mücadele edebilmek için verdiği tavizlerle sivil toplumu yeniden organize etmektedir. Bu sayede kitlelerin kendi siyasî talepleri doğrultusunda yapacakları faaliyetler engellenecektir.[111] Nitelikli insan gücüyle geleneksel idareci sınıf, muhaliflerden daha büyük bir hızla kadrolarını ve programlarını değiştirerek, kaybetmeye başladığı kontrolü yeniden ele geçirebilmektedir.[112] Pasif devrimler, birbirini takip eden küçük reform dalgaları ya da aydın despotizmi tarzı müdahalelerle, kitlelerin katılımı olmaksızın yukarıdan gerçekleştirilmektedirler.[113] Bu esnada muhalif sınıflar kendilerini, az ya da çok örtülü bir zeminde uzlaşmak zorunda hissettikleri, yavaşça ilerleyen 'moleküler' bir sosyal değişimin içinde bulmaktadırlar.[114]

---

107 Joseph, *Hegemony*, s. 202.

108 Barrett, *Marx'tan Foucault'a*, s. 65-66.

109 Paul Ransom, *Antonio Gramsci: A New Introduction*, Harvester/Wheatsheaf,1992, s. 137.

110 Anne S. Sassoon, *Gramsci's Politics*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987.

111 Joseph, *Hegemony*, s. 125 ve 138.

112 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 210.

113 *A.g.e.*, s. 115.

114 Kees van der Pijl, "Transnational Class Formation and State Forms", Stephen Gill ve James H. Mittelman (der.), *Innovation and Transformation in International Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 128.

Ulusal ölçekteki siyasî mücadelelerin ulusaşırı bağlamlarını önemseyen Gramsci, uluslararası sistemin karakterinin temel belirleyicisi olarak sosyal ilişkileri görmektedir.[115] Bir başka ifadeyle, ulusal düzeyde siyasî dengelerin ana belirleyicisi nasıl sivil toplumdaki sosyal ilişkiler ağı ise uluslararası sistemin niteliği de aynı zeminde şekillenen dinamikler tarafından tayin edilmektedir. Stephen Gill'in 1973 yılında ABD, Avrupa ve Japonya'nın önde gelen sermayedarları tarafından kurulan Üçlü Komisyon (*Trilateral Commission*) üzerine yaptığı çalışma,[116] söz konusu sivil dinamiklerin, uluslararası sistemin ekonomik, siyasî, kültürel ve hatta askerî bileşenlerini, dolayısıyla da hegemonik yapısını, nasıl etkilediği konusunda Eleştirel Teorinin mihenk taşlarından biri olarak gösterilebilir.

Hegemonya

Daha önce de belirtildiği gibi, hegemonya kavramı, iktidarın zor araçlarına sahip olması temelinin yanı sıra, yönetilenlerin onayına (meşruiyete) duyduğu ihtiyacı vurgular. Böylece devlet, değişmez nitelikler etrafında tanımlanan dondurulmuş bir imaj üzerinden değil de, toplumsal kuvvetlerin karmaşık etkileşimlerini içeren sivil toplumdaki mücadelelerin ve dinamiklerin seyrine göre şekil kazanan bir 'kişilik'/'kimlik' haline gelmiştir. Robert Cox, hegemonya kavramını uluslararası ilişkilere uyarlarken bu iki ana unsuru ön plana çıkartmıştır.

Hegemonyayı, dünya tarihinin değişik dönemlerinde örneklerine rastlanan hâkimiyet biçimlerinden ayıran temel nokta, ikincil devletlerin hegemonun liderliğine yalnızca maddî güç kaynaklarının yarattığı baskıyla değil, ortak çıkar algılamalarının da etkisiyle rıza göstermeleridir. Bir başka ifadeyle, gücünün bazı, yahut tüm, devletlere nispetle artmasının, diğerlerinin vatandaşlarının genel çıkarına da uygun düşeceği kanaatini uyandıracak derecede güvenilirlik kazanan devlet, dünya hegemonu olabilmektedir.[117] Güvenin kazanılması önemlidir, zira hareket kabiliyetleri tarihsel yapılar tarafından baskılanıyor olsa da, hegemonya karşısında tavır belirleyecek insanlar, şuur ve özgür irade sahibidirler.[118]

Cox'ın sözünü ettiği hegemonyanın üzerine oturduğu fikirler, maddî imkânlar ve kurumlardan oluşan üçlü sacayağından fikirler, rızanın sağlanma-

115 Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 176.

116 Stephen Gill, *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

117 Giovanni Arrighi, "The Three Hegemonies of Historical Capitalism", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 151.

118 Gill, "Epistemology, Ontology", s. 43.

sında hayati bir işlev görmektedirler. Bu yüzden, Cox'a göre bir devletin ekonomik, sosyal ve siyasî temel kurum ve örgütlenme şekillerini ikincil devletlerin taklit etmeleri hegemonyanın oluşumu için yeterli olmamakta, onun sunduğu değerlerinin de bir benzeşme süreci getirip 'ortak değer' haline gelmesi gerekmektedir.[119] Hegemonya, devletler ve devlet dışı unsurların meydana getirdikleri yapılar bütününe nüfuz eden, düzenin doğası hakkındaki değerler ve anlayış biçimleri şeklinde tarif edilmekte, bunların görece istikrarı ile sorgulanamazlık derecesi de sistemin hegemonik niteliğinin ölçüsü olarak kabul edilmektedir.[120] Mümkün olanın algılanma sınırlarına işaret eden sorgulanamazlık, hegemonun öngörülen tepkilerine göre belirlenen rasyonel kısıtlamaların değil, böyle bir hesap yapılmaksızın, değerlerin doğal ve kaçınılmaz hissedilecek kadar içselleştirilmesinin bir sonucudur.[121] Söz konusu içselleştirilme bir kez gerçekleştiğinde, artık hegemonya, tüm gücünü 'kılcallaştırmış' (*capillary power*), uluslararası alanın tüm dokularına işlemeye ve onları 'disipline etmeye' başlamış olacaktır.[122]

Pek çok aktöre doğalmış gibi gözüken bu özneler-arası ve disipline edici anlamlar yapısını, hegemon devletin hâkim olduğu maddî güç temeli de desteklemektedir. Cox, hegemonik bir dünya düzeninin dayandığı maddî imkânlar şunlardır: (a) Aynı zamanda hem üretici hem de yıkıcı potansiyellere sahip teknolojik ve örgütsel kabiliyetler, (b) üretici ve yıkıcı potansiyellerin teknolojinin dönüştürebileceği doğal kaynaklar şeklinde biriktirilmiş halleri, (c) sanayi tesisleri ve askerî teçhizat gibi ekipman stokları ile bunları yönetebilecek refah düzeyi.[123] Hegemonik bir dünya düzeninin ayırt edici özelliği mutabakat olsa da söz konusu maddî imkânların yarattığı zorlama imkânlarına yaslanan siyasî, askerî, ekonomik ve psikolojik unsurların hepsi hegemonik bir ilişkide mevcut ve önemlidir.[124] Zorlama potansiyeli maddî güç ilişkilerinin bünyesinde yer almakta, güçlü olan, gerekli durumlarda zayıf taraf üzerinde iradesini dayatabilmektedir.[125]

Ancak zora başvurmayla sistemin hegemonik niteliği arasında ters bir orantı da bulunmaktadır. Hegemon, liderlik misyonunu sadece kendi özel çıkarlarının bir gereği olarak değil de, ikincil devlet ve grupların çıkarlarını da gözeterek rızalarını almaya imkân verecek bir evrensellikle temellendi-

119 Cox, "Gramsci, Hegemony", s. 62.

120 Robert W. Cox'tan aktaran: Gill, "Epistemology, Ontology", s. 42.

121 Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge, Ankara, 1999, s. 197.

122 Stephen Gill, *Power and Resistance in the New World Order*, Palgrave Macmillan, Londra, 2008, s. 137-138.

123 Cox, "Social Forces, States", s. 98.

124 Lea Brilmayer, *American Hegemony, Political Morality in a one-Superpower World*, Yale University Press, New Haven, 1994, s. 14.

125 Cox, "Social Forces, States", s. 99.

rebildiğinde itaati sağlamak için zora başvurma ihtiyacı duymaz. Her zaman varlığını hissettirse de, hegemonik bir ilişkide gücün bilinçlerdeki yeri, rızaya göre çok daha geridedir. Oysa bunun aksi gerçekleşip güçlü olan rıza aramaksızın zor kullanarak itaati sağlamaya ve özel çıkarlarını bu yolla kollamaya başladığında, iktidar ilişkisi hegemonik olma vasfını yitirmektedir.[126] İlk durumda liderlik hegemon konumundayken, ikinci durum zamanla hegemonun gücünü korumasını sağlamak bir yana, rekabeti teşvik ederek bir karşı-hegemonik kuvvetler zincirini[127] tetikleyeceği için, 'kendine karşı liderlik'[128] veya 'direniş olasılığı'[129] olarak tanımlanmaktadır.

Hegemonik bir dünya düzeninin üçüncü sacayağında yer alan kurumlar ise fikirler ve maddî güç unsurlarının özel bir bileşimiyle ortaya çıkmakta, hemen akabinde onların gelişimini etkilemektedir. Kurumların temel görevi, bir taraftan hegemonun siyasî-ekonomik projesini meşrulaştırıp savunmak,[130] diğer yandan da sistemin istikrara kavuşarak ebedileşmesinin yolunu açmaktır. Ancak bir kez ortaya çıktıktan sonra kendi hayatlarını yaşamaya başlayan kurumlar, zıt eğilimlerin savaş alanı haline dönüşebilme potansiyelini de beraberinde taşımaktadırlar. Ayrıca zaman içinde aynı alanda farklı eğilimlerin temsil edildiği rakip kurumlar da oluşabilmekte, sistemin bütünlüğü büsbütün yapısal bir kriz içerisine girebilmektedir.[131]

Maddî imkânlar, fikirler ve kurumların meydana getirdikleri hegemonik üçgen, birer sosyal, ekonomik ve siyasî yapıyla somutluk kazanmakta, bunlardan yalnızca bir tanesine dayanılarak hayat bulamamaktadır.[132] Cox'ın söz konusu yapıların şekillenişine yaklaşımı, Uluslararası İlişkiler'e aktardığı ikinci temel Gramscici perspektif olmuştur. Sosyal, siyasî ve ekonomik yapıların oluşumları ve etkileri ele alınırken, hegemon da dâhil olmak üzere tüm devletler, tek-tipleştirilmek yerine, sivil toplumları ve sosyal kuvvetlerle ilişkileri göz önünde bulundurulmak suretiyle değerlendirilmekte, ayrıca ulusaşırı güçlerin de sivil toplumlar ve sosyal kuvvetlerle bağlantıları analize dâhil edilmektedir.

Örneğin Cox, sosyal kuvvetler, devletler ve dünya düzenlerinden oluşan insan faaliyetlerini, birbirlerinin türevi ya da tek yönlü belirleyeni şeklinde görmez. Ona göre, bu faaliyetlerin herhangi biri, sistemin diğer unsurlarına etki edecek değişim dinamiğini oluşturabilir. Cox'ın politik ekonomi perspektifin-

126 A.g.m., s. 99.

127 Gill, "Epistemology, Ontology", s. 43.

128 Arrighi, "The Three Hegemonies", s. 150.

129 Stephen Gill, *Power and Resistance*, s. 250-253.

130 Ian Taylor, *Stuck in Middle Gear: South Africa's Post-Apartheid Foreign Relations*, Praeger/Greenwood, New York, 2001, s. 11.

131 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 99.

132 Cox, "Gramsci, Hegemony", s. 62.

den çizdiği dünya portresinde küresel ve yerel ölçekte faaliyet gösteren sosyal kuvvetlerin meydana getirdikleri güç konfigürasyonu önemli bir yer tutmakta, devletler de, otonom nitelikleri vurgulanmakla birlikte, ilişkilere aracılık etme işlevleriyle büyük resimde kendilerine yer bulmaktadırlar.[133]

Uluslararası İlişkiler disiplininde geleneksel teoriler, devletlerin mutlak ya da göreceli güçlerini analiz nesnesi haline getirirken, onları birikmiş ve nihai (maddî) kapasiteler olarak ele alırlar. Oysa Eleştirel Teori, sosyal kuvvetlere ve farklı aktörlere odaklanması sayesinde, bu maddî kuvvetlerin oluşum süreçlerini değerlendirmeye alan alternatif bir yaklaşım öne sürer. Burada güç sadece bir verilenden ibaret kabul edilmemekte, gücü meydana getiren sosyal süreçlerin anlaşılması için özel bir çaba gösterilmektedir.[134] Ayrıca, söz konusu süreçler, yalnızca ulusal sınırlar içindeki dinamiklerden ibaret olarak ele alınmamaktadır. Örneğin, geleneksel yaklaşımlarda devletlerarası askerî ve diplomatik ilişkilerin meydana getireceği yapısal değişim yalnızca devletler sistemini etkileyecekken, sosyal ilişkiler etrafında biçim kazanan Coxçı dünya düzenlerindeki önemli bir yapısal değişimin, yerel ölçekteki sosyal ilişkileri çerçeveleyen ulusal siyasî düzenlerde de temel bir değişmeye tekabül edeceği varsayılmaktadır.[135] Andrew Linklater, Kantçı bir vurguyla, 'uluslararası adalet' arayışlarının her geçen gün ulusal düzeyden çıkarak, daha fazla kozmopolit bir karakter kazandığı gözlemini yapıp devletlerin vatandaşları üzerindeki adalet egemenliğini sorgulamaya açarak, bu tip bir yapısal değişimi örneklemektedir.[136]

Benzer şekilde, uluslararası siyasetin temel aktörleri olarak devletleri birbirinden ayırt edilemez varlıklar biçiminde gören perspektiflerden farklı olarak;[137] varlık şartları, kurucu prensipleri ve normları zaman içinde değişen muhtelif devlet ve dünya düzeni formları olduğunu ileri süren[138] Cox'ın yaklaşımı, devletin tek-tipleştirilmesini reddetmekte ve dikkatini çeşitliliği doğuran sebeplere yöneltmektedir.[139] Devletleri birbirlerinden farklılaştıran temel şey, sivil toplumları ile kurdukları ilişkinin niteliğidir. Bununla birlikte, dünya düzeninin farklı devlet/sivil toplum komplekslerine etki-

133 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 105.

134 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 105.

135 Cox, "Gramsci, Hegemony", s. 64.

136 Andrew Linklater, "The Evolving Spheres of International Justice", *International Affairs*, cilt 75, no. 3, 1999, s. 473-482.

137 E. Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", Atilla Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim, İstanbul, 2000, s. 246.

138 Robert W. Cox, *Production Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press, New York, 1987, s. 111-211.

139 Markus E. Bouillon, "Gramsci, Political Economy, and the Decline of the Peace Process", *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, cilt 13, no. 3, 2004, s. 241.

leri de içerideki ilişki biçiminin önemli belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmelidir.[140]

Cox, bir güç mücadelesi sahası olan sivil toplumu, yerleşik otorite ile halk arasındaki siyasî alana yerleştirmektedir.[141] Gramsci'nin analizleriyle uyumlu olarak Cox'ta sivil toplum, hem mevcut iktidar yapısının güç temelini hem de muhalif kuvvetleri bir arada bünyesinde barındırmaktadır. Ancak sivil toplum için düşünülen siyasî zemin, verili olmayıp bilinçli çabalarla inşa edilmeyi beklemektedir.[142] Öncelikle, maddî imkânlardan yola çıkarak şuurlu faaliyetlere kılavuzluk edecek bir ideolojinin inşasına ve bunun için de Gramsci'nin organik entelektüellerine ihtiyaç duyulmaktadır.[143] Burada Cox'ın teorisinin sivil toplumun şekillenişinde fikirlere verdiği önem, söz konusu alanı yalnızca aktörlerden ibaret gören bakış açısının ötesine geçilmesine imkân vermektedir. Sivil toplum aynı zamanda, insanların hakikat anlayışlarının dayandığı özneler-arası anlamlardan ibaret olan çatışan fikirlerin dönüştürülebileceği ve toplumun doğal düzeninin ne olması gerektiği hakkında yeni kavramların doğabileceği bir yerdir.[144] Sivil toplum, büyük ve zamana dirençli dönüşümleri ifade eden bu tür değişimlerin yanı sıra, güçlü ve harekete geçirici birer sosyal kuvvet olan mitlerin de varlık kazandıkları zemindir.[145]

Eleştirel Teorinin eleştirisi

Andrew Linklater'a göre, Uluslararası İlişkiler'de Eleştirel Teorinin disipline yaptığı dört temel katkıdan söz edilmelidir.[146] İlk olarak, Eleştirel Teori, kendisinden önceki problem-çözücü teorilerin sorgulamadan kabul ettiği araştırma nesnelerini (başta devlet olmak üzere, savaş, barış, uluslararası kurumlar, hatta uluslararası kavramının kendisi vb.) mercek altına alır ve onların kendilerine bakılan 'perspektife' göre biçim ve anlam değiştirdiklerini varsayar. Bir başka deyişle, Eleştirel Teoride disiplinin nesneleri, pozitivizmin dayattığı nesnellik iddiasından uzaklaşır ve hem teorisyeni hem de toplumsal düzeni içerecek şekilde yeni ve öznel bir biçim alır. İkinci olarak, Eleştirel Teori var olan uluslararası yapıyı ve onun niteliğini evrensellik yerine tarihsellik içerisinde algılayarak, onun 'değişmezliği' iddiasını reddeder.

140 Sinclair, "Beyond International", s. 3.

141 Cox, "Civil Society", s. 14 ve 25.

142 Cox ve Schechter, *The Political Economy of a Plural World*, s. 104.

143 *A.g.e.*, s. 105.

144 Cox, "Civil Society", s. 10.

145 Robert W. Cox, "Thinking about Civilizations", *Review of International Studies*, cilt 26, no. 5, 2000, s. 232.

146 Linklater, "The Achievements of Critical Theory", s. 279-281.

Çift kutuplu dünyadan çıkıp çok kutuplu dönüşümü takip etmekte teorik araçlarından eksik kalan realizme ve liberalizme kıyasla, Cox'ın tarihsel yapı kavramsallaştırması çok daha avantajlı gözükmektedir.

Üçüncü olarak, Eleştirel Teori Marksist Uluslararası İlişkiler literatürünün içine düştüğü bazı yanlışları da düzeltme iddiasındadır. Buna göre Marksizm'in sınıf ve üretim ilişkileri temelli 'dar' varsayımları, bilhassa Jürgen Habermas'ın 'iletişimsel eylem'[147] ve 'söylem etiği'[148] gibi kavramlarından yararlanılarak kültür, toplumsal öğrenme süreçleri, özgürleşim ve birey gibi yeni alanlara 'açılmış,' zenginleştirilmiş, olur.[149] Son olarak, Eleştirel Teoride, toplumların birbirleriyle iletişime geçme ve gerçek bir ulusaşırı toplum meydana getirme olasılıkları, realizm, liberalizm ve onların türevlerinin öngördüğü sınırlı askerî ve kurumsal tekniklerin izin verdiğine oranla, çok daha genişletilmiştir. Artık sosyal kuvvetler ve yeni 'siyasal topluluk,'[150] hegemonyanın kılcal damarlarına yönelik 'direniş' olasılıklarına daha fazla sahiptir. Bilgi teknolojileri, küresel entelektüeller ve 'yetenekleri artmış/güçlenmiş bireyler'[151] gibi olasılıklar, devlet-merkezli teori yapımını zorlayan ve onları bulmak veya görmek istedikleri dünyaya değil, Eleştirel Teoriye göre değiştirilmesi gereken bugünkü dünyaya yaklaştıran faktörler olmuştur.

Şüphe yok ki, Eleştirel Teorinin Uluslararası İlişkiler disiplinine yaptığı katkılar kadar, sorunlarından da söz edilmelidir. Kenneth Waltz, genel anlamda, eleştirel yaklaşımları üç konuda hatalı bulur.[152] Birincisi, kendisi her ne kadar problem-çözücü teoriler ile Eleştirel Teori arasındaki ayrımını benimsemiş olsa da, "[Eleştirel teorisyenler,]" der Waltz, "bildiğimiz dünyanın ötesine geçerken, biz içinde yaşamak zorundayız."[153] Üstelik, bu dünyada, ikinci olarak, bir uluslararası teori oluşturmak için, Eleştirel Teorinin yaptığının aksine, devleti meydana getiren unsurlara değil, devletlere ve onların meydana getirdiği sisteme odaklanmak gerekmektedir. Waltz'a göre devletler elbette tümüyle homojen yapılar değildir ama devlet-içi ve devletler-arası farklılıklar, bir teori ortaya koymak için gerekli bir varsayım olarak, kolaylıkla göz ardı edilebilir. Son olarak, Waltz, eleştirel teorisyenlerin kendisini

147 Jürgen Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı, İstanbul, 2001.

148 Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim, İstanbul, 2012.

149 Thomas Diez ve Jill Steans, "A Useful Dialogue? Habermas and International Relations", *Review of International Studies*, cilt 31, no. 1, 2005, s. 127-140.

150 Andrew Linklater, "The Transformation of Political Community: E.H. Carr, Critical Theory and International Relations", *Review of International Studies*, cilt 23, no. 1, 1997, s. 323-338.

151 James N. Rosenau, *The Study of World Politics: Theoretical & Methodological Challenges - Volume I*, Routledge, New York, 2006, s. 155-157

152 Kenneth Waltz, "A Response to My Critics", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, s. 337-341.

153 *A.g.e.*, s. 338.

'yerel olaylara' eğilmemekle itham etmelerini garipser ve yaptığı işin ulusal değil uluslar-arası bir teori-yapımı olduğunu ve bu isteğe yanıt vermesinin kendisini amacından saptıracağını belirtir. Ona göre Robert Cox gibi teorisyenlerin yaptığı, uluslararası bir teori ortaya koymak değil, tarihin bir anında uluslararası bir meselenin boyutlarını ortaya çıkartmak olarak da, pekâlâ, ifade edilebilir.

Waltz'ın genel eleştirileri dışında, bilhassa Robert Cox'ın Gramscici yorumu üzerine yapılan eleştirileri de bu noktada anmak gerekir.[154] Cox'a yönelik ilk eleştiri, onun her ne kadar Gramscici bir üst-yapı eleştirisinden yararlanıyor olsa da, Marksist literatürü çalışmalarına dâhil etmiyor oluşudur. Bu anlamda, ikinci olarak, Cox'ın kullandığı diyalektik ve hegemonya kavramı ile Gramsci'ninki arasında da pratik farklar oluşmaktadır. "Robert Cox, hegemonyanın mekanizmalarını fikirler, kurumlar ve maddî [imkânlar] arasındaki uyum olarak tanımlamaktadır. Ancak bu uyum, diyalektik eşiğin yalnızca bir tarafı için geçerlidir. Oysa Cox'ın hegemonyası totalitenin yalnızca bu tek cephesini tasvir etmekle yetinmekte, ikincil gruplara dayalı alternatifleri dikkate almamaktadır."[155] Bu alternatifleri, yani karşı-hegemonya olasılıklarını, yeterince içermeyen bir hegemonya tanımı, tarihsel anlamda da sorunludur. Üstelik Gramsci'nin tamamen yerel/ulusal siyaset için tasarladığı teoriyi uluslararası alana taşımak, teorik açıdan münakaşalı olabilir.

Cox, her ne kadar eleştirilerini devlet kurumu özelinde yoğunlaştırmış olsa da, bilhassa uluslararası kurumlar olmak üzere, ana akım teorilerce dışlanmış diğer aktörleri de teorisine dâhil etmekte oldukça isteksiz görünmektedir. Cox'ın Eleştirel Teorisinin böyle bir ortamda nasıl devletleri 'aşarak' yeni bir dünya düzeni kuracağı meselesi, şüphe taşımaktadır. Cox, bu anlamda gelecek adına kötümserlik ile aşırı iyimserlik arasında sıkışmış gibi görülmektedir.[156] Üstelik devlet-merkezlilikten kaçtığı düşünülse bile, Eleştirel Teori bu söylemin içerisinde doğduğu Avrupa-merkezci söylemi de yerinden etmeyi başaramamış, Üçüncü Dünya'nın veya dışlanan diğer aktörlerin teoride yer bulmasına yol açacak epistemolojik gelişmeyi gösterememiş gibi durmaktadır.[157]

Son olarak, Cox'ın öncülük ettiği yeni-Gramscici yaklaşımları doğrudan hedef alan eleştirilerden biri de Açık Marksizm (*Open Marxism*) akımından gelmektedir. Bu akıma dahil olan yazarlar, devlet ile sivil toplum arasında

154 Burcu Bostanoğlu ve Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, Gazi, Ankara, 2008, s. 50-58.

155 Thomas E. Gillon'dan aktaran: *A.g.e.*, s. 52.

156 *A.g.e.*, s. 53.

157 E. Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, Alfa, İstanbul, 2000, s. 19.

yapılan her türlü ayrıma karşı çıkmakta, her iki kategoriyi de toplumsal üretim ilişkilerinin birer yansıması olarak ele almaktadır.[158] Ancak, Açık Marksizm'in burada yararlandığı 'toplumsal' kavramı, yalnızca ulusal anlamda değil, küresel anlamda anlaşılmalıdır. Bir başka deyişle, Açık Marksizm'e göre, küresel ölçekte gerçekleşen kapitalist üretim süreçleri, ulus-devletleri ve sivil toplumları şekillendirme gücüne sahiptir. Bu nedenle küresel olaylara dair yapılacak analizler, devlet içi kuvvetler ve devlet dışı faktörler arasında kurulacak bağı içermesi gerektiği kadar, bizzat devlet analizini de içermek durumundadır. Küreselleşme süreci, bu anlamda, devlet ile üretim analizleri arasındaki açık bağın canlı bir örneği olarak ele alınmalı, devletlerin bu süreçte oynadığı –ve Cox'ın fazla üzerinde durmadığı– önemli roller, Uluslararası İlişkiler analizlerinden dışlanmamalıdır.[159]

Türk dış politikasına dair örnek olay incelemesi: Türkiye-NATO ilişkileri

Türkiye'nin 1952 yılından itibaren bir parçası olduğu Kuzey Atlantik Paktı (NATO) ile ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk dış politikasına dair en önde gelen ve üzerinde en çok çalışılan konularından biri olmuştur. Türkiye-NATO ilişkileri, söz konusu dönemin ruhuna uygun bir biçimde realizm-idealizm tartışması içerisinde ele alınmaya başlansa da, doğrudan bir 'yüksek politika' meselesi olan ülke güvenliğini etkilediği için genellikle (neo-)realist teori çerçevesinde tartışılagelmiştir. Bu anlamda söz konusu 'olay' hakkında sorulan sorular 'Türkiye'nin ulusal çıkarları,' 'dönemsel güvenlik konjonktürü', 'Soğuk Savaş sonrası değişimler', 'iki kutuplu dünyadan çok kutuplu dünya düzenine geçişte jeopolitiğin geri dönüşü' veya 'Türkiye-Avrupa Birliği yakınlaşmasında NATO'nun olası etkisi' gibi güvenlik temelli meseleler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Oysa bilhassa Robert Cox'ın öne sürdüğü hegemonya, tarihsel yapı (maddî imkânlar, fikirler ve kurumlar) ve ideoloji/kültür kavramları özelinde Eleştirel Teori, Türkiye-NATO ilişkilerinde yol gösterici bir çerçeve çizmek konusunda oldukça yararlı olabilir. Her şeyden önce İkinci Dünya Savaşı'nın kendisi ve hemen sonrası, başlı başına, küresel ölçekte bir hegemon belirleme sürecidir. Savaşın baş müsebbibi Almanya'nın politikaları, ilk etapta Avrupa özelinde yoğunlaşmış gibi gözükse de, savaşın tüm dünyaya yayılma-

158 Andreas Bieler ve Adam D. Morton, "Globalization, the State and Class Struggle: A Critical Economy Engagement with Open Marxism", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 5, no. 4, 2003, s. 470-475.

159 Werner Bonefeld, "Social Constitution and the Spectre of Globalization", Andreas Bieler vd. (der.), *Global Restructuring, State, Capital and Labour: Contesting Neo-Gramscian Perspectives*, Palgrave Macmillan, Londra, 2006, s. 45-70.

sı, birkaç istisna durum dışında, iki hegemonun önderliğinde iki kutba ayrılan bir dünya düzeni doğmuştur. Bu anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin önünde iki alternatifli bir gelecek gözükmektedir: Bir yanda, Amerikan hegemonyası altında yaklaşık beş yüzyıllık kapitalist ekonomi-politiği devam ettirirken serbest piyasa, uluslararası finans kapital, uluslararası kurumsallaşma, demokrasi ve insan hakları gibi fikirlere/söylemlere sahip NATO, Avrupa Konseyi ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı'nı da içeren kurumlar üzerinde yükselen 'Batılı' alternatife dâhil olmak; öte yanda ise Sovyet hegemonyası altında, Bolşevik Devrimi'nin komünist idealleri doğrultusunda oluşmaya başlayan, planlı ekonomiye dayalı, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) ve Varşova Paktı'nı içine alan kurumlarla birlikte, Rusya, Türkî Cumhuriyetler ve Doğu Avrupa'yı içeren 'Doğulu' alternatifte yer almak.

Türkiye'nin seçiminin hangi yöne doğru gerçekleşeceği, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından savaşın kazanan taraflarınca düzenlenen Potsdam Konferansı'nda (1945) şekillenmeye başlamıştır. Savaş sırasında tarafsız bir politika izlemiş olsa da, Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olabilmek adına savaşın son döneminde müttefiklerin yanında yer alan Türkiye'de güvenlik algısı, aynı yıl SSCB tarafından yöneltilen istekler konusunda (Kars ve Ardahan'ın Sovyet topraklarına katılması ve Montreux Antlaşması'nın yeniden düzenlenerek Boğazlar üzerindeki hâkimiyete SSCB'nin de ortak olması) ABD ve İngiltere'nin sessiz kalması ile şekil değiştirmiştir.[160] Potsdam Konferansı aynı zamanda dünyanın Amerikan ve Sovyet hegemonyası altında yeniden şekilleneceğinin de göstergesi olduğundan, toprak kaybı ve Boğazlar üzerindeki hâkimiyeti kaybetme fikirleri, Türkiye'nin Batı-meyilli dış politikasının ortaya çıkışında kilit bir rol üstlenmiştir.

Bu şartlar altında, Türkiye ile ABD'nin yapısal açıdan birbirlerine yaklaşması neo-realizm çerçevesinde kolayca açıklanabilir gözükebilir. Ancak (neo-)realist perspektif, her iki tarafın da (Türkiye ve ABD) çıkarlarına uygun gelebilecek söz konusu birleşmenin, zannedilenden çok daha zor gerçekleşmiş olduğunu açıklamakta büyük zorluk çekmektedir. Nitekim Türkiye'nin NATO'ya üye olarak, 'Batılılığını' tescilleme ve tarafını seçme çabaları, iki farklı başvurunun reddini içeren, toplamda iki yıllık bir süre içerisinde ancak gerçekleşebilmiştir. Eleştirel Teorinin bu gecikmeyi açıklarken çözmeye çalışacağı temel sorunsal, tarihsel yapı ile Türkiye arasındaki uyumun, onun NATO'ya üyeliğine yetecek ölçüde gerçekleşmiş olup olmamasıdır.

İşe *fikirler* düzeyinde başlanırsa, her şeyden önce Türk toplumunun 'Ba-

160 Erel Tellal, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye -I- SSCB'yle İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar - Cilt I: 1919-1990*, İletişim, İstanbul, 2009, s. 502-503.

tıcılık' fikrine, Sovyet (hatta komünizm) fikrine göre çok daha aşina olduğu verisinden yola çıkılmalıdır. Kurtuluş Savaşı sonrası Türk modernleşmesi, Batılı değerleri temel alan hukuk, bilim, eğitim, askeriye ve nüfus politikaları izlemiş; ulaşılması istenen medeniyet ölçüsünü Batı Aydınlanması ile paralel değerlendirmiştir.[161] Her ne kadar ülke içinde tek parti döneminden çok partili döneme geçiş ve Demokrat Parti'nin yükselişi gibi faktörlerle bir değişim süreci gerçekleşiyor olsa da, Batılılık yönündeki fikrî eğilim, bu değişimden etkilenmemiştir. Bunun bir yansıması olarak 1946 ile 1953 arasındaki dönemde, ekonomide "dış yardım, dünya ekonomisi ile piyasa ilişkilerine, göreli serbest ticarete ve açık ekonomi koşullarına dayalı bir eklemlenme eğilimi"[162] süregelmiş, ekonomi-politiğin Sovyet alternatifinden gittikçe daha fazla uzaklaşmakta olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Amerikan hegemonyasının meydana getirdiği tarihsel yapıya eklemlenme sürecini belirleyen diğer önemli faktörler ise *maddî imkânlar* alanında yaşanan gelişmelerle açıklanmalıdır. Missouri zırhlısının Dolmabahçe'ye demirlediği 5 Nisan 1946 tarihinden itibaren yakınlaşmaya başlayan ABD-Türkiye diplomatik ilişkileri, ABD Başkanı Harry Truman'ın 1947 yılında Kongre'de yaptığı konuşma sonucunda, 'Truman Doktrini' adıyla bilinen ve başlıca amacı Sovyet komünizmi 'çevrelemek' olan paketten Türkiye'ye askerî bir para yardımı yapılmasının kabulü ile ilk zirve noktasına ulaşmıştır.[163] Aynı yıl, bu defa ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Türkiye'yi de içerisine alan bir bölgede tüm Avrupa'nın savaş sonrası ekonomilerini 'onarma' amacıyla yeni bir yardım paketi sunacaklarını açıklamıştır. Adeta Truman Doktrini'nin ekonomik temelli bir devamı olan Marshall Planı, her ne kadar Türkiye'nin maddî beklentilerini tam olarak karşılamamış olsa da,[164] Batı Avrupa'nın restorasyonu adı altında Türkiye'yi de kapsayıcı bir söylem takınarak, toplumun 'Batılı' algısının gelişmesine pozitif yönde bir katkı sağlamıştır.

Amerikan hegemonyasının Türkiye'yi tarihsel yapıya eklemlediği son ayak ise *kurumlar* bazında gerçekleşmiştir. 1945'te önce Birleşmiş Milletler'e üye olarak küresel anlamda mevcudiyetini tanımlayan Türkiye, 1947'den itibaren Amerikan hegemonyası altında varlığını sürdüren kurumlara üyeliği ile 'Batılı' pozisyonunu sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu tarihte hem Bretton-Woods sisteminin ikiz kuruluşları Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'na hem

161 Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler I*, Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder (der.), İletişim, İstanbul, 2012, s. 181-188.

162 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002*, İmge, Ankara, 2004, s. 99.

163 Dennis Merrill, "The Truman Doctrine: Containing Communism and Modernity", *Presidential Studies Quarterly*, cilt 36, no. 1, 2006, s. 27-37.

164 Barry Eichengreen ve Marc Uzan, "The Marshall Plan: Economic Effects and Implications for Eastern Europe and the Former USSR", *Economic Policy*, cilt 7, no. 14, ~~1992, s. 44~~.

de Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na yapılan üyelikler ile Türk sermayesi ve uluslararası sermaye küresel platformda birbirine yakınlaştırılmıştır. Artık sırada, askerî alanda ve güvenlik anlamında ülkenin (ve elbette yerel sermayenin) kendisini sağlama alması (Sovyet/komünizm tehlikesinden arındırılması) vardır. NATO'ya üyelik, bir anlamda Türkiye'nin uluslararası sermayeye eklemlenmesi ve içeride de serbest piyasayı koruma eğilimli bir hükümetin varlığı sonrasında gerçekleşmiştir. Ken Booth'un dile getirdiği gibi yeni dünya düzeninde 'güvenlik', (neo-)realist yaklaşımların iddia ettiğinin aksine, yalnızca askerî anlamda tehditleri ortadan kaldırma anlamına gelmemekte, aynı zamanda toplumların ve bireylerin (başta ekonomik) isteklerini yerine getirebilmeleri anlamında onlara bir 'özgürleşim' ortamı yaratmayı da hedeflemektedir.[165] Türkiye-NATO ilişkilerini bu anlamda Eleştirel Teori perspektifinden değerlendirebilmek ayrıca önem taşımaktadır.

1970'li yılların ortalarında, Soğuk Savaş henüz *détente* döneminin emekleme safhalarında ve bu anlamda devlet çıkarları açısından henüz ortada değişmesi gereken bir faktör yokken, Türkiye-NATO ilişkilerinin Kıbrıs meselesi özelinde bir anda ters yüz olması, (neo-)realist söylemin açıklamakta yetersiz kaldığı bir başka örnek olarak öne çıkmaktadır. 1970'leri tanımlayan esas olguların başında Amerikan hegemonyasının düşüşü, petrol krizleri, bağımsızlık hareketleri, ekonomik bunalımlar, Avrupa-ABD ilişkilerinde gerilimlerin başlaması ve bu açıdan ifade edildiğinde, 'güvenlik kültürünün'[166] büyük değişimi yer alır. Türkiye, NATO Antlaşması'nın ünlü beşinci maddesine sırtını dayayarak şekillendirdiği Kıbrıs politikalarında, önce Johnson Mektubu'nun yarattığı hayal kırıklığı, ardından bir türlü arkasında bulamadığı uluslararası destek ve sonrasında gelen Amerikan ambargosu ile tarihsel yapının değişmekte olduğunu, bu durumun da beraberinde maddî imkânlar, fikirler ve kurumların sağladığı kültürel dinamiklerde köklü değişimlere yol açacağını, ülke ve toplum açısından oldukça acı ve talihsiz tecrübelerle öğrenmek durumunda kalmıştır.

Sonuç

Kendi ayakları üzerinde duruşu ve bilhassa Siyaset Bilimi'nden farklı bir disiplin olarak ele alınmaya başlangıç tarihi bir hayli yakın zamanlı olan Uluslararası İlişkiler, realizm-idealizm, davranışsalcılık-gelenekselcilik tartışmalarına harcadığı zamandan çok daha sınırlı bir süreyi eleştirel yaklaşımlara

165 Ken Booth, "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, cilt 17, no. 4, 1991, s. 313-326.

166 Pınar Bilgin, "Türkiye-AB İlişkilerinde Güvenlik Kültürünün Rolü", Cem Karadeli (der.), *Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*, Ayraç, Ankara, 2008, s. 193.

ayırabilmiştir. Oysa 'eleştirel dönüşün' üzerinde odaklanmış olduğu "gerçekliğin tarihsel ve söylemsel kurulma yolları",[167] hiç şüphe yok ki, uluslararası siyaset analizinde hem ontolojik hem epistemolojik hem de metodolojik olarak yeni ufuklar açmaya müsait bir iddia taşımakta ve Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni dünyayı anlamakta yardımcı olma potansiyelini beraberinde getirmektedir.

Bu bölümde Robert Cox'ın 'hegemonya' kavramı etrafında incelediği iktidar mantığı, zaman oku üzerinde geriye doğru gidilerek Antonio Gramsci'nin yazılarındaki entelektüel köklerin ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. 'Geçmişe' doğru yapılan bu zihnî yolculuğun temel sebebi, uluslararası politik ekonomi alanında 'günümüzde' meydana gelen hızlı dönüşümlerdir. Bu noktada gelecekle ilgili yapılabilecek herhangi bir yorumun bugünkü tarihsel dinamikler tarafından perdelenebileceği gerçeği mutlaka akılda tutulmalıdır. Bu yüzden Eleştirel Teorinin temel teorik önermeleri ve analitik imkânlarının sürekli gözden geçirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Öncelikle, eleştirel yaklaşımların entelektüel kaynaklarının dünya düzenlerinin önemli kırılma evrelerinde şekillendikleri belirtilmelidir. Gramsci eserlerini Avrupa'yı iki dünya savaşına götüren büyük toplumsal ve ekonomik çalkantıların yaşandığı bir dönemde vermiştir. Cox'ın teorik perspektifini ortaya koyduğu öncü çalışmaların yayımlanma tarihleri de –benzer şekilde– Amerikan hegemonyasını sarsan ilk ciddi krizin sonrasına denk düşmektedir. Bu durum, ihtiyaç duyulan 'değişimi anlamlandırma yeteneği' bakımından kuramın entelektüel mirasının ne kadar elverişli bir zeminde varlık kazandığını göstermektedir. Eleştirel Teorinin iki ana özelliği, muhtelif tarihsel dönemlerde değişimi anlama ve yönlendirme isteği tarafından üretilen bu mirasın canlı kalmasında önemli paya sahiptir.

Soğuk Savaş sonrası dönemin temel özellikleri arasında "otoritelerin yükselişlerinin"[168] sayılması, dünya düzeninin Batılı modelden farklı sivil toplum-devlet komplekslerinin ağırlıklarını arttırdıkları bir çehreye bürüneceğinin habercisidir. Sistemdeki aktörlerin, gelenekselci egemen devlet algısına mahkûm bırakılmadan, sivil toplumlarıyla kurdukları ilişki biçimleri üzerinden sınıflandırılmalarını öneren eleştirel perspektif, yükselen oyuncuların farklılıklarının analiz edilebileceği yararlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu bölümde iddia edildiği gibi, Eleştirel Teorinin kültüre, özneler-arası anlamlar ve kolektif imajlar formlarındaki fikirlerin önemine yaptığı vurgu da, içinde bulunulan bu yeni dönemin analitik ihtiyaçlarına uygun düşmektedir.

---

167 Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık*, s. 133.

168 Azar Gat, "The Return of Authoritarian Great Powers", *Foreign Affairs*, cilt 86, no. 4, 2007, s. 59-69.

10

Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık

Mustafa Küçük

Giriş

Sosyal İnşacılık toplumsal gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve bir toplumsal gerçeklik olarak uluslararası ilişkilerin de bir 'sosyal inşa' olduğunu iddia eden bir yaklaşımdır. Şüphesiz, hiçbir sosyal ilişkinin kurulmadığı bir doğa durumunda uluslararası ilişkilerden söz edemeyiz. Uluslararası dünya maddi unsurlardan daha çok düşünsel, sosyal, kültürel ve normatif unsurlar üzerine kuruludur. Toplumsal dünyanın bir parçası ve bir sosyal ilişki biçimi olarak uluslararası ilişkiler ancak kolektif bilinç, ortak anlayışlar ve beklentiler, öznelerarası anlamlar, sosyal etkileşim ve pratikler ile bir varlık ve süreklilik kazanır. Uluslararası düzeyde kurumsallaşan egemen *kurallar*, *normlar*, *kimlikler* ve *söylemler* uluslararası ilişkilerin en temel belirleyici unsurları olarak ortaya çıkar. Bunlar aynı zamanda Sosyal İnşacı yaklaşımın en kilit açıklayıcı kavramları ve teorik kategorileridir. Sosyal İnşacı perspektiften bakıldığında, uluslararası ilişkilerde devletler, egemenlik, anarşi, uluslararası kurumlar, ittifaklar, güçler dengesi, büyük güçler, ulusal çıkarlar, güvenlik, anarşi, tehdit, güvenlik ikilemi, barış vb. aktörler, olgular ve kurumlar aslında gerçekliği bütünüyle maddi ve sabit olmayan sosyal inşalardır. Sosyal İnşacılığın kurucu isimlerinden Alexander Wendt'in ifadesiyle 'anarşi devletlerin yaptığı bir şeydir'; devletlerarası ilişkilerden bağımsız olarak kendiliğinden ortaya çıkmış, uluslararası dünyanın doğal ve değişmez bir gerçekliği veya yapısı değildir. Kısaca, Sosyal İnşacılık gerçekliğin sosyal inşasına dikkat çeken 'bütüncül' ve 'idealist' bir ontolojik bakış açısıdır. Sosyal İnşacılar bu bakış açısının uluslararası ilişkilerin nasıl çalışılacağına ve açıkla-

nacağına dair özellikle teorik ve yöntemsel sonuçlarını dikkate alarak hareket etmişlerdir.

Ontolojik varsayımlarından hareketle, Sosyal İnşacılık en temelde insan bilincinin uluslararası ilişkilerdeki yerini ve etkisini inceleme konusu yapar. Bu bağlamda, sosyal inşacılığın vurgu yaptığı birkaç temel konu vardır. İlk olarak, uluslararası ilişkilerin verili ve sabit alınan, hatta doğal görülen ve dolayısıyla sorgulanmayan egemenlik, güvenlik, anarşi ve çıkar gibi kategorileri ve kavramları Sosyal İnşacı yaklaşımda araştırılması ve açıklanması gereken 'sosyal olgulardır'. Bunların *sosyal inşa süreçleri* ortaya çıkarılarak sosyal ilişkiler ve anlamlar çerçevesinde nasıl gerçeklik ve 'doğallık' kazandıkları, böylece uluslararası ilişkileri nasıl etkiledikleri gösterilir. İkinci olarak, uluslararası dünyanın büyük ölçüde bir sosyal inşa olduğundan hareketle, Sosyal İnşacılar ampirik çalışmalarında ve teorileştirme faaliyetlerinde uluslararası ilişkilerin özellikle *sosyal boyutuna* vurgu yaparlar. Sosyal inşa süreçlerindeki rollerini ve etkilerini dikkate alarak uluslararası düzeyde özellikle hâkim normların, kuralların, kimliklerin ve söylemlerin önemine işaret ederler. Üçüncü olarak, Sosyal İnşacılar tek bir nesnel ve değişmez uluslararası ilişkiler gerçeği olmadığını, tarihsel ve sosyal bağlama bağlı olarak uluslararası dünyanın farklı şekillerde kurulabileceğini düşünerek uluslararası ilişkilerde değişimin önünü açtıkları gibi, bu değişimin özellikle toplumsal ve kültürel dinamiklerini açığa çıkarırlar. Böylece disiplinde uzun bir süre göz ardı edilmiş değişim konusunu uluslararası teorinin gündemine taşımışlardır.

Uluslararası dünyanın toplumsal bir gerçeklik olarak ele alınmasının, uluslararası ilişkileri açıklamaya ilişkin önemli katkıları olmuştur. 'Uluslararası ilişkilerde dostluklar ve düşmanlıklar yoktur, yalnızca güç ilişkileri ve çıkarlar vardır' şeklinde ifade edilen, toplumu, sosyo-kültürel ilişkileri ve süreçleri bütünüyle yadsıyan Realizm'in maddeci, bireyselci, araçsal rasyonaliteye dayanan bencil ve çıkarcı bakış açısı reddedilir. İnşacılar dostlukların ve düşmanlıkların toplumsal gerçeklikler olarak uluslararası yaşamın önemli olduğu kadar kurucu unsurları olduğunu göstermişlerdir. Dostluk ve düşmanlık bir öznelerarası anlamlar bütünü, aktörlerin rol yapısı, sosyo-psikolojik ve kültürel bir ilişki tarzı olarak, devletlerin birbirlerine karşı yaklaşımlarını ve davranışlarını şekillendirmektedir.

Uluslararası ilişkiler kuramında 1980'li yılların ikinci yarısında temelleri atılan Sosyal İnşacılık, 1990'lı yıllarda önde gelen meta-teorik ve teorik yaklaşımlardan birisi olmuştur. 1980'li yıllarda bir yandan pozitivizm ile postpozitivizm arasındaki meta-teorik 'Üçüncü Büyük Tartışma', diğer yandan Neorealizm ile Neoliberalizm arasındaki daha dar kuramsal ve ampirik tartışma, Sosyal İnşacılığın Uluslararası İlişkilere girişine zemin hazırlayan di-

sipline özgü en temel gelişmeler olmuştur. Üçüncü Tartışmanın açtığı entelektüel zeminde ilerleme olanağı bulan Sosyal İnşacılık, 1990'ların sonu gibi görece kısa bir süre içinde disiplinde *rasyonalizm* ve *inşacılık* arasındaki 'Dördüncü Büyük Tartışmayı' başlatacak kadar merkezi ve saygın bir konum edinmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde normlar, kurallar, söylemler ve kimlikler gibi inşacıların vurgu yaptığı unsurların uluslararası ilişkilerde daha çok önem kazanması Sosyal İnşacılığın yükselişine ivme kazandıran önemli dış gelişmeler olmuştur.

Uluslararası İlişkiler kuramında bugün Sosyal İnşacılık olarak adlandırılan meta-teorik ve teorik yaklaşımı tanıtmayı amaçlayan bu çalışmada Sosyal İnşacılığın geniş bir yorumu benimsenecektir. Böylece Sosyal İnşacılığın felsefi ve sosyal teorideki kökleri açığa çıkartılabilecek, Uluslararası İlişkiler Sosyal İnşacı akım içindeki farklılık, çoğulculuk ve tartışmalar ortaya konabilecektir. Modernist veya ana akım inşacılığın sosyal inşacılığı temsil eden tek yaklaşım olmadığı vurgulanmakla beraber, sosyal inşacılığın Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmalarının entelektüel hegemonyası ve etkisi altında zaman içinde disiplinde değişen anlamı ve biçimi gösterilecek, rasyonalizme yakınlaştığı vurgulanacaktır.

İnşacılığın meta-teorik temellerinin anlaşılması ve inşacıların farklı teorik yaklaşımlar geliştirmesi inşacı projeyi gerek disiplinlerarası, gerekse de disiplin içi bir entelektüel ortam içinde değerlendirmemizi gerektirir. Bu çalışmanın ilk bölümü inşacılığın felsefi kökleri ile sosyal kuramdaki temellerini gösterecek, ikinci bölüm Sosyal İnşacılığın Uluslararası İlişkilere girişini ve disiplinde yükselişini konu edinir. Uluslararası İlişkilerde 'inşacı dönüşün' disiplin içindeki entelektüel ve dış dünyadaki siyasal gelişmelere bağlı olarak nasıl gerçekleştiği gösterilir. Üçüncü bölüm, Uluslararası İlişkiler teorisinde inşacı yaklaşımların ortak paydalarını rasyonalizm-inşacılık tartışması bağlamında ortaya koymayı amaçlar. Dördüncü bölüm, Uluslararası İlişkilerde geliştirilen farklı Sosyal İnşacı teorik yaklaşımları tanıtır. Sosyal inşacı proje içinde epistemoloji ve yöntem tartışmasına, çözümleme düzeyi tercihlerine ve entelektüel esin kaynaklarına bağlı olarak farklı sosyal inşacı teorik yaklaşımların ortaya çıktığı gösterilir. Bu yaklaşımlar arasında özellikle Sosyal İnşacılığı disiplinde merkeze taşıyan Wendt'in sistemik inşacı teorik yaklaşımı beşinci bölümde tanıtılır. Sosyal İnşacılığa yönelik eleştiriler altıncı bölümde ortaya konarak bu yaklaşımın Uluslararası İlişkiler teorisindeki yeri ve geleceği değerlendirilir. Yedinci bölümde Türk dış politikasının kimlik ve çıkar oluşumu çerçevesinde bir analizi yapılarak çalışma sonlandırılacaktır.

İnşacılığın düşünsel kökleri

Felsefe ve sosyal teori olarak inşacılık

Uluslararası İlişkiler teorisinde yakın dönemde bir çekim merkezi olmasına karşın, inşacılığın aslında Uluslararası İlişkiler disiplinine özgü bir yaklaşım olmadığı, sosyal bilimlerin birçok dalında etkili olduğu görülmektedir. Dünya siyasetinin özüne dair (uluslararası siyasetin doğasının ne olduğu, temel aktörlerinin neler/kimler olduğu ve bu aktörlerin temel güdülerinin neler olduğu gibi) belli varsayımlarda ve önermelerde bulunan –örneğin Realizm gibi– özgün bir uluslararası siyaset teorisi de değildir. İnşacılık bu yönleriyle Feminizm, Eleştirel Teori ve Postyapısalcılık gibi Uluslararası İlişkiler dahil sosyal bilimlerin birçok dalını etkileyen genel bir disiplinlerarası yaklaşımdır. Düşünsel kökenlerini öncelikle ve özellikle *bilim felsefesinde* ve *sosyal teoride* bulduğumuz değişik yaklaşımlar ve görüşler oluşturur. Kendi içinde çeşitli düşünceleri ve farklı yaklaşımları barındırmasına karşın, temelde (sosyal) *gerçekliğin* ve *bilginin* (sosyal) *inşa* edildiğini ifade eden genel bir bakış açısıdır.

Felsefede inşacı düşünce, öncelikli olarak bilginin sosyal bir inşa olduğunu savunan 'idealist' ve bir ölçüde 'pragmatist' felsefi yaklaşımlardan kaynağını alır. Özellikle Kant, Cassirer ve Hegel gibi klasik düşünürler tarafından geliştirilen idealist felsefe, bilginin pasif değil, aktif ve sosyal bir öğrenim süreci olduğunu vurgular. Sosyal bilim felsefesinde, sosyal teoride ve sosyal bilimlerin değişik dallarında inşacı düşüncenin özellikle 'yorumsamacı dönüş' ve 'dilsel dönüş' (*linguistic turn*) ile ivme kazanmış olduğunu söyleyebiliriz. Pozitivizmin Neo-Kantçı eleştirisi ve Max Weber'in yorumsamacı sosyolojisi yorumsamacı dönüşe zemin hazırlamış, dilsel dönüş ise Ludwig Wittgenstein'ın özellikle *Philosophical Investigations* adlı eseri ile mümkün olmuştur.[1] Wittgenstein'ın ikinci baharının ürünü olan bu eser, bilim ve dil felsefesinde dil anlayışını köklü bir biçimde değiştirmiş, sosyal araştırmada dünyayı yalnızca tasvir ettiği veya yansıttığı varsayılan geleneksel dil anlayışını sorgulamaya başlamıştır. Bundan sonra, dil artık gerçekliğin yalnızca bir aynası değildir; bir eylem çeşidi olarak bizzat kendisi belli bir anlamlar bütünü ve gerçeklik (dünya) kurabilmektedir.[2] Bu açıdan bakıldığında, toplumsal dünya-

1 Sosyal bilim felsefesinde ve bilgi sosyolojisinde inşacı düşüncenin bir gelişimi için, bkz. Gerard Delanty, *Social Science: Beyond Constructivism and Realism*, Open University Press, Buckingham, 1997.

2 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Basil Blackwell, Oxford, 1958. Yakın zamanlarda özellikle dil felsefecisi Wittgenstein'ın görüşleri kendisinden sonra gelen birçok felsefi düşünürü ve sosyal teorisyeni derinden etkilemiştir. Bunlar arasında Peter L. Berger, Thomas Luckman, J.L. Austin, John Searle, Anthony Giddens, Jürgen Habermas, Richard Rorty ve

nın bir parçası ve bir sosyal ilişki türü olarak 'uluslararası ilişkiler' kendine özgü kuralları, grameri ve semantiği olan bir 'dil oyunudur'

Felsefede inşacı düşüncenin izlerini 'realist' ve 'idealist' bakış açıları arasında sürebiliriz. Realist felsefe Uluslararası İlişkiler teorisinde 'modernist' veya ana akım İnşacılığa, İdealist felsefe ise daha çok 'postmodernist' veya radikal inşacılığa entelektüel esin kaynağı oluşturur. İnşacı proje içindeki modernist ve postmodernist tartışmasının ağırlıklı olarak inşacı düşüncenin açık veya örtük felsefi kökleriyle yakından ilgili olduğu söylenebilir (bkz. Çerçeve Yazı: İnşacı Felsefe).

Felsefi bir yaklaşım olmasının yanında İnşacılık sosyal gerçekliğin oluşmasında sosyal aktörlerin, yapıların ve bilginin rolüne dair çeşitli varsayımları ve önermeleri içeren bir *sosyal teoridir*. Ancak sosyal teorideki tartışmalar, inşacı felsefi tartışmalardan bağımsız yürütülmez. İnşacı sosyal teorinin *idealist ve bütüncül ontolojik* bakış açısı özellikle maddecilik-idealizm ile yapan-yapı (*agent-structure*) tartışması bağlamında belirginleşmiştir. Bu bakış açısı sosyal dünyaya ve bilgiye ilişkin olarak, a) sosyal dünyanın ve bilginin öznelerarası (*intersubjective*) veya sosyal boyutuna, b) toplumsal düşüncelerin kurucu (*constitutive*) rolüne ve c) yapan-yapı ilişkisinin karşılıklılığına, yapan ile yapının karşılıklı oluşumuna (veya yapılanmasına [*structuration*]) vurgu yapan görüşleri barındırır. Bu görüşler bağlamında, sosyal inşacılar, toplumsal yaşamı oluşturan asli yapıların maddi unsurlardan değil, büyük ölçüde ortak düşüncelerden ve bilgiden kurulu olduğunu, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının ise verili ve sabit olmadığını, bilakis sosyal etkileşimle ortaya çıktığını iddia eder. Bir başka ifadeyle, aktörlerin kimlik ve çıkarları sosyal yapılarla karşılıklı ilişkisi içerisinde sosyal inşa edilmektedir.[3] İn-

---

François Lyotard gibi birbirinden oldukça farklı yaklaşımları temsil eden teorisyenleri sayabiliriz. Dilin sosyal dünyadaki rolüne ilişkin farklı bakış açılarını temsil eden bu düşünürler aşağıda tartışılacağı üzere Uluslararası İlişkiler teorisinde modernist veya orta yolcu, eleştirel (ve/veya yorumsamacı) ve post-modernist (veya radikal) inşacılık şeklinde değerlendirebileceğimiz yaklaşımlara esin kaynağı olmuştur. Berger, Luckman, Austin, Giddens ve Searle modernistlerin, Habermas gerek modernistlerin gerekse eleştirellerin, Rorty ve Lyotard ise daha çok radikal veya postmodernist inşacıların entelektüel altyapısına katkıda bulunur.

3 Uluslararası İlişkiler teorisinde Sosyal İnşacılar sosyal teoriden özellikle Giddens ve Bhaskar'ın 'yapılanma', Mead ve Blumer'in 'sembolik etkileşimcilik' teorilerini, Schutz'un fenomenolojik yaklaşımını, Habermas'ın 'iletişimsel eylem' (*communicative action*) teorisini, sosyolojik kurumsalcılık ve tarihsel kurumsalcılık yaklaşımlarını devşirmişlerdir. Yapılanma teorisi için, bkz. Anthony Giddens, *Central Problems in Social Theory*, Macmillan, Londra, 1979; Giddens, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Polity Press, Cambridge, 1984. Roy Bhaskar, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, Harvester Press, Hassocks, 1979; Bhaskar, *Scientific Realism and Human Emancipation*, Verso, Londra, 1986. Sembolik etkileşimcilik teorisi için, bkz. George Herbert Mead, *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*, University of Chicago Press, Chicago, Londra, 1934; Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, University of California Press, Berkeley, 1969. Fenomenoloji için, bkz. Alfred Schutz, *The Phenomenology*

şacı felsefe ve sosyal teori Uluslararası İlişkiler teorisinde inşacı yaklaşımların meta-teorik temellerini atmıştır. Bir meta-teorik yaklaşım olarak, inşacılığın ortak paydası *ontolojik* açıdan 'sosyal gerçekliğin inşası', *epistemolojik* açıdan ise 'bilginin sosyal inşasıdır' [4] Böylece, *idealist ve bütüncül* ontolojik önermeleri içeren bir felsefe ve sosyal teori olarak inşacılık Uluslararası İlişkilerde *maddeci ve bireyci rasyonalizmin* karşısında yer alır.[5] Bu geniş anlamıyla inşacılık, Uluslararası İlişkiler teorisinde salt 'Sosyal İnşacılık'la sınırlı değildir. Wendt'e göre Sosyal İnşacılıkla birlikte İngiliz Okulu, Postmodernizm, Dünya Toplumu (*World Society*) Teorisi ve Feminizm toplum a bakışlarında 'idealist' ve 'bütüncül' ontolojik temellere sahip yaklaşımlar olmalarından ötürü Uluslararası İlişkilerde mevcut 'inşacı' teorik yaklaşımları temsil ederler.

Meta-teorik tartışmaları gereksiz gören ana akım Uluslararası İlişkiler teorisyenleri ise Sosyal İnşacılığı daha çok teorik düzeyde tanır. Sosyal İnşacılık, Realizm veya Liberalizm gibi 'genel bir kuramsal yönelimdir'.[6] Ancak görüldüğü üzere, inşacılığın kendisi *bir uluslararası ilişkiler teorisi* değildir.[7] Daha doğrusu, uluslararası ilişkilere dair spesifik inşacı teorik yaklaşımlardan söz edebiliriz. Bu saptamadan hareketle, meta-teorik bir yaklaşım veya analitik bir açıklama çerçevesi olarak inşacılığı, Neorealizm veya Neoliberalizm gibi

---

of the Social World, Heinemann, Londra, 1932 [1932]. Kurumsalcılık için örneğin, bkz. Paul DiMaggio ve Walter Powell (der.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, University of Chicago Press, Chicago, 1991. İletişimsel eylem teorisi için, bkz. Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*, Beacon Press, Boston, 1984.

4 Stefano Guzzini, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 6, no. 2, 2000, s. 147-182.

5 Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 29-32. Uluslararası İlişkiler teorilerini Wendt sosyal teoriye dayanarak tasnif eder ve bu tasnifi daha çok *ontolojiktir*. Örneğin, diğer yaklaşımların aksine İngiliz Ekolü açıkça devlet merkezli ve devletçi bir yaklaşımdır; postmodernist yaklaşımlar arasında da bir homojenlikten söz etmek olanak dışıdır. Buna karşın, bu yaklaşımların ortak paydasını Uluslararası İlişkilerde maddeci ve bireyci rasyonalist görüşleri reddetmeleri, bunun yerine sosyal, bütüncül ve idealist bir ontoloji benimsemeleri oluşturur.

6 Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane ve Stephen D. Krasner, "International Organization and the Study of World Politics", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 645-686; Stephen Walt, "International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy*, cilt 110, 1998, s. 29-46.

7 John G. Ruggie, "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 879-880. Alexander Wendt, 1990'ların başında 'İnşacılığı', özellikle Neorealizme ve Neoliberalizme alternatif bir Uluslararası İlişkiler teorisi olarak tanıtmıştır. Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, cilt 46, no. 2, 1992, s. 391-425; Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, cilt 88, no. 2, 1994, s. 384-396. Görüşlerini en kapsamlı bir şekilde ortaya koyduğu başyapıtında ise inşacılığın bir Uluslararası İlişkiler teorisi olmadığını açıkça ifade eder: Wendt, *Social Theory*, s. 7, 193.

İnşacı Felsefe

Felsefede ve özelde bilim felsefesinde inşacılık oldukça eklektik bir görüntü arzeder. Ancak kısaca özetlemek gerekirse, inşacılar felsefi düzeyde realist ve idealist olmak üzere iki uç konum arasında bulunurlar. Realist konuma yakın olanlar, birey-öznenin bakış açısından ve bilgisinden bütünüyle bağımsız maddi ve nesnel bir dünyanın (gerçekliğin) var olduğunu savunurlar. Ontolojik açıdan inşacılık yalnızca *sosyal gerçekliğin inşası*dır. Örneğin, bir kâğıt parçasının para olması, iktisadi bir değer kazanması ve (bir 'sosyal olgu' olarak) ekonomi kurumunun altyapısını oluşturması, insanların ortak anlayışlarının, beklentilerinin ve pratiklerinin bir sonucudur. Bu felsefi görüş için bkz. John R. Searle, *The Construction of Social Reality*, Free Press, New York, 1995; Finn Collin, *Social Reality*, Routledge, Londra, 1997. Toplumu oluşturan olgular ve kurumlar insanların ortak bir ürünü olmasına (veya sosyal inşa edilmesine) karşın, bilgi sosyolojisi açısından *nesnel bir gerçekliğe* sahiptir. Toplum (ortak düşünceler, normlar, kurallar ile sosyal yapılar) böylece nesnel bir gerçeklik olarak bilinebilir, sosyal araştırmanın meşru nesnesi ve konusu olabilir. Toplumsal bilginin sosyal inşası için, bkz. Peter L. Berger ve Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Anchor Books, New York, 1966. Örneğin, Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılığın önde gelen ismi Alexander Wendt özellikle inşacı John Searle'ün realist felsefesinden etkilenmiş, teorik yaklaşımını bilim felsefesinde 'realist' bakış açısını temsil eden 'bilimsel realizme' dayandırmıştır. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999. Öte taraftan, idealist konuma yakın duran inşacılar tıpkı realistler gibi sosyal dünyanın inşa edildiğini kabul eder, fiziki / maddi dünyanın *varlığını* da yadsımazlar. Ancak, sosyal dünya ve toplumsal kurumlar dilimizden ve teorilerimizden bağımsız, nesnel bir gerçeklik olarak ortaya çıkamaz. Bu yüzden *gerçekliğe* ilişkin görüşleri agnostiktir. Epistemolojik kaygıların ağır basması nedeniyle gerçekliğe ilişkin bütünüyle nesnel bir bilginin ve teorinin olamayacağını iddia ederler. Çünkü dil, söylem, düşünce ve inançlarımızdan bağımsız bir toplumsal gözlemin imkânsız olduğunu düşünürler. Bu yüzden gerçekliği ve nesnelliği iddia edilen bir toplumsal dünyaya referansta bulunmak yerine, idealistler ancak bu gerçekliğe ilişkin söylemlerin veya temsillerin analizinin yapılabileceğini savunurlar. İdealist felsefeyi, özellikle radikal bir dil anlayışını benimseyen post-yapısalcılar, radikal feministler, postmodernistler Uluslararası İlişkiler teorisinde radikal inşacılığı temsil eder. Örneğin, bkz. Richard Ashley, "The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics", *Alternatives*, cilt 12, no. 4, 1987, s. 403-34; David Campbell, *Writing Security: The United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Manchester University Press, Manchester, 1998; Jim George, *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*, Lynne Rienner, Boulder, Co., 1994.

Uluslararası İlişkiler teorileri ile karşılaştırmamız mümkün değildir. Ancak spesifik inşacı uluslararası ilişkiler teorileri diğer spesifik teorik yaklaşımlarla karşılaştırılabilir. Örneğin, inşacı bir uluslararası rejim kuramı, Neorealist veya Neoliberal rejim kuramları ile tartışmaya girebilir.[8] Wendt inşacı uluslararası sistem teorisini, Waltz'un Neorealizmine alternatif bir sistemik-ya-

8 Örneğin, bkz. Andreas Hansclever, Peter Mayer ve Volker Rittberger, "Integrating Theories of International Regimes", *Review of International Studies*, cilt 26, no. 1, 2000, s. 3-33.

pısalcı teori olarak ortaya koymuştur. Jutta Weldes'in inşacı ulusal çıkar teorisi, Realist, Liberal veya Kurumsalcı bir dış politika ya da karar alma teorisi ile karşılaştırılabilir.[9]

Felsefi akımlar ve sosyal teorideki tartışmalar, Uluslararası İlişkiler teorisinde inşacı yaklaşımların daha çok meta-teorik (ontolojik ve epistemolojik varsayımlarını) ve sosyal araştırmaya ilişkin görüşlerini şekillendirmektedir. Örneğin, günümüzde Sosyal İnşacı açıklama çerçevelerinin ve yöntemlerinin 'analitik eklektisizmi' daha çok 'pragmatist' bir felsefeye dayandırılmaktadır.[10] Sosyal İnşacılığın çalışma konuları, kavramsal çatısı ve teorileştirme faaliyetleri ise daha çok Uluslararası İlişkilerde temel teorik tartışmalar çerçevesinde şekillenir. Bu bağlamda uluslararası teoride aslında başından bu yana izleyebileceğimiz bir inşacı düşünce çizgisinin bulunduğu söylenebilir.

Uluslararası İlişkiler teorisinde inşacı düşünce geleneği

Uluslararası İlişkiler teorisinde dünya siyasetinin toplumsal boyutuna vurgu yapan, düşünsel ve sosyal unsurları teorik çerçevesine katan bir düşünce geleneği, disiplinin kurumsal tarihi içinde her zaman varolagelmiştir. Disiplinin ilk teorik yaklaşımı olan İdealizm savaşların önlenmesinde ve uluslararası düzenin sağlanmasında uluslararası kurumsallaşmanın, kuralların ve ahlâki normların önemine özel vurgu yapmıştır. Liberal Karl Deutsch, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyolojik bakış açısıyla gelişen iletişim tekniklerinin ve ulaşım olanaklarının aktörlerarası etkileşim süreçlerine etkisini araştırmış, uluslararası ilişkilerde kolektif kimliklerin kurulmasına bağlı olarak Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da 'çoğulcu güvenlik topluluklarının' ortaya çıktığını göstermiştir.[11] Birtakım değerleri, normları ve kurumları paylaşan devletlerin, uluslararası ilişkilerin anarşik doğasına rağmen bir 'uluslararası toplum' oluşturduğunu düşünen İngiliz Okulu da bugünkü Sosyal İnşacı yaklaşımların öncüsü konumunda değerlendirilmektedir.[12] İngiliz Okulu'nun Sosyal İnşacılığa katkısı uluslararası ilişkilerin ta-

9 Jutta Weldes, *Constructing National Interests: The United States and the Cuban Missile Crisis*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999.

10 Jorg Friedrichs ve Friedrich Kratochwil, "On Acting and Knowing: How Pragmatism Can Advance IR Research and Methodology", *International Organization*, cilt 63, no. 4, 2009, s. 701-731. Rudra Sil ve Peter J. Katzenstein, "Analytical Eclecticism in the Study of World Politics", *Perspectives on Politics*, cilt 8, no. 2, 2010, s. 411-431; Richard Price, "Moral Limit and Possibility in World Politics", *International Organization*, cilt 62, no. 2, 2008, s. 191-220.

11 Emmanuel Adler, "Constructivism and International Relations", Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2002, s. 99.

12 Hedley Bull, *The Anarchical* Society: *A Study of Order in World Politics*, Macmillan, Londra, 1977.

rihsel, toplumsal ve kültürel boyutuna yaptığı vurgu yanında, özelde uluslararası siyasette egemenlik, diplomasi, savaş, güçler dengesi, uluslararası hukuk ve büyük güçler gibi uluslararası kurumların varlığından ve öneminden söz etmesi, uluslararası toplumun bu temel kurumlar çerçevesinde özellikle modern egemen devletlerin bir sosyal inşası olduğunu açığa çıkarmasıdır.[13] Yöntemsel açıdan ise, uluslararası ilişkiler çalışmalarında davranışsalcılığa, ampirizme ve doğa bilimlerinin yöntemlerine karşı yorumsamacılığın en güçlü savunusunu İngiliz Okulu'ndan Hedley Bull yapmış, sosyal ve kültürel bir alan olan uluslararası ilişkileri çalışmak için en ideal yaklaşımların tarihsel, kurumsal ve yorumsamacı yöntemler olması gerektiğini ifade etmiştir. Dış politika analizinde 'fenomenolojik' gelenek ile Ernst Haas, Peter Haas ve Emmanuel Adler'in uluslararası işbirliğinin kurulmasına yardımcı olan 'bilge toplulukları' uluslararası ilişkilerde düşünce, algı ve bilgi gibi bilişsel unsurların rolüne vurgu yaparak bugünkü Sosyal İnşacılığın kavramsal ve teorik altyapısına katkıda bulunmuştur. Ancak, inşacılığın uluslararası ilişkilere girişi, meta-teorik ve teorik altyapısının oluşumu daha çok disipline özgü 'Üçüncü Büyük Tartışma' ile Neorealizm-Neoliberalizm tartışması bağlamında gerçekleşmiştir.

Uluslararası ilişkilerde 'inşacı dönüş'[14]

Sosyal İnşacılığın entelektüel izlerini bir yandan Uluslararası İlişkilerde teorik tartışmaları ve gelişimi etkileyen bilim felsefesinde ve sosyal teoride, diğer yandan uluslararası teorinin tarihsel gelişimi içinde sürdük. Ancak Sosyal İnşacılığın Uluslararası İlişkilerde ortaya çıkışında ve yükselişinde bir yandan disiplin-içi meta-teorik ve teorik tartışmalar, diğer yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi dış dünyadaki gelişmeler daha belirleyici olmuştur. Sosyal İnşacılık bu bağlamda Uluslararası İlişkiler teorisinde pozitivizm ve post-pozitivizm meta-teorik (ikinci dereceden teorileştirme) tartışması bağlamında ortaya çıkmış, özellikle ana akım Neorealist ve Neoliberal teorik yaklaşımların pozitivist ve rasyonalist temellerinin eleştirileri üzerine gelişmiştir. Bu bakımdan Sosyal İnşacılık bütünüyle felsefeden, sosyal teoriden veya diğer sosyal bilim dallarından ithal bir yaklaşım olmayıp disipline özgü tartışmalar çerçevesinde şekillenmiş ve kendine özgü bir kimlik ve yapı edinmiştir.[15] Uluslararası İlişkiler teorisinde Sosyal İnşacılığın meşru bir yaklaşım olarak tanınmasını sağlayan ve özellikle meta-teorik ve teorik öner-

13 Tim Dunne, "The Social Construction of International Society", *European Journal of International Relations*, cilt 1, no. 3, 1995, s. 367-389.

14 Jeffrey T. Checkel, "The 'Constructivist Turn' in International Relations Theory", *World Politics*, cilt 50, no. 2, s. 324-348..

15 Ruggie, "What Makes", s. 862.

melerini ortaya koyan ilk teorisyenler Nicholas Onuf,[16] Friedrich Kratochwil ve Alexander Wendt olmuştur.[17]

Uluslararası İlişkiler teorisini 1980'li yıllarda Neorealizm ile Neoliberalizm arasındaki dar kapsamlı teorik ve ampirik bir tartışma ile pozitivist ve post-pozitivist yaklaşımlar arasındaki ontolojik ve epistemolojik sorulara odaklı geniş kapsamlı bilimsellik tartışması şekillendirmiştir. Neorealizm-Neoliberalizm tartışması bir süre sonra post-pozitivist ve inşacı eleştirilerle birlikte yerini 'rasyonalizm' çatısı altında bir 'neo-neo' senteze bırakmıştır.[18] Bu iki teorik yaklaşım, uluslararası ilişkileri merkezi bir otoriteden yoksun, en temelde maddi güç unsurlarının ve bölüşümünün belirleyici olduğu anarşik bir sistem, rasyonel devletleri ise bu sistemi oluşturan en temel aktörler olarak varsayar. Anarşik uluslararası dünyada rasyonel olduğu varsayılan devletler güç, güvenlik ve refah arayışı içinde bencil ve stratejik davranan aktörlerdir. Bu iki yaklaşım arasındaki teorik tartışma anarşinin ampirik ve siyasal-pratik sonuçlarıyla sınırlı kalmıştır. Uluslararası İlişkiler çalışmalarında önde gelen bu iki yaklaşım uluslararası ilişkilerin tarihsel, sosyal ve kültürel boyutunu büyük ölçüde göz ardı etmiş, sonuçta ne uluslararası anarşinin sosyo-kültürel altyapısını, ne de aktörlerin kimlik ve çıkarlarını sorgulamış veya teorik çerçevelerine katmıştır. Bunun yanında, ana akım (rasyonalist) teorik yaklaşımların uluslararası alanda önemli gelişmeleri, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesini kestirmek bir yana açıklamaktan bile aciz kalması, kimlik ve normlar gibi bilişsel, düşünsel ve kültürel unsurlara vurgu yapan Sosyal İnşacıların eleştirilerine haklılık, açıklamalarına ise entelektüel güç ve meşruluk kazandırmış, Sosyal İnşacılık disiplinde ortaya çıkışından kısa bir süre sonra önemli bir konum elde etmiştir.[19] Tüm bunlar 'inşacı dönüş' olarak ifade edilen gelişmenin entelektüel altyapısını hazırlamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Uluslararası İlişkiler literatüründe kimlik, kültür, norm ve kurumlar gibi unsurların uluslararası politikada ro-

16 İnşacılık terimini Uluslararası İlişkiler literatüründe tedavüle sokan Nicholas Onuf olmustur. Nicholas Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Caroline Press, Columbia, SC., 1989.

17 *A.g.e.*, Friedrich Kratochwil, *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

18 Ole Waever, "The Rise and Fall of the Inter-Paradigm Debate", Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 163-164.

19 Richard Ned-Lebow ve Thomas Risse-Kappen (der.), *International Relations Theory and the End of the Cold War*, Columbia University Press, New York, 1995; Friedrich Kratochwil, "The Embarrassment of Changes: Neo-realism as the Science of Realpolitik without Politics", *Review of International Studies*, cilt 19, no. 1, 1993, s. 63-80; Roy Koslowski ve Friedrich Kratochwil, "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System", *International Organization*, cilt 48, no. 2, 1994, s. 215-247.

lünü inceleyen geniş ve zengin bir çalışma alanı ortaya çıkmış,[20] bu alanda ampirik araştırmaların hızla artması Sosyal İnşacı yaklaşımların 'araştırma programları' oluşturmasına yardımcı olmuştur. Bir anlamda, Sosyal İnşacılık ana akım teorisyen Robert Keohane'nin rasyonalizmi eleştirenlere yönelttiği 'araştırma programınız nerede' sorusuna olumlu ve başarılı yanıt veren bir teorik yaklaşımı temsil eder. Ampirik çalışmalarla destekledikleri ontolojik varsayımları ve teorik önermeleri Sosyal İnşacıların artık rüştlerini ispat etiklerinin bir göstergesi olmuş ve Sosyal İnşacılık ana akım Uluslararası İlişkiler teorisyenleri tarafından dikkate alınmaya başlamıştır.

Sosyal İnşacı çalışmaların en temel çıkış noktalarından biri, belki de başlıcası, toplumsal ve kültürel boyutu 1980'li yıllarda özellikle Neorealizmin hegemonyası altında oldukça göz ardı edilmiş disipline düşünsel ve toplumsal bir perspektif getirmek olmuştur. Maddi unsurların önemini yadsımaksızın, sosyal dünyanın oluşmasında ve ortaya çıkmasında düşünsel unsurların ortaya çıkarıcı ve kurucu rolüne vurgu yapmışlardır. Özellikle toplumsal nitelik kazanmış düşüncelerin, bilincin, algıların, kimliklerin, kuralların ve normların dünya politikasındaki rolüne dikkat çekerler. Aktörlerin kimlik ve çıkarlarını ve uluslararası yapıları verili ve sabit almazlar, aksine araştırma konusu yaparlar. Bu bağlamda, dünya politikasının hâkim kurallar, normlar ve kurumlardan müteşekkil toplumsal boyutu, sosyal ve kültürel yapıları, aktörlerin kimlik ve çıkarları en önemli çalışma alanlarını oluşturur. Ancak belirtmek gerekir ki, Sosyal İnşacılığı uluslararası teoride düşünsel unsurları konu alan ve teorik çerçevesine katan diğer yaklaşımlardan farklı kılan nokta, onun düşünsel ve kültürel unsurlara gerek *birincil ve özerk* bir konum vermesi, gerekse de bu unsurların *kurucu* gücüne ve rolüne vurgu yapmasıdır. Uluslararası İlişkiler teorisinde Sosyal İnşacılığın diğer disiplinlerden farklı, kendine özgü meta-teorik ve teorik çerçevesi özellikle rasyonalizm-inşacılık tartışması bağlamında şekillenmiştir.

Rasyonalizm ve inşacılık tartışması

Sosyal inşacılığın temel varsayımları ve önermeleri

İnşacılık, temelde rasyonalizmin 'maddeciliğini' ve 'bireyciliğini' reddeden bir meta-teorik (ontolojik ve yöntemsel) yaklaşım olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine dahil olmuştur. 'İdealist' ve 'bütüncül' bir ontoloji benimseyen inşacılar, bu ontolojik varsayımların ve önermelerin sosyal araştırmaya ilişkin analitik, yöntemsel ve teorik sonuçlarını dikkate alarak uluslararası

20 Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil (der.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Boulder, Lynne Rienner, Colo., 1996.

ilişkileri açıklamaya ve teorileştirmeye yönelmişlerdir. Aralarındaki önemli farklılıklara karşın, Uluslararası İlişkiler teorisinde sosyal inşacı yaklaşımların ortak paydalarını I) idealizm, II) kurucu teori, III) bütüncülük, IV) kimlik ve çıkarın sosyal inşası ile V) sosyolojik açıklamanın oluşturduğunu söyleyebiliriz. Sosyal inşacıların bu ortak paydaları daha çok ontolojik, yöntemsel ve analitik olup özellikle rasyonalizm-inşacılık tartışması bağlamında rasyonalizme yönelik eleştirilerle birlikte belirginleşmiş ve gelişmiştir. Ancak bu ortak paydalar uluslararası ilişkilerin özüne dair varsayımlar veya önermeler değildir; daha çok sosyal dünyanın, aktörlerin ve yapıların niteliğine, sosyal eyleme ve açıklamaya ilişkin meta-teorik varsayımlar ve analitik önermelerdir. Sosyal İnşacılar bu varsayımlardan ve önermelerden yararlanarak uluslararası ilişkilerin farklı alanlarına dair açıklamalar getirmişler, değişik kavramlar geliştirerek ve farklı çözümleme düzeylerini kullanarak çeşitli Sosyal İnşacı yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

I) **İdealizm:** Felsefede ve sosyal kuramda maddecilik ve idealizm tartışması, sosyal dünyayı oluşturan maddi ve düşünsel unsurlardan hangisinin asli olduğuna ilişkin ontolojik bir tartışmadır. Maddecilere göre toplumun temelini oluşturan asıl ögeler 'doğa' ile 'maddi unsurlardır'.[21] Düşünsel unsurlar ise ikinci planda kalır. Uluslararası İlişkilerde maddeci yaklaşımlar genellikle *maddi güce* ve *çıkara* vurgu yapan rasyonalist teorilerdir. Neorealizm başta olmak üzere, Klasik ve Neo-klasik Realizm, Liberal İşlevselcilik, Neoliberalizm ve Marksist yaklaşımların birçoğu bu anlamda maddeci teorik yaklaşımlardır. Örneğin, uluslararası yapılara maddeci ve işlevsel gözle bakan Neorealist Waltz için önemli olan süpergüçlerin sayısı ile gözlemlenebilir ve ölçülebilir askerî ve ekonomik güç unsurlarıdır. Waltz'un yapısalcı kuramında yapı ve güç kavramları oldukça yüzeysel ve fiziki kalmış, sosyal boyutu ise gelişmemiştir.[22] Sosyal boyuttan yoksun uluslararası sistemde en temel aktörler (devletler) arasındaki ilişkiler dolayısıyla tecrübe ve tarih dışıdır. Bu yüzdendir ki, Neorealist güçler dengesi aktörlerin algısından, bilgisinden ve amaçlarından bağımsız, bütünüyle askerî ve iktisadi güç unsurlarının anarşik yapıda devletlerarası dağılımının belirlediği mekanik ilişkiler sonucunda ortaya çıkmaktadır.[23]

İdealizm, toplumsal gerçekliği 'doğa' ile birlikte 'toplumsal bilinç yapısının' oluşturduğunu ifade eden ontolojik bir bakış açısıdır.[24] İdealist görüşü

21 İnsan doğası, doğal kaynaklar, coğrafya, üretim güçleri ve şiddet araçları en çok sözü edilen maddi ögeler olarak öne çıkar. Wendt, *Social Theory*, s. 23.

22 Richard Ashley, "The Poverty of Neorealism", Robert Keohane (der.), *Neoralism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, s. 255-300; Wendt, *Social Theory*, s. 97

23 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, 1979, s. 102-128.

24 Wendt, *Social Theory*, s. 24.

benimseyen Sosyal İnşacılar bir sosyal dünya olarak uluslararası ilişkilerin, aktörlerin ve yapıların ortaya çıkmasında ve kurulmasında düşünsel unsurların birincil rolüne ve önemine işaret ederler. Ancak bireysel ve öznel değil, toplumsal düşünceler, kolektif kimlikler, ortak kurallar ve normlar kurucu bir rol oynayabilir. Bu yönüyle inşacılık, disiplinde daha önce bireysel düşüncelere ve bilişsel faktörlere vurgu yapan 'fenomenolojik' gelenekten ayrılır. İnşacılara göre, kurumsallaşmış ve toplumsal boyut kazanmış düşünsel unsurlar 'nesnel' bir nitelik kazanır ve birey-aktörleri kuşatan sosyal olgular ve yapılar olarak ortaya çıkar.[25] Sosyal olgular ve yapılar dolayısıyla maddi yapılardan daha az nesnel veya gerçek değildir. Soğuk Savaş (yapısı) realistler için ne kadar gerçekse, sosyal inşacılar için de o kadar gerçektir. Bu açıdan, inşacılığın idealizmi basit bir öznellik değildir. Bunun yanında, dünyanın nasıl olması gerektiğini değil, ne olduğunu açıklamaya çalışarak İdealist normatif teoriden ayrılır. İnsan doğasına içkin bir rol biçmez; iyi de olabilir, kötü de. İdealizm yaygın kanaatin aksine sosyal değişimin kolay olmadığını ifade eder; çünkü sosyal ve kültürel yapılar oldukça istikrarlı olup kendilerini yeniden üretme eğilimi gösterirler.[26]

Maddeciliğin reddedilmesi maddi unsurların uluslararası dünyadaki rolünü bütünüyle yadsımak anlamına gelmez; toplumdan bağımsız kendilerine ait içkin bir anlamı olmayan maddi unsurların bu biçimde siyasal eyleme etki yapamayacağını ve bu yüzden teorik açıklamada yerinin olamayacağını ifade eder.[27] İdealizm maddi unsurların ancak belli sosyal ilişkiler ve toplumsal düşünceler bağlamında bir anlam kazandığını ve sosyal açıklamayı da maddi unsurların taşıdığı bu toplumsal anlamların sağladığını ifade eden görüştür.[28] Sosyal İnşacılığa göre maddi unsurların siyasal eyleme etkisi ve sosyal açıklamadaki yeri kendilerine yüklenen toplumsal anlama göre değişir.[29] Maddeci ontolojik bakış açısını paylaşan rasyonalist yaklaşımlar sosyal

---

25 Düşünsel unsurların somut ve fiziki olmaması *nesnel* olmadığı anlamına gelmez. John Ruggie'ye göre sosyal inşacılar 'sosyal olgular' kavramını ve bu olguların nesnel gerçekliğini klasik sosyal kuramcılardan Emile Durkheim ile Max Weber'e borçludur: Ruggie, "What Makes", s. 858; Wendt, *Social Theory*, s. 161-164.

26 Wendt, *Social Theory*, s. 24-25.

27 Örneğin, Neorealizm devletlerin gücünü maddi-askerî güç unsurlarından çıkarsar; bu askerî gücün hangi (sosyal) 'süreçler' sonucunda ortaya çıktığını ve anlam kazandığını göremez. Theo Farrell, "Culture and Military Power", *Review of International Studies*, cilt 24, no. 3, 1998, s. 407.

28 Wendt, *Social Theory*, s. 24-25, 94; Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, cilt 20, no. 1, 1995, s. 73.

29 James Fearon ve Alexander Wendt, "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View", Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2002, s. 58. Örneğin, bir askerî gücün veya müdahalenin anlamı büyük ölçüde uluslararası toplum (sosyal ve kültürel yapılar) tarafından inşa edilir. Basit bir gözlemle askerî gücün varlığı veya askerî güç kullanılması kendi başına bir anlam ifade etmez veya devletlerin davra-

açıklamalarında (ampirisist bir epistemolojik yaklaşımla) görünürdeki maddi güçlere vurgu yaparlar; İdealist görüşü benimseyen inşacılar ise bu maddi unsurların taşıdığı öznelerarası anlamı ve bilgiyi ortaya çıkarmaya çalışır. Bu amaç doğrultusunda Sosyal İnşacılar kurucu teoriler geliştirmişlerdir.

II) Kurucu Teori: Rasyonalistlerin ve Sosyal İnşacıların gerek düşünsel unsurları kavrayışı, gerekse sosyal açıklamalarında bu unsurlara verdikleri rol veya pay çok farklıdır. Rasyonalistler daha çok 'neden' sorularına öncelik verip düşünceleri *sebep-sonuç* ilişkileri içinde açıklamaya çalışırlar; 'açıklamacı teori' (*explanatory theory*) geliştirirler. Sosyal İnşacılar ise 'nedir' veya 'nasıl mümkün oldu' sorularına öncelik tanıyarak düşüncelerin *ortaya çıkarıcı* (*generative*) veya *kurucu* (*constitutive*) rollerini araştırma konusu yaparlar; 'kurucu teori' (*constitutive theory*) geliştirirler.[30]

Açıklamacı teori ile kurucu teori arasındaki tartışmanın epistemolojik ve analitik-yöntemsel olmak üzere iki boyutu vardır. Epistemolojik boyutu daha çok radikal inşacılar tarafından, metodolojik ve analitik boyutu ise modernist inşacılar tarafından vurgulanır. John Ruggie ve Frederich Kratochwil tarafından pozitivist / rasyonalist teorilere ve yöntemlere yöneltilen ilk ciddi eleştiri kurucu teorinin epistemolojik ve metodolojik çıkış noktasını oluşturur. Ruggie ve Kratochwil, 1980'lerin gözde Neorealist ve Neoliberal 'uluslararası rejim' çalışmalarında ciddi bir yöntem sorununa işaret ettiler.[31] Buna göre, uluslararası rejimlerin kendilerine özgü sosyal ve idealist ontolojisi, bu alanın çalışılmasında izlenilen yöntemlerin temelindeki pozitivist / rasyonalist (maddeci ve bireyci ontoloji ve epistemoloji) bakış açısı ile çelişmekteydi.[32] Bu bağlamda, özelde uluslararası rejim çalışmalarında, genelde uluslararası kurumları çözümlemede rasyonalist yöntemlerin yerine bilişsel (*cognitivist*) ve yorumsamacı (*interpretative*) bir epistemoloji ve yöntem önerdiler.

---

nışlarını belirlemez. Belirleyici olan bu güç kullanımının veya askerî müdahalenin nasıl tanımlandığıdır. Bir askerî müdahalenin işgal, saldırı, meşru-savunma, sınır ötesi takip, barışı koruma hareketi veya insani müdahale olarak ortaya çıkışı uluslararası ortak bilginin, kolektif anlayışların ve beklentilerin bir sonucudur.

30 Steve Smith, "The Self-Images of A Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1995, s. 26-28.

31 Friedrich Kratochwil ve John G. Ruggie, "International Organization: A State of the Art on an Art of the State", *International Organization*, cilt 40, no. 4, 1986, s. 753-775, özellikle s. 764.

32 Uluslararası rejimler, 'uluslararası ilişkilerin herhangi bir alanında bu alana ilişkin gelişen ilkeler, normlar, izlenilen kurallar ile aktörlerin üzerinde görüş birliğine vardığı karar alma süreçleri bütünü' olarak tanımlanır': Stephen D. Krasner, "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", Stephen D. Krasner (der.), *International Regimes*, NY, Cornell University Press, Ithaca, 1983, s. 2. Sosyal İnşacılara göre rejimleri oluşturan bütün bu unsurlar aslında içkin bir şekilde düşünsel ögelerdir. Dolayısıyla öznelerararası ontolojiye sahip olan rejimler rasyonalist yöntemlerle çalışılamaz.

Önermelerinin temelindeki varsayım, uluslararası rejimlerin kendilerine özgü sosyal ontolojisi ile uyumlu sosyal ve yorumsamacı bir epistemolojik bakış açısı ve yöntemi ile çalışılması gerektiği idi.[33] Çünkü, Neorealistlerin ve Neoliberallerin yöntemleri (nedensellik açıklamaları) uluslararası rejimlerin devletlerarası işbirliğindeki önemini ve etkisini *araçsal* bir şekilde ele alarak salt *davranışsal* değişikliklere indirgemiş, rejimlerin aktörlerin *özelliklerindeki* (kimlik ve çıkarlarındaki) değişimi veya dönüşümünü sağlayan sosyal ve kurucu etkisini gösterememiş ve açıklayamamıştır.

Açıklamacı teori ile kurucu teori arasındaki yöntem sorunu ise, doğa bilimleri yöntemlerinin sosyal dünyayı açıklamada kullanılmasına ilişkin bir tartışmadır. Rasyonalist açıklamacı teoriler düşünceleri pozitivist yönteme uygun olarak nedensellik (*causal*) ilişkisi çerçevesinde ele alarak 'sebepler' ve 'nesneler' şeklinde kavramsallaştırır. Bu yaklaşımda aslında asıl sebepler maddi unsurların ya da yapıların tanımladığı rasyonel çıkarlardır. Çıkarlar ile davranışlar arasında bir sapma durumunda düşünceler veya genel anlamda düşünsel unsurlar 'ara değişkenler' (*intervening variables*) olarak sebep-sonuç açıklamalarına yerleştirilir. Düşünceler ancak teorik olarak beklenmeyen durumları veya sapmaları açıklamak üzere devreye girer. Bir başka deyişle, düşünceler rasyonalist yaklaşımın 'araçsal rasyonalite' ilkesini çürütmez, çünkü aktörler genelde düşüncelerine göre değil, rasyonel davranarak çıkarlarına uygun hareket etmektedir.[34] Bu yaklaşımda düşünsel unsurların rolü ikinci plana atılmakla kalmaz; daha önemlisi, açıklamacı teori düşüncelerin rolünü salt *gözlemlenebilen davranışlarla* sınırlar.[35] Sonuçta, düşüncelerin aktörlerin kimliğini ve çıkarlarını ilk planda tanımlayan, oluşturan veya dönüştüren etkisi rasyonalist yaklaşımlar tarafından kavranamaz. Bunun iki temel nedeni düşünceler ve düşünsel unsurlar (kurallar, normlar, kimlik ve kültür) ile çıkarlar arasında keskin bir ayırım yapılması ve yöntemsel bireyciliğin benimsenmesidir.

Maddi unsurlar ve çıkarlar ile düşünceler arasında yapılan keskin bir ayırımdan ötürü düşüncelerin maddi unsurları ve çıkarları tanımlayan veya anlamlandıran *kurucu* rolü görülemez ve gösterilemez. Yöntemsel bireycilik de düşünceleri öznel ve bireysel unsurlar olarak ele alır. Böyle bir metodolojik yaklaşım düşüncelerin toplumsal boyutunu göremez ve inceleme konusu

33 Çünkü, öznelerarası anlayışlardan ve beklentilerden oluşan sosyal ontolojinin çalışılması –ontoloji ile epistemoloji ve metodoloji arasındaki karşılıklı bağımlılık ve uyum gereği– pozitivist olmayan bir epistemoloji ve sebep-sonuç ilişkisine dayanmayan araştırma yöntemlerini gerektirir. Özellikle, bkz. Martin Hollis ve Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1990, s. 45-91; Mark Neufeld, "Interpretation and the Science of International Relations", *Review of International Studies*, cilt 19, no. 1, 1993, s. 39-61.

34 Judith Goldstein ve Robert O. Keohane (der.), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, Cornell University Press, Ithaca, 1993, s. 26-27.

35 Mark Laffey ve Jutta Weldes, "Beyond Belief: Ideas and Symbolic Technologies in the Study of International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 3, no. 2, 1997, s. 201-205.

yapamaz. Sosyal ve yapısal boyutu tanınmayan düşünsel unsurlar nasıl aktörlerin kimliğini veya çıkarlarını sosyal olarak inşa edebilir? Araçsal rasyonalite varsayımından hareket eden rasyonalist teorisyenler için, düşünceler çoğu kere, aslında çıkarların belirlediği stratejik ilişkilerin veya politikaların yalnızca gizlenmesine veya meşrulaştırılmasına yarayan *araçlar* veya gerekçelerden (*justifications*) başka bir şey değildir. Düşüncelere teorik ve özerk bir açıklayıcı rol verilmez, çünkü onlar ancak çıkarları gerçekleştirmek için kullanılan ikna ya da manipülasyon araçlarıdır.[36] Kısacası, inşacılara göre, rasyonalizm düşüncelerin ne maddi unsurları ne de kimlik ve çıkarları ilk planda nasıl kurduğunu açıkla(ya)maz. Bu açıklamayı sağlayabilen yaklaşım ancak kurucu teoridir. Bu teori biçiminde düşünceler gerek maddi unsurları ilk başta anlamlandırarak sosyal dünyanın kurucu bir parçası yapar, gerekse de aktörlerin kimlik ve çıkarlarını tanımlayarak sosyal ilişkilerin kurulmasına zemin hazırlar. Rasyonalistler tarafından varsayılan bu anlamlandırma ve sosyal inşa süreçlerini ortaya koymak, kimlik ve çıkarların oluşumunu göstermek kurucu teorinin asıl amacıdır. Bu nokta, Sosyal İnşacılığın Uluslararası İlişkiler teorisine yaptığı en özgün katkı olarak düşünülebilir. Kurucu teori Sosyal İnşacılığın bir 'katma değeridir'.[37]

Radikal kanada yakın inşacılar 'açıklamacı teorinin' ve pozitivist yöntemlerin sosyal araştırmalarda kesinlikle kullanılamayacağını savunurken, modernist inşacılar için her iki teori de, hem doğa yöntemleri hem de yorumsamacı ve eleştirel yöntemler aynı anda sosyal araştırmada yer alabilir. Ancak analitik-yöntemsel düzlemde kurucu teorinin sosyal dünyayı açıklamadaki *ayrıcalıklı* konumu tüm inşacıların *ortak paydasıdır*. Buna göre, kurucu teorinin araştırma soruları, konuları ve amaçları açıklamacı teoriden farklıdır. Açıklamacı teori, verili ve sabit kimlikler ve çıkarlarla bir siyasal ve sosyal eylem açıklaması sunarken, kurucu teori bu verili ve sabit olduğu varsayılan kimliklerin ve çıkarların ilk planda nasıl oluştuğunu araştırır. Açıklamacı teori daha çok bir *davranış teorisidir*; kurucu teori ise aktörlerin sahip olduğu özellikleri veya vasıfları (kimlik ve çıkarlarını) tanımlayan *mülkiyet teorisi* (*property theory*) geliştirir. Kurucu teoride sebep-sonuç ilişkileri değil, kurucu ilişkiler yer alır. Dolayısıyla sebep-sonuç açıklamasındaki değişkenler arası 'zaman aralığı' ve değişkenlerin birbirlerinden 'bağımsız varlıkları' ortadan kalkar.[38] Örneğin kurucu bir yaklaşımda Soğuk Savaş'ı kuran öğeler Soğuk Savaş başlamadan önce ortaya çıkmamıştır; Soğuk Savaş'tan bağımsız da değildir. Bilakis, Soğuk Savaş'la birlikte ortaya çıkmış ve ancak onunla bera-

36 *A.g.e.*, s. 200-201.

37 Wendt, *Social Theory*, s. 144.

38 Alexander Wendt, "On Constitution and Causation in International Relations", *Review of International Studies*, cilt 24, özel sayı, 1998, s. 106.

ber varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla, kurucu bir açıklamada nedenselllik yönteminin kullanılması olanaksızdır. Kurucu teoriyi benimseyen inşacıların amacı genellemeler yapmak ya da evrensel ve değişmez yasalar bulmak yerine, sosyal olguların ve kurumların tarihsel ve toplumsal kuruluşunu incelemek, içeriklerini ortaya koymak ve kurucu etkilerini araştırmaktır. Dolayısıyla daha çok tarihsel bir bakış açısı ve sosyolojik bir analiz benimsenir. Süreç izleme teknikleri ve öykülemeci açıklamalar, karşılaştırmalı tarihsel yaklaşımlar, örnek olay çalışmaları, zengin betimlemeler, hatta soyağacı (*genealogy*) yaklaşımı ve söylem analizi Sosyal İnşacıların araştırmalarında yararlandıkları belli başlı yöntemler arasında yer alır.[39]

III) Ontolojik Bütüncülük: Uluslararası İlişkiler teorisinde 1980'lerin ikinci yarısında ivme kazanan yapan-yapı tartışması inşacılığın ontolojik altyapısının oluşmasına katkıda bulunmuştur. İnşacılar bütüncül bir ontoloji benimsemişler ve bu tartışma çerçevesinde rasyonalist yaklaşımların yöntemsel ve ontolojik bireyciliğini eleştirmişlerdir. Özellikle yapısalcı bilinen Neorealizmin aslında (mikro-iktisadi varsayımlardan hareketle) bireyci bir ontoloji üzerine kurulu olduğu ortaya konmuştur. Çünkü, rasyonalist yaklaşımlar aktörleri ve çıkarlarını sabit veriler olarak almakta ve dolayısıyla bu aktörlerin ilk planda nasıl ortaya çıktığını veya öznellik kazandığını açıklayamamaktadır. Bir başka deyişle, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının verili olmadığını, aslında sosyal yapılar tarafından kurulduğunu ve tanımlandığını göremezler. İkinci olarak, ontolojik ve yöntemsel bireycilik özellikle düşünsel unsurların *toplumsal* veya *yapısal* karakterini kavrayamamakta ve dolayısıyla *kurucu etkilerini* gösterememektedir. Üçüncü olarak, bireycilik *yapısal değişimi* öngörmekten ve açıklamaktan uzaktır.

Uluslararası İlişkiler teorisinde, yapısalcılık ağırlıklı olarak Kenneth Waltz'un Neorealizmi ile tanınmıştır. Ancak inşacılar, özellikle Wendt, Neorealizmin yeterince yapısalcı olmadığını, aksine, Waltz'un ontolojik açıdan 'indirgemeci' bir teori geliştirdiğini iddia eder. Çünkü, Waltz teorik açıklamalarda bireycilik sorununu biraz epistemolojik, ancak daha çok *yöntemsel* (tümevarımcı açıklamalar sunan 'indirgemeci' teoriler) bir sorun olarak görmüştür. Aslında ontolojik olan bu sorunu, yanlış teşhisten dolayı yöntem ve-

39 Örnekler için bkz. Nina Tannewald, *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007; Nina Tannenwald, "The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use", *International Organization*, cilt 53, no. 3, 1999, s. 433-468; Nina Tannenwald, "Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda", *Journal of Cold War Studies*, cilt 7, no. 2, 2005, s. 13-42; Lene Hansen, *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, Routledge, Londra, 2006; Thomas Biersteker ve Cynthia Weber (der.), *State Sovereignty as Social Construct*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

ya *çözümleme düzeyinde* çözmeye çalışmış, yöntemsel bireyciliği reddetmesine karşın 'ontolojik indirgemecilikten' kurtulamamıştır.[40] Sonuçta ancak bireyci (aktör-devlet merkezli) bir sistemik kuram geliştirmiştir. Richard Ashley'in ifadesi ile 'neorealizm yapısalcı olmadan önce devletçi bir kuramdır' [41] Bu noktada, *çözümleme düzeyi* sorunsalı ile yapan-yapı tartışmasını birbirinden ayırmak gerekir. İlk tartışma dar anlamda bir yöntem veya analitik açıklama sorunudur; ikinci tartışma ise ontoloji sorunsalıdır. Waltz bu farkı ortaya koyamadığı için çözümleme düzeyinde *sistemik*, ontolojik açıdan ise *bireyci* bir teorik yaklaşım geliştirmiştir.[42]

İnşacılık, bireycilik yerine, bunun karşıtı olan bütüncül (*holist*) ontolojiyi benimseyerek sosyal yapısalcı bir yaklaşım geliştirir.[43] İnşacıların yapısalcı yaklaşımını, sosyal teoriden 'yapılanma teorisini' ve 'sembolik etkileşimcilik' teorisini Uluslararası İlişkiler teorilerine taşıyan ve yapan-yapı tartışmasını başlatan Wendt tanımlar.[44] Buna göre, yapanlar ve yapılar ontolojik açıdan farklı entitelerdir; ancak buna karşın, her ikisi de karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıkar.[45] Bir başka deyişle, yapanların ve yapıların kurulması, belli bir gerçeklik ve biçim kazanması etkileşim süreçlerine içseldir. Bununla birlikte, bütüncül ontolojinin kendisini oluşturan birimlerden göreceli bağımsız bir yapısının olması sosyal yapılara aktörleri kurma ve dönüştürme yeteneği verir. Yapılar, aktörlerin kimlik ve çıkarlarını tanımlayabilmektedir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, İnşacılık *değişimi* açıklayabilen bir yapısalcılık anlayışını benimsemiştir. Çünkü yapısalcılık tamamıyla öznenin unutulması veya göz ardı edilmesi değildir. Yapan-yapı ilişkisinde ya-

---

40 Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, cilt 41, no. 3, 1987, s. 342.

41 Ashley, "The Poverty of Neorealism", s. 272.

42 Sistemik düzeyde bireyselci, birim-düzeyde yapısalcı olmak mümkündür. Çünkü bütüncülük (*holizm*) sadece sistem düzeyindeki analizlerde değil, birim-düzey çözümlemelerde de geçerlidir. Aktörlerin kimlik ve çıkar edinme süreçlerinin gerek sistemik, gerekse de birim-düzeyde araştırılması bütüncül bir yaklaşıma aykırılık teşkil etmez.

43 Ontolojik anlamda bütüncülük bir sistemin onu oluşturan birimlerden göreceli bağımsız bir mantığı veya kurucu bir özelliği olduğunu öngören bir anlayıştır; yapısalcılık ise bu mantığı ortaya çıkarmaya çalışan yaklaşım olarak tanımlanır. Bütüncül bir ontolojide, yapılar kendilerini oluşturan birimlerin toplamı değildir; birimlerin ötesinde kendilerine özgü yapısal gerçeklikleri vardır. Bu anlamda sosyal açıklamalar ontolojik açıdan yapıları oluşturan bireylerin veya aktörlerin kendilerine, özelliklerine veya kaynaklarına indirgenemez. Ne yazık ki, Waltz tüm indirgemecilikten kaçınma çabasına karşın uluslararası sistemin yapısını nihayetinde ontolojik bireyci bir anlayışla devletler arası maddi güç unsurlarının paylaşımına bakarak tanımlamıştır.

44 Wendt'in yanı sıra 'yapılanma teorisinin' Uluslararası İlişkiler teorisine ve dış politika çalışmalarına katkısı için, bkz. David Dessler, "What's at Stake in the Agent-Structure Debate?", *International Organization*, cilt 43, no. 3, 1989, s. 441-473; Walter Carlsnaes, "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", *International Studies Quarterly*, cilt 36, no. 3, 1992, s. 245-270.

45 Wendt, "The Agent-Structure Problem", s. 360.

pının bütünüyle yapanı belirlemesi determinist bir görüş olup, aktörü, iradeyi ve amaçlılığı göz ardı eder. Halbuki yapılanma kuramına göre, yapan-yapı ilişkisi karşılıklı olup birbirlerinden ayrı düşünülemez. Aktörler ve yapılar karşılıklı bir şekilde birbirlerinin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Sembolik etkileşimcilik teorisi ise, yapan-yapı arasında karşılıklı etkileşimin sosyal ve kurucu boyutunu ortaya koyar. Yapı, yapanların eylemlerinden, pratiklerinden ve aktörlerarası etkileşimden bağımsız değildir; bilakis bu süreçlerde varlığını ve biçimini kazanır. Aynı şekilde, yapan-aktörlerin kimlik ve çıkarları da bu süreçte tanımlanmaktadır. Etkileşim düzeyindeki süreçler Wendt'in deyimiyle mikro-yapıları, sistemik süreçler ise makro-yapıları oluşturur. Makro-yapılar da mikro-yapılar üzerine yükselir; fakat, bütüncüllük anlayışına uygun olarak, makro-yapıların mikro-yapılardan göreceli özerkliği vardır.[46] Waltz etkileşim dinamiklerini içeren süreçleri sistemik teorisinden yapısalcı olmak adına bütünüyle çıkarınca, değişimi sağlayacak ve açıklayacak hiçbir teorik kavramı veya analitik kategorisi kalmamıştır.[47] Bundan ötürü, Neorealizmin yapısalcılığı sistemi değiştirmeye ya da dönüştürmeye yönelik bütün çabaları boşa çıkarır.[48] Halbuki, yapısal değişim süreçlerde saklıdır. Oysa Waltz, etkileşim dinamiklerini ve uluslararası süreçleri birim-düzey ögeler olarak tanımlayıp yapı kavramından çıkarmıştır. Benzer bir biçimde, Neoliberaller de sosyal ve yapısal boyutunu kavrayamadıklarından ötürü uluslararası etkileşimin ve süreçlerin kimlik ve çıkarların ortaya çıkmasında veya dönüşmesinde oynadığı rolü görememiştir.

IV) **Kimlik ve Çıkar Kuramı:** Yöntemsel bireycilik anlayışları gereği rasyonalist yaklaşımların sosyal açıklamalarda başlangıç noktası birey-aktörlerdir. Uluslararası ilişkiler teorilerinde Neorealizm ve Neoliberalizm gibi önde gelen rasyonalist yaklaşımlar devleti *üniter bir aktör* olarak verili alır.[49] Aktörlerin kimlik ve çıkarları *dış kaynaklı* teorik *verilerdir*.[50] Bir başka deyişle, rasyonalist teoriler devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını sabit veriler olarak ele alır. Kimlik ve çıkarları sabit veriler olarak almak bir yana, teorilerinin temelini oluşturan *devlet teorisini de* açıkça ortaya koyamamaları rasyonalist yaklaşımların teorik açıdan en zayıf yönünü oluşturur.[51] Bu açıdan, örne-

46 Wendt, *Social Theory*, s. 145-157

47 Wendt, *Social Theory*, s. 146.

48 Ashley, "The Poverty of Neorealism", s. 273-74.

49 Robert Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory", Robert Keohane (der.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, s. 205.

50 Ashley, "The Poverty of Neorealism", s. 268-273.

51 Wendt, "The Agent-Structure Problem", s. 342. Bu eleştiri devleti sorunsallaştıran 'tarihsel sosyoloji' yaklaşımlarının uluslararası kuram tartışmalarına girmesine neden olmuştur.

ğin, modern devletin nasıl *karasal* ve *egemen* bir kimlik kazandığını açıklayamazlar. *Yöntemsel bireycilik* rasyonalist yaklaşımlarda 'örtük bir ontoloji' olmuştur.[52] Eşdeğer ifade ile, birey/aktör-merkezli teorik açıklamalar sunan rasyonalist yaklaşımlarda, bir yöntemsel ilke olan bireycilik, bireyin toplumdan (veya yapanın yapıdan) önce geldiğine ilişkin bir ontolojik önkabul olmuştur. Bundan dolayı, rasyonalistler aktörlerin kimlik ve çıkarlarının toplumsal ve kültürel kaynağını sor(a)maz. Kimlik ve çıkarların kaynağı ve oluşum süreci dolayısıyla teorik çerçeveden ve açıklamadan çıkarılır. Örneğin, Waltz'un devletleri rasyonel kimliklerini, bencil çıkarlarını, beka kaygısıyla güvenlik arayışı gibi davranış güdülerini nereden edindiler? Kısaca, kimlik ve çıkar teorisi geliştiremeyen Neorealizm ve diğer rasyonalist yaklaşımlar bu soruların yanıtını veremez.[53]

Aktörleri veri almalarından ötürü, rasyonalistler varsayılan kimlik ve çıkarlar bağlamında ancak aktörlerin *davranışlarını* analiz edebilir. İnşacılar ise çoğu kez bu kimlik ve çıkarların ilk planda nasıl ortaya çıktığını ve kurulduğunu araştırmaya odaklanır. Böylece rasyonalistler daha çok davranış teorisi, inşacılar ise kimlik ve çıkar teorisi geliştirirler. İkinci olarak, teorik yapılarının dışında oluştuğu için, rasyonalistler aktörlerin kimlik ve çıkarlarını sabit görürler. Bu yüzden teorik çerçeveleri kimlik ve çıkar yapılarında olabilecek değişiklikleri de açıklayamaz; daha doğrusu, teorilerinin 'kapsama alanı' dışında kalır. Dolayısıyla, rasyonalist yaklaşımlar aktörlerin ne kimlik ve çıkar portföylerindeki olası değişiklikleri öngörebilir, ne de bu değişikliklerin dış politikaya etkisini veya uluslararası yapısal sonuçlarını açıklayabilir.

Rasyonalist yaklaşımlar kimlik ve çıkar arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin uluslararası yapılarla olan etkileşimini açıklayabilen bir analitik ve teorik çerçeveye de sahip değildir. İnşacılar ise çıkarların ana kaynağının düşünsel unsurlar ve kimlikler olduğunu iddia eder. Dış politika yönelimi veya ulusal güvenlik anlayışı ile stratejileri devletin kimlik oluşum süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır.[54] Kimlik ve çıkar oluşum süreci ise daha önce açıklandığı gibi, uluslararası etkileşim dinamiklerinin ve süreçlerinin dışında düşünülemez.[55]

V) Uygunluk Mantığı: Rasyonalistler aktörleri rasyonel düşünen ve hareket eden hesaplı ve kitaplı varlıklar olarak görür. Rasyonalist aktörler çıkarlarını gerçekleştirmek için en etkin davranış biçimlerini benimserler. Bu

52 Ruggie, "Continuity and Transformation", s. 151; Wendt, *Social Theory*, s. 115.

53 Ruggie, "What Makes the World", s. 862-863.

54 Örneğin, bkz. Peter J. Katzenstein (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.

55 Wendt, "Collective Identity"

anlamda karar almayı belirleyen ve davranışları yönlendiren en önemli unsur aktörlerin çıkarları bağlamında bu davranışların olası sonuçlarına ilişkin öngörüler ve beklentilerdir (*logic of consequences*). Rasyonalistlerin aktörleri bireyci ve faydacı bir yaklaşımla verili çıkarlarının gerçekleşmesine yönelik en etkili davranışları, inşacıların aktörleri ise kimliklerine ve statülerine uygun, toplumsal çevrenin ve kültürel yapıların kendilerine uygun gördüğü davranışları izlerler. Rasyonal aktörler mevcut çıkarları en etkili şekilde nasıl gerçekleştirebilirim sorusunu sorarken, sosyal aktörler benim durumumdaki biri içinde bulunulan sosyal koşullar altında ne ve nasıl yapardı veya ne ve nasıl yapmalı sorusuna yanıt arar. İnşacılara göre aktörler davranışlarında toplumsal değerlere ve normlara uygunluk ararlar (*logic of appropriateness*).[56] Kısaca ifade etmek gerekirse, rasyonalistler rasyonel ve çıkarcı, inşacılar ise sosyal ve normatif aktörlere sahiptir.[57]

Rasyonalizm normların rolünü yadsımaz ve normları bütünüyle teorik yapılarının ve açıklamalarının dışında bırakmaz. Ancak bu teorik çerçevede aktörlerin normlara uygunluk göstermesi davranışlarıyla sınırlıdır. Aktörler normlara ve toplumsal değerlere ancak çıkarları ile örtüştüğü ölçüde veya çıkarlarına ters düşmediği sürece uyum gösterirler. Bunun yanında, rasyonalistler salt aktör davranışlarını değil, normları ve normların rolünü de araçsal bir şekilde değerlendirirler. Normlar ve çıkarlar bütünüyle farklı olgulardır. Davranışları belirleyen asıl unsurlar çıkarlardır; normlar ancak aktörlerin önceden belli çıkarlarının gerçekleşmesinde araçsal rol oynayabilir. Buna göre çıkarlardan bağımsız ve ayrı olan normların rolü ancak aktörlerin davranışlarını *düzenlemekle* sınırlıdır.

Sosyal İnşacı yaklaşım ise normlara içkin bir anlam, sosyal ve normatif bir güç katar. Normlar uyulması gereken doğruyu temsil eder veya gösterir. Aktörler normları yalnızca izlemekle kalmaz; normların doğruluğuna ve meşruluğuna inanan aktörler bu normları içselleştirir.[58] İçselleştirildiği ölçüde normlar ve kurallar 'Benliğin', yani kimliğin bir parçası olur; araç olmaktan çıkarak amacın kendisi olur. Bu noktadan sonra norm ile çıkar arasında bir

---

56 Bu iki farklı davranış mantığı için, bkz. James G. March ve Johen P. Olsen, "The Institutional Dynamics of International Political Orders", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 943-969.

57 Rasyonalistler mikro iktisadi bir analiz biçimi benimseyerek, örneğin tüketici (aktör) davranışlarını ürünlerin fiyatlarına ve sunduğu marjinal faydaya referansla açıklar. Sosyal inşacılar ise bu davranışları tüketicilerin sosyal kimlik ve statülerine, sosyalleştikleri kültürel ve toplumsal çevreye ve değişen arzu ve isteklerine referansla açıklar. Bu yaklaşım sosyolojik bir analiz biçimi benimseyerek davranışların aktörlerin içinde bulunduğu sosyal çevreye uyum sağlama çabası içinde ortaya çıktığını iddia eder.

58 Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, "International Norms Dynamics and Political Change", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 912; Richard Price, *The Chemical Weapons Taboo*, Cornell University Press, Ithaca, 1997.

ayırım yapmak anlamsızlaşır. Zira kimliği ve çıkarları artık normlar tanımlar. Bu bakımdan normlar rasyonalist yaklaşımlarda kimlik ve çıkarları belli aktörlerin ancak davranışlarını düzenlemekte (kısıtlayarak veya teşvik ederek belirlemekte) iken, Sosyal İnşacı yaklaşımlarda normlar aktörlerin kimlik ve çıkarlarını (yeniden) kurmakta veya dönüştürmektedir. İnşacılara göre normların rolü araçsal veya düzenleyici değil, aksine *kurucudur*.[59]

Rasyonalizm ve İnşacılık Tartışması	
Rasyonalizm	*İnşacılık*
Maddecilik	İdealizm
Ontolojik Bireyselcilik	Ontolojik Bütüncülük
Sonuç Mantığı	Uygunluk Mantığı
Açıklamacı Kuram	Kurucu Kuram
Yöntemsel Bireyselcilik	Yöntemsel Bütüncülük (Kimlik ve çıkar kuramı)

Uluslararası İlişkilerde sosyal inşacı yaklaşımlar

Bu çalışmanın girişinde belirttiğimiz gibi Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık, erken dönemde entelektüel kökleri daha çok bilim felsefesine ve sosyal teoriye uzanan meta-teorik, özellikle de ontolojik bir proje olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ontolojik varsayımları, analitik kavramları ve araştırma yöntemleri dünya siyasetinde sosyal olguları ve yapıları (çoğu kez yeniden) kavramaya, uluslararası ilişkilerin değişik konularını ve alanlarını teorileştirmeye ve ampirik çalışmaya olanak sağlamıştır. Dolayısıyla, örneğin Feminizm diye bir Uluslararası İlişkiler teorisi olmadığı gibi, Sosyal İnşacılık diye *bir* Uluslararası İlişkiler teorisinden değil, farklı Sosyal İnşacı Uluslararası İlişkiler teorilerinden söz edilebilir. Bu teorik yaklaşımları; a) epistemolojik ve yöntemsel konumları, b) çözümleme düzeyleri ve c) entelektüel kökleri ve esin kaynakları açısından sınıflandırıp değerlendirebiliriz.

İnşacı yaklaşımları rasyonalistlere karşı yekpare bir tartışma içinde göstermek bir bakıma doğru olsa da, böylesi bir bakış açısı bu yaklaşımlar arasındaki önemli farklılıkları ve tartışmaları gözden kaçırır. Ontolojik açıdan uluslararası alanın sosyal bir inşa olduğu tezini benimsemelerine karşın, bu dünyaya ilişkin bilginin niteliği ve bu bilgiyi edinme yöntemleri noktasında inşacılar çok farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. İnşacılar arasında en canlı tartışma epistemolojik ve yöntemsel olup, bu tartışma zamanla Sosyal İnşacı-

59 Kuralların ve normların kurucu ve ortaya çıkarıcı rolü için, bkz. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 27 Uluslararası İlişkiler kuramında kuralların ve normların bu özelliği ilk olarak Nicholas Onuf ve Friedrich Kratochwil tarafından ortaya konmuştur. Onuf, *World of Our Making;* Kratochwil, *Rules, Norms, and Decisions.*

ların postmodernistlerden ayrışmasına ve ana akım rasyonalist yaklaşımlara yakınlaşarak disiplinde merkeze kaymasına yardımcı olmuştur.

Sosyal İnşacılıkta epistemoloji ve yöntem tartışması: Tabiatçı, eleştirel ve postmodernist inşacılık

Uluslararası İlişkilerde inşacı proje içindeki tartışmanın ana ekseninin epistemolojik ve yöntemsel olduğunu söyleyebiliriz. Bilimsellik tartışması olarak da adlandırılan bu tartışma inşacıların en genelde 'modernist' ve 'postmodernist' olmak üzere ikiye ayrılmasına yol açmıştır.[60] Epistemolojik ve yöntemsel pozisyonları ve görüşleri daha yakından incelendiğinde aslında üç farklı yaklaşımın ortaya çıktığı görülmektedir:[61] 1) Tabiatçı (*naturalist*) inşacılık; 2) yorumsamacı ve eleştirel inşacılık; 3) postmodernist veya radikal inşacılık.[62]

Epistemolojik ve yöntemsel tartışma özellikle iki temel soru etrafında yürütülür: 1) Sosyal dünyaya / toplumsal gerçekliğe ilişkin bilgimizi sınama, destekleme ve teyit etme noktasında dilimiz veya söylemlerimiz dışında gerçekliği kendinden menkul nesnel bir referans noktası var mıdır? Buna 'köktencilik' ve 'görecelik' (*foundationalism-relativism*) sorunsalı diyoruz. 2) Nedensellik (*causal*) açıklamaları sunan veya sebep-sonuç bağıntısını bulmaya ve göstermeye çalışan doğa/tabiat bilimlerinin yöntemleri sosyal (dünyaya ilişkin) araştırmalarda da kullanılabilir mi? Bu konu ise doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında yöntem birlikteliğini, bir başka ifadeyle 'bilimin tekliğini' (*unity of science*) savunan 'tabiatçılık' (*naturalism*) sorunsalıdır.

Özellikle Alexander Wendt ve David Dessler tarafından temsil edilen tabiatçı inşacılar yukarıdaki her iki soruya evet yanıtını verirler. İlk olarak, bu

---

60 Richard Price ve Christian Reus-Smit, "Dangerous Liasions? Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, cilt 4, no. 3, 1998, s. 267-270; Ted Hopf, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, cilt 23, no. 1, 1998, s. 171-200.

61 Benzer bir şekilde epistemolojik tartışma daha önce de feminist yaklaşımları üç kategoriye bölmüştür. Bunun için, bkz. Robert O. Keohane, "International Relations Theory: Contributions of a Feminist Standpoint", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 18, no. 2, 1989, s. 245-254; postmodern bir feminist eleştirisi için, bkz. Cynthia Weber, "Good Girls, Little Girls, and Bad Girls: Male Paranoia in Robert Keohane's Critique of Feminist International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 23, no. 2, 1994, s. 337-349.

62 Uluslararası İlişkiler teorisinde kabul gören bu sınıflandırmayı, birçok sorunu beraberinde getirmesine karşın, genel bir tanıtım amacıyla kullanıyoruz. Uluslararası İlişkiler teorisinde inşacılar farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Epistemolojik ve metodolojik farklılıklar genelde bu sınıflandırmaların en temel ölçütü olmuştur: Peter J. Katzenstein, Robert O. Keohane, ve Stephen D. Krasner, "International Organization and the Study of World Politics", *International Organization*, cilt 52, sayı 4, 1998, s. 675-78. Benzer sınıflandırmalar için, bkz. Ruggie, "What Makes the World", s. 881-82; Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, cilt 3, no. 3, 1997, s. 335-336.

teorisyenlere göre uluslararası dünya sosyal bir oluşum olmasına karşın *bütünüyle düşünsel* değildir. Toplum ve kültür sosyal bir yapıdır; bireysel düşüncelerin ve dilsel temsillerin dışında kendi *nesnel ve yapısal gerçekliğine* sahiptir. Bunun yanında, toplum ve kültürün dayandığı maddi temeller ve unsurlar da vardır. Çünkü, ancak maddi bir zemin üzerine sosyal inşa yapılabilir. Wendt'in deyimiyle inşacılık 'maddi dünyaya demir atmıştır' [63] Maddi dünyayı gözardı eden bir yaklaşım amacını aşan bir inşacı yaklaşım olacaktır. İkinci olarak, Wendt ve Dessler sosyal araştırmada doğa bilimlerinin yöntemlerini reddetmezler. Hatta kimi inşacılara göre, Sosyal İnşacıların amacı disiplinde daha merkezi bir yer edinmek ve ciddiye alınmak ise araştırma tasarımlarına ve yöntemlerine daha çok özen göstermelidirler.[64] Önermeleri daha açık tanımlanmış ve ifade edilmiş, analitik sınırları ve açıklama çerçeveleri açıkça çizilmiş inşacı kuramlar *test edilebilme* ve *yanlışlanabilme* gibi geleneksel bilim ölçütlerini karşılayıp disiplinde daha merkezi ve saygın bir konum edinebilirler.[65] Wendt ise gerek rasyonalistlerin nedensel, gerekse inşacıların yorumsamacı ve kurucu yöntemlerinin sosyal araştırmalarda kullanılabileceğini savunur. Ancak kurucu yöntemin sosyal açıklamada rasyonalist yöntemlere analitik önceliği bulunmaktadır.

Yorumsamacı ve eleştirel inşacılar ise yukarıdaki ilk soruya evet, ikinci soruya ise hayır yanıtını verirler. Buna göre, sosyal dünya bütünüyle öznel değildir, öznelerarasıdır. Bu anlamda eleştirel inşacılar epistemolojik bağlamda 'göreceli' değil, belki 'minimum köktencidirler' (*minimal foundationalism*).[66] İşte bu noktada eleştirel teorisyenler postmodernistlerden ayrılır.[67] Ancak tabiatçı inşacılıktan farklı olarak, öznelerarası anlamı ve bilgiyi pozitivist/

63 Wendt, *Social Theory*, s. 72.

64 Çünkü çoğu inşacı ampirik çalışma tek bir örnek ülke veya konu üzerine yoğunlaşarak genelleştirme konusunda eksik ve yetersiz kalmıştır. Sayısal araştırma teknikleri ile karşılaştırmalı veya tarihsel çalışmalar inşacı analizlerdeki zaman ve mekân bağımlılığını kırabilir, yeni teorik açılımlar getirebilir.

65 Andrew Moravcsik bu ölçütler bazında sosyal inşacıları ciddi eleştiriye tutar: Andrew Moravcsik, "Is Something Rotten in the State of Denmark? Constructivism and European Integration', *Journal of European Public Policy*, cilt 6, no. 4, 1999, s. 669-681. Metodolojik ve analitik açıdan bu ölçütlere uyma noktasında rasyonalist yaklaşımlara oldukça yaklaşan inşacı çalışmalar özellikle Alastair Johnston ve Jeffrey Checkel tarafından geliştirilmiştir: Alastair I. Johnston, "Cultural Realism and Strategy in Maoist China", Peter J. Katzenstein (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* Columbia University Press, New York, 1996, s. 216-268; Jeffrey T. Checkel, "Why Comply? Social Learning and European Identity Change", *International Organization*, cilt 55, no. 3, 2001, s. 553-588.

66 Mark Hoffman, "Restructuring, Reconstruction, Reinscription, Rearticulation: Four Voices in Critical International Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 20, no. 2, 1991, s. 169-185.

67 Eleştirel düşüncenin postmodern yaklaşımlardan farklılaşması noktasında, bkz. Chris Brown, "Turtles All the Way Down': Anti-Foundationalism, Critical Theory and International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 23, no. 2, 1994, s. 213-236.

rasyonalist yöntemlerle edinmeye çalışmanın içerdiği epistemolojik ve metodolojik çelişkilerle birlikte etik sorunlara dikkat çekerler. Sosyal dünya kendi öznelerararası ontolojisine daha uygun olan yorumsamacı ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmalı, tarihsel, düşünümsel, eleştirel ve normatif yaklaşımlarla çalışılmalıdır. Nedensel açıklamalar sunan rasyonalist yöntemleri kullanmamalarına karşın, uluslararası dünyaya dair ampirik çalışmalardan vazgeçmeyerek araştırma programları oluşturmaya çalışırlar.[68]

Postmodernist inşacılar ise her iki soruya da hayır yanıtını vererek disiplinin makul ve meşru kabul ettiği inşacı yaklaşımların dışında kalırlar.[69] Postmodernistleri inşacı projenin dışında bırakan en önemli konu epistemolojik düzlemde köktenci-karşıtı (*anti-foundationalist*) veya göreceli olmalarıdır. Postmodernistlere göre teorik önermelerin doğruluğunu değerlendirecek hiçbir ölçütün, temelin veya dayanak noktasının olmamasından dolayı tüm söylemler (bilgiler ve teoriler) neredeyse eşittir. Uluslararası İlişkilerde bilimsellik iddiası bu noktada yalnızca egemen bir söylemden ibarettir. Aslında her çeşit meta-anlatıya karşı çıkmaları noktasında postmodernistlerin amaçları yeni bir teori kurmak, yöntem önermek veya ampirik çalışmalarla desteklenen araştırma programları oluşturmak değildir. Bilakis, Uluslararası İlişkiler teorisinde pozitivist-rasyonalist hegemonyayı ve anti-demokratik yapıyı eleştirileri ile açarak *farklılığın* tanınmasını sağlamaya çalışırlar. Böylece, geleneksel yaklaşımların hegemonyası altında ezilmiş, dışlanmış ve uçta kalmış yaklaşımların sesini duyurmaya çalışarak çoğulcu ve demokratik bir entelektüel ortam oluşturmaya çalışırlar. Postmodernizm modernite sorunsalının ve modernist proje çerçevesinde hareket eden tüm Uluslararası İlişkiler teorilerinin radikal bir eleştirisi olması noktasında önemlidir. Bu açıdan bu sorunsalın bir parçası olma gayretiyle 'araştırma programı' oluşturan modernist inşacı projeye eklemlenmez. Sosyal inşacılığın yeni bir meta-

68 Eleştirel inşacılık ile postmodernist yaklaşımlar arasındaki kırılma noktası bilimselliğe bakış açılarıdır. Postmodernistler moderniteden kopuşu temsil eder, eleştireller ise devamını öngörürler. Postmodern hassasiyetlerin farkında olmakla birlikte, eleştireller kendi içinde tutarlı bir araştırma programı oluşturmaya ve bilimsel (pozitivist veya rasyonalist anlamda değil) bilgi üretmeye çalışırlar. Eleştirel inşacıların araştırma programının içeriği, sınırları ve söylemsel analiz stratejileri için, bkz. Jennifer Milliken, "The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods", *European Journal of International Relations*, cilt 5, no. 2, 1999, s. 225-254.

69 Katzenstein, Keohane ve Krasner, "International Organization", s. 677-678. Disiplinin gurulara araştırma programları oluşturan kuramsal yaklaşımları bilimsel çalışmalar olarak kabul edip meşru görürken, postmodernist yaklaşımları uluslararası ilişkilerin özüne ilişkin ampirik araştırmalarda bulunmayan, bilimsel açıklamalar ve öngörüler içermeyen fantazi çalışmalar olarak görürler. Disiplinin 'entelektüel bütünlüğünü' tehdit etmelerinden ötürü bu yaklaşımlar Uluslararası İlişkiler kuramının merkezinden uzak tutulmalıdır. Örneğin, Stephen Walt postmodernist yaklaşımları laf kalabalığı ile ve öze ilişkin analiz yapmamakla suçlar: Walt, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, cilt 35, sayı 2, 1991, s. 223.

anlatı olma kaygısını taşımaları noktasında ana akım inşacı yaklaşımların dışında ve uzağında kalmaya özen gösterirler.

Rasyonalist ve/veya kurucu yöntemleri kullanıp ampirik, yorumsamacı veya tarihsel çalışmalar yapmaları ve böylece araştırma programları oluşturmaları noktasında postmodernist yaklaşımların dışında kalan inşacılar bilim anlayışları itibariyle modernisttir.[70] Uluslararası İlişkiler disiplinini ve teorilerini meşru bir sosyal bilim girişimi ve projesi olarak görürler.[71] Araştırma programına sahip inşacı yaklaşımlar geleneksel yaklaşımlarla teorik ve ampirik tartışmaya girerek disiplinde merkezi bir konum edinirken, postmodernistler gerek inşacılık içinde gerekse de disiplinde marjinal kalmaya devam etmiştir.

Postmodernistlere (radikal inşacılar) göre pozitivizm ile post-pozitivizm, rasyonalizm ile inşacılık arasında kapatılması veya aşılması asla mümkün olmayan bir meta-teorik (ontolojik, epistemolojik ve yöntemsel) aralık ve farklılık vardır. Eleştirel inşacılar ise Sosyal İnşacılığı Uluslararası İlişkiler teorisinde eleştirel düşüncenin yeni bir versiyonu, devamı ve hatta araştırma programları ile desteklenen ileri bir aşaması olarak görürler. Öte taraftan, Wendt ve diğer birçok modernist inşacı için inşacılık pozitivist/rasyonalist ve post-pozitivist yaklaşımlar arasında bir orta yolu temsil eder.

Sosyal İnşacılıkta çözümleme düzeyi tercihi: Sistemik, birim-düzey ve bütüncül sosyal inşacı teoriler

Çözümleme düzeyinde yapılan tercihle birlikte, a) sistemik yapısalcı, b) birim-düzey ve c) bütüncül (*holistic*) sosyal inşacı teorik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistemi sosyal olarak inşa eden Wendt'in sistemik yapısalcılığı günümüzde disiplinde en çok tanınan *bir* sosyal inşacı teorik yaklaşım olmuş ve merkezi bir konum edinmiştir. Wendt, Neorealist Waltz gibi, çözümleme düzeyi olarak uluslararası sistemi seçmiş ve *sistemik* Sosyal İnşacı yaklaşımın en önde gelen temsilcisi olmuştur. Ancak Wendt'in teorisinin çoğu kere Sosyal İnşacılığı tanımlayan tek yaklaşım olarak ele alınması Sosyal İnşacı proje içinde teorik ve analitik çeşitliliğin görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Aslında, Sosyal İnşacı teorisyenlerin birçoğunun çözümleme düzeyi olarak uluslararası sistemi değil, sistemi oluşturan birimleri (bireyler, etnik veya diğer topluluklar, sivil toplum örgütleri, devlet kurumları, devletler, hükümet dışı örgütler, uluslararası kurumlar ve sosyal hareketler gibi) seçtiklerini söyleyebiliriz.

---

70 Price ve Reus-Smit, "Dangerous Liasions?"

71 Katzenstein, Keohane ve Krasner, "International Organization", s. 677.

Birim-düzey inşacılar sosyal inşa süreçlerinin uluslararası sistem düzeyinden daha çok birim düzeyde gerçekleştiğini savlayarak ve göstererek asıl bakılması gereken alanın sistem değil, birimler olduğunu iddia ederler.[72] Bunun yanında, sistemik inşacılık birimleri / aktörleri sabit veriler alarak çoğu kere değişimin ana kaynaklarını oluşturan devletin içindeki siyasal ve sosyal inşa süreçlerini teorik çerçevesine dahil edemez. Bu yüzden değişimi açıklamakta güçlük çeker. Bu noktada gerek sistemik, gerekse birim-düzey sosyal inşa süreçlerini beraber teorileştirmeye (teorik çerçevesine yerleştirmeye ve açıklamaya) çalışan yaklaşım ise *bütüncül inşacılık* (*holistic constructivism*) olmuştur.[73] Ancak bütüncül inşacılığın her iki analiz düzeyinde gerçekleşen sosyal inşa süreçlerini aynı anda sorunsallaştırarak teorik çerçeveye yerleştirmeye ve açıklamaya katma çabasının ne kadar başarılı olduğu tartışmaya açıktır. Sistemik ve birim-düzey inşacılığın bütüncül inşacılık karşısındaki avantajı teorik basitliği ile kapsama alanının belli ve sınırlı olmasıdır. Diğer yandan, bütüncül sosyal inşacılığın çekiciliği ise geniş teorik çerçevesi ile yüksek açıklama gücü potansiyelinden kaynaklanır; ancak kapsama alanının genişlemesi ile birlikte teorik basitliğini yitirmektedir. Farklı çözümleme düzeylerinde çalışmaları ve açıklama geliştirmeleri sosyal inşacıların analitik tercihlerini gösterir. Sosyal inşacı yaklaşımların teorik temellerini ve çerçevelerini, kavramsal çatılarını ve çalışma konularını anlamak için ise entelektüel kaynaklarını daha yakından tanımamız gerekir.

Sosyolojik inşacılık ve söylemsel inşacılık

Sosyal İnşacıların ilk bölümde belirttiğimiz gibi sosyal bilim felsefesinde ve sosyal teoride entelektüel köklerinin ve kaynaklarının zengin ve çeşitli oluşu inşacı çalışmaların değişik teorik, kavramsal ve analitik temeller üzerinde gelişmesine ve farklı sosyal inşacı teorik yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda aralarındaki önemli farkları görmezden gelip genelleştirerek tanımlarsak, a) inşacı sosyal teoriden yararlanan, kurallara, normlara, kültür ve kimliğe vurgu yapan sosyolojik inşacılık ile b) Wittgenstein'ın dil felsefesinden esinlenen, dile, söyleme ve iletişime vurgu yapan dil odaklı söylemsel inşacılıktan söz edebiliriz.[74] Özellikle bu iki koldan gelişen kuramsal çalışmalar bir yandan sosyal kuramdan belli yaklaşımları devşirmiş, öte yandan dil felsefesinden, özellikle dilsel dönüşten etkilenmiştir.

72 Birim-düzey inşacı çalışmalar için, bkz. Peter Katzenstein (der.), *The Culture of National Security*.

73 Örneğin, bkz. Christian Reus-Smit, *The Moral Purpose of the State*, Princeton University Press, Princeton, 1999.

74 Sosyolojik ve Wittgensteincı inşacılık ayırımı için, bkz. Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen ve Antje Wiener, "The Social Construction of Europe", *Journal of European Public Policy*, cilt 6, no. 4, 1999, s. 528-544.

Sosyolojik inşacılık en temelde Wendt, Ruggie ve Katzenstein'ın kimlik ve norm yönelimli yaklaşımları ile birlikte 'sosyolojik kurumsalcı' yaklaşımı içerir. Wendt uluslararası sistemin kültürel yapıları ile uluslararası (sosyal) kimlikler arasında karşılıklı ve kurucu bir ilişki öngörmektedir. Sosyal teoriden aldığı 'yapılanma' teorisi ve 'sembolik etkileşimcilik' Wendt'in sosyal inşacı teorisinin altyapısını oluşturur. Ruggie ise, Sosyal İnşacı yaklaşımını klasik (nesnel yorumsamacı) sosyal teoriye, en temelde Emile Durkheim ile Max Weber'e borçludur.[75] Sosyolojik inşacılık içinde diğer önemli bir yaklaşım güçlü araştırma programı ile sosyolojik kurumsalcılıktır.[76] Özellikle kurumsalcı sosyal teoriden kaynağını alan bu yaklaşıma göre dünya kültürünün normları *kurucu normlardır*. Kurumsalcı inşacılar bu kurucu normları ortaya çıkarmaya ve bu normların uluslararası ve ulusaşırı süreçlerle küresel bir nitelik kazandığını göstermeye çalışırlar. Dünya kültürünün bireylere göre *ontolojik önceliği* olmasından dolayı küresel normlar bireyleri veya aktörleri (devletleri, şirketleri, diğer örgütsel yapıları) oluşturma ve kurma gücüne, eşdeğer ifade ile kimliklerini ve çıkarlarını tanımlama kapasitesine sahiptir. Bu yaklaşımın sistemik inşacılıktan farkı devletler sistemini değil, daha kapsayıcı olan *dünya toplumunu* çözümleme düzeyi olarak ele almasıdır. Diğer birçok Sosyal İnşacı yaklaşımdan ayrıksı yönü devlet merkezci olmamasıdır. Dolayısıyla devletlerarası pratiklere ve etkileşime içkin uluslararası siyasal (ve diplomatik) kültürü değil, daha kapsamlı ve derin olan dünya kültürünü referans noktası alır. Ancak birçok inşacı teorisyen sistemik inşacılık ile sosyolojik kurumsalcılığın oldukça yapısalcı bir araştırma programı geliştirmiş olduğunu, özneyi / aktörü bütünüyle gözardı ettiğini iddia eder. Bir başka deyişle, bu yaklaşımlar uluslararası yapıların veya normların aktörlerle olan etkileşimini kuran dinamiklerden yoksundur; inşacıların bu ilişkileri de teorileştirmesi ve sosyal açıklamaya entegre etmesi gerektiğini ifade ederler.[77]

Söylemsel inşacılık ise birkaç koldan gelişmiştir. İlk olarak, radikal bir dil anlayışından hareketle post-yapısalcı; ikinci olarak, modernist projeyi izleyen *kural ve norm* odaklı dilci inşacılık olmuştur. Üçüncü olarak, post-yapısalcı ve postmodernist eleştirilere daha duyarlı, eleştirel düşünceye ve sosyal

75 Ruggie, "What Makes World"

76 Özellikle Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmalarına katkı sağlayan bu yaklaşım John Meyer ve arkadaşları tarafından temsil edilir, bkz. John Meyer, John Boli, George M. Thomas ve Francisco O. Ramirez, "World Society and the Nation-State", *American Journal of Sociology*, cilt 103, no. 1, 1997, s. 144-181. 'Stanford Ekolü' olarak da bilinen bu yaklaşım özellikle Martha Finnemore tarafından Uluslararası İlişkiler kuramına tanıtılmış ve inşacı ampirik çalışmalara entegre olmuştur, bkz. Martha Finnemore, "Norms, Culture and World Politics: Insights From Sociology's Institutionalism", *International Organization*, cilt 50, no. 2, 1996, s. 325-347; Finnemore, *National Interests...*; Risse, Ropp ve Sikkink (der.), *The Power of Human Rights.*

77 Checkel, "The Constructivist Turn", s. 324-348; Checkel, 'Why Comply?'

kurama yakın dil odaklı inşacılar eleştirel inşacılığı oluşturur. Jürgen Habermas'ın 'iletişimsel eylem' (*communicative action*) teorisini uluslararası ilişkiler çalışmalarına uygulayan inşacıları da bu yaklaşım içinde değerlendirebiliriz.

Uluslararası ilişkiler kuramında dilin gerçekliği kurmadaki rolü ilk olarak post-yapısalcılar tarafından gündeme getirilmesinden dolayı dil merkezli çalışmalar çoğu kere post-yapısalcılıkla ilişkilendirilir. Ancak görüleceği üzere dile ve dilin sosyal inşadaki rolüne ilgi duyan çalışmalar post-yapısalcılarla (radikal inşacılar) sınırlı değildir. Post-yapısalcıları ve radikal inşacıları Uluslararası İlişkiler teorisinde inşacı projenin marjinlerinde bırakan konu teorik açıdan dilsel temsilleri nasıl kavramsallaştırdıklarıdır. Özel bir dilin olmadığını savunan postyapısalcılar dilin oldukça radikal bir yapısalcı yorumunu benimsemişlerdir. Benlik / öznellik bütünüyle dilsel temsillere ve söylemlere içseldir. Bir başka deyişle, bireysel düşünceler ve amaçlar bütünüyle dil ve söylem yapıları tarafından kurulmakta ve özne sosyal dünyada merkezi rolünü yitirmektedir.[78] Öte taraftan, tüm bilgi teorileri, gerçeklik ve anlam arayışları içkin bir şekilde evrensellik iddiası, güç ilişkisi ve deneyimi içerdiğinden, sosyal araştırmanın amacı belli bir anlamı ortaya çıkarmak ve sabitlemek (veya empoze etmek) değildir; amaç belki hâkim dilin ve söylemin yapıbozumu olabilir, yani dildeki karşıtlıkları veya alternatif söylemleri ortaya çıkarmaktır.

Sosyal inşacılar, post-yapısalcılardan farklı olarak dilin (öznelerarası) toplumsal anlam boyutuna vurgu yaparlar. Toplumsal anlamlar ve sosyal dünya dilin kullanılmasıyla kurulmaktadır. Dilin daha önceden oluşmuş mevcut yapıları değil, kullanımı ile ortaya çıkan veya kullanımdaki anlamı esastır; dolayısıyla dili kullanan ve konuşan özne sosyal anlamın ortaya çıkmasında, eşdeğer ifade ile sosyal inşa sürecinde etkendir. Dil odaklı sosyal inşacılığın kurucuları ve ilk temsilcileri Nicholas Onuf ve Frederich Kratochwil'dir.[79] Dil felsefesinden esinlenen Onuf ve Kratochwil, özellikle 'konuşma edimleri' (*speech acts*) teorisini uluslararası ilişkilere uygulayarak dil-merkezli inşacı teorik yaklaşımlar geliştirdiler.[80] Onuf kuralların, Kratochwil ise normların dilsel inşasına odaklanmıştır. Konuşma edimleri teorisine göre belli kategorideki konuşmalar sadece sözden ve iletişim-

78 Post-yapısalcıların dil anlayışları Wittgenstein'ın dil oyunlarından daha radikal ve yapısalcı bir karakter kazanmıştır. Bu noktada sosyal inşacılardan ayrılırlar. K. M. Fierke, "Links Across the Abyss: Language and Logic in International Relations", *International Studies Quarterly*, cilt 46, no. 3, 2002, s. 333-334; Wendt, *Social Theory*, s. 178-184.

79 Onuf, *World of Our Making*; Kratochwil, *Rules, Norms, and Decisions.*

80 Konuşma edimleri kuramı disiplinlerarası genel bir kuramsal yaklaşımdır. Bu kuramın temsilcileri için, bkz. J. L. Austin, *How to do Things with Words*, Clarendon Press, Oxford, 1962; John R. Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language,* Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

den ibaret değildir. Konuşmak aynı zamanda yapmanın / eylemenin (davranışla sınırlı değil) bir çeşididir. Örneğin, uluslararası ilişkilerde 'taahhüt etmek', 'söz vermek', 'özür dilemek' veya 'tehdit etmek' bu tür eylem çeşitleridir ve önemli siyasal sonuçları vardır.[81] Bunun yanında, adlandırma, tanımlama veya betimleme de bir çeşit eylemdir. Bu noktada, örneğin bir çatışmanın 'etnik temizlik' olarak adlandırılması veya tanımlanması, uluslararası 'insani müdahale' için önemli bir siyasi söylemsel ve etik bağlam oluşturur.[82] Konuşma edimleri teorisi 'dil oyunlarının' öznelerarası anlamları ve sosyal dünyayı inşa ettiğini göstermiştir.

Bunun yanında sosyal bilimler felsefesinde 'Eleştirel Kuramın' günümüzdeki temsilcisi Jürgen Habermas'ın 'iletişimsel eylem' teorisini uluslararası ilişkilere uygulayan Andrew Linklater ve Thomas Risse gibi inşacılar dilin yalnızca anlam kurma işlevine değil, siyasal, normatif ve iletişim gücüne dikkat çekerler.[83] Dilin rolü sadece toplumsal anlamlarda saklı değildir, davranışlara da etki eder. Daha doğrusu, eyleme ilişkin normatif anlamların veya eylem rasyonalitesinin (mantığının) oluşmasına yardımcı olur. Sosyal etkileşim rasyonalistlerin araçsal ve faydacı (çıkar odaklı) mantığından veya sosyal inşacıların uygunluk (kural ve norm odaklı) mantığından ibaret değildir; aynı zamanda dilin yoğun bir şekilde kulanıldığı 'müzakere mantığını' da (*logic of arguing*) içerir. Bir eylemi yönlendiren mantık dolayısıyla araçsal ya da kültürel olabileceği gibi, iletişimsel rasyonalite mantığı da olabilir. İletişimsel rasyonalitenin ve müzakerenin amacı doğruyu aramak ve 'makul bir ortak fikirde' (*reasoned consensus*) buluşmaktır. İnşacılar kuralların ve normların eylemi yönlendirdiği etkileşim dinamiklerini ve sosyal yapıları, 'doğruyu' aramaya yönelik tartışmaları, ikna ve öğrenme süreçlerini de kapsayacak şekilde genişletmelidir. Müzakere rasyonalitesi ve iletişimsel eylem böylece iki temel sorunsal etrafında şekillenir: a) Dünyaya ve sebep-sonuç ilişkilerine dair varsayımlarımızın doğruluğunun tartışılması (teorik tartışma); b) uygun davranış normlarının gerekçelerine ve belli bir durumda mevcut normlardan hangisinin uygulanması gerektiğine ilişkin tartışma (pratik tartışma).[84] Bu tartışmada aktörler ne önceden belli çıkarlarını ve amaçlarını

81 K. M. Fierke, "Links Across the Abyss", s. 347-48. Örnek çalışmalar için, bkz. K. M. Fierke ve Antje Wiener, "Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement", *Journal of European Public Policy*, cilt 6, no. 5, 1999, s. 721-742; Frederking B. Duffy ve S. A. Tucker, "Language Games, Dialogical Analysis of INF Negotiations", *International Studies Quarterly*, cilt 42, no. 2, 1998, s. 271-294.

82 Örneğin, bkz. K. M. Fierke, "Multiple Identities, Interfacing Games: The Social Construction of Bosnia", *European Journal of International Relations*, cilt 2, no. 4, 1996, s. 467-497

83 Thomas Risse, "'Let's Argue!': Communicative Action in World Politics", *International Organization*, cilt 54, sayı 1 (2000), s. 1-39; Andrew Linklater, *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*, Polity Press, Cambridge, 1998, s. 77-108.

84 Thomas Risse, "Let's Argue!", s. 6-7.

gerçekleştirmeye veya dayatmaya çalışan stratejik varlıklardır, ne de kurucu normları ve kuralları sorgulamaksızın izleyen pasif öznelerdir. Bilakis ikna olmaya açıktırlar; izledikleri normların ve kuralların gerek ontolojik, gerekse normatif statülerini tartışmaya açarlar. Uluslararası ilişkilerde iletişim süreçleri salt diplomatik ilişkilerle sınırlandırılmaz. Bu süreçlerin gerçekleştiği uluslararası kamusal alan devletleri ve uluslararası örgütleri olduğu kadar, devlet-dışı aktörleri de içine alması noktasında Habermasçı inşacılar devlet-merkezci inşacılardan ayrılırlar. Örneğin, insan hakları normlarının küreselleşmesi gerek devletlerin gerekse devlet-dışı aktörlerin teşviki ile gerçekleşmektedir. Bu normların birçok devlet tarafından benimsenmesi ve içselleştirilmesi ise uluslararası kamusal alanın *stratejik* ve *normatif* olduğu kadar, *iletişim* gücünden kaynaklanmaktadır.[85]

Eleştirel (dilci) inşacılar Uluslararası İlişkiler teorisinde postyapısalcı ve postmodernist eleştirilere en duyarlı ve çok önem veren teorisyenlerdir.[86] Onuf ve Kratochwil gibi diğer dilci inşacılardan farklı olarak kurallara ve normlara değil, söylemlere odaklanırlar. Dilsel pratiklere ve söylem analizine özellikle sosyal güç, siyasallık ve değişim nosyonlarını katarlar.[87] Çizgisel ve ilerlemeci bir tarih anlayışını reddeden, güç ve iktidar ilişkilerinden bütünüyle arındırılmış bir dil ve sosyal-siyasal bağlam olmadığını düşünen eleştirel inşacılar için öznelerarası anlamın, normların ve kimliklerin ortaya çıkması ve gelişmesi tarihsel olasılıklardan, sosyal ve siyasal güç ilişkilerinden ve hegemonik söylemlerden bağımsız düşünülemez.[88] Eleştirel inşacılar dilin kurallarına ve konuşma bağlamına vurgu yapan konuşma edimleri kuramı ile yetinmezler; özellikle Michel Foucault'nun güç kavramını, bilgi-iktidar ilişkisini söylemlerin sosyal ve siyasal inşa süreçlerine entegre ederler.[89] Buna göre konuşma eyleminin kendisi güç ve iktidar ilişkilerinin ayrılmaz

85 Marc Lynch, *State Interests and Public Spheres:The International Politics of Jordan's Identity*, Columbia University Press, New York, 1999.

86 Eleştirel inşacılar genelde dilsel pratiklere ve söyleme vurgu yapan dilci inşacılar arasında bulunur. Sosyolojik inşacıların yeterince eleştirel olamamasını dilin kurucu rolünü gözardı etmelerine bağlayabiliriz.

87 Eleştirel inşacı yaklaşımlar ve örnek çalışmalar için, bkz. Jutta Weldes, Mark Laffey, Hugh Gusterson, Raymond Duvall (der.), *Cultures of Insecurity: States, Communities and the Production of Danger*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999; Jutta Weldes, "Constructing National Interests", *European Journal of International Relations*, cilt 2, no. 3, 1996, s. 275-318; Thomas Biersteker ve Cynthia Weber (der.), *State Sovereignty as Social Construct*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996; Keith Krause ve Michael C. Williams (der.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997.

88 Eleştirel bir inşacı bakış açısıyla kimlik inşası için, bkz. Iver Neumann, *Uses of the Other: 'The East' in European Identity Formation*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999; Iver Neumann, "Self and Other in International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 2, no. 2, 1996, s. 139-174.

89 Bu noktada bazı çalışmaları postmodernist veya eleştirel inşacılık şeklinde ayırmak ve kategorize etmek oldukça güçtür.

parçasıdır. Hâkim siyasal ve toplumsal söylemler bir yandan sosyal ve siyasal olanı tanımlar, ortaya çıkarır ve meşrulaştırır; diğer yandan bu söylemlerin dışlayıcı ve dayatmacı etkileri olduğunu da görürüz. Bu söylemler güç politikalarını ve hegemonik konumları ortaya çıkaran ve empoze eden uluslararası hiyerarşik ilişkileri kurmakta ve meşrulaştırmaktadır.[90] Tarafsız (siyasal olmayan) bir dil bulunmadığı için de dil, bilgi ve teori ile iktidar arasındaki ilişkiye dikkat çekerler. Epistemoloji (dil) ile ontolojinin (öznelerarası anlam) birbirinden ayrılamayacağını iddia ederler. Dil (söylem, bilgi ve teori), çalışılan sosyal dünyayı (ontoloji) büyük ölçüde inşa etmektedir. Son olarak, eleştirel inşacılar pratikleri ön plana çıkararak dilsel inşaların veya anlam yapılarının yerleşik olmadığını belirterek alternatif söylemlerin varlığından söz ederler.[91] Değişim ise eleştirel inşacılar için gerek teorik, gerekse de normatif açıdan vazgeçilmezdir.

Kural, norm ve söylem yönelimli dilci inşacıları nihayetinde 'modernist'[92] yapan sosyal gerçekliği açıklamaya ilişkin gösterdikleri çaba ve ortaya koydukları ampirik, tarihsel ve yorumsamacı çalışmalardır.[93] Ancak, postyapısalcı kanada göre, modernist dilci inşacılar toplumsal anlamın, ortak anlayışların önemine ve dilin kurucu gücüne sürekli vurgu yapmalarına karşın varolduğu iddia edilen bir dış gerçekliği (dilin dışındaki bir gerçekliği) son kertede kabul etmelerinden ötürü ancak sınırlı bir (dilsel) inşa yapabilirler. Radikal bir dil anlayışı benimsemedikleri için rasyonalist yaklaşımlara karşı ontolojik ve epistemolojik duruşları iddia ettikleri kadar eleştirel olamamaktadır.[94]

---

90 Örneğin, günümüzde 'kitle imha silahları' söylemi uluslararası güvenlik kültürünün hegemonik bir söylemidir. Belli silahların (özellikle nükleer ve kimyasal silahlar) fiili olarak kullanılamaması ve hatta bu silah teknolojisini geliştirmenin yasaklanması, normal ve meşru görülmemesi bu güçlü söylemlere içseldir. Bu söylemleri ve normları ise siyasal mülahazalardan ve güç ilişkilerinden bağımsız düşünemeyiz. Uluslararası yasaklayıcı güvenlik normlarını kuran bu söylemler devletlerin gerek kimliklerini kurar, gerekse karşı söylemlerini beraberinde getirerek öteki kimliklerini de kurar. Normların ve kimliklerin inşası ilişkiseldir, alternatif söylemlere içseldir. Nükleer ve kimyasal silahları geliştirmemeye ve kullanmamaya ilişkin yasaklayıcı normlar bu söylemleri kullanan Batılı güçlü devletleri uygar, bu normlara uymayan uluslararası toplumun diğer üyelerini 'serseri' (*rogue*) devletler olarak tanımlar ve inşa eder. Örneğin, bkz. Richard Price ve Nina Tannenwald, "Norms and Deterrence: The Nuclear and Chemical Taboos", Peter J. Katzenstein (der.), *The Culture of National Security*, s. 114-152.

91 Bu noktada özellikle Thomas Diez postmodernistlere en yakın eleştirel inşacı olarak tanımlanabilir: Thomas Diez, "Speaking 'Europe': The Politics of Integration Discourse", Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen ve Antje Wiener (der.), *The Social Construction of Europe*, Sage, Londra, 2001, s. 85-100.

92 Adler, "Constructivism and International Relations", s. 98.

93 Modernist inşacılık içinde daha önce değindiğimiz gibi epistemolojik ve metodolojik farklılıklar vardır. Onuf ve Kratochwil pozitivist epistemolojiyi ve yöntemleri reddetmesine karşın, dille ilgilenen bir başka inşacı Jeffrey Checkel pekâlâ pozitivist / rasyonalist yöntemlerin dil ve söylem analizinde kullanılabileceğini gösterir.

94 Bkz. Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002. Postmodernistler için, modernitenin sorgulanmaması ve

Sosyal inşacı proje içinde dil merkezli kuramsal yaklaşımlar sosyolojik yaklaşımlar kadar güçlü değildir ve merkezi bir konum edinmemiştir. Sosyal inşacılığın temel ilgi alanları, aynı zamanda analitik açıklama kavramları ve kategorileri olan kurallar, normlar, kimlik ve kültür gibi inşalar daha çok sosyolojik inşacılığın araştırma programları kapsamında çalışılmaktadır. Bu bağlamda Onuf ve Kratochwil'in yaklaşımları ile eleştirel inşacı teorik yaklaşımların Wendt'in teorik yaklaşımına göre daha kenarda kalmış olması araştırma programlarının daha az gelişmiş ve ampirik çalışmalarının daha sınırlı olması ile açıklanabilir. Öte taraftan, doğa bilimlerine ait yöntemlerin sosyal araştırmalarda kullanılabileceğini savunan ve bu yöntemleri kullanan modernist, tabiatçı sosyal inşacıların teorik yaklaşımları araştırma programlarının hızla gelişmesine bağlı olarak ön plana çıkmaktadır.[95] İşte bu noktada belirtmek gerekir ki, Sosyal İnşacılığı tanımlayan en önemli ve kapsamlı bir (meta-teorik ve) teorik yaklaşımı Wendt ortaya koymuştur.

Anarşi sorunsalı ve sistemik inşacı kuram

Wendt'in sistemik yapısalcılığının disiplinde Sosyal İnşacılığı büyük ölçüde temsil eden bir teorik yaklaşım olması kendisinin ana akım Uluslararası İlişkiler teorilerinin diliyle konuşmasına (pozitivist epistemoloji ve yöntemi kabul etmesine), teorik yaklaşımlar arasında hangisinin daha açıklayıcı olduğunun temel ölçütü olarak son kertede ampirik çalışmaların olması gerektiğine inanmasına ve pozitivist epistemoloji ile post-pozitivist idealist ontoloji arasında bir 'orta yol' bulmaya --daha doğrusu bir köprü kurmaya– çalışmasına bağlı olduğu kadar çözümleme düzeyi olarak uluslararası sistemi almış olması belirleyici olmuştur. Teorileştirme çerçevesi olarak uluslararası sistemi seçen Wendt maddeci ve bireyci ana akım rasyonalist Uluslararası İlişkiler teorilerine kendi çalışma alanlarında ve düzeylerinde meydan okumayı ve böylece modern uluslararası teorinin en temel sorunsalı olan anarşiye yeni bir analitik ve kuramsal açılım / açıklama getirerek Sosyal İnşacılığın entelektüel gücünü göstermeyi amaçlamıştır. Bu çabasında önemli ölçüde başarılı olması, Wendt'in yaklaşımını Uluslararası İlişkiler teorisinin merkezine taşımış ve Sosyal İnşacılığın güçlü bir açıklama çerçevesine sahip yeni ve

---

ampirik sosyal bilim çalışmalarının güdümüne girilmesi bağlamında eleştirel olsun ya da olmasın sosyal inşacılar arasında ciddi bir fark yoktur: Campbell, *Writing Security*, s. 222-225.

95 Bu bağlamda sosyal inşacı Martha Finnemore İngiliz Ekolü'nün Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmalarında merkezi bir yer edinmesi için modernist (hatta tabiatçı) inşacıları izleyip özellikle araştırma dizaynına önem vermelerini, kuramsal önermelerini ve yöntemlerini açıkça ortaya koymalarını tavsiye etmektedir. Aksi takdirde uluslararası toplum yaklaşımının gözardı edilmeye devam edileceğini belirtir. Martha Finnemore, "Exporting the English School?", *Review of International Studies*, cilt 27, no. 3, 2001, s. 509-513.

meşru bir teorik yaklaşım olarak disiplinde tanınmasını sağlamıştır.

Uluslararası İlişkiler teorisi bir anlamda uluslararası anarşi[96] veya egemen devlet üzerine yapılan siyasal bir söylemdir. Anarşik uluslararası sistem disiplinin gerek çalışma alanını, gerekse geleneksel teorik yaklaşımların başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini ve teorisi, diğer beşeri ve sosyal bilimlerden ancak kendine ait özgün yapısını (egemen devletler sistemi) kurarak ve vurgulayarak bağımsızlık kazanmaya ve meşru bir akademik çalışma alanı oluşturmaya çalışır. Bu anlamda iç politika ile dış politika, hiyerarşi ile anarşi arasında keskin ve derin bir ayırım yaparak egemen devletin sınırları dahilinde bir otorite ve düzen, dışında ise sadece ilişkilerden oluşan bir anarşik sistemin varlığını baştan kabüllenir.[97] Siyasal teori devletin sınırları içindeki ideal yaşamı konu alırken, uluslararası teori ise beka teorisidir.[98] Bu bakımdan, Uluslararası İlişkiler teorileri tarihini anarşi veya egemen devlet söylemi üzerinden okumak mümkündür.[99]

Egemen devlet ve uluslararası anarşi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar teorik düzlemde Neorealizm ile Neoliberalizm, meta-teorik düzlemde ise pozitivizm ile post-pozitivizm tartışmasına içselder. Aralarındaki teorik farklılığa rağmen meta-teorik düzlemde pozitivist-rasyonalist olan Neorealizm ve Neoliberalizm egemen devleti ve anarşiyi sabit veriler olarak almaktadır; aralarındaki tartışma ancak anarşinin çıktıları ve sonuçları üzerine farklı teorik varsayımlarla ve ampirik öngörülerle sınırlıdır. Post-pozitivistlere göre, anarşi sorunsalı uluslararası ilişkileri egemen-devlet ilkesi temelinde kurmakta, uluslararası teori için ayrı bir çalışma alanı ve problemi sunmaktadır.[100] Uluslararası İlişkiler disiplinine hâkim olan anarşi sorunsalı ve egemenlik çözümü Wendt'in de teorik yaklaşımının en temel çıkış noktasını oluşturur.[101] Sosyal inşacı yaklaşımının kuramsal, kavramsal ve analitik çerçevesini özellikle Waltz'un anarşisi (yapı kavramı) ile Neoliberalizmin süreçleri veya kurumları (uluslararası etkileşim ve ortak bilgi kavramları) etra-

96 Uluslararası İlişkiler kuramında 'anarşi' kavramı egemen devletlerin üzerinde merkezi bir siyasal otoritenin bulunmamasını tanımlar.

97 R.B. J. Walker, *Inside/ Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

98 Martin Wight, "Why is There No International Theory?", M. Wight ve H. Butterfield (der.), *Diplomatic Investigations*, G. Allen and Unwin, Londra, 1966, s. 33.

99 Brian C. Schmidt, *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*, State University of New York Press, Albany, 1998.

100 Richard Ashley, "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique", *Millenium: Journal of International Studies*, cilt 17, no. 2, 1988, s. 227-262; R.B.J. Walker, "Security, Sovereignty, and the Challenge of World Politics", *Alternatives*, cilt 15, no. 1, 1990, s. 3-27.

101 Bu bağlamda görüldüğü üzere, Wendt'in sistemik inşacılığı salt sosyal kuramdan ithal bir yaklaşım değildir, uluslararası kuram tartışmalarına içselder.

fında örgüler. İnşacı ontolojik ve metodolojik önermelerin yardımıyla uluslararası süreçleri de kapsayan yapısalcı bir sistemik kuramsal yaklaşım geliştirmeye çalışır.

Uluslararası sistemin sosyal inşası

Waltz gibi, Wendt'in de kuramsal çıkış noktası anarşi sorunsalıdır. Uluslararası sistem düzeyinde az ama öz kuramsal önermelerde bulunmaktır. Böylece uluslararası sistem teorisinin şablonunu Waltz'dan ödünç alan Wendt için devletler en temel aktördür; devletler sisteminin yapısı ise diğer yapılardan farklı ve özerk bir alandır.[102] Wendt'e göre, Waltz'un sorunu sistemik olması değildir; gerçekten yeterince yapısalcı olamamasıdır. Bu yüzdendir ki, doğru soruları sormasına karşın, yanlış cevaplar vermiştir. Wendt dolayısıyla teorik tartışmasına Neorealizmin yapı kavramını eleştirerek başlar. Waltz'un uluslararası sistemin yapısını özellikle büyük güçler arası maddi güç paylaşımına referansla tanımladığını ifade eden Wendt, bu yapı okumasının ontolojik açıdan *maddeci* ve *bireyci* olduğunu; yapısalcı bir kuram olarak bilinmesine karşın Neorealizmin gerçekten yapısalcı olmadığını, çünkü yapının kendini oluşturan birimleri (devletleri) kurmaktan ve tanımlamaktan çok uzak kaldığını düşünür. Daha önce tartıştığımız üzere Wendt, Waltz'un ontolojik açıdan maddeci ve bireyci bir yapı kavramı ile uluslararası sistemin gerçek (sosyal ve kültürel) yapılarını gösteremediğini iddia eder. Wendt'e göre, uluslararası anarşik sistem ancak inşacılığın ontolojik varsayımlarının ve metodolojik önermelerinin ışığı altında yeniden kavramsallaştırılarak ve sosyal olarak inşa edilerek gerçek sosyal ve kültürel yapılarına kavuşacaktır.

Wendt'in idealist ve yapısalcı sistemik inşacı yaklaşımına göre, a) uluslararası ilişkilerin yapıları maddi değil, sosyal veya kültürel yapılardır; b) bu yapılar bütüncül (*holistic*) niteliktedir. Bir başka deyişle, uluslararası yapıların yapanlarla / aktörlerle karşılıklı etkileşim içinde ortaya çıktığı düşünülmelidir. Bu önermelerin ışığı altında bakıldığında, Waltz'un anarşisi işleyiş mantığını ve açıklayıcı gücünü aslında toplumsal bir öge olan kendine-yardım (*'self-help'*) kurumundan almaktadır. İdealist ve bütüncül bir inşacı bakış ise anarşinin tek bir sosyal ve kültürel yapısı (davranış mantığı) olmadığını, çeşitli kültürel yapıları ve mantıkları da olduğunu gösterecektir. Wendt'in yapıyı yeniden kavramsallaştırmasını ve kültürel-yapısalcı teorik çerçevesini ve önermelerini Waltz'un yapı şablonu içinde ortaya koyabiliriz:[103]

---

102 Wendt, *Social Theory*, s. 193.

103 Waltz yapıyı üç boyutlu olarak tanımlamıştır: a) Düzenleyici ilke: Uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi anarşidir; b) birimlerin işlevleri: Uluslararası sistemde temel birimler (devletler) iş-

I. *Sistemin düzenleyici ilkesinden kurucu mantığına*: Waltz'un teorik çerçevesinde uluslararası sistemin düzenleyici bir ilkesi olarak anarşi aslında muğlak ve içi boş kavramdır, içkin bir anlamı yoktur. Varlığını aktörlerin etkileşim süreçlerine ve pratiklerine borçludur;[104] mantığını veya açıklama gücünü ise sosyal yapılardan alır.[105] Dolayısıyla Waltz'un teorisinde asıl açıklayıcı kavram anarşi değil, kendine-yardım mantığı veya güvenlik ikilemidir. Ancak Waltz'un yapı kavramında bu mantık anarşinin tanımında verilidir. Eşdeğer ifade ile, anarşi ile kendine-yardım mantığı arasındaki ilişki sadece bir varsayımdan ibarettir; kuramsal olarak açıklanmaz. İnşacı bakış açısına göre anarşinin mantığı kendinden menkul değildir, sosyal yapılarda aranmalıdır. Anarşik sistemde kendine-yardım mantığının her zaman geçerli ve açıklayıcı olmaması da anarşinin tek bir mantığa indirgenemeyeceğine işaret eder. Farklı mantıkların ortaya çıkması farklı uluslararası kültürel yapılara, kimlik ve çıkar oluşum süreçlerine ve etkileşim dinamiklerine bağlıdır.

II. *Birimlerin işlevlerinden özelliklerine*. Wendt'in sosyal yapı kavramında temel birimlerin (devletler) *özellikleri* önemli bir yer tutar. Wendt gerek devletlerarası etkileşimi ve pratikleri, gerekse devletlerin sosyal aidiyetlerini yapısal özellikler olarak tanımlar. Waltz ise uluslararası etkileşim dinamikleri ve uluslararası kurumlar gibi sistemik süreçleri birimlere ait özellikler olarak görmüş, yapı kavramına dahil etmemiştir. Dolayısıyla Waltz yapısal dönüşümü açıklayacak bu unsurları teorik çerçevesinden çıkararak yapıların ancak sürekliliğini açıklayabilmiştir. Bu yüzden Neorealizm uluslararası değişimi, özellikle yapısal dönüşümü açıklamakta zorlanır. John Ruggie ise, Feodal Ortaçağ'dan modern uluslararası sisteme geçişin mülkiyet haklarının gelişmesi bağlamında devletlerin karasal (*territorial*)-egemenliklerini iddia etmeleri ve etkili bir şekilde savunmaları ile gerçekleştiğini göstermiş ve böylece kurumsallaşan mülkiyet haklarının anarşinin mantığını değiştiren bir yapısal dönüşümü sağladığını göstermiştir. Devletlerarası farklılaşma Waltz'un ifade ettiği gibi 'işlevsel' değil, Ruggie'nin gösterdiği gibi 'mekânsal/karasal farklılaşma' olarak ortaya çıkmıştır.[106] Bir başka deyişle, devlete ait bir özellik olan karasallık, egemen devlet kimliğinin ortaya çıkmasını ve uluslararası sistemin bu kimlik temelinde yeniden şekillenmesini sağlamıştır. Bu durum devletlere ait özelliklerin yapısal bir teoriden bütünüyle çıkartılmasının yol açtığı sorunlara

---

levsel olarak birbirlerinden farklılaşmazlar ve böylece bu analitik kategori yapı çözümlemesinden çıkarılır; 3) güç dağılımı: Özellikle askerî ve ekonomik güç unsurlarının büyük devletler arasındaki bölüşümüne bakılır. Bu kavramsallaştırma ile Waltz uluslararası sistemin yapısını birim-düzey (*unit-level*) veya aktörlere ait teorik veriler olan maddi güç unsurlarının uluslararası dağılımı ile sistemin düzenleyici ilkesi olan anarşi temelinde tanımlar.

104 Wendt, *Social Theory*, s. 21, 313-14.

105 *A.g.e.*, s. 308-09.

106 Ruggie, "Continuity and Transformation", s. 141-46.

dikkat çeker. Wendt böylece devletlerin işlevlerine değil, kimlik ve çıkar gibi özelliklerine bakar. Bu noktada Wendt, devletlerin sosyal kimliklerini veya uluslararası tanımlanmış rollerini idealist yapısal teorisinin anahtar kavramları yapar. Dost, düşman ve rakip gibi uluslararası roller salt devlet-aktörlere ait bir özellik değil, uluslararası kültürel yapıların temel taşlarıdır. Uluslararası sosyal süreçler (kurumlar ve rejimler) böylece devletlerin kimlik ve çıkarlarını kurma noktasında yapısal bir nitelik taşır. Wendt uluslararası süreçleri ve devletlerarası etkileşim dinamiklerini 'mikro-yapılar' olarak kavramsallaştırarak yapısal kuramına dahil eder.

Devletin ontolojik statüsü. Waltz gibi devlet-merkezli bir sistemik kuram oluşturan Wendt farklı olarak, devlet teorisini açığa kavuşturur. Devletin uluslararası ilişkilerde *başat bir öznellik* olması, *ontolojik statüsü* ve *insani özellikler* taşıması Wendt'in teorik yapısının anahtar verileridir. Devletin en başat aktör/öznellik olması uluslararası politikada örgütlü şiddet ilişkilerini düzenleyen en temel aktör olmasından kaynaklanır.[107] Wendt, Weber'in devlet tanımından yola çıkarak devleti 'örgütsel' bir 'yapıya' sahip, 'üniter bir aktör' olarak görür. Ontolojik açıdan, tüzel bir kişilik olarak devletler gerçek varlıklardır, bir kurgudan ibaret değildir.[108] Bu görüşün felsefi temellerini ise 'bilimsel realizm' sağlar. Devletleri gözlemleyemesek bile gerçek yapılar olduklarını somut (savaş ve vergi gibi) sonuçlarından çıkarsayabiliriz. Böylece devletin 'ontolojik statüsü' tanınır. Devletin ontolojik statüsünün bir başka ifadesi ise devletlerin ontolojik olarak uluslararası sistemden önce gelmeleridir.[109] Böylece Wendt'in devletleri tarih ve zaman (ve hatta kültür) ötesi varlıklar olarak devletler sisteminden önce var olmuştur; varlığı için bir devletler sistemine (uluslararası topluma) gereksinim duymamaktadır.[110] Waltz gibi Wendt de yapısalcı olmadan önce devletçidir. Bu bağlamda Wendt, eleştirel ve postmodernist yaklaşımlardan çok farklı bir konumdadır.

İkinci olarak, bilimsel realizm devletin yapısını onu oluşturan bireylere indirgemez, çünkü devletin manevi şahsiyeti kolektif veya toplumsal bir olgudur.[111] Wendt devletlere tüzel bir kişilik (veya kimlik) vererek, onlara duygu, düşünce ve arzu yüklemiş, niyet ve amaç sahibi varlıklar yapmıştır. Wendt'in devletleri otistik değil, oldukça sosyal varlıklardır. Wendt bu

---

107 Wendt, *Social Theory*, s. 9, 193.

108 Özcü devleti (*essential state*) oluşturan en temel özellikler, a) kurumsal ve hukuki bir düzene; b) şiddet araçlarının meşru tekeline; c) egemenliğe; d) bir topluma (nüfus); ve e) toprağa sahip bir örgüt olmasıdır. Ancak devlet kendini oluşturan bu unsurlara indirgenemez. Devlet 'fizyolojik' yapısı ile 'tüzel bir kişilik' (*corporate identity*) kazanır. Ancak, özellikle *şiddet araçlarının tekeli* olması devleti tanımlayan en önemli unsur olarak göze çarpar. *A.g.e.*, s. 207, 204.

109 *A.g.e.*, s. 198.

110 *A.g.e.*, s. 201.

111 *A.g.e.*, s. 215-21.

varsayımla, insanların oluşturduğu toplum gibi, devletlerin kurduğu uluslararası sistemin sosyolojik analizini yapma olanağını elde eder. Devletlerin kimlikleri dört çeşittir: a) Bireysel veya tüzel kimlik, b) model (*type*) kimliği, c) rol kimliği, d) kolektif veya müşterek (*collective*) kimlik.[112] İlk iki kimlik çeşidi ontolojik devlete aittir; diğer ikisi ise devletlerin uluslararası sistem içinde kazandığı sosyal aidiyetlerdir.[113] Wendt sistemik kuramında yalnızca rollerin ve kolektif kimliğin sosyal inşası (sosyal devlet) ile ilgilenir.

III. *Maddi güç dağılımından kimlik ve çıkar oluşumuna.* Wendt'e göre uluslararası yapıları maddi güç unsurlarının dağılımı değil, düşünsel unsurların kurduğu kimlik ve çıkarların uluslararası oluşumu tanımlar ve kurar. Derin uluslararası yapılar maddi değil, en temelde kimlik, norm ve kurumlar gibi kültürel unsurlardan oluşan sosyal yapılardır. Ancak Wendt bireysel düşünceyi veya bilinci değil, uluslararası toplum tarafından genel kabul görmüş ortak düşünce paydalarını veya toplumsal bilinci yapısal kuramına katar. Devletlerin kimlik ve çıkarlarına ilişkin müşterek bilgi, nasıl davranacaklarına ilişkin ortak anlayış ve beklentiler (uluslararası kurallar ve normlar) uluslararası kültürel yapılara ait özelliklerdir. Çünkü, idealist sosyal kurama göre maddi güç unsurları içinde bulundukları sosyal ilişkiler bağlamında bir anlam kazanır ve sosyal açıklamaya konu olabilir. Örneğin, şiddet araçlarına ve unsurlarına anlam veren onların içinde bulunduğu çatışmaya ya da barışa ve işbirliğine dayalı sosyal ilişkiler veya ortak anlamlar dünyasıdır; yoksa sadece şiddet araçlarının mutlak veya sayısal varlığı değil. Bu durumda devletlerarası güvenlik ilişkilerini salt şiddet araçlarına bakarak değil, bilakis şiddet araçlarının ve güç unsurlarının anlam kazandığı sosyal ilişkilerin niteliğine veya öznelerarası anlamlar dünyasına bakarak çözümleyebiliriz. Ancak sosyal yapılar sadece basit bir öznellik veya idealizm değildir, maddi güç unsurlarını ve çıkarları da kapsamaktadır.

Uluslararası kültürel yapılar ve anarşinin değişen mantığı

Uluslararası sistemin sosyolojik / inşacı bir okumasını yapan Wendt anarşinin üç farklı sosyal yapısını veya kültürünü keşfetmiştir: Hobbesçu, Lockçu ve Kantçı yapılar. Her bir anarşide başat bir rol yapısı (uluslararası kimlik ve çıkar yapısı) bulunmaktadır.[114] Hobbesçu kültürde bu rol yapısı *düş-*

112 *A.g.e.*, s. 224.

113 Roller ve kolektif kimlik *ilişkisel* kurulan aidiyet çeşitleridir. Bir başka deyişle, kimlikler 'Ben' ve 'Öteki' ilişkisine içseldir ve bu etkileşim sürecinde ortaya çıkar veya kurulur. Bundan dolayı bir toplumun (devletler için uluslararası sistem) varlığını gerektirir.

114 Aslında rollerin işlevsel olarak farklılaşması gerekirken, uluslararası anarşi 'şiddet kullanma sorununu' bütünüyle çözene kadar böyle bir işlevsel farklılaşmaya izin vermeyerek rol yapılarının oluşmasını sağlar: *A.g.e.*, s. 257.

man, Lockçu'da *rakip*, Kantçı bir kültürde ise *arkadaş* veya *dosttur*. Her bir rol yapısı özellikle şiddet/güvenlik *ilişkilerinin* niteliğine bağlı olarak farklı bir 'Ben' ve 'Öteki' ilişkisi kurar. Devletler Hobbesçu kültürde birbirlerine düşmanca yaklaşır ve şiddet kullanımında hiçbir sınır tanımaz. Rakipler Lockçu kültürde kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için şiddet kullanmaktan kaçınmazlar; ancak egemenlik normlarının gelişmesine ve güçlenmesine bağlı olarak şiddet araçlarının kullanılması belli uluslararası kurallara bağlanmış, sınırlamalar getirilerek azaltılmış ve sonuçta devletlerin ölüm oranı düşmüştür. Kantçı kültürün dostları ise, aralarındaki sorunları şiddete başvurmadan çözen ve ortak güvenlik tehditlerine karşı 'takım' ruhu içinde hareket eden müttefiklerdir. Bu roller böylece uluslararası sistemin kültürel yapılarının özelliklerini ve işleyiş mantığını bize sunar.

Hobbesçu kültürde devletler birbirlerinin bağımsız bir varlık olarak yaşam hakkına saygı göstermeyen düşmanlardır. Şiddet kullanmayı sınırlandırmak üzere uluslararası kuralların gelişmediği anarşik yapıda savaşların her an yüksek bir olasılık olması; bu savaş kültürüne uymayan, askerî açıdan güçsüz veya hazırlıklı olmayan devletlerin tarih sahnesinden çekilmesi; istikrarlı olmayan güç dengelerinin ortaya çıkması; tarafsızlık veya bağlantısızlık gibi dış politika stratejilerinin neredeyse imkânsız olması Hobbesçu kültürün yapısal özellikleridir.[115] Aslında devletler Hobbesçu kültürde *Reelpolitik* normları paylaşır.[116] Güç politikası ve kendine-yardım salt davranışsal özellikler değildir, Hobbesçu kültürün kurucu ögeleridir; bir başka deyişle mantığıdır. Özellikle savaş ve güçler dengesi ise bu yapı içinde uluslararası *kurumlar* ortaya çıkar. Kurum kavramı burada savaşın veya güçler dengesinin ne olduğuna ve nasıl gerçekleştiğine ilişkin *ortak anlayışlardan ve beklentilerden* oluşur, işbirliği anlamına gelmez.[117] Kısaca, uluslararası siyasetin bir ölüm-kalım mücadelesi olması devletlerin uluslararası siyaseti bu kültür içinde bu şekilde öğrenmelerinin ve görmelerinin bir sonucudur. Tarihin uzun bir döneminde Hobbesçu kültürel yapının uluslararası ilişkilerde egemen olmasından dolayıdır ki, Uluslararası İlişkiler teorisinde Realist yaklaşımların teorik önermeleri ve bu önermelerin tarihsel verileri çoğu kez sağduyuya seslenir.

---

115 *A.g.e.*, s. 265-266.

116 *Reelpolitiğin* kültürel inşası için bkz. Alastair Iain Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Press, Princeton, 1995.

117 Wendt, *Social Theory*, s. 268. Wendt'in kurum, norm veya kültür tanımlaması rasyonalistlerin 'ortak bilgi' (*common knowledge*) kavramına oldukça yakındır. Kültür unsurları normatif bir element taşımaz. Dolayısıyla işbirliği kültürün, çatışma ise kültürün olmadığı anlamına gelmez. Çatışmaların da temelinde kimlik ve norm gibi kültürel unsurlar olabilir. Hobbesçu yapının *kültürel* olması devletlerin en temel konularda ortak düşüncelere veya bilgiye sahip olmasından ileri gelir. Devletler ilişkide oldukları diğer devletlerin düşmanları olduğunu, bu düşmanların kendilerini tehdit ettiğini ve düşmanlarla nasıl başa çıkacaklarını (savaş yapmak, tehdit etmek, güçler dengesi kurmak gibi) bilirler.

Vestfalya (1648) barış antlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan ve Lockçu kültürel yapıyı temsil eden modern uluslararası sistem düşmanlık değil, rakipler arası yarış ve çekişme (*rivalry*) mantığı üzerine gelişmiştir. Modern devletlerin ölüm oranının neredeyse sıfır olmasını Wendt uluslararası kültürel (yapısal) değişime bağlar. Buna göre, *egemenliğin* uluslararası bir kurum olarak ortaya çıkması Hobbesçu yapının güç politikasını, kendine-yardım mantığını ve savaş kültürünü dönüştürmüştür. Lockçu kültürde, savaş uluslararası siyasette normal ve meşru bir olgu olarak merkezi önemini ve rolünü sürdürmekte ise de, şiddete başvurmak egemenlik kurumunun ve uluslararası hukukun gelişmesiyle birlikte belli kurallara ve esaslara bağlanmıştır. Diğer devletleri işgal ve ilhak etme aracı olmaktan büyük ölçüde çıkan savaşın temel niteliği artık sınırlı savaş olmasıdır. Sınırlı savaş terimi savaşlarda insan kaybının olmayacağını ifade etmek için değil, devletlerin yaşamına son vermemesi anlamında kullanılır.[118] İkinci olarak, devletlerin ölüm oranının düşmesiyle birlikte uluslararası toplum istikrarlı bir üyelik yapısına kavuşmuştur. Devletlerin yaşam garantisi uluslararası toplum tarafından üyeliklerinin tescil edilmesidir. Uluslararası yasal egemenlik kurumu günümüzde birçok zayıf veya başarısız devletin varlıklarını sürdürmelerini sağlayan en temel kurum olarak gözükmektedir. Üçüncü olarak, devletler güçler dengesi politikasını izler. Ancak varoluş kaygısının azalmasına bağlı olarak güçler dengesi yaşamsal bir gereklilik olmaktan çıkar; devletler egemenliğin korunmasından daha çok diğer başka değerlerini korumak üzere güçler dengesi kurabilir. Böylece bu değerler üzerine olabilecek çatışmaları önleyerek güçler dengesi politikası uluslararası düzene katkıda bulunur. Son olarak, askerî veya siyasal bir çatışmadan kaçınan ülkeler için 'tarafsızlık' ve 'bağlantısızlık' Lockçu uluslararası toplumun tanıdığı statüler olmuştur.

Uluslararası toplum günümüzde Vestfalya düzeninden (Lockçu kültürel yapıdan), Post-Vestfalya (Kantçı kültürel yapı) düzenine geçişi yaşamaktadır. Bu kültürel (yapısal) değişim uluslararası sistem düzeyinde radikal bir kimlik ve çıkar dönüşümünü temsil eder. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Kuzey Atlantik ülkeleri arasındaki ilişkilerin niteliği böyle bir yapısal dönüşümün işaretlerini barındırır.[119] Uluslararası güvenlik konularında 'takım' oyununu benimsemeleri ve kendi aralarında 'şiddete başvurmamaları' bunun açık göstergeleridir. Aidiyet olgusunun gelişimine bağlı olarak 'Benliğin' sınırları dostlarını da kapsayacak şekilde yeniden çizilir; böylece kolektif bir kimliğin ve ortak çıkarların oluşmasını sağlar. Ulusal çıkarlardan değil, artık uluslararası/ortak çıkarlardan sözedilir.[120] Dost-

118 *A.g.e.*, s. 282-283.

119 *A.g.e.*, s. 297.

120 *A.g.e.*, s. 305.

luk davranışsal değil, içtendir; stratejik veya araçsal değil, sosyaldir. Bu nitelikteki ilişki 'ortak eylem' (*collective action*) sorunsalını aşan diğergâmcı ve yardımsever davranışlar üretir. NATO ve Avrupa Birliği bu anlamda müşterek kimlik ve çıkarların oluşumunu temsil eden uluslararası kurumsal yapılardır.

Ortak Kimlik Oluşumu ve Yapısal Dönüşüm. Devletlerin düşman, rakip ve dost gibi sosyal kimlikleri Hobbesçu, Lockçu ve Kantçı uluslararası yapıların kurucu ögesi ve mantığı olmuştur. Uluslararası kimliklerin (roller) dolayısıyla yapısal ögeler olmasından dolayı yapısal değişim kısaca kolektif kimlik/çıkar oluşumu ve dönüşümüdür. Yapısal değişimin dinamiklerinin stratejik ve araçsal değil, sosyo-kültürel olması, aktörlerin davranışlarının değil, kimlik ve çıkarlarının sorgulanmasını ve oluşum/değişim süreçlerinin araştırılmasını gerektirir. Materyalist ve bireyci rasyonalist yaklaşımlar devletlerin kimlik ve çıkarlarını veri aldığı için kültürel-yapısal değişimi açıklayamazlar. Wendt'in yaklaşımında uluslararası yapılar, aktörlerin kimlik ve çıkarları devletlerarası etkileşime içseldir.

Müştęrek kimlik ve çıkarların oluşumunu açıklamak üzere Wendt sosyal kuramdan 'yapılanma' ve 'sembolik etkileşim' kuramlarını Uluslararası İlişkiler disiplinine taşır. Yapılanma kuramının analitik kavramlarını kullanarak yapı-özne/süreç arasında bir ikilem yerine yapının çift yönlülüğünü veya ikili karakterini vurgular. Yapısalcı ve süreç temelli yaklaşımlar aslında birbirlerine karşıt düşünülmez; çünkü yapılanma sürecinde, yapı gerek bu sürecin bir bağlamı gerekse de bir sonucudur. Bir başka deyişle, yapı bir yandan aktörleri, kurumları ve süreçleri üretmekte, diğer yandan bu sürecin sonucunda kendisi yeniden oluşmaktadır. Birbirlerinden farklı ontolojik unsurlar olmasına karşın, gerek yapı gerekse aktör bu karşılıklı etkileşim sürecinin çıktılarıdır. Wendt böylece yapıyı uluslararası sosyal süreçlere içselleştirir. Yapı öznelerle sürekli bir etkileşim içindedir ve potansiyel olarak dönüşüme açıktır. Ancak özne-yapı ilişkisi 'etkileşimden' ibaret değildir. Özne ve yapı karşılıklı *kurulmakta* veya *ortaya çıkmaktadır*. Bu süreçlerin sosyal dinamiklerini Wendt 'sembolik etkileşim' kuramında bulur. Buna göre, uluslararası etkileşim aktörlerin sadece davranışlarını değil, özelliklerini (kimlik ve çıkarlarını) de dönüştürmekte ve yeniden kurmaktadır. Bu sosyal süreçler ise 'karşılıklı bağımlılık', 'ortak kader', 'homojenleşme' gibi aktif ve 'kendini-kısıtlama' (*self-restraint*) gibi pasif dinamiklerden oluşmaktadır. Wendt değişimi açıklamakla birlikte yapısal (kültürel) değişimin kolay olmadığını gösterir. Çünkü kültür kendini sürekli yeniden üretme eğilimindedir. Bütünüyle içselleştirilmiş ve meşruiyeti sorgulanmayan kültürel yapıların dönüşümü ise bir hayli güçtür.[121]

121 *A.g.e.*, s. 184-189, 314-315.

Sosyal inşacılığa yönelik eleştiriler ve tartışmalar

Sosyal İnşacılığa yönelik eleştirilerin çoğu Uluslararası İlişkiler teorisindeki merkezi konumundan ötürü Wendt'in meta-teorik ve teorik yaklaşımını hedef almıştır. Bu eleştirileri aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz.

Devlet-merkezli bir sistemik kuram. Wendt'i devlet-merkezci bir kuram kurması noktasında eleştirmek aslında malumu ilam etmektir. Devletler sistemi kuramı adı üstünde devletleri temel alır ve devletlerin en temel aktörler olduğunu varsayar. Wendt'in bu konuda yapmak istediği uluslararası ilişkiler teorisinde geleneksel yaklaşımların çalıştığı alanı (uluslararası sistem) inşacı yaklaşımının kapsama alanı yapmak ve inşacılığın analitik araçları ile yeniden 'sosyal inşa' etmektir. Wendt böylece maddeci ve bireyci rasyonalist yaklaşımlara, özelde Neorealizme, kendi çalışma alanında meydan okumayı amaçlar. Ancak, devlet merkezli bir sistemik inşacı teori kurmanın bedeli olarak, Wendt uluslararası sistemin yapısını diğer sistemlerin yapılarından ayırır ve soyutlar.[122] Bunun sonucunda, devlet dışı aktörlerin, askerî veya siyasal olmayan devletlerarası etkileşim süreçlerinin devletler sisteminde gerek ne ölçekte etki yaptığını, gerekse nasıl bir yapısal dönüşüm gerçekleştirdiğini Wendt'in teorik penceresinden göremeyiz.

Devletin ontolojik statüsü. Eleştirel ve postmodernist inşacılar Wendt'i inşacı yaklaşımlar arasında ve Uluslararası İlişkiler teorisinde devlet-merkezli bir bakış açısını hâkim kılmak ve devletçi söylemi pekiştirmekle eleştirirler. Sorun burada analitik nedenlerden ötürü devletçi olmaktan daha çok, devlete ontolojik bir statü verilmesidir. Bir ölçüde Wendt, Waltz gibi yapısalcı olmadan önce devletçidir. Bir başka deyişle, devlet uluslararası sistemden ve yapılardan önce meydana gelmiştir; ontolojik varlığı uluslararası etkileşime ve uluslararası sosyal yapılara bağlı değildir. Devletin yalnızca sosyal kimliği uluslararası etkileşime içseldir.

Uluslararası mikro-süreçlerin gözardı edilmesi. Genel olarak inşacı yaklaşımlar aktör ile yapı arasında karşılıklı bir etkileşim ve yapılanma sürecinden sözetmelerine karşın, ampirik çalışmalarında daha çok yapı-merkezli bir yaklaşım geliştirdiler. Özellikle Wendt'in teorik yaklaşımı yapı-merkezli bir bakış açısını inşacı proje içinde egemen kılmıştır. Bu tür bir yaklaşım makro-yapıları (küresel normları ve uluslararası sosyal ve kültürel çevreyi ve yapıları) açıklamaya çalışırken başarılı olmakta, aktörlerin etkileşimini ve pratiklerini içeren mikro-yapısal düzeyi açıklamakta ise zayıf kalmaktadır. Uluslar-

122 Örneğin, dünya ekonomik sisteminin yapıları gibi. Devletler sisteminin yapılarını diğer yapılara (dünya ekonomisi gibi) göre imtiyazlı yapan ve/veya özerk kılan gerekçeleri etraflıca tartışmaz. Ancak, Waltz'dan ve diğer geleneksel teorisyenlerden farklı olarak, sistemik yaklaşımının temelini oluşturan devlet teorisini açıklığa kavuşturur.

arası kültürel yapıların ve normların aktörlerle olan ilişkisini kurmak, özellikle de normların ilk planda nasıl ortaya çıktığını sistematik olarak araştırmak Sosyal İnşacılık için önemli bir araştırma problemi oluşturmaktadır.

Çözümleme düzeyi sorunsalı. Wendt'in sistem düzeyinde uluslararası siyaseti sosyal inşa etmesi, teorik yaklaşımının özellikle dış politika çıktılarını açıklamak açısından yetersiz kalmasına neden olmuştur. Buradaki sorun teorik çerçeveden daha çok, çözümleme düzeyi ile ilgilidir. Analiz düzeyi olarak uluslararası sistemi seçmesinden dolayı, Wendt dış politikanın özellikle iç siyasal ve sosyal dinamiklerini açıklayamamaktadır. Bir başka deyişle, sistemik yapısalcı yaklaşım devletin içini açamamakta ve dolayısıyla ulusal düzeydeki süreçleri teorik yapısının dışında bırakmaktadır. Aslında Wendt, Waltz gibi dış politikayla ilgilenmez, asıl amacı anarşinin farklı mantıklarını bulmak ve böylece uluslararası siyaset hakkında az ama öz konuşmaktır.

Wendt'in sistemik inşacılığı ile 'sosyolojik kurumsalcı' yaklaşımlar uluslararası normların ve kültürel yapıların kurucu ve meşru gücüne dikkat çekerken, birim-düzey inşacılar ulusal düzeydeki yerleşik kültürün ve normların özellikle dış politikada daha belirleyici olduğunu iddia eder.[123] Birim-düzey inşacılara göre dış politika çıktılarının uluslararası alandan büyük ölçüde bağımsız oluşması, ulusal normların veya kültürün uluslararası normlardan daha güçlü olmasıyla açıklanır.[124] Çünkü uluslararası sistem devletin içi kadar toplumsal bir nitelik göstermediği gibi dış politikada karar vericiler de uluslararası toplumdan daha çok kendi toplumlarından etkilenirler. Buna göre dış politikada asıl açıklamayı ulusal siyasal kültürün veya toplumsal yapıların çözümlenmesi sağlayabilir.

Uluslararası değişim sorunu. Wendt devletlerin kimlik ve çıkar oluşum sürecini salt devletlerarası etkileşim boyutuna indirger. Etkileşime dahil olmayan süreçlerin kimlik ve çıkarların oluşmasındaki rolünü göremez. Örneğin, iç siyasal ve toplumsal dinamikler veya devletin tüzel ve model kimliğinde olası krizler, tartışmalar ve değişiklikler gözardı edilen önemli süreçlerdir. Wendt, devletin içini açmayarak, yapısal değişimin kaynaklarını sadece uluslararası düzeyde bulabilir. Önemli yapısal değişikliklerin devletlerin iç dinamiklerinden kaynaklandığını (örneğin, Fransız Devrimi ve ulus-dev-

123 Örnek birim-düzey inşacı çalışmalar için, bkz. Peter Katzenstein (der.), *The Culture of National Security*, Columbia University Press, New York, 1996.

124 Örneğin, Wendt sistemik düzeyde Lockçu kültürden Kantçı kültüre geçişin teorik ve tarihsel analizini yapmasına karşın, Alastair Johnston Çin'in *Reelpolitik* dış politikasını ve ulusal güvenlik stratejisini uluslararası maddi veya kültürel yapıların değil, bu ülkenin kendine özgü siyasal ideolojisinin, bilhassa stratejik kültürünün belirlediğini gösterir. Ulusal normların daha belirleyici olması uluslararası yapısal değişikliklere rağmen Çin'in *Reelpolitik* yöneliminde bir süreklilik öngörür: Alastair Iain Johnston, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Press, Princeton, 1995.

let sisteminin başlangıcı gibi) hatırlarsak, Wendt'in teorisinin değişimi açıklamakta zorlanacağını söyleyebiliriz.

Sosyal dünyada ve etkileşimde dilin rolü. Sosyal dünyanın inşasında Wendt dilin ve söylemin rolünü göz ardı etmiştir. Uluslararası süreçlerde ve etkileşim dinamiklerinde dilin kullanımına ve anlam yapılarına gereken önemi vermez. Yapılanma ve sembolik etkileşimcilik sosyal teorilerinden yararlanan Wendt, devletlerarası etkileşimde ve uluslararası süreçlerde dilsel pratiklere değil, daha çok aktörlerin tavır ve tutumlarına dikkat çeker.[125] Wendt devletlerine insan özelliği vermesine karşın onları konuşturmaz; ancak tavır, tutum ve davranışları ile etkileşim kurmalarını sağlar. Dilin göz ardı edilmiş olması Wendt'in sosyal veya öznelerarası ontolojisinin ve dolayısıyla teorik çerçevesinin sınırlı kalmasına neden olur. Buna karşın, Onuf, Kratochwil, Reus-Smit gibi diğer modernist ve eleştirel dilci inşacılar 'söylem edimleri' ve 'iletişimsel eylem' gibi teorik yaklaşımları, ikna, toplumsallaşma, sosyal öğrenme ve diyalog gibi analitik kategorileri kullanarak dilsel pratiklerin bu etkileşim sürecindeki tanımlayıcı, kurucu ve dönüştürücü etkilerini ortaya koyarlar. Tarafsız bir dil olamayacağı için eleştirel inşacılar gerçekliğin herkes tarafından nesnel algılanacağı yanılgısına dikkat çekerler. Bunun yanında siyasi söylemler güç ve çıkar politikalarından da ayrı düşünülemez. Örneğin, Avrupa bütünleşmesi sürecinde güç ve çıkar politikaları aslında Avrupa için farklı vizyon öngören siyasi söylemlerin bir çatışmasıdır.[126]

Uluslararası sistem ne kadar kültürel? Egemenlik normları ve devletlerin ölüm oranı. Wendt'in gözlemine göre, modern uluslararası sistemin başlangıcını temsil eden Vestfalya'dan bu yana çok az sayıda devletin tarih sahnesinden çekildiğini görmekteyiz. Modern devletlerin ölüm oranının 'neredeyse sıfır' olması Lockçu kültürel yapının kurucu ögesi olan egemenlik normlarının devletler tarafından özellikle *meşru görülmesinin* ve *içselleştirilmesinin* bir sonucudur. Sofistike bir Neorealist olan Stephen Krasner, Wendt'in uluslararası ilişkilerin özüne ilişkin ve kuramsal yaklaşımının merkezinde yer alan bu saptamasını ampirik açıdan sorgular. İlk olarak, dikkatli bir tarihsel analiz Wendt'in egemenlik normlarının 16. yüzyılda var olan devletlerin büyük çoğunluğunun bekasına yardımcı olmadığını gösterir.[127] Modern devletin Batı Avrupa'da ortaya çıkışını çalışan tarihsel sosyologlar bize normların değil, daha çok maddi unsurların (savaş, jeopolitik konum,

125 Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It", s. 404.

126 Henrik Larsen, *Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe*, Routledge, Londra, 1997.

127 Örneğin, bkz. Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*, Basil Blackwell, Oxford, 1990.

ekonomik gelişme gibi) devletlerin yaşamında ve gelişmesinde rol oynayan en önemli unsurlar olduğunu gösterir.[128] Krasner uluslararası ilişkiler kuramında, 1648 Vestfalya Antlaşması'nın modern devletler sistemini egemenlik ilişkileri üzerine kuran bir söylem olduğunu iddia eder. Gerçekte Vestfalya ile birlikte uluslararası düzeyde kültürel veya yapısal bir değişikliğin gerçekleşmediğinin tarihsel bir analizini yapar.

Buna bağlı olarak, egemenlik normları devletler tarafından bir yandan genel kabul görmesine karşın, diğer yandan sürekli ihlal edilmektedir. Egemenlik normları ile devletlerin davranış kalıpları arasında bir tutarlılık yoktur. Güçlü devletlerin egemenlik hakları tanınırken, güçsüz devletlerin egemenlikleri sürekli ihlal edilmektedir. Güçsüz devletlerin çoğu kere *çifte standarttan* sözetmeleri uluslararası egemenlik normlarına düzenli uyulmadığının açık bir göstergesidir. Özellikle, 'Vestfalya egemenlik anlayışı' tarihin hiçbir döneminde büyük ölçüde uyulan bir uluslararası norm niteliği kazanmamıştır. Çünkü bu egemenlik anlayışının gerektirdiği 'fiili özerklik' (*de facto autonomy*) çok çeşitli müdahale stratejileriyle, antlaşmalarla ve alternatif normlarla sürekli ihlal edilmekte, paylaşılmakta veya kısıtlanmaktadır. Güçlü devletlerin zayıf devletleri işgal edip kendi topraklarına ilhak etmemelerini normlar değil, doğrudan işgalin ve yönetimin yol açacağı 'yönetişim maliyetleri' gibi rasyonel unsurlar daha iyi açıklar.[129] Güçsüz devletlerin çoğu 'yaşamlarını' (yasal egemenlik) sürdürmelerine karşın, 'özgürlükleri' (fiili özerklik) büyük ölçüde kısıtlanmış ve erozyona uğramıştır. Özellikle alternatif uluslararası normlara veya bağıtlara referansla güçlü devletler kendi siyasi rejimlerini, kurumsal ve sosyal yapılarını, insan hakları ve azınlık hakları anlayışlarını zayıf devletlere dayatmakta ve meşrulaştırmaktadır.[130] Tüm bunlara karşın hâlâ güçlü bir söylem olarak egemenlik Krasner'in ifadesiyle uluslararası ilişkilerde 'toplu riyakârlığın' (*organized hypocrisy*) bir ifadesidir.[131]

Krasner'in eleştirileri sofistike olmasına karşın, kendi içinde birtakım sorunları barındırır. Wendt'in kuramı tarihsel açıdan zayıf olmasına karşın, Krasner'in çalışması da seçici bir tarihsel okumaya dayanır. Sadece egemenlik ihlallerinin olduğu durumlara ve bunu karakterize eden konulara ve ör-

---

128 Charles Tilly (der.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1975; Hendrik Spruyt, *The Sovereign State and Its Competitors*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

129 Stephen D. Krasner, "Wars, Hotel Fires, and Plane Crashes", *Review of International Studies*, cilt 26, 2000, s. 135.

130 Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, Princeton, 1999, s. 73-75, 105-106, 127-129, 153-155.

131 Egemenlik kurumu devletlerin uygun gördükleri zaman başvurdukları, çıkarlarına aykırı olduğu zaman terkettikleri bilişsel bir yazıttır ('cognitive script'): Krasner, *Sovereignty*..., s. 63-67.

neklere odaklanır, egemenliğin belirleyici olduğu konuları ve ilişkileri çalışmasına katmaz. Yöntemsel seçicilik sorunu dolayısıyla tarihsel bir karşılaştırma yapılmasına olanak vermez. Su bardağının boş tarafını gösteren Krasner, dolu tarafını görmezden gelir.

Krasner rasyonalist bir yaklaşıma uygun olarak sadece davranışlarına bakar. Egemenliği devletlerarası ilişkileri düzenleyen bir kurum veya kural olarak görür. Ancak inşacı kuramsal yaklaşımlar egemenliği düzenleyici bir kural veya norm olarak değil, daha çok kurucu bir norm olarak görürler. Satranç oyununu ortaya çıkaran kuralları gibi, egemenlik kuralları ve normları da egemenler arası bir uluslararası siyaset oyununun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Devlet egemenliğinin zayıf bir norm olduğu ve sürekli ihlal edildiği bir an kabul edilse bile, uluslararası sistemin tekrar tekrar egemenlik kurumu üzerine inşa edilmesi egemenliğin kurucu bir kural ve norm olarak alınması gerektiğine işaret eder.

Egemenlik konusunda Wendt'e yönelik daha sofistike bir eleştiri eleştirel inşacılardan gelir. Wendt devlet egemenliğini büyük ölçüde veri alarak uluslararası sistemin yapılarını kurmaya çalışır. Egemenliğin sosyal inşası ancak uluslararası düzeyde gerçekleşir. Eleştirel inşacılar ise egemenliğin içini açarak farklı bileşenlerini ortaya çıkarır. Böylece egemenliğin kurucu kurallarının ve normlarının tarihsel dönüşümünü ve uluslararası ilişkilere etkisini gösterirler.[132] Habermasçı inşacılar egemenlik kurumunun içeriğinin, normatif gerekçelerinin, kurucu değerlerinin devletlerarası diyalog bağlamında şekillendiğini göstererek farklı uluslararası toplumlarda egemenliğin ve devletlerarası ilişkilerin değişen niteliğini ortaya koymuşlardır.[133]

Egemenlik normlarının ihlal edilmesine bağlı olarak, rasyonalistler uluslararası sistemin gerçekte Wendt'in resmettiği kadar toplumsal olmadığını iddia ederler. Wendt aksini iddia etmesine karşın, rasyonalistlere göre kültürel yapılar ve normlar uluslararası sistem düzeyinde pek güçlü değildir. Wendt'in sistem düzeyinde yapısal-idealist teori geliştirmeye çalışma-

---

132 Modern devletler sistemi sadece içi boş bir egemenlik ilkesi üzerine değil, egemenliğin siyasi otorite, karasallık, nüfus ve karşılıklı tanıma gibi bileşenlerini belli bir bağlamda veya örgütsel yapıda (devlet) ilişkilendiren bir normatif anlayış üzerine gelişmiştir. Dolayısıyla egemenlik bir kurum olarak aslında egemenliğin bu bileşenlerini incelemek ve özellikle hangi siyasal, sosyal ve normatif temeller üzerinde geliştiğini anlamak olmalıdır. Bkz. Thomas Biersteker ve Cynthia Weber (der.), *State Sovereignty as Social Construct*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996; Samuel Barkin ve Bruce Cronin, "The State and the Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations", *International Organization*, cilt 48, 1994, s. 107-130.

133 Christian Reus-Smit, *The Moral Purpose of the State*, Princeton University Press, Princeton, 1999; Andrew Linklater, *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*, Polity Press, Cambridge, 1998.

sı normların uluslararası alandaki zayıflığı ile tezat oluşturmaktadır. Uluslararası normların kırılganlığı sosyal inşacı önermeleri sistem düzeyinde kuramsallaştırmanın oldukça güç bir yönünü gösterir. Kısacası Wendt zor bir göreve soyunmuştur.[134] Uluslararası normların zayıflığı rasyonalistlerin iddia ettiği gibi maddi çıkarların baskın olmasından değil, ulusal normların daha güçlü olmasından veya uluslararası alanda birbirleri ile çelişen normların bulunmasından kaynaklanabilir. Bu eleştiri gayet meşru olmakla birlikte, rasyonalistlerden daha çok, birim düzey ve/veya eleştirel inşacıları haklı çıkarır. Bu konuda rasyonalistler Wendt'e, inşacı arkadaşlarından daha güçlü bir eleştiri sunamaz.

Ontoloji ile epistemolojinin karşılıklı bağımlılığı. Wendt maddi olanla düşünsel olan arasındaki geleneksel kartezyen ayırımı radikal bir şekilde sorgulamamasından ötürü, inşacı projenin Uluslararası İlişkiler teorisine özgün katkısını (kurucu teori ve açıklama) açıkça ortaya koyamaz. Çünkü düşüncelerle maddi unsurlar arasındaki ayırım, düşüncelerin kurucu rolünü büyük ölçüde ortadan kaldırır. Maddi unsurlara çok geniş bir alan bırakması inşacıların genel olarak kurucu teorisi ile örtüşmemektedir. Rasyonalist nedensellik yaklaşımının meşru bir sosyal araştırma yöntemi olarak Wendt tarafından benimsenmiş olması rasyonalizm-inşacılık tartışmasını uluslararası ilişkileri belirleyen unsurların (ampirik bir araştırma gerektiren) maddi mi, yoksa düşünsel mi sorusuna indirger. Halbuki ontolojik bir sorunsal olan maddecilik-idealizm tartışmasının ampirik düzeyde çözülmesi oldukça güç ve tartışmalıdır, hatta birçok inşacı için mümkün gözükmemektedir.

Wendt'in aksine ontolojik maddecilik-idealizm tartışması eleştirel ve postmodernist inşacılara göre epistemolojik tartışmadan ayrı düşünülemez. Epistemolojik bağlamda, kurucu teori maddi olanla düşünsel/kültürel olan arasında yapılan bir ayırımı reddeder. Düşüncelerin rolü maddi unsurları anlamlandırmak ve kurmaktır. Maddi unsurlardan ayrılması (veya ayrı bir değişken olması) mümkün olmayan düşünceler (normlar, kurallar, kimlikler ve kültürel yapılar) dolayısıyla 'sebepler' olamaz. Bir başka deyişle, pozitivist epistemoloji ve yöntemlerle çalışılamaz. Dolayısıyla maddecilik-idealizm tartışması basit bir ampirik sorun değildir; daha çok epistemolojik ve metodolojik bir sorundur ve çözümü de ancak bu düzeyde bulunabilir.

---

134 Wendt'e göre kültür veya norm kavramı uluslararası ilişkiler kuramında genelde 'işbirliği' şeklinde anlaşıldığı için işbirliğinin görülmediği uluslararası sistemik yapıların kültürel olmadığı şeklinde bir yanılgıya yol açmaktadır. Çatışmaların da kültürel boyutu farkedildiği zaman uluslararası ortamın aslında oldukça kültürel bir alan olduğu anlaşılabilir: Wendt, *Social Theory*..., s. 259.

Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini sosyal olarak inşa etmek

Sosyal inşacı perspektif kimlik, kültür, kural, norm ve söylem gibi kilit analitik kategoriler yardımıyla Türkiye'nin uluslararası ilişkilerine özgün açıklamalar getirir. Disiplinde sistemik Sosyal İnşacılık egemen bir yaklaşım olmasına karşın, dış politika analizi için daha uygun kuramsal ve kavramsal çerçeveleri yukarıda açıkladığımız birim-düzey ve bütüncül inşacı yaklaşımlar ortaya koyar. Burada Türk dış politikasında genel yönelimlerin, özellikle Batıcı geleneğin ve Soğuk Savaş sonrası yeni eğilimlerin, kimlik üzerinden açıklanabileceğini kısaca göstereceğiz.

Uzun erimli bir perspektiften bakıldığında, Türkiye'nin dış politika yönelimini belirleyen ana unsurun kimlik olduğunu iddia edebiliriz. Dış politikada gelenek, süreklilik ve yapısal kırılmalar ancak kimlik ekseninde ele alındığı zaman güçlü bir açıklama kazanır. Ağırlıklı olarak realist bir analize zemin oluşturan Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kimlik ve kültür meselesinin Türk dış politikasında oynadığı rol belirginleşmiştir.

Kimlik konusu Türkiye'nin özellikle Batı ile ilişkilerinde merkezi önemini her zaman korumuştur. Cumhuriyet elitinin Batılı kimliği Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında revizyonist bir ülke olmasını engellemiş, Batı merkezli uluslararası toplumunun eşit ve saygın bir ülkesi olarak tanınması yolunda izlenen politikalara rehberlik etmiştir. Sosyal inşacıların vurguladığı gibi, uluslararası toplumda tanınma arayışı aslında kimlik ve çıkar edinme sürecinin önemli bir parçasıdır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısı içinde Batı ittifakında yer alması da en temelde yönetici Türk elitinin Batılılaşma ve kimlik meselesi ile ilgilidir. Kimlik burada 'güç', 'güvenlik' ya da 'çıkar' gibi salt bir dış politika değişkeni olarak kavranmaz. Kurucu bir teorik çerçeveye yerleştirildiğinde, güçler dengesinin, güvenlik nesnesinin ve ulusal çıkarların oluşumu aslında kimlik edinme süreçlerine içselidir. Kısacası, güvenlik nesneleri, tehditler, çıkarlar ve ittifaklar aslında sosyal inşalardır. Bu açıdan bakıldığında, Sovyet Rusya'ya karşı bir denge siyaseti ve güvenlik arayışı olarak açıklanabilecek olan Türkiye'nin Batı ile ittifakı sosyal inşacı bir analizle çelişmez. Nihayetinde, kurucu teori Türkiye'nin izlediği denge siyasetinin ve güvenlik politikalarının arka planında kimlik odaklı sosyal inşa süreçlerini açığa çıkarır. Sovyetler Birliği'nin yakın ve açık bir tehdit, Batı ittifakının ve NATO'nun ise bir güvenlik şemsiyesi olarak görülmesi veya inşa edilmesi ancak Türkiye'nin Batılı kimliği ile mümkün olmuştur. Kısaca, Sovyetler düşman, Batı ise dost olarak inşa edilmiştir. Realizmin 'uluslararası siyasette dostluklar ve düşmanlıklar yoktur, yalnız çıkarlar vardır' ifadesini, Sosyal İnşacılık 'dostluklar ve düş-

manlıklar çıkarlarımızı tanımlar' şeklinde yeniden formüle eder. Buna göre, realist, liberal veya Marksist yaklaşımlar çıkarları veri alıp buradan hareketle uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışırken, Sosyal İnşacılık çıkarların ilk planda nasıl sosyal olarak inşa edildiğini açıklar. Sosyal inşacı yaklaşım dış politikayı şekillendiren çıkarların verili olmadığını, özellikle kimlik temelli sosyal inşalar olduğunu vurgular.

Soğuk Savaş döneminde güvenlik pratiklerinin ve ideolojinin şekillendirdiği Batı kimliğinin Türkiye'yi de içine alacak bir şekilde geniş tanımlanması Türkiye'nin Batı'yla ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Şüphesiz Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer almasını kolaylaştıran önemli bir unsur jeopolitik konumu olmuştur. Sınırlı da olsa demokratik siyaseti ve açık ekonomisi Türkiye'nin Batı kimliğinin ve Avrupa'yla yakın ilişkilerinin ayrılmaz parçaları olarak kurumsallaşmaya başlamıştır. Nitekim, bu dönemde Batı'yı temsilen gerek ABD, gerekse de o günkü adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Türkiye'yi Avrupalı bir devlet olarak tanımış, böylelikle Türkiye NATO'nun tam üyesi, AET'nin de ortak üyesi olmuştur. Ancak, Sovyet tehdidinin ve komünist ideolojinin ortadan kalkmasıyla yeniden tanımlanan Avrupalılık somut ifadesini günümüzde Avrupa Birliği'nin (AB) Kopenhag kriterlerinde bulur. Liberal demokrasisi kurumsallaşmış, insan haklarına saygılı ve işleyen bir piyasa ekonomisine sahip ülkeler artık Avrupa'nın bir parçası sayılmaktadır. Avrupa kimliğinin belli değerler, ilkeler ve normlar temelinde yeniden ve daha dar tanımlanması Türkiye'nin Avrupalı kimliğini sorgulamaya başlamıştır. İşte bu ortamda Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusu olumlu yanıt bulmamıştır.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde izlediği Batı veya Avrupa siyaseti sosyal inşacı perspektiften kimlik meselesinin uluslararası ilişkilerdeki önemini açığa çıkarır. Eğer Türkiye'nin Batı ittifakına katılımı veya Avrupa yönelimi Neorealistlerin iddia ettiği gibi Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısının bir sonucu olsaydı, bu yapının sona ermesiyle Türkiye'nin Batı'yla ilişkilerinde ciddi bir kırılmanın yaşanması beklenirdi. Aksine, Türkiye ABD ile ilişkilerini üst düzeyde sürdürdüğü gibi, AB'ye tam üyelik konusunu dış politikasının temel hedeflerinden biri yapmıştır. Dolayısıyla uluslararası yapısal kısıtların veya gerekliliklerin olmadığı bir dünyada Türk elitinin değişen hükümetlere rağmen Batı yanlısı dış siyaseti ve özelde AB yönelimi bir kimlik meselesi olarak karşımıza çıkar. Uluslararası siyasette güç dengelerinin radikal biçimde değişmesine karşın Türk dış politikasındaki Batıcı gelenek ve süreklilik ülkenin Batılı ve Avrupalı kimliğinin açık bir yansımasıdır. Türkiye'nin uzun erimli Avrupa Birliği politikası Türk elitinin Batılı kimlik ve güvenlik arayışının doğal bir parçasıdır. Nitekim, AB üyeliğinin temel bir ulusal çıkar olması maddi ve iktisadi gerekçeleri olsa da öncelikli olarak

Türkiye'nin kimlik ve güvenlik arayışının bir sonucudur. Ulusal çıkar burada rasyonel bir dış politika yapım sürecinin bir sonucu olmaktan daha çok kimlik temelli söylemsel ve sosyal bir inşa olarak karşımıza çıkar.

Soğuk Savaş sonrası dünyada Türk dış politikasında Batı yöneliminin bir gelenek oluşturduğunu ve süreklilik arz ettiğini ifade etmekle birlikte, bu kimliğin içte ve dışta çoğu kez tartışmaya açılması Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. 1990'lar boyunca kimlik meselesi Türkiye toplumunda ve siyasetinde ön plana çıkmış, yeni elitler Türkiye için daha 'ulusalcı' ve 'İslâmcı' kimlik önermişlerdir. İşte bu iç ve dış siyasal kültürel ortamda Türk dış politikası kimlik tartışmalarının odağında yer almıştır. Bir başka deyişle dış politika kimlik tartışmalarına ayna tutmuştur. 1992'de Samuel Huntington medeniyetler çatışması tezinde Batı ile İslâm medeniyeti arasında 'parçalanmış ülke' olarak konumlandırdığı Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde kimlik üzerinden yaşadığı gerilimlere ve ikilemlere işaret etmiştir. Bu dönemde Türk dış politikasında kimlik tartışmalarının doğal bir uzantısı olarak Batılı bir Avrupa yönelimi, daha ulusalcı bir Orta Asya yönelimi, İslâmî referansları daha ağır basan bir Ortadoğu yönelimi ortaya çıkmıştır. Dış politika kimlik tartışmalarına paralel yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Bu yeni eğilimler ve tartışmalar 2000'li yıllarda AK Parti iktidarı altında ve Davutoğlu'nun yorumuyla yeni biçim almıştır. Türkiye'nin geleneksel Batılı kimliği, tarihsel, sosyo-kültürel, dini ve coğrafi kimliği ile bütünleştirilerek çok boyutlu bir dış politika için yeni bir kimlik oluşurulmaya çalışılmıştır. Kimilerince yeni-Osmanlıcılık olarak da adlandırılan bu yeni kimlik ve yaklaşımla, Türkiye'nin Batı yönelimi devam ederken, dış politikada özellikle Osmanlı coğrafyasında daha etkin bir güç olma ve siyasi nüfuz elde etme sürecine girilmiştir. Özellikle Ortadoğu siyasetine Türkiye'nin yakın ilgisi ve girişi bir yanda Türkiye'nin artık 'bölgesel güç' olduğuna ilişkin övgüleri, diğer yanda ise uluslararası ilişkilerinde ekseninin kaydığı şeklinde eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Şurası açıktır ki, Türk eliti dış politikada Türkiye'nin tarihsel ve kültürel kimliği ile demokratik ve serbest piyasa niteliklerine güçlü vurgu yaparak yumuşak güç araçlarını ön plana çıkarmıştır. Bu durum Türkiye'nin artık bir 'yumuşak güç' olduğu tezlerine zemin hazırlamıştır. Dış politikada bu yeni yaklaşım, uluslararası siyasette 'sivil' ve 'normatif' güç olarak hareket eden AB ile Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında büyük ölçüde uyumu yakalamalarına yardımcı olmuştur. Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyenlerin temel gerekçesi Türkiye'nin özellikle yumuşak gücüyle AB'nin küresel bir güç olmasına büyük bir katkı sağlayacağıdır. Buna karşın Türkiye'nin AB yolculuğu daha çok AB'nin bugünlerde kendi kimliğini ve çıkarlarını nasıl tanımladığıyla daha yakından ilgilidir.

Günümüzde Türkiye-AB ilişkilerini ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini ve ufkunu, Avrupalılık kimliği ile Türk kimliğinin karşılıklı kuruluşu belirlemektedir. Şüphesiz bugün belli değerler ve normlar çerçevesinde tanımlanan Avrupalılık dinamik bir sosyal inşa olarak Türkiye'yi ne bütünüyle dışlamakta, ne de ayrılmaz parçası olarak görmektedir. Avrupalı ve Türk kimliklerinin yeniden tanımlanması çerçevesinde ortaya çıkan bu tartışmalar Türkiye-AB ilişkilerinin içinde bulunduğu duruma ve geleceğine de ışık tutar. Türkiye'ye 1999'da tam üyelik perspektifi verilmesi ertesinde, özellikle Avrupa Anayasası'nın referandumu sürecinde Avrupa'da Türkiye'nin olası üyeliğine ilişkin hararetli tartışmalar AB/Avrupa kimliğinin nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin temel soruları yeniden gündeme taşımıştır. Bu tartışmalarda AB bir yanda pragmatik bir yaklaşımla, sınırları olmayan bir serbest piyasa topluluğu, haklar-temelli bir ulus-sonrası birlik ya da farklı bir uluslararası ilişkiler vizyonu ortaya koyan bir küresel aktör, diğer yanda daha özcü ve kültürel bir yaklaşımla 'sınırları belli bir değer-temelli topluluk' olarak tanımlanır. AB'nin pragmatik ve sorun çözücü bir birlik olarak tanımlanması Türkiye'nin üyeliğine izin verirken, özcü, kültürel ve sınırları sabit coğrafi bir Avrupalılık tanımlaması Türkiye'yi Avrupa bütünleşmesinden dışlamaktadır. Türkiye'nin üyelik sürecinin belirsizliği AB'de kimlik tartışmalarının henüz bir türlü sonuçlanmamış olmasıyla yakından ilgilidir.

Bugün Türkiye'nin AB ile yürüttüğü katılım müzakereleri aslında yeni bir kimlik ve çıkar edinme sürecinin önemli bir aşamasıdır. 'Avrupalılaşma' olarak ifade edilen AB normlarının alınması ve uygulamaya aktarılması bu sürecin kilit bir parçasıdır. Burada sosyal inşacı yaklaşım, Türkiye'nin AB normlarını içselleştirdiği ölçüde, bir başka deyişle Avrupalı olduğu zaman, dar ve kısa vadeli tanımlanmış çıkarlarının 'sonuç mantığına' göre değil, başat normlara 'uygunluk mantığına' göre hareket edeceğini varsaymaktadır. İşte bu süreç sosyalleşme, tanınma, kabul edilme, prestij gibi saiklerle ve süreçlerle Türkiye'ye yeni bir kimlik ve çıkar kazandırmaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerine Wendt'in sistemik ve kültürel yapısal kuramsal çerçevesinden bakacak olursak, AB'nin Lockçu bir uluslararası toplumda Kantçı bir yapı geliştirdiğini ve bu yapıyı coğrafi olarak genişlettiğini gözlemleriz. AB ortak bir Avrupalılık kimliği, ortak kurallar, ilkeler ve normlar temelinde hareket eden üye devletlerin birbirlerini tehdit olarak görmediği bir 'güvenlik toplumudur'. Artan ticaret, kurumsallaşma, güçlü demokratik yapılar ve insan haklarının gelişmesi gibi süreçler AB'yi uluslararası ilişkileri farklı yapan 'normatif güç' yapmıştır. Türkiye'nin AB üyeliği bu açıdan basitçe bir örgüte üyelik değildir; Lockçu uluslararası siyasal kültürel yapıdan AB'nin temsil ettiği Kantçı siyasal kültürel yapıya veya Andrew Linklater'in kavramlaştırmasıyla post-Vestfalya özellikleri taşıyan bir 'siyasal topluluğa' geçiş olacaktır.

Sonuç

Uluslararası siyasetin pozitivizmin ve rasyonalizmin entelektüel hegemonyası altında uzun süre göz ardı edilmiş olan toplumsal ve kültürel boyutu Sosyal İnşacılık tarafından tekrar disiplinin gündemine taşınmış, sosyal araştırmaya, kavramsal ve kuramsal analize konu yapılmıştır. Sosyal İnşacılık en temelde insan bilincinin, düşüncelerin, inanışların, kuralların, normların, kültürün ve kimliğin uluslararası düzeyde etkisini inceleyerek bu unsurların uluslararası ilişkilerde önemini göstermekle kalmamış, düşüncelerin niçin önemli olduğunu başarıyla tartışmıştır.

Sosyal inşacılığın tanımı, anlamı ve biçimi Uluslararası İlişkiler kuramında ortaya çıkışından bu yana değişime uğramıştır. Felsefi ve sosyal kuramdaki entelektüel kökenlerinden zamanla uzaklaşan Sosyal İnşacılık disiplinde yeniden biçimlenmektedir. Uluslararası İlişkiler kuramına ait temel tartışmalar, disiplinde merkeze yaklaşma ve yerleşme çabası, disiplinin sosyolojisi ve dış dünyadaki gelişmeler sonucunda sosyal inşacılığın disipline özgü bir kimlik ve anlam kazandığı görülmektedir. Rasyonalizm ve inşacılık tartışmasının hız kesmesi ve yeniden tanımlanması ile Sosyal İnşacılık disiplinde daha çok kuramsal bir yaklaşım olarak tanınmaya başlamıştır. Wendt'in devlet-merkezli bir sistemik inşacı kuram geliştirmesi özellikle neorealist ve neoliberal kuramlarla tartışmaya girmesinden, sosyal ve inşacı ontolojik bakış açısına karşın, sosyal araştırmada pozitivist epistemolojiyi ve yöntemi kabul etmesi Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmalarında pozitivizmin ve rasyonalizmin hâkimiyetinden bağımsız düşünülemez. İnşacılığı meta-kuramsal, özellikle ontolojik bir yaklaşım olarak gören Wendt, kendisinin sistemik bir *inşacı Uluslararası İlişkiler kuramı* geliştirdiğini iddia eder.

Disiplinin sosyolojisi sosyal inşacılığın günümüzde aldığı biçimi etkilemiş, pozitivizmin ve rasyonalizmin hâkim olduğu Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmalarında ana akım modernist inşacılık, yorumsamacılığın ve eleştirel düşüncenin daha güçlü olduğu Avrupa'da ise eleştirel ve postmodernist inşacılık ön plana çıkmıştır. Bundan dolayıdır ki, Amerikan Uluslararası İlişkiler çalışmalarında tanınma ve saygınlık arayışı ile merkeze yaklaşma çabası sosyal inşacılığın radikal inşacı, idealist, normatif ve eleştirel boyutunu büyük ölçüde budamıştır. Nitekim, bugün Uluslararası İlişkilerde en popüler sosyal inşacı yaklaşım Wendt'in modernist ve sistemik inşacı kuramıdır. Ortaya çıkışının ilk döneminde daha çok post-pozitist yaklaşımlar arasında değerlendirilen Sosyal İnşacılık günümüzde rasyonalizme yakınlaşmaya başlamıştır. Özellikle sosyal inşacılığı bir orta yol olarak inşa eden Wendt'in yaklaşımı ile rasyonalizm arasındaki tartışmanın sadece analitik bir farklılıktan kaynaklandığı savunulur. Wendt'e göre, inşacılık ile ras-

yonalizm aslında karşıt değil, birbirlerini tamamlayan yalnızca 'analitik yaklaşımlardır' [135]

Modernist inşacıların temel amacı sosyal inşacı Uluslararası İlişkiler kuramları geliştirmek ve bu kuramları geliştirerek daha açıklayıcı yapmaktır. Eleştirel inşacılar ise meta-kuram ile kuram arasındaki karşılıklı bağımlılıktan hareketle sosyal ontolojiyle tutarlı bir inşacı epistemoloji ve yöntem geliştirmeye çalışır ve bunun kuramsal ve sosyal açıklamaya ilişkin sonuçlarını dikkate alarak kuramsallaştırma ve açıklama faaliyetlerini sürdürürler. Sosyal inşacıların epistemolojik ve yöntemsel olarak pozitivistlere ve rasyonalistlere yakınlaşması ve Uluslararası İlişkiler disiplinini bilimsel bir proje olarak görmesi postmodernistleri bütünüyle sosyal inşacı projenin dışında bırakmıştır. Rasyonalizm ve inşacılık tartışmasının pozitivizm-postpozitivizm tartışmasının yerini almasıyla postmodernistlerin disiplindeki konumları daha da uç noktalara taşınmıştır.

135 Fearon ve Wendt, "Rationalism", s. 67-68; Katzentsein, Keohane ve Krasner, "International Organization", s. 682.

11

POSTYAPISALCILIK VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER*

TUNCAY KARDAŞ - RAMAZAN ERDAĞ

Giriş: Uluslararası İlişkilerde postpozitivizm

Uluslararası İlişkiler disiplini 1980'ler boyunca bir dizi temel teorik ve meta-teorik tartışmaya sahne olmuştur. Teorik tartışma Neorealizm ve Neoliberalizm arasında yaşanırken, meta-teorik tartışma da Pozitivizm ile Postpozitivizm arasında yaşanmıştır. Her iki tartışmada öne çıkan unsurlar; temel analiz birimi olarak devletin kabul görüp görmemesi ve aktörlerin aklının-rasyonalitesinin nasıl bilineceği sorunsallarıdır. Teorik düzlemde Realizm, meta-teorik düzeyde de pozitivist yaklaşımlar (epistemolojik açıdan) hâkim olagelmiştir. Buna göre, devlet ancak stratejik, rasyonel ve egoist davranan bir aktör olarak *bilinebilir*. Yine bunun sonucu olarak da uluslararası sistem tek bir 'anarşik' mantık üzerine *işleyebilir*. Bu bağlamda devletlerin 'düzenli tekrar eden' eylemleri bilinebilir kılınmakta ve ancak bu yönde analizler ve öngörüler ile uluslararası siyaset işleyebilir kabul edilmektedir.[1] Teorik tartışmalar anarşinin pratikteki sonuçlarına yoğunlaşırken, akademik tartışmalar da uluslararası ilişkilerin tarihsel, sosyolojik ve kültürel yönünü ihmal etmiştir. Bu süreçte doğal olarak etkin aktörlerin kimlik, norm ve çı-

(*) Yazarlar, Ramazan Gözen, Ali Balcı, Muhammed Ali Kardaş ve Prof. Dr. Necati Polat'a eleştiri ve önerileri için teşekkür eder.

1 John A. Vasquez, "The Postpositivist Debate: Reconstructing Scientific Enquiry and International Relations Theory After Enlightenment's Fall", Ken Booth ve Steve Smith (ed.), *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1995; Faruk Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Postpozitivizm Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 6, no. 24, 2010, s. 6; Bilgehan Emeklier, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik Paradigma Tartışmaları: Postpozitivist Kuramlar", *Bilge Strateji*, cilt 2, no. 4, 2011, s. 139-184.

kar gibi davranış kaynağı olabilecek öğeleri meşru inceleme konuları olarak kabul görmemiştir.[2] Gerçekten de bu unsurlar ancak uluslararası sistemi derinden etkileyen Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası politika analizinde ciddi yer bulabilmiştir. Böylece başta Rasyonalizme bir eleştiri olarak ortaya çıkan Postpozitivist 'deveran' uluslararası ilişkiler teorisini yeniden kurgulamaya başlamıştır.[3]

Konuyu daha geniş bir perspektiften tartışmak için bu çalışmada Postmodernlik ve Postyapısalcılık kavramları Uluslararası İlişkilerdeki özgün bağlamlarından koparılarak da kullanılmıştır. Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin "Postyapısalcılık" anlayışı 1960'lar sonrası Kıta Avrupası felsefesinden etkilenmiştir. Bununla beraber, farklı iki yaklaşım olmalarına rağmen Postyapısalcılık ve Postmodernlik uluslararası ilişkilerde aynı anlamda kullanılmaktadır. Genel olarak, Postyapısalcılığa göre herhangi bir şey, ne olduğuyla değil, bir yapı içinde "ne olmadığıyla" anlamını bulurken, Postmodernlik 17 yüzyıl ve sonrasında, Kapitalizm, modern-bürokratik devlet, protestanlık gibi yeni olguların ekseninde oluşan ve özne-nesne karşıtlığına dayalı Kartezyen bilgi üretiminin eleştirisidir. Bu eleştiri bize nesne ile öznenin birbiriden bağımsız kurulamayacağını/olamayacağını göstermiştir.

Uluslararası İlişkiler disiplininde 1980'lerin sonundan bugüne etkisini göstermiş olan Postyapısalcılık, dünya politikasının sadece doğası ve işleyişini değil aynı zamanda egemenlik, dış politika, devlet, güvenlik gibi ana temalarının yeniden okunması-değerlendirilmesi gerektiğini savunan bir yaklaşım olmuştur. Postyapısalcı yaklaşımları Uluslararası İlişkiler disiplinine ilk olarak taşıyan Richard Ashley'in "Neorealizm'in Sefaleti" adlı makalesinin başlığından da anlaşılabileceği gibi, bu yaklaşım mevcut teorilerin ve muhtelif bilgi kaynaklarının uluslararası ilişkilerin doğası ve kapsamlı işleyişini yeterince yansıtmaktan uzak olduğunu göstermekte ve bu kaynakların disiplinin bizzat kurucu unsurları olduğunu savunmaktadır. Disiplinin hangi temel aktörleri ve konu başlıklarını tercih ettiği ve bu tercihleri hangi süreçlerle nasıl belirlediği temel sorunsallardandır. Burada söz konusu olan sadece bu teorilerin *ne* söyledikleri değil, söylemlerinin *nasıl* etkiler doğurduğudur. Başka bir ifadeyle, Postyapısalcı yaklaşımlar, diğer teorilerin ve bilgi üretim süreçlerinin hangi alternatif yaklaşım ve değerlendirme imkânlarını engellediği; temelci bir uluslararası ilişkiler anlayışını nasıl modern devletin ana söylemi haline getirdiğini bize gösterirler. Özellikle son yirmi yılda Uluslararası İlişkiler disiplininde sesini duyuran Postyapısalcı yaklaşımlar, Realizm gibi Pozitivizmin de kendi egemen bakış açısı altında yaydığı değer-

2 Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Küre, İstanbul, 2012, s. 106-111.

3 Bu konuda en açıklayıcı Türkçe metinlerden biri için bkz. Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış*, cilt 9, no. 2, s. 776-7

lendirmelerin uluslararası olayları anlamada ve tanıtmada doğru olarak kabul edilemeyeceğini ortaya koymuştur.[4] Bu çalışma, öncelikle Postmodernite / Postyapısalcılık yaklaşımının çerçevesini çizecek, daha sonra disiplinin dünya siyasetini yeniden-okuma adına kullandığı temel-eleştirel kavram ve yöntemleri (Uluslararası İlişkilerde karşılığını bulmuş yanlış bağlamlarından koparark) genel özellikleriyle sunacaktır. Çalışma konuyu iki örnek olay içinde tartışacak ve sonuç kısmında da Postyapısalcılığın sunduğu dünyanın neyi dışladığı, ne tür eksikler ve sorunlar taşıdığını göstermeye çalışacaktır.

Postmodernite ve postyapısalcılık

Postmodernite tarifi kolay olmayan bir durumdur. Kabaca tanımlamak gerekirse metin ve imaj gibi iletişim araçlarının (mesela medyada kullanılan tümcelerin veya fotoğrafların) içinde yaşadığımız gerçekliği hem yansıtan hem de inşa eden bir özelliğe sahip olduğunu ifade eder. Postyapısalcılık ise özellikle söylemin (mesela teorilerin) bilgi üretiminde, iletiminde veya dış gerçekliği yansıtmada saf-tarafsız bir rol oynamadığını ve ancak çeşitli iktidar biçimleriyle ve onlara eklemlenerek meşruiyet kazandığını dikkatimize sunar. Sahip olduğumuz bilgi kümelerinin üretilmesinde ve tabi olduğumuz iktidar ilişkilerinin ortaya çıkmasında kurucu rolleri olduğunu dikkatimize sunan bir yaklaşımdır. Postyapısalcılık için söylem, bir şahsın düşüncesini açıklarken veya maksadını anlatırken bilinçli olarak kullandığı edilgen bir araç değildir. Zira kullanılan tümceler, aracısı olduğu düşüncenin sadece sunumunda veya yansıtılmasında [tasvir/representation] değil, ilk elden

4 Bazı örnekler için bkz. Necati Polat, "Postyapısalcı Yaklaşımlar", Atila Eralp, *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim, İstanbul, 1996; E. Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark" Atila Eralp (der.), *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim, İstanbul, 1996; J. Der Derian ve M. Shapiro (der). *International/Intertexual Relations*, Lexington, Toronto, 1987; R. K. Asleyh ve R. B.J. Walker (der), "Speaking the Language of Exile", *International Studies Quarterly* (özel sayı, 1990); J. Der Derian, *On Diplomacy*, Blackwell, Cambrige, 1987; J. Der Derian, *Anti-Diplomacy*, Blackwell, Cambrige, 1992; Steve Smith, "The Self-Reflections of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", Ken Booth and Steve Smith (ed.) *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1995; Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1996; Michael Ignatieff, *Virtual War*, Chatto&Windus, Londra, 2000; David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1998; David Campbell, "Poststructuralism", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (ed.), *Theories of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2010; James Der Derian, "The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche, and Baudrillard", Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On Security*, Columbia University Press, New York, 1995; James Der Derian, "The art of War and the Construction of Peace: Toward a Virtual Theory of International Relations", Morten Kelstrup ve Michael C. Williams (ed.), *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, security and community*, Routledge, Londra, 2000; Michael J. Shapiro, *Violent Cartographies: Mapping Cultures of War*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997

üretilmesinde [gerçeklik/reality] de aktif ve kurucu rol oynarlar. Söylemler hem dünyayla ilgili bilgiyi, hem de aktörleri, şahsi kanaatlerini, amaçlarını ve edimlerini şekillendirir. Bu varsayımlardan hareketle, bilimsel/analitik dilin bir nesnel tümceler toplamı olarak ele alınamayacağını veya dünyayı olduğu gibi sunma iddiasının kabul edilemeyeceğini öne süren Postyapısalcılık, özellikle medya çağında gerçekle kurgusal olanın iç içe geçtiğini ve çeşitli görsel ve söylemsel sunum teknikleriyle gerçeğin yansıtılmaktan çok inşa edildiğini veya kurgulandığını belirtir. Bu yüzden belli kurumsal, toplumsal ve tarihsel şartların etkisinde ortaya çıkan söylemler, hem söyleyene hem de dinleyene objektif ve aynı anlamlar sunamazlar. Örnek vermek gerekirse, hastane ve tımarhaneyi doğuran toplumsal ve tarihsel şartların oluşumu psikiyatri bilimine ait söylemlerin oluşumundan bağımsız düşünülemez. Postyapısalcılık özellikle 'güvenilir bilgi' üretiminde Pozitivizmin kullandığı şu gibi varsayımları eleştirir: Keşfedilmeyi bekleyen 'objektif gerçeklik', özne-nesne ayrımı (veya araştıran-araştırılan ayrımı), deneye dayalı bilgi üretimi ve rasyonel akıl yürütme. Postyapısalcılık, Pozitivizmin bütün bu varsayımlarının 'ilerleme' adı altında bilgi üretimini tek tipleştirdiğini ve çeşitliliği susturmakla kalmayıp onları gayrimeşrulaştırdığını iddia eder. Pozitivizmin 'deneysel ve rasyonel açıdan filtre edilmiş bilgi' fikrinin yanıltıcı olduğunu iddia eden Postyapısalcılık, farklı bilgi kaynakları arasında üstünlük sıralaması yapmamızı sağlayacak, toplumsal koşulları aşan ve her zamanda ve zeminde geçerli sayılabilecek ölçütler bulunmadığını belirtir. Bu nedenle, üretilen bilgilerin objektif değil, sosyal ve tarihsel açıdan özgün şartlar altında üretilmiş olduğunu hatırlatır. Örneğin, devlet egemenliği ile ilgili bilgi ve bulgularımız her dönem ve durumda aynılık arz eden bilgi kümelerine bağlı gelişmez, bilakis 'insani müdahale' adı altında uluslararası toplumun değişen şartlara bağlı olarak kabul edilemez bulunan pratikleri daha kabul edilebilir bulduğu düşünülebilir. Bunun yanında, bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye de dikkatlerimizi çeken Postyapısalcılık, buradan, siyasi otoritelerin 'güvenilir bilgi' üretimi adına farklı talepleri ve yaklaşımları susturarak bir toplumun ihtiyaçlarının, problemlerinin ve çıkarlarının belirlenmesinde karar verme tekelini ellerinde bulundurmalarını anlarlar.

Postyapısalcı yaklaşım, uluslararası siyaseti modern-devletçi gelenekten beslenerek 'okuyan' anlayışın eleştirisini yapmakla işe başlar. Modern ana akım devlet felsefesi, 'dışarı/yabancı' ile 'içeri/yerli' farklılığının bir devlet için tehdit ve korku unsurları haline getirilmesi ve bu tehdidin iktidar üretici gücü üzerine kurulmuştur. Bu geleneksel anlayışta dünya da iki farklı bölgeye bölünmüştür: Milli olan ve uluslararası olan. İçeride kalan yani sınırları bilinen topluluk/millet ilerlemeyi, akılcılığı veya en azından düzeni temsil ederken, dışarıda bırakılan topluluklar/milletler ise potansiyel bir tehdit kü-

mesidirler ve kaba kuvveti, düzensizliği ima ederler. Bu ortamda belli devletleri/aktörleri sürekli düşman olarak kuran devletler aslında kendi oluşumlarını da güvence altına almış olurlar. Bu modernist bakış, coğrafi mekânı da objektif bir biçimde bilinebilecek, yani içinde yaşayanlardan bağımsız olarak kendi anlamını kendi kendine sorunsuz bir biçimde 'dışarıya' sunabilecek bir obje olarak görür. Geleneksel uluslararası ilişkilerde coğrafyanın toplumların kaderini belirlediği savının aksine, Postyapısalcı yaklaşımda bir toplumun yaşadığı coğrafi mekânı anlamlandırırken kendi görsel-söylemsel ve siyasal ortamının dinamikleriyle hareket etmek durumundadır.

Modern Uluslararası İlişkiler çatışmadan işbirliğine birçok tema ve gelişmenin genelde belli bir formunu uluslararası ilişkilerin gündemine almıştır ki bu, devletlerarası şablondur. Bunun elbette teorik ve kurumsal nedenleri vardır. Teorik olarak, (karşı yönde ortaya çıkan bütün işaretlere rağmen) devleti temel aktör olarak kabul etmekte ısrarlıdır. Dolayısıyla devletin temel alındığı bütün olaylarda farklı aktörlerin sosyal, politik, ekonomik, kültürel ve insani durumu ikincildir, parazittir. Bu görüşün ima ettiği şeyse, diğer tüm aktörlerin refahı ve güvenliğinin devletin refah ve güvenliğine bağlı olduğu kabulüdür, yani devlet olmadan birey veya topluluk gelişimi yoktur ve devletin güvende olması medeni ve beşeri hayatın imkânıdır. Yine mesela, modern-milli devleti dışarıdan ve askerî yolla tehdit eden güçler dengesizliğine bağlı olarak ortaya çıkan devletlerarası savaş dışındaki şiddetin hiçbir formu dikkate değer bir araştırma konusu olarak ele alınmaz. Ayrıca Uluslararası İlişkiler, genelde pozitivist bir bilgi disiplini olageldiğinden, matematiksel modelleme yoluyla var olduğu varsayılan egoist resmi karar vericilerin kâr maksimizasyonu hedefleyen rasyonel davranışlarına odaklanmıştır. Gözlemlenebilir bir sebep sonuç ilişkisini (açıkça) kuran, genelde tümevarımla ortaya çıkan genellemelerden beslenen teorik yaklaşımlar (Realizmin ve Liberalizmin çeşitli varyasyonları) disiplin içinde hâkimdirler.

Yukarıda anlatılan özelliklerinin ışığında Postyapısalcılığa göre Soğuk Savaş, dış politika, dost-düşman ülke, savaş veya barış gibi sıkça kullandığımız kavramlar her zaman ve zemine uygun ve herkes için geçerli, bağımsız anlamlar taşıyamaz. Uluslararası İlişkiler'de sıkça rastladığımız 'ulusal çıkar', 'dış politika' veya 'güvenlik' gibi kavramların bilgisi çoğunlukla teknik-bilimsel yani yukarıda bahsettiğimiz türden 'doğru bilgi' seviyesinde ve sadece belli kurumlar tarafından üretilebildiği için siyasi ve kurumsal çıkar hesaplarının da etkisinde şekillenirler. Örneğin, "Savaş Korelasyonları" projesi istatistiksel analiz yöntemiyle yaklaşık son 200 yıl içinde vuku bulan savaşların bilimsel incelemesini yaparak nedensellik ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.[5]

5 Bu konuda Koç Üniversitesi Öğretim Üyesi Reşat Bayer'in "Savaş Korelasyonları" çerçevesinde oluşturduğu "Diplomatik Değişim" veritabanı da farklı bir örnek olarak düşünülebilir.

Postyapısalcılık, Realizmin teorikleştirdiği anarşik (yani üst otoritesiz), düzensiz, belirsiz ve kaotik bir dış (uluslararası) yapının karşısına düzenli, güvenli, hukuk ve adaletin gözetildiği bir (iç) siyasi yapının konulması fikrine itiraz eder. Bu türden bir sunumun yani başka bir deyişle 'tehlikeli dışarı' ile 'güvenli içeri' ikileminin kurgusal olduğunu ve bu kurgunun devletin ortaya çıkmasında, toplumun gözünde meşruiyetini ve hayatını sürdürmesinde öneminin büyük olduğunu temellendirir. Bu yüzden Postyapısalcılığa göre devletler kimliklerini sürekli düşman aramak durumunda kalarak inşa ederler. Halkı istikrarsız kimliklere sahip bir devlet, içteki istikrarsızlığın ve düzensizliğin önünü almak için dış politikasını sıklıkla 'dışarıdaki düşman devletlerin' veya 'dış tehditlerin' varlığına dayandırır. Zira bu 'dış tehditler' ve düşmanlar içeride bir 'ortak biz'in inşasında temel girdi ve gereçlerdendir.

Postyapısalcılığın yukarıda saydığımız saptamaları yaparken kullandığı bazı temalar şunlardır: Bilgi-iktidar, söylem, soy-bilim (*genealogy*), egemenlik, dış politika, yapısöküm ve çift okuma. Bu ve benzeri çalışmalar, metinlerin önceden belirlenmiş aracısız veya düz anlamların iletildiği saf-yazılar olarak okunamayacağını; bunun yerine metinlerin anlamını sadece diğer metinlere, kavramlara ve nesnelere referansla kurabileceğini ve en son olarak da metinlerin hiyerarşiler ve sınırlar kurarak 'öteki'nin yani kendinden olmayanın susturulduğunu göstermeye çalışırlar.

Bilgi-iktidar

Sağduyu bize bilginin, gerçek anlamda bilgiyse, bir başka deyişle doğru yöntemlerle elde edilmişse (a) tarafsız olduğunu, bu yüzden herhangi bir partizanlığın aracı olamayacağını, dahası, (b) zaman ve mekâna bağlı kalmaksızın geçerli, bu anlamda evrensel olduğunu söyler. Buna göre, iktidarla bir "ahbap-çavuş" ilişkisi içinde olmak bir yana (c), bilgi iktidara karşı direncin bir aracıdır. Oysa Postyapısalcılar, bilgi ve iktidar ilişkisini birbirini etkileyen ve destekleyen kavramlar olarak görmektedir. Foucault'a göre 'bilgi ve iktidar doğrudan birbirini ima etmektedir' ve bilgi içermeyen bir iktidar ilişkisinden bahsedilemez.[6] İktidarı, egemenlik ve onu elinde bulunduranlar ile ona sahip olmayanlar veya ona katlanmak zorunda olanlar arasında bir güç biçimi olarak düşünmek yanıltıcı olur. İktidar, yeri belirlenemeyen, bir zenginlik veya bir meta-mal gibi sahiplenilebilir olmayan, dolaşımda kalan ve aktörler ve süreçler arası işleyen bir güç ilişkisi olarak çözümlenmelidir.[7] Bu açıdan bakıldığında söz konusu olan şey, bireyin iktidarın (karşısında-yanında) neresinde durduğunun analizi değil, onun nasıl hem etme-

6 Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 27.

7 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge, Ankara, 2013.

ni hem de aracısı olduğunun analizidir ve iktidarın kendisini oluşturan bireyler aracılığıyla nasıl yayıldığının düşünülmesidir.[8]

Foucault'a göre iktidarın üç temel özelliği bulunmaktadır. İktidar üretken bir yapıdır, toplumsal düzenin tamamına sirayet eden geniş bir yetki alanı oluşturmaktadır ve belirleyici bir konuma sahiptir.[9] Bu bağlamda iktidarlar kendilerine meşruluk ve aynı zamanda işlevsellik kazandırdığı için bilgiyle alış-veriş içinde olmak durumundadır. Bilgi-iktidar ilişkisinde iktidarların bilginin dolaşımını yönetme ve diğer bilgi kaynaklarını marjinalleştirme becerisi de önemlidir. Tarih boyunca iktidarlar sınırlı kişiler tarafından erişim imkânı olan bilgiler üzerinden iktidar inşa etmişlerdir. Günümüzde bilgiye ulaşma yönünde önemli gelişmelerin yaşandığı bir gerçektir. Bu gerçeklikten hareketle bilgi-iktidar ilişkisinde gizlenen bilginin de erişilebilir hale geldiği söylenebilir. Bilgi-iktidar ilişkisindeki bu dönüşümün en önemli nedeni hiç şüphesiz bilişim ve iletişim imkânlarındaki gelişmedir. Bilişim alanındaki küreselleşme zaman ve mekân kavramlarını yeniden kurgulama ve kontrol-denetim gibi sınırlandırma girişimlerini daraltma potansiyeli taşımakla birlikte; bu dönüşümler yeni iktidarın biçimlerine de yol açabilmektedir.[10]

Foucault'a göre, bilginin kullanılmasının iktidar gücünün oluşumunda stratejik etkisinden dolayı iktidar kavramı ile bilgi iç içedir. Bu yaklaşıma göre iktidardan bilgiye, bilgiden de iktidara ulaşmak mümkündür. Bilgi-iktidar ilişkisinde üretilen geçerli ve sürekli bilgi iktidarın sürekliliğine ve geçerliliğine önemli katkı sunmaktadır. Bu bağlamda Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisindeki bilgi iktidar tarafından üretilen bir araçtır.[11] Bilgi ile iktidar arasındaki bu döngüsel ilişki bilginin iktidar pratiklerinden ayrı düşünülemeyeceğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda bilginin evrenselliği ilkesinin de devlet ve aktörler tarafından uluslararası sistemde sıkça kullanılan bir argüman olduğu görülmektedir. Devletler ve aktörler uluslararası sistemde başat güç olma ya da hegemonyalarını inşa etme süreçlerinde ve söylemlerinde evrenselciliğe; daha doğrusu, bilginin evrensel olma ilkesine vurgu yapmaktadırlar. Devletlerin dış politikalar yoluyla uluslararası alanda hegemonya inşa etmede, iç politikada ise yönettikleri topluma kararlarını uygulatabilme konusunda, modern bilim en temel yönetim-meşrulaştırma araçlarından biri olagelmiştir.[12]

---

8 Vedat Çelebi, "Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, cilt 5, no. 1, 2013, s. 514.

9 http://www.felsefe.gen.tr/Post_yapisalcilik_nedir.asp, Yararlanılan Kaynak, A. Baki Güçlü vd., *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, 2008.

10 Ali Balcı, "Bilgi-İktidar İlişkisinin Dönüşümü", http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/bilgiiktidar.pdf (27.08.2013).

11 Çelebi, "Michel Foucault'da Bilgi", s. 521.

12 Mehmet Karakaş, "İktidar İlişkileri Açısından Bilim ve Sosyoloji", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt IV, sayı 1, 2002, s. 159-160.

Söylem

Postyapısalcı yaklaşıma göre söylem "belli bir zaman diliminde geçerli olan, kendisine yönelik ciddi itirazların geliştirilmediği ve farklı bir dile getirme olarak ortaya çıkan söylemlerin marjinal konuma itildiği bir işleyiştir" [13] Bu işleyiş bilgi-iktidar üzerinden de düşünülebilir: Söylem, herhangi bir özgül (*specific*) dönemde bilgi ile iktidar arasındaki alışverişin ürettiği "partizan" bilgidir. Bilgi, kaçınılmaz olarak bir söylem (özgül bilgi-iktidar ilişkisi) üzerinden oluşur. Postyapısalcı yaklaşıma göre *sosyal gerçeklik*, söylemin pratikteki yansımaları ile birlikte inşa edilmektedir. Postyapısalcı analizde yorumlama aracılığıyla farklı sosyal gerçekliklerin inşası araştırılabilir. Uluslararası siyasette hiyerarşik ve dışlayıcı iktidar ilişki ve pratiklerin ne şekilde inşa edildiklerinin, hangi söylemsel araçlarla ve nasıl egemen konuma yükseldiklerinin ve alternatiflerinin ne olabileceğinin incelenmesi gerekir.[14] Burada amaç sadece dilsel analiz değil, aynı zamanda alternatif veya hiç olmazsa daha az dışlayıcı söylemsel bilgi üretiminin ve siyaset pratiklerinin imkânını araştırmaktır. Kimlik bir sosyal yapıdır ancak burada söz konusu olan söylemsel bir yapı üzerinde inşa olan bir olgudur. Söylem yoluyla "doğallaştırılan ve dışlayıcı etkileri bulunan bazı kimlik yapılarının esasen söylemsel inşasının ortaya konulması, farklılıklara açık daha kapsayıcı kimlik yapılarının inşasının önünü açmaktadır" [15]

Söylem, tıpkı bilgi-iktidar ilişkisinde olduğu gibi iktidar kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Söylemler üretildikleri toplum ya da aktörler tarafından bilgi-iktidar ilişkisine dâhil olurlar. Foucault, söylemlerin ve söylemsel oluşumların toplum üzerinde iktidarın oluşmasında ve bu iktidarın kullanılmasında önemli bir araç olduğunu düşünmektedir.[16] Postyapısalcı yaklaşıma göre sosyal ve siyasal gerçeklikler dil ve söylemlerle doğrudan bağlantılıdır. Sosyal ve siyasal gelişmeler söylemlerin eylemlere dönüşmesi ile birlikte kurgulanır. Bu bağlamda uluslararası siyasette sosyal ve siyasal gelişmeleri analiz edebilmek için, gelişmelerin dayandırıldığı söylemsel dinamiklerin ve kurgulanma şeklinin ortaya çıkartılması gerekmektedir. Böylelikle alternatif söylemler ve pratikler oluşturulabilir. Örneğin kimlik, yapı, sistem gibi kavramların söylemsel olarak ne şekilde inşa edildiğinin ortaya çıkarılma-

13 Ali Balcı, *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi*, Kadim Yayınları, Ankara, 2011, s. 13.

14 Michel Foucault, "The Order of Discourse', der. Michael J. Shapiro, *Language and Politics*, NYU Press, New York 1984, s. 108-138.

15 Senem Aydın Düzgit, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 8, no. 29, 2011, s. 50.

16 İbrahim Keskin, "Sosyolojik Teoriler Bağlamında Yapısalcı Analizin İmkânı ve Sınırlılıkları", *Beytulhikme*, sayı 2, 2011, s. 62-87.

sı söz konusu kavramların anlamlarının kapsamının genişletilmesi ya da alternatiflerinin oluşmasında önemli bir faktördür.[17]

Soybilim

Soybilim, olaylara göre aşkın bir konumu bulunan ve tarih içinde kendi "bomboş kimliği ile koşturan" bir özne anlayışı yerine; bilgilerin, söylemlerin ve nesne alanlarının nasıl kurulduğunu açıklayabilecek bir tarih incelemesidir. Herhangi bir söylemi somut iktidar ilişkileri içinde tanımlayarak aktaran bir tür "tarih" çalışmasına soybilim denmektedir. Bir başka ifadeyle, soybilim, kaçınılmaz olarak bilginin arkasında bulunan ama "nesnel" sayılabilmek için kendini sürekli gizleyen iktidarı gözler önüne serer. Postyapısalcılık yaklaşımının temel kavramlarından biri olan soybilim, bilgi ve iktidar ilişkisinin önemini ortaya çıkaran bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre tek bir doğru ve lineer ilerleyen bir tarih algısı yerine; aynı anda var olan, farklı tarihsel anlamların incelemesi yapılmalıdır. Bu yaklaşım bilgi-iktidar ilişkisi yönüyle de önemlidir. Başka bir ifadeyle, Postyapısalcılık "herhangi bir siyasi olayın temsili üzerinde, her zaman alternatif yorumlama çerçevelerinin mücadelesine tanık olunacağının altını çizmektedir" [18] Foucault'a göre soybilimin en temel hedefi "kimliğin sistematik bir tarzda çözülmesi" olarak ortaya çıkar.[19] Postyapısalcıların bilimsel metot olarak tercih ettikleri yaklaşımlar, Foucault'nun da yoğunlaştığı soybilimsel yaklaşımlardır. Yine benzer bir şekilde, arkeoloji metodu, bilginin matrisini ortaya çıkarmanın yanında bilgi üretiminde genelde farkında olunmadan tercih edilen, tekrarlanan pratikleri ve anlam katmanlarını ortaya çıkarmaya yarayan derinlerdeki 'iç yasaları' ifşa etmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde, tarafsız veya bağımsız bilgi objeleri olmaktan çok, iktidarın bireyi yönetme kapasitesini artıran bilgi biçimleri olarak sosyoloji, psikoloji, istatistik gibi bilim dalları iktidar ilişkilerini göz önünde bulundurmayı amaçlar.[20] Postyapısalcılara göre bir olayın ya da gelişmenin özünü ortaya çıkarmaktan daha önemli olan, söz konusu olay ya da gelişmeyi biçimlendiren ve oluşumu etkileyen faktörlerin açığa çıkartılmasıdır.[21]

Soybilim yöntemi, karşı tarih yazımı ile ilgilenmektedir. "Soybilim perspektifinden bakıldığında tarih, gerçeğin ve anlamın tedrici bir şekilde belirlenmesine tanıklık etmemektedir".[22] Bu bağlamda tarih, bilgi-iktidar perspektifinde

17 Düzgit, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım", s. 50.

18 Richard Devetak, "Postyapısalcılık', Scott Burchill ve diğ. (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev., Ali Aslan ve Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İstanbul, s. 246-249.

19 *A.g.e.*, s. 249.

20 Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, Bilgi, İstanbul, 2011.

21 Devetak, "Postyapısalcılık", s. 250.

22 A.g.m., s. 246.

art arda süregelen bir sistematik içerisinde ele alınmaktadır. Soybilimciden bu süreç içerisinde açık ya da gizli tüm etmenleri bulup ifşa etmesi ve tarihin gerçek yüzünü göstermesi beklenir. Bu yönüyle tek bir tarihin olmadığı, senkronize bir şekilde farklı tarihlerin aynı zaman diliminde bulunduğu söylenebilir.[23]

Yapısöküm ve çifte okuma

Yapısöküm sağlam ve değişmez olarak görülen metin, teori, söylem, yapı, tasavvur, topluluk, kurum ya da herhangi bir şeyin, hem inşa hem de yıkımı ile ilgilidir. Bunu kavram ve karşıtlıkların etkilerini ve zararlarını göstererek, karşıt kavramların aralarındaki parazitsel ilişkiyi açığa çıkararak ve yıkarak yapmaktadır.[24] Postyapısalcılara göre iki kavram arasındaki açık karşıtlık (*binary oppositions*) ne açıktır ne de bir karşıtlık içerir. Hatta karşıtlık ilişkisi içinde olduğu varsayılan kavramlar birbirine içkindir ("her şey zıddıyla kaimdir"). Örneğin İdealizm düşüncesinin ortaya attığı uluslararası sistemin düzenlenebilir ya da sistemi düzenleyecek ve dengeleyecek bir uluslararası örgüt fikri Realizm tarafından reddedilmektedir. "Anarşik" bir uluslararası sistemi anlamlandırabilmenin yolu onu zıddıyla; yani çok-katmanlı, yönetim kanallarının aynı anda bulunduğu *hiyerarşik* bir devlet içi siyasal sistem analojisiyle düşünmek gerekir. Her bir terim kendi içinde örtülü bir farklılığı barındırırken, yine aynı zamanda saf, birebir kendisi, tamamlanmış ya da diğerinden tamamıyla ayrışmış değildir. Yapısöküm bir taraftan kavramların nasıl meydana geldiğini ve aralarındaki bütünlüğü ortaya koyarken, diğer taraftan da kavramlar arasındaki istikrarsızlığı göstererek bu ilişkiyi yıkmaktadır.[25]

Derrida, istikrarın sağlanması ile istikrarsızlık arasındaki ilişkiyi 'çifte okumak' yaklaşımıyla ortaya koyar. Buna göre ilk okuma metne hâkim yorumun t*ekrar edilmesi*dir. Burada temel metin aslına sadık kalınarak anlatılırken, amaç metnin iç bütünlüğünü ortaya koymaktır. İkinci okuma ise *ezber bozan* okumadır. Ezber bozan okuma metnin, söylemin ya da kurumun bünyesindeki iç çelişkileri ve bu çelişkilerin üstünün nasıl örtüldüğünü kendilerindeki istikrarsızlığı ve kriz unsurlarını ortaya çıkartarak göstermektedir. Yapısöküm tarzı olarak çifte okumanın amacı hikâyenin sonunda tek ve nihai bir okumanın olmadığını; meselenin hikâye oluşturulurken iç bütünlük uğruna yapılan çelişkilerin nasıl örtüldüğünü ortaya çıkarmaktır.[26] Postyapısalcı-

23 A.g.m.

24 Yapısöküm ve Derrida'nın dil üzerine yaptığı bazı teorik tartışmalar için bkz. Jacques Derrida, *Gramatoloji*, Bilgesu, Ankara, 2011, 1. Bölüm.

25 Devetak, "Postyapısalcılık", s. 253-4.

26 A.g.m., s. 254-5; Derrida'nın karmaşık anlatımını kolaylaştıran bir inceleme için bkz. Peggy Kamuff, *A Derrida Reader*, Columbia University Press, New York, 1991, s. 6-143.

lık teorisinde metinsellik kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır. Postyapısalcı teorisyenler yapısöküm (*deconstruction*) ve çifte okuma (*double reading*) stratejisini kullanarak ardındaki iktidar ilişkilerini ustalıkla gizleyen herhangi bir metni hallaç pamuğu gibi atmaya, ifşa etmeye çalışmaktadırlar. Bu stratejiler bağlamında Derrida metin kavramının edebi ya da düşünsel anlamda salt kitap ya da suret olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır.[27] Derrida'ya göre metin kavramı dünyayı, gerçekliği ve tarihi dışlayan bir kavram değildir. Derrida metni "dünyanın gerçek tarihi" olarak formüle etmektedir.[28]

Postyapısalcı yaklaşıma göre metin, içinde yer alan terimler arasında bir hiyerarşi üretmektedir. Terimlerin bir kısmı diğerinden üstün tutulmaktadır. Derrida'nın yapısöküm olarak kavramsallaştırdığı strateji metin içinde oluşan hiyerarşiyi yıkma sürecidir.[29] Kavramların ya da terimlerin birbirine üstün olması, üstün olanın diğerine bağımlı olması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla bir kavramın diğerine üstün olarak kabul edilmesi o kavramın diğer kavramla olan bağımlılık ilişkisini reddetmesiyle gerçekleşir.[30] Daha önce de ifade edildiği gibi "[h]er şey zıtlı ile, zıttı yüzünden, vardır. 'İkili karşıtlıklar', bize bu şeyleri görme yolunu sunarlar. Doğru ile yanlış, merkez ile çevre, anlam ile anlamsızlık, özne ile nesne, içsel ile dışsal, görünüş ile öz veya kendi ile öteki, kendi başlarına değil birlikte değerlendirildiklerinde bir anlam ifade ederler".[31] Örneğin egemenlik, anarşi ve güvenlik arasında bağımlı bir ilişki vardır.[32] Bu bağımlılık ilişkisinde üstün durumda kabul edilen kavrama (egemenlik) bir varoluş atfedilirken, diğer kavram (anarşi) eksik olarak algılanır.[33] Yapısökümün yanında diğer bir strateji olan 'çifte okuma' ise herhangi bir sosyal olayın meydana geliş tarzını anlamak ve iç bütünlüğündeki çelişkileri ortaya koymak için kullanılır. İlk okuma ile metnin hâkim fikri anlaşılır. İkinci okuma ise metin içindeki iç çelişkileri ortaya çıkarmaya çalışır ve bütünlüğü bozan mitleri dışarı vurur.[34] Bu bağlamda, Derrida bu yolla metin içindeki yapıyı söküme uğratır ve metin içindeki hâkim düşüncenin geçersiz olduğunu ifşa edene kadar okumayı sürdürür.[35]

27 Devetak, "Postyapısalcılık", s. 251-3.

28 Jacques Derrida, *Limited Inc*, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 1988.

29 Kemal İnat ve Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Demokrasi Platformu*, cilt 1, no. 4, 2005, s. 277.

30 Devetak, "Postyapısalcılık', s. 253.

31 Hakan Övünç Ongur, "Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Kuram Yapımı ve 11 Eylül 2001 Olayları', *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 9, no. 17, 2010, s. 142.

32 Ali Balcı, "Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi', *Uluslararası İlişkiler*, cilt 7, no. 28, 2011, s. 6.

33 Devetak, "Postyapısalcılık", s. 253.

34 A.g.m., s. 254-5.

35 Hilmi Uçan, "Modernizm/Postmodernizm ve J. Derrida'nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi', *Turkish Studies*, çilt 4, no. 8, 2009, s. 2301.

Bu bağlamda yapısöküm ve çifte okuma metnin içinde kurgulanan bağlantı ve retoriği iç çelişkileri ile birlikte ortaya koyar.

Uluslararası ilişkilerde ilk ve en önemli yapısöküm denemelerinden biri Richard Ashley'nin anarşi problemine yönelik çifte okumasıdır. Ashley incelemesinde güç siyasetinin merkezi bir otorite olmaması durumundan üretilmesini sorunsallaştırmaktadır. Ashley ilk okumasında anarşi probleminin verili halini kabul ederek problemin temel unsurlarını bir araya getirmektedir; fakat burada kuşatıcı bir üst otoritenin olmamasından bahsetmekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası sistemde kendi çıkarları, gücü, kaynakları ve toprağı olduğu halde kendi kurallarını sistemin tümüne dayatamayan birden fazla devletin olduğunu da belirtir. İkinci okumasındaki ilk hedefi ise; egemenliğin düzen sunan bir idealken, anarşinin egemenliğin olmaması durumu olarak sunulmasındaki egemenlik ile anarşi karşıtlığıdır. Ashley anarşi probleminin devamını ve egemenlik ile anarşi arasındaki karşıtlığı içinde kimlik, homojenlik, düzenlilik ve ilerlemenin hâkim olduğu sınırları net egemen bir merkezi birimin varlığına; dışında ise farklılık, heterojenlik, düzensizlik ve tehdit, değişmezlik ve kendini tekrarın hâkim olduğu anarşik bir ortamın var olduğu kabulüne bağlamaktadır. Ashley, egemen iç alanı istikrarlı modern bir toplumun meşru temeli gösterirken; egemenliğin dışındaki alanı tehlikeli ve anarşik göstermesini 'çifte dışlama' olarak adlandırmaktadır.[36]

Yapısöküm ve çifte okuma teknikleri uluslararası alanda yaşanan her olayın kendi içinde karşılaştırmalı ve eleştirel şekilde yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, 11 Eylül saldırılarının nasıl bir terör eylemi olduğu, ne tür bir uluslararası suç olarak değerlendirilmesi gerektiği, El-Kaide örgütünün hangi eylemi nasıl yaptığı vb. araştırma başlıklarıyla yetinilmemelidir. Postyapısalcı yaklaşımı kullanarak bu eylemin daha önce meşru kabul edilmeyen hangi ulusal ve uluslararası iktidar pratiklerini meşru ve mümkün kıldığını da araştırmak gerekir. Yine benzer şekilde bu eylemi salt saldırı yönü ile değil, El-Kaide'nin ortaya çıkış hikâyesi ve ABD'nin uluslararası iktidarını tahkim etme eğilimleri ile birlikte anlamak gerekir. Bu bağlamda yapısökümü başvurarak 11 Eylül'ün nominal olarak nasıl kurulduğunu, içerdiği ikili ve saklı anlamlarını, nasıl adlandırıldığını inceleyerek farklı bir açıdan anlamak mümkündür.[37]

---

36 Richard K. Ashley, "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique" *Millennium*, cilt 17, no. 2, 1988, s. 227-262.

37 Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 106.

Egemenlik ve devlet söylemi

Klasik siyaset teorisinde egemenlik genel olarak bir devletin sahip olduğu ülke toprakları üzerinde siyaseten yönetim tekeli hakkına sahip olması şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca egemenlik kavramını içsel ve dışsal olarak ikiye ayırmak mümkündür. İçsel egemenlik bir devletin kendi sınırları içerisinde ve herkes üzerinde iktidar yetkisinin olmasıdır. Dışsal egemenlik ise devletin iktidar ve yönetim yetkisi üzerinde hiçbir nüfuz ya da kısıtlamayı tanımamasıdır.[38] Devlet kavramı ise hukuksal anlamda bir yapıyı tanımlamaktadır. Bu bağlamda devlet "sınırları belirlenmiş bir ülke toprağı üzerinde yaşayan halkın, belli bir hükümetle yönetildiği, hukuksal bakımdan egemen olan bir örgütlenme" olarak tanımlanabilir.[39]

Uluslararası ilişkiler teorisinde geleneksel ve yenilikçi teoriler, egemenliği devletin kendi kendine karar verme hakkı ile kanun yapma, uygulama ve güç kullanma yetkisi olarak tanımlamıştır. Egemenlik ve devlete ilişkin farklı tanımlamalarda vurgulanan ana tema, devletin içsel alan içerisindeki otoritesini dışarısı ile paylaşmamasıdır. Bu bağlamda egemenlik kavramının iç/dış ayrımının arka planındaki en önemli mitlerinden biri olduğu söylenebilir.[40] Egemenlik bir yönüyle için dışa karşı korunmasıdır. Uluslararası sistemin iç dinamikleri etkilemesine karşı gösterilen bir direnç olarak da ifade edilebilir. Burada Postyapısalcıların dikkat çektiği nokta, egemenliğin öneminin sadece sürekli ihlal edilen bir prensip veya 'organize ikiyüzlülük' olduğu değil,[41] onun getirdiği iç-dış ayrımının aynı zamanda iç siyasetin ve devletin kurucu unsurlarından biri olmasında yatar.[42]

Postyapısalcılık realist teorisyenlerin devlet merkezli uluslararası sistem yaklaşımına eleştirel bir bakış açısı geliştirerek "dünya siyasetinde temel özne olan devletin tarihî olarak inşası ve yeniden inşası meselesine" odaklanmaktadır.[43] Devlet uluslararası sistemin önemli öznelerinden biri olabilir; ancak bu rolü paylaşılmaz olarak tek başına sahiplenmesi tartışılmaktadır.[44]

---

38 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Faruk Sönmezoğlu (der.), 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2010, s. 247.

39 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 9. baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s. 38.

40 Ali Balcı, "'Dış Politika' Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 7, sayı 28, 2011, s. 11-12.

41 Stephen D Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, New York 1999.

42 R. B. J. Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

43 Devetak, "Postyapısalcılık", s. 257.

44 A.g.m., s. 273.

Dış politika

Klasik dış politika kavramı, devletlerin uluslararası alanda yaşanan gelişmeler karşısında takındıkları tutum ve pozisyon olarak tanımlanmaktadır. Dış politika kavramı hem iç siyasetin hem de uluslararası politikanın dinamiklerinden beslenir.[45] Hâkim anlayışa göre modern devletin dış politikası dışa karşı içerinin çıkarını muhafaza etmeyi hedeflemektedir.[46] Postyapısalcılığa göre dış politikayı devletlerin diğer davranışlarından ayırmak için iç ve dış benzeri fiziksel kavramlaştırmalar kullanılabilir. Ancak bu ayrım dış politikanın farklı boyutlarını ortaya çıkarabilme bağlamında yanıltıcı bir tanımlama olacaktır. Kavram aynı zamanda modernite ile yakın ilişkilidir. Bu ilişki sınır ve egemenlik kavramlarının modern dönemle birlikte olgunlaşmaya başlamasından kaynaklanmaktadır.[47] Kavramın İngilizce karşılığı olan *foreign policy* ifadesinde *policy*-politika ile eşleştirilebilirken, *foreign* ifadesini dış kavramı ile eşleştirmek pek kolay değildir. Bunun nedeni ise Türkçe'deki dış kavramı iç'in zıddı olarak kullanırken, İngilizce'deki *foreign* kelimesinin içinde barındırdığı kimliksel, fiziksel ve davranışsal anlamları karşılama konusunda yetersiz kalmasıdır. Dış politika kavramında kullanılan dış ifadesi politikanın sıfatıdır. Dolayısıyla dış kavramının barındırdığı anlamlar da dış politika kavramını doğrudan etkiler.[48]

Öte yandan modernite ile Postmodernite arasında dış politika kavramı algılanmasında bir ayrım bulunduğunu da unutmamak gerekir. Modernite dış politikayı egemen bir devletin bilinçli ve diğer politikalardan farklı uyguladığı bir mantığın sonucu elde ettiği pratik olarak anlarken, Postyapısalcılık onu diğer politikalardan ayrı olsa da ancak diğer pratiklerle birlikte anlam kazanan bir politik pratik olarak görmektedir. Balcı'nın ifadesiyle dış politika "kimlik ve fark kategorilerinin tikel bir çözümü ve etnisite, ırk, sınıf, cinsiyet ya da coğrafi mekânların farklı taraflarında konumlandırılan ben ve öteki arasında meydana gelen çatışmalara yönelik uygulamalar olarak devletten ayrılır [ve] Dış Politika'nın işlerlik kazandığı söylemsel düzeneği ya da geleneksel yorum matriksini üretir" [49]

Geleneksel dış politika teorisyenleri devlet-merkezci bir yaklaşımla dış politikayı siyasi, ekonomik ve askerî tehditlere karşı devletin bir tepkisi ya

45 Ramazan Gözen, "Dış Politika Nedir?", İdris Bal (ed.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel, Ankara, 2004, s. 3-4.

46 Ali Balcı, "Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika', *Uluslararası İlişkiler*, 2007, cilt 4, no. 15, s. 68.

47 Walker, *Inside/Outside*, s. 125-130.

48 Kemal İnat ve Ali Balcı, "Dış Politika: "Geleneksel'den Postmodern'e Teorik Perspektifler', Zeynep Dağı (der.), *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, Alfa, İstanbul, 2007, s. 212-213.

49 Balcı, "Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika", s. 72.

da içsel hazırlığının dışa vurumu olarak yorumladılar. Ancak günümüz uluslararası ilişkiler koşulları dış politikanın geleneksel tanımlaması/sınırlandırmasının önüne geçmek ve yeni dönem uluslararası siyasetin dış politikadaki yansımalarını ortaya çıkarmak adına bir fırsat sunmaktadır.[50] Örneğin uluslararası ilişkilerde hiyerarşi kavramı uluslararası sistemin açıklanmasında önemli bir yer tutmuştur. Klasik realist görüşe sahip teorisyenler, uluslararası alanda büyük/başat güçlerin (*great powers*) ayrıcalıklı bir yere sahip olma hakkının olduklarını savunmaktadırlar. Benzer şekilde Neorealistler de uluslararası sistemi anarşik olarak tanımlasalar da, devletleri –farklı oranda güçlere sahip olmalarından dolayı– hiyerarşik olarak birbiriyle ilişkili görmektedirler.[51]

Postyapısalcı düşünceye göre kavramsal olarak dış politika aslında daha çok içe dönük bir eylemdir. Başka bir ifadeyle, Postyapısalcı dış politikanın "dış" tanımlaması yapaydır. Dış politika pratiği salt aktör, devlet ya da söylem temelli girdileri dikkate alan bir kavram olmaktan çıkartılarak, dış politika konularına ilişkin analiz, yorum, akademik yayın vb. verilerle birlikte ele alınarak anlaşılır hale gelmektedir.[52] Postyapısalcı bakış açısından dış politikadaki girdi çeşitlenmesine örnek olarak söylemler, metinler ve hatta sinema temsilleri örnek olarak gösterilebilir.[53]

Örneğin Ahmet Davutoğlu'nun ilk basımı 2001 yılında yayımlanan ve yüzden fazla baskısı yapılan *Stratejik Derinlik* isimli kitabı özellikle son dönemdeki Türk dış politikasının en temel metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Davutoğlu kitabında Türkiye'nin geleneksel dış politika yaklaşımında stratejik teori eksikliğinden bahsetmekte ve Türkiye'nin zaman ve mekân algısına dair yeni bakış açılarını söylemsel olarak inşa etmektedir. Davutoğlu Türkiye'nin dış politikasında yeni ilgi alanları, salt materyal girdilere dayalı olmayan ekonomi, teknoloji vb. faktörlerle hesaplanmış bir güç konsepti ve Türkiye'nin dış politikasının güncel uluslararası sisteme entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan yeni argümanları ortaya koymaktadır.[54] Davutoğlu'nun kitabının metinsel anlamda Türkiye'nin yeni dış politikasındaki temel girdilerden biri olmasının yanında, yine Davutoğlu'nun geliştirdiği yeni kavramlar ve yaklaşımlar –komşularla sıfır sorun, ritmik diplomasi, çok boyutlu dış politika, yeni bir diplomatik üslup vb.– Türkiye'nin dış politika

50 Campbell, *Writing Security*, s. 36-37.

51 Roxanne Lynn, Doty, "Foreign Policy as Social Construction: A Postpositivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines", *International Studies Quarterly*, cilt 37, no. 3, 1993, s. 303-304.

52 Balcı, "Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika", s. 69-70.

53 A.g.m., s. 78.

54 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 35. baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 45.

yapımında kullanılmıştır.[55] Bu söylemler her seviyedeki aktör ve karar alıcılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

Postyapısalcı yaklaşımda dış politika yapımında görüntülerin diğer verilere oranla daha etkileyici olduğu da tartışılmaya başlanmıştır. Örnek olarak, Amerikan filmlerinde oluşturulan Meksika algısı belli bir dış politika üretimi aşamasında önemli bir veridir. Amerikan filmlerinde Meksika'dan yasadışı yollarla daha müreffeh bir yaşam amacıyla ABD'ye göç eden Meksikalılar görüntüsü Amerikan kamuoyunda ABD'nin Meksika politikasını oluşturmada belirleyici niteliktedir. Bu yolla ABD'nin göç politikalarında sınırlandırmaya yönelmesi ve ABD-Meksika sınırını yasadışı geçişleri engellemek amacıyla fiziki yönden güçlendirmesi *meşrulaştırılmıştır*.[56] Bu bağlamda birçok Türk dizisinin Ortadoğu başta olmak üzere farklı bölgelerde bölge dillerine tercüme edilerek önemli bir izleyici potansiyeli ile birlikte takip edilmesi, Türkiye'nin bölge politikalarını güçlendiren bir yumuşak güç unsuru olarak gösterilebilir.

Güvenlik ve 'güvenlikleştirme'

Postyapısalcı yaklaşımın *gerçekliğin söylemsel inşasına* yaptığı vurguya örnek olarak Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımı verilebilir. Her ne kadar Okul'un söylemden anladığı Foucault'nun geliştirdiği söylem anlayışı (Arkeoloji) ile örtüşmese de Kopenhag Okulu'nun güvenlik kavramsallaştırması, söylemin (mesela güvenlikle ilgili resmi deklarasyonların) pratiği (mesela bir ülkenin güvenlik siyasetini) nasıl etkilediğini göstermesi açısından konumuzla ilgilidir. Geleneksel güvenlik çalışmalarına eleştirel bir yaklaşım geliştirerek ortaya çıkan[57] Kopenhag Okulu 1985'te Kopenhag Üniversitesi'nde Barış ve Çatışma Araştırma Merkezi'nin kurulmasıyla gelişmeye başlamıştır. Okulun güvenlik çalışmaları açısından en önemli katkısı güvenlikleştirme teorisidir.[58] En genel tanımıyla güvenlikleştirme teorisi, herhangi bir (siyasi) meselenin nasıl ve hangi biçimde güvenlik sorununa dönüştüğünü anlamaya çalışır.[59] Kopenhag Okulu'na göre bir konu; politikleştirilme-

55 Ramazan Erdağ, "Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 8, no. 1, 2013, s. 51-76.

56 Lene Hansen, *Security as Practice*, Routledge, Londra, 2006, s. 62'den aktaran Balcı, "Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika", s. 79.

57 Jef Huysmans. "Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe', *European Journal of International Relations*, cilt 4, no. 4, 1998, s. 479-505.

58 Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap De Wilde, *Security: a New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, Boulder, 1998, s. 23.

59 Nebi Miş, "Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi', *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 6, no. 2, 2012, s. 347-8.

miş, politikleştirilmiş, güvenlikleştirilmiş ve 'güvenlik alanı dışına çıkarılmış' olarak dört kategoriye ayrılmaktadır. Güvenlikleştirme, politikleştirilmiş olanın güvenlik (devlet) alanına doğru yöneltilmesi olarak da tanımlanabilir.[60] Güvenlikleştirme kavramını daha açıklayıcı bir biçimde ele alacak olursak devlet herhangi bir sorunu bekası için tehdit olarak algıladığı zaman, artık o soruna öncelik verir. Yani, öncelik verilen herhangi bir gelişme 'güvenlik sorunu' olarak *sunulursa* bu sorunla mücadele etmek için politik yapı özel haklara sahip olduğunu ilan etmiş olur. Bu ilanın ardından bu 'bekası için tehdit olan sorunu bertaraf etmek için olağanüstü yöntemlerle ve acilen yani öncelikli olarak mücadele etmesi konusunda [algılayıcı] kitleyi de ikna ederse burada güvenlikleştirme süreci oluşmuş demektir' [61]

Güvenlikleştirme (*securitization*) perspektifinden Türkiye'nin 1990'lardan itibaren İsrail ile olan ilişkileri açıklayıcı bir örnek olay niteliğindedir. Türkiye 1990'lara kadar bölgesinde tarafsız ve düşük katılımlı bir politika izlerken, daha sonra özellikle İsrail ile önemli bir stratejik işbirliği yaklaşımı geliştirmeye başlamıştır. 1990'lardan itibaren Türkiye'nin İsrail ile geliştirdiği stratejik ilişki Türkiye'deki güvenlikleştirme sürecinin bir sonucu olarak okunabilir. Bu dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri güvenlikleştirme sürecinin referans nesneleri olan *devletin bekası* ve *laiklik* tartışmaları temelinde şekillenmeye başlamıştır. Türkiye'nin güvenlik politikalarındaki geleneksel tehdit algısı ordunun başat *güvenlikleştirici aktör* olması sonucu doğurmuştur. Bu bağlamda medya gibi yardımcı-işlevsel aktörler de güvenlikleştirme sürecini destekleyen birimler olarak ortaya çıkmıştır. Yine 1990'lı yıllarda PKK sorunu ile iç politikada yaşanan milli devlet rejimini koruma kaygıları, güvenlikleştirme sürecinin kolaylaştırıcı koşullarını sağlamıştır.[62]

Türkiye'de 2000 yılının başından itibaren ise İsrail ile 1990'larda gerçekleştirilen askerî anlaşmalar eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlamıştır. Bu yeni dönemde güvenlikleştirme sürecinin referans nesneleri olan terör ve rejim tartışmaları süreç içerisindeki rolünü kaybetmeye başlamıştır. 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanması, Refah Partisi'nin kapatılmasının ardından kurulan Fazilet Partisi'nin 1999 genel seçimlerinde % 15'ler oranında bir oy alması güvenlikleştirme sürecinin temel argümanlarını zayıflatan gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca İsrail'in 2006 yılında Lübnan ve 2008 yılında Gazze'ye saldırıları, Davos toplantıları esnasında Başbakan Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e tepkisi ve Mavi Marmara saldırısı ile, Türkiye açısından temel stratejik konulardan biri olagelmiş İsrail-Türkiye ilişkile-

60 Ali Balcı ve Tuncay Kardaş "The Changing Dynamics of Turkey's Relations with Israel: An Analysis of "Securitization"", *Insight Turkey*, cilt 14, no. 2, 2012, s. 100.

61 Miş, "Güvenlikleştirme Teorisi", s. 349-50.

62 Balcı ve Kardaş "The Changing Dynamics of Turkey's Relations with Israel", s. 102-109.

ri en düşük seviyeye gerilemiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye, İsrail ile yapılmış olan tüm askerî anlaşmaları askıya almış, 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkileri özelinde oluşturulan güvenlikleştirme süreci 2000'li yıllarla birlikte iç ve dış politikada yaşanan gelişmeler sayesinde tersine çevrilmeye başlanmıştır (*desecuritization*).[63]

Medya ve hiper-realite (hiper-realizm)

Postyapısalcılıkta uluslararası siyaset sadece söylemsel değil aynı zamanda görsel olarak da düşünülmelidir. Bu konuda önemli bir kavramsallaştırma da Jean Baudrillard'ın 'simülasyon'udur. Gerçeklik hiper-realitenin bir parçasıdır ve kendi gerçekliğini kurmada artık herhangi bir dış gerçeklik referansına bağlanmadan görsel olarak kurgulanmaktadır. Gerçekliğin kendi kendine referansla anlamını inşa edebilecek ve hitap ettiği izleyicisini ikna edebilecek başlıca araçları şunlardır: Uydu-özel televizyon kanalları, bilgisayar programları-simülasyonları ve internet teknolojileriyle her geçen gün portföyü genişleyen bir sunumlar yelpazesinin olanaklı kıldığı araçlar. Bu yaklaşıma göre savaşı anlayabilmek için, uluslararası yardım veya askerî müdahale gibi kavramların bir orijinini veya hakikatini aramaktan çok, çeşitli kavramsallaştırmalar-modellemeler yoluyla nasıl kurgulandığını araştırmak gerekir ve gerçekten daha gerçek yani 'hiper-realite'nin uluslararası siyaseti nasıl şekillendirdiğini yeniden düşünmek gerekir.

Postyapısalcılığın üzerinde durduğu bir başka önemli tema da gerçek ile kurgusal olan arasında tercih yapmamızı sağlayacak değişmez ve bağımsız bir temel veya tarafsız bir yöntem-kıstas olmaması durumudur. Görsel medyada gerçek olanın yerini gerçek olanın benzerleri veya temsilleri alır.[64] Bu nedenle, günümüzde insanlık durumunu en iyi tarif eden kavramlardan biri olan hipergerçeklik, iletişim çağının en önemli aracı olan görsel medyanın (televizyonlar, sinema, gazeteler, dergiler vs.) gerçeği yansıtmaktan daha fazla bir işlevi olduğunu; onu aynı zamanda ürettiğini / kurduğunu da anlatır.[65] Nesneyi gösteren (imaj, görüntü veya fotoğraf) ile gösterilen nesne arasındaki mesafe aşılamadığından (ki bu imkânsızdır), medya haber ve görüntüleri her şeyden önce medya çalışanlarının içinde bulunduğu tarihsel var oluş şartlarının ve belirli bir tercihin neticesi olarak ortaya çıkarlar. İzleyicinin medya çıktılarını tüketim-yorumlama biçimleri sonucu daha komplike yapmaktadır. Bu nedenle, retoriksel ve görsel olanın temsil ettiğini iddia et-

63 A.g.m., s. 109-113.

64 Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Doğubatı, Ankara, 2013.

65 Tuncay Kardaş, "No Laughing Matter: Visualizng Turkey's Ergenekon in Political Cartoons", *Middle East Critique*, cilt 21, no. 2, 2012.

tiği nesne veya kaynaklar birçok şekilde görünebileceğinden veya yorumlanabileceğinden medya pratiklerinin tarafsızlık iddiası havada kalmaktadır.

Peki, dünya siyasetinde bilimsel bilginin yanında bahsi edilen popüler medyatik gerçeklik ve kanaatler nasıl oluşur? Modern kimliğin egemen kimlik olarak kurulması süreci genelde farklı kimliklerin dışlanmasını ve ötekileştirmesini gerektirir ve bu durum, mesela Doğu/Batı karşıtlığı üzerinden Batı medeniyetini üstün, diğer medeniyetlerin de 'geri kalmış' olarak sunulması sonucunu pekâlâ getirebilir. Nasıl ki Sovyetler Birliği Soğuk Savaş'la ötekileştirilmiş ve sonra da düşman kategorisine konulup bir güvensizlik metası olabilmişse, aynı süreç bugün de İslâm dünyasının önce ötekileştirilmesi, sonra düşman konumuna yerleştirilip, en nihayetinde bir güvenlik sorunu haline getirilmesi sonucunu verebilmektedir. Bütün bu süreci hızlandıran medya pratikleri, İslâm dünyasına ait farklılıkları bir güvenlik sorununa dönüştürmektedir. Medyanın etki ve önemi onun kimlik kurma süreçlerine içsel olmasından ve kimliklerin toplumlar arası sınırları yeniden üretme kapasitelerinden gelmektedir. Medyanın söylemsel ve görsel etki skalası önemlidir, zira yukarıda bahsedildiği gibi Uluslararası İlişkiler söylemi kimlik/fark ilişkisi içinde kurulmuş bir söylemdir. Özellikle görsel medya sunumları 'özcü' kimlikleri tahkim ederken, farklı kimlikleri ötekileştirir ve düşmanlaştırır. Medya pratikleri, farklı kimlikleri tanı(ta)maz, çünkü basit ikilikler üzerine kurulu yayın formatı ve 60 saniyede hikâye anlatım zorunluluğu gibi yapısal yayın süreçleri buna izin vermez. Teorilerin (mesela Realizmin bazı çeşitleri) Dış Politika hakkında ürettiği 'bilimsel bilgi', devletlerin de Dış Politika pratikleri (mesela ABD' ve müttefiklerinin 'Teröre Karşı Savaş'ı) yoluyla ürettiği güvensizlik algısı ve savaş-eğilimli uluslararası ilişkiler daha tehlikeli olarak küresel ölçekte medya yayınlarıyla yeniden üretilir. Daha açık bir ifadeyle, devletlerin dış politika yoluyla ürettiği dışlayıcı kimlikler, yazılı ve özellikle görsel medya pratikleri tarafından farklı bir mecraya akar ve bu ortamda farklılık-ayniyet ayrımı yerini önce ben-öteki ayrımına, sonra da tehlikeli biçimde dost-düşman ayrımına bırakır.

Diplomasi, savaş ve özellikle günümüz medya pratikleri kimlik/fark ilişkisi kuran en etkili mekanizmalar haline gelmiştir. Medya gündemini oluşturan dış politika konularının 'yumuşak haber' formatında verilmesi olağanüstü sayıda bir seyirci kitlesine ulaşılmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda politik tavır ve pozisyon oluşturma gibi önemli bir işlev de görür. Fox-News Televizyonu'nun 'Park 51' projesi olarak da bilinen ve Manhattan'da çok amaçlı bir İslâmî merkez kurulması haberini 'İkiz Kulelerin merkezine bir cami dikilmesi' tartışması haline getirmesi ve 9/11 saldırılarıyla bağlantılı bir haber çerçevelemesi formatında vermesi, Amerikan toplumunu cami karşıtı harekete geçirmeye yetmiştir. Cumhuriyetçi Parti ve Çay Partisi gibi

sağ muhafazakâr siyasi temsilcilerin konuyu seçim kampanyalarında İslâm karşıtı bir söylemle gündeme getirmesi ve bu söylemlerin FoxNews TV kanalı gibi medya kanallarında yayılması çok etkili olmuştur. Camiler ve İslâm hakkında ABD'lilerin kanaatleri hızla değişmiş ve toplumsal ajanda ve kimlik oluşturma süreçleri de manipüle edilmiştir.

Örnek olay 1: Uluslararası ilişkilerde medya ve gerçekliğin (yeniden) üretimi

Medyanın gerçekliği inşa etmedeki önemi oldukça belirginleşmiştir. Bu etkinin ilk örneklerinden biri Amerika'nın Somali'de insani müdahale adı altında yaptığı askerî müdahaleye olan halk desteğinin, düşman tarafından yerlerde sürüklenen bir Amerikan askerinin televizyon görüntüleriyle bir anda düşmesidir. Çeşitli hassaslıkta imaj ve görüntülerin yayınlanması (veya yayından kaldırılması) artık savaşların bir parçasıdır; hatta savaşa içseldir. Bu durum, savaşa desteğin pamuk ipliğine bağlı olduğu Batı demokrasilerinin de yumuşak karnını oluşturur. Zira savaşın zayıf tarafları bu kez askerî gücüne karşı konulamayan düşman devletin halklarını etkilemek için medyayı kullanmaktadır. Irak savaşında televizyonlarda yayınlanan Batılı sivillerin öldürülmesi görüntüleri, savaşı binlerce kilometre uzakta bir spor müsabakası pozisyonuyla izleyen halkların bir anda savaşı oturma odalarında 'görmelerine' neden olmaktadır. Türkiye'den bir örnek vermek gerekirse, Kuzey Irak'ta başlarına Amerikan askerleri tarafından çuval geçirilen Türk askerlerinin hikâyesini anlatan 'Kurtlar Vadisi Irak' filmi de kamuoyunun savaşla ilgili düşüncelerini etkilemiş ve Amerika-Türkiye arasındaki dost-düşman kimliklerinin yeniden inşasında önemli rol oynamıştır.

Burada söz konusu olan fotoğraf veya video kaynaklı imajların internetle dünya ölçeğinde eşzamanlı yayılabilmesinin ortaya çıkardığı (kontrol edilmesi neredeyse imkânsız) 'gerçeklik-etkisidir' Bu etki, kültürel, ideolojik, siyasal veya moral etki kategorilerinden ayrı düşünülmelidir. Burada söz konusu olan etki; şiddetin meşruiyet tekelli kullanım hakkının yegâne sahibi modern devletin ideolojik, kültürel ve moral etki-kategori ve aygıtlarıyla inşa etmeye çalıştığı toplumsal gerçekliğin tek bir video veya fotoğraf karesiyle altüst edilebilme riskiyle ilgili bir etkidir. İnternet sayesinde siyasal olanın kuralları da değişmiştir: Amerikan yönetiminin Irak savaşının gerekçeleri hakkında dünya kamuoyunu inandırmaya çabalarken yayılan Irak Abu Garip hapishane resimleriyle ortaya çıkan manzara-durum savaşın ABD de bile meşruiyet temellerini derinden sarsmıştır. Abu Garip'te uygulanan Klu-Klux-Klan tipi linçlerin ABD'nin ülke içi ve dışında sahiplendiği 'demokrasiyi götürme misyonu'na verdiği zararın yanında ulusal kimliğiyle dünyada ne

yapmaya çalıştığı tartışmalarını alevlendirmiştir. Simgesel güvenlik siyasetinin bir örneği 11 Eylül olaylarının ardından George W. Bush yönetimi tarafından sahnelenmiştir: Amerika yönetiminin gururunu kıran terör saldırılarına cevaben yapılan herhangi bir karşı eylem söz konusu değilken, savaşın içinde oldukları izlemini versin diye medyanın karşısına askerî üniformayla çıkmaları buna örnektir.

Örnek olay 2: Yeni Türk dış politikasının söylemsel inşası

Milli çıkar[66] kavramı uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını anlama ve açıklamada önemli bir rol oynar. Kavram, karar alıcıların bizzat kendilerinin devletin izlediği dış politika hedeflerini anlamalarını sağlayan, devletlerin eylemlerini meşrulaştıran, siyasi destek sağlamalarına yarayan teorik bir aygıt rolü görür.[67] Realist ekolün en önemli temsilcilerinden biri olan Morgenthau'ya göre devlet adamları 'güç cinsinden tanımlanmış' milli çıkara göre karar verip hareket etmektedirler.[68] Milli çıkar kavramı yalnızca devletin karar alıcılarının politik tercihlerini meşrulaştırmak amacıyla kullandıkları bir kavram da değildir. Kavram devlet elitlerinin yanında sivil toplum örgütleri, farklı baskı grupları ya da kuruluşlar gibi farklı toplum kesimlerinin kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak üzere anlam çerçevesi üzerinde mücadele edilen bir görünüş arz eder.[69]

Türkiye'nin geleneksel dış politika tercihlerinin temelde iki özelliği taşıdığı söylenebilir. Birincisi mevcut düzeni bozmama anlamında *statükoculuk*, diğeri ise ideal uygarlık düzeyi olarak algılanan *Batıcılık*tır.[70] Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleştirilen terör eylemleri uluslararası sistemde önemli yapısal değişimleri beraberinde getirmiştir. Yeni dönemde uluslararası sistemde yaşanan değişim bölgesel dinamikleri de etkilemiş ve Ortadoğu bölgesi dâhil olmak üzere bölgesel politikalar yeniden belirlenmeye başlanmıştır. Türkiye yeni dönemde Ortadoğu bölgesini güvenlik sorunları ve tehdit algısı ekseninde değerlendiren anlayışını terk etmeye başlamıştır. Türkiye ekonomik karşılıklı bağımlılık oluşturarak ve bölgenin güvenlik sorunlarına kolektif bir yaklaşım sergileyerek Ortadoğu politikasında bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Türkiye'nin dış politikasındaki

66 *National interest*'in Türkçe karşılığı olarak milli çıkar kavramı kullanılmıştır.

67 Jutta Weldes, "Constructing National Interest", *European Journal of International Relations*, cilt 4. no. 3, 1996, s. 275-276.

68 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 7. baskıya ek baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 183.

69 İlhan Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, 1. baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 54.

70 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, 17. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 46.

aktivizm iç politikasındaki dönüşüm ile birlikte ele alınmalıdır. 1980'lerde ekonomik, toplumsal ve siyasi açıdan bir dönüşüm sürecine giren Türkiye, 1990'larda yapısal güvenlik sorunlarını çözememesi nedeniyle iç ve dış politikada etkili olamamıştır. 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile AB'ye aday ülke statüsü elde eden Türkiye, iç ve dış politikada başlattığı dönüşüm ile birlikte 1990'ların tıkanıklığını aşmaya başlamıştır.[71] Türkiye'de 1990'ların sonunda başlayan dönüşüm 2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarlarında güçlenerek devam etmiştir.

2002 yılında iktidara gelen AK Parti dış politikada sorun alanlarının uzlaşı temelli bir yaklaşımla çözülebileceğini düşünmektedir. AK Parti dış politikasını belirleyen temel unsur Türkiye'de 2000'li yıllarla birlikte ortaya çıkan değişim ve dönüşüm ihtiyacı olmuştur.[72] AK Parti 2000'li yılların başında oluşan siyasi yapının zıddı olarak dış politikada bir dönüşüm başlatmıştır. 1999 Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye aday ülke statüsünü tanımasının ardından Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılanması bağlamında reform sürecini hızlandıran Türkiye, AB ekseninde bir dönüşüm sürecine girmiştir.[73] Türkiye bu dönemde bir yandan Batıcılık eksenli dış politika geleneğinin devamı niteliğinde AB ile ilişkilerini geliştirirken, öte yandan geleneksel statükocu dış politika duruşuna *tepkisel* bir yaklaşımla bölgesel politikalarda risk ve sorumluluk üstlenen, çok boyutlu bir yönelim izlemeye başlamıştır. AK Parti hükümetinin dış politikada takındığı bu ve benzeri tavırların nihai hedef ve amaçlarının neler olduğu konusunda ketum davranması ilginçtir. Kendi süje pozisyonunu eski politikaların karşısında konumlandırarak inşa etmesi ve politikalarının daha çok bu yönüyle anlam kazanması da dikkat çekicidir.

Türkiye'nin yeni dış politikasının belirleyici parametreleri muğlak kavramsal çerçevelerde kalmakta ve daha çok *eskiye karşı* duruşun yansımaları olarak anlaşılmaktadır. Gerçekten de Türkiye'nin yeni dış politikasındaki en önemli aktörlerden biri olan Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye'nin istikrarsız dönemlerdeki strateji eksikliğinin bir sonucu olarak dış politik alanı daraltılmıştır. Derrida (1988)'nın tanımladığı şekliyle, Davutoğlu dünyayı adeta bir metin gibi okumakta ve fiziki coğrafi muhayyileyi kavramsal haritalandırma yoluyla 'zorlamaktadır' Geleneksel kodlar dışında *tasvir ettiği* dünyanın ve Türkiye'nin dış politikasının uluslararası konjonktürün reel koşul-

71 Burhanettin Duran, "Türk Dış Politikası Ortadoğululaşıyor mu?", *Ortadoğu Yıllığı 2008*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 386-388.

72 Kemal İnat ve Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Demokrasi Platformu*, yıl 1, sayı 4, 2005, s. 1-11.

73 Kemal İnat, "Türkiye'nin Dönüşümünde Avrupa Birliği'nin Etkisi", der. Davut Dursun, B. Duran ve H. Al, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye: Aktörler, Alanlar ve Sorunlar*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2007, s. 105.

larını aşabileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda Davutoğlu'na göre "Türkiye'nin ulaşabileceği güç potansiyeli, olabileceğinden daha düşük düzeyde gösterilerek Türkiye dışında oluşmuş bulunan güç merkezlerine endeksli politikalar meşru kılınmaya çalışılmaktadır" [74] Ona göre, dünya şartlarına da uymayan bu yaklaşım Türkiye'nin dış politika inşasını olumsuz yönde etkilemiş ve dış politikada bölgesel ve küresel sorun alanlarına 'müdahil olmama' gibi yanlış bir 'milli çıkar' tahayyülü oluşmuştur.

Yeni Türk dış politikasında yeniyi inşa eden temel söylemler ise 'komşularla sıfır sorun ve çok boyutlu dış politika' ideali olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, yeni dönemde temelde Batı eksenli ve AB'ye tam üyelik hedefli dış politika üretse de, kendisinin de önemli bir parçası olduğu Ortadoğu'ya yönelik yeni yaklaşımlar belirlemeye başlamıştır. Davutoğlu'nun alternatif dış politikalarını bir 'medeniyet' söylemi etrafında kurması da dikkat çekicidir: "Ortadoğu'da yaşayan Müslüman toplumların en önemli gücü, aynı medeniyet halkasında bulunmanın oluşturduğu kültürel bütünlüktür" [75]

Türkiye'deki dönüşüm dış politika yapıcıların bölgesel söylemlerini de değiştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu'da reform arayışı içerisinde olan ülkelere 'rol model' olacağı fikri tartışılmaya başlanmıştır.[76] Aynı zamanda Türkiye'nin etki çabalarının hegemonik bir amacı olmadığı, bölgeye alternatif bir dönüşüm örneği olduğu sıkça vurgulanmıştır.[77] Öte yandan Türkiye'nin bölgeye 'model olma' tartışmaları ve aktif dış politika tutumu Türk dış politikasında batı yönünden doğu yönüne bir 'eksen kayması' oluştuğu tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin Mavi Marmara saldırısı sonrası İsrail ile ilişkilerindeki gerilim,[78] İran'ın nükleer programına ilişkin arabuluculuk girişimleri[79] ve Filistin konusundaki yaklaşımı Türkiye'nin dış politikadaki geleneksel çizgisinden uzaklaştığı ve Ortadoğu'ya yöneldiği algısını oluşturmuştur.[80] Türkiye'nin yeni dış politikası-

74 Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 45.

75 Ahmet Davutoğlu, "Dünya Siyasi Tarihi İçinde Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi ve Dış Müdahaleler", *İlim ve Sanat*, sayı 8, 1986, s. 47.

76 Ahmet Uysal, "Devrim Öncesi Mısır'da Türkiye Algısı (2005-2010)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 6, sayı 2, 2011, s. 143.

77 Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat, "Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination", *Australian Journal of International Affairs*, cilt 61, no. 4, 2007, s. 478.

78 Türkiye'nin Mavi Marmara saldırısı sonrasında İsrail ile ilişkileri konusunda ayrıntılı bir analiz için bkz. Balcı ve Kardaş, "The Changing Dynamics of Turkey's Relations with Israel".

79 İran'ın nükleer krizinde Türkiye'nin arabuluculuk rolü hakkında ayrıntılı bir analiz için bkz. Suat Tayfun Topak, "Uluslararası Sistemde Nükleer Güç Dengesi: İran'ın Nükleer Programı ve Son Dönem Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye'nin Rolü", *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt 6, no. 5, 2013, s. 693-717.

80 Şaban Kardaş, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?", *Akademik ORTA DOĞU*, cilt 5, sayı 2, 2011, s. 27.

na ilişkin başlatılan eksen kayması tartışmaları Davutoğlu'nun alternatif dış politika söylemine karşı ortaya atılmış bir yeniden anlamlandırma çabasıdır.

Sonuçta, Türkiye Ortadoğu'ya yönelik yeni dış politika yaklaşımı ile birlikte 'güvenlik, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma arasında yeni bir denge kurarak' milli çıkarını yeniden tanımlamaya başlamıştır.[81] Türkiye'nin yeni dış politikası 'medeniyet derinliği' temelinde "iç ve dış siyasetinde dönüşen kimlik algılamalarının çerçevesini yeniden canlandıran bir medeniyet kurma bilinci oluşturmaktadır".[82] Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikası ile bölgenin söylemsel ve performatif inşasında önemli aktörlerden biri haline gelmesi ile geleneksel dış politika söylemini söktüğü söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin 'anlam kuran retorik bir strateji' olarak milli çıkar kavramına getirdiği yeni yaklaşım[83] ve yeni dönemde Ortadoğu bölgesine gösterdiği yakın ilgi 'yeni bir medeniyet söylemi' tarafından etrafı örülmüş 'aydınlatılmış bir ulusal menfaat' anlayışını oluşturmaktadır.[84] Bu yönüyle Türkiye'nin *–yeni–* dış politikasındaki tercih değişikliği (yeni dış politika aktivizmi) Türk dış politikasının geleneksel yapısına (statükoculuk) karşı olmak olarak *hâkim anlamını* bulmaktadır. Başka bir ifadeyle, yeni Türk dış politikasında karar alıcılar kendi yaklaşımlarını sunarken Türkiye'nin geleneksel dış politika anlayışına karşı olarak yeniyi inşa etmeye çalışmışlar ve eski dış politikayı sadece kurumsal olarak değil, aynı zamanda söylemsel olarak da yerinden etmeye çalışmıştır.

Sonuç: Postyapısalcılığın muhalifleri

Bu çalışma Postyapısalcılığın Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki konumunu açıkladıktan sonra onu mevcut teorik tartışmaların içine yerleştirmiş, bu bağlamda dünya siyasetini incelerken ele aldığı temel yaklaşımlarını tanıtmıştır. Daha sonra Postyapısalcılığın içinde sıklıkla kullanılan bazı kavramları tanımlayan mevcut çalışma, biri dünya siyaseti biri de Türkiye'den olmak üzere iki örnek olay çerçevesinde konuyu açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmanın da göstermeye çalıştığı gibi Postyapısalcılık Uluslararası İlişkiler disiplinine önemli katkılar sunmuş bir yaklaşımdır ancak disiplin içinde ve özellikle Amerikan üniversitelerinde bu katkıları henüz yeterince kabul görmüş değildir. Uluslararası İlişkiler içinde Postyapısalcılığın muhalifleri oldukça fazladır. Bu muhalifleri çeşitli teorik yaklaşımları etrafında değerlendirmek mümkün-

81 Duran, "Türk Dış Politikası Ortadoğululaşıyor mu?", s. 389.

82 Burhanettin Duran, "Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (der.) *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, SETA Yayınları, Ankara, 2011, s. 2.

83 Tuncay Kardaş, *International Political Theory of Ahmet Davutoğlu*, Konferans Tebliği, "Strategizin Turkey', İstanbul Kültür Üniversitesi, 2013.

84 Duran, "Türk Dış Politikası Ortadoğululaşıyor mu?", s. 397-98.

dür. Öncelikle Postyapısalcılığı 'kurumsalcı bir yaklaşım'[85] olarak yanlış lanse etmiş olan Realizm, Postyapısalcılığın incelediği konu başlıklarının 'değer yüklü' ('barışı savunma gibi') özelliğinden ötürü kabul edilemez bulmuştur.[86] Neoliberaller ise Postyapısalcılığı yine yanlış bir biçimde tek yönlü eleştirel bir bakışın parçası olarak görmüş ve dünya siyasetinin gündemini yansıtmayan, bir araştırma programı olmayan ve 'bilimsellik dışı iddialarl' yüzünden de ciddiye alınabilir katkıları olamayacak bir yaklaşım olarak görmüşlerdir.[87] Marksist yaklaşımlar ise genel olarak Postyapısalcılığın modernist ve devlet merkezli yaklaşımlara yönelttiği eleştirileri değerli bulmakla birlikte; bu eleştirilerin dünya siyasetinin kapitalist işleyiş mantığını görmezden geldiğini ve hatta uluslararası siyasetin *liberal* yorumlarını desteklediğini iddia etmektedirler.[88] Keohane'nin 'Postyapısalcıların araştırma programı yok' uyarısına karşı katı olmayan pozitivist bir bilim felsefesini savunan sosyal inşacılar, pozitivist düşünceye karşı Postyapısalcılığın sergilediği radikal duruşun gereksiz olduğunu iddia ederler. Dış dünyanın kendine ait gerçekliğinin bizim onlar hakkında (medya veya devlet diliyle) ürettiğimiz söylem ve temsillerden bağımsız olduğunu savunan sosyal inşacılara göre, dış dünya söylemlerimizi veya temsillerimizi 'sıklıkla geçersiz kılmakta ya da cezalandırmaktadırlar' [89]

Postyapısalcılık bu eleştirilere rağmen özellikle son 20 yıl içindeki çalışmalarla göstermiştir ki Uluslararası İlişkiler disiplini modernite projesinin yeniden üretildiği bir iktidar vasatı ve pratiği haline gelmiş ve dolayısıyla ideolojik ve siyasal işlevler yerine getirmiştir. Kurumsal olarak disiplinin arkasındaki bu bilgi-sosyal iktidar ilişkisi Amerikalı akademik çevrelerin kartezyen, seküler ve modernist dünya görüşleriyle şekillenmektedir. Uluslararası İlişkiler bir Amerikan sosyal bilim dalı olagelmiştir. Bu hâkimiyet özellikle Amerikan Üniversitelerinde ve tanınmış bilimsel dergilerinde (*International Organization, World Politics, International Studies Quarterly* vb.) hangi araştırma sonuçlarının ders müfredatlarına girip kabul göreceği, hangilerinin yayınlanacağı veya dışarıda bırakılacağı konusunda sürdürülen sıkı denetim yoluyla pekişir. Böylesi bir akademik ortamda güçlenen disiplinin bakış açısı birçok araştırma konusunu da haliyle görmezden gelmektedir. Mesela hâkim teorik yaklaşımlar açısından kadınların karşılaştığı toplumsal dışlanma pratikleri ve yaşadıkları şiddetin farklı tür ve türevleri kelimenin tam

85 John Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions," *International Security*, cilt 19, no. 3, 1995.

86 Stephen Walt, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, cilt 35, no. 1, 1991.

87 Robert Keohane, "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, cilt 32, no. 2.

88 Jan Selby, "Engaging Foucault", *International Relations*, cilt 21, no. 3, 2007.

89 Wendt, "Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi", s. 80.

anlamıyla *görünmez*dir. Postyapısalcılığın üniversite lisans seviyesinde ve hatta lisansüstü ders müfredatlarında diğer teoriler kadar kendine yer bulamaması kısmen kendisine karşı var olan akademik hazımsızlıktan, kısmen de dünya siyasetinin işleyişiyle ilgili yeterli 'saha çalışması' ve örnek olay çalışması yapmamasından kaynaklanmaktadır.

12

POSTKOLONYAL TEORİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

VOLKAN İPEK - ÇAĞLAR OYMAN

Giriş

Postkolonyalizm (Postkolonyal Teori) terimi basitçe "kolonyalizm sonrasının teorisi" anlamına gelir. Bu terim, bir dönem kolonyalizm politikaları izlemiş Batı ülkelerinin ve o dönemin kolonyalizm politikalarına maruz kalmış Asya-Amerika-Afrika ülkelerinin toplumları arasındaki tarihsel ilişkilere ve bu ilişkilerin günümüzdeki yansımalarına işaret etmektedir. Özünde Postkolonyal çalışmalar; kendini diğerinden daha üstün olarak tanımlayan bir kültürün, diğer bir kültür ile etkileşime girmesinin devam eden yansımaları üzerine odaklanmaktadır.[1] Bu anlamı ile de Postkolonyalizm, kolonileşme sürecinin günümüze kadar uzanan kimliksel ve kültürel etkilerini sorunsallaştırmaktadır.

Postkolonyalizmin ne olduğunu anlatmadan önce kolonyalizm üzerine birkaç söz söylemek yerinde olacaktır. Böylece Postkolonyal Teorinin, neyin 'sonrası' olduğu daha açık bir görünüme kavuşacaktır. Ayrıca zaten çalışmanın ana amacı olan uluslararası ilişkilerin Postkolonyal Teoriyle nasıl açıklanabileceği de öncelikle kolonyalizm kavramının iyi anlaşılmasıyla mümkündür. Yani kolonyalizm üzerine bir derleme yapmak bu çerçevede önemlidir.

Öncelikli olarak, özünde oldukça ilişkili ama aynı zamanda farklı gerçeklikleri ifade eden emperyalizm ve kolonyalizm kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. En basit anlamı ile emperyalizm tarihüstü bir imparatorluk kurma çabasıdır ve kolonyalizm bu çabanın sadece belli bir kısmı-

1 Shrikant B. Sawant, "Postcolonial Theory: Meaning and Significance", *Proceedings of National Seminar on Postmodern Literary Theory and Literature*, Nanded, 27-28 Ocak 2012, s. 120.

nı oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile, emperyalizm siyasal ve ekonomik tahakküm biçimlerinin bütününe işaret ederken, kolonyalizm doğrudan topraksal egemenlik ve nüfussal yerleşim ile ilişkilidir.[2] İleriki tartışmalar ile yakından alakalı bir diğer kavram ise kapitalizmdir. Bu doğrultuda ise, kolonyalizmin kapitalizmi küresel bir forma taşıyan bir araç olduğu söylenebilir. Kapitalizm, Avrupa'nın kolonileşme serüveni boyunca hem Üçüncü Dünya'nın kaynaklarının talan edilmesi ile kendisini oluşturmuştur, hem de süreç içerisinde kendi formunu diğer bölgelere yaymayı başarmıştır.[3] Öte yandan, literatürdeki tartışmaların genelinde bu üç kavramın birbirinin tamamlayıcısı olduğu ve iç içe geçmiş bir durumda kuramsallaştırıldıkları unutulmamalıdır.

Yapılan ayrım ile birlikte kolonyalizmin, temel olarak bir egemenlik ilişkisine işaret ettiği söylenebilir. Bu ise, bir kişi veya grubun kendi sınırları dışında kalan bir toprağı ve barındırdığı insanların davranışlarını kontrol etmesi/yönetmesi anlamına gelmektedir.[4] Bu eylemi gerçekleştiren güç *kolonici* adını alırken, eyleme maruz kalan bölgenin halkına *kolonize* ve ele geçiren gücün o bölgeye yerleştirdiği kendi halkına da *koloni* denir. *Kolonizasyon* ise kolonyalizmin uygulama biçimine verilen isimdir. Kolonyalizmin bir ürünü olarak da düşünebileceğimiz Postkolonyal Teori ise kolonyalizm dönemi sona erdiğinde kolonicinin kolonize üzerinde kurduğu egemenliği ve bu egemenliğin yarattığı etkileri sorgulayan akımdır ki, bu sorguyu şüphesiz ki *kolonize* yapar.

Yukarıdaki tanımlamada dikkat etmemiz gereken bir nokta var. İngilizcedeki *colonialism* sözcüğünü Türkçedeki sömürgecilik sözcüğü karşılayamaz. Kolonyalizm sömürmek eyleminden çok daha fazlasını içerir. Kolonyalizm, bir gücün kendi sınırları dışında bir bölgeyi ele geçirip bu bölgeyi kendi amaçları doğrultusunda kullanırken aynı zamanda o bölgeyi de yönetmesi anlamına gelmektedir. Bunu yaparken de konusu geçen bölgenin kimliğini belli söylemler çerçevesinde etkilemesi hatta değiştirmesi gerekmiştir. Bu doğrultuda, eğer Kolonyalizm sadece sömürgecilik olsaydı Batılı ülkeler bu bölgelerin kaynaklarını kendileri için kullanırlarken o bölge halklarının yaşamları da aynı şekilde devam ederdi. Ama öyle olmamıştır. Kolonyalizm bir bölge insanının yaşamını doğrudan etkiler, onun insan haklarını sınırlar, onu nesneleştirir, yurttaşlıktan çıkarır. Bu bağlamda kolonyalizm sadece sömürgecilik değildir. Bu çalışmayı oluştururken kullandığımız kaynakların

2 George Steinmetz, "Return to Empire: The New U.S. Imperialism in Comparative Historical Perspective" *Sociological Theory*, cilt 23, no. 4, Aralık 2005, s. 341-342.

3 Shrikant B. Sawant, "Postcolonial Theory: Meaning and Significance", *Proceedings of National Seminar on Postmodern Literary Theory and Literature*, Nanded, 27-28 Ocak 2012, s. 121.

4 Ronald J Horvarth, "A Definition of Colonialism", *Current Anthropology*, cilt 13, no. 1, Şubat 1972, s. 46.

orijinal metinlerinde *colonialism* terimi Türkçeye 'sömürgecilik' olarak çevrilmişse de biz *colonialism*'i kolonyalizm olarak kullanmaya devam etmenin daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle de tüm çalışma boyunca sömürge, sömürü, sömürgecilik, sömürücü gibi terimler yerine koloni, kolonize, kolonici terimlerinin kullanılmasını daha doğru buluyoruz.

Türkçede öte veya sonra anlamına gelen "-post" ekinin kolonyal sözcüğünün başına hangi dönemde getirildiğini bilmek, teorinin kendisi hakkında daha net fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır. Bu ayrım için 1947-1948 yılları arasında dünyanın ilk toplu ulus-devlet bağımsızlık hareketlerinin görüldüğü Pakistan, Hindistan, Myanmar, Sri Lanka ve Kuzey Kore bölgeleri düşünülebilir. Henry Schwarz, postkolonyal-kolonyal ayrımını bu bölgeler üzerinden açıklar. Schwarz'ın izinden gidersek, postkolonyal çalışmaların 1947 yılındaki Güney Asya toplumlarının bağımsızlıklarını elde etmeye başlayıp Avrupa'nın siyasi egemenliğini bitirdiği dönemde belirdiğini söyleyebiliriz.[5] Diğer bir ifade ile Shwarz'ın çerçevesini çizmiş olduğu ayrım, bize postkolonyalin tanımlamasında zamanın önemli bir etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Yani, emperyal güçlerin kolonizeler üzerinde sürdürdüğü topraksal yönetimin, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kolonizeler tarafından bir bağımsızlık dalgasıyla özegemenliğe dönüştürülmesi, postkolonyali tanımlamada büyük rol oynamaktadır. Bu ise, postkolonyali, kolonyalizmin bağımsız değişkeni yapmakta ve ilkinin ne olduğunu, nasıl açıklandığını ve kolonyal döneme ait hangi soruları sorduğunu daha iyi anlayabilmek için kolonyalizmin üzerinde durmak gerektiğini işaret etmektedir.

Hangi dönem?

Kolonyalizm tarih boyunca ve özellikle 19. yüzyıl Avrupa dış politika ideolojisi olmadan önce pek çok değişim geçirmiştir. Roma İmparatorluğu dönemi öncesinde yaşamış kavimler kolonyalizmi salt yabancı toprakların askerî işgali olarak görürlerken, Roma dönemi ve sonrasında yaşayan kavimler ise kolonyalizmi asimilasyon (özümseme) olarak düşünmüşlerdir. Roma İmparatorluğu'nun asimilasyon üzerine kurduğu genişleme politikası Roma halkına M.Ö. 27 ile M.S. 475 arasında güçlü bir devlet sunmuştur. Daha sonra bu ilkeyi Ostrogotları M.S. 5. ve 6. yüzyılda Baltık Denizi'nden Karadeniz'e olan bölgede sıkı bir güç haline getiren Büyük Theodor uygulamıştır. Asimilasyon M.S. 711 yılında Kral Livigild öncülüğünde İberya Yarımadası'na yerleşen Vizigotlar'da ve aynı yıllarda Kuzey Afrika ile Endülüs bölgesine yerleşip 1492 tarihine kadar buraları yöneten Arap kavimlerinin yönetimlerinde de görülmüştür.

5 Henry Schwarz, *A Companion to Postcolonial Studies*, Wiley Blackwell, Oxford, 2000, s. 4.

Asimilasyon kolonyalizmin zamanla değişen tanımındaki tek basamak değildir. Ek olarak kolonyalizmin kimler tarafından uygulandığı da değişmiştir. Roma İmparatorluğu öncesi kolonyalizm; krallar, imparatorlar ve komutanlar gibi askeri/idari elitler tarafından uygulanırken, 15. yüzyıldaki coğrafi keşiflerle birlikte kolonicilik kâşifler ve gezginler gibi devlet dışı aktörlere geçmiştir. Roma dönemi öncesi kolonyalizm, sırayla Mısır'da sfenks II. Thoutmes, Fenike'de Kral Tyr, Hititlerde Kral Şuppuliluma, Perslerde Kral Cyrusi ve Atina'da Kral Perikles tarafından uygulanmış, ancak 15. yüzyıldan itibaren Christopher Columbus, Fernando Pizarro, David Livingstone ve Mungo Park gibi gezginlerle ve kâşiflerle gelişmeye devam etmiştir. Sonuç olarak, bu iki temel değişim uygarlığın ve kolonyalizmin eski çağlardan yeniçağa birlikte geliştiğini göstermektedir. Kolonyalizm tarihi aslında uygarlık tarihi kadar eskidir.

Uygarlığın ve kolonyalizmin çağlarla birlikte gelişmesi, sadece zamanın kolonyalizm üzerinde nasıl etkiler bıraktığını görmek açısından değil, ayrıca Postkolonyal Teorinin de koloniciyi nasıl gördüğünü incelemek açısından önemlidir. Bu durum karşımıza şu soruyu getirmektedir: *"Postkolonyal Teori hangi kolonyalizmi ve daha da önemlisi hangi koloniciyi sorgulamaktadır?"* Görülmektedir ki, pek çok Postkolonyal Teori yazarı 'belirgin' bir döneme ait kolonicileri temel alarak çalışmıştır. Örneğin Roma İmparatorluğu dönemindeki kolonyalizmi sorgulayan ve o dönemki kolonicilerin kolonizeler üzerinde nasıl etkiler bıraktığını inceleyen hemen hemen hiçbir kaynak bulunmamaktadır. Konuyla ilgilenen yazarların çalışmalarına bakıldığında Postkolonyal Teorinin odağında bulunan kolonyalizmin 15. ve 20. yüzyıl arasındaki altı yüzyıllık zaman dilimini kapsadığı görülür. Benzer bir zamansal seçicilikten yola çıkarak, Aijaz Ahmed, Peter Childs ve Patrick Williams gibi akademisyenler, kolonyalizmin tarihüstü bir anlam kapsamında kullanılmasının, kavramı analitik olarak işe yaramaz bir hale getirdiğini ve makalenin ilerleyen kısımlarında bahsedilecek olan Avrupa'ya ait kolonileşme döneminin kendine has özelliklerini görünmez kıldığını belirtmektedirler.[6]

Kolonyalizm üzerine tartışmalar

Bahsedilen bu Avrupa'ya 'has olma durumu', kolonileşmeninin kapitalist üretim ilişkilerine ve dolayısı ile de Avrupa burjuvazisine sağlamış olduğu ekonomik yarar ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle Friedrich Engels ve Karl Marx'ın kolonileşme üzerine yapmış oldukları çözümlemeler bu noktada oldukça aydınlatıcıdır. Marx ve Engels'e göre, Amerika'nın keşfi ve Doğu Hint

6 Peter Childs ve Patrick Williams, *An Introduction to Post-Colonial Theory*, Prentice Hall, Londra, 1997, s. 2.

Adaları ile bağlantı sağlayan deniz yolunun bulunması sonunda gelişen ticaret hayatı manüfaktürün ve genel olarak üretimin çok büyük gelişme göstermesini sağlamıştır. Bu ülkelerden ithal edilen yeni ürünler ve tedavüle sokulan altın ve gümüşler toplumsal sınıfların aralarındaki ilişkileri tepeden tırnağa değişikliğe uğratmıştır. Yeni keşfedilen ülkelerin sömürgeleştirilmeleri uluslar arasındaki ticari savaşı kızdırmış ve sonuç olarak bu savaşı daha çetin bir hale getirmiştir.[7]

Düşünürlere göre, Üçüncü Dünya'ya acı çektiren kolonyalizmin kökleri burjuvazinin yükselişi ile birlikte coğrafi keşiflere dayanır. 15. yüzyılda Amerika'nın ve Hint Adaları'nın keşfinden sonra 16. ve 17 yüzyılda Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya, Tazmanya ve Antiller iyice tanınmıştır. Bu keşifler, yükselmekte olan Avrupa burjuvazisine yeni sürüm alanları ve ticaret yolları açmış, derebeyliğin çöküşünü hızlandırıp Avrupa'da kapitalist sömürgecilik sistemini doğurmuştur. Bu sistemle Asya ve Afrika halklarının yağma edilmesi operasyonu başlamıştır. Amerika'nın keşfi ve Afrika'nın deniz yoluyla güneyden aşılması doğmakta olan burjuvaziye yeni bir faaliyet alanı yaratmıştır. Hint ve Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, sömürge ticareti, mübadele araçlarının çoğalması ve genel olarak emtia üretiminin genişlemesi çözülmekte olan derebeylik toplumu içindeki devrimci unsurun (burjuvazinin) da hızla gelişmesini sağlamıştır. Yeni pazarlar açıldıkça lonca üretiminin yerini manüfaktür, pazarlar daha da çoğalmaya başlayınca manüfaktürün yerini sanayi üretimi almıştır. Böylece manüfaktür burjuvalar yerini sanayi milyonerlerine, yani modern burjuvalara bırakmıştır.[8]

Engels ve Marx'a göre, kolonileşme dünyanın dört bir yanında kapitalizmin 'kendi formunda' sistemler kurmasını sağlamıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkili yapısı ve kapitalist rekabetin yarattığı baskıların daha fazla hammadde ve market ihtiyacı altında kolonileşme sürecini hızlandırması; kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerine evrensel bir yapı kazandırmaktadır. Üretim aletlerinin hızla mükemmelleştirilmesi ve ulaşım araçlarının çeşitli ülkelerde geliştirilmesi vasıtası ile burjuvazi en barbar ulusları bile uygarlık akışına katmış ve sürüklemiştir.[9] Burjuvazinin ortaya koyduğu ürünlerin ucuzluğu eski üretim yapılarının tek tek yerine geçerek, 'Çin Seddi'ni' yıkmış ve bütün ulusları kapitalist üretim ilişkilerine adapte etmeye zorlamıştır.[10] Düşünürlere göre İngiliz burjuvazisinin Hindistan'ın yerli kumaş üreticilerini yok ederek, kendi burjuva karakterini buraya adapte etmesi en temel örneklerden biridir.

---

7 Karl Marx ve Friedrich Engels, *On Colonialism*, Progres Publications, Moskova, 1974, s. 7-8.

8 *A.g.e.*, s. 8.

9 Karl Marx ve Friedrich Engels, *On Colonialism*, Progres Publications, Moskova, 1974, s. 9-10.

10 *A.g.e.*, s. 10.

Marx ve Engels'in kolonyalizm ile burjuvazi arasında kurduğu ilişki dönemin bazı Avrupalı siyasetçileri tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu siyasetçiler kolonyalizmin ulusal çıkarın bir parçası olduğunu savunurken, aynı zamanda da bunun uygarlığa giden meşru bir yol olduğu söylemini geliştirmişlerdir. Örneğin Jules Ferry, kolonyalizmi Fransız milletinin uygarlık hakkı olarak savunmuştur. 1880-1881 ve 1884-1885 yılları arasında Fransa Başbakanı olan Jules Ferry, kolonyalizmin içlerinde Fransa'nın da bulunduğu uygar ülkelerin bir hakkı olduğunu düşünmüştür. Bu düşünce temelde iki noktada birleşmiştir: Birincisi, Ferry Fransa'nın dünya politikasında pasif kalmaması gerektiğini, aksi takdirde üçüncü veya dördüncü sınıf bir ulus olacağını söyler. İkincisi ise, Fransa'nın her zaman zengin bir devlet olması gerektiğini ve bu nedenle Fransız kolonyal politikalarının hoşgörüyle karşılanması gerektiğini ifade etmiştir.[11] Ferry'ye göre ekonomik çıkarlar Fransa'yı yeni topraklar, yani deniz aşırı yerler fethetmek üzere harekete geçirmelidir. Fransa zengin bir devlettir ve kolonizeler zengin devletlere avantajlı koşullarda sermaye sunarlar. Öte yandan Ferry'ye göre kolanyalizm birtakım sorumluluklar da içermektedir. Bu doğrultuda, Ferry 28 Temmuz 1885 tarihinde Ticaret Odası'nda yaptığı konuşmada üyelere şöyle seslenmiştir:

> "Ben diyorum ki, Sayın Baylar, biz yapmamız gerekeni yaptık. İmparatorluğumuzun bir tesadüf üzerine kurulduğunu asla kabul edemem. Biz buna mecburduk, barbar kavimleri uygarlığa taşımak bize verilmiş bir görevdi. İşte bizim kolonyal politikalarımızın tarihi budur."[12]

Benzer bir şekilde ünlü düşünür Jules Harmand da kolonyalizmi Batı'nın sorumluluğu ve daha üstün bir medeniyet olmasına ilişkin en doğal hakkı olarak lanse ederek meşrulaştırmaya çalışmıştır.

> Öyleyse, ilke ve hareket noktası olarak, bir ırklar ve uygarlıklar hiyerarşisinin varlığı olgusunu ve bizim üstün ırk ve uygarlıklara mensup olduğumuzu kabul etmek, bunun yanında üstünlüğün haklar tanımakla birlikte bunun karşılığında sıkı yükümlülükler de getirdiğini teslim etmek gerekiyor. Yerli halkları fethetmemizin asıl meşruluğu, bizim üstünlüğümüze, yalnızca makine, iktisat ve askerlik alanlarında değil, aynı zamanda törel alanda üstün olduğumuza dayanan inançta yatar. Saygınlığımız bu özelliğe dayanır. İnsanlığın geriye kalanını yönetme hakkımızın altında yatan da budur.[13]

---

11 "Büyük bir millet için dünya işlerine karışmadan durmak, Afrika'ya olan genişlemeyi sadece bir macera ve Avrupalı devletlerin birleşiminden bir tuzak gibi anlamak, bu konuda geri çekilmek, Fransa'yı birinci sınıftan üçüncü ya da dördüncü sınıfa düşürmeye yetecektir"

12 Guy de Bosschére, *Les Deux versants de l'histoire*, Editions Paris, Paris, 1967, s. 42.

13 Jules Harmand, *Methods of Colonial Rule*, Editions Paris, Brest, 2009, s. 56.

Marx ve Engels'in kolonyalizmi ekonomik sömürü ilişkisi olarak açıklaması daha geniş bir kapsamda 1917 yılında Lenin'in *Emperyalizm* adlı çalışmasında sorunsallaştırılmıştır. Lenin genel olarak, Avrupalı devletlerin kolonyalizm sonucunda imparatorluğa dönüşmelerini kapitalizme bağlamış ve emperyalizmi de kapitalist tarihin son ve en önemli yapıtaşı olarak nitelendirmiştir. Marx ve Engels'in manüfaktür ve sanayi ürünü örneğinden yola çıkan Lenin, kapitalizmi rekabetçi ve emperyalist olmak üzere iki aşamada açıklamıştır. Rekabetçi kapitalizmi 19. yüzyıl ekonomisiyle özdeşleştiren Lenin, emperyalist aşamanın da finans kapital ve monopol ilişkisi etrafında şekillendiğini belirtmiştir.[14] Bu aşamanın en karakteristik özelliği ise büyük kapitalist devletlerin karşı karşıya oldukları 'eksik tüketim' sorununun; Avrupa burjuvazisinin kolonileşme aracılığı ile Üçüncü Dünya pazarlarına nüfuz ederek çözüme kavuşturulmasıdır.[15] Kapitalizmin aldığı bu emperyalist form ise, Lenin'e göre Üçüncü Dünya'nın talan edilmesinin yanında, büyük devletler arasında kolonileşme mücadelelerini ve jeopolitik çatışmaları tetiklemektedir.[16]

Kök olarak Postkolonyal Teori

Marx, Engels tarafından ekonomik sömürü olarak görülen, Lenin tarafından bir emperyalizm projesi olarak vurgulanan, ancak Avrupalı devlet adamları ve düşünürler tarafından uygarlık için gerekli görülen kolonyalizm, insanlık için iyi-kötü ayrımında 1947 yılına kadar tartışılmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan milliyetçi akımlar ve İkinci Dünya Savaşı'nın gelişmekte olan ülkelere getirdiği ekonomik bağımsızlık fikrinden sonra eski önemini yitirmiştir. 1955 yılında toplanan Bandung Konferansı kolonize edilmiş devletlerin artık kolonyalizmden kurtulmak istediklerini ifade ettikleri ilk resmi toplantı olmuştur. Bu atmosfer içerisinde başlayan dekolonizasyon (kolonizasyondan kurtuluş) hareketlerini takiben, geçmişin koloni olmuş devletleri üzerlerindeki kolonici bağları atmaya ve tam bağımsız bir şekilde kendi ülkelerini yönetmeye başlamak istemişlerdir.

İşte tam da bu noktaları vurgulayan Postkolonyalizm, Gilbert Moore, Leila Gandhi ve Robert Young tarafından benzer şekilde yorumlanmıştır. Gilbert Moore'e göre postkolonyal terimi kolonyal tarihin ve şimdiki neo-kolonyal dönemin bize dayattığı siyasi etkileşimden kurtulma ve tüm bu etkile-

14 Vladimir Ilyich Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Sol Yayınları, Ankara, 2009, s. 26.

15 Samir Amin, *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 148.

16 Baruch Hirson, "Colonialism and Imperialism", *Searchlight South Africa*, cilt 2, no. 3, Temmuz 1997, s. 9-10.

şimleri reddetme eylemiyken,[17] Leila Gandhi'ye göre kolonyalizm döneminden sonra anti-kolonyal ve bağımsız ulus-devletlerin ortaya çıkması, kolonyal geçmişin unutulmasına yönelik bir istek barındırmıştır. Bu unutma isteği pek çok tarihsel biçim almış ve belli kültürel-siyasi amaçlarla güdülenmiştir.

Postkolonyal Teori ise, koloni dönemi sonrasında hâlâ devam etmekte olduğunu düşündüğü kolonici-koloni ilişkilerini sorunsallaştırmayı ve mümkün olduğu müddetçe bu ilişkilere entelektüel bir direniş sergilemeyi hedefler. Postkolonyal Teori, sonuç olarak, kolonyal geçmişi hatırlamış, sorgulamış ve irdelemiştir.[18] Bu yönü ile Postkolonyal Teorinin eleştirel ve normatif bir yönü olduğu söylenebilir. Örneğin, Robert Young postkolonyal veya trikontinental eleştiriyi, Batı koloniciliğinin tarihsel ve meşrulaştırılmış temeline karşı kullanılan ortak siyasi ve ahlâki fikir birliği olarak algılar. Asıl olarak 1495-1945 yılları arasında hüküm sürmüş olan Avrupa koloniciliğinin sorunlu olduğu fikrini savunur. Kolonyal tarihin şiddet, haksızlık ve sınır işgalinin eski bir sürümü olduğunu belirtir.[19]

Uygarlık tarihiyle birlikte gelişen ve Postkolonyal Teorinin ilgilendiği kolonyalizm beş Avrupa devleti tarafından 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Asya'da, Afrika'da ve Amerika'daki çeşitli halklara uygulanmış bir yönetim biçimidir. Bu beş Avrupalı devlet o bölgelerdeki ekonomik kaynakları sahiplenmiş, o bölgelerin halklarını Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda kendi ordularına katmış, kendi içinde besleyemediği ya da mutlu edemediği halkını bu bölgelere göndermiş, kolonyalizmden kurtulup kendi kendini yönetmek isteyen bu bölgelerin halklarına da kimi zaman şiddet uygulamıştır. Bütün bunları yaparken kolonizeler üzerinde kendi kültürlerini bırakmaya çalışmış, kolonizelerin öz kimliklerini görmezden gelip onları kendilerine benzetmeye çalışmışlardır. 1947 yılında Güney Asya'da ortaya çıkan bağımsızlık hareketleriyle birlikte, bu bölge halklarının kolonyalizmden kurtulma istekleri gerçeğe dönüşmeye başlamış, 1955 Bandung Konferansı'yla birlikte bu halklar bağımsızlıklarını elde etmeye başlamış ve böylece postkolonyal dönem ve dolayısıyla Postkolonyal Teori doğmuştur.

Bu ortamda doğan Postkolonyal Teori, kolonyalizmi ve onun günümüze kadar devam eden etkilerini Marksist düşüncenin ekonomik temelli açıklamalarından farklılaşarak (ancak ilkinin önemini de reddetmeden) daha ağırlıklı olarak kimliksel ve kültürel bir bakış açısından incelemektedir. Batı ve Doğu arasındaki kimliksel ve kültürel ilişkilerin özünde söyleme dayalı bir

17 Bart-Moore Gilbert, *Postcolonial Theory: Context, Practices, Politics*, Verso Editions, Londra, 1997, s. 29.

18 Leila Gandhi, *The Postcolonial Theory: A Critical Introduction*, Allen & Unwin Press, New York, 1998, s. 3.

19 Robert Young, *A Historical Introduction to Postcolonialism*, Wiley&Blackwell, Oxford, 2001, s. 5.

güç ilişkisi olduğu varsayımından yola çıkarak, hâkim anlayışı de-kolonize etmeye çalışır. Bu bağlamda, tarihten edebiyata, sinemaya, felsefeye kadar uzanan geniş bir yelpazede hâkim anlayış çeşitli teorisyenler tarafından tekrar sorunsallaştırılmış ve makalenin ilerleyen kısımlarında detaylı olarak bahsedileceği üzere disiplin olarak 'Uluslararası İlişkiler' de bu eleştirel çabanın bir parçası olmaya başlamıştır. Bu kaygılar altında, çalışmanın ilerleyen kısmında öncelikli olarak Postkolonyalizmin kurucusu olarak kabul edilebilecek düşünürlerin kimlik ve kültür üzerine geliştirdikleri çözümlemeleri ana hatları ile vurgulanacaktır. Daha sonraki kısımda ise, Postkolonyal Teorinin en önemli temsilcileri olarak kabul edilen Edward Said, Gayatri Spivak ve Homi Bhabha'nın açıklamalarının tanıtılması amaçlanmaktadır. Bölümün daha sonraki kısımlarında ise sırası ile yerleşik uluslararası ilişkilerin Avrupa merkezci yapısı ve Türkiye örnekleri üzerinden Postkolonyal çözümlemelerin dış politika analizlerine potansiyel katkısı gösterilmeye çalışılacaktır.

Kimlikçi ve kültürcü kolonyalizm

Kolonizenin kolonici tarafından yaratıldığı fikri, Postkolonyal çalışmaların içine oldukça işlemiştir. Bu varsayım ilk olarak, 1950'de Aimé Cesaire'in *Kolonyalizm Üzerine İncelemeler* çalışmasında yer almıştır. Cesaire, Marx ve Engels'in kolonyalizmi Avrupa burjuvasının yükselişiyle ilişkilendirilmesinden etkilenmiş bir yazardır. Avrupa'yı işçi sınıfı ve kolonyalizm sorunlarını bir türlü çözemeyen bir uygarlık olduğunu savunmaktadır. Cesaire bu görüşünü uygarlık tanımından çıkarak yapar. Ona göre kendi yarattığı problemleri çözmekten aciz olduğunu ispat etmiş bir medeniyet çökmüş bir medeniyettir. Kendi ilkelerini düzenbazlık ve yalancılık üzerine kullanan bir millet ölüm döşeğindeki bir millettir. Bu bağlamda Avrupa medeniyeti ya da Batı, iki asırdır burjuva egemenliğinde şekillendiği için proletarya ve sömürge sorunlarını çözmekten acizdir. Bu da onu Cesaire'ye göre ruhen ve ahlâken zayıf yapmaktadır.[20]

Kolonyalizmi Avrupa'nın kendi yarattığı bir sorun olarak düşünen Cesaire, daha önce kimi Avrupalı düşünürlerde gördüğümüz "uygarlaştırma aracı olarak kolonyalizm" anlayışını da reddeder. Cesaire'e göre kolonyalizm asla masum bir proje olarak görülemez ve etkileri öyle yıkıcıdır ki sonunda sadece kolonizeleri değil koloniciyi de etkiler.[21]

Sömürgecilik üzerine İncelemeler, Cesaire'in sadece kolonici ve kolonize arasındaki ekonomik ilişkileri incelediği bir çalışma değildir. Cesaire, aslında bu ekonomik ilişkileri kolonicinin kolonize üzerinde yarattığı kimliksel de-

20 Aimé Cesaire, *Barbar Batı: Sömürgecilik üzerine söylev*, Locus Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21.

21 *A.g.e.*, s. 74.

ğişiklikleri anlatmak için bir taban olarak kullanmıştır. Cesaire'e göre kolonizenin kimliğini aslında kolonici oluşturmuştur. Cesaire, sömürgeleştirilen insanı; kurnazlıkla korkunun aşılandığı, aşağılık kompleksi verilen, korkuya titreyen, umutsuz, dalkavukça davranmanın öğretildiği, darmadağın edilmiş bir ekonomiye sahip, tahrip edilmiş tarımsal mahlûlden, kötü beslenmeden ürünlerinin ve hammaddelerin yağmalandığı kişi olarak tanımlar.[22]

Ancak kolonizenin kimliğinin kolonici tarafından oluşturulması fikri esas olarak Frantz Fanon'la gelişmiştir. 1952'de kaleme alınan *Kara Deri Beyaz Maskeler*'de Fanon beyaz insanların siyahları insan olarak görmediğini, ancak bir siyah insanın da kendini bir beyaz insan gibi görmesinin beyazlarca hiç hoş karşılanmadığını vurgulamıştır. Fanon'a göre siyahların içinde bulundukları aşağılık kompleksinin kendilerini beyazların kurbanları gibi göstermeleri asla kabul edilemez. Fanon'un siyah adamı eleştirmesi aslında siyah adamın beyaz adama dönüşmek istemesiyle ilgili değildir. Fanon'un eleştirisi çok daha kapsamlıdır. Fanon'a göre siyah adam kendini beyaz adam olarak meşrulaştırmak istediği sürece beyaz adam onu nasıl tanımladıysa öyle kabul edecektir.[23]

Fanon'un yazdığı *Kara Deri Beyaz Maskeler*'deki mesaj aslında çok açıktır. Fanon, bu çalışmasında siyah ırkın beyaz ırk tarafından tanımlanmasına karşı çıkıp, siyah ırkın kendini beyaz ırkla eşit göstermeye çalışmasını eleştirmektedir. Ona göre bu çabalar beyaz ırkın siyah ırka olan üstünlüğünü perçinlemektedir. Fanon, beyaz ırkın siyah ırkı tanımlamasında beyaz ırkın siyah ırkın kimliğini oluşturduktan sonra siyah ırkta bir aşağılık kompleksinin doğduğundan söz eder. Bu kompleksten kurtulmanın yolu da siyah adam gibi davranmak ve siyah olmaktan herhangi bir rahatsızlık duymamaktır.

Fanon, siyah ırka kendilerini siyah olarak görmeleri ve beyazlara kendilerini kanıtlamaya çalışmalarından vazgeçmeleri gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Bu konuda siyah ırka yaptığı eleştiriler, 1963 yılında yazdığı *Yeryüzünün Lanetlileri* adlı çalışmada beyaz ırka yönelmiştir. Fanon'a göre dekolonizasyon Avrupalılardan kurtulmak için asla yeterli görülemez. Bağımsızlık kazanıldığında Avrupa ile tüm bağlar kesilmelidir.[24]

Fanon'a göre, ırkçılık ve kapitalizm, kolonizenin kolonyal dönem sonunda Avrupa'yla bağlarını kesmesi için yeterli iki nedendir. Fanon'a göre kolonici kolonizenin efendisidir ve kolonizenin kimliği bu düşünce ekseninde yaratılmıştır. Fanon'a göre kolonici bir kere böyle düşünmeye başladığında kolonizeyle ilgili tanımlar bulur. Bu bakımdan Fanon bir kimlik üretimin-

22 *A.g.e.*, s. 77.

23 Frantz Fanon, *Black Skin White Masks*, çev. Richard Philcox, Grove Press, New York, 2008, s. 10.

24 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, çev Richard Philcox, Grove Press, New York, 2005, s. 2.

den söz eder. Ona göre kolonyal dünya çılgındır. Kolonici kolonize dünyanın sınırlarını daraltmaktan hoşlanmaz, kolonici kolonize dünyanın değerini kaybettiği fikrinden de hoşlanmaz. Yerli halk sadece değer yoksunu değil, aynı zamanda değersizlik simgesidir.[25]

Kolonicinin kolonizenin kimliğini oluşturduğu fikri, Fanon'dan sonra Albert Memmi'nin *Kolonici ve Kolonize* adlı çalışmasında da görülür. Memmi bu çalışmasında kolonize kimliğinin oluşumunu Cesaire'den ve Fanon'dan daha farklı bir biçimde ele alır. Memmi, Cesaire'in ve Fanon'un yaptığı gibi beyaz adamı doğrudan eleştirmez. Onun yerine siyah adamı anlamaya çalışır ve şu soruyu sorar: "Bu kadar acı çektirmesine rağmen siyah adam beyaz adamı neden hâlâ taparcasına sevmektedir ve tüm nefretine rağmen beyaz adam siyah adamı neden bazı durumlarda savunur?" Memmi kolonicinin ve kolonizenin portresini bu ikilem üzerinden çizmeye çalışır.[26]

Fanon'da gördüğümüz ırkçılık ve kapitalizm tartışması, Memmi'de kolonicinin ve kolonizenin kimlikleri çizilirken de karşımıza çıkar. Marx'ın ve Engels'in kolonyalizmin bir toprak sömürüsü olduğu fikrinden esinlenen Memmi, kolonyalizmin kâr amacı güden bir ideoloji olduğunu ve en fakir, en zavallı kolonicinin bile kendini kolonizeden üstün gördüğünü savunur.[27] Bu anlayışa göre Memmi'nin kafasında iki çeşit kolonici tipi vardır. Bir tanesi kolonyalizmi kabul eden kolonici, diğeri de kolonyalizmi kabul etmeyen kolonicidir. Memmi'ye göre, iki kolonici de daha çok fayda peşinde koşar. Ancak kolonyalizmi kabul etmeyen kolonici kolonilerde kolonici gibi davranmaz. Kolonizenin ekonomik, siyasi ve ahlâki bakımlardan nasıl sömürüldüğünü anladığı anda kendini kolonize gibi görmeye başlar. Bunların bazıları daha sonra solcu olabilir ve koloniciye karşı milli birliğin uyandırılmasında, milli benliğin harekete geçirilmesinde aktif görev de alabilirler.[28] Kolonyalizmi reddeden kolonicinin aksine, kolonyalizmi kabul eden kolonici ise daha çok profesyonel kariyer ve ekonomik kaynak bulmak adına tam bir kolonici gibi davranır. Memmi'ye göre bu kolonici kolonizeye nasıl davrandığını hiç umursamaz.[29] Kolonizenin portresine baktığımızda ise Memmi'nin koloniciyi anımlarken yaptığı gibi kolonyalizmi kabul eden ya da onu reddeden kolonici gibi bir ayrım yapmadığını görürüz. Memmi'ye göre kolonici kendini kolonizeyi aşağılayarak üstün görmektedir. Bu bağlamda kolonize kötü kokan, tembel, korkak ve ötekileşmiş biridir. Memmi, kolonizeyi kolonicinin ne olmadığından yola çıkarak betimler. Memmi'ye göre sömürgeci, sö-

25 *A.g.e.*, s. 6.

26 Albert Memmi, *The Colonizer and the Colonized*, Beacon Press, Boston, 1991, s. 9.

27 *A.g.e.*, s. 14.

28 *A.g.e.*, s. 24.

29 *A.g.e.*, s. 57.

mürgeleştirilen insanı suçlayarak tembel olduğunu kabul ettirir. Tembellik onun doğasında vardır iddiasını kolonizeye kabul ettirir.[30]

Memmi çalışmasının sonunda 'kolonizenin postkolonyal dönemde kendi başının çaresine henüz bakamayacağı' fikrini paylaşmaktadır. Ancak Fanon'dan farklı olarak Memmi kolonizeyi değil koloniciyi suçlar. Memmi'ye göre kolonici kolonizeyi her zaman aşağılamış ve ona devletin nasıl yönetileceğini asla öğretmemiştir. İşte bu nedenle de kolonize postkolonyal dönemde devletini ve milletini yönetmekten acizdir. Memmi'ye göre kolonize kolonici tarafından kendine yabancılaştırılmıştır ve bu yüzden verimli bir yönetim performansını gösterememektedir.[31] Tüm bu ırkçı, kapitalist ve kimlik belirleyici özellikleriyle birlikte Memmi, kolonyalizmi Avrupa'nın acil tedavi gerektiren bir hastalığı olarak ifşa eder. Kolonizeyi ele aldığında ise postkolonyal dönemin en büyük getirisinin ona özgürlük vermesi olduğunun altını çizer.

Kolonici ve kolonize arasındaki kimlik yaratılışı tartışmaları 1980'li yıllardan sonra daha çok kültür alanına kaymıştır. Kolonyalizmin kültürle olan ilişkisi sorgulanmış ve kültürün kolonyalizmin bir ürünü olduğu iddia edilmiştir. Bu iddiada bulunanlardan ilki Nicholas Dirks'tir. *Kolonyalizm ve Kültür* adlı çalışmasına bakıldığında Dirks'e göre kolonyalizm sadece modernleşmenin ve kapitalizmin etkilerine sahip değildir. O bir kültür projesidir. Kolonyal bilinç, kolonyal işgale neden olmuş ve aynı zamanda kültürü de yaratmıştır. Geleneksel toplumlardaki kültür, işgal ve yönetim eşiğindeki kolonyalizm tarafından yeniden oluşturulmuş ve bu kolonicilerle kolonizeler arasında yeni kategorilerin oluşmasına sebep olmuştur. 18. yüzyıl bilimi sadece Avrupa'da çalışan insanların merakından değil, aynı zamanda kolonyal genişlemenin gerektirdiği bilimsel tasarı tarafından da geliştirilmiştir. Keşif, yani araştırma ve haritalama, isimleme ve sonuçta sahiplenme sayesinde bilim kendine yeni alanlar açmıştır. Kartografya, Botanik ve Antropoloji tamamen kolonyal girişimlerin sonucunda doğmuştur.[32]

Kültür ve kolonyalizm arasındaki ilişkiye Nicholas Thomas da değinmiştir. Thomas, *Kolonyalizmin Kültürü* çalışmasında kolonyalizmi bir kültürel süreç olarak algılamıştır. Ona göre kolonyalizm ırkçılık ve ilerleme gibi siyasi ve ekonomik temeller üzerinde oturtulmamalıdır. Kolonyalizm, en saf çıkar ve şiddet anları uzlaşırken ve anlamın yapılarıyla sınırsızlaşırken bile her zaman keşifleriyle, izleriyle hayal edilmiş ve işaretlerle metaforlarla ve öykülerle beslenmiş bir kültürel süreç olmuştur.[33]

---

30 *A.g.e.*, s. 84.

31 Memmi, *The Colonizer and the Colonized*, s. 94.

32 Nicholas Dirks, *Colonialism and Culture*, The University of Michigan Press, New York, 1994, s. 6.

33 Nicholas Thomas, *Colonialism's Culture*, Princeton University Press, New York, 1994, s. 29.

Bahsedildiği üzere, Postkolonyal çalışmaların en önemli temsilcilerinden bir tanesi Edward Said'dir. Öyleki, Robert Young, Gayatri Spivak ve Homi Bhabha ile birlikte Said'i, kuramın 'kutsal üçlüsünden' birisi olarak tanıtmaktadır.[34] Özellikle *Oryantalizm* isimli kitabı alan içerisindeki birçok diğer çalışma için referans kaynağı konumundadır. Said'in çalışmalarındaki en ayırt edici nokta, emperyalizmi ve onun sonucu olan kolonyalizmi salt ekonomik bir ilişki biçimi olarak yorumlanmasının ötesine geçerek, sürecin epistemolojik yanını kuramsallaştırmasıdır.[35] Yöntemsel olarak, Said özellikle Postyapısalcı teorinin en önemli düşünürlerinden olan Michel Foucault'nun bazı söylemlerin tarihsel süreç içerisinde nasıl hâkim kılındığı ve oluşturulan bu söylemlerin bilgi ve güç ilişkisinin bir parçası olduğuna ilişkin çözümlemelerinden oldukça etkilenmiştir.[36]

Said'in çözümlemelerinde Oryantalizm geleneksel anlamı ile Batı dışındaki coğrafi bir alanı tanımlamaktan ziyade, Batı'nın birtakım söylem-bilimsel yöntemlerle Doğu'yu ve dolayısı ile de kendisini tanımlaması ve temsil etmesi anlamına gelmektedir. Bilgi ve güç bağlantısını da göz önüne alarak, Said'e göre bu temsil objektif olmaktan ziyade Batı'ya ait kültürün Doğu üzerinde yarattığı güç ilişkisinin bir parçasıdır ve tarafların kimliksel yapılarını şekillendirdiği için de etkisi hâlâ devam etmektedir.[37]

Öncelikli olarak Said'e göre Batı'nın yaratmış olduğu 'Doğu' tanımı gerçekte Doğu'nun özelliklerini nitelememektedir. Aksine, bu tanım hayalidir ve Batı'nın hegemonik kontrolü altında olan insanlara ve kültürlere nüfuz etme çabasını işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile; Said'in çözümlemelerinde Oryantalizm, Batı'nın Doğu'ya ait kimliği tekrar tanımlayarak emperyalist bir tahakküm ilişkisi oluşturması anlamına gelmektedir. Said'e göre Batı bunu kendisine ait olan kültürün daha üstün olduğuna ilişkin birtakım metinler ve söylemler aracılığı ile gerçekleştirmektedir.[38]

Oryantalist tarihçiler tarafından 'tek bir Doğu anlayışı çerçevesinde' yaratılan ve Doğu'nun 'tembel', 'barbar', 'cinsellik düşkünü' ve 'az gelişmiş' olduğuna içerik önyargılar içeren bu metinler ve söylemler Batı tarafından içselleştirilerek Doğu üzerindeki politikalarının temelini oluşturmuş ve oluştur-

34 Robert Young, *White Mythologies: Writing History and the West*, Routledge Press, Londra ve New York, 1995, s. 163.

35 Dane Kennedy, "Imperial History and Post-Colonial Theory", *Journal of Imperial and Commenwealth History*, cilt 24, no. 3, 1996, s. 347.

36 Phrae Chittiphalangsri, "The Author in Edward Said's Orientalism: The Question of Agency", *Manusya: Journal of Humanities*, özel cilt, no. 18, 2009, s. 2.

37 Ali Şükrü Çoruk, "Oryantalizm Üzerine Notlar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 9, no. 2, Aralık 2007, s. 193-194.

38 *A.g.e.*, s. 194.

maya da devam etmektedir. Bu doğrultuda, Batı Doğu'yu daha aşağı olarak tanımlayarak, kendini de rasyonel, gelişime/geliştirmeye açık ve daha üstün olarak etiketlendirmektedir.[39] Diğer bir ifade ile Said'e göre Batı kendi kültürünü ve kimliğini Doğu üzerinden 'özcü' bir anlayış çerçevesinde yeniden şekillendirmekte ve tarihsel olarak kendisinin 'diğeri' üstündeki hâkimiyetini de bu sayede meşrulaştırmaktadır.

Bahsedildiği üzere Postkolonyal çalışmaların en önemli temsilcilerinden bir diğeri ise Spivak'tır. Her ne kadar Said'den etkilenmiş olsa da, Spivak'ın çalışmalarında en belirgin olan nokta Said'in aksine 'özne' sorunsalına yönelmesidir. Bu doğrultuda, Said kolonici ve koloni arasındaki ilişkiyi, daha çok ilki üzerinden açıklamış ve kolonileşme sürecinin ikinciyi pasif bir özne haline getirdiğini savunmuştur.[40] Aksine, Bart Moore-Gilbert, Spivak'ın çalışmalarının ayırt edici noktasının daha az ayrıcalıklı olana verilen öznesel değer olduğunu belirtmektedir.[41]

Postkolonyalizm üzerine yapmış olduğu çalışmalarında artık klasikleşmiş olan "Madun konuşabilir mi?" isimli makalesinde, Spivak, Gramsci'nin kapitalizmin etkilerine bağlı olarak Avrupa'daki avantajsız kesimleri nitelemek için vurguladığı 'madun' kelimesini, kolonileşme sürecini yaşamış ve Batı'nın özcü söylemleri tarafından tanımlanan Üçüncü Dünya ülkeleri içindeki farklı gruplar için kullanmaktadır.[42] Makalenin ismindeki konuşabilme vurgusu ise, madun'un kendisi tarafından değil, çarpıtılmış bir şekilde diğeri tarafından temsil edildiği ve anlatıldığını belirtmektedir.[43] Spivak'a göre Üçüncü Dünya'nın bu temsil ediliş şekli, temsil edenlerin zaman ve mekânsal konumları ile de doğrudan ilişkilidir ve bu yönü ile sadece söylemsel değil aynı zamanda da politiktir.

İlişkili olarak, Spivak feminist bir bakış açısı ile, Hindistan'daki kadınların konumu üzerine kolonici ve yerel elitler arasındaki söylemsel karşıtlıkları sorunsallaştırmıştır. Öncelikli olarak, Spivak'a göre Hindistan'daki koloniciler 'beyaz insanın kahverengi kadını kurtarması' kisvesi altında kolonileşme sürecini meşrulaştırmaya çalışmışlardır.[44] Diğer bir ifade ile, Hindis-

39 Ilan Kapoor, "Capitalism, Culture, Agency: Dependency versus Postcolonial Theory", *Third World Quarterly*, cilt 23, no. 4, 2002, s. 650.

40 Bart Moore-Gilbert, "Spivak and Bhabha", Henry Schwartz ve Sangeeta Ray (der.), *A Companion to Postcolonial Studies*, Blackwell Publishing, Oxford, 2000, s. 452.

41 *A.g.e.*

42 El Habib Louai, "Retracing the Concept of the Subaltern from Gramsci to Spivak: Historical Developments and New Applications", *African Journal of History and Culture (AJHC)*, cilt 4, no. 1, Ocak 2012, s. 6-7.

43 Bart Moore-Gilbert, "Spivak and Bhabha", Henry Schwartz ve Sangeeta Ray (der.), *A Companion to Postcolonial Studies*, Blackwell Publishing, Oxford, 2000, s. 452-453.

44 Ilan Kooper, "Hyper-self-reflexive development? Spivak on Representing the Third World Other", *Third World Quarterly*, cilt 25, no. 4, 2004, s. 627.

tan'a ait dinsel bir eylem olan 'Sati'lik', kolonici tarafından Hindistan kültürüne ait bir barbarlık olarak temsil edilip, suç ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısı ile de, Hindistan'ın kolonileşme süreci 'medenileştirme' misyonu ile açıklanarak, kahverengi kadının var olan ata-erkil yapının çözülmesi ile özgürlüğe kavuşturulacağı söylemi kolonici tarafından geliştirilmiştir.[45] Spivak'a göre oluşturulan bu söylem kolonicilerin Hindistan'daki emperyal çıkarlarını gizlemelerine ve meşrulaştırmalarına yardımcı olmaktadır.[46] Öte yandan, yerel elitler Sati'liğin Hindistan'ın kültürel kimliğinin ve birliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmişlerdir. Spivak'a göre oluşturulan bu söylemlerin hepsi gerçeği çarpıtarak temsil etmekte ve Hindu kadınların gerçek sesini bastırmaktadır. Diğer bir ifade ile Spivak'a göre 'kendini feda etme' Hindu kadınının kendi sesidir ve kadın için en iyinin ne olduğuna karar veren her iki söylem de bu özneselliği bastırıp, çarpıtmıştır.[47]

Spivak'a göre, Hindu kadınının özneselliği hâkim kültür tarafından oluşturulmakta ve arşivlenmektedir. Madun bu şartlar altında kendisini anlatmaya çalışsa bile başarısız olacaktır. Diğer bir ifade ile madunun temsiliyet çabası ötekinin oluşturmuş olduğu çarpıtılmış dil aracılığı ile söyleme dönüşecek ve bir anlam yozlaşması ile kendi kayboluşuna neden olacaktır.[48] Bu doğrultuda Spivak, Hindu kadınının bağımsızlık mücadeleleri boyunca oynadığı role ve bu rolün diğeri tarafından nasıl okunduğuna odaklanmıştır. Bu çerçeve içerisinde, Spivak özellikle Bhubaneswari Bhaduri isimli Hindu bir kadının 1926 yılında babasının evinde kendisini asmasının hikâyesini farklı bir açıdan yorumlamıştır. Ana hatları ile Spivak'a göre Bhaduri'nin intiharı bir Sati'lik eylemi olmaktan ziyade bahsedilen kadının direniş sırasında bir canlı bomba eylemine aktif olarak destek vermesinin ve kanıtları temizlemenin yolu olarak da kendi canına kıymasının hikâyesidir. Ancak Bhaduri'nin intiharı önce Sati'lik daha sonra da umutsuz bir aşkın sonucu olarak nitelendirilerek kadının özgürlük mücadelesindeki özneselliği egemen anlayış tarafından çarpıtılmış ve sınırlandırılmıştır. Diğer bir ifade ile Bhaduri'nin sesi 'duyulmamıştır' [49] Öte taraftan Spivak için, Bhaduri örneğinde olduğu gibi, madunun kendini temsil etme çabası ve öznesel değeri Batı tarafından ise Hindistan'da var olan ataerkil yapının değiştirilmesi gereken bir sonucu olarak yorumlanacağı açıktır. Bu doğrultuda, Spivak için 'konuşama-

45 A.g.m.

46 Bart Moore-Gilbert, "Spivak and Bhabha", Henry Schwartz ve Sangeeta Ray (der.), *A Companion to Postcolonial Studies*, Oxford, Blackwell Publishing, 2000, s. 453.

47 Gayatri C. Spivak, "Can the Subaltern Speak?", Patrick Williams ve Laura Chrisman (der.), *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory*, Hemel Hempstead, Harvester, 1993, s. 93.

48 Serhat Celal Birdal, "Madunu Dinlemek", *KAOS GL*, sayı 129, 8 Mart 2013, s. 30-32.

49 Ilan Kooper, "Hyper-self-reflexive development? Spivak on Representing the Third World Other", *Third World Quarterly*, cilt 25, no. 4, 2004, s. 628.

ma' durumu madunun siyasal bir eylemde bulunamamasını veya öznesel olmayışını değil, aksine bu özneselliğin hâkim söylemler içerisinde ses bulup, temsiliyet ilişkileri içerisinde duyulamamasını ifade etmektedir.[50]

Literatürde çalışmalarından oldukça yararlanılan bir diğer düşünür ise Bhabha'dır. Bhabha'nın çalışmaları kolonyalizmin devam eden etkilerini ve özne sorunsalını gündeme getirmesi bakımından oldukça önemlidir. İlki ile ilişkili olarak, Bhabha; Michel Foucault, Benedict Anderson ve Fredric Jameson gibi Postyapısalcı teorisyenleri dahi kolonileşme sürecinin devam eden etkilerini gerektiği kadar sorunsallaştırmadıkları gerekçesi ile eleştirmektedir.[51] Bhabha'nın çözümlemelerinde kolonici ve koloni arasındaki tarihsel ilişki ve bu ilişkinin oluşturduğu kimliksel yapı kolonileşme sürecinin etkisinin hâlâ devam etmesine neden olan başlıca sebep olarak göze çarpmaktadır. Bağlantılı olarak, Bhabha'nın çalışmalarında üzerinde durduğu bir diğer nokta ise Spivak gibi Üçüncü Dünya'nın özneselliğidir. Bu doğrultuda, Bhabha'nın kolonileşme sürecinin sonuçları olarak kuramsallaştırdığı 'hibridite', 'taklit' ve 'kararsızlık' gibi kavramlar, hem kolonileşme sürecinin devam eden etkilerini işaret ederlerken hem de Üçüncü Dünya'nın Batı egemenliğine karşı politik mücadelesinin ve dolayısı ile de özneselliğinin simgeleri olmaktadırlar.

Hibridite kavramı Bhabha tarafından Batı'nın modernite çerçevesinde oluşmuş 'özcü' anlayışını sorunsallaştırmak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, kolonileşme süreci boyunca kolonici ve koloni arasındaki karşılıklı etkileşim 'üçüncü bir alan' içerisinde kültürlerin birbirlerinin içerisine entegre olup, karışması anlamına gelmektedir.[52] Diğer bir ifade ile, hibridite kavramı kültürel olarak kolonici ve koloni arasında keskin bir ayrımın bulunduğu söyleminin ötesine geçerek, kolonici ve koloninin öznelliği arasında bir bağlılık olduğunu belirtmekte ve birlikte oluşturulmuş olduklarına işaret etmektedir.[53] Ancak öte yandan, Bhabha'nın çözümlerinde hibrid olma durumu koloniciye karşı mücadele etmenin bir aracı olarak da nitelendirilmiştir.

Bu bağlamda, öncelikli olarak belirtilmesi gereken nokta kolonileşme süreci boyunca koloninin kendisinin tıpatıp aynısı olan kimlikler yaratmamış olduğudur ki, zaten hibrid kültürlerin oluşumunun başlıca sebebi de budur. Diğer bir ifade ile, süreç koloninin koloniciyi taklit etmesi ama tamamen ona

50 *A.g.e.*, s. 628.

51 Bart Moore-Gilbert, "Spivak and Bhabha", Henry Schwartz ve Sangeeta Ray (der.), *A Companion to Postcolonial Studies*, Blackwell Publishing, Oxford, 2000, s. 457.

52 Bill Ashcroft vd., *Key Concepts in Post-Colonial Studies*, Routledge Press, 1998, Londra ve New York, s. 118-119.

53 Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge Press, Londra ve New York, 1994, s. 173.

ait özelliklere vakıf olamamasını ifade etmektedir. Bu nedenle, Bhabha'nın çözümlemelerinde taklit kavramı özellikle öne çıkmaktadır. En temel tanımı ile Bhabha tarafından taklit; Aydınlanma Dönemi'nin medeniyet anlayışı ile koloni tarafından bu anlayışın bozuk bir şekilde içselleştirilmesi arasındaki farkı işaret ettiği söylenebilir.

Bhabha'ya göre egemen güç, diğerine kendisi gibi olması için baskı uygulamaktadır. Öbür yandan, Batı, koloni tarafından gelişmişliğin ve gücün simgesi olarak görülmekte ve Batı'nın kültürel alışkanlıkları, kurumları ve değerleri özenilerek, onun gibi olunmaya çalışılmaktadır.[54] Ancak süreç hiçbir zaman koşulsuz ve kusursuz bir şekilde Batı'ya ait kimliğin Üçüncü Dünya'da tekrar üretilmesi anlamına gelmez. Bu doğrultuda, Bhabha'ya göre taklit emperyalist politikaların dayanak noktasıdır ancak aynı zamanda çelişkili bir durumu da ifade eder. Bunun başlıca sebebi, kolonicinin daha kolay bir şekilde yönetebilmek için koloniye kendi değerlerini empoze etmek istemesi ama aynı zamanda da eşit muamele ve özgürlük istememesi için kolonin kendisinin aynısı olmasından çekinmesidir.[55] Koloniler üzerindeki bu çelişkili duyguların neticesinde ise Bhabha 'nerede ise aynı ama tamamen değil' diyerek özetlediği durum ortaya çıkmaktadır.[56]

Taklitin 'gülünç bir taklite' dönüşmesi durumu Bhabha'ya göre koloni için bir mücadele etme alanı yaratmakta ve kolonici için bir anlamda 'kendi yok oluşunun' tohumlarını ekmek anlamına gelmektedir.[57] Diğer bir ifade ile, nerede ise aynı ama tamamen aynı olmama durumu sadece kolonici için değil, koloni için de kararsızlık yaratmaktadır. Bu anlamı ile koloni bir taraftan kolonici gibi olmak isterken öbür taraftan ise koloniciyi esaretinin ve güçsüzlüğünün sorumlusu olarak görür ve ona tamamen entegre olmaktan çekinir.[58] Zaman içinde, özellikle kendine has liminal ve hibrid karakterini sentezleyip, politik bir araca dönüştürerek, Batı'nın özcülüğüne ve egemenliğine karşı kendini savunma ve hayatta kalma aracı olarak kullanır.[59] Burada belirtilmesi gereken nokta, kararsızlık durumu bir tercih olmaktan ziyade, kolonici/koloni ilişkisinin doğasında bulunur ve kolonici ile 'uyumun' ve ona karşı 'mücadelenin' aynı anda birlikteliğini ifade eder.

---

54 Bill Ashcroft vd., *Key Concepts in Post-Colonial Studies*, Routledge Press, Londra ve New York, 1998, s. 139.

55 *A.g.e.*, s. 13.

56 Homi K. Bhabha, "Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse", *The MIT Press*, cilt 28, Bahar 1984, s. 126.

57 Elizabeth M. Bruch, "Hybrid Courts: Examining Hybridity Through A Post-Colonial Lens", *Boston University International Law Journey*, cilt 28, no. 1, 2010, s. 7.

58 Pinar Bilgin, "Turkey and EU/rope: Discourses of Inspiration/Anxiety in Turkey's Foreign Policy", *Review of European Studies*, cilt 4, no. 3, Temmuz 2012, s. 111-112.

59 Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge, Londra ve New York, 1994, s. 1-2.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Bhabha'nın çözümlemeleri kolonileşmenin günümüzdeki mirasları üzerinedir. Diğer bir ifade ile kimliksel olarak hibrid olma durumu ve bundan doğan Batı'ya karşı kararsızlık ve mücadele, Batılı ve Doğulu toplumlar arasındaki ilişkinin devam eden özünü oluşturmaktadır. Makalenin ilerleyen bölümlerinde Türkiye ve Avrupa arasındaki ilişki örneği üzerinden açıklanmaya çalışılacağı üzere, Bhabha'nın bahsedilen bu çözümlemeleri dış politika analizlerinde de kendine yer edinmeye başlamıştır.

Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler

Philip Darby'e göre disiplin olarak 'uluslararası ilişkilerin' geleceğinin olup olmadığı, en çok tartışılan konulardan biridir. Özellikle ana akım çözümlemelerin Soğuk Savaş'ın bitişini tahmin edememesi, disiplinin açıklama gücü konusunda ciddi endişeler yaratmaktadır. Ek olarak, Soğuk Savaş sonrası kurulan devletlerin yapılarındaki sosyal değişimler ve aralarındaki mücadelelerin ana akım tarafından kuramsallaştırılamaması, Batı'nın geleneksel demokratikleşme, gelişim ve küresel sisteme entegre olmak gibi söylemlerinin inandırıcılığını azaltmaktadır.[60] İlişkili olarak Darby'e göre, Avrupa Merkezci uluslararası ilişkilerin Üçüncü Dünya'yı anlamlandırmada ne kadar etkili olduğu disiplin içerisinde ciddi anlamda sorgulanmaya başlanmıştır.[61] Özellikle Soğuk Savaş sonrasında disiplin içerisinde önemi gittikçe artmaya başlayan Postkolonyal Teorinin bu eksikliği doldurmaya çalıştığı söylenebilir. Bu anlamı ile Postkolonyalizm özünde Üçüncü Dünya'nın gözünden yerleşik uluslararası ilişkileri, Batı'nın Doğu üzerinde kurduğu egemenliği eleştirir ve de-kolonize etmeyi amaçlar.[62]

Robert Cox yapılarına göre teorileri 'problem çözücü' ve 'eleştirel' olarak ikiye ayırmıştır.[63] Eğer Cox'un çözümlemesine sadık kalırsak, Postkolonyal Teori kesinlikle ikinci kategoriye aittir. Bu bakımdan, Postkolonyalizm bünyesinde öncelikli olarak epistemolojik kaygıları barındırdığını söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile Postkolonyal Teori, ana akım uluslararası ilişkilerin pozitivist bilim felsefesinin etkisi altında objektif ve evrensel bilgi üretme iddialarını sorgulamakta, zaman ve mekândan bağımsız objektif bilgi üretiminin

60 Philip Darby, "A Disabling Discipline?", Christian Reus-Smith ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008, s. 94-95.

61 *A.g.e.*, s. 95.

62 David L. Blaney ve Naeem Inayatullah, "International Relations from Below", Christian Reus-Smith ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008, s. 663.

63 Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium - Journal of International Studies*, cilt 10, no. 2, Haziran 1981, s. 128.

mümkün olmadığını belirtmektedir.[64] Dolayısı ile, Michel Foucault'nun çalışmalarının teori üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. Temelde Foucault, Aydınlanma Çağı'nın pozitivist, bilimin rasyonel ışığı altında objektif bilgi üretme söylemini sorgulamıştır. Foucault'ya göre bilgi üretimi ve güç ilişkileri arasında birbirini karşılıklı olarak destekleyen bir ilişki bulunmaktadır. 'Söylem etiği' olarak isimlendirilen çözümlemesinde Foucault, bazı söylemlerin tarih içerisinde etkin bir rol alarak diğer söylemleri bastırdığını, böylece de toplum içerisindeki farklı gruplar arasında güç ve egemenlik ilişkilerinin ortaya çıktığını belirtmektedir.[65]

Foucault'nun çalışması, Postkolonyal düşünürlerin özellikle 'kimlik oluşum' sürecine ilişkin düşüncelerini şekillendirmiştir. Kuramcılara göre, kimlik oluşum süreci en basit hali ile 'biz' ve 'öteki' ayrımının yaratılması ile meydana gelmektedir. Bu doğrultuda, Batı kendini daha gelişmiş olarak tanımlarken, Üçüncü Dünya'yı ise ilkel olarak etiketlendirmiştir.[66] Bu anlamı ile, Batı gelişimin kaynağı ve dağıtıcısı olarak görülürken, Üçüncü Dünya ise Batı'nın yarattıklarını kabul etmekten başka çaresi olmayan bir toplum olarak lanse edilmiştir. Postkolonyal teorisyenlere göre bu düşünce Uluslararası İlişkiler disiplininin içerisine işlemiştir ve özellikle ana akım 'modernleşme' söyleminin içerisinde kendini ağırlıkla hissettirmektedir.[67] Ana akım anlayış geliştirdiği 'tarihsel' çözümlemeler vasıtası ile 'öteki' ayrımını kuvvetlendirerek, Batı'nın Üçüncü Dünya üzerindeki egemenliğini doğallaştırmış ve ona katkıda bulunmuştur.

Postkolonyal Teori'nin ayırt edici bir diğer noktası ise, bünyesinde barındırdığı normatif yapıdır. Teorinin normatif yapısı özellikle ana akım anlayışın Avrupa Merkezci yapısını sorunsallaştırırken açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.[68] Bu bağlamda ilk olarak ana akımın öznesel olarak sadece Batılı büyük devletleri analiz seviyelerine katmaları Postkolonyalizm tarafından reddedilmiştir.[69] Diğer bir ifade ile Postkolonyal Teori, Üçüncü Dünya'ya hak ettiği öz-

64 Jones G. Branwen, "From Eurocentrism to Epistemological Internationalism: Power, Knowledge and Objectivity in International Relations", Paper presented at *Theorising Ontology, Annual Conference of the International Association for Critical Realism* at the University of Cambridge, 2004, s. 2.

65 Ben Agger, "Critical Theory, Poststructuralism, Postmodernism: Their Sociological Relevance", *Annual Review of Sociology*, cilt 17, 1991, s. 116-117.

66 Serap Türkmen, "Identity in the Colonial Lands: A Critical Overview of the Postcolonial Studies", *Turkish Journal of International Relations*, cilt 2, no. 3 ve 4, Güz ve Kış 2003, s. 189-190.

67 Sanjay Seth, "Postcolonial Theory and the Critique of International Relations", *Millennium Journal of International Studies*, cilt 40, no. 1, 2011, s. 168.

68 Postkolonyal teorinin eleştirileri ağırlıklı olarak Neorealist Teori'ye ve bu makalede ana akım olarak kabul edilen İngiliz Okulu'na karşıdır.

69 Uluslararası İlişkiler'in Avrupa odaklı yapısının daha detaylı bir analizi için Mario Telo'nun *International Relations Theory: A European Perspective*, Foreword by R.O. Keohane, Ashgate Publishing, Burlington, 2009, isimli kitabına bakılabilir.

nesel değeri tekrar kazandırmayı hedeflemektedir. Önceki ile doğrudan ilişkili olarak Postkolonyal Teori disiplini 'aşağıdan' okumayı hedeflemektedir. David Blaney ve Naeem Inayatullah, 'aşağının' hem coğrafik hem de değerlendirici bir eşiği olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre 'aşağı', Üçüncü Dünya ülkelerine ve belirli maddi ve medeni eşiğin altında yaşayan toplumlara denk gelmektedir.[70] Bir bakış açısı ya da entelektüel bir yorumlama olarak "aşağıdan uluslararası ilişkileri" okumak ise Batı merkezci gelişim anlayışının sorgulanarak, günümüzün uluslararası sisteminin ve kurumlarının Üçüncü Dünya'nın ve Batı'nın karşılıklı etkileşimi sayesinde oluştuğunun vurgulanması anlamına gelmektedir. Örneğin bu doğrultuda Boniface Mgonja ve Iddi Makombe, ana akım Uluslararası İlişkileri, güçlü ve zayıf olanın tarihi ve kültürü birlikte oluşturdukları gerçeğini görmezden gelmek ile eleştirmektedirler.[71]

Postkolonyal Teorinin diğer uluslararası ilişkiler teorilerine eleştirileri

Postkolonyal Teorinin diğer Uİ teorilerine getirdiği eleştirilerinin başında, hâkim uluslararası toplum ve egemenlik anlayışı bulunmaktadır. Postkolonyal Teori, modern uluslararası düzenin eşsiz içsel dinamiklerin yardımı ile Avrupa'da ortaya çıkıp daha sonra dünyaya yayıldığı fikrine karşı çıkarak, sürecin karşılıklı etkileşimler sonucu meydana geldiğini ve bu sebeple de kolonileşme sürecinin modernleşmenin merkezinde yer aldığını belirtmektedirler. Yukarıda bahsedildiği üzere Postkolonyal Teorinin sorgularından bir diğeri ise Uluslararası İlişkiler'in kısıtlı açıklama gücüne yöneliktir. Ana akım Uluslararası İlişkiler'in Batılı büyük devletler arasındaki ilişkileri açıklamak ile sınırlı kaldığı ve bu açıklamaların Üçüncü Dünya'yı göz ardı ettiği düşünülmektedir. Ek olarak, disiplin içerisinde siyasal iktisat çalışmaları kapsamında yer bulan Hegemonik İstikrar Teorisi, Neoliberal Kurumsalcılık ve Marksist kökenden gelen Dünya Sistemi Teorisi, Avrupa Merkezci yapılarından dolayı Postkolonyal düşünürler tarafından eleştirilmektedirler.

İngiliz Okulu ve Avrupa merkezci tarih okuması eleştirisi

İngiliz Okulu'na göre, mevcut uluslararası sistemin kökenleri Avrupa'dadır ve özünde Avrupa'ya ait bir gerçekliktir. Diğer bir anlatım ile, mo-

70 David L. Blaney ve Naeem Inayatullah, "International Relations from Below", Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008, s. 663.

71 Boniface E.S. Mgonja ve Iddi A. Makombe, "Debating International Relations and Its Relevance to the Third World", *African Journal of Political Science and International Relations*, cilt 3, no. 1, Ocak 2009, s. 28.

dern devletler sistemi Avrupa'da ortaya çıkmıştır ve kolonileşme vasıtası ile Üçüncü Dünya'yı da giderek kapsamış ve yayılmıştır.[72] Bu doğrultuda Barry Buzan ve Richard Little 'objektif' tarihin kendisinin Avrupa Merkezci olduğunu belirtmektedirler.[73]

Postkolonyal Teori yazarlarından Sanjay Seth, eleştirilerini yoğunlaştırdığı İngiliz Okulu'nu, uluslararası düzenin oluşum sürecinde sadece Avrupa'ya rol biçmesi nedeniyle kusurlu bulmaktadır.[74] Seth'e göre öncelikli olarak disiplinin ana teorisi olan Realist düşünce değişime kapalı bir okuma sunmaktadır. Ne var ki, İngiliz Okulu gelişim süreci boyunca anarşinin nasıl şekil aldığı ve anarşinin altında düzenin nasıl sağlandığı sorunsallarının üstünde durarak, disiplin içerisinde daha tarihsel bir okuma sunmaktadır.[75] Seth'e göre İngiliz Okulu'nun bahsedilen bu okuması, uluslararası düzenin tek taraflı olarak Avrupa'da ortaya çıkıp daha sonra da dünyanın diğer bölgelerine yayıldığı söylemi üzerinden şekil aldığı için Avrupa Merkezcidir.[76] Benzer bir şekilde Mgonja ve Makombe de İngiliz Okulu'nun disiplinin en önemli teorilerinden biri olmasına rağmen tarihsel olarak uluslararası sistemin temelini oluşturan farklı kültürlerin birlikteliğine yer vermediğini belirtmektedir.[77] John Hobson'a göre ise, uluslararası toplumun iç dinamikleri ile Avrupa'da ortaya çıktığı fikri, Avrupa Merkezciliğin dayanak noktasını oluşturan kimlik söylemi üzerinden ilerlemektedir. Bu anlamı ile Hobson'ın üzerinde durduğu nokta, İngiliz Okulu'nun, Batı'yı eşsiz kurumları aracılığı ile kapitalizm ve modern devletler sistemi gibi gelişimlere açık olarak niteleyip, süreç içerisinde Üçüncü Dünya'ya verilen rolün ise sadece Batı'da meydana gelen gelişmelerin pasif takipcisi olarak nitelemesidir.[78]

Seth, Andre Gunder Frank gibi teorisyenlerin çözümlemelerinden etkilenerek alternatif bir tarih okuması sunmakta, uluslararası düzenin kurulması ile kolonileşme süreci arasındaki yapısal ilişkiyi gündeme getirmektedir.[79] Seth'e

---

72 Tim Dunne, "The English School", Tim Dunne vd. (der.), *International Relations: Discipline and Diversity*, 2. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 14.

73 Barry Buzan ve Richard Little, *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 146.

74 Sanjay Seth, "Postcolonial Theory and the Critique of International Relations", *Millennium Journal of International Studies*, cilt 40, no. 1, 2011, s. 167.

75 *A.g.e.*, s. 168-169.

76 *A.g.e.*, s. 170.

77 Boniface E.S. Mgonja ve Iddi A. Makombe, "Debating International Relations and Its Relevance to the Third World", *African Journal of Political Science and International Relations*, cilt 3, no. 1 Ocak 2009, s. 32.

78 John M. Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, s. 225.

79 Sanjay Seth, "Postcolonial Theory and the Critique of International Relations", *Millennium Journal of International Relations*, cilt 40, no. 1, 2011, s. 172.

göre ne egemen devletlerin ne de kapitalist üretim ilişkilerinin Batı'da ortaya çıkışı, süreçte kolonileşmenin ve dolayısı ile de Üçüncü Dünya'nın Batı'ya sağladığı ekonomik artı değerin oynadığı rol göz ardı edilerek anlaşılabilir.[80] Diğer bir ifadeyle, bütün bu gelişmeler arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Diğer yandan, Edward Keene, Avrupa'daki egemen devlet yapısının ve uluslararası düzenin oluşumunun, Üçüncü Dünya'nın etnik ve kimliksel yapıları hiç dikkate alınmadan paylaştırılmasına ve bu bölgelerin doğal kaynaklarının sömürülmesine bağlı olduğunu belirtmektedir.[81] Dolayısıyla, Postkolonyal Teori yazarları, İngiliz Okulu'nun tarihsellik anlayışını eleştirerek Üçüncü Dünya'ya süreç üzerinde sahip olduğu rolü tekrar kazandırmaya çalışmaktadır.

Neorealizm ve Avrupa merkezcilik eleştirisi

Postkolonyal Teori yazarlarının üzerinde ağırlıkla durdukları konuların başında, uluslararası ilişkilerin sadece Batı'daki büyük devletler tarafından tanımlandığı ve diğer devletlerin analiz seviyesinden soyutlandığı için sınırlı açıklama gücüne sahip olduğu eleştirisi gelir.[82] Örneğin, Ayoob'a göre bu suni soyutlama, Neorealist ve Neoliberal teoriler tarafından günümüzün birçok güvenlik sorununun analiz edilememesine neden olmaktadır.[83] Buradan haraketle, Anglo-Amerikan uluslararası ilişkilerin temel ontolojik yapısını oluşturan güvenlik konularının, ağırlıklı olarak Batı'daki büyük devletlerarası ilişkiler göz önünde bulundurularak sorunsallaştırıldığını söyleyebiliriz. Özellikle, Neorealist Teorinin sahip olduğu Avrupa Merkezci yapı, Soğuk Savaş dönemine ait açıklamalarda kendini hissettirmektedir. Diğer bir ifade ile, Neorealizmin Soğuk Savaş içerisinde düzen bulunduğu iddiası birçok postkolonyal düşünür tarafından reddedilerek, tek taraflı bir okumanın ürünü olarak kabul edilmiştir.

Postkolonyal eleştirilerin odağında Neorealist Teorinin, objektif ve evrensel bilgi üretme iddiası bulunmaktadır. Bu doğrultuda Postkolonyal Teori, Neorealizm'in güvenlik anlayışının kasıtlı olarak Batı odaklı olmasını ve Soğuk Savaş döneminde Üçüncü Dünya'da yaşanan gerçeklikleri, ölüm ve savaşları göz ardı etmesini sorunsallaştırmaktadır.[84] Aynı şekilde, Heo-

80 *A.g.e.*, s. 173.

81 Edward Keene, *Beyond the Anarchical Society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 97-98.

82 Bahar Rumelili, "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük ve Doğu'nun Özneselliği", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 6, no. 23, Güz 2009, s. 49.

83 Mohammed Ayoob, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review*, cilt 4, no. 3, Aralık 2002, s. 28.

84 John M. Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, s. 205-206.

nik Kwon "görünen o ki Soğuk Savaş tarihi, merkezde 'resmi' göreceli barışın, çevrede ise 'gayri resmi' şiddetin olduğunu varsayan eşmerkezli kavramsal bir anlayıştır" demektedir.[85] Yakın bir anlatım ile Walter La Faber, Realist Teorinin yaptığının aksine Soğuk Savaşı içerisinde tek bir gerçeklik varmış gibi davranmak yerine sürecin farklı bölgelerde farklı gerçekliklere sahip olduğunun anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.[86] Bruce Cumings ise, çevreleme ve egemenlik projesi olmak üzere Soğuk Savaş'ın iki farklı gerçekliğinin olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki Realist Teorinin belirttiği gibi süper güçler arasındaki güçler dengesi ilişkisi ile karakterize olmuş iken, diğeri mücadelenin devamının sağlanabilmesi için Üçüncü Dünya'nın kaynaklarının 'zor yolu' ile kontrolüne işaret etmektedir.[87]

Mgonja ve Makombe ise, Neorealist Teori'nin anarşi anlayışını sorunsallaştırmaktadırlar. Mgonja ve Makombe'ye göre Üçüncü Dünya ülkelerinin davranışları İngiltere ve ABD gibi birkaç kuvvetli Batılı ülke ve IMF, Avrupa Birliği ve Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından şekillenmektedir. Bu bağlamda Üçüncü Dünya ülkeleri için anarşi ve güçler dengesinden ziyade, hiyerarşi ve bağımlılık ilişkileri ön plana çıkmaktadır.[88] Benzer bir şekilde Carlos Escude, Kenneth Waltz'un 'devletlerin güç yapılarından bağımsız olarak anarşi altında benzer bir şekilde hareket ettikleri' varsayımını sorunlu bulmaktadır. Escude'ye göre büyük devletler tarafından Üçüncü Dünya ülkelerine uygulanan cezalar iç siyaset açısından da baskılar yaratarak Üçüncü Dünya ülkelerinin mevcut dış politika tercihlerini hiyerarşik bir ortamda kısıtladıklarını belirtmektedir.[89] Escude'ye göre her ne kadar bir Üçüncü Dünya ülkesinin iç dinamiklerine bağlı olarak sonuç değişebilse de, birçok Üçüncü Dünya ülkesinin nükleer silahların yayılmasını önleme rejimine sadık kalmasının altında da bu sebep yatmaktadır.[90] Öte yandan Tarık Barkawi ve Mark Laffey, güç ve bilgi arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu teorisyenlere göre, ana akım anlayış, Üçüncü Dünya'da meydana gelen Batı karşıtı silahlı

85 Heonik Kwon, *The Other Cold War*, Columbia University Press, New York Chichester ve West Sussex, 2010, s. 396.

86 Walter LaFeber, "An End to Which Cold War?, Micheal J. Hogan (der.), *The End of The Cold War: Its Meanings and Implications*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 13.

87 Bruce Cumings, "The Wicked Witch of the West is Dead. Long Live the Wicked Witch of the East", Micheal J. Horgan (der.), *The End of Cold War: Its Meanings and Implications*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. 88-89.

88 Boniface E.S. Mgonja ve Iddi A. Makombe, "Debating International Relations and Its Relevance to the Third World", *African Journal of Political Science and International Relations*, cilt 3, no. 1, Ocak 2009, s. 31.

89 Carlos Escude, "Peripheral Realism: An Argentine Theory-Building Experience, 1986-1997", José Flávio Sombra Saraiva (der.), *Concepts, Histories and Theories of International Relations for the 21st Century: Regional and National Approaches*, IBRI, Brasilia, 2009, s. 9.

90 *A.g.e.*

direnişlerin karşılıklı etkileşim ve tarihsel boyutlarını göz ardı ederek 'terör' kapsamına sokmakta ve bu sayede Batı'nın Üçüncü Dünya üzerindeki egemenlik politikalarını meşrulaştırmaktadır.[91]

Politik-ekonomi ve Avrupa merkezcilik eleştirisi

İnşacı düşüncenin ana akım pozitivist çözümlemelere getirdiği eleştirilerin başında, bu teorilerin devletlerarası ilişkilerin önceden belirlenmiş olduğunu varsayarak geliştirmiş oldukları rasyonellik anlayışları gelmektedir. Bu doğrultuda, inşacılar, aktörlerin davranışlarının farklılaşmış "sosyal kimliklerinden" bağımsız olarak belirlendiği varsayımını sınırlı bulmaktadırlar.[92] John M. Hobson, bunu reddederek Avrupa Merkezci yapılarından ötürü hem Neorealist kökenli Hegemonik İstikrar Teorisi'nin hem de Neoliberal Kurumsalcılığın çözümlemelerinde Batı'ya ve Üçüncü Dünya'ya farklı kimlik yapıları verdiğini belirtmektedir.[93] Hobson'a göre bu ise pozitivizmin objektiflik iddiasını çürütmektedir.

Hobson ilk olarak Gilpin'in Hegemonik İstikrar Teorisi'ni sorunsallaştırmaktadır.[94] Hobson'ın öncelikli olarak üzerinde durduğu nokta, Gilpin'in teorisinin "Amerika için kötü olan dünya için de kötüdür" mantığı üzerine kurulmuş olduğudur.[95] Diğer bir ifade ile, Gilpin'in teorisinde hegemon güçler karşılıksız olarak dünyanın diğer bölgelerine birtakım yardımlarda bulunmakta, bu sayede de sistem içerisinde barış ve dengenin sürdürülmesine aracılık etmektedirler. Ancak Hegemonik İstikrar Teorisi'nin bu şekilde kavramsallaştırılması, içinde Avrupa Merkezci bir bakış açısı gizlemektedir ve yapısal olarak da aslında Neorealist Teori ile uyumsuzdur.[96] İlişkili olarak, Hobson'ın üzerinde durduğu nokta, tam aksi olması gerekirken neden Realist bir bakış açısı ile şekillenmiş bir teoride egemen devletin bireysel materyal gücünü riske ederek karşılıksız iyilikler yaptığı ve uluslararası sistemin yükünü tek başına karşılamaya çalıştığı üzerinedir.[97] Benzer bir şekilde Grunberg, neden egemenlerin sonunda

91 Bahar Rumelili, "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük ve Doğu'nun Özneselliği", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 6, no. 23, Güz 2009, s. 49.

92 Christian Reus-Smith, "Constructivism", Scott Burchill vd. (der.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, Londra, 2009, s. 216-217.

93 John M. Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, s. 216.

94 Her ne kadar Gilpin, Hegemonik İstikrar Teorisi'nin tek başına bir temsilcisi değilse de John Hobson'ın yöntemine sadık kalarak, teoriyi Gilpin ile sınırladık.

95 John M. Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, s. 195.

96 *A.g.e.*, s. 195-196.

97 *A.g.e.*, s. 197.

zararlı çıkacakları aşikâr olan bu ilişki ağını engellemek için bir şey yapmadıklarını sormaktadır.[98]

Hobson'a göre Grunberg'in haklı sorunsallaştırmasının cevabı, Hegemonik İstikrar Teorisi'nin içerisinde gizli bir şekilde duran Avrupa Merkezci anlayıştadır. Diğer bir ifade ile Hobson'a göre Gilpin'in teorisinin altında karar alma mekanizmasını etkileyen kimliksel bir yön bulunmaktadır. Hobson sebebin, teorinin içine işlemiş 'Amerikan İstisnacılığı' ve 'Beyaz İnsanın Yükü' anlayışı olduğunu belirtmektedir.[99] Başka kelimeler ile, ABD, Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni medenileştirme görevini kendisine ait bir sorumluluk olarak değerlendirmektedir. Yani egemen güç olarak ABD (daha önce de İngiltere) dünyanın diğer bölgelerine kapital ve teknoloji transfer etmekte ve bu bölgelerin materyal olarak kalkınmasına karşılıksız yardımcı olmaktadır.[100]

Hobson'ın üzerinde durduğu bir diğer nokta, Gilpin'in egemenlerin yaşadığı düşüşü kuramsallaştırma biçimidir. Hobson, Gilpin'in birçok çalışmasında Avrupalı devletlerin aksine Asya ülkelerini 'beleşçi' olarak tanımladığını ve bu sebeple de ikili ilişkilerde ABD'nin yaşadığı bütçe açıklarının sorumluları olarak lanse edildiklerini belirtmektedir.[101] Ek olarak, Gilpin'nin teorisinde Doğu, Batı'ya ait 'eşsiz' liberal kurumlara sahip olmamasından ötürü sadece Batı'nın düşüşüne sebep olarak egemen güç olabileceği ve bu şartlar altında da Batı'nın aksine sadece kendi çıkarlarını gözeten daha korumacı ekonomik tercihler yapacağı öngörülmüştür.[102] Özetle belirtmek gerekirse, Gilpin'in Hegemonik İstikrar Teorisi ciddi bir kimliksel Batı ve Doğu ayrımı yaparak ilkine (Batı'ya) bağımsız olarak gelişme yeteneği ve yardımseverlik gibi özellikler bahşederken, ikincisini (Doğu'yu) gelişmekten aciz ve bencil olarak etiketlemektedir.

Hobson'ın analizlerinde Neoliberal Kurumsalcılığın kökenindeki Avrupa Merkezci yapı da incelenmektedir. Hobson'a göre Robert Keohane'nin 'Mahkum İkilemi' çözümlemesinde 'kimlik' önemli bir rol oynamaktadır.[103] Keohane'in çözümlemelerinde serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi gibi ortak değerlere sahip oldukları için Batılı devletler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl bir çerçevede sonuçlandırılması oldukça yüksek bir olasılıktır.[104] Keohane'nin bu sonucu çıkarmasının altında Üçüncü Dünya devletlerinin aksi-

98 Isabelle Grunberg, "Exploring the Myth of Hegemonic Stability", *International Organization*, cilt 44, no. 4, 1990, s. 440.

99 Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, s. 198.

100 *A.g.e.*, s. 199.

101 *A.g.e.*, s. 200.

102 *A.g.e.*, s. 202.

103 *A.g.e.*, s. 217.

104 *A.g.e.*

ne Batılı devletlerde mevcut olduğunu düşündüğü 'ekstra-rasyonellik' vurgusu bulunmaktadır.[105] Bu bağlamda Keohane'e göre Doğulu devletlerin aksine, Batılı devletler uzun vadeli çıkarları için kısa vadeli kazançlarından vazgeçme yetisine sahiptirler.

Dünya Sistemi Kuramı ve Avrupa merkezcilik eleştirisi

Makalenin önceki kısımlarında bahsedildiği üzere Karl Marx her ne kadar kapitalist modernite anlayışına oldukça eleştirel bir açıdan yaklaşmış olsa da, analizlerinde Avrupa Merkezci anlayıştan sıyrılmayı başaramamıştır. Özellikle Edward Said, Karl Marx'ın özgürleşmek için sunduğu yolun sadece Batı odaklı olup, Üçüncü Dünya'nın gerçekleri ile uyuşmadığını belirtmektedir.[106] Marx Üçüncü Dünya'ya oldukça pasif bir rol bahşederek, kapitalin yayılma aşamasında Avrupa dışındaki bölgelerde kendi formunda siyasal sistemler yaratacağını öngörmüştür. Postkolonyal Teori düşünürlerine göre Marksist çözümlemeler hâlâ Avrupa Merkezci yapıdan kurtulamamışlardır ve bu gerçeklik özellikle Dünya Sistemi Teorisinde kendini göstermektedir. Hobson'a göre, Immanuel Wallerstein'ın analizindeki Avrupa Merkezci yapı kendini iki şekilde göstermektedir. İlk olarak 'gelişim' vurgusu Batı ile özleşleştirilmiş durumdadır. İkinci olarak ise, kapitalist üretim ilişkilerinin sistemsel baskısı gereğince Üçüncü Dünya'ya karşı koyma gücü bulunmayan pasif bir rol verilmiştir.[107]

Bağımlılık Teorileri ve Dünya Sistemi Teorisi arasında, kapitalizmin ortaya çıkışı konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Bağımlılık Teorilerine göre, kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkışı Batı ve Üçüncü Dünya arasındaki eşitsiz ve serbest ticaret ilişkilerinin ortaklaşa bir sonucudur.[108] Diğer bir ifade ile kolonileşme süreci kapitalist modernleşmenin ortaya çıkmasında hayati bir rol oynamaktadır. Aksine Dünya Sistemi Teorisinde Üçüncü Dünya'ya süreçte aktif bir rol verilmemektedir. Bu bağlamda Batı'nın kapitalist gelişimi, teknolojik ilerlemeler, şehirlerarası ticari ilişkilerin artması, işçinin daha fazla sömürülmeye başlanması, bürokratikleşme gibi kıta içi dinamikler vasıtası açıklanmaktadır.[109] Dolayısı ile Wallerstein'ın çözümleme-

105 *A.g.e.*

106 Edward Said, *Orientalism*, Vintage Books, New York, 1979, s. 155.

107 John M. Hobson, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, s. 195.

108 Giovanni Arrighi, vd. "Modeling Zones of the World-Economy: A Polynomial Regression Analysis (1964-1994)", Paper Presented at the 1996 *Annual Meeting of the American Social Association*, New York City, 1996, s. 2.

109 Immanuel Wallerstein, *The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, San Diego CA, 1974, s. 42.

si ile Batı'nın daha gelişmiş kurumları sayesinde ilerlemenin motoru olduğu Avrupa Merkezci düşünce arasında benzerlikler bulunmaktadır. Ayrıca Wallerstein, aktörlerin yapılar üzerinde bir etkisi olmadığını, aksine yapıların aktörlerin davranışlarını belirlediğini düşünmektedir.[110] Bu bağlamda Wallerstein, Batı'nın tek taraflı olarak oluşturduğu Dünya Sistemi'nin, Üçüncü Dünya ülkelerini bünyesinde hapsettiğine ve Güney'in herhangi bir sosyalist veya milliyetçi çabasının sistemsel baskıları kıramayacağına inanmaktadır.

Sosyal inşacılık ve Postkolonyal Teori

Ana akım Uluslararası İlişkiler, 'çıkar oluşum' sürecini benimsemiş oldukları rasyonel karar alma mantığına bağlı olarak 'dışsal' bir yapıda gerçekleştiğini belirtmektedir.[111] Bu doğrultuda, aktörler genel hatları ile rasyonel ve kendi çıkarlarını düşünen gruplar olarak tanımlanmış ve dış politika tercihlerini şekillendiren çıkarların sosyal etkileşime girmeden önce belirlendiği varsayımı geçerlilik kazanmıştır.[112] Her ne kadar farklı sonuçlara ulaşmış olsalar bile bu çözümleme yapısına sadık kalarak, hem Neorealist hem de Neoliberal Teori anarşinin yapısal baskısı altında ülkelerin tercih şekillerini sorunsallaştırmışlardır. İnşacı metodolojinin disipline sağladığı en önemli katkı ise, ana akım teorilerin rasyonellik anlayışını reddetmesidir. İnşacılar, süreç içerisinde kimlik oluşum sürecinin, dolayısı ile de aktörlerin çıkarlarının, diğer aktörler ile etkileşim içerisinde şekil aldığını belirtmektedirler.[113] Diğer bir ifade ile, inşacılara göre kimlik oluşum süreci dışsal bir mantığa sahip olmaktan ziyade, içseldir. Bu anlamı ile de ortak değerler, sosyal öğrenme süreci ve tarihsel olarak gelişen karşılıklı etkileşime bağlı olarak biçimlenirler.[114] Özünde bu vurgu, inşacıların, 'tarih-üstü' anarşi anlayışına karşı gelerek, yapısal bir 'süreç' vurgusu içinde "anarşi devletlerin yarattığı bir şeydir"[115] demelerine sebebiyet vermiştir. Zaten, inşacıların, anarşinin tarihsellik anlayışına karşı çıkarak, sistemin ileride farklı yapılara evrilebilme ihtimali üzerinde durmalarının altında yatan neden de budur.[116]

---

110 Alexander E. Wendt, "The Agent Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, cilt 41, no. 3, Yaz 1987, s. 345-346.

111 Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 8, no. 29, Bahar 2011, s. 81.

112 Christian Reus-Smith, "Constructivism", Scott Burchill vd. (der.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, Londra, 2009, s. 216.

113 *A.g.e.*, s. 217.

114 Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", s. 80.

115 Alexander Wendt, "Anarchy What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, cilt 40, no. 2, Bahar 1992, s. 395.

116 Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", s. 81.

İnşacıların Postkolonyal analizlere sağladığı en önemli katkı, kimlik ve dış politika tercihleri arasında kurmuş oldukları bağlantıdan gelmektedir.[117] Öncelikli olarak İnşacılara göre, dış politika tercihlerini şekillendiren çıkarlar bir vakumun içerisinde var olmazlar. Aksine, sosyal etkileşim vasıtası ile değişebilen kimlik, oluşum süreçlerine bağımlıdırlar. Bu anlamı ile de ana akım rasyonalite anlayışının sunduğundan farklı olarak, zamansız bir mantık içerisinde sabit konumda bulunmazlar.[118] İnşacı düşüncenin kimlik oluşum sürecinin etkileşimli yapısına bağlı olarak sunduğu değişkenlik anlayışı; Postkolonyal çözümlemelerde kendini 'devinimsel' olarak kimliğin 'diğeri' ile birlikte şekil alması vurgusunda göstermektedir. Bu doğrultuda, Postkolonyal Teorinin inşacılığın kimliklerin tarihsel bir yapı içerisinde karşılıklı oluşumuna verdiği önemden yola çıkarak, sömüren ve sömürülen arasındaki karşılıklı ilişkinin; aktörlerin kimliklerini ve dolayısı ile de karşılıklı olarak geliştirdikleri dış politika reflekslerini şekillendirdiği söylenebilir.[119] Bu bağlamda, Postkolonyal teori, inşacılığın çözümlemelerinin etkisi altında, ama tarihsel olarak sömüren ve sömürülen arasındaki dönüştürücü ilişkiye odaklanarak, alternatif bir dış politika analiz metodu sunmaktadır. Bu metodun en çarpıcı noktası ise, Üçüncü Dünya'nın 'sadece' nesnesel olarak yorumlanmasının ötesine geçilerek, sürecin öznesi konumunda da değerlendirilmesidir.[120] Bu metodolojik kaygılara bağlı kalınmaya çalışılarak makalenin ilerleyen bölümlerinde ise; Türkiye ile Avrupa arasındaki ilişkinin doğasını özellikle Bhabha'nın kolonyal devletleri açıklarken kullandığı 'hibridlik' ve 'kararsızlık' kavramlarından etkilenerek, Postkolonyal bir bakış açısı ile çözümleme gayesindeki 'sayısal olarak sınırlı' literatür tanıtılmaya çalışılacaktır.[121]

---

117 Alison Brysk vd. "After Empire: National Identity and Post-Colonial Families of Nations", *European Journal of International Relations*, cilt 8, no. 2, 2002, s. 267-268.

118 Maxym Alexandrov, "The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis", *Journal of International Development and Cooperation*, cilt 10, no. 1, 2003, s. 34.

119 Viatcheslav Morozov ve Bahar Rumelili, "The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-makers", *Cooperation and Conflicts - SAGE Journals*, cilt 47, no. 28, 2012, s. 28.

120 *A.g.e.*

121 Makalenin bu kısmında bahsedilmesinde yarar görülen nokta; her ne kadar Türkiye resmi bir kolonileşme süreci yaşamamış olsa da, Avrupalı devletler ile tarihsel olarak geliştirmiş olduğu 'bağımlı' ve 'zorlayıcı' ilişkiler, ülkede Postkolonyal devletlere ait reflekslerin gelişmesine sebebiyet vermiştir. Konu üzerinde daha detaylı bir çözümleme için; Fuat Keyman'ın "On The Relation Between Global Modernity and Nationalism: The Crisis of Hegemony and The Rise of Islamic Identity", *New Perspectives on Turkey*, cilt 13, no. 8, 1995, s. 93-120, makalesi incelenebilir.

Postkolonyal çözümlemeler ışığında Türkiye-Avrupa ve Türkiye-Afrika ilişkileri[122]

Türkiye-Avrupa ilişkileri

Bahar Rumelili'ye göre AB-Türkiye ilişkilerini konu edinen literatür her ne kadar süreç üzerinde kimliğin rolüne önem atfetse de bunu özcü bir bakış açısı ile yapmakta ve Türkiye'yi Avrupa'nın etkisiz 'ötekisi' olarak sunmaktadır. Bu doğrultuda da Rumelili'ye göre AB süreci; Avrupa'nın Türkiye'yi kimliği sebebi ile 'dışlaması' ve çıkarları sebebi ile de 'dahil etmesi' arasındaki çelişkili birliktelik üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır.[123] Aksine Rumelili, Türkiye'nin AB'ye dahil olma ihtimalinin dışsal olarak algılanan kimlik ve çıkar çözümlemelerinin ötesine geçilerek, özneler arasındaki karşılıklı etkileşimlerin kimlik yapıları ve dolayısı ile de çıkarlar üzerinde oluşturdukları değişimlere odaklanılarak analiz edilebileceğini belirtmektedir.[124] Bu bağlamda, Rumelili'ye göre alternatif bir okuma Türkiye ve AB arasındaki karşılıklı etkileşimler sonucunda, kimlik olgusunun nasıl sürekli olarak müzakere edildiğini ve yeniden yapılanma sürecine tabi olduğunu açıklamalıdır.[125] Rumelili'nin karşılıklı etkileşim sürecini açıklarken üzerinde durduğu nokta Türkiye'nin 'temsili eylemleri'dir.[126] Bu bağlamda Rumelili'ye göre Türkiye temsili eylemleri vasıtası ile Avrupa kimliğini müzakere etmekte ve değişimlere tabi tutmaktadır.[127]

Samuel Huntington'ın Türkiye'yi 'kararsız ülke'[128] olarak tanımlandırma biçimi, AB-Türkiye ilişkilerinin genel doğasını anlamlandırmak konusunda oldukça önemlidir. Bu doğrultuda liminal yapısı ile Türkiye, modernleşme sürecini içselleştiremeyen, Doğu ve Batı arasında kalmış çelişkili bir ülke olarak nitelendirilmiştir.[129] Özellikle, Kevin Robins'e göre Türkiye'nin

122 Makalenin bu bölümü temel olarak ikiye ayrılmıştır. İlk kısım, Postkolonyal çözümlemelerin ışığı altında Türkiye ve Avrupa Devletleri arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bu bağlamda, amaç kronolojik bir açıklamanın sunulmasından ziyade, kuramsal olarak Postkolonyal çözümlemelerin bu ilişkilerin 'doğasını' anlamlandırmamızda nasıl bir katkı sunabileceğini varolan literatüre bağlı kalarak genel hatları ile göstermeye çalışmaktır. Makalenin ikinci kısmında ise Türkiye'nin aksine kolonileşme dönemini 'bizzat' yaşamış Afrika bölgesi ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilere ve ortak Osmanlı geçmişinin süreçteki rolüne odaklanılmaktadır.

123 Bahar Rumelili, "Negotiating Europe: EU-Turkey Relations From an Identity Perspective", *Insight Turkey*, cilt 10, no. 1, 2008, s. 97.

124 *A.g.e.*

125 *A.g.e.*, s. 97-98.

126 *A.g.e.*, s. 98.

127 *A.g.e.*, s. 102.

128 Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, cilt 72, no. 3, Yaz 1993, s. 42.

129 *A.g.e.*

ne Batı'ya ne de Doğu'ya ait olmama durumu ilişkileri zorlaştırmakta ve Batı'nın Türkiye'yi 'uzlaşılamaz' olarak nitelendirmesine sebebiyet vermektedir.[130] Rumelili'ye göre Batı'nın bahsedilen bu algısı, Türkiye'yi aksine liminal yapısını sahiplenmeye ve kendisini Avrupa'nın çok kültürlü bir yapıya kavuşmasının bir aracı olarak temsil ederek; Avrupa kimliğini müzakere etmeye ve yeniden yapılandırmaya itmiştir.[131] Hiyerarşik bir yapıda gerçekleşen ilişkiler bütününde,[132] Rumelili 1980'lerden itibaren Türkiye'nin iki farklı şekilde kendini temsil ederek, ötekinin yani Avrupa'nın kimliğini yeniden şekillendirdiğini belirtmektedir.[133] Rumelili'nin açıklamalarında özellikle ikinci temsiliyetin Bhabha'nın hibridlik çözümlemesi ile uyuştuğu söylenebilir. Bu bağlamda, 1980 ve yaklaşık olarak 2000'lerin başı arasını kapsayan ilk dönemde Türkiye kendini İslâmî köktenciliğe karşı Avrupa'nın siperi olarak tanıtmış ve Avrupa'nın kamu düşüncesini bu yönde etkilemeyi hedeflemiştir.[134] Ancak Türkiye'nin kendini bu şekilde tanımlaması; Avrupa'da zaten var olan Doğu ile Batı'nın ve İslâm ile Hristiyanlığın uyumsuz olduğu algısını kuvvetlendirmiş ve Türkiye'nin üyelik çabalarını uzun vadede olumsuz olarak etkilemiştir.[135]

1990'ların sonu ve özellikle 11 Eylül olaylarından sonra, Türkiye tarihsel olarak gelen 'hibrid' yapısına vurgu yaparak; kendisinin Batılı karakterinin yanında Doğu/İslâm sentezine de sahip olmasının AB için çok ciddi bir kazanç olduğunu savunmuştur.[136] Burada altı çizilmesi gereken nokta ise; Türkiye'nin bahsedilen hibrid karakterine Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarının aksine sahip çıkarak, Batı'nın 'özcü' anlayışına karşı bir 'baş kaldırı' ve 'pazarlık' aracı olarak kullanmasıdır.[137] Bu bağlamda, dış politika elitleri Türkiye'nin liminal ve hibrid karakterini tarihsel bir 'hediye' olarak kabul edip, ülkenin her iki kültürün de değerlerini bünyesinde başarılı bir şekilde sentezlediği varsayımından da yola çıkarak, Doğu/Batı uyumsuzluğu algısı-

130 Kevin Robins, "Interrupting Identities: Turkey/Europe", Stuart Hall ve Paul du Gay (der.), *Questions of Cultural Idendity*, Sage Publications, Londra, 1996, s. 65.

131 Bahar Rumelili, "Negotiating Europe: EU-Turkey Relations From an Identity Perspective", *Insight Turkey*, cilt 10, no. 1, 2008, s. 102.

132 Viatcheslav Morozov ve Bahar Rumelili, "The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-makers", *Cooperation and Conflicts - SAGE Journals*, cilt 47, no. 28, 2012, s. 38.

133 Bahar Rumelili, "Negotiating Europe: EU-Turkey Relations From an Identity Perspective", *Insight Turkey*, cilt 10, no. 1, 2008, s. 103-104.

134 *A.g.e.*, s. 103.

135 *A.g.e.*, s. 103-104.

136 Bahar Rumelili, "Turkey: Idendity, Foreign Policy, and Socialization in a Post-Enlargement Europe", *Journal of European Integration*, cilt 33, no. 2, 6 Şubat 2011, s. 237.

137 Viatcheslav Morozov ve Bahar Rumelili, "The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-makers", *Cooperation and Conflicts - SAGE Journals*, cilt 47, no. 28, 2012, s. 41.

nı değiştirmeyi hedeflemişlerdir.[138] Bu bağlamda Türkiye; özellikle varolan Batı'yı kimliksel olarak Hıristiyan ayrımcılığı ile suçlayarak, çözüm yolunu ise AB'ye entegre olmuş hibrid karakterli bir Türkiye olarak sunmuştur. Diğer bir ifade ile, Türkiye liminal yapısı ile kıtanın 'çok kültürlü' bir forma evrilmesinin ve İslâm dünyası ile ilişkileri derinleştirerek Avrupa'nın 'normatif gücüne' katkı sağlamanın tek yolu olarak lanse edilmiştir.[139] Rumelili'ye göre Türkiye'nin yarattığı bu söylem Avrupalı kimlik tanımının kıtada tekrar müzakere edilmesine neden olmakta ve özellikle özcü olarak anılmak istemeyen seküler kesimler arasında 'belli bir gücenmişlik hissi ile' baskı yaratarak, Hıristiyan Avrupalı kimliğinin tekrar sorgulanmasına neden olmaktadır.[140] Ek olarak, Rumelili'ye göre İslâmî bir alt yapıya sahip AK Parti'nin 'demokratikleşme' reformlarına sahip çıkması, İslâm ve demokrasinin uyuşmaz olduğu algısını iyice sorunsallaştırarak, Türkiye'nin pazarlık sürecinde elini iyice kuvvetlendirmektedir.[141] Benzer bir şekilde; İhsan Dağı ise AK Parti'nin sosyal olarak İslâm Dünyası ile bağlarını devam ettiren ama siyasal politika programı olarak onu terk eden 'post-İslâmcı' bir parti olarak tanımlamaktadır.[142]

Öte yandan, Lerna Yanık ise Bhabha'nın hibrid olma durumunun Üçüncü Dünya ülkeleri tarafından Batı'ya karşı bir avantaj ya da strateji aracı olarak kullanıldığı varsayımından yola çıkarak; Rumelili'nin aksine Türkiye'nin hibrid karakterini Avrupa'nın zorlamaları sonucunda değil, Türkiye'nin bu durumu bir değer olarak görüp, isteyerek kabul ettiğini belirtmektedir.[143] Bu bağlamda, Yanık'a göre, Türkiye özellikle Soğuk Savaş'tan sonra hibrid özelliklere sahip kendine has "tarih ve coğrafyasını" sahiplenmiş ve dış politika elitlerinin 'söylemsel pratikleri' çerçevesinde de Türk 'istisnacılığı' fikrinin toplum tarafından kabul görmesini sağlamıştır.[144] Bu çerçevede, Yanık özellikle AK Parti iktidarı ile Türkiye'de giderek daha fazla önem kazanmaya başlayan, 'yeni-Osmanlı'cılık' akımına dikkat çekmektedir.[145] Yanık'a göre, Türk dış politikasının geleneksel 'Batı odaklı' anlayışının bir karşıtı olarak,

138 Bahar Rumelili, "Turkey: Idendity, Foreign Policy, and Socialization in a Post-Enlargement Europe", *Journal of European Integration*, cilt 33, no. 2, 6 Şubat 2011, s. 237.

139 Bahar Rumelili, "Negotiating Europe: EU-Turkey Relations From an Identity Perspective", *Insight Turkey*, cilt 10, no. 1, 2008, s. 105.

140 *A.g.e.*, s. 104-106.

141 *A.g.e.*, s. 107

142 İhsan Dağı, "Transformation of Islamic Political Idendity in Turkey: Rethinking West and Westernization", *Turkish Studies*, cilt 6, no. 1, 2005, s. 30.

143 Lerna Yanık, "Constructing Turkish Exceptionalism: Discourses of Liminality and Hybridity in post-Cold War Turkish Foreign Policy", *Political Geography*, cilt 30, no. 2, 2011, s. 82.

144 *A.g.e.*, s. 80.

145 *A.g.e.*

yeni-Osmanlıcılık ilk olarak Turgut Özal dönemi boyunca gündeme gelmiştir.[146] Her ne kadar Özal döneminde, yeni-Osmanlıcılık kavramı isimsel olarak zikredilmemiş olsa da, birtakım söylemsel pratikler çerçevesinde 'çoğulcu' ve 'uyumlu' bir Osmanlı modeli yaratılmış ve Türkiye'nin bir mirasçı olarak görevinin bu modeli sürdürmek olduğu dış politika geleneklerinde hüküm sürmüştür.[147]

Bu doğrultuda, Türkiye iç siyasette Osmanlı'daki İslâm olgusuna vurgu yaparak, Kürt kökenli mücadeleleri daha kapsayıcı bir kimlik ile yöneltmek isterken, dış Siyasette ise Sovyet sonrası ülkelere olan ortak Osmanlı geçmişi ve hüküm süren 'istikrar' ve 'barış' anımsatılarak, doğal mirasçı olarak Türkiye'nin liderlik kapasitesinin bulunduğu belirtilmiştir.[148] Özellikle diğer Türk toplumlara yönelik geliştirilen bu söylemler, Jacob Landau tarafından Osmanlı'nın son dönemlerindeki 'pan-Türkizm' çabalarına benzetilmiştir.[149] Ek olarak Yanık'a göre 1990'lar boyunca Türkiye'nin 'Avrasyacılık' politikaları, Türkiye'nin medeniyetler arası bir ülke olduğu söylemleri ile birlikte ilerlemiştir.[150] Türkiye hibrid kökenleri itibarı ile Avrasya ile birlikte Batılı bir karaktere de sahip olduğu söylemini geliştirmiştir.[151] İlişkili olarak 1990'lar dönemin dışişleri bakanı olan İsmail Cem, Türkiye'nin tarihsel ve coğrafi özelliklerinden gelen hibrid yapısı itibarı ile geleneksel anlayışın iddia ettiğinin aksine sadece biri değil, hem Avrupalı hem de Asyalı olduğunu ve bu sentezin dış politikada farklı medeniyetleri uzlaştırmak ve kaynaştırmak için eşsiz bir fırsat olduğunu belirtmiştir.[152]

Yanık'a göre AK Parti döneminde ise 1990'lar dönemi Türk Dış Politikasının bahsedilen genel çizgisi daha İslâmî bir ton kazanarak 'artarak' devam etmiştir.[153] Türkiye 'Medeniyetler İttifakı' anlayışı çerçevesinde kendisinin Batı ve İslâm dünyası arasında bir 'köprü' olma potansiyelini vurgulamaktadır.[154] Ancak, Yanık'a göre 'özellikle' AK Parti döneminde ülkenin hibrid yapısı güçlü bir şekilde Türkiye'nin 'merkezi güç' olma hedefi ile de birleşmiştir.[155] Bha-

146 *A.g.e.*, s. 84.

147 *A.g.e.*

148 *A.g.e.*

149 Jacob M. Landau, *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, Hurst & Company, Londra, 1995, s. 221.

150 Lerna Yanık, "Constructing Turkish Exceptionalism: Discourses of Liminality and Hybridity in post-Cold War Turkish Foreign Policy", *Political Geography*, cilt 30, no. 2, 2011, s. 85.

151 *A.g.e.*

152 İsmail Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 43.

153 Lerna Yanık, "Constructing Turkish Exceptionalism: Discourses of Liminality and Hybridity in post-Cold War Turkish Foreign Policy", *Political Geography*, cilt 30, no. 2, 2011, s. 86.

154 *A.g.e.*

155 *A.g.e.*

bha'nın hibrid ülkelerin başvurdukları stratejiler ile ilgili geliştirdiği çözümlemeler ile uyumluluk içerisinde Yanık; Türkiye'nin hibrid özelliklerini kendine has 'özcü' bir ton ile harmanlayarak, aynı zamanda Batı'nın Avrupa Merkezci anlayışına karşı bir mücadele ve dengeleme aracı olarak gördüğünü de belirtmektedir.[156] Bu doğrultuda, Ahmet Davutoğlu; Avrupa'nın sadece kısa bir süredir tecrübe etmekte olduğu çok kültürlü yapının, Osmanlı ve dolayısı ile de Türkiye'nin köklerinde bulunduğu varsayımı altında, Avrupa'nın yaşadığı ama çözemediği kimliksel sorunların ancak Türkiye tarafından çözülebileceğini belirtmiş ve bir bakıma Türk kültürünün Batı kültürü karşısındaki 'altta olma' durumunu bir mücadele içerisinde sorunsallaştırmıştır.[157]

Pınar Bilgin ve Ali Bilgiç ise Türkiye-Avrupa ilişkilerini, Türkiye'nin kimliksel olarak Batılı olup, olmama kriterine göre inceleyen geleneksel okumanın aksine, Bhabha'nın sunduğu 'kararsızlık' kavramını baz alarak çözümlemeyi hedeflemektedirler.[158] Bu çerçeve içerisinde, akademisyenlere göre Türkiye-Avrupa ilişkileri; Türkiye'nin hem Batı'yı bir kurtarıcı olarak görerek ona yakın olma çabası, ama aynı zamanda da kıtayı ülkedeki diplomatik, ekonomik ve siyasal güvensizliklerin kaynağı olarak düşünerek ondan uzak kalma içgüdüsünün çelişkili birlikteliği etrafında şekillenmektedir.[159] Bilgin ve Bilgiç'e göre bu kararsız olma durumu, Türk dış politikası tarihi boyunca kendini genel olarak üç temelde göstermektedir. İlk olarak kuramcılara göre Türkiye; Avrupa'yı hem diplomatik yalnızlığın aşılmasında bir fırsat hem de bu yalnızlığın bir sebebi olarak görmüştür. İkinci olarak ise, Türkiye; Avrupa'yı ekonomik gelişimin kaynağı aynı zamanda da merkez-çevre ilişkisi ekseninde engelleyicisi olarak düşünmektedir. Son olarak ise; Avrupa, Türk dış politika elitleri tarafından Türkiye'yi hem kabul hem de reddeden değerlerin kaynağı olarak nitelendirilmiştir.[160] Kuramcılara göre bu çelişkilerin biri, ikisi ya da hepsi aynı anda var olarak, Türkiye-Avrupa ilişkilerinin doğasını şekillendirmektedir.[161] Bilgin ve Bilgiç'e göre, örneğin 2004 sonrası süreçte, AK Partili elitler Avrupa'yı 'Hıristiyan bir kulüp' olarak görerek, Türkiye'yi diplomatik olarak yalnızlaştırdığı ve Türkiye'yi zaten reddeden değerler üzerine kurulu olduğu algısına sahiptir. Öte yandan, sunduğu ekonomik avantajlar ve siyasal yapısı itibarı ile Avrupa entegre olunması gereken bir yapı olarak algılanmaktadır.[162] Bu bağlamda, Bilgin ve Bilgiç ge-

156 *A.g.e.*, s. 86-87.

157 *A.g.e.*

158 Pinar Bilgin, "Turkey and EU/rope: Discourses of Inspiration/Anxiety in Turkey's Foreign Policy", *Review of European Studies*, cilt 4, no. 3, Temmuz 2012, s. 111.

159 *A.g.e.*, s. 111-112.

160 *A.g.e.*, s. 113-119.

161 *A.g.e.*, s. 119.

162 *A.g.e.*

nel olarak; AK Parti'nin ikili ilişkilerde odağı hibrid olma durumundan gelen kültürel değerlerin ortaklığı yerine, Türkiye'nin İslâm'ın temsilcisi olarak sunulduğu daha politik bir düzleme çekmesinin temelinde de bahsedilen bu çelişkili hislerin bulunduğunu belirtmektedir.[163]

Türkiye'nin Afrika dış politikası: Bir aktör olarak Afrika

19 Ağustos 2011 günü dört bakan, beş sanatçı ve pek çok işadamından oluşan bir heyet Başbakan Erdoğan'la birlikte Somali'nin başkenti Mogadişu'ya gitti. Mogadişu'ya gidiş iki devlet arasındaki resmi ilişkileri geliştirmekten çok, şiddetli açlık çeken Somali halkına moral vermek amacını taşıyordu. O dönemde Doğu Afrika'yı etkileyen açlık nedeniyle 2,8 milyon insan açlık sorunuyla yüz yüzeydi ve günde on binden fazla kişi sırf aç olduğu için hayatını kaybediyordu.[164] Durum o kadar ciddiydi ki, Birleşmiş Milletler bölgede 1984 yılından beri ilk kez kıtlık ilan etmişti.

Ağustos ayındaki Somali gezisi Türkiye'nin Doğu Afrika'daki açlık sorununu çözmek adına attığı ilk adım değildi. Bir ay önce Türk hükümeti Somali'ye 200 milyon dolar göndermiş, Türk sivil toplum örgütleri ise kendi aralarında Somali halkı için 350 milyon dolar toplamışlardı.[165] Türkiye'nin Somali'ye gönderdiği toplam para yardımı miktarı 54 üyeli Afrika Birliği'nin gönderdiği miktarı geçmekle kalmamıştı. Bu miktar Birleşmiş Milletler'in kıtlığı sona erdirmek için olmazsa olmaz diye hesapladığı 2 milyar doların da yüzde 10'unu oluşturmuştu.[166]

Peki Türkiye'nin Somali'ye ve Afrika'ya olan bu ilgisinin temelinde ne vardı? Erdoğan ve beraberindeki heyetin bu gezisi özel olarak mı düzenlenmişti? Somali 2011 yılında Türk bürokratları tarafından ziyaret edilen on birinci ülkeydi. Aynı yıl Türkiye Afrika'da yedi yeni elçilik açmış, kıtadaki ülkelerle olan dış ticaret hacmi 3,2 milyon dolara çıkarmıştı.[167] Türk Hava Yolları son yirmi yılda hiçbir Batı ülkesinin uçmadığı Mogadişu'ya doğrudan sefer başlatmış,[168]Ankara ve İstanbul'da beş Afrika zirvesi düzenlenmiş, 39 farklı Saharaaltı Afrika ülkesinden 875 öğrenciye lisans bursu sağlanmıştı.[169]

---

163 *A.g.e.*, s. 119-120.

164 Turning Japanese, *The Economist*, 30 Temmuz-5 Ağustos 2011, s. 32.

165 Türkiye'den Somali'ye Yardım Eli Uzandı", http://siyasetdergisi.com.tr/Haber/TURKIYE'DEN-SOMALI'YE-YARDIM-ELI-UZANDI/129.

166 "Ten Years on", *The Economist*; 3.9.2011, s. 36.

167 T.C. Ministry of Economy, "Foreign Trade Statistics - February 2012", http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=79192159-19DB-2C7D-3D5AE56731D11E50

168 Nuclear Energy", *The Economist*, 10-17 Mart 2012, s. 13.

169 Student Selection and Placement Center, *The Number of Foreign Students by Nationality*, http://www.osym.gov.tr/dosya/1-58220/h/21yabanciogrenciuyruk.pdf

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle 2011'de yoğunlaştırmaya başladığı siyasi ve ekonomik ilişkiler Türk dış politikasına yeni bir boyut katmıştır. 1998 yılında "Afrika Açılım Planı" adıyla resmileştirilen bu yeni boyut Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında istikrar hedeflemiştir. Siyasi bağımsızlıklarını 1955-1970 yılları arasında kazanmış Afrika ülkeleri Türk dış politikasının yeni hareket alanları olmuştur. Afrika Türkiye'nin kolonyalizm sonrası dönemdeki ilişkilerini resmi bir planla düzenlediği (hatta bu planı uyguladığı) tek Batı dışı bölge olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nn genelde Afrika kıtasını ve özelde Afrika ülkelerini birer aktör olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Böyleyce Türkiye'nin Afrika dış politikası Blaney'in ve Inayatullah'ın değindiği üzere "aşağı düzeydeki Afrika" algısıyla yapılmamıştır. Ne var ki, Postkolonyal Teori'nin sorguladığı koloniciliğin Türkiye geçmişinde bulunmadığını da hatırlatmakta yarar vardır. Bu açıdan bakıldığında Postkolonyal Teorinin Türk dış politikasını nasıl açıkladığını anlamak adına iki ayrı Afrika bölgesi incelenebilir. Bunlardan birincisi bir dönem Osmanlı egemenliğindeki veya etkisindeki Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır gibi Kuzey Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerdir. Bölgede Kuzey Afrika adına sadece Tunus'la ve Cezayir'le ilgilenmiş olan Türkiye Fas'ı, Mısır'ı ve Libya'yı kendine bu iki ülke kadar yakın hissetmemiştir. Mısır'ı ve Libya'yı Ortadoğu kategorisinde gören Türkiye Fas'la da ortak tarih eksikliğinden dolayı gerektiği kadar ilgilenmemiştir. Kısacası, Türkiye'nin Kuzey Afrika dış politikası bölgedeki ülkelerin Osmanlı egemenliği altında olma durumlarına göre değişmiştir.

Türk Dış Politikasını postkolonyal teoriyle açıklarken kullanabileceğimiz ikinci bölge de Saharaaltı Afrika'dır. Türkiye gerek devlet gerekse sivil toplum örgütleri açısından Saharaaltı Afrika'yı her zaman "yardıma muhtaç, eğitime muhtaç, kalkınmaya muhtaç" bir bölge olarak görmüştür. Bu bağlamda Türkiye Afrika'ya önem vermiş, Mgonja'nın ve Makombe'nin belirttiği gibi Afrika'yı bir Batı projesi olarak görmemiştir. Saharaaltı Afrika Türkiye için ekonomik bir pazar olmaktan çok yardım edilmesi gereken bir bölge olarak algılanmıştır. Bu nedenle devlet pek çok ekonomik yardım göndermiş, sivil toplum örgütleri de defalarca insani yardım paketleriyle ve kalkınma projeleriyle bölgede etkili olmak istemiştir.[170] Saharaaltı Afrika'nın yardıma muhtaç bir bölge olarak görülmesi Başbakan Erdoğan'ın 2013 yılının Ocak ayında çıktığı Nijer-Gabon ve Senegal turunda kendini iyice belli etmiştir. Bu turda söz alan Erdoğan Türkiye'nin asla eski kolonici ülkeler gibi Afrika'yı sömürmek niyetinde olmadığını iddia etmiştir.[171] Ayrıca Erdoğan Avrupa'nın Afrika üzerin-

170 Volkan İpek ve Gonca Biltekin, "Turkey's Foreign Policy Implementation in Sub-Saharan Africa: A Post-International Approach", *New Perspectives on Turkey*, no. 49, Güz 2013.

171 "Erdoğan: Buraya sömürü için gelmedik", http://www.aktifhaber.com/erdogan-buraya-somuru-icin-gelmedik-716959h.htm

de kurduğu kültürel egemenliği de reddetmiştir.[172] Saharaaltı Afrika'da etkisini arttırmak isteyen Türkiye bu ülkelere kolonyal geçmişten örnekler sunmakta ve kendinin bölge üzerinde asla böyle amaçları olmadığının altını çizmektedir.Türkiye kendinin bir emperyalist güç olmadığını vurgulayarak Saharaaltı Afrika'nın dikkatini çekmeye çalışır. Bu dikkat çekme çabasının sonunda ise hem Saharaaltı Afrika'yı kalkındırmak hem de tabii ki Saharaaltı Afrika'nın Türkiye ekonomisine katkı getirmesini beklemek yer alır. Saharaaltı Afrika Türkiye için bir sömürge merkezi oluşturmasa da Türkiye'nin bölgeden ekonomik beklentiler içinde olduğu kabul edilebilir.

Her ne kadar Türkiye'nin Afrika dış politikası bir postkolonyal temelde oluşmuşsa da Kuzey Afrika dış politikası Saharaaltı Afrika dış politikasından birtakım farklılıklar gösterir. Türkiye, 1998 Açılım Planı'nı Kuzey Afrika'ya Saharaaltı Afrika'ya uyguladığı kadar yoğun bir şekilde uygulamamıştır. Türkiye'nin postkolonyal Kuzey Afrika dış politikası kendini henüz bir ay önce belli etmiştir. Başbakan Erdoğan ve beraberindeki 200 kişilik heyet 5-9 Haziran 2013 tarihleri arasında sırayla Fas, Cezayir ve Tunus'a gitmişlerdir. Bu ülkelerin her birinde basın toplantıları düzenleyen Erdoğan her ülkede de ayrı bir tonda konuşmuştur. Tarihsel ortaklığı olmayan Fas'ta Türkiye-Fas ilişkileri üzerine pek değinmeyen Başbakan Erdoğan Cezayir'de ve Tunus'ta ise Fas'taki konuşmasının tam tersine ikili ilişkileri daha çok ele almıştır. Buna göre şöyle bir çıkarımda bulunmak yanlış olmaz: Erdoğan'ın Fas'ta yaptığı basın toplantısı eğer Fas'la herhangi bir ortak geçmiş ya da bir Osmanlı yönetimi olsaydı daha farklı olabilirdi. Oysa Erdoğan Tunus'ta ve Cezayir'de iki ülke halklarının kardeş olduğundan da söz etmiş ve ortak tarihe dayanarak Türkiye ile iki ülkenin geleceği hakkında görüşler bildirmiştir.

Bu bölgelere uygulanan dış politika arasındaki diğer fark ise Türk dış politikasına çıkardığı pürüzler açısından ele alınabilir. Kuzey Afrika'ya baktığımızda Cezayir'in Türkiye ile olan ilişkilerinin 1955 yılında Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlığı konusunda BM Genel Kurulu'nda çekimser oy kullandığı için bozulduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde Fransa 2011 yılında Ermeni soykırım yasa tasarısını kabul ettiğinde ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu "Fransa önce Cezayir'de işlediği kendi soykırımını kabul etsin"[173] dediğinde Cezayir Başbakanı Ahmed Uyahya'nın "Türkiye kendi işine bizi bulaştırmasın"[174] demesiyle gerilmiştir. Bunun yanında Başbakan Erdoğan'ın Haziran 2013'teki Fas gezisinde Faslı İnşaat Mühendisleri Odası Tür-

172 "Heykeli Fransa'ya geri gönderin", http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-senegalde-heykeli-fransaya-geri-gonderin-haberi-65897

173 "Sarkozy once kendisi aynaya baksın", http://www.hurriyet.com.tr/planet/18925798.asp

174 "Cezayir'den Türkiye'ye tepki", http://haber.sol.org.tr/dunyadan/cezayirden-turkiyeye-tepki-haberi-50232

kiye'nin Fas'la olan serbest ticaret anlaşmasına uymadığı için Erdoğan'ı karşılamaya gelmeyerek gerilmiştir. Yine benzer bir şekilde, dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan Libya'ya gidip Muammer Kaddafi'yi ziyaret ettiğinde Kaddafi'nin bazı ağır sözleriye[175] karşılaşmış ve bu sözler zaten Türk mühendis şirketlerinin ödenmeyen alacakları nedeniyle gergin olan ilişkileri iyice yıpratmıştır. Türkiye'nin Saharaaltı dış politikasına baktığımız zaman ise Kuzey Afrika'da yaşanan gerilimlerin olmadığını görmekteyiz. Bu bağlamda Saharaaltı Afrika belki de Türk dış politikasına sorun yaşatmayan tek bölgedir bile diyebiliriz. 1923 yılından itibaren Türk dış politikası dönem dönem Amerika, Sovyetler Birliği, Yunanistan, Avrupa Birliği, Ermenistan, Suriye, Irak, İran gibi aktörlerle sorunlar yaşayıp yıpranmıştır. Saharaaltı Afrika dış politikası ise, Türjkiye'nin bölgede elçilik açma, Afrika Birliği'ne gözlemci üye olma, Afrika Kalkınma Bankası'na tam üye olma, Afrika yılı, BM Geçici Güvenlik Kurulu için Türkiye'ye oy verme gibi pozitif etkinliklerle Türk dış politikasını bir çeşit tedavi etmiştir. Bu bakımdan Saharaaltı Afrika'nın Türk dış politikası için önemi büyüktür.

Sonuç

Eleştirel ve normatif kaygıları bünyesinde barındırarak Postkolonyal Teori Uluslararası İlişkiler disiplinini yorumlarken şu temelden yola çıkar: Günümüzdeki uluslararası ilişkiler Avrupa'nın sömürgeciliğinden etkilenmiş Batı merkezci bir anlayış etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda, Batı merkezciliğine yön vermiş Avrupa ülkeleri eskiden kolonisi olmuş ülkelerle olan ilişkilerinde bu ülkeleri birer 'aktör' olarak değil, 'pasif' ve eski bir Avrupa kolonisi olarak görmeye devam ederler. Postkolonyal Teori, bağımsızlık döneminden çıkan ülkelerin kendi devletleri olduğunu, bu devletlerin eskiden kolonisi olduğu Avrupa devletlerinin siyasi bir uzantısı olmadıklarını ve 'tarihsel gelişimde' etkin bir role sahip olduklarını savunur. Bu doğrultuda da var olan 'uluslararası' anlayışına bilgi ve güç sorunsalı çerçevesinde ciddi bir eleştiri getirir. Ek olarak, Postkolonyal Teori kolonileşmenin etkilerinin hâlâ devam etmekte olduğunu varsayar ve ilişkilendirmeyi Marksist literatürdeki ekonomik çözümlemelere ek olarak kültür ve kimliği analizlerine dahil ederek yaparlar. Ayrıca, bu çözümlemeler makalede gösterilmeye çalışıldığı üzere uluslararası ilişkiler disiplininin önemli bir parçası olan dış politika analiz yöntemi için de ciddi bir kaynak oluşturabilme potansiyeline sahiptir.

175 "O gün Kaddafi'nin çadırında ne olmuştu", http://www.varanhaber.com/haberdetay.asp?haberID=6925

13

FEMİNİZM, MASKÜLİNİTE VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ: ULUSLARARASI SİYASETİN TOPLUMSAL CİNSİYETİ*

MEHMET EVREN EKEN

Giriş

Bilim tarihi, yaşadığımız dünyanın doğasını, hareket biçimlerini ve temel kanunlarını anlamak için yüzyıllardan beri süregelen teorik kamplaşmalara sahne olmuştur. Bilimsel ilerlemenin temelini de aslen düşünsel deneylere dayanan bu soyut tartışmalar yönlendirmektedir.[1] Öte yandan soyut tartışmalar ve teorik farklılıkların sosyal bilimlere has bir özellik ya da zayıflık olarak düşünülmesi doğru değildir. Zira keşfedilen her yeni bilgi bizi ilk bakışta görünmese de son derece önemli ve güçlü diğer etkenlerin varlığı ile yüzleşmeye zorlar. Böylelikle anlamaya çalıştığımız mekanizmaların içinde yeni etkenler keşfeder, onları mevcut denklemlere yerleştirmek için de yeni hipotezler ve teorilere yöneliriz. Bu duruma örnek olarak fiziğin temel kuvvetleri arasındaki farklılıklar verilebilir. Yaygın kanının aksine evrendeki tek belirleyici ve en güçlü kuvvet yerçekimi değildir. Çünkü ölçek değiştikçe fiziksel kuvvetlerin etki alanları da değişmektedir. Sözgelimi yerçekimi Ay'ın mevcut yörüngesinde kalması için elzemken, protonlar gibi gözle görülmesi imkânsız temel yapıtaşları üzerinde güçlü nükleer kuvvet kadar etki sahibi olamaz. Bir başka deyişle; elimizdeki kalemi havaya fırlatırken yerçekimine bir direnç uygulamış olurken, aynı kalemi bi-

(*) Yazıya olan değerli katkı ve eleştirilerinden ötürü Selin Bölme, Işınsu Buluş, Ömer Çaha, Bengü Çelenk, Ali Ersen Erol, Ramazan Gözen, Murat Jane, Senem Kaptan, Müge Özoğlu, Bahadır Saygı, Efe Sevin ve Ayşe Zarakol'a teşekkür ederim.

1 Bilim tarihinde düşünsel deneylerin önemine dair bkz. Rom Harre, *Pavlov's Dogs and Schrödinger's Cat: Scenes From The Living Laboratory*, Oxford: Oxford University Press, 2010.

rarada tutan atomaltı parçacıkları ayırmak için bambaşka kuvvetlerle uğraşmak zorunda kalırız. Dolayısıyla ölçeğe bağlı olarak yerçekimine meydan okumak, elektromanyetik, güçlü ve zayıf nükleer kuvvetler gibi ilkin farkına varılmayan; ancak son derece güçlü olan diğer kuvvetlere meydan okumaktan daha kolaydır.

Benzer şekilde Uluslararası İlişkiler'de de, 'askerî güç herşeydir' ya da 'ekonomik güç temel belirleyicidir' yolundaki teorik düşünceler yanlış olmamakla birlikte eksiktir. Zira Uluslararası İlişkiler, sosyal hayatın farklı ölçeklerdeki hareket ve davranış biçimlerini hesaba katmayan bu teorilerden, beden ve kimlik gibi gündelik hayatın temel yapı taşlarını da ele alan daha ayrıntılı teorik tartışmalara yönelmekte ve uluslararası politikaya etki eden farklı kuvvetlerin etkisini incelemektedir. İlk bakışta birbirinden uzak iki farklı düşünce geleneği gibi algılanan 'Feminizm' ve 'Uluslararası İlişkiler' arasındaki bağı da bu analoji üzerinden düşünmek faydalı olacaktır. Çünkü birinin iç politikanın vatandaşlık ve temsil hakkı, diğerinin ise dış politikanın 'savaş', 'kendine yardım' ve 'hayatta kalma' gibi klasik uluslararası ilişkilerci düşünce için daha ciddî olarak tâbir edilen sorunlarla ilgili olduğu yönünde genel bir kanı hâkimdir.[2] Yine bu düşünce yapısına göre cinsiyet öznel bir alana, uluslararası ise nesnel ve kurumsal bir alana denk gelmektedir. Ancak çağdaş feminist tartışmalar bu iç/dış dikotomisinin ötesine geçerek, yaşadığımız dünyaya etki eden, onu karakterize eden bambaşka dinamikleri açığa çıkartmaktadır.

Bu durumu son derece basit bir şekilde özetlemek gerekirse, Lasswell'in ünlü politika tanımı bize yardımcı olabilir. Lasswell'e göre politika, "kimin, neyi, ne zaman ve nasıl *elde ettiği*" ile ilgilidir".[3] Çağdaş feminist siyâset biliminin ise bu tanımı bir adım öteye götürerek kimin, neyi, ne zaman ve nasıl *tanımlayarak, karakterize ettiği* sorusu ile uğraştığını söyleyebiliriz. Uluslararası İlişkiler teorilerinde ise Feminizm'in, disiplininin temellerinin maskülen bir Batı-merkezcilik tarafından nasıl ve ne zaman şekillendirilip karakterize edildiği ile ilgilenmektedir diyebiliriz. Bu bizi Uluslararası İlişkiler'in işleyişi ile ilgili olan, ancak ilk bakışta görünmeyen kişisel, ulusal ve uluslа-

2 Uluslararası İlişkiler ve Siyâset Bilimi'nde yaygın bir hiyerarşik ayrıştırmanın etkisi hâlen hissedilmektedir. Buna göre yüksek politika (high politics) adı verilen "eril meseleler" uluslararası alanı, uluslararası kurumları ve güvenlik meselelerini; alçak politika (low politics) ise, yerel olan, insanlararası ilişkiler ve aile hayatı ile ilişkilendirilmekte, kadının toplumsal varlığı da yine bu alana indirgenmektedir. Bkz. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012; Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 51, sayı 1, 1996, s. 111. Daha genel bir bakışla yüksek ve alçak politika ayrımının geleceği üzerine ise bkz. Craig M. David, "High Politics and the 'New Political History", *The Historical Journal*, 2010, s. 453-475.

3 Harold D. Lasswell, *Politics: Who Gets What, When, How?*, New York: P. Smith, 1950.

rarası olarak kategorize edilen farklı alanların aslında ne denli içiçe olduğunu görmeye yöneltir.[4]

Dolayısıyla, ilk planda tahmin edilenin aksine, ne çağdaş 'Uluslararası İlişkiler disiplini' yalnızca devlet ve uluslararası kurumlarla; ne de çağdaş 'Feminizm' yalnızca kadın ve kadının ulusal ve uluslararası sistemdeki temsil ve katılımıyla ilgilidir. Aksine, her ikisi de giderek 'sistemin' kendisini oluşturan, daha örtük ve toplumsal olarak işleyen kurallaşma dizileriyle ilgilenmektedir. Dahası, kişisel olanla politik olan, kamusal alan ile özel alan iç içe düşünülmekte ve yukarıda bahsedilen 'öznel/nesnel' ayrımınına itibar edilmemektedir.[5] Zira disiplinin analiz nesnesi, sözde nesnel olan kurumlar ve organizasyonlardan, bu yapıları oluşturan özneler olan insanlara ve topluma yönelmektedir. Bu durum kurumsal ve yapısal analizden, daha beşerî bir analize doğru bir yönelim olarak da özetlenebilir. Bu amaç altında feminist analizler iktidar, savaş, müdahale ve farklılık arasındaki ilişki biçimlerinin temeli olan 'düşünce kalıplarının' nasıl 'toplumsal cinsiyet' üzerinden süistimâle uğradığını ifşa etmektedirler. Böylelikle 'toplumsal cinsiyet' kavramı Uluslararası İlişkiler'de analitik bir kategori olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu anlamda kitabın önceki kısımlarında yer alan, *İnşacılık, Postyapısalcılık ve Eleştirel Teori* gibi başlıklar altında yeralan çağdaş sosyal teorilerin ışığında okunması gereken bu bölüm, disiplinlerarası bir çerçeveye sahiptir. Zira Uluslararası İlişkiler teorisi, sosyal teorideki gelişmelerden yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Feminizm tartışmaları da bu dönüşümün inşacı, postyapısalcı ve eleştirel teoriyle gelişen en önemli kollarından biridir. Ayrıca ileride değinileceği gibi, çağdaş Feminizm aslında yalnızca "kadınlarla" ilgili değil, toplumsal alandaki düşünce ve karar alma biçimlerimizin tamamıyla ilgilidir. Feminizm'i yalnızca kadın-erkek eşitsizliği üzerinden düşünmek de bu anlamda "tek boyutlu bir çözümleme olacaktır" [6] Dolayısıyla 'kadın'ın ye-

---

4 Feministlere göre erkek egemenlik, maskülenlik ve Batı-merkezcilik kavramlarının nasıl beraber işlediği ile ilgili olarak bkz. J. Ann Tickner, "Reading Hobson Through Feminist Lenses", *Millenium Journal of International Studies*, 42: 2, 2014, s. 473-474. Bunun yanı sıra kendi başına bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler'in kurumsallaşması Batı merkezlidir. Disiplin 1919 yılında Aberystwyth'te kurulan Wilson Chair of International Politics'e dayanmaktadır. (Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Atilla Eralp, (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim, 2004, s. 26-27).

5 Zira önceleri kişiselmiş gibi düşünülen problemlerin, aslında politik problemler oldukları kabul edilmektedir. Bkz. Annick T. R. Wibben, "Who Do We Think We Are?", Jenny Edkins ve Maja Zehfuss (der.), *Global Politics: A New Introduction*, Taylor & Francis, New York, 2009, s. 77; L.A. Kauffmann, "The Anti-Politics of Identity", *Socialist Review*, cilt 90, sayı 1, 1990, s. 67-80. Enloe ise bu mantığı bir adım ileri götürerek 'uluslararası olanın kişisel' olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, University of California Press, Londra ve Berkeley, CA, 2000, s. 197

6 Dilek İmançer, "Feminizm ve Yeni Yönelimler", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, yıl 5, sayı 19, 2002, s. 151.

ri, konumu, temsili ve katılımı üzerinden başlayan sorular, cinsiyetin ötesine geçen ve toplumsal yaşamın pek çok boyutunu ilgilendiren, merak uyandırıcı sorulara dönüşmektedir. Uluslararası ilişkiler teorileri de, toplumsal düşünce biçimlerimiz ekseninde kurguladığımız şablon ve denklemlerin dünya siyâsetine aktarılmasını sağladığından, iki alanın birbiriyle ilişkisi, ilk elde tahmin edilenden daha fazladır. Feminist Uluslararası İlişkiler teorilerinin amacı da, bu düşünülmeden kabul edilmiş, örtük değer yargılarını yeniden tartışmaya açarak, disiplinin temelindeki eksik özne konumlarını disipline kazandırmaktır.

Bunun yanı sıra, bu toplumsal düşünce biçimleri aslında öngörülüp savunuldukları gibi evrensel ve nesnel de değil; aksine, Batılı ve maskülen[7] düşünce ve tecrübeler ekseninde kuruludurlar.[8] Yâni Feminizm'e göre klasik uluslararası ilişkiler teorileri Batılı-erkek merkezinde kurulu ve dolayısıyla eksik özne konumları ile varsayımlar üreten düşünce gelenekleridir. Bu yüzden, Grant'in de belirttiği gibi, kadının ve onun tecrübelerinin temel uluslararası ilişkiler kavramlarında bulunmayışı, uluslararası ilişkiler teorisine kadar uzanan bir toplumsal cinsiyet önyargısının kurulmasının yolunu açmıştır.[9]

* * *

Feminist tartışmaların uluslararası ilişkilere girişi, sosyal bilimlerin diğer alanlarına kıyasla oldukça yeni, önyargılarla dolu ve tartışmalıdır.[10] Sosyal bilimlerin nispeten genç disiplinlerinden biri olan Uluslararası İlişkiler'deki teorik tartışmaların son derece yeni olduğu düşünüldüğünde, feminist uluslararası ilişkiler teorilerinin de oldukça güncel bir tartışma alanı olduğu rahatlıkla söylenebilir.[11] Dahası Sylvester'ın 2002 yılında belirtiği gibi femi-

7 Maskülinite-feminite kavramları Türkçede erillik ve dişillik ya da kadınsılık anlamlarına gelse de, literatür açısından tam olarak aynı anlama gelmemektedirler. Dolayısıyla çalışma boyunca 'genellikle', maskülinite ve feminite kavramları kullanılacaktır.

8 Stephanie Lawson, *International Relations*, Polity Press, Cambridge, 2009, s. 66-67.

9 Rebecca Grant ve Kathleen Newland, *Gender and International Relations*, Indiana University Press, 1991, s. 9-17.

10 *A.g.e.*, Craig Murphy, "Seeing Women, Recognizing Gender, Recasting International Relations", *International Organization*, 50(3), 1996, s. 513-38; Ralph Pettman, "Sex, Power, and the Grail of Positive Collaboration," Marysia Zalewski ve Jane Parpart (der.), *The "Man" Question in International Relations*, Westview, Boulder, CO, 1998, s. 169-84; Christine Sylvester, *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994; J. Ann Tickner, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, Columbia University Press, New York 1992; J, Ann Tickner, "Feminist Perspectives on International Relations", Carlsnaes, Risse, Simmons, (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2010, s. 275-276

11 Wright 1955 yılında 'Uluslararası İlişkiler'i halen "yeni gelişen bir disiplin" olarak nitelemiş (Q. Wright, *The Study of International Relations*, Appleton-Century-Crofts, Inc.: New York, 1955, s. 28), Wight ise disiplinin hâlen teorik bir taban üzerine oturmamış olmasına dikkat çekmiş-

nist uluslararası ilişkiler yeni başlamış ve henüz bitmemiş bir yolculuktur.[12] Ancak Feminizm ve uluslararası ilişkiler arasındaki ilişki, ilk elde akla gelen yukarıdaki soruların çok daha ötesine gitmektedir. Zira güncel feminist yaklaşımlar, kadının negatif ve pozitif anayasal hakları tartışmalarının ötesine geçerek, maskülinitenin örtük olarak işlediği ve sistemin kendisini oluşturan düşünce mekanizmalarını açığa çıkartmakla ilgilenmektedirler. Feminist teorinin kökeninde yer alan düsturlardan biri olan 'kişisel olan politik olandır' özdeyişi de bu anlamda önemlidir.[13] Zira disiplin böylelikle uluslararası ilişkilerdeki klasik analiz nesnesinin ötesine geçen bir boyut ve disiplinlerarası bir nitelik kazanmaktadır. Dolayısıyla feminist uluslararası ilişkilerin temel analiz nesnesi devlet ve uluslararası kurumlardan, bireysel katılıma, toplumsal cinsiyete ve öznel olana yönelmektedir denilebilir.

Bu açıdan iç politika ve dış politika birbirinden o kadar da ayrı olmayan, aksine, karşılıklı olarak birbirini etkileyen bir bütündür. Farkında olmadığımız maskülen kabullerle kurulu olan bu bütün, yine kendini bu maskülen kabuller üzerinden yenilemektedir. Dolayısıyla Feminizm, toplumsal ve bilimsel düşünce metotlarımızın kökenleriyle de ilgili uyarıcı bir nitelik taşımaktadır. Zira bu maskülen düşünce biçimini kabullenmek bizim değil, sistemi kurumsallaştıran maskülinitenin bir aracına dönüşmektedir. Uluslararası İlişkiler ise bu toplumsal ve bilimsel düşünme biçimlerinden bağımsız değil, bilâkis bu 'maskülinite' üzerinden kuruludur. Ve yine tam da bu yüzden esasında uluslararası ilişkilerin her alanında aktif olarak rol alan kadının varlığı ve tecrübesi yok sayılmış; bu da uluslararası ilişkileri anlamlı kıldığımız kavramsal kategorilerin maskülen mantık ve tecrübeler üzerinden şekillenmesine neden olmuştur.[14] Bu açıdan uluslararası ilişkiler teorisinin Batılı erkek egemen bir kısır döngüye sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu makale, kadının varolmasına rağmen yok sayıldığı bir uluslararası ilişkiler sisteminin, yalnızca kadının maskelenmesi üzerinden nasıl işlediğini görmemiz açısından değil; aynı zamanda gücü ve savaşı keyfî olarak kurumsallaştıran ve bunu bize kabul ettirerek kendine taraf toplayan bir sistemin mantık mekanizmasını görmemiz için de bir başlangıç niteliği taşımaktadır.

tir. (bkz. "Why Is There No International Theory?", "Western Values in International Relations" ve "The Balance of Power", Herbert Butterfield ve Martin Wight (ed.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, London: Allen & Unwin, Londra, 1966, s. 17-34, s. 89-131 ve s. 149-175.

12 Sylvester, Christine, *Feminist International Relations: An Unfinished Journey*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

13 Carol Hanisch'in 1969 yılında yazdığı aynı isimli makale, üçüncü dalga Feminist teorilerin en önemli köşe taşlarından biridir. (http://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html).

14 Cynthia Enloe'nun çalışmaları kadının uluslararası siyâsette oynadığı geri plan rollerini ortaya koyarak, alanın başvuru kaynaklarından biri hâline gelmiştir.

Her ne kadar kadının toplumsal konulardaki rolünün arttırılması, feminist tartışmanın temellerini oluştursa da, çağdaş Feminizm, katılım konusunun çok daha ilerisine giden ve daha örtük olan düşünüş ve davranış pratiklerini tartışmaktadır. Bu anlamda, "uluslararası alanda kadının temsiline yönelik atılan adımların Feminizm ile uluslararası ilişkiler disiplini arasındaki bağın gelişmesinde etkili olduğu belirtilmektedir" [15] Fakat, bu 'kadını ekle ve sisteme karıştır' mantığı, Feminizm tartışmalarının yalnızca bir koludur ve çağdaş Feminizm teorileri diğer sosyal bilimlere daha çok 'toplumsal cinsiyet'[16] kavramı üzerinden etki etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Feminist teorinin uluslararası ilişkilere dair temel kabullerimiz hakkındaki eleştirileri de, özellikle toplumsal cinsiyet kavramı üzerindendir ve Feminizm'in bu alanda söyleyecekleri ilk planda tahmin ettiklerimizden çok daha fazladır.[17] Dolayısıyla makalede Feminizm'in uluslararası ilişkiler teorisine katkısı, yalnızca kadının temsiliyeti ve katılımı tartışmaları üzerinden değil, daha çok 'toplumsal cinsiyet' kavramı üzerinden ele alınacaktır. Uluslararası politikaya dair sosyal ilişkilerin, pratiklerin ve düşünme biçimlerinin bütünüyle yeniden değerlendirilmeye alınmasını sağlayan 'toplumsal cinsiyet' kavramı, bu anlamda uluslararası ilişkiler tartışmalarının bütünüyle ilintilidir. Kısacası uluslararası ilişkilerde Feminizm, sadece kadının karar alma mercilerindeki rolünün arttırılmasına indirgenemez.

Örneğin ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin hesaba kattığı ve temel analiz düzeyleri üzerinden geliştirdiği askerî ya da ekonomik 'erk/güç[18]' elbette ilk elde ve pek çok açıdan açıklayıcıdır. Ancak, bu 'güç' sadece ekonomik ve askerî alana mı dayalıdır? Uluslararası siyâsetin tüm sorunları askerî ve ekonomik güç dengesi değişikliklerinden mi kaynaklanmaktadır? Dahası, gücün yapısı ve işleyişi hakkındaki bilgimiz ne kadar yeterlidir? Güç, güvenlik ve ulusal çıkar gibi uluslararası ilişkiler disiplininin temel varsayımları ve

15 Özlem Tür ve Çiğdem Aydın Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 7, sayı 26, Yaz 2010, s. 8.

16 "Toplumsal Cinsiyet: Herkesin kendi cinsiyetine dair, toplum tarafından uygun olarak görülen biçimlerde davranmasına dair toplumsal beklentidir. Toplumsal cinsiyet, kadını ve erkeği birbirinden farklı kılan fiziksel özelliklerle değil; toplumsal olarak şekillenen maskülinite ve feminite özellikleri ile ilgilidir. Her ne kadar uzun bir süre ilgi çekmemiş olsa da, toplumsal cinsiyet çalışmaları son zamanlarda sosyolojinin en önemli çalışma alanlarından biri hâline gelmiştir" Giddens ve Smith, *Sociology*, Polity Press, Cambridge, 2009, s. 1119; ayrıca toplumsal cinsiyet ve şiddet konusu üzerine bkz. *Toplumsal Cinsiyet Konu(şma)ları: Gençleri Etkileyen Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet Hakkında Bir Kılavuz*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

17 Adam Jones, "Does 'Gender' Make the World Go Round?: Feminist Critiques of International Relations", *Review of International Studies* 22(4), 1996, s. 405-29.

18 Uluslararası literatürde 'power' olarak geçen 'güç' kelimesi yalnızca sahip olunan gücü değil, 'iktidar' anlamına gelen 'erk' kavramına da denk düşmektedir. Dolayısıyla makale boyunca 'güç' ve 'erk' kelimeleri beraberce kullanılacaktır.

değerleri hakkındaki feminist tezler yalnızca kadınlarla mı; yoksa sosyal bir bütünün işleyişi hakkında daha önceden düşünmeden kabul ettiğimiz karar alma biçimlerinin bütünüyle mi ilgilidir? Kadınların uluslararası karar alma mekanizmalarındaki varlıklarının belirginleşmesi çabasının ötesinde feminist yaklaşım uluslararası ilişkilere ne vaat etmektedir? Uluslararası ilişkilerde kadın nerededir? Uluslararası ilişkilerin ve gücün bir toplumsal cinsiyeti var mıdır? Ya da toplumsal cinsiyet ile güç ilişkileri arasında ne gibi bir ilişki bulunmakta?[19]

Bu sorular ışığında şekillenecek olan elinizdeki çalışmanın takip eden bölümünde de feminist düşüncenin geçmişi ve bugünü, özellikle çağdaş Feminist teorilerin merkezinde bulunan 'toplumsal cinsiyet' kavramı üzerinden irdelenecektir. Üçüncü bölümde ise toplumsal cinsiyet kavramının uluslararası ilişkilerdeki yeri üzerinde durulacak; dördüncü ve beşinci bölümlerde ise klasik uluslararası ilişkilerin temel kavramları olan 'egemenlik', 'güvenlik' ve 'savaş' kavramlarının Feminist teorilerde nasıl analize tabi tutulduğu üzerine olacaktır. Altıncı ve yedinci bölümler ise 'Türkiye' örneği ve uluslararası ilişkilerdeki farklı Feminist teorilere genel bir bakış üzerinedir. Dolayısıyla bu makalede genel olarak, disiplinin temelinde örtük olarak yer alan maskülen kabullerin feminist uluslararası ilişkiler teorilerince nasıl irdelendiğini ve açığa çıkarıldığını anlamaya çalışacağız.

Makalenin ana tezi ise, bahsedildiği üzere 'toplumsal cinsiyet' kavramı üzerinden şekillenecektir. Zira Feminist teorinin genelde sosyal bilime, özelde ise uluslararası ilişkilere dair en önemli analiz nesnesi 'toplumsal cinsiyet' kavramıdır. Bu anlamda Feminist teorinin uluslararası ilişkilere katkısı yalnızca pratikteki 'kadın' temsiliyetini artırmakla ilgili değildir. Toplumsal cinsiyet sorgusu üzerinden gelişmekte olan Feminist teori, uluslararası ilişkiler teorisindeki 'devlet, güvenlik, güç, egemenlik ve kimlik' gibi denklem değerlerinin yeniden düşünülmesini olanaklı kılmaktadır.

Feminizm ve toplumsal cinsiyet

'Kadın'ın eşit bir birey olarak temsil ve kabul edilmesinin tarihi oldukça yenidir. Bu anlamda 'kadın nerede?' sorusu Feminist teorinin en pratik temel çıkış noktasıdır.[20] Anaçlık ve cinsellik rollerinin dışında, kadın ve onun ha-

19 J. B. Elshtain, *Women and War*. Harvester Press, 1987; Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, University of California Press, California 2000; J.Ann Tickner *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, Columbia University Press, 1992; Cynthia Enloe, *The Morning After: The Sexual Politics at the End of the Cold War*, University of California Press, California, 1993.

20 Annick T. R. Wibben, "Who Do We Think We Are?", Jenny Edkins ve Maja Zehfuss (der.), *Global Politics: A New Introduction*, Taylor & Francis, New York, 2009, s. 76.

yata dair tecrübeleri neredeydir? Basit gibi görünen bu soruyu sorabilmek ve kadının sosyal alandaki 'varlığı', 'varlık nedeni', 'konumu', 'ne olduğu', 'ne olması gerektiği', 'ne olarak temsil edildiği' ve dahası bu durumun nedenleri üzerine düşünmek uzun ve zorlu bir tarihe sahiptir.

Kelime anlamı olarak 'Feminizm', Latincede kadın anlamına gelen 'femina'ya dayanmaktadır.[21] Ancak Walters'ın da belirttiği gibi, 19. yüzyılda henüz yeni yeni belirmeye başlayan 'Feminizm' kavramına dair ilk tanımlamalar olumsuzluklarla doludur.[22] 1792 yılında Wollstonecraft'ın *A Vindication of the Rights of Women* ve Mills'in 1869'da yayınlanan *The Subjection of Women* adlı eserleri, kadının eril/maskülen bir düzenle tahakküm altına alınmasının temellerine ve eşit haklara sahip bir birey olması gerektiğine dair düşünceler açısından ilk önemli entelektüel sorgulamalardandır. Bu dönemlerden 1960'lı yıllara kadar olan ve kadının oy kullanma, kamu kurumlarında çalışma ve eğitim konularındaki hak talepleri temelinde gelişen ilk dönem kadın hareketleri 'Birinci Dalga Feminizm' olarak adlandırılmaktadır.

1960'lı yıllardan itibaren ABD ve Avrupa'da gelişen kadın hareketleri ise İkinci Dalga Feminizm olarak anılmaktadır.[23] Anayasal anlamda pozitif ve negatif haklarıyla eşit bir birey olarak ortaya çıkmaya başlayan "kadın", bu yıllardan itibaren liberal siyasal düşünceden etkilenerek her anlamda eşitlik ve baskıya karşı özgürlük düşüncesine yönelmiştir.[24] 1980'lerin ardından ortaya çıkan Üçüncü Dalga Feminizm ise temsil, fırsat ve hak eşitliği kavramlarının ötesine geçerek, sosyal bilimlerin ve toplumsal düşünüş biçimlerinin maskülen temeline yönelik eleştirilerde bulunmaya başlayarak, Feminizm'in daha geniş bir hareket alanına yayılmasını amaçlar hâle gelmiştir. Yine bu dönemden itibaren Feminist teori giderek disiplinlerarası bir nitelik kazanarak sosyal bilimlerdeki etki alanını da artırmaya başlamıştır. Zira, kadın ve erkek arasındaki farklılık yalnızca bir biyolojik farklılığa dayanmamaktadır. Bu sosyal ilişkilerin bütününü kapsayan ve tarih içinde şekillenmiş maskülen düşünme ve davranış biçimlerinden ileri gelen bir farklılıktır. Bu durumu anlamak içinse üç temel kavramı ve aralarındaki ilişkiyi anlamak önemlidir: Cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve sosyalizasyon.

Türkçe literatürdeki karşılığı 'toplumsal cinsiyet' olan 'gender' kavramı,

21 http://oxforddictionaries.com/definition/english/feminine?q=feminine

22 Margaret Walters, *Feminism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 1.

23 Çoğu feminist Betty Friedan'ın 1963'te yayınlanan *The Feminist Mystique* adlı kitabı İkinci Dalga Feminizm'in atlama noktası olarak kabul etmektedir. Betty Friedan, *The Femi ine Mystique*, WW. Company, NY, 2001.

24 *A.g.e.*, Wibben, s. 74-75.

farklı cinsiyetler arasındaki ilişki, kabul ve iktidar biçimlerinin aslında doğada verili olarak ortaya çıkmadığını, bir insan yapısı olarak sosyalizasyonla oluştuğunu ifade eder.[25] Bu kavram, cinsiyet anlamına gelen 'sex' kelimesinden farklıdır. Cinsiyet doğuştan kaynaklanan biyolojik farklılığı, toplumsal cinsiyet ise yaşam içerisinde toplum aracılığıyla kazanılan cinsiyet rollerini ifade eder.[26] Kısacası, kadın erkek ayrımı, yalnızca biyolojik ve doğal bir ayrım değildir. Erkekler erkek olmayı ve onlardan beklenen erkeklik rollerini, kadınlar da kadın olmayı ve onlardan beklenen kadınlık rollerini sosyalizasyon sürecinde öğrenirler. Sosyalizasyon ise, bireyin toplum aracılığıyla, toplumun düşünüş ve ifade ediş biçimlerini ve temel kavramlarını içselleştirerek öğrenmesi süreciyle ilgilidir.

Feminizm'in karşı çıktığı ise kadının kısıtlanmasının ve tahakküm altına alınmasının temelini oluşturan ve maskülen bir hiyerarşiye neden olan bu sosyalizasyon ya da toplumsallaşma biçimidir. Maskülen düşünme biçimleri, erkeğe de kadına da belirli roller biçmekte ve bu roller de doğal gerek olduğu düşüncesiyle her iki cins tarafından da içselleştirilmektedir. Böylelikle kadın yalnızca pasif olarak erkek tarafından yönlendirilmemekte, aynı zamanda aktif olarak yönlendirilmeye ve sûistimâle rıza da göstermektedir. Yani kadın, erkeğin üstünlük rolüne, hayatı onun tecrübeleri üzerinden öğrenmeye ve ev dışı hayatın erkek tarafından yönlendirilmesine rıza gösterir. Bu, bireylerin toplumda varolmanın kurallarını nasıl öğrendikleriyle ilgili olan bir durumdur ve Feminizm'in genel anlamdaki uğraşısı da bu toplumsallaşma biçimidir.

Herhangi bir anket formu doldurulurken sorulan 'cinsiyet' sorusu biyolojinin ötesine giden bu farklılığı anlamamız açısından başka bir faydalı örnektir. Zira kadınlar ve erkekler aynı toplum içerisinde, aynı olaylar karşısında farklı tecrübeler ve farklı izlenimler edinmektedirler, bu nedenle de anket ve başvuru belgelerinde bu durum ayrıştırılmaktadır. Peki kadınların aynı olayları farklı tecrübe etmesinin ve farklı düşünmelerinin sebebi nerede yatmaktadır? Bu kurumsal anlamda kazanılan hukukî eşitlik kavramının

25 Oldukça nüanslı argümanlara dayanan postyapısalcı toplumsal cinsiyet kavramının cinsiyet ve cinsellikle ilişkisi üzerine olan tartışmalar bu makalenin sınırlarını aşacağından, makalenin giriş mahiyetindeki niteliğini bozmamak amacıyla, 'toplumsal cinsiyet' kavramsallaştırması burada 'inşacı' anlamıyla kullanılacaktır.

26 Joshua Goldstein, *War & Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 2. Konuya ilişkin daha fazla kaynak için bkz. Diana Thorburn, "Feminism Meets International Relations", *SAIS Review*, Yaz-Güz 2000, s. 2; Spike Peterson, "Feminist Theories Within, Invisible To, and Beyond IR", *Brown Journal of World Affairs*, cilt 10, sayı 2, 2004, s. 36; Terrell Carver, "Gender/Feminism/IR"; *The Forum-Gender and International Relations, International Studies Review*, sayı 5, 2003, s. 289-290; Fiona Webster, "Do Bodies Matter? Sex, Gender and Politics", *Australian Feminst Studies*, cilt 17, sayı 38, 2002, s. 191-205.

dışında yer alan ve toplumsal düşünme ve algı biçimleriyle kadına ve erkeğe verilen rollerle temellenen bir durumdur. Dolayısıyla hâkim olan maskülen ile, tâbi olan feminen, gündelik olayları farklı tecrübe etmektedir. Zira, olaylar karşısında yalnızca kadın farklı davranmamakta, aynı zamanda kadına da farklı davranılmaktadır. Bunun temel nedeni de yukarıda bahsedilen toplumsallaşmayla kazanılan davranış ve düşünce biçimlerinden ileri gelmektedir.

Tekrarlamak gerekirse, davranışlarımız biyolojik olarak erkek ve kadın olmamızdan değil, erkeklik ve kadınlık rolleriyle sosyalize olmamız ve aynı mantığı içselleştirerek bu sosyal ilişki biçimini davranışlarımızla yeniden üretmemiz ve toplumun yeni bireylerine öğretmemizden kaynaklanır. Yâni aslında kadınlık ve erkeklik, doğal olarak verili değil, toplumsal olarak kurulu ve belirli bir toplumsal öğrenme biçimine bağlıdır. Bu kurulu yapı, ya da inşaa süreci ve onun temelinde şekillenen tüm toplumsal teoriler de, kadının tarihsel olarak dışlanmasıyla oluşan erkek tecrübelerine dayanmaktadır.[27] Kısacası toplumsal teoriler, aslında nesnel ve evrensel değil, örtük anlamda tek taraflı ve erildirler. Çünkü özellikle erkeğin tecrübe ve çözüm üretme biçimlerinin ürünüdürler. Bu maskülen kavramsal şemaların yeniden düşünülerek, hayatla başa çıkabilmenin yeni ve farklı biçimlerini ortaya koymak da bu anlamda Feminist teorinin üçüncü dalgasının temel amacını oluşturmaktadır.

Aydınlanma ve modernizmle ile birlikte ortaya çıkan bilimsel düşünüş biçimleri de bahsi geçen eril tecrübelere dayanmaktadır. Özellikle 1970'lerin ardından etnografi ve antropoloji çalışmalarındaki gelişmeler bu düşüncenin empirik olarak temellenmesinde büyük rol oynamıştır. Feministlerin '*androcentrity*' adı verdikleri ve 'erkek merkezcilik' anlamına gelen duruma göre, geleneksel etnografik araştırmaları yürütenlerin tamamı erkektir ve dolayısıyla bu bilimsel birikim esas itibarıyla erkek tecrübe ve gözlemlerine dayanmaktadır.[28] Bunun yanı sıra, araştırmaya konu olanlar da yine çoğunlukla erkek yerlilerden ve onların yolculuklarından, tecrübelerinden oluşmaktadır.

Dolayısıyla kadının ev hayatı ile sınırlandırılmışlığının, erkekle özdeşleştirilen kas gücüne dayalı bir geçmişle açıklanılıp, erkeğin *özneliğine* odaklanılması, örtük olarak kadının *nesneliğini* nesnelleştirmektedir. Aslında etnografinin ve genel olarak sosyal bilimlerin merkezinin Batılı-erkeğin görüş ve tecrübeleri temelinden şekillenen geçmişi, kadının güncel hayattaki kapatılmışlığına/sınırlanmışlığına ve onun tahakküm altına alınmasına bi-

27 *A.g.e.* Wibben, s. 76-77; Carol Gilligan, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press, Cambridge, 1982.

28 Laura Desfor Edles, *Cultural Sociology in Practice*, Blackwell, Oxford, 2002, s. 146-147

limsel anlam ve doğallık görünümü kazandırmaya devam etmektedir. Kadının güvenliği için tahakküm altına alınması, uluslararası ilişkilerin, ileride bölümde ayrıntılı olarak değinilecek olan güvenlik ve meşrûiyet problemleriyle de paraleldir. Afganistan işgalinde de görülebileceği üzere, kadının güvenliği, maskülen tahakküm arayışlarının referansı ve gerekçesi olarak kullanılabilmektedir. Zira, 'kadın güçsüzdür, korunmalıdır, korunabilmesi için de güç mübahtır'; yine aynı mantıkla 'kadının yeri korunaklı ev alanıdır', 'korunaksız dış dünya ise erkeğe aittir' Dahası, kadın ve soyun devamı üzerinden şekillenen güç kullanımı mantığı böylelikle yalnızca kadının pasifize olmasını sağlamamakta, onun ötesine geçerek, iç-dış, güvenli-güvensiz, hiyerarşi-anarşi gibi ikilikler üzerinden, sürekli koruma ve çatışma gibi ikili karşıtlıklara dayanan bir güvenlik mantığına zemin hazırlamaktadır. Feminist uluslararası ilişkiler teorisi ise bu mekanik ikili karşıtlıkların ötesine geçerek daha kapsayıcı analiz düzeyleri üzerinden çalışmanın önemini savunmaktadır.

Zira toplumun bu mantık zemininde hareket etmesi ise, çağdaş dünyayı vaat edilen daha güvenli bir yer hâline getirmek yerine, onu daha korunaksız kılmaktadır.[29] Maskülen ve hiyerarşik bir toplumsal hayatın normalliği fikri, güvenlik için zaruriyet hâline gelir. Aksi halde ortaya çıkacak olan anarşinin ve 'doğa durumunun' korkusu ve sûistimali ile meşrûlaşan maskülen hiyerarşi, insanları cinsiyete dayalı toplumsal rollere zorlar. Kısacası 'kadının' güçsüzlüğü söylemi, aslında maskülen bir toplumsal düzenin de maskesidir. İnsanların bu toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmesiyle; kadının sözde korunaksızlığı, hem kadının erkeğe; hem de erkeğin kadına 'güç' kavramı üzerinden bağımlılığına dönüşür. Dolayısıyla maskülen yapı, gücünü ve egemenliğini kadının sözde güçsüzlüğüne ve korunaksızlığına dayandırırken; vaat ettiği güvenliği de aslında sağlamamakta, hatta aksine, kendi inşa ettiği güvensizliği sürdürmektedir. Zira bu türden bir güvenlik sağlandığında, erkek, koruma sağlaması sayesinde kazandığı temel egemen aktör olma rolünü, yâni hiyerarşik üstünlüğünü yitirecektir. Çünkü

29 Uluslararası ilişkiler ve siyâsetin toplumsal olarak cinsiyetleştirilmiş belirli özne konumları oluşturarak, baskın güvenlik ve savaş söylemlerini nasıl kullandıkları üzerine yoğunlaşan çalışmalar için bkz. Charlotte Hooper, *Manly States: Masculinities, International Relations and Gender Politics*, Columbia University Press, New York, 2001; Odysseos L. ve Seckinelgin H., *Gendering the International*, Palgrave, Londra, 2002; Hunt, K. ve Rygiel, K. *(En) Gendering the War on Terror: War Stories and Camouflaged Politics*, Ashgate Publishing, Londra, 2006; Parpart, J. L. ve Zalewski, M., *Rethinking the Man Question: Sex, Gender and Violence in International Relations*, Zed Books, 2008; Laura Sjoberg ve C. Gentry, *Mothers, Monsters, Whores: Women's Violence, Global Politics*, Zed Books, 2008; Robin L. Riley ve diğerleri, *Feminism and War: Confronting U.S. Imperialism*, Zed Books, 2008; Laura J. Shepherd, *Gender, Violence & Security: Discourse as Practice*. Zed Books, 2008; Annick T. R. Wibben, *Feminist Security Studies: A Narrative Approach*, Routledge, Londra, 2011.

güvensizlik yoksa, korumaya da gerek yoktur. İnsanların güvenlik kaygısı ile sürekli olarak kendilerini korumacı bir güce muhtaç hissetmelerine gerek kalmadığında ise, insanlararası ilişkiler de daha eşitlikçi bir yapıya dönüşecektir. Böylesi bir durumda da erkeğin üstünlüğünün ve eril hiyerarşinin anlamı kalmayacaktır.

Zira, aslında kadın erkeğe değil; aksine, erkeğin toplumdaki egemen rolü, güvensiz bir toplumsal düzene ve kadının korunaksızlığına[30] bağımlıdır. Goldstein bu durumu, "maskülinite sıklıkla feminen olarak inşa edilen bir 'ötekine' bağımlıdır" şeklinde ifade etmektedir.[31] Bundan kasıt, maskülen düzenin, korunaksızlık ve özellikle de kadının korunaksızlığı üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Kadının korunaksızlığı üzerinden kendi meşrûiyetinin sınırlarını maskeleyen maskülen düşünce, tam da kendi inşa ettiği 'güvenliksizlik' durumundan vazife çıkarmakta ve kadını kendine bağımlı kılmaya devam etmektedir. Realizm'deki güvenlik ikilemine denk düşen bu hiyerarşi-anarşi karşıtlığının uluslararası ilişkilere yansıması ise ilerleyen bölümlerdeki egemenlik, güvenlik ve savaş başlıkları altında daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Toplumsal düşünce biçimlerinin bu maskülen yapısı, kadının temsilinin de maskülen düşünce kalıpları içinde erimesine neden olmakta ve maskülen hiyerarşinin gereğine böylelikle kadın da rıza göstermektedir. Dahası, belirtildiği gibi, kadının yokluğu bilimsel açıdan örtük bir meşrûiyet elde etmektedir. Zira kadın, ev alanı dışındaki varlığına ve tecrübesine itibar edilmeyen bir kavrama dönüşmektedir. Bir başka deyimle, kadının toplumsal alandaki varlığı ya da yokluğu fikri silikleşmekte, en fazla bir temsil düzlemine indirgenmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kadının karar alma organlarındaki sayısının artırılmasına dayanan liberal feminist bakış 'toplumsal cinsiyet' eleştirileri açısından yeterli değildir. Zira 'kadın', 'maskülen' bir sistem içerisinde, 'maskülen bir özneye' dönüşebilmektedir. Dolayısıyla, Feminizm'in temsiliyet sürecine, kadının karar verme süreçlerindeki hukukî eşitliğine ve hatta kadına sağlanan pozitif ayrımcılık gibi avantajlara indirgenmesi, kadın kimliğinin ancak kurulu bir eril düzen dâhilinde ve onun kural yapısı içinde varolabilmesi anlamına gelmektedir.

Dış politikadaki karar alma süreçlerinin başında bulunan, ancak kadın olmalarına karşın maskülen düzenin toplumsal cinsiyet kurallarıyla hareket etmekle ya da kendilerinden beklenenin tersine sert bir dış politika izlemekle eleştirilen politikacılar da bulunmaktadır.[32] Condoleezza Rice, Hil-

30 Kimden korunaksızlık, kime karşı korunaksızlık sorularını burada sormak gerekir.

31 *A.g.e.*, Goldstein, s. 251.

32 Çiğdem Aydın Koyuncu, "Dış Politika Karar Verme Mekanizmalarında Kadının Yeri", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 44, sayı 4, s. 100-101.

lary Clinton ve Margaret Thatcher gibi isimler bu anlamda önemli örneklerdir. Bu anlamda bu isimlerin "uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümüne yönelik kararlardan çok, çatışmacı dış politikalar izledikleri görülmektedir".[33] Dolayısıyla, problem yalnızca kadınların temsil sayısının artırılması değil, maskülen düşünme biçimlerindeki sorunların anlaşılması ve değiştirilmesi ile ilgilidir. Zira aydınlanma ve modernizmle birlikte ortaya çıkan düşünce kalıpları ve bilimsel kavramlar, bahsedildiği üzere kadının tecrübesine ve çözümlerine değil, yalnızca erkeğin tecrübelerine, çözümlerine ve dolayısıyla onun hâkimiyetine dayanmaktadır. Bu eksikliği ifşa etmekse, kadının egemensizlik arzusuyla değil, daha ziyade, maskülen düşünme biçimlerinin bizâtihî kendisinin tekrar tekrar ürettiği bir güvenlik sorunuyla ilgilidir.

Maskülinite ve uluslararası ilişkilerin toplumsal cinsiyeti

'Kadın nerede' sorusu, ancak 1980'lerin ardından uluslararası ilişkileri ilgilendiren bir soruya dönüşmeye başlamıştır. Bu Üçüncü Dalga Feminizm'in, toplumsal alanın her yerine yayılmış bulunan maskülen ilişki ve idare biçimlerini ifşâ etmesi için önemli bir adımdır. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, 1980'ler genel olarak sosyal bilimlerde Eleştirel Dönem'in başladığı bir dönemdir.[34] Mevcut analiz biçimlerinin, toplumsal ve siyasal olguları yeterince ifade edememesi temelinde gelişen alternatif analiz arayışları sayesinde, Feminist teoriye olan ilgi giderek artmış ve toplumsal bilimler de Feminizm gibi devlet merkezci olmayan yepyeni bakış açılarına açık hale gelmiştir. Bu yeni analiz biçimlerinin ortak özelliği, klasik uluslararası ilişkilerin temel varsayımlarını sorunsallaştırmalarından ve temel analiz nesnesi olarak bireye ve topluma dönmelerinden kaynaklanmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorileri, analiz nesnesi olarak devleti ya da uluslararası aktörleri kurumsal düzeyde hesaba katarken, feminist uluslararası ilişkiler, o kurumları oluşturan ilişkiler ağını, bireyi, gündelik hayatı ve tecrübeyi ön plana çıkartır. Söylem analizi ve etnografik araştırma gibi metodolojilerin stratejik söylemlere uygulanmasıyla, uluslararası ilişkilerin maskülen yapısının nasıl şekillendiğini görmemizi sağlar. Cynthia Enloe ve Katherine Moon gibi akademisyenlerin, dünyanın farklı yerlerindeki Amerikan üsleri etrafında gelişen kadın ticareti gibi konulara eğilmesi, militarize olmuş cinsel ilişkilerle dış politika yapımı arasındaki bağı göstermektedir.[35] Zira, Gü-

33 *A.g.e.*, s. 102.

34 Faruk Yalvaç, "Devlet", Atilla Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

35 *A.g.e.*, Tickner, s. 283.

ney Kore örneğinde olduğu gibi, ulusal güvenlik bu kadınlar için toplumsal bir güvensizliğe dönüşmüştür.[36] Dolayısıyla klasik uluslararası ilişkilerin temel analiz nesnesi olarak kabul ettiği kurumsal düzey, bu tür kaygılar gütmeden yalnızca dış politikaya odaklanmaktadır. Oysa Feminizm'e göre, iç-dış ya da yüksek-alçak politika ayrımı gibi keskin karşıtlıklar üzerinden düşünmek, disiplinin kapsamlı analiz olanaklarını sınırlandırmaktadır. Bu amaçla Feminizm, yurttaşların dış politika yapım sürecinden nasıl etkilendiklerine, ya da dış politikayı bireysel düzeyde nasıl tecrübe ettiklerine yönelmektedir.

Dolayısıyla, feminist yazarların klasik teorilere eleştirilerinin amacı, uluslararası ilişkilerin temel kabullerinin ve analiz nesnelerinin kapsayıcılıklarının sınırlılıklarını ifşa etmektir diyebiliriz. Keza Realizm'i demistifiye etmeye yönelik, yâni bir efsaneye dair gerçekleri ortaya çıkarma hareketi Feminizm'le de sınırlı değildir. Zira Realist teorinin kendine maletmeye yöneldiği uluslararası gerçekliğin, salt materyal gücün ötesine giden bambaşka yönleri de bulunmaktadır.[37] Realizm'e göre insan doğasının kötülüğü, gücün doğası, güvenlik ikilemi, kendine yardım ilkesi, Westphalia'ya dayanan egemenlik teorisi, modern ulus-devlet sistemi ve temel analiz biriminin statik davranış kodlarına sahip ulus-devletler ile uluslararası kurumlardan ibaret oluşu, sorunlu maskülen varsayımlardır. Rebecca Grant'ın da ifade ettiği gibi uluslararası ilişkilerin bu temel kabulleri aslında 'evrensel' değil, 'maskülen'dir. Dahası, bu kavramlar aslında Batı-merkezli, atarihsel ve atoplumsaldırlar. Bu anlamda 1980'lerden sonra hızlanan eleştirel bakış açısının toplumsal bilimlere ve Uluslararası İlişkiler'e daha disiplinlerarası bir karakter kazandırmasıyla, Feminizm'in bu düşüncelerinin daha fazla ilgi çekmeye başladığı söylenebilir.

Peki gerçekten de uluslararası ilişkilerde kadın neredeydi? Uluslararası siyâsetin bir toplumsal cinsiyeti var mıdır? Dolayısıyla Feminizm uluslararası ilişkilere ne katabilir? Bu sorulara doğrudan cevap vermeden önce, kadının uluslararası ilişkilerdeki temsillerine değinmekle başlanabilir. Bunlardan ilki, korunup kollanması gereken 'ana' vatan; ikincisi ise, yenilen, aşağılanan, erkini yitirmiş düşman portresidir. Dolayısıyla kadın kavramının, uluslararası siyâsette güçsüzlük ve erksizlik üzerinden düşünül-

---

36 Katherine Moon, *Sex Among Allies: Military Prostitution in US-Korea Relations*, Columbia University Press, New York, 1997, s. 151-60.

37 Realizm'in bir mit olduğunu savunarak, onu demistifiye etmeyi amaçlayan farklı çalışmalar için bkz. Benjamin de Carvalho, Halvard Leira, John H. Hobson, "The Big Bangs of IR: The Myths That Your Teachers Still Tell You About 1648 and 1919", *Millennium - Journal of International Studies*, sayı 39, 2011, s. 735-758; Benno Teschke, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations*, Verso, Londra, 2009. Realizm konusunda bir başka atıf için bu makalenin Türkiye örnekleminin giriş kısmına bakınız.

düğü söylenebilir. Bu anlamda erksizlik, tecrübelerine başvurulabilir, etkileme gücüne sahip bir aktör olamama sonucunu getirmektedir. Sözgelimi, egemeni meçhul ve gücü olmayan topraksal alan, başarısız devlet olarak nitelenir ve bu alan üzerine uluslararası müdahale kararı 'insanî yardım/müdahale' kavramı üzerinden tartışmaya açıktır. Egemeni belli ve gücü olan topraksal alana müdahale ise hukuk ve doktrin dışıdır.[38] Bu açıdan uluslararası ilişkilerin 'toplumsal bir cinsiyeti' vardır ve bu toplumsal cinsiyet, gücün uluslararası anlamda süistimâlini meşrû gösterecek politikalara dayanak oluşturan bir maskülinitedir. Bu mantık biçimi üstün olan kavramları maskülinite; aşağı olan kavramları da feminite üzerinden niteler. Kısacası, feminenlik bir zaaf ve eksiklik olarak algılanır ve uluslararası aktör olamama sorununu taşır.

Sözgelimi Fransız ressam William-Adolphe Bouguereau'nun 'Anavatan' adlı tablosunda vatan kavramı sevecen, doğurgan, anaç kadın kavramıyla; Lorenzetti'nin 'İyi ve Kötü Yönetimin Alegorisi' adlı freskosunda görüleceği üzere de erk; koruyan, kollayan, idare eden, erkeksi, prens ve kral figürleriyle özdeşleşmiştir.[39] Benzer biçimde 2013 yılında en çok hasılat yapan 100 filmdeki başrol oyuncularının yalnızca % 15'i, temel karakterlerin % 29'u ve konuşan karakterlerin de ancak % 30'u kadınlardan oluşmaktadır.[40] Kısacası, bilimsel alanın ötesinde, sanatsal ve toplumsal bakış açıları da kadını ve erkeği benzer motifler üzerinden ayıragelmiş ve klasik uluslararası ilişkiler de bu mirası ancak yeni yeni farketmeye başlamıştır. Benzer bir mantıkla Tickner da, Machiavelli'nin *Prens* çalışmasına atıfla, klasik uluslararası ilişkilerin maskülen kökenlerini eleştirmektedir.[41] Aynı biçimde Glenn'in Nietsche üzerine olan çalışmasında da ortaya koyduğu gibi, her ne kadar *üstüninsan* terimi Almanca aslında cinsiyet referanslı değilse de, Nietsche kav-

---

38 *A.g.e.*, Lawson, s. 92-93.

39 Skinner, Lorenzetti'nin freskosu üzerinden bir siyâset felsefesi analizine gitmektedir ve freskodaki kişilerin siyasî ve toplumsal rolleri Feminizm açısından da analize açıktır. Bkz. Quentin Skinner, "Ambrogio Lorenzetti's Buon Governo Frescoes: Two Old Questions, Two New Answers.", *Journal of the Warburg and Courtland Institute,* cilt 62, sayı 4, 1999; İlk kadın Mısır Firavunu olan Hatschepsut'a alternatif olarak tahta geçecek bir prensin yokluğu, Hatschepsut'un 'sakal' takarak, erkek rolünde yöneticilik ve savaşta komutanlık yapmasının yolunu açmıştır. Hatscehpsut'un 'sakal' takması, toplumsal cinsiyetin siyasal ve tarihsel kökenleri açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu tür toplumlarda toplumsal hayatın devamı ve yönetilebilirliği, erkek üzerinden yürüyebilen ve ataerkil olarak adlandırılabilecek maskülen düşünceye tâbidir. Ian Shaw, *The Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford University Press, Oxford 2002; Joyce Tyldesley, *Hatchepsut: The Female Pharaoh*, Viking, Londra, 1996

40 Martha M. Lauzen, *It's a Man's (Celluloid) World: On-Screen Representations of Female Characters in the Top 100 Films of 2013*, San Diergo State University, URL: http://womenintvfilm.sdsu.edu/files/2013_It's_a_Man's_World_Report.pdf [11 Mart 2014].

41 J. Ann Tickner, "Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations", *Harvard International Review*, cilt 21, sayı 4, 1999 s. 44-48.

ramı kullanırken sürekli olarak eril örnekler vermiştir.[42] Anlaşılacağı gibi, yalnızca siyaset ve uluslararası ilişkiler değil, aynı zamanda sanat ve felsefe de erkeğin tecrübesine dayanan ve yine erkeğin tecrübesini genele dayatan bir mantık üzerine kuruludur.

Uluslararası ilişkilerdeki feminen ifadelerse yalnızca koruma altına alınıp idare edilesi topraksal alana ya da arzu edilmeyen bir güçsüzlük durumuna indirgenmiştir.[43] Vatan kavramının özellikle Anglo-Sakson literatürde 'kadınsı' ifadelerle anılması yine bu duruma başka bir örnektir. Zira erkin, topraksal alanı korunması gereken kadınsı bir alana benzeterek, kendine koruma, kollama ve kullanma yetkisi biçmesi ve bu görevden kadını dışlaması, Feminizm'in eleştirdiği mantığın başladığı yerdir. Bu anlamda uluslararası ilişkiler, yöneten ve yönetilen kavramlarıyla 'toplumsal cinsiyet' hiyerarşisi üzerinden kuruludur. Bir başka ifadeyle, uluslararası siyaset 'toplumsal olarak cinsiyetleştirilmiştir.' Daha once belirtildiği üzere bu cinsiyet 'maskülen' ve 'hiyerarşik'tir. Kadının uluslararası ilişkilerde yok sayılması, onun yalnızca korunan bir kategori olarak algılanması, söz gelimi, kadının hem savaştaki aktif rolünün, hem de savaştaki kurban rolünün görmezden gelinmesine de temel oluşturmaktadır. Oysa kadın, savaşı erkek kadar tecrübe etmekte; ancak yok sayılmaktadır.

Klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin ve ondan etkilenen mevcut ana akım teorilerin odaklarına aldıkları 'güç', 'egemenlik', 'güvenlik', 'savaş' ve 'gerçeklik' kavramları aslında gündelik hayatta ya da uluslararası ilişkiler pratiğinde farkına varmadan ve sorgulamadan kabul ettiğimiz maskülen ve hiyerarşik bir düşünsel düzlemin ürünüdürler. Bu düşünsel araçlar da, diplomasi çalışmalarını ve pratiklerini etkileyerek kendi gerçekliklerini oluşturmakta ve uluslararası siyasetin en önemli üç sorununun sürekli olarak yeniden üretilmesine sebebiyet vermektedir. Bunlardan ilki 'güç mücadelesi', diğeri 'güvenlik ikilemi', diğeri de 'egemenlik' kavramıdır. Feminist teori bu kavramların 'toplumsal cinsiyet' hiyerarşisi üzerinden düşünülmesinin, uluslararası ilişkiler için faydalı bir araç olacağını varsaymaktadır.

Zira uluslararası ilişkiler teorileri özellikle son 20 yıldır yapılan tartışmalarda 'asosyal' niteliği nedeniyle ciddî eleştirilere maruz kalmıştır. Uluslar-

---

42 Paul F. Glenn, "Nietsche's Napoleon: The Higher Man as a Political Actor", *The Review of Politics*, cilt.63, no. 1, Kış, 2001, s. 129-158.

43 Anglo-Sakson literatürde vatan kavramına karşılık gelen kavramların kısa bir süre öncesine kadar genellikle feminen 'she' ya da 'her' ifadesiyle anılması; Rusça, İspanyolca ve Fransızcada yine vatanın 'ana' ifadesiyle anılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ancak Almanca ve Flamancada, Latince kökeni (patria) gibi vatan kavramı bu durumun tersine 'baba' ifadesiyle anılmaktadır. Türkçede ise bu durum "anavatan" ve "devlet baba" kavramlarıyla varlığını bulmaktadır. Vatan "ana", ona sahip çıkan devletse "baba" figürüyle özdeşleştirilmektedir.

arası ilişkilerin aslında statik ve güvensizlik üzerine kurulu, anarşik bir sistemdeki devlet ilişkileri olmadığını; tersine devletleri, modern devlet sistemini ve bunların hareket mantığını oluşturan tarihsel ve sosyal bir dünya olduğu varsayımı, bu eleştirilerin temelini oluşturmaktadır.[44] Tickner'e göre, uluslararası ilişkiler açısından modern devlet sistemi "hiç çocuğun doğmadığı ve hiç kimsenin ölmediği devletlerden oluşan bir yapı"dır.[45] "Yani uluslararası sistem devletlerden oluşan bir yapı olarak kabul edilmekte ve devlet içindeki aktörler dikkate alınmamaktadır."[46] Feminizm ise, analiz nesnesini devleti oluşturan bireylere ve onların maskülen ilişki biçimlerine yönlendirmiştir.[47] Kısacası, Neorealizm'in analiz nesnesi devletken, Feminizm'in analiz nesnesinin, devleti oluşturan, toplumsal olarak cinsiyetleştirilmiş, bireysel ve düşünsel değerler, pratikler ve tecrübeler olduğu söylenebilir. Özetle Peterson 'toplumsal cinsiyet' kavramının neden uluslararası ilişkiler için kullanışlı olduğunu dört başlıkta sıralamaktadır:[48]

I. **Biyolojik açıklamalar**: Margaret Mead'in 1920'lerde Samoa Adaları'ndaki yerlilerle ilgili yaptığı araştırma, Batı toplumunda kabul edilen ve genel geçer olduğu varsayılan farklı cinsiyet rollerinin aslında kültürden kültüre değişebileceğini göstermiştir.[49] Dolayısıyla erkeklik ve kadınlık aslında zaman ve mekâna bağlı olarak değişmekte ve kültürel olarak inşa edilmektedir. Peterson'a göre bu farklılıkların doğal ve sabit olarak kabul edilmesi, uluslararası ilişkiler pratikleri ve çalışmalarındaki toplumsal cinsiyetin görünmez olmasına neden olmaktadır.
II. Temel **kavramların birbirlerine bağımlılıkları**: Peterson'a göre erkek ve kadın kavramları aslında birbirlerini dışlamayan, tersine birbirlerine bağımlı kavramlardır. Dolayısıyla kadınsı rollerin değerinin küçümsenmesi ve karşısında erkeksi rollere değer biçilmesi keyfî bir ayrıma dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bu sorgulama aslında yalnızca kadınlarla ilgili değil, dünyada insanın varolma biçimleriyle ilgili bir tartışmanın konusudur.[50]

---

44 *A.g.e.*, Yalvaç, s. 44-45.

45 *A.g.e.*, Tickner, s. 46.

46 *A.g.e.*, Tür ve Aydın Koyuncu, s. 8.

47 Uluslararası İlişkiler ve Beşerî Coğrafya alanlarının kesişme noktası olan Jeopolitik tartışmalara bakıldığında, devleti değil bireyi temel analiz nesnesi olarak alan feminist jeopolitik yaklaşımların da mevcut olduğu görülmektedir. Jason Dittmer, *Popular Culture, Geopolitics and Identity*, Rowman & Littlefield, Marryland, 2010, s. 42.

48 *A.g.e.*, Peterson, 1992, s. 1-29.

49 Margaret Mead, *Coming of Age in Samoa*, Perennial Classics, New York, 2001.

50 Oliver Daddow, *International Relations Theory*, Sage, Londra, 2010, s. 147-148.

III. **Yapı-Yapan Tartışması:** Sosyal Teori'nin ve onun alt disiplinlerinin en eski problemlerinden biri de yapı-yapan tartışmasıdır ve bu problemin tam olarak çözülmesi şu an olası görünmemektedir.[51] Ancak 'yapanların' ya da 'aktörlerin', yapının kurulmasındaki etkisi göz ardı edilemez ya da bir analiz nesnesinin diğerine tercih edilmesi söz konusu olamaz. Feminist teori de bu anlamda yapı belirlenimindeki klasik uluslararası ilişkiler teorisinin karşısına, gündelik hayattaki tecrübelerden, fikrî ve insanî konulara kadar yeni analiz düzeyi tartışmalarını getirmektedir. Zira Feminist teori genel anlamda gündelik ya da kişisel olan politik değildir düşüncesine karşıdır. Yüksek-alçak politika ayrımı yoktur.[52] Kısacası bu anlamda yine kavramların ve analiz düzeylerinin birbirlerine bağımlı olarak varlığı öngörüsü sözkonusudur.

IV. **Çoğulculuk:** Feminist teori, oldukça farklı analiz nesnelerine yönelen ve çoğulculuğu savunan bir düşünsel etkinlik zeminine dayanmaktadır. Bu anlamda Feminist teori uluslararası ilişkilerin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik zemininin yeniden tartışılmasına dair bir şans sunmaktadır.

Öznellik, egemenlik ve güvenlik

Feminizm'in uluslararası ilişkiler teorisine etkisi, yalnızca diplomatik alanda kadının oynadığı rollerin artırılmasına yönelik tartışmalar aracılığıyla değil; aynı zamanda kadının egemenlik, güvenlik ve savaş gibi konulardaki gözden kaçan, geri planda kalan ve tartışılmayan aktif rollerini disipline taşıyan empirik çalışmalar aracılığıyla da olmuştur. Bunun yanı sıra, toplumsal cinsiyet çatışmaları tartışmalarından, çatışmaların toplumsal olarak cinsiyetleştirilmiş temellerini araştırmaya yönelindiğini ve böylelikle güvenlik ve çatışma alanlarındaki tartışmaların da seyrinin değiştiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda Elshtain, Enloe ve Tickner'ın bu konulardaki öncül çalışmaları oldukça önemlidir.[53]

Egemenlik, güvenlik ve savaş, klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin modern devletler sistemini çözümlediği ana temalardır. Feminist uluslararası ilişkiler de bu temaların aslında nasıl yalnızca kadını değil, öznelliği de pasif olarak geri planda bırakarak, nesnel bir görünüm altındaki toplumsal cin-

51 *A.g.e.*, Giddens ve Smith, s. 89.

52 *A.g.e.*, Wiebben, s. 77.

53 Jean Bethke Elshtain, *Women and War*, Basic Books, NY, 1987; Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, University of California Press, Berkeley, 2000; J. Ann Tickner, "Feminist Responses to International Security Studies", *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 16:1, 2004.

siyet temelinde şekillendiğini tartışarak, bize alternatif düşünme olanakları sunmaktadır. Bu yüzden pek çok feminist yazar ve akademisyenin eserlerinde gündelik hayatlar ve kişisel örneklerle dolu daha öznel bir yazım tarzıyla karşılaşmak mümkündür.

Sözgelimi klasik uluslararası ilişkiler teorisi yazarları, ana çözümleme nesneleri olan uluslararası kurumların sözde ciddiyeti ve nesnelliğine benzer biçimde, üçüncü tekil şahıs ya da çoğul konumundan, yâni kurumsal düzeydeki sözde nesnel bir anlatımla yazmaktadırlar. Ancak Enloe, Sylvester ve Dauphinee gibi akademisyenlerin çalışmaları incelendiğinde, her şeyden önce, üzerine yazmakta oldukları uluslararası politik durumu tecrübe eden bir birey olarak, '*ben*' konumundan yazdıkları görülmektedir.[54] Bu amaçla, feminist uluslararası ilişkiler, disipline 'anlatı'lar üzerinden bir yaklaşım da ortaya koymaktadır.[55] Hiyerarşik, kurumsal ve tarafsızlık inancı veren statik ve nesnel anlatımdan ziyâde; tam olarak öznel bir birey konumundan yazmayı tercih etmek, bir kişisel üslûp olmanın ötesinde, aslında teorinin genel düsturlarından kaynaklanmaktadır.[56] Zira klasik teorilerin temel sorunu da, statik kurumsal ve hiyerarşik mantığı koruma kaygılarından ortaya çıkmaktadır.

Bu nedenle de hiyerarşik nesnel kurumsallığın tersinin anarşi olduğu varsayımı realist teorinin temel dayanağıdır. Başka bir deyişle, egemen ulus-devlet sistemi temelindeki kurumsal düzenleme kendisini, üstün bir otoriteye sahip olan egemenin yokluğunda ortaya çıkan bir anarşi düşüncesiyle meşrûlaştırmaktadır. Bu açıdan, herkesin herkese karşı olduğu Hobbesiyen bir dünyada güvenlik ve hiyerarşi esastır. Bu güvenlik ve düzense, egemenlerin (ki bu egemenler bahsedildiği üzere her zaman erkektirler) belirli topraksal alanlardaki üstünlüğü ile mümkündür. Aksi halde 'doğa durumu' ortaya çıkar ve 'herkesin herkese karşı' savaşı ile güvenlik ve adalet gibi kavramlar ortadan kalkar. O yüzden güvenlik, düzen ve adaleti sağlayacak bir hiyerarşi, anarşiyi önlemek için şarttır. Bu hiyerarşiye ise devlet adı verilir. Dolayısıyla devlet toplumsal olanın öznelliğini, nesnel bir kurumsallık altında düzenleyen, güç kullanma yetkisine sahip tek meşrû otoritedir. Bu düzenlemenin de, devletin bölünmez bütünlüğünün temeli olduğu düşünülebilir.

Yine devlet sıklıkla, belirli bir topraksal alandaki, örgütlü şiddet unsurlarını tekeline alabilen meşrû düzenin kaynağı olarak kabul görmektedir. Bu bir

---

54 Bu anlamda özellikle Dauphinee'nin son kıtabı ilgi çekici ve farklı bir tarza sahiptir. Kitap, doğrudan Bosna Savaşı'na dair bir roman niteliği taşımaktadır. Bkz. Elizabeth Dauphinee, *The Politics of Exile*, Routledge, New York, 2013.

55 *A.g.e.*, Wibben, 2011.

56 "Kişisel olan politik olandır." Bkz. 16. dipnot.

rıza ve güç ilişkisidir. Bu minvalde feminist yazarların üslûplarındaki ve teorilerindeki öznelliğin nedenleri daha iyi belirecektir. Zira toplumsal olanın çoğunluğunu, nesnellik adı altındaki bir kurumsal tekilliğe indirmek her zaman herkes için aynı rıza ile gerçekleşmemektedir. Teoride egemen, dış tehditlere karşı yurttaşlarını koruyacak, bunun karşılığında da yurttaşlar, egemenin üstünlüğüne ve kontrolüne rıza göstereceklerdir. Bu iç rızayı elde eden egemen, örgütlü şiddeti de kontrol altına alarak, uluslararası gücünü ve kabulünü tahsis etmiş olacaktır. Bu sayede egemenin hâkimiyeti uluslararası sistem tarafından da meşrû olarak kabul edilecek ve belirli bir topraksal alan, maskülen ve hiyerarşik bir nesnellikle anılabilecektir.

Önceki bölümlerde verilen bilgiler ışığında, bu mantığın aslında nasıl 'maskülen' bir hiyerarşi üzerine kurulduğunu düşünebilmek mümkündür. Güvenliği, devleti, egemenliği ve savaşta korumayı sağlayan güç, maskülen bir nitelik taşırken; savunmasız, korumasız, başarısız olan feminen, tâbi ve ilhaka açıktır. Kısacası, belirli bir alandaki eril bir hiyerarşinin egemenliği, adalet, düzen ve güvenliğin koruyucusu olan devletin nesnel tekilliğine; aksi ise feminen bir anarşinin korunaksız öznel çoğulluğuna, yâni sözde bir anarşiye denk düşmektedir.

Dahası 'savaş' erkeklere ait bir alan ve kadınsa bu alanda korunan bir kategori olarak nitelenmektedir. Oysa savaşlarda kadına yönelik işlenen suçlar, bu durumun böyle olmadığını göstermektedir.[57] Kadın aslında savaşlarda korunan ya da uğruna savaşılan değil; maskülen mantığın sûistimal ettiği bir kategoriye dönüşmektedir. 1987'de Elshtain'ın da belirttiği gibi erkek, hayat alan savaşçı, kadınsa hayat veren güzel ruh olarak nitelenmektedir.[58] Oysa bu ayrımların genel geçerliği üzerinden düşünmek savaşların nedenlerini açıklamamızda değil ama, savaşların süreğenliğinde etkilidir. Enloe'nun çalışmaları da bu anlamda, savaştan turizme kadar kadının geri planda kalan alanlardaki faaliyetiyle, nasıl uluslararası ilişkilerin ve kolonyalizmin sürdürülebilir kılındığını göstermektedir.[59]

Sjoberg ve Via çalışmalarında dokuz farklı kadının, dünyanın farklı yer ve zamanlardaki farklı çatışmalardan nasıl etkilendiklerini ve bu çatışmalarda nasıl farklı roller oynadıklarını göstermektedir.[60] Yine Kirby, tecavüzün savaşlarda nasıl bir silah olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.[61] Savaşlar-

57 *A.g.e.*, Lawson, s. 86-87

58 *A.g.e.*, Elshtain.

59 *A.g.e.*, Enloe, 1990, s. 40.

60 Laura Sjoberg ve Sandra Via, *Gender, War and Militarism: Feminist Perspectives*, Praeger, California, 2010, s. 1-3.

61 Paul Kirby,"How Is Rape A Weapon Of War?: Feminist International Relations, Modes of Critical Explanation and the Study of Wartime Sexual Violence", *European Journal of International Relations*, 2012, s. 1-25; ayrıca Darfur'da savaş sırasında yaşanan olaylar için bkz. John Hagan,

da tecavüzün karşı tarafı incitmek ve yaralamak için kullanılan bir silah olduğunun kabul edilmesi Feminist teorinin yokluğunda pek de mümkün görünmemektedir. Zira bir süre öncesine kadar bu tür vakalar kamu alanının dışında görülmekte, etkisi süregidecek olan yaralar ve kurbanlar konu dışına itilmekteydi.[62] Kısacası, kadın aslında savaş alanında korunan; ya da savaşı erkeğin onu koruması üzerinden tecrübe eden pasif bir kategori değildir. Aksine, savaşı doğrudan yaşayan ve sûistimal edilen bir kategoriyken, savaş pratiklerinde ve karar süreçlerinde pasif bir oyuncuya indirgenmiştir. Zira savaşın kendisi de maskülen düşünce biçimleri ve kurumsal nesnellik üzerinden toplumsal olarak cinsiyetleştirilmiştir. Buna göre maskülinite aktif bir savaşabilirlik yani militarizasyon iken, feminenlik pasif bir korunaksızlıktır. Maskülinite, feminen olan üzerinde bu sayede üstünlük kurabilmekte ve bu şekilde kendi mantığını yeniden üretecek toplumsal ve düşünsel bir zemin hazırlamaktadır.[63] Bu duruma örnek olarak İsrail-Filistin sorunu verilebilir.

Simona Sharoni İsrail'in Filistin'e yönelik saldıgan politikasını irdelemektedir.[64] 2014 yılının Temmuz ayında İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırısının ardından yazdığı makale ile çatışma ve toplumsal cinsiyet konusunun önemine yeniden değinen Sharoni'ye göre konunun feminist bir analizinin yapılmaması, konuyu medyanın basitleştirerek yayınladığı görüntülere ve nedenselliklere indirgemekte ve sorunun devamına katkıda bulunmaktadır.[65] Dolayısıyla Filistin sorununu anlamak için feminizmin ayrıntılara verdiği önem uluslararası ilişkiler teorileri için elzemdir. Sharoni'nin beş maddede kısaca ayrıntılandırdığı analizine burada değinmek faydalıdır:

1) Eşitsizlik ve sistematik şiddet: Sharoni, İsrail-Filistin çatışmalarının, iki tarafın eşit olduğu bir ortamda meydana gelmediğini ve bir tarafın *işgalci* diğer tarafınsa *işgal altında* olduğunu hatırlatmaktadır. Zira sokakta ya da evde yaşanan şiddet, her ikisinin de sistematik baskının birer biçimi olması nedeniyle kişiler arası bir şiddet olarak konu dışına itilemez. Evlerinden sürülen ya da taciz edilen Filistinlilerin gündelik hayatları bir şiddet biçimi

---

Wenona Rymond-Richmond ve Patricia Parker, "The Criminology of Genocide: The Death and Rape of Darfur", *Criminology*, 43: 3, 2005, s. 525-562; Necip Arman ve Didem Şerbetçi, "Postkolonyal Feminist Teoride Milliyetçilik, Militarizm ve Savaş Karşıtlığı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 14, sayı 3, 2012, s. 71-72.

62 *A.g.e.*, Lawson, s. 87.

63 *A.g.e.*, Goldstein, s. 251.

64 Simona Sharoni, *Gender and the Israeli-Palestinian Conflict: The Politics of Women's Resistance*, Syracuse University Press, NY, 1994.

65 Simona Sharoni, "The Missing Piece: A Feminist Perspective on Israeli Aggression", *Counterpunch*, URL: http://www.counterpunch.org/2014/07/24/69693/?utm_source=feedly&utm_reader=feedly&utm_medium=rss&utm_campaign=69693 Ayrica http://m.thenation.com/article/180783-five-israeli-talking-points-gaza-debunked#

olarak bu sistematik baskının devamıdır. **2) Seyirci Kalma İkilemi:** Dünyanın Filistin'de ortaya çıkan durumu pasif bir seyirci olarak izlemesi, seyirci kalma ikilemine benzemektedir. Ona göre pasif bir şekilde durarak sözde dengeli bir yaklaşımda bulunmak, bir erkeğin bir kadını dövmesine karşı hiçbir şey yapmayıp izlemek gibi bir durumla karşılaştırılabilir. 3) **Kurbanı Suçlama:** Feminist teoride kurbanın suçlanmasına dayanan ve böylelikle yalnızca güçlü ve suçlunun hakkını koruyan mantık yapısı ciddi bir sorundur. Zira 'tecavüz bir provokasyonun sonucu mudur; yoksa tecavüzcünün kendi suçu mudur?' sorusu halen gündemi meşgul edebilmektedir. Benzer şekilde, tecavüzcünün değil de, zayıf olmasına rağmen davranışlarında hata yaparak erkeği tecavüze teşvik etmekle suçlanan kurban yaklaşımında olduğu gibi, İsrail de saldırgan politikasını Filistin tarafının provokasyonlarına bağlayarak kendi saldırgan siyasetini uluslararası toplum karşısında meşrûlaştırmaktadır. Bu durum kişilerarası mantığın uluslararası ilişkilerdeki devamından başka bir şey değildir. Uluslararası toplum için de bu durum kurbanın saldırıyı provoke ettiğini kabul edip şiddete ilgisiz kalmak için yeterli bir neden midir? 4) **Şiddet faillerinin üzerinde de iz bırakır**: Sharoni şiddetin, askerî saldırıların sona ermesinden sonra da devam ettiğini ve faillerin bu konudaki sorumluluklarını hayatları boyunca onların peşini bırakmamasının muhtemel olduğunu savunmaktadır. Askerî psikolojide Sharoni'nin bu tartışmasını destekleyen benzer pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak Oppenheimer ve Uwemedimo'nun çalışmalarında bu pişmanlık duygusunun çelişkilerle dolu olup, içinde bulunulan ortama bağlı olarak yön değiştirebileceği ortaya çıkmaktadır.[66] 5) **Kadınların ve Diğer Marjinalleştirilmiş Seslerin Dinlenilmesi:** Aristofanes, Antik Atina'da Peloponez Savaşları'nın bitmesini sağlayabilmek için üç ayrı komedya yazar. İlk ikisinin işe yaramaması üzerine yazdığı üçüncü eser olan *Lysistrata: Kadınlar Savaşı*, kadınların savaşan erkekleri destekleyerek aslında istememelerine rağmen bilinçsizce nasıl savaşı mümkün kıldıklarını konu etmektedir.[67] Aristofanes'in ana amacı ise kadınların birlik olup erkekleri savaşmaktan vazgeçirmeleri ve savaşın sonlanmasını sağlamalarıdır. Benzer biçimde militarize olmuş erkeklerin ve onları destekleyen kadınların aynı problemleri hem politikada hem de medyada nasıl devam ettirdiklerini eleştiren Sharoni, feministlerin konuya daha eşitlikçi ve adil bakışlarının çatışma-sonrası süreçlere hâkim kılmanın önemine değimektedir.[68]

---

66 Joshua Oppenheimer ve Michael Uwemedimo, "Show of Force: A Cinema-Séance of Power and Violence in Sumatra's Plantaion Belt", *Critical Quarterly*, cilt 51, sayı 1, 2009, s. 84-110

67 Aristophanes, *Lysistrata: Kadınlar Savaşı*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.

68 *A.g.e.*, Sharoni.

Militarizm, toplumsal cinsiyet ve savaş

Özellikle üç nedenden dolayı militarizm, savaş ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi ayrı bir başlıkta ele almak faydalıdır. Bu nedenlerden ilki, tahmin edilenin askine, savaşın *kendisi* ve savaş ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiler üzerine olan çalışmaların uluslararası ilişkilerde oldukça yeni olmasından kaynaklanmaktadır.[69] Savaş, toplumsal bir olgu olarak değil, politik ve stratejik bir dizi olay olarak kurumsal düzeyde ele alınmıştır. Ancak savaşın ve savaşı mümkün kılan düşünce sistemi olan militarist bir maskülenliğin yeniden ele alınması gerekmektedir. İkincisi, savaş konusunda feminist uluslararası ilişkilerin çözümleme nesnesi olarak doğrudan insana odaklanarak, klasik uluslararası ilişkilerin göz ardı ettiği konuları daha net olarak ifşa etmesidir.[70] Bu nedenle savaş, Feminist teorinin diğer teorilerle olan analiz düzeyi ve perspektif farkını kolaylıkla yakalayabileceğimiz özel bir alandır. Zira savaş kurumsaldan önce beşerî bir olgudur ve feminist teorinin insan temelindeki analiz düzeyi savaş konusunda yepyeni olanaklar sunmaktadır. Üçüncü nedense, Realizm'in hâkim olduğu çevrelerde 'savaş' kavramını gerçeklik ilkesi olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır.[71] Dolayısıyla Realizm'in kısıtlarının ortaya çıkarılması açısından onun gerçeklik ilkesi olan savaşın farklı analiz düzeylerinde değerlendirilmesi zarurîdir.

Sylvester'ın da ifade ettiği gibi, bugüne kadar uluslararası ilişkiler, "devletler, sistemler, güç dengeleri, menfaat sahipleri, karar alıcılar, ve barış ve savaşla ilgili olarak teorik soyutlamalar dünyasında rahat bir şekilde çalışmış ve insanı, örtük bir biçimde gazetecilere, roman ve anı yazarlarına, insanî yardım çalışanlarına, antropologlara, kadın çalışmalarına ve sosyal tarihe bırakmışır."[72] Yâni uluslararası ilişkiler savaşın en temel birimi olan insan ve insan bedenini, ve savaşı mümkün kılan sosyal ilişki biçimlerini araştırmaya gerek görmemiştir. Bunun yerine savaşları, egemen bir otoritenin ya da karşılıklı caydırıcı bir güç dengesinin yokluğu durumunda ortaya çıkacak olan anarşi durumuna indirgemiştir. Zira anarşi durumu, savaşa müsamaha göstermektedir. Ancak savaş bu kurumsal ve soyut varsayımların ötesine geçen sosyal bir olgu ve ilişki biçimidir. Bu konuda Feminist teori, sosyal teorideki diğer bakış açılarından faydalanarak uluslararası ilişkilerdeki savaş konusuna daha fazla eğilmeye başlamıştır. Keza Sylvester aynı çalışmasının de-

69 *A.g.e.*, Goldstein.

70 Jacqui True, "Feminism", Scott Burchill vd. (der.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, Londra, 2005, s. 213.

71 James Derderian, "From War 2.0 to Quantum War: The Superpositionality of Global Violence", *Australian Journal of International Affairs*, 67: 5, s. 577

72 Christine Sylvester, "War Experiences/War Practices/War Theory". *Millennium Journal of International Studies*, 2012, s. 483-484.

vamında, Feminizm ve antropoloji gibi insanı ön plana çıkartan ve pratiklere inen çalışmalardan disipline yönelik ne gibi katkıların olabileceğinden bahsetmektedir.[73]

Bu açıdan bu bölümde ilk önce klasik uluslararası ilişkilerin savaşa dair teorik bakış açısı ile savaş sistemi, militer-maskülinite ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye değineceğiz. Daha sonra ise bu teorik bakış açısını somutlaştırmak için, 2001 yılından sonra sıklıkla duyar olduğumuz ABD önderliğinde gerçekleşen teröre karşı savaşta 'toplumsal cinsiyet'in özellikle karşı-isyan (*counterinsurgency*) tekniklerinde nasıl kullanıldığına göz atacağız.

* * *

Her ne kadar disiplinin kuruluş amacı savaşların önlenmesine yönelik özel bir bilimsel uzmanlaşma alanı açmak ise de, tahmin edilenin aksine uluslararası ilişkiler, 'savaşın' *kendisi* üzerine uzmanlaşan bir alan olmamıştır. Hatta daha ziyâde savaşı organize edip önleyebilen temel aktörler oldukları varsayımıyla yalnızca devletler ve uluslararası kurumlar üzerine odaklanan bir bilim dalı olagelmiştir. Barkawi ve Brighton'ın da belirttikleri gibi savaş üzerine yapılan çalışmalar ilginç bir şekilde daha çok güvenlik çalışmaları başlığına ihâle edilmiş ve böylelikle savaşın kendisinin ve etkilerinin ne olduğuna dair sorgulamalar denklem dışına itilmiştir.[74] Dahası savaşın ne olduğuna dair tanımlamalarda da farklılıklar ve sıkıntılar bulunmaktadır.[75]

Oysa savaş, klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin ele aldığı nesnel ve kurumsal düzeyin ötesine giden bireysel ve toplumsal bir gerçekliktir. Yine bu toplumsal gerçeklik, 19. yüzyılın modernist düşünürlerinin de ilgisini çekmemiş ve sosyal bilimler genel olarak 'savaş' konusunu irdelememişlerdir. Mann ve Giddens'ın da ifade ettikleri gibi, 19. yüzyılın ilerlemeci düşünce dünyasına göre savaşlar, gelecekte başvurulmayacak, demode bir sorun çözme biçimine dönüşerek ilga edilecektir.[76] Ancak bu beklentinin aksine savaş, günümüzde gerçekliğini ve güncelliğini biçim, mekân ve yoğunluk değiştirerek korumaktadır. Peki savaşın kendisi hakkında ne bilmekteyiz? Ya da bu savaşları kim yapmaktadır? Tilly'nin de ifâde ettiği gibi 'savaşları devlet, dev-

73 *A.g.e.*, s. 503.

74 Tarak Barkawi, "Powers of War: Fighting, Knowledge and Critique", *International Political Sociology*, 2011, s. 126-143.

75 Bu anlamda Goldstein kendi çalışmasında savaşın ne olduğunu bir nicel ölçütle, ya da 'organize şiddet' tanımıyla belirlemek yerine, bireyler arasındaki şiddeti kapsaması adına "gruplararası ölümcül şiddet" olarak tanımlamıştır. *A.g.e.*, Goldstein, s. 2-3.

76 Anthony Giddens, *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Vol. 2. The Nation State and Violence*, Polity Press, Cambridge, 1985, s. 326; Michael Mann, *States, War and Capitalism*, Blackwell, Oxford, 1988, s. 147.

letleri de savaş yapmıştır'[77] totolojisi ne kadar yeterlidir? Savaş ve savaş sistemi, tıpkı devlet ve egemenlik kavramları gibi nesnelliği, rasyonelliği ve kurumsallığı olduğu varsayılan eril bir olgu mudur?

Bu ilginç bir şekilde yeterince çalışılmamış olan konuya özellikle eğilen feministler, böylelikle disiplinin statik ve kurumsal bakış açılarına, daha disiplinlerarası ve toplumsal bir uzmanlaşma alanı kazandırmaktadır.[78] Zira daha önce bahsedildiği gibi feminist uluslararası ilişkilerin disipline kazandırdığı en önemli konulardan biri de, analiz düzeyinin kurumsaldan toplumsala, nesnellik görünümü altındaki maskülenlikten öznelliğe yöneltmesidir. Bir başka deyişle kişisel olanla politik olanın ilişkisi ve önemi böylelikle açığa çıkmaktadır.

Klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin kökeni olan realist teori, savaş ve barışı, Goldstein'dan alıntıyla üç varsayım üzerinden kabul etmektedir: "1) Özerk birer aktör olarak hareket eden egemen teritoryal devletler, 2) Akılcı bir biçimde kendi çıkarlarını takip ederek, 3) Kuralları dikte edebilecek merkezî bir hükûmetin yokluğundaki 'anarşik' bir sistemde yer alırlar."[79] Ancak Feminist teoristler her üç varsayımı da reddetmektedirler. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, devletlerarası ilişkiler düzeyinde ele alınan bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı, grup ve birey bazında daha belirgin olarak görülen, yâni iç toplumda yer alan farklılıkları ve toplumsal cinsiyet etkilerini gözardı etmektedir. Bir başka açıdan bu gözardı ediş, iç toplum yapısındaki 'kimlik' süreçlerini reddetmekte, kimliği dinamik ve çoğul değil, verili, tekil ve değişmez bir durum olarak kabul etmektedir. Egemenlik üzerinden uluslararası ilişkileri tahlil etmekse yine aslında erkeklerin tercih ettikleri dünya görüşünün bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Dahası özellikle realistlerce savunulan akılcılık kavramı, feministler tarafından insan doğasına eksik bir bakış olarak tanımlanmaktadır.[80] Zira insan doğasını ve akılcılığı yalnızca resmî, mekanik ve bencil bir düzeye indirgemek yeterli değildir.

Bunun yanı sıra bu başlıklara yönelik eleştirilerin liberal teorisyenler tarafından yapılanlarla aynı olduğu varsayımı öne çıkabilir. Ancak Goldstein, 1980'li yıllarda ortaya çıkan Neoliberal uluslararası ilişkiler ekolünün, klasik Liberalizmin yukarıdaki üç varsayıma yönelik olan eleştirilerini terk ettiğine ve Feminizm'in eleştirdiği realist fikirleri onaylamaya yöneldiğine işaret etmektedir. Öte yandan bu ekolün ünlü isimlerinden Robert Keohane top-

---

77 Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992*, Blackwell, Oxford, 2000.

78 *A.g.e.*, Sylvester, 2012; Joshua Goldstein'ın savaş ve toplumsal cinsiyet üzerine olan çalışması ise ISA (International Studies Association) tarafından on yılın (2001-2009) kitabı ödülünü kazanmıştır. Bkz. *A.g.e.*, Goldstein, 2001.

79 *A.g.e.*, Goldstein, 2001, s. 53.

80 *A.g.e.*, s. 53-54.

lumsal cinsiyet olgularıyla ilgilenen nadir ünlü erkek uluslararası ilişkiler teorisyenlerindendir.[81] Ancak Weber, Keohane'in 1989 yılında yazdığı ve feminist uluslararası ilişkilerin disipline katkıları üzerine olan makalesindeki sorunlara bir 'erkek paranoyası' olarak işaret etmekte ve bu sendromu, 'ataerkilliğin, çağdaş, sözde postmodern Amerikan hayatındaki öznelliğin sınırlarının kaybına yönelik olarak beliren korku dolu bir cevabı' olarak ele almaktadır.[82] Zira Weber'e göre Keohane, feminist çalışmalara *bakmakta* ancak feminist bakış *açısından bakarak* değerlendirme yapmak yerine, feminist uluslararası ilişkiler literatürünü 'kullanışlı' olarak addederek, 'muktedir özne konumunun' otoritesi ile makalesinin analiz nesnesi olan 'feminist uluslararası ilişkileri' disipline etmeye çalışmaktadır.

Savaş konusuna ve feministlerin savaşı incelemesine geri döndüğümüzde ise, öncelikle Goldstein'ın 'savaş sistemi' adını verdiği durumla 'toplumsal cinsiyet' arasındaki karşılıklı ilişkiye değinmek gerekir. Buna göre "toplumsal cinsiyet savaşı, savaş da toplumsal cinsiyeti şekillendirir" [83] Goldstein savaş sistemini "toplumların potansiyel ve mevcut savaşlara katılmak için birbiriyle ilişkili, kendilerini organize etme biçimleri"[84] olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, savaşı bir dizi olay olarak kabul etmek yerine, her zaman hazır bulunan sistemik bir olgu olarak tanımlama çabasından kaynaklanmaktadır. Zira savaşlar yalnızca belirli bir süre içerisinde ve belirli kurumlar arasında olup bitmemekte; aksine, toplumsal ilişki biçimleriyle şekillenen ve belli toplumsal rollerle sürekli hazır tutulan bir sistemin ürünü olarak, uzun vadeli etkilerle ortaya çıkmaktadırlar. Yâni savaş ve barış arasındaki sınır, tıpkı iç politika ve dış politika arasındaki ayrım gibi aslında oldukça yapaydır. Reardon'un da belirttiği gibi savaş ve barış arasında böylesi bir fark, politik gerçekleri ve çatışma bölgelerindeki insanî sorunları yansıtmamaktadır.[85] Bu anlamda savaşın politik, toplumsal ve insanî mirasını gözardı etmek naiflik olacaktır.

Öte yandan barış dönemindeki militer hazırlığın savaş dönemine etki etmediği de düşünülemez. Yâni toplum içinde kabul gören hâkim maskülen değerlerin, toplumun ve karar alıcıların militerleşmesinde de etkisi bulunmaktadır. Peterson ve Runyan militarizmi, "karakteristik olarak askerî olan pratiklerin sivil yaşama uzanması-iş dünyasının askerî kontratlara bağlı olduğu, giyim ve modanın askerî stile öykündüğü, oyuncak ve oyunların as-

81 *A.g.e.*, s. 56-57

82 Cynthia Weber, "Good Girls, Little Girls, and Bad Girls: Male Paranoia in Robert Keohane's Critique of Feminist International Relations", *Millenium: Journal of International Studies*, cilt 23, 1994, s. 337-349; Robert Keohane, "International Relations Theory: Contributions of a Feminist Stanpoit", *Millenium: Journal of International Studies*, cilt 18, sayı 2, 1989, s. 251-275.

83 *A.g.e.*, s. Goldstein, s. 1.

84 *A.g.e.*, s. Goldstein, s. 3.

85 Betty Reardon, *Sexism and the War System*, Teacher's College Press, New York, 1985.

kerî aktiviteler içerdiği"[86] bir durum olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda bu militer toplumsallaşmanın dış politikadaki karar alıcıların davranış kalıplarına da etkisini dile getirmekte fayda vardır.

Goldstein savaşa dair oluşturulan toplumsal cinsiyet rollerinin, belirli savaşların ortaya çıkma nedenleri yerine, genel olarak savaşa imkân sağlayan potansiyelin kendisinin oluşmasında etkili olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla belirli cinsiyet rollerinin oluşturulması ve desteklenmesi, savaşı mümkün bir seçenek olarak sabit tutmak için işlevseldir. Öte yandan savaş da bu toplumsal rolleri test etmekte ve yeniden üretmektedir. Zira çeşitli kültür ve inanç sistemlerinde maskülinite, askerleri savaşmak ve öldürmek için motive edici bir araç olarak kullanılmaktadır. Yâni maskülinite, militarizasyon için bir araç görevi görmektedir. Bunun nedeni ise yaygın kanının aksine öldürmenin, savaşta askerler adına bile kolay bir davranış biçimi olmamasından kaynaklanır. Askerlerin savaşta korkmalarını engellemek, savaşabilme yeteneklerini artırabilmek ve onları korkusuz kılabilmek adına çeşitli erkek ve kadın rolleri özellikle vurgulanır.[87] "Orduda erkekler yalnızca erkekliklerini test etmek için fırsat bulmazlar, orada erkekliklerini kanıtlamalıdırlar da."[88] Bu yüzden "askerlerin savaşmaya karşı isteksizliklerinin üstesinden gelmek için kültürler, çatışma anındaki sertliği 'erkeklikle' eşitleyen toplumsal cinsiyet rolleri geliştirmişlerdir" [89]

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Versailles Barış Antlaşması'nda âdil savaş ilkesinin yeniden biçimlendirilmesi ile ilgili olarak Carl Schmitt'in yorumu bu anlamda ilginç bir örnektir. Schmitt'e göre, savaşı kısıtlayan ve iç hukuka dayanan kuralların, dış hukuka yayılmasını sağlamak devletin *hadım* edilmesidir. Zira Schmitt'e göre savaş yapma kararı alabilmek ve savaş yapabilme yeteneğine hâiz olmak, egemen karar verici organ olarak devlet politikasının esasıdır. Bunların yokluğunda ise devlet erilliğinden edilmektedir.[90] Görüldüğü gibi maskülinite ve militarizm ilişkisi entelektü-

86 Spike Peterson ve Anne Sisson Runyan, *Global Gender Issues: Dilemmas in World Politics*, Westview Press, Boulder, Colo., 1999, s. 258

87 Dave Grossman'ın bu anlamdaki çalışmaları askerlerin savaş alanlarındaki davranışları ve öldürmeye karşı dirençleri ile ilgili temel kaynaklardan biridir. Bkz. Dave Grossman, *On Killing: Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*, Back Pay Book, NY, 1996; ayrıca bkz. Jeff McMahan, *Killing in War*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

88 *A.g.e.*, Peterson ve Runyan, s. 118.

89 *A.g.e.*, Goldstein, s. 9.

90 Benno Teschke, "Fatal Attraction: A Critique of Carl Schmitt's International Political and Legal Theory", *International Theory*, cilt 3, sayı 2, 2011, s. 190; Schmitt liberalizm eleştirilerinde devletin erilliğinden edilmesine başka çalışmalarında da bavurmuşturç Zira erillik erk, iktidar, hareket ve karar verebilme kabiliyeti olarak düşünülmektedir. Çeşitli alıntılar için bkz. Carl Schmitt, *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a Political Symbol*, Chicago University Press, Chicago, 2008, s. vliii; Michael Salter, *Carl Schmitt: Law as Politics, Ideology and Strategic Myth*, Routledge, Oxford, 2012, s. 163.

el düzeyde de her zaman örtük olarak eşleştirilmemekte, kimi zaman açıkça belirtilmektedir de.

Ancak son dönemde kadının savaşta aldığı aktif roller giderek değişmektedir. Peki kadının savaş alanlarındaki ve ordudaki temsil oranının artması orduyu ya da savaş alanını feminenleştirmekte midir? Ya da bu kadının pasifizmle özdeşleştirilmesini engelleyecek bir durum mudur? 1983 yılında kadınların Amerikan ordusundaki oranı yüzde 9,8 iken, bu oran bugün yüzde 15,7'ye yükselmiştir. Ordu görevlerinin yüzde 95'inin kadınlara açık olduğu ve kadın askerlerin aktif olarak çatışmalara girdiği düşünülürse, ordu ve maskülinite arasındaki ilişki biçimi giderek değişmektedir.[91] Ancak bu, kadınların sisteme dâhil olmasıyla, sistemin daha barışçıllaştığı anlamına gelmemektedir. Kadınların özellikle Amerikan, Fransız ve Kanada ordularındaki yüzde 15'e varan oranlarının temelinde, Teröre Karşı Savaş kampanyasında kullanılan karşı-isyan stratejilerinin de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Zira kadına savaşta erkekle eşit roller verilmiştir, ancak toplumsal cinsiyet rolleri açısından yine kadın askerlere daha uygun olduğu düşünülen yeni görev tipleri de ortaya çıkmıştır. Çünkü düşman bölgelerde yalnızca kadın askerlerin elde edebileceği düşünülen yeni hedefler belirlenmiştir.

Dolayısıyla feministlere göre tıpkı savaş gibi, karşı-isyan faaliyetleri de yerleşik ataerkilliği koruyan, kullanan ve güçlendiren bir işlev görmektedir. Diğer bir deyişle, yerleşik toplumsal cinsiyet üzerine olan kültürel bilgi, işgalci güç tarafından bir savaş aracı olarak kullanılmaktadır.[92] Kadınların özgürleştirilmesi ve küçük ekonomik gelir elde edecek işlerle onlara yardım sağlanması, karşı-isyan stratejilerinin kullandıkları yaygın bir faaliyettir. Kadınlar, daha anaç ve daha az tehditkâr görünmeleri sebebiyle yerel halk arasına kadınlar ve çocuklarla olan iletişimleri aracılığıyla daha kolay girebilmekte, bu sayede de daha kolay istihbarat toplayabilmekte ve işgalci ordu da bu sayede halk nazarında daha kolay destek bulabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, savaş alanlarındaki *hearts and minds* denilen, halkın yüreğini ve aklını kazanmayı hedefleyen propaganda faaliyetlerinde ve karşı-isyan operasyonlarında özellikle Irak Savaşı'nın ardından yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Keza kültürel bilgi, bir savaş aracı olarak Amerikan ordusu tarafından etkin bir şekilde işlevselleştirilmiş ve Afganistan ve Irak, toplumsal cinsiyet odaklı bir karşı-isyan savaşına sahne olmuştur.[93] Amerikan ordusu-

91 Oranlar için bkz. URL: http://www.army.mil/women/today.html; Türkiye'de ise bu oran yüzde 3 düzeyindedir. Bkz. Joshua Goldstein, "Female Combatants", Gordon Martel (der.), *The Encyclopedia of War*, Blackwell, Londra, 2012.

92 Robin Riley vd. (der.), *Feminism and War: Confronting US Imperialism*, Zed Books, Londra, 2008.

93 United States, The US Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual (FM 3-24), Washington, DC., 2006; Patricia Owens, "From Bismarck to Petreaus: The Question of the Social

nun Sahra Talimatnamesi'nde de bu konuya değinilmekte ve kadının toplumun ilişki ağlarındaki etkili ve kurucu rolüne vurgu yapılmaktadır. "Kadınlar karşı-isyan faaliyetlerini desteklerse, aile birimleri de destekler."[94] Dolayısıyla kadın, karşı-isyan stratejilerinde farklı bir şekilde operasyonelleştirilmekte ve bir savaş aracı olarak sûistimâl edilmektedir. Bir başka deyişle, eril savaş alanı, kadın askerlerin, yerel kadınlarla olan özel ilişkileri sayesinde dişil bir savaş alanına dönüştürülmektedir. Bu durum, en âmıyâne tabirle aslında 'kalenin içeriden fethedilmesidir'

Tam da bu tür nedenlerden ötürü, feministlerin savaş analizlerinde devletlerarası ve kurumsal düzeydeki analiz nesneleri yerine, daha toplumsal düzeydeki farklı analiz düzeylerine ve nesnelerine yöneldiklerini görürüz.[95] Zira ordu, devlet ve güç yerine; insan, beden, asker, kurban gibi çok daha öznel ve pratik konulara yönelinir. Klasik uluslararası ilişkiler teorilerininse bu yeni savaş ve hedef belirleme stratejilerindeki kültürel bilginin toplumsal cinsiyet üzerinden bir silah olarak kullanılışını çözümlemek çok da mümkün değildir.

Aşağıda D'Amico'dan alıntıyla verilen tabloda, bahsi geçen uluslararası ilişkilerdeki faklı teorik analiz ve odakların bir özetini görmek mümkündür. Bu çoklu analiz düzeylerinden özellikle 'masküliniteye' ve 'toplumsal cinsiyete' verilen önem esastır. Zira Goldstein'ın da ifade ettiği gibi 'kültür, toplumsal cinsiyeti, savaşa imkân sağlayan sosyal rolleri inşa ederek kullanır'.[96] Bir başka deyişle, savaşı mümkün kılan toplumsal roller kültür tarafından üretilmekte ve kültür bu rolleri üretirken 'zayıf ve güçlü' gibi ikili karşıtlıkları 'erkek ve kadın' üzerinden inşa etmektedir.

Buna göre erkek, güçlü, bağımsız, savaşçı, rasyonel aktör ve egemen özne rolleriyle cisimleştirilirken; kadın, irrasyonel, güçsüz, bağımlı, savaşamayan, pasif ve dolayısıyla tebâ (tâbi nesne) rolleriyle özdeşleştirilmektedir. Dolayısıyla realist teorinin kökenlerine örtük anlamda yer etmiş olan bu

---

and the Social Question in Counterinsurgency", *European Journal of International Relations*, 19: 139, 2013; L. Abirafeh, *Gender and International Aid in Afghanistan: The Politics and Effects of Intervention*, McFarland, Jefferson, NC, 2009. Kültürel bilginin ve antropolojinin savaş ve ordu üzerinden nasıl kullanıldığına dair İngiliz İmparatorluğu'ndan örnek olarak ise bkz. Subhasish Ray, "The Nonmartial Origins of the 'Martial Races': Ethnicity and Military Service in Ex-British Colonies", *Armed Forces and Society*, 39: 560, 2013; Heather Streets, *Martial Races: The Military, Race and Masculinity in British Imperial Culture, 1857-1914*, Manchester University Press, Macnhester, 2004. 19. yüzyıl ortasından itibaren İngiliz İmparatorluğu eski kolonileri terkederken *savaşçı ırk* ve *maskülinite* söylemleri üzerinden sivil askerî ilişkileri etkilemiş ve ulus inşa sürecini yönetimselleştirecek politikalar üretmiştir. Bu politikalara uygun olarak seçtikleri belirli etnik grupların ordudaki sayıları ve etkinliklerinin düzenlemesinde ise savaşabilen maskülen etnik gruplar söylemleri ile ordu ve toplum inşasına gidilmiştir..

94 *A.g.e.*, Field Manual-325, s. A-35.

95 *A.g.e.*, Goldstein, s. 57

96 *A.g.e.*, s. 251.

düşünce biçiminde erkek, düzeni, düzenin kurucu ve koruyucu rolünü; kadınsa, duygusal ve akılcı olmayan bir anarşiyi simgelemektedir. Korunaksızlık ve güçsüzlük de, uluslararası alanda doğrudan anarşiye sebep olmaktadır. Bu nedenle yönetim, koruma, dış dünya ve savaş erkeğin alanıdır. Kadın ise "dönülecek olan yer, veya en azından kororken ölünecek olan-ev denilen yer veya normallik veya barış zamanıdır".[97] Bu "normallik" ve "barış zamanı" ise erkeğin güçle tesis ettiği, kadının içinde yaşadığı bir alandır. Yâni kadın, rasyonel olma anlamındaki bir normallikle değil, erkeğin kurup koruduğu "normal düzendeki" etkisiz bir özne ile özdeşleştirilmektedir.

Dolayısıyla, temelde kötü ve anarşik olan bir dünyada hayatta kalabilmenin yolu, realist teoriye göre düşünüldüğünde maskülen, egemen, bencil bir bağımsızlığı şart koşar. Fakat burada kritik olan nokta, bahsi geçen maskülenliğin Neoliberal müdahalelerin de düşünce mantığını kurgulamasından kaynaklanmaktadır. Zira bu bağımsızlık, bağımlıları, zayıfları ya da yoldan çıkmış sözde 'kötüleri' domine etmenin, veya onları 'kalkındırarak', 'doğru yola' sokmanın aracı hâline gelir. Savaşların ve müdahalelerin toplumsal cinsiyet üzerinden pazarlanması ve haklı gösterilerek sûistimâli sözkonusu olur. Kısacası toplumsal cinsiyet, dış politikanın bir sûistimâl aracına dönüştürülebilmektedir.

TABLO 1
D'Amico'nun Uluslararası İlişkiler Teorilerine Yaklaşımlar Karşılaştırması
(D'Amico, 1994, 57)

	Realist	*Çoğulcu*	*Eleştirel*	*Feminist*
Aktörler	Devletler	Devletler, Uluslararası Organizasyonlar, Çokuluslu Şirketler	Sınıflar, Toplumsal Hareketler	İnsanlar (Beşer)
Sistem	Anarşi	Topluluk	Hiyerarşi	Çoklu hiyerarşiler ya da ataerkillik
Karakter	Bağımsızlık	Karşılıklı Bağımlılık	Bağımlılık	Çoklu ilişkiler
Problem Çözümü	Askerî Güç	Müzakere ve Askerî Güç	Bilinçlilik ve Organizasyon	Bilinçlilik ve Organizasyon
Odak	Çatışma	Çatışma / İşbirliği	Bağlam/Tarih	Bağlam/Tarih
Sorunlar	"Yüksek" Savaş/ Güvenlik	"Yüksek/Alçak" Savaş/Güvenlik İnsanî Refah Çevre	Politik Kimlik Epistemoloji Ontoloji Aksioloji	Politik Kimlik Epistemoloji Ontoloji Aksioloji

Kaynak: Francine D'Amico, "Pluralist and Critical Perspectives", Beckman, R. Peter ve D'Amico, Francine (der.), *Women, Gender and World Politics: Perspectives, Policies and Prospects*, Bergin and Gravery Publishing, USA, 1994, s. 57.

97 *A.g.e.*, s. 301.

Amerika'nın özellikle 2001 yılından bu yana daha açık bir şekilde izlediği ve adına Teröre Karşı Savaş dediği siyâsi kampanya da bu özellikleri yoğun bir şekilde taşımaktadır. Bu duruma örnek olarak ABD'nin 2001 sonrasında Afganistan ve Irak halkını 'özgürleştirici' rolüne soyunarak, uluslararası hukuku hiçe sayan bir 'bağımsızlık'la, ve dolayısıyla çoğunlukla tek taraflı hareket etmesi verilebilir. Bu tavrını meşrûlaştırmak içinse toplumsal cinsiyet üzerinden kendini maskülen ve özgürleştirici rollerle; Afganistan ve Irak halkını ve en çok da kadın ve çocuklarını, ezilmekte, kurtarılmaya muhtaç, kapatılmış, bastırılmış rollerle inşa eder. Bu durumda, sözgelimi Irak halkı, *kurtarılmalı, özgürleştirilmeli ve normalleştirilmelidir*. Bunu tesis edecek olan aktif aracı aktör de ABD önderliğindeki askerî güçtür. Dolayısıyla Irak yalnızca askerî açıdan değil, düşünsel açıdan da pasifize ve feminize edilmekte ve savaş bu sûistimâl üzerinden uluslararası topluma pazarlanmaktadır.

Young ve Shepherd'ın da ifade ettikleri gibi ABD, baskıcı Taliban rejimine karşı, örtünmeye zorlanan kadınlar üzerinden kendi istilâsını 'kadın taraftarı' olarak göstererek kısmen daha mümkün kılmıştır.[98] Böylelikle Amerikan'ın teröre karşı savaşı, koruyucu ve özgürleştirici bir maskülinite mantığı üzerinden cisimleşir. Bir başka ifadeyle, şerre karşı, ehven-i şer bir olanak olarak kendini müşfik bir savaşkan olarak inşa eden Amerika, *koruyup kollamak için öldürmeyi toplumsal cinsiyet* üzerinden meşrûlaştırarak pazarlar. Böylelikle aynı zamanda uluslararası bağımsız maskülen bir aktöre de dönüşür. Oysa gerçekte olan, ikili karşıtlıklar kurarak, ABD'nin kendi realist ve savaşkan sistem mantığını, yine kendi çıkarları için yeniden üretebilecek bir teorik ve toplumsal oydaşma ortamı oluşturmasıdır.

İşte tam da bu yüzden feministler, Realist uluslararası ilişkiler teorisine karşı çıkmakta ve yine tam da bu yüzden feminist uluslararası ilişkiler yalnızca kadınlarla değil herkesi ilgilendiren bir tema olan 'toplumsal cinsiyet' üzerinde durmaktadır. Feminist uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin toplumsal cinsiyet kavramını kullanmaları disipline bu açıdan yepyeni bir boyut katmaktadır. Uluslararası ilişkilerde bir sûistimâl biçimi olarak toplumsal cinsiyetin kullanımlarının ifşası bu anlamda Feminist teorinin en önemli ilgi alanıdır. Zira aksi halde bu savaşı meşrû kılmaya yarayan toplumsal cinsiyetleştirme tutumun muhtemelen gözardı edilmeye devam edileceğini düşünürsek, 'toplumsal cinsiyet' kavramı, feminist uluslararası ilişkiler teorisinin disipline kazandırdığı en önemli kavram ve analiz düzeyidir demek yanlış olmayacaktır.

---

98 Young,"The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, cilt 29, no. 1, 2003, s. 1-25; Shepherd, L., "Veiled References: Constructions of Gender in the Bush Administration Discourse on the Attacks on Afghanistan Post 9/11", *International Feminist Journal of Politics*, cilt 8, no. 1, 2006, s. 19-41.

Uluslararası ilişkilerdeki farklı feminist yaklaşımlar ve eleştiriler

Yukarıdaki bölümlerde genel olarak bahsedilen Feminizm'in ortak yargı ve eleştirilerinin dışında aslında Feminizm kendi içinde oldukça farklı kollara ayrılmakta ve farklı teorik savunulara dayanmaktadır. Bölümü sonlandırmadan önce bu farklılıklara değinmekte fayda vardır. Bunlar aşağıda sırasıyla Liberal, Eleştirel, İnşacı, Postyapısalcı ve Postkolonyal Feminizmler olarak özetlenecek ve birbirleri arasındaki farklılıklarını anlamak için odaklandıkları temel sorular belirtilecektir.[99]

Liberal Feminizm

Liberal Feminizm, Feminizm'in uluslararası ilişkilerdeki en yumuşak kolu olarak düşünülebilir. Zira temel olarak geleneksel uluslararası ilişkiler çerçevesini kabul ederek, onun içindeki kadın rolünün artırılması amacındadırlar. Daddow bu bakış açısını 'kadını ekle ve karıştır' olarak özetlemektedir.[100] Genel olarak kadının ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda nasıl tâbi kılındığı ve kadın varlığının önemi üzerine odaklanarak; BM ve İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi kurumlardaki varlık ve etki alanlarının artırılması yoluyla kadını ön plana çıkartma eğilimindedir. Özetle liberal feministler diplomasideki kadın rolünün artırılmasını amaçlamaktadırlar. Ancak kendilerini post-liberal olarak niteleyen feministler, kadının basitçe bu uluslararası yapılara eklenebileceğini reddetmektedirler.[101]

Temel soruları: Kadının diplomasideki rolü ve katkısı nedir? Kadın mevcut uluslararası politikaya nasıl kazandırılabilir?

Eleştirel Feminizm

Eleştirel Feminizm ise, toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden siyasal alanı sorunsallaştırmakta ve aslında uluslararası sistemdeki politika ve pratiklerin cinsiyet kavramı üzerinden şekillendiği eleştirisini getirmektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet de aslında bir güç ilişkisi düzlemi oluşturmak-

99 Bu teorik farklılıklar farklı çalışmalarda farklı kategoriler altında yapılmaktadır. Sözgelimi True'nun çalışmasında bu farklılıklar empirik, analitik ve normatif olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Bkz. *A.g.e.*, True, s. 213-234. Ancak bu yeterli bir ayrım değildir. Sylvester'ın da ifade ettiği gibi zaten her Feminist teori bir normatif yapıya sahiptir. Bkz. *A.g.e.*, Sylvester, 2002, s. 248. Aralarındaki teorik düzeydeki esas farklılıkları görmek için Daddow'dan alıntıyla yukarıdaki kategoriler seçilmiştir.

100 *A.g.e.*, Daddow, s. 150.

101 *A.g.e.*, Tickner, 2010, s. 277.

ta ve kadının, bu düşünce biçimi üzerinden tahakküm altına alındığını savunmaktadır.

Temel soruları: Toplumsal cinsiyetin uluslararası siyasetin biçimlenmesindeki ve kadının ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak baskı altına alınmasındaki rolü nedir? Toplumsal cinsiyetin ilgası ile mevcut uluslararası sistemin yapısı değiştirilebilir mi?

İnşacı Feminizm

Sosyal İnşaacılık teorisini takiben inşacı feministler, uluslararası ilişkilerin maddî yönünden ziyâde, düşünsel yönü üzerine odaklanırlar.[102] Toplumsal cinsiyet hakkındaki düşünceler ile küresel siyâset arasındaki karşılıklı biçimlenmeyi işaret ederek, bu toplumsal olarak cinsiyetleştirilmiş düşüncelerin temel nedenlerine ve bu düşüncelerin ifade edildiği dile yönelirler.[103]

Temel soruları: Dünyayı anlamlı kılmak ve diğerleriyle iletişim kurmak için kullandığımız bu kavramların toplumsal olarak cinsiyetleştirilmesi ne kadar adil veya doğaldır? Bu sabitmiş gibi düşünülen ve cinsiyetleştirilmiş kavramlar değiştirilebilir mi?

Postyapısalcı Feminizm

Postyapısalcı Feminizm, uluslararası ilişkilerdeki en geniş tabanı oluşturmaktadır.[104] Eleştirel ve inşacı Feminizmle ortak olarak, toplumsal cinsiyet kavramı etrafında uluslararası ilişkileri düşünmektedirler. Ancak postyapısalcı tartışmalar, toplumsal cinsiyetin, modern bilimin kökenlerinde nasıl yer ettiği gibi epistemolojik modernizm eleştirisiyle şekillenmektedir. Buna göre, erkek, insan kavramıyla özdeş olarak ele alınmış ve modern bilim ve düşünce, erkeğin tecrübe ve sorun çözme biçimleriyle ilerlemiştir. Kısacası modernizm ve onun kurumları erkeğin değeri, akılcılığı, ilerlemeciliği ve mantığını amaç ve araç olarak kabul ederken; kadın, dışlanmış ve değersizleştirilmiştir. Kadın, erkeğin tersi olarak, güçsüz, irrasyonel, duygulara ait alanla özdeşleştirilmiştir. Modernist bilim aslında pek de tarafsız ve nesnel değil, tersine oldukça maskülen ve erkeğe özneldir. Erkeğin güvenlik ve güç

---

102 Aslında gerçekliğin de doğada verili olarak bulunmayıp, anlam sistemleri aracılığıyla yorumlanarak üretildiğini savlayan ve son dönemlerde çokça vurgulanıp kabul gören Kurgucu/İnşacı (*constructivist*) tezlerin tamamının kökeni 1966'da yayınlanan Berger ve Luckmann'ın *The Social Construction of Reality*, Anchor Books, New York, 1967 çalışmasına dayanır. Ancak ilginç bir şekilde disiplinler arasındaki geçişkensizliğin de etkisiyle, söz konusu çalışmanın genel kabulleri ancak son dönemde kapsamlı bir şekilde toplumsal bilimlerde yer etmeye başlamıştır.

103 *A.g.e.*, Tickner ve Sjoberg, 2007, s. 190.

104 *A.g.e.*, Daddow, s. 151.

mantığı üzerine kurulu bir modernizm, vaat ettiği medenî toplumsal hayattan sapmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında, toplumsal cinsiyet bir iktidar ilişkisi ve güç mücadelesi biçimidir. 'Gelişmişlik/Geri kalmışlık', 'medeniyet/barbarlık', 'devlet/başarısız devlet', gibi uluslararası siyasetin temel kavramsal ikilikleri küresel bir hiyerarşi sağlamaktadır. Bu toplumsal cinsiyet üzerinden sürdürülen ve sûistimale dayanan bir hiyerarşidir. Örneğin devlet ve onu sağlayan topraksal egemenlik eril; devlet olamama hâli ise iktidarsızlık ve güvensizlikle algılanmakta, müdahale kavramına mantık kazandırmaktadır. Bu anlamda egemenlik ve müdahale edilebilme durumu toplumsal olarak cinsiyetleştirilmiş bir ikilik olarak uluslararası ilişkilerin ana eksenidir.

Temel sorular: Uluslararası ilişkilerin ve pratiklerinin toplumsal cinsiyeti var mıdır? Uluslararası ilişkilerin kavramsal haritası hangi hiyerarşik ayrıcalıklar üzerinden düşünülmektedir?

Postkolonyal Feminizm

Postkolonyal Feminizm, postyapısalcılıkla sıkı bir ilişki hâlindedir. Ancak odak noktası, eski koloni ülkelerinde yapısal olarak bastırılmış ve görünmez hale getirilmiş kadındır. Modernizm, Batılı erkeği ve onun duygu, düşünce ve tecrübelerini evrensel olarak değerlendirmiştir. Ancak, esasen Batılı kadının buna karşı gösterdiği tepkimeyle doğan feminist hareketin de öz olarak Batılı ve eski emperyal hükümranların değer yargılarına dayandığı, dolayısıyla Batılı Feminizm'in de evrensel olarak genelleştirilemeyeceği yargısı, postkolonyal Feminizm'in ana eksenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Batılı feminist hareketlerin, kültürel, dinî ve etnik farklılıklardan haberdar olarak, kendi ihtiyaç ve amaçlarını evrensel olarak nitelememeleri gerekmektedir.

Temel soruları: Feminizm, Batılı bir önyargı ile hareket etmekte ve evrensel bir kadın değeri üreterek, kolonyalizmi kültürel olarak devam mı ettirmektedir?

Ancak bu tartışmalar içinde feministlere yöneltilen ciddî eleştiriler de bulunmaktadır. Kısaca değinmek gerekirse, bunlardan ilki olan kadınların aslen erkeklerden daha barışçıl ve işbirlikçi olduğu tartışması üzerinedir. Bu tartışma bir kısır döngüye dönüşmüş ve pek çok feminist tarafından da reddedilmekte olsa da hâlen sürmektedir.[105] Benzer biçimde Goldstein da, barış aktivizminin kadınlık ve annelikle özdeşleştirilmesini ise yaygın ataerkil geleneğin kadın-erkek rollerini yeniden üretmesi olarak kabul etmektedir. Halliday ve Jones ise feministlerin kullandığı toplumsal cinsiyet kavramının, uluslararası ilişkiler disiplinine giren en önemli kavramlar arasında yeraldı-

105 *A.g.e.*, Tickner, 2010, s. 287; *A.g.e.*, Goldstein, 2001, s. 10-34.

ğını ifade etmekte, ancak Feminizm'in, erkekleri ve erkek kurbanları dışarıda bırakmakla hata ettiğini ve dışlayıcı olduğunu savunmaktadırlar. Yine Halliday, Feminizmi uluslararası kategoriyi kabul etmemekle suçlamaktadır. Tickner ise, Feminizm çalışmalarının, ulusal sınırlardan ziyâde, hiyerarşik sosyal ilişkilere ve bireye odaklandıklarını ifade etmektedir.

Türk dış politikası örneklemi

Türkiye'deki uluslararası ilişkiler çalışmaları henüz feminist teori üzerinden Türkiye'ye dair bir dış politika analizi sağlamış değildir. Dolayısıyla bu kısım, böylesine kapsamlı bir analiz eksiğini doldurmaya yönelik bir çabadan ziyâde, gelecekteki benzer uygulamalara yön verme amacındaki öncü bir deneme niteliği taşımaktadır. Zira Türk dış politikası analizleri genellikle diplomatik, ekonomik, askerî ve hukukî düzeydeki açıklamalara, ikili ilişkilere, antlaşmalara ve diplomatik ziyâretlere odaklanmaktadır. Bu anlamda Türk dış politikası analizlerinin, farklı teorik başlıklar hâlinde bile olsalar, devlet-merkezli, olay odaklı ve diplomatik düzeyde kaldıklarını söylemek mümkündür. Bu da Türkçe literatürde söylemle politika arasındaki çelişkilerin analiz edilmesinin önünü kapayan ve teorik kaygı gütmeyen bir realist mantığı sabitlemektedir.

Keza bu sabitlenmişlik zaman zaman kendisini kavramsal çevirilerde de gösterebilmektedir. Sözgelimi son dönemde Türkçe literatürdeki belli yayınlarda *Realizm* kavramı yerine *Gerçekçilik* ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu Türkçeleştirmenin Liberalizm, Postmodernizm, Feminizm ve diğer pek çok kavramı kapsamaması sorunludur. Bu gibi tercihe dayalı bir anadile çevirme tavrı, Realizm'i uluslararası gerçeğin tek hâmisi ve birebir karşılığı olarak kabul eden bir çağrıştırmaya neden olmaktadır. Dahası bu durum, sıklıkla Realizm'in kökeni olarak addedilen *realpolitik* kavramının daha da yanlış anlaşılmasına neden olmakta ve teorik düşüncenin öğretimine zarar vermektedir.

Realpolitik kavramının Almanca kökenleri itibarıyla *'pratik politikalar'* anlamına gelmekte olduğu doğrudur. Ancak Rochau kavramı yaygın kanının aksine Uluslararası İlişkiler Teorisi'ndeki *Realizm'e* ya da Hobbesyen düşünceye denk düşecek şekilde kullanmamıştır.[106] Dahası Latince kökenleri iti-

106 Terim aslen Alman düşünür Ludwig August von Rochau'ya aittir ve 1848 sonrasında yaşanan, idealist düşünceyi zedeleyen naif ve ütopik düşünce biçimlerine karşı kullanılmıştır. Dolayısıyla terim, yaygın kanının aksine, idealizme karşıt olarak kullanılmış değildir. Terimi Macchiavelli, Thucydides, Hobbes gibi Realizm'in tarihsel kökeni olarak anılan isimlerle ilişkilendirmekse bir aşırı yorum biçimi olmaktadır. Bkz. Natascha Doll, *Recht, Politik und 'Realpolitik' bei August Ludwig von Rochau (1810-1873): Ein wissenschaftsgeschichtlicher Beitrag zum Verhältnis von Politik und Recht im 19. Jahrhundert*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 2005, s. 45;

barıyla da *realpolitik*, *'kraliyet'* ve *'egemenlik'* anlamlarına gelen *'regalis'*ten *(rex: kral, egemen)* ve *'şey'* ya da *'mülkiyet'* anlamlarına gelen *'res'*ten türemektedir. Dolayısıyla etimolojik olarak da *realpolitik*, aslında egemenin pratik konular üzerindeki politikalarını ifade eden devlet merkezli bir politik gerçekliğin denklemidir; mutlak bir gerçekliğin değil.[107] Zira devlet aklına dayanan bu *Realizm* mantığı mülkiyet, güç ve egemenlik dışındaki denklem değerlerini kapsamamaktadır. Özetle ne *realpolitik* kavramsal olarak aslında Realizm'in sandığı anlama gelmektedir; ne de *Realizm* uluslararası gerçekliğin yegâne teorik yansımasıdır.[108] Bu amaçla çalışmamızı sonlandırmadan önce yukarıda geçen teorik ve pratik bilgileri Türk dış politikası üzerinden, Realist olmayan ve fakat gerçekçi bir biçimde kısaca incelemeye çalışacağız.

* * *

Son on yılda Türk dış politikasında ortaya çıkan gelişmelerin, geleneksel realist Türk dış politikası ilkelerinden bir kopma olduğu sıklıkla ifade edilmektedir ve bu genel anlamda doğru bir tespittir. Türk dış politikası sert, statükocu, jeopolitik güç olma düşüncesini; yumuşak güce dayalı, revizyonist bir jeokültürel aktör olma stratejisiyle değiştirmiş görünmektedir. Öte yandan hemen ifade etmek gerekir ki, Yumuşak Güç kavramı, realizmin karşısında yer alan teorik bir tavır değil, son derece devlet merkezli olan bir stratejik kavramsallaştırmadır. Dolayısıyla bu bölümde söz konusu değişimin kavramsal açıdan değil, teorik açıdan gerçek anlamda bir değişim olup olmadığı, ya da geleneksel Türk dış politikasının realist ekolünden bir kopmanın gerçekten yaşanıp yaşanmadığı Suriye politikası üzeriden örneklendirilecektir. Hemen öncesinde ise, Türkiye'deki kadın hakları, toplumsal cinsiyet ve politika üçgenini, çalışmanın sınırları dâhilinde kısaca özetlemeye çalışacağız.

Türkiye kadın haklarının anayasal kazanımı açısından öncü bir ülkedir. Zira Türkiye'de kadın, seçme ve seçilme hakkını 5 Aralık 1934'te kazanırken, bu hak pek çok Batı Avrupa ülkesinde ancak ilerleyen yıllarda yasallaşabilmiştir. Demokratik anayasal hakların böylesi erken bir dönemde kazanılması kurumsal açıdan önemli bir ilerleme olsa da, Türkiye'de toplum-

Ludwig August von Rochau, *Grundsätze Der Realpolitik, Angewendet Auf Die Staatlichen Zustände Deutschlands*, Nabu Press, 2010.

107 Bkz. David Brodsky, *Spanish Vocabulary: An Etymological Approach*, University of Texas Press, Austin, 2008, s. 178 ve s. 326; Eric Partridge, *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*, Routledge Press, Londra, 2006, s. 2697-8 ve s. 2769-71; Mehmet Evren Eken, "Visual Culture's Role on the Emergence of Identity", *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, cilt 5, sayı 12, 2011, s. 206.

108 John Bew'ın da ifade ettiği gibi aslen Rochau'ya ait olan terim gerek karşıtları gerekse taraftarları tarafından pek doğru anlaşılmış ve kullanılagelmiş değildir. Bkz. John Bew, "The Real Origins of Realpolitik", *The National Interest*, sayı 130, 2014, s. 40.

sal açıdan kadının konumu sorunlu olagelmiştir. Çünkü kurumsal ilerleme ile toplumsal ilerleme her zaman aynı anlama gelmemekle beraber, aralarında zorunlu bir paralel gelişim de yoktur. Dahası, bu kurumsal ve toplumsal eşitlik amacı tek yönlü olarak ortaya çıktığında, kadının yine erkek tarafından tanımlanmasına neden olmakta ve özgül bir kadın imajı ortaya çıkamamaktadır.[109]

Bu durumun bir yansıması olarak, Özman'ın da ifade ettiği gibi, cumhuriyetin kuruluşunu takip eden erken dönemlerdeki siyasal ve toplumsal düşünce biçimleri kadını *nesneleştirmeye* devam etmekte ve 'ideal kadın' imajını 'vatansever bir yurttaş' olmanın getirdiği görevlerle ilişkilendirmektedir. 'Kadın', kendi bireysel sınırlarını çizebilen özerk bir 'birey' olarak değil, özel ve kamusal alandaki görevleriyle yükümlü bir yurttaş olabilmektedir.[110] Öte yandan kadına olan bu bakışın karşısında yer alan İslâmcı ve Sosyalist feminizmler de, Kadıoğlu'nun da ifade ettiği gibi, kadını yine bir amaç için fedakârlık yapan insan olarak tanımlamakta ve özgül bir birey olarak kadın iradesinin oluşumuna farklı açılardan ket vurmaya devam etmektedirler.[111]

Kadının sosyal ve ekonomik alanda giderek özerkleşmesiyle beraber, kadın düşüncesinin özgüllüğü ve kadının 'birey'leşmesi yönünde gelişmeler olsa da, Türkiye'de kadının mevcut toplumsal konumsallaştırılması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği hâlen sorunludur.[112] AB'ye katılım süreci sâyesinde son yıllarda atılan adımlar önemli olsa da, yeterli değildir.[113] Zira değinildiği gibi kurumsal ve yasal hakların kazanılması ile toplumsal ve düşünsel anlamda kadının eşit olarak konumlandırılması farklı kavramlardır. Yasal ve kurumsal gelişimlerin, toplumsal ve düşünsel artalana yerleşmesi için çok boyutlu çalışmalar mecburîdir. Zira Türkiye maskülen karakteristik eğilimlerini gündelik hayatta yoğun bir şekilde muhafaza etmeye devam etmekte ve yasal güvenceler gündelik hayata yansıtılamamaktadır.

---

109 Fatmagül Berktay, "Türkiye'de Kadın Hareketi", *Kadın Hareketinin Kurumsallaşması*, der. Meral Akkent, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 19.

110 Özman, İsmayil Hakkı Baltacıoğlu ve Vâlâ Nûreddin'in yazılarından yola çıkarak kadının toplumsal ve siyasal açıdan hangi ideal yurttaş imajlarıyla nesneleştirildiğine dikkat çekmektedir. Bkz. Aylin Özman, "The Image of Woman in Turkish Political and Social Thought: On the Implications of Social Constructionism and Biological Essentialism", *Turkish Studies*, cilt 11, sayı 3, s. 445-464. Ancak Durakbaşa erken Cumhuriyet dönemindeki modernleşmede kadının oynadığı aktif rolü Halide Edib örneği üzerinden açıklamaktadır. Bkz. Ayşe Durakbaşa, *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim, İstanbul, 2000.

111 Ayşe Kadıoğlu, *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*, Metis, İstanbul, 1999.

112 *A.g.e.*, İmançer, s. 170.

113 Bkz. Müftüler-Baç, Meltem, *Gender Equality in Turkey*, European Parliament, Directorate General for Internal Policies, Policy Department: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Brüksel, 2012, URL: http://www.europarl.europa.eu/studies; Teri Murphy ve Maria Christina Vibe, *Gender Mainstreaming: Turkey's Policies and Practices in Peace Building Initiatives*, IPC-Mercator Policy Brief, Istanbul Policy Center, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2013.

2011 yılındaki Küresel Ekonomik Forum raporunun toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin bölümünde Türkiye, 135 ülke arasından 122.,[114] 2013 yılında ise 120. sırada yer almaktadır.[115] Daha önceki yıllara bakıldığında ise bu ilerlemenin yine yılda bir iki puan düzeyinde olduğu dikkat çekmektedir. Yâni kurumsal ve yasal düzenlemeler her ne kadar belirli ilerlemeler sağlasa da, toplumsal düzeydeki toplumsal cinsiyet rolleri kendini sürdürmekte ve hatta yeniden üretmektedir. Öte yandan kadınların Türk dış politikasının yapım sürecindeki rolüne baktığımızda, yine bu durumu onaylar nitelikte rakamlarla karşılaşmak mümkündür. Sözgelimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadın büyükelçi oranı 2001 yılında % 6,2 iken, bu oran 2012 itibariyle % 11,6'ya yükselebilmiştir. Ancak aynı oran ABD'de üçte bir düzeyindedir.[116] Bu anlamda Türkiye'deki feminizmin henüz ikinci feminist dalganın kazanımları düzeyinde olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Ancak Çaha, Kürt kadın hareketlerinin Türkiye'deki feminizm açısından üçüncü dalgada olduklarını ifade etmektedir.[117]

Öte yandan, bahsedildiği üzere Türkiye, maskülen toplumsal karakteristiğini farklı alanlarda muhafaza etmeye devam etmektedir. Peki bu maskülinite ile militarizm arasında bir ilişki var mıdır? Sivil toplum ve ordu arasındaki ilişkiler maskülen toplum karakteristiğinin bir yansıması mıdır? Ya da bu maskülen toplumsal yapının Türk dış politikasına yansıması nasıl cereyan etmektedir?

Türkiye'de ordu ve askerî kurumların toplumla olan ilişkisi, tarihsel anlatılarla sürekli olarak ayakta tutulmuş ve bu durum militer-maskülen rollerin sürdürülmesinde oldukça işlevsel olagelmiştir. Bu anlamda Türk ulusunun bir askerî toplum olduğunu savlayan resmî *Türk Tarih Tezi'ne* dayanan anlatılar önemlidir. Ordu, devlet, modernizm ve erkeklik iç içedir.[118] Altınay'ın da belirttiği gibi, "devlet inşası ve askerî hizmet kültürel/millî/ırksal karakteristikler olarak"[119] kabul edilmektedir. 'Her Türk asker doğar' sözü ile gündelik hayatta çeşitli şekillerde karşılaşmak sıradan bir durumdur.[120] Zira her Türk annesi vatanı korumakla görevli olacak bir evlat yetiştirir. Yaşı gelen

114 URL: http://www.brookings.edu/events/2012/05/09-turkish-fp-kayaoglu [16 Mart 2014].

115 URL: http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap [15 Ekim 2013].

116 URL: http://www.usdiplomacy.org/history/service/representative.php#women [15 Ekim 2013].

117 Ömer Çaha, "The Kurdish Women's Movement: A Third Wave Feminism Within the Turkish Context", *Turkish Studies*, cilt 12, sayı 3, 2011, s. 435-449.

118 Bu konuda kapsamlı bir araştırma için bkz. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

119 Ayşe Gül Altınay, *The Myth of Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave Macmillan, NY, 2004, s. 1-3.

120 *A.g.e.*, Altınay burada Agâh Oktay Güner'in, Türk milletini, asker-toplum olarak tanımlamasını örnek vermektedir. *Yeni Yüzyıl*, 29 Mart 1996.

her erkek evlat da askerlik hizmetini yapmakla mükelleftir. Dolayısıyla kadın, asker-toplumla özdeşleşen bir maskülen-militer mantığın sürdürülmesindeki gerekli elemanlardan biridir.[121] Kendi bireysel sınırları ve hayalleri ne olursa olsun, hem her anne erkek çocuğunu, hem de her erkek evlat kendini belirli bir süre de olsa asker olarak görmekle ve vatan savunmasına katkı yapmakla mükelleftir. Hatta bu durum doğrudan vatandaşlık durumunu bile etkileyebilmektedir. Askerlik görevini yerine getirmemek, vatandaşlıktan çıkartılma ile sonuçlanabilen ve cezaî müeyyidelere tâbi bir durumdur.[122] Yine "ileri derece psikoseksüel bozukluk" tanısı ile yeteri düzeyde 'erkek' olmadığı kanıtlanan kişiler 'çürüğe' ayrılabilmektedir.[123] Dolayısıyla, Türkiye'de askerlik ve erkeklik arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur ve Türkiye'de askerlik, erkeklik için asgarî şart olmaya devam etmektedir.[124] Ancak bu durumun ABD ve AB üyesi hemen her ülkede de halen ciddî anlamda devam ettiğinin altını çizmek gerekir.

Öte yandan Goldstein, çocukların toplumsal cinsiyet rollerine sosyalizasyonunun savaş sistemini yeniden ürettiğini savunmaktadır.[125] Yâni her erkek çocuğun bir gün asker olacağını bilerek yetişmesi, kendini o role hazırlaması ve yine bu rol için gerekli olan sosyalizasyon unsurlarıyla ailede, okulda ve toplumda sıklıkla karşılaşması sonucunda çocuk askerliği içselleştirmekte ve böylelikle toplumdaki savaşma ve fedakârlık duyguları sürekli olarak canlı tutulmaktadır. Sivil toplum ve ordu ilişkileri de aslında bu durumun bir yansımasıdır. Zira bireysel amaçlar ulus kimliğine, ulus kimliği de vatan savunmasını sağlayan orduya dayanmaktadır. Dolayısıyla askerlik aynı zamanda ulus inşası sürecinin bir parçasıdır. Biz ve onlar karşıtlığı üzerinden kurulan askerî millî kimlik anlayışı, maskülen yüceltmeler ve feminen aşağılamalar üzerinden de devam edebilmekte ve bu şekilde sabitleşmektedir. Bu anlamda Türkiye'deki toplum yapısının ve ulus inşası sürecinin maskülen-militer bir kimlik yapısına sahip olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz.

Ancak bu durumun dış politika yansımasına bakmadan önce önemli bir ayrıma gitmekte fayda vardır. Bir ataerkilliği ifade eden maskülenlikle, askerî gücün önemine odaklanan militarizm aynı kavramlar değildirler ve birbirlerine ikame olarak da kullanılamazlar. Beşinci Bölüm'de de ifade edildiği gibi,

---

121 *A.g.e.*, Özman, s. 459.

122 2003-2012 yılları arasında 'yurt dışında olup askerlik veya yurt savunması için dönmeme' nedeniyle vatandaşlıktan çıkarılan kişi sayısı 7.141'dir. Bkz. URL: http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-13239sgc.pdf. [5 Haziran 2013].

123 Örnek karar için bkz. URL: http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-7088sgc.pdf [5 Haziran 2013].

124 Bkz. E. S. Webb, "Our Bülent is a Commando: Military Service and Manhood in Turkey", M. Ghoussoub ve E. S. Webb (der.), *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Modern Middle East*, Saqi, Londra, 2000, s. 74-8.

125 *A.g.e.*, Goldstein, s. 6.

maskülenlik militarizm için araçsaldır. Benzer şekilde Türkiye'de de askerlik hizmeti, maskülenliğin ve yurttaşlığın önşartı olarak konumlandırılmıştır. Fakat buradan yola çıkarak Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, ataerkil toplum yapısını ve maskülen düşünce yapısını tamamen militarizme ve cumhuriyet düşüncesine indirgemek, eksik olmasından dolayı hatalı bir nedensellik olacaktır. Zira böylesi bir indirgemecilik, cumhuriyeti önceleyen ve hâlen devam eden bir maskülen toplum yapısını görmezden gelmektedir. Ataerkil aile yapısı, aşiret kurumunun işleyişi ve namus cinayetleri gibi sorunlar, kadının toplumsal konumuna ilişkin sorunların çok daha tarihsel ve bölgesel olduğuna işaret etmektedir.

Makalenin konusu açısından, bu militer-maskülen toplum yapısının Türk dış politikasına olan etkisinden bahsetmeden önce ise dış politikadaki yakın tarihe kısaca bakmak faydalı olacaktır. Gözen'in de belirttiği gibi Türk dış politikasının geleneksel vizyonu realist bir duruşa sahiptir. Buna göre uzun yıllar Türkiye'de uluslararası ilişkiler ve dış politika yalnızca "devlet penceresinden" bakılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. İç ve dış politikada odak *insan* değil, *devlet* ve *toprak* olagelmiştir. Bu vizyonsa öncelikle 1990'lı yıllardaki konjonktürel gelişmelere bağlı olarak genişlemiş, 2002 sonrasında ise revizyona uğramıştır.[126]

Bu açıdan özellikle son on yıla kadarki Türk dış politikasının hareket seçenekleri üç temel geleneksel ilkeye dayandırılmaktadır. Oran bu ilkeleri, "Batıcılık, statükoculuk ve meşrûiyetçilik" olarak özetlemektedir.[127] Bu anlamda dış politika yapım süreci uluslararası ekonomik, sosyal ve ticarî ilişkilerden çok, NATO ve dolayısıyla Batı merkezli olup, askerî konular ve uluslararası antlaşmalar temelindedir. Komşu ülkelerle olan ilişkiler de dolayısıyla daha çok sınır savunması ve devlet bazlı antlaşmalar temelinde düşünülmektedir. Bunda Soğuk Savaş'ın ve 1980'lere kadar süren kapalı ulusal ekonomik yapının da etkisi büyüktür. Dolayısıyla Türk dış politikasının geleneksel mantığı Soğuk Savaş'ın ve Kurtuluş Savaşı'nın savunmaya yönelik izlerini taşımaktadır. Hatta 2002 yılına kadarki Türk dış politikası için, Beşinci Bölüm'de Peterson ve Runyan'dan alıntıyla verilen militarizm tanımına oldukça uygun bir profil çıkmaktadır. 1990'lı yılların Türk dış politikası içinse bu militarizm tanımına uygun biçimde komşu ülkelerle ilişkilerin "anlaşmazlık, çatışma ve gerginlik"[128] ile dolu olduğu söylenebilir.

---

126 Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon", *Demokrasi Platformu*, sayı 4, Güz 2005, s. 41-58.

127 Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri", der. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 46-53.

128 Özlem Tür, "Türkiye ve Ortadoğu: Gerilimden İşbirliğine", *Demokrasi Platformu*, sayı 4, Güz 2005, s. 77.

Peki 2002 sonrası Türkiye'nin dış politikası feminist bir analizle bu geleneksel temel ilkelerden ne denli farklılaşmaktadır? Diğer bir deyişle, geleneksel realist vizyonla, bugünün revizyonu feminist teori açısından karşılaştırıldığında, dış politika aslî mi, yoksa yalnızca şeklî bir değişim mi göstermektedir? Arap Baharı'ndan sonra bu farklılaşma ne düzeyde devam etmektedir? Dış politikasında insan odaklı olan bir devlet, iç politikasında ne kadar insan odaklıdır ve bu durum onun dış politika amaçlarını ne oranda etkileyebilir?

Söylemsel olarak Türk dış politikasının 2002 sonrasında daha fazla insan ve işbirliği odaklı, ve daha az toprak ve güvenlik odaklı olduğu bir gerçektir. Bir diğer deyişle, sert güç politikası temelindeki statükocu tavır, jeokültürel bir yumuşak güce dayanan revizyonist tavırla değişmiş durumdadır.[129] Zarakol'un da belirttiği gibi, Türkiye'nin çevresindeki ülkelere oranla çeşitli zayıflıkları bulunmaktadır ve bu anlamda Türk dış politikasının en büyük avantajı yumuşak güç potansiyelinden kaynaklanmaktadır.[130] Dolayısıyla 2002 sonrasında AKP hükümeti, bahsi geçen dış politika geleneklerinin aksine "uzlaşma ve işbirliğini"[131] öne çıkarma stratejisini izlemeye başlamıştır. Bu tavır, AKP'nin özellikle ilk iki döneminde üstlendiği birleştirici iç politika söylemiyle de tutarlılıklar taşımaktadır. Ancak daha da önemlisi, Zarakol'un çalışmasında ifade ettiği gibi, Türkiye'nin imparatorluk sonrası ülkelerin uluslararası sistemde saygınlık arayışı içerisinde olmalarından kaynaklanan durumudur.[132] Zira Türk dış politikasının yumuşak güce dayanarak kazanma yoluna gittiği uluslararası saygınlık, böylelikle iç politikada da AKP'ye bir avantaj ve tutarlılık sağlamıştır.

Bu açılardan Türkiye'nin uluslararası profilinin ve görünürlüğünün giderek yükseldiği de şüphe götürmez bir gerçektir. Yumuşak gücün önemli unsurları olan uzlaşma, işbirliği, diyalog ve prestij gerçekten de çok daha ön plandadır. Ancak Gözen'in de belirttiği gibi bu bir anda oluşan bir durum değil, süreçsel anlamda iç ve dış pek çok etkenin bir sonucudur.[133] Zira Türk dış politikasındaki komşularla iyi ilişkilerin geliştirilmesine dair yumuşama eğilimleri aslen 1990'lı yılların sonundan itibaren ortaya çık-

---

129 "Yumuşak güç, başkalarının davranışlarını, istediğimiz sonuç doğrultusunda, etkileyebilme kapasitesidir." Joseph S. Nye, *Soft Power The Means To Succes In World Politics*, Public Affairs, NY, 2004, s. 2.

130 Ayşe Zarakol, "Problem Areas for the New Turkish Foreign Policy", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, cilt 40, sayı 5, 2012, s. 743.

131 Kemal Kirişçi, "Between Europe and the Middle East: the Transformation of Turkish Foreign Policy", *MERIA*, cilt 8, sayı 1, 2004, s. 39-51.

132 Ayşe Zarakol, *After Defeat: How the East Learned to Live with the West*, Cambridge UP, Cambridge, 2011.

133 *A.g.e.*, Gözen, 2005.

maya başlamıştır. Bu durumun 1999 Ekonomik Krizi, AB'ye üyelik müzakereleri ve İsmail Cem'in Yunanistan ile olan ikili ilişkileriyle başladığı,[134] 2000'li yılların ardından da Türkiye'nin liberal ekonomik politikalarla dünyaya bağlanması ve 2002 sonrasında AKP hükümetlerinin tavrıyla da gelişmiş olduğu söylenebilir. Böylelikle dış ilişkiler zamanla devlet merkezli bir güvenlik düşüncesinden, uluslararası işbirliği, uluslararası yardım ve AB ile ilişkiler gibi sınırötesi konularla da ilgilenen daha küresel bir paradigmaya dönüşmüştür.

Bu paradigma hem komşularla sıfır sorun politikası, hem de uluslararası yardım ve kalkınmanın geliştirilmesi olarak özetlenebilir.[135] Davutoğlu, dış politikanın ilkelerinin çağa uygun olarak değiştirilip, proaktif bir tavır izlenmesi gerektiğini belirterek, bunu *ritmik diplomasi, çok boyutlu dış politika, düzen kurucu uluslararası aktör ve uluslararası işbirliği* gibi kavramlarla ifade etmektedir.[136] Düzen tesis edici, arabulucu uluslararası aktör devlet olarak ön plana çıkmaya çalışan Türkiye, bu amaçla dış yardım oranlarını da giderek arttırmıştır.[137] Hatta son dönemde Türkiye Cumhuriyeti dünyada en çok dış yardım sağlayan dördüncü donör ülke konumuna yükselmiştir.[138] Dış yardımların, uluslararası toplumda gündem belirleme ve yumuşak güç üzerinden uluslararası ve bölgesel prestij kazanma gibi önemli diplomatik fonksiyonları olduğu bir gerçektir. Dünyanın en çok yardım yapan ülkelerinden biri olarak Türkiye'nin belirli prestij beklentilerinin olması doğaldır. Yine de bu beklentinin aksine, Türkiye bu yardımlar sonucunda beklediği prestiji henüz kazanamamıştır. Bu durum uluslararası kalkınma, yardım ve işbirliği konularında Türkiye'nin geleneksel donör ülkeler karşısında tek başına yükselen bir ülke olmamasından kaynaklanmaktadır. Sözgelimi Chin ve Quadir, Türkiye'nin bu yükselişine özel bir konum atfetmeden, Türkiye'yi, Güney Kore, Meksika, Şili ve Venezuella ile yeni ortaya çıkan orta düzey bir donör halkası grubuna eklemektedir.[139] Zira dış yardım kavramının fonksiyonu ve anlamı da giderek değişmekte ve bu durumda da orta ölçekli bölgesel aktörlerin sözkonusu tavırları özgün ve bağımsız politikaların sonucu ol-

134 1996 yılında Türkiye ile Yunanistan Kardak Kayalıkları nedeniyle ciddî bir çatışmanın eşiğine gelmiş ve bu durum ikili ilişkilerin yine askerî çapta gerilerek sürmesine neden olmuştur.

135 Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision", *Insight Turkey*, cilt 10, sayı 1, Kış 2008, s. 77-96.

136 *A.g.e.*

137 2012 yılında pek çok donör ülke dış yardımlarında kesintiye giderken, Türkiye dış yardım oranını yüzde 98 düzeyinde artırmıştır. Bkz. URL: http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/Turkey-and-conflict-affected-states.pdf

138 URL: http://kdk.gov.tr/haber/acil-insani-yardimlar-siralamasinda-dunyada-4-siraya-cikan-turkiye-100den-fazla-ulkeye-yardim-eli-uzatiyor/338

139 Gregory Chin ve Fahimul Quadir, "Introduction: Rising States, Rising Donors and the Global Aid Regime", *Cambridge Review of International Affairs*, 25: 4, 2012, s. 500.

maktan çok sistematik bir değişimle ilişkilendirilmektedir.[140] Benzer şekilde Yalvaç da, Türk dış politikasındaki değişimin özgün bir stratejik derinlikten ziyâde, hegemonik bir derinliğe ilişkin olduğunu savunmaktadır.[141]

Diğer yandan bu süreçte Türk dış politikasının muhatap olarak aldığı aktörlerin de doğru analiz edilmesi gerekmektedir. Zira Türkiye, uzlaşma, diyalog ve sıfır sorun politikasını bölgedeki mevcut iktidarlarla değil, bölgedeki kültürel yapı ve halkla sağlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda İkinci Körfez Savaşı ve Arap Baharı sonrasında bölgede aşınan iktidarlar karşısında Türkiye uzlaşı ve diyalog tercihini, 'insan' ve 'toplumsal oydaşma' kavramları üzerinden, bölge halklarından yana kullanmıştır. Yâni Türkiye'nin muhatap olarak aldığı aktörlerde ciddî bir değişim sözkonusudur. İlk elde bu tercih, devlet odaklı değil, insan ve toplum odaklı bir politika olarak durmakta ve Ortadoğu'daki iktidar ve halk uyuşmazlığını temel almaktadır. Zira bölgedeki despot yönetimler halk iradesini ve egemenliğini ifade etmemektedirler. Türkiye de bu anlamda mevcut yönetimleri değil, halkın egemenliğini muhatap kabul eden ve onunla sıfır sorun politikası güden, uzun vâdeli bir dış politika izlemektedir. Bundan amaç ise Ortadoğu'daki siyâsal ve toplumsal dönüşüm sürecinde Türkiye'nin jeokültürel mirası ile lider ve örnek ülke olarak öne çıkmasını Ortadoğu *halklarının* desteği ile sağlamaktır. Dolayısıyla burada devletler ve iktidarlar arası bir diplomasi yerine, halk ve insan tabanlı bir diplomasi tercihi sözkonusudur; ve işte tam da bu tercih, analizimiz açısından oldukça önemlidir. Zira bu aktörel değişim Uluslararası İlişkiler disiplini açısından analiz düzeyinin de değişimi anlamına gelmektedir.

Ancak devlet merkezli olmak yerine, insan merkezli olan bu politika sözgelimi Suriye'deki devlet dışı farklı iktidar odaklarını tek bir halk ve tek bir ezilen grup gibi kabul ederek, bir devlet-halk dikotomisini baz alması açısından risklidir. Çünkü bölgede etnik, dinî, toplumsal ve siyâsal olarak farklı ve birbirine karşıt pek çok odak bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, tekil bir ezilen grup ile tekil bir ezen otoriter grup yoktur. Hâlihazırda kendi aralarında çatışma içinde bulunan bu farklılıkların tamamıyla da eşit düzeyde bir yardım diplomasisi kurmak da mümkün değildir. Her seçiş bir vazgeçiştir ve ne Suriye'de, ne de Ortadoğu'da basitçe tercih edilebilecek bir halk-iktidar dikotomisi olduğu inancıyla bir dış politika oluşturmak niyet edilmemiş sonuçlar doğurabilir. Hatta bölgedeki gelişmelere bakıldığında, bir demokrasi-otokrasi çekişmesinin yerini, konjonktürel bir iktidar girdabının almakta

140 *A.g.e.*, Chin ve Quadir, s. 493; Richard Manning, "Will 'Emerging Donors' Change the Face of International Co-operation?", *Development Policy Review*, 24: 2, 2006, s. 371-385; Ngaire Woods, "Whose Aid? Whose Inşuence?: China, Emerging Donors and the Silent Revolution In Development Assistance", *International Affairs*, 84: 6, 2008, s. 1-17.

141 Faruk Yalvaç, "Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System", *International Relations*, 26: 2, s. 165-180.

olduğu söylemek mümkündür.[142] Bu girdap içindeki pek çok grup da kendi militer-maskülen iktidarı için savaşmaktadır. Son dönemde Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan silahlı örgütler de yine bu durumun bir sonucudur. Türk dış politikası ise her ne kadar uzun vâdede buradan toplumsal bir destek edinme amacı güdüyor, hatta halk hareketlerini desteklemesi açısından çeşitli yazarlara göre nispeten doğru bir konumda bulunuyor olsa da,[143] bu durumun önceden belirlenemez geri tepmelerinin ve beklenmedik sonuçlarının olabileceği unutulmamalıdır. Bununla beraber, Esad rejiminin iktidarda kalmaya devam edişi de, Türkiye'nin bölgede kendine biçtiği etkin aktörlük rolünü giderek aşındırmaktadır.[144]

Tüm bu gelişmelerin ışığında mevcut Türk dış politikasını özellikle toplumsal cinsiyet üzerinden irdelemek mümkündür. Ancak ülkemizin, ABD'nin Afganistan ve Irak'a karşı müdahaleleriyle mukayese edilebilecek mevcut bir askerî dış politika kampanyası bulunmadığından, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet ve insanî yardım üzerinden kurduğu politikaları ve söylemleri incelemek daha uygun olacaktır. Zira 'statükocu ve korunaklı' dış politika tavrını, Davutoğlu'nun önerdiği 'pro-aktif ve revizyonist' tavırla değiştiren Türk dış politikası, Suriye'ye karşı düzenlenmesi muhtemel bir uluslararası müdahaleye 'insanî yardım' amacıyla, Suriye halkını ve uluslararası toplumu muhatap alarak müdahil olma rolüne soyunmuştur. Dolayısıyla Suriye politikası, uluslararası işbirliği, kalkınma ve yardım gibi sürekli vurgulanan yeni Türk dış politikası ilkelerinin pratik yansıması olarak gösterilmektedir.[145]

Makalenin genel konusu açısından bu noktada sorulması gereken sorular ise, Türkiye'nin bu insan odaklı müdahaleci tavrının, yukarıda verilen teorik bilgiler dâhilinde okunup okunamayacağı üzerinden olmalıdır. Amerika'nın kendi müdahaleci dış politikasını, kadın ve çocukların durumunu ön plana çıkararak, güçsüze yardım götüren, düzen kurucu, "güçlü ve müşfik uluslararası aktör" olarak kurgulamasında olduğu gibi; Türkiye de aslen maskülen, düzen kurucu, koruyu kollayıcı söylemdeki bir Suriye dış politikasını 'insanî yardım' üzerinden toplumsal olarak cinsiyetleştirmekte midir? Bir başka deyişle Türk dış politikası 'realist bir maskülinite' ya da daha feminen bir 'insan ve değer odaklı çoğulculuk' olarak okunabilir mi? Bu anlamda iki farklı çözüme gitmek mümkündür.

---

142 URL: http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2013/07/20137188552345899.html, (13 Ocak 2013).

143 *A.g.e.*, Zarakol, 2012, s. 740.

144 *A.g.e.*

145 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Bunlardan ilki aslında Türkiye'nin son derece realist bir dış politika çizgisi izlediği ve geleneksel ilkelerini söylemsel açıdan değiştirerek devam ettirdiği şeklindedir. Sözgelimi ABD'nin de bölgesel çıkarlarını korumak için müdahale ettiği ülkelerdeki "yardıma muhtaç" insanları ön plana çıkartarak, kendi çıkar savaşlarını ve işgallerini "toplumsal cinsiyet" üzerinden örttüğü iddia edilmektedir.[146] Bu anlamda, Türkiye'nin Suriye'ye dair dış politikası bir taraftan gayet ataerkil görünebilir. Zira benzer bir okumayla Türkiye'nin bölgesel hâkimiyet ve egemenlik için, Suriye'nin iç savaşına karıştığı, Suriye halkından politik tercihler temelinde belli tarafları muhatap alarak desteklediği, mültecilere ve ÖSO'ya yardımda bulunduğu; yâni üstü örtük bir realist ya da maskülen tavırda bulunduğu söylenebilir. Burada Türkiye'nin takındığı söylem, Suriye'deki 'mazlum halk', 'yardıma muhtaç kadın ve çocuklar' gibi insanî yardım nesneleri üretmektedir. Korunaksız, pasif, yardıma muhtaç olarak tek bir kutupta feminize edilen halk, böylelikle insanî yardım ve müdahaleyi meşrû gösteren bir araca dönüşmektedir.

Gerçekten de Suriye'de ciddî bir iç savaş ve insanî sorun bulunmaktadır.[147] Ancak Suriye'deki tarafların ikili karşıtlıklar üzerinden genelleştirilerek düşünülmesi sorunludur. Zira değinildiği gibi Suriye'deki güç dengesi bir diktatör rejim ve karşısında yer alan tek kutuplu karşıt bir halktan ibaret değildir. Her birinin kendini Suriye halkı olarak nitelediği çeşitli silahlı gruplar arasında süren mücadelenin yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde farklı odakları ve destek grupları mevcuttur. Bu odakların her birinin söylemi de kendi hiyerarşisini, meşrûiyetini, örgütlü şiddet tekelini ve sivil yaşantıyı askıya alabilme hakkını savunmaktadır. Dolayısıyla, insan odaklı söylemine rağmen, mevcut Türk dış politikasının naif bir liberalizmle, üstü örtük bir realizmin kesişiminde yer alan maskülen bir politik duruşa sâhip olduğu söylenebilir.

Diğer taraftansa; Türkiye'nin Suriyeli mültecileri öne çıkarması ve dış politikasında insan odaklı bir tavırla mültecileri ön planda tutması, dış politikaya müşfik ya da feminist bir yaklaşım gibi durabilir. Zira, Türkiye, *Tablo 1*'deki mantıkla yorumlandığında, 'bilinçlilik ve organizasyon' üzerinden bir sorun çözme stratejisi izlemektedir. Türkiye Cumhuriyeti bu amaçla Suriyeli mültecilere yardım için 150 milyon dolar civarında para harcamış ve ulus-

146 Synne Laastad Dyvik, *Performing Gender in the 'Theatre of War': Embodying the Invasion, Counterinsurgency and Exit Strategy in Afghanistan*, Doktora Tezi, University of Sussex, 2013; Synne Laastad Dyvik, "Women as 'Practitioners' and 'Targets", *International Feminist Journal of Politics*, Nisan 2013.

147 BM raporu için bkz. URL: http://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniqueActionGroupforSyria.pdf ve Carter-Ruck and Co. Solicitors of London'a hazırlatılan işkence raporu için bkz. URL: http://www.theguardian.com/world/interactive/2014/jan/20/torture-of-persons-under-current-syrian-regime-report

lararası toplumu, mültecilerin sorunlarını görmeleri konusunda ikna etmeye çalışmıştır.[148] Bu durumda, Türkiye, insanı öne çıkaran, iktidar karşısında farklı kimlikleri vurgulayan, bölgede nüfûzu olan güçlerle iletişime geçerek çoklu hiyerarşik sistemi esas alan ve bunları yaparken uluslararası organizasyonları mevcut konjonktürün önemine ikna etmeye çalışan bir dış siyaset profili çizmektedir. Fakat değinildiği gibi, Suriye iç savaşındaki farklı kimliklerin farklı talep ve mağdûriyetleri devlet-halk üzerine kurulan ikili bir karşıtlıkla ele alınamaz. Aksi bir tutum, çoklu da olsa hiyerarşik bir sistemde uluslararası müdahalenin bir aracına dönüşebilmektedir.[149] Söz gelimi insanî yardım kampanyalarının bile bu açıdan müdahale olarak anlamlandırılamayacak düzeyde tarafsız olması gerekmektedir. Tarafsızlık, yumuşak güç politikasının özüdür ve tercih bu tip bir dış politika ise bu görüntünün ciddiyetle korunması gerekir. Bunun için de, hem iç hem de dış politikada insan odaklı yumuşak güç mantığının tutarlı olarak devam etmesi esastır.

Öte yandan Türkiye ekonomik kalkınmışlık açısından daha ileride de olsa, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkillikle ilgili sorunlar gözönüne alındığında aynı rapora göre[150] Suriye'den yalnızca 13 sıra ileridedir. Kendi içindeki bu toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve giderek devlet odaklı olmaya başlayan iç yapısı, Türkiye'nin bölgede uzlaştırıcı rol model olarak, hakem rolü oynayabilen büyük devlet olma amacını zora sokmaktadır.[151] Zira değinildiği gibi, bölgede Türkiye'nin rolü, müdahaleci bir güç değil, güvenilir, tarafsız bir yumuşak güç olarak algılanmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Klasik jeopolitik teori açısından bakıldığında da, Türkiye'nin jeopolitik olarak bir *heartland*'e değil de, *rimland*'e sahip oluşu, jeopolitik karakteristiğinin jeokültürünce belirleneceğini gösterir. Bu durumda Türkiye'nin jeopolitik sert güce dayanmak yerine, joekültürel yumuşak güce dayanması pek

148 URL: http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=121565

149 Öte yandan bu durum Katolik Fransa'nın Kral Naibi olan Kardinal Richelieu'nun (1585-1642), Fransa'daki Protestanları bastırırken, kendisine karşı olabilecek bir Katolik ittifakı engellemek için Habsburglara karşı Germen bölgelerindeki Protestanları desteklemesine benzetilebilir. Fransa böylelikle bölgedeki bölünmüşlüğü desteklerken, kendi bütünlüğünü ve gücünü de artırma planı gütmektedir. Bu durum aslında oldukça realist bir politikadır. Zira toplumsal kavramlar devlet merkezli hedefler için araçsallaştırılmıştır. Ancak bu dış yardım zamanla kendi iç toplumuna da etki edecek ve içerideki güç dengelerinin değişimine de neden olacaktır. Her ne kadar Richeliu Fransa'nın modern bir devlet olarak ortaya çıkışındaki temel karakterlerden biri ise de, bu tavrın risklerle dolu bir realist tutum olduğunun altının çizilmesi gerekir. Bkz. Arthur J. Grant, *The French Monarchy: 1483-1789*, cilt 1, University Press, 1900, s. 208; Jean-Vincent Blanchard, *Eminence: Cardinal Richelieu and the Rise of France*, Walker and Company, Londra, 2013; Oral Sander, *Siyasî Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*, İmge, İstanbul, 2012.

150 URL: http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap

151 USAK Dış Politika Kapasite Raporu: "Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güç Kapasitesi: Mümkünün Sınırları", *Usak Stratejik Gundem*, URL: http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=1&cat=44&h=3#.UtPwS_RdXHQ.

çok açıdan mantıklıdır. Fakat insanî ve kültürel diplomasiye dayanan bu jeokültürel dış politika tercihinin niteliği ve etkisi, ancak kendi iç yapısındaki toplumsal sorunlara karşı geliştirebileceği oydaşma ve dış politikadaki güvenilirliği ile güçlenecektir. Aksi takdirde realist görünmemeye çalışan bir realist tavır, özellikle bölgede realizmi son çare olarak görmek durumunda kalabilir.[152] Kısacası, Türkiye'nin dış politika hedefleri açısından kendi iç toplumsal barışı, bölgedeki ve uluslararası toplumdaki saygınlığı ve etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle ancak insan odaklılığın hem içeride, hem de dışarıda esas olması kaydıyla aslî bir dış politika değişiminden bahsedilebilir.

Sonuç

Her bir teoriyi bir denkleme benzeterek düşünmek, teorik yaklaşımların önemini, anlamını ve birbirleri arasındaki ilişkileri kavramak için bize kolaylaştırıcı bir çıkış noktası sunabilir. Gerek doğa gerekse sosyal bilimlerde teorik yaklaşımlar, belli bir sorunu sistemli olarak anlamak ve ifade etmek amacıyla, kendi içinde tutarlı bir denklem oluşturma çabasındadırlar. Denklemlerdeki her kavram, belli bir değere denk gelirken, yine her denklemin odak noktası dışındaki dinamikleri sabit olarak düşünme eğilimi de sözkonusudur. Oysa bu denklem dışı değerler ne sabit, ne de etkisizdirler. Denklemde eksik olan, dinamik etkisi gözardı edilmiş ya da işleyiş biçimi önceden yeterince sorgulanmamış bu değerler, ileri süreçlerde denklemden sonuç alınmasına ya da bir ileri aşamaya geçilmesine engel olurlar. Bu tür dönemlerde, denklemin bütünü ya da değerleri tekrar sorgulanmaya başlanır. Yeni ayrımlar ve ayrıntılar keşfedildikçe, bütüne dair düşünceler yeniden şekillenir. Denklem dışında tutulan ve sabit veya etkisiz kabul edilen unsurlar yeniden değerlendirmeye alınır. Sistemdeki etkisi önceden yok sanılan unsurların, alt mekanizmaların belirli koşullar ve durumlarda nasıl etkili oldukları yeniden değerlendirilir. Daha da önemlisi kimilerince kafa karışıklığına neden olduğu için ötelenen bu tür tartışmalar, aslında bilimsel ilerlemenin gereğidirler.

Nispeten genç bir disiplin olan uluslararası ilişkilerdeki yeni arayışların da böylesi bir tekrar sorgulama sürecinde olduğunu düşünmek, genel geçer yargılara varmadan önce, başka sorgulama biçimlerini de daha sıhhatli olarak gözden geçirmemize olanak verecektir. Feminist teori de bu anlamda uluslararası ilişkiler teorilerindeki temel kavramların işleyiş biçimlerini tekrar değerlendirmek için bize yeni olanaklar sunmaktadır. Nitekim kişisel olanla politik olanın ilişkilendirilerek, iç toplum ve dış toplum ayrımının reddedilmesi, disiplinin temel denklemlerinin ötesine geçme çabası-

152 Tarık Oğuzlu, "The New Middle East", SEPAM Policy Brief, no. 6, Temmuz 2014.

dır. Zira klasik uluslararası ilişkiler denklemleri, varlıkları örtük olarak yeterince sorgulanmadan kabul edilmiş; kurumsal düzeydeki eril tercübe, değer ve kavramlara dayanmaktadır. Kadının bu alandaki rolü ve tecrübeleri ise denklemde eksiktir.[153] Feminist teori, bahsi geçen bu aşırı maskülen değer ve tecrübelere dayanan uluslararası ilişkiler teorisindeki, atarihsel ve asosyal değerleri bulmamız için bir fırsat sunmaktadır. Bu fırsat, analiz düzeyinin kurumsaldan toplumsal ve bireysel olana yönlendirilmesinden kaynaklanmadır. Dolayısıyla Feminist teorinin ortaya çıkışını, önemini ve uluslararası ilişkilere etkisini de tüm önyargılardan önce bu şekilde düşünmek faydalı olacaktır.

Bahsedildiği üzere Feminizm, özellikle son on yıldır disiplinin önemli tartışma alanlarından biri olarak ciddî bir literatür birikimine ulaşmış ve giderek ana akım teorilerin temel varsayımlarını da etkilemeye başlamıştır. Ancak 1980'lerin ardından disipline girmeye başlayan Feminizm'in kendi içinde de farklı teorik tartışmalar şekillenmektedir.[154] Bu yüzden de başlangıcından bu yana tekil bir feminist uluslararası ilişkiler teorisi mevcut değildir. Fakat, temelde yatan ortak fikirleri özetlemek gerekirse: 1) Gündelik hayattaki maskülen temsil ve düşünme biçimleri ile değer yargıları, ulusal ve uluslararası siyasete zımnen hâkimdir. 2) Kadın uluslararası süreçlerde aslında etkin olarak yeralsa bile, dışlanmış ve pasifize edilmiştir. 3) Muhtaç konumunda temsil edilen kadın üzerinden uluslararası ilişkiler ve dış politika kendi maskülen yapısını yeniden inşa etmektedir. Özetle kadın ve kadınla özdeşleştirilen teslimiyetçi temsiliyet biçimleri, denklemdeki eksik ve üzerine düşünülmemiş değerleri oluşturmaktadır. Kadının bu süreçlere eklemlenmesi de, bu anlamda sistemin aşamadığı problemleri yeniden düşünmek ve ifade edebilmek için kullanılan dilin değiştirilmesi açısından bir fırsat sunmaktadır.[155]

Zira mevcut siyâset ve uluslararası ilişkiler denklemleri, kadının dışlanmışlığı üzerine kurulu ve bu dışlanmışlığa bağımlıdır. Dolayısıyla uluslararası siyasetin bir toplumsal cinsiyeti söz konusudur. 'Kadın', bu zımnî düşünce, eylem ve temsil biçiminin cisimleşmiş hâlidir. Uluslararası ilişkiler, prenslerin, kralların, erkek savaşçıların tecrübe ettiği bir alan olarak kabul edilirken, kadının bu alandaki tecrübesi yok sayılmaktadır. Dolayısıyla, kadınla özdeşleştirilen değerler ve kadının dışlanmışlığı aslında sadece kadınlarla ilgili değil, tüm bir toplumsal yapıyı niteleyen ve devam ettiren maskü-

153 Spike V. Peterson, "Introduction", Spike V. Peterson (der.) *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO, 1992, s. 11-15.

154 *A.g.e.*, Tickner, 2010, s. 275-276.

155 Carol Cohn, "Wars Wimps and Women: Talking Gender and Thinking War", Miriam Cooke ve Angela Wollacott (der.), *Gendering War Talk*, Princeton University Press, Princeton, 1993.

len düşünce biçimleriyle ilgilidir. Çünkü bu maskülen düşünce biçimi, kadının pasifliği ölçüsünde suistimâle açıktır.

Sonuç olarak Feminizm, dünya politikasının işleyişinin ve uluslararası ilişkilerin kendisinin üzerinde işlediği kurucu mitleri yeniden düşünmemize olanak vermektedir. Bunu yaparken de farklı özne konumlarını ve sessizlikleri, teorinin ötesindeki gündelik ve kişisel pratiklerle incelemekte ve ataerkil toplumsal ilişki ağlarını ifşa etmektedir. Zira Feminist teorinin esasî amacı küresel düzeydeki toplumsal hiyerarşilerin cinsiyet rolleri üzerinden sürdürülen işleyişini ifşa etmek ve bunu dönüştürmektir.[156] Toplumsal cinsiyetin ve farklılığın bir baskı ve sûistimal ilişkisine dönüşmediği bir uluslararası sistemi düşünmek açısından Feminist teorinin teorik alanda uluslararası ilişkileri zenginleştirdiğini söylemek bu yüzden mümkündür. Ancak Feminizm'in vaat ve kısıtlarını; Feminist uluslararası ilişkilerin hem kendisinin, hem de uluslararası ilişkiler disiplini için bu konunun nispeten çok yeni olduğunu unutmadan ve toplumsal önyargılara kapılmadan değerlendirmek faydalı olacaktır. Zira Feminist teoriler, Uluslararası İlişkiler'e teorik ve pratik analiz anlamında son 30 yılda en çok katkı sağlayan yaklaşımlar arasında giderek ön plana çıkmaktadırlar.

156 Kimberley Hutchings, "Towards a Feminist International Ethics", *Review of International Studies*, özel sayı, 26, 2000.

14

YEŞİL TEORİ

YELDA ERÇANDIRLI

Giriş

Çevresel sorunlar hiçbir zaman devletler arasında çatışma ve güvenlik sorunları gibi konuları ön plana çıkaran Uluslararası İlişkiler teorilerinin merkezinde yer almadı.[1] 1960'larda ekonomik büyümenin hızlanmasıyla yeni teknolojilerin ortaya çıkması ve nüfus artışına paralel olarak enerji ve kaynakların hızlı tüketimi, çevrenin kirlenmesi konusunda yeni kaynakların doğmasına sebep olurken modern çevresel hareketlerin oluşumunu da tetikledi. 1970'lerle çevresel konularda uluslararası işbirliğinin artmasıyla birlikte, çevre konusu uluslararası ilişkilerin gündemine ciddi bir çalışma alanı olarak girmeye başladı. Bu işbirliği süreçleri öncelikli olarak kıt ya da tükenmekte olan kaynakların yönetimi konusuna odaklandı. İklim değişimleri, ozon tabakasının delinmesi, yeryüzündeki canlı çeşitliliğinin azalması gibi ekolojik küresel problemlere dikkat çekildi. Bu çalışmaların asıl önemli kısmı ise, Neoliberal Kurumsalcılar tarafından gerçekleştirildi ve yeni bir teorik meydan okumadan ziyade Realizm tarafından Neoliberalizmin çalışma alanına giren güvenlik dışı politikalar (*low politics*) kapsamında ele alındı.

Bu çalışmanın amacı Uluslararası İlişkiler teorilerinde çevrenin yerini tespit etmek ve özellikle 1990'larda yükselmeye başlayan Yeşil Teori'nin yerleşik Uluslararası İlişkiler teorilerine nasıl meydan okuduğunu değerlendirmektir. Bunu yaparken Robert Cox'un 1981'de yapmış olduğu, sorun çözücü (*problem solving*) teoriler, eleştirel (*critical*) teoriler ayrımı esas alınacak-

1 Steve Smith, "Environment on the Periphery of International Relations: An Explanations", *Environmental Politics*, cilt 2, sayı 4, 1993, s. 28-45.

tır.[2] Bu ayrım içerisinde Yeşil Teori'nin dahil olduğu kategori hiç kuşkusuz eleştireldir; mevcut düzeni sorgular, düzeltebilmek için anlamaya çalışır, daha iyi bir dünya için normatif toplumsal değişimler önerir. Yeşil teorisyenlere göre, sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorilerinin esas aldığı barış arayışı, güç politikası, küresel yönetişim sorunu ve küresel adalet gibi kavramlar çevresel meydan okumalarla yeniden tanımlanmalıdır. Bu kapsamda Postyapısalcılık, Feminizm ve Postkolonyalizm gibi, Yeşil Teori de gücün merkezileşmesini sorunsallaştırır; küresel düzlemde yerelciliği destekleyerek, tek tip kimlik yaratılmasına karşı çıkar ve kimlik ve farklılıkları vurgular. Ancak Postyapısalcılıktan farklı olarak modernite fikrine (ilerleme ve aydınlanma kapsamında) sıkıca bağlıdır. Habermas gibi,[3] aydınlanmanın tamamlanmamış bir proje olduğuna inanan birçok Yeşilci, bu noktada Postyapısalcılıktan keskin bir biçimde ayrılır.

Paterson'a göre, "Yeşil Teori'nin amacı 'çevre sorunları'nın dar anlayışının ötesine geçmektir" [4] Çevresel sorunlar, sınır-aşan sorunlar olduğu için en önemli küresel sorunlardan biridir. Başka ülkelerde ortaya çıkan birtakım çevresel gelişmeler, komşu ülkeleri de ilgilendirebilmekte; bu şekilde sorunlar ulus-aşırı konuma yükselmekte, hatta çoğu zaman uluslararasılaşabilmektedir. Öte yandan, Uluslararası İlişkiler'in Yeşil Teorisi yalnızca çevresel gelişmelerle ilgilenmez. Dahası, Uluslararası İlişkiler'in temel kavramlarını da ekolojiksel bir perspektifle geliştirir. Paterson'un ifadesiyle, "İdealizmde olduğu gibi normatif buyruk, Yeşil Siyasette asıl güdüdür: Çevresel yıkımın açıklanması daha sonra gelir".[5] Tüm bu açıklamalar, Yeşil Teori'yi diğer Postpozitivist teoriler ile benzer kategorilere koyar. Ancak Yeşil Teori, insan özgürleşmesini konu edinen Eleştirel ve Postpozitivist teorilerden doğa noktasında ayrılır. Burada esasen insanın doğadan ayrı düşünülemeyeceğini belirterek; eleştirel teorinin öznesini geliştirir.[6] Bu bakımdan Yeşil Teori'nin

---

2 Robert Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Today", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 10, sayı 2, 1981, s. 126-155.

3 Kendisi de Frankfurt Okulu'nun bir temsilcisi olmasına rağmen, bu çalışmada Frankfurt Okulu yerine Habermasçı Eleştirel Teori tanımlamasının kullanılmasının nedeni, Frankfurt Okulu'nun içerisinde "modernite" olgusuna bakışın çeşitlenmesinden ileri gelmektedir. Nitekim, Frankfurt Okulu'nun kurucuları olan ve Birinci Kuşağı temsil eden Horkheimer ve Adorno'nun aksine Habermas, moderniteyi, başarısız bir proje olarak görmek yerine, Aydınlanma İdeali ile başlamış ancak "tamamlanmamış" bir proje olarak tanımlamakta ve amacının da bu projenin Eleştirel Teori aracılığı ile tamamlamak olduğunu belirtmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. E. Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık:Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, ALFA Yayınları, İstanbul, 2000, s. 142.

4 Matthew Paterson, "Yeşil Siyaset", Scott Burchill vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Ali Aslan ve Muhammed Ali Ağcan, KÜRE Yayınları, İstanbul, 2012, s. 342.

5 *A.g.e.*, s. 368.

6 Robyn Eckersley, "Habermas and Green Political Thought: Two roads Diverging", *Theory and Society*, cilt 19, sayı 6, s. 740.

Uluslararası İlişkiler teorilerine yapacağı katkıların henüz çok başında olunmasına rağmen, halihazırdaki Uluslararası İlişkiler çalışmalarına bir yandan kavramsal katkıda bulunduğu, öte yandan bu çalışmalara ontolojik ve epistemolojik anlamda bir meydan okuma gerçekleştirdiği söylenebilir.[7]

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde çevresel sorunların artışı ile Yeşil Teori'nin ortaya çıkışı arasındaki ilişki incelenecektir. İkinci bölümünün ilk kısmında edinilen amaç doğrultusunda sorun çözücü teoriler içerisinde çevrenin yeri tespit edilmeye çalışılacaktır. İkinci kısım, hem Yeşil Teori'nin Uluslararası İlişkiler çalışmalarına temel katkılarını; hem de sorun çözücü teorilere nasıl meydan okuduğunun sorgulanmasını yapmaktadır. Son bölümde ise temel sorunsalları küresel siyasetin merkezinde olmasına rağmen, uluslararası ilişkiler teorilerinin çevresinde kalan Yeşil Teori'nin normatif amaçlarla Türk dış politikasına nasıl yansıdığı (ve yansıyabileceği) değerlendirilecektir.

Yeşil Teori'nin ortaya çıkışı ve çevre

Yeşil Teori'nin ortaya çıkmasında önemli güdülerden biri olan çevresel sorunlar, aslında oldukça eski ve karmaşık bir tarihe sahiptir. Söz konusu olan bu muhtelif sorunlar, endüstri devrimi ve Avrupa'nın küresel olarak genişlemesi sürecine değin uluslararası olmaktan çok ulusal tabanda değerlendiriliyordu. 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte dünya nüfusundaki hızlı artış ve yükselen refahın çevresel kirlenmeleri hızlandırdığını belirten ve bunun sonucunda da insanla doğa arasındaki bölünmenin gitgide büyüdüğüne dikkat çeken çevre hareketleri ortaya çıkmaya başladı.[8]

Bu bağlamda, 1960'lar ve 1970'ler teknolojinin hızla ilerlemesi sonucunda büyümenin sınırlarının gündeme geldiği, ekonomik kalkınmaya karşı çevresel kaygıların dile getirildiği yıllar oldu.[9] Bu görece yeni farkındalıklar sivil toplumdaki yansımalarını Yeşilbarış (*Greenpeace*) ve Yeryüzünün Dostları (*Friends of the Earth*) gibi çevre kirliliği, fosil kaynaklarının tüketilmesi, havyan özgürlüğü gibi konularda mücadele eden birtakım NGO'ların ortaya çıkmasıyla bulurken,[10] çevre hareketleri genel olarak kaynak sorunları, atık sorunları ve ahlâki sorunlar olmak üzere üç başlıkta yoğunlaştı. Bu gelişme-

7 Owen Greene, "Environmental Issues", John Baylis ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, NY, 2006, s. 452-475.

8 Robyn Eckersley, "Green Theory", Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith (der), *International Relations Theories Discipline and Diversity*, Oxford University Press, New York, 2010, s. 259.

9 Jill Steans, vd., *An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes*, Pearson Education Limited, NY, 2010, s. 206.

10 Andrew Hetwood, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 456.

lerin yaşandığı bir ortamda, 1973 Dünya Petrol Krizi'nin patlak vermesi de büyümenin sınırları ve yeryüzü kaynaklarının bitmeye mahkûm olduğu düşüncesini pekiştiren başka bir faktör oldu.

1980'lerin sonuna doğru iç içe geçen çevre, kadın, barış, nükleer karşıtlığı gibi yeni toplumsal hareketler yeşil politikaların oluşumunda rol oynadı. Bu yıllarda yerel, ulusal, bölgesel düzeyde birçok yeşil parti kuruldu. Bu partiler dört temel konu üzerine odaklandılar: Ekolojiksel sorumluluk, toplumsal adalet, şiddetsizlik, derinleştirilmiş demokrasi. Bu sütunlar Afrika, Asya ve Latin Amerika'yı da içeren dünya genelinde daha geniş platforma oturtuldu.[11]

Çevresel sorunların uluslararası kaygıların merkezine girmesi ise 1990'lar ile birlikte oldu. Bu tarihlerden önce, 1972 yılında Stockholm'de çevrenin korunması ile ilgili olan BM Çevre Programı'nın ortaya çıkmasını sağlayacak BM İnsani Çevre Konferansı toplanmıştı.[12] Ancak 1990'lı yıllarda yükselen küresel ısınma sorunsalı ve 1997 tarihli Kyoto Protokolü'ne kadar devletlere ciddi sorumluluklar yüklememişti. Sera gazı salınımlarının kontrol edilmesiyle ilgili önlemleri içeren Kyoto Protokolü çerçevesinde gelişmiş ülkelerin 2008-2012 yılları arasında salınımlarını % 5 oranında azaltacaklarına dair söz vermesi, çevresel konular devletler arasındaki ilişkileri şekillendiren önemli "uluslararası meselelerden" biri olarak görülmeye başlandığını gösterdi.[13]

Öte yandan, 1980'li yıllarda başlayan ve halen devam etmekte olan asit yağmurları bölgesel kaygıları arttırırken, ozon tabakasının delinmesi, orman alanlarının tahrip olması, biyolojik çeşitliliğin azalması ve bunlara bağlı yaşanan iklim değişiklikleri gibi ciddi çevre sorunları[14] sadece küresel siyasette kaygıları arttırmakla kalmadı aynı zamanda uluslararası ilişkiler gibi sosyal disiplinlerin kendilerini yeniden sorgulamasına sebep oldu. Bu bağlamda yeşil kavramı 1990'ların başına kadar çevresel konuları ifade etmek için kullanılırken, 1990'lar ile birlikte yeni bir siyasal gelenek olarak Uluslararası İlişkiler teorilerinde yerini almaya başladı. Bu doğrultuda teorinin ilk dalgası hem Batı kapitalizminin hem de Sovyetler tarzı komünizmin eleştirisi olarak ortaya çıkmış, Yeşil teorisyenleri aydınlanma düşüncesine ve onun yaratmış olduğu modernleşme ve ilerleme fikrine karşıt fikirler geliştirmişlerdir. Bunu yaparken modernleşme sürecinin ekolojiksel, toplumsal ve psikolojik maliyeti üzerinde durmuşlardır.

Yeşil Teori'nin daha kozmopolit daha ulus-aşırı yönelimlerde olan ikinci dalgası ise, 1990'ların ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlamıştır. Teori-

11 Eckersley, "Green Theory", s. 260.

12 Steans, vd., *An Introduction to International Relations Theory*, s. 205-206.

13 Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 458-460.

14 Paterson, "Yeşil Siyaset", s. 341.

nin birinci dalgası, devlet ve pazar gibi toplumsal kurumların ekolojiksel irrasyonelliğinin altını çizmiş ve birçok yeşil siyasal teorisyen, derinleşen demokrasiyi ve ekolojik olarak sürdürülebilir toplumları ön plana çıkarmıştı. İkinci dalga ise ulus-aşırılaşma konusuna daha önem verdi. Çevresel haklar, çevresel demokrasi, çevresel aktivizm, çevresel vatandaşlık ve yeşil devletler gibi kavramları ön plana çıkardı. İkinci Dalga'nın yükselmesi ile birlikte normatif uluslararası ilişkiler teorisine daha çok yaklaşıldı.[15]

Özetle, 1990'lara kadar çevresel ve ekolojik sorunlar, sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorilerinin çevresinde kalmış bir alan olarak varlığını devam ettirmekteyken,[16] 1990'larla birlikte çevresel sorunların yükselmesi ve bunların siyasi yansımalarının artışı sonucunda bu sorunlara farklı şekilde yanıtlar vermeye başlayan teorisyenler ortaya çıktı. Ancak yine de böyle bir krizin küresel politikanın yapısı ile ilgili değişiklikler yaratamayacağını benimseyen ve bu sorunların aslında hep süregelen ve yalnızca küreselleşme süreci ile şiddetlenerek toplumsal bir farkındalık getirdiği, dolayısıyla da ne küresel politikanın ne de uluslararası ilişkilerin temel prensiplerini dönüştürebilecek bir mahiyette olmadığını savunan bir kesim de mevcuttu. Çalışmanın geri kalan kısmında Uluslararası İlişkiler teorilerinin çevreye nasıl yaklaştığını ve Yeşil Teori'nin çevreyi sorunsallaştırarak sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorilerine nasıl meydan okuduğu incelenecektir.

Uluslararası İlişkiler teorilerinde Yeşil'i aramak

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıktığı kabul edilen Uluslararası İlişkiler disiplini savaşların sebeplerine ve barış koşullarına odaklandı. 1950'li, 1960'lı yıllar disiplin açısından Realizmin İdealizme karşı mutlak üstün kabul edildiği, yer yer Uluslararası İlişkiler'in bilimselliğine yönelik metodolojik tartışmaların yaşandığı yıllar olurken, 1970'ler ve 1980'ler ile birlikte Uluslararası İlişkiler'in yerleşik teorilerine ciddi meydan okumalar başladı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ise halihazırda büyük bir dinamizm içerisine giren disiplinin birçok açıdan sorgulanmasına sebep oldu. Esasen, Uluslararası İlişkiler'in temel kavramlarını sorgulayan teorilerden biri Yeşil Teori olmasına rağmen, Yeşil Teori'nin sorunsalları ilk defa Yeşil teorisyenler tarafından gündeme getirilmedi. Hem Realizmin iki versiyonu, Klasik Realizm ve Neorealizm,[17] hem de Neoliberal Kurumsalcılık –

15 Eckersley, "Green Theory", s. 263.

16 Smith, "Environment on the Periphery of International Relations"

17 Çalışmanın bu kısmından sonra Realizm'in iki versiyonundan hem Klasik Realizmden hem de Neorealizmin ortak varsayımlarından söz ederken Realizm; Kenneth Waltz'ın geliştirdiği Yapısal Realizm'den söz ederken ise Neorealizm ibaresi kullanılacaktır.

sorunları merkezileştirmemelerine rağmen– çevre sorunları ile farklı düzeylerde ilgilendiler.

Sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorileri

Sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorilerinin iki teorisi hem Neorealizm hem de Neoliberal Kurumsalcılık, küresel çevresel değişimlere uluslararası sistemin nasıl cevap verdiği ile ilgilenmektedir. Anarşi koşullarında egemen devletler arasındaki etkileşimi uluslararası sistemin temel karakteristiği olarak gören iki teori arasındaki fark, anarşinin sonuçlarını farklı değerlendirmelerinden kaynaklanır. Bu doğrultuda Liberal Kurumsalcılar uluslararası çevresel rejimlere odaklanırken, Realistler küresel çevresel sorunları uluslararası ilişkilerde gerçekleşmesi her zaman mümkün olan çatışma ihtimali üzerinden değerlendirerek, devletler arası ilişkilerde güvensizliğin nedenlerinden biri olarak görürler.[18]

Realizm ve çevreyi güvenlikleştirmek

Siyasi ve askerî konuların güvenlik ve güç bağlamında en önemli konular olduğunu düşünen Realistler, devletin varlığına ilişkin ulusal güvenlikle ilgili konuları yüksek politika (*high politics*); ulusun refah düzeyi ile ilgili konuları ise alçak politika (*low politics*) olarak adlandırırlar. Bu anlayışın bir sonucu olarak, Realizm çevresel sorunları doğrudan ulusal güvenliği etkilemediği sürece devletler arası ilişkileri daha az ilgilendiren önemsiz konulardan görmektedir. Klasik Realistler "insan doğası" kavramıyla insan davranışlarını ve eğilimlerini doğada bulunan hayvanlarla ilişkilendirerek insan doğasında bulunan çatışma ve mücadeleyi doğanın acımasız gerçeği ile açıklamaktadırlar. Hobbesçu anlayış içerisinde çevre, çatışma ve uyumsuzluğa sebep olduğu oranda "en güçlünün ayakta kalabilmesi için" kaçınılmaz bir araç olarak görülmektedir. Realistler bir yandan ekolojiksel gelişmelerin askerî teknolojiler üzerindeki etkilerinin önemini vurgularken, öte yandan kıt kaynakların devletler arasında çatışma sebeplerinden biri olduğunu kabul ederler. Jeopolitiğin önemine atıfta bulunurken, aslında doğanın "varlığın devam ettirilmesi" noktasında önemine işaret ederler.[19] Bu şekilde Realistler jeopolitiği doğaya indirgerken aslında ekolojik sorunların merkezinde yer alan "sürdürülebilirlik" yerine "varlığın devam ettirilmesi" ile ilgilendiler.

Realistlerin çevresel sorunları "güvenlik" kapsamında ele alması ile ilgi-

18 Matthew Paterson, *Understanding Global EnvironmentaL Politics Domination, Accumulation, Resistance,* Macmillan Press, Londra, 2000, s. 11-34.

19 Heywood, *Küresel Siyaset*, s. 466.

li olarak Garrett Hardin'in 1968'de yayınlanan *Ortak Varlıkların* "Trajedisi" (Tragedy of the Commons) adlı çalışması dikkat çekicidir.[20] Hardin, herhangi bir devletin özel mülkiyetinden bağımsız, ortak kullanıma ve erişime açık alanların (varlıkların), her bir devletin yapısal güdüleriyle hareket ederek kendi menfaati için daha fazla faydalanmak istemesi sonucu tükeneceğini ve bunun da trajediyle sonuçlanacağını ifade etmektedir. Hardin, sorunu somutlaştırmak adına verdiği örnekte, meraların herkese açık olması halinde her çobanın bir hayvan daha ilave etme güdüsüyle hareket edeceğini; ancak belli bir süre sonra otlanacak bir alan kalmayacağı için aslında çobanların bir yandan pozitif fayda elde ederken, öte yandan uzun vadede negatif etkiye maruz kalacaklarını belirtmektedir.[21] Bu bağlamda Hardin, aktörlerin çevresel sorunları, hem topraklarının verimliliği hem de uluslararası alandaki diğer çıkarları açısından bir tehdit olarak algılayacaklarını iddia etmektedir.[22]

Hardin'e göre ortak varlıklar üzerinde "karşılıklı zorlama, karşılıklı olarak anlaşmaya" dayanan bir otoriter yapı kurulmaksızın yapılan aşırı kullanımlar, herkese zarar verecektir. Hardin devletler arasında "karşılıklı olarak anlaşmayı" belirli hedefleri gerçekleştirmek için bir tür zorunluluk olarak görse de, bu işbirliğinin "mahkûmun ikilemi" oyunundaki[23] şekliyle tarafların birbirine olan güvensizliği nedeniyle gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir.

Realizmin çevre sorunlarını güvenlikleştirmesi, birçok Yeşil düşünür tarafından eleştirilmektedir. Örneğin Deudney'e göre çevresel sorunlara güvenlik ekseninde yaklaşmak, devlet merkezli yaklaşımın ötesine geçememek olduğundan, var olan sorunu yeniden üretmekten başka bir şey değildir.[24] Deudney "Çevresel Güvenlik: Bir Eleştiri" çalışmasında Realizmin çevresel konuları güvenlikleştirmesindeki hataların altını açıkça çizmektedir:[25]

> "Milliyetçi düşünce ve savaş sisteminin, iyi niyetin bitmesi için sözcüklerle süslenerek yanlış yönlendirilmiş her şeye karşıt olmaya eğimli olan ve uzun zamanda oluşturulmuş bir mantığı ve süregelen bir gücü vardır. Gelecek nesiller için evrenin yaşanılabilirliğini muhafaza etme girişimi, direkt olarak

---

20 Garret Hardin, "The Tragedy of the Commons," Robert Art ve Robert Jervis (der), *International Politics Enduring Concepts and Contemporary Issues*, Longman, NY, 2007, s. 495-500.

21 Heywood, *Küresel Siyaset*, s. 460.

22 Paterson, "Yeşil Siyaset", s. 343; dipnot: 2.

23 İlgili oyun teorisinin eleştirisi için bkz. Kenneth Oye, *Cooperation Under Anarchy*, Princeton University Press, Princeton, 1986.

24 Laferriere ve Peter J Stoett, *International Relations Theory and Ecological Thought*, s. 86.

25 Daniel Deudney, "Environmental Security: A Critique", Daniel Deudney ve Richard Matthew (der), *Contestested Grounds: Security and Conflict in the New Environmental Politics*, State University of New York Press, Albany, 1999, s. 214. Deudney'in konuyla ilgili daha güncel bir çalışması için bkz. Daniel Deudney, "Security", Andrew Dobson ve Robyn Eckersley (der.) *Political Theory and The Ecological Challenge*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 232.

ulus-merkezci milliyetçilik anlayışı ve kronik olarak askerileştirilmiş kamuoyu algısıyla mücadele etmelidir. Çevre kirliliği ulusal güvenlik için bir tehdit oluşturmaz. Aksine, çevrecilik, devlet merkezli ulusal güvenlik söylem ve kurumlarının kavramsal hegemonyasına karşı bir tehdit oluşturmaktadır. Çevrecilerin programlarını savaşın kana bulanmış kıyafetleriyle giydirebilmeleri için, sistem onların temel değerlerine ihanet eder ve halihazırdaki gerçek görevleri konusunda kafa karışıklığına neden olur."

Deudney, çevresel sorunların ve askerî konuların birbirinden çok farklı konular olduğunu belirtirken, şiddet ve kasıt içeren askerî tehditlerin devletlerden kaynaklanan bir yönü olduğunun altını çizmektedir. Ancak çevresel tehditler yaygındır. Yani, bir ülkeye ya da birkaç devletler topluluğuna özgü ya da onların içlerinden türeyen sorunlar değildirler; uluslararası nitelik taşırlar ve ulusal devleti ilgilendiren alanın dışına taşarlar. Öte yandan, askerî tehditler devletlerin nadiren karşılaştıkları sorunlardır; ama çevresel bozulmalar ise süreklilik taşır.[26] Dalby'e göre de eğer çevresel konular güvenlik sorunsalının konuları ise bir başka "savaş sebebi" olarak anlaşılmalı ve bu konularda yapılan araştırmalara dahil edilmelidir. Ancak çevresel sorunları bu şekilde tanımlamak, var olan sorunların daha da kötüleşmesini sağlayarak sorunların çıkılmaz bir hale bürünmesine sebep olacaktır.[27] Gerçekten de Realizmin pozitivist indirgemeci epistemolojisinin, sorunun bir parçası olduğu, sorun için bir çözüm üretemediği ya da sorunu yeniden ürettiği gerekçesiyle birçok eleştirel ekolojist tarafından halihazırda reddedilmektedir.[28]

Neoliberal kurumsalcılık ve çevresel rejimler

Realistler, çevre konularında uluslararası düzeyde işbirliğinin sağlanmasının, çevrenin ideolojik ve siyasi tartışmaların yoğun olarak yaşandığı alanlardan biri olduğu, çevreyi ilgilendiren ekonomik temelli sorunların çatışmaya eğilimli olması ve bu problemlerle nasıl başa çıkılacağının bilinmemesinden dolayı paratikte oldukça zor olduğunu düşünürler.[29] Anarşiyi, Realizm gibi verili kabul eden, ancak Realistlerden farklı olarak devletler arası ilişkilerde kurumsallaşmayı ve rejimlerin etkilerini ön plana çıkaran Neoliberal Kurumsalcıların özellikle iki yönü, doğaya bakışlarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Öncelikle Neoliberal Kurumsalcılık, öncülü Liberalizm gibi "bireycidir" Doğa karşısında insanın çıkarlarını ve üstünlüğü-

26 Simon Dalby, "Environmental Change", *Security Studies An Introduction Paul Williams* (der.), Routledge, NY, 2008, s. 266.

27 *A.g.e.*, s. 264.

28 Laferriere ve Peter J Stoett, *International Relations Theory and Ecological Thought*, s. 86.

29 Heywood, *Küresel Siyaset*, s. 455.

nü ön plana çıkarır, bu nedenle Realistler gibi doğaya araçsal bakarlar. İnsan ihtiyaçlarını sağlayan kaynakları, insani amaçlarla kullanılan bir değer olarak gördükleri için, insanın doğa üzerindeki hâkimiyetini sorgulamazlar. İkinci olarak liberaller bilimselliğe ve rasyonaliteye karşı sıkı bir ön kabule sahiptirler. Bu yaklaşım onların, Realistler gibi, sorunun nedenlerini ortadan kaldırmak yerine, doğaya karşı sorun çözücü bir yaklaşım benimsemelerine sebep olmaktadır.[30]

Realistler gibi Hardin'in "Ortak Varlıkların Trajedisi" metaforundan etkilenen Neoliberal Kurumsalcılar, çevrenin korunması ile ilgili üç temel çözüm önermektedirler: Öncelikle, çevreye verilen zararın ekonomik performansa ve refah düzeyine zarar verdiğini düşünen Neoliberaller, piyasaların ayarlanmasında bu unsurun göz önünde bulundurulmasını ve "piyasa çevreciliği" ya da "çevreci kapitalizm"in esas alınması gerekliliğinin üzerinde durmaktadırlar.[31] Bu çerçevede, çevre kirliliğine sebep olan şirketler ve diğer kuruluşlardan alınan çevre vergileri arttırılarak verdikleri zararlar azaltılmalıdır. İkinci olarak, kuraklığa dayanaklı ürünler, enerji tasarrufu sağlayan ulaşım türleri ve temiz kömür gibi çevre dostu insani yaratıcılığı ön plana çıkaran çevreci teknolojilerin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Üçüncü olarak ise, çevre sorunları konusunda uluslararası rejimler oluşturmalı, ulus-ötesi düzenlemelere öncülük edilmeli ve küresel yönetişim gibi girişimlerle küresel ısınma gibi ortak varlıkların trajedisinin etkisini azaltmaya yönelik çabalar arttırılmalıdır.[32]

Neoliberal Kurumsalcılıkta, küresel siyaset anarşik yapı içerisinde etkileşimde bulunan egemen devletlerin alanı olarak anlaşıldığı için, çevre gibi toplumsal ve siyasal sorunlar, sınır aşan sorunlar olarak görürlür ve bu konuda devletler arasındaki kolektif faaliyetler ön plana çıkartılır.[33] Neoliberal Kurumsalcılığın önemli temsilcilerinden Keohane, Haas ve Levy, çevresel bozulmayı nüfus artışı, eşitsiz kaynak talebi, fosil yakıtları ve kimyasal üretimin artışına bağlamaktadır. *Yeryüzü İçin Kurumlar: Uluslararası Çevresel Korumanın Etkili Kaynakları*[34] adlı kitapta çevresel sorunları kaynak sorunları ile eş görerek, bu sorunların aşılması için uluslararası kurumsallaşmanın çevre sorunlarının aşımında önemine değindiler.

---

30 *A.g.e.*, s. 466.

31 Benzer bir eleştiri için bkz. Kate O'Neill, *The Environment and International Relations*, Cambridge, University Press, Cambridge, 2009; Kate O'Neil ve Burns William, "Trade Liberalization and Global Environmental Governance: The Potential for Conflict", Dauvergne, Cheltenham ve Edward Elgar (der.), *Handbook of Global Environmental Governance*, Peter, 2005.

32 Heywood, "Küresel Siyaset", s. 461-462.

33 Paterson, *Understanding Global Environmental*, s. 12.

34 Peter M. Haas, Robert Keohane, Marc A. Levy, *Institutions for the Earth Sources of Effective International Environmental Protection*, The MIT Press, Cambridge, 2001.

Dahası, Hardin'in düşüncelerinden etkilenen Ophuls, devletlere ekolojik sınırlandırmalar getirmek amacıyla yeterince güçlü bir dünya devleti tezini savundu.[35] Choucri ve Homer-Dixon gibi Kurumsalcılar ise nüfus, tüketim, teknoloji ve bireysel davranışlar gibi konularda farklı politikaların altını çizdiler. Vogler ve Young gibi bir başka grup Kurumsalcılar da, çevre sorunları konusunda işbirliğinin olanaklarını araştırırken, benzer şekilde Hardin'in "Ortak Varlıkların Trajedisi" metaforunu referans olarak çalışmalarında kullandılar. Ancak Hardin'in asıl amacı artan çevresel sorunların nedenlerini araştırmak olduğundan, bu çalışmalar çevresel sorunlara yönelik yeterli veri sağlamadı.[36] Paterson'un da belirttiği gibi, Kurumsalcılar bazen çevresel sorunları kabul etseler de dünyanın hâlâ en başta ve temelde devletler arası bir dünya olduğunda ısrar ederek genellikle bu sorunların varlığını reddettiler.[37]

Sonuç olarak, Uluslararası İlişkiler teorilerinin iki hâkim rasyonalist teorisi Realizm ve Neoliberalizm, çevresel konulara yeni sorun alanları olarak yaklaşmaya eğilimlidirler. Çevresel konuları, yeni analitiksel ve/veya normatif meydan okuyan bir alan olarak görmekten ziyade, kendi teorilerinde yer alan ve çözülmesi gereken sorunlar kümesi olarak görürler. Realistler çevresel sorunları güvenlik dışı politikalar (*low politics*) kapsamında ele alırken; Neoliberal Kurumsalcılar, küresel çevre ve sınır-aşan sorunlarının uluslararası rejimler aracılığı ile çözülebileceğini savunurlar. Bu doğrultuda farklı düşünürler işbirliği konusunda kapsamlı araştırmalar yaptılar, çevresel rejimlerin etkilerinden söz ettiler. Uluslararası rejimlerin uluslararası çevresel sorunları açıklamak ya da bu sorunlara çözüm üretmek amacıyla tasarlanmamış olması[38] ve de çevresel konulardaki iyimserliklerine rağmen, işbirliği ve kurumların oluşturulmasını anarşik sistemde işbirliğinin "olanaklarına" bağlamaları, küresel ekonomi içerisinde çevre sorunlarına araçsal bakmalarına sebep olmuştur. Gerçekten de Neoliberal Kurumsalcılar işbirliğinin ve kurumsallaşmanın altını çizmelerine rağmen – araçsallaşmış çevre mantığı içerisinde çevresel değişimlerin nedenleri ile ilgilenmediler. Bu kapsamda rasyonalist görüşler, açıkça normatif bir teorizasyon sürecine girmedi. Eleştirel olmaktan ziyade sorun çözücü ve reformist olmayı tercih ettiler.

Eleştirel Teoriler

Pozitivist sorun çözücü uluslararası ilişkiler teorileri, artan çevresel sorunlara ilişkin devletler arasında işbirliğinin imkânlarını tartışan çalışmalar

35 Paterson, "Yeşil Siyaset", s. 344.

36 *A.g.e.*, s. 349.

37 *A.g.e.*, s. 348.

38 Paterson, *Understanding Global Environmental*, s. 12.

ürettiler, ancak bu çalışmalar onların araçsal tutumları, epistemolojiye atfettikleri bağımsız ve nesnel statü ve olgularla değer arasında yaptıkları keskin ayrımlar sebebiyle çevre açısından verimli değildi. Bu bağlamda birçok uluslararası ilişkiler düşünürü 1980'li yılları, uluslararası ilişkiler çalışmaları adına dönüm noktası olarak görmektedir. Bu dönemde artan oranda uluslararası ilişkiler çalışmaları, pozitivist yöntemleri terk ederek genel olarak Eleştirel Teoriler olarak sınıflandırılabilecek Habermasçı eleştirel teori, (uluslararası ekonomik politiği ön plana çıkaran) Neogramşiyan Eleştirel Teori, Feminizm ve Postkolonyalist söylemlerin gelişmesine katkıda bulundu. Ancak ilk defa pozitivist Uluslararası İlişkiler anlayışı ciddi oranda sorgulanmasına rağmen, doğa ve çevre gibi konuların uluslararası ilişkilerin ilgi odaklarından biri haline gelebilmesi için Yeşil Teori'nin doğmasını beklemek gerekti.

Yeşil Uluslararası İlişkiler Teorisi, sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorilerinin devlet merkezli ve pozitivist kurumsal söylemlerine karşıt bir duruş ortaya koydu. Diğer Postpozitivist eleştirel teoriler gibi, eleştireldir, sorun odaklı, disiplinler arası, normatiftir ve dünyayı düzeltebilmek için onu anlamaya çalışır. Bu nedenle Postyapısalcılık'tan farklı olarak teorikleşmeye büyük ölçüde bağlıdırlar. Teorinin amacının "özgürleştirme" olduğuna inanarak, birçok eleştirel görüşle aynı zeminde yer alır. Ancak birçok eleştirel uluslararası ilişkiler çalışmasına öncüllük eden Cox'un çalışmalarında çevre yoktur. Yine de, Yeşiller, diğer söylemlerin yanında Cox'un yaklaşımının doğanın özgürleştirilmesi için verimli ve uygun kuramsallaştırma çabası olarak görürler. Aşağıda da görüleceği üzere, çevre ile ilgili teorik girişimler Neomarksizm kökenli Neogramşiyan uluslararası politik ekonomiden ve Habermasçı normatif eleştirel teorilerden etkilenmişlerdir.[39]

Yeşil siyaset ve Uluslararası İlişkiler'in ötesine geçmek

Yeşil teorisyenler, doğa ile insan arasında denge sağlanması konusunda sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin çabalarını yüzeysel bulmakla birlikte söz konusu dengenin ancak radikal toplumsal bir değişimle sağlanabileceğini düşünürler.[40] Bu nedenle bu gruptaki bazı Yeşil düşünürleri, birçok durumda daha kapsamlı ve devrimsel nitelikte toplumsal değişimler önerirler.[41] Paterson, sorun çözücü Uluslararası İlişkiler çalışmalarını eleştirdiği *Küresel Çevresel Politikaları Anlamak: Hâkimiyet, Birikim, Dire-*

39 Habermas ve Yeşil siyasal düşünce arasındaki ilişki ve eleştirisi için bkz. Robyn Eckesley, "Habermas and Green Political Thought: Two Roads Diverging", *Theory and Society*, cilt 19, sayı 6, s. 739-776; eleştirisi için: Robert J. Brulle, "Habermas and Green Political Thought: Two Roads Coverging", *Environmental Politics*, cilt 11, sayı 4, s. 1-20.

40 Heywood, *Küresel Siyaset*, s. 109.

41 *A.g.e.*, s. 462-463.

niş adlı kitabında "ulus-aşırı çevresel sorunları çözmek için devletler arasında başarılı işbirliği süreçleri nasıl oluşturulur?" sorusunun devlet merkezli olduğu için sistematik olarak yeni sorunlar ürettiğinin altını çizmektedir.[42] Paterson, birçok Yeşil teorisyen gibi, sorun çözücü uluslararası ilişkiler çalışmalarının, küresel çevresel değişimin kökeninin küresel siyasal otoritenin yokluğu ile açıklandığını ve varlıkların devletler arası trajediye bağlandığını düşünmektedir.[43] Anarşinin hiç sorgulanmadan kabul edildiği sistemde kurumların rolü ön plana çıkarılır; devlet davranışları ve devletler arası müzakereler göreli-mutlak kazançlar tartışması çerçevesinde gerçekleştirilir. Birçok Yeşilciye göre, ulus-aşırı çevresel sorunlar devlet egemenliğinin doğasını ve sınırlarını aşan sorunlar olup kasıtlı ulusal politikalardan ziyade daha kapsamlı sosyo-ekonomik süreçler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle şirketler, yerel otoriteler, finansal kurumlar, toplumsal gruplar ve kişiler, devletler kadar önemli aktörler olarak ele alınmalıdır.[44]

Yeşil Teori'nin temelde uluslararası ekonomi politik[45] ve normatif olmak üzere iki kanattan beslendiğini düşünen Robyn Eckersley'e göre, Yeşil Teori'nin iki kanadı da rasyonalist sorun çözücü düşünceye dört seviyede meydan okumaktadır. Öncelikli olarak, Yeşil eleştiri Neorealist ve Neoliberal analizde örtük vurgulanan etik değerlere ve çevresel problemlere eleştirel yaklaşır, normatizmi vurgular. Yeşil Teori genellikle insansız doğa üzerinde antroposentrik (insan-merkezli) etiğin rolü üzerinde şekillendirilmiştir.[46] Yeşil teorisyenler insan-merkezli etik yerine doğanın ön plana çıkarıldığı (atomistik perspektif yerine holistik perspektif) ekomerkezcilik (*ecocenterism*) fikri üzerinde dururlar.[47] Bu yaklaşım tüm varlıkları "ekolojik ilişkilere yerleşik" görerek, ontolojik olarak ilişkiler-arasıcılığı ön plana çıkartır. Bu bağlamda canlı-cansız ya da insan ve insan-olmayan doğa arasında keskin bir ayrım yapılamayacağı savunulmaktadır.[48] Tüm varlıklar (canlı-cansız) ekolojiksel ilişki içerisinde yer almaktadır.[49] Bu nedenle insan ve insan

---

42 Paterson, *Understanding Global Environmental Politics*.

43 *A.g.e.*

44 Greene, "Environmental Issues", s. 457.

45 Bu gruptaki Yeşilcileri, tarihsel materyalist ya da neogramşici olarak tanımlayan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Kate O'Neill, *The Environment and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

46 Robyn Eckersley, "Habermas and Green Political Thought: Two Roads Diverging", *Theory and Society*, cilt 19, sayı 6, s. 739. Paterson, *Understanding Global Environmental Politics*, s. 35; O'Neill, *The Environment and International Relations*, s. 18.

47 Steans vd., *An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themas*, s. 210.

48 Bu nedenle Yeşil teorisyenler "doğa" kelimesini hem insan hem de insan-dışı varlıkların toplamı olarak görme eğilimlidirler. Bkz. Eckersley, "Habermas and Green Political Thought", dipnot 3.

49 Robyn *Eckersley, Environmentalism and Political Theory: Towards an Eco-centric Approch*, Londra, 1992; Patterson, "Yeşil Siyaset", s. 355.

dışı dünya arasında etiksel farklılıklar olmamalıdır.[50] Antroposentrik anlayışlar, çevresel yıkımlara sebep olmaktadır. Bütün varlıklar bir ilişki içerisinde olduğu için, insan dünyanın geri kalanından bağımsız düşünülemez.

Bu açıdan Yeşil uluslararası teorisyenler Robert Cox'un "Teori daima birileri ve bazı amaçlar içindir"[51] sözüne özel bir önem atfederler. Sistemin anarşik kabul edilmesinin sonucu olarak, devletler arasında rekabetin kaçınılmaz görüldüğü Realistler için mutlak çıkarların sunulmadığı çevresel işbirliğini öngören girişimleri anlamsız kılar. Yeşil Teori ulusal güvenliğin sınırlı anlayışına da karşı çıkarak devletlerin ötesine geçen daha kapsayıcı bir yaklaşım geliştirir.

Neoliberalizm ise, Lockçu mantıkla uluslararası rejimleri yaratmanın olanaklarını araştırır. Onların Rasyonel Tercih Teorisi,[52] örtülü olarak insansız dünyaya yönelimini ve alternatif yeşil kimliklerin yükselmesini engeller. Neoliberaller, örtük şekilde kapitalist pazarı ve egemen devleti uluslararası rejim müzakereleri için verili olarak kabul ederken, uluslararası ilişkilerin Yeşil Teorisyenleri daha etkin çevresel güdülerin artmasını engellediğini düşünmektedir. Ayrıca, Yeşil teorisyenler karşıt hegemonyanın yeni çeşitlerine karşı da seslerini yükseltmek isterler.[53] Bütün eleştirel teoriler gibi, Yeşil uluslararası teorisyenleri de sosyal yapının dönüşümünde "yapan"ların rolüne dikkat çekerler.

İkinci olarak, Yeşil teorisyenler rasyonalizmin eleştirisini yaparak Pozitivist-sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorilerinin açıklarını ortaya koymaya çalışırlar. Neorealistler, Hegemonik İstikrar Teorisi[54] ile uluslararası işbirliğinin hegemonik bir devlet tarafından gerçekleştirilmedikçe başarısız sonuçlanacağını öne sürmüş ve değişmeyen anarşik yapı içerisinde bazı işbirliği süreçlerini güç dağılımına karşı hassas konumlandırmışlardır. Uluslararası sistemde değişim sadece devletler arasındaki maddi kapasitelerin dağılımının değişimi ile vuku bulur. Devlet dışı aktörler ve normatif söylemler, dışsal unsurlar olarak görülür. Bu kapsamda Yeşil teorisyenler Neorealizmin uluslararası çevresel politikaların uluslararası ilişkilere verdiği şekli anlayabilmek için yetersiz görür. Gerçekten de yapılan uluslararası anlaşmaların

50 Paterson, *Understanding Global Environmental Politics*, s. 36; Eckersley, *The Green State*, s. 49-53.

51 Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 128.

52 Rasyonel Tercih Teorisi, insanların kararının rasyonel bir şekilde verdiği önkabulünden yola çıkarak devletlerin ya da bireylerin kararlarını çıkarları/amaçları ekseninde vereceklerini savunan teoridir.

53 Eckersley, "Green Theory", s. 266.

54 Hegemonik İstikrar Teorisi Kindleberger tarfından ortaya atılmış olup, Neorealist sistem anlayışı içerisinde düzenin sadece hegemon tarafından sağlanacağı ve devam ettirilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda Kindleberger, hegemonun ekonomik ve siyasi istikrar sağlama konusunda düzenleyici rolüne dikkat çekmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Charles Kindleberger, *The World Depression 1929-39*, University of California Press, Berkeley, 1973.

önemli bir kısmının çevresel alanla ilgili yapıldığını gözden kaçırır, bunların neden ve nasıl meydana geldiği ile ilgilenmezler.

Neoliberaller ise uluslararası çevresel işbirliğinin gelişimi ile ilgili olarak daha işlevsel veriler sunmaktadırlar. Ancak onların analizlerinin yapısı, çevresel rejimlerin normatif boyutlarına ulaşmak için yetersizdir. Neoliberaller bu işbirliği süreçlerini devlet çıkarları ve devlet kapasitesi temelinde açıklar, çevresel değişimin ve işbirliğinin göreli maliyetini hesaplarlar. Buna karşıt olarak Yeşilciler, çevresel rejimlerin devlet çıkarlarına ve kapasitelerine indirgenemeyecek ahlâki normlarla ilişkili olduğunu düşünürler. Nesli tükenen türlerin, atmosferin, okyanusların antarktika gibi doğal alanların korunmasına yönelik rejimlerin neden ortaya çıktığını anlamak sadece devlet çıkarlarının sınanmasını değil, aynı zamanda ulusal kültür ve değerlerin, bilimin rolünün, ulus-aşırı çevre savunucuları ağının ve diğer norm girişimcilerinin sorgulanmasını gerektirir.

Ayrıca Yeşil politik-ekonomi düşünürleri, kendilerini Rasyonel Rejim Teorileri'nin de karşısında tanımlarlar. Bu çerçevede, tek yönlü devletlere ya da ülkelere odaklanmak kılavuzluk sağlamayacaktır; çünkü bu yaklaşım küresel üretimi ve tüketimi doğal olmayan yollarla parçalara ayırıp toplumsal güçler göz ardı edilecektir. Bu nedenle toplumsal kuvvetler göz ardı edilir.[55] Devletler her zaman anlamlı değildirler; aslında devletler kapitalizm sayesinde çevre kirliliği ya da refah hakkında hiçbir şey söylemezler. Çevrenin kirlenmesinden birkaç devleti suçlu görmek yerine, küresel üretim ve yatırım kadar küresel tüketime odaklanmamız gerektiğinin altını çizmektedir.

Üçüncü olarak, Yeşil teorisyenler ekolojiksel entelektüel müzakereleri engelleyen toplumsal yapı ve aktörlere eleştirel yaklaşırlar. Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlara dünya çevre örgütü gibi alternatif kurumlar oluşturarak bu tarz kurumları dengelemeyi ve yeşillendirmeyi amaç edinirler. Son olarak, Yeşil teorisyenler çevresel sorunlarla mücadelede devlet dışı yapılanmaların önemini kabul ederek, küresel çevresel hükümetlerin daha karmaşık ve daha katmanlaşmış resmini çizerler. Buna ilişkin olarak çevresel sorunlarla mücadele için yeni küresel şebekeler yaratma yoluyla ulus-devletin geleneksel hiyerarşik normlarını aşmaya çalışırlar. Özetle, Yeşil Uluslararası İlişkiler teorisyenleri geleneksel uluslararası ilişkiler teorisinin devlet merkezli yapısını aşmaya çalışarak küresel çevresel değişim için yeni analitiksel ve normatif fikirler geliştirir.[56]

Bu çerçevede Paterson Yeşil Teorinin üç soru ile başlaması gerektiğinin altını çizmektedir:[57] Ekolojiksel sorunlar neden meydana gelir ya da ekolojik-

55 Eckersley, "Green Theory", s. 267

56 A.g.m., s. 268-269.

57 Paterson, *Understanding Global Environmental Politics*, s. 35-58.

sel sorunlar nasıl üretilmektedir? Farklı toplumsal gruplar ekolojiksel sorunlara nasıl etki eder ve nasıl karşılık verilmelidir? Paterson bu soruları yanıtlarken iç içe geçmiş yapısal tanımlamalar sunar. Ekolojiksel sorunların üretiminin küresel siyasetin dört ana güç yapısı çerçevesinde düşünülmesi gerektiğini belirtir: Devletler sistemi, kapitalizm, bilimsel bilgi/denetimselcilik ve ataerkil toplum. Toplumsal kimliklerin ve pratiklerin üretimi olarak güç yapılarının Neogramşici anlayışı üzerine inşa eden Paterson, ekolojiksel sorunların üretiminde bu dört yapısal unsurun etkili olduğunu düşünür. İkinci soruya yanıt olarak ise Paterson, asimetrikleşmiş ekolojiksel risklerin altını çizerken; üçüncü soruya ilişkin olarak eşitlikçi toplumsal pratikler temelinde istikrarlı devlet ekonomilerinin ve daha küçük toplulukların gerekliliğini belirtir.

Uluslararası İlişkiler teorilerinde "devlet"i Yeşillendirmek

Paterson'un ekolojiksel sorunlarla mücadelede üretmiş olduğu yapısal tanımlamalar Yeşil Teori'nin uluslararası ilişkilerdeki "devlet" anlayışına nasıl meydan okuduğuna odaklanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın bu kısmı Yeşil teorisyenler tarafından sunulan farklı devlet tanımlarına ve aralarındaki farkları açıklamaya odaklanmaktadır.

Yeşil Uluslararası İlişkiler Teorisi başlangıçta uluslararası politik ekonomiden türemiştir ancak gelişimini uluslararası adalet, kozmopolitan demokrasi ve devletlerin geleceği gibi genel konularla da ilgilenen normatif kanat tamamlamıştır. Bu bağlamda David Held, Andrew Linklater, Henry Shue ve Thomas Pogge[58] gibi iyi bilinen kozmopolitanlar dikkatlerini sınır ötesi çevresel felaketlerin kurumsal ve ahlâki etkilerine çevirdiler. Yeşil Teori'nin iki kanadı da çevresel adaletsizlikleri kınamada hemfikirdirler; ancak aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Öncelikli olarak politik ekonomistler, devlet ve devletler sistemi ekolojiksel sorunlara karşı sorumlulukları nasıl arttırabilir sorusunu soran Yeşil normatif teorisyenlerden daha devlet karşıtı bir söylem

58 Örnek çalışmalar için bkz. David Held, "Cosmopolitanism: Ideas, Realities, Deficts", David Held ve A. Mcgrew (der.), *Governing Globalisation*, Polity Press, Cambridge, 2002; David Held, "Cosmopolitanism: Globalisation Tamed?", *Rewied of International Studies*, cilt 29, sayı 4, s. 465-480; Andrew Linklater, *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*, Polity Press, Cambridge, 1998; Thomas Pogge, *Realizing Rawls* Cornell University Press, Thaca, NY ve Londra, 1989; Thomas Pogge, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*, Polity Press, Cambridge, 2002; Henry Shue, "Human Rights, Climate Change, and the Trilionth Ton", Denis G. Arnold (der.), *The Ethics of Global Change*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 292-314; Henry Shue, "Environmental Change and the Varieties of Justice", Fen Osler Hampson ve Judith Reppy (der.), *Earthly Goods: Environmental Change and Social Justice*, Cornell University Press, Ithaca ve NY, 1996, s. 9-29; Henry Shue, "Deadly Delays, Saving Opportunities:Creating a More Dangerous World?", Stephen M. Gardiner, vd., (der.), *Climate Ethics: Essential Readings*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 146-162.

geliştirdiler. Yeşil politik ekonomistler küresel kapitalizmin rekabetçi dinamiklerini çevresel sorunların temel nedeni olarak görürken; Yeşil normatif teorisyenler devletlerin gerekli yönetim kapasitesi ve kapitalizm üzerindeki ekolojiksel sınırlandırmaları uygulamaya koyacak rakipsiz kurumlar olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu nedenle devletlerin ve devletler sisteminin demokratikleşmesini modernleşmeye karşı bir tepki olarak görür. İkinci olarak, birçok Yeşil uluslararası ilişkiler teorisyeni kozmopolitan düşünceyi benimsemesine rağmen, Yeşil teorinin ekolojiksel olarak sürdürülebilir yerel toplumları ve kimlik ve mekânları ön plana çıkartırlar.

İlk olarak, ekofeministler ekolojik sorunların sebepleri ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri açısından oldukça faydalı çalışmalar üretmişlerdir. Ekofeministler, kadın üzerindeki erkek egemenliğinin doğa üzerinde de bir hâkimiyete yol açtığını ve bu sorunların toplumda erkek egemenliğinin kırılması ile aşılabileceğini belirtmektedir.[59] Nitekim kadınların çocuk doğurmaları ve emzirmesi gibi sebeplerden ötürü doğa ile arasında geleneksel ya da varoluşsal bir bağlantı olduğunu; bu nedenle onların doğal ritimlerden ayrılamayacağını bildirmektedirler. Ekofeministler, kadını doğanın, erkeği ise egemen kültürlerin yarattığı varlıklar olarak görürler. Bu görüşten hareketle, ekofeministler için kadın doğal-doğadan gelen bir varlıkken erkek sosyal-yapay bir oluşumdur.[60] En önemli ekofemistlerden Vandana Shiva da kadının günlük faaliyetleri ile doğa arasında mutlak bir bağlantı olduğunu, geleneksel ekonomilerde doğa ile sağlıklı bir ilişki geliştiren ve doğa ile karşıklı bağlantı içinde bulunan kadının, doğa bilincine sahip bir varlık olduğunu belirtmektedir. Shiva'ya göre kadını çevre bilincinden uzaklaştıran kapitalizmin indirgemeci paradigmalarıdır.[61]

Kapitalizmin indirgemeci yaklaşımlarına karşı çıkmakla birlikte, aydınlanmanın yaratmış olduğu Avrupa merkezli ilerlemenin çevresel sorunları nasıl yükselttiğini göstermeye çalışan Postkolonyal Yeşil Söylem ise Avrupa'nın sömürge düzeni altında Üçüncü Dünya ülkelerinin kaynaklarının tüketirken ciddi çevresel tahribatlar ortaya çıkardıklarını ve bunun da eşitsiz kalkınmalara ve dünyanın bazı bölgelerinin geride kalmasını sağladığına sebebiyet verdiğini belirtmektedirler.[62] Bu kapsamda Postkolonyal Yeşil Söylem insan-merkezli ve Avrupa merkezli bakış açıları arasında bir ayrım görmemekte, her iki bakış açısının bir yandan ideolojiksel yayılma sağlarken öte yandan emperyal genişlemeye ve sömürge yönetimlerine olanak sağladığını vurgulamaktadır.[63]

59 Heywood, *Küresel Siyaset*, s. 111.

60 *A.g.e.*, s. 466.

61 Vandana Shiva, *Staying Alive: Women, Ecology and Development*, Zed Books, Londra, 1988.

62 Graham Huggan ve Helen Tiffin, "Green Postcolonialism", *Interventions:International Journal of Postcolonial Studies*, cilt 9, sayı 1, s. 1-2.

63 *A.g.e.*, s. 6.

Yeşil uluslararası ilişkilerin bir diğer alt dalı, gücün radikal biçimde merkezileşmesini sorgulayan ekoanarşistler ise doğa üzerinde insan/devlet hâkimiyetinin çevresel sorunlara sebebiyet verdiğini düşünerek bu hiyerarşi ve otoritenin (devlet) yok edilmesi ile çevresel sorunların ortadan kalkacağını düşünmektedirler.[64] Ancak bu grup içerisinde sözü geçen anarşistlerden bazıları otoritenin yok edilmesinden ziyade "yumuşatılması" gerektiğini yani "küçük-ölçekli kendine yeten toplulukların oluşturduğu küresel ağlar"la[65] sorunların çözülebileceğini savunur. Bu gruptaki Yeşilciler çevresel, ekonomik ve sosyal konuların küresel sorunlar olduğunu düşünüp sorunun çözümünün küçük-ölçekli siyasal topluluklar ve kendine yeten ekonomiler kurarak yerel hareket ederek gerçekleştirilebileceğini savunmaktadırlar.[66]

Bu düşünce, Hardin'in sürdürebilirliğe ulaşmak için ortaya attığı, devletleri siyasi davranışlara zorlayan merkezi siyasi bir yapılanmanın gerekliliğine vurgu yapan, otoritaryan metafora karşıttır. Açık bir şekilde eleştirel Yeşilciler, otoritaryanizmin küresel ölçekli yapılanmaları "zengin ülkeler seçim yapmak zorunda kaldığında kendini önceller ve diğerlerini fena eder" mantığı içerisinde reddetmektedir.[67]

Öte yandan Yeşil Teori içinde hem anarşist çözümler üretmeye hem de oteritaryan devletler sistemine karşı çıkan düşünür Robyn Eckersley'dir.[68] *Yeşil Devlet: Demokrasiyi ve Egemenliği Yeniden düşünmek* adlı kitabında devleti reddetmek yerine devleti yeniden oluşturmanın gerekliliğinin altını çizen Eckersley'e göre, bir devlet liberalizm yerine yeşil siyaset sunarsa daha demokratik hale gelebilir.[69] Bir başka ifade ile Eckersley, pragmatik çevresel amaçları güden yeşil parti hükümeti tarafından yönetilen liberal bir demokrasi yerine ekolojiksel demokrasiden haberdar olan demokratik bir devleti önerir. Eckersley kendi geliştirdiği "eleştirel siyasal ekoloji" (*critical political ecology*) kavramı ile yeşil demokratik devletin yeni kurumlarını da biçimlendirir. Böyle bir girişimin yeni demokratik prosedürler, yeni kurallar, siyasal temsilin ve katılımın yeni formları ve devletler ve insanlar arasında daha akışkan bir ilişki türü ve anlayışını gerektireceğini[70] düşünen Eckersley'e göre yeşil demokrat devletle ilgili olarak çözülmesi gereken üç mesele vardır:[71]

Öncelikli olarak, egemen devletler sisteminin anarşik karakterine vurgu

64 Heywood, *Küresel Siyaset*, s. 110.

65 Paterson, "Yeşil Siyaset", s. 353.

66 A.g.m., s. 353-354.

67 A.g.m., s. 352-353.

68 Robyn Eckersley, *The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignity*, The MIT Press, Cambridge, 2004.

69 Eckersley, *The Green State*, s. 15.

70 *A.g.e.*, s. 2.

71 *A.g.e.*, s. 14.

yaparak bencil ve rekabetçi devletler arasındaki davranışların "ortak varlıkların trajedisi" olarak algılanmasına karşı çıkılmalıdır. İkinci olarak Eckersley, kapitalist birikimin yükselmesini, ekolojiksel tahribatın ana nedenlerinden biri olarak görür ve günümüzde ekonomik küreselleşmeye uyum sağlayan devletlerin kendi özerkliklerini ve yönetim kapasitelerini tehlikeye attıklarını düşünür. Son olarak Eckersley'e göre ekolojiksel sorunlarla mücadelede yetersiz kalan Liberal demokratik devlet içerisinde demokratik açıklar bulunmaktadır. Bu eleştiri hem yönetsel devletin araçsal rasyonalitesine hem de çevre gibi kamu varlıklarının korunmasını engelleyen demokratik düzenleyici fikirlerin liberal karakterine yöneltilmektedir. Bir başka ifade ile Eckersley uluslararası anarşinin toplumsal karakterinin, küresel kapitalizmin ve yönetsel hiyerarşi içinde bulunan liberal demokratik devletin antiekolojiksel bir yapı içerisinde olduğunu öne sürer. Bu sorunların ancak demokratik devletin, ekolojiksel özgürleştirmenin aracı ve mekânı olduğu sürece aşılabileceğini belirterek iç içe geçmiş üç çözüm önerisinde bulunur:[72] Bunlar başlıca çevresel anlaşmaları, deklarasyon ve uluslararası çevresel standartları içeren çevresel çok taraflılığı inşa etmek; sürdürülebilir gelişme ve ekolojiksel modernleşmenin ortaya çıkarılması ve sivil toplum içinde çevresel savunmanın yükselmesi ve çevresel sorunları gündeme getiren yeni demokratik söylemlerin gelişmesidir.

Bu bağlamda Eckersley'e göre, "devletler siyasi gücü sınırlayan, etkileyen, sekillendiren ve yöneten yegâne kurumlar değildir; küresel çevresel değişime dahil olan resmi ve gayri-resmi yönetim kurumlarını göz önünde tutmak gereklidir."[73] Eckersley çevresel sorunların üstesinden gelebilmek ve sürdürebilirlik sağlamak için küresel siyasetin yeniden şekillendirilmesi gerektiği konusunda normatif teorinin yanında küresel sistemde gerçekleşen siyasal dönüşümleri anlamanın önemli olduğunu vurgulamaktadır.[74] Sorun -çözücü teorilere epistemolojik ve ontolojik olarak meydan okuyan Eckersley'in "Yeşil Devlet" kavramsallaştırması Westfalyan tarzı egemenlik anlayışında büyük değişimler yaratacaktır. Nitekim Eckersley gibi birçok Yeşil düşünüre göre, devlet egemenliği ve çevresel değişimin küreselleşmesi arasındaki uzamsal uyumsuzluk vardır.[75] Devletler[76] bu uzamsal uyumsuzluklar

72 *A.g.e.*, s. 15-16.

73 *A.g.e.*, s. 6.

74 Paterson, "Yeşil Siyaset", s. 342.

75 Paterson, *Understanding Global Environmental Politics*, s. 5.

76 Devlet konusunda sorun çözücü yaklaşımların ötesine geçen kapsamlı bir çalışma için bkz. Faruk Yalvaç, "The Sociology of the State and the Sociology of International Relations", Michael Banks ve Martin Shaws (der.), *State and Society in International Relations*, Hemel Hempstead, 1991, s. 93-114 ve Faruk Yalvaç, "Devlet", Atila Eralp (der), *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İletişim Yayınları 2006, İstanbul, s. 251-285.

yüzünden etkili bir şekilde çevresel sorunlara yanıt veremezler. Dably'e göre de Yeşil çevresel adalet, sürdürülebilir kalkınma, dönüşlü (*reflexive*) modernleşme ve ekolojiksel güvenlik gibi konular yalnızca ulusal ve uluslararası siyasi tartışmaları etkilememektedir. Bu söylemler aynı zamanda devletin rolünü, ekonomik aktörleri ve vatandaşları yeniden şekillendirmekte; bu yeniden şekillendirme de hiç kuşkusuz devlet egemenliğinin evrimi açısından önemli sonuçlar doğurmakta ve egemenliğin Yeşillenmesini mümkün kılmaktadır.[77]

Öte yandan egemenlik kavramı ile ilgili söylem değişiklikleri çevresel sorunlarla güvenlik kavramı arasında ilişki kurulmasını zorunlu hale getirmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi çevresel sorunlar devlet güvenliğinin dışında olan konulardır, ancak aynı durum insan güvenliği açısından söz konusu değildir. Nitekim küresel düzeyde çevresel kötüleşmeler, ozon tabakasının delinmesi, sera gazları, biyo-çeşitlilik ve okyanusta ve karada yaşayan canlıların tükenmesi çeşitli şekillerde insan güvenliğine zarar vermektedir.[78]

Sonuç olarak, Eckersley'in Yeşil Devlet kavramsallaştırması iki açıdan faydalı görülmektedir: Öncelikli ekonomik süreçleri yeşillendirerek daha güçlü yeşil modernleşmeye olanak sağlar; ikinci olarak devletler sisteminin egemenlik dönüşümlerini Hobbesçu biçiminden kurtarmaya çalışır.[79] Ancak Eckersley, ekolojik modernleşmeden söz edip küresel kapitalizmin yeni ve Yeşillenmiş formlarını ele alırken, kozmopolitan söylemlere rağmen, birçok Uluslararası İlişkiler teorisyenine benzer şekilde Avrupa merkezciliğinden kurtulamaz. Eckersley modernleşmenin (Aydınlanma'nın ilerleme fikri) ekolojiksel anlamda yaşanmadığını, ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin çevresel sorunları içerecek şekilde yeniden ele alınması gerektiğini ifade ederken, bu dönüşümde Avrupa merkezli bir kurum olan ulus-devleti ön plana çıkarır ve ulus-devletin hâlâ inşa sürecinde olduğu Üçüncü Dünya devletlerinin bu sorunsal içerisinde nasıl yer alacağı konusunda bir açıklama getirmez.

Öte yandan Brulle, insan ve doğayı birbirinden ayırt etmeyen ekomerkezci yaklaşım ile Eckersley'in Habermasçı Yeşil açıklamalarının uyuşmadığına dikkat çekmekteiır. Brulle'a göre "bir söylem içinde ortak katılımcılar arasındaki normların gelişimini" hedef alan Habermasçı eleştirel teori bu söylem içerisine diğer canlılar arasındaki ilişkiyi dahil etmediği için Yeşil Teori'nin kalbi olan ekomerkezcilikle çatışma halindedir. Bu nedenle aslında Eckers-

77 Dalby, "Environmental Change", s. 275.

78 O'Neill, *The Environment and International Relations*, s. 43-44. Dalby, "Environmental Change" s. 271.

79 Paterson, "Yeşil Siyaset", s. 364.

ley'in yaptığı ekomerkezci bir söylem geliştirmek yerine Habermasçı Eleştirel Teori'nin Yeşillendirilmesinden başka bir şey değildir.[80]

Benzer şekilde Paterson da, Eckersley'in Yeşil Devlet'i uluslararası ilişkiler çalışmaları adına oldukça verimli bulmasına rağmen çalışmalarında birkaç çelişkinin altını çizmektedir. Paterson'a göre, Eckersley 1992 yılında kaleme aldığı *Çevrecilik ve Siyaset Teorisi* adlı çalışmasında sürdürebilirlik için ekomerkezli etiği plana çıkarmaktayken, 2004'te yayınlanan *Yeşil Devlet* adlı kitabında ise yeşillenmiş liberal demokrasi önerisiyle devlet-merkeziyetçiliğine aşırı vurgu yaptığını ve bunun birçok Yeşilciye itici gelebileceğini belirtmektedir.[81]

Hiç kuşkusuz hem Brulle'nin hem de Paterson'un Eckersley'in çalışmalarına yönelik eleştirileri Eckersley'in insan-merkezci yaklaşımı çevre sorunları üzerinden yeniden üretmesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak Eckersley'in Yeşil Devlet'i hem ekomerkezcilikle uyum içerisinde olmadığı; hem de Üçüncü Dünya ülkelerinin bu sorun içerisinde Batı ile nasıl bir etkileşim içerisinde olduğunu ifade edemediği için açık bir şekilde ontolojik bir hataya düşmekte ve devlet merkezli pozitivist yaklaşımlara yakınlaşmaktadır.

İklim değişikliğinin Türk dış politikasına etkileri

İnsan-kaynaklı iklim değişikliği (küresel ısınma), atmosfere salınan gazların neden olduğu düşünülen sera etkisinin sonucunda dünya üzerindeki ortalama sıcaklığın yükselmesi ve/veya düşmesi olarak tanımlanan, insanlık tarihinin karşılaştığı en ciddi çevresel sorundur. Her ne kadar küresel ısınma ve iklim değişikliği konusu son otuz yılda hızla uluslararası aktörlerin gündemine girmeye başlamışsa da sorunun 1750'lerde yükseldiği ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında arttığı düşünülmektedir. İklim değişikliği konusunda mücadeleyi sağlamaya yönelik tek resmi uluslararası çerçeve ise, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi içerisinde imzalanan Kyoto Protokolü'dür. Bu protokol kapsamında 1997'de Japonya'nın Kyoto şehrinde toplanan 180'den daha fazla ülke karbon dioksit ve sera etkisine sebep olan gazı azaltmaya ve imzacı ülkeler atmosfere saldıkları karbon miktarını 1990 yılındaki seviyeye yani % 5 azaltmaya söz verdiler.[82] Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Kanada'nın imzası olmaksızın 2005 yılında yürürlüğe giren protokole Türkiye 2009 yılında dahil olmuştur. Protokolün TBMM'de kabul edil-

80 Robert J. Brulle, "Habermas and Green Political Thought: Two Roads Coverging", *Environmental Politics*, cilt 11, sayı 4, s. 1-17.

81 Paterson, "Yeşil Siyaset", s. 365-366.

82 John Browne, "Beyond Kyoto", Robert J. Art ve Robert Jervis (der.), *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, Pearson, NY, 2007, s. 508.

mesi ile faydaları şu şekilde açıklanmıştır: "...Ülkemizin, kurucu üyelerinden olduğu BM'nin saygın bir ülkesi olarak, Protokol'e taraf olması, uluslararası gündemin en öncelikli ve acil sorunlarından biri haline gelen iklim değişikliği ile mücadele konusundaki kararlılığını ve uluslararası toplumun güvenilir bir ülkesi olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir."[83] Ayrıca ilgili komisyon raporlarında Kyoto Protokolü, AB çevre müktesebatının bir parçası olarak kabul edilmiş; Türkiye'nin AB perspektifi vurgulanmış; Kyoto Protokolü'ne taraf olmuş bir Türkiye'nin "kısa vadede en önemli dış politika hedefi olan BM Güvenlik Konseyi 2009-2010 dönemi geçici üyeliği için Ekim 2008'de BM 63. Genel Kurulu'nda yapılacak seçimler öncesinde çok önemli bir avantaj" olarak görülmüştür. Türkiye'nin iklim değişikliği ile ilgili bu tutumuna şu şekilde alternatif Yeşil açıklamalar yapılabilir:

Öncelikli olarak sorun çözücü Uluslararası İlişkiler düşünürleri değişen çevre koşullarına devletler sisteminin cevap verebileceği yönünde ikna olmuşlardır. Bu kapsamda Kyoto Protokolüne Türkiye'nin ve diğer 183 ülkenin neden katıldığını ulusal çıkarlar merkezli göreli-mutlak kazançlar çerçevesinde açıklarlar. Onlara göre, Kyoto Protokolünün bir parçası olmak Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden biri olan AB müktesabatı ile uyumludur. Sorun çözücü-fayda odaklı teoriler çerçevesinde Türkiye'nin ekonomik çıkarlarını da gözeterek bu tarz kuruluşlara üye olması Türkiye için hem prestij hem de fayda sağlayacağı bir unsur olarak görülebilir.

Ancak bu perspektif, çevresel konuların merkezindeki "sürdürebilirlik" ilkesi ile uyumsuzdur ve çevresel sorunların çözümüne yönelik bir katkı sağlamaz. Gerçekten de Türk dış politikasının oluşumunda[84] çevresel sorunlar hiçbir zaman ön planda tutulan konular olmadı. 1992 Rio Konferansı'nda da belirtildiği gibi, çevresel sorunlarla ilgili katıldığı uluslararası sözleşmeler daha çok Türkiye'nin "kendi ulusal hedef ve önceliklerini göz önünde bulundurarak çevre ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki uyumun sağlanmasında söz konusu belgeyi rehber olarak"[85] kabul ettiği ve nihaye-

83 TBBM, "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ile Çevre ve Avrupa Birliği ile Uyum Dışişleri Komisyonları Raporları", http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss268.pdf, erişim tarihi: 10.08.2013.

84 Yalvaç özellikle son dönem Türk Dış Politikasını ele aldığı makalesinde Türk Dış Politikasının daha çok Realist-Geleneksel Konstrüktivist temelde oluşturulduğunu, bu oluşumun ise Türk Dış Politikasında bir dizi sorun yarattığını ifade etmektedir. Mevcut Türk Dış Politikasına alternatif bir bakış açısı için bkz. Faruk Yalvaç, "Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System", *International Relations*, cilt 26, sayı 2, s. 165-180.

85 Güzin Arat, Murat Türkeş (haz.), "Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor", *Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejisi Teknoloji Öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürebilir Kalkınma Paneli*, Ankara, 19.12.2012.

tinde çevresel sorunların ekonomik kalkınmaya indirgendiği konular olarak görüldü.

Benzer şekilde Türkiye'nin (aynı durum diğer katılımclar için de geçerlidir) "normatif" amaçlar yerine ulusal çıkar eksenli Kyoto Protokolü'ne katılması[86] ekolojiksel modernleşmenin ortaya çıkması açısından önemli bir adım iken, bu katılım sivil toplum içinde çevresel savunmanın yükselmesi ve çevresel sorunları gündeme getiren yeni demokratik söylemlerin geliştirilmesine katkıda bulunmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'de politika yapıcılar devlet-merkezli liberal politikalar yerine Yeşil Siyaset güttükleri zaman hem –ulusal ve uluslararası düzeyde demokrasinin yükselmesine katkı sağlayarak– var olan uluslararası düzeni değiştirmeye yönelik bir adım atmış olacaklar hem de çevresel sorunlara çözüm arayışında öncül konuma yükseleceklerdir.

Sonuç

Bu bölümün amacı Uluslararası İlişkiler teorilerinde çevrenin yerini tespit etmek ve özellikle 1990'larda yükselmeye başlayan Yeşil Teori'nin yerleşik Uluslararası İlişkiler çalışmalarına nasıl meydan okuduğunu değerlendirmekti. Bu çalışma göstermektedir ki, çevresel sorunlar çok uzun yıllar ya –güvenlik sorunsalı omadığı sürece– Realizmin ikincil olarak gördüğü güvenlik-dışı politikalar ya da Neoliberal Kurumsalcılar tarafından başarılı işbirliği süreçlerinin araçları olarak görüldü. Bu kapsamda çevresel sorunlarla ilgili yapılan akademik çalışmaların büyük bir çoğunluğu Kurumsalcı bakış açısıyla ele alınmaktaydı. Ancak 1980'li ve özellikle 1990'lı yıllar Yeşil Teori'nin doğuşuna tanıklık eden yıllar olmuştur. Bu yıllardan günümüze kadar gelen süreç içerisinde Yeşil Teori hem ontolojik hem de epistemolojik olarak Postpozitivist teoriler içerisinde yerini alarak uluslararası ilişkilerin sorun-çözücü teorilerine ciddi bir şekilde meydan okumuştur. Dahası, eleştirel teorinin birey odaklı toplumsal niteliğinin bir adım ötesine geçerek, toplumsalın insan dışı bir varlık olarak görülen doğadan ayrı tutulamayacağını varsayarak, eleştirel teorinin gelişim sürecinde önemli bir rol oynamıştır.

86 Türkiye'nin taraf olduğu Uluslararası Çevre Sözleşmelerinden birkaç tanesi şunlardır: Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi, Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme, Karadenizin Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi, Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu ile İlgili Uluslararası Sözleşme, Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Sözleşme, Uzun Menzilli Sınır Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi, daha geniş bilgi için bkz. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı İzin ve Denetim Dairesi Başkanlığı, www.izindenetim.cevreorman.gov.tr. Erişim tarihi: 25.10.2013.

Yeşil Teori, bilgi ve çıkar arasındaki ilişkiyi vurgulaması ve Habermasçı etik anlayışıyla uluslararası ilişkilerin karmaşık ve çok boyutlu sorunlarının devlet-merkezli analizlerinin ötesine geçirerek yeni ve demokratik bir dünya vizyonunun oluşturulmasına rehberlik edecek farklı çözüm yolları önermektedir. Peki neden uluslararası ilişkiler teorisyenleri çok uzun yıllar çevresel sorunlarla ilgilenmediler? Özellikle kapitalist uluslararası sistem içerisinde çevresel sorunların daha çok gelişmiş kuzey tarafından yaratıldığı ve güneyin az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin kuzeyden daha çok mağdur olduğu bilinen bir gerçektir. Buna rağmen özellikle Türkiye gibi ülkelerde Yeşil Teori hak ettiği konuma ulaşamamış; çevre sorunları sadece belirli grupların aktivitize ettikleri konular olarak görülmüştür. Hiç kuşkusuz sorun-çözücü Uluslararası İlişkiler teorilerinin Batı temelli pozitivist epistemolojisi ve kendini bilimsel bir disiplin olarak yaratarak gerçekliğin, ancak sistematik deneysel gözlemlerle ulaşılabileceği düşüncesi, birçok ekolojiksel sorunun yalnızca modern çevresel krizler temelinde ele alınmasına sebep olmuş, dolayısıyla ne sorunların saptanması için ne de sorunların çözümüne yardımcı olacak yeni bir dünya vizyonu sunan teorik söylemler ortaya konulmuştur. Bu çalışma Türk uluslararası ilişkiler çalışmalarına farklı bir perspektif kazandırmayı hedeflemiştir. Türkiye'de yapılan devlet-merkezli pozitivist çalışmaların ötesine geçtiği ve antroposentrik dış politika anlayışı yerine toplumsallığın katmalarını ön plana çıkartan bir vizyon geliştirdiği için değerlidir. Bu bağlamda bu çalışmanın katkısı –özellikle Türkçe literatüre– bu noktadadır.

15

Özgün Teori İnşası ve Batı-Dışı Uluslararası İlişkiler Teorileri

Gonca Biltekin

Giriş

Uluslararası İlişkiler alanında Batı-dışı ülkelerde özgün teori geliştirilmesine dair ilk fikirler, 1990'ların sonunda ortaya atılmış, 2000'lerde ise bu konuya ilişkin diyalog giderek daha hararetli bir hal almıştır. Batı-dışı ülkelerde özgün teorilerin geliştirilmesi, ilkesel olarak hemen hemen her Uluslararası İlişkiler akademisyeni tarafından mümkün ve arzu edilebilir olarak görünse de özellikle yerel deneyimlerden ve düşünce sistemlerinden yola çıkılarak geliştirilen teorilerin evrenselliğinin ölçüsü, diğer bir deyişle genellenebilirlik potansiyeli son derece tartışmalıdır. Tartışmanın bir yanında Batı'da geliştirilen teorilerin Batı dışındaki ülkelere genellenebilirliğini sorgulayan ve özgün/yerel teoriler üretmenin gerekli olduğunu savunan araştırmacılar, diğer yanda ise bu türden bir gayretin bilimsel olmadığını, nesnellikten uzak olduğunu ve sonuç olarak sınırlı kalacağını iddia edenler vardır. Öte yandan, hiçbir teorinin aslında evrensel olmadığını savunan ve dolayısıyla evrensellik iddiası taşıyacak herhangi bir özgün/yerel teorinin de ana-akım teorilerden temelde çok farklı olmayacağını, aynı iktidar düzenine hizmet edeceğini öne sürenler de vardır. Tartışmanın temeline inildiğinde, evrensellik/genellenebilirlik hakkındaki farklı savların aslında en çok oluşturulacak teorinin nesnelliğine ilişkin olduğu görülür. Zira ancak nesnel, yani araştırma konusunun ve araştırmacının içinde bulunduğu değerler evreninden bağımsız olduğu iddia edilen bir teori, evrensel olma iddiasını da taşıyabilir. Peki, çıkış noktası bizzat bu değerler evreninin Batı'da ve Batı-dışında farklı olduğu savına sahip olan bir özgün/yerel teori nasıl genellenebilir olacaktır? Bu

bölümde bu ikileme hem epistemolojik hem de ampirik olarak nasıl yanıtlar verildiğine bakılmış ve dünyadan çeşitli özgün/yerli teori üretme çabalarına örnekler sunulmuştur. Özgün/yerli olup olmama ve gelişme potansiyeline göre değerlendirilen bu örneklerin ardından Türkiye'de özgün/yerli teori inşası potansiyeli değerlendirilmiştir.

Teori inşası ve değerler

Sosyal bilimlerde Pozitivizmin yükselişiyle bir bilgiler bütününün "bilim" olarak tanımlanabilmesi için öne sürülen kriter, yöntemsel titizlik olarak ortaya konmuş; yöntemin hakkıyla uygulanmasıyla araştırmacının kişisel değer ve inançlarının araştırma üzerindeki etkisinin yok edilebileceği, yani araştırmanın "nesnel" kılınabileceği kabul edilmiştir. Yani bilgi kişisel değerler, normlar ve inançlardan ne denli uzak olursa o denli bilimsel/nesnel sayılmış, bunu sağlamanın yolu olarak da ölçülebilir verilerin gözlemlenmesi öne sürülmüştür.

'Sosyal bilimlerde insani değerlerin yeri' sorunsalına bilimsel araştırmanın dört öğesinde değerlerin ne ölçüde rol oynadığına bakılarak bir çözümleme getirilebilir: Bilme amacı, gözlemci, gözlemlenen ve sonuç-üretilen bilgi. Bunlarla ilgili olarak Pozitivizm şunları ileri sürer: a) Bilim, nesnel bir meraktan kaynaklanan bir anlama ve açıklama çabasıdır, b) bilimsel araştırmada gözlemcinin değerlerine ve sağduyusuna yer verilmemelidir, c) toplumu incelemek için de doğayı çözümlerken kullanılan bilimsel yöntem kullanılabilir (doğalcılık), d) bilimsel araştırmanın sonucu 'evrensel ve nesnel gerçektir' Dolayısıyla, pozitivist bakış açısından, bilimsel bilgi üretiminde değerlerin hiçbir yeri yoktur.

Öte yandan, doğa bilimlerinin gelişimi, bilme amacının tarafsızlığının ötesinde olduğu gerçeğine parmak basar; bu amaç, yaşam koşullarını geliştirme ve değiştirme arzusuyla yakından ilişkilidir.[1] Frankfurt Okulu'nun kurucularından Max Horkheimer, geleneksel pozitivist teorinin, bilimsel gerçekler ve insani değerler arasında mutlak bir ayrım yaparak bilgiyi insani kaygı ve çıkarlardan bağımsızmış gibi gösterdiğini ileri sürer. Halbuki ona göre, sosyal teorinin bir hedefi vardır ve bu hedef özgürleştirici bir toplumsal dönüşüm süreci başlatmak ve sürdürmektir. Sosyal teori, yarattığı tartışma ortamıyla ilgili taraflar arasında artan farkındalığın özgürleştirici ve pratik bir güce dönüştüğü bir etkileşim süreci başlatacaktır.[2] Hork-

1 Sandra Harding, *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press, Ithaca ve Londra, 1986, s. 16.

2 Max Horkheimer, "Traditional and Critical Theory", Steven Roach (der.), *Critical Theory and International Relations*, Routledge, New York, 2008, s. 139.

heimer, ampirizmin insanları yalın gerçekler ve nesnelere indirgeyen mekanik bir belirlenimcilik şeması olduğunu öne sürmüştür. Bu çeşit bir muamele, insanı azımsayarak gözlemcinin ve gözlemlediği toplumsal gerçeklerin tarihsel olarak insanlar tarafından inşa edildiği gerçeğini gizler. Benzer şekilde, gözlemci de toplumsal gerçekliğin inşasında rol oynar. Son olarak, Max Horkheimer, toplumsal gerçekliğin pozitivist yorumunun insani değerlerden yoksun olduğunu, statükoyu şeyleştirdiğini ve toplumsal gerçekliği inşa edilmiş değil de verili bir şeymiş gibi sunduğunu ileri sürmüştür. Sonuçta, sosyal bilimlerde bilimsel araştırmanın dört ögesi de değerlere gömülü bulunur. Dolayısıyla, Eleştirel Sosyal Teori'nin toplum bilimlerinde Pozitivizm eleştirisi, bilgi üretiminin en temelde değer-yüklü olduğunu ortaya koymuştur.

Bütün eleştirilere rağmen, toplum bilimlerinde Pozitivizmin cazibesi ortadan kalkmamıştır. Sosyal bilimciler, bu gittikçe büyüyen çelişkinin ortasında araştırmalarını sürdürmeye çalışmıştır. Bir yandan bilim insanının ürettiği bilgi, metodolojik titizliği ile ölçülmeye devam edilmiş ve değerlerden bağımsız, dolayısıyla genellenebilir kabul edilmiş;[3] diğer yandan, araştırmacılar gittikçe şu gerçeğin daha fazla farkına varmaya başlamıştır: "İnsana ilişkin sorunlar, kavramlar, teoriler, nesnel metodolojiler ve aşkın hakikatler olarak gördüğümüz şeyler, aslında bunlardan çok daha azıdır. Bu düşünce ürünleri kolektif ve bireysel yaratıcılarının izlerini taşır, ama yaratıcılar da cinsiyetleri, sınıfları, ırkları ve kültürleri tarafından belirlenmişlerdir."[4] Bir bilim insanın yaşadığı coğrafyaya, dünyaya ve topluma ilişkin normatif ve felsefi kaygıları, teorisini şekillendirip[5] bilimsel "nesnellik" beklentisiyle çatıştıkça, bilimde bir kriz olması kaçınılmazdır.

Uluslararası İlişkiler'in büyük tartışmalarını nesnellik-evrensellik perspektifinden yeniden okumak

Uluslararası ilişkiler disiplininin temel tartışmalarında bilimsel araştırmanın normatifliği önemli bir konu olagelmiştir.[6] Realizm ve İdealizm arasındaki daha ilk tartışmada bile araştırmacının değerlerinin araştırmada nasıl bir yer alması gerektiğine ilişkin eleştirel bir sorgulama gündeme gelmişti. Klasik Realist teorisyenlerin çoğu, uluslararası ilişkiler açıklamaların-

3 Christian Brueger, "From Epistemology to Practice", *Journal of International Reltions and Development*, cilt 15, no. 1, 2012, s. 104.

4 Harding, *The Science Question in Feminism*, s. 15.

5 Petr Drulak, "Introduction to the International Relations (IR) in Central and Eastern Europe Forum", *Journal of International Relations and Development*, cilt 12, no. 2, 2009, s. 168-220.

6 Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, cilt 33, no. 3, 1989, s. 243.

da değerlere yer verilmemesi gerektiğini savunmuştur. E.H. Carr, Ütopyacılık eleştirisinde, tarafsız olmayan bir evrensel iyi anlayışına dayanan her projenin aslında bir yalan olduğunu söylemiştir. Çünkü "entelektüel teoriler ve Ütopyacılığın ahlâki standartları, mutlak ve *a priori* prensipler olmaktan uzaktır, tarihsel olarak koşullandırılmıştır, her ikisi de çıkarların ve koşulların ürünüdür..."[7] Ona göre düşünce sadece göreceli değil, aynı zamanda maksatlıdır. Teoriler ise pratiğin yansımasıdır.[8]

Yine de Morgenthau ve E.H. Carr'ın kendi çalışmalarında normatif bir nitelik görmek mümkündür. Her ikisi de dış politika uygulayıcılarının ve onların davranışlarına ilişkin açıklamaların normatif kaygılar taşımaması gerektiğini iddia etseler de akademisyenler olarak kendi normatif hedefleri vardı: Yeni bir disiplinin temellerini atmak, savaştan kaçınmak, sözde "hayırseverliğin" ardındaki ikiyüzlülüğü ortaya çıkarmak. Morgenthau'ya göre;

> Siyaset bilimcisinin "kişisel denklem"i akademik çabalarını hem sınırlandırır hem de yönlendirir. Zihnin toplumsal olarak algılamaya koşullandırıldığı hakikat da benzer şekilde toplumsal olarak koşullandırılmıştır. Neyin nasıl bilinebileceğini belirleyen, gözlemcinin perspektifidir.[9]

Onlara göre bilimsel-nesnel gerçekliğe varmak, hem mümkündür hem de daha iyidir, çünkü en iyi normatif tavsiye olarak fayda sağlayacaktır.[10] Dolayısıyla, Hoffmann'a göre Uluslararası İlişkiler'in bu ilk tartışması, Realistler için bile bir yandan kendi çalışmalarında ampirik ve normatif olanı ayırt etmedeki imkânsızlığı, diğer yanda ise hem nesnel bir araştırma sahası hem de pratik bir mücadele alanı olan Uluslararası İlişkiler'de değerler ve gerçekler arasında kesin ayrımlar yapmanın zorluklarını ortaya koymuştur.[11]

Daha bilimsel/nesnel bir Uluslararası İlişkiler yönünde yeniden çalışmaya başlandığında, metodoloji, ikinci tartışmanın merkezine yerleşmiştir. Davranışçıların nicel metodoloji atağı, şüphesiz daha nesnel (değer-yargısız) bir araştırma yönünde bir hamleydi. Üçüncü tartışma (paradigma-içi tartışma) daha ziyade Realizm'in dünyaya ilişkin temsili (ontolojisi vb.) ile ilgili görünüyordu. Bölgesel bütünleşme, ulusötesicilik, karşılıklı-bağımlılık, devlet-dışı aktörler gibi konular gündeme geldikçe Realizm'in devlet-taban-

---

7 Edward H. Carr, *Twenty Years Crisis,* Palgrave, New York, 2001, s. 65.

8 *A.g.e.*, s. 68-71.

9 Hans J. Morgenthau, "The Nature and Limits of a Theory of International Relations", William T.R. Fox (der.), *Theoretical Aspects of International Relations,* University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 1959, s. 21.

10 Stanley Hoffmann, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, cilt 106, no. 3, 1977, s. 45.

11 Hoffmann, "An American Social Science", s. 43.

lı uluslararası sisteme dayanan basit ontolojisine çeşitli açılardan karşı çıkılmıştır.[12] Yine de tartışma, yavaş yavaş Realizm'in sınırlı ontolojisinden çıkıp alandaki metodolojik ve epistemolojik sınırlamalara[13] gelmiştir. Bu, Uluslararası İlişkiler'in ilk kez bir "Amerikan sosyal bilimi" olarak tanımlanmasıyla aynı zamanda gerçekleşmiştir.[14]

Uluslararası İlişkiler alanında bilimsel ve normatif arasındaki ikilem Richard Ashley'nin "Poverty of Neorealism"[15] ve Robert Cox'un "Social Forces, States World Orders"[16] makalelerinden beri gittikçe daha fazla dikkat çekmektedir. Bu ilk eleştiriler, düzgün bilgi üretimini tanımlama konusunda "Neorealizm'in deli gömleği"ne işaret etmiştir. Cox, "teorinin her zaman bir kişi ve bir amaç *için*"[17] olduğunu iddia ederek bilgi üretiminin, dolayısıyla da "varlar" ve "yoklar" için kullanılan teorik gözlüğün derinlemesine farklı olacağını kabul etti. Horkheimer'ın geleneksel bilim eleştirisi doğrultusunda, Cox, sorun-çözme teorilerini statüko odaklı normatif temellerinden dolayı eleştirdi ve değişim aktörleri tarafından kullanılan eleştirel teorilerin zıddı olduklarını savundu. Böylece, 1980'lerin ortalarına gelindiğinde disiplin, farklı cephelerde çok sayıda oyuncusu olan bir savaş alanını andırmaktaydı. Bir tarafta Neorealistler ve karşıtları Realizm'in eksikliklerini (ve buna verilen yanıtları) tartışırken diğer tarafta geleneksel, davranışçı ve radikal yaklaşımlar (paradigmalar) arasında daha genel ve "disiplinler-arası bir Uluslararası İlişkiler"in[18] doğuşuna işaret eden bir tartışma vardı. Son olarak bilgi, güç ve değer sorgulamalarıyla bu tartışmalar, "iç içe geçmiş kültürel, iktisadi ve siyasi çıkarlar arasında gerçekleşen yoğun siyasi oluşumlar olarak görülüyordu."[19]

Kendilerini Uluslararası İlişkiler disiplininde mevcut bilgi inşasının ilk muhalifleri olarak ilan etmiş olan Ashley ve Walker, disiplinin bir krizde olduğunu ve bu krizin "insani bilimler kriziyle, ataerkilliğin krize girmesiyle, yönetilebilirlik kriziyle, geç sanayi toplumunun kriziyle ve genel olarak mo-

12 Ole Wæver, "The Rise and Fall of The Inter-paradigm Debate", Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

13 Lapid, "The Third Debate", s. 238.

14 Hoffmann, "An American Social Science"

15 Richard Ashley, "Poverty of Neorealism", *International Organization*, cilt 38, no. 2, 1984, s. 225-286.

16 Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium - Journal of International Studies*, cilt 10, no. 2, 1981, s. 126-155.

17 Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 128.

18 Hayward R. Alker, Jr. ve Thomas J. Biersteker, "The Dialetics of World Order: Notes for a future Archeologist of International Savoir Faire", *International Studies Quarterly* cilt 28, no. 2, 1984, s. 121-142; Kal. J. Holsti, *The Dividing Discipline*, Allen&Unwin, Winchester, 1985.

19 Biersteker, alıntılayan Lapid "The Third Debate", s. 238, dipnot 4.

dernizmin kriziyle"[20] iç içe geçtiğini ileri sürmüşlerdir. Disiplinin başlangıcından bu yana gelen büyük uluslararası ilişkiler tartışmaları, akademisyenleri bu krizden kurtaracak bir yol sunmamıştır. Üçüncü tartışma olarak adlandırılan tartışma ise böyle bir yol olasılığını dahi ortadan kaldırılmıştır.[21] Lapid'e göre bu tartışmanın Uluslararası İlişkiler üzerindeki etkisi, kafa karıştırıcı ve umutsuzluk verici olmuştur.[22] Ortaya atılan teorilerin sayısı ve çeşitliliği az olmamakla beraber, araştırmacılar bu teorilerin ortaya atıldıkları hızla reddedildiğine şahit olmuşlar, sonuçta da bir savaş alanına dönüşen uluslararası ilişkiler teorisindeki "enkaz" şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır.[23] Hangi teorinin daha iyi olduğuna ilişkin üzerinde uzlaşılan bir kriterin bulunmadığı[24] bu büyük entelektüel karmaşa karşısında araştırmacılar hayal kırıklığına uğramış, uluslararası politikanın hem teorisinin hem de pratiğinin insanda yarattığı umutsuzluğu "dermansız bir meslek hastalığı" saymışlardır.[25]

Bu umutsuzluk, aslında "Teori[nin] teorisyenin zaman ve mekândaki konumunun ürünü"[26] olduğunun kabul edilmesiyle, evrensel olarak genellenebilir bir teori ümidinin kaybolmasıyla ilgilidir. Ferguson ve Mansbach bu kayıp hakkında şunu söylerler:

> Geçmişte, buradaki yazarlar gibi birçok uluslararası ilişkiler öğrencisi, zamanla dünya politikasının gizli sırlarını ortaya çıkaracak bir teori arayışının parçası olmaya razı edilmişlerdi. Bilgi ve kavrayış ağır ve kümülatif olacaktı, fakat sonunda savaş gibi asırlık sorunların bile üstesinden gelebileceklerdi... Maalesef, kilit öneme sahip olgular konusundaki kavrayışımız çok çok az gelişti, tabii buna da bir gelişme denebilirse.[27]

Bununla birlikte, üçüncü tartışmanın karamsar bakış açısı, Feminizm, Postmodernizm, Postyapısalcılık ve Tarihsel Sosyoloji gibi yeni teorik çaba-

---

20 Richard K. Ashley ve Robert B. J. Walker "Conclusion: Reading Dissidence/Writing the Discipline: Crisis and the Question of Sovereignty in International Studies", *International Studies Quarterly*, cilt 34, no. 3, 1990, s. 377.

21 Christine Sylvester, *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 140.

22 Lapid, "The Third Debate", s. 238.

23 James Der Derian, *On Diplomacy*, Basil Blackwell, New York, 1987, s. 11.

24 Gene M. Lyons, "The Study of International Relations in Great Britain: Further Connections", *World Politics*, cilt 38, no. 4, s. 643.

25 Lapid, "The Third Debate", s. 238.

26 John M. Hobson, "Is Critical Theory Always for the White West and for Western Imperialism? Beyond Westphalian Towards a Post-racist Critical IR", *Review of International Studies*, cilt 33, no. S1, 2007, s. 91-116.

27 Yale H. Ferguson ve Richard W. Mansbach, *The Elusive Quest: Theory and International Politics*, University of South Carolina Press, Columbia, 1988, s. 3.

ların çoğalmasını tetikledi. Bu durum, şu yeni kavrayıştan kaynaklanmaktaydı: "Zamandan ve uzamdan yalıtılmış, kendi başına teori diye bir şey... yok. Bir teori kendini bu şekilde ortaya koyduğunda, onu bir ideoloji olarak incelemek ve gizlenmiş perspektifini ortaya çıkarmak daha önemlidir."[28] Bu eleştirel yaklaşımlar, çözümlemelerin altında yatan varsayımları kabul edip ortaya koymak anlamına gelen öz-düşünümselliği (*self-reflexivity*) savundu.[29] Öz-düşünümsellik çağrısı çoğunlukla epistemolojik ve ontolojik temellerin açıkça ortaya konması anlamına geldiyse de, bir başka etkisi de ana akım teorilerin coğrafi-kültürel cemaatçiliğinin (Batıcılık) giderek gözler önüne serilmesidir.

Yerli Teori oluşturma fikrinin tarihsel ve epistemolojik kökenleri

Üçüncü tartışmanın muhalifleri, Batı-merkezli yaklaşımların belli gerçekliklerin yeniden üretiminde ve mevcut durumun yani statükonun şeyleştirilmesinde birer suç ortağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmalar "dünyaya ilişkin egemen bilginin uluslararası pratikteki iktidarı güçlendirme yolları"nı[30] ortaya koymuş ve "alternatif kavramsallaştırmalar için temel sağlamak"[31] niyeti doğrultusunda "marjinalleştirilmiş topluluklar ve perspektifler"e disiplin içerisinde bir yer açmıştır. Ayoob'un da işaret ettiği gibi, uluslararası ilişkiler teorisi ve uluslararası pratik birbirini o kadar güçlendirmekteydi ki "teorik bilginin üretimindeki tekel, hem (olgusal) uluslararası ilişkiler hem de (disiplin) Uluslararası İlişkiler'deki eşitsizlik sorununu gözler önüne sermektedir. [Bu tekel], dünyanın birçok yerindeki hem politika yapıcılarının hem de analistlerin düşünme şekillerini biçimlendirmektedir."[32]

Ana akım teorilere Batı-merkezli bakış açılarından dolayı yöneltilen ilk eleştiriler, güvenlik çalışmaları alanından geldi. 1945 sonrasında ABD'nin küresel liderlik konumuna yükselmesi ve Sovyetler Birliği'nin meydan okuması ile Realizm'in Uluslararası İlişkiler'in normal bilimi olarak güçlenmesi ve Amerikalı akademisyenlerin alanda hâkimiyet kurması, aynı zamana denk gelir. Realizm'in ontolojik varsayımları ve kavramlarıyla beslenen Stra-

---

28 Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders", s. 128.

29 Mark Neufeld, *Restructuring of International Relations Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s. 3-6; Lapid, "The Third Debate", s. 241.

30 Arlene Tickner, "Seeing IR Differently: Notes from the Third World", *Millennium - Journal of International Studies*, cilt 32, no. 2, 2003, s. 295.

31 Thomas J. Biersteker, "Critical Reflections on Post-Positivism in International Relations", *International Studies Quarterly*, cilt 33, no. 3, 1989, s. 264.

32 Mohammed Ayoob, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review*, cilt 4, no. 3, 2002, s. 27-48.

tejik Çalışmalar ise, neredeyse sadece ABD'nin ulusal güvenlik ihtiyaçlarıyla ilgilenmiştir.[33]

> Strateji Çalışmaları, daha çok Anglo-Amerikan savunma politikası ihtiyaçlarından doğmuştur ve dolayısıyla kökeninin bariz izlerini taşır. Güvenlikle olan ilişkisi, büyük komşularının baskısından uzaktaki hegemonyacı ülkelerin statükocu yönelimleri tarafından yoğun biçimde şartlandırılmıştır. Stratejik Çalışmalar, politika odaklıdır ve bundan dolayı ampirik olarak ulusal politika düzeyinin gereklilikleri dışına çıkmayacak bir şekilde sınırlandırılmış ve kısıtlanmıştır. Bu açıdan, Stratejik Çalışmalar, Klasik Realist modeldeki güç mücadelesinin sınırları dâhilinde yer alır.[34]

Batı-Doğu çatışması dünyanın birçok bölümünü etkilemişse de ondan çıkmış kavram ve teoriler, bu farklı yerlerde deneyimlendiğine ilişkin sağlam bir temelden yoksundu.[35] "Küçük savaşlar" ya da "dolaylı savaşlar" gibi terim ve kavramlar dünyanın diğer yerlerinde yaşayan insanların deneyimlerini temsil etmek konusunda yetersizdi.[36] Soğuk Savaş sonrası bağlamda da bu bölgelerde gerçekleşen uluslararası olaylar, teorik olarak yeterli ilgi görmemiştir. Örneğin, Afrikalı bir akademisyenin de belirttiği gibi; Büyük Göller Bölgesi'nde 1990'larda gerçekleşen savaş, eğer Avrupa'da gerçekleşmiş olsaydı, pekâlâ Üçüncü Dünya Savaşı olarak kabul edilebilir, neden ve sonuçları açısından kuramsallaştırmaya tabi tutulabilirdi.[37] Sömürgecilik sonrası devletleri temsil etmek için kullanılan "haydut", "zayıf", "sözde", "çökmüş", "başarısız" gibi ifadeler, buralardaki insani koşulların iyileştirilmesine samimi bir ilgi duyanlar için pek bir analitik fayda sağlamadığı gibi, belli ülkelerin iktisadi, politik ve güvenlik çıkarlarına hizmet eden politikalarını güçlendirmekteydi.[38]

---

33 Mohammed Ayoob, "Defining Security: A Subaltern Realist Perspective", Keith Krause ve Michael C. Williams (der.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, s. 137.

34 Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, 1991, s. 8-9.

35 Tarak Barkawi ve Mark Laffey, "The Postcolonial Moment in Security Studies" *Review of International Studies*, cilt 32, 2006, s. 329-352; Robert B. J. Walker, "Realism, change and international political theory", *International Studies Quarterly*, cilt 31, no. 1, 1987, s. 65-86.

36 Barry Buzan ve Richard Little, *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000, s. 21; Tarak Barkawi, "On the Pedagogy of 'Small Wars'", *International Affairs*, cilt 80, no. 1, 2004, s. 19-38.

37 Cirino Hiteng Ofuho, "Africa: Teaching IR Where It's Not Supposed to Be", s. 77, Arlene Tickner ve Ole Wæver (der.), *International Relations Scholarship Around the World*, Routledge, New York, 2009.

38 Pınar Bilgin ve Adam David Morton, "Historicising representations of 'failed states': beyond the cold-war annexation of the social sciences?" *Third World Quarterly*, cilt 23, no. 1, 2002, s. 56; Pınar Bilgin ve Adam David Morton, "From 'Rogue' to 'Failed' States? The Fallacy of Short-termism", *Politics*, cilt 24, no. 3, 2004, s. 169-180; Ayoob, "Defining Security", s. 138.

Batı-dışı çeşitli siyasi yerleşimleri çözümleme konusunda kavramsal araçların yetersizliği, Realizm'e özgü değildi. Çoğu yerleşik teori "evrensel teoriler olarak sunulmuş ve gerçekten de birçok kişi tarafından böyle kabul edilmiştir; üç büyük teorinin de (Liberalizm, Realizm ve İngiliz Okulu çoğulcuları) Batı adına konuştuğu ve Batı'nın gücünü, refahını, nüfuzunu devam ettirme çıkarına hizmet ettiği düşünülebilir."[39] Dolayısıyla çoğu ana akım (Pozitivist) uluslararası teori, sözde dünyanın diğer yerlerine de uygulanabilecek değer-yargısız bir teori vaadini yerine getirmede başarısız olmuştur. Öte yandan Postpozitivist teoriler de insan durumunu iyileştirmek için girişilen pratik mücadelede kullanılabilecek kavramsal araçlar geliştiremedikleri için eleştirilmişlerdir. Örneğin Wilkinson, Postpozitivist teorilerin de "durumu, yerel sosyo-politik bağlamı dikkate almadan, basitleştirilmiş ve Batılı bir perspektiften betimledikleri"ni,[40] dolayısıyla Batı-dışı dünyada kullanılabilirliklerinin az olduğunu öne sürmüştür. Postpozitivist teoriler aynı zamanda "akademik eğitimi olmayanların nüfuz edemedikleri karmaşık ve özelleşmiş dilleri" nedeniyle veya "gerçek dünya'yla başa çıkma konusunda kısıtlı bir kullanım alanları" olmasından[41] dolayı da eleştirilmiştir. Yani "Bağımsızlaşma"[42] (*emancipation*) hedefiyle yola çıkmalarına rağmen, Postpozitivist teorilerin gerçek dünya durumlarıyla ilgisi zayıftır. Örneğin Hoffman, Ashley'nin "Diyalektik Yetkinlik Modeli"nin daha önceki Uluslararası İlişkiler kavramsallaştırmalarını eleştirirken, "kendini gerçekleştirmek ya da insani potansiyelin özgürleşmesi"[43] yönünde ilkeler öne sürmediğini söylemiştir. Daha sonra Postyapısalcılığa dönüşüne bakan biri için Ashley'nin çalışmalarının normatif bir öğeden yoksun olması şaşırtıcı değildir; çünkü Postyapısalcılık, bağımsızlaşma/özgürleşme için herhangi bir evrensel-normatif temel bulma olasılığını reddeder. Sankaran, Batılı-olmayan akademisyenlerin Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorisi ile ilgili tatminsizliğini şöyle dile getirir:

> 1) Birçok postmodern yazı..."Batılı ve Batılı-olmayan ekonomiler, toplumlar, felsefeler arasında modernizmin yarattığı düş kırıklığına ilişkin sürdürülen" samimi diyaloğa karşı kayıtsızdır.

---

39 Amitav Acharya ve Barry Buzan, "Why is there no non-Western international relations theory? An introduction", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 7, no. 3, 2007, s. 287-312.

40 Claire Wilkinson, "The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzystan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe?", *Security Dialogue*, cilt 38, no. 1, 2007, s. 5.

41 Tickner, "Seeing IR Differently", s. 324.

42 Stephen Eric Bronner, *Of Critical Theory and Its Theorists*, Blackwell Publishing, Oxford, Cambridge, 1994, s. 3.

43 Mark Hoffman, "Critical Theory and inter-paradigm Debate", *Millennium - Journal of International Studies*, cilt 16, no. 2, 1987, s. 233.

2) Bazı postmodern yapıtlar gösterim ve imleme pratiklerine o kadar kapılmıştır ki, savaşa eşlik eden yaşamsal ve fiziksel şiddet duygusunu kolaylıkla yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

3) Bazı Postmodern Uluslararası İlişkiler teorilerinin savunduğu epistemolojik pozisyonlar da politik imkânlar sağlamayan ve ikiliklere dayanan (*dichotomous*) iki seçenekli seçimleri yeniden üretmektedir.

4) Politik açıdan, öznellik ve aktörlüğe ilişkin postmodern şüphe, geç kapitalizmin küresel hiyerarşisinde çok da avantajlı bir konuma sahip olmayan insanlar için sorun olabilir.

5) Her ne kadar öznelliğin toplumsal olarak inşa edildiği inandırıcı bir şekilde ortaya konmuş olsa da, yine de Uluslararası İlişkiler disiplininin hem içinde ve hem de dışında politik eyleme olanak sağlayan alanların oluşturulmasına ihtiyaç vardır.[44]

Daha iyi bir "dünya projesi"ni bilinçli bir şekilde ortaya koyan ve dolayısıyla Kantçı/Habermasçı bir ruhla bağımsızlaşma ilkeleri sunan normatif teoriler ise bu dünya projelerinin Batı-esinli doğalarından dolayı sorunludur.[45] Cox'un "teori her zaman biri ve bir amaç içindir" iddiası ciddiye alınacak olursa merkezin ürettiği teorilerin merkez-temelli amaçları olduğu savunulabilir.

> ...teori hiçbir zaman Üçüncü Dünya'daki olaylar için tam manasıyla kanıtlanmış değildir. Bazı paradigmalar bazı örnekleri açıklar gibi görünse de diğerlerini açıklamamaktadır. Merkezi kavramlar bile Üçüncü Dünya'ya uygulandıklarında sorunlu bir hale gelir. Bununla birlikte, en şaşırtıcısı da alanda yazılan çoğu şeyin altında yatan, normatif olarak açıkça belirtilmemiş ve ampirik olarak temelsiz varsayımlardır... Hâkim uluslararası ilişkiler teorisi, Avrupa-merkezlidir, daha ziyade ABD'den çıkmış ve neredeyse münhasıran Batı'da olan ya da olmuş şeyler üzerine kurulmuştur. Eğer yayımlanmış çalışmalar bir ölçüyse, çoğu uluslararası ilişkiler teorisyeni, zamandan ve coğrafi konumdan bağımsız olarak tek başına Batı deneyimini çalışmanın birey, grup ve devlet davranışına ilişkin evrensel kanunları ortaya koymak için ampirik açıdan yeterli olduğuna inanmaktadır.[46]

---

44 Sankaran Krishna, "The Importance of Being Ironic: A Postcolonial View on Critical International Relations Theory", *Alternatives*, cilt 18, no. 3, 1993, s. 388.

45 Acharya ve Buzan, "Why is there no non-Western international relations theory?", s. 289-290; Hobson,"Is critical theory always for the white West"; Chandra T. Mohanty, "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses", *Boundary 2*, cilt 12, no. 3, 1986, s. 333-58.

46 Stephanie G. Neuman, "International Relations Theory and the Third World: An Oxymoron?", Stephanie G. Neuman (der.), *International Relations Theory and the Third World*, St. Martin's Press, New York, 1998, s. 2.

Batılı olmayan bir akademisyen, "modern Batılı kültürün yaratıcıları tarafından sunulan bilme yöntemleri ve dünya görüşleri ile diğerlerine özgü olan yöntem ve görüşler arasındaki farkın açılmasında bu kültürel değişikliklerin etkisini kavramaya" başladığında, Batı teorisi ve pratiğinin, Batılı olmayanlar için ancak çok sınırlı bir fayda sağlayacak kadar iç içe geçtiği açık hale gelir.[47] Merkez ve çevre arasındaki sınırı aşmak için uluslararası ilişkiler bilgisinin üretildiği coğrafi konum açısından bir çoğulculuk ve kozmopolitlik çağrısı yapmak gereklidir.[48]

Öte yandan, çevredeki bilgi üretimi de Batı paradigmalarına boğulmuştur.[49] Batı-dışı dünyada kayda değer ve bazıları ciddi maddi imkânlara sahip uluslararası ilişkiler toplulukları bulunmasına rağmen bu yerlerde bağımsız teori-inşası azdır. Muhtemelen geçerli sayılan yegâne araçlar sayıldığından, merkez tarafından üretilen teorik araçlar, uygun olup olmadığına bakılmaksızın Batılı olmayanlar tarafından çevrenin karşılaştığı sorunları anlamada ve çözümleme çabalarında kullanılmaktadır. Örneğin, Japonya, Çin, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Afrika'nın tamamında, nispeten Realist bir yönelim baskındır.[50]

Kurumsal yapı, eğitim dili ve maddi imkânlar, araştırma yürütme ve yayın yapma konularındaki farklılıklar ve iletişim yetersizlikleri bir yana, Batı-dışı dünyada teori inşasının önüne geçen iki tutum engeli var gibi görünmektedir. Bunlardan ilki, merkezdeki uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin Batı-dışı dünyadan gelen sesleri dinleme konusunda ilgisizlikleridir. Batı-merkezli uluslararası ilişkiler topluluğu, Batılı olmayan akademisyenleri daha çok "yerel muhabirler" ya da "sosyal bilim aşinaları"[51] olarak görmüş, dolayısıyla onlara bilgi üreticisi konumu tanınmamıştır. Bu, uluslararası ilişkileri yürütürken "Batı-dışı" aktör statüsünün tanınmamasına benzer. Merkez-temelli bilginin evrenselliğine ilişkin iddiaya, onların Batı-dışı politik kavram ve düzen-

47 Howard Wiarda, "The Ethnocentrism of the Social Science Implications for Research and Policy", *The Review of Politics*, cilt 43, 1981, s. 163-197; Tony Smith, "Requiem or New Agenda for Third World Studies", *World Politics* cilt 37, no. 4, 1985, s. 532-562.

48 Arlene Tickner ve Ole Wæver, *International Relations Scholarship Around the World*, Routledge, New York, 2009; Alker ve Biersteker, "The Dialectics of World Order"

49 Tickner ve Wæver, *International Relations Scholarship*; Ersel Aydınlı ve Julie-Ann Matthews, "Are the Core and Periphery Irreconcilable? The Curious World of Publishing in Contemporary International Relations", *International Studies Perspectives*, cilt 1, no. 3, 2000, s. 289-303. Drulak, "Introduction to the International Relations"; Josiah A.M. Cobbah, "African Values and the Human Rights Debate: An African Perspective", *Human Rights Quarterly*, cilt 9, no. 3, 1987, s. 309-331.

50 Ole Wæver, "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 696, Holsti, 1985.

51 Anna M. Agathangelou ve L. H. M. Ling, "The House of IR: From Family Power Politics to the Poisies of Worldism", *International Studies Review*, cilt 6, no. 4, 2004, s. 31.

lemelere üstün olduğuna dair normatif duruş eşlik etmektedir. Behera, Hindistan'da özgün teori inşa edilmemesinin nedenlerini şöyle açıklar:

> Hindistan'da geleneksel uluslararası ilişkilerin Batı-dışı bir uluslararası ilişkiler üretmemiş ve aslında üretemeyecek olmasının yapısal nedeni; Batı tarafından seçilmiş bir alanda, Batı'nın sağladığı ve tasarladığı araçlarla, Batı'nın koyduğu ve sadece politik ve askerî kudretiyle değil, daha da önemlisi, her yanı kuşatan söylem gücüyle desteklenmiş oyun-kurallarıyla entelektüel mücadele yürütmüş olmasıdır.[52]

İkinci engel, çevre topluluklarının deneyimleri üzerinde çalışan akademisyenlerin teori konusuna nispeten ilgisiz kalmalarıdır. Batı-dışı dünyaya ilişkin deneyim ve sorunların ele alındığı saha çalışmalarında, veriye teorik olarak yaklaşılması nadirdir.[53]

Teorik ilgisizlik ve merkez-temelli bilgiye aşırı bağımlılık arasında gidip gelen sarkacın çözümü, "Uluslararası ilişkilerde hâkim teorilere kavramsal alternatifler sunmak konusunda ciddi bir çabayı gerektirir."[54] Çevreyle ilgilenen akademisyenler, "Ortodoks yaklaşımların altında yatan ilkeleri" sorgulayıp sadece "mevcut çözümleme çerçevesine"[55] bilgi sağlamaktan kaçınarak yerel deneyimlerinden türetilmiş prensipler, değişkenler ve kavramlara dayanan bir çerçeve geliştirmeli ve dolayısıyla bir ölçüde "teorik özerklik"[56] kazanmalıdır. Uluslararası ilişkiler teorisinde bilgi, "otistik"[57] olduğu kadar gerçeklik kurucu olduğundan dolayı, çevre akademisyenlerinin onlar adına konuşacak bir uluslararası ilişkiler teorisi inşa etme konusu üzerine eğilmeleri gerektiği açıktır.

Dolayısıyla, Batı-dışı dünyanın politikası üzerine çalışan araştırmacılar mahalli deneyimlere, yerel felsefe ve kültürlere dayanan yerli üretim teoriler geliştirme konusu üzerine eğilmelidir. Yerli üretim teori inşa etmek caziptir; çünkü dünyanın çoğu yerinde neler olup bittiğini açıklamak konusunda ye-

52 Navnita Chadha Behera, "Re-Imagining IR in India", *International Relations of the Asia-Pacific,* cilt 7, no. 3, 2007, s. 341-368.

53 Batı-dışı dünyada kuramsala olan ilginin çeşitleri ve derecesine dair örnekler için bkz. Ersel Aydınlı ve Julie-Ann Mathews, "Periphery theorising for a truly internationalised discipline: spinning IR theory out of Anatolia", *Review of International Studies,* cilt 34, no. 4, 2008, s. 693-712; Tickner ve Wæver, *International Relations Scholarship;* Neuman, *International Relations Theory and the Third World.*

54 Mohammed Ayoob, "Inequality and Theorizing in International Relations", s. 27.

55 C. Thomas ve P. Wilkin, "Still Waiting After All These Years: 'The Third World' on the Periphery of International Relations", *British Journal of Politics and International Relations,* cilt 6, no. 2, 2004, s. 249.

56 Karen Smith, "Can it be Home-Grown? Challenges to Developing IR Theory in the Global South", *Paper presented at the International Studies Association's 47th Annual Convention,* San Diego, 22-25 Mart 2006.

57 Tickner, "Seeing IR Differently", s. 300.

tersiz kalan ana akım uluslararası ilişkilerin eksikliğini kapatmanın ötesinde, Batılı olmayan akademisyenlere Batı'nın tahakkümünden bağımsız bir teorik ve pratik özerklik de kazandıracaktır ki bu da küresel bir toplumsal dönüşüm getirebilir.

Bununla birlikte, bu tip bir çaba, epistemolojik ve ontolojik temelin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesini gerektirir. Ana akım uluslararası ilişkilerin evrenselci şemalarına alternatif olarak, yerli teorisyenler durumlu bilgi (*situated knowledge*) ve bakış-açısı epistemolojisi (*standpoint epistemology*) gibi yaklaşımları benimseyebilir. Bakış açısı epistemolojisi *a-priori* varsayımlardan yola çıkıp bu varsayımları durumları açıklamakta kullanmak yerine özgül durumlardan başlayarak karşılaştırmalı genellemelere varmayı gerektirir.[58] Bakış açısı epistemolojisine göre, hâkim toplumsal ve politik grupların "dışında" kalanların yeni perspektifler geliştirmede ayrıcalıklı bir konumları vardır. Bu marjinal gruplar kendi özgül durumlarından kaynaklanan problemlerin yanı sıra hâkim grupların meseleleriyle de mücadele ederler. Dolayısıyla onların "dışarlıklı" konumu, toplumsal yapıları ve bunların işleyişini, hâkim grubun üyelerinin görmediği şekillerde görme olanağı sağlar. Örneğin tek geçim kaynağı ormandan sağladığı ürünler olan bir köylünün ormanların korunmasına ilişkin bakış açısı, şehirde yaşayan ve hizmet sektöründe ücretli çalışan bir kişininkinden farklı olacaktır. Harding, düşünceyi marjinal kişi ve grupların deneyimlerinden başlatmanın yeni araştırma sorularının oluşturulmasına ve önceliklerin yeniden belirlenmesine olanak sağladığını ileri sürer: "Ezilen grubun yanıtlanmasını istediği sorular, nadiren saf hakikat istekleridir. Bunun yerine koşulların nasıl değiştirileceği; dünyanın kendi dışındaki güçler tarafından nasıl şekillendirildiği; bu güçlerin bağımsızlaşma, gelişme ve kalkınma yanlısı güçler tarafından nasıl yenileceği ya da etkisiz hale getirileceği gibi meselelerle ilgili sorgulamalardır."[59] Bununla birlikte Harding'e göre onların bakış açısına başvurmak için marjinal grup üyesi olmak şart değildir. Bu, bir insanın deneyimine ve bu deneyimin toplumsal ve siyasi yapılarla ilişkisine yönelik aktif ve eleştirilebilir katılım sonucu gerçekleşebilir. Uluslararası ilişkilerde bu tür bir epistemoloji, Maduniyet çalışmalarında (*Subaltern Studies*), Postkolonyal bakış açılarında ve bir kısım Feminist teorilerde epistemolojik temel olarak kullanılagelmiştir.[60] Örneğin, Postkolonyalizm ve uluslararası ilişkileri bağdaştırma çabalarından yola çıkan Geeta Chowdhry ve Sheila Nair, özellikle de ırk, cinsiyet ve sınıfın kesişimine odaklanmış ve

58 Susanne Hoeber Rudolph, "Presidential Address: The Imperialism of Categories: Situating Knowledge in a Globalizing World", *Perspectives on Politics*, cilt 3, no. 1, 2005, s. 5-14.

59 Sandra Harding, "Introduction: Is there a feminist method?", s. 8, Sandra G. Harding, (der.), *Feminism and Methodology: Social Science Issues*, Indiana University Press, Indiana, 1987.

60 Roxanne L. Doty, "The Bounds of 'Race' in International Relations", *Millennium - Journal of International Studies* cilt 22, no. 3, 1993, s. 443-461.

uluslararası ilişkilerde gücü bu şekilde yeniden tanımlamıştır.[61] Yazarlar, Postkolonyalizmin uluslararası ilişkilere yeni bir yaklaşım getirebileceği yolları tartışarak, temsil gücü, ırk ve cinsiyetin kesişimleri, küresel kapitalizm, sınıf-Postkolonyalizmin ilişkisi ve son olarak da direniş ve aktörlüğün uluslararası ilişkilerin merkezi temaları olarak kullanılabileceğini ileri sürerler. Örneğin L.H.M. Ling, Batı'nın 1997-1998 Asya Krizine yaklaşımının ardında yatan ırkçı anlayışa işaret eder.[62] Homi Bhaba'nın "taklitçilik" kavramından hareket eden Ling, Asya ekonomilerinin bir süre Batı'yı "biçimsel" anlamda taklit ettiğini ifade eder. Bu aşamada Asya ekonomileri, Batı'ya yönelik bir tehdit oluşturmaz, hatta ona öykünüp, onu idealize eden tutumuyla Batı'yı bir anlamda yüceltir. Bu aşamada, Batılı elit kesim, Asya kapitalizminin taklitçiliğini hoş karşılamıştır. Ne zaman ki Asya ekonomileri, bu "biçimsel taklit"in ötesine geçmiş ve "sömürgeleştirilen sadece taklit etmekle kalmayıp sömürgeleştirene karşı çıkıp onunla rekabet" etmiştir, o zaman Batılı elit, Asya'nın kalkınmasını başlangıçtan beri sorunlu olan bir "eş dost kapitalizmi" olduğu için kınamış ve finansal yollarla cezalandırmıştır. Öte yandan Ling, Batılı elitleri eleştirirken, bakış açısı epistemolojilerinde savunulduğu üzere, Asya ülkelerinin iç dinamiklerini de eleştirir. Örneğin, Asya kapitalizmi ekonomik rekabeti, hiper-erkeksi bir biçime taşımıştır, yani Batı'yı yakalamak bir erkeklik, cesaret, gurur meselesi hale gelmiş ve bu süreçte yerli halkın ataerkil bir tahakküm altında tutulması mübah sayılmıştır.

Görüldüğü üzere, bakış açısı epistemolojileri, bilgiyi hem belirli bir dayanaktan yola çıkarak oluşturmanın hem de bu bilgiyi temel aldığı dayanağın ötesinde de kullanmanın mümkün olduğunu göstermiştir. Önemli olan, Ling'in yaptığına benzer bir şekilde, Batılı olmayanın mücadelesini temel alırken, bu mücadelenin de kendi içinde kimi haksızlıklar ve eşitsizlikler doğurabileceğini gözden kaçırmamak, gerek yurt içi gerek uluslararası ve küresel analiz seviyelerinde bu eşitsizliklere ışık tutmaya çalışmaktır.

Teori inşa etme metodoljisi

Kavram oluşturma

Teorilerin temel öğesi, kavramlardır. Kavramlar, belirli bir niteliğe ilişkin olgu sınıflarıdır: Olguları özelliklerine göre sınıflandırdıklarından dola-

61 Geeta Chowdry ve Sheila Nair (der.), *Power, Postcolonialism and International Relations: Reading Race, Gender and Class*, Routledge, Londra, 2002.

62 L.H.M. Ling, "Cultural Chauvinism and The Liberal International Order: 'West versus Rest' in Asia's Financial Crisis", s. 115, Geeta Chowdhury ve Sheila Nair (der.), *Power, Postcolonialism and International Relations*.

yı, kavramların tanımlama şeklindeki soyutlamalar oldukları da söylenebilir. Betimlemeler; kategorileştirme, sınıflandırma, taksonomi veya tipoloji şeklinde olabilirler. Sadece bu şekilde betimlemeleri olan bir teori, betimleyici teoridir (*descriptive theory*). Betimlemeler, aksiyomatik, yani ön koşullu olduklarından dolayı betimleyici teoriler, teorilerin *felsefi* temelidir. Yurdusev de bu düzeyde bir çözümlemenin felsefi düzeyde yer aldığını belirtir.[63] Öte yandan, kavramlar olmadan teori olmaz ve bütün betimlemeler felsefi soyutlamalar olduğu için, bu felsefi düzey aynı zamanda teoriktir. Dolayısıyla, örneğin gücün tanımına ilişkin bir tartışma "felsefi-teorik bir çaba"dır.

Bununla birlikte, ampirik bilimlerde teoriler, tanımlamanın ötesinde aynı zamanda açıklayıcıdır. Açıklayıcı teorik önermeler, çalışma nesnesinin nitelikleri arasındaki olumsal *ilişkiler*in ifadesidir.

Teorik akıl yürütme

Bilimde her teorinin ampirik olgulardan bilimsel çıkarım yapmasını sağlayan bir mekanizması, bir akıl yürütme biçimi vardır. Bu akıl yürütme, soyutlamalar (kavramlar ve birbirleriyle ilişkileri) ile ampirik gözlem arasındaki ilişkiyi mümkün kılar.

Teoriyi gözleme bağlama süreci, iki türlü yapılabilir. Teorisyen teorisini (en genel aksiyomlar) oluşturur, hipotezlerini (aracı aksiyomları) ise teorisinden çıkartır. Daha sonra hipotezlerini sistematik olarak elde edilmiş verilerle test eder. Buna genelde *tümdengelim* adı verilir. İkinci durumda, teorisyenler tikeli gözlemledikten sonra en az genelden en genele doğru hipotezler oluştururlar. Buna *tümevarım* denir.

Zaman içinde filozoflar bu iki temel akıl yürütme biçimini geliştirmiş ve genişletmişlerdir. Carl Hempel, bir olayın bir kanun altına yerleştirilerek açıklanabileceğini iddia eder. Ona göre bunu yapmanın yollarından biri, gözlemlenen olayın açıklanmasının *a priori* genel bir kanundan çıkartıldığı 'tümdengelimci-nomolojik model'dir.[64] İkinci yol ise olayların gözlemlenmesinden çıkan olasılıklar üzerine kurulmuş istatistik kanunlarına dayanan "tümevarımcı-istatistiksel model"dir.[65]

Tümdengelim ve tümevarım akıl yürütmenin iki temel biçimi olmakla birlikte, bilimsel çıkarım yapmak için uygunlukları herkes tarafından kabul edilmemiştir. Tümdengelimi tercih eden filozoflar, eksiksiz bir tümevarım

63 Nuri Yurdusev, "'Analiz Seviyesi' ve 'Analiz Birimi': Bir Ayrım Argümanı", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 4, no. 16, 2008, s. 3-19.

64 Steve Smith, "Positivism and Beyond" Steve Smith, Ken Booth, Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 15.

65 Smith, "Positivism and Beyond", s. 15.

imkânsız olduğundan dolayı –çalışma nesnesinin her bir örneğini gözlemlemek mümkün değildir– tümevarımla elde edilmiş genellemelerin güvenilmez olacağını iddia ederler.[66] Olasılıkların belirlendiği istatistiksel modellerle bile sonuç, iki kavramın birbiriyle ilişkilendirildiği bir önerme olacaktır. Dolayısıyla, olgular yeterince açıklanmaz. Örneğin, uluslararası ilişkilerde, savaş ve demokrasi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunsa da bu tip bağıntılar nedenlere dair yeterli bir açıklama sunmaz.

Hipotetik-Tümdengelimci Çıkarım Modeli

Diğer taraftan tümdengelim de salt akılcı bakış açısından dolayı eleştirilmiştir. Ampirik verilerle uğraşmak bilimsel çıkarım yapmak için zorunlu olduğundan dolayı, salt mantığa dayanan tümdengelim yetersizdir.[67] Bu sorunun üstesinden gelmek için Karl Popper, hipotetik-tümdengelimci bir bilimsel çıkarım modeli sunmuştur. Tümevarımdan kavramlar inşa etmek güvenilmez bulunduğu için Popper, hipotezlerin "sezgi"yle oluşturulmasını ama daha sonra tümevarımcı bir süreç yoluyla teyit edilmesini ya da yanlışlanmasını önermiştir. Yani bu, tümevarım yoluyla elde edilmiş hipotezlerin tikellere bakarak test edilmesi anlamına gelir.

Öte yandan, hipotetik-tümdengelimci model, kavramlar ya da teoriler inşa etmeye yardımcı olmaz, sadece onların test edilmesini sağlar. Bilimsel teorilerin "genetik olarak çeşitli yollardan" ortaya çıktığını savunan Popper, "belli bir bilim adamının belli bir teoriyi oluşturmak için bu yollardan hangisini tercih ettiği, biyografik açıdan ilginç olsa da bilim felsefesi söz konusu olduğunda önemsizdir" der.[68] Bir teoriyi düzeltmek ya da geliştirmek için faydalı olabilen hipotetik-tümdengelimci yaklaşım, teoriyi meydana getiren kavramları üretmek açısından bir model sunmamaktadır.

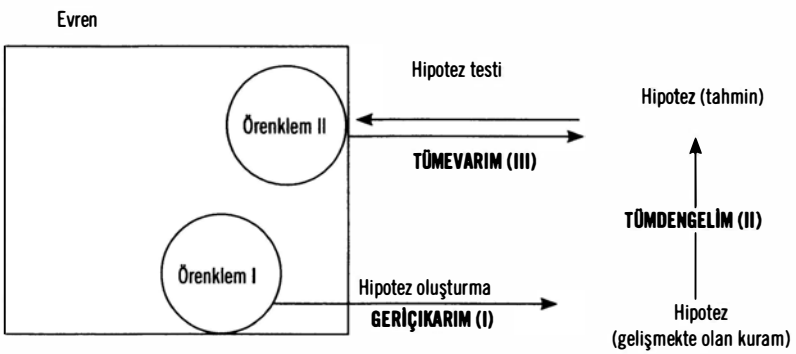
Filozof Charles Sanders Peirce, teori inşa etmeye yarayan akıl yürütme biçimlerine, yani tümdengelim ve tümevarıma ek olarak, geriçıkarım (*abducti-*

66 Stephen Thornton, "Karl Popper", Edward N. Zalta (der.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Bahar 2013, URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/popper/>.

67 Kevin A. Clarke ve David M. Primo, "The Theoretical Implications of the Empirical Implications of Theoretical Models", Paper prepared for presentation at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Chicago IL, Eylül 2004.

68 Stephen Thornton, "Karl Popper"

on) kavramını öne sürer. Tümevarım bir örnekleme bakarak toplam hakkında genellemeler yapmak, tümdengelim ise genelin özelliklerini örnekleme atfetmek demek iken, geriçıkarım "bir veri kümesini inceleyerek bu verilerin bir teori telkin etmesine izin vermekten ibarettir. Bu şekilde yeni fikirler ediniriz, fakat mantık yürütmede bir zorlama yoktur."[69] Peirce'a göre geriçıkarım, açıklayıcı bir hipotez oluşturma sürecidir, yani yeni bir fikir sunan tek yoldur; çünkü tümevarım sadece mevcut bir hipotezi test etmek açısından güvenilirken tümdengelim hâlihazırda oturmuş, kapalı bir mantıksal hesap sistemi dâhilinde olanaklıdır. Bu şekilde "tümdengelim bir şeyin nasıl olması gerektiğini ispatlar, tümevarım bir şeyin fiilen nasıl işlediğini gösterir, geriçıkarım ise sadece bir şeyin nasıl olabileceğine dair fikir sunar."[70] Peirce'e göre geriçıkarımın doğruluğunu ispat etmeye gerek yoktur, çünkü o sadece bir öneridir; tümdengelim ondan bir tahmin çıkarabilir, tümevarım ise bu tahmini test edebilir.

Geriçıkarım tartışmasından şu sonuç çıkar: Yeni bir teori inşa etmenin ilk adımı örnek verilerin gözlemlenmesidir. Gerçekten de mantıksal pozitivistler ve tümdengelimciler, teorinin temelinde yatan "sezgi"nin gözlemden yola çıkan geriçıkarımdan farksız olduğunu ileri sürerler. Tümevarımcılar da bilimsel bilginin tek kaynağı olan gözlemin altını çizerler. Geriçıkarım pratikte her gün uygulanan, gözlem yoluyla genellemeler yapma sürecine de uyar.[71] Verba ve diğerlerinin belirttiği gibi siyaset biliminde "konu hakkın-

69 Charles Sanders Peirce, "A Letter to Calderoni", Arthur W. Burks (der.), *Collected Papers of Charles Sanders Peirce-8*, Harvard University Press, Cambridge, 1931, s. 209.

70 Charles Sanders Peirce, "Harvard Lectures on Pragmatism", Charles Hartshorne ve Paul Weiss (der.), *Collected Papers of Charles Sanders Peirce-5*, Harvard University Press, Cambridge, 1931, s. 171-172.

71 Evan Heit, "Properties of Inductive Reasoning", *Psychonomic Bulletin & Review*, cilt 7, no. 4, 2000, s. 569-592.

da önceki çalışmaları bilmeden ve veri toplamadan" teori inşa etmek imkânsızdır.[72] Dolayısıyla, teori inşa etmenin ilk adımı olan gözlemin yöntemlerine de bakmak gerekir.

Gözlem ve Analiz Yöntemleri

Teori inşa etmenin üçüncü boyutu gözlemdir. Çoğu örnekte gözlem yapmak, teoriyi test etmenin bir aşaması olarak incelenir. Bununla birlikte, önceki bölümde açıklandığı üzere, gözlem geriçıkarımın yapıtaşlarından biridir. Bundan dolayı, gözlem ve gözlem yoluyla üretilmiş veri sadece teorilerin test edilmesi açısından değil, inşa edilmeleri bakımından da önemlidir.

Sosyal bilimlerde veri üretmeye yönelik iki genel yaklaşım, nicel ve nitel yaklaşımlardır. Belirli olgulara dair özelliklerin sayısal ölçümlerine dayanan nicel araştırmacılar, "genel bir açıklamaya ulaşmak ya da bir hipotezi test etmek için tikel örneklerden soyutlama yaparlar." Çoğu nicel araştırma, diğer araştırmacılar tarafından tekrarlanabilir.[73]

Diğer yandan nitel araştırma sayısal ölçümlere dayanmaz, belirli olayların sözel değerlendirmesini sağlar. "Böyle bir çalışma genelde bir ya da birkaç örneğe odaklanır, kapsamlı görüşmelere veya tarihsel malzemenin derinlemesine analizine başvurur, yöntem olarak söylemseldir ve bazı olaylar veya birimlerin ayrıntılı ya da kabataslak bir değerlendirmesini yapmakla ilgilenir."[74]

Bununla birlikte, bu genel ayrımın ötesinde, belli bir yöntemin sadece ölçülmüş ya da ölçülmemiş veri sağladığını söylemek güçtür. Örneğin vaka çalışması genelde "nitel bir yöntem" olarak kabul edilir. Öte yandan, vaka çalışması yoluyla üretilen veri ölçülebilirse "nicel bir yöntem" de olabilir."[75] Mesela ABD-Sovyetler Birliği işbirliğinin çözümlenmesi, bir uluslararası işbirliği vaka çalışmasıdır. Fakat ABD-Sovyetler çiftinin işbirliği davranışları bir skalada ölçüldüğünde bu çalışma, nicel veri sağlamış olur. Başka bir örnek de içerik analizidir. İçerik analizi yoluyla elde edilen veri nitel ya da nicel olabilir. Dolayısıyla, bir yöntem ya da verinin önüne "nitel" ya da "nicel" sıfatlarını koyarken daha dikkatli olmak gerekir.

Bilimsel bir yöntem, çoğunlukla ham veriyi işlenmiş veriye dönüştüren bir

---

72 Gary King, Robert Owen Keohane ve Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research,* Princeton University Press, Princeton, 1994. s. 19.

73 King vd., *Designing Social Inquiry,* s. 3.

74 King vd., *Designing Social Inquiry,* s. 4.

75 Larry M. Dooley, "Case Study Research and Theory Building", *Advances in Developing Human Resources,* cilt 4, no. 3, 2002, s. 335-354.

veri işleme mekanizmasıdır, bu süreç sonucu belli örüntüler ortaya çıkabilir.[76] Ham veri de işlenmiş veri de nicel ya da nitel olabilir.

Uluslararası ilişkilerde, nitel verinin nitel olarak çözümlendiği örnekler şunlardır: "Etnografya, elit röportajları, makro-tarihsel çözümleme, Boolean ve bulanık (*fuzzy*) küme yöntemlerine dayanan niteliksel karşılaştırmalı çözümleme."[77] Bu yöntemlerle, sözlü ifadeler formundaki ham veri, sözel olarak işlenmiş veriye dönüştürülür. Bazı vaka çalışması araştırmaları da bu gruptadır. Nitel verilerin nitel analizi, kavramların ilk nüvelerinin oluşturulması ve halihazırdaki kavramların derinleştirilmesi için değerli analiz yöntemleridir.

Nitel verinin nicel analizi, olayların sözlü kaydının sayısal forma çevrilmesidir. Kapalı uçlu soruları olan anketler, bu türdedir. Özgürlük ve demokrasi endeksleri de benzer şekilde geliştirilmiştir. Bu türden çalışmalarda, aslında özgürlük, demokrasi ya da gelişmişlik gibi ölçülmesi son derece zor, kesin tanımlamalara direnen kavramlar, daha analiz aşamasında belirli metateorik kararlar sonucunda olgulara bağlı olarak tanımlanır. Örneğin gelişmişlik kavramını, gayri-safi milli hasıla, bebek ölüm oranı ya da kişi başına düşen enerji tüketim miktarı gibi ölçülmesi daha kolay olgularla ölçmeye karar vermek aslında teorik bir girişimdir. Bu anlamda, nitel verinin nicel analizleri araştırmacıyı belirli soyutlamalar yapmaya, yani kavramsallaştırmaya yönelten analizlerdir.

Nicel verinin nitel analizi, sayısal verinin, sayısal olmayan bir biçimde işlenmesidir. Sayısal verinin görselleştirildiği grafik, şema ve harita vb. içeren araştırmalar, bu kategoridedir. Dış ticaret ya da dış yardım verilerinin grafik formunda sunulması buna bir örnektir. Bazı durumlarda, bu türden bir çözümleme, nicel verinin nicel analizinden sonra gelebilir. Şema ve haritalar gibi sayısal verilerin sayısal olmayan özetleri, teorinin ve ortaya konulan ilişkiler ağının daha geniş camiaya aktarılmasını kolaylaştırır. Dolayısıyla teorinin başka araştırmacılar tarafından ilgi çekmesi, tartışılması, test edilmesi ve nihayetinde geliştirilmesinde rol oynar. Kimi zaman, direkt olarak çizilmese de okuyanın gözünde bazı imgeler oluşturan benzetmeler de bu işlevi yapabilir. Örneğin, "*billiard ball model of international system*" (uluslararası sistemin bilardo topu modeli) gibi benzetmeler, her devletin tıpkı bir bilardo topu gibi tekil ve birbirinden yapısal olarak bağımsız, devletlerin iç siyasi yapılarının ise uluslararası ilişkiler için ilgisiz olduğu yönünde yapılan varsayımların görselleştirilmesi şeklinde yorumlanabilir.

Nicel verinin nicel analizi ise sayısal veriden örüntüler çıkarmak için çı-

---

76 Harvey Russell Bernard, *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, Sage Publications, Thousand Oaks, 2000, s. 419.

77 Jack S. Levy, "Case Studies: Types, Designs, and Logics of Inference", *Conflict Management and Peace Science*, cilt 25, no. 1, 2008, s. 1-18.

karsamalı-istatistiki yöntemlerin uygulanmasıdır. Bu türden bir analiz, olgular arasındaki ilişkileri sayısal olarak ortaya koyar, belirli bir ilişkinin varlığını ve gücünü öne sürer. Bu anlamda, özellikle kavramlar arası ilişkilerin ortaya atılması aşamasında nicel verinin nicel analizi çok büyük rol oynar. Örneğin, demokrasi ve savaş arasındaki istatistiki bir ilişkinin varlığı ortaya konulduğunda, teorisyenler bu ilişkinin dinamiklerini açıklamak üzere çeşitli teoriler geliştirmeye güdülenmişlerdir.

Bir önceki kısımda açıklandığı üzere, gözlem, bilimsel araştırmaların ilk ve üçüncü aşamasında gereklidir: Bir teori oluşturmaya yönelik ön gözlemler yapılırken (I-Geriçıkarım) ve çıkarılan hipotez test edildiğinde (III-Tümevarım). İlk aşamada, gözlem ham (işlenmemiş) ya da işlenmiş (nitel ya da nicel) veriden oluşabilir. Fakat üçüncü aşamada genellikle işlenmiş veri (nitel ya da nicel) gerekir. Bizi ilgilendiren teori inşası olduğu için sadece bu ilk aşamadaki gözleme odaklanacağız.

Teori inşa etmek açısından nicel ve nitel verinin birbirinden farklı avantajları ve dezavantajları vardır. Çoğu "geriçıkarım sıçraması" genelde ham veri gözlemlendikten sonra gerçekleşir. Bu veriler, doğmakta olan teorinin örnekleri olarak sunulur. Örneğin uluslararası ilişkilerde "akla uygunluk soruşturması vaka çalışmaları"nda (*plausibility probe case studies*) ne bir vaka ayrıntısıyla açıklanır ne de teorik bir önerme test edilir; "en az bir ilgili vaka tespit edilip teorik önermenin ampirik uygunluğu"nu göstermek için kullanılır.[78]

Nicel veri, teorinin daha hızlı formülleştirilmesine yardımcı olur, pilot çalışma olanağı sunar, maliyeti azaltır ve enerji tasarrufu sağlar. Öte yandan, daha titizlikle işlenmiş haliyle bu veri örüntüleri saptamak açısından da faydalı olabilir. Nicel çözümleme daha fazla sayıda gözlem yapılmasına ve olguların özellikleri arasındaki örüntülerin tespit edilmesine olanak sağlar. Örneğin Rosenau, gözlem sayısı yeterliyse tek bir ülke çalışmasından bile örüntü çıkarılabileceğini iddia eder, bu örüntüler zaman içindeki bir dizi veri noktasına gizlenmiş olabilir.[79] Ayrıca, nicel analizi tekrarlamak daha kolaydır, bu da doğmakta olan teorinin diğer araştırmacılar tarafından eleştirilme ve geliştirilme şansını artırır.

Diğer yandan, nitel veri, ayrıntı zenginliği ve daha fazla çeşitlilik sağlar.[80] Böylece kavramların tanımı ve işlevleri hakkında daha dikkatli düşünmemize yardımcı olur. Mevcut teorilerin gözden kaçırmış olabileceği farklı kavramları geliştirmeye de olanak sağlayabilir. Bununla birlikte, bu yaklaşımla örün-

78 Levy, "Case Studies", s. 6-7.

79 James N. Rosenau, 'Toward Single-Country Theories of Foreign Policy: The Case of the USSR'", s. 53-74, Charles F. Hermann, Charles W. Kegley Jr. ve James N. Rosenau, (der.), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, Allen & Unwin, Boston, 1987.

80 Andrew Bennett ve Colin Elman, "Case Study Methods in the International Relations Subfield", *Comparative Political Studies*, cilt 40, no. 2, 2007, s. 178.

tüleri saptamak kolay değildir, çünkü çok fazla çeşitlilik çıkarım yapmak için uygun olmayabilir.[81] Dolayısıyla nitel analiz, teorilerin kavramsal (tanımsal) öğesini geliştirmek açısından daha faydalıyken, nicel analiz açıklayıcı tarafını (kavramlar arası ilişkiler) geliştirmek açısından daha faydalıdır.

Yerli teori çabalarına örnekler

Bakış açısı epistemolojilerinin sağladığı epistemolojik alan, yerel özelliklerden ve bağlamlardan teori inşa etme çabalarını artırdı ve coğrafi olarak genişletti. Uluslararası ilişkiler alanında, daha önce de Batı-dışı'na odaklanan çalışmalar bulunabilmekle birlikte bunlar son on yılda ivme kazandı. Afrika,[82] Çin,[83] Japonya,[84] Hindistan[85] ve Latin Amerika'da[86] belirli bağ-

81 Heit, "Properties of Inductive Reasoning", bkz. s. 570, Tablo 1: "Touchstone Results in Inductive Reasoning"

82 Neuman, *International Relations Theory and the Third World*, Kevin C. Dunn ve Timothy M. Shaw (der.), *Africa's Challenge to International Relations Theory*, Basingstoke, Palgrave, 2001. Tandeka C. Nkiwane, "Africa and International Relations: Regional Lessons for a Global Discourse", *International Political Science Review*, cilt 22, no. 3, 2001, s. 279-290; Kathryn C. Lavelle, "Moving in from the periphery: Africa and the Study of International Political Economy", *Review of International Political Economy*, cilt 2, no. 2, 2005, s. 364-379.

83 David C. Kang, "Getting Asia wrong: the need for new analytical frameworks", *International Security*, cilt 27, no. 4, 2003, s. 57-85. Yaqing Qin, "Theoretical Problematic of International Relationship Theory and Construction of a Chinese School", *Social Sciences in China* (İngilizce Versiyon), 2005, s. 62-72. Weixing Hu, Gerald Chan ve Daojiong Zha, *China's IR in the 21th century*, Oxford University Press of America, Lanham, 2000. Zheng Bijian, *China's Peaceful Rise - Speeches of Zheng Bijian 1997-2005*, Brookings, Washington, 2005. Victoria Tin-bor Hui, "Toward a dynamic theory of international politics: insights from comparing ancient China and early modern Europe", *International Organization*, cilt 58, no. 1, 2004, s. 175-205. Gerald Chan, *Chinese Perspectives on International Relations: A Framework for Analysis*, Palgrave Macmillan, New York, 1999. Xinning Song, "Building International Relations Theory with Chinese Characteristics", *Journal of Contemporary China*, cilt 10, no. 26, 2001, s. 61-74.

84 Takashi Inoguchi, "Are there any theories of international relations in Japan?", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 7, no. 3, 2007, s. 369-390. Graham Gerard Ong, "Building an IR Theory with 'Japanese Characteristics': Nishida Kitaro and 'Emptiness'", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 33, no. 1, 2004, s. 35-58. Susanne Klein, *Rethinking Japan's Identity and International Role: An Intercultural Perspective*, Routledge, Londra, 2002. Takashi Inoguchi ve Paul Bacon, "The study of international relations in Japan: towards a more international discipline", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 1, no. 1, 2001, s. 1-20.

85 Kanti Bajpai, "Indian conceptions of order and justice: Nehruvianism, Gandhianism, Hindutva and Neo-liberal", Mehta, Vrajendra Raj ve Thomas Pantham (der.), *Political ideas in modern India: thematic explorations*, Sage, New York, 2006, s. 367-392. Amitav Acharya, "Why is there no NATO in Asia? The normative origins of Asian multilateralism", Harvard University Weatherhead Center for International Affairs, Working Paper no. 05-05, 2005. Behera, "Re-imagining IR in India" Benoy Kumar Sarkar, "Hindu theory of international relations", *The American Political Science Review*, cilt 13, no. 3, 1919, s. 400-414. Benoy Kumar Sarkar, "The Hindu Theory of the State", *Political Science Quarterly*, cilt 36, no. 1, 1921, s. 79-90.

86 Arlene B. Tickner, "Latin American IR and the Primacy of lo práctico", *International Studies Review*, cilt 10, no. 4, 2008, s. 735-748. David L. Blaney,"Reconceptualizing Autonomy: The Difference Dependency Makes", *Review of International Political Economy*, cilt 3, no. 3, 1996, s.

lamlara yönelik çalışmalar gerçekleştirildi. Yerli akademisyenler, kendileri ve yerel olarak belirlenmiş amaçları için kuramsallaştırma çabasına girdiler.

Bu yerli üretim teoriler, inşaları için kullanılan yöntemler bakımından diğer teorilere benzer. Yerli üretim teorileri ana akım teorilerden ayıran şey, bu yöntemlerden bağımsızdır. Dolayısıyla yerli üretim teoriler de aralarında belli bir ilişki bulunan kavramlara sahiptir ve geriçıkarımsal gözlemler yaparlar. Benzer şekilde, ön gözlem kaynağı olarak nitel ya da nicel veri kullanırlar. Veriyle desteklenmeyen kavramsallaştırmalar, bilimsel teori sayılmaz, felsefi teori olabilir. Maalesef yerli üretim teori inşa etmekle ilgilenen çoğu akademisyen, böyle bir çaba için olası kaynaklar ve başlangıç noktaları önermekle birlikte titiz bir veri toplama işine girişmemiştir.[87] Veriyle yoğun bir şekilde ilgilenmediklerinden dolayı, bu çalışmalar yerli üretim teoriye dönüşmeden, bu türden teori inşa etme 'önerileri' olarak kalır.

Yerli üretim teoriyi tanımlayan şey, kullanılan yöntemler değil, içeriğinin özgünlüğüdür. Bu yeni içerik, belirli bir zaman, mekân ya da kültürdeki otantik bakış açısından kaynaklanmalıdır. Bundan dolayı, teori inşasının ilk aşamasında (I. Geriçıkarım) kullanılan veri, yerel deneyimlere dayanmalıdır. Öte yandan bu, bir teorinin yerli üretim teori sayılması için gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Yerli üretim teorilerin kendine has karakteri, bu ister kavramların yeniden tanımlanması ister yeniden düzenlenmesi şeklinde olsun, veriden çıkarılmış özgünlüğün kavramlara dönüştürülmesinde yatar.

Araştırmacı, veri topladıktan sonra kavramları inşa ederken kendi yerli üretim teorisini oluşturmayı tercih edebilir. Diğer durumlarda, kendi bulguları ışığında mevcut kavramsallaştırmalara yönelebilir ya da başka bir deyişle hâlihazırdaki kavramları ödünç alabilir. Özgünlük bir şekilde sağlandığı sürece başka teorilerden kavram almak, yerli üretim teori inşasını geçersizleştirmez.

Kavram almak üç şekilde gerçekleşebilir. Teorisyenler, ana akım teorilerden ödünç alabilirler. Yaygın kavramları yeniden yapılandırdıkları takdirde, teorileri yerli üretim teori sayılabilir. Bu, ya kavramların yeniden tanımlanması yoluyla ya da onların farklı bir analiz düzeyine uygulanmasıyla yapılabilir. Yeniden yapılandırma yoksa yerli üretim teori sayılmaz, ana akım teoriyi onaylayan veya çürüten bir uygulamadan ibaret kalır. İkinci olarak, yerli teorisyenler, yerli kavramsallaştırmalardan (yerel felsefeler, fikirler, kültür)

459-497 Arlene B. Tickner, "Hearing Latin American Voices in IR", *International Studies Perspectives*, cilt 4, no. 4, 2003, s. 325-350.

87 Amitav Acharya, "Dialogue and Discovery: In Search of International Relations Theories Beyond The West", *Millenium: Journal of International Studies*, cilt 39, no. 3, 2011, s. 633-636. Behera, "Re-Imagining IR in India" Bhupinder S. Chimni, "Alternative Visions of Just World Order: Six Tales from India", *Harvard International Law Journal*, cilt 46, no. 2, 2005, s. 389-402.

ödünç alabilirler. Bu da iki şekilde, yeniden yapılandırarak veya herhangi bir yeniden yapılandırma olmadan yapılabilir. Yeniden yapılandırma gerçekleştirilmeden ortaya çıkan yerli üretim teoriler, çoğunlukla belirsiz olur ve genellenebilirlikleri sınırlı kalır.

Bazı örneklerde ortaya çıkan teoriler, hem ana akım hem de yerli üretim kavramsallaştırmalardan ödünç alınmıştır. Dolayısıyla onları kategorileştirirken sonuçta ortaya çıkan yerli üretim teoriye bakmak ve önceden mevcut olan kavramlara belirgin bir yenilik getirip getirmediğini incelemek gerekir. Teorinin belirgin yeniliği daha yerel kavramsallaştırmalardan kaynaklanıyorsa o teori, yerel kavramların yeniden tanımlanması kategorisine; ana akım teorilerden geliyorsa ana akım kavramların yeniden tanımlanması kategorisine konulmalıdır.

Sonuçta, dünyanın çeşitli yerlerinden örneklerini incelediğimiz yerli/özgün teorilerin tümüne aslında birer girişim olarak bakmak gereklidir. Son derece özgün, yerli deneyimlerden yola çıkan ve başka coğrafyalara uygulandığında da anlam ifade edebilecek bir teori, gerçekten ziyade bir idealdir. Aşağıda, yerellik koşulunu gerçekleştirmiş ve en azından özgün olma girişiminde bulunmuş teorilerden bir grubu incelenmiş, kategorilendirilmiş ve genellenebilirlik açısından potansiyelleri değerlendirilmiştir.

Rusya

Önceden bir yanda Marksist öğretilerin diğer yanda Soğuk Savaş'ın ilk yarısı boyunca Batı-Doğu ikiliğinin şekillendirdiği sosyalist ve sosyalizm-sonrası Rus akademisyenler, "iki kültürel varlığı birbiriyle diyalog içinde kavramsallaştırmışlardır."[88] Batı perspektifine yönelen Rus uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin Batı'da üretilmiş bazı kavramları benimsemesi sonucu, ilgili paradigmaların Rus versiyonları ortaya çıkmıştır.[89]

Tsygankov, makalesinde Rus uluslararası ilişkilerinde hâkim yaklaşımın Realizm olduğunu söyler. Realist kavramların Batı'dan ithal edildiği diğer ülkelerdeki deneyimin aksine, Rus Realist Okulu'nun 19. yüzyılın sonunda bağımsız olarak geliştiğini ileri sürer. Batılı kavramlardan etkilenmelerine rağmen Rus akademisyenlerin daha ziyade bağımsız bir düşünüşü vardır; bu düşünüş şeklî kurallar ve kurumlarla da kaynaşmış haldedir. Lenin'in Alman felsefesini özgün bir biçimde uyarladığı Marksizm için de aynı şey geçerlidir.

Bununla birlikte, liberal kavramların uyarlanması özgünlük açısından kar-

88 Andrei P. Tsygankov, "Self and Other in International Relations Theory: Learning from Russian Civilizational Debates", *International Studies Review*, cilt 10, no. 4, 2008, s. 762-775.

89 Alexander Sergouinin, "Russia: IR at a Crossroads", s. 224, Tickner ve Wæver (der.), *International Relations Scholarship*.

maşıktır. Tsygankov'a göre, Liberal Rus uluslararası ilişkiler teorisyenleri, Batı'ya bağımlı olmanın ötesinde sorgusuz sualsiz Batı taraftarıyken, liberal kavramları Rus deneyimine uyarlayan bazı Rus liberal akademisyenlerin dâhil olduğu ulusalcı bir liberal okul da vardır. Örneğin Batıcı liberaller, ABD-egemen kuruluşları bir istikrar/barış unsuru olarak görürken, ulusalcı liberaller hem uluslararası kuruluşları hem de tek-kutuplu olmayan dünyayı barışa ulaşma yolu olarak kabul ederler.[90] Batıcı liberallerin aksine ulusalcı liberaller sunduğu olanakları inkâr etmemekle birlikte küreselleşmenin risklerini vurgularlar. Batıcı liberaller Batılı bir formda demokratikleşmeyi zorunlu görürken ulusalcı liberaller bu sürecin yerel koşulları yansıtması gerektiğini düşünürler. Politika seçenekleri açısından, Batıcı liberaller Batı'yla tam bütünleşmeyi savunurken, ulusalcı liberaller ne Batı'ya ne de Avrasya'ya yönelen, kültürler-arası ve çoğulcu bir Rusya'yı tercih etmektedirler.[91]

Tsygankov ve Tsygankov, Batıcı liberaller ve Rusya'nın alternatif liberalleri arasındaki bu ayrılığın, Eski ve Yeni Liberaller adıyla bilinen gruplar arasındaki eski ve tarihsel bir tartışmaya dayandığını belirtirler. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, Yeni Liberaller, Rusya'yı sadece dikkat çekecek kadar güçlü değil, sosyal sorumluluk sahibi bir devlet olarak da görüyorlardı. Bundan dolayı, günümüz ulusalcı liberalleri de uzun süren, yerel entelektüel geleneğin ürünüdürler; bu gelenek dâhilinde Batılı içeriğin bağlamsal ve özgül bir anlamlar kazandığı kavramlar doğmaktadır. Günümüz ulusalcı liberalleri gibi Yeni liberaller de ilericidir; çünkü reformcu bir programa bağlı olmakla birlikte, reformlar sürecinde toplumu yerel düzeyde destekleyen ve uluslararası ilişkilerde büyük bir güç olmaya devam eden güçlü bir Rus devleti istiyorlardı. Dolayısıyla Rusya'da "ulusalcılık" da "Liberalizm" de Batılı teorisyenlerin kullandıklarından farklı bir anlam kazanmıştır. Cumhuriyetçiliğin devletler arasında barış ve işbirliğini geliştireceği yönündeki Kantçı Liberal sav, Rus Ulusalcı Liberalizmi için geçerli değildir; çünkü bu Liberalizm, devleti yerel olarak güçlendirmeyi ve büyük demokratik güçlerle mesafeyi ve bağımsızlığı koruyarak uluslararası ilişkilerdeki tek-kutupluluğu dengelemeyi gerektirmektedir.

Rus uluslararası ilişkilerinde diğer bir yerli üretim teori girişimi, Kuznetsov tarafından geliştirilen "gramatolojik jeopolitik"tir.[92] A. Toynbee'nin ve

90 Andrei P. Tsygankov ve Pavel A. Tsygankov, "A Sociology of Dependence in International Relations Theory: A Case of Russian Liberal IR", *International Political Sociology*, cilt 1, no. 4, 2007, s. 318.

91 Tsygankov ve Tsygankov, "A Sociology of Dependence", Andrei P Tsygankov ve Pavel A. Tsygankov, "New Directions in Russian International Studies: Pluralization, Westernization, and Isolationism", *Communist and Post-Communist Studies*, cilt 37, no. 1, 2004, s. 1-17.

92 Arthur Kuznetsov, "A New Model for Traditional Civilisations", *International Affairs* (Moskova), cilt 41, no. 4-5, 1995, s. 95-100.

daha sonra S. Huntington'ın "medeniyetler çatışması" teorisine dayanan Kuznetsov, ülkelerin dinî ve mezhepsel yakınlıklarına göre sekiz ayrı gruba ayrılmasının daha da geliştirilebileceğini savunur. Huntington'ın teorisi bu medeniyetler arasındaki fay hatlarını potansiyel çatışma alanları olarak belirlerken, Kuznetsov'un gramatoloji jeopolitiği, medeniyetleri kullandıkları alfabeye göre tanımlar ve ortaya çıkan fay hatlarından çok daha doğru çatışma tahmini yapılabileceğini ileri sürer.[93] Alfabelerine bakarak Kuznetsov, "daha küçük" yedi alt kültür belirler: Yunan, İbrani, Ermeni, Gürcü, Moğol, Koreli ve Etiyopyalı gibi. Bu alt-kültürlerin hızlı gelişme potansiyellerinden dolayı çatışmaya daha yatkın olduğunu savunur. Kuznetsov, Huntington'ınkilerden farklı olarak, bu yeni medeniyet tanımlarının Sırbistan (Kiril) ile Hırvatistan (Latin) arasındaki savaşa ve yakın zamandaki Gürcistan (Gürcü) ile Rusya (Kiril), Güney Osetya ve Abhazya (Kiril) çatışmalara uyduğunu söyler.

Çin

1990'lardan bu yana Uluslararası İlişkiler teorisi, Çinli akademisyenler arasında hararetli tartışmalara sahne oldu ve Batılı teoriler güçlü bir etki yarattı.[94] Batılı teorilere yönelik bu eleştirel ilgiden şu sonuç çıktı: "Batılı uluslararası ilişkiler teorisi Çin'in bütün sorunlarını ve bilmecelerini çözemez, dünyayı açıklamak ve özellikle de Çin diplomatik pratiğini (ya da dış politikasını) kuramlaştırmak için Çinlilerin kendi teorileri olmalıdır."[95]

Tartışmalarda sıklıkla ifade edildiği gibi "Çinli özelliklere sahip uluslararası ilişkiler teorisi inşa etme"nin yollarından biri, Çinli düşünür Sun Tzu (ya da Xun Zi) ve politik öğretilerini Çin dış politika davranışlarını açıklamak ve anlamak için bir kaynak olarak kabul etmekti.[96] Özellikle de büyük güçlerin türleri ve uluslararası düzen hakkındaki düşünceleri, Çin'in "barışçı yükselişi"ni açıklamak için geliştirilen kavramsal çerçevelere ilham verdi.[97]

Sun Tzu üç tip yönetici bulunduğunu ileri sürmüştü: Askerî gücünden bağımsız olarak iktidarı ahlâka ve etiğe dayanan Gerçek Kral, ahlâken adil ama askerî olarak da güçlü Hükümran (koruyucu-Lord), iktidarı sadece as-

93 Artur Kusnezov, "Die geopolitische Bedeutung von Kultur und Schrift", Lecture at the Institute for European Constitutional Studies, IEV-Online, no. 2, 17 Mart 2009, URL = http://www.fernuni-hagen.de/imperia/md/content/rewi/iev/kusnezowievonline2009nr2.pdf

94 Yiwei Wang, "China: Between Copying and Constructing", Tickner ve Wæver, *International Relations Scholarship*, s. 103-119.

95 *A.g.e.*, s. 107

96 Dawa Norbu, "Tibet in Sino-Indian Relations: The Centrality of Marginality" *Asian Survey*, cilt 37, no. 11, 1997, s. 1084; Yan Xuetong, *Ancient Chinese Thought and Modern Chinese Power*, Princeton University Press, New Jersey, 2011.

97 Yan Xuetong, "Xun Zi's Thoughts on International Politics and Their Implications", *Chinese Journal of International Politics*, cilt 2, no. 1, 2008, s. 135-165.

kerî güce dayanan Kudretli (Güçlü).[98] Uluslararası düzenin de bu üç tip yöneticiye dayandığını belirtmiştir. Gerçek Kral, ahlâkı ve adabı ile "insanları kazanmaya çalışır" ve diğer devletlerin rızasına dayanan barışçıl-istikrarlı bir uluslararası düzen kurar; diğer taraftan Hükümran ise güven ve dürüstlük yoluyla müttefikler edinmeye çalışır, fakat böyle bir uluslararası düzen iki bölgeye ayrılmıştır: İstikrar ve barıştan faydalanan müttefikler bölgesi ile karmaşa ve kaostan mustarip düşman bölgesi. Kudretli ise askerî güçle toprak fethetmeye çalışır, bu da sadece düzensizlik ve kaosa yol açar.[99]

Sun Tzu'nun bu tipolojisinden hareketle Yan Xuetong, uluslararası normlara ilişkin bir farklılaştırmaya gidilmesi gerektiğini savunur: Eğer bir devletin güç statüsü dünyanın merkezine daha yakınsa ona fazladan sorumluluklar verilmelidir ve bu devlet uluslararası normlara daha sıkı bir şekilde uymalıdır. Bununla birlikte çevrede kalan devletlere uluslararası normlar daha esnek biçimde uygulanmalıdır.[100]

Sun Tzu, uluslararası politikada değişimi, liderlerin yetenekleri seçmekte gösterdiği becerinin doğrudan sonucu olarak görür.[101] Xuetong'a göre de uygun insan kaynakları stratejisi, başarılı bir çıkışın temel ögesidir. İlk olarak "üst düzey yetkinlik ve ahlâki standartlara dayanarak dünyanın her yerinden insanların seçilmesinde gösterilen yüksek düzey açıklık [işe alma sürecinde] bir hükümetin doğru kararlar alma becerisini geliştirir"[102] ve siyasi gücünü artırır. Benzer şekilde, vasıfsız memurların işten alınmasına yönelik hızlı düzenlemeler, karar alma sürecindeki hata olasılıklarını azaltacaktır. Sun Tzu'nun güç kavramına dayanan Xuetong, gücün farklı biçimlerini birbirinden ayırt etmek ve ülkenin topyekûn gücüne katkısını belirlemek için şöyle bir formül geliştirir:[103]

Topyekûn ulusal güç = (Askerî güç + Ekonomik güç + Kültürel güç) x Politik güç

Xuetong, kendi politik ve kültürel güç kavramlarını, Batı'nın yumuşak güç kavramsallaştırmasından ayırmak için şunu öne sürer: Yumuşak güç kavramı her ikisini birlikte içerir; fakat karar-alıcıların becerisine dayanan siyasi güç, Sun Tzu'nun düşüncelerinde de ifade edildiği gibi toplam ulusal gücün hesaplanmasında belirleyici unsurdur.

98 Xuetong, "Xun Zi's Thoughts", s. 149.
99 Xuetong, "Xun Zi's Thoughts", s. 138.
100 Xuetong, "Xun Zi's Thoughts", s. 164.
101 Xuetong, "Xun Zi's Thoughts", s. 162.
102 Xuetong, "Xun Zi's Thoughts", s. 162.
103 Xuetong, "Xun Zi's Thoughts", s. 161.

Çin'de diğer bir yerli üretim teori oluşturma girişimi ise İngiliz Okulu kavramlarını Çin tarihsel bağlamına uyarlamaya çalışan Suzuki'den gelmiştir.[104] 19. yüzyılda Çin'in Avrupalı güçlerle deneyiminden yola çıkan Suzuki, Çin'in Avrupa uluslararası toplumuna katılımının a)birçoklarınca iddia edildiği gibi 1980 sonrasında gerçekleşen bir olgu olmadığını ve b) daha iyi bir ilişki kurma amacına ters etki yaptığını söyler. Suzuki'ye göre İngiliz Okulu, emperyalizmin oynadığı rolü anlama konusunda başarısız olmuştur. Çin, uluslararası hukukun ve Avrupa diplomatik sisteminin kabulü ve konferanslara katılım meseleleriyle yüz yüze geldiğinde sonuç, İngiliz Okulu'nun tahmin edeceği gibi bir işbirliği ve sosyalleşme değil; artan şüphe ve güvensizlik olmuştur. Böylece, Suzuki, Avrupalı olmayanların Avrupa'nın "medeni âdetleri" ile karşılaşmasının düzene ilişkin ahlâki bir anlayışa dayanan bir işbirliğine yol açmayacağını hatta bu karşılaşmanın emperyalist doğasından dolayı Avrupalı olmayan gücün *realpolitik* ve savunmacı yaklaşımını pekiştireceğini göstererek İngiliz Okulu'nun Avrupa-merkezci önyargısına dikkat çeker. Benzer şekilde, Suzuki uluslararası toplumun kurulmasında kullanılmış bir aracı olan "Batı diplomasisi"nin iyi niyetli algılanmayabileceğini ve farklı bağlamlarda tam ters etki yapabileceğini gösterir. Uluslararası toplumla bütünleşme bir egemenlik kurma girişimi olarak değerlendirildiğinde ne "uluslararası toplum" ne de "diplomasi" sözcükleri İngiliz Okulu teorisyenlerinin onlara atfettikleri orijinal anlamları korur. Çin bağlamında, "uluslararası toplum", uluslararası sistemden pek de farklı değildir; zira devletler-arası toplumsal ilişkiler, devletler arası farklılıkları büyüterek düşmanlığı bırakın yok etmeyi daha da azdıracaktır.

Çin bağlamında, Batılı kavramların anlamlarının değişebildiğini vurgulamak için yapılan diğer bir girişim de Cai Tuo'nun küresel yönetişime (*global governance*) ilişkin çalışmasıdır.[105] Cai, küresel yönetişimi, bir ülke sınırları içinde çalışan resmi ve gayri resmi aktörlerin (yerel, uluslararası ve uluslarötesi) küresel bir sorunun çözümü için işbirliği yapması olarak tanımlar. Dolayısıyla, küresel yönetişimin ulusal topraklarda ulus-ötesi işbirliği olarak içselleştirildiğini ileri sürer. Çin deneyiminden yola çıkarak gelişmekte olan ülkelerde sivil toplumun zayıf olduğunu ve bundan dolayı etkisini uluslarötesine yayamadığını iddia eder. Bunun yanı sıra, bu ülkelerde sivil toplum için egemenlik hâlâ bir meseledir ve küreselleşmecilik ile sınır tanımayan siyasete şüpheyle yaklaşır.[106] Üçüncü olarak, bu ülkelerde sivil toplumlar, kü-

104 Shogo Suzuki, "China's perception of International Society in the Nineteenth Century: Learning More About Power Politics?", *Asian Perspective*, cilt 28, no. 3, 2004, s. 115-144.

105 Tuo, Cai, "Global Governance: Chinese Angle of View and Practice", *Social Sciences in China*, cilt 25, no. 2, 2004, s. 57-68.

106 Cai, "Global Governance: Chinese Angle", s. 58.

resel sorunlarla hükümetler-arası kurumlar ve mekanizmalar aracılığıyla uğraşmaya alışkındırlar. Dolayısıyla, Çin sivil toplumu, ancak küresel sorun yerel olarak çözülemediğinde uluslar-ötesi ağlarda yer alır. Çoğu örnekte, Çin hükümeti de bu ağlara katılır, çünkü devlet desteği ve tanıması olmadan küresel yönetişimin etkili olması zordur.[107]

Cai'ye göre yerel sivil toplumun küresel sorunlar üzerindeki etkisini artırmayı öğrenmesinin tek yolu, ulusal düzeydeki uluslar-ötesi işbirliğidir. Bu aynı zamanda yerel hükümet için de bir öğrenme mekanizmasıdır; bu mekanizmada yukarıdan aşağı yönetim (*government*), yavaş yavaş daha açık bir yönetişime (*governance*) dönüşür.

Cai, çözümlemesiyle Çinlilerin bakış açısından küresel yönetişimin ne anlama geldiğini gösterir. Böylece, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki hem tutum hem de yetenek farklılıklarını ortaya koyar. Çözümlemesi, sivil toplumun nasıl geliştirilebileceğine dair pratik bir rehberlik de sunar. Ona göre Batı toplumlarında devletin küresel yönetişime katılması, kimi zaman sivil toplumun bağımsızlığını ve dolayısıyla demokrasiyi zedeleyici olarak görülebilirken, Çin örneğinde devlet kurumlarının katılımı, küresel değerler ve bilincin geliştirilmesine hizmet edebilir.

Yönetişime ilişkin yerli üretim teori inşa etme girişimleri, Konfüçyüs, Mencius ve diğer filozoflardan ilham alan eski Çin felsefesinin dünya düzenine ilişkin kavramlarından da etkilenmiştir. Konfüçyüsçülük, hem düşünce hem de inanç sistemi olarak Çinlilerin düşünce kalıplarını ve pratiklerini biçimlendirmiştir.

Konfüçyüs'ün "uluslararası düzen" kavramı, "gökyüzünün altındaki yer" anlamına gelen *Tianxia*'dır ve doğa, doğa-üstü ve ahlâk kavramlarının bileşimidir. En temelde kültürel bir kavramdır ve belli bir ahlâk sistemini ya da "cennetin yolu"nu içerir.[108] Kaos ve anarşiden ziyade ahenge dayanan bir dünya görüşünü temsil eder. Bundan dolayı "Konfüçyüsçülüğün metafizik temeli, evrenin doğasının uyum ya da uyum süreci olmasıdır. Çatışma, ontolojik açıdan doğru değildir."[109] Bu bütüncül (holistik) dünya görüşü, bir "ben" ve "öteki" varsaymaz, her şeyi egonun devamı olarak düşünür. Dolayısıyla çatışma ne kaçınılmaz ne de doğaldır.[110]

Qin Yaqing, Doğu Asya yönetişim pratiğini açıklamak için Konfüçyüs felsefesine, sosyoloji teorilerine ve işletme alanındaki ilişkisel yönetişim teori-

107 Cai, "Global Governance: Chinese Angle", s. 63.

108 Qin Yaqing, "Why is there no Chinese international relations theory?", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 7, no. 3, 2007, s. 313-340.

109 Qin Yaqing, "Development of International Relations theory in China: progress through debates", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 11, no. 2, 2011, s. 231-257.

110 Yaqing, "Why is there no Chinese international relations theory?", s. 330.

lerine başvurur. Yaqing, "dünya politikasının uluslararasılığına" odaklanan Batılı uluslararası ilişkiler teorisinin aksine, ilişkilere bütüncül bakmanın küresel dünyayı anlamak açısından faydalı olabileceğini ileri sürer ve uluslararası ilişkiler teorisinin kural-temelli yönetime odaklanırken ilişkisel yönetişimi ihmal ettiğini öne sürer. İlişkisel yönetişim "toplumsal kurallar ve insan ahlâkına ilişkin ortak anlayışla birlikte gelişen karşılıklı güven ortamında üyelerin karşılıklı ve işbirlikçi bir şekilde davrandığı ve bir topluluk yaratmak için karmaşık ilişkileri yönetmek üzere sosyo-politik düzenlemelerin müzakere edildiği bir süreçtir."[111]

Uluslararası ilişkilerdeki yönetişim literatürünü inceleyen Yaqing, çoğu yönetim teorisinin kural-tabanlı bir sisteme dayandığını belirtir. Bu yönetim anlayışının temel varsayımı, bireylerin kişisel çıkarları olan, akılcı ve hesapçı aktörler olduğudur. Kurallar bu bireyleri yönetir, fırsatlar ve sınırlandırmalar getirerek önceliklerini belirler. Yaqing daha bireyci toplumlarda kural-tabanlı yönetimin hâkim olduğunu, cemaatçi toplumlarda ise ilişkisel yönetişimin temel pratik olduğunu söyler. Kural-tabanlı yönetimin unsurları akılcılık, egoizm ve anlaşma kurallarıyken ilişkisel yönetişim ilişkisellik, ahlâk ve güvene dayanır; bunların hepsi de Konfüçyüs felsefesinden gelmektedir. Yaqing'e göre kural-tabanlı yönetim, somut sonuçları hedef alırken ilişkisel yönetişim süreci önemser; katılım sağlayan ilişkiyi korumak, bağları güçlendirmek ve ortak bir anlayış geliştirmek gibi. Her toplumda iki tür de görülebilmekle birlikte, bireyci Batı toplumlarında kural-tabanlı yönetim hâkimken cemaatçi Doğu Asya toplumlarında ilişkisel yönetişim baskındır. ASEAN ve APEC, AB ve NATO ile aynı yönetim modeline sahip değildir, fakat kural-tabanlı yönetim modellerinin bakış açısından bakıldığında başarısız sayılırlar. ASEAN ve APEC'in erdemi, somut sonuçlar almakta değil, sürekli diyaloğu ve müzakereyi sürdürmesinde yatar.

Yaqing'in ilişkisel yönetişim teorisinin belirli tarafları özgün değildir. Asya'daki firmaların yönetim biçimlerini açıklamaya çalışan işletme çalışmalarından esinlenmiştir, fakat kavramsallaştırması onlarınkinden farklıdır; özellikle de güven anlayışı bakımından. O, güveni maliyet azaltıcı bir mekanizma olarak değil de gerçek bir toplumsal norm olarak görür. Uluslararası ilişkiler çalışmalarına "ilişkisel" ve "süreçsel" ontolojiyi tanıtan ilk kişi Yaqing değildir,[112] fakat "ilişkisel"i yönetim bazında yeniden kavramsallaştırması ile bireysel çıkarlar ve akılcılığa dayanan kural-tabanlı (norm-tabanlı) yönetime getirdiği eleşti-

111 Qin Yaqing, "Rule, Rules, and Relations: Towards a Synthetic Approach to Governance", *The Chinese Journal of International Politics*, cilt 4, no. 2, 2011, s. 133.

112 Patrick Thaddeus Jackson ve Daniel H. Nexon birçok konstrüktivistin aslında ilişkiselci olduğunu ileri sürer. "Relations before States: Substance, Process and the Study of World Politics", *European Journal of International Relations*, cilt 5, no. 3, 1999, s. 291-332.

ri yenidir. Böylece Konfüçyüs felsefesinin öğeleri olan güven ve ahlâk, farklı disiplinlerden iki teoriyi birleştiren yapıştırıcı görevini görmüştür.

Çinlilerin yerli üretim teori geliştirme çabalarının sonuncusu ve muhtemelen en gelişmişi, Yan Xuetong'un "yüzeysel arkadaşlık teorisi"dır. Xuetong, 1950'den itibaren Çin-ABD ilişkilerini çözümlemiş ve 1990'lardan beri Çin-ABD ilişkilerinin normu hâline gelen "ani bozulmaları takip eden hızlı iyileşmeleri" açıklamaya çalışmıştır.[113]

"Çin-ABD arasında kısa-vadeli inişlerin ardından gelen kısa-vadeli iyileşmeler" şeklinde karakterize edilen dalgalı ilişkilerin nedeni, ne Çin'de yükselen ulusalcılık ne de Çin'in hızlı ekonomik kalkınmasından dolayı Çinlilerin duyduğu aşırı-güvendir.[114] Xuetong, Çin-ABD arasındaki dalgalı ilişki örüntüsünün Soğuk Savaş sonrasında başladığını göstermiş, bunun asıl nedeninin iki tarafın artmış beklentileri ile çıkar-temelli fiili politika eğilimleri arasındaki uyumsuzluk olduğunu ileri sürmüştür. İki tarafın da iyi niyeti aslında ikili ilişkilerdeki dengeyi bozmuştur, çünkü çıkarlarına dayanan gerçekçi politikalar belirleme yeteneklerinin önüne geçmiştir.[115] Bu, yüzeysel bir arkadaşlık kurulmasına yol açmıştır; bu arkadaşlıkta "gerçek bunun tam zıddıyken iki ülkede karşılıklı olumlu çıkarlarının olumsuzlardan daha fazla olduğunu hayal etmiştir. Bilgi ve gerçeklik arasındaki tutarsızlık, ikili ilişkilerde istikrarsızlığın ana sebebidir."[116]

Xuetong ikili çıkarlar tipolojisi yaratır ve Çin-ABD ikili çıkarını bu tipolojiye dayanarak çözümler: Çin-ABD ilişkilerindeki farklı alanlarla ilgili olarak karşılıklı olumsuz çıkarların karşılıklı olumlu çıkarlara oranının farklılaştığını, bunun da istikrarsızlığı artırdığını söyler. Güvenlik alanında karşılıklı olumsuz çıkarlar, karşılıklı olumlu çıkarlardan fazladır. Bununla birlikte, ekonomi ve kültür bakımından Çin ve ABD'nin karşılıklı olumlu çıkarları karşılıklı olumsuz çıkarlarından o kadar fazladır ki Xuetong onları "kültür arkadaşları" olarak tanımlar.[117]

İnsanların ekonomik ve kültürel çıkarlarla daha çok ilgilendiği bireysel düzeyde Çinliler ve Amerikalılar arkadaştır, bu nedenle iki devlet arasındaki ilişkilerin geleceği hakkında bir iyimserlik söz konusudur. Öte yandan devlet düzeyinde odak, genelde politika ve güvenliğe kayar, bu alanlarda ise karşılıklı olumsuz çıkarlar hâkimdir.[118]

---

113 Yan Xuetong, "The Instability of China-US Relations", *The Chinese Journal of International Politics*, cilt 3, no. 3, 2010, s. 263.

114 Xuetong, "The Instability of China-US Relations", s. 264-266.

115 Xuetong, "The Instability of China-US Relations", s. 267-269.

116 Xuetong, "The Instability of China-US Relations", s. 280.

117 Xuetong, "The Instability of China-US Relations", s. 274-275.

118 Xuetong, "The Instability of China-US Relations", s. 275.

Xuetong, işbirliği türlerini de farklılaştırır. Ona göre karşılıklı olumlu çıkarlar da karşılıklı olumsuz çıkarlar da işbirliğinin üzerinde kurulduğu temeller olabilir. Xuetong, ortak çıkarların olumlu bir işbirliğine karşılıklı olumsuz çıkarların ise önleyici işbirliğine yol açtığını belirtir. Önleyici işbirliğinde iki taraf da ayrışan çıkarlarının ilişkiye tehdidini minimumda tutmaya çalışır.

Hindistan

Çin'e benzer şekilde Hindistan da yerli gelenekler ve uluslararası ilişkilere yaklaşımlar bakımından zengindir. Hindistan'ın Makyavelli'si sayılan Kautilya (diğer adıyla Çanakya),[119] özgün kavramsallaştırmalara varma girişimlerinin kaynağı olmuştur. Tek tek bunlara değinmeden önce Kautilya'nın fikirlerini özetlemek, bir arka plan sağlayabilir.

Kautilya, ünlü *Arthashastra*'sını (*Hükümet Bilimi*) Büyük İskender'in Hindistan fetihleri sonrasında yazmış ve Hindistan alt kıtasındaki ilk imparatorluğu kurmasının altında yatan mantığı açıklamıştır.[120] Çalışması 1915'te keşfedilmiş ve uluslararası akademik topluluğa sunulmuştur.[121] Bununla birlikte bu sunum, Kautilya'nın devlet, savaş ve dış politika hakkındaki fikirlerinin açıklanmasından ibaret kalmıştır.

Kautilya'nın devlet anlayışı, altı ögeden oluşur –Bakanlar, İnsanlar, İstihkâmlar, Ordular, Hazine ve Müttefikler– bunların ortasında da kral, *vijigishu* yer alır. Vijigishu sıradan bir kral değil, "yeni fetihler arzu eden bir kral"dır. Kautilya'nın amacı *vijigishu*'yu *chakravartin* yapacak stratejileri ortaya koymaktır. *Chakravartin* "ordusunu en uzak ufuklara meydan okunmadan götürecek ve çekişen devletler arasındaki ebedi mücadeleye son verebilecek evrensel hükümdar" anlamına gelir.

Vijigishu, *mandala*nın, yani devletler halkasının merkezinde yer alır. *Mandala*, *matsya-nyaya* kanunuyla, yani büyük balığın küçük balıkları yediği "balık kanunuyla" işler. Hobbes'un düşünce yapısını andıran *matsya-nyaya*, tehditlere karşı tek çarenin bölgesel genişleme ve gücü perçinleme olduğu bir sistemdir.

Mandala, düşmanlar ve müttefiklerden oluşan dairesel ve coğrafi bir kurgusal yapıdır. Devletin en yakınındaki komşular, ilk çemberdir ve bütünüy-

---

119 Herbert H. Gowen, ""The Indian Machiavelli" or Political Theory in India Two Thousand Years Ago", *Political Science Quarterly*, cilt 44, no. 2, 1929, s. 173-192.

120 Rashed uz-Zaman, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker and Indian Strategic Culture", *Comparative Strategy*, cilt 25, no. 3, 2006, s. 236.

121 Benoy Kumar Sarkar Arthastra'nın keşfinin hemen ardından üç farklı makale ile Kautilya'nın fikirlerini Batı siyaset bilimi camiasına tanıtmaya çalışmıştır. Sarkar, "Hindu Theory of International Relations", Sarkar, "The "Hindu Theory of the State" ve Benoy Kumar Sarkar, "Hindu Political Philosophy", *Political Science Quarterly*, cilt 33, no. 4, 1918, s. 482-500.

le düşmanlardan ya da *ari*'den oluşur. *Ari*'nin kapı komşusu da aynı mantıkla *ari*'nin düşmanıdır ve dolayısıyla *vijigishu*'nun *mitra*'sı veya arkadaşı olması muhtemeldir. Mitra, ari-mitrayla (düşmanın dostu) çevrilidir, onun etrafında da mitra-mitra vardır. Bundan dolayı, mandala, kralın ari ve mitralarını hatırlatan siyahları ve beyazlarıyla bir satranç tahtasını andırır. Kautilya sıradan *ari*'yi ve *parshnigrah*'ı (arka düşman) ayırır, arka düşman sadece merkezi kral başka bir *ari*'nin saldırısına uğradığında saldıracaktır.[122] Ayrıca *madhyam* (nötr komşu) ve *udasina* (nötr fakat çok güçlü komşu) da vardır.

Kautilya, bu Mandala'ya dayanarak *vijigishu*'ya altı dış politika prensibi belirler:

> (i) *Sandhi* (barış): "Kim senden üstünse (onunla) barış yap."
>
> (ii) *Vigraha* (savaş): "Kim güç konusunda üstünse savaş açacaktır."
>
> (iii) *Asana* (nötr): "Bana hiçbir düşman zarar veremez" ya da "Düşmanımı yenecek kadar güçlüyüm" diye düşünen her kimse nötr kalacaktır."
>
> (iv) *Yana* (seferberlik-hücum): "Kim gerekli imkânlara sahipse düşmanın üzerine yürüyecektir."
>
> (v) *Samshraya* (müttefik ya da sığınak aramak): "Kim kendini savunmak için yeterli güçten mahrumsa bir diğerinin korumasını isteyecektir."
>
> (vi) *Dvaidhibhava* (çifte politika): "Her kim sonuca varmak için yardımın gerekli olduğunu düşünüyorsa biriyle barış yapacak diğerine savaş açacaktır."[123]

Bu ilkelerdeki güç ve saldırı vurguları, uluslararası ilişkiler öğrencilerine tanıdık gelir. Kautilya'nın prensipleri, üstünlük kazanma reçeteleri olmalarına rağmen modern Realist teorileri andırır ve devletlerin davranışlarına ilişkin açıklamalar olarak yorumlanabilir. Örneğin, *sandhi*: Hegemonyacı barış teorisi ve ardıncılık (*bandwagoning*)'ı, *vighara* ve *yana* Saldırgan Realizmi (*Offensive Realism*), *asana* Savunmacı Realizmi (*Defensive Realism*), *samsharaya* ittifaklar teorisi ve güvenlik rejimlerini, *dvaidhibhava* ise güçler dengesini (*hard balancing*) çağrıştırır. Diğer yandan Kautilya'nın hiç duyulmamış birkaç kavramsallaştırması da vardır; hileli ve sessiz savaş gibi. Hileli savaş gerilla savaşını andıran sürpriz taktiklerin uygulandığı savaş; sessiz savaş ise casusların ve büyünün kullanıldığı gizli savaş anlamına gelir.[124]

Kautilya'nın *Arthashastra*'sı Hintli uluslararası ilişkiler akademisyenleri için iki farklı yönden faydalı olmuştur. Birinci grup, Kautilya'nın öğretileriyle kavramsal olarak ilgilenmiş ve fikirlerini daha geniş bir perspektife oturtmaya çalışmıştır. Maalesef, bu öğretilerin günümüzdeki geçerliliğini göster-

122 Zaman, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker", s. 237

123 Zaman, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker", s. 238.

124 Zaman, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker", s. 237.

mek üzere ampirik kanıt sunmak konusunda yetersiz kalmıştır. İkinci grup akademisyenler, çağdaş Hint uluslararası ilişkilerinde Kautilya'nın geçerliliğini göstermek için ampirik kanıt sunmuş, fakat kavramlarını özgün haliyle kullanmış ve onlardan özgün çerçeveler geliştirmemiştir.

Modelski'ye göre *Arthashastra*'nın yüksek soyutlama düzeyi ve geçmişteki tarihsel olay ve durumlara referansının bulunmayışı, Kautilya'nın devletler kavramlarına "zamansız bir nitelik" verir.[125] Modelski, Kautilya'nın devletler halkasının uluslararası ilişkiler sistemini açıklamak ve anlamak için bir çerçeve sunduğunu savunur. Yine de kendi çözümlemesinde Kautilya'nın çerçevesine Westfalyacı bir bakış açısıyla yaklaşmayı uygun bulur. Örneğin Kautilya'nın hırslı kralının fethedilmiş bölgelerin kontrolünü bütünüyle ele geçirmeyi amaçlamadığını, sadece itaat beklediğini ileri sürer. Kral, fethedilmiş yerlerin egemenlik haklarını münhasıran üstlenme fırsatından vazgeçtiği için kralın bu davranışını hegemonunkine benzetir. Dahası, işbirliğini boyun eğmeyle bağdaştıran Modelski, "Kautilya'nın devlet sistemi, bir çeşit karşılıklı anlayışa dayanan ulusal bir sistem değil midir?" diye sorar. Bununla birlikte, Kautilya'nın çerçevesinde düzenin, sadece fetheden krala hizmet ettiği sürece arzulandığı aşikârdır. Hiçbir zaman bir eşit haklar sistemi olmadığından dolayı, işbirliği yalnızca zayıf taraf buna mecbur bırakıldığında mümkündür. Modelski, Kautilya'nın sisteminin uluslararası düzeni değil de anarşiyi andırdığı sonucuna varır, bu anarşi yurtiçinde Brahmanların sağladığı görece istikrarla dengelenmektedir.

Kautilya'nın düşünce sistemiyle ilgilenen diğer akademisyenler, fikirlerinin Hint stratejik düşüncesini nasıl biçimlendirdiğini göstermek üzere günümüz Hint dış politikasına başvururlar. Rashed uz Zaman, Kautilya'nın öğretilerinin Hint karar-alıcılar arasında popüler olduğunu ve Hint politikalarındaki izlerinin sürülebileceğini söyler.[126] Ona göre Nehru'nun Kautilya'nın mandalasından etkilendiği Afganistan, Vietnam ve Sovyetler Birliği'yle dostça ilişkilerinden ve Pakistan ile Çin'e düşmanlığından açıkça görülmektedir.[127] Ayrıca Hindistan'ın Junagadh (1948), Haydarabad (1949) ve Portekiz kolonisi Goa'ya (1961) yönelik askerî harekâtları Gandhi'nin şiddetsizlik ilkesinin Kautilya'nın *matsya-nyaya*'sı uğruna çiğnendiğini göstermektedir. Zaman, Hindistan'ın ABD, Çin ve Sovyetler Birliği ile Soğuk Savaş ilişkilerinin de Kautilya'nın "güçlü komşuya karşı nötr olma" ve "komşu olmayan, uzak fakat güçlü devletin yardımını isteme" ilkeleriyle örtüştüğünü ileri sürer. Zaman, Kaultilya'nın öğretilerinden yola çıkarak özgün kavramlar oluş-

125 George Modelski, "Kautilya: Foreign Policy and International System in the Ancient Hindu World", *The American Political Science Review*, cilt 58, no. 3, 1964, s. 550.

126 Zaman, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker", s. 243-244.

127 Zaman, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker", s. 241.

turmasa da bu öğretilerin Hint dış politikasını ve stratejik düşüncesini nasıl etkilemiş olabileceğini gösterir.

Hintli akademisyenlerin uluslararası hukuk ve kurumlara ilişkin çalışmalarından yola çıkan Chimni ise birbirinden farklı altı "adil dünya düzeni" vizyonu sunar.[128] Bu perspektifler yerleşik, sol, Dalit, madun, modernizm-karşıtı ve ruhsal olarak adlandırılmıştır. Chimni, bu Hint bakış açılarından her birinin uluslararası hukuk ve kurumların belli başlı konularıyla uğraştığını ve sadece adil dünya düzeni kurmaya dair alternatif stratejileri yeniden değerlendirmek için değil, adil düzenin sınırlarını ve içeriğini kavramsallaştırmak için de zengin kaynaklar sunduğunu öne sürer.

Öte yandan, bu altı perspektife ilişkin incelemesi, Uluslararası İlişkiler Teorisi bağlamında böyle sınırlar belirlemek konusunda yetersiz kalır. Chimni'nin uluslararası hukuk alanında bir çalışma olan çözümlemesi, uluslararası yasa koyucular gibi yeni dünya düzeni yapıcılarının göz önünde bulundurması gereken önceliklerin altını çizer. Bu öncelikler, devletin kalkınma hedeflerini hiçe sayan uluslararası kurallar yaratılmasını önlemek için uluslararası işletmelerin düzenlenmesi, uluslararası kurumlardaki demokrasi eksikliklerinin giderilmesi, uluslararası kurumların ya da büyük güçlerin müdahalesine karşı egemenlik fikirlerinin yeniden güçlendirilmesi, uluslararası ilişkilerdeki "mutlak güç"e karşı duracak kompleks bir uluslararasılık stratejisine duyulan ihtiyaç, devlete karşı protestoya tek evrensel çözüm olarak insan hakları söyleminin geliştirilmesi, insanların ve kurumların manevi dönüşümüdür. Chimni bunları adil dünya düzeninin siyasi/maddi yeniden yapılandırılması açısından hayati görür.[129]

Dünya düzenine dair Hint görüşlerinin derlendiği diğer bir çalışma ise Kanti Bajpai'ye aittir. Bajpai, Hint uluslararası ilişkiler düşüncesindeki dört yaklaşımı; Nehru uluslararasıcılığı, Gandhi kozmopolitliği, politik Hinduizm (ya da Hindutva) ve neo-liberal küreselciliği incelemiştir.[130] İlk üçü Hindistan'dan çıkmışken dördüncüsü Hint uluslararası ilişkiler düşüncesinde yeni yeni yer almaktadır. Bajpai, Nehru uluslararasıcılığının Westfalya düzen kavramına yakın olduğunu fakat bağlantısızlığıyla ondan ayrıldığını ileri sürer. Nehruculuk uluslararası ilişkilerde güç kullanımı konusunda naif olmamakla birlikte,[131] "Jawaharlal Nehru güç dengesi yoluyla uluslararası düzen ve güvenliğin korunmasına yönelik Batılı kavramı ve güç-politikalarını reddetmiştir."[132] Dolayısıyla, bağlantısızlık hem dış ilişkilerde özerkliği sağ-

128 Chimni, "Alternative Visions", s. 389.

129 Chimni, "Alternative Visions", s. 401-402.

130 Bajpai, "Indian conceptions", s. 367.

131 Bajpai, "Indian conceptions", s. 371.

132 Behera, "Re-imagining IR in India", s. 346.

lama ilkesi hem de adil ve eşit bir dünya düzeni tesis edilmesi için, iki güç bloğu dışında kalan "üçüncü" bir barış bölgesi yaratılmasında bir "düzen-inşa etme" aracıdır.[133]

Gandhi kozmopolitliği, pasif direniş (*ahimsa*) vurgusuyla bireylerin haklarının, bağımsızlık ve özgürlüğün öncelik taşıdığı bir dünya düzeni sunar. Gandhi düşüncesinde ulus-devlet ve ulusçuluk, insanların emperyalist güçlerden özgürleşmesini sağlayan bir araçtan ibarettir ve devletin radikal biçimde merkezsizleştirilmiş bir kurum olması gerekir. Uluslararası sistem, küçük ve özerk insan gruplarının hakikat, güç ve iktisadi eşitlik temellerinde etkileşim kurduğu bir dünya düzenine yol açtığı müddetçe önemlidir. Gandhi'nin dünya düzeni kavramsallaştırması ontolojik açıdan özgündür, çünkü küçük grupları dünya politikasının ana aktörleri olarak konumlandırmıştır.[134]

Hint milliyetçiliği ya da Hindutva ise Hinduizm'i din, dil ve kasttan bağımsız olarak Hindistan yarımadasındaki bütün insanları kapsayan, kucaklayıcı bir medeniyet olarak görür. Behera'nın işaret ettiği gibi Hint kültürü, bir gruba ait olmanın diğerini dışlamak anlamına gelmediği, ikici olmayan bir düşünce sistemini benimser. Ayrıca bir kişinin "*öncelikli* olarak Hindu, Müslüman ya da rahip olarak karakterize edilmesi [gerekmez]. Bir dini inançtan fazlasının ilkeleri seçilip eşzamanlı olarak izlenebilir." (vurgu özgündür). Behera, geleneksel kimliklere ilişkin ayrımcı ben-öteki ikiliğinin İngilizler tarafından veriler, haritalar ve nüfus sayımı gibi sayımlar aracılığıyla başlatıldığını söyler.

Dünya düzeni bağlamında, Hindutva medeniyetleri vurgular. Bununla birlikte, medeniyetler arasında Hint medeniyetinin diğerleri üzerinde ilk sırada yer aldığı bir hiyerarşi yaratılmıştır. Hindu dünya düzeni kavramı, Hinduizmin evrensel ilkelerine dayanan fakat büyük güçlerin hâkimiyet kurmasına olanak vermeyen kuruluş ve kurallardan oluşan küresel-darmik rejim çerçevesinde yerli kültürleri üzerine inşa edilmiş egemen uluslardan oluşacaktır. Değerlere yaptığı vurguya rağmen Hindutva, gücü göz ardı etmez; çünkü maddi güç ve medeniyetin büyüklüğü birbirine bağımlı addedilir. Gandhi kozmopolitliğinin aksine Hindutva, eşitsizliği hem küresel hem de yerel olarak toplumsal bir gerçeklik olarak kabullenir.

Öte yandan ana akım uluslararası ilişkiler teorisi, yukarıdaki dünya görüşlerinden hiçbiri üzerine eğilmemiştir. Behera bu konuda şöyle der: Politik imaları bir yana "küresel devlet düzenin nasıl işlemesi gerektiğine dair alternatif bir dünya görüşü sunmasına rağmen bağlantısızlık, 'sistemik' bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak kabul görmemiş ve tanınmamıştır; çünkü

133 Behera, "Re-imagining IR in India", s. 346.

134 Bajpai, "Indian conceptions", s. 375.

büyük güçlerin çıkarlarına uymaz."[135] Gandhicilik ya da Hindutva da daha iyi sonuçlar elde edememiştir. Gandhi'nin fikirleri, onları yeni doğmuş Hint devletinin güvenliği ve egemenliği açısından tehlikeli bulan, Nehru tarafından bile kabul görmemiştir; Hindutva ise bir çeşit Hint faşizmi sayılmıştır.[136]

Latin Amerika

Maalesef yerli-üretim düşünürlerin çoğunun çalışmaları, ana akım Uluslararası İlişkiler'in temel teorik tartışmalarında bir taraf olarak genellikle yer almazlar. Yine de Latin Amerika'nın siyasi iktisat ve Uluslararası İlişkilere katkısı, bu konudaki –tek olmasa da– istisnalardan biridir. 1950'lerde Latin Amerika bağlamından çıkan Bağımlılık Teorisi, gelişmemiş ülkelerden gelişmiş ülkelere ticaret koşullarının zaman içinde kötüleşmiş olduğunu ileri sürer. Bu tez daha sonra Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Teorisine yol açmış ve Uluslararası İlişkiler'in Neomarksist teorisyenleri tarafından benimsenmiştir.

Bağımlılık Teorisi, modernleşme teorisinin temel savını çürütmek için ortaya çıkmıştır; bu sav, geleneksel toplumu karakterize eden değerler, kurumlar ve yaklaşımları gelişmemişliğin ana sebepleri saymaktadır.[137] Bağımlılık teorisyenleri ise şunu savunmuştur: "Komünist olmayan ve endüstrileşen ülkelerde kalkınmanın aldığı biçimi anlamak için incelenmesi gereken asli değişken, belirli ülkelerin iç özelliklerinden ziyade uluslararası sistemin yapısı – özellikle de iktisadi yönleridir."[138]

İktisadi Bağımlılık Okulu sadece moderleşme teorisinin teorik kusurlarına değil, Latin Amerika devletlerinin iktisadi politikalarındaki hatalara karşılık olarak da gelişmiştir. Bağımlılık Teorisi yazarları genelde "toplumun en ezilmiş ve en fakir üyelerinin faydalanması için Güney'deki değişimin açıkça tarafında" yer almışlardır.[139] Latin Amerika ekonomilerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası kendi kendine yeterlik kazanmada gösterdiği başarısızlık, 1948 yılında BM kapsamında Latin Amerika İktisat Komisyonu'nun (ECLA) kurulmasına neden olmuştur.[140] Latin Amerika'nın iktisadi kalkınmasını ana hedef kabul eden ECLA çalışanlarının çözümlemeleri ve tavsiyeleri Bağımlılık Teorisi-

135 Behera, "Re-imagining IR in India", s. 347.

136 Prabhat Patnaik, "The Fascism of Our Times", *Social Scientist*, cilt 21, no. 3-4, 1993, s. 69-77.

137 Arlene B. Tickner, "Latin American IR", s. 736.

138 Tony Smith, "The Underdevelopment of Development Literature: The Case of Dependency Theory", *World Politics*, cilt 31, no. 2, 1979, s. 247-288.

139 Smith, "The Underdevelopment of Development Literature", s. 248.

140 Fernanda Beigel, "Dependency Analysis:The Creation of New Social Theory in Latin America," Sujata Patel (der.), *The The ISA Handbook on Diverse Sociological Traditions*, Sage, Londra, 2009, s. 189-200.

ne öncülük etmiştir.[141] ECLA çalışanları şunu söylemektedir: "Dış faktörler, yani uluslararası iş bölümü ve Latin Amerika ekonomilerinin birincil mal ihracatçısı olarak oynadığı rol, büyük merkez ülkeleri ile çevre ülkeleri arasında asimetrik ilişkiler üretmiştir (Birleşmiş Milletler, ECLA 1950)."[142]

Bağımlılık çalışmalarının altında yatan teori, iktisadidir. David Ricardo'nun "dış ticaret karşılaştırmalı avantajından dolayı iki tarafa da fayda sağlayacaktır" tezinin aksine, ECLA'nın ilk direktörü olarak çalışmış olan Arjantinli iktisatçı Raul Prebisch, Üçüncü Dünya ülkelerinde "azalan dış ticaret hadleri" olduğunu ileri sürer; çünkü çevre ülkeleri aynı değerde sanayi ihracatına ulaşmak için daha fazla birincil mal ihraç etmek zorundadır. Bu sistem yoluyla, teknolojinin ve uluslararası ticaretin bütün faydaları merkez devletlere aktarılır.[143]

Bağımlılık teorisyenleri Latin Amerika toplumuna ve küresel üretim ilişkilerine ilişkin gözlemleriyle Prebish'in tezini birleştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki beklentiler; yurtiçi pazarın genişlemesi, Latin Amerika ülkelerinin kendine yeterlik noktasına gelene kadar sanayileşmesi ve ardından gelecek sürdürülebilir kalkınmaydı.[144] Bu beklentiler yerine gelmeyince, Bağımlılık teorisyenleri iktisadi kalkınma ve gelişmenin yurtiçi belirleyicilerine bakmanın yeterli olmadığını ileri sürdüler. Onlara göre, yerel ve ulusal alanlar arasındaki etkileşimlerin yanı sıra tarihsel ve sosyolojik değişkenleri de göz önünde bulunduran uluslararası bir bakış açısı gerekmekteydi.

Hepsi benzer varsayımlara dayanmasına rağmen bağımlılığa ilişkin çeşitli yaklaşımlar vardır. Paul Baran, Patrick Sweezy ve Andre Gunder Frank'ın çalışmaları Kuzey Amerikalı Neomarksist Bağımlılık geleneğine eklemlenirken, Latin Amerika'dan Fernando H. Cardoso ve Enzo Faletto gibi akademisyenlerin çalışmaları Yapısalcı Bağımlılık geleneğini oluşturdu.[145] İki okul arasındaki temel farklılık, Neomarksist yaklaşımla ilişkilendirilen ve dış bağımlılık ilişkilerinin her türlü kalkınmayı engelleyeceğini varsayan belirlenimcilikti.[146] Latin Amerika yapısalcıları, yapıların sadece aktörleri sınırlamakla kalmayıp tarihsel olarak onlar tarafından değiştirildiğini de savundu-

141 Birleşmiş Milletler Latin Amerika İktisat Komisyonu (ECLAC) Resmi Web Sayfası, http://www.eclac.cl/cgi-bin/getprod.asp?xml=/noticias/paginas/4/43024/P43024.xml&xsl=/tpl-i/p18f-st.xsl&base=/tpl-i/top-bottom.xsl

142 Tickner, "Latin American IR", s. 737.

143 Joseph L. Love, "Raúl Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange", *Latin American Research Review*, cilt 15, no. 3, 1980, s. 45-72.

144 Fernando Henrique Cardoso ve Enzo Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, University of California Press, Berkeley, 1979.

145 Matias Vernengo, "Technology, Finance and Dependency: Latin American Radical Political Economy in Retrospect", *Review of Radical Political Economics*, cilt 38, no. 4, 2006, s. 551-568.

146 Fernando Henrique Cardoso, "The Consumption of Dependency Theory in he United States", *Latin American Research Review*, cilt 12, no. 3, 1977, s. 7-24.

lar; dolayısıyla Kuzey Amerikalı akademisyenlerin kötümserlikleri abartılıydı. Latin Amerikalı yapısalcılara göre gelişmişlik ve azgelişmişlik nasıl ekonominin iki ucuysa, bağımlılık ve özerklik de siyasetin iki ucudur. Dolayısıyla, bağımlılık ve kalkınma birbirlerini dışlayan şeyler değildir. Latin Amerika yapısalcıları çevre ülkelerindeki yerel siyasi elitlerin iç yönetimi, uluslararası iktisadi yapıya uygun iç çıkarlar toplamına göre yapılandırdığını ileri sürer. Bundan dolayı uluslararası kapitalist yapı, tek başına, bağımlılığın herhangi bir biçimine yol açmaz; Güney'in bağımlı konumunu şekillendiren daha ziyade sosyolojik sonuçları ve peşi sıra gelen ittifaklarıdır.[147]

Ayrıntılı çözümlemeleri "belirli ulusal ve uluslararası siyasi ve iktisadi tahakküm yapıları arasındaki tarihsel olarak değişen ilişkileri ile farklı sosyal grupların ittifakları ve çatışmaları"na[148] odaklandığından dolayı Latin Amerika kökenli Yapısalcı Bağımlılık Teorisi, Doğu Asya'daki ekonomik olarak gelişmiş ülkelerden Afrika'daki az gelişmiş ülkelere kadar geniş bir kapsama uygulanabilir.[149] Ulusal sınırlar dâhilinde ve ötesinde yapılan ittifak ve mücadelelere yapılan vurgu, tahmin etme gücü pahasına, teoriyi tarihsel olarak daha incelikli ve toplumsal değişim sağlamaya daha elverişli kılmıştır.

Dünya Sistem çözümlemesi, Bağımlılık teorisyenlerinin önceden yaptığı çalışmalara dayanır. Wallerstein'a göre, mevcut kapitalist dünya sistemi, sistemin dışındaki insanların dâhil edilmesiyle sürekli genişlemektedir. Ayrıca, burjuva ve proletarya arasındaki kutuplaşmanın artmasıyla derinleşmiştir. Kutuplaşma, kapitalist sistemin doğasından kaynaklanmaktadır. Rekabetçi sistemde hayatta kalabilmek için artı değer biriktirmeye kararlı olan burjuvazinin yeni pazarlara ve proletarya sınıfına yeni katılanlara ihtiyacı vardır. Yeni gelenler genelde asıl gelirleri ücret olan yarı-zamanlı işçi sınıfıdır, ancak yetersiz ücret nedeniyle bu kişiler aynı zamanda ev işi yapmak ya da arka bahçede sebze yetiştirmek gibi ekstra faaliyetlerde bulunurlar. Kimi zaman da aile ve arkadaşlarından yardım alırlar. Bu ek destek sayesinde, işverenler işçinin geçimi için gereken ücreti vermek zorunda kalmaz. Bu ek destek, ya bir başka işverenin ya da işçinin emeğinin karşılıksız olarak ilk işverene aktarılmasına neden olur. Dolayısıyla herhangi bir merkez-çevre ilişkisinin, sınırlar dâhilinde ve ötesinde karmaşık karşılıklı ilişkiler yaratmak suretiyle, daha geniş çaplı ve farklı aktörleri etkileyen sonuçları olabilir.

Fazlalığın üreticisi ve alıcısı arasındaki bu eşitsizlik, Bağımlılık Teorisinin merkezinde yatar. Eşitsizlik iktisadi alanda başlar ve bu alanla kısıtlı kalmayarak politik sistemlere sirayet eder. Merkez ve Çevre, eşitsizliğin iki tarafını nitelemek için kullanılan sıfatlardır. Böylece, devlet sınırları çoğunlukla eşit

147 Smith, "The Underdevelopment of Development Literature", s. 251.

148 Tickner, "Latin American IR", s. 708.

149 Vernengo, "Technology, Finance and Dependency"

olmayan ilişkilerle geçilir. Merkezliğin ve Çevreliğin çeşitli katmanları vardır, bu katmanlardan farklı düzeylerde çok sayıda ikili ilişki çıkarmak mümkündür. Wallerstein, şöyle der: "İktisadi süreçler ve devlet sınırları arasında eşleşme yoktur. Dünya-Sistemi Analizi biriminin tikel devletler değil de sistem olmasının nedeni budur."[150]

Wallerstein ve arkadaşları, teorilerinin ampirik geçerliliğini kanıtlamak için sayısal metodolojiler tasarlamayı önerir. Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin aksine, seçtikleri metodoloji Pozitivizm karşıtı değildir; hatta teorileriyle uyumlu hipotezler oluşturmayı, ampirik veri kümeleri sağlamayı ve bu hipotezleri test etmeyi teklif ederler. Metodolojik yenilikleri, dünya sistemi aktörlerinin herhangi bir devletin sınırlarına sıkıştırılamayacağını savunduklarından dolayı devletleri değil dünya-sistemlerini analiz birimi olarak almalarıdır.

Bağımlılık Teorisi de Dünya-Sistemi çözümlemesi de Neomarksist iktisat okulundan esinlenmektedir. Wallerstein, Marx'ın sınıf ve işbölümü tanımını, sınıfların devlet sınırlarının ötesinde onları destekleyen ve sınırlayan yapısal belirleyiciler gibi hareket eden grupların oluşturduğu, küresel düzeye genişletmiştir. Böylece ikisi de Marksist kökenlidir, fakat Marksizmin temel kavramları geç kapitalist toplumların deneyimlerinden yola çıkılarak canlandırılmıştır; Bağımlılık Okulu örneğinde Latin Amerika deneyimi, dünya sistemi çözümlemesinde ise çoğunlukla Afrika ve Asya deneyimleri yol gösterici olmuştur. Tarih ve iktisat disiplinleriyle güçlü bağlantıları olan iki okul da bu disiplinlerin ilgili öngörülerini incelikli bir bakış açısıyla devletler-içi ve devletler-arası siyasi ve toplumsal ilişkilere uygulamıştır. Dolayısıyla sundukları yenilik, ne Batı-kökenli okullardan ne de disiplinin sınırlarından ayrılmalarından ileri gelir; hatta tam tersine önceden inşa edilmiş kavramları bir araya getirerek farklı coğrafi bağlamlardaki farklı düzeylere uygulamış ve bu kavramları yeni tanımlarla sunmuş ya da onları ampirik bulgulara göre yeniden düzenlemişlerdir.

Japonya

Uluslararası ilişkileri Japon bakış açısıyla tanımlamaya çalışan Graham Gerard Ong, Japon filozof Nishida Kitaro'nun fikirlerinden ve özellikle de "boşluk mantığı"ndan faydalanır.[151] Ong, Nishida Kitaro'nun çalışmasına ilham vermiş olan Çin diyalektiğini tanımlayarak başlar. Karşıtlığın tez, anti-tez ve

150 Immanuel Wallerstein, "World Systems Analysis: Theoretical and Interpretative Issues," s. 92, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein (der.), *World-Systems Analysis: Theory and Methodology*, Sage, Londra, 1982.

151 Ong, "Building an IR Theory", s. 60.

sentezle çözümlendiği Hegel diyalektiğinden farklı olarak Çin diyalektiği, olaylar arasındaki ilişkileri anlayıp aşmak, bütünleştirmek ya da bazen çarpışan bakış açılarını kucaklamak için karşıtlıkları kullanır. Kategorileştirme ve ayırmaya dayanan Batılı bilme biçimlerinin aksine Çin diyalektiği, nesneleri ve olayları daimi bir değişim içinde kendilerini yeniden düzenleyip indirgenemez bir bütün oluştururken görür. Bu bütündeki herhangi bir öge diğerlerinden ayrı bir şekilde çalışıldığında aşırı ve hatalı sonuçlara varılabilir.

Nishida Kitaro, böyle bir diyalektikten yola çıkarak bilme eyleminin bilinenden ayrılamayacağını savunur. Aktif düşünümsel kavrayış ve pasif sezgi eşzamanlı gelişir. Batılı Ben ve Öteki ikiliği bu terimlerle düşünmeye izin vermediğinden dolayı, benlik ve dünyanın etkileştiği ve birbirini sezdirdiği yeni bir ilişki geliştirilmesi gerektiğini savunur. Sonra bunu Japonya ve Batı etkileşimine uygulayarak şöyle der: "Sanıyorum, Batı ve Doğu şu şekilde ayrılabilir; Batı hakikatin temeli olarak düşünülür, Doğu ise kendine hiçliği temel alır."[152] Ong, Nishida'nın ben-öteki ikiliğinin bulunmadığı bir Japon kimliği oluşturmak için hiçliği temel aldığını savunur. "Kültürünün boşluğundan dolayı, Japonya'nın Batı kültürü dâhil bütün 'çözülmemiş karşıtlıkları' özümseme becerisine sahip olduğu söylenir." Hiçlik mantığı ayrıca Japonya'nın "dışarısında kalanı da özümsemesine ve tarihsel dünyayı yutarak kendi tümleyici sistemine katmasına" izin verir[153]

Bir siyasi varoluş kavramı ortaya koyan Ong, Japonya'nın çağdaş dünyadaki siyasi davranışını ve kimliğini bu varoluşla açıklar. Bu türden bir açıklama, Japon uluslararası düşüncesinin başka birtakım ifadelerinde de karşımıza çıkar. Örneğin Ogata Sadako'ya göre sınırlar üzerinden gerçekleşen etkileşimlere ilişkin bir zihinsel imge uyandıran karşılıklı bağımlılık düşüncesi, Japon uluslararası ilişkiler düşüncesine elverişli değildir. Diğer yandan "uluslararasılaşma" süreci daha tanıdıktır, zira uluslararasılaşma "hem Japonya'da süregiden değişime dair mevcut süreci hem de Japonya'nın diğer devletler ve uluslararası aktörlerle ilişkisinde izlemesi gereken yolu tarif etmek için kullanılır."[154] Ben ve öteki arasındaki ayrımın kati ve kesin olmadığı bu türden bir kavramsallaştırma, Ong'un "boşluk mantığı"nı anımsatır.

Açıklama çabasının yanı sıra Ong'un Nishida'nın fikirlerini yeniden kavramsallaştırması, Japon dış ilişkileri için bir kimlik politikası da önerir, dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında yurtiçinde yürütülen Japon olmak ne demektir tartışmasına da bir cevap sağlar.

152 Nishida Kitaro, alıntılayan Ong, "Building an IR Theory", s. 49.

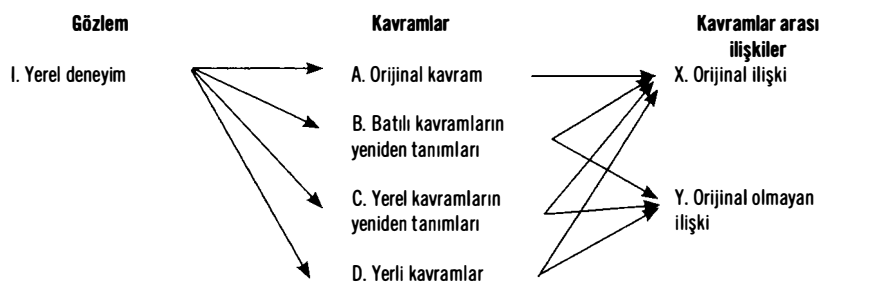
153 Iida Yumiko, *Rethinking Identity in the Modern Japan: Nationalism as Aesthetics*, Routledge, Londra, 2002, s. 40, alıntılayan Ong, "Building an IR Theory", s. 52.

154 Sadako Ogata, "Interdependence and internationalization", Glenn D. Hook ve Michael A. Weiner (der.), *The Internationalization of Japan*, Routledge, New York, 1992, s. 63, alıntılayan Ong, "Building an IR Theory", s. 36.

Teori inşa etme yolu olarak özgün kuramsallaştırma

Yukarıda kısaca özetlediğimiz dünyanın çeşitli yerlerinde öne sürülen kavramsallaştırma çabaları, daha önce belirttiğimiz teori oluşturmanın aşamaları üzerinden incelenerek bir kategorilendirilmeye tabi tutulabilir. Daha önce de vurgulandığı gibi, bir teorinin yerel bir teori olabilmesi için teorinin oluşturulması sırasında yapılan gözlemin odağı yerel deneyimler olmalıdır. Bu açıdan bir önceki kısımda belirtilen teorilerin tümü, birer yerel (*homegrown)* teoridir. Öte yandan, bu teorilerin özgünlüğü ancak ortaya atılan kavramlar ve bu kavramlar arasında öne sürülen ilişkilerin ne kadar özgün olduğuyla ölçülebilir. Dolayısıyla her yerel teori özgün olmadığı gibi, özgün olanların özgünlük dereceleri arasında da farklar bulunur.

Aşağıdaki şemada yerel teori oluşturulurken takip edilebilecek yollar gösterilmiş, devamında da her bir yolun ne tür bir teoriye yol açtığı açıklanmıştır.

I. A. X. Otantik özgün teori inşası: Burada, yerel deneyimlerden yola çıkılarak orijinal kavramlar geliştirilir ve bu kavramlar arasında orijinal bir ilişki gösterilir. Örneğin, Çinli teorisyen Yan Xuetong'un Yüzeysel Arkadaşlık Teorisi ve Latin Amerika kökenli Bağımlılık Teorisi.

I. B. X. Ana akım teorilerin özgün başkalaşımı: Hâlihazırdaki bir kavramın yeniden tanımlanarak farklı bir çözümleme düzeyine uygulanması ya da düzenlenmesi. Örneğin, Wallerstein Marksist teoriyi yeni bir analiz düzeyine uygulayarak dünya sistemler teorisini, Cai Tuo ise yönetişim teorilerini aynı şekilde farklı bir analiz düzeyine uygulayarak İlişkisel Yönetişim Teorisini ortaya atmıştır. Orijinalde devlet-altı düzeyde uygulanan Madunluk kavramı, Ayoob'un Madun Realizmi'nde, uluslararası düzeyde tatbik edilerek devletler, madun ve madun olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Madun devletler ulus inşa sürecindeki devletlerdir ve devlet güvenliği ile halkın güvenliğinin birbirini desteklediği farklı bir güvenlik ortamında yer alırlar. Ortaya çıkan

teori yeni öngörüler sunar, fakat mevcut bir teoriyi dönüştürür. Bu gruptaki teoriler, yarı-özgün sayılabilir.

I. B. Y. Ana akım teorinin özgün uyarlaması: Bu örneklerde hâlihazırdaki kavramların isimleri ve ilişkiler aynı kalır, fakat kavramlar farklı şekilde tanımlanır. Örneğin Kuznetsov medeniyeti alfabeye göre, Tsygankov liberalizmi Rus deneyimine göre tanımlar. Ortaya çıkan teori gerçek bir yerli üretim teori değildir, fakat ana akım teorinin yerli üretim geliştirilmesidir.

I. C. X. Göndergesel özgün teori inşası: Yerli üretim deneyimlerden çıkarsama yapmak için yerel düşünürlerin/kültürün kavramları yeniden tanımlanır. Yeniden tanımlama, yerli üretim fikirleri güncel olgulara daha uygun kılar. Örneğin, Xuetong iktidarı, Sun Tzu'nun Çin'in "barışçıl" yükselişine ilişkin açıklaması bağlamında yeniden tanımlar. Böyle bir yeniden tanımlama, güç birikiminin neden çatışmacı bir güçler dengesi davranışına yol açmadığını açıklamaya yardımcı olur.

I. C. Y. Özgün teorinin ana akım teoriler tarafından özümsenmesi: Bu örneklerde yerel deneyimler, sonunda elde edilen açıklama ana akım teori tarafından kapsanacak biçimde yeniden tanımlanmıştır. Örneğin, Rana, Nehru'nun bağlantısızlık politikasını güvenlik kaygıları ve çıkarlardan kaynaklanan bir dengeleme biçimi olarak görür ve Realizm temelli bir açıklama sunar.[155] Ortaya çıkan teori yerli deneyimden yola çıkmakla beraber, özgün değildir.

I. D. X. Yalnız ada özgün teori inşası: Bu örneklerde yerli düşünürlerden ya da kültürden alınan kavramlar yeniden tanımlanmamış, hiçbir değişiklik olmadan kullanılmıştır. Çıkan açıklama özgün olmakla birlikte, yerli olmayan araştırmacılar için anlaşılması güç ve genellemesi zordur. Örnekler, Hindu küresel darmik düzeni ve Ong'un "boşluk mantığı"dır. Sonuçta meydana gelen teori yerli üretim/özgün olsa da başka ülkelerin deneyimlerini açıklamakta kullanılması zayıf bir ihtimaldir.

I. D. Y. Özgün teorinin anakronik özümsenmesi: Bu örneklerde de yerli kavramlar yeniden tanımlanmamış, değişiklik olmadan kullanılmıştır; fakat yine de ortaya çıkan sonuç ana akım teori altına dâhil edilmiştir. Örneğin, Rashed Uz-Zaman, Kautilya'nın prensiplerinin Hint dış politikasını belirlediğini söyler. Fakat Kautilya'nın bir Realist olduğunu öne sürüp bundan dolayı Hint dış politikasının Realizm'le açıklanabileceğini önermek, üretilen teoriyi ana-akım teoriye dâhil etmek anlamına gelir. Ortaya çıkan teori, yerli kavramlar içermekle beraber özgün değildir. Anakronizm yoluyla ana akım teoriye eklemlenmiştir.

---

155 A. P. Rana, "The Intellectual Dimensions of India's Nonalignment", *The Journal of Asian Studies*, cilt 28, no. 2, 1969, s. 299-312.

Özgün teori inşa etme girişimlerinin değerlendirilmesi

Yukarıdaki kategorileştirmeye bakıldığında sadece üç grup girişimin gerçekten özgün ve yerli-üretim teori ortaya attığı görülebilir. Bunlar Otantik Teoriler, Göndergesel Teoriler ve Yalnız Ada Teoriler'dir. Bu bölümde bu teori tiplerinin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Teori türü	*Teorisyen*	*Temel kavramlar*	*Veri*	*Verinin türü*	*Kavramların kaynağı*
Otantik Teori	Cardoso	Bağımlılık	Latin Amerika'nın kapitalizm deneyimi	Nicel	Orijinal kavram
Otantik Teori	Yan Xuetong	Yüzeysel arkadaşlık	Çin-ABD ilişkileri	Nicel	Orijinal kavram
Göndergesel Teori	Yan Xuetong	Güç	Çin'in barışçıl yükselişi	Nitel	Yerli üretim kavramların yeniden tanımlanması (Sun Tzu)
Yalnız Ada Teori	Gerard Graham Ong	Boşluk Mantığı	Japon dış politikası	Nitel	Yerli üretim kavram (Nishida Kitaro, Budizm)
Yalnız Ada Teori	Siyasi Hinduizm (Hindutva)	Küresel Darmik Rejim	Hindu yaşamı ve kültürü	Nitel	Yerli üretim kavram (Hindu metinleri)

Teorileri değerlendirmek için geliştirilmiş birçok ölçüt vardır. Kısa-öz olma, tahmin etme gücü, açıklama gücü, tutarlılık, tamlık, farazilik (bazen test edilebilirlik ya da yanlışlanabilir olarak da adlandırılır) ve uygulanabilirlik bunlardan bazılarıdır. Uluslararası İlişkiler'de bu ölçütlerin tümünü karşılayan tek bir teori dahi yoktur. Bunlar çoğunlukla, teorisyenlerin ulaşmaya çalıştığı ideallerdir. Gelişmekte olan bir teoriyi değerlendirme amacı doğrultusunda bu ölçütlerden bazıları diğerlerine göre daha anlamlıdır. Bunlar açıklama gücü (genellenebilirlik) ve uygulanabilirliktir.

Teori inşa etme diğer akademisyenlerin alakasını gerektirdiğinden dolayı, yeni teorinin en önemli özelliği, diğer araştırmacılar tarafından anlaşılabilir ve uygulanabilir olmasıdır. Lynham'ın işaret ettiği gibi "teori oluşturmanın önemli bir işlevi ve özelliği, dünyanın ne olduğu ve nasıl işlediğine dair açıklamaların ve anlayışların *açık* hale getirilmesi"dir.[156]

Uygulanabilirlik açısından değerlendirildiğinde Yalnız Ada Yerli Teori-

156 Susan A. Lynham, "The General Method of Theory-Building Research in Applied Disciplines", *Advances in Developing Human Resources*, cilt 4, no. 3, 2002, s. 223. (Vurgu eklenmiştir.)

lerin zayıf adaylardır. Örneğin, Gerard Ong'un kullandığı "boşluk mantığı" bu özel mantığın devletlerin dış politika davranışlarına nasıl uygulanacağı konusunda şaşkınlık yaratır. Ampirik gözlemlerimizden boşluk mantığının işlediğini nasıl çıkarabiliriz? Özgün kavramlar iyidir, fakat anlamı diğerleri için çok bulanık olanlar verimsizdir.[157] Japonya örneğinde "boşluk mantığı"nı anlaması o kadar güçtür ki bir devletin dış ilişkilerine nasıl uygulanabileceğine dair soru işareti yaratır. Kimse kavramlarını uygulamadığında teori yalnız kalmaya mahkûmdur, dolayısıyla gelişmesi de duracaktır. Göndergesel Yerli Üretim Teoriler ise uygulanabilirlik açısından Yalnız Ada Yerli Üretim Teorilere göre daha fazla potansiyele sahiptir fakat bu, teorisyenin berraklaştırma kapasitesine bağlıdır. Kavramların yeterince berraklaştırılmaması, içinde doğduğu kültürü ya da fikirleri bilmeyen birine aktarılabilirliğini sınırlayacaktır. Kısıtlı nakil kabiliyeti, böyle teorilerin sadece aynı kültüre sahip akademisyen toplulukları arasında tartışılmasının nedenlerinden biri olabilir. Öte yandan Otantik Yerli Üretim Teorilerin uygulanabilirliği de yazarının ifade kabiliyetine bağlıdır.

Genelleme kapasitesi (*açıklama gücü*) de uygulanabilirlikle yakından ilişkilidir. Bir teori başka örneklere uygulanabilirse açıklayıcı gücü yüksek demektir. Kavramların tanımlamaları yeterince genelse, daha genellenebilir ve uygulanabilir olacaktır; çünkü kavramlar daha fazla olguyu açıklayacaktır. Açıklayıcı güç, yeni doğmuş teorilerin daha fazla gelişebilmesi açısından önemli bir etmendir. Yerli üretim teoriler yerel deneyime dayansa da genelleme kapasitesi aşırı sınırlı olan herhangi bir teori, teori olmaktan çıkar. Yalnız Ada Yerli Üretim teorilerin daha fazla genellemeye gitme kapasitesi nispeten kısıtlıdır. Örneğin: Boşluk mantığının işleyebileceği başka ülkeler de var mıdır? "Küresel darmik rejim" Hintli olmayan toplumların deneyimlerini açıklayabilecek kadar genel midir? Göndergesel Yerli Üretim Teoriler daha fazla uygulanabilirlik potansiyeline sahipse de genelleme kapasiteleri gönderme yaptıkları kültürle sınırlı olabilir. Örneğin Sun Tzu'ya atfen yapılan bir güç tanımı, Afrika'daki devletlerin gücünü ölçmede de yeterli olabilir mi? Öte yandan, Otantik Yerli Üretim Teorilerin genellenebilme kapasitesi, teorisyenin kavramları nasıl tanımladığına bağlıdır.

Yukarıdaki değerlendirmeden görülebileceği üzere Otantik Yerli Üretim teorilerin diğerlerine göre daha fazla gelişme potansiyeli vardır. Bu teorilere yakından bakıldığında, Otantik Yerli Üretim teorisyenlerin geri-çıkarın aşamasında ikili ilişkilere ilişkin nicel veri kullandığı görülür. Bağımlılık teorisyenleri, teorik yeniliklerini dış ticaret verisine dayandırırken Xuetong Çin ve ABD'nin birbirlerine karşı uluslararası davranışından nicel veri elde etmek

157 Stephen M.Walt, "The Relationship Between Policy and Theory in Internnational Relations", *Annual Review of Political Science*, cilt 8, no. 1, 2005, s. 28.

için nicel çözümleme kullanmıştır. Bu muhtemelen tesadüfi bir durum değildir, zira nicel veri başka türlü kafa karıştırıcı olan veriden kalıplar çıkarmaya uygundur.

Türkiye'de özgün teori inşası

2005 yılında Türkiye Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK), iki yılda bir yapılan ve disiplinin durumunu, sorunlarını ve gelişimini tartışmak amacıyla Türkiye Uluslararası ilişkiler topluluğunu bir araya getirmeyi amaçlayan bir konferans serisine başlamıştır. Bu toplantıların ilkinde, katılımcılar, teoriye ilgi duyan çok az araştırmacı olduğunu ileri sürmüşlerdir. UİK'in yayın organı olan *Uluslararası İlişkiler* dergisinin editörüne göre bu az sayıdaki ilgili kişi son derece yetkindir, ancak çoğunlukla bölge çalışmalarında uzmanlaşan ve daha ampirik çalışmalar yürüten araştırmacıların makaleleri, kavramsal çerçeve eksikliğinden dolayı reddedilmektedir. Bir başka çalışmada, Kurubaş kronolojik olarak olayların betimlenmesine dayanan tarihsel metotlara fazlaca başvurulmasının, teoriyle ilişki kurulmasını engellediğini ifade etmiştir.[158] Türkiye'de Uİ camiasının teoriyle ilişkisi genel olarak "karmaşık ve rahatsız"dır.[159]

Türkiye'de Uİ camiasına bakıldığında teorik çalışmaların dört farklı şekilde yapıldığı ortaya çıkmaktadır. "Saf teori" olarak tanımlanan ve belirli coğrafi bölgelere dayanmaksızın, soyut düzeyde yapılan teori tartışmalarında Türkiye'den çok az akademisyen yer almaktadır.[160] Bu çok az sayıda akademisyen de "disiplinin merkez camiasına tamamen asimile olmuş" görünmekte, çalışmaları da yerli teori oluşturma olarak değerlendirilememektedir.[161] Türkiye'de teorik içerikli uluslararası ilişkiler çalışmalarının pek çoğu, "teori tatbiki" yani ana-akım teorileri olumlayarak Türkiye örneğine uygulayan vaka çalışmaları ya da "çeviri" olarak nitelenen Batı-kaynaklı ana-akım teorilerin Türkiye'deki Uluslararası ilişkiler okuyucularına ulaştırılmasını hedefleyen çalışmalardır. Aynı makalede bir de "yerli üretim teoriler" (*homegrown*) olarak tanımlanan, dördüncü türden bir etkileşimden bahsedilir. Buna göre, araştırmacılar ana-akım teorilerin varsayımlarını kullanır ve Türkiye vakasından sundukları kanıtlarla bu teorilerin eksikliklerini gösterirler. Yazarlara göre, bu eksiklikleri gidermek üzere getirdikleri yeni açıklamalar ise yerli-üretim teorilerin temelini oluşturur.

158 Ersel Aydınlı, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir, *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

159 Aydınlı ve Mathews, "Periphery Theorizing", s. 695.

160 Aydınlı ve Mathews, "Periphery Theorizing", s. 701, 704.

161 Aydınlı ve Mathews, "Periphery Theorizing", s. 704.

Türkiye'de özgün teori üretilip üretilmediği, üretiliyorsa bu teorilerin hangileri olduğu elbette tartışmaya açıktır. Aydınlı ve Mathews Türkiye'de özgün teori gelişimine aday olabilecek iki çalışmadan bahsederler. İlki Baskın Oran'ın editörlüğünü yaptığı *Türk Dış Politikası*[162] adlı eserin düzenleyici teması olarak ortaya koyduğu orta büyüklükte devlet teorisidir. Oran'ın ilhamını William Hale'in *Turkish Foreign Policy: 1774-2000* adlı eserinden aldığını ifade ettiği teoriye göre orta büyüklükte bir devletin süper güçlerle işbirliği ve çatışma opsiyonları sınırlıdır. Orta büyüklükte bir devletin pivot devlet, yani tümüyle kendi kontrolünde olmayan uluslararası gelişmelerde küçük ancak belirleyici rol oynayabilen bir devlet, olma kapasitesi vardır. Süper güçlerle ya da hegemonla kayıtsız şartsız bir işbirliği, orta büyüklükte bir devletin bu kapasiteyi kullanmaması anlamına gelir. Oran'a göre Türkiye'nin 2003 Irak Savaşı'nda ABD ile tam bir işbirliğine gitmemesi gibi kararlar, orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye'nin pivot devlet olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan orta büyüklükte devletler, güçlerinin sınırlı olmasından dolayı süper güçlerle ve hegemonlarla topyekûn bir çatışma ilişkisi içinde de bulunamazlar.

Aydınlı ve Mathews'ın gösterdiği diğer örnek ise Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik Teorisi'dir. Çinli teorisyen Xuetong'a benzer biçimde, Davutoğlu da *Stratejik Derinlik* adlı eserinde bir güç formülü sunar.[163] Bu formüle göre bir ülkenin gücü, ekonomik, teknolojik ve askerî güç gibi maddi kaynakların yanı sıra coğrafyası, tarihi ve kültürü ile de doğrudan ilgilidir. Tıpkı Xuetong'un Sun Tzu'ya dayanan güç anlayışı gibi, Davutoğlu da gücün belirleyici unsurunun siyasi irade olduğunu, stratejik bir vizyonun bu güç unsurlarına bir çarpan etkisiyle etki ettiğini iddia eder. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin stratejik vizyonu, kara, deniz ve kıta havzası olarak adlandırdığı etki çemberleri üzerinden uygulamaya konulmalıdır. Türkiye'nin en yakın kara havzası, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'daki ülkelerden oluşur. Davutoğlu'na göre Türkiye bu bölgelerde özellikle kültürel bağlarının yoğun olduğu gruplara odaklanarak onlarla her alanda yoğun işbirliğine gitmeli, yakın denizlerdeki su yollarını güvence altına almalı, ve en yakın kıta havzası bağlamında Avrupa'nın yanı sıra Asya ve Afrika ülkeleriyle de bağlantılarını kuvvetlendirmelidir.

Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* adlı eserinde ortaya koyduğu güç ve havzalar modeli, Batı'da 19. yüzyılın başından bu yana geliştirilmiş olan jeostratejik teorilerin bir benzeridir. Türkiye'yi merkeze alarak, bu havzaların Tür-

162 Baskın Oran, "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, 6. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 29.

163 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

kiye için ne anlam ifade ettiğini inceleyen Davutoğlu, açıklayıcıdan (*explanatory*) ziyade yönlendirici (*prescriptive*) bir teori oraya koymuştur.

Benzer şekilde jeopolitik teorilerden etkilenen bir başka özgün teori girişimi ise siyasi coğrafyacı Ramazan Özey'in Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi'dir.[164] Özey'e göre Anadolu, fiziki koşullarının ve konumunun sonucunda dünyanın merkezinde bulunmaktadır. Anadolu'nun özellikle iklimi, enerji kaynakları, konumu, coğrafi şekilleri, bitki ve toprak örtüsü gibi özelliklerinden yola çıkan Özey, Batı'da geliştirilen ve belirli bir bölgeyi dünyanın merkezine oturtan jeopolitik önermelerin bir benzerini Anadolu için öne sürer.

Görüldüğü gibi Türkiye'de yerli teori geliştirme denemeleri olarak görülebilecek bu örnekler, yerel verilerden yola çıkmakla beraber özgünlükleri kısıtlıdır. Bu anlamda her üç teori de "*Ana akım teorinin özgün uyarlaması*" kategorisinde değerlendirilebilir.

Sonuç

Daha önce de belirttiğimiz gibi bir teorinin yerel kaynaklı olup olmadığı o teoriye temel oluşturan gözlemin yerel deneyimden yola çıkıp çıkmamasıyla, teorinin özgünlüğü ise kavramların ve kavramlar arasında kurulan ilişkinin ne derece yeni olduğuyla ölçülür. Özgün ve yerel bir teorinin gelişmeye müsait ve uygulanabilir kılınması için gerekenler ise üç grupta toplanabilir.

İlki, teoriye taban oluşturan verinin kapsam ve çeşididir. Türkiye'de özgün veri üretimine verilen önem yeterli olmadığı gibi, sıklıkla uygulanan nitel veri analizi, teorik gelişme için ancak belirli türden avantajlar sağlamaktadır. Olgular arasındaki bağıntıları ortaya çıkarmaya yönelik gerek konu gerekse zamansal açıdan daha kapsamlı verilerin toplanması ve bu verilerin anlaşılabilir bir biçimde camiaya sunulması, kuşkusuz özgün yerli teori gelişimine katkı sağlayacaktır. Çünkü teorisyenler özgün kavramlara ulaştıran veriyi açık bir şekilde sunduklarında diğer araştırmacılara bu kavramları işler hale getirip hipotezlerini test edebilecekleri, tekrarlanabilir bir örnek ilk elden verilmiş olur. Böylelikle diğerleri de kültürel arka plandan bağımsız olarak kavramların sınırlarını kavrayabilir. Bir kez kavramlar ve kalıplar açık bir şekilde sunulduğunda, okurlar söz konusu bulmacayı, işlevselleştirmenin (*operationalization*) nasıl yapılabileceğini yani kavramların gözlemlenebilir ve teyit edilebilir unsurlara nasıl dönüştürüldüğünü anlayabilir.[165]

İkincisi ise kavramların ve verilerin, daha geniş camiayla paylaşılmasını mümkün kılan araçların yaygınlığıdır. Akademik yayınlar, kurumlar, konfe-

164 Ramazan Özey, *Dünya Hâkimiyet Teorileri ve Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi*, Marifet Yayınları, Ankara, 2000 (İlk basım 1994).

165 Lynham, "The General Method of Theory-Building", s. 232.

ranslar, farklı yerlerden araştırmacıların katıldığı uzun süreli araştırma programları sayesinde disiplinin üyeleri arasındaki etkileşim artırılarak özgün fikirlerin tartışılarak geliştirildiği bir ortam sağlanabilir. Zira, başlangıçta hiçbir yeni teori hatasız ya da tamamlanmış değildir. Doğmakta olan teorinin sürekli ince ayara ve gelişmeye ihtiyacı vardır; diğer araştırmacılar tarafından uygulanması, teyit edilmesi ya da çürütülmesi gerekir; bu da teori inşasını kolektif bir çaba haline getirir. Bundan dolayı, doğmakta olan herhangi bir teorinin gelişebilmesi için diğer araştırmacıların da o teorinin kavramlarıyla uğraşması gerekir. Daha fazla ilgi, kavramların berraklaşması, gelişmesi ve dönüşmesine yardımcı olur; dolayısıyla teori daha çok ampirik veri için geçerli olabilir.

Üçüncü faktörse hem yerel düşünürler ve yaklaşımlara hem de halihazırda Batı'da ve Batı-dışında öne sürülen teorilere olan aşinalığın düzeyidir. Yakından bakıldığında, Batı'da önde gelen teorilerin da çekirdeğini geçmişte yaşamış düşünürlerin (örn. Thucydides, Machiavelli, Kant) fikirlerinin oluşturduğu görülebilir. Öte yandan, bu fikirler yeniden işlenerek çağdaş uluslararası ilişkiler çalışmalarına uyumlu hale getirilmemiş olsaydı, günümüz çalışmalarını yönlendirecek teorilere dönüşemezlerdi. Dolayısıyla, Türkiye'de siyasi düşün tarihinin, uluslararası ilişkiler teorileştirilmesi için bir kaynak olarak kullanılması özgün teori oluşturmasına fayda sağlayacaktır. Diğer taraftan, bu öneri Batı'da ve Batı-dışında üretilen teorilerle olan bağlantının da artırılmasını beraberinde getirir. Çünkü bir fikrin ne kadar özgün olduğu anlama, ancak halihazırdaki fikirlerden ne kadar farklı olduğunu değerlendirebilmeye bağlıdır, bu da ana-akım teorilerin temel kavram ve önermelerini etraflıca öğrenmeyi gerektirir.

Sonuç olarak, Uluslararası İlişkiler disiplininin hem Türkiye'de, hem de dünyada gerçekten küresel bir nitelik kazanabilmesi için daha üst düzey bir etkileşim şarttır. Bu etkileşim, yerel araştırmacıların teorik tartışmalara katılma olanaklarının kısıtlı olduğu halihazırdaki eşitsiz görev dağılımının ötesine geçmeyi sağlayacak türden bir etkileşim olmalıdır. Bu amaca yönelik olarak, fon sağlama ve yayım araçlarının geliştirilmesi gibi kurumsal çabaların yanı sıra bireysel araştırmacıların da sağlam bir felsefi taban oluşturması, bilim felsefesine ve teori oluşturma yöntemlerine hâkim olası ve çeşitli veri toplama/analizi tekniklerinde uzmanlaşması şarttır.

Sonuç: Özet ve Değerlendirme

Ramazan Gözen - Burak Bilgehan Özpek

Neden bir teoriye ihtiyacımız var?

Uluslararası İlişkiler öğrencileri olarak bizlerin muhatap olduğu sorular çoğu zaman can sıkıcı olabilir. Sosyal hayatımızda, disiplin dışından insanlar ile yaptığımız sohbetlerde, güncel dış politika gelişmeleri hakkında bir falcı gibi kehanetlerde bulunmamız istenir. ABD, İran'a bir saldırı düzenleyecek mi? Putin Rusya'sı gittikçe güçlenip tekrar ABD'ye kafa tutacak mı? Mısır'ı kim karıştırmak istiyor? Çin dünyanın yeni süper gücü olabilecek mi? Bu ve benzeri sorulara bir çırpıda cevap vermemiz beklenir. Bunun yanında, bizleri mustarip kılan bir başka durum ile, akşamları televizyon izlerken yüz yüze geliriz. Özellikle haber kanallarının artmasıyla beraber, işlerinden dönen ve güncel meselelere meraklı insanlar için hazırlanan tartışma programlarında uzman diye takdim edilen kişilerin yaptığı yorumlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Ekseriyetle, komplo teorilerini, spekülatif yorumları ve gündeme bomba gibi düşecek açıklamaları izlerken, ideolojik angajmanların disipline verdiği zararları düşünür sinirleniriz. Üstelik bu kızgınlığımız, girdiğimiz bir kitapçının çok satanlar rafında "Irak'ta Petrol Cehennemi" ya da "Avrasya'da Büyük Komplo" veya "Sam Amca'nın Gözü Ortadoğu'da" tarzı isimlerle ve akademik bir gayeden çok ticari bir başarı elde etme güdüsüyle piyasaya sürülen kitapları gördükçe daha da artar. Birçok akademisyen, öğrencilerine bu programları izlememesini, bu tip kitaplardan uzak durmasını salık verir ve günümüz uluslararası ilişkilerinin ürettiği sorunların bir çırpıda cevaplanamayacak kadar karmaşık olduğunu hatırlatır.

Ne var ki, disiplin öğretmenlerinin/öğretim üyelerinin ve öğrencilerinin kendilerini bu karmaşadan, ideolojik safsatalardan ve insanlardan koşulsuz bir iman talep eden komplo teorilerinden korumak için bir başka yol da mevcuttur. Uluslararası İlişkiler disiplininin sunduğu ve dünyayı tutarlı bir şekilde anlamaya ve açıklamaya yardım edecek teoriler bizlere yardım edebilir. Teorinin çok genel bir tanımını yapabilir ve "belli bir olguyu anlamak ve/veya açıklamak için birbirine neden-sonuç ilişkisi ile bağlı önermeler kümesi" diyebiliriz. Ancak teori tek bir cümle ile açıklanmaktan daha fazlasını hak eden bir kavramdır ve onu tanımlarken mutlaka başka kavramlara da başvurmak gerekir. Bunlardan birincisi bilginin genellenebilir olmasıdır. Diğer bir deyişle, teorilerin sunduğu bilgi, zaman ve mekân farklılıklarına karşı kendini savunmayı amaçlar. Mesela, bir bilim insanının yer çekimi ile ilgili ortaya koyduğu bir teorinin, dünyanın herhangi bir yerinde kendisini doğrulaması ve herhangi bir zaman diliminde bu doğrulama işleminin devam etmesi gerekir. Bu durum bizi bir başka gerçeğe götürür. O da, teorilerin aralarındaki ilişkiyi açıklamaya çalıştığı etki ve tepkilerin, somut ve özel bir vakadan bağımsız bir şekilde soyut önermelerle ifade edilmesidir. Bunun ismi soyutlamadır (*abstraction*). Soyutlama sayesinde, geliştirdiğimiz teori ve bu teorinin sunduğu ve hipotez adı verdiğimiz nihai neden-sonuç ilişkisi iddiasını, herhangi somut ve özel vakaya, zaman dilimine veya coğrafyaya uyarlayabiliriz. Böylece, teori ve onun ulaştığını iddia ettiği bilginin genel-geçer doğruluğunu test edebiliriz.

Teori kavramını ele alırken kullandığımız "bilgi", "neden-sonuç ilişkisi", "anlama", "açıklama, "genellenebilirlik" ve "soyutlama" gibi ifadelerini kullandık. Ne var ki, neden bir teoriye ihtiyacımız olduğu sorusuna halen tam olarak cevap vermedik. Cevaplamak için "tahmin etme" kavramına mutlaka başvurmamız gerekir. Teorinin genellenebilir bir bilgi üretme iddiası ve bunu soyutlamalar yoluyla yapması, gelecek için bir öngörü fırsatı sunabilir. Zira, zaman ve mekân farklılaşmasına karşı direnebilen ve açıklama iddiasını sürdüren teoriler, farklı zaman ve mekânlarda ortaya çıkabilecek olay ve olguların da sonuçlarını, sebeplerini ve her ikisi arasındaki ilişkiyi de tahmin edebilirler. Bu durum ise bizleri spekülatif ve ideolojik söylemlerden kurtarır ve karşımıza çıkabilecek somut problemleri koşulsuz bir iman yerine akılcı bir yaklaşım ile çözmemizi sağlar.

Teorinin Uluslararası İlişkiler disiplini için önemi de buradan kaynaklanır. İnsanlar haklı olarak dünyada neler olup bittiğini merak etmektedirler. Keza, onların ve sevdiklerinin hayatı, refahı, güvenlikleri ve özgürlükleri, içinde yaşadıkları egemenlik sahalarının yani devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinden etkilenmektedir. Mamafih, insanların bu ilgisi, özellikle ideolojik angajman sahibi aktörler tarafından manipüle edilmeye açıktır ve aynı

zamanda bu ilgi iç politikanın da bir malzemesi olarak kullanılabilir. Dolayısıyla, diğer disiplinlerden farklı olarak Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin öğrencileri olarak bizlerin teoriyi öğrenmeye ve öğrendiğimiz teorilerin bizlere salık verdiği tutarlılık içinde düşünce üretilmesine daha çok ihtiyaç vardır.

Bu kitabı derlemeye karar verirken gayemiz yukarıda tartıştığımız ihtiyaca cevap verebilmekti. Bu doğrultuda, Uluslararası İlişkiler disiplininde öne çıkan teoriler, Türkiye akademyasından yazarların perspektifinden incelenmiştir. Bu incelemenin temel amacı, bir yandan teorileri Türkiye'deki uluslararası ilişkiler camiasıyla tanıştırmak ama diğer yandan da bu teorilere vâkıf olanlara farklı bir bakış açısı sunabilmekti. Dolayısıyla bu kitabın orijinalliği, teknik tabirle, "çevreden yazarların" "merkezdeki teorileri" nasıl anladıklarını ve anlatabildiklerini ortaya koymuş olmasıdır. Bölümlerin özgün görüşler içermesi bir tarafa, çeviri, aktarma veya tekrar değil, yepyeni açılar getirdiğini de belirtmekte fayda vardır. Bu yeni açılar ve açıklamaların, analizler ve tartışmaların Türkiye'den merkezdeki uluslararası ilişkiler düşüncesine bir katkı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu kitabın, sadece Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler öğrencileri, okurları, heveslilerine değil, aynı zamanda dünyadaki Uluslararası İlişkiler teorileri camiasına dönük bir katkısının olacağını iddia edebiliriz.

Kitabın orijinalliği ve literatüre katkısı, büyük ölçüde bölümlerin hazırlanmasına kaynaklık eden ve Giriş bölümünde belirttiğimiz kriterlere uygun değerlendirmeler, kısmen de teoriler ile ilgili Türkiye örneklemeleri sayesinde olmuştur. Kriterler çerçevesinde baktığımızda, tüm bölümlerin ortaya koyduğu ortak noktaları gözden kaçırmamak gerekir. Kitaba kaynaklık eden kriterlere dönük değerlendirmeler, her bölüm için bir özgünlük oluştururken, aynı zamanda kitabın geneline ve tamamına dönük ciddi bir ortak payda sağlamıştır. Sonuç bölümünde amacımız ise bu ortak paydanın bir tartışmasını yapmak, bu kitabın bir özetini çıkartmak ve teoriler hakkında genel değerlendirmelerimizi ortaya koymaktır.

Bu bağlamda sonuç bölümü üç alt başlıktan oluşmaktadır. Uluslararası İlişkiler teorilerine duyulan ihtiyacı ve teorilerin genel çerçevesini ortaya koyan bu alt bölümden sonra; öncelikle kitaba kaynaklık eden temel kriterlere bölümler tarafından yapılan değerlendirmeleri özetleyecek, ardından da bu kitapta ele alınan tüm teorilerin öz ya da özet tanımlamalarını vereceğiz.

Son yıllarda Uluslararası İlişkiler teorisinin/teorilerinin anlaşılması için öne çıkan ve oldukça popüler hale gelen bir yaklaşım, teorileri "Büyük Tartışmalar" şeklinde sınıflandırma yaparak ele almaktır. Buna göre, Uluslararası İlişkiler teorilerinin dört (Faruk Yalvaç'a göre beş) büyük tartışma etrafın-

da şekillendiği iddia edilmektedir.[1] Bu tartışmalar, esas itibarıyla teorilerin meta-teori bağlamında değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle uluslararası ilişkiler hakkındaki fikirlerin, ontolojik, epistemolojik, metodolojik açılardan neyi iddia ettiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Son dönemdeki Uluslararası İlişkiler teorileri, literatürdeki genel eğilime uygun olarak bu kitapta da 4. Büyük Tartışma ışığında incelenmiştir. Buna göre;

Pozitivist Teoriler: 2. İdealizm, 3. Liberalizm, 4. Realizm, 5. Uluslararası Siyasal Teori, 6. İngiliz Okulu, 7 Marksist Uluslararası İlişkiler teorileri;

Postpozitivist Teoriler: 8. Eleştirel Teori, 9. Sosyal İnşacılık,[2] 10. Postyapısalcılık, 11. Postkolonyalizm, 12. Feminizm, 13. Yeşil Teori.

Pozitivizm ile Postpozitivizm arasındaki temel fark, kısmen uluslararası ilişkiler olgusunun açıklanması ile ilgili kısmen de Uluslararası İlişkiler teorilerinin dayandığı felsefi temel ile ilgili ayrışmadan kaynaklanır. Uluslararası ilişkiler olgusu bağlamındaki farkları; bilim, aydınlanma ve modernleşme sürecinin ve döneminin ortaya çıkardığı aktörler, konular ve yapılarla ilgilidir. Pozitivizm; aydınlanmanın temel düsturlarını benimsemiş, pozitivist, modernist, ilerlemeci, rasyonalist bir dünya ve uluslararası ilişkilerin olduğunu iddia ederken ve özellikle devletlerarası ilişkiler, askerî güç, güç dengesi gibi maddi faktörler ve özelliklere vurgu yaparken; Postpozitivizm, Pozitivist anlayışı temelden eleştirerek bu anlayışın olumsuz ve yanlış yönlerine dikkat çekmektedir. Postpozitivizm, sosyal düzenin objektif ve değerlerden uzak bir şekilde incelenebileceğini kabul etmez, Realizm ve Liberalizmin dayandığı rasyonel aktör (tercih) teorisini temelden reddeder, sosyal alanla ilgili incelemelere bilimsel metotların uygulanamayacağını iddia eder ve yeni bir dönemde (postmodern) çok farklı bir dünya ve uluslararası ilişkilerin olduğunu savunur. Bu farklı iddialar, onların teori yapımı ve teorinin rolü hakkındaki görüşlerine de yansır.[3]

Pozitivistlere göre, "bilimsel" bir teori yapmak gerekir ve bu mümkün iken; Postpozitivistler bunun mümkün olmadığını, zira teorilerin sübjektif, amaçsal, manipülatif ve değer-yüklü olduğunu ileri sürer. Çünkü her teori, ilgili teorisyen(ler)in bilgi, algı, kaygı ve katkılarıyla sınırlı bir fikirler setidir.

---

1 1.1920-1960 döneminde Realizm-İdealizm Tartışması; 2.1960-1980 döneminde Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması; 3.1980'ler Neo-Neo Paradigmalar Tartışması (Neorealizm, NeoLiberalizm, NeoMarksism); 4. 1980 dönemi Pozitivizm-Postpozitivizm Tartışması; 5. (Faruk Yalvaç'a göre) Postpozitivizm-Bilimsel Realizm ya da Eleştirel Teori-Realizm.

2 Her ne kadar, Sosyal İnşacılık, kısmen Pozitivist kısmen de Postpozitivist yaklaşıma sahip olduğu için, örneğin Jill Steans, *An Introduction to International Relations Theories: Perspectives and Themes*, 3. baskı, Longman, Londra, 2010 tarafından "orta yol teori" olarak ele alınsa da, kanaatimize göre Sosyal İnşacılık özü itibarıyla Postpozitivist bir teoridir.

3 Pozitivizm, Postpozitivizm ve aralarındaki farklar ve benzerlikler hakkında önemli bir çalışma: Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı*, Çizgi Yayınevi, Konya, 2012, Birinci Bölüm.

Uluslararası İlişkiler teorilerinin ortak noktaları

Teoriler mi? Teori mi?

Disiplinde geçerli olan bir kavram kargaşası, uluslararası ilişkilerle ilgili fikirler setinin "tekil" yani "teori" şeklinde mi yoksa "çoğul" yani "teoriler" şeklinde mi kavramsallaşacağı sorunudur. Literatürde hem "Uluslararası İlişkiler Teorisi"[4] şeklinde tekil, hem de "Uluslararası İlişkiler Teorileri"[5] şeklinde çoğul kavramsallaştırmalar mevcuttur. Kavramsallaşmanın tekil veya çoğul olması, uluslararası ilişkilere ve düşüncesine farklı açıdan bakmaktan kaynaklanıyor. Tekil kullanım, uluslararası ilişkilerin tek bir olgu olduğundan hareket etmekte ve bu olguyla ilgili tüm farklı yaklaşım veya perspektiflerin (Realizm, Pluralizm, Globalizm) aslında bütüncül ama birbirini tamamlayan bir "teori" ortaya çıkardığını ima etmektedir. Diğer yandan, çoğul kullanım, uluslararası ilişkiler olgusunun birden fazla alt olgudan (savaş-barış, haklar, adalet vd.) oluştuğu için birden fazla teorinin olabileceğini ima etmektedir.

Uluslararası İlişkiler teorilerinin tek tek "ne dediklerine, ne iddia ettiklerine" baktığımızda, aslında tüm teorilerin, doğal ve anlaşılır nedenlerle, birbiriyle sıkı-sıkıya ilişkili olduğu görülür. Tüm Uluslararası İlişiler teorilerinin dayandığı temel ya da ortak noktalar bulunmaktadır. Muhtemelen bu nedenle, bazı yazarlar, kavramı çoğul yani "Uluslararası İlişkiler Teorileri" yerine, tekil yani "Uluslararası İlişkiler Teorisi" şeklinde kullanmayı tercih etmektedir. Bizim de bu görüşe yakın bir noktada olduğumuzu belirtelim. Yani, tüm teoriler, uluslararası ilişkiler olgusunun farklı boyutlarına yoğunlaşmak ve incelemekle birlikte, aslında genel anlamda uluslararası ilişkiler olgusunun tümüne dair bir fikir ya da iddia ortaya koymaktadırlar. Uluslararası İlişkiler bir disiplin olarak ortaya çıktığı yaklaşık yüzyıl içinde üretilen "birçok" teori, bilimsel birikim mantığı gereği "bir" uluslararası ilişkiler olgusunu farklı açılardan açıklamaya ve anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle, tüm teorileri tek bir çerçeveden ele aldığımızda karşımıza "bir" "Uluslararası İlişkiler Teorisi" çıkmaktadır.

---

4 Örneğin, Paul R.Viotti ve Mark V.Kauppi, *International Relations Theory: Realizm, Pluralizm, Globalizm*, Macmillan, New York, 1993; Knud Erik Jörgensen, *International Relations Theory: A New Introduction* Palgrave Macmillan, Londra, 2010; Cynthia Weber, *International Relations Theory: A Critical Introduction*, 3. baskı, Routledge, Londra, 2010; Martin Griffiths (der.), *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*, Routledge, Londra, 2007.

5 Örneğin, Tim Dunn, Milja Kurki, Steve Smith (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, 2. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2010; Scott Burchill (der.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2009; James E. Dougherty ve Robert L.Pfaltzgraff, *Contending Theories of Unternational Relations: Comprehensive Survey*, 3. baskı, Harper & Row, Publishers, New York, 1990.

Bu kitaptaki teoriler de aslında bu bilinç ve ön kabulden hareketle yazılmıştır. Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, tüm bölümler, şu noktalar etrafında yazılmıştır.

- Tarihi, entelektüel, felsefi arka planı, çıkış noktası ve kaynakları
- Diğer Uluslararası İlişkiler teorileri ile bağlantısı, ilişkisi ya da ayrıştığı sınırlar,
- Temel varsayımları, kavramları, iddiaları ve dünya görüşü
- Versiyonları, alt bölümleri, alt konuları
- Sorunsallarını eleştirel bir şekilde değerlendirmesi
- Türk dış politikası bağlamında kısa bir değerlendirmesi.

Biz de bu bölümde bu noktalar ışığında Uluslararası İlişkiler teorilerinin "aynı havuzdan ama farklı muslukların özellikleri nedeniyle farklı şekil ve miktarlarda akan sular" olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Uluslararası İlişkiler teorilerinin tarihi, entelektüel, felsefi temelleri ve kaynakları

Tüm Uluslararası İlişkiler teorileri, Batı dünyasındaki entelektüellerin modern (-devlet[6]) dönem sürecinde gelişen uluslararası ilişkiler anlayışı ve algılamasına dayanır. Batı paradigması ve gücünün yaklaşık beş yüz yıllık giderek gelişen ve yayılan dünya hâkimiyeti ve bu hâkimiyete kaynaklık eden entelektüel ve felsefi paradigmalar, aynı zamanda hem pratik hem de teorik uluslararası ilişkilerin hem olgusal hem de bilimsel olarak oluşmasına kaynaklık etmiştir. Batı tarihinin ve felsefesinin tekdüze ve lineer bir özelliğe sahip olmaması, ama çok farklı trendlerin bulunması, Uluslararası İlişkiler teorilerine de yansımıştır. Aslında Uluslararası İlişkiler teorilerinin çokluğu, farklılığı, dönüşümü, Batı gücü ve paradigmasının dünya sistemine yaptığı etkilerin ve felsefi kırılmaların ve dönüşümlerin bir sonucudur diyebiliriz.

Robert W. Cox'un, "Teori, daima belirli kişilere dönüktür ve belirli amaçları vardır" (*Theory is always for someone and for some purpose*) görüşünün de belirttiği gibi,[7] Uluslararası İlişkiler teorisi de aslında Batı paradigmasının ya da paradigmanın alt görüşlerinin ürettiği bir fikirler setidir. Bugün disip-

6 Burak Özpek'e göre, disiplinin temel gayesinin devletlerin davranışları ve bu davranışların diğer devlet davranışlarına yaptığı etkiyi anlamak ya da açıklamak olduğunu iddia etmek hatalı bir yaklaşım olmayacaktır.

7 Robert W.Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 10, no. 2; Cox'la yapılan bir mülakat için bkz. http://www.theory-talks.org/2010/03/theory-talk-37.html

linde hâkim olan 4 (ya da 5[8]) Büyük Tartışma (İdealizm-Realizm Tartışması, Gelenekselcilik-Davranışsalılık/Bilimselcilik Tartışması, Neo-Neo Paradigmalar Tartışması, Pozitivizm-Postpozitivizm Tartışması (ve Postpozitivizm-Eleştirel/Bilimsel Realizm Tartışması) bu iddiamızı ispat için bir delildir. Zira tüm bu tartışmalar genelde Batı hatta özelde Anglo-Sakson dünyada şekillenmiş olup, her bir tartışma bu paradigmanın alt-ekolleri olarak ortaya çıkmıştır. Her bir tartışma, büyük filozoflar/yazarlar/akademisyenler arasındaki tartışmaların bir ürünü olarak şekillenmiştir. Büyük Tartışmaların hepsi de Batı'daki bilimsel gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır. Aslında bunları Batı bilimindeki güçlü kırılmalar olarak görmek mümkündür. Örneğin, Realizm-İdealizm Tartışması, ABD-Sovyet rekabetinin etkisi altında;[9] Gelenekselcilik-Davranışsalcılık/Bilimselcilik: ABD ve İngiltere kaynaklı bilim insanlarının "bilimselliğin kriteri ve şartı" konusundaki farklı duruşların etkisi altında;[10] Neo-Neo Paradigmalar Tartışması, ABD (kapitalist) ve Sovyet (sosyalist) sistemlerin dünya düzenini nasıl kurdukları ve işlettikleri üzerine çıkan modelleri etkisi altında (Neorealizm, Realist ABD'yi, Neoliberalizm Liberal ABD'yi, Neomarksizm ise Marksist felsefenin yeni bir versiyonunu);[11] Pozitivizm-Postpozitivizm Tartışması ise daha çok geleneksel ABD-İngiltere ve diğer Batı düşüncesi ile Postmodern Kıta Avrupası düşüncesi arasındaki Batı-içi tartışmanın etkisi altında gelişmiştir. Bu tartışmalardan hiçbiri, Batı-dışı bir katkıya dayanmadığı gibi, tam tersi, Gonca Biltekin'in de belirttiği gibi, Batı-dışı uluslararası ilişkiler anlayışını ve teori inşasını da domine etmiştir. Bu kitabın bile özü itibarıyla aslında bu tartışmalara dayandığını itiraf etmek durumundayız.

---

8 Faruk Yalvaç'a göre (bu kitaptaki makalesinde), Beşinci Tartışmanın özü, Kavalski'nin de makalesinin başlığı olan ve John Ruggie'nin ifadesiyle Uluslararası İlişkiler'i "Derin Newton'cu uykusu"ndan uyandırmaktır.

9 Yalvaç'a göre, İdealizm-Realizm Tartışması, kapitalizmin savaşa yol açıp açmadığı, totaliter devletlerin saldırganlığıyla nasıl baş edileceği ve ABD'de ise ittifak sistemlerinden çekinilmesinin savaştan ve ekonomik depresyondan yıkılmış bir dünyaya verilecek en doğru cevap mıdır gibi sorular olmuştur.

10 Yalvaç'a göre, Davranışsalcı ve Gelenekselci tartışmasının özünün günümüz teorik gelişmeleri de dikkate alarak doğru tespit edilmesi çok önemlidir. Bu tartışmanın özü tarihsel ve bilimsel açıklama şekillerinin birbirine ters olduğu yaklaşımından yola çıkmaktadır. Uluslararası İlişkiler "tarihseldir, ama bilimsel olmalıdır" anlayışını, belli olayların "tarihsel ortamıyla farklı zaman dilimlerini kapsayan genellemeler" yapma arasındaki gerilimi yansıtmaktadır. Ancak tarih/bilim tartışması hâlâ Uluslararası İlişkiler'in merkezindedir ve Pozitivizme karşıt her yaklaşım bu konuyla yüzleşmek zorundadır.

11 Yalvaç'a göre, Paradigmalar arası tartışmanın temel tezi 1980'li yıllarda Realizm'in yanında Pluralizm ve Yapısalcılık gibi iki ayrı paradigmanın daha yer aldığı fikri idi. Realizm devletler arası ilişkiler, Pluralizm devlet dışı aktörler, Yapısalcılık ise o günlerde gelişmekte olan Bağımlılık teorileri çerçevesinde devletlerarası eşitsiz ilişkileri inceliyordu. Uluslararası ilişkilerin üç ayrı yönünü inceleyen üç ayrı paradigma vardı.

Uluslararası İlişkiler teorileri arasında bağlantı: Sınıflandırma çabaları

Her ne kadar uluslararası ilişkiler teorileri birbirinden farklı olsa da, aralarında çok temel benzerlikler vardır. Bu bağlamda çok sayıda sınıflandırma yapılmıştır.[12] Aslında Uluslararası İlişkiler teorileri birbirine cevap/reddiye/tezat/alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle kümülatif bir bilgi (teori) birikiminin olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, Büyük Tartışmalar açısından baktığımızda; Realizm, İdealizm'in "başarısızlığına" tepki ve alternatif olarak gelişmiş;[13] Davranışsalcılık/Bilimselcilik, gelenekselci teori yöntemlerinin yetersizliği veya zayıflığını iddia ederek "bilimsel" bir yöntem ortaya koymaya çalışmış; Neorealizm, Neoliberalizm, Neomarksizm'in öncülleri olan Realizm, Liberalizm, Marksizm'in analiz düzeyini eleştirip/geliştirip makro ve yapısal analiz yapmıştır; Postpozitivist teoriler ise, tüm makro ve modernist/pozitivist teorileri eleştirip onlara alternatif olarak daha mikro ve pozitivizm-eleştirisi yapan teoriler üretmiştir. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler teorileri, geçen yüzyılda birikerek, gelişerek ve birbirini "eleştirerek" ve diyalektik bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle bugün gelinen noktadaki Uluslararası İlişkiler teorisini anlamak için yüzyıl önceki teorik tartışmaları hatırlamak gerekir.

Bu kitaptaki bölümlerde de görüldüğü gibi, Uluslararası İlişkiler teorileri aslında ya aynı/ortak ya da çok benzer konular ile ilgilenmektedir. Hemen hemen tüm teoriler uluslararası aktörler ve nitelikleri (egemenlik, ülkesellik, dış politika, güç vb.), uluslararası savaş-barış, düzen, adalet, istikrar, güvenlik, anarşi gibi konuları ve uluslararası değişim ve dönüşüm gibi temaları farklı açılardan analiz etmektedirler. Elbette ki, uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası aktörler, konular ve temalar üzerine bir konsensüs veya anlaşma içinde değillerdir, doğası gereği olmaları da beklenemez; ancak hepsi de bu konuları dayandıkları veya kabul ettikleri temel varsayımlar üzerinden anlamaya, açıklamaya ve geliştirmeye çalışırlar.

---

12 Bu konuda en çok öne çıkmış olan eserlerden bazıları şunlardır: Paul R.Viotti ve Mark V.Kauppi, *International Relations Theory: Realizm, Pluralizm, Globalizm*, Macmillan, New York, 1993; Knud Erik Jörgensen, *International Relations Theory: A New Intrdoduction*, Palgrave Macmillan, Londra, 2010; Gabriel Jurg Martin, *Worldviews and Theories of Intenrational Relations*, Macmillan, Londra, 1994; Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

13 Realizm ve İdealizmi, gerek orijini itibarıyla gerekse teorik önermeleri itibarıyla "aynı madalyonun iki yüzü" ya da "rakip ikizler" olarak kabul etmek mümkündür. Gerçekten, gerek ABD gerekse Türkiye tecrübesinde bazı liderleri ve dış politikalarını bu kavramların biri ile net bir şekilde anlamak ve açıklamak mümkün değildir. Örneğin, Harry Truman veya Turgut Özal'ı bir teori ile açıklamak ve anlamak mümkün değildir, çünkü onlar hem realistti hem de liberaldiler.

Temel varsayımları, kavramları, iddiaları ve dünya görüşü

Tüm Uluslararası İlişkiler teorileri, genel doğru ya da değişmez olarak kabul edilen bazı varsayımlar üzerine inşa olur. Bir yönüyle teoriler, bazı varsayımlara dayanarak uluslararası ilişkiler hakkında fikirler seti oluşturur. Faruk Yalvaç'ın bu kitaptaki bölümünde belirttiği gibi, Uluslararası ilişkileri anlamak için geliştirdiğimiz bütün teorilerin temelinde meta teorik varsayımlar yatar. Mark Neufeld'ın belirttiği gibi "nasıl olguların anlamı sadece olgusal bir soru değil, teorik bir soru ise, aynı şekilde iyi bir teorinin doğası teorik bir sorun değil, meta-teorik bir sorundur" [14] Neufeld burada her olgunun belli bir teori çerçevesinde anlam kazandığını, her teorinin de altında yatan varsayımlar bilindiği takdirde ancak bu olguların değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır. Teoriler, kısmen dogmatik olan bu varsayımlar üzerine kavramlar üretmekte, bu kavramlar aracılığıyla ilgili olgu ya da konu hakkında iddialar ortaya koymakta ve böylece "dünya görüş"lerini açıklamaktadırlar.

Bu bölümün ilk kısmında kısaca açıklamaya çalıştığımız teori özetlerinde de görüldüğü gibi, her Uluslararası İlişkiler teorisi uluslararası ilişkiler olgusunun bir noktasına yoğunlaşarak bir dünya görüşü ortaya koymaktadır. Bunları, basitleştirme ve tekrarlama riskini de dikkate alarak şu şekilde özetleyebiliriz:

İdealizm: İnsan doğası iyidir, devletler arası savaşlar durdurulabilir, bunun için uluslararası ve ulusal reformlar gerekir, işbirliği önemlidir.

Liberalizm: İnsan doğası iyidir ve özgür olmalıdır, dünya çapında ekonomik işbirliği ve bütünleşme gerekir, bunun için uluslararası örgütler kurulmalıdır (Neoliberalizm), demokrasinin/cumhuriyetin yaygınlaşması barışı yaygınlaştırır.

Realizm: İnsan doğası kötüdür, (Neorealizm'de) uluslararası sistemde anarşi vardır, devletlerarası güç ve çıkar mücadelesi evrenseldir; savaşı önlemenin yolu güç dengesidir.

Uluslararası Siyasal Teori: Siyasal teoride geçerli "iyi-kötü" bağlamındaki değerler uluslararası ilişkileri anlamak ve açıklamak için gereklidir, sadece uluslararası savaşlar değil ama her türlü uluslararası sorunun (çevre, sağlık, güvenlik, insan hakları vd.) siyasal teorilerle açıklanması mümkündür.

İngiliz Okulu: Uluslararası "anarşi", uluslararası hukuk ve diğer kurum, kural ve düzenlemelerle "düzenli" hale gelebilir/gelmiştir, böylece savaşlar önlenebilmektedir/önlenebilmiştir.

Marksizm: Diğer tüm sosyal ilişkilerde olduğu gibi, uluslararası ilişkiler-

14 Mark Neufeld, *The Restructuring of International Relations Theory,* 1995, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s. 2.

de de genel durum sosyal sınıflar arası çatışmadır, ki bu çatışmanın temelinde burjuvazinin proletaryayı sömürmesi yatmaktadır, uluslararası sistem de aynı şekilde merkez (zengin) ile çevre (fakir) ülkeler arası bir mücadeledir.

Eleştirel Teori: Modernist ve Marksist teoriler, 20. yüzyıldaki durumu açıklamak için yeterli değildir, bu nedenle mevcut paradigmanın eleştirel bir şekilde yeniden yazılması, yeniden inşa edilmesi gerekir.

Sosyal İnşacılık: Diğer tüm alanlar gibi uluslararası ilişkiler de sosyal ilişkilerin inşa ettiği bir durumdur, ki burada kimlik, kültür, gelenek, liderlik ve fikirlerin çok önemli bir rolü vardır.

Postyapısalcılık: Uluslararası ilişkileri mega teorilerle açıklamak mümkün değildir, bunun yerine dil, bilgi, metin (ders kitapları), diskur ve retorik gibi unsurlara bakmak gerekir, zira bunlar uluslararası ilişkilerin güç, iktidar, hegemonya gibi özelliklerini açıklamak için çok önemlidir.

Postkolonyalizm: Uluslararası ilişkilerin özellikle kolonyalizm tarihi ve tecrübesi olan aktörlerini, ilişkilerini ve konularını açıklamak için kolonyalizm sonrası ve öncesi bağların dikkate alınması gerekir.

Feminizm: Diğer tüm sosyal durumlar gibi, uluslararası ilişkilerde de toplumsal cinsiyet (*gender*) önemli bir faktördür, ve mevcut sosyal ilişkiler, bilgiler ve teoriler erkekçi (*masculine*) bir anlayışla yapılmış olup, bu durumun değişmesi gerekir, kadıncı (*feminine*) bir anlayışla yeniden yapılanmalı ve yazılmalıdır.

Yeşil Teori: Tüm yaşamın üzerinde oluştuğu fiziki ve biyolojik çevre, yüzyıllardır geçerli olan yaşam stili ve uygulamalarla tahrip olmuştur ve bu tahribatın önlenmesi için modernistlerin iddia ettiği insan-merkezli (*antrophormism*) değil, çevre-merkezli (*ekosentrisizm*) bir uygulama ve teorinin oluşturulması kaçınılmazdır.

Özgün Teori: Uluslararası İlişkiler, Batı kaynaklı bir olgu ve teoridir ve diğer Batı-dışı dünyayı da etkisi altına almaktadır, bu durumu değiştirmek için Batı-dışı ülkelerde özgün/yerel teoriler geliştirilmektedir/geliştirilmelidir.

Teorilerin versiyonları, alt bölümleri, alt konuları

Hiçbir teori, yekpare ve homojen bir bütünlük arz etmez. Teoriler her ne kadar özel bir noktaya yoğunlaşmış olsalar da, sonradan yapılan katkılarla dallanıp budaklanmaktadırlar. Böylece ilgili teori genişleyerek veya derinleşerek daha da kompleks bir yapı haline gelmektedir. Bu konuda en tipik örnekler Realizm, Liberalizm ve Marksizm'dir. Diğer teorilere göre daha kapsamlı ve komplike olan bu teorilere baktığımızda, ciddi bir şemanın ve detaylanmanın ortaya çıktığını görürüz. Örneğin Realizm, Eyüp Ersoy'un bölümünde açıkladığı gibi, Klasik Realizm, Neorealizm (Yapısal Realizm), Ne-

oklasik Realizm gibi alt bölümlere sahiptir.[15] Realizmin detayları elbette bununla sınırlı değildir: İnsan, devlet, güç, rasyonel dış politika, anarşi, güç dengesi, güvenlik ve diğer pek çok konuda alt bölümleri, alt konuları bulunmaktadır. Aynı şekilde Liberalizm de, Klasik Liberalizm, İdealizm, Neoliberalizm, Kurumsal Liberalizm, Küreselleşme, Demokratik Barış ve diğer pek çok alt teorilere sahiptir. Nihayet Marksizm, Klasik Marksizm, Eleştirel Teori (Frankfurt Okulu), Gramşiyan Teori, Bağımlılık Teorisi, Dünya-Sistemi Teorisi ve diğer pek çok alt teorilere sahiptir. Bu üç büyük teori hakkında yazılan kitapları ve makaleleri incelediğimizde, çok detaylı bir şemanın çıktığını söyleyebiliriz.[16]

Sorunların eleştirel şekilde değerlendirilmesi

Hiçbir teori mükemmel ve sonuçlanmış değildir. Her teori belli bir olguyu açıklamak için vardır ve gelişmeye/genişlemeye teorik olarak açıktır; ancak bu amaç veya çabanın ne kadar geçerli olduğu, teorinin ikna gücüne ve sürekliliğine bağlıdır. Buna karşın, mevcut Uluslararası İlişkiler teorilerinin, disiplinin oluşumunda ve gelişiminde çok büyük katkılar yaptığı için ihmal edilemez veya görmezden gelinemez bir önemi ve değeri vardır. Bu nedenle mevcut tüm teorilerin öncelikle anlaşılması ve kullanılabilmesi gerekir. Ancak bunun nasıl yapılacağı ile ilgili farklı yöntemler olabilir. Mevcut teoriler, ya orijinal kaynaklarından orijinal haliyle öğrenilip kullanılabilir ya da çevirisi yapılarak başka ülkelerde öğrenilip kullanılabilir. Ancak daha "özgün ve doğru" bir yöntem, mevcut teorilerin konunun uzmanları tarafından "yeniden yazılarak" yaygınlaştırılmasıdır ki, burada da hem aktarmacı hem de eleştirel bir yöntem kullanılabilir ki, bu kitapta böyle bir yöntem kullanılmıştır. Batı kaynaklı güncel uluslararası ilişkiler teorileri, Türk akademisyenlerin açısından ve kalemleriyle hem kısmen aktarılmış hem de kısmen eleştirel bir bakış getirilmeye çalışılmıştır. Elbette ki, bunları özgün/yerel teoriler olarak kabul etmek mümkün değildir, ancak mevcut teorilere bir nebze de olsa özgünlük getirdikleri için özgün çaba olarak görmek gerekir. Kitaptaki tüm teoriler, ilgili akademisyen tarafından hem "açıklanmış", hem "eleştirilmiş" ve hem de Türk dış politikası bağlamında çok kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çabanın da özellikle Türkiye'deki uluslararası ilişkiler literatürü açısından yeni bir şey olduğunun altını çizmeliyiz.

---

15 Faruk Yalvaç'ın bölümünde bahsettiği Eleştirel/Bilimsel Realizm'in, ana eksen Realizm'in bir türevi olmadığını not etmek gerekir.

16 Bu konuda Jörgensen özgün bir analizler yapmıştır. Jörgensen, *op.cit.*

Türk dış politikası bağlamında örnekler

Teori soyut ve sınırlı bir alanda genelleme yapmaya çalışır. Ama hiçbir genelleme, tüm evreni aydınlatmak için yeterli değildir. Teoriler; somut, pratik, ampirik dünya göz önünde bulundurularak inşa olur, ancak tüm dünyayı açıklama amacında değildir. Bu nedenle, her ampirik olayın teoriyle örtüşmesi söz konusu değildir. Bu kitapta verilen Türk dış politikası bağlamında verilen somut örnekler, teorilerin daha iyi anlaşılması için örnekler mahiyetindedir. Elbette ki hiçbir teoriyi sadece bir ampirik, örnek olayla açıklamak mümkün ve doğru değildir; bu nedenle bu kitaptaki örnek olaylar da eleştiriye açıktır. Ancak bu örnek olayların amacı, ilgili ampirik konuyu detaylı olarak incelemek değil, sadece ilgili teoriyi bir örnekle zenginleştirmektir.

Uluslararası İlişkiler teorilerinin iddiaları

Her teori, aslında bir kavram, varsayım ve iddia üzerine yoğunlaşır ve inşa olur. Teorinin özünde, ortaya koyduğu bir "öz/odak" vardır. Teori, bir olguyu "genelleme niteliğinde bir kavram" ile açıklarken, aslında ilgili olgu veya olgular üzerinden ait olduğu disiplinin oluşumunu sağlamaya çalışır. Her teori, kendi genellemesinin/açıklamasının en doğru olduğunu iddia etse de, tek ve en son doğrunun kendisi olduğunu iddia etmez. Her teori, ancak ve sadece kendisi dışındaki teorilerle rekabet veya diyalekt içinde oluşur ve gelişir.

Teori, özü itibarıyla bir fikir veya birbiriyle ilişkili fikirler setidir. Faruk Yalvaç'ın tanımıyla "Teoriler... karmaşık olgulardan soyutlamalar yaparak o olgu ile hemen gözle görülemeyen bütüncül bir bilgi *elde* etmek amacını güder" Yalvaç'ın ifadesini bir başka deyişle belirtirsek, teoriler ortalama bir gözlemci tarafından anlaşılması mümkün ya da kolay olmayan olgular hakkında, oldukça öz, kısa ve soyut bir açıklama yapmakta ve böylece ilgili olgunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktır (*parsimony*). Teoride ve teori inşasında "cimri olmak" (*parsimony*) çok önemli ve kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Teori veya teorisyenin işi, olgular hakkında, gazetecinin, tarihçinin, ansiklopedicinin ve diğer tasvircilerin yaptığı gibi sayfalar dolusu "data yığını" vermek değil, bu dataların ortaya koyduğu soyut düşünceyi ortaya koymaktır. Bu soyut düşünce, aslında ilgili olgu hakkında bir fikir sunar.

Uluslararası İlişkiler teorileri de "uluslararası ilişkiler olgusunu" anlamak, açıklamak ve öngörebilmek amacıyla üretilmiş soyutlamalardan ibarettir. Uluslararası İlişkiler teorileri, tek bir yazarın veya birden fazla yazarın ürettikleri fikirlerden oluştuğu için çoğu durumda dağınık ve geniş bir yelpaze içinde ortaya çıkar ve gelişir. Böylece varlığını ortaya koyan teorile-

rin, bu alana yeni girmiş öğrenciler tarafından anlaşılması zor olabilir. Halbuki, hemen hemen her teoriyi çok kısa ve öz bir şekilde anlamak ve öğrenmek mümkündür. Bu çalışmada biz bunu yapmaya çalıştık. Yazarlar, yeterince uzun ama mümkün olduğunca kısa bir şekilde ilgili Uluslararası İlişkiler teorilerini incelediler. Ama bu uzunluktaki çalışmalar bile daha da özetlenebilir. Uluslararası ilişkiler teorisinin uluslararası ilişkiler olgusunu hangi açıdan açıklamaya, anlatmaya ve tasvir etmeye çalıştığı kısaca ortaya konulabilir. Bu noktaların ortaya çıkarılması, hem teorilerin anlaşılmasına yardımcı olacak hem de yeni teorilerin üretilmesine ipucu sağlayabilecektir. Bu kitaptaki Uluslararası İlişkiler teorilerini, bölümlerdeki analizleri de dikkate alarak şu şekilde özetleyebiliriz.

İdealizm, Ramazan Gözen'e göre, "içindeki ideal kavramından da anlaşılacağı üzere, 'reel şartlardan daha ideal' bir durumu ifade etmek ve bu duruma ulaşmak anlamına gelir. (Felsefi idealizmden farklı olarak) uluslararası ilişkiler (politika) idealizmi, uluslararası reel şartların vizyoner bir projeyle ideal bir duruma gelmesi için ortaya konulan bir dizi normatif fikirler ve projeleri" savunur. Daha somut anlamda İdealizm, bir dizi normatif araçlar ve değerler aracılığıyla uluslararası ilişkilerde savaşın önlenebileceğini ve barışın kurulabileceğini iddia eder. İdealizm, esas itibarıyla "ideal" bir uluslararası ilişkilerin ya da dünya düzeninin kurulabilmesi için toplum, devlet ve uluslararası sistemde barışı geliştirmek amacıyla reformlar yapılması yönünde "normatif" fikirler ortaya koyar. İdealizm, bu amaca varmak için devletlerin demokratik yönetilmesini ve uluslararası örgütlerin ve hukukun etkin olmasını şart olarak kabul eder. Devletlerin demokratik yönetimi, devlet yönetimlerinin savaş-barış konusunda sorumlu davranmasına yol açarken, uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk sorunlarının diplomasi, müzakere ve gerektiğinde müşterek güvenlik mekanizması ile çözülmesini sağlar. İdealizmin bu iddiaları ve fikirleri, uluslararası ilişkiler olgusunun anlaşılması ve gelişmesine önemli ölçüde katkı yapmış olmasına rağmen, tam anlamıyla hedeflediği konumda olduğunu söyleyemeyiz. Gözen bu durumun ortaya çıkmasına yol açan üç nedene işaret ediyor: İdeal insanın, ideal demokrasinin/toplumun ve ideal uluslararası değerlerin olmayışı.

İdealizm, pozitivist bir teoridir; çünkü aydınlanmacı, ilerlemeci, rasyonel bir uluslararası ilişkiler vizyonu sunar; normatif değerlerin hayata geçirilmesi sonucunda daha barışçı, refah ve ileri bir durumun ortaya çıkacağını iddia eder. İdealizm; Ontolojik olarak, ulus-devletlerden oluşan bir uluslararası düzenin varlığını ve bunun geliştirilebileceğini, Epistemolojik olarak, bilgi kaynaklarının düşünsel, felsefi, dogmatik, sübjektif, evrensel, modern olduğunu, Metodolojik olarak da bu nitelikteki bilgilerin tümden-gelimci (*deductive*) bir yöntemle elde edilebileceğini savunur.

Liberalizm, Burak Bilgehan Özpek'e göre, "tarih boyunca devletin oluşumundan günümüzde uluslararası ilişkilerin işleyişine kadar siyasal süreçleri, yapıları, politikaları ve oluşumları hem normatif hem de pozitivist açılardan inceleyen bir Siyasal Teori'dir" Normatif bakış açısıyla ele alındığında, Liberalizm, İdealizm'den daha kuşatıcı, kapsamlı, derinlikli ve iddialı bir "Aydınlanma" teorisidir. Zira sadece devlet ve uluslararası ilişkiler konusuyla değil; birey, özgürlük, sivil toplum, piyasa ekonomisi, hukukun üstünlüğü, barış, işbirliği, istikrar ve küreselleşme gibi hayata ait tüm siyasal boyutlarla ilgilenir ve değerler üzerine oturur. Liberalizm, devlet içi-dışı ayırımını bile göz ardı ederek sınırsız bir küresel sistemin oluşmasını tasavvur/idealize eden bir teoridir. Egemenlik sınırları içinde ve ötesinde tüm aktörlere ve ilişkilere özgürlükler sağlayarak zenginliğin, istikrarın ve barışın sağlanabileceğini iddia eder. Liberal idealizmin tamamen gerçekleşip gerçekleşmeyeceği tartışmaya açık olmakla birlikte, tüm uluslararası aktörlerin ve süreçlerin bu hedefe doğru gelişmesi gerektiğini temenni eder.

Liberalizm aynı zamanda pozitivist bir teoridir. Bu durum onu, realistlerin belirttiği gibi, sadece olması gereken ideal dünyaya olan özlemini insan doğasına aykırı bir şekilde savunan iflah olmaz bir romantiklikten de uzaklaştırır. Zira, Uluslararası İlişkiler disiplininde yükselen pozitivist dalga liberal kuramın yöntemlerini de etkilemiştir. Artık Liberalizm, uluslararası barışın tesis edilmesi için soyut bir felsefe dünyasından çıkmış ve gözlemlenebilir ve ölçülebilir değişkenleri ele almıştır. İdeal dünya arayışı yerini, var olan dünyayı açıklama gayretine bırakmıştır. Liberalizm, aydınlanmacı, rasyonel, ilerlemeci olması yanında Batı merkezli bir anlayış ya da ideolojidir. Liberalizm, diğerlerine göre daha çok Batılı bir teori olup, uluslararası ilişkilerin liberal değerler ışığında dönüşmesi için reformlar yapılmasını önermektedir. Batılı değerler yönünde dönüşüm aslında Batı merkezli ve bakışlı bir dünya düzenini hedeflemektedir.

Liberalizm; Ontolojik olarak, birey ve özgürlük merkezli bir dünya düzeninin varlığını, Epistemolojik olarak, aynen İdealizm gibi, bilginin düşünsel, felsefi, dogmatik, sübjektif, evrensel, geliştirilebilir olduğunu, Metodolojik olarak da bilginin, yine aynen İdealizm gibi, tümden-gelimci yöntemlerle elde edilebileceğini savunur.

Realizm, Eyüp Ersoy'un belirttiğine göre, "insanlık tarihi boyunca zaman ve mekân farkı olmaksızın ve insanlık tarihi boyunca gerçekleşen tüm politik, ekonomik, askerî ve sosyal dönüşümlere karşın, insanoğlunun mütemadiyen karşı karşıya kaldığı meseleleri ele almaktadır." Realizm'e göre bu "meselelerin" başlıcaları; devletin başat aktör olduğu, devletlerarası ilişkilerde güç ve iktidar mücadelesinin varlığı, uluslararası sistemde daimi anarşi olduğu, bu anarşik ortamda devletlerin ancak ve sadece ulus-devlet çıkarla-

rını gerçekleştirmeye çalıştığı, bu amaçla savaşın doğal ve reel bir durum olduğu, devletlerin anarşik sistemde oluşturdukları güçler dengesi sayesinde savaşların frenlenebildiği gerçekleridir. Dolayısıyla Realizm, uluslararası ilişkilerin doğasının dayattığı olumsuzluk ve kötümserliği vurgulayarak, devletlere daima teyakkuzda olmayı önerir.

Realizm, Pozitivist bir teoridir; çünkü uluslararası ilişkilerin maddi (materyal) çıkarlar ve güç hesapları üzerinden geliştiğini iddia eder. Devletlerarası ilişkilerde askerî gücün en önemli faktör, ama ekonomik, teknolojik, siyasi ve diplomatik araçların da ulusal çıkarları geliştirmek için yararlı olduğunu savunur. Realizm; Ontolojik olarak, devletler arası güç ilişkilerine dayanan ve anarşik bir uluslararası sistemin varlığına dayanır, Epistemolojik olarak, gözlem-reel veriler ile tarihsel veya felsefi düşüncenin oluşturduğu bilgileri kullanır, Metodolojik olarak da bilginin ampirik (reel) ve tümdengelimci bir yöntemle elde edilebileceğini savunur.

Uluslararası Siyasal Teori, Tarık Oğuzlu'nun belirttiği gibi, "devlet içi düzen ile devletlerarası düzenin işleyişlerinin benzer kurallara tabi olduğu, ya da olması gerektiği düşüncesidir." Dolayısıyla devlet düzenin işbirliği ve uyum, devletlerarası düzenin ise kaos, savaş ve çatışma alanları olarak görülmesi doğru değildir. Bu yöndeki görüşler, teorik düzeyde dile getirilen ama tarihin işleyişi bağlamında doğrulanamayan görüşlerdir. Uluslararası Siyasal Teori, devletlerarası ilişkilerin pratiğine bakıldığında her zaman kaos ve anarşi görülmediğini, bilakis uluslararası ilişkilerde de bir düzenin olduğuna, işbirliğinin çatışma kadar sistemin temel unsurlarından birisi olduğuna inanır. Oğuzlu'ya göre, İngiliz Okulu ve onun Uluslararası Toplum Yaklaşımı, Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarına kaynaklık etmiştir. Ulusdevletin en ideal siyasi örgütlenme modeli olamayabileceği fikri, demokrasinin küresel düzeyde de işletilebilmesi gerektiği algısı, insan haklarının daha evrensel bir bakış açısından tanımlanması gerektiği düşüncesi, Uluslararası Siyasal Teori çalışmalarının ivme kazanmasında etkili olmuştur. Giderek daha fazla Uluslararası İlişkiler teorisyeni normatif sorularla ilgilenmeye başlamıştır.

Uluslararası Siyasal Teori, oldukça yeni bir yaklaşım/teori olup, aslında Siyaset Bilimi ile Uluslararası İlişkiler disiplinlerini eklektik olarak bütünleştirme amacını gütmektedir. Özü itibarıyla, normatif ekolün uluslararası ilişkilere uyarlanması şeklinde görülebilir. Bu nedenle, Uluslararası Siyasal Teori de pozitivist bir teoridir; çünkü aynen İdealizm ve Liberalizm gibi Aydınlanma rasyonalizm ile bunlardan türetilebilecek reform ve ilerlemeye inanır ve savunur. Uluslararası Siyasal Teori, Ontolojik olarak, devletlerarası ilişkilerin normatif kavramlar ve değerler çerçevesinde geliştirilmiş bir toplum olduğunu kabul eder, Epistemolojik olarak, kabul edilmiş (kısmen dogmatik)

değerlerin bilgi kaynağı olduğunu düşünür, metodolojik olarak bu bilginin felsefi ve tümden-gelimci yöntemlerle elde edilebileceğini savunur.

İngiliz Okulu, Mustafa Serdar Palabıyık'a göre, "devletleri, Realizm'in ele aldığı gibi uluslararası sistemin tek ve değişmez aktörleri olarak değerlendirmek yerine, 'uluslararası toplum' çerçevesinde tarihi/dikey ve coğrafi/yatay derinlik içinde zamansal ve mekânsal olarak mukayese ederek değerlendirir." İngiliz Okulu'nun mensupları, kendilerini ayrı bir teorinin temsilcisi olarak görmeleri, tarihçi/yorumcu bir yöntem benimsemeleri ve etik değerlerin uluslararası ilişkilerdeki önemine vurgu yapmaları nedeniyle farklı bir yaklaşım benimsediklerini gösterirler. İngiliz Okulu yaklaşımı, Amerikan menşeli uluslararası ilişkiler teorilerine Avrupa'dan en güçlü alternatiflerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz Okulu, Realizm ile İdealizm arasında eklektik bir teoridir ve bu nedenle de "*via media* – orta yol" olarak kabul edilir. Bunun nedeni, İngiliz Okulu'nun, hem Realizmin "anarşik yapı" varsayımını kabul etmesi hem de aynı zamanda bu yapı içinde İdealizm'in önerdiği gibi, "kurum, kural, hukuk ve normlara dayalı bir düzen olabileceğini" savunmasıdır. Bu eklektik yapıyı ifade eden gösterge, "uluslararası toplum" ya da "devletler toplumu" kavramıdır. Uluslararası Toplum, Hugo Grotius'un iddia ettiği çerçevede devletlerin oluşturdukları hukuk, etik, gelenek, normlar ile oluşan ve bir ölçüde düzenin oluştuğu bir durumu, "devletlerin toplumunu" ifade etmektedir. İngiliz Okulu, Kantçı çerçevede insanların oluşturacağı bir uluslararası toplumu da tasavvur eder, ancak bunun gerçekleşmesinin mümkün olmayacağını iddia eder. İngiliz Okulu, bir İngiliz düşüncesi olması nedeniyle, gelenekselciliğe dayanır.

İngiliz Okulu, esas itibarıyla Pozitivist bir teoridir; ancak maddi olmayan, yani ideal değerleri de kullandığı için Postpozitivizm ile teğet ilişki içindedir; çünkü Aydınlanmacı, ilerlemeci, maddi güç ve çıkar eksenli bir teoridir. İngiliz Okulu; Ontolojik olarak, Realistler gibi devletlerarası anarşik bir sistemin, ama aynı zamanda İdealistler gibi kurum ve kurallara dayalı bir düzenin varlığına, Hedley Bull'un iddiasıyla "Anarşik Düzenin" geçerli olduğuna inanır; Epistemolojik olarak, felsefi, tarihi, dogmatik bilgiye dayanır; Metodolojik olarak ise "geleneksel" yöntemi, yani tümden-gelimciliği savunur.

Uluslararası Ekonomi Politik, Mustafa Kutlay'ın belirttiği gibi, 'devlet' ve 'piyasa' arasındaki etkileşimi inceleyen bir disiplindir. Bu disiplinin kökleri 19. yüzyıla kadar uzansa bile uluslararası ilişkiler disiplini içinde etkili olmaya başlaması 1960-1970'lere dayanır. Doğası gereği 'inter-disipliner / disiplinler arası' özelliğe sahip olduğu, yani ekonomi ve siyaset bilimi disiplinlerinin etkisi altında geliştiği için, bu iki alanla ilgilenen çok farklı teorik perspektiflerin karması olarak gelişmiştir. Kutlay'ın bölümünde de kısaca açıklandığı üzere; Realizm, Liberalizm ve Marksizm gibi dünya görüşü, he-

defleri ve yöntemleri açısından birbirinden çok farklı ekolleri içinde barındırmaktadır. Bu eklektik yapısı nedeniyle, disiplinin adı ve özellikle Türkçe'ye çevirisi konusunda bile anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Bazı yazarlar ve teoriler, "Uluslararası Politik Ekonomi / *International Political Economy* veya *Politics of International Economics* adını kullanmayı tercih ederken, diğerleri "Uluslararası Ekonomi Politik / *International Economy Politics* veya *Economics of International Relations*" gibi adlar kullanmaktadır. Aslında bu ayrışma, devlet-piyasa etkileşiminde hangisinin daha etkin ya da belirleyici olduğu konusundaki farklı düşüncelerden kaynaklanmaktadır. İlk adı kullananlar devletin/siyasetin piyasayı/ekonomiyi belirlediğini ya da daha önemli olduğunu iddia ederken, ikinciyi kullananlar piyasanın/ekonominin devleti/siyaseti belirlediğini ya da daha önemli olduğunu iddia eder. Bu kitapta Uluslararası Ekonomi Politik adının tercih edilmesinin nedeni, dünya ekonomisindeki başat aktörlerin ve gelişmelerin uluslararası siyaseti şekillendirdiğine vurgu yapmaktır. Bu bağlamda, dünya ekonomisinin 19. ve 20.yüzyıllarda başat aktörler olan İngiltere ve ABD ekonomi anlayışlarının/ekollerinin etkisinde şekillendiğini, bu aktörlerin küreselleşme sürecinin gelişiminde ne kadar büyük rol oynadıklarını ve özellikle son on yıllarda hızla yükselen Çin ekonomi gücünün dünya siyasetini nasıl yönlendirmekte olduğuna dikkat çekilmiştir.

Uluslararası Ekonomi Politik, hem karma bir teorik perspektif ve Realizm-Liberalizm-Marksizm teorilerinin eklektik bir kombinasyonu olması hem de özünde materyalist/rasyonalist doğasının olması nedeniyle Positivisttir. Ve bu yapısı nedeniyle, ontolojik, epistemolojik ve metodolojik özellikleri, dayandığı teorik perspektiflerde (bu kitabın Realizm, Liberalizm, Marksizm teorilerinde) olduğu gibidir.

Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar, bölümün başlığından anlaşılacağı gibi, esasen Karl Marx'ın yazıları etrafında şekillenen ve Fredrich Engels, Vladimir Lenin, Andre Gunder Frank ve diğer pek çok entelektüelin düşüncelerini de içeren geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Marx'ın kendisi uluslararası ilişkiler konusunda doğrudan bir eser üretmemiş olmasına rağmen, onun ortaya koyduğu ekonomi-politik teori hem dolaylı olarak hem de diğer entelektüeller üzerinden uluslararası ilişkilere kaynaklık etmiştir. Ancak tüm Marksist yaklaşımların Marx'ın teorisi üzerine inşa olduğunu söyleyebiliriz ki, buna göre toplum, sınıflar arası ilişkilerin ortaya çıkardığı bir yapıdır; tüm tarih sınıflar arası çatışmanın bir ürünüdür (tarihsel materyalizm ve diyalektik materyalizm). Özellikle kapitalist dönemde işçi sınıfı ile burjuvazi sınıfı arasındaki eşitsizlikler, çatışma doğurmaktadır. Bu çatışmanın sonucunda işçi sınıfı üstün gelecek ve tüm dünyadaki işçi sınıfları birleşerek kapitalist sisteme son verecektir. İşte bu iddia, kaçınılmaz olarak uluslarara-

sı ilişkileri doğrudan ilgilendirmektedir. Marksist teori, klasik uluslararası ilişkiler paradigmasına meydan okumakta ve bu paradigmanın sona ereceğini öngörmektedir. Marx'ın sınıflar arası çatışma teorisi, özellikle Lenin gibi yazar/siyasetçi aktivistlerin emperyalizm teorisine kaynaklık etmiştir. Daha sonra da Soğuk Savaş döneminde *Dependencia* (Bağımlılık) Teorisi'ne ilham kaynağı olmuştur. Marx ve Marksist yazarlar, özünde ekonomik deterministtir; yani uluslararası ilişkilerin ekonomik çıkarlar çerçevesinde oluştuğunu, tüm sosyal, siyasal, kültürel, kurumsal yapıların ekonomik ilişkilerin ürünü olduğunu iddia eder. Daha teknik bir tabirle, ekonomi "altyapı/*infrastructure*" iken diğer tüm oluşumlar ve gelişmeler "üstyapı/*superstructure*"dır. Marksist teoriye getirilen en önemli açılım, I.Wallerstein'in "merkez-çevre teorisi" ve *Dependencia* teorisyenlerin "güneyin kuzeye yapısal bağımlılığı" teorileridir.

Marksizm ve tüm Marksist yaklaşımlar, her ne kadar Postpozitivizm'e ilham kaynağı olmuş olsa da esasen Pozitivisttir. Çünkü Marksizm ve Marksist yaklaşımlar, Aydınlanma, pozitivizm gibi modern değerleri benimsemese de, esas itibarıyla maddi çıkarlar/faktörler üzerine dayanır ve ilerlemecidir. Zira Marksizm ve diğerleri, sınıf çatışmasının bir çıkar çatışması olduğunu, işçi sınıfının çıkarının proletarya düzeni kurmak olduğunu ve bunun bir ilerleme olacağını kabul eder. Marksizm; Ontolojik olarak, sınıflar arası diyalektik çatışmaya dayalı bir değişimin (gerekliğinin) varlığına inanır, Epistemolojik olarak, bilginin kaynağının gözlemlenebilir toplumsal gerçeklikler olduğunu düşünür, Metodolojik olarak ise, bilginin ancak objektif/gözlemlenebilir ve ampirik araştırmalarla elde edilebileceğini savunur.

Eleştirel Teori, Mehmet Akif Okur ve Hakan Övünç Ongur'a göre, "iktidar ile önce tarafsızlık, sonra bilimsellik, en nihayetinde de pozitivist teori arasında görmezden gelinemeyecek bir bağlantı olduğunu iddia eder. Ortak aklın 'hakiki' ya da 'doğru' kabul ettiği –bir başka deyişle, iktidarın ürettiği– bilgiyi ve o bilgiyi çerçeveleyen teorileri sorguya açar." Eleştirel Teori, bir "eleştiri" geleneğine dayanmakta olup, özü itibarıyla iki paradigmayı eleştirmektedir: Modernizm ve Marksizm. Eleştirel Teori, bir yandan Modernizm paradigmasının varsayımlarını ve sonuçlarını eleştirerek "postmodern bir bakış açısı" getirmeye çalışırken; diğer yandan da Marksist paradigmanın yeni dönemin şartlarını açıklamak ve anlamakta yetersiz kaldığını iddia eder. Aynı şekilde, Tarık Oğuzlu'nun ifadesiyle "bir sosyal bilim yaklaşımıyla incelendiğinde uluslararası ilişkilerin esasen modernist bir özelliğe sahip olduğunu ve Marksist teorinin de modern dönemi açıklamak ve anlamak için yeterli olmadığını iddia eder ve böylece eleştirel bir bakış getirir." Zira, Eleştirel Teoriye göre, uluslararası sistemin anarşik ve çatışmacı yapısı doğal olmadığı gibi, tamamen maddi unsurlar üzerinde şekillenmemekte-

dir ve devletlerarası etkileşimlerin niteliğine bağlı olmak kaydıyla dönüşebilecektir. Eleştirel Teori, Pozitivizm ve Pozitivist teorilerin dayandığı, Aydınlanmacı, ilerlemeci, rasyonalist, maddi, modernist argümanları ve bu argümanların ürettiği yapıları reddederek, idea/fikir, sübjektivizm, farklılık, diskur, bilgi-iktidar ilişkisi, düşünsel ve toplumsal çoğulculuk, tarihin süreksizliği, değişen toplumsallık gibi konular üzerine dayanır. Eleştirel Teori, modernist-pozitivist tüm kavram ve oluşumları (devlet, egemenlik, sınıf, iktidar, güç, çıkar vb.) özünden eleştirerek, alternatif kavram ve oluşumlar (sivil toplum grupları, bilgi ve güç, özne-nesne tanımlaması) ileri sürer.

Eleştirel Teori, gayet açık bir şekilde postpozitivisttir; çünkü, belirttiğimiz gibi, Pozitivizmin varsayımlarını reddederek, pozitivizm dışı/ötesi iddialar ortaya koymaktadır. Postpozitivist anlayışın temelinde Eleştirel Teori vardır denilebilir. Eleştirel Teori; Ontolojik olarak, sosyal ilişkiler ve bunun bir ürünü olan uluslararası ilişkilerin veya sistemin çeşitliliği ve değişkenliğine dayanır, bu nedenle Epistemolojik olarak bilginin de sübjektif özelliğinin olduğunu kabul eder, Metodolojik olarak bilginin kaynağının ve oluşum yolunun diskur analizi olduğunu kabul eder.

Sosyal İnşacılık, Mustafa Küçük'e göre, "toplumsal gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve bir toplumsal gerçeklik olarak uluslararası ilişkilerin de bir 'sosyal inşa' olduğunu iddia eden bir yaklaşımdır." Bu nedenle Sosyal İnşacılık, diğer Pozitivist teorilerden farklı olarak ama Postpozitivist teorilerde olduğu gibi, uluslararası ilişkilerin siyasal bir bilim değil, sosyal bir bilim olduğunu iddia etmektedir. Sosyal ilişkiler, gelişmeler, yapılar ve durumlar, siyasetin oluşumunda temel oluşturur. Bu bağlamda en önemli unsurlar; sosyal kimlikler, değerler, normlar, fikirler, kültür, gelenek, liderlik gibi maddi olmayan faktörlerdir; "idea"lardır. Sosyal İnşacılık'a göre, özellikle siyaset ve uluslararası ilişkilerin kurum ve süreçleri bu unsurlar üzerine inşa olur. Diğer bir ifade ile devlet, ulusal çıkar, dış politika, uluslararası işbirliği ve/veya çatışma, uluslararası örgütler ve diğer tüm şeyler, sosyal olarak inşa olur. Sosyal İnşacılık, sosyal gerçekliğin ve uluslararası ilişkilerin bilimsel bir kesinlik ve evrensellikle anlaşılamayacağını, ancak sosyal unsurlara bağlı olarak oluşacağını iddia eder. Bu iddia, Sosyal İnşacılığın, Pozitivizm-Postpozitivizm bağlamında konumunu muğlak haline getirmekte olup, Jill Steans'a göre "orta yol/*middle ground*" bir teoridir. Bunun anlamı şudur; Sosyal İnşacılık, Pozitivist kavram ve kurumların (devlet, ulusal çıkar, dış politika, uluslararası örgütler vs.) varlığını kabul eder, ancak bunun Postpozitivist unsurlar (kimlik, değer, kültür, norm, liderlik vd.) tarafından oluşturulduğunu (inşa olduğunu) iddia eder.

Sosyal İnşacılık'ın bu muğlaklığı nedeniyle hem Pozitivist hem de Postpozitivist bir teori olduğunu söyleyebiliriz; çünkü her iki anlayışın unsurlarını

bütünleştirerek farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Sosyal İnşacılık; Ontolojik olarak, sosyal faktörlerin ve süreçlerin belirleyiciliğine dayanır, Epistemolojik olarak, aynen Eleştirel Teori gibi, bilginin sübjektifliğini kabul ederken rasyonel/bilimsellik iddiasını da devam ettirmektedir, Metodolojik olarak ise, bilginin kaynağının söylem (retorik), içerik ve diskur analizi yapmak olduğunu iddia eder.

Postyapısalcılık, Tuncay Kardaş ve Ramazan Erdağ'a göre, "dünya politikasının sadece doğası ve işleyişini değil aynı zamanda egemenlik, dış politika, devlet, güvenlik gibi ana temalarının yeniden okunması-değerlendirmesi gerektiğini savunan... mevcut teorilerin ve muhtelif bilgi kaynaklarının uluslararası ilişkilerin doğası ve kapsamlı işleyişini yeterince yansıtmaktan uzak olduğunu göster[en] ve bu kaynakların disiplinin bizzat kurucu unsurları olduğunu savun[an] bir yaklaşım"dır. Postyapısalcılık, uluslararası ilişkilerin özellikle 1980'lerde hâkim olan mega/makro anlatımlarına, hikâyelerine ve teorilerine, yani Neorealist, Neoliberal ve Neomarksist paradigma tartışmasının diline ve içeriğine itiraz etmiş; bunlara alternatif olarak daha mikro anlatımların gerekliliğine işaret etmiştir. Bu bağlamda, başta Modernizm ve Pozitivizm gibi genel paradigmaları eleştirmiş (Postmodernizm ve Postpozitivizm), bunların ortaya koyduğu kitaplar, ders kitapları, kavramlar, anlatımların ve anlayışların, sübjektif ve önyargılı oluşunu iddia etmiştir. Bu çerçevede, yapı-söküm (*deconstruction*), soybilim (*geneology*) gibi tekniklerle, bilgi, söylem/retorik, diskurun siyasal/uluslararası güç ve etki yarattığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda en çok eleştirdiği kavramlar arasında, egemenlik, güç, devlet, ulusal çıkar, dış politika, anarşi gibi klasik/Realist kavramlar olmakla birlikte, liberalizmin rasyonalite, uluslararası örgütler, hukuk gibi kavramlarını da aynı yöntemlerle eleştirmiştir.

Postyapısalcılık, çok net bir şekilde Postpozitivisttir, hatta Postpozitivizm'in kaynaklarından biridir. Çünkü Postyapısalcılık; maddi, rasyonel, bilimsel, objektif bilimsellik anlayışını kökten reddetmekte, bunun yerine büyük oranda dilsel ve yorumsal bir resim ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Postyapısalcılık, Ontolojik olarak, retorik, söylem ve diskurun önemine ve gücüne dayanmakta, Epistemolojik olarak, bilginin sübjektif ve değişkenliğine inanmakta, Metodolojik olarak, bilginin kaynağının ve elde edilmesinin tamamen yorumsal olduğunu savunmaktadır.

Postkolonyalizm, Volkan İpek ve Çağlar Oyman'ın da vurguladıkları gibi, oldukça yeni olması nedeniyle anlaşılması, tanımlanması ve incelenmesi zor bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Postkolonyalizm (Postkolonyal Teori), "kolonyalizm sonrasının teorisi" anlamına gelmekle birlikte, "kolonyal tarihin ve şimdiki neo-kolonyal dönemin bize dayattığı siyasi etkileşimden kurtulma ve tüm bu etkileşimleri reddetme eylemi", "kolonyalizm dönemin-

den sonra anti-kolonyal ve bağımsız ulus-devletlerin ortaya çıkması sonrası dönemdeki kolonici devletlerin izlerini silme", "koloni dönemi sonrasındaki kolonici-koloni ilişkilerine teorik bir direniş oluşturmayı hedefleme", sonuç olarak, "kolonyal geçmişi hatırlamış, sorgulamış ve irdelemiştir." Asıl olarak 1495-1945 yılları arasında hüküm sürmüş olan Avrupa koloniciliğinin sorunlu olduğu fikrini savunur; kolonyal tarihin şiddet, haksızlık ve sınır işgalinin eski bir sürümü olduğunu belirtir. Bunun anlamlı olmasının bir nedeni de, kolonyalizm sürecinin, etkilerinin ve sonuçlarının çok farklı olmasından kaynaklanır ki, yazarlar dört versiyonuna vurgu yapmışlardır: Emperyalist kolonyalizm, Kimlikçi kolonyalizm, Kültürcü kolonyalizm, ve Etkici kolonyalizmdir. Esas itibarıyla Postkolonyalizm, 15.-20. yüzyıllarda görülen Batılı/Kuzey ülkelerin Güneyli ülkelerde kurdukları kolonileşme ve sömürge süreçleri ile bunların kolonileşme sonrası (*decolonizasyon*) ne tür komplikasyonlar ve sorunlar yarattığını ortaya koymaktadır.

Postkolonyalizm, özü itibarıyla Neomarksist bir temele dayanmakla birlikte Eleştirel ve Postyapısalcı teorilerden etkilendiği için Postpozitivist bir teoridir. Çünkü Eleştirel, Postyapısalcı ve Postmodern bir niteliktedir. Ontolojik olarak, sömürge sürecinin varlığına dayanmakta ve bunun özellikleri ve yansımaları üzerinden uluslararası ilişkileri incelemekte, Epistemolojik olarak, bilginin sübjektifliği ve gücüne karşı durmakta ve Metodolojik olarak ise bilginin kaynağının tarihsel gözlem ve düşünceler olduğunu ifade etmektedir.

Feminizm, Mehmet Evren Eker'e göre, "genelde sosyal bilime, özelde ise uluslararası ilişkilere dair en önemli analiz nesnesi 'toplumsal cinsiyet (*gender*)' kavramı [olup]... uluslararası ilişkilere katkısı yalnızca pratikteki 'kadın' temsiliyetini artırmakla ilgili değildir; [aynı zamanda] Toplumsal cinsiyet sorgusu üzerinden... uluslararası ilişkiler teorisindeki 'devlet, güvenlik, güç, egemenlik ve kimlik' gibi denklem değerlerinin yeniden düşünülmesini olanaklı kılmaktadır." Feminizm, genelde anlaşıldığı gibi sadece kadın-erkek eşitsizliği meselesi değil, daha kapsamlı bir sosyal yapılanma konusudur. Toplumun erkek (*mascilune*)-hâkim bir yapıya sahip olduğunu ve bu durumun ulusal ve uluslararası siyasette olumsuz yansımalarının olduğunu iddia eder. Feminizm, esasen iki noktada sorunlara yoğunlaşır. Birincisi, pratik düzeyde, kadınların toplum içinde yetersiz katılımı ve görünümü, olumsuz şartları, konumları ve ilişkilerinin doğurduğu sorunlardır. Burada temel argüman; kadınların iş dünyasında daha az sayıda ve maaşla çalıştırılması, tüm karar alma süreçlerinde yetersiz bir role sahip olması, kültürel, eğitim ve sosyal yaşamda alt katmanlarda yer alması ve hatta geleneksel, ticari, töresel ve cinsel seks işçisi bağlamlarındaki ezilmişliği gibi sorunların varlığıdır. İkincisi de, kavramsal ve teorik düzeyde, sosyal, siyasal ve

özellikle Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kavramların, teorilerin, diskurların ve retoriğin erkek hâkim nitelikte üretilmiş olmasıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, klasik/Realist Uluslararası İlişkiler'in omurgasını oluşturan devlet, egemenlik, çıkar, güç, anarşi, dış politika ve savaş gibi kavramlar aslında erkekçi bir paradigmanın ürünüdür. Feminizm işte bu iki alandaki sorunların çözümü için köklü değişiklikler yapılması gerektiğini öne sürmektedir: Pratik düzeyde, kadınlara sosyal yaşamda daha fazla, adil, sağlıklı ve sürdürülebilir imkânlar, şartlar ve haklar sağlanması gerekirken; teorik düzeyde, mevcut Realist kavram ve teorilerin kadının da feminizmin de dikkate alındığı bir şekilde yeniden yazılması gerekir. Feminizm toplumsal yaşamın her yönüyle feminen bir açıdan dönüşümünü savunmaktadır. Bunun başarılması durumunda uluslararası ilişkilerin daha barışçı, eşitlikçi ve ileri olabileceğini iddia eder.

Feminizm, Postpozitivist bir teoridir; çünkü hem klasik/Pozitivist Uluslararası İlişkiler paradigmasını özel ve yöntemsel açılardan eleştirmekte hem de aynen Sosyal İnşacılık gibi sosyal dinamiklerin önemine ve etkisine önem vermektedir. Feminizm, Ontolojik olarak, (aynen Marksizm'in sosyal sınıf önkabulünde olduğu gibi) uluslararası ilişkiler dahil tüm hayatı, toplumsal cinsiyet (*gender*) önyargısı ile inceler; Epistemolojik olarak bilginin sübjektifliğine inanmakta, Metodolojik olarak da, diğer postpozitivist teoriler gibi, bilginin bilimsel değil yorumsal ve diskur yöntemle elde edilebileceğini savunur.

Yeşil Teori, Yelda Erçandırlı'ya göre, "mevcut düzeni sorgular, düzeltebilmek için anlamaya çalışır, daha iyi bir dünya için normatif toplumsal değişimler önerir. Sorun çözücü Uluslararası İlişkiler teorilerinin esas aldığı barış arayışı, güç politikası, küresel yönetişim sorunu ve küresel adalet gibi kavramları çevresel meydan okumalarla yeniden tanımlamaya çalışır. Postyapısalcılık, Feminizm ve Postkolonyalizm gibi, gücün merkezileşmesini sorunsallaştırır. Küresel düzlemde yerelciliği destekleyerek, tek tip kimlik yaratılmasına karşı çıkar ve farklılıkları vurgular. Ancak Postyapısalcılıktan farklı olarak modernite fikrine (ilerleme ve aydınlanma kapsamında) sıkıca bağlıdır." Yeşil Teori; çevre sorunlarının temel nedeninin insan-merkezli (*antropocentrik*) yaşam şekli olduğunu; kapitalist, modernist ve ilerlemeci insan yaşamının çevrenin kirlenmesi ve bozulması gibi sorunlara yol açtığını; dolayısıyla bu anlayışın terk edilmesi gerektiğini ve bunun yerine çevremerkezli (*ecocentric*) bir düzenin kurulması gerektiğini savunur. Buna göre, insani ve sosyal yaşam, insanların "sınırsız" ihtiyaçlarına göre değil, çevrenin "sınırlı" kaynakları ve şartları dikkate alınarak ve çevrenin sürdürülebilirliği öne alınarak yeniden yapılandırılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, Yeşil Teori, modernleşmeci ve liberal teoriler gibi çevre sorunlarının reform ve

düzeltmelerle çözümünün mümkün olmadığını, ancak insan ve sosyal yaşamın çevrecilik ilkelerine göre değiştirilmesi gerektiğini savunur. Diğer bir ifadeyle Yeşil Teori, çevrenin sürekliliği için kapitalist, modernist ve ilerlemeci bir toplumsal düzen yerine, çevreyi korumayı önceleyen bir toplumsal düzen kurulmasını önermektedir.

Yeşil Teori, Postpozitivist bir teoridir; çünkü diğer postpozitivist teoriler gibi, hem klasik teorilerin temel paradigmasını (pozitivizm, modernizm, ilerlemecilik vd.) eleştirmekte hem de sübjektif ve radikal teori inşasını savunmaktadır. Yeşil Teori, Ontolojik olarak, insan ve dünyanın durumunu ve geleceğini çevrecilik üzerine dayandırmakta, Epistemolojik olarak bilginin sübjektif boyutuna inanmakta ve Metodolojik olarak ise bilginin kaynağının yorumsal yöntemlerle elde edilebileceğini ileri sürmektedir.

Özgün Teori, Gonca Biltekin'in iddiasına göre, Batı'da üretilen genel/evrensel iddialara sahip teoriler yanında veya alternatif olarak Batı-dışı ülkelerde üretilecek/üretilen yerel teoriler, özgün teori olarak isimlendirilmektedir. Özellikle 1990'ların sonlarında Rusya, Çin, Hindistan, Latin Amerika, Japonya ve gelişen Batı-dışı uluslararası ilişkiler teorileri yapma girişimleri, 2000'lerin sonlarında Türkiye'de çok cılız bir şekilde görülmeye başladı. Bu bağlamda temel tartışma, özgün bir teori yapmanın mümkün olup olmadığı üzerinedir. Bir tarafta, özgün teorilerin gerekliliğini ve mümkün olduğunu iddia edenler, diğer tarafta da özgün teorinin nesnelliği olmayacağı için yapılmasının mümkün olamayacağını iddia edenler bulunmaktadır. Bu tartışmanın dolayısıyla özgün teori yapımının özünde ise, nesnellik sorunu yatmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininin mevcut paradigması ve kabullerini de dikkate alarak yeni, orijinal ve farklı bir teori yapmak mümkün müdür, mümkünse bunu nasıl başarabiliriz? Biltekin'in bölümünde bunun yapılabileceğine, yeni bir teorinin nasıl yapılabileceğine dönük teknik ve detaylı bir açıklama bulunmaktadır.

Özgün Teoriyi, henüz homojen ve kompakt bir teori olmadığı için, Pozitivist veya Postpozitivist şeklinde tanımlamak mümkün ve doğru değildir. Her ne kadar, Özgün Teori çalışmaları, çeşitlilik gösterse ve Pozitivist bir boyutu olsa da, aslında Postpozitivist bir niteliğe sahiptir. Çünkü Özgün teori, sübjektif/öznel ve çeşitli teoriler yapılabileceği düşüncesine dayanmaktadır.

YAZARLAR HAKKINDA

GONCA BİLTEKİN Lisans ve Yüksek Lisans derecelerini, Bilkent Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden aldı. Biltekin, halen aynı bölümde doktora çalışmasına devam etmektedir. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. İlgi alanları arasında Türk Dış Politikası, Uluslararası İlişkiler Kuramı, Sivil-Asker İlişkileri ve Sosyal Bilimlerde Sayısal Metotlar bulunmaktadır. Biltekin, Türk dış politikası dersi vermiştir.

MEHMET EVREN EKEN Kamu Yönetimi lisansının ardından sırasıyla Hacettepe Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Techniche Universitat Chemnitz, School of Oriental and African Studies ve Sussex Üniversitesi'nde Sanat Tarihi, Sosyoloji, Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler alanlarında lisansüstü çalışmalarına devam etmiştir. Londra Üniversitesi, Royal Holloway koleji Coğrafya Bölümü'nde tamamladığı doktora çalışmalarının ardından, şu an Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim elemanı olarak çalışmaktadır. Temel ilgi alanları arasında Askeri Sosyoloji, Toplumsal Teori, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Eleştirel Jeopolitik, Savaş Çalışmaları ve Görsel Kültür bulunmaktadır. Ayrıca 2011 yılında Sussex Üniversitesi tarafından verilen Uluslararası Güvenlik ödülünün de sahibidir.

YELDA ERÇANDIRLI Lisans ve yüksek lisansını Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. 2011 yılında ODTÜ Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda doktora programına başlayan Erçandırlı, hâlâ bu üniversitede tez çalışmasına devam etmekte ve araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Başlıca ilgi alanları Uluslararası İlişkiler Teorileri, Eleştirel Teoriler, Eleştirel Gerçekçilik, Uluslararası İlişkiler Sosyolojisi ve Türk Dış Politikasıdır.

RAMAZAN ERDAĞ Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden Lisans, Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2008 yılında Yüksek Lisans ve 2011 yılında Doktora derecelerini aldı. 2012 yılından itibaren Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Türk dış politikası, uluslararası güvenlik, Türk siyasal hayatı derslerini vermektedir.

EYÜP ERSOY Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden lisan derecesini aldı. Aynı bölümde yüksek lisans eğitimine devam etti. *Türkiye-Çin Askerî İlişkileri* (USAK Yayınları, 2008) başlıklı yüksek lisans tezi, İngilizce olarak basıldı. Yüksek lisans eğitiminden sonra Şam Üniversitesi, Yabancılar İçin Arapça Enstitüsü'nde Arapça eğitimi aldı. Halen, Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Türkiye-Orta Doğu İlişkileri alanında doktora tez çalışmalarına devam etmektedir ve aynı zamanda Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisidir. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nce yıllık olarak düzenlenen 'Ankara Uluslararası İlişkiler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu'nun eş-direktörlüğünü yapmaktadır. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu'nda (USAK) kıdemli araştırmacı olarak çalışmalarını sürdürmektedir ve USAK'ın yayınladığı uluslararası hakemli bir dergi olan *Uluslararası Hukuk ve Politika* (UHP) dergisinin yardımcı editörlüğünü sürdürmektedir. Akademik çalışma alanları, uluslararası ilişkilerde güç/nüfuz politikaları, uluslararası ilişkiler ve zihniyet, uluslararası ilişkiler ve kimlik, uluslararası ilişkiler ve din ile Ortadoğu siyasetidir. Türkçe ve İngilizce olmak üzere, ulusal ve uluslararası çok sayıda makalesi bulunmaktadır. İngilizce, Fransızca, Farsça ve Arapça bilmektedir.

RAMAZAN GÖZEN A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Lisans, Reading Üniversitesi (İngiltere) Avrupa ve Uluslararası Çalışmalar Bölümü'nden Yüksek Lisans, Reading Üniversitesi Siyaset Bölümü'nden Doktora derecelerini aldı. 1998'de Doçent, 2006'da Profesör oldu. Halen Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Yayımlanmış kitapları: *Amerikan Kıskacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000; (Şaban Çalış ve İhsan Dağı ile birlikte der.) *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2001; *Turkey's Delicate Position between NATO and the ESDP*, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2003; *Uluslararası İlişkiler Sonrası: Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004; *Türk Dış Politikası Barış Vizyonu*, Palme Yayınları, Ankara, 2006; *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayınları, Ankara, 2009; (Mehmet Bulut ve Elif Nuroğlu ile birlikte der.) *East-West Relations: Turkish and Bosnian Perspectives*, International University of Sarajevo Publications, Sarajevo, 2009; (der.) *Amerikan Dış Politikası*, Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir, 2012. Türk dış politikası, uluslararası ilişkilere giriş, uluslararası ilişkiler teorileri, Avrupa Birliği, Ortadoğu, ABD siyaseti ve dış politikası dersleri vermektedir.

VOLKAN İPEK İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Daha sonra İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde bütünleşik doktoraya başladı. Tez çalışmasında Fas Krallığı'nın 1987 Avrupa Ekonomi Topluluğu'na yaptığı üyelik başvurusunu Faslı kimliği açısından inceledi. Bunun yanında postkolonyal dönem Afrika ekonomisi, Türkiye Afrika ilişkileri ve Batı Afrika'da iç savaşlar konularıyla da ilgilendi. Fas, Fildişi Sahili, Mali, Gambiya ve Ruanda'da çeşitli akademik-profesyonel görevlerde yer aldı. "Türkiye'nin Saharaaltı Afrika dış politikası: Bir post uluslararasıcılık yaklaşımı" ve "Değişen Kenya'da Türkiye modeli" adlı iki makalesi bulunmaktadır. "Mali'deki Tuareg Krizi" ve "Afrika terörizmi" üzerine iki konferans vermiş, 2010 FIFA Güney Afrika Dünya Kupası organizasyon ekibinde rol almıştır.

TUNCAY KARDAŞ Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. Kardaş, Bilkent Üniversitesi'nden Lisans ve Yüksek Lisans derecelerini aldıktan sonra, Galler Üniversitesi, Aberystwyth'te Güvenlik Çalışmaları alanında Yüksek Lisans (MsEcon), 2006'da ise Uluslararası Siyaset alanında 'Security Governmentality' isimli teziyle doktora dereceleri almıştır. Sakarya ve Marmara Üniversiteleri'nde Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Güvenlik Çalışmaları derslerini vermektedir. Türk Dış Politikası, Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, Uluslararası İlişkiler Teorisi ve Medya Semiotiği alanlarında araştırmalar yapan Kardaş, 2011'de Tartu Üniversitesi Semiotics bölümünde dış politika ve medya'nın görsel semiotiği alanında araştırmalar yapmıştır. Ortak editörlüğünü yaptığı *The Borders of Islam: Exploring Samuel Huntington's Faultlines, from Al-Andalus to Virtual Ummah*, (Columbia University Press, New York, 2009) isimli kitabının yanı sıra *Middle East Critique, Insight Turkey, Alternatives: Turkish Journal of International Relations* ve *Economics and Management: Current Issues and Perspectives* ve *Birikim* gibi dergilerde çalışmaları yayınlanmıştır. Akademik görevinin yanı sıra, *Kriz ve Kritik Konferansları* ve *Middle Eastern Congress on Politics and Society* konferanslarının organizatörlüğünü yürütmekte olan Kardaş, *Ortadoğu Yıllığı* ve *Perceptions* dergilerinin de yayın kurulu üyesidir. Kardaş, Sakarya Üniversitesi'nde 'Türkiye'de Toplumsal Güvenlik İkilemleri'; Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü'nde de 'Ortadoğu'da Toplumlararası Güvenlik İkilemleri' isimli iki proje çalışmasının koordinatörüdür. Kürt Sorunu ve Gezi Protestolarının ortaya çıkardığı toplumsal bölünmeler üzerine çalışmalarını sürdüren Kardaş, güncel konularla ilgili yazılarını *Radikal, Today's Zaman, Milliyet* ve *Star* gibi gazetelerde yayınlamıştır.

MUSTAFA KUTLAY City University of London Uluslararası Siyaset Bölümünde öğretim üyesidir. Çalışma alanları; karşılaştırmalı siyaset, siyasi iktisat, Güney Avrupa ve yükselen güçlerdir. Çalışmaları; Government & Opposition, Third World Quarterly, Australian Journal of International Affairs, Turkish Studies gibi akademik dergilerde yayınlanmıştır. *The Political Economies of Turkey and Greece: Crisis and Change* isimli kitabı Palgrave Macmillan tarafından 2019'da basılmıştır.

MUSTAFA KÜÇÜK Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Lisans, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Yüksek Lisans, Wales-Aberystwyth Üniversitesi Uluslararası Politika Bölümü'nden Doktora derecelerini aldı. 2009 yılında Yardımcı Doçent olan Küçük, halen Ege Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Uzmanlık ve akademik çalışma alanları arasında uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası politik ekonomi, dış politika analizi ve Ortadoğu siyaseti yer almaktadır. Bu alanlarda dersler veren Mustafa Küçük'ün uluslararası ilişkiler teorileri ve uluslararası politik ekonomi konularında yayınları bulunmaktadır.

TARIK OĞUZLU Uluslararası Antalya Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Prof. Dr. olarak görev yapan Tarık Oğuzlu, Doçentlik derecesini 2008 yılında, doktora derecesini Uluslararası İlişkiler alanında Bilkent Üniversitesi'nden 2003 yılında, aynı alandaki yüksek lisans derecelerinden ilkini 1998 yılında Bilkent Üniversitesi, ikinci yüksek lisans derecesini de 2000 yılında London School of Economics'den almıştır. Dr. Oğuzlu 1999 yılında Avrupa Birliği Komisyonu Jean Monnet bursunu kazanmıştır. Dr. Oğuzlu 2004-2012 yılları arasında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmış ve Uluslararası İlişkiler Teorileri, Uluslararası Politika, Dış Politika Analizi, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, Avrupa Birliği dış ve güvenlik politikaları ve Türk Dış Politikası dersleri vermiştir. Dr. Oğuzlu'nun çalışma alanları Uluslararasrası İlişkiler teorileri, dış politikanın Avrupalılaşması, transatlantik ilişkiler ve NATO, Avrupa Birliği dış, güvenlik ve savunma politikaları, Ortadoğu, Türk-Yunan ilişkileri, Kıbrıs sorunu ve genel olarak Türk dış politikasıdır. Dr. Oğuzlu'nun akademik makaleleri, *Political Science Quarterly, Middle East Policy, International Journal, Security Dialogue, Middle Eastern Studies, Turkish Studies, Cambridge Review of International Affairs, European Security, International Spectator, Contemporary Security Policy, Australian Journal of International Affairs, Mediterranean Politics, Journal of Balkans and Near East Studies, Insight Turkey* ve *Uluslararası İlişkiler* gibi hakemli ve bilimsel indekslerde yer alan dergilerde yayınlanmıştır.

MEHMET AKİF OKUR Boğaziçi Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Lisans, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Yüksek Lisans ve Doktora derecelerini aldı. 2010 yılında Uluslararası İlişkiler Doçenti unvanını kazandı. Halen Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Ankara Strateji Enstitüsü'ndeki çalışmalarının yanı sıra Gazi Üniversitesi Orta Asya ve Ortadoğu Araştırmaları Merkezi'nin de müdürlüğünü yürütmektedir. Okur'un (Burcu Bostanoğlu ile birlikte) *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram, Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, İmge Kitabevi, Ankara, 2010; *Yeni Çağın Eşiğinden Avrasya'nın Kalbine Bakmak, Tarihten Günümüze Orta Asya'nın jeopolitiği Üzerine Düşünceler*, Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011; *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk: Tarihsel Dünya Düzenleri ve Irak'ın İşgali*, Ötüken, İstanbul, 2012 kitap-

larının yanı sıra çok sayıda yayınlanmış makalesi bulunmaktadır. Doç. Dr. Mehmet Akif Okur, Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Polis Akademisi ve Turgut Özal Üniversitesi'nde Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora düzeylerinde Uluslararası İlişkiler Teorileri, Uluslararası Politik Ekonomi, Strateji ve Güvenlik, ABD-Ortadoğu İlişkileri, Ortadoğu ve Güvenlik, Uluslararası İlişkilerde Asya-Pasifik, Uluslararası Örgütler derslerini vermiştir/vermektedir.

HAKAN ÖVÜNÇ ONGUR Bilkent Üniversitesi İşletme Bölümü'nden Lisans, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Bölümü'nden Yüksek Lisans, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Doktora derecelerini aldı. 2012 yılında Yardımcı Doçent oldu. Halen TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. 2011 yılında Ayrıntı Yayınları'ndan çıkan *Tüketim Toplumu, Nevrotik Kültür ve Dövüş Kulübü* kitabının yanı sıra, çeşitli uluslararası akademik dergilerde yayımlanan makaleleri bulunmaktadır. Ongur, eleştirel ve post-yapısalcı teoriler, kimlik siyaseti, biyo-siyaset, tüketim ve gündelik hayatın siyasallığı konuları üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Ayrıca, çağdaş siyasal düşünceler tarihi, uluslararası ilişkiler teorileri, siyaset sosyolojisi, siyaset teorisi, eleştirel teoriler ve milliyetçilik dersleri vermektedir.

ÇAĞLAR OYMAN 2012 yılında İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Lisans öğrenimi boyunca 'Bilkent Üniversitesi Atatürkçü Düşünce Topluluğu' gibi öğrenci kulüplerinde aktif çalışmalarda bulundu. Buna ek olarak, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Merkezi Başkanlığı, Türk Ulusal Ajansı Eylem 1.3 Gençlik Projeleri kapsamında "Kampüste Demokrasi" isimli projede görev aldı. Şu an Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans yapmaktadır. Uluslararası ilişkiler teori çalışmalarına, özel olarak ise İngiliz Okulu ve eleştirel düşünceye ilgi duymaktadır. Şu an tez aşamasında olup, tez çalışmasını da Marksist tarihsel sosyolojinin yöntemsel etkisi altında; devletler sistemi ve kapitalizm arasındaki ilişkinin jeopolitik dinamiklerinin analizi üzerine şekillendirmektedir.

BURAK BİLGEHAN ÖZPEK Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden lisans, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Bölümü'nden yüksek lisans, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden doktora derecelerini aldı. 2011 senesinden itibaren TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. De Facto devletler, çatışma, demokratikleşme ve güncel Ortadoğu politikaları üzerine yaptığı araştırmalar *Journal of International Relations and Development, International Journal, Iran and the Caucasus, Turkish Studies, Insight Turkey ve Ortadoğu Etüdleri* gibi dergilerde yayınlandı. Burak Bilgehan Özpek, Ortadoğu politikaları ve araştırma yöntemleri üzerine dersler vermektedir.

MUSTAFA SERDAR PALABIYIK Lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden alan Yrd. Doç. Dr. Palabıyık, 2010 yılından itibaren TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Ali Yıldız ile beraber yazdığı *Avrupa Birliği* (ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006) başlıklı bir kitabı ile *Batı'da Jeopolitik Düşünce* (Orion Yayınları, Ankara, 2009) başlıklı bir derlemesi bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli kitap ve dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. Yard. Doç. Dr. Palabıyık, Türk dış politikası, Osmanlı diplomasi tarihi ve jeopolitik kuramlar üzerine TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nde, Kara Harp Okulu'nda ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde dersler vermektedir.

FARUK YALVAÇ A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Lisans, London School of Economics and Political Science Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Yüksek Lisans, yine, London School of Economics and Political Science'dan doktora derecelerini aldı. Ayrıca Fulbright bursu ile gittiği Tufts Üniversitesi/ Fletcher School of Law and Diplomacy'den (ABD) hukuk ve ekonomi dalında ikinci bir Yüksek Lisans derecesi bulunmaktadır. Halen Doçent olup Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Esas ilgi alanlarını uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası ilişkiler tarihsel sosyolojisi ve uluslararası siyaset teorisi oluşturmaktadır. Çalışmalarının odak noktasını eleştirel gerkçekçilik bilim anlayışının uluslararası ilişkiler teorisindeki farklı boyutlarının incelenmesi oluşturmaktadır. Ayrıca eleştirel gerçekçiliğin Türk Dış politikası gibi somut bir araştırma alanında ne anlama geldiğini sorgulayan çalışmalar yapmaktadır. *Rousseau ve Uluslararası İlişkiler*; *Hegel'in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş* başlıklı kitapları vardır. Uluslararası ilişkiler teorisi konusunda Türk ve yabancı dergilerde yayınlanmış çeşitli makaleleri bulunmaktadır.

BAŞAK YAVÇAN Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Lisans, Pittsburgh Üniversitesi (ABD) Siyaset Bilimi Bölümü'nden Karşılaştırmalı Siyaset ve Uluslararası İlişkiler uzmanlık alanlarından Yüksek Lisans ve Doktora derecelerini aldı ve bir yandan da New York Üniversitesi'nde (ABD) misafir araştırmacı olarak görev yaptı. Yavçan, 2011 yılından beri TOBB Ekonomi ve Ticaret Üniversitesi'nde önce Uluslararası İlişkiler ardından da Siyaset Bilimi Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak ve Sosyal Politikalar Merkezi'nde Direktör Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Son dönemde *Turkish Studies*'de "Public Opinion toward Immigration and the EU: How are Turkish Immigrants Different than Others?" (sayı 14, cilt 1, 2013) adlı bir makalesi ve Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe tarafından derlenen *Yarım Asrın Ardından Türkiye-AB İlişkileri* adlı kitapta (Turhan, Yayınları, Ankara, 2013) "Avrupa Birliği'nde Türkiye Algıları" adlı bölümü yayınlandı. *Comparative Politics, Political Behavior, Journal of Comparative Policy Analysis* gibi dergilerde hakemlik ve kitap incelemeleri yapan Yavçan, karşılaştırmalı siyasal sistemler, uluslararası ekonomi politika, Avrupa entegrasyonu, göç politikası, siyaset bilimine giriş dersleri vermiştir/vermektedir.

TAYYAR ARI Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

MUSTAFA AYDIN Prof. Dr., Kadir Has Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ERSEL AYDINLI Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ÖMER ÇAHA Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

BİRGÜL DEMİRTAŞ Prof. Dr., TOBB ETÜ İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

RAMAZAN GÖZEN Prof. Dr., Marmara Üniversitesi SBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

M. HAYRİ KIRBAŞOĞLU Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâmî Bilimler Bölümü.

EROL KURUBAŞ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

TARIK OĞUZLU Prof. Dr., Uluslararası Antalya Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

ZİYA ÖNİŞ Prof. Dr., Koç Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler.

ERDEM ÖZLÜK Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

NECATİ POLAT Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

OKTAY TANRISEVER Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

FARUK YALVAÇ Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

NURİ YURDUSEV Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

İLHAN UZGEL Prof. Dr., Ankara Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.

KAYNAKÇA

Abirafeh, Lina. *Gender and International Aid in Afghanistan: The Politics and Effects of Intervention*, McFarland, Jefferson, NC, 2009.

Acemoğlu, Daron ve Joan Robinson, *Why Nations Fail*? Penguin Books, Londra, 2012.

Acharya, Amitav ve Barry Buzan (der.), *Non-Western International Relations Theory*, Routledge, Londra, 2010.

—, "Why is there no non-Western international relations theory? An introduction," *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 7, no. 3, 2007, s. 287-312.

Acharya, Amitav, *The End of American World Order*, Polity Press, Cambridge, 2018.

—, "Dialogue and Discovery: In Search of International Relations Theories Beyond The West" *Millenium: Journal of Internateional Studies*, cilt 39, no. 3, 2011, s. 633-636.

—, "The Emerging Regional Architecture of World Politics," *World Politics*, cilt 59, no. 4, s. 2007, s. 629-652.

—, "Why is there no NATO in Asia? The normative origins of Asian multilateralism," Harvard University Weatherhead Center for International Affairs, Working Paper no. 05-05, 2005.

Adamson, Walter L., "Beyond Reform or Revolution: Notes on Political Education in Gramsci, Habermas and Arendt", James Martin (der.), *Antonio Gramsci: Critical Assessments of Leading Political Philosophers - Vol. III* Taylor & Francis, New York, 2002.

Adler, Emmanuel, "Constructivism and International Relations", Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2002.

—, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", *European Journal of International Relations*, cilt 3, no. 3, 1997, s. 319-363.

Adorno, Theodor W. ve Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefî Fragmanlar*, çev. Nihat Ülner ve Elif Ö. Karadoğan, Kabalcı, İstanbul, 2010.

—, *Sosyolojik Açılımlar: Sunular ve Tartışmalar*, çev. M. Sezai Durgun ve Adnan Gümüş, BilgeSu, Ankara, 2011.

Agathangelou, Anna M. ve L. H. M. Ling, "The House of IR: From Family Power Politics to the Poisies of Worldism", *International Studies Review*, cilt 6, no. 4, 2004, s. 21-49.

Agger, Ben, "Critical Theory, Poststructuralism, Postmodernism: Their Sociological Relevance", *Annual Review of Sociology*, cilt 17, 1991.

Ago, Roberto, "Positive Law and International Law", *American Journal of International Law*, cilt 51, no. 4, 1957, s. 691-733.

Akman, M. Sait, "Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği İlişkisi ve Ortak Dış Ticaret Politikası", Belgin Akçay ve Sinem A. Açıkmeşe (der.), *Yarım Asrın Ardından Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri*, Turhan, Ankara, 2013.

Alexandrov, Maxym. "The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis", *Journal of International Development and Cooperation*, cilt 10, no. 1, 2003.

Alker, Hayward R. ve Thomas J. Biersteker. "The Dialetics of World Order: Notes for a future Archeologist of International Savoir Faire", *International Studies Quarterly*, cilt 28, no. 2, 1984, s. 121-142.

Almond, Gabriel ve G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Little Brown, Boston, 1966.

Althusser, Louis, *For Marx*, çev. Ben Brewster, Verso, Londra, 2005.

Altınay, Ayşe Gül, *The Myth of Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*, Palgrave Macmillan, NY, 2004.

Amin, Samir, *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*, çev. Semih Lim, Kaynak, İstanbul, 1997.

Anderson, Perry, *Gramsci: Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*, çev. Tarık Günersel, Salyangoz, İstanbul, 2007.

Angell, Norman, *The Great Illusion*, Cosimo Inc., New York, 2007.

Appadurai, Arjun, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1996.

Appel, Hilary, Mitchell A. Orenstein, *From Triumph to Crisis: Neoliberal Economic Reform in Postcommunist Countries*, Cambridge University Press, 2018.

Aras, Bülent ve Rabia Karakaya Polat. "Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination", *Australian Journal of International Affairs*, cilt 61, no. 4, 2007, s. 471-488.

Arat, Güzin ve Murat Türkeş (der.), "Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor", *Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejisi Teknolojisi Öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürebilir Kalkınma Paneli*, Ankara, 19.12.2012.

Archibugi, Daniele, David Held ve Martin Köhler (der.), *Re-imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1998.

—, *The Global Commonwealth of Citizens: Toward Cosmopolitan Democracy*, Princeton University Press, Princeton ve Oxford, 2008.

Arı, Bülent, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", A. Nuri Yurdusev (der.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Palgrave Macmillan, Londra, 2004.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 7. baskıya ek baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012.

—, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 9. baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011.

Arman, Necip ve Şerbetçi, Didem, "Postkolonyal Feminist Teoride Milliyetçilik, Militarizm ve Savaş Karşıtlığı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 14, sayı 3, 2012.

Arrighi, Giovanni vd., "Modeling Zones of the World-Economy: A Polynomial Regression Analysis (1964-1994)", Paper Presented at the 1996, *Annual Meeting of the American Social Association*, New York City, 1996.

—, "The Three Hegemonies of Historical Capitalism", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Arrighi, Giovanni, "Hegemony Unravelling-I", *New Left Review*, no. 32, 2005, s. 23-80.

Ashcroft, Bill. vd., *Key Concepts in Post-Colonial Studies*, Routledge Press, Londra ve New York, 1998.

Ashley, Richard K., "Poverty of Neorealism", *International Organization*, cilt 38, no. 2, 1984, s. 225-286.

—, "The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics", *Alternatives*, cilt 12, no. 4, 1987, s. 403-434.

—, "The Poverty of Neorealism", Robert O. Keohane (der.), *Neoralism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986.

—, "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique", *Millennium: Journal of International Studies,* cilt 17, no. 2, 1988, s. 227-262.

Ashley, Richard K. ve R. B.J. Walker, "Speaking the Language of Exile", *International Studies Quarterly*, cilt 34, no. 3, özel sayı, 1990, s. 259-268.

—, "Conclusion: Reading Dissidence / Writing the Discipline: Crisis and the Question of Sovereignty in International Studies," *International Studies Quarterly*, cilt 34, no. 3, 1990, s. 367-416.

Ashworth, Lucian M., "Did the Realist-Idealist Great Debate Really Happen? A Revisionist History of International Relations", *International Relations,* cilt 16, sayı 1, 2002, s. 33-56.

Ataman, Muhittin, "Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies*, cilt 1, no. 1, 2002, s. 120-153.

Atlı, Altay, "Businessmen as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey's Foreign Economic Policy", *Insight Turkey*, cilt 13, no. 1, 2011, s. 109-129.

Augelli, Enrico ve Craig N. Murphy, "Consciousness, Myth and Collective Action: Gramsci, Sorel and the Ethical State", Stephen Gill ve James H. Mittelman (der.), *Innovation and Transformation in International Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

—, "Gramsci and International Relations: A General Perspective and Example from Recent US Policy Toward the Third World", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International* Relations, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Austin, J. L. *How to do Things with Words*, Clarendon Press, Oxford, 1962.

Axelrod, Robert ve William D. Hamilton, "The evolution of cooperation", *Science,* cilt 211, sayı 4489, 1981, s. 1390-1396.

Axelrod, Robert ve Robert O. Keohane, "Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions", *World Politics*, cilt 38, no. 1, 1985, s. 226-254.

Aybet, Gülnur ve Meltem Müftüler-Baç, "Transformations in Security and Identity after the Cold War: Turkey's Problematic Relationship with Europe", *International Journal,* cilt 55, sayı 4, 2000, s. 567-582.

Aydın Düzgit, Senem. "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 8, sayı 29, 2011, s. 49-70.

Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 51, sayı 1, 1996.

Aydınlı, Ersel ve Julie-Ann Mathews. "Periphery theorising for a truly internationalised discipline: spinning IR theory out of Anatolia", *Review of International Studies,* cilt 34, no. 4, 2008, s. 693-712.

—, "Are the Core and Periphery Irreconcilable? The Curious World of Publishing in Contemporary International Relations", *International Studies Perspectives*, cilt 1, no. 3, 2000, s. 289-303.

Aydınlı, Ersel, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir, *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.

Ayoob, Mohammed, "Defining Security: A Subaltern Realist Perspective", Keith Krause ve Michael C. Williams (der.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases,* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997

—, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review*, cilt 4, no. 3, 2002, s. 27-48.

Bacık, Gökhan ve İsa Afacan, "Turkey Discovers Sub-Saharan Africa: The Critical Role of Agents in the Construction of Turkish Foreign-Policy Discourse", *Turkish Studies*, cilt 14, no. 3, 2013, s. 483-502.

Bajpai, Kanti, "Indian conceptions of order and justice: Nehruvianism, Gandhianism, Hindutva and Neo-liberal", Mehta, Vrajendra Raj ve Thomas Pantham (der.), *Political ideas in modern India: thematic explorations*, Sage, New York, 2006, s. 367-392.

Bakan, Zerrin Ayşe, "Normative Theory in IR: Frost's Constitutive Approach", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 63, no. 1.

Balaam, David N. ve Bradford Dilman, *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*, Adres Yayınları, 2018.

Balcı, Ali ve Tuncay Kardaş, "The Changing Dynamics of Turkey's Relations with Israel: An Analysis of 'Securitization'", *Insight Turkey*, cilt 14, no. 2, 2012, s. 99-120.

Balcı, Ali, "'Dış Politika': Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 7, sayı 28, 2011, s. 3-29.

—, "Bilgi-İktidar İlişkisinin Dönüşümü", http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale /bilgiiktidar.pdf (27.08.2013).

—, "Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 4, sayı 15, 2007, s. 67-87.

Ball, Terence, "From Paradigms to Research Programs: Toward a Post-Kuhnian Political Science", *American Journal of Political Science*, cilt 20, sayı 1, 1976, s. 151-77.

Banks, Michael, "The Interparadigm Debate", Margot Light ve A.J.R.Groom (der.), *International Relations: A Handbook of Current Theory*, Francis Pinter, Londra, 1985, s. 7-26.

Baran, Paul A., *The Political Economy of Growth*, Monthly Review Press, New York, 1957.

Barkawi, Tarak ve Mark Laffey, "The Postcolonial Moment in Security Studies", *Review of International Studies*, cilt 32, 2006, s. 329-352.

Barkawi, Tarak, "On the Pedagogy of 'Small Wars'", *International Affairs*, cilt 80, no. 1, 2004, s. 19-38.

Barkawi, T. ve Brighton, S., "Powers of War: Fighting, Knowledge and Critique", *International Political Sociology*, 2011, cilt 5, s. 126-143.

Barkin, Samuel ve Bruce Cronin, "The State and the Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations", *International Organization*, cilt 48, no. 1, 1994, s. 107-130.

Barrett, Michele, *Marx'tan Foucault'a İdeoloji*, çev. Ahmet Fehmi, Mavi Ada, İstanbul, 2000.

Baudrillard, Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Doğubatı, Ankara, 2013.

Baylis, John, Steve Smith ve Patricia Owens, "Introduction", J. Baylis, S.Smith ve P Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 4. baskı, 2008.

Behera, Navnita Chadha, "Re-Imagining IR in India", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 7, no. 3, 2007, s. 341-368.

Behr, Hartmut ve Michael C. Williams, "Interlocuting Classical Realism and Critical Theory: Negotiating 'Divides' in International Relations Theory", *Journal of International Political Theory*, cilt 13, sayı 1, 2017, s. 3-17.

Beigel, Fernanda, "Dependency Analysis: The Creation of New Social Theory in Latin America", Sujata Patel (der.), *The ISA Handbook on Diverse Sociological Traditions*, Sage, Londra, 2009, s. 189-200.

Beitz, Charles R., *Political Theory and International Relations*, Princeton University Press, Princeton, 1979.

Bellamy, Alex, "The English School", Martin Griffiths (der.), *International Relations Theory for theTwenty-First Century: An Introduction*, Routledge, Londra/New York, 2007, s. 75-87.

Bennett, Andrew ve Colin Elman, "Case Study Methods in the International Relations Subfield", *Comparative Political Studies*, cilt 40, no. 2, 2007, s. 170-195.

Berger, Peter L. ve Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Anchor Books, New York, 1966.

—, *The Social Construction of Reality* Anchor Books, New York, 1967.

Berktay, Fatmagül, "Türkiye'de Kadın Hareketi", Meral Akkent (der.), *Kadın Hareketinin Kurumsallaşması*, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

Bernard, Harvey Russell, *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, Sage Publications, Thousand Oaks, 2000.

Bew, John, "The Real Origins of Realpolitik", *The National Interest*, sayı 130, 2014.

Bhabha, Homi K., "Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse", *The MIT Press*, cilt 28, Bahar 1984.

—, *The Location of Culture,* Routledge Press, Londra ve New York, 1994.

Bhaskar, Roy, *Scientific Realism and Human Emancipation,* Verso, Londra, 1986.

—, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, Harvester, Brighton, 1979.

—, *A Realist Theory of Science*, Harvester, Brighton, 1978.

—, *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, Harvester Press, Hassocks, 1979.

Bieler, Andreas ve Adam D. Morton, "Theoretical and Methodological Challenges of neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy", *International Gramsci Society Online Article*, 2003, http://www.internationalgramscisociety.org/resources/online_articles/articles/bieler_morton.shtml (Erişim Tarihi 19 Haziran 2013)

—, "The Deficits of Discourse in IPE: Turning Base Metal Into Gold?", *International Studies Quarterly,* cilt 52, sayı 1, 2008, s. 103-28.

—, "A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change: Neo-Gramscian Perspectives in International Relations", *Capital & Class*, no. 82, 2004, s. 85-113.

—, "Globalization, the State and Class Struggle: A Critical Economy Engagement with Open Marxism", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 5, no. 4, 2003, s. 467-499.

—, "The Gordian Knot of Agency-Structure in International Relations: A Neo-Gramscian Perspective", *European Journal of International Relations*, cilt 7, no. 1, 2001, s. 5-35.

Bieler, Andreas, "The Struggle Over EU Enlargement: A Historical Materialist Analysis of European Integration", *Journal of European Public Policy*, cilt 9, no. 4, 2002, s. 575-597.

Biersteker, T.J., " The parochialism of hegemony: Challenges for 'American' international Relations" AB Tickner ve Ole Wæver (der.), *International Relations Scholarship around the World*, Londra, Routledge, 2009, s. 308-327.

Biersteker, Thomas J., "Critical Reflections on Post-Positivism in International Relations", *International Studies Quarterly,* cilt 33, no. 3, 1989, s. 263-267.

Biersteker, Thomas J., ve Cynthia Weber (der.), *State Sovereignty as Social Construct*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Bilgiç, Ali, "'Güvenlik İkilemini' Yeniden Düşünmek: Güvenlik Çalışmaları'nda Yeni Bir Perspektif", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 8, sayı 29, 2011, s. 123-142.

Bilgin, Pınar, "Türkiye-AB İlişkilerinde Güvenlik Kültürünün Rolü", Cem Karadeli (der.), *Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*, Ayraç, Ankara, 2008.

—, "Uluslararası İlişkiler Çalışmalarında 'Merkez-Çevre": Türkiye Nerede", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 2, sayı 6, 2005, s. 3-14.

—, "Turkey and EU/rope: Discourses of Inspiration/Anxiety in Turkey's Foreign Policy", *Review of European Studies*, cilt 4, no. 3, Temmuz 2012.

—, "Turkey & The EU: Yesterday's Answers to Tomorrow's Security Problems?", *EU Civilian Crisis Management*, 2001, s. 38-51.

Bilgin, Pınar ve Adam D. Morton, "From 'Rogue' to 'Failed' States? The Fallacy of Short-termism", *Politics*, cilt 24, no. 3, 2004, s. 169-180.

—, "Historicising representations of 'failed states': beyond the cold-war annexation of the social sciences?" *Third World Quarterly,* cilt 23, no. 1, 2002, s. 55-80.

Birdal, Serhat Celal, "Madunu Dinlemek", *KAOS GL*, sayı 129, 8 Mart 2013.

Blanchard, Jean-Vincent, *Eminence: Cardinal Richelieu and the Rise of France*, Walker and Company, Londra, 2013.

Blaney, David L. ve Naeem Inayatullah, "International Relations from Below", Christian Reus-Smith ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008.

Blaney, David L., "Reconceptualizing Autonomy: The Difference Dependency Makes," *Review of International Political Economy*, cilt 3, no. 3, 1996, s. 459-497.

Blumer, Herbert, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, University of California Press, Berkeley, 1969.

Blyth, Mark, *Austerity: The History of a Dangerous Idea*, Oxford University Press, 2013.

Bobbio, Norberto, "Gramsci and the Conception of Civil Society", Chantal Mouffe (der.), *Gramsci and Marxist Theory*, Routledge, Londra, 1979.

Bocock, Robert, *Tüketim*, çev. İrem Kutluk, Dost, Ankara, 2009.

Bonefeld, Werner, "Social Constitution and the Spectre of Globalization", Andreas Bieler vd. (der.), *Global Restructuring, State, Capital and Labour: Contesting Neo-Gramscian Perspectives*, Palgrave Macmillan, Londra, 2006.

Booth, Ken ve Nicholas Wheeler, *The Security Dilemma: Anarchy, Society and Community in World Politics* Palgrave Macmillan, Londra/New York, 2007.

Booth, Ken, Steve Smith ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond* Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

—, "Security and Emancipation", *Review of International Studies*, cilt 17, no. 4, 1991, s. 313-326.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002*, İmge, Ankara, 2004.

—, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005*, İmge, Ankara, 2007.

Bosschére, Guy de., *Les Deux versants de l'histoire*, Editions Paris, Paris, 1967.

Bostanoğlu, Burcu ve Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, Gazi Yayınevi, Ankara, 2008.

Bostanoğlu, Burcu. *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge, Ankara, 1999.

Boucher, David ve Paul Kelly (der.), *Political Thinkers From Socrates to the Present*, Oxford University Press, Oxford, 2003.

Boucher, David, *Political Theories of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

Bouillon, Markus E., "Gramsci, Political Economy, and the Decline of the Peace Process", *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, cilt 13, no. 3, 2004, s. 239-264.

Bozkurt, Nejat, *Hegel*, Say, İstanbul, 2009.

Branwen, Jones G., "From Eurocentrism to Epistemological Internationalism: Power, Knowledge and Objectivity in International Relations", Paper presented at *Theorising Ontology, Annual Conference of the International Association for Critical Realism* at the University of Cambridge, 2004.

Bremmer, Ian, *The End of the Free Market*, Portfolio, New York, 2010.

Breslin, Shaun, "The 'China model' and the Global Crisis: From Friedrich List to a Chinese Mode of Governance?" *International Affairs*, cilt 87, no. 6, 2011, s. 1323-1343.

Brewer, Anthony. *Marksist Emperyalizm Teorileri: Eleştirel Bir Analiz*, çev. Cansu Aksoy, Kalkedon, İstanbul, 2011.

Brilmayer, Lea, *American Hegemony, Political Morality in a one-Superpower World*, Yale University Press, New Haven, 1994.

Brodsky, David, *Spanish Vocabulary: An Etymological Approach*, University of Texas Press, Austin, 2008.

Bronner, Stephen Eric, *Of Critical Theory and Its Theorists*, Blackwell Publishing, Oxford, Cambridge, 1994.

Brown, Chris, "International Relations as Political Theory", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith

(der.), *International Relations Theories Discipline and Diversity* içinde, Oxford University Publications, Oxford, 2007, s. 34-51.

—, "International Political Theory - A British Social Science?", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 2, no. 1, 2000, s. 114-123.

—, "Turtles All the Way Down': Anti-Foundationalism, Critical Theory and International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 23, no. 2, 1994, s. 213-236.

—, *Understanding International Relations*, Macmillan, Londra, 1997.

Brown, Michael E. vd., (der.), *Offense, Defense, and War*, The MIT Press, Massachusetts, 2004.

Browne, John, "Beyond Kyoto", Robert J. Art ve Robert Jervis (der). *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*, Pearson, NY, 2007, s. 495-500.

Bruch, Elizabeth M., "Hybrid Courts: Examining Hybridity Through A Post-Colonial Lens", *Boston University International Law Journey*, cilt 28, no. 1, 2010.

Brueger, Christian, "From Epistemology to Practice", *Journal of International Relations and Development*, cilt 15, no. 1, 2012, s. 100-112.

Brulle, Robert J., "Habermas and Green Political Thought: Two Roads Coverging", *Environmental Politics*, cilt 11, sayı 4, s. 1-20.

Brysk, Alison. vd., "After Empire: National Identity and Post-Colonial Families of Nations", *European Journal of International Relations*, cilt 8, no. 2, 2002.

Bukharin, Nikolai I., *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, çev. Uğur S. Akalın, Kalkedon, İstanbul, 2009.

Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 2. baskı, Macmillan, Londra, 1995.

—, *Anarchical Society: A Study of Order in International Politics*, Macmillan Press, Londra, Basingstoke, 1977

—, "International Theory: The Case for a Classical Approach", K.E. Knorr ve James Rosenau (der.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1969, s. 20-38.

—, "Society and Anarchy in International Relations", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA., 1966, s. 35-50.

—, "International Theory: The Case for Classical Approach", *World Politics*, cilt 18, no. 3, 1966, s. 346-367.

Bull, Hedley ve Adam Watson, *The Expansion of International Society*, Clarendon Press, Oxford, 1984.

Burchill, Scott vd., (der.), *Theories of International Relations*, 5. baskı, Basingstoke, Palgrave, 2012.

Burton, John W., *World Society*, Cambridge University Press, Londra, 1972.

Butterfield, Herbert, "The Balance of Power", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA, 1966, s. 132-148.

Buzan, Barry, *People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, 1991.

—, "'From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School", *International Organization*, cilt 47, no. 3, 1993, s. 327-352.

—, "The English School: An Underexploited Resource in IR", *Review of International Studies*, cilt 27, no. 3, 2001, s. 471-88.

—, *From International to World Society: English School Theory and the Social Structure of Globalization*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Buzan, Barry ve Richard Little, *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Campbell, David, "Poststructuralism", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *Theorieof International Relations*, Oxford University Press, New York, 2010.

—, *Writing Security United States Foreign Policy and Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992.

—, *Writing Security: The United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Manchester University Press, Manchester, 1998.

Canbolat, İbrahim S., "Marksizm ve Uluslararası İlişkiler", İdris Bal (der.), *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Lalezar, Ankara, 2006.

Carchedi, Guglielmo, *For Another Europe: A Class Analysis of European Economic Integration*, Verso, New York, 2001.

Cardoso, Fernando H. ve Faletto Enzo, *Dependency and Development in Latin America*, çev. Marjory M. Urguidy, University of California Press, California, 1979.

Cardoso, Fernando Henrique ve Enzo Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, University of California Press, Berkeley, 1979.

Cardoso, Fernando Henrique, "The Consumption of Dependency Theory in he United States" *Latin American Research Review*, cilt 12, no. 3, 1977, s. 7-24.

Carlsnaes, Walter, "The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis", *International Studies Quarterly*, cilt 36, no. 3, 1992, s. 245-270.

Carr, E. H., *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Macmillan&Co. Ltd., Londra, 1946.

—, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, The Macmillan Press Ltd., Londra, 1989.

—, *The Twenty Years Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Palgrave, New York, 2001.

—, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, The Macmillan Press, Londra, 1981.

—, "The Strange Death of Liberal International Theory", *European Journal of International Law*, cilt 12, sayı 3, 2001.

Carvalho, Benjamin de, Halvard Leira ve John M. Hobson, "The Big Bangs of IR: The Myths That Your Teachers Still Tell You about 1648 and 1919", *Milennium: Journal of International Studies* cilt 39, sayı 3, 2011, s. 735-758.

Carver, Terrell, "Gender/Feminism/IR", *The Forum-Gender and International Relations, International Studies Review*, sayı 5, 2003.

Cassels, Alan, *Ideology and International Relations in the Modern World*, Routledge, Londra, 1996.

Cem, İsmail, *Türkiye Avrupa Avrasya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Cesaire, Aimé, *Barbar Batı: Sömürgecilik üzerine söylev*, Locus Yayınları, İstanbul, 2007.

Chan, Gerald, *Chinese Perspectives on International Relations: A Framework for Analysis*, Palgrave Macmillan, New York, 1999.

—, Weixing Hu ve Daojiong Zha, *China's IR in the 21th century*, Oxford University Press of America, Lanham, 2000.

Chang, Ha-joon, *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*, Anthem Press, 2002.

Chase-Dunn, Christopher, "The Effects of International Economic Dependence on Development and Inequality: A Cross-National Study", *American Sociological Review*, cilt 40, no. 1, 1975, s. 720-738.

Checkel, Jeffrey T., "The 'Constructivist Turn' in International Relations Theory", *World Politics*, cilt 50, no. 2, s. 324-348.

—, "Why Comply? Social Learning and European Identity Change", *International Organization*, cilt 55, no. 3, 2001, s. 553-588.

Chernoff, Fred, *The Power of International Theory: Reforging the Link to Foreign Policy-making Through Scientific Inquiry,* Routledge, Londra, 2005.

Childs, Peter ve Patrick Williams, *An Introduction to Post-Colonial Theory*, Prentice Hall, Londra, 1997.

Chimni, Bhupinder S., "Alternative Visions of Just World Order: Six Tales from India", *Harvard International Law Journal,* cilt 46, no. 2, 2005, s. 389-402.

Chin, Gregory ve Fahimul Quadir, "Introduction: Rising States, Rising Donors and the Global Aid Regime", *Cambridge Review of International Affairs*, 25 (4), 2012.

Chirot, Daniel ve Thomas Hall, "World-System Theory", *Annual Review of Sociology*, cilt 8, no. 1, 1982, s. 81-106.

Chittiphalangsri, Phrae, "The Author in Edward Said's Orientalism: The Question of Agency", *Manusya: Journal of Humanities*, özel cilt, no. 18, 2009.

Chowdry, Geeta ve Sheila Nair (der.), *Power, Postcolonialism and International Relations: Reading Race, Gender and Class*, Routledge, Londra, 2002.

Christensen, Thomas J. ve Jack Snyder, "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", *International Security*, cilt 44, sayı 2, 1990, s. 137-168.

Christiansen, Thomas, Knud Erik Jorgensen ve Antje Wiener, "The Social Construction of Europe", *Journal of European Public Policy*, cilt 6, no. 4, 1999, s. 528-544.

Clarke, Kevin A. ve David M. Primo, "The Theoretical Implications of the Empirical Implications of Theoretical Models", Paper prepared for presentation at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Chicago IL, Eylül 2004.

Clausewitz, Carl von, *On War*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

Cobbah, Josiah A.M., "African Values and the Human Rights Debate: An African Perspective", *Human Rights Quarterly*, cilt 9, no. 3, 1987, s. 309-331.

Cohen, Benjamin J., *International Political Economy: An Intellectual History*, Princeton University Press, 2008.

—, "The Transatlantic Divide: Why Are American and British IPE so Different?" *Review of International Political Economy*, cilt 14, no. 2, 2007, s. 197-219.

Cohn, Carol, "Wars Wimps and Women: Talking Gender and Thinking War", Miriam Cooke ve Angela Wollacott (der.), *Gendering War Talk*, Princeton University Press, Princeton, 1993.

Cohn, Theodore H., *Global Political Economy: Theory and Practice*, Pearson, 2008.

Collin, Finn, *Social Reality*, Routledge, Londra, 1997

Cook, Michael, *Kısa Dünya Tarihi*, İstanbul, Say, 2003.

Cooke, Miriam G. ve Angela Wollacott (der.), *Gendering War Talk*, Princeton University Press, Princeton, 1993.

Cox, Robert W., "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millenium: Journal of International Studies,* cilt 10, sayı 2, 1981, s. 126-155.

—, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 12, no. 2, 1983, s. 162-175.

—, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory", Robert Keohane (der.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986.

—, *Production Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press, New York, 1987

—, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

—, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory", R.W. Cox ve T.J. Sinclair (der.), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 85-123.

—, "Civil Society at the Turn of the Millennium: Prospects for an Alternative World Order", *Review of International Studies*, cilt 25, no. 1, 1999, s. 3-28.

—, "Thinking about Civilizations", *Review of International Studies*, cilt 26, no. 5, 2000, s. 217-234.

Cox, Robert W. ve Michael G. Schechter, *The Political Economy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilization*, Routledge, New York, 2002.

Criss, Nur Bilge, "Barışı Olmayan Savaş", *Doğu Batı: Düşünce Dergisi*, sayı 24, 2003, s. 29-35.

Crotty, James, "Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the 'New Financial Architecture'", *Cambridge Journal of Economics*, cilt 33, no. 4, 2009.

Cudworth, Erika ve Stephen Hobden, *Posthuman International Relations: Complexity, Ecologism and Global Politics*, Zed Books, New York, 2011.

Cumings, Bruce, "The Wicked Witch of the West is Dead. Long Live the Wicked Witch of the East", Micheal J. Horgan (der.), *The End of Cold War: Its Meanings and Implications*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Curtis, Simon ve Marjo Koivisto, "Towards a Second 'Second Debate'? Rethinking the Relationship between Science and History in International Theory", *International Relations*, cilt 24, sayı 4, 2010, s. 433-455.

Czaputowitz, Jacek, "The English School of International Relations and Its Approach to European Integration", *Studies & Analyses*, cilt 2, no. 2, 2003, s. 3-55.

Çaha, Ömer, "The Kurdish Women's Movement: A Third Wave Feminism Within the Turkish Context", *Turkish Studies*, cilt 12, sayı 3, 2011.

Çalış, Şaban, Birol Akgün ve Önder Kutlu, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Yayınları, Konya, 2006.

Çelebi, Vedat, "Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, cilt 5, no. 1, 2013, s. 512-523.

Çetin, Halis, *Siyaset Bilimi*, Orion, Ankara, 2012.

Çoruk, Ali Şükrü, "Oryantalizm Üzerine Notlar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 9, no. 2, Aralık 2007.

D'Amico, Francine, "Pluralist and Critical Perspectives", Beckman, R. Peter ve D'Amico, Francine (der.), *Women, Gender and World Politics: Perspectives, Policies and Prospects*, Bergin and Gravery Publishing, USA, 1994.

Daddow, Oliver, *International Relations Theory*, Sage, Londra, 2010.

Dağı, İhsan D., "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları", Atila Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

—, "Transformation of Islamic Political Idendity in Turkey: Rethinking West and Westernization", *Turkish Studies*, cilt 6, no. 1, 2005.

Dalby, Simon, "Environmental Change", Paul Williams (der.), *Security Studies: An Introduction* Routledge, NY, 2008, s. 260-273.

Darby, Philip, "A Disabling Discipline?", Christian Reus-Smith ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008.

Dauphinee, Elizabeth, *The Politics of Exile*, Routledge, New York, 2013.

David, Craig M., "High Politics and the 'New Political History", *The Historical Journal*, 2010.

—, "Seeing Women, Recognizing Gender, Recasting International Relations", *International Organization*, 50(3), 1996.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

—, "Dünya Siyasi Tarihi İçinde Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi ve Dış Müdahaleler", *İlim ve Sanat*, sayı 8, 1986, s. 42-47.

—, "Turkey's Foreign Policy Vision", *Insight Turkey*, cilt 10, sayı 1, Kış 2008.

—, "Turkey's Mediation: Critical Reflections From the Field", *Middle East Policy*, cilt 20, no. 1, 2013, s. 83-90.

—, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 35. baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

De Almeida, Joao Marques, "Challenging Realism by Returning to History: The British Committee's Contribution to IR 40 Years on", *International Relations*, cilt 17, no. 3, 2003, s. 274-303.

Deiner, John T., "Dependency Theory", Politics of Developing Nations, 1999, http://udel.edu/~jdeiner/depend.html (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2014).

Delanty, Gerard., *Social Science: Beyond Constructivism and Realism*, Open University Press, Buckingham, 1997.

Der Derian, James ve Michael Shapiro (der.), *International/Intertexual Relations*, Lexington, Toronto, 1987.

Der Derian, James, *Anti-Diplomacy*, Blackwell, Cambrige, 1992.

—, *On Diplomacy*, Basil Blackwell, New York, 1987.

—, "The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche, and Baudrillard", Ronnie D. Lipschutz (der.), *On Security*, Columbia University Press, New York, 1995.

—, "The Art of War and the Construction of Peace: Toward a Virtual Theory of International Relations", Morten Kelstrup ve Michael C. Williams (der.), *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community*, Routledge, Londra, 2000.

—, "From War 2.0 to Quantum War: The Superpositionality of Global Violence", *Australian Journal of International Affairs*, 67(5), 2014.

Derrida, Jacques, *Limited Inc.*, çev. Samuel Weber, Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 1988.

Dessler, David, "What's at Stake in the Agent-Structure Debate?", *International Organization*, cilt 43, no. 3, 1989, s. 441-473.

Deudney, Daniel, "Security", Andrew Dobson ve Robyn Eckersley (der.), *Political Theory and The Ecological Challenge*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 232-252.

Deudney, Daniel ve John G. Ikenberry, "Liberal World: The Resilient Order," *Foreign Affairs* July/August 2018, s. 18-19.

Devetak, Richard, "Postyapısalcılık", Scott Burchill. vd., (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Ali Aslan ve Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s. 243-278.

—, "Critical Theory", Scott Burchill vd., (der.), *Theories of International Relations*, Palgrave MacMillan, New York, 2005.

Devlen, Balkan ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 7, no. 25, 2010, s. 43-68.

Devlen, Balkan, Patrick James ve Özgür Özdamar, "The English School, International Relations and Progress", *International Studies Review*, cilt 7, no. 2, 2005 s. 171-197.

Dickinson, G. Lowes, *The European Anarchy*, New Yok, The Macmillan Company, 1917

Diez, Thomas ve Jill Steans, "A Useful Dialogue? Habermas and International Relations", *Review of International Studies*, cilt 31, no. 1, 2005, s. 127-140.

Diez, Thomas, Mathias Albert ve Stephan Stetter (der.), *The European Union and Border Conflicts The Power of Integration and Association*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Diez, Thomas, "Speaking 'Europe': The Politics of Integration Discourse", Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen ve Antje Wiener (der.), *The Social Construction of Europe*, Sage, Londra, 2001.

DiMaggio, Paul ve Walter Powell (der.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, University of Chicago Press, Chicago, 1991.

Dirks, Nicholas. *Colonialism and Culture*, The University of Michigan Press, New York, 1994.

Dittmer, Jason. *Popular Culture, Geopolitics and Identity*, Rowman & Littlefield, Marryland, 2010.

Doll, Natascha. *Recht, Politik und 'Realpolitik' bei August Ludwig von Rochau (1810-1873): Ein wissenschaftsgeschichtlicher Beitrag zum Verhältnis von Politik und Recht im 19. Jahrhundert*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 2005.

Dombroski, Robert S., *Antonio Gramsci*, Twayne, Detroit, 1989.

Donnelly, Jack, "Systems, Levels, and Structural Theory: Waltz's Theory is *not* a Systemic Theory (and Why that Matters for International Relations Today)", *European Journal of International Relations*, 22 Ocak 2019, https://doi.org/10.1177/1354066118820929.

Doty, Roxanne L., "The Bounds of 'Race' in International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 22, no. 3, 1993, s. 443-461.

—, "Foreign Policy as Social Construction: A Postpositivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines", *International Studies Quarterly*, cilt 37, no. 3, 1993, s. 297-320.

Dougherty, James E. ve Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations*, Harper & Row Publishers, New York, 1990.

Doyle, Michael W., "Kant, liberal legacies, and foreign affairs", *Philosophy & Public Affairs*, cilt 12, sayı 3, 1983, s. 205-235.

—, "Three pillars of the liberal peace", *American Political Science Review*, 2005, s. 463-466.

—, *Ways of War and Peace: Realism, Liberalism, and Socialism*, W. W. Norton, New York, 1997.

Drulak, Petr, "Introduction to the International Relations (IR) in Central and Eastern Europe Forum", *Journal of International Relations and Development*, cilt 12, no. 2, 2009, s. 168-220.

Duffy, Frederking B. ve S. A. Tucker, "Language Games, Dialogical Analysis of INF Negotiations", *International Studies Quarterly*, cilt 42, no. 2, 1998, s. 271-294.

Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008.

Dunn, Kevin C. ve Timothy M. Shaw (der.), *Africa's Challenge to International Relations Theory*, Palgrave, Basingstoke, 2001.

Dunne, Tim, Lene Hansen ve Colin Wight, "The End of International Relations Theory", *European Journal of International Relations*, cilt 19, sayı 3, 2013, s. 405-425.

Dunne, Tim, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Dunne, Tim ve Brian C. Schmidt, "Realism", John Baylis, Steve Smith ve Patricia Owens (der.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 84-99.

Dunne, Tim ve Nicholas J. Wheeler, "East Timor and the New Humanitarian Interventionism", *International Affairs*, cilt 77, no. 4, 2001, s. 805-827.

—, "We the Peoples!: Contending Discourses of Security in Human Rights Theory and Practice", *International Relations*, cilt 18, no. 1, 2004, s. 9-23.

—, *Human Rights in Global Politics* Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Dunne, Tim, *Inventing International Society: A History of the English School*, Macmillan, Londra, 1998.

—, "A British School of International Relations", Jack Hayward, Brian Barry ve Archie Brown (der.), *The British Study of Politics in the Twentieth Century*, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 395-424.

—, "The English School", Tim Dunne, Milija Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, 2. baskı, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 135-156.

—, "The Social Construction of International Society", *European Journal of International Relations*, cilt 1, no. 3, 1995, s. 367-389.

—, "The English School", Tim Dunne vd., (der.), *International Relations: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

—, "The Social Construction of International Society", *European Journal of International Relations*, cilt 1, no. 3, 1995, s. 367-389.

Durakbaşa, Ayşe, *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim, İstanbul, 2000.

Duran, Burhanettin, "Türk Dış Politikası Ortadoğululaşıyor mu?", *Ortadoğu Yıllığı 2008*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 385-402.

—, "Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (der.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, SETA Yayınları, Ankara, 2011, s. 2.

Dyvik, Synne Laastad, "Women as 'Practitioners' and 'Targets'", *International Feminist Journal of Politics*, Nisan 2013.

—, *Performing Gender in the 'Theatre of War': Embodying the Invasion, Counterinsurgency and Exit Strategy in Afghanistan*, Doktora Tezi, University of Sussex, 2013.

Easton, David, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, Alfred A. Knopf, New York, 1953.

—, "Political science in the United States past and present", *International Political Science Review*, cilt 6, sayı 1, 1985, s. 133-152.

Eckersley, Robyn, *Environmentalism and Political Theory: Towards an Eco-centric Approch*, Londra, 1992.

—, "Green Theory", Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith (der.), *International Relations Theories Discipline and Diversity*, Oxford University Press, New York, 2010, s. 257-277.

—, "Habermas and Green Political Thought: Two Roads Diverging", *Theory and Society*, cilt 19, sayı 6, s. 739-776.

—, *The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignity*, The MIT Press, Cambridge, 2004.

Edles, Laura Desfor, *Cultural Sociology in Practice*, Blackwell, Oxford, 2002.

Eichengreen, Barry ve Marc Uzan, "The Marshall Plan: Economic Effects and Implications for Eastern Europe and the Former USSR", *Economic Policy*, cilt 7, no. 14, 1992, s. 13-75.

Eken, M. Evren, "Visual Culture's Role on the Emergence of Identity", *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, cilt 5, sayı 12, 2011.

Ellis, Glynn, Sara McLaughlin Mitchell ve Brandon C. Prins, "How Democracies Keep the Peace: Contextual Factors that Influence Conflict Management Strategies", *Foreign Policy Analysis*, cilt 6, no. 4, 2010, s. 373-398.

Elshtain, Jean Bethke, *Women and War*, Harvester Press, 1987.

Elster, Jon, *An Introduction to Karl Marx*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

Emeklier, Bilgehan, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Epistemolojik ParadigmaTartışmaları: Postpozitivist Kuramlar", *Bilge Strateji*, cilt 2, sayı 4, 2011, s. 139-184.

Engels, Friedrich, *Anti-Dühring: Herr Dühring's revolution in science*, Foreign Languages Pub. House, 1959.

—, *Ütopyadan Bilime Sosyalizm*, çev. Yılmaz Onay, Evrensel, İstanbul, 2013.

Enloe, Cynthia, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, University of California Press, Londra ve Berkeley, CA, 2000.

—, *The Morning After: The Sexual Politics at the End of the Cold War*, University of California Press, California, 1993.

Eralp, Atila, "Hegemonya", Atila Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İletişim, İstanbul, 2006.

—, "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atila Eralp (der.), *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Erdağ, Ramazan, "Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 8, no. 1, 2013, s. 51-76.

Escude, Carlos, "Peripheral Realism: An Argentine Theory-Building Experience, 1986-1997", José Flávio Sombra Saraiva (der.), *Concepts, Histories and Theories of International Relations for the 21st Century: Regional and National Approaches*, IBRI, Brasilia, 2009.

Evans, Graham, "E. H. Carr and International Relations", *British Journal of International Studies*, cilt 1, no. 2, 1975, s. 77-97.

Evans, Tony ve Peter Wilson, "Regime Theory and the English School of International Relations: A Comparison", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 21, no. 3, 1992, s. 329-351.

Fanon, Frantz, *Black Skin White Masks*, çev. Richard Philcox, Grove Press, New York, 2008.

—, *The Wretched of the Earth*, çev. Richard Philcox, Grove Press, New York, 2005.

Farina, M., Pappadopulo, D., Strumia, A., "A Modified Naturalness Principle and Its Experimental Tests", Cornell University Library, URL: http://arxiv.org/pdf/1303.7244v3.pdf.

Farrell, Theo, "Culture and Military Power", *Review of International Studies*, cilt 24, no. 3, 1998, s. 407-416.

Fearon, James ve Alexander Wendt, "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View", Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2002.

Femia, Joseph V., *Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness and the Revolutionary Process*, Clarendon, Oxford, 1981.

Ferguson, Yale H. ve Richard W., Mansbach, *The Elusive Quest: Theory and International Politics*, University of South Carolina Press, Columbia, 1988.

Feuerbach, Ludwig A., *Hıristiyanlığın Özü*, çev. Oğuz Özügül, Say, İstanbul, 2008.

Feyerabend, Paul K., *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, New Left, Londra, 1975.

Fierke, K. M., "Links Across the Abyss: Language and Logic in International Relations", *International Studies Quarterly*, cilt 46, no. 3, 2002, s. 331-354.

—, "Multiple Identities. Interfacing Games: The Social Construction of Bosnia", *European Journal of International Relations*, cilt 2, no. 4, 1996, s. 467-498.

Fierke, K. M. ve Antje Wiener, "Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement", *Journal of European Public Policy*, cilt 6, no. 5, 1999, s. 721-742.

Finnemore, Martha ve Kathryn Sikkink, "International Norms Dynamics and Political Change", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 887-917.

Finnemore, Martha, "Exporting the English School?", *Review of International Studies*, cilt 27, no. 3, 2001, s. 509-513.

—, "Norms, Culture and World Politics: Insights From Sociology's Institutionalism", *International Organization*, cilt 50, no. 2, 1996, s. 325-347.

Finocchiaro, Maurice A., *Gramsci and the History of Dialectical Thought*, Cambridge University Press, New York, 1988

Flockhart, Trine, "The Coming Multi-order World", *Contemporary Security Policy*, cilt 37, no. 1, 2016, s. 3-30.

Foa, Roberto S., "Modernization and Authoritarianism," *Journal of Democracy*, cilt 29, no. 3, 2018, s. 129-140.

Fontaine, Richard ve Daniel M. Kliman, "International Order and Global Swing States", *The Washington Quarterly*, cilt 36, no. 1, s. 93-109.

Fontana, Benedetto, *Hegemony and Power, On The Relation Between Gramsci and Machiavelli*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1993.

Forsyth, Murray, "Thomas Hobbes and the External Relations of States", *British Journal of International Relations*, cilt 5, no. 3, 1979, s. 196-209.

Foucault, Michel, "Nietzsche, Genealogy, History", M.T. Gibbons (der.), *Interpreting Politics*, Londra, 1987.

—, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, Bilgi, İstanbul, 2011.

—, *Discipline and Punish*, Vintage Books, New York, 1977.

—, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet A. Kılıçbay, İmge, Ankara, 2013.

—, *Toplumu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

—, *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı, İstanbul, 2007.

—, *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 2011.

Frank, Andre Gunder, "The Development of Underdevelopment", Robert Rhodes (der.), *Imperialism and Underdevelopment: A Reader* Monthly Review Press, New York, 1971.

—, *Latin America: Underdevelopment or Revolution*, Monthly Review Press, New York, 1969.

—, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, Monthly Press Review, 1967.

—, *The Development of Underdevelopment*, Monthly Press Review, 1966.

Freud, Sigmund, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*, çev. Aziz Yardımlı, İdea, İstanbul, 2000.

Friedan, Betty, *The Feminine Mystique* WW Company, NY, 2001.

Frieden, Jeffry A., *Global Capitalism: Its Fall and Rise in the Twentieth Century*, W. W. Norton & Company, 2007.

Friedman, Milton, *Capitalism and Freedom: Fourtieth Anniversary Edition*, University of Chicago Press, Illinois, 2002.

Friedman, Thomas L,, *The World is Flat: The Globalized World in the Twenty-first Century*, Penguin, 2007.

Friedrichs, Jörg ve Friedrich Kratochwil, "On Acting and Knowing: How Pragmatism Can Advance IR Research and Methodology", *International Organization*, cilt 63, no. 4, 2009, s. 701-731.

Friedrichs, Jörg, *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions*, Routledge, Londra/New York, 2004.

Gabriel, Jürg Martin, *Worldviews and Theories of International Relations*, The Macmillan Press, Hampshire, 1994.

Gandhi, Leila, *The Postcolonial Theory: A Critical Introduction*, Allen & Unwin Press, New York, 1998.

Gat, Azar, "The Return of Authoritarian Great Powers", *Foreign Affairs*, cilt 86, no. 4, 2007, s. 59-69.

Gelpi, Christopher F. ve Joseph M. Grieco, "Democracy, Interdependence, and the Sources of the Liberal Peace", *Journal of Peace Research*, cilt 45, sayı 1, 2008, s. 17-36.

George, Jim, *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*, Lynne Rienner, Boulder, Co., 1994.

Gerth, H. H. ve C. Wright Mills (der.), *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York, 1958.

Giddens, Anthony ve Steve Smith, *Sociology*, Polity Press, Cambridge, 2009

Giddens, Anthony, *A Contemporary Critique of Historical Materialism, Vol. 2, The Nation State and Violence*, Polity Press, Cambridge, 1985.

—, *Central Problems in Social Theory*, Macmillan, Londra, 1979.

—, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori: Marx, Durkheim ve Max Weber'in Çalışmalarının Bir Analizi*, çev. Ümit Tatlıcan, İletişim, İstanbul, 2009.

—, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Polity Press, Cambridge, 1984.

Gilbert, Bart-Moore, "Spivak and Bhabha", Henry Schwartz ve Sangeeta Ray (der.), A Companion to Postcolonial Studies, Blackwell Publishing, Oxford, 2000.

—, *Postcolonial Theory: Context, Practices, Politics*, Verso Editions, Londra, 1997.

Gill, Stephen ve David Law, "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Gill, Stephen, "Epistemology, Ontology, and the Italian School", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

—, *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

—, *Power and Resistance in the New World Order*, Palgrave MacMillan, Londra, 2008.

Gill, Stephen ve James H. Mittelman (der.), *Innovation and Transformation in International Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Gilligan, Carol, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press, Cambridge, 1982.

Gilpin, Robert, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, Princeton University Press, New Jersey, 2001.

—, "The Theory of Hegemonic War," *Journal of Interdisciplinary History*, cilt 18, no. 4, 1988, s. 591-613.

—, *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, New Jersey, 1987.

—, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

—, *U.S. Power and the Multinational Corporation*, Basic Books, New York, 1975, s. 34.

Girling, John, "Thailand in Gramscian Perspective", James Martin (der.), *Antonio Gramsci: Critical Assessments of Leading Political Philosophers*, cilt IV, Taylor & Francis, Londra, 2002.

Glahn, Gerhard von ve James Larry Taulbee. *Law Among Nations: An Introduction to Public International Law*, 8. baskı, Longman, New York, 2007.

Glenn, Paul F., "Nietsche's Napoleon: The Higher Man as a Political Actor", *The Review of Politics*, cilt 63, no. 1, Kış 2001.

Goldstein, Joshua S. ve Jon J. Pevehause, *International Relations*, 10. baskı Pearson, New York, 2014.

Goldstein, Joshua, "Female Combatants", Gordon Martel (der.), *The Encyclopedia of War*, Blackwell, Londra, 2012.

—, *War & Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Goldstein, Judith ve Robert O. Keohane (der.), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, Cornell University Press, Ithaca, 1993.

Gowen, Herbert H., "'The Indian Machiavelli' or Political Theory in India Two Thousand Years Ago", *Political Science Quarterly*, cilt 44, no. 2, 1929, s. 173-192.

Gozzi, Gustavo, "The Particularistic Universalism of International Law in the Nineteenth Century", *Harvard International Law Journal*, cilt 52, no. 3, 2010, s. 73-86.

Götz, Elias, "Enemy at the Gates: A Neoclassical Realist Explanation of Russia's Baltic Policy", *Foreign Policy Analysis*, cilt 15, sayı 1, 2019, s. 99-117.

Gözen, Ramazan, "Uluslararası Sistemde Amerika Birleşik Devletleri", Ramazan Gözen (der.), *Amerikan Dış Politikası*, A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, Kasım 2012.

—, "ABD Dış Politikası Yaklaşımları", Ramazan Gözen (der.), *Amerikan Dış Politikası*, A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, Kasım 2012.

—, "AKP / AK Parti Dönemi: Türk dış politikasında vizyon ve revizyon", *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayınları, Ankara, 2009.

—, *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayınları, Ankara, 2009.

—, "ABD'nin Irak Savaşı: Yeni Muhafazakâr / Demokratik Emperyalist Bir Proje", Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin (der.), *II. Körfez Savaşı*, Platin, Ankara, 2006.

—, "Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, cilt 2, sayı 6, 2006, s. 1-16.

—, "Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon", *Demokrasi Platformu*, sayı 4, Güz 2005.

—, "Dış Politika Nedir?", İdris Bal (der.), *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel, Ankara, 2004, s. 3-8.

—, *Uluslararası İlişkiler Sonrası: Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

Grader, Sheila, "The English School of International Relations: Evidence and Evaluation", *Review of International Studies*, cilt 14, no. 1, 1988, s. 29-44.

Gramsci, Antonio, *An Antonio Gramsci Reader: Selected Writings, 1916-1935*, David Forgacs (der.), Schocken, New York, 1989.

—, *Selections From the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, Q. Hoare ve G. Nowell Smith (der International, New York, 1978.

Grant, Arthur J. *The French Monarchy: 1483-1789*, cilt 1, University Press, 1900.

Grant, Rebecca ve Kathleen Newland, *Gender and International Relations*, Indiana University Press, 1991.

Greene, Owen, "Environmental Issues", John Baylis ve Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, NY, 2006, s. 452-475.

Grieco, Joseph M., "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, cilt 42, sayı 3, 1988, s. 485-508.

—, *Cooperation Among Nations: Europe, America, and Non-tariff Barriers to Trade*, Cornell University Press, New York, 1990.

Grieco, Joseph M. ve G. John Ikenberry, *State Power and World Markets: The International Political Economy*, W. W. Norton, New York, 2003.

Griffiths, Martin, Terry O'Callaghan ve Steven C. Roach, *International Relations: The Key Concepts*, Routledge, Londra, 2008.

—, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Routhledge, Londra, 2001.

—, *Realism, Idealism and International Politics: A Reinterpretation*, Routledge, Londra/New York, 1992.

Groom, A. J. R. ve Paul G. Taylor (der.), *Frameworks for International Co-operation*, Pinter Publishers, Londra, 1990.

Grossman, Dave, *On Killing: Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*, Back Pay Book, New York, 1996.

Grunberg, Isabelle, "Exploring the Myth of Hegemonic Stability", *International Organization*, cilt 44, no. 4, 1990.

Gunnell, John G., *Philosophy, Science, and Political Inquiry*, General Learning Press, Morristowns, NJ, 1975.

Gustafson, Lowell S. (der.), *Thucydides' Theory of International Relations: A Lasting Possession*, Lousiana State University Press, Lousiana, 2000.

Guzzini, Stefano, "The Ends of International Relations theory: Stages of Reflexivity and Modes of Theorizing", *European Journal of International Relations*, cilt 19, sayı 3, 2013, s. 521-541.

—, "Structural Power: The Limits of Neorealist Power Analysis,", *International Organization*, cilt 47, no. 3, 1993, s. 473.

—, "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 6, no. 2, 2000, s. 147-182.

Haas, Ernst B., "The study of regional integration: reflections on the joy and anguish of pretheorizing." *International Organization*, cilt 24, sayı 4, 1970, s. 607-646.

Haas, Peter M. ve Robert Keohane, Marc A. Levy, *Institutions for the Earth Sources of Effective International Environmental Protection*, The MIT Press, Cambridge, 2001.

Habermas, Jürgen, *On the Logic of the Social Sciences*, Polity, Cambridge, 1988.

—, *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı, İstanbul, 2001.

—, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İletişim, İstanbul, 2012.

—, *The Theory of Communicative Action*, cilt 1, *Reason and the Rationalization of Society*, Beacon Press, Boston, 1984.

Hachigian, Nina ve David Shorr, "The Responsibility Doctrine", *The Washington Quarterly*, cilt 36, no. 1, 2013, s. 73-91.

Hagan, John, "Genocide: The Death and Rape of Darfur", *Criminology*, 43: 3, 2005.

Hall, Martin ve Patrick T. Jackson, "Introduction: Civilizations and International Relations Theory", M. Hall ve P.T. Jackson (der.), *Civilizational Identity: The Production and Reproduction of "Civilizations" in International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 1-12.

Hall, Stuart, *Thatcherism and the Crisis of the Left: The Hard Road to Renewal*, Verso, Londra, 1988.

Halliday, Fred, "Vigilantism in International Relations: Kubálková, Cruickshank and Marxist Theory", *Review of International Studies*, cilt 13, no. 3, 1987, s. 163-176.

Hansclever, Andreas, Peter Mayer ve Volker Rittberger, "Integrating Theories of International Regimes", *Review of International Studies*, cilt 26, no. 1, 2000, s. 3-33.

Hansen, Lene, *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, Routledge, Londra, 2006.

Hardin, Garret, "The Tragedy of the Commons", Robert Art ve Robert Jervis (der.), *International Politics Enduring Concepts and Contemporary Issues*, Longman, NY, 2007.

Harding, Sandra G. (der.), *Feminism and Methodology: Social Science Issues* Indiana University Press, Indiana, 1987.

Harding, Sandra G., *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press, Ithaca ve Londra, 1986.

Harmand, Jules, *Methods of Colonial Rule*, Editions Paris, Brest, 2009.

Harre, R., *Pavlov's Dogs and Schrödinger's Cat: Scenes From The Living Laboratory*, Oxford University Press, Oxford 2010.

Harvey, David, *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*, çev. Ayşe D. Temiz, Metis, İstanbul, 2013.

—, *Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri*, çev. Sungur Savran, Sel, İstanbul, 2012.

—, *A Brief History of Neolibearlism*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

—, *Introduction to Neoliberalism*, Oxford University Press, 2005.

—, *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest, İstanbul, 2004.

Hatipoğlu, Esra, "İngiliz Okulu", Tayyar Arı ve Elif Toprak (der.), *Uluslararası İlişkiler Kuramları II*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013, s. 116-133.

Heather Streets, *Martial Races: The Military, Race and Masculinity in British Imperial Culture, 1857-1914*, Manchester University Press, Macnhester 2004.

Hegel, W. F. Georg, *Tinin Görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı, İdea, İstanbul, 2011.

Hehir, Aidan, "The Permanence of Inconsistency: Libya, the Security Council, and the Responsibility to Protect", *International Security*, cilt 38, no. 1, 2013, s. 137-159.

Heit, Evan, "Properties of Inductive Reasoning" *Psychonomic Bulletin & Review*, cilt 7, no. 4, 2000, s. 569-592.

Held, David, "Cosmopolitanism: Globalisation Tamed?", *Rewied of International Studies*, cilt 29, sayı 4, s. 465-480.

—, "Cosmopolitanism: Ideas, Realities, Deficts", David Held ve A. Mcgrew (der), *Governing Globalisation*, Politiy Press, Cambridge, 2002.

—, *Democracy and the Global Order From the Modrn State to Cosmopolian Governance*, Stanford University Press, Stanford, 1995.

Helleiner, Eric, *States and the Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1990s*, Cornell University Press, 1994.

Hermann, Charles F., Charles W. Kegley Jr. ve James N. Rosenau (der.), *New Directions in the Study of Foreign Policy* Allen & Unwin, Boston, 1987.

Herz, John H., "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, cilt 2, no. 2, 1950, s. 157-180.

Heywood, Andrew, *Küresel Siyaset*, çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2013.

Hilav, Selahattin, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*, YKY, İstanbul, 2012.

Hilferding, Rudolf, *Finans Kapital*, cilt I, çev. Yılmaz Öner, Belge, İstanbul, 1995.

Hirschman, Albert O., *The passions and the interests: Political arguments for capitalism before its triumph*, Princeton University Press, Princeton, 1997.

Hirson, Baruch, "Colonialism and Imperialism", *Searchlight South Africa*, cilt 2, no. 3, Temmuz 1997.

Hirst, Paul, Grahame Thompson and Simon Bromley, *Globalization in Question*, Polity Press, 2009.

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

—, *Leviathan: Or the matter, forme and power of a commonwealth ecclesiasticall and çivil*, Yale University Press, 1960.

Hobden, Stephen ve John Hobson, *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 9.

Hobden, Stephen ve Richard Wyn Jones, "Marxist Theories of International Relations", Jonh Baylis, Steve Smith, Patricia Owens (der.), *The Globalization of World politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2001.

Hobsbawm, Eric J., *Devrim Çağı: 1789-1848*, çev. Bahadır S. Şener, Dost, Ankara, 2005.

—, *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 2010.

Hobson, John, *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

Hobson, John A., *Imperialism: A Study*, Cosimo, New York, 2005.

Hobson, John M., "Is Critical Theory Always for the White West and for Western Imperialism? Beyond Westphalian Towards a Post-racist Critical IR", *Review of International Studies*, cilt 33, no. S1, 2007, s. 91-116.

—, *The State and International Relations*, Cambridge University Press, Cambrdige, 2000.

Hodgson, Geoffrey M., "The Great Crash of 2008 and the Reform of Economics," *Cambridge Journal of Economics*, cilt 33, no. 6, 2009, s. 1205-1221.

Hoffman, Mark, "Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 16, sayı 2, 1987, s. 231-49.

—, "Normative international theory: approaches and issues", A. J. R. Groom ve Margot Lights (der.), *Contemporary International Relations: A Guide to Theory*, Pinter Publishers, Londra, 1994.

—, "Restructuring, Reconstruction, Reinscription, Rearticulation: Four Voices in Critical International Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 20, no. 2, 1991, s. 169-185.

Hoffman, Stanley, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, cilt 106, no. 3, 1977, s. 41-60.

Hollis, Martin ve Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations* Clarendon Press, Oxford, 1990.

Holsti, K. J., *The Dividing Discipline*, Allen&Unwin, Winchester, 1985.

Holub, Renate, *Antonio Gramsci: Beyond Marxism and Postmodernism*, Londra, Routledge, 1992.

Hooper, Charlotte, *Manly States: Masculinities, International Relations and Gender Politics*, Columbia University Press, New York, 2001.

Hopewell, Kristen, *Breaking the WTO: How Emerging Powers Distrupted the Neoliberal Project*, Stanford University Press, 2016.

Hopf, Ted, "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, cilt 23, no. 1, 1998, s. 171-200.

Hopkins, Terence K. ve Immanuel Wallerstein (der.), *World-Systems Analysis: Theory and Methodology*, Sage, Londra, 1982.

Horkheimer, Max, "Traditional and Critical Theory", Steven Roach (der.), *Critical Theory and International Relations*, Routledge, New York, 2008.

Hornqvist, Mikael, *Machiavelli and Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Horowitz, Richard S., "International Law and State Transformation in China, Siam, and the Ottoman Empire during the Nineteenth Century," *Journal of World History*, cilt 15, no. 4, 2005, s. 445-486.

Horvarth, Ronald J., "A Definition of Colonialism", *Current Anthropology*, cilt 13, no. 1, Şubat 1972.

Howorth, Jolyon, "Humanitarian intervention and postconflict reconstruction in the post-Cold War era: a provisional balance-sheet", *Cambridge Review of International Affairs*, cilt 26, no. 2, 2013, s. 288-309.

Huggan, Graham ve Helen Tiffin, "Green Postcolonialism", *Interventions: International Journal of Postolonial Studies*, cilt 9, sayı 1, s. 1-11.

Hughes, Barry B., *Continuity and Change in World Politics: The Clash of Persepctives*, Prentice Hall, New Jersey, 1991.

Hui, Victoria Tin-bor, "Toward a dynamic theory of international politics: insights from comparing ancient China and early modern Europe", *International Organization*, cilt 58, no. 1, 2004, s. 175-205.

Hunt, Krista ve Kim Rygiel (der.), *(En)Gendering the War on Terror: War Stories and Camouflaged Politics*, Ashgate Publishing, Londra, 2006.

Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, cilt 72, no. 3, Yaz 1993.

Hurrell, Andrew, "Society and Anarchy in the 1990s", B. A. Roberson (der.), *International Society and the Development of International Relations Theory*, Pinter, Londra, 1998.

Hutchings, Kimberley, 'Towards a Feminist International Ethics', *Review of International Studies*, özel sayı, 26, 2000.

Hyppolite, Jean, *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar*, çev. Doğan B. Kılınç, Doğu-Batı, Ankara, 2010.

Ikenberry, John G., "The End of Liberal International Order?" *International Affairs*, cilt 94, no. 1, 2018, s. 7-23.

—, "The Liberal International Order and its Discontents," *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 38, no. 3, 2011, s. 509-21.

Ignatieff, Michael, *Virtual War*, Chatto&Windus, Londra, 2000.

Inayatullah, Naeem and David L. Blaney, *International Relations and the Problem of Difference*, Routledge, Londra, 2007.

Inoguchi, Takashi, "Are there any theories of international relations in Japan?", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 7, no. 3, 2007, s. 369-390.

Inoguchi, Takashi ve Paul Bacon, "The study of international relations in Japan: towards a more international discipline", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 1, no. 1, 2001, s. 1-20.

İmançer, Dilek, "Feminizm ve Yeni Yönelimler", *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, yıl 5, sayı 19, 2002.

İnat, Kemal ve Ali Balcı, "Dış Politika: 'Geleneksel'den Postmodern'e Teorik Perspektifler", Zeynep Dağı (der.), *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 212-286.

İnat, Kemal ve Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Demokrasi Platformu*, yıl 1, sayı 4, 2005, s. 1-39.

—, "Türkiye'nin Dönüşümünde Avrupa Birliğinin Etkisi", Davut Dursun, B. Duran ve H. Al (der.), *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye: Aktörler, Alanlar ve Sorunlar*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2007, s. 97-120.

İpek, Volkan ve Gonca Biltekin, "Turkey's Foreign Policy Implementation in Sub-Saharan Africa: A Post-International Approach", *New Perspectives on Turkey*, no. 49, Güz 2013.

Jackson, Patrick T., *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of science and its implications for the study of world politics*, Routledge, Oxon, 2011.

—, "Foregrounding Ontology: Dualism, Monism, and IR Theory", *Review of International Studies*, cilt 34, sayı 1, s. 129-53.

Jackson, Patrick T. ve Daniel H. Nexon, "Relations before States: Substance, Process and the Study of World Politics", *European Journal of International Relations*, cilt 5, no. 3, 1999, s. 291-332.

Jackson, Robert ve Georg Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

—, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Jackson, Robert, *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Jacobson, Harold K., *Networks of Interdependence: International Organizations and the Global Political System*, 2. baskı, Alfred A.Knopf, New York, 1984.

Jaffee, S. N., *Thucydides on the Outbreak of War: Character and Contest*, Oxford University Press, Oxford, 2017.

Johnston, Alastair Iain, "Cultural Realism and Strategy in Maoist China", Peter J. Katzenstein (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.

—, *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History*, Princeton University Press, Princeton, 1995.

Jones, Adam, "Does "Gender' Make the World Go Round?: Feminist Critiques of International Relations", *Review of International Studies*, 22(4), 1996.

Jones, Branwen G. (der.), *Decolonizing International Relations*, Rowman and Littlefield, Lanham, MD, 2006.

Jones, Roy, "English School of International Relations: A Case for Closure", *Review of International Studies*, cilt 7, no. 1, 1981, s. 1-13.

Joseph, Jonathan ve Colin Wight (der.), *Scientific Realism and International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010.

Joseph, Jonathan, *Hegemony: A Realist Analysis*, Routledge, Londra, 2002.

Kaapor, Ilan, "Hyper-self-reflexive development? Spivak on Representing the Third World Other", *Third World Quarterly*, cilt 25, no. 4, 2004.

Kadıoğlu, Ayşe, *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*, Metis, İstanbul, 1999.

Kaldor, Mary, *New and Old Wars: Organized Violence in A Global Era*, Polity Press, Oxford, 1999.

Kamuff, Peggy, *A Derrida Reader*, Columbia University Press, New York, 1991.

Kang, David C., "Getting Asia wrong: the need for new analytical frameworks", *International Security*, cilt 27, no. 4, 2003, s. 57-85.

Kant, Immanuel, *Perpetual Peace and Other Essays on Politics, History, and Moral Practice*, Hackett Publishing, 1983.

Kaplan, Morton A., "The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations", James Rosenau (der.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton University Press, 1969, s. 39-61.

Kapoor, Ilan, "Capitalism, Culture, Agency: Dependency versus Postcolonial Theory", *Third World Quarterly*, cilt 23, no. 4, 2002.

Karakaş, Mehmet, "İktidar İlişkileri Açısından Bilim ve Sosyoloji", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt IV, sayı 1, 2002, s. 154-169.

Karaosmanoğlu, Ali L., "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", *Doğu Batı*, cilt 14, sayı 4, 2001, s. 156-166.

Karaosmanoğlu, Ali, "Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 4, sayı 14, 2007, s. 161-183.

Kardaş, Şaban, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?", *Akademik ORTA DOĞU*, cilt 5, sayı 2, 2011, s. 19-42.

Kardaş, Tuncay, "No Laughing Matter: Visualizing Turkey's Ergenekon in Political Cartoons", *Middle East Critique*, cilt 21, no. 2, 2012.

—, "International Political Theory of Ahmet Davutoğlu", *Strategizing Turkey Conference*, İstanbul Kültür University, 2013.

Katzenstein, Peter J., Robert O. Keohane ve Stephen D. Krasner, "International Organization and the Study of World Politics", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 645-686.

—, "International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States," *International Organization*, cilt 30, no. 1, 1976, s. 1-45.

Katzenstein, Peter J. (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.

Katzenstein, Peter J., (ed.), *Between Power and Plenty: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States*, University of Wisconsin Press, 1978.

Katzenstein, Peter, Robert Keohane ve Stephen Krasner, "International Organization and the Study of World Politics", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 655-685.

Kauffmann, L. A., "The Anti-Politics of Identity", *Socialist Review*, cilt 90, sayı 1, 1990.

Kaufman, Robert R. vd., "A Preliminary Test of the Theory of Dependency", *Comparative Politics*, cilt 7, no. 3, 1975, s. 303-330.

Kautsky, Karl, "Ultra Imperialism", Eylül 1914, http://www.marxists.org/archive/kautsky/1914/09/ultra-imp.htm (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2013).

Kavalski, Emilian, "The fifth debate and the emergence of complex international relations theory: notes on the application of complexity theory to the study of international life", *Cambridge Review of International Affairs*, cilt 20, sayı 3, 2007, s. 435-454.

—, "Waking IR Up from its Deep Newtonian Slumber", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 41, sayı 1, 2012, s. 137-150.

Kayaoğlu, Turan, *Legal Imperialism: Sovereignty and Extraterritoriality in Japan, the Ottoman Empire, and China*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Keene, Edward, *Beyond the Anarchical Society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Kegley, Charles W. Jr., "The Neoidealist Moment in International Studies? Realist Myths and the New International Realities", *International Studies Quarterly*, no. 37, 1993, s. 135-138.

Kegley, Charles W. Jr. (der.), *The Longest Postwar Peace: Contending Explanations and Projections*, Harper Collins Publsihers, New York, 1991.

Kennedy, Dane, "Imperial History and Post-Colonial Theory", *Journal of Imperial and Commenwealth History*, cilt 24, no. 3, 1996.

Keohane, Robert O., "International liberalism reconsidered", *Power and Governance in a Partially Globalized World*, 2002.

—, "International Liberalism Reconsidered," J.Dunn (der.), *The Economic Limits to Modern Politics*, Cambridge University Press, 1990, s. 165-194.

—, "International Institutions: Two Approaches", Robert O. Keohane (der.), *International Institutions and State Power*, Westview Press, Boulder, 1989, s. 158-79.

—, "International Relations Theory: Contributions of a Feminist Standpoint", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 18, no. 2, 1989, s. 245-254.

—, "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, cilt 32, no. 4, 1988, s. 379-396.

—, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, 1984.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, Jr. (ed.), *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little Brown, 1977.

—, *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, 1972.

Keskin, İbrahim, "Soşyolojik Teoriler Bağlamında Yapısalcı Analizin İmkânı ve Sınırlılıkları", *Beytulhikme*, sayı 2, 2011, s. 62-87.

Keyman, E. Fuat, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark," Atila Eralp (der.), *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim, İstanbul, 1996.

—, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", Atilla Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim, İstanbul, 2000.

—, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, Alfa, İstanbul, 2000.

Keynes, John Maynard, *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, Palgrave Macmillan, 1936.

Kindleberger, Charles, *The World Depression 1929-39*, University of California Press, Berkeley, 1973.

King, Gary, Robert O. Keohane ve Sidney Verba, *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

Kingstone, Peter, *The Political Economy of Latin America: Reflections on Neoliberalism and Development*, Routledge, 2011.

Kirby, Paul, "How Is Rape A Weapon Of War?: Feminist International Relations, Modes of Critical Explanation and the Study of Wartime Sexual Violence", *European Journal of International Relations*, 2012.

Kirişçi, Kemal, "Turkey's Engagement with its Neighbourhood: A 'Synthetic' and Multi-dimensional Look at Turkey's Foreign Policy Transformation", Paper presented for the Annual Sakıp Sabancı International Research Award 2011 Competition.

—, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, no. 40, 2009, s. 29-57.

—, "Between Europe and the Middle East: the Transformation of Turkish Foreign Policy", *MERIA*, cilt 8, sayı 1, 2004.

Kirshner, Jonathan, "Handle Him with Care: The Importance of Getting Thucydides Right", *Security Studies*, cilt 28, sayı 1, 2019, s. 1-24.

Kissinger, Henry A., *A World Restored: The Politics Conservatism in A Revolutionary Age*, Grosset & Dunlap, New York, 1964.

Klein, Susanne, *Rethinking Japan's Identity and International Role: An Intercultural Perspective*, Routledge, Londra, 2002.

Kliman, Andrew, *Reclaiming Marx's Capital: A Refutation of te Myth of Inconsistency* Lexington, Lanham, 2006.

Klotz, Audie ve Cecilia Lynch, *Strategies for Research in Constructivist International Relations*, M.E. Sharpe, NY, 2007.

Knorr, Klaus ve James N. Rosenau (der.), "Tradition and Science in the Study of International Politics", Klaus Knorr and James N. Rosenau (der.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1969, s. 3-19;

—, *Contending Approaches to International Politics*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1969.

Knutsen, Torbjon L., *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, çev. Mehmet Özay, Açılım Kitap, İstanbul, 2006.

Koslowski, Roy ve Friedrich Kratochwil, "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System", *International Organization*, cilt 48, no. 2, 1994, s. 215-247.

Koyuncu, Çiğdem Aydın, "Dış Politika Karar Verme Mekanizmalarında Kadının Yeri", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 44, sayı 4.

Krasner, Stephen, "Wars, Hotel Fires, and Plane Crashes", *Review of International Studies*, cilt 26, no. 1, 2000, s. 131-136.

—, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, Princeton, 1999.

—, "Globalization and Sovereignty", in David A. Smith, Dorothy J. Solinger ve Steven C. Topik (eds.), *States and Sovereignty in the Global Economy*, Routledge, Londra, 1995.

—, "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", Stephen D. Krasner (der.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1983.

Kratochwil, Friedrich, "History, Action and Identity: Revisiting the 'Second' Great Debate and Assessing its Importance for Social Theory", *European Journal of International Relations*, cilt 12, sayı 1, 2006, s. 5-29.

Kratochwil, Friedrich ve John G. Ruggie, "International Organization: A State of the Art on an Art of the State", *International Organization*, cilt 40, no. 4, 1986, s. 753-775.

Kratochwil, Friedrich, "The Embarrassment of Changes: Neo-realism as the Science of Realpolitik without Politics", *Review of International Studies*, cilt 19, no. 1, 1993, s. 63-80.

—, *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

Krause, Keith ve Michael C. Williams (der.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997.

Krishna, Sankaran, "The Importance of Being Ironic: A Postcolonial View on Critical International Relations Theory", *Alternatives,* cilt 18, no. 3, 1993, s. 385-417.

Kristeva, Julia, "'Nous Deux' Or A (Hi)Story Of Intertextuality", *The Romanic Review*, cilt 93, no. 1-2, 2003, s. 7-13.

Kubálková, Vendulka ve Albert Cruickshank, *Marxism and International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 1989.

Kubálková, Vendulka ve Albert Cruickshank, *Marxism-Leninism and the Theory of International Relations*, Routledge, Londra, 1980.

Kuhn, Thomas, "Reflections on my Critics", Imre Lakatos ve Alan Musgrave (der.), *Criticism and the Growth pf Knowledge,* Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

—, *The Structure of Scientific Revolutions,* University of Chicago Press, Chicago, 1962.

Kur'an-ı Kerim, Diyanet Meali, http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx

Kurki, Milja, *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

—, "Critical Realism and Causal Analysis in International Relations: Causes All the Way Down", *Milennium: Journal of International Studies*, cilt 35, sayı 2, 2007, s. 361-378.

Kurlantzick, Joshua, *State Capitalism: How the Return of Statism is transforming the World?*, Oxford University Press, Oxford, 2016.

Kutlay, Mustafa, "Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği: Eleştirel Bir Yaklaşım," *Uluslararası İlişkiler*, cilt 9, no. 35, 2012, s. 101-127.

Kutlay, Mustafa ve Emrah Karaoguz, "Neo-developmentalist Turn in the Global Political Economy? The Turkish Case," *Turkish Studies*, cilt 19, no. 2, 2018, s. 289-316.

—, "Regionalism in the Middle East: Turkish Case in Perspective," Ernesto Vivares (ed.), *Routledge Handbook of International Political Economy*, Routledge, yayına hazırlanıyor.

Kuznetsov, Arthur, "Die geopolitische Bedeutung von Kultur und Schrift", Lecture at the Institute for European Constitutional Studies, IEV-Online, no. 2, 17 Mart 2009, URL = http://www.fernuni hagen.de/imperia/md/content/rewi/iev/kusnezowievonline2009nr2.pdf

—, "A New Model for Traditional Civilisations", *International Affairs (Moskova),* cilt 41, no. 4-5, 1995, s. 95-100.

Küçük, Mustafa- "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak", *Ege Akademik Bakış*, sayı 9, no. 2, 2009, s. 771-795.

Kwon, Heonik, *The Other Cold War*, Chichester and West Sussex, Columbia University Press, New York, 2010.

LaFeber, Walter, "An End to Which Cold War?, Micheal J. Hogan (der.), *The End of The Cold War: Its Meanings and Implications*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Laferriere, Eric ve Peter J Stoett, *International Relations Theory and Ecological Thought*, Routledge, Londra ve NY, 1999.

Laffey, Mark ve Jutta Weldes, "Beyond Belief: Ideas and Symbolic Technologies in the Study of International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 3, no. 2, 1997, s. 201-205.

Lakatos, Imre, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", I. Lakatos ve A. Musgrave (der.), *Criticism and the Growth of Knowledge,* Cambridge University Press, Londra, 1970.

Lake, David A., "International Political Economy: A Maturing Interdiscipline," in Barry R. Weingast ve Donald A. Wittman (eds), *The Oxford Handbook of Political Economy*, Oxford University Press, 2006, s. 757-77.

—, "Theory is dead, long live theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations", *European Journal of International Relations* cilt 19, sayı 3, 2013, s. 567-587.

—, "The state and international relations." *The Oxford Handbook of International Relations*", Oxford University Press, Oxford, 2007.

Landau, Jacob M., "Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation", Hurst & Company, Londra, 1995.

Lapid, Yosef, "Through Dialogue to Engaged Pluralism: The Unfinished Business of the Third Debate", *International Studies Review*, cilt 5, sayı 1, s. 128-31.

—, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, cilt 33, no. 3, 1989, s. 235-254.

Lapid, Yosef ve Friedrich Kratochwil (der.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Lynne Rienner, Boulder, Colo., 1996.

Larsen, Henrik, *Foreign Policy and Discourse Analysis: France, Britain and Europe*, Routledge, Londra, 1997.

Lasman, Peter ve Ronald Speirs (der.), *Weber: Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Lasswell, Harold D., *Politics: Who Gets What, When, How?*, P. Smith, New York, 1950.

Latour, Bruno, *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*, MA, Harvard University Press, Cambridge, 1987.

Lauzen, Martha M., *It's a Man's (Celluloid) World: On-Screen Representations of Female Characters in the Top 100 Films of 2013*, San Diego State University, 2013.

Lavelle, Kathryn C., "Moving in from the periphery: Africa and the Study of International Political Economy", *Review of International Political Economy*, cilt 2, no. 2, 2005, s. 364-379.

Lawson, Stephanie. *International Relations*, Polity Press, Cambridge, 2009.

Layne, Christopher, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Cornell University Press, New York, 2006.

—, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", *International Security*, cilt 31, sayı 2, 2006, s. 7-41.

—, "Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", *International Security*, cilt 17, sayı 4, 1993, s. 5-51.

Leander, Anna ve Stefano Guzzini (der.), *Constructivism and International Relations*, Routledge, Londra, 2006.

Lebow, Richard Ned, "Classical Realism", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 58-76.

—, "The Ancient Greeks and Modern Realism: Ethics, Persuasion, and Power", Duncan Bell (der.), *Political Thought and International Relations: Variations on a Realist Theme*, Oxford University Press, Oxford, 2008, s. 26-40.

—, *A Cultural Theory of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

—, *Tragic Vision of Politics: Ethics, Interests and Orders*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Lenin, Vladimir I., *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, Sol, Ankara, 2009.

Levy, Jack S., "Case Studies: Types, Designs, and Logics of Inference", *Conflict Management and Peace Science*, cilt 25, no. 1, 2008, s. 1-18.

Lieber, Robert J., *Theory and World Politics*, George Allen & Unwin Ltd., Londra, 1973.

Ling, L. H. M., "Cultural Chauvinism and The Liberal International Order: "West versus Rest" in Asia's Financial Crisis", Geeta Chowdhury ve Sheila Nair (der.), *Power, Postcolonialism and International Relations: Reading Race, Gender and Class*, Routledge, Londra, 2002.

Linklater, Andrew, *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations* Macmillan, Basingstoke, 1990.

Linklater, Andrew ve Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Linklater, Andrew, *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*, Polity Press, Cambridge, 1998.

—, "Marxism", Scott Burchill vd., (der.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

—, "The Achievements of Critical Theory", Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

—, "The English School", Scott Burchill vd., (der.), *Theories of International Relations*, 3. baskı, Palgrave Macmillan, Londra, 2005.

—, "The Evolving Spheres of International Justice", *International Affairs*, cilt 75, no. 3, 1999, s. 473-482.

—, "The Transformation of Political Community: E.H. Carr, Critical Theory and International Relations", *Review of International Studies*, cilt 23, no. 1, 1997, s. 323-338.

—, *Critical Theory and World Politics: Citizenship, sovereignty and humanity*, Routledge, Oxon, 2007.

—, *Men and Citizens in the Theory of International Relations*, Palgrave Macmillan, Londra, 1982.

Lijphart, Arend, "The Structure of the Theoretical Revolution in International Relations", *International Studies Quarterly*, cilt 18, sayı 1, 1974, s. 41-74.

Little, Richard, "Neorealism and the English School: A Methodological, Ontological and Theoretical Reassessment", *European Journal of International Relations*, cilt 1, no. 1, 1995, s. 9-34.

—, "The English School's Contribution to the Study of International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 6, no. 3, 2000, s. 395-422.

Lobell, Steven. vd., (der.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Locke, John, *John Locke: essays on the law of nature: the Latin text with a translation, introduction, and notes; together with transcripts of Locke's shorthand in his journal for 1676*, Oxford University Press, 2002.

Long, David ve Peter Wilson (der.), *Thinkers of the Twenty Years' Crisis*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

Long, David, "Conclusion: Inter-War Idealism, Liberal Internationalism, and Contemporary International Theory", David Long ve Peter Wilson (der.), *Thinkers of the Twenty Years' Crisis*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

Lorca, Arnulf B., "Universal International Law: Nineteenth Century Histories of Imposition and Appropriation", *Harvard International Law Journal*, cilt 51, no. 2, 2010, s. 475-552.

Louai, El Habib., "Retracing the Concept of the Subaltern from Gramsci to Spivak: Historical Developments and New Applications", *African Journal of History and Culture (AJHC)*, cilt 4, no. 1, Ocak 2012.

Love, Joseph L., "Raúl Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange,"*Latin American Research Review*, cilt 15, no. 3, 1980, s. 45-72.

Luard, Evan, *Basic Texts in International Relations*, Macmillan, Londra, 1992.

Lundborg, Tom, "The Ethics of Neorealism: Waltz and the Time of the International Life", *European Journal of International Relations*, cilt 25, sayı 1, 2019, s. 229-249.

Luxemburg, Rosa, *Sermaye Birikimi*, çev. Tayfun Ertan, Belge, İstanbul, 2004.

Lynch, Marc, *State Interests and Public Spheres: The International Politics of Jordan's Identity*, Columbia University Press, New York, 1999.

Lynham, Susan A., "The General Method of Theory-Building Research in Applied Disciplines", *Advances in Developing Human Resources*, cilt 4, no. 3, 2002, s. 221-241.

Lyons, Gene M., "The Study of International Relations in Great Britain: Further Connections", *World Politics*, cilt 38, no. 4, 1986, s. 626-645.

Machiavelli, Niccolo, *The Prince*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

Malanczuk, Peter (der.), *Akehurst's Modern Introduction to International International Law*, 7. baskı, Routledge, Londra/New York, 1997.

Maliniak, Daniel ve Michael J. Tierney, "The American School of IPE," *Review of International Political Economy* cilt 16, no. 1, 2009, s. 6-33.

Mann, Michael, *States, War and Capitalism*, Blackwell, Oxford, 1988.

Manning, Richard, "Will 'Emerging Donors' Change the Face of International Co-operation?", *Development Policy Review*, 24(2), 2006.

March, James G. ve Johen P. Olsen, "The Institutional Dynamics of International Political Orders", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 943-969.

Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler I*, Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder (der.), İletişim, İstanbul, 2012.

Marx, Karl ve Friedrich Engels, *On Colonialism*, Progres Publications, Moskova, 1974.

—, *Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez, Evrensel, İstanbul, 2013.

—, *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Erkin Özalp, NK, İstanbul, 2005.

—, *The Communist Manifesto*, International Publishers Co Inc.

Marx, Karl, *Artı-Değer Teorileri: İkinci Cilt*, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara, Sol, 1999.

—, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Sol, İstanbul, 2011.

—, *Kapital: Birinci Cilt*, çev. Alaattin Bilgi, Eriş, İstanbul, 2003.

Mastro, Oriana S., "It Takes Two to Tango: Autocratic Underbalancing, Regime Legitimacy and China's Responses to India's Rise", *Journal of Strategic Studies*, cilt 42, sayı 1, 2019, s. 114-152.

Mayall, James, *World Politics: Progress and its Limits*, Cambridge, Polity, 2000.

McMahan, Jeff, *Killing in War*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

Mead, George Herbert, *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*, University of Chicago Press, Chicago, Londra, 1934.

Mead, Margaret, *Coming of Age in Samoa*, Perennial Classics, New York, 2001.

Mearsheimer, John J., *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, Yale University Press, New Haven, 2018.

—, "Structural Realism", Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

—, "E. H. Carr vs. Idealism: The Battle Rages On", *International Relations*, cilt 19, no. 2, 2005, s. 139-152.

—, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York, 2001.

—, "The False Promise of International Institutions" *International Security*, cilt 19, no. 3, 1995, s. 5-49.

Mearsheimer, John J. ve Stephen M. Walt. *The Israel Lobby and US Foreign Policy*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2007.

Memmi, Albert, *The Colonizer and the Colonized*, Beacon Press, Boston, 1991.

Mendelsohn, Barak, "English School, American Style: Testing the Preservation-Seeking Quality of the International Society", *European Journal of International Relations*, cilt 15, no. 2, s. 291-318.

Merrill, Dennis, "The Truman Doctrine: Containing Communism and Modernity", *Presidential Studies Quarterly*, cilt 36, no. 1, 2006, s. 27-37.

Merrington, John, "Theory and Practice in Gramsci's Marxism", New Left Review (der.), *Western Marxism, A Critical Reader*, Verso, Londra, 1978.

Mesquita, Bruce Bueno de. vd., "Testing novel implications from the selectorate theory of war", *World Politics*, cilt 56, sayı 3, 2004, s. 363-388.

Meyer, John, John Boli, George M. Thomas ve Francisco O. Ramirez, "World Society and the Nation-State", *American Journal of Sociology*, cilt 103, no. 1, 1997, s. 144-181.

Mgonja, Boniface E.S. ve Iddi A. Makombe, "Debating International Relations and Its Relevance to the Third World", *African Journal of Political Science and International Relations*, cilt 3, no. 1, Ocak 2009.

Milliken, Jennifer, "The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods", *European Journal of International Relations*, cilt 5, no. 2, 1999, s. 225-254.

Miş, Nebi, "Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 6, sayı 2, 2011, s. 345-378.

Mittelman, James H., "World Order Studies and International Political Economy", *Alternatives*, cilt 9, no. 3, 1983, s. 325-349.

Modelski, George, "Kautilya: Foreign Policy and International System in the Ancient Hindu World", *The American Political Science Review*, cilt 58, no. 3, 1964, s. 549-560.

Mohanty, Chandra T., "Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses", *Boundary 2*, cilt 12, no. 3, 1986, s. 333-358.

Monck, Yascha ve Roberta S. Foa, "The End of the Democratic Century," *Foreign Affairs*, cilt 97, no. 3, 2018, s. 29-36.

Moon, Katherine, *Sex Among Allies: Military Prostitution in US-Korea Relations*, Columbia University Press, New York, 1997.

Moore, Phoebe V., *Globalisation and Labour Struggle in Asia: A Neo-Gramscian Critique of South Korea's Political Economy*, I. B. Tauris, New York, 2007.

Moravcsik, Andrew, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics" *International Organization*, cilt 51, sayı 4, 1997, s. 513-53.

—, "Is Something Rotten in the State of Denmark? Constructivism and European Integration", *Journal of European Public Policy*, cilt 6, no. 4, 1999, s. 669-681.

—, *Liberalism and international relations theory*, Center for International Affairs, Harvard University, Cambridge, MA, 1992.

Morera, Esteve, *Gramsci's Historicism: A Realist Interpretation*, Londra, Routledge, 1990.

Morgenthau, Hans J., "The Nature and Limits of a Theory of International Relations", William T.R. Fox (der.), *Theoretical Aspects of International Relations*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 1959.

—, "The Purpose of Political Science", James C. Charlesworth (der.), *A Design for Political Science: Scope, Objectives, and Methods*, American Academy of Political and Social Science, Philadelphia, 1966.

—, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 5. baskı, Alfred A. Knoph, Inc., New York, 1973.

—, *Scientific Man Versus Power Politics*, University of Chicago Press, Chicago, 1946.

Morozov, Viatcheslav ve Bahar Rumelili, "The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-makers", *Cooperation and Conflicts - SAGE Journals*, cilt 47, no. 28, 2012.

Mouffe, Chantal, "Hegemony and Ideology in Gramsci", Chantal Mouffe (der.), *Gramsci and Marxist Theory*, Routledge, Londra, 1979.

Murphy, Teri ve Maria Christina Vibe. *Gender Mainstreaming: Turkey's Policies and Practices in Peace Building Initiatives*, IPC-Mercator Policy Brief, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, Istanbul Policy Center, 2013.

Müftüler-Baç, Meltem, *Gender Equality in Turkey*, European Parliament, Directorate General for Internal Policies, Policy Department: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Brüksel, 2012, URL: http://www.europarl.europa.eu/studies;

Nardin, Terry, "International Political Theory and the Question of Justice", *International Affairs*, cilt 82, no. 3, 2006, s. 449-465.

Narizny, Kevin, "On Systemic Paradigms and Domestic Politics: A Critique of the Newest Realism", *International Security*, cilt 42, sayı 2, 2017, s. 155-190, s. 188.

Navari, Cornelia, "Introduction: Methods and Methodology in the English School", Cornelia Navari (der.), *Theorising International Society: English School Methods*, Palgrave Macmillan, Londra/ New York, 2009, s. 1-20.

—, "What the Classical English School Was Trying to Explain, and Why Its Members Were Not Interested in Causal Explanation", Cornelia Navari (der.), *Theorising International Society: English School Methods*, Palgrave Macmillan, Londra/New York, 2009, s. 39-57.

Ned Lebow, Richard, "The Ancient Greeks and Modern Realism: Ethics, Persuasion, and Power", Duncan Bell (der.), *Political Thought and International Relations: Variations on a Realist Theme*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

—, "Thucydides the Constructivist", *American Political Science Review*, cilt 95, sayı 3, 2001, s. 547-560.

Ned Lebow, Richard ve Thomas Risse-Kappen (der.), *International Relations Theory and the End of the Cold War,* Columbia University Press, New York, 1995.

Neufeld, Mark, *Restructuring of International Relations Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

—, "Interpretation and the Science of International Relations", *Review of International Studies*, cilt 19, no. 1, 1993, s. 39-61.

Neuman, Stephanie G. (der.), *International Relations Theory and the Third World*, St. Martin's Press, New York, 1998.

Neumann, Iver, "Self and Other in International Relations", *European Journal of International Relations*, cilt 2, no. 2, 1996, s. 139-174.

—, *Uses of the Other: 'The East' in European Identity Formation*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999.

Nikitin, Pyotr, *Ekonomi Politik*, çev. Hamdi Konur, Sol, Ankara, 1995.

Nixon, Daniel H., *The Struggle for Power in Early Modern Europe: Religious Conflict, DynasticEmpires, and International Change,* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009.

Nkiwane, Tandeka C., "Africa and International Relations: Regional Lessons for a Global Discourse", *International Political Science Review*, cilt 22, no. 3, 2001, s. 279-290.

Noradounghian, Gabriel, *Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman*, 4 cilt, Libraire Cotillon, F. Pichon, Successeur, Paris, 1902.

Norbu, Dawa, "Tibet in Sino-Indian Relations: The Centrality of Marginality" *Asian Survey,* cilt 37, no. 11, 1997, s. 1078-1095.

Nozick, Robert, *Anarşi, Devlet, Ütopya*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Novo, Andrew N., "Where We Get Thucydides Wrong: The Fallacies of History's First 'Hegemonic' War", *Diplomacy & Statecraft*, cilt 27, sayı 1, 2016, s. 1-21.

Nye, Joseph S., *Soft Power: The Means To Succes In World Politics*, Public Affairs, NY, 2004.

Oatley, Thomas, *International Political Economy: Interests and Institutions in the Global Economy*, Pearson, 2006.

O'Brien, Robert ve Marc Williams, *Global Political Economy: Evolution and Dynamics*, Palgrave Macmillan, 2004.

Obstfeld, Maurice ve Kenneth Rogoff, "Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes", Paper prepared for the Federal Reserve Bank of San Francisco Asia Economic Policy Conference, Santa Barbara, CA, October 18-20, 2009.

Odysseos, Louiza ve Hakan Seçkinelgin, *Gendering the International*, Palgrave, Londra, 2002.

Oğuzlu, Tarık, "Arap Baharı ve Türk Dış Politikasında Çıkarlar-Değerler İlişkisi", *Ortadoğu Analiz*, cilt 4, no. 2, 2012, s. 8-17.

—, "Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi", *Akademik Orta Doğu*, cilt 6, no. 2, 2012, s. 41-60.

—, "Turkey and the New Middle East: The Revival of Realism?", SEPAM Policy Brief, no. 6, Tem-

muz 2014: URL: file:///C:/Users/MEE/Downloads/Tarik_Oguizlu_SEPAM_Policy_Brief_no_6_July_2014-libre.pdf.

Ohmae, Kenichi, *The Borderless World*, Harper Business, 1999.

O'neal, John R. ve Bruce M. Russet, "The classical liberals were right: Democracy, interdependence, and conflict, 1950-1985", *International Studies Quarterly*, cilt 41, sayı 2, 1997, s. 267-294.

O'Neill, Kate, *The Environment and International Relations*, Cambridge, University Press, Cambridge, 2009.

O'Neil, Kate ve William Burns, "Trade Liberalization and Global Environmental Governance: The Potential for Conflict", Peter Dauvergne (der.), *Handbook of Global Environmental Governance*, Edward Elgar, Cheltenham, 2005.

Ong, Graham Gerard, "Building an IR Theory with 'Japanese Characteristics': Nishida Kitaro and 'Emptiness'", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 33, no. 1, 2004, s. 35-58.

Ongur, Hakan Övünç, "Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Kuram Yapımı ve 11 Eylül 2001 Olayları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl 9, sayı 17, 2010, s. 135-163.

Onuf, Nicholas, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Caroline Press, Columbia, SC., 1989.

Oppenheimer, Franz, *Devlet*, Phoenix, Ankara, 2005.

Oran, Baskın (der.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, 6. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Oran, Baskın, "Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

—, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar - Cilt II: 1980-2001*, 13. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

—, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar - Cilt I: 1919-1980*, 17. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Osborne, Peter, *Eleştirel Bakış: Entelektüellerle Söyleşiler*, çev. Elçin Gen, İletişim, İstanbul, 2013.

Owens, Patricia, "From Bismarck to Petreaus: The Question of the Social and the Social Question in Counterinsurgency", *European Journal of International Relations*, 19 (139), 2013.

Oye, Kenneth, *Cooperation Under Anarchy*, Princeton University Press, Princeton, 1986.

Öniş, Ziya ve Ahmet F. Aysan, "Neoliberal Globalisation, the Nation-State and Financial Crises in the Semi-Periphery: A Comparative Analysis", *Third World Quarterly*, cilt 21, no. 1, 2000, s. 119-139.

Öniş, Ziya ve Mustafa Kutlay, "Global Shifts and the Limits of the EU's Transformative Power in the European Periphery: Comparative Perspectives from Hungary and Turkey," *Government and Opposition*, cilt 54, no. 2, 2019, s. 226-253.

—, "Uluslararası Politik Ekonomi", içinde Ali Balcı ve Şaban Kardaş (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, 2016, s. 307-315.

—, "Rising Powers in a Changing Global Order: the Political Economy of Turkey in the Age of BRICS," *Third World Quarterly*, cilt 34, no. 8, 2013, s. 1409-1426.

Öniş, Ziya ve Fikret Şenses, "Küresel Dinamikler, Ülkeiçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye'nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri", Fikret Şenses (der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar*, İletişim Yayınları, 2009.

Özey, Ramazan, *Dünya Hâkimiyet Teorileri ve Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi*, Marifet Yayınları, Ankara, 2000.

Özman, Aylin, "The Image of Woman in Turkish Political and Social Thought: On the Implications of Social Constructionism and Biological Essentialism", *Turkish Studies*, cilt 11, sayı 3, 2010.

Palabıyık, M. Serdar, *Contributions of the Ottoman Empire to the Construction of Modern Europe*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Parpart, Jane L. ve Marysia Zalewski, *Rethinking the Man Question: Sex, Gender and Violence in International Relations*, Zed Books, Londra, 2008.

Partridge, Eric, *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*, Routledge Press, Londra, 2006.

Paterson, Matthew, "Yeşil Siyaset", Scott Burchill, vd., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, çev. Ali Aslan ve Muhammed Ali Ağcan, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s. 341-370.

—, *Understanding Global EnvironmentaL Politics Domination, Accumulation, Resistance,* Macmillan Press, Londra, 2000.

Patomäki, Heikki, "After International Relations: Critical Realism and the (Re)Construction of World Politics", 1. baskı, Routledge, Londra, 2001.

Patomäki, Heikki ve Colin Wight, "After Postpositivism? The Promises of Critical Realism", *International Studies Quarterly*, cilt 44, sayı 2, 2000, s. 213-37.

Paul, T. V., James J. Wirtz ve Michel Fortmann (der.). *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004.

Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 2. baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

Peirce, Charles Sanders, "Harvard Lectures on Pragmatism", Charles Hartshorne ve Paul Weiss (der.), *Collected Papers of Charles Sanders Peirce-5*, Harvard University Press, Cambridge, 1931.

—, "A Letter to Calderoni", Arthur W. Burks (der.), *Collected Papers of Charles Sanders Peirce-8*, Harvard University Press, Cambridge, 1931.

Peterson, Spike V., "Feminist Theories Within, Invisible To, and Beyond IR", *Brown Journal of World Affairs*, cilt 10, sayı 2, 2004.

Peterson, Spike ve Runyan, Anne Sisson, *Global Gender Issues: Dilemmas in World Politics*, Westview Press, Boulder, Colo., 1999.

Pettman, Ralph, "Sex, Power, and the Grail of Positive Collaboration", Marysia Zalewski ve Jane Parpart (der.), *The "Man" Question in International Relations*, Westview, Boulder, CO, 1998.

Piana, Valentino, "Hierarchy Structures in World Trade", *Economics Web Institute*, 2004.

—, *Realizing Rawls*, Cornell University Press, Ithaca, NY ve Londra, 1989.

—, *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms* Polity Press, Cambridge, 2002.

Polachek, Solomon William, "Conflict and Trade", *Journal of Conflict Resolution*, cilt 24, sayı 1, 1980, s. 55-78.

Polanyi, Karl, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev.: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 2002.

Polat, Necati, "Postyapısalcı Yaklaşımlar", Atila Eralp, *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim, İstanbul, 1996.

Ponting, Clive, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.

Popolo, Damian, *A New Science of International Relations: Modernity, Complexity and the Kosovo Conflict*, Ashgate, Farnham, 2011.

Popper, Karl, *The Poverty of Historicism*, New York, Harper and Row, 1961, s. 1-2.

Posen, Barry R., *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*, Cornell University Press, New York, 1984.

Poulantzas, Nicos, *Political Power and Social Classes*, Verso Books, 1978.

Pouliot, Vincent, "'Subjectivism': Towards a Constructivist Methodology", *International Studies Quarterly*, cilt 51, sayı 2, 2007, s. 359-84.

Price, Richard ve Christian Reus-Smit, "Dangerous Liasions? Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations*, cilt 4, no. 3, 1998, s. 259-294.

Price, Richard ve Nina Tannenwald, "Norms and Deterrence: The Nuclear and Chemical Taboos", Peter J. Katzenstein (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.

Price, Richard, "Moral Limit and Possibility in World Politics", *International Organization*, cilt 62, no. 2, 2008, s. 191-220.

—, *The Chemical Weapons Taboo*, Cornell University Press, Ithaca, 1997.

PwC, "The World in 2050: Will the Shift in Global Economic Power Continue?" February, http://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-february-2015.pdf, 2015

Ralph, Jason, "International Society, the International Criminal Court and American Foreign Policy", *Review of International Studies*, cilt 31, no. 1, s. 27-44.

Rana, A. P., "The Intellectual Dimensions of India's Nonalignment", *The Journal of Asian Studies*, cilt 28, no. 2, 1969, s. 299-312.

Ransom, Paul, *Antonio Gramsci: A New Introduction*, Harvester/Wheatsheaf, New York, 1992.

Ravenhill, John, "In Search of the Missing Middle," *Review of International Political Economy*, cilt 15, no. 1, 2007, s. 18-29.

Rawls, John, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1971.

Ray, Subhasish, "The Nonmartial Origins of the 'Martial Races': Ethnicity and Military Service in Ex-British Colonies", *Armed Forces and Society*, 39 (560), 2013.

Reardon, Betty, *Sexism and the War System*, Teacher's College Press, New York, 1985.

Rengger, Nicholas, "Political Theory and International Relations: Promised Land or exit from Eden?", *International Affairs*, cilt 76, no. 4, 2000, s. 755-770.

—, "The world turned upside down? Human rights and International Relations after 25 years", *International Affairs*, cilt 87, no. 5, 2011, s. 1159-1178.

Reus-Smit, Christian, "The Strange Death of Liberal International Theory." *European Journal of International Law*, cilt 12, sayı 3, 2001, s. 573-594.

—, "Imagining Society: Constructivism and the English School", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 4, no. 3, 2002, s. 487-509.

—, *The Moral Purpose of the State*, Princeton University Press, Princeton, 1999.

—, "Constructivism", Scott Burchill. vd., *(der.), Theories of International Relations*, 4. baskı, Palgrave Macmillan, Londra, 2009.

Ricardo, David, *On the principles of political economy and taxation*, Ronald Max Hartwell (der.), Penguin Books, Harmondsworth, 1971.

Richard Little ve John Williams (der.), *The Anarchical Society in a Globalized World*, Palgrave, Basingstoke, 2006.

Riemer, Andrea K. ve Yannis A. Stivachtis (der.), *Understanding EU's Mediterranean Enlargement: The English School and the Expansion of Regional International Societies*, Peter Lang, Frankfurt, 2002.

Riley, Robin L. vd., *Feminism and War: Confronting U.S. Imperialism*, Zed Books, Londra, 2008.

Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro ve Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, New York, 2016.

Risse, Thomas- "'Let's Argue!': Communicative Action in World Politics", *International Organization*, cilt 54, sayı 1, 2000, s. 1-39.

Robins, Kevin, "Interrupting Identities: Turkey/Europe", Stuart Hall ve Paul du Gay (der.), *Questions of Cultural Idendity*, Sage Publications, Londra, 1996.

Robinson, William I., "Globalization, The World System and Democracy Promotion in US Foreign Policy", *Theory and Society*, cilt 25, 1996, s. 615-665.

—, *A Theory of Global Capitalism: Production, Class, and State in A Transnational World*, The Johns Hopkins University Press, Maryland, 2004.

—, *Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention and Hegemony*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Rose, Gideon, "Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, cilt 51, no. 1, 1998, s. 144-172.

Rosecrance, Richard, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, Basic Books, 1986.

Rosenau, James N., *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Harvester& Wheatsheaf, New York, 1990.

—, "Governance, Order, and Change in World Politics", James N.Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel (der.), *Governance without Governement: Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

—, "Citizenship in a changing global order," E. O. Czempiel (der.), *Governance without government: Order and change in world politics*, Cambridge University Press, 1992.

—, *The Study of World Politics: Theoretical & Methodological Challenges*, cilt I, Routledge, New York, 2006.

Rostow, Walt W., The *Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, Cambridge, 1960.

Roy Smith, Imad El-Anis, Christopher Farrands, *International Political Economy in the 21st Century*, Pearson, 2011, s. 68-72.

Rudolph, Susanne Hoeber, "Presidential Address: The Imperialism of Categories: Situating Knowledge in a Globalizing World", *Perspectives on Politics*, cilt 3, no. 1, 2005, s. 5-14.

Ruggie, John G., "International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order", *International Organisation*, cilt 36, no. 2, 1982, s. 379-425.

—, "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 855-885.

Rumelili, Bahar, "Negotiating Europe: EU-Turkey Relations From an Identity Perspective", *Insight Turkey*, cilt 10, no. 1, 2008.

—, "Turkey: Identity, Foreign Policy, and Socialization in a Post-Enlargement Europe", *Journal of European Integration*, cilt 33, no. 2, 6 Şubat 2011.

—, "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yerel-Görüşlülük ve Doğu'nun Özneselliği", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 6, no. 23, Güz 2009.

Rupert, Mark, "Marxism and Critical Theory", Tim Dunne. vd., (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

—, "Alienation, Capitalism and the Inter-State System: Towards a Marxian/Gramscian Critique", Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

—, "Globalisation and Contested Common Sense in the United States", Stephen Gill ve James H. Mittelman (der.), *Innovation and Transformation in International Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Said, Edward, *Orientalism*, Vintage Books, New York, 1979.

Salter, Michael, *Carl Schmitt: Law as Politics, Ideology and Strategic Myth*, Routledge, Oxford, 2012.

Sancar, Serpil, *Türk Modernleşmesi in Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Sander, Oral, *Siyasî Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*, İmge, İstanbul, 2012.

Saraiva, Flávio Sombra (der.), *Concepts, Histories and Theories of International Relations for the 21st Century: Regional and National Approaches*, IBRI, Brasilia, 2009.

Sarkar, Benoy Kumar, "Hindu Political Philosophy", *Political Science Quarterly*, cilt 33, no. 4, 1918, s. 482-500.

—, "Hindu theory of international relations", *The American Political Science Review*, cilt 13, no. 3, 1919, s. 400-414.

—, "The Hindu Theory of the State", *Political Science Quarterly*, cilt 36, no. 1, 1921, s. 79-90.

Sassoon, Anne S., *Gramsci's Politics*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987.

Sawant, Shrikant B., "Postcolonial Theory: Meaning and Significance", *Proceedings of National Seminar on Postmodern Literary Theory and Literature*, Nanded, 27-28 Ocak 2012.

Schmidt, Brian C., "Rockefeller Foundation Conference and the Long Road to A Theory of International Politics", Nicolas Guilhot (der.), *The Invention of International Relations Theory: Realism, the Rockefeller Foundation and the 1954 Conference on Theory*, Columbia University Press, New York, 2011, s. 79-96.

Schmidt, Brian, "International Relations Theory Hegemony or Pluralism", *Milennium: Journal of International Studies*, cilt 36, sayı 2, s. 295-304.

—, "On the History and Historiography of International Relations", W. Carlsnaes, T. Risse ve B.A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2006, s. 3-22.

—, *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations* State University of New York Press, Albany, 1998.

—, "Together again: reuniting political theory and international relations theory", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 4, no. 1, 2002, s. 115-140.

—, *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*, State University of New York Press, Albany, 1998.

Schmidt, Vivien, "French Capitalism Transformed, Yet Still A Third Variety of Capitalism", *Economy and Society*, cilt 32, no. 4, 2003, s. 526-554.

Schmidtz, David ve Jason Brennan, *A Prehistory of Liberty: Forty Thousand Years Ago: A Brief History of Liberty*, 2010.

Schmitt, Carl, *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a Political Symbol*, Chicago University Press, Chicago, 2008.

Schmitter, Philippe C. "Three Neo-Functional Hypotheses about International Integration", *International Organization*, cilt 23, sayı 1, 1969, s. 161-166.

—, "Reflections on Mihail Manoilescu and the Political Consequences of Delayed-Dependent Development on the Periphery of Western Europe", Kenneth Jowitt (der.), *Social Change in Romania, 1860-1940: A Debate on Development in A European Nation*, Institution of International Studies, Berkeley, 1978.

—, "Still the Century of Corporatism?", *The Review of Politics*, cilt 36, no. 1, 1974, s. 85-131.

Schroeder, William R., *Continental Philosophy: A Critical Approach*, Blackwell, New York, 2005.

Schumpeter, Joseph A., *The sociology of imperialism* in *Imperialism and Social Classes*, World Publishing, Cleveland, 1955.

Schutz, Alfred, *The Phenomenology of the Social World*, Heinemann, Londra, 1932.

Schwarz, Henry, *A Companion to Postcolonial Studies*, Wiley Blackwell, Oxford, 2000.

Schweller, Randall, "Opposite but Compatible Nationalisms: A Neoclassical Realist Approach to the Future of US-China Relations", *The Chinese Journal of International Politics*, cilt 11, sayı 1, 2018, s. 23-48.

—, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, New Jersey, 2006.

—, "Neorealism's Status-Quo Bias: What Security Dilemma?" *Security Studies*, cilt 5, no. 3, 1996, s. 90-121.

Searle, John R., *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

Searle, John R., *The Construction of Social Reality*, Free Press, New York, 1995.

Selby, Jan, "Engaging Foucault", *International Relations*, cilt 21, no. 3, 2007, s. 324-345.

Seth, Sanjay, "Postcolonial Theory and the Critique of International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 40, no. 1, 2011.

Shapiro, Michael J., *Violent Cartographies: Mapping Cultures of War*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997.

Sharp, Paul, "Mullah Zaeef and Taliban Diplomacy: An English School Approach", *Review of International Studies*, cilt 29, no. 4, 2003, s. 481-498.

Shaw, Ian, *The Oxford History of Ancient Egypt*, Oxford University Press, Oxford, 2002.

Shepherd, Laura- "Veiled References: Constructions of Gender in the Bush Administration Discourse on the Attacks on Afghanistan Post 9/11", *International Feminist Journal of Politics*, cilt 8, no. 1, 2006.

—, *Gender, Violence & Security: Discourse as Practice*, Zed Books, Londra, 2008.

Shiva, Vandana, *Staying Alive: Women, Ecology and Development*, Zed Books, Londra, 1988.

Shue, Henry, "Environmental Change and the Varieties of Justice", Fen Osler Hampson ve Judith Reppy (der.), *Earthly Goods: Environmental Change and Social Justice*, Cornell University Press, Ithaca ve NY, 1996, s. 9-29.

—, "Deadly Delays, Saving Opportunities:Creating a More Dangerous World?", Stephen M. Gardiner. vd., (der.), *Climate Ethics: Essential Readings*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 146-162.

—, "Human Rights, Climate Change, and the Trilionth Ton", Denis G. Arnold (der.), *The Ethics of Global Change*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 292-314.

Sil, Rudra ve Peter J. Katzenstein, "Analytical Eclecticism in the Study of World Politics", *Perspectives on Politics*, cilt 8, no. 2, 2010, s. 411-431.

Sinclair, Timothy J., "Beyond International Relations Theory", Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair (der.), *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Singer, J. David, "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, cilt 14, sayı 1, 1961, s. 77-92.

Sjoberg, Laura ve Caron E. Gentry, *Mothers, Monsters, Whores: Women's Violence, Global Politics*, Zed Books, Londra, 2008.

Sjoberg, Laura ve Via, Sandra, *Gender, War and Militarism: Feminist Perspectives*, Praeger, California, 2010.

Skidelsky, Robert, *Keynes: The Return of Master*, Public Affairs, New York, 2009.

Skinner, Quentin, "Ambrogio Lorenzetti's Buon Governo Frescoes: Two Old Questions, Two New Answers", *Journal of the Warburg and Courtland Institute*, cilt 62, sayı 4, 1999.

Smith, Adam, *Ulusların Zenginliği*, Alan, İstanbul, 2001.

—, *The Wealth of Nations*, Dent, Everyman's Library no. 412, 1910.

Smith, Hugh, "The Womb of War: Clausewitz and International Politics", *Review of International Studies*, cilt 16, no. 1, 1990, s. 39-58.

Smith, Karen, "Can it be Home-Grown? Challenges to Developing IR Theory in the Global South", Paper presented at the International Studies Association's 47th Annual Convention, San Diego 22-25 Mart, 2006.

Smith, Michael J., *Realist Thought from Weber to Kissinger*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1987.

Smith, Roy, Imad El-Anis, Christopher Farrands, *International Political Economy in the 21st Century*, Pearson, 2011, s. 26-28.

Smith, Steve, "Positivism and Beyond", Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 11-44.

—, "The Self-Images of A Discipline: A Genealogy of International Relations Theory", Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1995.

—, "The Self-Reflections of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory" Ken Booth ve Steve Smith, (der.), *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1995.

—, "Environment on the Periphery of International Relations: An Explanations", *Environmental Politics*, cilt 2, sayı 4, 1993, s. 28-45.

—, "The Forty Years' Detour: The Resurgence of Normative Theory in International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 21, no. 3, 1992, s. 489-506.

Smith, Steve ve Patricia Owens (der.), *The Globalization of World politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2001.

Smith, Tony, "Requiem or New Agenda for Third World Studies", *World Politics*, cilt 37, no. 4, 1985, s. 532-562.

—, "The Underdevelopment of Development Literature: The Case of Dependency Theory", *World Politics*, cilt 31, no. 2, 1979, s. 247-288.

Snyder, Glenn H., *Alliance Politics*, Cornell University Press, New York, 1997.

Snyder, Jack, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York, 1991.

Sorel, Georges, *Reflections on Violence*, Ams, New York, 1975.

Sørensen, Georg, "Liberalism of Restraint and Liberalism of Imposition: Liberal Values and World Order in the New Millennium", *International Relations*, cilt 20, sayı 3, 2006, s. 251-272.

Sorenson, Georg, "After the Security Dilemma: The Challenges of Insecurity in Weak States and the Dilemma of Liberal Values", *Security Dialogue*, cilt 38, no. 3, 2007, s. 357-378.

Sönmezoğlu, Faruk (der.), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, 4. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2010.

Spivak, Gayatri C., "Can the Subaltern Speak?", Patrick Williams ve Laura Chrisman (der.), *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory*, Harvester, Hemel Hempstead, 1993.

Spruyt, Hendrik, *The Sovereign State and Its Competitors*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

Steans, Jill, vd., *An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes*, Pearson Education Limited, NY, 2010.

Stein, Arthur A., "Coordination and collaboration: regimes in an anarchic world", *International Organization*, cilt 36, sayı 2, 1982, s. 299-324.

Steinmetz, George, "Return to Empire: The New U.S. Imperialism in Comparative Historical Perspective", *Sociological Theory*, cilt 23, no. 4, Aralık 2005.

Steward, Julian H., "Cultural causality and law: a trial formulation of the development of early civilizations", *American Anthropologist*, cilt 51, sayı 1, 1949, s. 1-27.

Stirner, Max, *The Ego and Its Own*, David Leopold (der.), Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Strange, Gerard, *Towards a New Political Economy of Development*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014.

Strange, Susan, *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, Cambridge University Press, New York, 10. baskı, 2006.

—, "Wake up, Krasner! The World has Changed," *Review of International Political Economy*, cilt 1, no. 2, 1994, 218.

—, "States, Firms and Diplomacy," *International Affairs*, cilt 68, no. 1, 1992, s. 1-15.

—, "An Eclectic Approach", In Craig N. Murphy and Roger Tooze (eds.), *The New International Political Economy*, Lynne Rienner Publishers, 1991.

—, *States and Markets*, Pinter Publishers, Londra, 1988.

—, "Protectionism and World Politics", *International Organization*, cilt 39, no. 2, 1985, s. 233-259.

—, "International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect," *International Affairs*, cilt 46, no. 2, 1970, s. 304-315.

Strassler, Robert B. (der.), *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War*, New York, Free Press, 1996.

Student Selection and Placement Center, *The Number of Foreign Students by Nationality*, http://www.osym.gov.tr/dosya/1-58220/h/21yabanciogrenciuyruk.pdf

Stuenkel, Oliver, *Post Western World: How Emerging Powers Remaking Global Order*, Polity Press, 2016.

Suganami, Hidemi, "Alexander Wendt and the English School", *Journal of International Relations and Development*, cilt 4, no. 4, 2001, s. 403-423.

—, "The 'peace through law' approach: a critical examination of its ideas", Trevor Taylor (der.), *Approaches and Theory in International Relations*, Longman, Londra, 1978.

—, "The Structure of Institutionalism: An Anatomy of British Mainstream International Relations", *International Relations*, cilt 7, no. 5, 1983, s. 2363-2381.

Suzuki, Shogo, "China's perception of International Society in the Nineteenth Century: Learning More About Power Politics?", *Asian Perspective*, cilt 28, no. 3, 2004, s. 115-144.

Sylvester, Christine, *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

—, "War Experiences/War Practices/War Theory", *Millennium Journal of International Studies*, 2012.

—, *Feminist International Relations: An Unfinished Journey*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Symons, Jonathan, "Realist Climate Ethics: Promoting Climate Ambition within the Classical Realist Tradition", *Review of International Studies*, cilt 45, sayı 1, 2019, s. 141-160.

Şeyşane, Volkan, "İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Toplum ve Çatışma: İngiliz Okulu Perspektifinden Mançurya Krizini Anlamak", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2013, s. 16-31.

T.C. Ministry of Economy, "Foreign Trade Statistics - February 2012", http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=79192159-19DB-2C7D-3D5AE56731D11E50

Taliaferro, Jeffrey W., "Seeking Security under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, cilt 25, sayı 3, 2000/01, s. 128-161.

Tannenwald, Nina, "Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda", *Journal of Cold War Studies*, cilt 7, no. 2, 2005, s. 13-42.

—, "The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use", *International Organization*, cilt 53, no. 3, 1999, s. 433-468.

—, *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons Since 1945*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Tanrısever, Oktay F., "Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması", Atila Eralp vd., (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim, İstanbul, 2006.

Tansey, O, vd., "Ties to the Rest: Autocratic Linkages and Regime Survival," *Comparative Political Studies*, no. 50, 2016, s. 1221-1254.

Tayfur, Fatih, "Devletler ve Piyasalar," içinde Atila Eralp (ed.), *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Taylor, Ian, *Stuck in Middle Gear: South Africa's Post-Apartheid Foreign Relations*, Praeger/Greenwood, New York, 2001.

Taylor, Trevor, "Utopianism", Steve Smith (der.), *International Relations: British and American Perspectives*, Basil Blackwell, Oxford, 1985.

TBBM, "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ile Çevre ve Avrupa Birliği ile Uyum Dışişleri Komisyonları Raporları", http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss268.pdf, erişim tarihi: 10.08.2013.

Tellal, Erel, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye -I- SSCB'yle İlişkiler", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası 1919-1990: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, İletişim, İstanbul, 2009.

Tellis, A. J., "Political Realism: The Long March to Scientific Theory", Benjamin Frankel (der.), *Roots of Realism*, Frank Cass, Londra, 1996, s. 3-94.

Teschke, Benno, "Fatal Attraction: A Critique of Carl Schmitt's International Political and Legal Theory", *International Theory*, cilt 3, sayı 2, 2011.

—, "Marxism", Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

—, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations*, Verso, Londra, 2009.

Thakur, Ramesh, "R2P after Libya and Syria: Engaging Emerging Powers", *The Washington Quarterly*, cilt 36, no. 2, 2013, s. 61-76.

The Rt. Hon. the Earl of Birkenhead, Lord Rector of Glosgow University, *Idealism in International Politics*, 3 Kasım 1923 tarihinde yapılan Rektör Konuşması, Peterborough Press, Limited, Cross Street, Peterborough, Glasgow University Archieves.

Thiele, Leslie Paul, *Thinking Politics: Pespectives in Ancient, Modern and Postmodern Political Theory*, Seven Bridges Press, New York, 2003, s. 1-2.

Thomas, Caroline ve Peter Wilkin, "Still Waiting After All These Years: 'The Third World' on the Periphery of International Relations", *British Journal of Politics and International Relations*, cilt 6, no. 2, 2004, s. 241-258.

Thomas, Nicholas, *Colonialism's Culture*, Princeton University Press, New York, 1994.

Thorburn, Diana, "Feminism Meets International Relations", *SAIS Review*, Yaz-Güz 2000.

Tickner, Arlene B., "Latin American IR and the Primacy of lo práctico," *International Studies Review*, cilt 10, no. 4, 2008, s. 735-748.

—, "Hearing Latin American Voices in IR", *International Studies Perspectives*, cilt 4, no. 4, 2003, s. 325-350.

—, "Seeing IR Differently: Notes from the Third World" *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 32, no. 2, 2003, s. 295-324.

Tickner, Arlene B. ve Ole Wæver (der.), *International Relations Scholarship Around the World*, Routledge, New York, 2009.

Tickner, J. Ann, 'Feminist Perspectives on International Relations', Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2010.

—, "Reading Hobson Through Feminist Lenses", *Millenium: Journal of International Studies*, 42: 2, 2014.

—, "Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations", *Harvard International Review*, cilt 21, sayı 4, 1999.

—, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, Columbia University Press, New York, 1992.

Tilly, Chales, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1992*, Blackwell, Oxford, 2000.

—, *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*, Basil Blackwell, Oxford, 1990.

Tilly, Charles (der.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1975.

Topak, Suat Tayfun, "Uluslararası Sistemde Nükleer Güç Dengesi: İran'ın Nükleer Programı ve Son Dönem Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye'nin Rolü", *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt 6, no. 5, 2013, s. 693-717

Toplumsal Cinsiyet Konu(şma)ları: Gençleri Etkileyen Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet Hakkında Bir Kılavuz, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

Toprak, Zafer, "From Plurality to Unity: Codification and Jurisprudence in the Late Ottoman Empire", Anna Frangoudaki ve Çağlar Keyder (der.), *Ways to Modernity in Greece and Turkey: Encounters with Europe, 1850 -1950*, I.B. Tauris, Londra, 2007.

True, Jacqui, "Feminism", Scott Burchill vd., (der.), *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, Londra, 2005.

Tsygankov, Andrei P., "Self and Other in International Relations Theory: Learning from Russian Civilizational Debates", *International Studies Review,* cilt 10, no. 4, 2008, s. 762-775.

Tsygankov, Andrei P. ve Pavel A. Tsygankov, "New Directions in Russian International Studies: Pluralization, Westernization, and Isolationism", *Communist and Post-Communist Studies*, cilt 37, no. 1, 2004, s. 1-17.

—, "A Sociology of Dependence in International Relations Theory: A Case of Russian Liberal IR", *International Political Sociology*, cilt 1, no. 4, 2007, s. 307-324.

Tull, Patrica, "Intertextuality and The Hebrew Scriptures", *Currents in Research: Biblical Studies*, cilt 8, 2000, s. 59-90.

Tuo, Cai- "Global Governance: Chinese Angle of View and Practice", *Social Sciences in China*, cilt 25, no. 2, 2004, s. 57-68.

Turton, Helen L., *International Relations and American Dominance: A Diverse Discipline*, Routledge, Oxon, 2016.

Tusicisny, Andrej, "Security communities and their values: Taking masses seriously", *International Political Science Review,* cilt 28, sayı 4, 2007, s. 425-449.

Tür, Özlem ve Çiğdem A. Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 7, sayı 26, Yaz 2010.

Tür, Özlem, "Türkiye ve Ortadoğu: Gerilimden İşbirliğine", *Demokrasi Platformu*, sayı 4, Güz 2005.

Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri", Mayıs 2014, http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul?p=1 (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2014).

Türkmen, Serap, "Identity in the Colonial Lands: A Critical Overview of the Postcolonial Studies", *Turkish Journal of International Relations*, cilt 2, no. 3 ve 4, Güz-Kış 2003.

Tylsdesley, Joyce, *Hatchepsut: The Female Pharaoh*, Viking, Londra, 1996.

Uçan, Hilmi, "Modernizm/Postmodernizm ve J.Derrida'nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi", *Turkish Studies*, cilt 4, no. 8, 2009, s. 2283-2306.

Umruk, Ferhan, *Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihanı*, Versus, İstanbul, 2007.

United States, The US Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual (FM 3-24), Washington, DC., 2006.

USAK Dış Politika Kapasite Raporu: "Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güç, Kapasitesi: Mümkünün Sınırları", *Usak Stratejik Gundem,* http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=1&cat=44&h=3#.UtPwS_RdXHQ.

Uysal, Ahmet, "Devrim Öncesi Mısır'da Türkiye Algısı (2005-2010)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt 6, sayı 2, 2011, s. 139-170.

Uzgel, İlhan, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

Uz-Zaman, Rashed, "Kautilya: The Indian Strategic Thinker and Indian Strategic Culture", Comparative Strategy, cilt 25, no. 3, 2006, s. 231-247.

Van der Pijl, Kees, "Transnational Class Formation and State Forms", Stephen Gill ve James H. Mittelman (der.), *Innovation and Transformation in International Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

—, *Transnational Classes and International Relations*, Routledge, Londra, 2005.

Van Evera, Stephen, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*, Cornell University Press, New York, 1999.

Vasquez, John A., *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism,* Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

—, "The Post-Positivist debate", Ken Booth ve Steve Smith (der.), *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1995, s. 217-40.

—, "The Postpositivist Debate: Reconstructing Scientific Enquiry and International Relations Theory After Enlightenment's Fall", Ken Booth ve Steve Smith (der.) *International Relations Theory Today*, Polity Press, Cambridge, 1995.

Verba, Sidney ve Klaus E. Knorr (der.), *The International System: Theoretical Essays*, Princeton University Press, Princeton, 1961.

Vergin, Nur, *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, Doğan, İstanbul, 2011.

Vernengo, Matias, "Technology, Finance and Dependency: Latin American Radical Political Economy in Retrospect", *Review of Radical Political Economics*, cilt 38, no. 4, 2006, s. 551-568.

Vincent, John, *Human Rights and International Relations: Issues and Responses*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.

Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory*, Allyn and Bacon, Boston, 1999.

Viotti, Paul R. ve Mark K. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, 5. baskı, Pearson, New York, 2012.

Von Rochau, Ludwig August, *Grundsätze Der Realpolitik, Angewendet Auf Die Staatlichen Zustände Deutschlands*, Nabu Press, 2010.

Waever, Ole, "Powers and Polarity in Europe: 1989-1994 Patterns", H. Mouritzen, O. Waever ve H. Wiberg (der.), *European Integration and National Adaptations*, Nova, New York, 1996.

—, "Waltz's Theory of Theory", *International Relations*, cilt 23, sayı 2, 2009, s. 201-22.

—, "The Rise and Fall of the Interparadigm Debate", S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (der.), *International Theory: Positivizm and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 149-185.

—, "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, cilt 52, no. 4, 1998, s. 687-727.

Walker, Robert B. J., "Security, Sovereignty, and the Challenge of World Politics", *Alternatives*, cilt 15, no. 1, 1990, s. 3-27.

—, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

—, "Realism, change and international political theory", *International Studies Quarterly*, cilt 31, no. 1, 1987, s. 65-86.

Walker, Thomas C. "The forgotten prophet: Tom Paine's cosmopolitanism and international relations", *International Studies Quarterly*, cilt 44 sayı 1, 2000, s. 51-72.

Wallerstein, Imamnuel, *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, Bgst, İstanbul, 2004.

—, *The Modern World System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Academic Press, San Diego CA, 1974.

Walt, Stephen M., *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and The Decline of U.S. Primacy*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2018.

—, "The Relationship Between Theory and Policy in International Relations", *Annual Review of Political Science*, cilt 8, sayı 1, 2005, s. 23-48.

—, "The Enduring Relevance of the Realist Tradition", Ira Katznelson ve Helen V. Milner (der.), *Political Science: State of the Discipline*, W. W. Norton & Company, New York, 2002, s. 197-230.

—, "International Relations: One World, Many Theories", *Foreign Policy*, no. 110, 1998, s. 29-46.

—, "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, cilt 35, sayı 2, 1991, s. 211-239.

—, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York, 1987

Walters, Margaret, *Feminism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, MA, 1979.

—, "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986.

—, "The Origins of War in Neorealist Theory", Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb (der.), *The Origin and Prevention of Major Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

—, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 1959.

Walzer, Michael, *Arguing About War*, Yale University Press, New Haven ve Londra, 2004.

—, *Just and Unjust Wars*, Perseus Books, New York, 2006.

Watson, Adam, *Evolution of International Society*, Routledge, Londra, 1992.

Watson, John B., "Psychology as the Behaviorist Views it", *Psychological Review*, cilt 20, sayı 2, 1913, s. 158-177.

Watson, Mathew, *Foundations of International Political Economy*, Palgrave Macmillan, 2005.

Webb, Emma S., "'Our Bülent is a Commando: Military Service and Manhood in Turkey'", M. Ghoussoub ve E. S.Webb (der.), *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Modern Middle East*, Saqi, Londra, 2000.

Weber, Cynthia, *International Relations: A Critical Introduction*, 2. baskı, Routledge, Londra, 2005.

—, "Good Girls, Little Girls, and Bad Girls: Male Paranoia in Robert Keohane's Critique of Feminist International Relations", *Millenium: Journal of International Studies*, cilt 23, 1994.

—, "Good Girls, Little Girls, and Bad Girls: Male Paranoia in Robert Keohane's Critique of Feminist International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 23, no. 2, 1994, s. 337-349.

—, "Reading Martin Wight's 'Why is there no international theory?' as history", *Alternatives: Global, Local, Political*, cilt 23, no. 4, 1998, s. 451-469.

—, *International Relations Theory: A Critical Introduction*, Routledge, New York, 2010.

Weber, Max, *The Methodology of the Social Sciences*, Free Press, New York, 1949.

Webster, Fiona, "Do Bodies Matter? Sex, Gender and Politics", *Australian Feminst Studies*, cilt 17, sayı 38, 2002.

Weiss, Linda, *The Myth of Powerless State*, Cornell University Press, 1998.

—, "Globalization and the Myth of the Powerless State", *New Left Review*, I/225, 1997, s. 3-27.

Weldes, Jutta, "Constructing National Interest", *European Journal of International Relations*, cilt 4, no. 3, 1996, s. 275-318.

—, *Constructing National Interests: The United States and the Cuban Missile Crisis*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999.

Weldes, Jutta, Mark Laffey, Hugh Gusterson ve Raymond Duvall (der.), *Cultures of Insecurity: States, Communities and the Production of Danger*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999.

Wells, H. G., *Kısa Dünya Tarihi*, Varlık, İstanbul, 1962.

Wendt, Alexander E., *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev. Helin Sarı Ertem, Küre, İstanbul, 2012.

—, "Social Theory as Cartesian Science: An Auto-Critique from a Quantum Perspective", S. Guzzini ve A. Leander, der., *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics*, Routledge, Londra, 2006.

—, "On the Via Media: A Response to the Critics", *Review of International Studies*, cilt 26, 2000, s. 165-80.

—, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

—, "On Constitution and Causation in International Relations", *Review of International Studies*, cilt 24, özel sayı, 1998, s. 101-117.

—, "Constructing International Politics", *International Security*, cilt 20, sayı 1, 1997, s. 71-81.

—, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, cilt 88, no. 2, 1994, s. 384-396.

—, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, cilt 46, sayı 2, 1992, s. 391-425.

—, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, cilt 41, no. 3, Yaz 1987, s. 335-70.

Wheeler, Nicholas J., "Pluralist or Solidarist Conceptions of International Society: Bull and Vincent

on Humanitarian Intervention", *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 21, no. 3, 1992, s. 463-487.

—, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Wiarda, Howard, "The Ethnocentrism of the Social Science Implications for Research and Policy", *The Review of Politics*, cilt 43, 1981, s. 163-197.

Wibben, Annick T. R., "Who Do We Think We Are?", Jenny Edkins ve Maja Zehfuss (der.), *Global Politics: A New Introduction*, Taylor & Francis, New York, 2009.

—, *Feminist Security Studies: A Narrative Approach*, Routledge, Londra, 2011.

Wiggershaus, Rolf, *The Frankfurt School: Its History, Theories and Political Significance*, çev. Michael Robertson, MIT Press, Massachusetts, 1995.

Wight, Colin, "Philosophy of the Social Sciences and International Relations", Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (der.), *Handbook of International Relations*, Sage, Londra, 2002.

—, *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Wight, Martin, "The Balance of Power", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA, 1966, s. 149-175.

—, "Western Values in International Relations", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA, 1966, s. 89-131.

—, "Why Is There No International Theory?", Herbert Butterfield ve Martin Wight (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Harvard University Press, Cambridge MA, 1966.

—, *International Theory: The Three Traditions*, Leicester University Press, Leicester, 1991.

—, *Systems of States*, Leicester University Press, Leicester, 1977.

Wilkinson, Claire, "The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzystan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe?", *Security Dialogue*, cilt 38, no. 1, 2007, s. 5-25.

Williams, Michael C. (der.), *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans J. Morgenthau in International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

Williamson, John, "What Washington Means by Policy Reform," *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?* Edited by John Williamson, Institute for International Economics, 1990.

Willimans, Howard, Moorhead Wright ve Tony Evans (der.), *Uluslararası Iliskiler ve Siyaset Teorisi Uzerine bir Derleme*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Wilson, Peter, "The English School of International Relations: A Reply to Sheila Grader", *Review of International Studies*, cilt 15, no. 1, 1989, s. 49-58.

—, "Introduction: *The Twenty Years' Crisis* and the Category of Idealizm in International Relations", David Long ve P. Wilson (der.), *Thinkers of the Twenty Years' Crisis*, Clarendon, Oxford, 1995.

Wittgenstein, Ludwig, *Philosophical Investigations*, Basil Blackwell, Oxford, 1958.

Wolf, Martin, *The Shifts and the Shocks: What we've Learned –and Have Still to Learn– from the Fi cial Crisis*, Penguin Press, 2015.

Woods, Ngaire, "'Whose Aid? Whose Inşuence?': China, Emerging Donors and the Silent Revolution In Development Assistance", *International Affairs*, 84(6), 2008.

Wright, Quincy, *The Study of International Relations*, Appleton-Century-Crofts, Inc., New York, 1955.

Xinning, Song, "Building International Relations Theory with Chinese Characteristics", *Journal of Contemporary China*, cilt 10, no. 26, 2001, s. 61-74.

Xuetong, Yan, "The Instability of China-US Relations", *The Chinese Journal of International Politics*, cilt 3, no. 3, 2010, s. 263-292.

—, "Xun Zi's Thoughts on International Politics and Their Implications", *Chinese Journal of International Politics*, cilt 2, no. 1, 2008, s. 135-165.

—, *Ancient Chinese Thought and Modern Chinese Power*, Princeton University Press, New Jersey, 2011.

Yalvaç, Faruk, "Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm ve Devletler Sistemi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 10, sayı 28, 2013, s. 3-28.

—, "The Sociology of the state and the sociology of international relations", Michael Banks ve Martin Shaw (der.), *State and Society in International Relations*, Harvester Wheatsheaf, Exeter, 1991.

—, "Uluslararası İlişkiler Teorisindeki Temel Tartışmalar ve Eleştirel Gerçekçilik", Tayyar Arı (der.), *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, s. 1-35.

—, "Divide and Rule: Hegemonic Structure of IR Discipline in the Universities of the Periphery - The case of Turkey", *International Studies Association*, 51. Yıllık Konferans, New Orleans, 17 Şubat 2010 tarihinde sunulan tebliğ.

—, "Critical Realism, International Relations Theory and Marxism", Jonathan Joseph ve Colin Wight (der.), *Scientific Realism and International Relations*, Palgrave Macmillan, Londra, 2010, s. 166-185.

—, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında PostPozitivizm Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 6, sayı 24, 2010, s. 3-32.

—, "Devlet", Atila Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 251-285.

—, "Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey's Position in the World System", *International Relations*, cilt 26, sayı 2, s. 165-180.

—, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 8, sayı 29, 2011, s. 71-99.

Yanık, Lerna, "Constructing Turkish Exceptionalism: Discourses of Liminality and Hybridity in post-Cold War Turkish Foreign Policy", *Political Geography*, cilt 30, no. 2, 2011.

Yaqing, Qin, "Development of International Relations theory in China: progress through debates", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 11, no. 2, 2011, s. 231-257.

—, "Rule, Rules, and Relations: Towards a Synthetic Approach to Governance" *The Chinese Journal of International Politics*, cilt 4, no. 2, 2011, s. 117-145.

—, "Theoretical Problematic of International Relationship Theory and Construction of a Chinese School", *Social Sciences in China* (İngilizce Versiyon), 2005, s. 62-72.

—, "Why is there no Chinese international relations theory?", *International Relations of the Asia-Pacific*, cilt 7, no. 3, 2007, s. 313-340.

Yergin, Daniel ve Joseph Stanislaw. *The Commanding Heights: The Battle for World Economy*, Simon and Schuster, New York, 2002.

Yost, David S., "Political Philosophy and the theory of International Relations", *International Affairs*, cilt 70, no. 2, 1994, s. 263-290.

Young, I. Marion, "The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, cilt 29, no. 1, 2003.

Young, Robert, *A Historical Introduction to Postcolonialism*, Oxford, Wiley&Blackwell, 2001.

—, *White Mythologies: Writing History and the West*, Routledge Press, Londra ve New York, 1995.

Yurdusev, A. Nuri (der.), *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2004.

—, "The British School of International Relations: The Toynbeean Origins", Millennium Dergisi, 25. Yıldönümü Konferansı'nda sunulan tebliğ, Londra School of Economics and Political Science, Londra, 17-19 Ekim 1996.

—, "The Middle East Encounter with the Expansion of European International Society", Barry Buzan ve Ana Gonzalez-Pelaez (der.), *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*, Palgrave, Basingstoke, 2009, s. 70-91.

—, "Thomas Hobbes and International Relations: From Realism to Rationalism", *Australian Journal of International Affairs*, cilt 60, no. 2, 2006, s. 305-321.

—, "'Uluslararası İlişkiler' Öncesi", Atila Eralp (der.), *Devlet Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

—, *International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003.

—, "'Analiz Seviyesi' ve 'Analiz Birimi': Bir Ayrım Argümanı", *Uluslararası İlişkiler*, cilt 4, no. 16, 2008, s. 3-19.

Zak, Paul, "Values and Value: Moral Economics", Paul Zak (der.), *Moral markets: The critical role of values in the economy*, Princeton University Press, 2010.

Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, New Jersey, 1998.

Zalewski ve Jane Parpart (der.), *The "Man" Question in International Relations*, Westview, Boulder, CO, 1998.

Zalewski, Marysia, "All these theories yet the bodies keep piling up: Theory, Theorists, Theorizing", S. Smith, K. Booth ve M. Zalewski (der.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 340-53.

Zarakol, Ayşe, "Problem Areas for the New Turkish Foreign Policy", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, cilt 40, sayı 5, 2012.

—, *After Defeat: How the East Learned to Live with the West*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

Zehfuss, Maja, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Zhang, Xiaoming, "China in the Conception of International Society: The English School's Engagements with China", *Review of International Studies*, cilt 37, no. 2, s. 762-786.

Zheng, Bijian, *China's Peaceful Rise - Speeches of Zheng Bijian 1997-2005*, Brookings, Washington, 2005.

DİĞER KAYNAKLAR:

"Cezayir'den Türkiye'ye tepki", http://haber.sol.org.tr/dunyadan/cezayirden-turkiyeye-tepki-haberi-50232

"Erdoğan: Buraya sömürü için gelmedik", http://www.aktifhaber.com/erdogan-buraya-somuru-icin-gelmedik-716959h.htm

"Heykeli Fransa'ya geri gönderin", http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-senegalde-heykeli-fransaya-geri-gonderin-haberi-65897

Nuclear Energy", *The Economist*, 10-17 Mart 2012, s. 13.

"O gün Kaddafi'nin çadırında ne olmuştu", http://www.varanhaber.com/haberdetay.asp?haberID=6925

"Sarkozy once kendisi aynaya baksın", http://www.hurriyet.com.tr/planet/18925798.asp

"Ten Years on", *The Economist*, 3-9-2011.

Türkiye'den Somali'ye Yardım Eli Uzandı", http://siyasetdergisi.com.tr/Haber/ TURKIYE'DEN-SOMALI'YE-YARDIM-ELI-UZANDI/129.

"Turning Japanese", *The Economist*, 30 Temmuz – 5 Ağustos 2011, s. 32.

http://kdk.gov.tr/haber/acil-insani-yardimlar-siralamasinda-dunyada-4-siraya-cikan-turkiye-100den-fazla-ulkeye-yardim-eli-uzatiyor/338

http://oxforddictionaries.com/definition/english/feminine?q=feminine

http://womenintvfilm.sdsu.edu/files/2013_It's_a_Man's_World_Report.pdf [11 Mart 2014]

http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2013/07/20137188552345899.html, (13 Ocak 2013)

http://www.army.mil/women/today.html
http://www.brookings.edu/events/2012/05/09-turkish-fp-kayaoglu [16 Mart 2014]
http://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html
http://www.ehow.com/info_8098504_advantages-idealism.html
http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=79192159-19DB-2C7D-3D5AE56731D11E50
http://www.felsefe.gen.tr/Post_yapisalcilik_nedir.asp, Yararlanılan Kaynak, Güçlü, A.Baki, Erkan Uzun, Serkan Uzun ve Ü.Hüsrev Yoksal, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Bilim ve Sanat Yayınları, 2008.
http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/Turkey-and-conflict-affected-states.pdf
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=121565
http://www.theguardian.com/world/interactive/2014/jan/20/torture-of-persons-under-current-syrian-regime-report
http://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniqueActionGroupforSyria.pdf
http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=1&cat=44&h=3#.UtPwS_RdXHQ.
http://www.usdiplomacy.org/history/service/representative.php#women [15 Ekim 2013]
http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap [15 Ekim 2013]
http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-13239sgc.pdf. [5 Haziran 2013]
http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-7088sgc.pdf [5 Haziran 2013]

DİZİN

11 Eylül Saldırıları 111, 190, 426, 435, 470

AB idealizmi 121, 123
ABD 20, 22-25, 29, 34, 38, 51, 66, 68, 69, 73, 75, 79, 80, 83, 86, 88, 93, 94, 100, 105, 109, 111, 113, 116, 117, 166, 176, 191, 192, 195, 232, 233, 266, 267, 269, 270, 276, 277, 280, 281, 283, 284-287, 302, 314, 315, 322, 343, 348, 356-358, 409, 426, 430, 431, 433-435, 463, 465, 486, 502, 509, 516, 517, 522, 523, 559, 560, 562, 570, 576, 582, 585, 595, 596, 598, 601, 607, 608, 617, 626, 629, 630
Abu Garip 434
Açık Marksizm 354, 355
açıklama Gücü 33, 62, 128, 194, 387, 396, 458, 460, 462, 595, 596
açıklamacı teori (*explanatory theory*) 374-376
açıklayıcı teori 48, 49, 55
adalet 29, 33, 34, 71, 75, 76, 96, 100-102, 104, 107, 110, 138, 162, 166, 173, 198-201, 203, 206, 207, 211, 218, 220-223, 246-250, 351, 420, 497, 498, 530, 532, 543, 547, 605, 608, 622
Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 162, 192, 410, 436, 471-474
adil Savaş 29, 106, 201, 208, 505
Adil Savaş Teorisi 215
Adler, Emmanuel 369
Adorno, Theodor W. 328, 530
Afganistan 216, 489, 506, 509, 522, 585
Afrika 216, 311, 315, 441, 445, 446, 448, 469, 474-477, 532, 560, 563, 573, 590, 591, 596, 598, 627
Afrika Birliği 474, 477
akılcılık (*rationalism*) 144, 212, 503, 581
AKP *bkz.* Adalet ve Kalkınma Partisi 519, 520
aksiyomatik 567
aktör 15, 27-29, 31, 32, 39, 41, 54, 55, 57, 62, 63, 78, 81, 91, 93, 94, 100, 101, 105, 107, 108, 116, 120, 121, 124, 127, 129, 133, 135, 136, 139-141, 148, 150-152, 154, 156-158, 161, 167-169, 175, 178, 179, 181-183, 185, 187, 188, 190, 193, 194, 197, 198, 200, 201, 206, 208, 211, 222-224, 229, 237, 238, 244, 255, 256, 265, 267-271, 275-277, 282, 284-292, 302, 304, 308, 311, 319, 320-322, 325, 332, 338, 340, 349, 351, 352, 354, 359, 361, 362, 364, 365, 370-382, 387, 388, 390, 391, 395-397, 401-404, 411, 415, 446, 418-422, 429-431, 436, 438, 444, 464, 467, 468, 475, 477, 489, 491, 493, 495, 496, 502, 503, 507-509, 514, 520-522, 535, 540-542, 547, 548, 556, 557, 563, 579, 581, 587, 589-592, 602, 604, 607, 608, 610, 614, 616, 617
aktörlük 256, 522, 562, 566
Almanya 20, 21, 79, 85, 87, 90, 144, 176, 267, 289, 314, 315, 322, 355
Amerika 83, 171, 229, 230, 232-235, 249, 322, 434, 435, 439, 441, 444, 445, 448, 464, 477, 509, 522, 559, 582
Amerikan Ekolü 30, 275, 276-280
Amin, Samir 308

ampirizm 21, 28, 57, 369, 555
ana akım teorileri 467, 494, 526, 559, 593
analitik eklektisizm 368
analiz birimi 81, 193, 235, 271, 272, 275, 301, 311-313, 415, 492, 591
analiz nesnesi 43, 49, 302, 351, 481, 483, 485, 491, 492, 495, 496, 504, 621
analiz seviyesi 28, 166, 171, 172, 179, 193, 195, 235, 249, 462
anarşi 32, 49, 56, 62, 77, 83, 90, 93, 96, 102, 103, 108, 109, 113, 118, 124, 130, 132, 134, 167, 168, 175, 180, 189, 199, 200, 204, 205, 218, 222, 225, 226, 230, 238, 241, 247, 249-252, 320, 361, 362, 370, 393-396, 398, 403, 415, 425, 426, 461, 463, 467, 489, 490, 497, 498, 501, 508, 534, 536, 540, 546, 580, 585, 608, 609, 611, 614, 615, 620, 622
anarşi sorunsalı 32, 394, 395
anarşinin mantığı 396
Angell, Norman 75, 85, 95, 96, 100, 145, 146
anlatı 225, 263, 385, 386, 497, 516
antroposentrik 46, 60, 540, 541, 551
APEC 581
Ara Yol (*via media*) Yaklaşımı 226
Arap Baharı 193, 219, 221, 519, 521
ardıncılık (*bandwagoning*) 584
Arjantin 281, 315, 589
Arthashastra 583-585
artı(k)-değer (surplus value) 131, 297
ASEAN 581
Ashley, Richard K. 367, 378, 416, 426, 557, 561
asimilasyon 443, 444
Asya 30, 216, 223, 281, 311, 318, 410, 441, 443, 445, 448, 465, 472, 532, 566, 580, 581, 590, 591, 598, 628, 629
aşırı-birikim 300, 318
ataerkilli(k) 504, 506, 508, 517, 524, 557
atarihsel 492, 526
Atina 166, 167, 169, 171-173, 246, 444, 500
atoplumsal 492
Austin, J. L. 364, 365, 389
Avrasya 94, 324, 472, 576, 601
Avrupa 22, 24, 29, 31, 33, 73, 87, 91, 92, 97, 98, 100, 113, 115, 121, 123, 124, 130, 144, 159-162, 167, 176, 193, 211, 223, 225, 228-232, 243-246, 253, 255-261, 279, 281, 286, 287, 293, 298, 302, 303, 308, 311, 313, 322-325, 346, 348, 354-358, 368, 401, 404, 409-412, 416, 442, 443-450, 452, 454, 458-473, 475, 477, 486, 514, 531, 544, 549, 550, 560, 562, 579, 598, 607, 616, 621
Avrupa Merkezcilik 244, 245, 256, 354, 449, 458-462, 464-467, 473, 544, 547, 562, 579
Avrupa Uyumu 257
Avrupalı kimliği 409, 471
Avusturya-Macaristan 79, 85
Aydınlanma 50, 59, 80, 81, 97, 98, 100, 105-107, 112, 114, 116, 257, 293, 329, 357, 457, 459, 488, 491, 530, 532, 544, 547, 604, 613-616, 618, 619, 622
Ayoob, Mohammed 462, 559, 593
Azalan Dış Ticaret Haddi 589
azgelişmişlik 309, 310, 590

bağımlılık 31, 65, 67, 122, 123, 154, 155, 234, 237, 245, 265, 271-276, 279, 282, 308-311, 313, 320, 321, 324, 375, 401, 413, 425, 435, 463, 495, 508, 556, 564, 588-592, 595, 596
Bağımlılık Teorisi 30, 54, 100, 307-309, 311, 312, 325, 466, 588, 590, 591, 593, 611, 618
bağımsızlaşma / özgürleşim (= *emancipation*) 330, 337, 353, 358, 561, 562, 565
bağlantısızlık 399, 400, 586, 587, 594
Bailey, S.H. 73
bakış-açısı epistemolojisi (*standpoint epistemology*) 565
Balkanlar 85, 94, 121, 216, 217, 598
Baltık 79, 443
Bandung Konferansı 447, 448
Baran, Paul 589
Barış Suyu Projesi 122, 123
barışçı yükseliş 577
Batı 20, 21, 33, 34, 93, 112, 114-116, 119, 125, 160, 217, 221, 223, 244, 256, 266, 267, 281, 284, 286, 287, 303, 306, 321, 329, 346, 356, 357, 359, 368, 392, 404, 408-410, 433-437, 441, 442, 446, 448, 449, 453-467, 469-475, 477, 482, 483, 488, 495, 512, 514, 518, 532, 548, 551, 553, 560-566, 575-581, 583, 586, 591-593, 597-600, 606, 607, 610, 611, 614, 621, 623
Batı dışı 20, 34, 116, 125, 190, 211, 221, 223, 256, 286, 291, 453, 475, 553, 560, 561, 563, 564, 573, 600, 607, 610, 623
Batı merkezli 125, 256, 408, 480, 481, 492, 518, 559, 563, 614
Batıcılık 119, 435, 436, 518, 559
Behera, Navnita Chadha 564, 587
beka 166, 169, 174, 180, 183, 184, 203, 236, 238, 380, 394, 404, 431
belirlenimcilik (determinizm) 589
Ben ve Öteki 428, 592

Berger, Peter L. 364, 365, 367, 511
betimleyici teori (*descriptive theory*) 567
Bhabha, Homi 449, 453, 456-458, 468, 470, 471, 473
bilge toplulukları 369
bilgi üretimi 38, 57, 67, 416-418, 422, 423, 458, 459, 554, 555, 557, 563
bilgi ve güç 453, 477, 619
bilgi-iktidar 391, 420-423, 619
Bilimsel Realizm 45, 46, 58-60, 367, 397, 604, 607, 611
birim-düzey inşacılık 387, 407
Birinci Dünya Savaşı 37, 73, 74, 79-81, 83-87, 93, 94, 102, 109, 145, 157, 176, 225, 282, 316, 346, 408, 447, 505, 533
Birkenhead 76
Birleşik Krallık 207, 314, 315
Birleşmiş Milletler (BM) 91, 92, 94, 95, 106, 108-111, 113, 117, 121, 123, 210, 216, 308, 356, 357, 474, 476, 477, 510, 523, 532, 548-550, 588, 589
Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi 550
Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 548-550
BM Güvenlik Konseyi 93, 106, 109, 215, 549
Boolean ve bulanık (*fuzzy*) küme yöntemi 571
Bosna 216-218, 497
boşluk mantığı 591, 592, 594-596
bölgesel güç 410
Bretton Woods 266, 267, 271, 280, 283
Britanya Uluslararası Politika Teorisi Komitesi 229
Bukharin, Nikolai 305, 306
Bull, Hedley 117, 189, 226, 229, 230, 233, 247, 369, 616
burjuva 159, 445, 449, 590
burjuvazi 272, 298, 336, 346, 444-447, 590, 610, 617
Burton, John 101
Bush, George W. 94, 111, 115-118, 435
Butterfield, Herbert 229
Buzan, Barry 231, 232, 235, 238, 240-242, 247, 248, 252, 255, 256, 461
bütüncül inşacılık (*holistic constructivism*) 387, 408
bütüncülük (*holizm*) 372, 377, 378, 382
Büyük Tartışmalar (*Great Debates*) 50, 54, 83, 291, 603, 607, 608

Cai, Tuo 579, 593
Carchedi, Guglielmo 22
Cardoso, Fernando H. 589, 595
Carr, Edward H. 50, 75, 76, 83, 87-89, 128, 129, 131, 172, 176, 229, 556
caydırıcılık 173
Cem, İsmail 472, 520
Cesaire, Aimé 449-451
Cezayir 315, 475, 476
Checkel, Jeffrey T. 384, 392
Clausewitz, Carl von 172, 175, 176, 346
coğrafi keşifler 303, 444, 445
coğrafi-kültürel cemaatçilik 559
Columbus, Christopher 444
COMECON 356
conquest theory 132
Cox, Robert 31, 40, 48, 66, 70, 275, 279, 280, 337-343, 348-355, 359, 458, 529, 539, 541, 557, 562, 606
cultural cross fertilization 131
cumhuriyetçi liberalizm 153
cumhuriyetçilik 119

çatışma 29, 70, 82, 85, 87, 90, 91, 94, 96, 97, 99, 102-104, 110, 113, 117, 119-121, 127, 131-135, 137, 138, 140, 141, 143-145, 146, 152, 154, 157-159, 175, 198, 199, 201, 204, 205, 208, 210, 213, 217, 221, 233, 234, 237-239, 250, 257, 267, 273, 275, 276, 284, 285, 295, 297, 301, 308, 320, 322, 325, 347, 390, 398-400, 404, 407, 410, 419, 428, 430, 447, 489, 491, 496, 498-500, 504-506, 508, 518, 520, 521, 529, 534, 536, 547, 560, 577, 580, 590, 594, 598, 610, 615, 617-619, 629
çevre ülke 43, 67, 274, 310-313, 319, 321, 324, 589, 590
çevreci kapitalizm 537
çevresel demokrasi 533
çevresel sorunlar 529-538, 540, 542, 544-547, 549-551
çevresel haklar 533
çevresel rejimler 534, 538, 542
çıkarsamalı-istatistiki yöntem 572
çifte okuma 424-426
Çin 190, 192, 217, 221, 244, 261, 284-287, 315, 317, 445, 563, 573, 577, 579, 580, 582, 583, 592, 594, 595, 598, 601
Çin diyalektiği 591, 592
Çin felsefesi 580
Çinli özelliklere sahip uluslararası ilişkiler teorisi 577
çoğulcu güvenlik toplulukları 368
çoğulcu uluslararası toplum yaklaşımı 280

çoğulculuk 27, 32, 33, 62, 69 70, 71, 234, 235, 248, 249, 252-254, 256, 291, 363, 496, 522, 563, 619
çözümleme düzeyi 32, 363, 378, 386, 388, 393, 403, 593

dahili dengeleme 182, 185, 188, 191, 194
daimi barış 140, 144, 234
Daimi Barış Teorisi 78, 110, 139, 141
Davies, David 85
Davos 431
Davranışçılık (= Davranışsalcılık) 83, 147, 148, 199, 225, 301, 358, 604, 607, 608
Davutoğlu, Ahmet 121, 194, 410, 429, 436-438, 473, 476, 520, 522, 598, 599
dayanışmacı uluslararası toplum yaklaşımı 208
dayanışmacılık 248, 249, 252
değer(ler) 27, 33, 45, 49, 50, 68, 76, 80, 82, 87-89, 96, 101, 104, 106, 111-113, 115-120, 122, 124, 125, 127, 128, 133, 141, 144, 148, 153, 160, 163, 167, 191, 201, 202, 205-208, 212, 214, 215, 219-221, 226, 233, 238, 240, 242, 252, 254, 257-262, 273, 274, 281, 289, 292, 297-299, 309, 323, 327, 330, 334, 336, 339, 349, 357, 367, 368, 376, 381, 400, 406, 409, 411, 419, 439, 451, 454, 455, 457, 460, 462, 465, 467, 470, 471, 473, 474, 482, 485, 495, 504, 511, 512, 514, 522, 525, 526, 536, 537, 539, 540, 542, 553-557, 571, 580, 587-589, 604, 609, 611, 613-616, 618, 619, 621
dekolonizasyon 38, 447, 450
demokrasi 27, 74, 80, 94, 96, 97, 104, 106, 111, 116, 117, 141-143, 151, 153, 154, 160, 161, 206, 210, 213, 214, 217, 221, 222, 283, 286, 287, 291, 324, 356, 409, 434, 465, 471, 521, 532, 533, 543, 545, 548, 550, 568, 571, 572, 580, 586, 609, 613, 615
demokratik barış 29, 161, 208, 213, 214
Demokratik Barış Teorisi 106, 116, 213, 306, 611
dengeleme 171, 173, 182, 185, 186, 188, 189, 191, 194, 473, 542, 576, 594
Dessler, David 378, 383, 384
Deutsch, Karl 368
devlet 26-33, 37-39, 41, 43, 49-51, 56, 63, 65, 73, 74, 76, 79-82, 84-88, 90-97, 100-105, 107-110, 113, 115, 117-120, 122, 124, 125, 127-147, 149-161, 165, 167-171, 173, 174, 177, 178, 180-190, 193-195, 198-218, 220, 222, 223, 228-230, 233, 235-238, 240-253, 255, 257-262, 265, 266, 268-277, 279-282, 284-293, 296, 297, 301-306, 308, 310-313, 316-322, 325, 330, 332, 333, 340, 342-355, 358, 359, 361, 362, 366, 368-370, 372, 373, 375, 378-380, 386-388, 391, 392, 394-406, 409, 411, 415-422, 424, 426-429, 431, 433-435, 439, 443, 444, 446-448, 452, 458-469, 474-477, 480, 481, 483, 485, 491-498, 502, 503, 505, 507, 508, 512-514, 516, 518-521, 524, 529, 530, 532-551, 556, 560, 562, 571, 576, 578-580, 582, 584-593, 596, 598, 602, 604, 606, 607, 609, 611, 613-617, 619-621
devlet biçimleri 31, 340
devlet dışı aktörler 54, 127, 129, 136, 140, 141, 150, 157, 158, 206, 211, 222, 237, 238, 244, 255, 265, 402, 444, 541, 607
devlet egemenliği 140, 247, 406, 418, 540, 546, 547
devlet gücü 94, 187, 347
devlet içi sistem 199, 201-203
devlet kapitalizmi 286, 287, 317
devlet kuvveti 187
devlet merkezcilik 250, 255
devletler halkası 583, 585
devletlerin kimlikleri 251, 379, 398
devrim 51, 53, 55, 65, 89, 98, 99, 139, 143, 147, 148, 163, 236, 273, 293, 296, 298, 301, 303, 306, 346, 347, 356, 403, 531
devrimcilik (*revolutionism*) 212, 228, 234, 237-239, 242, 243, 247, 250, 254
dış bağımlılık 589
dış politika 21, 22, 26-34, 41, 63, 67, 68, 75, 86, 88, 105, 113, 118-122, 124, 127, 137, 139, 140, 142, 150, 152, 153, 161, 162, 168, 172, 178, 184, 185, 190-195, 197, 201, 202, 204, 212, 214, 215, 219-221, 223, 224, 236, 245, 265, 266, 287-292, 322, 323, 356, 363, 368, 369, 378, 380, 394, 399, 403, 408-410, 419-421, 428-430, 432, 433, 435-438, 443, 449, 458, 463, 467, 468, 470-473, 475-477, 480, 483, 490-492, 504, 505, 508, 513, 514, 516-526, 531, 549, 551, 556, 577, 583-586, 594-596, 601, 606, 608, 611, 612, 619, 620, 622
Dış Politika Eliti 193
dış ticaret 268, 277, 287, 289, 290, 474, 571, 589, 596
diplomasi 22, 75, 80, 82, 84, 105, 107, 111, 117, 121, 123, 143, 170, 173, 177, 208, 233, 235, 238, 240, 241, 256, 265, 290, 320, 369, 429, 433, 494, 510, 520, 521, 525, 579, 613, 630
Dirks, Nicholas 452
division of labour (işbölümü) 131
diyalektik 30, 65, 294, 295, 298, 319, 325, 354,

592, 608, 617, 618
Diyalektik Yetkinlik Modeli 561
doğa 13, 28, 31, 43, 44, 45, 48, 51, 52, 77, 78, 80, 88, 90, 96, 98, 99, 104, 113, 114, 130-133, 138, 139, 141, 142, 149, 156, 167, 172, 174, 193, 194, 230, 236, 239, 246, 247, 258, 263, 265, 269, 282, 292, 294, 320, 331, 342, 349, 364, 368, 369, 372, 373, 376, 383, 416, 452, 457, 468, 469, 473, 479, 487, 492, 503, 511, 525, 530, 531, 534, 536, 537, 539, 540, 544, 545, 547, 550, 554, 562, 579, 580, 590, 608, 609, 614, 616, 617, 620
doğa bilimleri 44-48, 51, 55, 60, 62, 147-149, 225, 233, 330, 369, 374, 375, 383, 384, 393, 554
doğa durumu 138, 139, 141, 149, 166, 168, 175, 241, 361, 489, 497
doğal bilimler 204
doğal hukuk 107, 118, 137, 41, 248, 251, 258
Doğu 323, 433, 448, 453, 454, 458, 465, 466, 469, 470, 560, 575, 592
Doğu Asya 580, 581, 590
dolar standardı sistemi 267
Dördüncü Büyük Tartışma 363
Durkheim, Emile 343, 373, 388
durumlu bilgi (*situated knowledge*) 565
Dünya Bankası 271, 281, 357, 463
Dünya Değerler İndeksi 157
dünya düzenleri 31, 340, 350, 351, 359
dünya kültürü 388
Dünya Sistem Çözümlemesi 590
Dünya-Sistemi Teorisi (= Dünya-Sistemleri Teorisi) 272, 311-313, 611
Dünya Ticaret Örgütü 108, 318, 542
dünya toplumu 228, 234, 235, 239-243, 247, 252, 254, 255, 262, 388
Dünya Toplumu Teorisi 101, 366
düzen 27, 29, 31, 41, 42, 49, 59, 74, 75, 77-79, 81, 84, 92-96, 98, 100, 101, 104, 107, 108, 110, 112, 117, 118, 142, 155, 158, 159, 166, 167, 171, 174, 175, 180, 182, 198-201, 203-207, 210, 212, 218, 222, 223, 226, 228, 230, 235, 237-241, 246-250, 252, 258, 260, 262, 267, 269, 277, 280, 285, 286, 296, 314, 329, 333-335, 339, 340, 345, 347, 349-352, 354-356, 358, 359, 368, 394, 400, 418, 421, 426, 435, 460-462, 486, 489, 490, 497, 498, 508, 520, 522, 541, 544, 550, 553, 577-580, 585-587, 594, 604, 607, 608, 613-616, 618, 622, 623
düzenleyici ilke 168, 180, 181, 395, 396
düzenleyici liberalizm 143, 155
ECLA 308, 588, 589
egemenlik 29, 33, 34, 68, 79, 84, 85, 90, 97, 101, 108, 117, 119, 133-135, 140, 141, 146, 159, 168, 177, 198, 212, 216, 217, 221-223, 234, 238, 243, 244, 247-249, 251, 257, 258, 261, 282, 302, 303, 351, 361, 362, 369, 396, 397, 399, 400, 404-406, 416, 418, 420, 425-428, 442, 443, 449, 456, 458-460, 463, 475, 476, 481, 485, 489, 490, 492, 494, 496, 498, 503, 512, 514, 521, 523, 540, 544-547, 579, 585, 586, 588, 602, 608, 614, 619-622
egemenlik kurumu 400, 405, 406
egemenlik normları 399, 404-406
ekoloji 545
ekolojik modernleşme 546, 547, 550
ekolojik sorunlar 34, 529, 533, 534, 542-544, 546, 551
ekomerkezcilik 540, 547, 548
ekonomi politik 13, 29, 30, 81, 146, 190, 265, 266, 268-274, 276-280, 282-284, 286, 287, 289, 291, 292, 294, 299, 540, 616, 617
El-Beşir, Ömer 218
Eleştirel Gerçekçilik 26
eleştirel inşacılık 383, 385, 391
eleştirel kuram(lar) 29, 33, 390
Eleştirel Sosyal Teori 555
Eleştirel Teori 31, 40, 49, 58, 125, 159, 205, 209, 275, 279, 280, 321, 328-330, 337-339, 344, 348, 351-356, 358, 359, 364, 481, 530, 539, 550, 604, 610, 611, 618-621
elit mutabakatı 188
elit röportajları 571
elit uyumu 188
El-Kaide 426
Elshtain, Jean Bethke 496, 498
Emek-Değer Teorisi 298
emperyal koalisyon 187
emperyalizm 30, 71, 101, 111, 115-117, 159, 273, 303-306, 308, 310, 317, 325, 441, 442, 447, 453, 579, 618
Engels, Friedrich 132-134, 158, 272, 273, 283, 296, 297, 302, 444-447, 449, 451, 617
Enloe, Cynthia 481, 483, 491, 496-498
epistemoloji(k) 26, 30, 34, 43, 45, 48, 57, 58, 60-62, 69, 70, 189, 241, 242, 249, 251, 274, 277, 280, 338, 354, 359, 363, 367, 370, 374, 375, 377, 382-386, 393, 407, 412, 413, 415, 453, 458, 508, 511, 536, 539, 546, 550, 554, 557, 559, 565, 566, 573, 604, 613-617, 619-623
Erbakan, Necmettin 477
Erdoğan, Recep Tayyip 431, 474-477

erkek egemen 481, 483, 544
erkek merkezcilik 488
Esad, Beşar 120, 218, 522
Eski ve Yeni Liberaller 576
eş dost kapitalizmi (*crony capitalism*) 566
etnografya 570
evrensellik 88, 331, 340, 349, 352, 389, 553, 619

Faletto, Enzo 589
Falk, Richard 110
Fanon, Frantz 450-452
farazilik 595
Fas 315, 475-477, 627
felsefi idealizm 76, 77, 83, 613
Feminist Teori 33, 483-486, 488, 491, 494, 496, 499-501, 503, 509, 510, 513, 519, 525-527, 565
feminite 482, 484, 493
feminizm 16, 33, 40, 364, 366, 479-487, 490-496, 499, 502, 503, 510-513, 515, 516, 526, 527, 530, 558, 604, 610, 621, 622
fenomenoloji 365, 369, 373
Ferguson, Yale H. 558
Ferry, Jules 446
fetişizm 135, 236, 300
Filistin 121, 437, 499, 500
finans-kapital 304
Finnemore, Martha 256, 388, 393
Foucault, Michel 327, 391, 420-423, 430, 453, 456, 459
Frank, Andre Gunder 274, 308, 461, 589, 617
Frankfurt Okulu 31, 58, 328, 330, 530, 554, 611
Fransa 79, 85, 87, 90, 259, 260, 293, 315, 322, 446, 476, 524
Freud, Sigmund 329
Friedman, Milton 283, 316, 317
Fromm, Erich 328

Gabon 475
Gandhi kozmopolitliği 586, 587
Gandhi, I. 585, 587, 588
Gandhi, Leila 447, 448
GATT 266
Gazze 431, 499
geleneksel toplum 452, 588
gelenekselcilik 83, 301, 358, 604, 607
gelişme 13, 16, 20, 21, 24, 27, 30, 34, 38, 39, 47, 50, 52-54, 59, 68, 75, 76, 80, 81, 83, 84, 91, 94, 95, 97, 100-102, 104, 116, 125, 131, 133, 154, 157, 169, 173, 195, 210, 212, 216-218, 222, 223, 227, 259, 266, 267, 273, 276, 279, 280, 282, 285, 295, 299, 305, 306, 308, 311, 320, 321, 324, 337, 338, 340, 354, 357, 363, 369, 370, 387, 391, 393, 396, 399, 400, 405, 409, 411, 412, 421-423, 430-432, 444, 445, 461, 462, 465, 468, 481, 484, 488, 514, 515, 518, 521, 522, 530-532, 534, 539, 546, 554, 558, 577, 589, 596, 598-601, 607, 611, 613, 614, 617-619
gelişmemişlik 588
genellenebilirlik 553, 575, 595, 602
Gerçek Kral 577, 578
gerçekçi dış politika 201
gerçekçilik 77, 131, 513
gerçeklik 19, 33, 46, 48, 57, 61, 64, 65, 70, 77, 90, 101, 118, 146, 147, 156, 195, 199, 203, 204, 206, 207, 331, 338, 361, 362, 364, 367, 378, 389, 418, 421, 422, 432-434, 441, 460, 462, 463, 466, 494, 501, 502, 559, 564, 582, 587, 618, 619
geriçıkarım (*abduction*) 568-570, 572, 574
Giddens, Anthony 293, 294, 364, 365, 484, 502
Gilbert, Bart-Moore 447, 454
Gill, Stephen 339, 348
Goldstein, Joshua 490, 502-505, 507, 512, 517
Göndergesel Özgün Teori 594
gönüllü birliktelik 133, 134
göreceli kazanç 170
göreli-mutlak kazançlar 540, 549
gösterim 562
gözlem 25, 34, 39, 41, 44-46, 48, 49, 54, 57, 61, 62, 66, 68, 90, 100, 128, 129, 137, 147, 168, 172, 193, 199, 207, 219, 221-223, 234, 261, 295, 312, 319, 325, 329, 340, 351, 367, 372, 373, 375, 397, 404, 411, 419, 477, 488, 551, 554-556, 567-570, 572, 574, 589, 593, 596, 599, 612, 614, 615, 618, 621
Gözlem ve Analiz Yöntemleri 570
gramatolojik jeopolitik 576
Gramsci, Antonio 31, 272, 330-348, 350, 352, 354, 355, 359, 454
Grant, Rebecca 482, 492
Grotious, Hugo 97
güç 29, 30, 34, 38, 39, 47, 50, 61, 63, 65, 71, 77, 83-85, 87-91, 94, 99, 101, 108, 110, 117, 119, 122, 125, 128, 133, 135, 136, 138, 140, 144, 146, 152, 158, 161, 166-171, 173-177, 182-188, 190-192, 194, 201-203, 205, 207-209, 211, 213-216, 218-224, 230, 233, 234, 237, 238, 240, 241, 245, 246, 250, 258, 260, 265, 267-269, 277-280, 284-287, 291,

292, 302, 304-306, 310, 320, 332-336, 340-344, 346, 348-352, 361, 362, 369, 370, 372-374, 378, 381, 389, 391, 392, 395, 396, 398-400, 404, 407-411, 419-421, 426, 427, 429, 430, 435, 437, 442, 443, 449, 453, 457, 459, 463-465, 472, 476, 477, 480, 484, 485, 489, 494, 497, 498, 501, 506-508, 510-512, 514, 519, 520, 523, 524, 530, 534, 541-543, 557, 560, 565, 576-579, 584, 586-588, 594-596, 598, 604, 608-611, 614-616, 619-622
güç azamileştiricisi 182, 183
güç dağılımı 185, 188, 269, 396, 397, 41
güç dengesi 77, 84, 85, 87, 90, 110, 144, 158, 171, 173, 177, 182, 185, 187, 188, 192, 230, 238, 241, 250, 258, 260, 484, 501, 523, 586, 604, 609, 611
güç denklemi 194
güç siyaseti 169, 171, 173, 176, 183, 426
güçler dengesi (*hard balancing*) 205, 219, 221, 361, 369, 372, 399, 400, 408, 419, 463, 584, 594, 615
Gümrük Birliği 31, 121, 321, 323, 324
Güney 92, 267, 274, 309-311, 321, 467, 588, 590, 621
güvenlik 34, 65, 79, 84, 87, 90, 92-95, 97, 100, 104, 106, 108-110, 114, 119, 120, 143, 144, 150, 155, 160, 161, 166, 169-171, 174, 182, 183, 187, 190, 194, 200, 202, 203, 210-212, 215-220, 222, 255, 256, 259, 268, 269, 272, 276, 286-288, 291, 297, 320, 355, 356, 358, 361, 362, 368, 370, 380, 392, 396, 398-400, 408-411, 416, 419, 425, 430-433, 435, 436, 438, 462, 477, 480, 485, 489-492, 494, 496-498, 502, 508, 511, 519, 520, 529, 534-536, 538, 541, 547, 549, 550, 559, 560, 582, 584, 586, 588, 593, 594, 602, 609, 611, 613, 620
güvenlik azamileştiricisi 183
güvenlik çalışmaları 430, 502, 559
güvenlik ikilemi 143, 169, 171, 178, 361, 396, 490, 492, 494
güvenlik rejimleri 584
güvenlik sorunları 435, 436, 529
güvenlik topluluğu (= *security community*) 211
güvenlikleştirme 430-432, 535

Haas, Ernst 92, 154, 369, 537
Haas, Peter 369
Habermas, Jürgen 58, 252, 353, 364, 365, 389-391, 406, 530, 539, 547, 548, 551, 562
Hale, William 598
hammadde 159, 273, 274, 299, 303-305, 310-313, 445, 450
Harding, Sandra 565
harici dengeleme 182, 185, 188
Harvey, David 283, 317, 318
havzalar modeli 598
hayatta kalma 130, 135, 156, 169, 180, 182, 183, 185, 194, 457, 480
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 294-297, 364, 592
hegemon 246, 269, 284, 286, 334, 337, 345, 349, 350, 355, 585, 598
Hegemonik İstikrar Teorisi 269, 277, 460, 464, 465, 541
hegemonya 31, 70, 245, 246, 270, 276, 277, 285, 286, 291, 301, 302, 317, 318, 325, 330, 332-337, 344-349, 351, 354, 355-359, 371, 385, 417, 421, 536, 541, 560, 610
Hegemonyacı Barış Teorisi 584
Hempel, Carl 567
Herz, John 78, 103, 169, 178
hibrid 456-458, 468, 470-474
Hilferding, Rudolf 304
Hindistan 244, 246, 311, 315, 443, 445, 454, 455, 564, 573, 583, 585, 587, 623
Hinduizm 78, 587, 595
Hindutva 586-588, 595
Hint dış politikası 585, 586, 594
Hint stratejik düşüncesi 585, 586
hiper-realite 432
Hipotetik-Tümdengelimci Model (Yaklaşım - Bilimsel Çıkarım Modeli) 568
hipotez 68, 137, 225, 262, 276, 329, 330, 479, 567-570, 572, 591, 599, 602
hiyerarşi 25, 93, 108-110, 131, 155, 168, 169, 181, 193, 199, 200, 209, 210, 216, 218, 244, 271, 275, 312, 314, 392, 394, 420, 422, 424, 425, 429, 446, 463, 470, 480, 487, 489, 490, 494, 497, 498, 508, 512, 513, 523, 524, 527, 542, 545, 546, 562, 587
Hobbes, Thomas 130, 132, 138, 144, 167, 168, 172, 174, 175, 204, 208, 227, 237, 241, 247, 320, 398-401, 417, 497, 505, 513, 534, 547, 583
Hobson, John A. 85, 256, 273, 303, 304, 306, 461, 464-466
holistik 540, 580
Hollanda 143, 218, 260, 315
homo homini lupus 130
Hoobesçu kültürel yapı 399
Horkheimer, Max 328, 329, 530, 554, 555, 557
Hukuk Yoluyla Barış 78, 82, 85
Huntington, Samuel 410, 469, 577
hükümran 167, 184, 191, 512, 577, 578

hükümranlık 184, 191
Hz. İsa 78
Hz. Muhammed 78
Hz. Musa 78

IMF 266, 271, 281, 463
Irak 66, 95, 111, 117, 122, 216, 434, 477, 506, 509, 522, 598, 601

İberya 443
içebakış 147
idealist ontoloji 374, 393
idealistler 27, 50, 51, 60, 74, 75, 85-87, 91, 104, 103, 105, 111, 125, 367, 616
idealizm 16, 19, 27, 50, 51, 56, 60, 74–85, 87-125, 234, 338, 355, 358, 365, 368, 372, 373, 382, 398, 407, 424, 513, 533, 555, 604, 607-609, 611, 613-616
iki aşamalı süreç 152
İkinci Dünya Savaşı 51, 75, 87, 91, 109, 147, 172, 176, 225, 229, 233, 266, 306, 315, 355, 356, 368, 400, 408, 443, 447, 448, 588, 589, 592
iktidar 70, 136, 151-154, 167, 168, 174, 175, 180, 192, 193, 213, 321, 327, 328, 330, 333, 334, 336, 343-345, 347, 348, 350, 352, 391, 392, 410, 417, 418, 420-423, 425-427, 436, 439, 471, 481, 484, 487, 505, 512, 521, 522, 524, 553, 559, 577, 594, 610, 614, 618, 619
iktidar zaafiyeti 188, 189
İktisadi Bağımlılık Okulu 568
iktisadi kalkınma 306, 310, 588, 589
ilerleme 47, 53, 54, 74, 77, 80, 87, 91, 97, 100, 107, 116, 131, 142, 161, 202, 236, 307, 324, 363, 391, 418, 426, 452, 461, 466, 467, 479, 502, 511, 514-516, 530-532, 544, 547, 604, 613-616, 618, 619, 622, 623
iletişimsel eylem 353, 365, 389, 390, 404
ilişkisel yönetişim (= *relational governance*) 580, 581, 593
iliştirilmiş (*embedded*) liberalizm 316, 317, 337
imleme 562
imtiyazlı mallar 151
İndirgemeci Teori 179
İngiliz Ekolü 30, 189, 275, 277-280, 292, 366, 393
İngiliz Okulu 16, 29, 33, 95, 101, 104, 117, 118, 124, 203, 205, 207-209, 211, 212, 223, 225-239, 241-243, 246-263, 366, 368, 369, 459-462, 561, 579, 604, 609, 615, 616, 629
İngiliz Sosyal Bilimi 207
İngiltere 20, 23, 25, 29, 38, 73, 80, 83-87, 105, 174, 176, 207, 225, 232, 233, 259, 260, 266, 280, 293, 322, 356, 463, 607, 617, 626
insan doğası 31, 51, 77, 88, 90, 98, 99, 104, 113, 132, 138, 142, 149, 156, 167, 258, 372, 373, 492, 503, 534, 614
insan hakları 19, 29, 76, 80, 93, 95, 101, 108, 111, 116, 128, 160, 161, 198, 204, 206, 208, 212-214, 217, 221-223, 248, 249, 324, 356, 391, 405, 409, 442, 586, 609, 615
insani müdahale 29, 206, 208, 212, 216, 217, 247-249, 374, 390, 418, 434, 493
inşacı felsefe 364-367
inşacı teori 24, 363, 366, 377, 366, 389, 393
inşacılık 25, 51, 56, 58, 68, 69, 93, 95, 124, 204, 205, 230, 249, 251-253, 361-367, 369-373, 377, 378, 382-389, 391-395, 402, 403, 407-409, 412, 413, 468, 481, 604, 610, 619, 620, 622
İslâm 78, 98, 105, 110, 112-114, 125, 244, 410, 433, 434, 470-472, 474, 515
işbirliği 70, 77, 80, 81, 86, 90-96, 99-105, 107, 108, 113, 120, 122, 123, 127, 131, 133, 134, 137, 138, 141, 142, 154-158, 161, 189, 200, 204, 205, 220, 222, 223, 241, 252, 271, 276, 277, 285, 290, 308, 315, 320, 356, 358, 369, 375, 398, 399, 407, 419, 431, 508, 519, 520, 522, 529, 535, 536, 538, 540-542, 550, 570, 576, 579, 580, 583, 585, 598, 609, 614, 615, 619
işçi sınıfı 272, 273, 283, 298, 300, 318, 333, 449, 590, 617, 618
İtalya 79, 84, 85, 87, 173, 315, 330
İtalyan Okulu 330
ittifak 51, 85, 135, 139, 141, 157, 160, 167, 171-173, 182, 186, 259-261, 271, 306, 333, 346, 347, 361, 408, 409, 472, 524, 590, 607
İttifaklar Teorisi 584

J. Ann, Tickner 481
Jackson, Robert 42, 238, 247
Japonya 75, 100, 261, 267, 313-315, 348, 548, 563, 573, 592, 596, 623
Jeostratejik Teori 598
Johnston, Alastair Iain 384, 399, 403

kabiliyet 180-183, 185, 187, 348, 349, 505, 596
Kaddafi, Muammer 216, 477
kamu malları 151, 152, 201, 269, 276
Kant, Immanuel 38, 60, 78, 92, 97, 103, 104, 106, 110, 139-145, 153, 155, 176, 204, 208, 237, 275, 351, 364, 398-401, 403, 411, 562, 576, 600, 616

Kantçı Kültürel Yapı 400
kaos 198, 199, 204, 213, 222, 293, 578, 580, 615
kapitalizm 51, 142, 272, 273, 275, 286, 287, 294, 297-301, 303-305, 317, 319-322, 324, 345, 416, 442, 445, 447, 450-452, 454, 461, 466, 532, 537, 542-544, 546, 547, 562, 566, 595, 607, 629
kara havzası 598
Karadeniz 443, 550
Karadziç, Radovan 218
karşı-isyan (*counterinsurgency*) 502, 506, 507
karşılaştırmalı avantaj (= karşılaştırmalı üstünlük) 100, 145, 308, 588
Karşılıklı Bağımlılık Teorisi 100
karşılıklı-bağımlılık 556
kategorileştirme 567, 592, 595
Katzenstein, Peter J. 268, 277, 383-385, 388, 403
Kautilya 583-585, 594
Kautsky, Karl 306
Kazananlar Koalisyonu 151
kendi kendine yardım 205
kendine yardım 183, 480, 492
Keynes, John Maynard 85, 270, 271, 316, 317
kısasa kısas (*tit for tat*) 156
kıt kaynaklar 534
kimlik 32, 39, 50, 56, 195, 200, 201, 206, 210, 211, 220, 222, 240, 242, 245, 251-253, 255, 316, 345, 348, 361-363, 365, 368-371, 373, 375-382, 388, 391-393, 396-401, 403, 407-412, 415, 417, 420, 422, 425, 426, 428, 433, 434, 438, 441, 448-453, 456, 458, 459, 461, 462, 464, 465, 467-469, 471-473, 480, 481, 485, 508, 517, 524, 530, 541, 543, 544, 587, 592, 610, 619, 621, 622
kimlik ve çıkar oluşumu 363, 398
Kimlik ve Çıkar Teorisi 380
Kitaro, Nishida 591, 592, 595
Klasik Realist Teori 555
Klasik Realizm 28, 94, 124, 166, 171, 172, 176, 190, 191, 193-195, 533, 610
kolektif imajlar 342, 343, 359
kolektif kimlik 373, 398, 401
kolonici 442-444, 447-452, 454-457, 475, 621
kolonizasyon 442, 447
kolonize 442-444, 446-452, 458
kolonyalizm 441-449, 451-453, 456, 475, 498, 512, 610, 620, 621
Kompleksite Teorisi 26, 39, 60, 63, 65, 66
Komşularla Sıfır Sorun Politikası 121, 520
komünizm 298, 320, 321, 357, 358, 532
konfederatif erk 139
Konfüçyüs(çülük) 580-582
Konstrüktivist Teori (İnşacı Teori) 251, 252, 416, 549, 581
konum savaşı 346, 347
konuşma edimleri 389-391
Kopenhag Okulu 430
koruma sorumluluğu 29, 208, 212, 215-217, 222
Kosova 216, 217
kozmopolitan demokrasi 210, 543
kozmopolitlik 563
köktencilik-göreçelik sorunsalı 383
Krasner, Stephen D. 108, 268, 270, 275, 277, 374, 383, 404-406
Kratochwil, Friedrich 252, 370, 374, 382, 389, 391-393, 404
kriz 19, 30, 34, 51, 53, 84, 119, 128, 145, 217, 221, 280-287, 299, 300, 302, 303, 314, 316-318, 320, 321, 325, 337, 350, 358, 359, 403, 424, 437, 520, 532, 533, 551, 555, 557, 558, 566
Kudretli (Güçlü) 578
kural-tabanlı yönetim (rule based governance) 581
kuramsallaştırma 407, 413, 453, 465, 539, 560, 574
Kurtlar Vadisi Irak 434
kurucu normlar 388, 391
Kurucu Teori 123, 166, 372, 374-377, 407, 408
Kuzey Afrika 443, 475-477
Kuzey Amerika 33, 368, 589, 590
Kuzey Irak 120, 434
Kuzey Kore 443
Kuzey ve Güney 445
Kuznetsov, Arthur 576, 577, 594
kültür 32, 93, 101, 105, 111-113, 117, 119, 122, 136, 157, 240, 243, 246, 253, 275, 297, 301, 310, 318, 329, 330, 333, 343, 353, 355, 358, 359, 370, 375, 384, 387, 388, 392, 393, 397-401, 403, 407, 408, 412, 441, 448, 449, 452, 453, 455, 456, 460, 461, 470, 471, 473, 477, 495, 505, 507, 542, 544, 550, 555, 563, 564, 574, 577, 582, 587, 592, 594-596, 598, 610, 619
küresel adalet 34, 206, 220, 530, 622
küresel demokrasi 206
küresel idealizm 117
küresel kapitalizm 275, 544, 546, 547, 566
küresel siyaset 240, 276, 511, 531, 532, 537, 543, 546
küresel toplum 95, 103, 104, 109, 110, 117, 242, 318
küresel üretim ilişkileri 589

küresel yönetişim (*global governance*) 34, 285-287, 291, 530, 537, 579, 580, 622
küresel-darmik rejim 587
küreselleşme 30, 67, 76, 81, 93, 95, 100, 159, 202, 205, 210, 211, 215, 222, 265, 266, 280-283, 285, 294, 306, 307, 317, 318, 321, 325, 337, 355, 391, 421, 533, 546, 576, 579, 610, 614, 617
küreselleşmecilik 579
Kyoto Protokolü 532, 548-550

Lahey 218
Lasswell, Harold D. 480
Latin Amerika 30, 274, 281, 308-311, 318, 321, 532, 573, 588-591, 593, 595, 623
Latin Amerika Ekonomik Komisyonu 308, 588, 589
Lenin, Vladimir 159, 273, 275, 305, 306, 308, 447, 575, 617, 618
Leviathan 67, 174, 175
liberal demokrasi 116, 213, 214, 217, 283, 286, 291, 409, 548
liberal demokratik devlet 214, 546
liberal piyasa ekonomisi 283
Liberal Rus uluslararası ilişkiler 576
Liberal Teori 116, 27, 128, 133, 134, 137, 140-142, 144, 146, 149-155, 157-163, 176, 189, 270-272, 285, 302, 307, 321, 622
liberalizm 16, 27, 29, 30, 51, 74, 78, 80, 81, 92, 95, 96, 102, 114, 124, 127, 132, 141, 146, 149, 152, 153, 155, 157-159, 163, 192, 251, 268, 270, 275, 302, 303, 316, 317, 320, 337, 339, 353, 366, 419, 503, 505, 513, 523, 545, 561, 576, 604, 608-611, 614-617, 620
Libya 216, 217, 221, 475, 477
Linklater, Andrew 159, 230, 344, 351, 352, 390, 411, 543
Livingstone, David 444
Lockçu Kültürel Yapı 400, 404
Lord Lothian 85
Luckman, Thomas 364, 365, 367, 511
Luxemburg, Rosa 304
Lübnan 122, 315, 431
Lyotard, François 365

Machiavelli, Niccolo 172-174, 204, 208, 237, 341, 493, 600
maddecilik 365, 372, 382, 407
maddecilik-idealizm tartışması 407
maddi güç dağılımı 398
maddi imkânlar 31, 340, 342, 343, 348-350, 352, 355, 357, 358, 563
maddi kapasite 541
Madun Realizmi 593
Maduniyet çalışmaları (*subaltern studies*) 565
mahkûmun ikilemi (*prisoner's dilemma*) 156, 535
makro-tarihsel çözümleme 571
manevra savaşı 346
Mann, Michael 502
Mansbach, Richard W. 558
manüfaktür 445, 447
Marcuse, Herbert 328
Marksist (Marksizm) 30, 103, 111, 134, 158, 207, 272, 273, 274, 283, 294, 296, 298, 299, 301, 303-305, 308, 314, 316, 319-321, 324, 325, 329, 330, 353, 354, 372, 409, 439, 448, 460, 466, 477, 575, 591, 593, 604, 607, 610, 617, 618, 629
Marksizm 16, 30, 45, 63, 64, 66, 102, 105, 131, 268, 272, 275, 294, 296, 297, 301, 302, 319-321, 325, 329, 340, 353-355, 575, 591, 608-611, 616-618, 622
Marx, Karl 49, 64, 65, 78, 158, 237, 272, 273, 275, 293-302, 334, 444-447, 449, 451, 466, 591, 617, 618
maskülen 34, 480-483, 485-495, 498, 499, 501, 503, 504, 507-509, 511, 515-518, 522, 523, 526, 527
maskülinite 33, 482-484, 490, 493, 499, 502, 505-507, 509, 516, 522
materyalizm 30, 295, 296, 325, 331, 342, 617
Mavi Marmara Saldırısı 437
Mayall, James 247
Mead, Margaret 365, 495
Mearsheimer, John J. 166-170, 176, 183, 184, 190, 192, 195
medeniyetler çatışması 410, 577
medya 23, 32, 101, 113, 310, 333, 335, 345, 417, 418, 431-435, 439, 499
Memmi, Albert 451, 452
Mencius 580
menfaat 90, 141, 158, 176, 177, 180, 185, 187, 190, 194, 195, 308, 311, 438, 501, 535
menfaatlerin ahengi 176
merkez 20-22, 31-33, 53, 66-69, 71, 80, 81, 84, 94, 95, 102, 105, 109, 112, 122, 125, 167, 168, 174, 175, 180, 184, 185, 187-189, 193, 199, 200, 204, 206, 208-213, 217, 218, 220, 229, 234-237, 240, 242-247, 249-253, 255, 256, 258, 262, 265, 267-269, 272, 273, 275, 277, 279-283, 289, 296, 299, 300, 302, 305, 309-315, 318, 320, 331, 338, 340, 343, 344, 353, 354, 363, 364, 366, 370, 378, 380,

383-386, 389, 399, 391, 393, 394, 397, 400, 402, 408, 412, 425-428, 430, 433, 437, 439, 449, 458, 460-467, 472, 473, 476, 477, 480-482, 485, 488, 491, 492, 513, 514, 518, 520, 521, 524, 532, 534-536, 539, 540, 542, 544, 545, 547-551, 556, 559, 562-564, 566, 578, 579, 583, 584, 587, 589-591, 597-599, 603, 607, 610, 614, 618, 622
merkez ülke 67, 68, 193, 273, 275, 279, 310-313, 589
Merkez ve Çevre 312, 320, 563, 590
Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi 599
mesuliyet ahlâkı 174
meşru müdafaa 106, 215
meşruiyet 106, 111, 136, 171, 199, 213-218, 221, 237, 282, 297, 302, 335, 336, 342, 347, 348, 401, 417, 420, 434, 489, 490, 518, 523
meta 31, 279, 298-300, 306, 329, 385, 412, 413, 420, 433
meta fetişizmi 300
meta-teori 39, 43, 44, 55, 62, 362, 363, 366, 368, 369, 371, 372, 382, 386, 393, 394, 402, 415, 604, 609
meta-teori tartışması 366, 369, 415
metodoloji(k) 27, 29, 43, 45, 46, 62, 63, 70, 147, 148, 189, 198, 199, 223, 226, 228, 233-235, 246, 249, 250, 252-257, 268, 275-276, 278, 280, 291, 301, 328, 337, 359, 374, 375, 383-385, 392, 395, 407, 467, 468, 491, 496, 533, 555-557, 591, 604, 613-623
Mısır 136, 142, 221, 259, 308, 315, 319, 444, 475, 493, 601
militarizm 116, 501, 504, 505, 516-518
Milletler Cemiyeti 74, 75, 80, 84-87, 109, 110, 129, 144, 145
milli güç 170, 177, 187
Miloşeviç, Slobadan 217
Mitrany, David 73, 85, 92, 95, 229
Mladiç, Radko 218
Modelski, George 585
modern devletler sistemi 37, 405, 406, 461, 496
modern insan 112, 114, 115
Modern Prens 341
modernist inşacılık 392, 412
modernizm 97, 105, 106, 112, 458, 488, 491, 511, 512, 516, 561, 586, 618, 620, 623
modernleşme 15, 75, 95, 98, 114, 119-121, 259, 307, 357, 452, 459, 460, 466, 469, 515, 532, 544, 546, 547, 550, 604
Modernleşme Teorisi 30, 307, 309-311, 320, 325, 588, 622
Mogadişu 474
Moon, Parker T. 73, 491
Morgenthau, Hans J. 51, 83, 87-89, 167, 170, 172, 174, 176-178, 183, 435, 556
mukayeseli kazanç 170
Mungo Park 444
mutlak kazanç 158, 170, 320, 540, 549
mülksüzleştirme 318
müşterek güvenlik sistemi 84, 92, 104, 108, 109
müzakere mantığı 390
Myanmar 443

NATO 355, 356, 358, 401, 408, 409, 518, 581
nedensel nekanizma 61, 64, 193
Nehru uluslararasıcılığı 586
Nehru, Jawaharlal 585, 586, 588, 594
Neo-İdealizm (= Neoidealizm/ Yeni İdealizm) 93, 94, 124
Neo-Klasik Realizm 28, 124
Neoliberal Kurumsalcılık 51, 533, 534, 536, 537
neo-niberal küreselcilik 586
Neoliberalizm 56, 63, 124, 283, 317, 318, 322, 323, 325, 362, 366, 370, 372, 379, 394, 529, 538, 541, 607-609
Neomarksist teori 588, 589, 620, 621
Neo-neo debate 159
Neorealizm (= Neo-Realizm) 28, 46, 51, 56, 58, 166, 171, 179, 193, 230, 362, 366, 367, 369-373, 377-380, 394-396, 402, 415, 416, 462, 495, 533, 541, 557, 604, 607-610
Neorealizm-Neoliberalizm tartışması 370
nesnellik 46, 49, 330, 352, 497, 498, 499, 503, 553, 555, 623
nicel araştırma 570
nicel veri 570-572, 574, 597
Nijer 475
nitel araştırma 570
nitel veri 570-572, 574
niyet 28, 74, 99, 112, 131, 136, 143, 158, 169-172, 183, 186, 210, 284, 333, 397, 521, 559, 577, 582
Noel-Baker, Philip 73, 85
normatif eleştirel teori 539
normatif haklar 198
Normativizm 78, 82, 92, 97, 107
normlar 82, 89, 92, 93, 98, 101, 104, 107, 108, 111, 124, 140, 141, 160, 201, 206, 212, 215, 228, 250, 253, 269, 275, 291, 316, 351, 361-363, 367, 368, 371, 373-375, 381, 382, 387-393, 398, 399, 402-497, 409, 411, 412, 542, 547, 554, 578, 616, 619

objektif adalet 96, 101, 102
Occupy 318
olgu 15, 19-21, 35, 41-43, 46, 50, 53, 61, 63, 65, 66, 70, 73, 75, 77, 91, 111, 127, 129, 131, 133, 135, 136, 141, 143, 147, 159, 167, 168, 182, 186, 188, 295, 305, 317, 318, 330, 331, 339, 341, 358, 361, 362, 367, 373, 377, 381, 382, 397, 400, 416, 422, 446, 472, 501, 503, 504, 530, 539, 558, 559, 566-568, 570-572, 579, 594, 596, 599, 602, 604, 605, 609, 610, 612, 613
ontoloji 43, 46, 48, 58, 60, 61, 63, 65, 66, 75, 95, 366, 374, 375, 377, 378, 380, 385, 392, 393, 404, 407, 413, 508, 556, 557, 581
ontolojik bireycilik 377
ontolojik bütüncülük 377, 378, 388
ontolojik derinlik 46, 62, 66
ontolojik indirgemecilik 378
Onuf, Nicholas 370, 382, 389, 391-393, 404
Oran, Baskın 518, 598
ordu 110, 136, 142, 151, 161, 162, 175, 312, 345, 431, 505-507, 516, 517, 583
organik entelektüel 336, 344, 352
orta büyüklükte devlet teorisi 598
Ortadoğu 85, 121-123, 216, 219-221, 253, 267, 288, 324, 410, 430, 435, 437, 438, 475, 521, 598, 601, 626-629
ortak akıl 201, 328
ortak varlıklar 535, 537
Ortak Varlıkların Trajedisi 537, 546
Osmanlı İmparatorluğu 79, 85, 118, 119, 228, 244, 257, 259-261
Otantik Özgün Teori 593

öteki 249, 297, 301, 329, 392, 398, 399, 420, 425, 428, 433, 455, 459, 469, 470, 490, 580, 587, 592
Özal, Turgut 122, 123, 472, 608
özcü devlet 397
öz-düşünümsellik (*selfreflexivity*) 559
özerklik 20, 169, 177, 405, 546, 564, 565, 586, 590
Özey, Ramazan 599
özgün başkalaşım 593
özgün teori 20, 24, 25, 553, 554, 564, 593-595, 598-600, 610, 623
özgün uyarlama 594, 599
özgürleşme 97, 209, 255, 329, 330, 338, 466, 530, 561, 587
özgürleştirme 539, 546
özneler-arası anlamlar 342, 349, 352
özneler-arasılık 342
öznellik 373, 377, 389, 397, 398, 456, 496-498, 503, 504, 562

Pacta Sunt Servanda 107
Pakistan 315, 443, 563, 585
pan-Türkizm 472
paradigma 30, 44, 52-55, 59, 83, 91, 94, 97, 98, 120, 124, 125, 128, 147, 226, 263, 267, 268, 271, 274, 275, 277, 278, 280, 285-287, 291, 344, 520, 544, 556, 557, 562, 563, 575, 606, 607, 610, 618, 620, 622, 623
Paradigmalar Arası Tartışma 53, 54, 274
pareto deficient 155
pasif devrim 347
pasifizm 84, 140
Peirce, Charles Sanders 568, 569
Peloponez Savaşı 167, 169, 171-174, 500
peşine takılma 186
pivot devlet 598
Pizarro, Fernando 444
PKK sorunu 431
plausibility probe case studies 572
Polanyi, Karl 279, 316
Popper, Karl 47, 568
Postkolonyal Teori 33, 441, 442, 444, 448, 449, 458-462, 466, 468, 475, 477
Postkolonyalizm 16, 441, 447, 449, 454, 458, 459, 530, 565, 566, 604, 610, 620-622
postmodernist inşacılık 365, 383, 407
postmodernite 417, 428
postmodernizm 16, 34, 60, 318, 385, 425, 513, 558, 620
postmodernlik 416
Pozitivizm/Postpozitivizm 24, 39, 55-57, 59, 60, 65, 83, 251, 604, 607, 614, 618, 619
Postyapısalcılık 16, 364, 416-418, 420, 423, 424, 427, 428, 432, 438, 439, 481, 512, 530, 539, 558, 561, 610, 620, 622
Potter, Pitman 73
pozitivist hukuk 258
pozitivist metodoloji 28, 198, 199, 228, 246
pozitivizm 26, 33, 44-46, 50, 52, 53, 57-62, 65, 68, 69, 158, 251, 276, 329-331, 339, 364, 386, 412, 416, 418, 464, 554, 555, 591, 604, 618-620, 623
Pozitivizm-Postpozitivizm tartışması 24, 39, 55, 56, 59, 60, 83, 230, 251, 362, 369, 394, 413, 415, 607, 619
pragmatist felsefe 364, 368
Praxis 296, 299
Prebisch, Raul 309, 589
proaktif 289, 290, 520

Problem-Çözücü Teori 339, 352, 353, 458
proletarya 298, 333, 449, 590, 610, 618
race to the bottom 310

radikal inşacılık 365, 383, 386, 412
rasyonalizm 28, 34, 57, 98, 212, 234, 237-239, 241, 243, 250, 254, 366, 370, 371, 376, 381, 382, 386, 412, 416, 541, 615
rasyonalizm-inşacılık tartışması 363, 372, 382, 407, 412, 413
rasyonel aktör 150, 168, 183, 507, 604
Rawls, John 198
Realist teori geleneği 28, 165-168, 171-176, 178, 179, 182-186, 188-193, 195, 196
realizm 13, 16, 25, 27-30, 39, 45-47, 50, 51, 54, 56-66, 69, 70, 74, 76, 77, 81, 83, 87-95, 99, 101, 107, 111, 117, 119, 122-125, 129-132, 152, 158, 163, 165, 166, 168, 171, 172, 176-179, 182-196, 200, 204, 206, 226-231, 233, 234, 237-241, 243, 246, 247, 249-254, 262, 268, 275, 302, 320, 338, 339, 353, 355, 356, 358, 362, 364, 366, 367, 369-373, 377-380, 394-397, 402, 408, 415, 416, 419, 420, 424, 439, 462, 490, 492, 495, 501, 513, 514, 523, 525, 529, 533-536, 538, 541, 550, 555-557, 559, 561, 575, 584, 593, 594, 604, 605, 607-611, 614-617
Realizm'in 6 İlkesi 88
realpolitik 251, 513, 514, 579
rejim(ler) 85, 86, 93, 102, 104, 106-109, 127, 139, 140, 142-144, 151, 152, 155-157, 161, 162, 205, 213, 214, 216-218, 267, 268, 270-272, 274, 276, 277, 287, 310, 338, 367, 374, 375, 397, 405, 431, 463, 509, 522, 523, 534, 536-538, 541, 542, 584, 587, 595, 596
rekabetçi sistem 590
responsibility to protect (R2P) 215
revizyonist 171, 408, 514, 519, 522
rıza 31, 108, 119, 213, 256, 286, 333-336, 344-350, 487, 490, 498, 578
Ricardo, David 30, 145, 275, 290, 308
Rio Konferansı 549
Risse, Thomas 390
Robinson, William I. 339
Roma 97, 244, 443, 444
Rorty, Richard 364, 365
Rosenau, James 51, 65, 74, 93, 95, 572
Ruggie, John G. 59, 316, 373, 374, 388, 396, 607
Rus Realist Okulu 575
Rus Uluslararası İlişkiler Teorisi 575, 576
Rusya 66, 79, 85, 217, 221, 259, 281, 286, 287, 315, 346, 356, 408, 576, 577, 601, 623

saf teori 24, 25, 597
Saharaaltı Afrika 474-477, 627
Said, Edward 449, 453, 454, 466
Saldırgan Realizm (saldırmacı realizm / *offensive realism*) 183, 584
sanayi ihracatı 589
staükocu 40, 167, 171, 190, 435, 436, 438, 514, 518, 519, 522, 560
Savunmacı Realizm (*Defensive Realism*) 183, 584
Schmitt, Carl 505
Searle, John R. 364, 365, 367, 382, 389
seçmen teorisi 151, 152
self-determinasyon 80, 86, 87, 96, 106, 214
sembolik etkileşimcilik 365, 378, 379 388, 404
Senegal 315, 475
sermaye 100, 267, 270, 272, 273, 280, 281, 283, 288, 290, 296, 298-302, 304-307, 310, 312, 314, 317, 318, 322, 329, 333, 348, 358, 446
serseri devletler 392
sezgi (*intuition*) 568, 569, 592
Shotwell, James T. 73
Sıfır Sorun Politikası 121, 520, 521
sıfır toplamlı oyun 210, 275
sınıflandırma 244, 275, 279, 280, 383, 567, 603, 608
silahlanma yarışı 92, 173
Sir Alfred Zimmerman 73
sistemik teori 179, 180, 379
sistemik yapısalcı inşacılık 367, 386-388, 393-395, 402, 403, 412
sivil toplum 31, 81, 101, 106, 113, 116, 124, 152, 161, 282, 285, 332, 333, 335, 340, 344-348, 350-352, 354, 355, 359, 386, 435, 474, 475, 516, 517, 531, 546, 550, 579, 580, 614, 619
Siyasal Teori 16, 29, 81, 124, 197-200, 202-209, 213-215, 218-220, 222-224, 394, 604, 609, 614, 615
siyasal toplum 31, 332, 333, 344, 345
siyaset bilimi 16, 38, 81, 139, 148, 149, 265, 276, 358, 480, 569, 583, 603, 615, 616
siyasi (siyasal) örgütlenme 29, 134, 200, 222, 247
siyasi ahlâk 174
siyasi realizm 177
skolastik anlayış 98
Soğuk Savaş 26, 29, 76, 91-95, 123, 124, 149, 159-162, 190, 216, 217, 221, 222, 246, 274, 286, 287, 301, 324, 338, 355, 358, 359, 363,

369, 370, 373, 376, 408-410, 416, 419, 433, 435, 458, 462, 463, 471, 518, 533, 560, 575, 582, 585, 618
Somali 434, 474
sonuç mantığı 382, 411
Sorel 343
sorumluluk teorisi 27, 114, 116, 118
sorun-çözme teorileri (*problem solving theories*) 567
sosyal inşa 16, 32, 205, 230, 249, 251-253, 361-374, 377, 381, 382, 384-391, 393, 394, 398, 402-404, 406-413, 439, 610, 619, 620, 622
sosyal konstrüktivizm 252
sosyal kuvvetler 341, 350, 351, 353
sosyal olgu 331, 362, 367, 373, 377, 382
sosyal ontoloji 375, 413
sosyal teori 195, 363-366, 368, 369, 378, 382, 387, 388, 404, 481, 496, 501, 554, 555
sosyal uyum 188, 189
sosyal yapı 130, 136, 270, 280, 332, 365, 367, 377, 378, 390, 396, 398, 402, 405, 422, 541, 621
sosyalizasyon 486, 487, 517
sosyolojik açıklama 372
sosyolojik inşacılık 387, 388
sosyolojik kurumsalcılık 365, 388
Sosyolojik Liberalizm 157
soybilim 423, 424
soyutlama 27, 41, 195, 205, 294, 462, 501, 567, 570, 571, 585, 602, 612
sömürge 79, 306, 310, 313, 443, 445, 449, 476, 544, 621
söylem 28, 30, 32, 34, 60, 61, 192-195, 204, 219, 308, 317, 325, 327, 328, 353, 354, 356-359, 361-363, 367, 377, 383, 385, 389, 391, 392, 394, 402, 404, 405, 408, 416-418, 420-424, 429, 430, 433, 434, 437-439, 442, 446, 448, 453-456, 458, 459, 461, 471, 472, 489, 491, 507, 513, 519, 522, 523, 536, 539, 541, 543, 544, 546-548, 550, 551, 564, 586, 602, 620
söylem etiği 353, 459
söylem gücü 564
söylemsel inşacılık 387, 388
Sparta 167, 169, 171-173, 246
Spivak, Gayatri 449, 453-456
Sri Lanka 443
Stanford Ekolü 388
statükoculuk 435, 438, 518
strateji 67, 105, 113, 156, 168, 173, 182, 222, 289, 290, 292, 320, 321, 346, 347, 380, 385, 399, 403, 405, 425, 436, 438, 471, 473, 506, 507, 514, 519, 523, 578, 583, 586
stratejik çalışmalar 175, 560
Stratejik Derinlik 194, 429, 598
Sudan 218
Sun Tzu 577, 578, 594-596, 598
Suriye 41, 66, 113, 118, 120, 122, 217, 218, 221, 477, 514, 521-524
survival of the fittest 156
Suzuki, Shogo 579
süper güç 233, 463, 598
sürdürülebilir kalkınma 547, 549, 589
sürtünme 175
süzeren devlet-sistemi 244
Sweezy, Patrick 589

şiddetsizlik İlkesi (= *NonViolence / ahimsa*) 585, 587

tabiatçı inşacılık 384
tahakküm 297, 302, 303, 328, 333, 335, 344, 442, 453, 486-489, 511, 565, 566, 590
tahmin etme gücü 590, 595
taklitçilik (*mimicry*) 566
taksonomi 567
tarihsel blok 335, 344
tarihsel kurumsalcılık 365
tarihsel materyalizm 30, 296, 325, 342, 617
tarihsel sosyoloji 53, 63, 64, 278, 379, 558, 629, 630
tarihselcilik 337
tasvir 28, 78, 130, 134, 179, 354, 364, 417, 436, 612, 613
teori inşası 179, 554, 563, 572, 574, 593, 594, 600, 607, 612, 623
teori tatbiki 597
teorik akıl yürütme 567
teorik bilginin üretimindeki tekel 559
test edilebilirlik 595
Thomas, Nicholas 452
Thucydides 47, 166, 167, 169, 171-174, 191, 204, 513, 600
ticaret 30, 79-81, 87, 94, 100, 108, 117, 142, 144, 145, 154, 158, 159, 238, 260, 261, 266, 267, 268, 270-277, 287-292, 304, 307-311, 313, 315-318, 323-325, 345, 357, 411, 445, 446, 466, 474, 477, 491, 542, 571, 588, 589, 596
ticari Liberalizm 153
Tilly, Charles 502
tipoloji 111, 567, 578, 582
toplumsal cinsiyet 33, 481-487, 489, 490, 492-

496, 499, 501-512, 514-518, 522-524, 526, 527, 621, 622
toplumsal gerçeklik 64, 338, 361, 362, 502, 618, 619
topraksal alan 493 494, 497, 498
Topyekûn ulusal güç 578
Toynbee, Arnold 85, 228, 576
Tunus 221, 315, 475, 476
tutarlılık 50, 405, 519, 595, 603
tümdengelim 567-569
tümdengelimci-nomolojik model 567
tümevarım 419, 567-569, 571
tümevarımcı-istatistiksel model 567
Türk dış politikası (= TDP) 22, 26-28, 30, 32, 34, 41, 68, 118, 120-122, 197, 219, 220, 221, 224, 266, 288, 290-292, 355, 363, 408-410, 429, 437, 438, 471-473, 475-477, 513, 514, 516, 518, 519, 521, 522, 523, 531, 549, 606, 612
Türk Hava Yolları (= THY) 474
Türkiye (=Türkiye Cumhuriyeti) 13, 15, 16, 21-25, 28, 30-32, 34, 41, 66-68, 105, 108, 113, 118-121, 123, 159-162, 192-194, 220, 221, 224, 227, 281, 288-290, 292, 314-316, 318, 319, 321-325, 355-358, 408-411, 429-432, 434-438, 449, 458, 468-477, 485, 492, 506, 513-525, 548-551, 554, 597-600, 603, 608, 611, 623
Türkiye Uluslararası İlişkiler Konseyi 597
Türkiye'nin İdealizmi 119
Türkiye-İsrail ilişkileri 431, 432

UİK (=Uluslararası İlişkiler Konseyi) 597
ulusal çıkar 83, 87, 88, 91, 94, 101, 107, 109, 110, 112, 113, 119, 122, 201, 202, 212, 213, 216-220, 234, 355, 361, 368, 400, 408-410, 419, 446, 484, 549, 550, 615, 619, 620
ulusalcı liberaller (Rusya) 576
ulusaşırı (*transnasyonel*) aktörler 101
ulus-devlet 94, 97, 101, 102, 109, 110, 115, 120, 122, 209-211, 218, 222, 260, 268, 276, 277, 282, 285, 293, 302, 311, 312, 316, 355, 443, 448, 492, 542, 547, 587, 613, 614, 621
uluslararası ahlâk 174, 177
Uluslararası Ceza Mahkemesi 218
uluslararası etkileşim süreçleri 379, 380, 394, 396, 401, 402
uluslararası hukuk 80-82, 84, 87, 92, 94, 101, 104, 107, 108, 111, 117, 140, 176, 177, 205, 208, 235, 236, 238, 241, 244, 247-249, 251, 258, 260, 261, 579, 586, 609, 613
Uluslararası İlişkiler dergisi 24, 597
uluslararası İlişkiler disiplini 15, 16, 19-24, 26, 27, 29, 31-34, 37, 39, 44, 50-52, 59, 68, 69, 74, 83, 84, 112, 123, 124, 132, 139, 146, 171, 176, 197-200, 203, 223-225, 229, 232, 233, 268, 337, 339, 351, 353, 364, 386, 394, 413, 415, 416, 438, 439, 459, 477, 481, 527, 533, 555, 557, 562, 600, 602, 603, 614, 622, 623
Uluslararası İlişkiler Sonrası 95
uluslararası işbirliği 90, 101-103, 107, 277, 369, 520, 522, 529, 541, 570, 619
uluslararası kurumlar 94, 96, 128, 154, 155, 157, 221, 260, 271, 277, 285, 352, 354, 361, 369, 374, 386, 396, 399, 480, 481, 483, 492, 497, 502, 586
uluslararası kültürel yapılar 396-398
uluslararası örgütler 80-82, 84, 86, 91, 94, 104, 107, 108, 111, 123, 143, 144, 155, 156, 158, 205, 208, 211, 258, 271, 275, 391, 609, 613, 619, 620, 629
uluslararası politik ekonomi 275, 283, 340, 359, 539, 543, 617, 628, 629
uluslararası rejim 93, 108, 155, 156, 274, 338, 367, 374, 375, 537, 538, 541
uluslararası sistem 29, 30, 33, 37, 46, 74, 81, 87, 90, 91, 93, 96, 97, 101-103, 117, 118, 125, 127, 128, 132, 133, 134, 146, 152, 158, 167, 171, 178-185, 188-190, 195, 201-204, 207-210, 218, 228, 230, 234, 235, 238-243, 246, 249-251, 253-255, 258, 265, 267, 271, 276, 278, 279, 284, 285, 291, 292, 303, 313, 348, 378, 386-388, 393-400, 402-404, 406, 416, 421, 424, 426, 427, 429, 435, 460, 461, 464, 481, 510, 519, 527, 534, 551, 557, 579, 587, 588, 609, 610, 613, 614, 616, 618
uluslararası sistemin bilardo topu modeli (= *billiard ball model of international system*) 571
uluslararası sistemin inşası 270
uluslararası ticaret 108, 117, 144, 145, 154, 158, 159, 238, 266, 268, 273, 274, 309, 315, 589
Uluslararası Toplum Yaklaşımı 207, 208, 231, 393, 615
ulusötesicilik 556
uygulanabilirlik 595, 596
uygunluk mantığı 380, 382, 411
Uz-Zaman, Rashed 594

Üç Gelenek Tartışması 237
Üçlü Komisyon 348
Üçüncü Büyük Tartışma 34, 362, 369

Üçüncü Dünya 33, 354, 442, 445, 447, 454, 456-468, 471, 544, 547, 548, 560, 562, 589
üstyapı 297, 301-304, 319, 329, 618
ütopyacılar 89
Ütopyacılık 74, 78, 83, 89, 96, 109, 123, 128, 556

Verba, Sidney 46, 569
Versailles Barış Antlaşması 505
Vestfalya Antlaşması 505
Vincent, John 226, 230, 247
Viyana Kongresi 257, 258

Walker, Robert B.J. 142, 557
Wallerstein, Immanuel 249, 253, 311, 313, 320, 321, 466, 467, 588, 590, 591, 593, 618
Walt, Stephen M. 162, 385
Waltz, Kenneth N. 42, 46, 51, 68, 103, 165, 166, 168, 170, 172, 178-184, 186, 195, 353, 354, 367, 372, 377-380, 386, 394-397, 402, 403, 463, 533
Watson, Adam 229-231, 244-246
Weber, Max 47, 48, 55, 96, 103, 168, 174, 333, 364, 373, 388, 397
Weldes, Jutta 368, 391
Wendt, Alexander 32, 56, 58, 251, 252, 361, 363, 366, 367, 370, 377, 378, 383, 384, 386, 388, 393-407, 411, 412
Westphalia (= Vestfalya) 37, 253, 257, 400, 404, 405, 411, 492
Wight, Martin 44, 45, 57-59, 61, 62, 64, 70, 198, 226, 228-230, 234-239, 242-244, 254, 255, 482
Wilson İdealizmi 80, 87, 94
Wilson İlkeleri (= Wilson'un 14 İlkesi) 79, 80, 86, 91, 92, 94, 110, 129
Wilson, Woodrow 73, 75, 79, 80, 86, 91-93, 95, 96, 104, 106, 109, 143, 144
Wilsonculuk 74, 75, 78-81
Wittgensteincı inşacılık 387
Wittgenstein, Ludwig 364, 387, 389
WOMP 110
Woolf, Leonard 85

Xuetong, Yan 578, 582, 583, 593-596, 598

yabancılaşma 30, 300, 325
Yalnız ada özgün teori 594
yanlışlanabilirlik 595
yapılanma teorisi 365, 378
Yapısal Realizm 28, 152, 166, 168, 171, 178, 179, 182, 183, 185, 186, 188, 190-193, 195, 533, 610
yapısal ve kültürel değişim 401
Yapısalcı Bağımlılık Teorisi 590
yapısalcılık 54, 204, 340, 377, 378, 607
yapısöküm 420, 424-426
yapı -yapan tartışması 496
Yaqing, Qin 580, 581
yarı-çevre 312-315, 319-321, 324
yatıştırma (*appeasement*) politikası 87
yayılma etkisi 154
yayılmacı siyaset 187, 188
yeni dünya düzeni 79, 94, 95, 338, 358, 586
yeni-Gramscici teori 330
Yeni Muhafazakârlar 111
yeni-Osmanlıcılık 410, 472
yerel deneyim 34, 553, 564, 574, 593, 594, 596, 599
yerel teori 553, 593, 610, 611, 623
yerli üretim Teorileri 564, 574-576, 579, 580, 582, 594, 596, 597
Yeryüzünün Dostları 531
Yeşil Barış 531
Yeşil Devlet 533, 546, 547, 548
Yeşil Teori 16, 34, 191, 529-533, 539-545, 547, 550, 551, 604, 610, 622, 623
yetersiz dengeleme 188, 189
Young, Robert 447, 448, 453, 509, 538
yönetim (*government*) 75, 84, 86, 106, 111, 115, 117, 118, 139, 140, 142, 143, 151-154, 200, 209, 210, 213, 214, 216-218, 223, 240, 279, 312, 336, 344, 345, 405, 421, 427, 434, 435, 443, 448, 452, 476, 493, 508, 521, 529, 544, 546, 580, 581, 590, 613
yönetişim (*governance*) 34, 81, 209, 210, 285-287, 291, 530, 537, 579-581, 593, 622
yönlendirici teori (*prescriptive theory*) 599
yöntemsel bireycilik 375, 377, 379, 380
yöntemsel bütüncülük 382
yumuşak güç 194, 224, 410, 430, 514, 519, 520, 524, 578
Yurtta Barış Dünyada Barış 118-120
yüzeysel arkadaşlık teorisi 582, 593

Zakaria, Fareed 187

Uluslararası ilişkiler, 20. yüzyılın başından günümüze ulus-devletlerin sayısının ve siyasi etkinliklerinin artması nedeniyle önemli bir akademik disiplin haline geldi. Ulus-devletlerin birbirleriyle yaşadıkları yerel, bölgesel ve küresel sorunların ve bu sorunlara karşı üretilecek çözümlerin ele alındığı bir disiplin olmanın yanı sıra kendi teorisini de kuran bir disiplin olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını yaşadı. Çeşitli pakt, uzlaşma, ittifaklar kadar çatışma, ayrışma ve kamplaşmalar hususunda da bir akademik disiplin olarak ulusal çıkarlarla akademik objektiflik arasında kimi zaman bocalayan konumlar edinebildi.

Uluslararası İlişkiler Teorileri, uzun bir süre idealizm ve realizm ekolleri arasında sıkışarak bilgi ve analiz üretmeye çalışan bir akademik disiplinin, sosyal bilimlerin diğer dallarıyla etkileşerek kendi teorik araçlarını nasıl çeşitlendirebileceğini, analitik çerçevesini nasıl zengin bir literatür üzerinden kurabileceğini gösteren makaleleri bir araya getiriyor. Bu metinler, uluslararası ilişkiler disiplininin, sadece reel politiği analiz eden bir disiplin olmasının önüne geçen; devletlerin çıkarlarına odaklı basit bir okumayı yetersiz bulan; uluslararası kurumlar kadar devlet-dışı aktörlerin, sivil ve demokratik siyasetin küresel etkilerini de hesaba katan ve sosyal bilimlerin diğer disiplinleriyle "teori"yi paylaşmayı başarabilen bir perspektifin imkânlarını etraflı bir şekilde ortaya koyuyor.

Farklı üniversitelerden akademisyenlerin, Gonca Biltekin, Mehmet Evren Eken, Yelda Erçandırlı, Ramazan Erdağ, Eyüp Ersoy, Ramazan Gözen, Volkan İpek, Tuncay Kardaş, Mustafa Kutlay, Mustafa Küçük, Tarık Oğuzlu, Mehmet Akif Okur, Hakan Övünç Ongur, Çağlar Oyman, Burak Bilgehan Özpek, Mustafa Serdar Palabıyık, Faruk Yalva ■

THG 0085037 TLC

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-2689-3
9 789750 526893
KDV'DEN MUAFTIR